CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ'NDE YAPILAN KAMU HARCAMALARI VE YATIRIMLAR (1923-1950)

Ümit BİLİCİ

DOKTORA TEZİ

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI
TEZ YÖNETİCİSİ
PROF. DR. S. Esin DERİNSU DAYI
2018
HER HAKKI SAKLIDIR

T.C.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

MÜDÜRLÜĞÜ

Ümit BİLİCİ

CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ'NDE YAPILAN KAMU HARCAMALARI VE YATIRIMLAR (1923-1950)

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

PROF. DR. S. ESİN DERİNSU DAYI

ERZURUM-2018

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP
TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof.Dr.S.Esin DAYI danışmanlığında, Ümit BİLİCİ tarafından hazırlanan bu çalışma 21/12/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman :	Prof.Dr.S.Esin DAYI	İmza: .....
Jüri Üyesi :	Prof.Dr. Gülhan ATNUR	İmza: .....
Jüri Üyesi :	Doç.Dr.Figen ATABEY	İmza: .....
Jüri Üyesi :	Doç.Dr.İsmail EYYUPOĞLU	İmza: .....
Jüri Üyesi :	Dr.Öğr.Üyesi Orhan TURAN	İmza: .....

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 21/12 / 2018

Prof. Dr. Sinever Esin DAYI
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum *"Cumhuriyet Dönemi'nde Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1923-1950)"* adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek herhangi bir yönteme başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserleri kaynakçada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Adı-Soyadı : Ümit BİLİCİ

İmza :

Tarih : 21.12.2018

ÖZET

Her ülke kendi içinde farklı özelliklerden müteşekkildir. Türkiye bu açıdan bakıldığında yedi coğrafi bölgeden oluşan bir ülkedir ve her bölgenin de kendine has ekonomik, sosyal ve kültürel özellikleri vardır. I. Dünya Savaşı sonunda yenik sayılan Osmanlı Devleti'nin toprakları üzerinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, 1923 yılından günümüze gelinceye kadar birçok alanda kendini dünyaya ispatlamış, mevcut ekonomisini günün şartlarına göre düzenlemeye özen göstermişti.

Üzerinde yaşadığımız ülkenin kendine has özelliklerinin olması ve bundan dolayı da gerek yaşamsal faaliyetlerin sürdürülebilirliği, gerekse yaşanan zamanın şartlarına uygun ekonomik faaliyetlerle uğraşılması doğaldı. Her bölgenin kendine has özelliklerinin olması Karadeniz Bölgesi'nin de ekonomik faaliyetlerini diğer bölgelere göre farklılaştırıyordu. Bölgeler arası farklılıklar olduğu gibi bölge içinde de farklı ekonomik faaliyetler yapılıyordu. Karadeniz'in sahil kesiminde tarıma elverişli topraklarda yöre halkı geçimini tarımla sağlarken, denizcilikle uğraşan bir kesimde vardı. Karadeniz Bölgesi'nin iç kesimlerinde dağların ve iklimin etkisiyle tarımın yerini hayvancılık faaliyetleri alıyordu.

Başka bir açıdan bakıldığında Karadeniz Bölgesi'nin diğer bölgelere göre avantajları vardı. Matematiksel ve jeopolitik konumunun yanı sıra deniz kıyısında olması, ticaret yollarının geçişi üzerinde bulunması, Avrupa ve Asya kıtalarının bağlantı noktasında bulunması da tarihsel süreçte bölgenin önemini korumasını sağlamıştı. Özellikle Karadeniz Bölgesi'nin doğusu, Rusya ve İran'la yapılan ticaretin gerçekleştirildiği yol üzerinde olmasından dolayı önemli ticari bir durak özelliğindeydi. Bu durumunu Osmanlı Devleti döneminde olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti döneminde de devam ettirmişti. Deniz ticaretinin yanında Anadolu'nun iç bölgeleriyle karayolu bağlantısının olması da karayolu taşımacılığında bölgenin önemini daha da arttırmıştı.

Çalışmada Karadeniz Bölgesi'nin gerek Osmanlı Devleti hâkimiyetinde olduğu süreçte, gerekse de Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduktan sonraki süreçte idari teşkilat, demografik yapı ve sınırlarındaki değişikliklerin neler olduğu, bulunduğu konum itibariyle coğrafi özellikleri, matematik ve jeopolitik konumu, denize uzaklığı, iklimsel farklılıkları, nüfus özellikleri, bölgede yapılan ekonomik faaliyetlerin çeşitliliği doğrultusunda bölgeye devletin yatırım ve harcamalarının neler olduğu aktarılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti idaresine geçildikten sonra Doğu Karadeniz Bölgesi'nde 1923-1950 yılları arasındaki dönemde bayındırlık alanında nelerin gerçekleştirildiği ve gerçekleştirilmesi düşünüldüğü halde hayata geçirilemeyen yatırımların ne şekilde seyrettiği önemliydi. Asayiş alanında bölgede yapılan başta karakol, jandarma ve mahkeme binaları olmak üzere ve bölge içindeki illerinin birbirleriyle olan farklılıklarının neler olduğu, eğitim ve öğretim alanında bölge illerinde açılmış olan ve yeni açılan okulların neler olduğu, bu okullarda görev yapan öğretmen ve eğitim alan öğrenci sayılarının yanında yıllara göre illere ayrılan eğitim-öğretim tahsisatlarının ve masraflarının yıllara göre ne şekilde seyrettiği, bölgenin ekonomik faaliyetlerinin başında gelen tarım-hayvancılıkta devletin bölge insanına verdiği desteklerin neler olduğunun yanında bölgede yetiştirilen tarım ürünleri ve yapılan hayvancılık faaliyetlerinin ne durumda olduğu aktarıldı. Son olarak bölgede çıkarılan madenlerin ve maden ocaklarının durumlarıyla, devletin bu maden ve maden ocaklarını ne şekilde işlettiği de aktarıldı. Kamu yatırım ve harcamalarının bölge illerinde ne şekilde seyrettiğinin yanında bölge illerinin birbirleriyle karşılaştırmaları ve bölge illerinin ekonomik durumları da verildi.

Anahtar Kelimeler: Doğu Karadeniz Bölgesi, yatırım, harcama, bayındırlık, eğitim, öğretim, sağlık, maden, tarım, hayvancılık, nüfus, idari yapılanma.

ABSTRACT

Each country is composed of different characteristics. Seen from this perspective Turkey is a country consisting of seven geographical regions and each region has its own economic, social and cultural characteristics. World War I. Founded finally succumbed counted on the Ottoman Empire territory of the Republic of Turkey, so in many areas when it comes to since 1923 has proven to the world, had been careful editing by the conditions of the day the current economy.

It was natural that the country we live in has its own characteristics and therefore, it is natural to deal with the economic activities that are appropriate for the sustainability of vital activities and the conditions of time. The special features of each region differentiated the economic activities of the Black Sea Region from other regions. Different economic activities were carried out in the region as well as regional differences. In the coastal part of the Black Sea, in the favorable lands, the local people provided a livelihood for agriculture, while in the maritime sector. In the inner parts of the Black Sea Region, agriculture was replaced by livestock by the effect of mountains and climate.

From another point of view, the Black Sea Region had advantages over other regions. Besides being a mathematical and geopolitical location, being at the seaside, being on the crossing of trade routes, the fact that the continents of Europe and Asia were at the point of connection provided the region to maintain its importance in the historical process. The eastern part of the Black Sea region was an important commercial stop, because it was on the road to trade with Russia and Persia. In this case, as the period of the Ottoman Empire had continued during the period of the Republic of Turkey. In addition to maritime trade, the fact that there is a highway connection with the inner regions of Anatolia further increased the importance of the region in road transport.

In the study The Black Sea region is dominated by the process of the administrative organization of the Ottoman Empire in the process after the establishment of the Republic of Turkey, where the changes in the demographic structure and geographical features, mathematics and geopolitical location, distance to the sea, climatic differences, population characteristics, economic activities in the region in the region in line with the variety of investments and expenditures of the state were explained.

After passing the civil administration in the area of the Republic of Turkey in the period between the years 1923-1950 in the eastern Black Sea region was carried out what was performed and it was important to consider what the investment even though the watch in a way that can not be implemented. What is the difference between the provinces, especially the police station, gendarmerie and court buildings in the area, and the new schools opened in the provinces of the region in the field of education and training, and the number of teachers and students taking part in these schools along with the number of students. According to how the education and training allocations and costs are allocated to the provinces according to the years, and what the state supports the people of the region in the agriculture-animal husbandry, which is the top of the economic activities of the region, the agricultural products grown in the region and the livestock activities in the region are explained. Finally, with the status of the mines and mines in the region, how the state operated these mines and mines was explained. In addition to how the public investments and expenditures are observed in the provinces of the region, the provinces of the provinces are compared.

Keywords: Estern Blacksea Region, investment, spending, public, education, teaching, health, mine, argiculture, farming, population, administrative structure.

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL TUTANAĞI……...I
YEMİN METNİ..... II
ÖZET III
ABSTRACT..... V
ÖNSÖZ XVII
KISALTMALAR.....XXII
KAYNAKÇA..... XXV
GİRİŞ 1
A- KAMU HARCAMASI VE YATIRIM KAVRAMLARI 1
1- Kamu Harcaması ve Kamu Harcaması Çeşitleri 1
B- YATIRIM KAVRAMI VE YATIRIM ÇEŞİTLERİ..... 4
C- PLANLAMA VE PLANLAMA ÇEŞİTLERİ..... 6
D- DEVLET GİDERLERİ VE GİDER ÇEŞİTLERİ 6
E- GELİR VE MİLLİ GELİR (KAMU GELİRİ) KAVRAMI..... 8
F- GAYRİ SAFİ MİLLİ HÂSILA (KESİNTİSİZ-KATKILI ULUSAL GELİR) 10
G- BÜTÇE 13
H- YEREL YÖNETİMLER (MAHALLİ İDARELER) 17
I- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI..... 17
J- TÜRKİYE'DE 1930 DÖNEMİ SANAYİ PLANLARI 20
K- II. DÜNYA SAVAŞI VE SONRASI DÖNEM (1939-1950)..... 22

BİRİNCİ BÖLÜM
DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ'NİN İDARİ COĞRAFYASI VE TARİHİ

A- OSMANLI İMPARATORLUĞU ÖNCESİ VE CUMHURİYET DÖNEMİ İDARİ YAPILANMA 25
1- Osmanlı İmparatorluğu Öncesi Doğu Karadeniz Bölgesi İdari Yapılanması..... 25
2- Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Doğu Karadeniz Bölgesi'nin İdari Yapılanması..... 27
3- Milli Mücadele Döneminde Trabzon Vilâyeti..... 34

4- Cumhuriyet Döneminde Doğu Karadeniz Bölgesi İdari Yapılanması 37
B- ÇORUH (ARTVİN-LİVANE) VİLAYETİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER 38
1- Çoruh Vilâyeti'nin Tarihsel Süreç İçerisinde Nüfus ve Arazi Durumu 38
2- Artvin Vilâyeti'nin İdari Durumu 40
a) Artvin Merkez Kazası 42
b) Borçka Kazası 43
c) Şavşat Kazası 43
d) Yusufeli Kazası 45
e) Hopa Kazası 45
f) Ardanuç Kazası 47
g) Fındıklı (Viçe) Kazası 49
C- GİRESUN VİLÂYETİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER 49
1- Giresun Vilâyeti'nin Tarihsel Süreç İçerisinde Nüfus ve Arazi Durumu 49
2- Giresun Vilâyeti'nin İdari Durumu 51
a) Giresun Merkez Kaza 52
b) Alucra Kazası 52
c) Bulancak Kazası 53
d) Görele (Yavebolu) Kazası 54
e) Keşap Kazası 55
f) Şebinkarahisar (Karahisar-ı Şarki) Kazası 55
g) Tirebolu (Eski Yulu) Kazası 56
D- GÜMÜŞHANE VİLÂYETİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER 57
1- Gümüşhane Vilâyeti'nin Tarihsel Süreç İçerisinde Nüfus ve Arazi Durumu 57
2- Gümüşhane Vilâyeti'nin İdari Durumu 59
a) Gümüşhane Merkez Kaza 59
b) Bayburt Kazası 60
c) Kelkit Kazası 61
d) Şiran (Karaca) Kazası 62
e) Torul Kazası 62
E- RİZE VİLAYETİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER 63
1- Rize Vilâyeti'nin Tarihsel Süreç İçerisinde Nüfus ve Arazi Durumu 63
2- Rize Vilâyeti'nde İdari Durumu 65
a) Rize Merkez Kaza 67
b) Pazar (Atina) Kazası 68

c) Hopa Kazası 69
d) Çayeli (Mapavri) Kazası 70
e) İkizdere (Güneyce) Kazası 70
F- TRABZON VİLÂYETİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER 71
1- Trabzon Vilâyeti'nin Tarihsel Süreç İçerisinde Nüfus ve Arazi Durumu 71
2- Trabzon Vilâyeti'nin Cumhuriyet Döneminde İdari Durumu 76
a) Trabzon Merkez Kazası 77
b) Akçaabat (Polathane) Kazası 78
c) Vakfıkebir (Büyükliman) Kazası 79
d) Sürmene (Hamurga) Kazası 81
e) Of (Solaklı-Sulaklı) Kazası 82
f) Maçka (Cevizli) Kazası 83
g) Çaykara (Kadahor) Kazası 84

İKİNCİ BÖLÜM
DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ'NDE YAPILAN BAYINDIRLIK VE ASAYİŞ HARCAMALARI

A- TBMM HÜKÜMET PROGRAMLARINDA BAYINDIRLIK İŞLERİ (1923-1950) 86
B- ARTVİN VİLÂYETİ'NDE BAYINDIRLIK VE ASAYİŞ İŞLERİ 92
1- Artvin Vilâyeti'nde Bayındırlık İşleri 92
a) Artvin Vilâyeti'nde Yol İşleri 94
b) Borçka Kazası Bayındırlık İşleri 98
c) Borçka Kazası Yol İşleri 99
d) Hopa, Pazar ve Yusufeli Kazalarında Bayındırlık İşleri 100
e) Artvin Vilâyeti'nde İçme Suyu İşleri 100
2- Artvin Vilâyeti'nde Asayiş İşleri 101
C- GİRESUN VİLÂYETİ'NDE BAYINDIRLIK VE ASAYİŞ İŞLERİ 101
1- Giresun Vilâyeti'nde Yol İşleri 101
2- Giresun Vilâyeti Kazalarında Yol İşleri 105
a) Giresun-Şebinkarahisar Yolu 105
b) Giresun-Dereli Yolu 108

c) Görele-Kürtün ve Harşit Deresi-Kürtün Yolu 109
d) Şebinkarahisar-Suşehri ve Alucra-Teştik Yolu 110
e) Görele-Çanakçı Yolu 110
3- Giresun Vilâyeti'yle Bağlantılı Vilâyetler Arasında Yol İşleri 111
a) Giresun-Trabzon Yolu 111
b) Giresun-Ordu Yolu 114
4- Giresun Vilâyeti Köylerinde Yol İşleri 116
a) Köy Yolları 116
b) Merkeze Bağlı Köy Yolları 116
c) Bulancak Köy Yolları 117
d) Alucra Köy Yolları 117
e) Keşap Köy Yolları 118
f) Tirebolu, Batlama, Espiye ve Piraziz Köy Yolları 118
5- Giresun Vilâyeti'nde Liman ve İskele İşleri 119
a) Giresun İskelesi ve Limanı 119
b) Tirebolu, Bulancak ve Piraziz İskeleleri 120
6- Giresun Vilâyeti'nde Elektrik İşleri 121
7- Giresun Vilâyeti'nde Telefon İşleri 123
8- Giresun Vilâyeti'nde Belediye ve Kaza Belediyeleri 124
a) Bulancak Belediyesi 125
b) Şebinkarahisar Belediyesi 126
c) Tirebolu Belediyesi 127
d) Görele Belediyesi 128
9- Giresun Vilâyeti'nde Asayiş İşleri 128
D- GÜMÜŞHANE VİLÂYETİ'NDE BAYINDIRLIK VE ASAYİŞ İŞLERİ 130
1- Gümüşhane Vilâyeti'nde Yol İşleri 130
2- Gümüşhane Vilâyeti Kazalarında Yol İşleri 132
3- Gümüşhane Vilâyeti'nde Elektrik İşleri 134
4- Gümüşhane Vilâyeti Belediye ve Kaza Belediyeleri 134
a) Bayburt Kazası Belediye İmar İşleri 134
b) Kelkit ve Torul Kazalarında Belediyesi İmar İşleri 135
5- Gümüşhane ve Bayburt'ta Asayiş İşleri 136
E- RİZE VİLÂYETİ'NDE BAYINDIRLIK VE ASAYİŞ İŞLERİ 136
1- Rize Vilâyeti'nde Bayındırlık İşleri 136

2- Rize Vilâyeti'nde Yol İşleri 138
3- Rize Vilâyeti'nde Köprü İnşa ve Tamir Faaliyetleri 142
4- Rize Vilâyeti'nde Liman ve İskele İşleri 143
5- Rize Vilâyeti'nde Yaşanan Doğal Afetler ve Bayındırlık İşleri 144
6- Rize Vilâyeti'nde Elektrik İşleri 145
7- Rize Vilâyeti'nde Telefon İşleri 147
8- Rize Vilâyeti'nde Belediye İşleri 147
a) Hamamlar 150
b) Camiler 150
c) Rize Vilâyeti'nde Yapılan Restorasyon Faaliyetleri 151
9- Rize Vilâyeti'nde Asayiş İşleri 152
F- TRABZON VİLÂYETİ'NDE BAYINDIRLIK VE ASAYİŞ İŞLERİ 154
1- Trabzon Bayındırlık İşleri 154
2- Trabzon Vilâyeti'nde Yol İşleri 158
a) Trabzon-İran Transit Yolu Çalışmaları 159
b) Trabzon-İran Transit Yolu Otobüs-Kamyon ve Nakliye Servisi 168
3- Trabzon Vilâyeti Kazalarında Yol İşleri 169
4- Trabzon Vilâyeti'nde Liman ve İskele İşleri 175
a) Trabzon Liman İşleri İnhisarı Türk Anonim Şirketi 183
b) Trabzon Çamburnu Tersanesi 184
5- Trabzon Vilâyeti'yle Komşu Vilâyetler Arasında Yol İşleri 185
6- Trabzon Vilâyeti'nin Üst Yapı Gelişimi 186
7- Trabzon Vilâyeti'nde Planlama ve İmar 187
8- Trabzon Vilâyeti'nde Telefon İşleri 189
9- Trabzon Vilâyeti'nde Su Tesisatı ve Kanalizasyon İşleri 189
10- Trabzon'da Elektrik Hizmetleri ve Trabzon Türk Anonim Şirketi 191
a) Visera Hidroelektrik Santrali 193
b) Trabzon Elektrik Şirketi 195
11- Trabzon Vilâyeti'nde Temizlik ve İtfaiye İşleri 196
12- Trabzon Vilâyeti Kazalarında Hükümet Konakları 197
13- Trabzon Vilâyeti'nde Asayiş İşleri 198

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ'NDE YAPILAN EĞİTİM VE ÖĞRETİM HARCAMALARI

A- TBMM HÜKÜMET PROGRAMLARINDA EĞİTİM İŞLERİ (1923-1950)..... 201
B- ARTVİN (ÇORUH) VİLÂYETİ'NDE EĞİTİM-ÖĞRETİM İŞLERİ 203
1- İlköğretim Faaliyetleri..... 203
2- Ortaöğretim Faaliyetleri..... 210
3- Millet Mektepleri'nin (Ulus Okulları'nın) Eğitim Faaliyetleri..... 214
4- Lise Eğitimi Faaliyetleri..... 217
5- Kütüphane, Halkevi ve Halk Okuma Odaları Faaliyetleri..... 217
6- Mesleki Kursların Faaliyetleri..... 219
C- GİRESUN VİLÂYETİ'NDE EĞİTİM-ÖĞRETİM İŞLERİ..... 221
1- İlköğretim Faaliyetleri..... 221
2- Ortaöğretim Faaliyetleri..... 229
3- Millet Mektepleri'nin (Ulus Okulları) Eğitim Faaliyetleri 236
4- Lise Eğitimi Faaliyetleri..... 237
5- Halkevi Faaliyetleri..... 239
6- Halk Okuma Odaları (Halkodaları) Faaliyetleri 240
7- Mesleki Kursların Faaliyetleri..... 241
8- Köy Kadınları Gezici Kursları Faaliyetleri 245
D- GÜMÜŞHANE VİLÂYETİ'NDE EĞİTİM-ÖĞRETİM İŞLERİ 246
1- İlköğretim Faaliyetleri..... 246
2- Ortaöğretim Faaliyetleri..... 254
3- Millet Mektepleri'nin (Ulus Okulları) Eğitim Faaliyetleri 260
4- Lise Eğitimi Faaliyetleri..... 263
5- Kütüphane ve Halkevi Faaliyetleri..... 263
6- Halk Okuma Odaları (Halkodaları) Faaliyetleri 265
7- Mesleki Kursların Faaliyetleri..... 266
E- RİZE VİLÂYETİ'NDE EĞİTİM-ÖĞRETİM İŞLERİ..... 268
1- İlköğretim Faaliyetleri..... 269
2- Ortaöğretim Faaliyetleri..... 276
3- Millet Mektepleri'nin (Ulus Okulları) Eğitim Faaliyetleri 281

4- Lise Eğitimi Faaliyetleri 283
5- Kütüphane Faaliyetleri 283
6- Halkevleri Faaliyetleri 284
7- Halk Okuma Odaları (Halkodaları) Faaliyetleri 285
8- Mesleki Kursların Faaliyetleri 285
F- TRABZON VİLÂYETİ'NDE EĞİTİM-ÖĞRETİM İŞLERİ 289
1- İlköğretim Faaliyetleri 289
2- Ortaöğretim Faaliyetleri 299
3- Millet Mektepleri'nin (Ulus Okulları) Eğitim Faaliyetleri 309
4- Lise Eğitimi Faaliyetleri 312
5- Kütüphane Faaliyetleri 319
6- Halkevi Faaliyetleri 321
7- Halk Okuma Odaları (Halkodaları) Faaliyetleri 324
8- Mesleki Kursların Faaliyetleri 325
9- Köy Kadınları Gezici Kursları Faaliyetleri 331
10- Trabzon'da Müzeler 332

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ'NDE YAPILAN SAĞLIK HARCAMALARI

A- TÜRKİYE GENELİ VE TBMM HÜKÜMET PROGRAMLARINDA SAĞLIK İŞLERİ (1923-1950) 333
B- ARTVİN VİLÂYETİ'NDE SAĞLIK İŞLERİ 346
C- GİRESUN VİLÂYETİ'NDE SAĞLIK İŞLERİ 347
1- Giresun Memleket Hastanesi 348
2- Şebinkarahisar Devlet Hastanesi 349
3- 1950 Sonrasında Açılan Sağlık Kuruluşları 350
4- Giresun Vilâyeti'nde Eczaneler 350
D- GÜMÜŞHANE VİLÂYETİ'NDE SAĞLIK İŞLERİ 351
E- RİZE VİLÂYETİ'NDE SAĞLIK İŞLERİ VE İLGİLİ KURUMLAR 351
F- TRABZON VİLÂYETİ'NDE SAĞLIK İŞLERİ 358

BEŞİNCİ BÖLÜM
DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ'NDE YAPILAN TARIM VE HAYVANCILIK HARCAMALARI

A- TÜRKİYE GENELİ VE TBMM HÜKÜMET PROGRAMLARINDA TARIM, HAYVANCILIK VE ORMANLICIK İŞLERİ (1923-1950) 366
1- 1923-1928 Yılları Arasında Yapılan Faaliyetler 366
2- 1929-1934 Arasında Yapılan Faaliyetler 373
3- Türkiye'de Toprak Reformu Döneminde Tarım ve Hayvancılık Faaliyetleri (1935-1948) 377
B- ARTVİN VİLÂYETİ'NDE TARIM VE HAYVANCILIK İŞLERİ 388
1- Artvin Vilâyeti'nde Tarım Faaliyetleri 388
2- Artvin Vilâyeti'nde Tarımsal Ürünler 389
3- Artvin Vilâyeti'nde Hayvancılık ve Ormancılık Faaliyetleri 393
C- GİRESUN VİLÂYETİ'NDE TARIM VE HAYVANCILIK İŞLERİ 395
1- Giresun Vilâyeti'nde Fındık Tarımı 396
2- Giresun Vilâyeti'nde Hububat ve Baklagiller Tarımı 397
3- Giresun Vilâyeti'nde Çay Tarımı 397
4- Giresun Vilâyeti'nde Sebzecilik ve Meyvecilik Faaliyetleri 398
5- Giresun Fındık Araştırma Enstitüsü 399
6- Giresun Vilâyeti'nde Hayvancılık Faaliyetleri 400
7- Giresun Vilâyeti'nde Arıcılık ve Bal Üretimi 401
8- Giresun Vilâyeti'nde İpekböcekçiliği 401
9- Giresun Vilâyeti'nde Balıkçılık ve Ormancılık Faaliyetleri 402
D- GÜMÜŞHANE VİLÂYETİ'NDE TARIM VE HAYVANCILIK İŞLERİ 403
1- Gümüşhane Vilâyeti'nde Tarım Faaliyetleri 403
2- Gümüşhane Vilâyeti'nde Hayvancılık ve Ormancılık Faaliyetleri 407
3- Bayburt Kazası'nda Tarım ve Hayvancılık Faaliyetleri 408
E- RİZE VİLÂYETİ'NDE TARIM VE HAYVANCILIK İŞLERİ 409
1- Rize Vilâyeti'nde Tarım Faaliyetleri 409
2- Rize Vilâyeti'nde Çay Tarımı 411
3- Rize Vilâyeti'nde Mısır Tarımı 416
4- Rize Vilâyeti'nde Sebze ve Meyve Tarımı 416

5- Rize Vilâyeti'nde Hayvancılık Faaliyetleri 418
6- Rize Vilâyeti'nde Ormancılık Faaliyetleri 419
F- TRABZON VİLÂYETİ'NDE TARIM VE HAYVANCILIK İŞLERİ 420
1- Trabzon Vilâyeti'nde Tarım Faaliyetleri 420
a) Trabzon Ziraat Kooperatifleri 423
2- Trabzon Vilâyeti'nde Hayvancılık ve Ormancılık Faaliyetleri 424

ALTINCI BÖLÜM

DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ'NDE YAPILAN MADENCİLİK VE TİCARET YATIRIMLARI

A- TÜRKİYE GENELİ VE TBMM HÜKÜMET PROGRAMLARINDA MADENCİLİK, TİCARET VE FİNANS İŞLERİ (1923-1950) 426
B- ARTVİN VİLÂYETİ'NDE MADENCİLİK VE TİCARET 433
1- Artvin Vilâyeti'nde Madencilik 433
a) Kuvarshan Bakır Fabrikası 434
b) Murgul Bakır Fabrikası: 435
c) Hod Bakır Madeni Fabrikası: 437
d) Murgul Etüdü: 438
2- Artvin Vilâyeti'nde Ticaret 438
C- GİRESUN VİLÂYETİ'NDE MADENCİLİK, TİCARET VE FİNANS 441
1- Giresun Vilâyeti'nde Madencilik 441
2- Giresun Vilâyeti'nde Ticari Üretim ve İlgili Kurumlar 442
3- 1950 Sonrasında Kurulan Fabrikalar 443
4- Giresun Vilâyeti'nde Bankacılık Faaliyetleri 444
D- GÜMÜŞHANE VİLÂYETİ'NDE MADENCİLİK 445
E- RİZE VİLÂYETİ'NDE MADENCİLİK, TİCARET VE FİNANS 449
1- Rize Vilâyeti'nde Madencilik 449
2- Rize Vilâyeti'nde Ticaret ve Kurulan Fabrikalar 452
a) Of-Eskipazar ve Sürmene Çay Fabrikaları 453
b) Rize Vilâyeti'nde Dokumacılık 453
c) Rize Vilâyeti'nde Balık Sanayi 455
d) Rize Elektrik Fabrikası 455

e) Rize Kereste Fabrikası 456
f) Rize'de Diğer Ticaret Faaliyetleri (Rize Ticaret ve Sanayi Odası) 457
3- Rize Vilâyeti'nde Bankacılık 458
F- TRABZON VİLÂYETİ'NDE MADENCİLİK, TİCARET VE FİNANS 459
1- Trabzon Vilâyeti'nde Madencilik 459
2- Trabzon Vilâyeti'nde Ticaret 459
a) Trabzon Delfin Limitet Şirketi (Balıkyağı Fabrikası) 463
b) Trabzon Ticaret Odası ve Ticaret Mektebi 463
c) Trabzon Ticaret ve Zahire Borsası 464
d) Trabzon Toprak Mahsulleri Ofisi 465
3- Trabzon'da Bankacılık 465
SONUÇ 467
EKLER 477
BELGELER 478
TABLOLAR DİZİNİ 519
FOTOĞRAFLAR VE RESİMLER 522
HARİTALAR 541

ÖNSÖZ

Yatırım ve harcama kavramları incelendiğinde, ülkelerin ekonomik büyüklükleriyle gelişmişlikleri paralel olsa bile, o ülke içindeki farklı bölgeleri arasında dengesizlikler olduğu görülebilir. Bu yönüyle çalışmada, temel çıkış noktası olan *"Kamu Yatırımları ve Devlet Harcamaları"* dendiğinde bu kavramların içine nelerin girdiği ve özelliklerinin neler olduğu açıklandı.

Çalışma giriş kısmı ile birlikte altı bölümde incelendi. *"Giriş Kısmı"*nda; öncelikle konuyla alakalı ekonomik ve mali terimlerin neler olduğu ve bu terimlerin açıklaması yapıldı. Böylelikle alansal olarak tarihi süreci incelenen Doğu Karadeniz Bölgesi'nde çalışmanın temelini oluşturan *"Devlet Yatırımları ve Kamu Harcamaları"*nın neler olduğu ve konunun kapsamına nelerin girdiği belirlendi.

Çalışmanın *"Birinci Bölümü"*ne konu kapsamına giren bölge illerinin hangileri olduğu belirlenerek konunun alansal sınırları çizildi. Ayrıca belirlenen illerin idari teşkilatlanmalarıyla nüfuslarında yaşadıkları değişimler, Osmanlı Devleti dönemi ve sonrası dönem olarak ayrıldı. İdari teşkilatlanma olarak böyle bir ayrıma gidilmesinde Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bulunan illerin teşkilatlanmalarında yaşadıkları değişikliklerin ne şekilde olduğunu vermek konunun daha iyi anlaşılması için önemliydi. Şöyle ki; Osmanlı Devleti'nin bölgeye hâkim olduğu yıllarda Liva (İl) statüsünde olan ve bu durumunu 1933 yılına kadar devam ettiren Şebinkarahisar (Karahisar-ı Şârki), 1933 yılından itibaren Giresun Vilâyeti'nin kazası statüsüne indirilmişti. Ayrıca en büyük değişikliği yaşayan yer Trabzon'du. Osmanlı hâkimiyetinde olduğu dönemde bölgedeki en geniş topraklara sahip olan Trabzon, Türkiye Cumhuriyeti idaresine geçildikten sonra kendisine bağlı kazaların bağımsız illere dönüştürülmesiyle hem idari, hem demografik (nüfus) hem de yüzölçümü olarak önemli küçülmeler yaşadı.

Bu değişikliklerin yanında bölge illerinin yer isimlerinde de önemli değişiklikler olmuştu. Lazistan Sancağı diye bilenen yer Rize İli'ne dönüştürüldü. 1923 yılı itibariyle Artvin yerine *"Livane"* ismi kullanılıyordu. Livane'nin olduğu bölgede 1923 yılından sonra Çoruh Vilâyeti adında Rize ve Livane'nin birleşiminden oluşan bir il kuruldu. Bu şekilde yaşanan büyük değişimleri bilmek de çalışmanın anlaşılması için önemliydi.

Çalışmanın *"İkinci Bölümü"*nde; 1923-1950 yılları arasında Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yapılan bayındırlık ve asayiş yatırımlarının neler olduğu kronolojiye uygun

ve iller kendi bölümleri içinde olacak şekilde düzenlendi. Bayındırlık çalışmaları Türkiye'de, yatırım ve harcamalar konusunda üzerinde en çok durulan konuydu ve bu çalışmalar Doğu Karadeniz Bölgesi'nde de geçerliydi. Bayındırlık harcamalarının içine şehir içi ve şehirlerarası yol yapım, bakım ve onarım çalışmaları, köprüler, liman ve iskeleler, belediye hizmet çalışmaları (elektrik, telefon, su şebekeleri, parklar, kaldırımlar, caddeler ve cadde üzerinde altyapı-üstyapı ve çevre düzenlemesi çalışmaları) ve kamu binalarının yapımı girmekteydi. Bayındırlık harcamaları içinde en büyük kalemi yol yapım, bakım ve onarım çalışmaları almıştı. Yol çalışmalarından sonra üzerinde en çok durulan konu planlama ve imar çalışmalarıydı.

Bayındırlık çalışmalarının anlatıldığı *"İkinci Bölüm"*de ayrıca asayiş yatırımlarına da değinildi. Karadeniz Bölgesi genelinde olduğu gibi Doğu Karadeniz'de asayiş ve güvenlik konusunda Anadolu'nun en güvenilir bölgesiydi ve çalışmanın asayiş yatırımları kısmı yatırımın en az yapıldığı alandı. Asayiş alanında bölgede açılan karakol ve jandarma binaları, hapishaneler, mahkemeler açısından neler yapıldığı üzerinde durulan konulardı.

Çalışmanın *"Üçüncü Bölümü"*nde; 1923-1950 yılları arasında Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yapılan eğitim-öğretim yatırımlarının neler olduğu, bölge illerinde açılan ilkokul, ortaokul, millet mektebi, lise, kütüphane, halkevi, halkodası, mesleki kurslar ve varsa yükseköğretim kurumlarının hangileri olduğu sayısal olarak incelendi. Bu inceleme yapılırken Türkiye genelinde açılmış ve faaliyette olan eğitim kurumlarının sayısal oranları verildikten sonra bu eğitim kurumlarında görev yapan öğretmen ve eğitim gören öğrencilerin sayılarına da değinildi. Böylelikle Türkiye geneliyle Doğu Karadeniz Bölgesi özelinde aktif faaliyette olan eğitim kurumları, öğretmen ve öğrenci sayıları yönünden karşılaştırıldı. Ayrıca bölge illerine kendi içlerinde bir yıllık ayrılan tahsisat ve yapılan masrafları da, eğitim kurumlarının düzeyine ve yıllara göre verildi. Bu şekilde illerin yıllık tahsisat ve masrafları arasındaki farklılıklar ve eğitime ayrılan payları karşılaştırıldı. Sadece okul sayıları bazında karşılaştırmanın eksik olabileceği düşüncesiyle Türkiye geneli ve bölge özelinde okul sayılarının yanında görev yapan öğretmen ve eğitim alan öğrencilerin de sayısal oranları da konunun daha iyi anlaşılması adına verildi.

Çalışmanın *"Dördüncü Bölümü"*nde; Türkiye'nin Konsolide Bütçesi'nin 1923 yılından 1950 yılına kadar ne şekilde seyrettiği, bu bütçe içerisinde Sağlık Bakanlığı'na ne kadar bütçe ayrıldığı ve bu bütçenin yüzdelik olarak payı verildi. Bu bilgiler ışığında

Türkiye genelinde 1923-1950 yıllarında sağlık alanında nelerin yapıldığı anlatılarak; Doğu Karadeniz Bölgesi'nin sağlık harcamalarının ne şekilde seyrettiği ve bölgede sağlık alanında nelerin yapıldığı verildi. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde kurulan başta hastane olmak üzere sağlık ocakları, dispanserler, veremle mücadele vb. kuruluşların hangileri olduğu, bu kuruluşların hangi tarihlerde ve ne kadar tahsisatla kuruldukları, illerin merkezleri dışında kaza ve köylerinde yapılan sağlık hizmet ve harcamalarının neler olduğu da ayrıca verildi. İstatistiksel olarak ulaşılabilen bazı yıllarda çıkarılan çalışmalardan da sağlık alanıyla ilgili olarak hastane yatak kapasiteleri, yıllık ortalama hastaneye ne kadar hasta yattığı ve tedavi edildiği, laboratuar, röntgen sayıları gibi verilerle, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin sağlık alanındaki durumu karşılaştırıldı.

Çalışmanın *"Beşinci Bölümü"*nde; Türkiye genelinde tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin neler olduğu verilirken; Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın yıllara göre Türkiye bütçesinden ne kadar pay aldığına da değinildi. Doğu Karadeniz Bölgesi genelinde tarıma elverişli arazinin ne kadar olduğu, bu arazi üzerinde yapılan tarım faaliyetlerinin ve üretilen ürünlerin neler olduğu ve hangi tür tarım yapıldığı verilirken, bunun yanında hayvancılık faaliyetlerinde bölge içinde yaşanan değişimin ne şekilde olduğu ve bölge içi karşılaştırmalar yapıldı. Tarım ve hayvancılığı geliştirmeye yönelik ne tür çalışmalar yapıldığı da üzerinde durulan önemli bir konuydu.

Ayrıca *"Beşinci Bölüm"*de; tarım ve hayvancılıkla birlikte yürütülen balıkçılık faaliyetlerinden de bahsedildi. Devletin Doğu Karadeniz Bölgesi'nde kurduğu balık işletme fabrikaları ve bu fabrikalarda yapılan üretim faaliyetlerinin ve işletilen ürünlerin neler olduğu verildi. Bölge içi illerden sadece Gümüşhane'nin denize kıyısı olmadığı için balıkçılık faaliyetleri yapılmamıştı. Ayrıca Artvin'in sadece sahil kenarında olan kazalarında balıkçılık faaliyetlerinden söz edilebilir.

*"Beşinci Bölüm"*ün sonunda ormancılık faaliyetleri incelendi. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde ormanlık alanların fazla olması nedeniyle ormancılık önemli ekonomik faaliyetlerin başında geliyordu. Bu yönüyle incelendiğinde ormancılık faaliyetlerinde karşılaşılan zorlukların neler olduğu, ormancılık faaliyetlerini yürütebilecek teknik bilgi ve imkânlara sahip olmayan halkın devlet tarafından açılan kurslara yönlendirilerek bilgi sahibi olmaları gibi önemli konulara değinildi.

Çalışmanın son bölümün olan *"Altıncı Bölüm"*de; 1923-1950 yılları arasındaki dönemde Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yapılan madencilik, ticaret, sanayi ve bankacılık

alanlarında devlet yatırımlarının neler olduğu, bölgede bulunan illerde madencilik çalışmalarının ne şekilde yapıldığı ve hangi madenlerin çıkarıldığı, ticari faaliyette bulunan devlet işletmelerinin hangi ilde ve ne zaman açıldığı, devletin bu işletmeleri hangi yönde desteklediği, sanayiye yönelik bölge genelinde hangi fabrikaların açıldığı ve bu fabrikaların kuruluşuna devletin ne şekilde destek verdiği, son olarak da bölgedeki illerde açılan bankaların neler olduğu konuları ele alındı.

Çalışmanın araştırma aşamasında başta Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)'nden yararlanıldı. Buna ilave olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Kütüphanesi'nde bulunan Zabıt Cerideleri, Düsturlar ve Kavanin Mecmuası da konu kapsamına giren bilgiler yönünden değerlendirildi. Nafia (Bayındırlık) Bakanlığı'nın çıkartmış olduğu Nafia ve Bayındırlık Dergileri de, 1923-1950 yıllarının tamamına dair bilgiler vermese de çıkarıldığı yıllar itibariyle çalışmanın aydınlatılmasında önemli kaynakların başındaydı.

Milli/Ulusal ve Bölgesel/Yerel/Mahalli Basın taramaları için başta Ankara Milli Kütüphane olmak üzere, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Hakkı Tarık Us Kütüphanesi ve Ankara Üniversitesi Gazete Arşivlerinden yararlanıldı. Maden Tetkik Arama Enstitüsü (MTA) Kütüphanesi, Türkiye Kızılay Arşivi, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) Arşiv ve Kütüphaneleri de konuyla ilgili bölümler açısından tarandı. Ayrıca çalışılan illerin Valilik, Kaymakamlık, Belediye, İl Özel İdare, İl Kültür Müdürlükleri, Üniversite Kütüphaneleri'nde gerekli araştırma ve incelemelerde bulunuldu.

Çalışmanın araştırma aşamasında konuyla ilgili bakanlık arşivlerinin çalışılan tarih aralıklarında yeterli belge ve bilgiye sahip olmaması olumsuzlukların başında gelmekteydi. Maliye Bakanlığı'nın ve 30 Eylül 1960 tarihinde kurulan Devlet Planlama Teşkilatı ve 2011 yılında Kalkınma Bakanlığı'na dönüştürülen kurumların kendi bünyelerinde tuttukları arşivlerde ve hazırladıkları çalışmalarda 1923-1950 dönemlerine ait bölgesel kalkınma ve yatırımların il bazında ne şekilde seyrettiğine dair bilgiler yoktu. 1990'lı yıllarda il bazında çıkarılan çalışmalardaysa bölgesel yatırımların neler olduğu belirtilmişti.

Ayrıca 1923-1950 dönemlerinde birçok bakanlığın isimlerinin de farklı olması ve yıllar içinde bakanlık isimlerindeki değişikliklerde belirlenmesi çalışmanın ilerlemesi açısından önemliydi. Şöyle ki; Bayındırlık Bakanlığı, 1920 yılından başlayarak 1928'e

kadar Nafia Nezareti, 1928 ile 1983 yıllarında Bayındırlık Bakanlığı olarak isimlendirildi. Bu durum Sağlık, Milli Eğitim, Maden, Maliye Bakanlıkları'nda da benzer şekillerdeydi. Bu nedenle bakanlık isimlerinin kullanıldıkları yıllar itibariyle yapılan değişikliklerin bilinmesi gerekmekteydi. İller bazında *"Devlet Yatırımları ve Kamu Harcamaları"*na dair Maliye Bakanlığı arşivi yetersizdi; çünkü çalışmanın tarih aralığında o dönemleri ilgilendiren kayıtlar tutulmamıştı. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE) Arşivi'ne girildiği halde konuyla ilgili belge ve bilgi tespit edilemedi.

Doğu Karadeniz Bölgesi İllerinde İl Belediyeleri'nin arşivleri bilgi ve belge yönünden çok kısıtlıydı. Artvin, Giresun, Gümüşhane ve Rize Belediyeleri'nde 1923-1950 dönemlerine ait belge bulunmamaktaydı. Trabzon İli bu yönüyle de diğer illerden ayrılıyordu; ancak Trabzon Belediyesi'nde de yeterli belge ve bilgi yoktu.

Enstitü eğitimine başladığım dönemden bugüne kadar geçen sürede her konuda değerli vaktini, bilgisini benden esirgemeyen, yönlendiriciliğiyle çalışmanın bu duruma gelmesini sağlayan Doktora Tez Danışman Hocam Prof. Dr. S. Esin DERİNSU DAYI'ya minnettarım. Tez çalışmamın her aşamasında verdiği önemli tavsiyeler yanında hocalık ve bir bakıma ağabeylik yapan Doç. Dr. İsmail EYYÜPOĞLU'na, Tez İzleme Komitesinde kendisini tanıma imkânı bulduğum saygıdeğer Prof. Dr. Gülhan ATNUR'a, tezin düzeltme aşamasında çok önemli yardımları dokunan Enstitümüz Doktora öğrencisi Doğan KOÇAK'a ve Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde bulunan tüm akademik, idari ve hizmetli personeli büyüklerime verdikleri desteklerden dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

Hayatımın her aşamasında benden desteğini esirgemeyen Annem Emine Nurten ve rahmetli Babam Orhan BİLİCİ'ye en kalbi şükran ve minnetlerimi sunarım.

Ümit BİLİCİ

Erzurum / 2018

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri
ARGE : Araştırma Geliştirme
AŞ : Anonim Şirketi
ATAM : Atatürk Araştırma Merkezi
ATASE : Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi
B : Belge
BCA : Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BİUM : Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü
BKK : Başvekâlet Kanunlar Kararlar
BMGM : Başvekâlet Muamelat Genel Müdürlüğü
BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C : Cilt
CHF : Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP : Cumhuriyet Halk Partisi
cm : santimetre
ÇAYKUR : Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü
Çev : Çeviren
Der : Derleyen
DH MKT : Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemi
DİE : Devlet İstatistik Enstitüsü
dm : Desimetre
DPT : Devlet Planlama Teşkilatı
Dr : Doktor
DSİ : Devlet Su İşleri
Ed : Editör
FİSKOBİRLİK : Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
GSMH : Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH : Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
H **:** Harita
Haz : Hazırlayan
İTÇÇİ : İlk Tahsil Çağındaki Çocuklar İstatistiği
KBGSMH : Kişi Başına Düşen Gayri Safi Milli Hâsıla

KDV : Katma Değer Vergisi

KİT : Kamu İktisadi Teşebbüsleri

Km : Kilometre

KTÜ : Karadeniz Teknik Üniversitesi

KYGM : Karayolları Genel Müdürlüğü

kw : Kilowatt

m : metre

MEİÖİ : Milli Eğitim İlk Öğretim İstatistikleri

MEMTYÖ : Milli Eğitim, Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim

MEMTYÖİ : Milli Eğitim, Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri

MEOÖ : Milli Eğitim Orta Öğretim

MEOÖİ : Milli Eğitim Orta Öğretim İstatistikleri

MKE : Makina Kimya Endüstirisi

mm : Milimetre

MÖ : Milattan Önce

MS : Milattan Sonra

MTA : Maden Tetkik Arama

NVK : Nafia Vekâleti

ODÜ : Ordu Üniversitesi

OECD : Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü

OSMED : Osmanlı Medeniyet Araştırmaları Dergisi

OTAM : Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarih Araştırmaları ve Uygulama Merkezi Dergisi

PTT : Posta, Telgraf, Telefon

R : Resim

s : Sayfa

S : Sayı

SSK : Sosyal Güvenlik Kurumu

SSYB : Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı

Şti : Şirketi

T : Tablo

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TBMMZC : Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

TC : Türkiye Cumhuriyeti

TDK : Türk Dil Kurumu

TEKEL : Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri A.Ş. Genel Müdürlüğü

TMHMC : Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti

TMO : Toprak Mahsulleri Ofisi

TOBB : Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

TTB : Türk Tabipler Birliği

TTK : Türk Tarih Kurumu

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

vb : ve benzeri

vd : ve diğerleri

vs : ve saire

VŞMHMC : Vilâyet-i Şarkiyye Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti

Yay Haz : Yayına Hazırlayan

KAYNAKÇA

A- ARŞİVLER

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Arşivi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi

Türk Kızılay Arşivi

B- RESMİ YAYINLAR VE TUTANAKLAR

10. Yılda Türk Nafiası-Karayolları ve Köprüler, II, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1933.

15. Yılda Trabzon, CHP Trabzon Halkevi Basımı, Trabzon 1938.

1925-1926 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, Matbaası Amire, İstanbul, 1926.

1926-1927 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi, Matbuat Umum Müdüriyeti, İstanbul, 1927.

2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, İl: Trabzon, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2002.

Ayın Tarihi, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Milli Eğitim Ortaöğretim İstatistikleri 1943-1944 No: 247.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Milli Eğitim Ortaöğretim İstatistikleri 1946-1947 No: 296.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Maarif İstatistiği 1932-1933, İstanbul, 1934.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Maarif İstatistiği 1933-1934 No: 68, İstanbul, 1935.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Maarif İstatistiği 1937-1938 No: 145, İstanbul, 1938.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Maarif İstatistiği 1941-1942 No: 227.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Sanayi İstatistikleri Teşviki Sanayi Kanunundan İstifade Eden Müesseselerin 1932-1936 Seneleri Faaliyetleri, Mehmet İhsan Matbaası, Ankara, 1938.

Cumhuriyet Dönemi Yataklı Tedavi Hizmetleri 1923-1938 ve 1982 Yılı Çalışmaları, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Ankara, 1983.

Cumhuriyetin 50. Yılında Artvin: 1973 İl Yıllığı, (Yay. Haz. Celal Güvenç, M. Fahrettin Kirzioğlu, Aziz Samih İlter, Muvahhit Zeki, M. Adil Özder, Hikmet Dizdaroğlu, A. Emin Aslan, Şükrü Elçin,), Ankara, 1973.

Cumhuriyetin 50. Yılında Giresun: 1973 İl Yıllığı, (Haz. Mehmet Aldan vd.), 1973.

Cumhuriyetin 50. Yılında Trabzon: 1973 İl Yıllığı, (Haz. Ziya Kasnakoğlu, Osman Görken, Rasim Şimşek, Ömer Güner, Baki Akgül, Osman Çoşkunçelebi, Ahmet Can Bali, İ. Hakkı Berkman, Ahmet R. Pirselimoğlu,), Ankara, 1973.

Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü Çay Enstitüsü Başkanlığı Çay Enstitüsü 1986 Yılı Faaliyet Raporu, Rize 1987.

Devlet İstatistik Enstitüsü, 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı.

Devlet İstatistik Enstitüsü, Giresun, 2002.

Devlet İstatistik Enstitüsü, Gümüşhane, 2002.

Devlet İstatistik Enstitüsü, Rize, 2002.

Dûstur, XVIII/3, Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1934.

Ekonomik ve Sosyal Göstergeler Artvin, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1998.

Kıyı Yapıları Planlama ve Tasarım Teknik Esasları, T.C. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı Altyapı Yatırımları Genel Müdürlüğü, Ankara, 2016.

Köy Kanunu, Kanun No: 442, V/3, 18.03.1924, s. 245.

Kültür 1934-1935 İstatistiği, Köyhocası Matbaası, Ankara, 1936.

Kültür 1935-1936 İstatistiği, Mehmed İhsan Matbaası, Ankara, 1937.

Kültür 1936-1937 İstatistiği, Sakarya Matbaası, İstanbul, 1938.

Maarif 1923-1932 İstatistikleri, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933.

Maarif 1928-1933 Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği, İstanbul, 1934.

Maarif 1928-1935 Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1935.

Maarif 1932-1933 İstatistiği, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934.

Maarif 1933-1934 İstatistiği, Devlet Matbaası, İstanbul, 1935.

Maarif 1933-1934 Halk Okuma ve Umumî Kütüphaneler İstatistiği, Devlet Matbaası, İstanbul, 1935.

Maarif 1937-1938 İstatistiği, Sühulet Matbaası, İstanbul, 1939.

Maarif İstatistiği 1938-1939, Ulus Matbaası, Ankara, 1945.

Maarif İstatistiği 1939-1940, Ulus Matbaası, Ankara, 1942.

Maarif İstatistiği 1940-1941, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1943.

Maarif İstatistiği 1941-1942, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1944.

Maarif Vekâleti 1339-1340 Ders Senesi İhsaiyyat Mecmuası, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1341.

Maarif Vekâleti 1340-1341 Ders Senesi İhsaiyyat Mecmuası, Dersaadet, İstanbul, 1927.

Maarif Vekâleti 1925-1926 Ders Senesi İhsaiyyat Mecmuası, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928.

Maarif Vekâleti 1926-1927 İstatistik Yıllığı, Devlet Matbaası, İstanbul, 1929.

Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Basımevi, Ankara, 1945.

Milli Eğitim İlk Öğretim İstatistikleri 1944-1945, Pulhan Matbaası, 1947.

Milli Eğitim İlk Öğretim İstatistikleri 1945-1946, Pulhan Matbaası, 1947.

Milli Eğitim İlk Öğretim İstatistikleri 1946-1947, Pulhan Matbaası, 1947.

Milli Eğitim İlk Öğretim İstatistikleri 1947-1948, Pulhan Matbaası, 1949.

Milli Eğitim İlk Öğretim İstatistikleri 1948-1949, Yeni Matbaa, Ankara, 1950.

Milli Eğitim İlk Öğretim İstatistikleri 1949-1950, Yeni Matbaa, Ankara, 1952.

Milli Eğitim Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim 1943-1944, Pulhan Matbaası, 1946.

Milli Eğitim Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim 1944-1945, Pulhan Matbaası, 1947.

Milli Eğitim Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim 1945-1946, Pulhan Matbaası 1948.

Milli Eğitim Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim 1946-1947, Pulhan Matbaası 1948.

Milli Eğitim Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim 1947-1948, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1949.

Milli Eğitim Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim 1948-1949, Yeni Matbaa, Ankara, 1950.

Milli Eğitim Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim 1949-1950, Doğuş Ltd. O. Matbaası, Ankara, 1952.

Milli Eğitim Müdürlüğü, Giresun İli Eğitim Belgeseli Cumhuriyetten Önce ve Cumhuriyet Döneminde, Giresun, 1998.

Milli Eğitim Orta Öğretim İstatistikleri 1943-1944, Pulhan Matbaası, 1946.

Milli Eğitim Orta Öğretim İstatistikleri 1944-1945, Pulhan Matbaası, 1947.

Milli Eğitim Orta Öğretim İstatistikleri 1945-1946, Pulhan Matbaası, 1947.

Milli Eğitim Orta Öğretim İstatistikleri 1946-1947, Pulhan Matbaası, 1948.

Milli Eğitim Orta Öğretim İstatistikleri 1947-1948, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1949.

Milli Eğitim Orta Öğretim İstatistikleri 1948-1949, Yeni Matbaa, Ankara, 1950.

Milli Eğitim Orta Öğretim İstatistikleri 1949-1950, Yeni Matbaa, Ankara, 1952.

1967 Rize İl Yıllığı.

Sağlık Hizmetleri (1980-1993), Gelir-Kadrolar-Tedavi Yardımları, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No 1993/7, Ankara, 1993.

Sağlık Hizmetlerinde 50. Yıl, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayını, Yayın No: 422, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1973.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Milli Sağlık Planı (Birinci On Yıllık), Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayın No: 124, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1947.

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü 1940 Genel Nüfus Sayımı, 20 İlkteşrin 1940.

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü 1945 Genel Nüfus Sayımı, 21 Ekim 1945.

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1935 Genel Nüfus Sayımı Kat'i ve Mufassal Neticeler, Ankara.

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Milli Eğitim Ortaöğretim 1951-1952 No: 356, Ankara.

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Milli Eğitim Ortaöğretim 1952-1953 No: 367, Ankara.

T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri (Vilâyet, kaza, şehir ve köyler itibariyle Türkiye nüfusu), Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, İstanbul, 1928.

T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Nüfusun Vilâyet ve Kazalar İtibarile Köylerin de Nüfus Gruplarına Göre Dağılışı.

T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Nüfusun Vilâyet ve Kazalar İtibarile Köylerin de Nüfus Gruplarına Göre Dağılışı, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1961.

T.C. Devlet Yıllığı 1928-1929, Devlet Matbaası, İstanbul, 1929.

Trabzon İl Yıllığı 1967, Trabzon Valiliği Yayınları, Trabzon, 1967.

Trabzon Vilâyet Salnamesi 1869, (Haz. Kudret Emiroğlu), Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926, Matbaayı Âmire, İstanbul, 1926.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926, Matbaayı Âmire, İstanbul, 1926.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928, Matbaat-i Müdüriyet Umumiye Neşriyatı, Ankara.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1929-1930.

Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1923-1943, Maarif Matbaası, Ankara, 1944.

Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, 1850 (H. 1266).

Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, 1851 (H. 1267).

Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, 1852 (H. 1268).

Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, 1862 (H. 1278),

Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, 1864 (H. 1281).

C- SÜRELİ YAYINLAR

1- Gazeteler

Akgün

Akşam

Cumhuriyet

Çoruh

Doğu

Halk

Işık

İstikbal

Kale

Karadeniz

Karadeniz Postası

Kuzey Ekspres

Ormancı

Resmi Gazete

Rize

Ulus

Vatan

Yeniyol

Yeşil Giresun

Yeşil Gireson

Zümrüt Rize

2- Dergiler

Akın

Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Dergisi

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Atatürk Dergisi

Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi

Bayındırlık Dergisi

Belediyeler Dergisi

Birikim

Çalışma ve Toplum

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

History Studies İnternational Jounal of History

İnan Mecmuası

Karadeniz İncelemeleri Dergisi

Maden Tetkik ve Arama Dergisi

Mavi Atlas Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi

Nafia Dergisi

Nafia İşleri Dergisi

Nafia İşleri Mecmuası

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi

Osmanlı Bilimi Araştırmaları
Osmanlı Medeniyet Araştırmaları Dergisi
Osmanlı Tarih Araştırmaları ve Uygulama Merkezi Dergisi
Tarih İncelemeleri Dergisi
Tarih ve Edebiyat Mecmuası
Toplum ve Hekim
Türk Dünyası Araştırmaları
Türk Sosyal Bilimler Dergisi
Türkiyat Mecmuası
Ülkü
Ziraat ve Ticaret Mecmuası

D- SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİLER

1- Sözlükler

DEVELİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003.

HANÇERLİOĞLU, Orhan, **Ekonomi Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.

İslâm Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, I, A-J, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, II, K-Z, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.

UYGUNER, Muzaffer, TUNER, Hilmi, **Tecim, Maliye, Sayışmanlık ve Güvence Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1972.

2- Ansiklopediler

Türk Teracimi Ahval Ansiklopedisi, Hamit Matbaası, İstanbul, 1932.

Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

Yurt Ansiklopedisi, (Haz. Vedat Günyol ve öte.), Anadolu Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1981.

E- KİTAPLAR

1- Hatıralar

BAL, Mehmet Akif, **Hatıralarda Trabzon'un Yakın Tarihi (1860-1950)**, ABP Yayınevi, Trabzon, 2004.

BEYOĞLU, Süleyman, **İki Devir Bir İnsan Ahmet Faik Günday ve Hatıraları**, Bengi Yayınları, İstanbul, 2011.

LERMİOĞLU, Muzaffer, **Akçaabat-Akçaabat Tarihi ve Birinci Genel Savaş-Hicret Hatıraları**, Kardeşler Basımevi, İstanbul, 1949.

US, Asım, **1930-1950 Atatürk, İnönü, İkinci Dünya Harbi ve Demokrasi Rejimlerine Giriş Devri Hatıraları**, Doğruluk Matbaası, İstanbul, 1966.

2- Araştırma Eserler

75 Yılında Köylerden Şehirlere, (Ed. Oya Köymen), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1999, s. 215.

ABDÜLVAHAP Hayri, **İktisadi Trabzon**, (Haz. Melek Öksüz), Serander Yayınları, Trabzon, 2008.

AK, Orhan Naci, **Rize Tarihi**, Erhan Ofset, Trabzon, 2000.

_____, **Rize'nin Yönetim Tarihi**, Gündüz Ofset Matbaacılık, Rize, 2008.

AKBULUT, Ömer, **Trabzon Cumhuriyetten Evvel Tarih ve Valiler**, İstikbal Matbaası, Trabzon, 1955.

AKÇA, Bayram, **İdari-Siyasal ve Ekonomik Yönleriyle Muğla (1923-1960)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002.

AKÇAY, Ümit, **Kapitalizmi Planlamak Türkiye'de Planlama ve DPT'nin Dönüşümü**, SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2007.

AKIN, Cavit, **Giresun Tarih ve Kültür Değerleri**, Gece Kitaplığı, Ankara, 2014.

AKSOY, Suat, **100 Soruda Türkiye'de Toprak Meselesi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969.

_____, **Tarım Hukuku**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1970.

AKTEN, İbrahim vd., **Dünden Bugüne Keşap**, Keşap Belediyesi Yayınları, Giresun, 1988.

AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S.2007**, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2007.

ALBAYRAK, Haşim, **Tarih Boyunca Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve Pontus, Babıâli Kitaplığı**, İstanbul, 2003.

ALBAYRAK, Hüseyin, **Tarih İçinde Trabzon Lisesi: Trabzon Lisesinin 100. Kuruluş Yıl, 1887-1987**, Kuzey Gazetecilik Matbaacılık ve Ambalaj Sanayi A.Ş., Trabzon, 1987.

_____, **Tarih İçinde Trabzon Valileri 1461-2007**, Trabzon Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 2008.

_____, **Trabzon Milli Eğitim Tarihi**, 1, Trabzon İl Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 2008.

ARER, Rahmi, **Türkiyede Çaycılık ve Turistik, Sosyal, Kültürel, Ekonomik Rize**, Çoker Matbaası, İstanbul, 1969.

ARICI, Muzaffer, **Her Yönüyle Rize**, Odak Ofset Matbaacılık, Ankara, 1993.

ARINÇ, Kenan, **Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri I. Kıyı Bölgeleri**, Mega Ofset, Erzurum, 2006.

ARSLAN, Mustafa, **Görele**, San Matbaası, Ankara, 1973.

ARSLAN, Murat, **Roma'nın Büyük Düşmanı**, Mitgradates VI Eupator, Odin Yayıncılık, İstanbul, 2007.

AŞIKOĞLU, Rıza, **Türkiye'de Yatırım Teşvik Tedbirleri**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1988.

ATA, Erdal, **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Rize**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1998.

AVCIOĞLU, Doğan, **Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)**, Birinci Kitap, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1996.

AYANOĞLU, Kamil, DÜZYOL, M. Cüneyd, İLTER, Niyazi, YILMAZ, Cevdet, **Kamu Yatırım Projelerinin Planlaması ve Analizi**, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 1996.

AYDIN, Erdem, **Türkiye'de Sağlık Teşkilatlanması Tarihi**, Naturel Yayınları, Ankara, 2002.

Aykut, Selim Sabit, **İktisadi ve İçtimai Türkiye, Türkiye'de Ziraat**, II, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara, 1943.

_____, **İktisadi ve İçtimai Türkiye Rakamlarla Türkiye'de Kültür Hareketleri**, VI, Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1945.

AZCAN, İbrahim, **Türk Modernleşmesi Sürecinde Trabzon'da Halkevi (1932-1951)**, Serander Yayınları, Trabzon, 2003.

BAHAR, Cem, **Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927**, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1996.

BAKIREZER, Güven, DEMİRER, **Yücel, Trabzon'u Anlamak**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

BAL, Mehmet Akif, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne Trabzon Tarihi)**, Trabzon Kitaplığı, İstanbul, 2009.

BAŞAR, Ahmet Hamdi, **Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye**, Tan Matbaası, İstanbul, 1945.

Bayburt Kültür Envanteri, (Haz. Mehmet Hüsnü Aslan), Bayburt Valiliği, Bayburt, 2012.

BAYKARA, Tuncer, **Anadolu'nun İdari Coğrafyasına Giriş I, Anadolu'nun İdari Taksimatı**, Türk Kültür Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2000.

BİLİR, Ali, **Geçmişten Günümüze Görele**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2007.

Binbaşı M. Nasrullah, Kolağası M. Rüştü ve Mülazım M. Eşref, **Osmanlı Atlası: XX. Yüzyıl Başlarında**, (Haz. Rahmi Tekin, Yaşar Baş), Osmanlı Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2003.

BİRKEN, Andreas, **Die Provinzen Des Osmanischen Reiches, Gesamtherstellung: Heisseische Druckerei Gmbh**, Germany 1976.

BORATAV, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2005.

_____, **Türkiye'de Devletçilik**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.

BOSTAN, M. Hanefi, **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002.

BULUTOĞLU, Kenan, **Kamu Bütçesi Kamu Harcamaları Kamu Borçları**, Batı Türkeli Yayıncılık, İstanbul, 2004.

CİCİOĞLU, Hasan, **Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Orta Öğretim: Tarihi Gelişimi**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, 1985.

COKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923),** TBMM Basımevi, III, Ankara, 1995, s. 943-953.

Cumhuriyet'in 10. Yılında İktisat Meyanında Trabzon, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Şark Matbaası, Trabzon, 1933.

Cumhuriyetin 10 Yılında Giresun 1923-1933, Giresun Ticaret ve Sanayi Odası, Işık Matbaası, Giresun, 1933.

Cumhuriyetin 50. Yılında Artvin 1973 İl Yıllığı, Mars Matbaası, Ankara.

Cumhuriyet'in 50. Yılında Keşap, 1973.

Cumhuriyetimizin 75. Yılında Giresun, Giresun Valiliği, Giresun, 1998.

Cumhuriyetin 75. Yılında Rize İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim, Erhan Ofset Matbaacılık, Trabzon, 1998.

Cumhuriyetten Önce ve Cumhuriyetten Sonra Giresun'da Eğitim Belgeseli, Giresun, 1998.

ÇAKAN, İlker, **Karadeniz Bölgesi**, Özkan Matbaacılık, Ankara, 1994.

ÇAKIROĞLU, Said Bilâl, **Tarihi Ekonomik Sosyal Yönleriyle Trabzon**, Ticaret Borsaları Birliği Matbaası, Ankara, 1964.

ÇAPA, Mesut ve ÇİÇEK, Rahmi, **20. Yüzyılın Başlarında Trabzon'da Yaşam**, Serander Yayınları, Trabzon, 2004.

ÇAPA, Mesut, USTA, Veysel, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Trabzon Vilâyetiyle Yazışmalar**, Derya Kitapevi, Trabzon, 1997.

ÇİÇEK, Rahmi, **İstikbal Gazetesine Göre Trabzon'da Belediye ve Belediyecilik (1919-1925)**, Serander Yayınları, Trabzon, 2011.

_____, Milli Mücadele ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Trabzon'da Yerel Yönetim, T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 1998.

Çoruh-Şavşat, Teknik Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1945.

ÇULFAZ, Mustafa, **Trabzon Nümune Hastanesi "Kuruluş"**, A Grafik, Trabzon, 2009.

DAYI, Esin S., **Elviye-i Selâse'de (Kars, Ardahan, Batum) Millî Teşkilatlanma**, Kültür Eğitim Vakfı Yayınları, Erzurum, 1997.

_____, Erzurum Kongresi ve Elviye-i Selâse Meselesi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 1997.

DELFAUD, Pierre, **Keynes ve Keynescilik**, Dost Kitabevi, Ankara, 2010.

DEMİR, Necati, **Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihî Alt Yapısı (Tarih-Etnik Yapı-Dil-Kültür)**, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005.

DENİZ, Nuray, **İyi Uygulama Örnekleri Çerçevesinde Kamu Yatırım Bütçesinin Etkin Yönetimi ve Türkiye İçin Model Örneği**, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, T.C. Maliye Bakanlığı, Ankara, 2007.

DOĞAN, Ömer, **A'dan Z'ye Artvin 08 Cennetin Doğa İle Buluştuğu Yer**, Melihşah Ofset, Ankara, 2008.

DOĞANAY, Serkan, **Trabzon Limanı ve Hinterlandı**, Pegem Akademi Yayınları, İstanbul, 2014.

Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri 1800-1914, (Ed. Çağlar Keyder, Y. Eyüp Özveren, Donald Quataert), (Çev. Gül Çağalı Güven), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994.

Dr. Refik Saydam 1881-1942 Ölümünün 40. Yılı Anısına, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları, Yayın No: 495, Ankara, 1982.

EKEN, Halit, **Kapancızade Hamit Bey**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2008.

EMECEN, Feridun M., **Doğu Karadeniz'de İki Kıyı Kasabasının Tarihi Bulancak-Piraziz**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005.

EMİROĞLU, Kudret, **Trabzon Vilâyet Salnamesi 1869**, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.

ERDEHA, Kamil, **Milli Mücadelede Vilâyetler ve Valiler**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975.

ERGİNAY, Akif, **Kamu Maliyesi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1981.

ERİŞKİN, Serap ŞEN, **Yıllık Kamu Yatırım Programı Tekliflerinin Hazırlanması, Uygulanması ve Raporlanması Süreci, Mali Hizmetler Uzmanlığı Araştırma Raporu**, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2013.

Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1996.

EYYUPOĞLU, İsmail, **Mudanya Mütarekesi**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002.

_____, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir İttihatçı Kâzım Yurdalan (1881/2-1962)**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Erzurum, 2009.

GOLOĞLU, Mahmut, **Sivas Kongresi,** Başnur Matbaası, Ankara, 1969.

Gümüşhane Halkevi, Gümüşhane Vilâyet Matbaası, Gümüşhane, 1933.

GÜNAY, Turgut, **Rize İli Ağızları**, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 1978.

GÜNDÜZ, Ali, **Çoruh Havzası ve Artvin**, Dizayn Ofset, Ankara 2001.

GÜRAN, Tevfik, **Osmanlı Devletinin İlk İstatistik Yıllığı (1897)**, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1997.

H. Örcün BARIŞTA, **Rize**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997.

HARRIS, Vorley, **The Report Of The Last British Consul in Trabzon Trabzon'daki Son İngiliz Konsolosu'nun Raporları, 1949-1956: Bir Yabancının Gözünden Dönüşüm İçindeki Bir Bölge**, (Yay. Haz. Christopher Harris), (Çev. Esra Davutoğlu), Aşina Kitaplar, Ankara, 2015.

HATİPOĞLU, Ş. Raşit, **Türkiye'de Zirai Buhran**, Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1936.

HEYD, Wilhelm Von, **Yakın-Doğu Ticaret Tarihi**, (Çev. Enver Ziya Karal), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.

İbn Kemal, **Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter**, (Haz. Şerafettin Turan), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

İlk Tahsil Çağındaki Çocuklar İstatistiği 1940 ve 1941.

İNALCIK, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009.

İNAN, Afet, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1972.

İNAN, Afet, **Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1973.

İstatistikî Göstergeler 1923-2006, TÜİK Yayınları, Ankara, 2007.

JAESCHKE, Gotthard, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mudanya Mütarekesinden 1923 Sonuna Kadar (11 Ekim 1922-31 Aralık 1923)**, II, TTK Basımevi, Ankara, 1973

KANSIZ, İsmail, CANALİOĞLU, M. Volkan, USTA, Veysel, **1930-1940 Yılları Vilâyet Belgelerine Göre Trabzon**, Trabzon Valiliği Yayınları, Trabzon, 1997.

KARABEKİR, Kâzım, **İktisat Esaslarımız -Hatıra ve Zabıtlarıyla 1923 İzmir İktisat Kongresi-**, (Yay. Haz. Orhan Hülagü, Ömer Hakan Özalp), Emre Yayınları, İstanbul, 2001.

Karadeniz Havzası Şimal Kısmı: Tabii, Zirai, Beşeri, Baytari, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1936.

KARADENİZLİ, Kemal, **Trabzon Tarihi**, Trabzon Kalkınma Cemiyeti Neşriyatı, Ankara, 1959.

KARAİBRAHİMOĞLU, Sacit, **Giresun (Bütün Yönleriyle ve Kazaları İle)**, Özen Matbaacılık, Ankara, 1984.

KARAKOYUNLU, Sadri, **Bayburt Tarihi**, Kültür Ofset Ltd. Şti., Ankara, 1990.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

KARPUZ, Haşim, **Rize**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993.

KESKİN, Nuray Ertürk, **Devletin Toprak Üzerinde Örgütlenmesi**, Tan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009.

KEYNES, John Maynard, **Genel Teori İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi**, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2008.

KINCAL, Remzi Y., **Öğretmenlik Mesleğine Giriş**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.

KIRZIOĞLU, Fahrettin, **Bütünüyle Erzurum Kongresi,** II, Ankara, 1993.

_____, **Osmanlılar'ın Kafkas -Elleri'ni Fethi 1451-1590**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1976.

_____, **Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar İlk-Kıpçaklar (M.Ö. VIII-M.S. VI. yy.) ve Son Kıpçaklar (1118, 1195) ile Ortodoks-Kıpçak Atabekler Hükûmeti (1267-1578) (Ahıska/Çıldır Eyâleti Tarihi'nden)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.

KİNG, Charles, **Karadeniz**, (Çev. Zülal Kılıç), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2015.

KODAMAN, Bayram, **Cumhuriyetin Tarihi-Fikri Temelleri ve Atatürk**, Süleyman Demirel Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü Yayınları, Isparta, 1999.

KURUÇ, Bilsay, **Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1929-1932)**, I, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1988.

_____, **Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1933-1935)**, II, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1993.

Kültürün Kale Kenti Bayburt, (Genel Yayın Yönetmeni: Mete EMİR), Bekder Yayınları, Bayburt, 2011.

KÜTÜKOĞLU, Bekir, **Osmanlı-İran Siyâsî Münâsebetleri 1578-1612**, İstanbul Fetih Cemiyeti Özal Matbaası, İstanbul, 1993.

LOWRY, W. HEATH, **Trabzon Şehrinin İslamlaşma ve Türkleşmesi 1461-1583**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2005.

MACİT, Ahmet Nuri, **Gümüşhane İli ve İlçeleri**, Dilek Matbaası, İstanbul, 1973.

Millet Hizmetinde 40 Yıl C.H.P, Ankara, 1963.

Muvahhid Zeki, **Şark Memleketlerimizden Artvin Vilayeti Hakkında Malumat-ı Umumiye**, Şirketi Mürettibiye Matbaası, 1927.

NAZIR, Bayram, SAYLAN, Kemal, **Gümüşhane Tarihi (İl Oluşunun 85. Yılında Gümüşhane Tarihi ve Ekonomisi Sempozyumu Tarih Bildirileri) 25-26 Mayıs 2010**, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, Trabzon, 2016.

NEZİROĞLU, İrfan, YILMAZ, Tuncer, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920-22 Mayıs 1950)**, I, TBMM Basımevi, Ankara, 2013.

ODABAŞIOĞLU, Cumhur, **Trabzon 1869-1933 Yılları Yaşantısı**, İlk-San Matbaası, Ankara, 1956.

OKAY, Vehbi, **Cumhuriyetin 15'inci Yılında Gümüşhane**, Gümüşhane İlbaylığı, Gümüşhane, 1938.

ÖNDER, İzzettin, **Türkiye'de Kamu Harcamalarının Seyri: 1927-1967**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1974.

ÖNEN, Nizam ve REYHAN, Cenk, **Mülkten Ülkeye**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

ÖZDEMİR, Halit, **Artvin Tarihi**, Egem Matbaacılık, Artvin, 2002.

ÖZEL, Sabahattin, **Milli Mücadelede Trabzon**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

ÖZTÜRK, Saygı, **İsmet Paşa'nın Kürt Raporu**, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul, 2007.

PEHLİVAN, Osman, **Kamu Maliyesi**, Murathan Yayınevi, Trabzon, 2011.

Rize Defteri 1, (Ed. İsmail Kara), Dergah Yayınları, İstanbul, 2012.

Rize El Sanatları, Rize Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü, Erhan Ofset Matbaacılık, Trabzon, 1995.

SAKLI, Ali Rıza, **Türk Çayının Dünü ve Bugünü**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2008.

SARIKAYA, Makbule, **Milli Mücadele Döneminde Rize**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004.

SARISAMAN, Sadık, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun (1923-1930)**, Mega Basım, İstanbul, 1999.

SAYLAN, Kemal, **Gümüşhane İdari, Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1850-1918**, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014.

_____, **Seyyahların Gözüyle Gümüşhane**, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, Gümüşhane, 2016.

Selim Sırrı Paşa, **Mektubat-ı Sırrı Paşa, Asaduryan Şirket-i Mürettibiye**, I, İstanbul, 1316.

SERİN, Necdet, **Türkiye'nin Sanayileşmesi**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1963.

SÜMER, Faruk, **Tirebolu Tarihi**, Tirebolu Kültür ve Yardımlaşma Derneği, İstanbul, 1992.

ŞAKAR, Ayşe Yiğit, **Türkiye'de Sağlık Hizmetleri ve Sağlık Harcamaları**, Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası Yayını, İstanbul, 1999.

Şakir Şevket, **Trabzon Tarihi**, (Haz. İsmail Hacıfettahoğlu), Trabzon Belediyesi, TAKAV Matbaası, Trabzon, 2001.

ŞAŞMAZ, Musa, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, III, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014.

_____, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, IV, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014.

_____, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, VII, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014.

_____, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XII, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014.

_____, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XIV, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014.

ŞİMŞEK, Mustafa, **Türkiye Kalkınma Bankası Uygun Yatırım Alanları Araştırması Giresun**, Ankara, 1998.

ŞİMŞEK, Rasim, **Trabzon Belediye Tarihi I: Osmanlı Dönemi**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1993.

TAĞUDAR, Namık İ., **Gümüşhane Vilâyeti Coğrafi, İçtimai ve İktisadi Durumunu Gösterir Broşür**, Gümüşhane Vilâyeti Basımevi, Gümüşhane, 1936.

TARAKÇIOĞLU, Mustafa Reşit, **Trabzon'un Yakın Tarihi**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Trabzon, 1986.

TAŞKIN, Murat, **Trabzon Ticaret-Tarım Fındık Çay**, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası, Trabzon Ticaret Borsası, Trabzon Esnaf ve Sanatkârlar Odası Birliği, Doğu Karadeniz İhracatçılar Birliği, Trabzon, 2008.

TAŞKIRAN, Bilgi, **Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yönleriyle Milas (1923-1960)**, Ankara, 2004.

TAŞPINAR, Ali, **Rize Tarihi Taş Çağlardan 1950'ye Kadar**, Rize, 2004.

TAVUKÇUOĞLU, Hakan Şeker, **Her Yönüyle Güneysu Rize**, Güneysu Sosyal Dayanışma ve Kültür Derneği Yayınları, İstanbul.

TAYMAS, Abdullah Battal, **Yeşil Rize ve İli**, Doğuş Matbaası, Ankara, 1950.

TEZEL, Yahya Sezai, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi 1923-1950**, Yurt Yayınları, Ankara, 1986.

TONGUR, Hikmet, **Türkiye'de Genel Kolluk Teşkilat ve Görevlerinin Gelişimi**, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1946.

TOKGÖZ, Osman, **Trabzon İlinde Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim**, Trabzon Milli Eğitim Müdürlüğü, Trabzon, 1998.

TOPALOĞLU, İhsan, **Bölge Tarihinde Rize, I**, Topaloğulları Kültür-Dayanışma ve Çevre Koruma Derneği Yayınları, Trabzon, 1998.

TÖNÜK, Vecihi, **Türkiye'de İdare Teşkilatı**, Kanaat Basım ve Ciltevi, Ankara, 1945.

TÖKİN, İsmail Hüsrev, **Türkiye Köy İktisadiyatı**, (Sunuş: Korkut BORATAV), İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.

TÖREN, Tolga, **Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması**, Sav Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2007.

Trabzon 2000, Trabzon Valiliği, Seçil Ofset, İstanbul, 2000.

Trabzon 2006, Trabzon Valiliği Yayınları, Trabzon, 2006.

Trabzon'a Işık Tutan Anılar, Mustafa Kemal Sayıl'ın Trabzon Anıları (1900-1950), (Haz. Mehmet Akif Bal), Trabzon Kitaplığı, Trabzon, 2011.

Trabzon Lisesi 100. Yılı Albümü, (Komisyon), Trabzon, 1987.

Trabzon Lisesi Talebe Birliğinin 1956-1957 Ders Yılı İçindeki Faaliyetleri Eseri, (Komisyon), Trabzon, 1958.

Trabzon Tedrisat Yıllığı, (Komisyon), Trabzon, 1958.

Trabzon Ticaret Borsası Tarihi 1926-2013, Trabzon Ticaret Odası Yayını, Trabzon, 2013.

Trabzon Vilâyeti 1943-1944 Yılları Kongresi Açılış Nutku ve Çalışma Raporu, Yeniyol Matbaası, Trabzon, 1944.

Trabzon'un Sosyo-Ekonomik Problemleri ve Çözüm Önerileri, Trabzon, Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1997.

TUNCA, Yusuf, **Sağlık Çalışmalarında Kırk Yıl (1922-1962)**, Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları No 303, Olgun Kardeşler Matbaası, Ankara, 1964

TURAN, Şerafettin, **İsmet İnönü Yaşamı-Dönemi ve Kişiliği**, Bilge Yayınları, Ankara, 2003.

Turizm Envanteri Trabzon 1990, Trabzon Turizm Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 1990.

TÜRKCAN, Ergün, **Dünya'da Türkiye'de Bilim, Teknoloji ve Politika**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 2009.

Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir Haberler-Belgeler-Yorumlar, (Haz. A. Gündüz Ökçün), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981.

Türkiye İktisat Tarihi Semineri, (Ed. Osman Okyar), Hacettepe Üniversitesi, Mars Matbaacılık Ticaret ve Sanayi, Ankara, 1975.

Türkiye'de Gayri Safi Milli Hasıla (Cari ve Sabit Fiyatlarla Gelişme Hızları ve Sektör Payları) 1923-1986, TOBB Yayınları, Ankara, 1987.

Trabzonlu Şakir Şevket, **Trabzon Tarihi**, Ümran Matbaası, İstanbul, 1294 (1878).

ULUSOY, Ahmet, **Trabzon Ekonomisine Alternatif Bakış**, Celepler Matbaacılık, Trabzon, 2002.

UMAR, Bilge, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1993.

US, Asım, **İstanbul'dan Çoruh'a**, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1948.

USTA, Veysel, **Anabasis'ten Atatürk'e Seyahatnamelerde Trabzon**, Serander Yayınları, Trabzon, 1999.

USTA, Veysel, SOYTÜRK, Yaşar **Tarihi, Coğrafyası, Folkloru İle İlimiz Trabzon**, Basın Yayınları, Yayın yeri ve tarihi yok.

UZUN, Enver, **Trabzon Üzerine Notlar**, Eser Ofset, Trabzon, 2011.

UZUN, Pirağa, **Trabzon'un Yönetim Coğrafi Sosyal Kültürel Ekonomik Endüstri Tarihi Turizm Durumu**, Metinler Matbaacılık, İstanbul, 1987.

ÜÇÜNCÜOĞLU, A. Güngör, **Hititlerden Cumhuriyete Maden Yurdu Gümüşhane**, Koza Altın İşletmeleri, Gümüşhane, 2008.

_____, **Torul-Kürtün Tarihi**, Torul Belediyesi Yayınları, Gümüşhane, 2008.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, **Türkiye'de Üç Devir**, Sinan Yayınları, İstanbul, 1973.

YALÇIN, Osman, **Giresun**, Özyürek Yayınevi, İstanbul, 1979.

YAMAN, Talat Mümtaz, **Osmanlı İmparatorluğu Mülki İdaresinde Avrupalılaşma Hakkında "Bir Kalem Tecrübesi"**, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1940.

YAŞAR, Dilek, DOĞAN, Sevnur, BİLGİN, Muhammet, **Artvin İli Kültür Envanteri 2012**, Artvin İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2012.

YAZICI, Mustafa, **Trabzon Belediye Başkanları Kronolojik Hizmet Albümü (Cumhuriyet Dönemi)**, Trabzon Belediyesi Yayınları, Trabzon, 1997.

_____, **Trabzon'un Demiryolu ve Tren Davası**, Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon, 2006.

_____, **Trabzon'un Dış Ticaret Tarihi**, Doğu Karadeniz İhracatçıları Birliği Genel Sekreterliği Yayınları, Trabzon, 2005.

YENAL, Oktay, **Cumhuriyet'in İktisadi Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

YILMAZ, Lütfi, **Bulancak**, Yeşilgiresun Matbaası, Giresun, 1981.

YILMAZ, Özgür, **Tanzimat Döneminde Trabzon**, Libra Kitap, İstanbul, 2014.

YÜCEL, Hasan Ali, **Türkiye'de Orta Öğretim**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.

YÜKSEL, Ayhan, **Giresun Tarihinden Sayfalar**, Giresun Valiliği Yayınları, Giresun, 2009.

ZİHNİOĞLU, Asım, **Bir Yeşilin Peşinde**, TÜBİTAK, Ankara, 1998.

3- Lisansüstü Tezler

a) Yüksek Lisans Tezleri

AKSAKAL, Halil İbrahim, **Atatürk Dönemi Sağlık Politikaları (1923-1938)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2011.

AYKANAT, Mehmet, **1923-1938 Döneminde Türk Tarım Politikası**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007.

AYTAÇ, Deniz, **Türkiye'de Konsolide Bütçe Harcamalarının Gelişimi: Avrupa Birliği Ülkeleri İle Bir Karşılaştırma**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2004.

BAYRAM, Ebru, **Atatürk ve İnönü Dönemi Giresun'da İktisadi Hayat (1923-1950)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Giresun, 2014.

FIÇICI, Nazım, **Gümüşhane Halkevleri**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2013.

GÜRSOY, Ahmet, **Tek Parti Döneminde Giresun'da Eğitim (1923-1950)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2000.

GÜZGÖZELER, Enver, **Cumhuriyet Döneminde Karayollarındaki Gelişmeler (1923-1938)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 1997.

KARACAN, Özcan, **Atatürk Döneminde Yapılan Karayolları, Barajlar ve Limanlar (1923-1938)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2005.

ÖZDOĞAN, İsmail, **Rize (Merkez İlçe) Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yapısı (1923-1960)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla, 2004.

UĞURAL, Cem, **1923-1950 Döneminde Türkiye'de Bilim, Sanayi ve Teknoloji İlişkisi**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2016.

b) Doktora Tezleri

ALTAY, Sadet, **Atatürk Dönemi Sağlık Politikalarının Halka Yansımasında Öncü Kurumlar Numune Hastaneleri (1924-1938)**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2015.

AS, Efdal, **Cumhuriyet Döneminde Ulaşım Politikaları (1923-1960)**, (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir, 2006.

ÇETİN, Türkan, **Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Köylü Politikası (1923-1950)**, (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir, 1997.

GÜLŞEN, Aydın, **Giresun'da Sosyal, Ekonomik, Siyasi ve Kültürel Yaşam (1945-1960)**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2014.

KAYIKÇI, Sabrina, **Türkiye'de Kırsal Alan Yönetimi**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2009.

KOÇAK, Filiz, **Türkiye'de Sağlık Politikası'nın Gelişimi 1850-1950**, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1995.

KÜÇÜK, Aziz, **Kapitalist Devlette Sağlık Hizmetlerinin Örgütlenmesindeki Dönüşüm: Türkiye Üzerine Bir Analiz**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2017.

ÖZDEMİR, Nuray, **Cumhuriyet Dönemi Karayolları Politikası (1923-1960)**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2006.

ÖZGER, Yunus, **XIX. Yüzyılda Bayburt (1830-1900)**, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2007.

ÖZPEKCAN, Meliha, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Sağlık Politikası (1923-1933)**, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1999.

SAYLAN, Kemal, **Gümüşhane Sancağı (1850-1918)**, (Basılmamış Doktora Tezi), Trabzon, 2012.

TEKİN, Gürkan, **Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'nden Sağlık Bakanlığı'na (1920-2000)**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2011.

ULUTÜRK, Süleyman, **Kamu Harcamalarının Rolü, Gelişimi ve Etkileşimde Bulunduğu Değişkenler Açısından Kuramsal ve Ampirik Bir Değerlendirmesi: Türkiye, 1963-1993**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1997.

F- MAKALELER

AK, Bilal, *"Türkiye Cumhuriyeti'nde Sağlık Hizmetleri"*, **Türkler**, XVII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 419-435.

AK, Orhan Naci, *"Rize'nin Yönetim Tarihi"*, **I. Rize Sempozyumu 16-17-18 Kasım 2006**, Tunçel Ofset Matbaacılık Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 41.

ALİKILIÇ, Dündar, *"Çay'ın Karadeniz Bölgesi İçin Önemi ve Tarihi Seyri"*, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, (2016), s. 269-280.

ASLAN, Mithat Kerim, *"Atatürk Devrinde Giresun'da Sağlık Faaliyetleri"*, **Yeşil Giresun Gazetesine Göre Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun**, Yeşil Giresun Yayınları, Ankara, 2003, s. 87-95.

AYDIN EMİROĞLU, Fatma, *"1928-1940 Yılları Arasında Yeşilgiresun Gazetesi Haberlerine Göre Giresun'da Yol Faaliyetleri"*, **Yeşil Giresun Gazetesine Göre Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun**, Yeşil Giresun Yayınları, Ankara, 2003, s. 285-289.

AYDIN, Erdem, *"Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Yıllarında Sağlık Hizmetleri"*, **Ankara Eczacılık Fakültesi Dergisi**, XXXXI, S.3, (2002), s. 183-192.

AYGÜN, Necmettin, *"Osmanlı Devletinde İdari Taksimat Alanındaki Düzenlemelerin Taşradaki Yansımaları: Vakfıkebir, Şarlı ve Tonya Örneği (1840-1918)"*, **Karadeniz Araştırmalar Dergisi**, XXVI, S.26, (2010), s. 35-77.

BAHÇE, Serdal, ERES, Benan, *"İktisadi Yapılar, Türkiye ve Değişim"*, **1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim**, (Der. Faruk Alpkaya, Bülent Duru), Phoenix Yayınevi, Ankara, 2012, s. 15-66.

BAŞKAYA, Muzaffer, *"Atatürk'lü Yıllarda Trabzon'da Eğitim Faaliyetleri"*, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, IX, S.9, (2010), s. 125-144.

BAYTAL, Yaşar, *"Trabzon Liman İnşası"*, **History Studies İnternational Jounla Of History**, V, (May-2013), s. 21-35.

BEYOĞLU, Süleyman, *"Birinci Dünya Savaşı'nda Trabzon (1914-1919)"*, **Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri (6-8 Kasım 1998)**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 2000, s. 479-488.

BİRTEK, Faruk, KEYDER, Çağlar, *"Türkiye'de Devlet-Tarım İlişkileri 1923-1950"*, **Birikim**, S. 22, (Aralık-1976), s. 31-40.

CİN, Mustafa, *"Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Giresunda Eğitim-Öğretim Faaliyetleri"*, **Yeşil Giresun Gazetesine Göre Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun**, Yeşil Giresun Yayınları, Ankara, 2003, s. 165-171.

ÇAPA, Mesut, *"Cumhuriyetin İlk Yıllarında Rize"*, **Toplumsal Tarih Dergisi**, S.85, (Ocak 2001), s.41-47.

_____, *"Maarif Eminlikleri Teşkilâtının Türk Eğitimindeki Yeri"*, **Cumhuriyet Döneminde Eğitim II**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 52-68.

_____, *"Milli Mücadele Döneminde Artvin"*, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, XIII, S.13, (2012), s. 119-130.

_____, *"Millî Mücadele Döneminde Rize"*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XII, S.39, (1997), s.865-887.

_____, *"Tevhîd-i Tedrisât Sonrası Trabzon'da Eğitim"*, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XVI, S.1, (2001), s. 21-30.

ÇİÇEK, Rahmi, *"Cumhuriyet Dönemi Millî İktisat Uygulamalarına Bir Örnek Trabzon Liman İşleri İnhisarı Türk Anonim Şirketi"*, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, XII, S.12, (2012), s. 143-168.

_____, *"Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Trabzon-Tebriz Yolu"*, **CIEPO Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Bildirileri Kitabı**, Uşak İli Kalkınma Vakfı, Uşak, 2011, s. 431-454.

_____, *"Trabzon'da Yerel Yönetim Düşüncesi ve Şehirleşme Çalışmaları (1919-1933)"*, **Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri (6-8 Kasım 1998)**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 2000, s. 591-608.

ÇİFÇİ, Hasan, *"E. G. Browne'nin Hatıralarında Doğu Seyahati"*, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, XII, S.28, (2005), s. 321-350.

DARKOT, Besim, *"Gümüşhane"*, **İslâm Ansiklopedisi**, IV, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979, s. 836-837.

DAYI, S. Esin Derinsu, *"Erzurum Kongresi'nin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi"*, **Atatürk Dergisi**, III, S.4, **(**2003), s. 1-17

DEDEOĞLU, Necati, *"Hıfzısıhha Okulu: Tarihçesi, Önemi"*, **Toplum ve Hekim Dergisi**, XVI, S.6, (2001), s. 468-469.

DEMİREL, Muammer, *"Doğu Anadolu'da İdari Yapılanma (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan Sonra)"*, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, XV, S.37, (2008), s.247-259.

_____, *"Belgelerin Diliyle İngiliz Konsolos Raporlarına Göre Trabzon ve Çevresi (1899-1907)"*, **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri (3-5 Mayıs 2001)**, 1, (Haz. Mithat Kerim Arslan, Hikmet Öksüz), Trabzon Valiliği Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 2002, s. 493-506.

DUMAN, Mustafa, *"Kuruluşunun 100. Yıldönümünde Trabzon Lisesi Tarihçesi"*, **Trabzon Kültür Sanat Yıllığı 87**, Trabzon Kültür Yardımlaşma Derneği Yayını, İstanbul, 1987, s. 369-376.

DUMAN, Önder, *"Maarif Yıllıklarına Göre Cumhuriyet'in İlk Çeyreğinde Gümüşhane Vilâyeti'nde Eğitim (1923-1950)"*, **Mavi Atlas Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S.7, (2016), s. 55-75.

EMECEN, Feridun, *"Giresun Tarihinin Bazı Meseleleri"*, **Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996)**, Giresun Belediyesi Kültür Yayınları, Mega Basım, İstanbul, 1997, s. 19-24.

ERDUT, Zeki, *"Liberal Ekonomi Politikaları ve Sosyal Politika"*, **Çalışma ve Toplum**, II, (2004), s. 11-37.

ETKER, Şeref, *"Giresun Kudret-i Miyah Elektrik Türk Anonim Şirketi Nizamname-i Dâhilisi (1925)"*, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi**, XVII, S.1, (2015), s. 89-100.

GÖK, Nurşen, *"Artvin Livası'nın Anavatan'a Katılışı Sırasındaki Durumuna İlişkin Belgeler"*, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, XXXXI, (2008), s. 89-104.

GÜRSOY, Ahmet, *"Giresun'da Halkevlerinin Faaliyeti"*, **Yeşil Giresun Gazetesine Göre Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun**, Yeşil Giresun Yayınları, Ankara, 2003, s. 291-307

İLERİ, Hüseyin, SEÇER, Betül, ERTAŞ, Handan, *"Sağlık Politikası Kavramı ve Türkiye'de Sağlık Politikalarının İncelenmesi"*, **Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi**, S.12, (2016), s. 176-186.

İPEK, Nedim, *"Giresun Kazasının Nüfûsuna Dair Bir Değerlendirme"*, **Milli Mücadelede Giresun (Sempozyum 6-7 Mart 1999)**, Giresun Belediyesi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 223-232.

KALELİ, Hüseyin, *"19. Yüzyılda İran Transit Yolu İçin Osmanlı-Rus Rekabeti"*, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.9, (Aralık-2003), s. 21-39.

KAPTAN, Ergün, *"Espiye-Bulancak Yöresindeki Eski Maden Ocaklarına Ait Buluntular"*, **Maden Tetkik Arama Dergisi**, XCI, S.91, (1978), s. 117-129.

KARADENİZ, Ekrem, *"Türkiye'ye Çay Hangi Tarihte Nasıl Girdi?"*, **Tarih ve Edebiyat Mecmuası**, S.8, (Ağustos-1979), s. 63-65.

KARAGÖZ, Rıza, *"II. Meşrutiyet Döneminde Canik Sancağında İdari Yapılanma"*, **Geçmişten Geleceğe Samsun Sempozyumu**, (Haz. Cevdet Yılmaz), Samsun Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Samsun, 2006, s. 65-82.

KARAMAN, Oktay, *"Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Giresun Şubesi"*, **Yeşil Giresun Gazetesine Göre Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun**, Yeşil Giresun Yayınları, Ankara, 2003, s. 309-317.

KAŞTAN, Yüksel *"Osmanlı Devleti'nde "1913 Tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanun-i Muvakkati" İle Vilayet Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması"* **Osmanlı Medeniyet Araştırmaları Dergisi (OSMED)**, II, S. 2, (January-2016), s. 77-98.

KILIÇ, Orhan, *"Osmanlı Dönemi İdari Uygulamalar Bağlamında Canik'in Yönetimi ve Yöneticileri"*, **Geçmişten Geleceğe Samsun Sempozyumu**, (Haz. Cevdet Yılmaz), Samsun Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Samsun, 2006, s. 31-54.

_____, *"XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devletinin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması"*, **Osmanlı**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 6-96.

KOCA, Halil, SEVER, Ramazan, *"Giresun Orman Alanları ve Başlıca Sorunlar"*, **Yeşil Giresun Gazetesine Göre Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun**, Giresun, 2003, s. 117-128.

KOÇ, Bekir, *"Osmanlı Devleti'ndeki Orman ve Koruların Tasarruf Yöntemleri ve İdarelerine İlişkin Bir Araştırma"*, **OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarih Araştırmaları ve Uygulama Merkezi Dergisi**, X, S.10, (1999), s. 139-158.

KORALTÜRK, Murat, *"Cumhuriyet Dönemi İktisadî Kronolojisi (1923-2002)"*, **Türkler Ansiklopedisi**, XVII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 565-580.

KOVENKO, V., *"Artvin Bölgesi Kuvarshane Bakır Madenleri"*, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, XXVII, S.27, (1942), s. 230-266.

_____, *"Bakırlı Pirit Madenleri Bölgesi"*, **Maden Tetkik Arama Dergisi**, XXX, S.30, (1943), s. 192-222.

_____, *"Gümüşhane'nin Simli Kurşun Madenleri"*, **Maden Tetkik Arama Dergisi**, XXIV, S.24, (1941), s.283-300.

KÖSE, Osman, *"20. Yüzyıl Başları Trabzon Vilâyeti'nde Suçlar, Suçlular ve Hapishaneler"*, **İlkadım'dan Cumhuriyet'e Milli Mücadele**, Samsun İlkadım Belediyesi Kültür Müdürlüğü, İstanbul, 2008, s. 27-45.

KURAN, Ercüment, *"Cumhuriyet Devrinde Gümüşhane'nin Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Gelişmesi"*, **Geçmişten Günümüze Gümüşhane Sempozyumu (13-17 Haziran 1990)**, Gümüşhane Valiliği Yayınları, Ankara, 1991, s. 23-27.

KURUCA, Nazım, KARA, Hüseyin, *"Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun'un İktisadî Durumu (1923-1933)"*, **Yeşil Giresun Gazetesine Göre Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun**, Yeşil Giresun Yayınları, Ankara, 2003, s. 129-164.

KUTLUTAN, Rıdvan, **Geçmişten Bugüne Gümüşhane ve Geleceğe Ait Düşünceler, Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu (13-17 Haziran 1990)**, Ankara, 1991, s. 55-67.

KUZUCU, Kemalettin, *"Çayı Yetiştirmek İçin Önce Ekmedik Yer Bırakmadık ve Nihayet Rize'de Karar Kıldık"*, **Haber Türk Tarihi**, S.25, İstanbul, 2010, s. 95.

KÜÇÜKUĞRLU, Murat, *"Cumhuriyet Devrinde Bir Milli Sanayi Örneği: Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketinin Kuruluşu"*, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, III, S.3, (2007), s. 91-116.

_____, *"Cumhuriyet Devrinde Yusufeli'nin İdari Yapısına Yönelik Değişiklikler (1926-1950)"*, **Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildirileri**, Yusufeli Belediyesi, İstanbul, 2010, s. 45.

_____, *"Cumhuriyetin İlk Yıllarında Trabzon Ticareti"*, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, V, S.5, (2008), s. 151-175.

_____, *"Visera (Işıklar) Santrali ve Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketi'nin Faaliyetleri"*, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, X, S.10, (2011), s. 101-124.

Maden Tetkik Arama Dergisi, *"Umumi Maden Durumu, Madenciliğimizin 21 Yıllık Bilançosu ve 1944 yılının ilk 6 Ayındaki Durumu"*, XXXII, S.32, (1944), s. 157-172.

OKUR, Mehmet, *"I. Dünya Savaşı Başlarında Trabzon Limanı'nın Ticarî Hacmine Dair ABD Konsolosu'nun Bir Raporu"*, **ODÜ Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, V, S.12, (Temmuz-2015), s. 276-287.

OKUYAN, Abdurrahman, *"XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde (1875-1900)"*, **Trabzon**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Samsun, 2003, s. 89.

ONUR, Kemal, *"Trabzon'dan Çoruh'a"*, **Halk Gazetesi**, 17.06.1948, s. 2.

ORTAYLI, İlber, *"XIX. Yüzyılda Trabzon Merkez Livası ve Giresun Üzerine Gözlemler"*, **Bir Tutkudur Trabzon**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 262-280.

ÖKSÜZ, Hikmet, *"Atatürk Dönemi'nde Trabzon'da Sağlık Hizmetleri"*, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, III, S.3, (2007), s. 75-90.

_____, *"Çaykara'da Afete Bağlı Göç (1929-1973)"*, **Karadeniz Tarihi Sempozyumu**, (Haz. Kenan İnan vd.), Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon, 2007, s. 1005-1012.

ÖKSÜZ, Hikmet, USTA, Veysel, *"I. Dünya Savaşı Sırasında Rus Donanmasının Trabzon ve Çevresini Bombalaması"*, **Türkiyat Mecmuası**, XXIV, S.1, (Ocak-2014), s.25-51.

ÖNCÜ, Ali Servet, *"Erzurum Valisi Mehmet Emin (Yurdakul) Bey'in Erzurum-Trabzon Yollarıyla İlgili Bir Raporu (1912)"*, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, IV, S.4, (2008), s. 61-71.

ÖNDER, Erdoğan, *"Türkiye'de Bütçe Harcamalarının Genel Değerlendirmesi"*, **Türkiye'de Bütçe Harcamaları, IX. Türkiye Maliye Sempozyumu**, Çukurova Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Basımevi, Adana, 1994, s. 244.

ÖZDEMİR, Yavuz, *"İngiliz Yarbayı Rawlinson'un Trabzon-Erzurum Yolculuğu ve Misyonu"*, **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu**, I, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 2002, s. 593-598.

ÖZPEKCAN, Meliha, *"TBMM Tutanaklarına Göre Cumhuriyet'in İlk On Yılında Sağlık Politikamız"*, **Türkler Ansiklopedisi**, XVII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 436-445.

ÖZSAİT, Mehmet, *"İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi"*, **Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri (6-8 Kasım 1998 Trabzon)**, (Haz. Kemal Çiçek vd.), Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1999, s. 35-47.

PAMAK, Mehmet, *"Türkiye'de Toprak Reformu"*, **Sosyoloji Konferansları**, XVIII, Yıl 1980, s. 127-159.

SOYSAL, Mahmut Enes, "*Müdafaa-I Hukuk ve Kuvâ-yı Millîye Hareketi, Tarihi Erzurum Kongresi ve Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Kongresi'nde Yaptığı Açılış Konuşması*", **Türk Dünyası Araştırmalar Dergisi**, S.186, (Haziran-2010), s. 7-50.

TEKİNDAĞ, M. C. Şehabettin, *"Trabzon"*, **İslâm Ansiklopedisi**, XII/1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979, s. 455-477.

TEZCAN, Mehmet, *"İpek Yolu ve XIV. Yüzyıla Kadar İpek Yolu Ticaretinde Trabzon'un Yeri"*, **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri (3-5 Mayıs 2001)**, 1, (Haz. Mithat Kerim Arslan, Hikmet Öksüz), Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 2002, s. 96-123.

TOPRAK, Zafer, *"Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler 1900-1950"*, **Türk Sosyal Bilimler Dergisi**, (1988), s. 19-35.

TUNCER, İsmail, YÜKSEL, Cihan, *"Kamu Harcamalarının Ekonomik Analizi"*, **Kamu Ekonomisi**, Mersin Üniversitesi, s. 213-275.

TUNCEL, Metin, *"Gümüşhane"*, **Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, XIV, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1989, s. 273-275.

URAL, Selçuk, *"Atatürk Döneminde Trabzon'da Sosyal ve Ekonomik Gelişmelerden Bazı Kesitler"*, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.41, (2009), s. 307-326.

URAL, Zihni, *"Şavşat"*, **Doğu Gazetesi**, 03.02.1938, s. 2.

USTA, Veysel, *"Tanzimattan Cumhuriyet'e Trabzon'da Sağlık"*, **Anadolu'nun ilk Tıp Gazetelerinden Hekim**, (Haz. Mustafa Çulfaz), Serander-Trabzon Tabip Odası Yayınları, Trabzon, 2007, s. 19-34.

_____, *"Trabzon'da Su Sorunu ve 1921-1922 Tarihli İki Rapor"*, **Kuzey Ekspres Gazetesi**, 18 Şubat 2005.

YAKTI, Özlem, ÜNLÜ SOYLU, Perihan, *"İktisadî Kalkınma Yolunda Öncü Bir Danışma Organı: Âli İktisat Meclisi"*, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, XII, S.47, (2011), s. 677-700.

YAZGAN, Haydar-TOKDEMİR, Ertuğrul, *"Trabzon-Tebriz Yolu"*, **Bir Tutkudur Trabzon**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 306.

YERASİMOS, Stefanos, *"19. Yüzyılda Trabzon Rum Cemaati"*, **Bir Tutkudur Trabzon**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 290-305.

YILMAZ, Hadiye, *"T.C. Devlet Salnamesi 1928'e Göre Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Giresun Vilâyetinin Ekonomik ve Sosyal Varlığı"*, **International Periodical For The Languages, Literature and History Of Turkish or Turkic**, XI, (Fall-2016), p. 159-174.

YILMAZ, Özgür, *"Dassaud Biraderlerin Trabzon Limanı İnşa Projesi (1870)"*, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, IX, S.18, (2015), s. 213-244.

YOLALICI, M. Emin, *"Maarif Salnamelerine Göre; Trabzon Vilâyeti'nde Eğitim ve Öğretim Kurumları"*, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S.5, (1994), s. 435-473.

Yurt Ansiklopedisi, *"Rize"*, IX, (Haz. Vedat Günyol), Anadolu Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1982, s. 6341-6437.

YÜKSEKYILDIZ, Ercan, UĞURLU, Özkan, YILDIRIM, Umut, BAŞAR, Ersan, *"Trabzon Çamburnu Tersanesinin Tarihsel Gelişimi"*, **Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, V, S.12, (2015), s. 58-70.

YÜKSEL, Ayhan, *"Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Giresun"*, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, S.17, (Güz-2014), s. 55-70.

ZİMMER, Ernst, **Maden Tetkik Arama Dergisi**, *"Etütler, Murgul Bakır Madeni"*, XI, S.11, (1938), s. 13-21.

G- ELEKTRONİK KAYNAKLAR

http://www.artvin.gov.tr/artvin-ili-tarihcesi (Erişim Tarihi: 18.04.2018).

http://atvinkuvarshan08.blogspot.com.tr/ (Erişim Tarihi: 01 Mayıs 2018).

http://www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazpazartesi23.doc (Erişim Tarihi: 01.06.2018).
http://www.caykur.gov.tr/Pages/Kurumsal/KurumHakkinda.aspx?Itemld=6 (Erişim Tarihi: 02.02.2018).
http://www.duzce.bel.tr/detay.asp?id=2151 (Erişim Tarihi: 19.04.2018).
http://www.ekodialog.com/konular/ithal_ikame.html (Erişim Tarihi: 18.04.2018).
http://www.ekodialog.com/turkiye-iktisat-tarihi/agustos-1958-iktisadi-kararlari.html (Erişim Tarihi: 11.06.2018).
http://www.hssgm.gov.tr/tarihce (Erişim Tarihi: 29.11.2017).
https://www.iktisatsozlugu.com/nedir-540-beveridge-plani-#.W0SlIiChnDc, Erişim Tarihi:03.08.2018.
https://www.facebook.com/bulancakkulturu/posts/1213286625393278:0 (Erişim Tarihi: 12.05.2018).
http://www.fiskobirlik.org.tr/tarihcemiz/(Erişim Tarihi: 30.01.2018).
http://www.kbi.gov.tr/tarihce.htm (Erişim Tarihi: 03.03.2018).
http://www.paraborsa.net/i/keynesyen-iktisadi-gorus-nedir (Erişim Tarihi: 18.04.2018).
http://www.rizekulturturizm.gov.tr/TR,55291/tarihce.html, (Erişim Tarihi: 05.04.2018).
https://tr.wikipedia.org/wiki/Oktruva_vergisi, (Erişim Tarihi: 09.05.2018).
http://www.trabzonkanuni.gov.tr/tarihce.php (Erişim Tarihi: 12.12.2017).
http://www.trabzontur.com.tr/trabzonlimani.html (Erişim Tarihi: 01.02.2018).
http://www.ttso.org.tr/index.php?link=tarihce (Erişim Tarihi: 11.01.2017).
https://www.iktisatsozlugu.com/nedir-522-barker-raporu-#.WyDRUCChnDc (Erişim Tarihi: 13.06.2018).
https://www.iktisatsozlugu.com/nedir1303MARSHALL%20PLANI#.WyDVyiChnDc (Erişim Tarihi: 13.06.2018)).
http://wowturkey.com/t.php?p=/tr430/Ahmet_Nadir_Isisag_Hukumet_meyArtvin1.jpg (Erişim Tarihi: 11.01.2016).
http://wowturkey.com/t.php?p=/tr733/Ahmet_Nadir_Isisag_69Bayburt.jpg (Erişim Tarihi: 11.01.2016).
http://wowturkey.com/t.php?p=/tr344/sguner_1GIRESUNGENELGORUNUM.jpg (Erişim Tarihi: 11.01.2016).

http://wowturkey.com/t.php?p=/tr357/sguner_GIRESUN_HUKUMET_KONAGI.jpg (Erişim Tarihi: 11.01.2016).
http://yusufbulbul.tripod.com/id2.html, (Erişim Tarihi: 01.05.2018).

GİRİŞ

A- KAMU HARCAMASI VE YATIRIM KAVRAMLARI

1- Kamu Harcaması ve Kamu Harcaması Çeşitleri

"Kamu Harcamaları"[1] genel anlamda, devletin ve devlet kurumlarının varlığını sürdürebilmesi ve üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirebilmesi için yaptığı harcamalar şeklinde tanımlanabilir. Kısaca kamu harcamaları, devlet bütçesiyle yapılan harcamalardır. Buna karşılık geniş manada kamu harcamaları, devlet bütçesiyle yapılan harcamalara ek olarak devlet bütçe sistemi dışında yer alan diğer kamu kurum ve kuruluşlarının yaptığı harcamalar ile vergiden istisna ve muaflık uygulaması nedeniyle devletin almaktan vazgeçtiği vergi gelirlerinin toplamından oluşur. Kamu harcamaları, devletin örgüt yapısına uygun olarak, kısmen merkezi devlet teşkilatı tarafından, kısmen yerel yönetimler tarafından, kısmen de bunlar dışında kalan öteki kamu kuruluşlarınca yapılır[2].

Günümüz ülke ekonomilerinden bahsederken bu ekonomilerin kamu ve özel sektör olarak ikiye ayrıldığı ve kendi disiplinleri olduğunu unutmamalıyız. Özel sektör harcamalarında kâr elde etmek amaçlanırken, devlet harcamalarında toplumsal gereksinimleri karşılamaya yönelik mal ve hizmet üretmek amaçlanmıştır. Devlet, azami surette toplumun yararını düşünerek girişimlerde bulunur ve önlemler alır. Özel kesimin ekonomik faaliyetlerini etkileyen piyasa düzensizliklerini ve belirsizlikleri ortadan kaldırmak da devletin amaçları arasında yer alıyordu[3].

Kamu ihtiyaçlarını karşılamak için devletin organları yoluyla sağlanması gereken hizmetleri yapabilmesi hatta bu yönde harcama yapmasını gerektirir. Başka bir ifadeyle devletin görevlerini yerine getirmesi için mal ve hizmet satın alması ve bu alımlar karşılığında harcama yapması gerekir. Kamusal hizmetlerin yerine getirilmesi için belli başlı mal ve hizmetlerin girdi olarak kullanılması ve ücret karşılığı emek

---

[1] *"Kamu Harcaması"*; özellikle iktisadi ekolden iktisatçıların çok önemsemediği bu terimi istisna olarak Adam Smith ve John S. Mill önemsemiş ve kamu harcamalarını çok dar bir açıdan ele almışlardır. Adam Smith'e göre devletin dış güvenliğini sağlamak, iç güvenliği ve özel sektörün giremediği, fakat toplum açısından yarar sağlayabilecek alanlarda üretim yapmak gibi dar bir kapsamda faaliyette bulunması gerektiğini söylemiştir. John S. Mill'ê göre devlet faaliyetlerini iki ana grupta toplamaktadır. Bunlardan ilki devletin kavramsal ve mutlak yapısını sağlamlaştıracak gerekli zaruri faaliyetler, ikincisi tarihi gelişim olarak veya diğer sebeplerden dolayı devletin üzerine yük olan ve her an için devletten ayrılabilecek faaliyetler. (İzzettin Önder, **Türkiye'de Kamu Harcamalarının Seyri: 1927-1967**, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1974, s.3-4.)

[2] Osman Pehlivan, **Kamu Maliyesi**, Murathan Yayınevi, Trabzon, 2011, s.65.

[3] Süleyman Ulutürk, **Kamu Harcamalarının Rolü, Gelişimi ve Etkileşimde Bulunduğu Değişkenler Açısından Kuramsal ve Ampirik Bir Değerlendirmesi: Türkiye, 1963-1993**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1997, s.131.

kullanması gerekir. Bunlara ek olarak günümüzde devletin yüklendiği işlevler için devlet önemli harcamalar yapar. İktisadi amaçlara ulaşmak için devlet mal ve hizmet satın almak ve harcama yapmak durumundadır. Tüm bunları gerçekleştirmek için de devletin harcama yapması gerekecektir. O halde kamu harcamalarını *"kamusal mal ve hizmet üretimi için devletin yaptığı harcamalar"* biçiminde tanımlamak mümkündür[4].

XX. yüzyılın ortalarına doğru ve ikinci yarısında ulusal ve uluslararası ekonomik şartların ve farklı gelişmelerin yaşanmasından dolayı kamu harcamalarına iki yeni özellik eklenmişti. Bu fonksiyonlardan biri Keynes[5] ekonomi teorisiyle geliştirilen ekonomik durgunluğu giderme, özellikle devlet harcamaları içinde yüksek yer tutan harcamaların önüne geçmeye çalışılmıştı. İkincisi kamu harcamalarına yön veren ekonomik birliklerin kurulmasıdır. Bu birliklerle amaç birliğin içinde olan ülkelerde üretimi yapılan metaların maliyet şartlarına yapılan her tür ekonomik yaptırım önlenerek, rekabetin arttırılması sağlanacaktı[6].

Kamu harcamaları ekonomik ve sosyal faktörlerinden dolayı toplum refahını önemli ölçüde etkiler. Bilhassa eğitim, sağlık, toplu konut, toplu ulaşım ve sosyal güvenlik hizmetlerine bütçeden ayrılan pay arttıkça, toplum refahı da artar. Bu türde harcamalar aynı zamanda ülkenin sosyal gelişmişlik düzeyini de yükseltmektedir. Bundan dolayı günümüzde ülkelerin gelişmişlik seviyeleri, kişi başına düşen milli gelir kriteri yerine, sosyal hizmet harcamalarının bütçedeki payına göre ölçülmektedir[7].

Kamu harcamalarında üç temel sınıflandırma türü genel kabul görmekteydi. Bunlar İdari (Organik) Sınıflandırma, Fonksiyonel Sınıflandırma, Bilimsel ve Ekonomik Sınıflandırma[8].

a) İdari (Organik) Sınıflandırma: Kamu sektörünün tüm idari organları tarafından yapılan masrafların toplamı kamu harcamalarını oluşturmaktadır. Harcamayı

---

[4] İsmail Tuncer, Cihan Yüksel, *"Kamu Harcamalarının Ekonomik Analizi"*, **Kamu Ekonomisi**, Mersin Üniversitesi, (tarih yok.) s.214.

[5] *"Keynesyen-Keynesgil-Keynesçilik"*; John Maynard Keynes tarafından oluşturulan bir iktisat kuramıdır. Keynes bu iktisat kuramını oluştururken Wicksell, Bernecer ve Kahn'ın ekonomik çalışmalarından etkilenmiştir. Keynes'e göre *"Klasik İktisadi Ekol"* talep ilişkisine yeterince önem vermemiş, arz ilişkisine önem verilmiş ve geçici durumlar dışında ekonominin tam istihdam da çalıştığını varsaymıştır. Keynesçi iktisadi kuramla birlikte arz ilişkisinin yerine talep ilişkisine dikkat çekilmiştir. Keynesyen İktisadi Görüşün temeline; Devletin özel girişimciye zarar vermeden ekonomiye etkili müdahalesi, ekonomide her talebin kendi arzını yarattığı ve ekonomide dengeyi kurmak için devletin kamu hizmetlerini arttırıp vergileri azaltarak ayarladığı bir sistemi getirmiştir. Keynesçi ekonomi düşüncesinin temelinde devletin ekonomiye müdahalesinin önemi vurgulanır. (**www.paraborsa.net/i/keynesyen-iktisadi-gorus-nedir** (Erişim Tarihi: 18.04.2018); Pierre Delfaud, **Keynes ve Keynescilik**, Dost Kitabevi, Ankara, 2010, s.8-9; John Maynard Keynes, **Genel Teori İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi**, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2008.)

[6] İ. Önder, **Türkiye'de Kamu Harcamalarının Seyri: 1927-1967**, s.8.

[7] S. Ulutürk, **Kamu Harcamalarının Rolü, Gelişimi ve Etkileşimde…**, s.131-132.

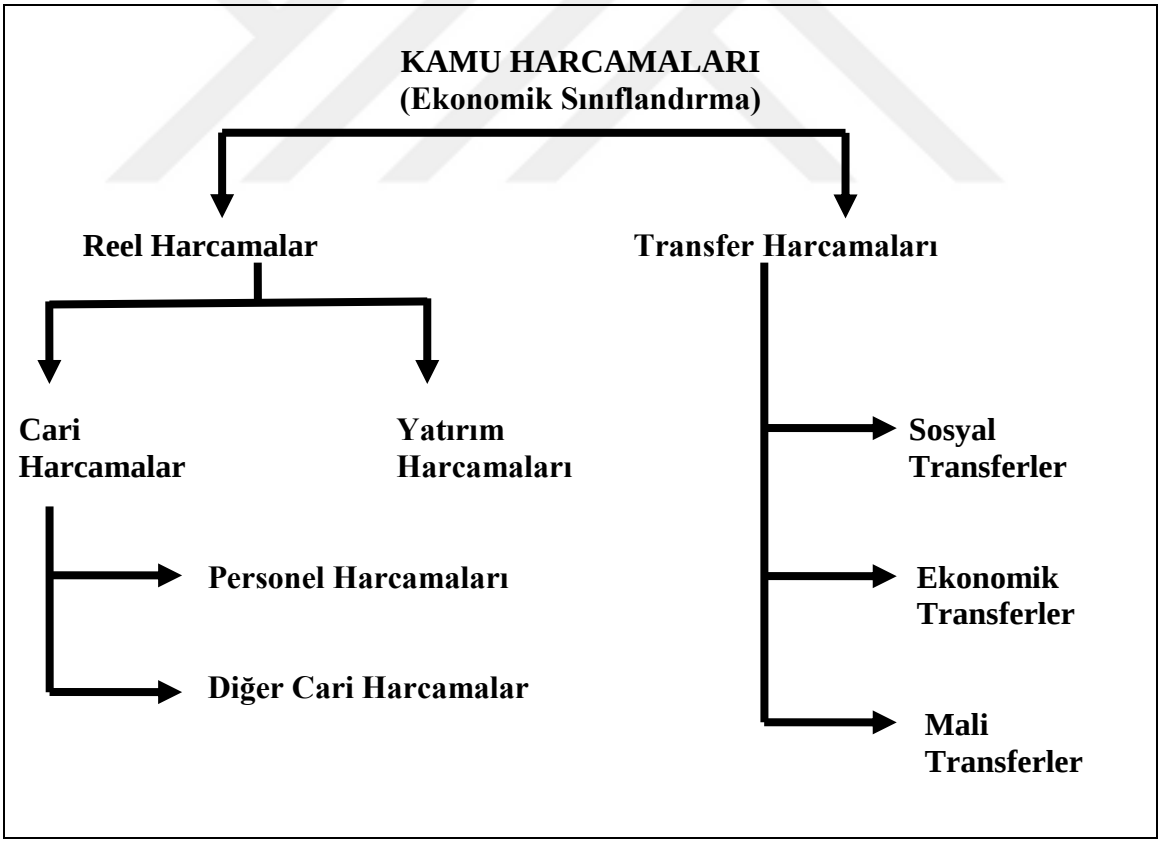
[8] İ. Tuncer, C. Yüksel, *"Kamu Harcamalarının Ekonomik Analizi"*, s.215-218.

yapan idari birimler dikkate alınarak yapılan sınıflandırma türü idari (organik) sınıflandırmadır[9].

b) Fonksiyonel Sınıflandırma: Kamu harcamalarının salt harcamacı kuruluşlara göre sınıflandırılması, devletin birtakım amaçlarına ulaşıp ulaşmadığını anlamada ve harcamaların hangi amaçlara yönelik yapıldığını görme konusunda yardımcı olmaz. Bu nedenle kamu harcamalarının, yapıldığı amaçlar ve hizmetler esas alınarak sınıflandırması yöntemi doğmuştur. Kamu harcamalarının hangi işlevleri yerine getirdiğini gösteren bu sınıflandırma türü fonksiyonel sınıflandırmadır[10].

c) Ekonomik Sınıflandırma: Devlet tarafından mal ve hizmet alımı için yapılan harcamalar ile herhangi bir mal ve hizmet alınması söz konusu olmamasına rağmen yapılan harcamalardır. Ekonomik sınıflandırma kendi içinde *"Gerçek Harcamalar"* ve *"Transfer Harcamaları"* olmak üzere ikiye ayrılır[11].

Tablo 1. Kamu Harcamalarının Ekonomik Sınıflandırması[12]

[9] İ. Tuncer, C. Yüksel, *"Kamu Harcamalarının Ekonomik Analizi"*, s.215.
[10] İ. Tuncer, C. Yüksel, *"Kamu Harcamalarının Ekonomik Analizi"*, s.217.
[11] S. Ulutürk, **Kamu Harcamalarının Rolü, Gelişimi ve Etkileşimde…**, s.134-135
[12] İ. Tuncer, C. Yüksel, *"Kamu Harcamalarının Ekonomik Analizi"*, s.220.

B- YATIRIM KAVRAMI VE YATIRIM ÇEŞİTLERİ

"*Yatırım"*, sözlük anlamı olarak kâr amacıyla bir üretime yatırılan anamaldır. Yatırım, parayı verimli kılmak, parayı anamala dönüştürmektir. Üretimi arttırmayan harcamalar ise yatırım niteliğinde değildi. Bir kimse, gelir sağlamak için bir şeyi satın almakla yatırım yapmış olmaz. Yatırımlar üretim kapasitesini arttırırlar[13].

Tecimsel ya da ekonomik bir girişime belirli bir süreyle anamal ve para yatırılması durumudur[14]. Ayrıca yatırım belli bir dönem içinde sermaye stokuna yapılan eklemelerdir. Bu manada bakıldığında mevcut bir fabrikanın el değiştirmesi yatırım değildi. Yatırımın söz konusu olabilmesi için yeni bir fabrika yapılması gerekmektedir. En açık ifadesiyle yatırım, ilerdeki dönemlerde tüketmek üzere yapılan üretimdir[15].

Üretime yatırılan anamalın tümüne *"gayri sâfi"* yatırım, bunun yıpranma payına harcanan bölümü çıkarıldıktan sonra kalan bölümüne *"sâfi yatırım"* denir[16].

İki farklı yatırım türünü ayırmak gerekir. Bunlardan ilki *"otonom yatırım"*lardır. Otonom yatırımlar, üretimin yapılabilmesi için zorunlu olan yatırımlardır. Bu yatırım türü gelirden bağımsızdır. Yani gelir ne düzeyde olursa olsun üretim yapabilmek için bu yatırımların yapılması zorunludur[17]. İkinci tür yatırım *"uyarılmış yatırım"*dır. Bu yatırım ise gelire bağlıydı. Yani milli gelirde ortaya çıkacak artışların sonucunda toplam talepte oluşacak artışlar üretim artışı isteğini, o da doğal olarak yeni yatırımları uyarır[18].

Yatırım kavramının ulusal ekonomi ve işletmeler açısından farklı şekillerde ifade edildiği görülmekteydi. Ulusal ekonomi açısından yatırım, ülkenin üretim gücüne yapılan eklemelerdir. İşletmeler açısından yatırım ise, işletmelerin üretim kapasitelerinde artış veya süreklilik sağlamak amacıyla yapılan harcamalardır[19].

---

[13] Orhan Hançerlioğlu, **Ekonomi Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s.483; *"Yatırım Kavramı"*; İktisadi anlamda belirli bir dönemin yaratıcı faaliyetlerini meydana getiren donatım stokuna, başka bir deyişle belirli bir dönemde *"Milli Gelir"*den tüketilmeyerek reel kapasite stokuna yapılan eklemedir. (Rıza Aşıkoğlu, **Türkiye'de Yatırım Teşvik Tedbirleri**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1988, s.2.)

[14] Muzaffer Uyguner, Hilmi Tuner, **Tecim, Maliye, Sayışmanlık ve Güvence Terimleri Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1972, s.290; **Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük**, II, K-Z, TTK Basımevi, Ankara, 1998, s.2410.

[15] Mahfi Eğilmez, Ercan Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004, s.93.

[16] O. Hançerlioğlu, **Ekonomi Sözlüğü**, s.483.

[17] M. Eğilmez, E. Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, s.93

[18] M. Eğilmez, E. Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, s.93-94.

[19] Nuray Deniz, **İyi Uygulama Örnekleri Çerçevesinde Kamu Yatırım Bütçesinin Etkin Yönetimi ve Türkiye İçin Model Örneği**, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, T.C. Maliye Bakanlığı, Ankara, 2007, s.7.

Nitelik açısından yatırımlar yediye ayrılabilir ve kamu yatırım bütçesi veya yatırım harcama bütçesi programının hazırlanmasında esas alınan yatırım türleri şunlardır:

a) Etüd-Proje Yatırımları: Yıllık yatırım programlarından bağımsız projeler olarak yer alan etüd-proje yatırımları çerçevesinde, istisnalar dışında esas olarak yapılabilirlik raporları hazırlanır, b) Yeni Yatırımlar: Bir mal veya hizmetin üretilmesine dönük olarak gerçekleştirilen bağımsız projelerdir, c) Tevsii Yatırımları: Mevcut işletmelerde mal ve hizmet kapasitesini artırmaya yönelik yatırımlardır, d) İdame ve Yenileme Yatırımları: Zaman içinde aşınan, eskiyen, yıpranan veya hasar gören sabit sermaye mallarının veya tesislerin korunması için üretim kapasitesi veya özellikle değiştirilmeden yapılan yatırımlarıdır. Bu tip yatırımlarda yatırımın bir yılı içinde başlayıp bitirilmesi koşulu aranır. e) Tamamlama ve Darboğaz Giderme Yatırımları: Mal ve hizmet üretiminde karşılaşılan tıkanıklıkların ve darboğazların giderilmesi veya projede eksik kalan bir bölümün tamamlanması amacı ile yapılan yatırımlardır. f) Modernizasyon ve İyileştirme Yatırımları: Mal ve hizmet üretiminin değişen ve gelişen teknolojik imkânlar kullanılarak arttırılması, mal ve hizmet üretiminin kalitesinin yükseltilmesi veya daha az işgücü ile daha fazla mal ve hizmet üretilmesi (verimliliğin arttırılması) amacıyla yapılan yatırımlardır g) Araştırma-Geliştirme Yatırımları: Bilimsel araştırma yapmak ve yeni teknolojiler geliştirmek üzere araştırma kurumlarınca ve özellikle üniversitelerce yürütülen yatırımlardır[20].

Cumhuriyet'in ilânından önce Osmanlı Devleti döneminde 1 Ocak 1913'te *"Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkatı"* ile ülkemizde ilk yatırım teşviki girişimi yapıldı. Bu kanunla sanayi tesisleri için 5.000 m^2'ye kadar arazi bağışı, emlâk vergisi, öşür bedeli, ruhsatname harçları, inşaat vergisi muafiyeti ile yatırım ve işletme ihtiyacı malların muafiyeti ile ithalini mümkün kılmıştır. Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan sanayi kuruluşlarının yararlanması çok kolay olmasına rağmen bu durumdan faydalanan işletmeler çok az olmuştu. Bunun nedeni yatırımcıların hükümetle olan ilişkilerini komisyoncuların yürütmesidir[21].

Ülkemizde yatırıma ilişkin olarak kamu sektöründe harcama kalemleri içinde yatırım kavramı olarak bir tanımlama bulunmamakta, sermaye ve sermaye transferi kullanılmakta; ancak bütçe olarak ifadesinde *"yatırım bütçesi"* kavramı ile ifade edilmektedir. Yatırım bütçesi veya yatırım harcama bütçesi, *"yenileme yatırımları"*

[20] S. Ş. Erişkin, **Yıllık Kamu Yatırım Programı …,** s.12-13.
[21] R. Aşıkoğlu, **Türkiye'de Yatırım Teşvik Tedbirleri**, s. 10-11.

(eskime-yıpranma ve modası geçme nedeniyle), *"gelişme yatırımları"*, *"mamul yatırımları"* (mamulü geliştirme ve yeni mamul yatırımları) ve *"stratejik yatırımları"* (riskleri azaltan ve iyileştiren yatırımları) kapsar. Büyük tamir ve bakım masrafları bütçe içine konulabileceği gibi, yıllık bütçenin bir parası olarak da ele alınabilir[22].

C- PLANLAMA VE PLANLAMA ÇEŞİTLERİ

"Ulusal Planlama" ekonomide, özellikle kamusal alanda yatırım dendiğinde akla ilk gelen tanımdır.*"Ulusal Planlama"*, siyasal anlamda hedeflenmiş milli çıkarları, belirlenmiş bir zamanda hayata geçirmek için değişik stratejiler arasında seçim yapabilmek ve sermaye, yetişmiş insan gücü, doğal hammaddeler gibi sınırlı kaynakları birbiriyle yarışan alanlar arasında rasyonel bir biçimde tahsis edebilmek için kullanılan bir stratejidir. Diğer bir anlamda ulusal planlama, iktisadi kaynak bölüşümü kararlarına, önceden belirlenmiş ve birbirleriyle tutarlı hedeflere ulaşmak amacıyla yapılan müdahalelerdir. Planlama faaliyetinde hedeflenen, geleceğe dönük tahminler ışığında olaylara müdahale etmek ve olayların seyrini istenen doğrultuda veya hızda değiştirmektir[23].

Planlamayı ulusal düzeyde incelediğimiz zaman, temelde toplumsal değişimin inşa edilebileceği ve yönlendirilebileceği fikrine dayanmaktadır. Bu açıdan ulusal planlama, toplumsal değişimin teknolojisi ya da bir toplum mühendisliği modeli olarak kabul edilebilir[24]. Ekonomik planlar hazırlanış amacı bakımından *"İstikrarcı Planlar"* ve *"Kalkınmacı Planlar"* olmak üzere ikiye ayrılır[25].

D- DEVLET GİDERLERİ VE GİDER ÇEŞİTLERİ

"Devlet Giderleri" ve *"Devlet Giderleri"*nin çeşitlerine baktığımızda; Devletin işleyişine ilişkin görevler ve kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinden oluşan harcamalardır. Bu giderlerin içinde yapılan yatırımlar, devlet memuru ve işçisi olarak çalışanların maaşları ve ücretleri, gerçek veya tüzel kişilere yapılan transferler vb. harcama kalemleri vardı. Bunlar devlet bütçesinde yer alan harcamalardır. Bu

[22] S. Ş. Erişkin, **Yıllık Kamu Yatırım Programı …**, s.10.
[23] N. Deniz, **İyi Uygulama Örnekleri Çerçevesinde …**, s.13; Kamil Ayanoğlu, M. Cüneyd Düzyol, Niyazi İlter, Cevdet Yılmaz, **Kamu Yatırım Projelerinin Planlanması ve Analizi**, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 1996, s.1.
[24] S. Ş. Erişkin, **Yıllık Kamu Yatırım Programı …**, s.24.
[25] K. Ayanoğlu vd., **Kamu Yatırım Projelerinin Planlanması ve Analizi**, s.3.

harcamalara ilaveten devlet bütçesi dışı fonlar, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT)[26]'nin harcamaları ve sosyal güvenlik kuruluşlarının harcamalarını da devlet giderleri tanımı içine katmamız gerekir[27].

Devlet giderlerini üç şekilde inceleyebiliriz.

a) Cari Giderler: Her yıl tekrarlanan tüketimle ilgili harcamalardır[28]. Kamu personel ücretleri, elektrik, su, gaz, benzin, kırtasiye vb. giderler bu harcamalar içindedir[29].

b) Yatırım Giderleri: Ülkelerin ekonomik üretim gücünü doğrudan arttırıcı nitelikte harcamalardır. Bu harcamalar, ele alınan dönemde *"Gayri Safi Milli Hâsıla"ya* katkıda bulunmakla birlikte, kamu sektörünün sermaye stoku birikiminin oluşmasını sağlar. Bütçe tekniğine paralel olarak makine, teçhizat ve taşıt alımları ile yapı tesis ve büyük onarım giderlerini yatırım giderleri kapsamına girmektedir[30].

Ayrıca bu harcamalara havaalanı, barajlar, otoyollar vb. giderler de girer[31].

c) Transfer Giderleri: Devletin gerçek veya tüzel kişilere, satın alma gücünü karşılıksız olarak devretmesidir. Bu tür harcamalarda devlet doğrudan bir üretim faktörü oluşturmadığından, transfer yapılan kişiler bakımından doğan gelirler milli gelir hesabından ayrılmaz. Bu harcamalar, temelde gelir dağılımında adalet amacına yönelik hizmetlerin karşılığıdır[32].

Bu harcamalara emeklilik, dul ve yetim aylıkları, öğrenci kredileri gibi karşılığında bir hizmet ya da taahhüt olmayan devlet giderleri girer. Faiz ödemeleriyse transferler içinde yer alıyordu[33].

---

[26] http://www.baskent.edu.tr/~gurayk/finpazpazartesi23.doc (Erişim Tarihi: 01.06.2018); *"Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT)"* kavramı ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, genel olarak kurumsal kaynakları kullanmak suretiyle ekonomik alanda faaliyet gösteren devlet kuruluşlarını ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Türkiye'de KİT'lerle ilgili ilk genel tanım, 1938 yılında 17.06.1938 tarih ve 3460 sayılı *"Sermayesinin Tamamı Devlet Tarafından Verilmek Suretiyle Kurulan İktisadi Teşekküllerin Teşkilatıyla İdare ve Murakabeleri Hakkında Kanun"*da yer almıştır.

[27] *"Gelir"*; Her türlü hak ve işlerle taşınır ve durağan mallardan sağlanan yararlardır. (M. Uyguner, H. Tuner, **Tecim, Maliye, Sayışmanlık ve Güvence Terimleri Sözlüğü**, s.76, 105); M. Eğilmez, E. Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, s.94.

[28] Erdoğan Önder, *"Türkiye'de Bütçe Harcamalarının Genel Değerlendirmesi"*, **Türkiye'de Bütçe Harcamaları**, IX. Türkiye Maliye Sempozyumu, Çukurova Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Basımevi, Adana, 1994, s.244.

[29] M. Eğilmez, E. Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, s.94.

[30] Deniz Aytaç, **Türkiye'de Konsolide Bütçe Harcamalarının Gelişimi: Avrupa Birliği Ülkeleri İle Bir Karşılaştırma**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2004, s.60.

[31] M. Eğilmez, E. Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, s.94.

[32] D. Aytaç, **Türkiye'de Konsolide Bütçe Harcamalarının Gelişimi …**, s.70.

[33] M. Eğilmez, E. Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, s.94.

E- GELİR VE MİLLİ GELİR (KAMU GELİRİ) KAVRAMI

"Milli (Ulusal) Gelir" sözlük anlamı olarak; bir ulusun bir yıl içinde ürettiği değerlerin toplamıdır[34]. Bir ülkenin belli bir dönemde mal ve hizmet üretiminden doğan üretim faktörleri (sermaye ve emek gibi) gelirlerin parasal değerini gösterir. Bir başka ifadeyle, *"Milli Gelir"* bir ülkenin ekonomisinde belli bir dönemde oluşturduğu toplam net geliri ifade eder[35].

"Milli Gelir" kavramı en basit tanımıyla bir ülkenin ekonomik büyüklüğünü, fakir ya da zengin olup olmadığını gösterir ve o ülkedeki istihdamla çok yakından ilişkilidir. Bu yönüyle istihdamın artması demek emek gücünün de doğru orantılı olarak artmasıdır[36].

"Kamu Gelirleri" kavramı devlet veya diğer devlet kuruluşlarının, kamu ihtiyaçlarından doğan harcamaları karşılamak için gerek vergi koyma yetkisine dayanarak, gerekse özel mülk ve girişimleri nedeniyle elde ettikleri bütün ekonomik değerlerdir. Başlıca iki kaynaktan oluşmaktadır. Birincisi; devletin vergi koyma yetkisiyle aldığı vergiler, harçlar vb. İkincisi; özel ekonomik yatırımlardan elde edilen mülk ve teşebbüs gelirleridir. Devletin borçlanma yoluyla elde ettiği gelirler ile özellikle dış yardımlar da kamu gelirleri arasında ayrı birer kaynak özelliğindedir[37].

Bir ülkede uygulanan ekonomik politikaların en önemli amacı, o ülkedeki istihdamı ve dolayısıyla refahı arttırmaktır. Bu anlamda, ülkelerde uygulamaya konulan ekonomik politikalar, ülke milli gelirini arttırmaya yöneliktir. Diğer taraftan milli gelirle ilgili olarak istatistikler oluşturulmuştu. "*Milli Gelir İstatistikleri"*nin oluşturulmasının nedeni uygulamaya konulan ekonomik politikaların başarılı olup olmadığını görmek içindir[38].

Ülkemizde *"milli gelir istatistikleri"* üç aylık dönemlerde Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından hesaplanıp yayınlanmaktadır[39]. Türkiye, ekonomide planlı döneme girene kadar milli gelir istatistikleri konusunda devamlılık sergileyen bir tutum takınamamıştır. Genellikle kişisel çabalarla çeşitli dönemler için *"milli gelir istatistikleri"* oluşturulmaya çalışılmıştı. Bu istatistikler sonrasında Devlet Planlama

---

[34] O. Hançerlioğlu, **Ekonomi Sözlüğü**, s.439.
[35] M. Eğilmez, E. Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, s.118.
[36] M. Eğilmez, E. Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, s.123.
[37] *"Kamu Gelirleri"*ni oluşturan kalemlerin içerisinde vergiler, harçlar, vergi resimleri, şerefiyeler, para ve vergi cezaları, mülk ve teşebbüs gelirleri, kamu borçlanmaları, para basmaktan doğan gelirler, bağışlar, yardımlar, harp tazminatları ve ganimetler de kapsama girer. (Akif Erginay, **Kamu Maliyesi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1981, s.9, 12.)
[38] M. Eğilmez, E. Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, s.123.
[39] M. Eğilmez, E. Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, s.118.

Teşkilatı (DPT-Kalkınma Bakanlığı)[40] tarafından oluşturulmuştu. DPT ilk olarak 1961-1971 dönemleri için milli gelir serileri hazırlamıştır[41]. Kalkınma Bakanlığı ve DPT, Türkiye'nin planlı büyümesini sağlamak için beş yıllık kalkınma planları, bu planlardaki hedef ve politikalara dayalı yıllık programlar ve yıllık programlarda yer alan hedefler çerçevesinde de yatırım programları hazırladı. Kalkınma planları uygulamaya başlandığı 1960'lı yıllardan bugüne, bireyin ve toplumun refah düzeyini artırmak için kısıtlı kaynakların en uygun şekilde kullanılmasını hedefleyen birer politik doküman özelliğindeydi[42].

Tablo 2. Türkiye'nin 1923-1950 Yıllarında Önemli Tarihlerdeki Milli Gelirleri[43]

Yıl	Cari (Milyon TL)	Milyon $	Reel Büyüme (%)	Yılın Özelliği
1923	952,6	570,4	0,0	Cumhuriyetin Kuruluşu
1929	2.073,1	1.001,5	21,6	Dünya Ekonomik Bunalımı
1930	1.580,5	745,5	2,2	Devletçi siyasete dönüş
1940	2.403,4	1.741,6	-4,9	II. Dünya Savaşı yılları
1950	9.694,2	3.462,2	9,4	Demokrat Parti iktidarı

[40] 30 Eylül 1960 tarihinde kurulan Devlet Planlama Teşkilatı, 91 sayılı yasayla yerine getirmekle hükümlü olduğu görevleri şunlardır: a) Memleketin tabii, beşeri ve iktisadi her türlü kaynak imkânlarını tam bir şekilde tespit ederek takip edecek iktisadi ve sosyal politikayı ve hedefleri tayinde hükümete yardımcı olmak, b) Muhtelif Bakanlıkların iktisadi politikayı ilgilendiren faaliyetlerinde koordinasyonu temin etmek için tavsiyelerde bulunmak ve bu hususlarda müşavirlik yapmak, c) Hükümetçe kabul edilen hedefleri gerçekleştirecek uzun ve kısa vadeli planlar hazırlamak, d) Planların başarıyla uygulanabilmesi için ilgili daire ve müesseselerle mahalli idarelerin kuruluş ve işleyişlerinin ıslahı hususunda tavsiyelerde bulunmak, e) Planın uygulanmasını takip etmek, değerlendirmek ve gerekli hallerde planda değişiklikler yapmak, f) Özel sektörün faaliyetlerini planın hedef ve gayelerini uygun bir şekilde teşvik ve tanzim edecek tedbirleri tavsiye etmek. (**Resmi Gazete**, 5 Ekim 1960, S.10621, s.2274; Ümit Akçay, **Kapitalizmi Planlamak Türkiye'de Planlama ve DPT'nin Dönüşümü**, SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2007, s.77.)

[41] M. Eğilmez, E. Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, s.127.

[42] S. Ş. Erişkin, **Yıllık Kamu Yatırım Programı …**, s.28.

[43] Türkiye ekonomisi için hazırlanan *"Milli Gelir İstatistiklerinin"* tarihçesinden de anlaşılacağı gibi en güvenilir milli gelir seri 1968 yılından başlamaktadır. (M. Eğilmez, E. Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, s.128-129.) Türk Bütçe Sistemi'nde 1951 yılına kadar bütçe harcamaları idari ayrıma göre yapılmaktaydı. Bu ayrıma göre sadece TBMM, Başbakanlık, Maliye Bakanlığı gibi kurumların harcamaları genel olarak gösterilmiş ve bunun dışındaki harcamaların dağılımıyla ilgili herhangi bir harcamaya toplu ve düzenli olarak yer verilmemiştir. (S. Ulutürk, **Kamu Harcamalarının Rolü, Gelişimi ve Etkileşimde…**, s.143.)

"Gelir Dağılımı", bir ülkede oluşturulan *"milli gelir"*in kişiler ya da üretim faktörleri arasındaki dağılımıdır. *"Gelir Dağılımı"*nda ülkede gelirin büyüklüğü ya da büyüme hızının yüksekliği gibi konularda önemlidir. Gelirin ne şekilde dağıldığını belirlemek için anketler yapılır ve bu anket sonuçlarına göre gelirin ne şekilde paylaşıldığı tespit edilir. Gelir dağılımında iki ayrım söz konusudur: *"Fonksiyonel Gelir Dağılımı"*nda ücret, faiz, kâr ve rant gruplarının ülkede yarattığı geliri nasıl paylaşıldığını, *"Kişisel Gelir Dağılımı"*nda ise nüfus gruplarının ne kadar gelir elde ettiğini gösterir[44]. Kişi başına gelirin hesaplanmasında o ülkede bir yılın sonunda elde edilen milli gelir o ülkenin nüfusuna bölündüğünde ortaya çıkan sonuçtur[45]. "*Ekonomik büyüme"*, bir ülkenin oluşturduğu milli gelirin bir önceki yıla göre artış oranıdır. *"Ekonomik büyüme"* iki biçimde ölçülür: Reel büyüme oranı ve nominal büyüme oranı biçimindedir[46]. Sözlük anlamı olarak ekonomik gelişmenin niceliksel yanına *"ekonomik büyüme"*, niteliksel yanına *"toplumsal gelişme"* denir[47].

F- GAYRİ SAFİ MİLLİ HÂSILA (KESİNTİSİZ-KATKILI ULUSAL GELİR)

"Gayri Safi Milli Hâsıla" (GSMH) üç şekilde tanımlanabilir: Üretim açısından, bir ülkede belli bir dönem içinde yaratılan total milli ücretlerin cari fiyatlar üzerinden piyasa değeri toplamını gösterir. Harcamalar açısından, bir ülkede belli bir dönem içinde yapılan tüketim, yatırım, devlet harcamaları ve net ihracatın toplamını gösterir. Giderler açısından ise bir ülkede belli bir dönemde yaratılan üretim faktörü gelirlerinin toplamını gösterir[48].

Sözlük anlamı olarak; bir ulusun bir yıl içinde ürettiği mal ve hizmetlerin fiyatlarla dile getirilen değerler toplamıdır[49]. Diğer bir ifadeyle milletçe yapılan ve üretilen mal ve işlerden geçerli ederlerle hiçbir indirim yapılmadan saptanan değerdir[50]. GSMH, bir ülkenin ekonomisindeki yerleşik üretici organlarının belli bir dönem içerisinde yaptıkları ekonomik faaliyetleri sonucunda oluşturmuş oldukları tüm mal ve

[44] M. Eğilmez, E. Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, s.126.
[45] M. Eğilmez, E. Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, s.123.
[46] M. Eğilmez, E. Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, s.124.
[47] O. Hançerlioğlu, **Ekonomi Sözlüğü**, s.80.
[48] M. Eğilmez, E. Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, s.119.
[49] O. Hançerlioğlu, **Ekonomi Sözlüğü**, s.228.
[50] M. Uyguner, H. Tuner, **Tecim, Maliye, Sayışmanlık ve Güvence Terimleri Sözlüğü**, s.157.

hizmetlerin, üretimin değerleri toplamından bu mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan giderler toplamının çıkarılmasıyla bulunur[51].

"Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla" (GSYİH-Katkısız Ulusal Gelir), GSMH'den net yurtdışı gelirlerinin (yurtdışında çalışan işçilerin kazandığı dövizler, yurtdışında yaşayan girişimcilerin kazandıkları, yurtdışındaki faaliyetlerden elde edilen kâr transferleri ve mali yatırımlardan elde edilen faiz gelirleri vb.) düşülmesiyle bulunur. Yurtdışı giderleri de aynı alanda yurtdışına yapılan ödemelerdir. Gelir ve gider farkı net olarak GSYİH rakamına ulaşmakta kullanılır[52].

Tablo 3. Fert Başına GSMH ve Harcama İndeksi[53]

Yıllar	**GSMH**	**Toplam Kamu Harcamaları**	**Merkezi Devlet Harcamaları**
1927-1929	100,0	100,0	100,0
1930-1932	71,3	92,1	91,9
1933-1935	60,9	102,6	95,6
1936-1938	75,6	129,5	122,6
1939-1941	105,9	201,6	203,6
1942-1944	342,9	383,7	388,3
1945-1947	298,1	403,2	332,8
1948	374,9	504,7	455,5
1949	333,8	793,7	552,6
1950	368,7	757,4	508,6

[51] M. Eğilmez, E. Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, s.118-119.
[52] M. Eğilmez, E. Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, s.119.
[53] İ. Önder, **Türkiye'de Kamu Harcamalarının Seyri: 1927-1967**, s.61.

Tablo 4. Türkiye'de 1923-1950 Yıllarında Kişi Başına Gelirin Gelişimi ($)[54]

Yıllar	KBGSMH ($) Dolar Bazında
1923	48
1929	71
1930	51
1940	98
1950	167

1924-1930 ve 1931-1940 yılları arasında Türkiye'de hem bütçe giderlerinin, hem de bütçe gelirlerinin arttığı, bütçenin ilk 6 yıl için fazla verdiği, diğer 9 yılda da neredeyse denk olduğu gözlenmektedir. 1941-1950 yılları arasındaki döneminden itibaren bütçe gelirleri ve giderleri düşmeye başlamış, bu dönemde bütçe ortalama 1,03 oranında fazla verdi[55].

Tablo 5. Türkiye'de GSMH İçinde Kamu Harcamalarının Payı (%)[56]

Yıllar	Toplam Kamu Harcamaları	Merkezi Devlet İle Kamu Bütçe Daireleri Harcamaları	Mahalli İdare Harcamaları
1927-1931	17,3	13,9	3,4
1932-1936	24,9	21,3	3,6
1937-1941	28,9	25,6	3,3
1942-1947	19,7	17,9	1,8
1948-1952	23,2	20,6	2,6

[54] KBGSMH (Kişi Başına Düşen Gayri Safi Milli Hâsıla)'dır. (M. Eğilmez, E. Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, s.131).
[55] D. Aytaç, **Türkiye'de Konsolide Bütçe Harcamalarının Gelişimi: …**, s.34.
[56] İ. Önder, **Türkiye'de Kamu Harcamalarının Seyri: 1927-1967**, s.65.

G- BÜTÇE

"Bütçe"; devletin, bir kuruluşun, bir aile veya bir kimsenin gelecekteki belirli bir süre için tasarladığı gelir ve giderlerini tür ve ayrıntılarıyla gösteren çizelgedir.[57] Ayrıca belirli bir sürenin gelir ve giderlerini tahmin ederek karşılaştıran cetvele *"Bütçe-Ödeneklik"* denir[58].

"Bütçe Kanunu", bir devletin belirli bir döneme ilişkin gelir ve gider tahminlerini gösteren, gelir toplanmasına ve harcama yapılmasına izin veren bir kanundur. Bütçe kanunun üç temel özelliği vardır:

a) Bütçe kanunu bir yılı kapsayan geçici bir kanundur.

b) Hükümete yetki veren bir yetki kanunudur.

c) Diğer kanunlardan farklı olarak tahminleri içerir[59].

Bütçe, kamu hizmetlerinin karşılığını sağlar, bütçeyi hükümetler hazırlar, meclisler onaylar ve bürokrasiler uygular. Kamu ekonomisinin başlıca ajansları temsilciler meclisi (yasama), hükümet, devlet daireleri (bürokrasi) ve yargı örgütleridir[60].

Türkiye'de devlet daireleri, bütçe düzenlemesi bakımından iki şekilde örgütlenmişti. İlki, çeşitli bakanlıklar ile bunlara bağlı kuruluşlar olup, bunların tümü *"Genel Bütçe"* içinde yönetilmektedir. İkincisi, her biri ayrı tüzel kişilikleri bulunan ve genel bütçenin eki şeklinde ayrı birer bütçeye sahip olan *"Katma Bütçeli İdareler"*dir. Katma bütçeli idarelerin en tipik örnekleri Karayolları Genel Müdürlüğü (KYGM), Devlet Su İşleri (DSİ) ve üniversitelerdir[61].

"Konsolide Bütçe" genel ve katma bütçelerin toplamından oluşur. Bu toplama işlemi yapılırken çifte saymayı önlemek için, genel bütçeden, katma bütçeli idarelere yapılan hazine yardımları düşülmektedir[62].

---

[57] **Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük**, I, A-J, TTK Basımevi, Ankara, 1998, s.368.

[58] *"Bütçe-Ödeneklik"*; Devlet ve öteki kamu kişileri ile tüm kurum ve toplulukların belirli bir dönem içindeki gelir ve giderlerinin oranlama niceliklerini önceden saptayan, onaylayan ve bu işlemlerin yapılmasına izin veren yasa ya da karardır. (M. Uyguner, H. Tuner, **Tecim, Maliye, Sayışmanlık ve Güvence Terimleri Sözlüğü**, s.56); O. Hançerlioğlu, **Ekonomi Sözlüğü**, s.40.

[59] M. Eğilmez, E. Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması,** s.138.

[60] Kenan Bulutoğlu, **Kamu Bütçesi Kamu Harcamaları Kamu Borçları**, Batı Türkeli Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.11.

[61] M. Eğilmez, E. Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması,** s.138.

[62] M. Eğilmez, E. Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması,** s.138.

Tablo 6. Konsolide Bütçenin[63] 1923-1950 Dönemlerinde Gelir, Gider ve Açıklarının GSMH İçindeki Oranı (%)[64]

Dönemsel Yıllara Göre	**Konsolide Bütçe Gelirleri**	**Konsolide Bütçe Giderleri**	**Konsolide Bütçe Açıkları**
	(%)	**(%)**	**(%)**
1924-1930	13,83	13,50	+ 0,33
1931-1940	21,24	21,30	- 0,06
1941-1950	20,11	19,08	+ 1,03

Türkiye'de 1930-1963 yılları arasında bütçeler kısımlardan oluşmuştu. İlk kısmı; ödenek ve benzeri haklara, ikinci kısmı; personel giderlerine, üçüncü kısmı; yönetim giderlerine, dördüncü kısmı; daire hizmetlerine, beşinci kısmı; borçlara, altıncı kısmı yardımlara ve yedinci kısmı yatırımlara ayrıldı[65].

1964-1973 yılları arasında değişikliğe gidilerek bütçeyle ilgili olarak kurum ve kuruluşların tüm faaliyetleri belirlenerek, kendi bütçelerinde harcama kalemlerini temsil eden bölüm başlıkları oluşturuldu. 1973 yılında ise uygulamaya konulan program bütçe ile sınıflandırma, program, alt program, ödenek türü, faaliyet-proje ve harcama kalemi şeklinde yapıldı. 1985 yılına kadar *"10'lar"* düzeyinde yapılan harcama kalemi kodlaması bu yıldan itibaren *"100'ler"* düzeyinde yapılmaya başlandı[66].

[63] *"Konsolide Bilanço-Bütçe"*; Bir ana ortaklık ile bu ortaklığın diğer ortaklıklara katılımıyla ortaya çıkan sonuçları tek ad altındaki sayışımlar ile birleştirmek ve toplamlarını almak yoluyla ana ortaklığın öteki ortaklıklara katılması sonucu ortaya çıkan gerçek durumu kapsayan birleşik ve karşılıklı düzenlenen dengelemdir. (M. Uyguner, H. Tuner, **Tecim, Maliye, Sayışmanlık ve Güvence Terimleri Sözlüğü**, s.49.)

[64] D. Aytaç, **Türkiye'de Konsolide Bütçe Harcamalarının Gelişimi: …**, s.33.

[65] S. Ş. Erişkin, **Yıllık Kamu Yatırım Programı …**, s.34.

[66] S. Ş. Erişkin, **Yıllık Kamu Yatırım Programı …**, s.35.

Tablo 7. Türkiye Konsolide Bütçesinin Başlıca Kalemleri[67]

GELİRLER	**GİDERLER**
a. Vergi Gelirleri	**a. Cari Giderler**
Dolaysız Vergiler (Gelir, Kuruluşlar Vergileri) Dolaylı Vergiler (KDV, Gümrük, Damga vd.)	Personel Giderleri - Devlet Memurlarının Maaşları - Devlet Dairelerinde Çalışan İşçilerin Ücretleri - Memurların Yollukları ve Sağlık Giderleri Diğer Cari Giderler Elektrik, Havagazı, Su, Benzin, Posta Giderleri
b. Vergi Dışı Normal Gelirler	**b. Yatırım Giderleri**
Devlete Ait Taşınmaz Mal, Kira ve Satış Gelirleri Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT)'nin Kârları	Genel ve Katma Bütçeli İdarelerin Yatırım Giderleri
c. Özel Gelirler ve Fonlar	**c. Transferler**
Hibeler Çeşitli Fonlardan Bütçeye Aktarılan Katkılar	Sübvansiyonlar İç ve Dış Borç Faizleri Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT)'ne Ödemeler Vergi İadeleri

[67] M. Eğilmez, E. Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması,** s.139.

Tablo 8. Türkiye'de 1926-1933 Yılları Gelirleri[68]

Gelir (000 TL)	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Kazanç Vergisi	11,212	13,412	13,716	14,544	13,090	12,739	11,400	11,709
Muamele Vergisi	13,852	18,215	18,920	19,254	15,889	9,078	11,763	13,148
Bina Vergisi	4,401	5,048	5,931	7,580	7,899	4,417	4,247	4,147
Hayvan Vergisi	14,234	12,629	11,913	13,855	13,857	13,163	11,169	10,731
Arazi Vergisi	6,564	5,890	5,696	6,307	5,759	6,052	4,999	4,889
Gümrük Vergisi	61,423	59,752	64,211	65,641	56,158	44,009	38,514	34,834
Tekel[69] Gelirleri	21,112	31,620	35,889	37,958	35,744	34,334	39,599	33,107
Öbür Gelirler	47,565	55,673	65,754	59,009	68,081	63,632	92,613	85,734
Toplam	**180,363**	**202,239**	**222,030**	**224,143**	**216,477**	**185,924**	**214,304**	**198,299**

Tablo 9. Türkiye'de 1926-1933 Yılları Giderleri[70]

GİDER (000 TL)	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
Maliye	29,345	30,541	29,609	5,113	20,409	31,445	43,050	30,747
Düyun-u Umumiye	5,205	5,956	4,263	31,809	26,318	30,248	45,394	46,009
İktisat	-	-	7,813	7,245	8,459	7,727	1,742	1,766
Bayındırlık	17,495	29,466	31,975	32,806	33,717	26.829	20,658	22,239
İçişleri	3,614	4,745	4,507	3,396	3,965	3,944	3,818	3,903
Güvenlik	3,201	3,758	4,590	4,387	4,394	4,106	3,917	3,985
Eğitim	7,054	7,542	9,631	9,523	9,710	7,967	7,195	10,360
Sağlık	3,338	3,124	3,060	3,904	4,187	4,037	3,672	4,124
Savunma	70,216	82,432	78,849	75,048	70,319	64,378	51,238	53,653
Öbür	32,719	31,386	26,836	30,136	28,652	27,108	29,961	28,777
Toplam	**172,187**	**198,950**	**201,133**	**213,367**	**210.130**	**207,789**	**210,645**	**205,563**

[68] Oktay Yenal, **Cumhuriyet'in İktisadi Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s.64.

[69] *"Tekel"*; Bir malın yapımının, tek bir kuruluşun elinde bulunduğu durumudur. Herhangi bir üretim alanını devletin elind
e tutma, satışı tek elden yönetme ve fiyata hâkim olma durumu. İnhisar (Tekel) İdaresi; **Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük**, II, K-Z, s.2170.

[70] O. Yenal, **Cumhuriyet'in İktisadi Tarihi**, s.64.

H- YEREL YÖNETİMLER (MAHALLİ İDARELER)

"Yerel Yönetim"; il, ilçe veya köy halkının ortak ve yerel ihtiyaçlarını karşılayan ve genel karar organları buradaki halk tarafından seçilen kamu tüzel kişisi, diğer bir ifadeyle mahalli idaredir[71]. Türkiye'de yerel yönetimler, belediyeler, il özel idareleri ve belediyelere bağlı, iktisadi teşebbüs niteliğinde kuruluşlardır. Belediyelerin kendilerine ait gelir ve giderleri olduğu gibi belediyelere genel bütçe gelirlerinden de pay ayrılabilir[72].

I- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI

Cumhuriyetin ilanından sonraki zaman diliminde Türkiye'nin iktisadi faaliyet ve stratejilerini önemli şekilde değiştiren girişimlerden ilki, *"devlet desteğiyle yerli sermayedar yetiştirme yöntemlerinden biri olan devlet tekellerinin imtiyazlı özel şahıs ve şirketlerce işletilmesidir."*[73] Ekonomik anlamda yaşanan gelişmelere paralel olarak diğer önemli altyapı yatırımlarından biri de yeni başlatılan demiryolu programıydı. Demiryolu programıyla ilgili ilk olarak yabancıların elindeki tuttukları demiryollarının satın alınması hedeflenmiştir. Hükümet kendi dar bütçesi içinde bile demiryolu inşaatına ödenek ayıracaktı ve böylelikle ülkenin stratejik önemi arttığı gibi, savunma, ekonomi ve Pazar alanlarının da genişletilmesi sağlanacaktı. Mustafa Kemal Atatürk 13 Şubat 1931 tarihinde Malatya konuşmasında demiryollarından bahsederken; *"Önemli bir ilimizin merkezine bizi getiren demiryolu olmuştu. Bugüne kadar bu önemli ve çok feyizli Malatya'ya gelmek isteyenler, bu medeni vasıtanın bulunmamasından dolayı isteklerine kolaylıkla muvaffak olmuşlardır. Demiryolları, Türk Milleti'nin refah ve medeniyet yollarıdır…"* diyerek demiryollarının öneminden bahsetmiştir[74].

Bir ülkenin gelişmişliği ekonomisinde uygulamaya koyduğu planların ne kadarını gerçekleştirip gerçekleştirmediğiyle de ilişkilidir. Bundan dolayı neredeyse bütün gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, uzun yıllardan beri *"Ulusal Kalkınma Planları"* hazırlanmakta ve uygulanmaktadır. Bu planlarla hedeflenen ülke insanın sosyo-kültürel ve ekonomik yapısının iyileştirilmesidir[75].

Kalkınma planları kapsadıkları süreler bakımından dörde ayrılır:

1- Uzun Vadeli Planlar; 10 ya da daha fazla yılı kapsayan planlardır.

---

[71] **TDK Türkçe Sözlük**, II, K-Z, s.2437.
[72] M. Eğilmez, E. Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, s.166.
[73] Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2005, s.39-41.
[74] Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1975, s.261; O. Yenal, **Cumhuriyet'in İktisadi Tarihi**, s.61.
[75] S. Ş. Erişkin, **Yıllık Kamu Yatırım Programı …**, s.25.

2- Orta Vadeli Planlar; 3-5 yıllı kapsayan planlardır.

3- Kısa Vadeli Planlar; 1 yılı ya da kısa süreyi kapsayan planlardır.

4- Değişken ya da Esnek Planlar: Gelecekteki 3 ya da 5 yılı kapsayan ve her yıl kendisini yenileyen planlardır[76].

Cumhuriyetin ilanından sonraki 10 yıllık süreçte özel teşebbüse dayalı liberal bir ekonomi politikası izlenmiş, devlet ekonomisi de yalnızca teşvik edici bir rol oynamıştı. 17 Şubat-4 Mart 1923 yılında İzmir'de düzenlenen I. Türkiye İktisat Kongresi'nde kabul edilen *"İktisâdî Misâk-ı Millî"*ye uygun olarak devletin, özel teşebbüse yardımcı olacağı ve özel teşebbüsün ekonomik gücünü aşan alanlarda faaliyet gösterebileceği hükmü getirilmişti. İzmir İktisat Kongresi'nde tarım, sanayi, ticaret ve el emeğinin teşviki konularında önemli kararlar alınmış ve oybirliğiyle *"Misâk-ı İktisâdî"* maddeleri kabul edildi. I. Türkiye İktisat Kongresi'ne Ekonomi Bakanlığı'nın düzenlemesi ve daveti üzerine yapılmış ve Türkiye'deki ekonomi ile ilgili bütün grup ve kişiler burada bir araya getirilmişti. Kongrede dört grup temsil edilmişti: Çiftçi, Tüccar, Sanayici ve İşçi. Kongreye toplamda 1135 kişi katılmıştı. Kongrede başta memleketin ekonomik teşkilâtının geliştirilmesi için neler yapılacağı hakkında görüşülecek. Ayrıca kongreye katılan tarım ve endüstri işçileri, sendika örgütü kuracaklardı[77].

Misâk-ı İktisâdî'de alınan kararlar şöyledir:

Madde 1- Türkiye, milli hudutları dâhilinde, lekesiz bir istiklal ile dünyanın sulh ve terakki unsurlarından biriydi,

Madde 2- Türkiye halkı milli hâkimiyetini, kanı ve canı bahasına elde ettiğinden, hiçbir şeye feda etmez ve milli hâkimiyete müstenit olan meclis ve hükümetine daima zahirdir,

Madde 3- Türkiye halkı, tahribat yapmaz; imar eder. Bütün mesai iktisaden memleketi yükseltmek gayesine matuftur,

Madde 4- Türkiye halkı sarf ettiği eşyayı mümkün mertebe kendi yetiştirir. Çok çalışır: Vakitte, servette ve ithalatta israftan kaçar. Milli istihsali temin için icabında geceli gündüzlü çalışmak şiarıdır,

Madde 5- Türkiye halkı, servet itibariyle bir altın hazinesi üzerinde oturduğuna vakıftır. Ormanlarını evladı gibi sever, bunun için ağaç bayramları yapar; yeniden

---

[76] S. Ş. Erişkin, **Yıllık Kamu Yatırım Programı …**, s.26.

[77] Afet İnan, **Devletçilik İlkesi ve Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933**, TTK Basımevi, Ankara, 1972, s.9. **Türkiye'nin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Kalkınmasında DTP**, Yayın ve Temsil Daire Başkanlığı, Ankara, 2009, s.15; Rıza Aşıkoğlu, **Türkiye'de Yatırım Teşvik Tedbirleri**, s. 11.

orman yetiştirir. Madenlerini kendi milli istihsali için işletir ve servetlerini herkesten fazla tanımaya çalışır,

Madde 6- Hırsızlık, yalancılık, riya ve tembellik en büyük düşmanımız; taassuptan uzak dindarane bir salâbet her şeyden esasımızdır. Her zaman faydalı yenilikleri severek alırız. Türkiye halkı mukaddesatına, topraklarına, şahıslarına ve mallarına karşı yapılan düşman fesat ve propagandalarından nefret eder ve daima bunlarla mücadeleyi bir vazife bilir,

Madde 7- Türkler, irfan ve marifet âşığıdır. Türk, her yerde hayatını kazanabilecek şekilde yetişir; fakat her şeyden evvel memleketinin malıdır. Maarife verdiği kutsiyet dolayısıyla Kandil gününü, aynı zamanda kitap bayramı olarak tespit eder,

Madde 8- Birçok harpler ve zaruretlerden dolayı eksilen nüfusumuzun fazlalaşması ile beraber sıhhatlerimizin, hayatlarımızın korunması en birinci emelimizdir. Türk, mikroptan, pis havadan, salgından, pislikten çekinir. Bol ve saf hava, bol güneş ve temizliği sever. Ecdat mirası olan binicilik, nişancılık, avcılık, denizcilik gibi beden terbiyesinin yapılmasına çalışır. Hayvanlarına da aynı dikkat ve ehemmiyeti göstermekle beraber cinslerini düzeltir ve miktarlarını çoğaltır,

Madde 9- Türk, dinine, milliyetine, toprağına, hayatına ve müessesatına düşman olmayan milletlere daima dosttur. Ecnebi sermayesine aleyhtar değildi. Ancak kendi yurdunda kendi lisanına ve kanununa uymayan müesseselerle münasebette bulunmaz. Türk ilim ve sanat yeniliklerini nerede olursa olsun, doğrudan doğruya alır ve her türlü münasebette fazla mutavassıt istemez,

Madde 10- Türk açık alın ile serbestçe çalışmayı sever; işlerde inhisar istemez,

Madde 11- Türkler, hangi sınıf ve meslekte olurlarsa olsunlar, candan sevişirler. Meslek, zümre itibariye el ele vererek birlikler, memleketlerini ve birbirlerini tanımak, anlaşmak için seyahatler ve birleşmeler yaparlar,

Madde 12- Türk kadını ve kocası, çocukları iktisadi misaka göre yetiştirir[78].

1929 Dünya Ekonomik Krizi'ne kadar olan süreçte Türkiye'de özel teşebbüse dayalı bir ekonomi politikası uygulamaya konulmuş olmasına rağmen beklenen olumlu

[78] Kâzım Karabekir, **İktisat Esaslarımız -Hatıra ve Zabıtlarıyla 1923 İzmir İktisat Kongresi-**, (Yay. Haz. Orhan Hülagü, Ömer Hakan Özalp), Emre Yayınları, İstanbul, 2001, 31-33; **Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir Haberler-Belgeler-Yorumlar**, (Haz. A. Gündüz Ökçün), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981, s.387-389.

sonuçlar alınamamış, özellikle sanayileşme gibi önemli bir konuda kamu iktisadi kuruluşları aracılığıyla devletin üstlenmesi zorunlu bir hal almıştır[79].

1923-1929 yılları arasında Türkiye'de kişi başına düşen gelir çok düşüktü ve Cumhuriyet'in ilânından 1929 yılına kadar sermaye ve altyapı imkânları olarak yetersiz ve az gelişmiş bir ülke konumundaydı. Türkiye'de ekonomi politikasında özel teşebbüse dayalı ekonomi ön planda olmasına rağmen 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın yaşanması liberal iktisat düşüncesinin olumsuz etkilenmesinin yanında *"Keynesgil-Keynesyen"* yaklaşımın *"Klasik Ekonomik Doktrine"* tepki olarak doğmasına neden oldu. Dönemin gelişmiş ülkelerindeki durgunluk ve ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılıkları, özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik gelişmişliklerinde Keynesyen ekonomi politikalarına yönlendirmişti[80].

J- TÜRKİYE'DE 1930 DÖNEMİ SANAYİ PLANLARI

Türkiye'de toplanan II. Sanayi Kongresi *"Milli sanayimizin teessüs ve inkişafı çarelerini aramak ve göstermek"* amacıyla çalışmış ve gündemine *"Teşvik-i Sanayi Kanunu ve Uygulaması"*nı almıştır (22 Nisan 1930)[81].

Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulamaya konulan ekonomik politikaların eksikleri fark edilmiş, özellikle 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'ndan sonraki süreçte 1932-1960 yıllarında Türkiye'de sanayisinin temelini oluşturacak yatırımların gerçekleştirilmesi için *"Karma Ekonomik Sistem"* kabul edilmiş ve o dönem için dünyada kabul edilen sanayi planları örnek alınarak uygulamaya çalışılmıştı. 1929 Dünya Ekonomik Krizi sonrasında Türkiye'de devletin ekonomiye müdahalesinin fazlalaştığı, devletçilik politikasının uygulamaya konduğu, kamu müdahaleciliği ve hatta 1930'lu yılların başlarında planlama denemelerine yer verilen uygulamaların önem kazandığı görülmüştü. 1933 yılında Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk bu fikri şöyle ifade etmiştir: *"Ekonomide ferdin gerçekleştiremediği faaliyetleri devlet kendi üzerine alabilir."* Böylelikle özel sermaye birikiminin yetersizliğinden dolayı Türkiye, 1933 yılında devletçilik politikasıyla sanayileşmiştir. Bunun yanında Türk Hükümeti'nin yatırım harcamalarının düzenlenmesine yönelik planlar hazırlanmıştı. Şakir Kesebir Planı (1934-1938)[82], İsmet İnönü Programı (1938-1942)

[79] Rıza Aşıkoğlu, **Türkiye'de Yatırım Teşvik Tedbirleri**, s. 13-14.
[80] **Türkiye'nin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Kalkınmasında DTP**, s.15.
[81] Rıza Aşıkoğlu, **Türkiye'de Yatırım Teşvik Tedbirleri**, s.13-14.
[82] *"Şakir Kesebir Planı"*, 1929 yılı Haziran ayında İktisat Vekili olarak görevlendirilen Şakir Kesebir başkanlığında bir komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyonda Şakir Kesebir, Bekir Raif, Selahattin

Sanayi Planlarına paralel Meslek Eğitimi Planları, Şevket Süreyya Planı gibi planlar bu dönemin ürünleridir[83].

Türkiye'de 17 Nisan 1934 tarihinde uygulamaya konan Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı, 1934-1939 yılları arasında sanayileşme gelişiminin hedeflendiği kısmi plan özelliğindedir. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda temel amaç tüketim mallarının üretiminde artış sağlamaktı ve *"ithal ikamesi"*[84] amaçlanmıştı. Böylelikle Türkiye'de sanayide izlenen politika geleneği haline gelen *"ithal ikamesi"* devletin desteğiyle ve sistemli bir şekilde gerçekleştirildi. Bu planda özellikle yerli hammaddeyi özendiren ve önemseyen bir yaklaşım ön plandaydı. Ayrıca yatırım malları, ara malları üretimi, istihdam alanlarının oluşturulması, demir ve deniz yollarındaki kullanılmayan kaynakların hayata geçirilmesi gibi ikincil aşamadaki amaçlar da planda yer almaktaydı[85].

1933 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın yazılmış olan sunuş bölümünde Türkiye'nin konumunun *"bağımlı, geri kalmış, tarıma dayalı, hammadde üreten"* ülkeler arasında yer aldığı vurgulanmakta, gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı 1929 yılında yaşanan Dünya Ekonomik Bunalımı'nın dünyanın gelişmemiş ve geri kalmış ülkeleri için bir toparlanma fırsatı yaratabileceğinden söz edilmekteydi. Bu toparlanmanın yollarının başında *"sanayileşme"* gelmekteydi ve sanayileşmek için *"planlı ekonomik modellerin"* uygulanması gerektiği vurgulanmaktaydı. 1933 yılında oluşturulan Birinci Sanayi Planı, Türkiye'de ekonominin genel dengeleri ve devlet yatırımlarının tümünü kapsamamaktaydı; ancak bu plan doğrultusunda Türkiye'ye 20

Muhtar, Mehmet Vehbî, Niyaa Asım ve Nurullah Esat Beyler bulunmaktaydı. Bu komisyon Türkiye'nin çeşitli yerlerinde incelemeler yapmışlar ve bu incelemeler sonucunda uygulamaya konulmasa da bir plan hazırlamışlardı. Bu plana *"Şakir Kesebir Planı"* denir. Türkiye'deki ilk ekonomik program çalışması olması, 1938 yılı planlarına temel oluşturması ve Birinci Sanayi Planı'ndaki gibi ithal ikameci yaklaşım dâhil birçok yatırımın kaynağını oluşturması bakımından önemlidir. (Özlem Yaktı, Perihan Ünlü Soylu, *"İktisadî Kalkınma Yolunda Öncü Bir Danışma Organı: Âli İktisat Meclisi"*, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, XII, S.47, (Ay yok-2011), s.682-683.)

[83] **Türkiye'nin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Kalkınmasında DTP**, s.15; 1933-1938 yılları arasında *"Birinci Sanayi Planı"* hazırlanarak üretime yönelen temel yatırımların gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. (Rıza Aşıkoğlu, **Türkiye'de Yatırım Teşvik Tedbirleri**, s. 14.)

[84] *"İthal İkamesi"*; Daha önce yurt dışından ithal edilmekte olan malların, uygulanan koruyucu ve özendirici önlemlerle yurt içinde üretilmesini öngören bir sanayileşme stratejisidir. *"İthal İkamesi"*yle dış koruma daima aynı paralelde ilerler. Yurt içinde kurulan endüstriler, her türlü dış ticaret ve kambiyo politikalarıyla dış piyasanın rekabetinden korunmaya çalışılır. Bu tip sanayileşme modelinde *"Karşılaştırmalı Üstünlük"* teorisinin yol göstericiliğinden yararlanılmaz. Seçici değil, dengeli bir sanayileşme söz konusu olmaktadır. Başka bir ifadeyle kalkınma felsefesi, ilerde gelişip rekabetçi duruma geçecek dinamik karşılaştırmalı üstünlüklere sahip endüstrilerin seçilip bunların geçici bir süre korunması ilkesine dayalı değildir. Aksine, beklenen talep artışına göre, endüstriler arası ileri ve geri bağlantıları dikkate alınarak yatırım fonlarının dengeli bir biçimde dağılımı esas alınır. (**www.ekodialog.com/konular/ithal_ikame.html** (Erişim Tarihi: 18.04.2018))

[85] **Türkiye'nin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Kalkınmasında DTP**, s.16.

kadar fabrika kurulmuş ve ekonomide planlı ilerleme dönemine geçilmişti. Planlı ekonomik sisteme geçilmesinden sonra Türkiye'de Sümerbank ve Etibank gibi iki büyük bankaydı[86].

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'ndan sonra 1936 yılında hazırlıklarına başlanılan ve 1938 yılında yürürlüğe girmesi öngörülen İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın amaçları, hayata geçirilebilirliği ve uygulanışı açısından Birinci Beş Yıllık Plan'a göre daha genele hitap eden özelliklerdeydi. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda öncelikle yatırım ve ana mallar açısından hazırlanan *"Madenler Planı"*, II. Dünya Savaşı'nın (1939-1945) olumsuz etkilerinden dolayı uygulanamamış; ancak oluşturulması hedeflenen 100 kadar fabrikanın tamamı olmasa da birkaçı kurulabilmişti (Ereğli Demir Çelik tesisleri gibi)[87].

1933 yılında başlatılan ve 1943 yılına kadar devam eden Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayi Planları *"Proje Demeti"* özelliğinde gerçekleşmiş Türkiye'de sanayileşme adına mevcut imkânları zorlaması ve pratiğe geçmesine adına önemli özellikteydi[88]. 1960 Askeri Darbe öncesi Türkiye'de ekonominin düzelmesi açısından önemli özelliklere sahip sanayi planları, ekonomik yönden genele hitap eden özelliğinin yanı sıra devlet yatırımlarını akılcı ve programlı bir şekilde kullanmayı da amaçlamıştı[89].

K- II. DÜNYA SAVAŞI VE SONRASI DÖNEM (1939-1950)

Türkiye, II. Dünya Savaşı'nda taraf olmamasına hatta savaşa son anda girmesine rağmen bu savaştan çok olumsuz etkilendi. Özellikle savaşın başlamasıyla tedbir olarak çalışabilecek yaşta insanların silâhaltına alınmasından dolayı üretim alanları olan tarım ve hayvancılıkta üretim düşmüştü. Az da olsa sanayi üretimi de bu dönemde yok denecek kadar az bir hal almıştı. Ayrıca hammaddeye ihtiyaç duyulması ve savaş döneminde ithalat yapılması konusunda olumsuzluklar yaşanması, Türk Hükümeti'nin para basma yolunu seçmesine neden olmuştur[90].

---

[86] **Türkiye'nin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Kalkınmasında DTP**, s.16.
[87] **Türkiye'nin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Kalkınmasında DTP**, s.16.
[88] **Türkiye'nin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Kalkınmasında DTP**, s.16.
[89] **Türkiye'nin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Kalkınmasında DTP**, s.15-16; Gerek kamu, gerekse özel sektörün birlikte faaliyet gösterdiği *"Karma Ekonomik Model"* anlayışı içinde gelişen sanayileşme politikası, kamu sektörü yatırımlarını arttıran gelişmeleri ortaya çıkartsa da özel sektör için özendirici bir ortamın oluşturulmasını engellemiştir. Sümerbank, Etibank, Makina Kimya Endüstrisi (MKE), Şeker Sanayi, Maden Tetkik Arama Kurumu gibi bugün dâhi ülkemiz sanayinde ağırlığı bulunan ve birçoğu Türk Sanayine ara ve ana mal üretmekte olan kuruluşlar olarak kurulmuşlardır. (Rıza Aşıkoğlu, **Türkiye'de Yatırım Teşvik Tedbirleri**, s.14.)
[90] O. Yenal, **Cumhuriyet'in İktisadi Tarihi**, s.89-90.

1933'de başlayan Birinci Sanayi Planı ve 1936'da başlayan İkinci Sanayi Planı uygulamaları başarılı bir şekilde yürütülmüş, Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle 1942 yılında son bulmuştu. Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun yerini başka bir yasa almamıştır. 1945 yılından sonra ekonomiyle ilgili *"Liberal Ekonomi Anlayışı-Liberalizm"*[91] hâkim olmaya başlamış ve özel sektörün yatırımlarının ön plana çıkmaya başladığı bir dönem olmuştu[92].

II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle 1947 yılında ABD tarafından önerilen ve 1948-1951 yılları arasında yürürlüğe konulan *"Marshall Planı"*[93] uygulamasına yönelik *"Semih Baran Planı"*, hiç uygulanmayan 1947 yılı *"Beş Yıllık İktisadi Kalkınma Planı"* ve 1950 yılında Dünya Bankası'ndan istenilen *"Baker Raporu"*[94] hazırlanmıştı. 1950'den sonraki dönemde yeni bir ekonomi politikası uygulamaya konulmuştur. Bu politikaya *"Liberal Ekonomi"* adı verilmesine ve başlangıçta devletin rolünün daraltılması hedef alınmasına rağmen, kamu harcamalarının Gayri Safi Milli Hâsıla

---

[91] *"Liberal Ekonomi Anlayışı-Liberalizm"*; Ekonomiyle ilgili karar alma süreçlerinde piyasanın kendi işleyişine göre oluşabilecek fiyatlarla sınırlı kalmamasını, alternatif fiyatların da olmasını savunmuştur. Bu yönde ürün ya da hizmet sektörü içinde istenen ve oluşturulacak fiyatlar tüm ekonomik işlemlerde geçerli olmalıdır. Fiyatlar belirlenirken tüketim, yatırım, bölüşüm ve yeniden üretimi belirleyecek, üretici ve tüketiciler durumlarını piyasadaki fiyatlara göre belirleyecek ve en faydalı ve yüksek geliri elde ettikleri girişimleri serbestçe yapabileceklerdi. En basit tanımıyla ekonomide serbestçilik durumudur. (Zeki Erdut, *"Liberal Ekonomi Politikaları ve Sosyal Politika"*, **Çalışma ve Toplum**, II, S.yok, (2004), s. 11-12.)

[92] Rıza Aşıkoğlu, **Türkiye'de Yatırım Teşvik Tedbirleri**, s.14-15.

[93] *"Marshall Planı"*; Diğer adı *"Avrupa Kalkınma Programı"*dır. Bu programı 5 Haziran 1947'de Harvard Üniversitesi'nde Amerika Dışişleri Bakanı George Marshall tarafından bahsedilmiştir. Bu teklif üzerine 1947 yılı Temmuz ayında Paris İktisat Konferansı toplanmıştı. Konferansta müzakereler 18 Nisan 1948 tarihinde tamamlanmış ve *"Milletlerarası İktisadi İşbirliği Organizasyonu"*nun kurulması hakkında anlaşma imzalanmıştır. Avrupa iktisadi işbirliğine Avusturya, Almanya, Danimarka, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, İtalya, İsveç, İsviçre, Türkiye, Yunanistan ve Amerika katılmıştı. Marshall Planı, Avrupa ülkelerine kendi öz döviz kaynaklarını aşan miktarlarda ithalat yapmak ve yatırım malzemesi sağlama imkânı kazandırmıştır. Üye ülkelerin birbirleriyle veya Amerika'yla yaptıkları ithalatın önemli kısmı Marshall Planı ödeneklerinden karşılanmıştır. Bu planın uygulanması 1952 yılı sonlarına kadar devam etmiş ve istenilen sonuç Amerika tarafından alınmıştır. Plan hedefine ulaştıktan sonra da Avrupa iktisadi işbirliği faaliyetine devam etmiş ve önemini korumuştur. (https://www.iktisatsozlugu.com/nedir-1303-MARSHALL%20PLANI#.WyDVyiChnDc (Erişim Tarihi: 13.06.2018)).

[94] *"Barker Raporu"*; Türkiye ekonomisi hakkında Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası tarafından hazırlattırılmıştır. 1949 yılında Türkiye'nin isteği ile banka, bu görevi James M. Barker başkanlığındaki bir heyete vermiştir. Heyet 1950 yılı Haziran ayından Eylül ayına kadar Ankara'ya gelerek çalışmalarına başladı ve 1951 yılında hazırladıkları raporları teslim etmişlerdi. Rapor 2 kısım ve 13 bölümden oluşmuştur. İlk kısmında Türkiye'nin ekonomik problemleri, tarihi gelişimi ile birlikte kısaca belirtilmektedir, ikinci kısımda çeşitli kesimler, politikalar ve uygulanacak programın finansmanı ele alınmaktadır. Ayrıca Türkiye'de yatırımların hangi alanlarda ve nasıl bir tercih sırasına göre yapılması gerektiği, tarım ve sanayide üretim seviyesini yükseltmek ve dağıtım sisteminin etkinliğinin arttırılması için hangi tedbirlerin alınması gerektiği, kalkınmayı kolaylaştıracak şekilde idari mekanizmada ve maliye siyasetinde nasıl hareket edileceği gibi durumlarda Türk Hükümeti'nin dikkati çekilmek istenmiştir. (https://www.iktisatsozlugu.com/nedir-522-barker-raporu-#.WyDRUCChnDc (Erişim Tarihi: 13.06.2018)).

(GSMH) içindeki payında önemli bir azalma olmamakla birlikte kamu harcamaları içinde altyapı yatırımlarının payı büyük ölçüde artmıştır.[95]

II. Dünya Savaşı'nın bitimi Türkiye'nin *"Dinamik Dengesizlikler Dönemi"* olarak nitelendirilmektedir. Özellikle Türkiye'de ulaştırma, sulama alanlarında gerçekleştirilen yatırımlarla tarımda destekleme politikaları, Türkiye iç pazarının dünyayla bütünleşmeyi arttırdığı gibi piyasa ekonomisinin gelişme ve güçlenmesine de olanak tanıdı. Özellikle uygulamaya konulan liberal ekonomik politikayla dış borçların ödenmesinin sağlanmasının yanı sıra Türk Hükümeti kamu açıklarını kapatabilmek için 4 Ağustos 1958'de bir istikrar programı uygulamaya koymuştur.[96]

Türkiye'nin 1950-1960 yılları arasını ekonomik manada *"Altyapı Yatırımcılığı Dönemi"* olarak adlandırılabilir. Bu dönemler arasında ülkedeki önemli karayolları, sulama kanalları, liman ve liman işletmeleri ve enerji projeleri gerçekleştirilmişti. Bu projeler gerçekleştirilirken aynı zamanda kamu harcamalarının da artması, devlet bütçesinin açık vermesine neden olmuştu[97].

[95] **Türkiye'nin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Kalkınmasında DTP**, s.16-17.
[96] *"4 Ağustos 1958 İktisadi Kararları"*; IMF, Dünya Bankası ve Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OECD) uzmanlarının Türk ekonomisinin girdiği dar boğazdan çıkması adına önerdikleri ve Adnan Menderes Hükümeti'nin onaylayıp uygulamaya koymak zorunda kaldığı istikrar önlemleridir. Bu önlemlere göre Türk parasının değeri düşürülecekti. Para arzı sıkı kontrol altına alınacak. İç piyasada kamu iktisadi kuruluşlarının ürünlerinin fiyatları yükseltilecek ve açıkları kapatılmaya çalışılacaktı. İthalat rejimi yeniden düzenlenecek, ihtiyaçlar üç aylık kotaları içeren bir programa bağlanacak. İhracatı hızlandırmak veya arttırmak için farklı kur sistemi uygulanacak. Bütçe denkliği sağlayacak yönde harcamalar azaltılacak. Devlet yatırımlarında kısa vadeli ve verimli projelere önem verilecektir. (http://www.ekodialog.com/turkiye-iktisat-tarihi/agustos-1958-iktisadi-kararlari.html (Erişim Tarihi: 11.06.2018).); **Türkiye'nin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Kalkınmasında DTP**, s.17.
[97] **Türkiye'nin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Kalkınmasında DTP**, s.17.

BİRİNCİ BÖLÜM
DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ'NİN İDARİ COĞRAFYASI VE TARİHİ

A- OSMANLI İMPARATORLUĞU ÖNCESİ VE CUMHURİYET DÖNEMİ İDARİ YAPILANMA

1- Osmanlı İmparatorluğu Öncesi Doğu Karadeniz Bölgesi İdari Yapılanması

Karadeniz Bölgesi'nde Türklerin varlığıyla ilgili ilk bilgiler M.Ö. 3000'li yıllara dayanmaktaydı. Anadolu coğrafyasında ilk kalıntılara Hattuşaş'ta M.Ö. III. bin yılın sonlarında ve ilk belgelere de M.Ö. 2200'lü yıllarda rastlanmaktaydı. Bu belgelerde Türklerle ilgili olarak Anadolu coğrafyasında Kral İlşu Nail'in Anadolu'ya gitmek isteyen Akkadlarla savaştığı bilgisi yer almaktadır[98].

Başka bir görüşe göre, Karadeniz'in güneyinde ilk Türk kavimlerinin varlığına M.Ö. 2500 yıllarında Mezapotamya'nın kuzeyinde hüküm süren Kutlar (Gutlar)'ın olduğu bilim dünyası tarafından kabul edilmekteydi. Kutlar'ın bu coğrafyadaki hâkimiyetleri M.S. 1042 yılında Bizans İmparatoru Mihail'in İstanbul'dan doğuya sefere çıkmasıyla sona erdi[99].

Pontos Bölgesi olarak adlandırılan Karadeniz'in doğu bölümü, M.Ö. 2000'li yıllardan itibaren Kafkaslardan gelen Türk göçmenlerin yerleşimine açıldı[100]. Bizans İmparatoru Kral Mihail'le Karadeniz Bölgesi'nde hâkimiyetinin başladığı zamana kadar olan süreçte Kutlar'ın yanı sıra bu coğrafyada hüküm süren farklı unsurlarda vardı. Bunlar; Kaslar (Gaslar), Kimmerler, Sakalar (İskitler), Hunlar, Bulgarlar, Alanlar, Sabarlar (Sabirler), Hazarlar, Macarlar, Uzlar (Oğuzlar), Avarlar, Karluklar, Kumanlar (Kıpçaklar), Kırgızlar ve Peçenekler'di. Bu boylar bölgede hâkim oldukları dönem ve sonrasında bölgenin etnik yapısının şekillenmesini sağladılar. Daha sonra Anadolu Selçuklu Devleti'nin, Anadolu'ya girmesiyle özellikle Trabzon ve çevresi Anadolu Selçukluları tarafından kuşatılarak tecrit edilmişti. Trabzon'u ilk kuşatan komutan

---

[98] M.Ö. 2200'lerde Akkad İmparatoru Naram-Sin, Anadolu'ya düzenlediği seferde *"Şartamhari Metinleri"* adıyla bilinen yazılı belgede Türklerin Anadolu coğrafyasındaki varlıklarından bahsetmiştir. (Necati Demir, **Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihî Alt Yapısı (Tarih-Etnik Yapı-Dil-Kültür)**, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s.5.)

[99] N. Demir, **Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihî Alt Yapısı (Tarih-Etnik Yapı-Dil-Kültür)**, s.6-7; Sümerolog Prof. Benna Landsberger, Karadeniz'de ilk Türk varlığının *"Kut-Gut"* kavmiyle başlandığını, 1937'de yapılan Türk Tarih Kurultayı'nda, Mustafa Kemal Atatürk'ün huzurunda açıklanmıştır. (N. Demir, **Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihî Alt Yapısı …**, s.6.)

[100] Mehmet Özsait, *"İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi"*, **(**Haz. Kemal Çiçek vd.), **Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri (6-8 Kasım 1998 Trabzon),** Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1999, s.35-43.

Melikşah, bu bölgeyi hâkimiyeti altına aldı (1080). Ancak kısa zaman sonra Trabzon'un o yıllardaki Valisi Theodos Gabras tarafından geri alındı[101].

Anadolu Selçuklu Devleti'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki faaliyetleri Saltuklular, Dânişmendliler ve Mengüceklerle devam etti. Anadolu Selçuklu Devleti, Dânişmendlileri 1178 yılında, Saltukluları 1202 yılında kendi topraklarına kattıktan sonra, Bizans'la Trabzon yöresindeki mücadelesine devam etti. Selçuklular diğer taraftan Samsun yöresinden denize ulaştılar ve böylece Trabzon'un İstanbul ile bağlantısını önemli ölçüde kestiler. İstanbul, 1204'te Lâtinler tarafından alındı ve Bizans İmparatoru'nun torunları Aleksios ve David, halaları Gürcistan Kraliçesi Tamar'ın yardımıyla Trabzon'u ele geçirdiler. Selçuklular, Haçlılarla mücadele etmek için bütün güçlerini batıya yönlendirdi ve kısa sürede içinde Ereğli (Zonguldak)'ye kadar bütün bölgeye hâkim oldu (1194). XII. yüzyılın sonlarından itibaren Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin güneyi, Canik Dağları ve bu dağların kuzey yamaçlarının bir bölümü de Selçuklu Devleti'nin hâkimiyeti altına girdi. Trabzon ve çevresinde Pontus (Pontos) Rum Devleti'nin kurulmasıyla ve bu yörenin Selçuklu Devleti'nin hâkimiyetinden çıkmasıyla birlikte Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev Trabzon'u uzun süre kuşatmasına rağmen bölge coğrafyasından kaynaklanan zorluklar nedeniyle başarı elde edemeyip çekilmek zorunda kaldı. Ancak sınır güvenliğinin önemsenmesi amacıyla Bayburt Kalesi'ni yeniden sağlamlaştırdı[102].

Pontus Rum İmparatoru Aleksios, 1214'te Selçuklu topraklarına saldırdı ve bu saldırı üzerine Selçuklu Sultanı I. İzzettin Keykavus'ta Karadeniz Bölgesi'ne sefer düzenledi. Bu sefer sonunda Aleksios'u esir aldı ve Sinop'u fethetti. Esir düşen Aleksios, Selçuklulara vergi vermek şartıyla serbest bırakıldı. Sinop'u topraklarına katan Selçuklular, bu bölgeye kendi ülkelerinden getirdikleri kişileri yerleştirerek bu bölgenin Türkleşmesi ve İslâmlaşmasına öncülük ettikleri gibi, Sinop gibi önemli bir limanı ele geçirerek Trabzon'la İstanbul arasındaki bağlantıları da kestiler[103].

Selçuklular denizden ve karadan Trabzon'u yeniden kuşattılar (1228); ancak Selçuklu askeri birlikleri Trabzon'u almak üzereyken şiddetli fırtına çıktı ve ordu içindeki bağlantı kesildiğinden Selçuklular geri çekilmek zorunda kaldılar. Selçuklular, Moğollarla Kösedağ Savaşı (4 Temmuz 1243)'nda yenilince dağıldılar ve bu tarihten sonra Moğolların egemenliğini kabul etmek zorunda kaldılar. Bu durumu fırsat bilen

[101] N. Demir, **Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihî Alt Yapısı …**, s.59.
[102] N. Demir, **Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihî Alt Yapısı …**, s.59-60.
[103] N. Demir, **Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihî Alt Yapısı …**, s.60.

Pontus Rum İmparatoru I. Manuel, Moğollara tabii olur ve Moğol istilasından sonra Trabzon'u önemli bir ticari merkez durumuna getirdi[104].

Anadolu Selçuklu Devleti'nin Anadolu'da hâkimiyetinin sona ermesiyle öncesinde hâkim olduğu topraklar İlhanlıların idaresine girdi ve Anadolu, İlhanlılar tarafından gönderilen valiler tarafından yönetildi. Bu valilerden biri olan Emir Eratna Bey, Türkmen beylerinin güvenini kazandı ve merkezi Sivas olmak üzere Eratnalılar Devleti'ni kurdu. Daha sonra Kayseri'yi merkez yapan Eratna Devleti, sınırlarını Erzurum, Erzincan, Tokat, Amasya, Samsun, Ankara, Niğde, Kayseri, Sivas, Çorum, Bayburt, Karahisar-ı Şarki, Niksar, Merzifon, Aksaray, Yozgat, Tunceli, Gümüşhane, Giresun ve Malatya'nın bir bölümünü devletinin topraklarına kattı. Eratnalılar'dan sonra Kadı Burhaneddin Ahmed Devleti bölgeye hâkim oldu[105].

Osmanlı Devleti'nin kurulmasından ve bölgeye hâkim olmasından önce Doğu Karadeniz Bölgesi'ni oluşturan altı şehir Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Rize ve Artvin illerini kapsayan bölgeydi ve bu bölge Eskiçağ Yunan ve Roma kaynaklarında Pontos Bölgesi sınırları içinde kalmaktaydı[106].

2- Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Doğu Karadeniz Bölgesi'nin İdari Yapılanması

Osmanlı Devleti'nin yedinci hükümdarı olan Fatih Sultan Mehmet, tahta geçtikten sonra Karadeniz'i bir Türk gölü haline getirmek ve bölgeyi Türkleştirmek için bir dizi fetih hareketine girişti. Amasra ve Sinop'u aldıktan sonra 1461 yılında Trabzon'u fethederek hedefine önemli ölçüde ulaştı. Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Trabzon dışındaki bölgelerin Osmanlı hâkimiyetine geçmesiyle ilgili kesin bilgiler yoktu. Yine de çeşitli kaynaklarda Rize'nin 1470, Bayburt ve Şebinkarahisar'ın 1473 ve Gümüşhane'nin 1479 yılında Osmanlı Devleti hâkimiyetine girdiği belirtilmektedir.[107].

---

[104] N. Demir, **Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihî Alt Yapısı …**, s.61.
[105] N. Demir, **Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihî Alt Yapısı …**, s.68-69.
[106] Murat Arslan, **Roma'nın Büyük Düşmanı, Mitgradates VI Eupator**, Odin Yayıncılık, İstanbul. 2007, s.2-13.
[107] İbn Kemal, **Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter**, (Haz. Şerafettin Turan), TTK Basımevi, Ankara, 1991, s.465-466; Trabzon şehrinin fethiyle ilgili olarak, burada bulunan Rum İmparatoru'nun çocukları ve akrabaları şehirden alınıp İstanbul'a gönderilmiştir. Fatih Sultan Mehmet şehre bir vali atamış, Yeniçerileri Trabzon Kalesi'ne, Azap askerlerini de şehre yerleştirmiştir. Şehir halkı üçe bölünmüş, erkeklerden bir kısmı Sultan Mehmet'in hizmetine verilmiş, ikinci kısım İstanbul'a iskân ettirilmiş ve üçüncü kısım şehirde Yeniçeri ve işçi olmuştur. Ayrıca şehirden seçilen 800 erkek çocuğu ve sayısı bilinmeyen kız çocukları da alınmış. (Heath W. LOWRY, **Trabzon Şehrinin İslamlaşma ve Türkleşmesi 1461-1583**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2005, s.8.)

Osmanlı Devleti, Trabzon ve çevresindeki toprakları hâkimiyeti altına aldığında *"Beylerbeylik"* ve *"Sancak"* sistemiyle yönetilmekteydi. Trabzon, Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra yapılan teşkilatlanmayla 1470 yılında Sancak yapıldı ve ilk Sancakbeyi olarak Hızır Bey görevlendirildi. O dönemde Trabzon'un teşkilatlanması ve sınırları günümüzden oldukça farklıydı. Trabzon Sancağı denildiği zaman Rize, Giresun, Ordu, Gümüşhane ve Bayburt vilâyetleri Trabzon Sancağı'nın sınırlarının içine giriyordu ve Trabzon, Sancak Merkezi konumundaydı (1470)[108]. 1470 yılından 1515 yılına kadar müstakil bir sancak olarak kalan Trabzon ve çevresi daha sonra ilk olarak Rum Beylerbeyliği'nin livası oldu. Trabzon Livası; Trabzon, Rize, Hemşin, Of (Sulaklı), Atina (Pazar), Arhavi, Kürtün ve Torul'dan oluşuyordu. Trabzon Livası'nın nahiyeleri ise Akçaabat (Polathane), Yomra (Dirvene), Maçka (Cevizli) ve Sürmene (Hamurgan)'ydi[109].

1516 tarihinde Trabzon Sancağı ve sınırları şöyleydi;

1- Merkez (Trabzon) Nahiyesi, 2- *"Macuka"* Maçka, 3- *"Yomra"*, 4- *"Sürmene"*, 5- *"Mapavri"* Rize, 6- *"Of"*, 7- *"Katakhor"*, 8- *"Atine"* Pazar, 9- *"Laz"*, *"Arkhave"*, *"Viçe"*, *"Khopa"*, *"Makriyalu"*, *"Misopotamya"*, *"Yakovid"*, 10- *"Vilâyet-i Bagobit"* Kemalpaşa (Makri-Yalu), 11- *"Konıya"* Çoruk'ki (Çoruh-Artvin), *"Göniye-Gönye Kalesi"*, 12- *"Vilâyet-i İskele"* şimdiki Artvin Kaza merkezi Borçka, 13- *"Vilâyet-i Çepni" "Kal'a-i Giresun"* 14- *"Yağlu-Dere"* şimdiki Vakfıkebir ve Tonya çevresi 15- *"Kürtün"* şimdiki Harşit ve Kürtün bölgeleri 16- *"Vilâyet-i Torul"*[110]

Bunlardan Trabzon, Maçka, Yomra, Sürmene, Rize, Mapavri, Of, Kadahor ve Atina Kommenoslardan alındı (1461). Arhavi, Viçe, Hopa, Gönye, Vilâyet-i İskele, Borçka, Vilâyet-i Çepni ve Yağlıdere ise yerli derebeylerden alındı. Kürtün ve Torul da Torul Beyliği'nden alınan yerlerdi[111].

1514 yılında Erzurum Beylerbeyliği'ne bağlanan Trabzon Sancağı, 1520'de tekrar Rum Beylerbeyliği'ne, 1535 ve 1580 yılları arasında da tekrardan Erzurum Beylerbeyliği'ne bağlandı[112]. Erzurum Beylerbeyliği'ne Trabzon Sancağı'nın haricinde Şark-i Karahisar, Batum, Ardanuç, Ardahan ve Şavşat gibi yerler de bağlandı[113]. Fakat

---

[108] Tuncer Baykara, **Anadolu'nun İdari Coğrafyasına Giriş I, Anadolu'nun İdari Taksimatı**, Türk Kültür Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2000, s.77.

[109] M. C. Şehabettin Tekindağ, *"Trabzon"*, **İslâm Ansiklopedisi**, XII/1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, s.467.

[110] M. Fahrettin Kırzıoğlu, **Osmanlılar'ın Kafkas Elleri Fethi**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1976, s. 48-49.

[111]

[112] M. Hanefi Bostan, **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, TTK Basımevi, Ankara, 2002, s.19-23.

[113] T. Baykara, **Anadolu'nun İdari Coğrafyasına Giriş I, Anadolu'nun İdari Taksimatı**, s.77.

farklı kaynaklarda 1578 yılında beylerbeylik olan Trabzon'un müstakil bir beylerbeylik olduğu ve doğrudan merkeze bağlandığı belirtilmektedir[114].

XVI. yüzyılda yaşanan önemli gelişmelerden birisi de 1580 yılında Batum Beylerbeyliği'nin kurulması ve 1581 yılında Trabzon Sancağı'nın Batum Beylerbeyliği'ne bağlanmasıydı; ancak Batum Beylerbeyliği çoğu zaman hem Trabzon hem de Batum ismi ile beraber anılmıştı[115].

XVII. yüzyılla birlikte Trabzon için sancaktan eyalete geçiş süreci başlamıştı; ancak Osmanlı Devleti'nin Hotin, Bender ve Kırım gibi topraklarını kaybetmesiyle birlikte yeni bir sistem arayışına girildi. Önce büyük eyaletler parçalanmak suretiyle küçük eyaletler haline dönüştürüldü. XIX. yüzyılın ilk yıllarında Osmanlı Devleti'nin idari taksimatına ait bir defterde, Trabzon Eyaleti'nin kazaları şu şekilde gösterilmişti: Trabzon, Keşab, Tirebolu, Maçka, Arhavi, Sohum, Sürmene, Giresun, Rize, Yavabolu (Görele), Ünye, Soğucak, Of, Kürtün, Çavri, Gümüşhane, Faş ve Batum. Bunlardan Keşab, Maçka ve Giresun, Gümüşhane'ye tabiydi. Aynı defterde liva olarak gösterilen Gönye'nin Hemşin, Atina, Arhavi ve Viçe Kazaları da zikredildi[116].

XVIII. yüzyılın başlarında Batum ve Trabzon, *"Paşa Sancağı"* iken, eyalete bağlı olan tek sancak Gönye'ydi. Nitekim 1700-1718 yılları arasındaki vilâyetler listesinde Trabzon yer almazken Batum listede mevcuttu[117].

XIX. yüzyılda yaşanan önemli gelişmelerden olan Tanzimat Fermanı'ndan (3 Kasım 1839) sonra Batılılaşma çalışmaları içerisindeki Osmanlı Devleti, idari sistemini değiştirmese de eyaletlerinin sınırlarında değişiklikler oldu. Mevcut Trabzon Eyaleti'yle yöneticilerinin belirli sürelerde aynı olması nedeniyle gayri resmi olarak bu eyalete bağlı görünen Canik (Samsun) Sancağı, 1846 yılındaki ilk Devlet Salnamesi'yle Trabzon Eyalet sınırları içerisinde gösterilmişti. Böylece 1846'daki idari taksimata göre, Trabzon Eyaleti'ndeki sancaklar Trabzon, Karahisar-ı Şarki, Canik, Gönye ve Batum'dan oluşuyordu[118]. Ordu ve Gümüşhane Sancağı 1848'de oluşturulurken; Lazistan Sancağı ise Gönye ve Batum Sancakları birleştirilerek 1852'de kuruldu. 1850-

---

[114] Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s.110.
[115] M. H. Bostan, **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, s.21-22.
[116] M. C. Ş. Tekindağ, *"Trabzon"*, **İslâm Ansiklopedisi**, XII/1, s.468.
[117] Orhan Kılıç, *"XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devletinin Eyalet ve Sancak Teşkilatlanması"*, **Osmanlı**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s.90; Kemal Karadenizli, **Trabzon Tarihi**, Trabzon Kalkınma Cemiyeti Neşriyatı, Ankara, 1959, s.47.
[118] Orhan Kılıç, *"Osmanlı Dönemi İdari Uygulamalar Bağlamında Canik'in Yönetimi ve Yöneticileri"*, **Geçmişten Geleceğe Samsun Sempozyumu**, (Haz. Cevdet Yılmaz), Samsun Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Samsun, 2006, s.36.

1851 tarihli Devlet Salnamesi'nde de Gönye ismi yer almazken, Batum Sancağı'na yer verildi. 1851-1852 tarihli Devlet Salnamesi'nde ise Gönye hem de Batum Sancakları'nın yerini Lazistan Sancağı aldı[119]. Yeni kurulan Ordu Sancağı'nın merkezi olan Giresun Kazası'nın birleştirilmesi mümkün olmadığından Giresun'un Ordu Sancağı'nın merkezi olmasına karar verildi[120].

1856-1857 tarihli Devlet Salnamesi'nde ise Trabzon Eyaleti aşağıdaki idari birimlerden oluşuyordu[121];

1- "Liva-i Canik": Samsun, Bafra, Alaçam ve Hisarcık, Kavak, Erim ve Çarşamba, Akçay ve Terme ve Cevizderesi ve Keşderesi, Ünye ve nevahi/nahiye-bucak, Faneris ve İfraz, Fatsa ve Çüreği ve Satılmış, Kabi Maden, Ayvacık, Ökse, Nahiye-i Meydan, Serkeş.

2- "Liva-i Ordu": Giresun, Ordu, Bayramlı ve Bulancak, Bolaman, Ebul-Hayr ve nevahi, Perşembe ve Yakupbey, Hapsamana (Gölköy), Aybastı, Karamık ve Şefik, Akköy, Pazarsuyu, Camaş, Karakuş, Ulubeğ, Nahiye-i Piraziz, Nahiye-i Ayvasıl, Almalı, Nahiye-i Tonya.

3- "Liva-i Karahisar-ı Şarki": Karahisar-ı Şarki, Nevahi-i Yakacık ve Akşehirabad ve Tamzara, Nahiye-i Suşehri, Koylıhisar, İskefsir, Milas, Sisiorta ve Naiblü, Ulucra (Alucra) ve Manzaval, Maadin-i Erbaa, Kırık.

4- "Liva-i Gümüşhane": Gümüşhane ve Torul, Kürtün, Aşağı ve Yukarı Konas, Nahiye-i Küvezid, Yağmurderesi, Kelkit, Tirebolu, Diklis.

5- "Liva-i Trabzon": Trabzon ve nevahi ve Yomra, Akçaabat ve Pulathane, Yavabolu ile Görele, Sürmene, Of, Mapavri (Çayeli) ve Rize, Keşab, Maçka namı diğer Cevizlik, Vakfısagir ve Vakfıkebir (Büyük Liman).

6- "Liva-i Lazistan": Batum, Gönye ve Hopa, Arhavi ve Viçe, Atina, Hemşin, Çüruksu, Acara-i Ulya, Acara-i Süfla ile Maçhil, Nahiye-i Ardeşen, Livana-i süfla namı diğer Vartın.

1860 yılında Trabzon Eyaleti'nin idari bölümleri şu şekildeydi:

Trabzon Merkez Sancağı: Yomra, Vakfıkebir, Akçaabat, Tonya, Görele, Kastel, Maçka, Sürmene, Of ve Rize Kazaları bağlı,

Ordu Sancağı: Giresun dışında bağlı bulunan altı kaza bağlı,

---

[119] Vecihi Tönük, **Türkiye'de İdare Teşkilatı**, Kanaat Basımevi, Ankara, 1945, s.111.

[120] **Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye**, 1850 (H. 1266), s.44-45, **Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye**, 1851 (H. 1267), s.73-74, **Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye**, 1852 (H. 1268), s.72.

[121] **Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye**, 1856-1857 (H. 1273); Tuncer Baykara, **Anadolu'nun İdari Coğrafyasına Giriş I, Anadolu'nun İdari Taksimatı**, Türk Kültür Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2000, s.249-251.

Karahisar Sancağı: Dokuz kaza bağlı,

Lazistan Sancağı: Batum ve Acara'nın dışında sekiz sancak bağlıydı[122].

1862 (H. 1278) tarihli Devlet Salnamesi'ne göre ise Trabzon Eyaleti Merkez Liva'nın dışında Canik, Ordu, Gümüşhane, Karahisar-ı Şarki ve Lazistan'dan oluşuyordu. Samsun'dan Batum'a kadar olan kıyı şeridi ile Gümüşhane ve Karahisar-ı Şarki gibi iç bölgeler, merkezi Trabzon olmak üzere Doğu Karadeniz Bölgesi idari alanının içine giriyordu. Bölge güneyde Sivas ve Erzurum, batıda Kastamonu Vilâyetleri'yle çevriliyken doğusunda Çarlık Rusya vardı[123].

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde eyaletten vilâyete geçiş hemen gerçekleşmedi. 1864 Nizamnamesi'yle birlikte yeni oluşturulmaya başlayan idari birimler bölgede 1867 Nizamnamesi'yle uygulamaya konuldu. 1864 yılında Merkez Livası'nın Trabzon olduğu, bunun dışında Ordu, Karahisar-ı Şarki, Gümüşhane ve Lazistan Livaları'nın yer aldığı bölgenin 1867 yılında Trabzon (Merkez Liva), Canik, Gümüşhane, Lazistan, Ünye, Bucak ve Giresun Livaları'ndan oluşmaktaydı. Bu yapı 1869 yılına kadar devam etti ve aynı yıl livalar birleştirilerek sayıları azaltıldı, Merkez Liva'nın yanı sıra Canik, Lazistan ve Gümüşhane olmak üzere Trabzon dört livadan oluşturuldu[124].

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde 1869 yılında kurulan idari düzenin ömrü çok uzun olmadı. 1872-1877 yılları arasındaki Trabzon Salnameleri'nde Canik Livası'ndan bahsedilmekteydi. Canik (Samsun) Livası, 1870'li yılların başından itibaren Müslüman, Rum ve Ermenilerden oluşan nüfusun yanı sıra, Rus istilası ve baskısı nedeniyle Kafkasya'dan ya da Kırım'dan gelen insanlarla birlikte kozmopolit bir yapıya büründü. Canik Sancağı'nın merkezi olan Samsun, Karadeniz üzerinden gelip iç bölgelere gidecek veya Orta ve Güneydoğu Anadolu'dan gelip Karadeniz üzerinden geçecekler için önemli bir geçiş noktasıydı. Bu nedenle yoğun bir ticari faaliyete sahip olan Canik Sancağı'nın 180 km. uzaklıktaki Trabzon'a bağlı olması elverişli değildi. 1872 yılında Çarşamba, Bafra, Fatsa, Ünye, Terme ve Niksar Kazaları'ndan oluşan Canik Sancağı Trabzon Vilâyeti'nden ayrıldı[125].

---

[122] Trabzon Eyaleti'nin 1860 yılı idari taksimatında belirtilen bazı kazalarının ve sancaklarının isimlerinden ulaşabildiklerime yer verdim; İlber Ortaylı, *"XIX. Yüzyılda Trabzon Merkez Livası ve Giresun Üzerine Gözlemler"*, **Bir Tutkudur Trabzon**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s.265.

[123] **Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, 1862 (H. 1278)**, s.145-147; Talat Mümtaz Yaman, **Osmanlı İmparatorluğu Mülki İdaresinde Avrupalılaşma Hakkında "Bir Kalem Tecrübesi"**, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1940, s.152.

[124] **Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, 1864 (H. 1281)**.

[125] Nuray Ertürk Keskin, **Devletin Toprak Üzerinde Örgütlenmesi**, Tan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009, s.232.

1876 yılında çıkartılan İdare-i Nevahi Nizamnamesi ile her 200 hanenin bir nahiye sayılması karara bağlandı[126]. Bu kanunla birlikte Doğu Karadeniz Bölgesi'nde oluşturulan başlıca nahiyeler; Trabzon Vilâyeti Merkez Kazası'nda Akçaabat, Maçka, Yomra ve Vakfısagir; Ordu Kazası'nda; Perşembe, Ulubey ve Hapsamana (Gölköy); Rize Kazası'nda; Kura-yı Seb'a (İkizdere), Kara ve Mapavri (Çayeli); Vakfıkebir'de Şarlı; Gümüşhane Sancağı Torul Kazası'nda Kürtün Nahiyesi'ydi[127].

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, diğer bir ifadeyle *"93 Harbi"* bölgenin idari yapılanmasını değiştiren önemli bir durumdu. 93 Harbi'nin başlamasıyla Osmanlı Devleti topraklarına giren Ruslar, Doğu Anadolu'da Erzurum'a kadar ilerledi. 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile Kars, Ardahan, Batum ve Bayezid Sancakları Rusya'ya terk edildi. Daha sonra Berlin Antlaşması (13 Temmuz 1878)'nda ise Bayezid Sancağı, Osmanlı Devleti'ne geri verildi. Bu antlaşmalardan sonra Trabzon Vilâyeti'ne bağlı Lazistan Sancağı'nın merkezi, Batum'un işgal edilmesi nedeniyle Rize'ye taşındı. Savaştan önce altı kaza ve altı nahiyeye sahip olan Lazistan Sancağı, sadece Hopa ve Atina Kazaları ile Arhavi, Hemşin, Vakıf Nahiyeleri Osmanlı Devleti tarafında kaldı. Vakıf Nahiyesi ulaşım bakımından daha elverişli olması nedeniyle Erzurum'a bağlandı. Böylece Lazistan Sancağı Rize, Atina ve Hopa Kazaları ile Mapavri (Çayeli), Karadere, Kura-yı Seb'a (İkizdere), Hemşin, Arhavi ve Viçe (Fındıklı) Nahiyeleri'nden oluşturuldu. Rusya ve Osmanlı Devleti arasındaki yeni sınır problemlerini de beraberinde getirdi. Hopa bölgesi *"Serhat Kazası"* olmuş, bu bölgedeki yerleşim yerleri sınırın Osmanlı Devleti'ne ait tarafında kalırken aynı bölgenin arazi ve yaylakları Rusya tarafında kaldı[128]. Sultan II. Abdülhamit devrinde 30 merkeze bağlı vilâyetten biri olan Trabzon Vilâyeti'nde Trabzon, Gümüşhane ve Batum olmak üzere üç sancak bulunurken, devrin sonunda aynı vilâyette Trabzon, Gümüşhane, Canik ve Lazistan olmak üzere dört sancak vardı[129].

Trablusgarp Savaşı (1911-1912, Türk-İtalyan Savaşı) ve Balkan Savaşları'nın (1912-1913) çıkmasıyla birlikte Osmanlı Devleti, idari teşkilatlanma konusunda yapacağı değişiklikleri bir süre ertelemek zorunda kaldı. Nitekim 1913 yılında çıkarılan

---

[126] Nizam Önen-Cenk Reyhan, **Mülkten Ülkeye**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s.243.
[127] T. M. Yaman, **Osmanlı İmparatorluğu Mülki İdaresinde Avrupalılaşma Hakkında "Bir Kalem Tecrübesi"**, s.221-222; Vecihi Tönük, **Türkiye'de İdare Teşkilatı**, s.210.
[128] Muammer Demirel, *"Doğu Anadolu'da İdari Yapılanma (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan Sonra)"*, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, XV, S.37, (Ay yok-2008), s.247, 252, 255.
[129] Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara, 2007, s.339.

İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanunu[130] ile büyük oranda önceki Nizamnamelerin benzeri olan; ancak daha toparlayıcı bir kanun ilan edilmiş oldu. Hemen sonrasında yaşanan I. Dünya Savaşı'ndan (1914-1918) dolayı ortaya çıkan olağanüstü hal, İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanunu'nun uygulanabilirliğini iyice azalttı. Balkan Savaşları'nda kaybedilen topraklar ve I. Dünya Savaşı sırasında işgal edilen bölgeler, Osmanlı Devleti'ni geçici çözümler arama yoluna sevk etmişti. Bu olağanüstü yıllarda yaşanan gelişmelerden dolayı Doğu Karadeniz Bölgesi'nin idari yönden olumsuz durumların yaşanmasına neden oldu. Bolşevik Devrimi'nden (Ekim Devrimi, 25 Ekim 1917) önce Ruslar; 16 Şubat 1916'da Erzurum'u, 6 Mart 1916'da Rize'yi, 18 Nisan 1916'da Trabzon'u, 19 Temmuz 1916'da Gümüşhane'yi ve 30 Ağustos 1916'da Giresun'u işgal etmişlerdi. Dönemin Trabzon Valisi Cemal Azmi Bey Trabzon'un işagali olan 18 Nisan 1916'dan hemen sonra Trabzon Vilâyet Merkezi'ni Ordu Kazası'na taşıyarak görevine buradan devam ettirmek zorunda kalmıştı[131].

Ekim 1917 Bolşevik İhtilali bütün cephelerde Rus birliklerinin dağılmasına sebep oldu. Bu nedenle Rus kuvvetleri Kasım 1917 sonlarında cephelerden ve işgal ettikleri yerlerden çekilmeye başlamışlardı. Erzincan Mütarekesi (18 Aralık 1917) sonrasında Rusların cepheden çekilmeleri daha da hızlanmıştı. Şubat 1918'de başlayan Türk Askeri Hârekatı ile Giresun 13 Şubat 1918'de, Gümüşhane 15 Şubat, Bayburt 21 Şubat, Trabzon ise 24 Şubat 1918'de yeniden anavatana katıldı. Rize ise 2 Mart 1918'de işgalden kurtarıldı[132].

I. Dünya Savaşı'ndan sonra İtilaf Devletleri (İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan, ABD, Japonya ve Romanya), Mondros Ateşkes Antlaşması (30 Ekim 1918) gereğince yurdun birçok yerini işgal ettiler. Boğazlar ve İstanbul, İtilaf Devletleri'nin ortak kontrolü altındaydı. Akdeniz Bölgesi İtalyanların, Güneydoğu Anadolu Bölgesi İngiliz ve Fransızların, Batı Anadolu ve Batı Trakya ise Yunanlıların işgali altındaydı. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin elinde kalan topraklar üzerinde 15 vilâyet, 35 mülhak ve 17 müstakil liva kalmıştı[133].

---

[130] İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanun-i Muvakkati için (Yüksel Kaştan, *"Osmanlı Devleti'nde 1913 Tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanun-i Muvakkati" İle Vilayet Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması"*, **Osmanlı Medeniyet Araştırmaları Dergisi (OSMED)**, II, S.2, (January-2016).)

[131] Sabahattin Özel, **Milli Mücadelede Trabzon**, TTK Yayınları, Ankara, 1991, s.6-7.

[132] Ayhan Yüksel, *"Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Giresun"*, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, S.17, (Güz-2014), s.66.

[133] İşgalci İtilaf Devletleri, İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan'dır. Diğer İtilaf Devletleri'nden ABD, Japonya ve Romanya tarafından Anadolu'da işgal girişimleri yaşanmamıştır; Kamil Erdeha, **Milli Mücadelede Vilâyetler ve Valiler**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s.43.

3- Milli Mücadele Döneminde Trabzon Vilâyeti

I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'nin 24. Maddesi'ne göre Vilâyet-i Sitte denilen (Erzurum, Sivas, Diyarbakır, Mamurat-il Aziz, Bitlis ve Van) Altı Doğu Vilâyetinin ve 7. Madde'ye göre de tüm ülkenin işgaline zemin hazırlaması ve işgallerin başlaması Milli Mücadele Hareketi'nin temel gerekçesi oldu. Bu nedenle bölgesel kurtuluşu sağlamak için çeşitli Müdaafa-i Hukuk Cemiyetleri kuruldu. Bunlardan birisi de Doğu Karadeniz Bölgesi'nin kurtuluşunu sağlamak amacıyla merkezi Trabzon olmak üzere 12 Şubat 1919'da kurulan *"Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti"* idi. Trabzon'da kurulan bu cemiyetin kurucusu Barutçuzâde Faik Ahmet Bey'di[134].

Trabzon'da mütareke ile birlikte oluşmaya başlayan milli teşkilatlanmanın Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti (TMHMC)'ye dönüşmesi Milli Mücadele tarihi açısından dönüm noktalarından birisi oldu. Cemiyetin amacı; Karadeniz sahilleri üzerindeki İtilaf Devleri ve onların kışkırttığı Yunanistan ve azınlık Rumların bölgeyi ilhak etmek ve Pontus Rum Devleti kurmak iddia ve faaliyetlerine karşı bölgesel kurtuluşu sağlamaktı[135]. Mahalli amaçlarla kurulmuş olmasına rağmen, Milli Mücadele'ye önemli katkılar sağlayan bu cemiyet, Erzurum Kongresi'nin toplanmasına öncülük eden iki cemiyetten biri idi. Diğeri ise Vilayet-ı Şarkiye Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti (VŞMHMC) idi. Bu iki cemiyetin bir araya gelerek bağımsızlık mücadelesine girişmesi ve iki cemiyet arasındaki yaşanılan işbirliği ileride düzenlenecek olan Erzurum Kongresi'nin de başarısını etkileyen önemli unsurlardan biriydi[136].

Bu doğrultuda yapılan çalışmalar sonucunda 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında Erzurum Kongresi toplandı[137]. Bu kongreye Trabzon Vilâyeti'nden Trabzon Merkez Kaza olmak üzere Rize, Giresun, Ordu ve Gümüşhane'yi temsilen toplam 17 delege katılmıştı[138]. 7 Ağustos 1919'da Erzurum Kongresi'nin bitiminde yayınlanan beyannamede; doğrudan Trabzon Vilayeti ve Doğu Anadolu'yu tehdit eden Rum ve Ermeni tehlikesine yer verilmiş; alınan kararlarda Trabzon Vilâyeti ve Canik

---

[134] S. Özel, **Milli Mücadele'de Trabzon**, s.62-63.
[135] S. Esin Derinsu Dayı, *"Erzurum Kongresi'nin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi"*, **Atatürk Dergisi**, III, S.4, 2003, s.1.
[136] İsmail Eyyupoğlu, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir İttihatçı Kâzım Yurdalan (1881/2-1962)**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Erzurum, 2009, s. 199.
[137] Mahmut Enes Soysal, "*Müdafaa-ı Hukuk ve Kuvâ-yı Millîye Hareketi, Tarihi Erzurum Kongresi ve Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Kongresi'nde Yaptığı Açılış Konuşması*", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S.186, (Haziran-2010), s.23,27.
[138] Fahrettin Kırzıoğlu, **Bütünüyle Erzurum Kongresi, II**, Ankara, 1993, s. 211-218.

Sancağı ile Şark Vilayetlerinin ve bu saha içindeki bağımsız sancakların birbirinden ve Osmanlı Devleti'nden ayrılmaz bir bütün olduğu (Madde 1); her türlü işgal ve müdahaleye -Rumluk ve Ermenilik teşkili amacına yöneltilmiş sayılacağından- birlikte savunma ve karşı koyma esasının kabul edildiği (Madde 3) belirtilmiştir. Kongre sonunda alınan bir kararla "*Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti"* ile *"Vilayet-ı Şarkiye Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti"*, "*Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti*" adı altında birleştirilmiştir[139].

Erzurum Kongresi'nde Mustafa Kemal Paşa Başkanlığı'nda Temsil Heyeti oluşturuldu. Bu heyetin iki üyesi Trabzonlu idi. Bunlar Süleyman Servet (Orkun) Bey ve Eyüpzâde İzzet Bey idi. 4-11 Eylül 1919'da tarihinde toplanan Sivas Kongresi'nde ise yine aynı isimler Temsil Heyeti'ne alınmış ve Temsil Heyeti'nin üye sayısı Erzurum Kongresi'ne oranla artarak 16 yükselmişti[140]. Bu Kongre sonunda da tüm Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, "*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti*" adı altında birleştirilmişti[141].

Temsil Heyeti ile İstanbul Hükümeti arasında yapılan Amasya Görüşmeleri (20-22 Ekim 1919) sonucunda Osmanlı Mebusan Meclisi'nin İstanbul'da açılmasına karar verildi. Aralık 1919'da yapılan seçimler neticesinde açılan Mebusan Meclisi (20 Ocak 1920)'nde Trabzon Vilayeti'ni; Trabzon'dan 6, Rize'den 2, Gümüşhane ve Giresun'dan 1'er milletveki olmak üzere toplam 10 milletvekili temsil etti[142]. İstanbul'un 16 Mart 1920'de İtilaf Devletleri tarafından işgali ile Osmanlı Mebusan Meclisi'nin kapatılması üzerine Ankara'da yeni bir meclisin açılmasına ihtiyaç duyuldu. Bu doğrultuda Mustafa Kemal Paşa 19 Mart 1920'de yayınladığı genelge ile yeni seçim çalışmalarını başlattı. Nisan 1919 içerisinde yapılan seçimler sonucunda 23 Nisan 1920'de TBMM açıldı. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Trabzon'u temsil eden 10 Milletvekili'nden sadece 3

---

[139] S. Özel, **Milli Mücadele'de Trabzon**, s.101-102; Milli Mücadele döneminde Trabzon ve çevresindeki önemli faaliyetlerden biri de, Anadolu'nun bazı yerlerinden alınan asayişsizlik haberleri üzerine Vükelâ Meclisi'nin 28 Temmuz 1919 tarihli toplantısında *"Tahkik Heyetleri"*nin görevlendirilmesi idi. Bu heyetler ile Anadolu'da ve özellikle Trabzon'da yaşanan asayişsizlikleri ortadan kaldırmak amaçlanmaktaydı. *"Tahkik Heyetleri"*nin Trabzon'daki incelemeleri sonucunda hazırladığı ve İstanbul'a gönderdiği 22 Ağustos 1919 tarihli raporda, bölge halkının Pontus ve Ermeni Hükümetlerinin teşkili tehlikesine karşı resmi izinli cemiyetler kurdukları, İzmir'in işgali üzerine Erzurum'da bir kongre toplayarak bazı kararlar aldıkları, bölgede siyasi amaçlarla kurulmuş hiçbir Müslüman çetenin bulunmadı, buna karşılık Rumların oluşturduğu çetelerin bulunduğu ifade edilmekteydi. (S. Özel, **Milli Mücadele'de Trabzon**, s.85-86.)

[140] Mahmut Goloğlu, **Sivas Kongresi,** Başnur Matbaası, Ankara, 1969, s.110.

[141] S. Özel, **Milli Mücadele'de Trabzon**, s.101-102.

[142] (Trabzon Vilâyeti'ni Hüsrev (Gerede) Bey, Ali Şükrü Bey, Ahmed Muhtar (Cilli) Bey, İsmail (Camaş) Bey, Ali Şefik (Başman) Bey ve Eşref (Dizdar) Bey; Rize'yi Osman Nuri (Özgen) Bey ve Asım Bey; Gümüşhane'yi Kadirbeyoğlu Zeki Efendi ve Giresun'u Fazıl Efendi temsil ettiler.) Fahri Coker, **Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923),** TBMM Basımevi, III, Ankara, 1995, s. 943-953.

Milletvekili TBMM'ye katılabildi. Bunlar; Trabzon Vilâyeti'ni temsilen Hüsrev (Gerede) Bey, Ali Şükrü Bey ile Rize'yi temsilen Osman Nuri (Özgen) Beyler idi[143].

TBMM açıldıktan sonra Doğu Karadeniz Bölgesi'nde özellikle Yunanlıların Anadolu ileri harekâtıyla engellenmeye çalışıldı. İşgal kuvvetlerinin Anadolu'ya geçirmeye çalıştığı silah ve cephanenin girişi engellenmeye çalışıldı. Ancak bu girişimler başarısız oldu. TBMM Hükümeti'nin elinde hiçbir savaş gemisi olmamasına rağmen, Karadeniz'deki Trabzon Nakliyatı Bahriye Kumandanlığı vasıtasıyla Karadeniz'deki taşımacılık faaliyetlerinden bir an geri kalmamış, Türk Ordusu'na bu yolla sağlanan desteklerle Anadolu'daki Milli Mücadele'nin kazanılmasında büyük rolü olmuştu. Bunun yanı sıra Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki halk, Doğu'daki Ermeni Harekâtı sırasında büyük fedakârlıklarda bulunmuş, Batı Cephesi'ndeki Türk Ordusu'na her türlü yardımda bulunmuştu[144].

Milli Mücadele'nin askeri safhası zaferle sonuçlandıktan sonra Mudanya Mütarekesi 11 Ekim 1922'de imzalandı[145]. Taraflar Barış Antlaşması için hazırlık yapmaya başladı. TBMM Hükümeti'nin burada izleyeceği strateji, siyasal alanda olduğu kadar ekonomik konularda da tam bağımsızlık idi[146]. Lozan Barış Konferansı 1922'nin Kasım ayında başladı[147]. Görüşmeler oldukça zorlu geçmekteydi. Türk kamuoyu ve Meclis'in birinci gündemi Lozan idi. Artık yeni bir Türk devleti kurulmakta idi. Halkın ihtiyaçlarını karşılamak üzere çağdaş ve modern esaslar benimsenmeliydi. Bu doğrultuda izlenecek siyaseti planlamak ve fiiliyata dönüştürmek için bir siyasi partiye ihtiyaç duyulmaktaydı. İşte bir taraftan Lozan Barış Konferansı devam ederken; 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihlerinde İzmir'de *"İzmir İktisat Kongresi"* toplandı. İzmir İktisat Kongresi'nde tarım, sanayi, ticaret ve el emeğinin teşviki konularında önemli kararlar alınmış ve oybirliğiyle *"Misâk-ı İktisâdî"* maddeleri kabul edildi.

Diğer taraftan da Mustafa Kemal Paşa, bir siyasi partinin kuruluş hazırlıkları ile meşguldu[148]. 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla, yeni ve bağımsız Türk Devleti resmen tanınmış oldu[149].

---

[143] F. Coker, **Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923),** s. 306, 408, 414.
[144] S. Özel, **Milli Mücadele'de Trabzon**, s.216, 246.
[145] İsmail Eyyupoğlu, **Mudanya Mütarekesi**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, s.239.
[146] İ. Eyyupoğlu, **Mudanya Mütarekesi**, s.241-243.
[147] Gotthard Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mudanya Mütarekesinden 1923 Sonuna Kadar (11 Ekim 1922-31 Aralık 1923)**, II, TTK Basımevi, Ankara, 1973, s.10.
[148] **Millet Hizmetinde 40 Yıl C.H.P**, Ankara, 1963, s.11.
[149] G. Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi…**, s.38.

Uluslararası plartfomda barış antlaşmasının imzalanması sonrası iç politikaya dönük çalışmalar çoğunlaştı ve Halk Fırkası 9 Eylül 1923'te kuruldu[150]. Halk Fırkası uygulamayı planladığı programını *"Dokuz Umde"* şeklinde açıkladı. Bu belgede ülkenin tamamını ilgilendiren ekonomik kararlar şöyle idi: Aşar Vergisi'nden kaynaklı halkın şikâyetlerinin giderilmesi; tütün ekimi, alım ve satımının milli çıkarlara uygun olması; Çiftçi, sanayici, tüccar ve bütün çalışanlara kredi imkânlarının artırılması ve banka adedinin çoğaltılması; Ziraat Bankası'nın sermayesinin artırılması, çiftçiye yönelik yardımların artırılması; Ziraat makinelerinin ithali ve çiftçinin faydalanması; Hammaddesi ülke içinden temin edilebilen sanayi kollarının desteklenmesi; Demiryolu yapımı; İlköğretimin birleştirilmesi, ihtiyaçlarının karşılanması ve öğretmen ve akademik kadroların refah seviyesinin artırılması; Genel sağlık ve sosyal yardım kurumlarının yeniden yapılanması ve işçileri koruyucu kanunların çıkarılması; Ormanlardan faydalanılması ve hayvan ıslahının yapılması parti programına alınmıştı[151]. CHP'nin tek parti iktidarında izleyeceği hükümet programlarının da temelini bu maddeler oluşturmuştu.

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilânı ile yeni bir dönem başlamış ve temelleri 23 Nisan 1920'de I. TBMM'nin açılmasıyla atılan yeni Türk Devleti'nin adı *"Türkiye Cumhuriyeti Devleti"* olarak kabul edildi.

4- Cumhuriyet Döneminde Doğu Karadeniz Bölgesi İdari Yapılanması

Cumhuriyetin ilanı her ne kadar 1923 yılında gerçekleştiyse de Milli Mücadele'nin sonucu olarak ortaya çıkan Cumhuriyet Dönemi'nin idari teşkilatlanması daha eskiye dayanır. I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Osmanlı Devleti'nin savaşa katılmasıyla birlikte Trabzon'da yeni bir süreç başlamıştı. Özellikle Rusların Doğu Anadolu'da giriştikleri işgaller nedeniyle bölge halkının çoğunun muhacir olarak başka yerlere göç etmesi, Trabzon Vilâyeti'ni savunmasız ve terk edilmiş hale getirdi. Trabzon Vilâyet Merkezi işgal süresince Ordu Kazası'na taşınmak zorunda kaldı. Hatta I. Dünya Savaşı nedeniyle Giresun, Ordu ve Tirebolu Kazaları'nın yönetimi seferberlik sona erene kadar Canik Livası'na bırakıldı[152]. Rusların Bolşevik İhtilali yüzünden geri çekilmesinden sonra bölge kendi iç dinamikleri ve dış güçlerin etkisiyle baş başa kaldı.

[150] **Millet Hizmetinde 40 Yıl C.H.P**, s.14.
[151] **Millet Hizmetinde 40 Yıl C.H.P**, s.9-10.
[152] **BOA,** DH.EUM.VRK., 23, 11/B, 04.L, 1335/1917.

15 Mart 1918'de Giresun ve Ordu Kazaları Canik Livası'ndan alınarak yeniden Trabzon Vilâyeti'ne bağlandı[153].

23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi açıldığı sırada ülkede 15 vilâyet, 53 liva (17 müstakil liva ve 36 mülhak liva), 302 kaza ve 679 nahiye bulunmaktaydı. Birinci Meclis'in idari teşkilata ilk müdahalesi ile ilave edilmiş olan livaları bağımsız bir hale getirip Ankara'ya bağlamak ve yeni bağımsız livalar kurmak olmuştu. Bu livalar daha sonra *"Vilâyet"* olarak adlandırıldı[154]. Bu doğrultuda bağımsız hale getirilen livalar arasında Giresun, Gümüşhane, Lazistan, Ordu ve Şebinkarahisar da vardı. Bunlardan sadece Giresun ve Ordu'nun bağımsız liva olma süreci 1921 yılında biterken, adı geçen diğer vilâyetler 1920 yılı içerisinde bağımsız hale gelmişti. Diğer taraftan Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Artvin Vilâyeti'nde ise daha farklı durumlar olmuştu[155].

B- ÇORUH (ARTVİN-LİVANE) VİLAYETİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1- Çoruh Vilâyeti'nin Tarihsel Süreç İçerisinde Nüfus ve Arazi Durumu

Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde olduğu süreçte Artvin Kenti'nin adı Livane olarak biliniyordu ve Anadolu'nun en kuzeydoğusunda, o zamanlarda Rusya sınırındaydı[156]. Çoruh Vilâyeti'nin merkezi Artvin Kazası'dır ve çok dik bir arazide kurulmuştu. Etrafı dağlarla çevrili Çoruh'un güney kıyısında yerleşen şehre gerek 1878'den önceki Osmanlı Devleti idaresinde gerekse yarım asırlık Çarlık Rusya idaresinde imar eli değmemiştir. Berlin Antlaşması ile Çoruh Vilâyeti, Çarlık Rusya'nın hâkimiyetine geçmişti[157].

Artvin Kazası yeni kurulan Çoruh Vilâyeti'nin merkezi olduktan sonra canlanmaya başladı (24 Nisan 1924)[158]. Rus işgalinden kurtulan Çoruh Vilâyeti hakkında çıkarılan bir kanunla; Artvin Merkez, Borçka ve Şavşat Kazaları ile Kemalpaşa Nahiyesi'nde haklarını başka bir devlet hesabına kullanıp bırakmış olan Çarlık Rusya halkına ait toprakların ve yapıların mülkiyetinin Türk Devleti'ne geçtiğini

---

[153] **BOA,** DH.İ.UM., 10/-4, 5//35, 02.C.1336/1918.
[154] N. E. Keskin, **Devletin Toprak Üzerinde Örgütlenmesi**, s.271-277.
[155] **Resmi Gazete**, 18.07.1921.
[156] Bilge Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1993, s.115, 520.
[157] İlker Çakan, **Karadeniz Bölgesi**, Özkan Matbaacılık, Ankara, 1994, s.68.
[158] **Doğu**, 11.09.1937, s.2; 1878-1918 ve 1918-1921 tarihleri arasında, Rus, Ermeni, İngiliz ve Gürcistan idaresinde kalan Artvin-Borçka ve Şavşat Kazaları, 7 Mart 1921'den itibaren 4 ay kadar Ardahan Kazası'na bağlanmıştır. Yeni kurulan Türk Devleti'nin ilk anayasası olan 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda 24 Nisan 1924 tarihinde yapılan değişikliklerle *"Liva-Sancak"* teşkilatlanmaları kaldırılınca Artvin, vilâyet haline geldi. (**www.artvin.gov.tr/artvin-ili-tarihcesi** (Erişim Tarihi: 18.04.2018))

belirtilmişti. Hal böyleyken bu yeni idari duruma göre mülkiyet hakları muhacirlerin ve mültecilerin çıkarına kullanılıp belirli ölçüde yapı ve araziler parasız olarak bu gruplar üzerinde tapu edildi[159].

Tablo 10. Çoruh Vilâyeti 1927-1950 Yılları Arasındaki Nüfus Verileri[160]

Sene	Çoruh (Artvin-Livane) Vilâyetinin Nüfusu
1925	54.584 [161]
1927	89.630
1935	132.895
1940	153.273
1945	159.328
1950	174.977

Çoruh Vilâyeti'nde özellikle 1925 ve 1927 yılları nüfus sayımlarında çok fazla fark olmamasına rağmen 1935 yılında nüfusun artmasına etki eden durum özellikle Rize Vilâyeti'yle olan ayrılık ve sonrasında Rize'ye bağlı Hopa Kazası'nın Rize'den alınarak Çoruh Vilâyeti'ne bağlanmasıydı.

Diğer taraftan Cumhuriyetin ilanından sonra Borçka ve Hopa Kazaları'ndan yeni açılan sınır kapılarıyla birlikte Rusya'yla karşılıklı ekonomik ilişkiler yaşandı. Fakat bu ilişkiler 1930'lardan sonra bu tamamen sekteye uğramıştı. Hatta Hopa Kazası'nın Kemalpaşa Nahiyesi ile Borçka'nın Maradit Nahiyesi halkının bir kısmı Rusya tarafında kalmış olmasına rağmen, Rusya tarafında kalan insanlarla, Türkiye tarafında kalan insanların arasında akrabalık ilişkileri devam etmiş olsa da, Rusya tarafında kalanlar Türkiye'de kalan akrabalarıyla ilişkilerini kesmişlerdi[162].

---

[159] Kars Vilâyeti'yle Bayazıt, Erzurum ve Çoruh Vilâyetleri'nin bazı parçalarında muhacir ve sığıntıların yerleştirilmesi ve yerli çiftçilerin topraklandırılması hakkında kanun (1934). (**Resmi Gazete**, 14.06.1934.); Çoruh Vilâyeti'nin 1926-1927 yıllarında 5.780 km^2 arazisi vardı. 1933 senesine kadar Rize ve Artvin'in birleştirilmesiyle oluşan Çoruh Vilâyeti'nde Rize'ye bağlı durumda olan Hopa Kazası, 1933 senesinde Artvin ve Rize'nin birbirinden ayrılarak yeni vilâyetler oluşturulmasından sonra Artvin'e bağlanmıştır. (**Devlet Salnamesi, 1926-27**, Matbaa-ı Amire, İstanbul, 1926, s.534.)

[160] **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler Artvin**, DİE Matbaası, Ankara, 1998, s.11; DİE, **Rize**, 2002, s.42.

[161] Artvin'in anavatana katılmasından sonra 1925 yılında ilk nüfus sayımı yapılmış olup, bu tarihte il nüfusu 54.584 olarak görülmekteydi. Bu nüfusun içerisinde 478 Ermeni de vardı. Ancak bu Ermenilerin tamamı sonraki yıllarda Rusya'ya göç etmiştir. Bunun haricinde ilde gayrimüslim nüfusu yoktu. (Halit Özdemir, **Artvin Tarihi**, Egem Matbaacılık, Artvin, 2002, s.335.)

[162] Asım Us, **İstanbul'dan Çoruh'a**, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1948, s.76-77.

Bu durum sosyo-ekonomik olumsuzlukların yaşanmasına neden olmakla birlikte sınır bölgesinde istenmeyen durumların yaşanmasına da sebebiyet vermekteydi.

2- Artvin Vilâyeti'nin İdari Durumu

Elviye-i Selase (Üç Sancak-Kars, Ardahan ve Batum) Çarlık Rusya'ya bindörtyüzon (1.410) milyon ruble karşılığında bırakılmıştı[163] ve 1878 yılından 1921 yılı Mart ayına kadar yabancı idareler altında bulunan Artvin-Borçka-Ardanuç ve Şavşat'ın 7 Mart 1921'den itibaren Artvin Kazası ile birlikte dört ay kadar Ardahan Livası'na bağlı olduğu anlaşılmaktaydı[164]. Bu dönemde Yusufeli Kazası Erzurum, Hopa Kazası da Rize sınırlarına dâhildi[165]. Daha sonra yine aynı yıl içerisinde çıkarılan kanunla kurulan Artvin Livası; Artvin Merkez, Şavşat ve Borçka Kazaları'ndan oluşuyordu[166]. 1924 yılında ülke genelinde tüm livaların müstakil hale getirilmesi için yapılan çalışmalar gereğince Artvin'de bağımsız bir vilâyet haline gelmişti. 1926 yılında ilan edilen *"Teşkilat-ı Mülkiye"* Kanunu ile Artvin Vilâyeti'nin de sınırlarında değişiklik oldu. Bu kanunla birlikte Yusufeli Kazası Erzurum'dan alınıp Artvin'e bağlanırken, Borçka Kazası ise nahiye haline dönüştürüldü[167].

Yaklaşık dokuz sene bağımsız bir vilâyet olarak varlığını sürdüren Çoruh, daha sonra alınan karar gereğince Rize Vilâyeti ile birleştirildi. Artvin Vilâyeti'nin Rize ile birleştirilmesiyle kurulan Çoruh Vilâyeti'ne dâhil olan bölgeler Rize Merkez Kazası ile

---

[163] Azerbaycan ve Anadolu'daki muhtelif Türk sülalelerinin hâkimiyeti altında bulunan Kars Kalesi, 1537'de Kanuni Sultan Süleyman tarafından Osmanlı Devleti topraklarına katılmıştı. Kars Kalesi 1537 tarihinden itibaren Anadolu'nun doğusunda en büyük hareket üssü ve müdafaa noktası olmuştur.(S. Esin Dayı, **Elviye-i Selâse'de (Kars, Ardahan, Batum)** Millî Teşkilâtlanma, Kültür Eğitim Vakfı Yayınları, Erzurum, 1997, s.1); S. Esin Dayı, **Erzurum Kongresi ve Elviye-i Selâse Meselesi**, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 1997, s.1. Brest-Litovks Antlaşması'nın (3 Mart 1918) 4. Maddesi'ne göre Rusya, Doğu Anadolu vilâyetlerini tahliye ederek, bölgenin Türkiye'ye iadesi için gerekli yardımlarda bulunacaktı. Ayrıca Kars, Ardahan ve Batum'u da tahliye ederek bu vilâyetlerde devletler ve milletlerarası hukuk açısından yeni teşkilatlanmaya karışmayacak, bölge ahalisi, komşu devletlerle özellikle Türkiye ile anlaşarak kendi düzenini kuracaktı. (S. E. Dayı, **Elviye-i Selâse'de (Kars, Ardahan, Batum)**, s. 60.)

[164] Ömer Doğan, **A'dan Z'ye Artvin 08 Cennetin Doğa İle Buluştuğu Yer**, Melihşah Ofset, Ankara, 2008, s.12.

[165] **BCA**, 030,18/01.01.3.20.15; Nurşen Gök, *"Artvin Livası'nın Anavatan'a Katılışı Sırasındaki Durumuna İlişkin Belgeler"*, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, XI, S.41, (Ay yok-2008), s.91; Ardahan, Artvin ve Kars Vilâyetleri, Rus ve Ermenilerle imzalanan Moskova ve Gümrü Antlaşmaları sonrasında Türkiye'ye iade edilmiştir. Bu vilâyetlerin iadesinden sonra mülki taksimatlarının hazırlanması üç vilâyete tek bir kanunla yapılmıştır. Dolayısıyla TBMM'de yapılan tartışmalar bu vilâyetlerin tamamıyla ilişkindir. Bu doğrultuda TBMM'de Ardahan, Artvin ve Kars için yapılan tartışmalar vilâyete göre bölünmeden topluca her vilâyet için kopya edilmiştir. (Musa Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, III, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014, s.99.)

[166] Anavatana ilhak eden arazide icra edilecek teşkilatı mülkiyeye dair kanun (1921). (**Resmi Gazete**, 18.07.1921.)

[167] Teşkilat-ı Mülkiye Kanunu (1926) (**Resmi Gazete**, 26.06.1926); Ö. Doğan, **A'dan Z'ye Artvin 08 Cennetin Doğa İle Buluştuğu Yer**, s.12.

birlikte Pazar ve Hopa Kazaları, Artvin Merkez Kazası ile birlikte Borçka ve Şavşat Kazaları idi. Yusufeli Kazası ise bu kanunla Artvin'den alınıp tekrar Erzurum'a bağlanmıştı. Merkezi Rize olan bu vilâyetin kuruluşundan sonra da günlük hayatta günden güne ilerleyen ve ağırlaşan bir durgunluk ve gerileme başlamıştı[168]. Nitekim İsmet Paşa da Kars ve Artvin'in harap ve unutulmuş halini gördükten sonra; *"Kars'ı ve Artvin'i bir an evvel soyup tahrip etme fikrinde değil, bütün kuvvetlerimizle son ana kadar muhafaza etmek kararında olduğumuza içeriye ve dışarıya kesin olarak inandırmak mecburiyetindeyiz."* demişti[169].

İsmet Paşa, Artvin yöresine geldiğinde buranın Rize'den idare edilmesinin zor olduğunu gördü. Bundan dolayı Artvin ve kazalarının belirlenen bir merkezden idare edilmesi üzerinde önemle durmuştu. Bu yönde Çoruh'un yeniden vilâyet olmasına karar vermişti (25 Aralık 1935)[170]. Yeniden kurulacak Çoruh Vilâyeti; Artvin Merkez Kaza, Hopa, Şavşat ve Yusufeli Kazaları'nı ihtiva ederken, vilâyetin adı Artvin yerine Çoruh olmuştu. Bu bölgenin dışında kalan Rize Merkez ve Pazar Kazası ise Rize Vilâyeti adıyla yeniden bir vilâyet olarak teşkil etmişti[171]. Böylece Çoruh Vilâyeti kurulmadan önce Rize'ye bağlı olan Hopa'nın Artvin'e bağlanması dışında 1933 yılındaki statüye geri dönüşmüş oldu. Çoruh Vilâyeti Merkez Kaza dâhil 5 kaza, 12 nahiye (Merkez Nahiyeler hariç) ve 291 köyden oluşturulmuştu. Bunlardan Artvin, Hopa ve Borçka üç, Şavşat iki ve Yusufeli ise bir nahiyeye sahipti[172].

Çoruh Vilâyeti'nin adı Çorum'a olan benzerliği nedeniyle karışıklıklara yol açması ve halkın bu ismi benimsememesi üzerine 25.02.1956 yılında çıkarılan kanunla yeniden Artvin olarak değiştirilmişti[173].

---

[168] I. Dünya Savaşı'ndan sonra Mustafa Kemal Paşa önderliğinde girişilen Milli Mücadele Dönemi süreci başarıyla tamamlandıktan sonra Rize Artvin'le birleştirilerek Çoruh Vilâyeti adında yeni bir vilâyet oluşturuldu. Bu durum 20 Nisan 1924 tarihinde Rize'nin ayrılarak tek vilâyet oldu; ancak bu kısabir süre devam etti. (http://www.rizekulturturizm.gov.tr/TR,55291/tarihce.html, (Erişim Tarihi: 05.04.2018).) **BCA**, MGM, 30.10.0.0/65.434.4, 20.07.1936.

[169] Saygı Öztürk, **İsmet Paşa'nın Kürt Raporu**, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.34.

[170] Yeniden 9 kaza ve 5 vilâyet teşkiline ve bunlarla 32 nahiyeye ait kadrolar hakkında kanun (1936). (**Resmi Gazete**, 04.01.1936; **Çoruh**, 18 İkinci Kânun/Ocak 1936, s.2.)

[171] İlgili cildin eklerinde yer alan; Yeniden 4 vilâyet, 13 kaza kurulmasına ve bu teşkilat dolayısıyla bazı kazaların bağlılıklarının değiştirilmesine ve ayrıca yeniden 17 merkez kaymakamlığı ihdasına ve Dâhiliye Vekâleti kadro cetvelleriyle bütçesinde tadilat icrasına dair kanun layihası ve Dâhiliye ve Bütçe Encümenleri mazbataları. (**Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)**, 5/VII, 25.12.1935.)

[172] **BCA**, MGM, 30.10.0.0/65.434.4, 20.07.1936.

[173] Çoruh Vilâyeti adının *"Artvin"* olarak değiştirilmesi hakkında kanun (1956). (**Resmi Gazete**, 25.02.1956.)

a) Artvin Merkez Kazası

Karadeniz Bölgesi'nde denize kıyısı olup da merkez kazası denizle bağlantılı olmayan üç şehir vardı: Bunlar; Düzce[174], Kastamonu ve Artvin'di. Fakat Artvin'i diğer iki ilden ayıran bir özelliği vardı. Artvin bir sınır şehriydi ve bu özelliği de ona önem kazandırmaktaydı. Sarp sınır kapısına sahip Artvin'in merkezinin dağlık ve iç kesimde yer almasının tek izahı, merkezin coğrafi olarak Vilâyetin diğer kazalarına, nahiyelerine veya köylerine yakın olmasıydı. Ancak bu izah bile tam manasıyla Artvin'in merkez kaza olma özelliklerini yerine getirememekteydi[175].

Çoruh Vilâyeti'nin merkezi olarak kurulan Artvin Kazası sahilden yaklaşık 70 km. içerde yer almaktaydı. Dik ve engebeli bir arazi yapısına sahip olan Artvin Kazası, yüksek bir dağın tepesinde kurulmuştu. Artvin Kazası'nın denize kıyısı yoktu, kuzeyinde ve batısında Borçka Kazası, güneyinde Yusufeli Kazası ve Erzurum Vilâyeti, doğusunda ise Şavşat ve Ardanuç Kazaları bulunuyordu. Artvin Merkez Kazası'na bağlı üç nahiyesi vardı. Bu nahiyeler; 5 köyü olan Berta (Ortaköy) Nahiyesi ile 10 köye sahip Sirya (Zeytinlik) Nahiyesi ve 53 köyü olan Ardanuç Nahiyesi'ydi[176]. Ardanuç Nahiyesi'nin merkez köyü Adakale'ydi.[177].

17 Aralık 1945 tarihinde belediye başkanı ve 24 arkadaşı tarafından Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Sekreterliği'ne yazılan yazıda Çoruh Vilâyeti'nin merkezinin Artvin Kazası'ndan Hopa Kazası'na taşınması istenmekteydi. Çünkü Artvin Vilâyeti'nin merkezi ya da diğer kazalarının bütün ekonomik faaliyetleri Hopa Limanı üzerinden gerçekleşmekteydi. Merkezle Artvin Vilâyeti arasındaki yazışmalar bile önce Hopa İskelesi'ne geldikten sonra oradan Artvin'e gönderiliyordu. Dolayısıyla bu hem zaman kaybına yol açıyor hem de Vilâyet Merkezi'nde işleri olan insanlar için güçlük yaratıyordu. Hopa Kazası ise her bakımdan Vilâyet Merkezi olmaya uygundu[178].

---

[174] *"Düzce"*, il olmadan önce Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar Kastamonu Vilâyeti'nin Bolu Sancağı'na bağlı bir nahiyeydi. Cumhuriyetin ilanıyla Düzce, kaza statüsüne yükseltildi ve Bolu Vilâyeti'ne bağlandı. 9 Aralık 1999 tarihinde Türkiye'nin 81. ili oldu. (www.duzce.bel.tr/detay.asp?id=2151 (Erişim Tarihi: 19.04.2018)).

[175] 1950 yılı nüfus verilerine göre; Artvin 18.441, Yusufeli 33.218, Borçka 24.440, Hopa 27.198, Şavşat 41.068, Ardanuç 19.352 ve Fındıklı 11.260 nüfusa sahipti. (**T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Nüfusun Vilâyet ve Kazalar İtibarile Köylerin de Nüfus Gruplarına Göre Dağılışı**, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1961, s.8-38.)

[176] **Çoruh-Şavşat**, Teknik Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1945, s.78.

[177] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, III, s.102-103.

[178] **BCA**, CHP, 490.1.0/504.2023.3, 17.12.1945.

b) Borçka Kazası

Borçka Kazası'nın kuzeyinde Gürcistan, güneyinde Artvin Merkez Kazası ve Rize Vilâyeti'nin Fındıklı Kazası, doğusunda Şavşat Kazası ve batısında Hopa Kazası, yer almaktaydı. Borçka Kazası 1926 yılında yürürlüğe giren Teşkilat-ı Mülkiye Kanunu ile nahiye seviyesine yükseltildi. Fakat Borçka arazisinin oluşumu, sınırda bulunması, ahalisinin vaziyetinin önemi ve özellikle Hopa-Borçka-Artvin-Ardahan yolu üzerinde bulunması, Batum'la bağlantı yollarının olması, askeri ve stratejik olarak sınırda bulunmasının verdiği özelliklerden dolayı 1928 yılında yine kaza statüsüne dönüştürüldü.[179].

Borçka Kazası'nın üç nahiyesi vardı. Bunlar; Maçahel, Maradit ve Murgul. Bu nahiyelerden özellikle Murgul Nahiyesi, bakır yataklarının yoğun olarak bulunduğu bir yer olmasından dolayı Borçka Kazası'nın en ön planda olan nahiyesiydi. 1935 yılına kadar Rize Kazası'na bağlı bir bucak olan Murgul, bu tarihten sonra Çoruh Vilâyeti'nin Artvin ve Rize Vilâyeti olarak bölündüğü zamandan sonra Artvin Vilâyeti'nin bir bucağı olmuştu. 1950 yılı idari teşkilatlanmasında 26 köyün bağlı olduğu Murgul'un 24.440 nüfusu vardı. Bu nüfusun 2.328'i Borçka Kazası'nın Merkez Nahiyesi'nde yaşamaktaydı[180].

Çoruh Vilâyeti'nin bayındırlık faaliyetlerine en uygun kazası Borçka'ydı ve Çoruh Nehri'yle suyollarının birleştiği nokta olması nedeniyle Artvin'den Batum'a gidilen yolun önemi kazanın önemini arttırıyordu. Diğer taraftan bayındırlığa en müsait kaza olmasına rağmen 1938 yılında İller Bankası'nın bu kazayla ilgili imar planını göndermemesinden dolayı Borçka Belediyesi'nin mevcut binasının yenilenmesine izin verilmemişti. Bu durum kazanın gelişmişlik düzeyinin yükselmesine olanak tanımadığı gibi burada görevli memurların bile kalacak konut bulamaması gibi olumsuz durumlar da yaşanıyordu[181].

c) Şavşat Kazası

1578 yılında Osmanlı Devleti hâkimiyetine geçen Şavşat Kazası, bu tarihten itibaren Çıldır Eyaleti'nin bir sancağı olmuştu. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda

---

[179] İlgili cildin eklerinde yer alan; Bazı Vilâyetler Dâhilinde 11 Nahiyenin Kaza Haline İfrağ ve Tahvilleri Hakkında 1/227 Numaralı Kanun Layihası ve Dâhiliye ve Bütçe Encümenleri mazbataları. (**TBMMZC**, 3/IV, 19.05.1928.)

[180] **T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Nüfusun Vilâyet ve Kazalar İtibarile Köylerin de Nüfus Gruplarına Göre Dağılışı**, s.13; Ö. Doğan, **A'dan Z'ye Artvin 08 Cennetin Doğa İle Buluştuğu Yer**, s.20.

[181] A. Us, **İstanbul'dan Çoruh'a**, s.84.

Rusların eline geçti ve 1921 yılında Rusya, İngiltere ve Gürcistan tarafından işgal edilen Şavşat, 1921 yılında tekrar Türkiye'ye bağlanmıştı. Türkiye'ye geçtiği dönem itibariyle Ardanuç Kazası'na bağlı bir nahiye statüsünde olan Şavşat, Artvin Sancağı'nın kurulmasından sonra Ardanuç ve Borçka Nahiyeleri'yle Artvin Kazası'na bağlandı[182].

Şavşat Kazası, 1578 yılında Osmanlı hâkimiyetine geçen Şavşat aynı dönemde alınan Çıldır Eyaleti'ne sancak olarak bağlanmıştı. 1878 yılında Rusların eline geçene kadar 300 sene Osmanlı Devleti hâkimiyetinde kaldı. 1921 yılına kadar Rus, İngiliz ve Gürcülerin işgaline uğrayan Şavşat, bu yıldan itibaren yeniden Türkiye sınırlarına katılmıştı. Daha önceleri Ardanuç Kazası'na bağlı bir nahiye olan Şavşat, Artvin Sancağı'nın kurulmasıyla birlikte Borçka ve Ardanuç ile birlikte Artvin'e bağlandı[183].

Şavşat Kazası, Kars ve Çoruh Vilayetleri'nin tam sınırında, Artvin Kazası'na 90 km. uzaklıkta, bir tarafta Posof, diğer taraftan da Ardahan Kazaları'na sınırda idi. Üç nahiye ve 57 köyün bağlı bulunduğu, yaklaşık 36.000 nüfusa sahip olan bir kazaydı. Şavşat Kazası'nın merkezi Yeniköy Kasabası'ydı ve rakımı 1.050 m. idi[184]. 1950 yılı idari yapılanmasına göre Şavşat Kazası'nın nüfusu 41.068 kişiydi[185]. Şavşat Kazası'nın kuzeyinde Gürcistan, güneyinde Ardanuç Kazası ve batısında Artvin Merkez ve Borçka Kazaları bulunuyordu. Şavşat Kazası'nın dört nahiyesi vardı. Bunlar; İmerhav, Merkez, Meydancık ve Mirya Nahiyeleridir[186]. İmerhav Nahiyesi 18 köyü vardı ve merkezi Dutlu Köyü idi. Mirye Nahiyesi'nin ise 16 köyü vardı ve merkezi Veliköy'dü[187].

1947 yılına gelinceye dek, Şavşat Kazası'nı, Çoruh Vilâyeti'nin Merkez Kazası olan Artvin'e bağlayan bir yolunun olmaması, öncesindeki tarihlerde de insanların ancak hayvanları kullanarak gidecekleri yere gitmesi, yol yapıldıktan sonraysa sadece jiplerle ulaşımın sağlanabilmesi gibi dezavantajlar yaşaması, coğrafi özelliklerinin zor olmasından dolayıydı[188].

---

[182] Ö. Doğan, **A'dan Z'ye Artvin 08 Cennetin Doğa İle Buluştuğu Yer**, s.20; **Çoruh-Şavşat**, s.71-88.
[183] Anavatana iltihak eden arazide icra edilecek teşkilatı mülkiyeye dair kanun (1921), 18 Temmuz 1921 tarihli ve 133 sayılı kanunla kurulan Şavşat Kazası'nın merkezi Yeniköy'dür. (**Resmi Gazete**, 18.07.1921); Ö. Doğan, **A'dan Z'ye Artvin 08 Cennetin Doğa İle Buluştuğu Yer**, s.20; **Çoruh-Şavşat**, s.71-88.
[184] Zihni Ural, *"Şavşat"*, **Doğu**, 03.02.1938, s.2.
[185] **T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Nüfusun Vilâyet ve Kazalar İtibarile Köylerin de Nüfus Gruplarına Göre Dağılışı**, s.34.
[186] **Çoruh-Şavşat**, s.13-14.
[187] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, III, s.105.
[188] A. Us, **İstanbul'dan Çoruh'a**, s.69.

d) Yusufeli Kazası

Yusufeli Kazası'na eski dönemlerde *"Livane-Livana"* deniyordu, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girdiği tarihten günümüze *"Nefs-i Livana-Asıl Livana"* diye anılıyordu[189]. Yusufeli Nahiyesi 1926 yılı Teşkilat-ı Mülkiye Kanunu'na göre bağlı olduğu Erzurum Vilâyeti'nden alınarak Artvin'e bağlanmıştı[190]. Çoruh Vilâyeti'nin en güneyinde bulunan Yusufeli, Erzurum'la sınırdır[191].

1933 yılına kadar Çoruh'a bağlı olarak idari yapılanması oluşturulan Yusufeli Kazası, 1933 yılı itibariyle Erzurum'a bağlanarak eski statüsü olan nahiye seviyesine düşürülmüştür. Bu sırada Yusufeli Kazası'nın merkezi konumunda olan Ersis'ten Artvin Kazası'na yakın olan Öğdem Kaza Merkezi yapıldı. Eski statüsüne dönülen Yusufeli'nde merkezin tekrardan Ersis'e alınması talep edilse de sonuç alınamadı. Uzun süre ismi Öğdem olan kazanın ismi 11 Şubat 1950'de kabul edilen 5531 sayılı kanunla ismi Yusufeli olarak değiştirildi. Yusufeli Kaza Merkezi, Ahalt, Vecankent, Kozahora Mahalleleri'nden oluşan Ahalt Köyü'ne alındı[192].

Günümüz şartlarında Yusufeli Kazası'nın kuzeyinde Artvin Merkez ve Murgul Kazaları, güneyinde ve doğusunda Erzurum Vilâyeti ve batısında Rize'nin Fındıklı ve Pazar Kazaları vardı[193]. Yusufeli Kazası'nın kendine bağlı Ergenis Nahiyesi 14 köyden oluşmuştu[194]. 1950 yılı nüfus verilerine göre Yusufeli Kazası'nda 33.218 insan bulunmaktaydı[195].

e) Hopa Kazası

Hopa adı ilkçağdaki biçimiyle *"Anakouphe"* idi. Bunun *"Kouphe"* bölümünden çağrışım yaptığı ihtimal dâhilindedir[196]. Osmanlı Devleti'nin kuzeydoğu fetihleri sırasında ilk aldığı yerlerden birisi de Hopa'ydı. Hopa alındıktan sonra önce Gönye'ye sonra da Batum Sancağı'nı bağlı olarak idari teşkilatını devam ettirdi. Hopa Kazası'na bağlı Kemalpaşa Bucağı 1878 yılında Ruslarla imzalanan Berlin Antlaşması'na göre Çarlık Rusya'nın hâkimiyetine bırakılmıştı. I. Dünya Savaşı'nın son yıllarında Rusya'da

---

[189] B. Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, s.520.
[190] **TBMMZC**, 2/XXV, 29.05.1926, s.607-608.
[191] **Çoruh-Şavşat**, s.79.
[192] Murat Küçükuğurlu, *"Cumhuriyet Devrinde Yusufeli'nin İdari Yapısına Yönelik Değişiklikler (1926-1950)"*, **Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildirileri**, Yusufeli Belediyesi, İstanbul, 2010, s.45.
[193] A. Us, **İstanbul'dan Çoruh'a**, s.71.
[194] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, III, s.105.
[195] **T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Nüfusun Vilâyet ve Kazalar İtibarile Köylerin de Nüfus Gruplarına Göre Dağılışı**, s.38.
[196] B. Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, s.319.

yaşanan mevcut sıkıntılardan dolayı Bolşevik İhtilali yaşanmıştı (25 Ekim 1917). Bolşevik İhtilali'nden sonra Rusya işgal ettiği Doğu Karadeniz'den çekilmek zorunda kalıyordu[197]. Bu süreç yine Ruslarla imzalanan Brest-Litovks Antlaşması'na (3 Mart 1918) kadar devam etmiş ve bu antlaşmayla Hopa Kazası tekrardan Türk topraklarına katılmıştı (3 Mart 1918). Çoruh Vilâyeti'nin Rize'den ayrıldığı döneme kadar Rize'ye bağlı bulunan Hopa, sonraki süreçte idari teşkilatlanma olarak Çoruh Vilâyeti'ne bağlanmıştı[198].

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin en kuzeydoğusunda Gürcistan'la sınır olan Hopa Kazası, stratejik ve ticari özelliklerinden dolayı önemli bir kazaydı. Türkiye-Gürcistan ticareti 1989 yılında açılan Sarp Sınır Kapısı ile sağlanmaktaydı. Bu kapı Rusya ile bağlantıları sağlayan kapıydı. Aynı zamanda Hopa'nın sahip olduğu limandan dolayı Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Anadolu'ya açılan önemli bir kapısıydı. Doğu'dan gelen ihraç malları Hopa Limanı vasıtasıyla aktarılmaktaydı[199].

1933 yılına kadar Rize'ye bağlı olarak idari statüsünü devam ettiren Hopa, sonrasında Çoruh Vilâyeti'ne bağlandı ve günümüze kadar da bu statüsünü devam ettirdi. 1950 yılı nüfus verilene göre Hopa Kazası Merkez Nahiyesi'nde 4.383, köylerinde ise 22.815 olmak üzere ilçede toplamda 27.198 kişi yaşamaktaydı[200].

Hopa Kazası'nın Arhavi, Kemalpaşa ve Fındıklı Nahiyeleri vardı. Bu nahiyelerle ilgili olarak; Arhavi Nahiyesi Osmanlı Devleti döneminde kurulmuş eski kazalardan biriydi ve kaza olduğu 1954 yılına kadar Hopa Kazası'nın bir nahiyesiydi. Arhavi Nahiyesi kendine bağlı 26 köyden oluşmuştur[201]. Kemalpaşa Nahiyesi 19 köyden oluşmuştur. Diğer bir nahiye olan Fındıklı (Viçe) Nahiyesi 18 köyden oluşmuştur. 1947 yılında Fındıklı Nahiyesi Artvin Vilâyeti'ne bağlı bir kaza olmuştu[202]. 1953 yılına kadar Çoruh Vilâyeti'ne bağlı olan Fındıklı 1953 yılı itibariyle Rize Vilâyeti'ne bağlandı ve idari olarak da günümüze kadar Rize'ye bağlı kaldı[203].

---

[197] S. Özel, **Milli Mücadelede Trabzon**, s.9; Makbule Sarıkaya, **Milli Mücadele Döneminde Rize**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, s.39.
[198] Ö. Doğan, **A'dan Z'ye Artvin 08 Cennetin Doğa İle Buluştuğu Yer**, s.16.
[199] Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer'e göre Çoruh Vilâyeti'nde iskele yapılması o dönemde vilâyetin gelirlerine göre imkânsızdır. 70-80 bin liraya mal olacak bu iskelenin yapılması Hopa halkının refahı için çok önemlidir. (**BCA**, MGM, 30.10.0.0/71.464.19, 03.07.1936.)
[200] **T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Nüfusun Vilâyet ve Kazalar İtibarile Köylerin de Nüfus Gruplarına Göre Dağılışı**, s.22.
[201] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, III, s.109; Ö. Doğan, **A'dan Z'ye Artvin 08 Cennetin Doğa İle Buluştuğu Yer**, s.14.
[202] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, III, s.109, 127.
[203] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XII, s.352.

f) Ardanuç Kazası

Ardanuç, Çoruh Nehri'nin denize kıyısı olmayan kazalarından birisidir. Kuzeyinde Şavşat Kazası, batısında Artvin Merkez Kazası, güneyinde Erzurum Vilâyeti, doğusunda ise Kars Vilâyeti yer alıyordu. Ardanuç Kazası, Artvin'e 47 km. uzaklıktadır. Kürdevan, Acıelma, Yalnızçam ve Vahat Dağları'nın eteğindeki vadide kurulmuştu. Halkın başlıca geçim kaynağı ziraat ve ticarettir. Buğday, arpa, mısır ve tütün yetiştirilir. Hayvancılıkta ise daha çok koyun ve keçi beslenirdi[204].

Wilhelm Von Heyd, X. yüzyılda Asya'dan Trabzon Limanı'na getirilen ticaret mallarının uğradığı yerleri anlatırken Ardanuç'tan şöyle bahseder: *"Gürcistan'da Çoruh Nehri yakınlarında Ardanuç adından küçük bir köy vardı. Bu köycüğün eskiden kale ve ticaret yeri olarak önemli bir yeri vardı. X. yüzyılda buraya bir taraftan Ermenistan ve Suriye'den, diğer taraftan Gürcistan, Abazya ve Trabzon'dan tüccarlar gelirdi."*[205]

Ardanuç'un Artvin Merkez'e bağlı bir nahiye iken kaza haline gelmesi oldukça sancılı bir süreçti[206]. Merkezi Harmanlı Köyü olmak üzere Ardanuç Kazası'nın kurulması için 18.02.1937 tarih ve 45 sayılı Vilâyet İdare Heyeti Kararı ile Türlü İşler Encümeni'nin 25.02.1937 tarih ve 4 sayılı kararı vardı. Aynı kararla da Fındıklı (Viçe) Nahiyesi'nin de kaza olması gerektiği belirtilmektedir[207].

Zamanında kaza olan ve nahiyeye dönüştürülen Ardanuç'ta 48 köyde 14.596 insan yaşamaktaydı. Kaza nüfusu 1950 yılına gelindiğinde 19.352'ye ulaşmıştı[208]. Ardanuç Kazası'nın tekrar nahiyeden kazaya dönüştürülmesinin nedenlerinin başında nahiyenin çok geniş ve engebeli bir alana dağılmış olması, Artvin Vilâyet Merkezi'ne uzak olması ve özellikle kış aylarında merkezle bağlantısının kesilmesi geliyordu. Bundan dolayı hükümet ve halk işlerinde zaman sorunu olmakta ve gecikmeler

---

[204] **Doğu**, 21.11.1937, s.6. Ardanuç *"Adranoutzion"*; adıyla ilgili olarak Bizans İmparatoru Konstantinos Porrhyrogennetos'un ülke yönetimine ilişkin yapıtında anılan ve Gürcistan dolaylarının anahtarı diye nitelendirilen bir hisardı. Bu *"Adranoutzion"* adı şimdiki Ardanuç'a eşitlenmişti. (B. Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, s.20.)

[205] Wilhelm Von Heyd, **Yakın-Doğu Ticaret Tarihi**, (Çev. Enver Ziya Karal), TTK Basımevi, Ankara, 2000, s.52-53.

[206] **BCA**, MGM, 30.10.0.0/65.434.4, 20.07.1936.

[207] **BCA**, CHP, 490.1.0.0/504.2023.3, 25.12.1945; 1937 yılında alınan Çoruh Vilâyeti'nin Ardanuç ve Viçe Nahiyeleri'nin kaza haline getirilmesi hakkındaki kararların mevcut kadro olmadığından yerine getirilemeyeceği 1944 yılında Dâhiliye Vekâleti'nden (İçişleri Bakanlığı) bildirilmişti. Bu durumdan bir yıl sonra 1937 yılında alınan kararlar aynı şekilde kabul edildi. (**BCA**, CHP, 490.1.0.0/504.2023.3, ….10.1944; **BCA**, CHP, 490.1.0.0/504.2023.3, 25.12.1945.); Nihayet 1945 yılında Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren kanunla Ardanuç kaza haline getirilmişti. (**Resmi Gazete**, 03.07.1945; M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, III, s.114.)

[208] **BCA**, MGM, 30.10.0.0/65.43.4, 20.07.1936; **Nüfusun Vilâyet ve Kazalar İtibarile Köylerinde Nüfus Gruplarına Göre Dağılışı**,, s.10.

meydana gelmekteydi. Aynı nedenlerden ötürü güvenlik ve zabıta işlerinde de zaaflar oluyordu. Bu olumsuzlukları önlemek ve kültürel bakımdan da geri kalmış olan bu yeri kalkındırmak amacıyla merkezi Harmanlı Köyü olmak üzere Ardanuç adıyla bir kaza kurulması teklif edilmişti[209]. Ancak daha sonra Kaza Merkezi'nin Tütünlü Köyü olmasına karar verildi. Ayrıca Kuraç Nahiyesi de Ardanuç'a bağlandı[210].

Merkezin Tütünlü (Kuraç) Köyü yapılmasıyla ilgili birçok tartışmalar yaşansa da, merkezin değiştirilmesinde hiçbir neden göremeyen İçişleri Bakanlığı, Ardanuç Kaza Merkezi'nin Tütünlü de kalmasını her yönden uygun gördü[211]. Ancak halkın memnuniyetsizliği devam etmiş ve Çoruh milletvekilleri başta olmak üzere bütün CHP Parti Teşkilatı ile çevre vilâyetlerin milletvekillerinden bu konuda yardımlar istenmişti. Halktan gelen onlarca telgraftan sonra nihayet 10 Kasım 1947'de İçişleri Bakanı tarafından CHP Genel Sekreterliği'ne gönderilen yazıda; Ardanuç Kaza Merkezi'nin Tütünlü'den alınıp Adakale-Meydan olarak tespiti bakanlıkça kabul edildi. İlk olarak 1948 yılında Adakale'ye taşınan merkez, daha sonra hükümet binalarının inşasıyla birlikte 1954 yılında Meydanlar'a nakledildi[212].

Ardanuç Kazası'nın Kuraç ve Aşağıırmaklar Nahiyeleri vardı. Bu nahiyelerle ilgili olarak; Ardanuç Kazası'na bağlı Kuraç Bucağı'nın teşkilatı Tütünlü adıyla anılmak üzere Tütünlü Köyü'ne nakledilmiş ve Kuraç Bucağı bağlı 18 köyle, Ardanuç Bucağı'na bağlı 6 köyün Tütünlü Bucağı'na bağlanmasıyla Tütünlü Nahiyesi oluşturuldu[213].

Ardanuç Kazası'na bağlı Aşağıırmak Nahiyesi, Dâhiliye Vekili Namık Gedik'in, Artvin Vilâyeti, Ardanuç Kazası'na bağlı Tütünlü Nahiye Merkezi'nin Tütünlü Köyü'nden bu nahiyeye bağlı Aşağıırmaklar Köyü'ne nakline ve nahiye adının da Aşağıırmaklar olarak değiştirilmesine ve ilişik 12 köyün bu nahiyeye, ilişik 6 köyün de aynı vilâyetin Ardanuç Kazası'nın Merkez Nahiyesi'ne bağlanmasına dair tanzim olunan kararname ve ekleri 30 Temmuz 1958 tarihinde Başvekâlet'e gönderilmiştir ve 2 Ağustos 1958 tarihinde bu kararname kabul edildi[214].

---

[209] İlgili cildin eklerinde yer alan yeniden 9 kaza kurulmasına dair kanun tasarısı ve İçişleri ve Bütçe komisyonları raporlarında gösterilmektedir. (**TBMMZC**, 7/XVIII, 25.06.1945.)
[210] **BCA**, BTDB, 30.11.1.0/176.18.7, 12.07.1945.
[211] **BCA**, CHP, 490.1.0.0/504.2023.3, 09.12.1946.
[212] **BCA**, CHP, 490.1.0.0/504.2023.3, 10.11.1947.
[213] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, III, s.121.
[214] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, III, s.121-122.

g) Fındıklı (Viçe) Kazası

Fındıklı, Rize Vilâyeti'nin en doğusunda yer alan ve 1947 yılında kurulan bir kazadır. Kaza daha önce Çoruh Vilâyeti'nin Hopa Kazası'na bağlı bir nahiyeydi. İsmi Viçe olan nahiyenin, kaza oluşu sırasında merkezi *"Gavre"* yani bugünkü adıyla *"Fındıklı"* olmasıyla birlikte, kazanın ismi de Fındıklı olmuştu. Batısında Ardeşen, doğusunda ise Arhavi Kazaları yer alıyordu. Kazanın kuruluşu 1937 yılına kadar dayanır. Viçe'nin kaza haline getirilmesi için Vilâyet İdare Kurulu'nun kararıyla Umumi Meclis'in mütalaası 1937 yılında alınmıştı. Ancak Ardanuç Bucağı'nın kaza yapılmasına rağmen Viçe, kaza yapılmamıştı[215]. Durumdan olumsuz etkilenen Viçe Bucağı'nda 1945 yılında 11.962 nüfus ve 17 köy vardı[216].

Nihayet 1947 yılında Çoruh Vilâyeti, Hopa Kazası'na bağlı Viçe Bucağı kaldırılmış ve merkezi Fındıklı olan yeni bir kaza kurulmuştu. Bu kazanın kuruluş nedeni olarak bölgenin mevcut coğrafi şartları nedeniyle kaza merkezi Hopa'ya uzak olması gösterilmekteydi. Viçe'ye 40 km. uzaklıkta olan Hopa Kazası ile coğrafi ve ekonomik bakımdan hiçbir ilgisi bulunmamaktaydı. Bu olumsuzluklardan etkilenen halka kolaylık sağlanması ve bölgenin kalkınması gibi nedenlerle kurulan bu kazanın etrafındaki derelerde enerji üretimi için uygundu[217].

Fındıklı Kazası kurulduktan sonra 1953 yılına kadar Çoruh Vilâyeti'ne bağlı kaldı. Fakat bu kazanın Çoruh Vilâyeti'nin merkezi Artvin'e 134 km. uzakta olması, bölge halkını birçok durumda olumsuzluğa düşürmekteydi. Kazanın iktisadi, adli, inzibati, coğrafi ve idari konularda Artvin'e bağlı olmasının hiçbir avantajı olmadığı gibi olumsuzluklar da fazlaydı[218].

C- GİRESUN VİLÂYETİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1- Giresun Vilâyeti'nin Tarihsel Süreç İçerisinde Nüfus ve Arazi Durumu

Giresun Vilâyeti'nin eski adı Kiraz manasına gelen *"Kirasus"* olup şimdiki ismini buradan almıştır[219]. Diğer bir tezde ise Giresun adının *"Kerasonutos"*tan geldiği

---

[215] **BCA**, CHP, 490.1.0.0/504.2023.3, 30.12.1945; Viçe adı Rize Vilâyeti'ne bağlı Fındıklı Kasabası'nın 1947 yılından önceki adı. Asıl adı belki de Biza-Viza olabilir. (B. Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, s.816.)

[216] **BCA**, CHP, 490.1.0.0/504.2023.3, 25.12.1945.

[217] **BCA**, BTBD, 30.11.1.0/195.31.20, 12.12.1947; Orhan Naci Ak, **Rize'nin Yönetim Tarihi**, Gündüz Ofset Matbaacılık, Rize 2008, s.67.

[218] Mecliste kabul edilen bu öneri 4 Aralık 1953'te Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmişti. Böylece Pazar, Çayeli ve İkizdere'den sonra Fındıklı da Rize'nin Kazaları'ndan biri oldu**. (TBMMZC**, 9/XXV, 27.11.1953; **Resmi Gazete**, 04.12.1953.)

[219] Eski Hellen diline *"Kerasos"* biçiminde, Rumca'dan da Türkçeye Kiraz biçiminde geçen; ancak eski Anadolu'nun bazı tarihsel coğrafya adlarında *"Kerasa"* olarak gördüğümüz sözcük Anadolu kökenlidir.

ve bununda Luci dilinde bir kelime olduğu belirtilmektedir[220]. 1847-1865 tarihleri arasında bazen Trabzon Merkez Sancağı'na bazen de Ordu Sancağı'na bağlı bir kaza merkezi olan Giresun, 1866 tarihinde sancak merkezi durumuna yükseldi. 1868 yılında tekrar Trabzon Merkez Sancağı'na bağlandı. Bu değişiklik sonucunda Giresun Kazası, Keşap ve Akköy (Bulancak) Nahiyeleri'nden ve 97 köyden oluşmaktaydı. Köy sayısı 1870 tarihinde Kırık Nahiyesi'nin kaza sınırına dâhil edilmesi ile 107'ye ulaştı[221].

Giresun Vilâyeti, Karadeniz kıyısında yer alan vilâyetlerden biriydi. Kuzeyinde Karadeniz, batısında Ordu Merkez ve Mesudiye Kazaları, güneyinde Sivas ve Erzincan Vilâyetleri, doğusunda Trabzon'un Vakfıkebir Kazası bulunmaktaydı. Giresun Vilâyeti kurulduğu yıllarda Tirebolu ve Görele Kazaları'ndan meydana geliyordu, daha sonrasında Şebinkarahisar Vilâyeti'nin lağvedilmesiyle birlikte Şebinkarahisar ve Alucra Kazaları da Giresun Vilâyeti'ne bağlandı. Giresun Vilâyeti 6.934 km^2 yüz ölçüme sahipti[222].

Tablo 11. Giresun Vilâyeti 1927-1950 Yılları Arasındaki Nüfus Verileri[223]

Sene	**Giresun Vilâyetinin Nüfusu**
1927	166.116
1935	260.154
1940	279.236
1945	283.626
1950	299.555

Dolayısıyla o dönemlerden çok önce varlığını ve Hellenleştirildiğini bildiğimiz *"Kerasountos-Kerasous"* biçiminde söylenen kentin Giresun'a döndüğü ve Hellence'den geldiği ihtimali zayıftır. (B. Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, s.419.) K. Karadenizli, **Trabzon Tarihi**, s.42-43; Feridun Emecen, *"Giresun Tarihinin Bazı Meseleleri"*, **Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996)**, Giresun Belediyesi Kültür Yayınları, Mega Basım, İstanbul, 1997, s.20.

[220] Haşim Albayrak, **Tarih Boyunca Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve Pontus**, Babıali Kitaplığı, İstanbul, 2003, s.49.

[221] Nedim İpek, *"Giresun Kazasının Nüfûsuna Dair Bir Değerlendirme"*, **Milli Mücadelede Giresun (Sempozyum 6-7 Mart 1999)**, Giresun Belediyesi Yayınları, İstanbul, 1999, s.223.

[222] Mehmet Aldan vd., **Cumhuriyetin 50. Yılında Giresun: 1973 İl Yıllığı**, 1973, s.45.

[223] DİE, **Giresun**, 2002, s.44; **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Giresun**, Giresun Valiliği, Giresun 1998, s.34.

2- Giresun Vilâyeti'nin İdari Durumu

I. Dünya Savaşı'ndan önce Giresun ve Ordu Kazaları'nın Trabzon Eyaleti'nden ayrılarak liva haline getirilmesi gündeme gelmişti (1909)[224]. Bu konuyla alakalı olarak Trabzon Vilâyeti'ne Ordu ve Giresun Kazaları'ndan görüş alınmıştı[225]. Cevaben Trabzon Vilâyeti tarafından Dâhiliye Vekâleti'ne bir yazı gönderilmiş ve Giresun ile Ordu'nun birbirinden ayrı livalar yapılması talep edilmişti[226].

Giresun, 4 Nisan 1921 yılında vilâyet olmadan, Trabzon Eyalet Merkezi'ne bağlı kazalardan biriydi. Livaların vilâyete dönüştürülmesinden önce mevcut vilâyetler ortadan kaldırılıyordu. Daha sonra livalar vilâyet adını alırken Giresun da vilâyet haline getirilmişti. Giresun'un vilâyet haline getirilme sürecinde TBMM'de birçok tartışma olmuştu. Giresun, Tirebolu ve Ordu Kazaları'ndan mürekkep müstakil bir liva teşkiline dair kanun layihasının görüşülmesi sırasında nüfusunun yoğunluğu, gelişmişliği ve serveti bakımından Karadeniz kıyısındaki kazaların en önemlisinin Giresun olduğu belirtiliyordu. Tirebolu ve Ordu Kazaları da bağlandığından Giresun, vilâyet olma özelliklerine sahip olabilecekti. Bugüne kadar vilâyet olması elzem olan; ancak bütçe yetersizliği nedeniyle bu isteği gerçekleşmeyen Giresun halkının iki senelik tahsisatı toplanmış olması nedeniyle artık önünde bir engel kalmamıştı. Buna göre merkezi Giresun Kasabası olmak üzere Giresun, Tirebolu ve Ordu Kazaları'ndan oluşan müstakil Giresun Sancağı'nın teşkil edilmesi önerilmekteydi. Karesi Milletvekili Vehbi Bey'e göre 700 bin nüfusa ulaşan Trabzon'un bir merkezden idaresi zor olduğundan gerek mevkii, gerek ticareti gerekse sahilde olması nedeniyle vilâyet olmaya en uygun yer Giresun'du. Nitekim yeni oluşturulacak vilâyette 300 bin nüfus bulunuyordu ve bu da Giresun'un kendi kendine yetecek geliri elde etmesi demekti[227].

4 Nisan 1921'de Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren haliyle Tirebolu ve Görele Kazaları ile Kırık Nahiyesi'nden oluşan Giresun Vilâyeti Trabzon'dan ayrıldı[228]. Giresun 1923 yılında vilâyet olduğunda Merkez Kaza, Tirebolu ve Görele Kazaları ile bu kazalara bağlı Bulancak, Keşap, Espiye Bucakları'ndan oluşuyordu[229]. 1933 yılında Şebinkarahisar Vilâyeti'nin kaldırılmasıyla Merkez Kaza ve Alucra Kazası Giresun Vilâyeti'ne bağlandı. 1942 yılında Bulancak, 1945 yılında Keşap, 1957 yılında

[224] **BOA,** DH. MKT.2716, 71, 01.M.1327/1909.
[225] **BOA,** DH. MKT.2899, 27, 26.B.1327/1909.
[226] **BOA,** DH, MUİ.4/-3,26, 12.Ca.1328/1910.
[227] **TBMMZC**, 1/VI, 30.11.1336, s.141.
[228] **TBMMZC**, 1/VI, 30.11.1336, s.192-198.
[229] M. Aldan vd., **Cumhuriyetin 50. Yılında Giresun: 1973 İl Yıllığı**, 1973, s.45.

Espiye, 1958 yılında Dereli, 1960 yılında Eynesil, 1987 yılında Dereli, Piraziz ve Yağlıdere, 1960 yılında Çanakçı, Güce, Doğankent ve Çamoluk Kazaları kuruldu[230].

a) Giresun Merkez Kaza

Giresun Merkez Kazası'nın kuzeyinde Karadeniz, batısında Bulancak Kazası, güneyinde Dereli ve doğusunda Keşap Kazaları bulunmaktaydı. Tarihsel ve yönetimsel manada Giresun şehri özellikle Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra Trabzon Eyaleti'ne bağlı bir kaza konumundaydı. 1921 yılında kendine bağlı bir konuma getirilen Giresun Kazası, liva olduktan sonra Tirebolu ve Görele Kazaları'nın kendisine bağlanmasıyla idari yapılanmasını Cumhuriyetin ilanından önce tamamlamıştı. Cumhuriyetin ilanından sonra 1933 yılı itibariyle Şebinkarahisar Vilâyeti kaza konumuna getirildi ve Giresun Vilâyeti'ne bağlandı. 1934 yılında Giresun Merkez Kazası'ndan ayrılan Bulancak kaza statüsüne getirildi. Yaşanan bu değişikliklerle Giresun Merkez Kazası'nın nüfusu 65.205 kişiyi bulurken, bu nüfusun 12.507'si Giresun Merkez Nahiye'ye bağlıydı. Bunun dışındaki nüfus merkez köylerde yaşamaktaydı[231]. Giresun Merkez Kazası 37 köyden meydana gelmişti[232].

Giresun Merkez Kazası'na bağlı Bulancak Nahiyesi 29 köyden, Piraziz Nahiyesi Merkezi Abdal Köyü olmak üzere ve 30 köyden, Dereli Nahiyesi 24 köyden, Keşap Nahiyesi Merkezi Uğurca Köyü olmak üzere 44 köyden ve Yavuzkemal Nahiyesi Merkezi Kulakkaya Köyü olmak üzere 18 köyden meydana gelmişti[233].

b) Alucra Kazası

Alucra, Giresun Vilâyeti'ne bağlı bir kaza olup Giresun'un kuzeyindeki yaylaya (Kovana Yaylası) verilen isimdir. Alucra, Osmanlı Devleti hâkimiyetine Otlukbeli Savaşı'ndan sonra girmiş ve Karahisar-ı Şarki (Şebinkarahisar) Sancağı'na bağlı bir nahiye olmuştu (11 Ağustos 1473). 1600'lü yıllarda Alucra'ya bağlı 40 köy ve 424 nüfuslu bir yerleşim yeriydi. 1850 tarihli Devlet Salnamesi'nde Şebinkarahisar'a bağlı bir kazaydı. 1881 yılı itibariyle Alucra'ya bağlı Avarak, Karabörk, Kemallı, Misnilon, Teşdik ve Zil isminde altı nahiyesi vardı ve 1889 yılında yapılan idari değişiklikle Avarak, Kemallı, Zil ve Zihar isminde dört nahiyesi kaldı ve 1906 yılında Mindeval

[230] Cavit Akın, **Giresun Tarih ve Kültür Değerleri**, Gece Kitaplığı, Ankara, 2014, s.42.
[231] **Nüfusun Vilâyet ve Kazalar İtibarile Köylerin de Nüfus Gruplarına Göre Dağılışı**, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, s.20.
[232] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, VII, TTK, Ankara, 2014, s.14.
[233] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, VII, s.17-18.

adında yeni bir nahiyesi eklendi. Cumhuriyetin ilânından hemen sonra Alucra Kazası'nın Merkez (Mesudiye) ve Mindeval (Teşdik) adlarında iki nahiyesi bulunuyordu[234].

1933 yılında yapılan idari değişiklikle Şebinkarahisar Vilâyeti kaldırılıp Giresun Vilâyeti'ne bağlanınca Alucra Kazası'da Giresun'a bağlandı[235]. Alucra Kazası'nın kuzeyinde Tirebolu batısında Şebinkarahisar Kazaları, güneyinde Erzincan ve doğusunda Gümüşhane Vilâyetleri bulunmaktaydı. 1933 yılı itibariyle Alucra'nın 32.654 nüfusu bulunmaktaydı ve bunun da yalnız 854'ü Alucra Kaza Merkezi'nde yaşıyordu[236].

Alucra Kazası'nın Alucra Nahiyesi merkezi Mesudiye Köyü'dür ve bu nahiye kendisine bağlı 44 köyden meydana gelmekteydi. Alucra Kazası'na bağlı bir diğer nahiye olan Mindeval Nahiyesi merkezi Teştik Köyü'dür ve bu nahiye kendisine bağlı 38 köyden meydana gelmekteydi[237].

c) Bulancak Kazası

Bulancak ismi resmi kayıtlarda ilk olarak 1850 yılına ait Devlet Salnamesi'nde *"Ordu ma' Bayramlu ve Bulancak"* olarak geçmekteydi. Ordu'ya bağlı kazalarından biri olarak Bulancak isminin geçtiği son kayıt 1865 yılıydı ve bu tarihten sonra muhtemelen Akköy Kazası'na bağlanmıştı[238].

Bulancak, Giresun Vilâyeti'nin diğer kazalarına göre sosyo-ekonomik yönden elverişli bir yer olduğu için diğer kazalara göre daha hızlı bir gelişim göstermişti. 1934 yılında idari teşkilat olarak kaza haline getirilen Bulancak Kazası 47 köyden oluşturuldu[239].

---

[234] A. Yüksel, **Giresun Tarihinden s.lar**, s.106-111; B. Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, s.474.
[235] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, VII, s.18.
[236] **Nüfusun Vilâyet ve Kazalar İtibarile Köylerin de Nüfus Gruplarına Göre Dağılışı**, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, s.9.
[237] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, VII, s.19, 21; Dâhiliye Vekâleti'nin yazısı üzerine 5442 sayılı Kanun'un geçici 1. Maddesi'ne göre İcra Vekilleri Heyeti'nin 7 Aralık 1953 tarihli toplantısında ülke genelinde mevcut nahiyelerden 22'sini tam teşkilatlı nahiye haline getirme kararı alınmıştır. Bu nahiyelerden biri de Giresun Vilâyeti Alucra Kazası'na bağlı Mindeval Nahiyesi'dir (M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, VII, s.21.)
[238] *"Bulancak"*; Giresun Vilâyeti'nin batısında Kaza Merkezi'nin Kasabası ve bu kasabanın yakınından geçen derenin de adıdır. Şimdiki Bulancak Kasabası'na eskiden Akköy'de deniyordu. Bulancak adı *"Bul-ancak, Bulan-cak, Bulan(a)cak"* çağrışımlarıyla Türkçe'de bir ada benzese de, büyük olasılıkla en eski biçimi *"Bula-Anda-Ka-Subaşı koruluğunun Anda'sı yeri"* anlamında bir addır. (B. Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, s.177); Feridun M. Emecen, **Doğu Karadeniz'de İki Kıyı Kasabasının Tarihi Bulancak-Piraziz**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005, s.56-65.
[239] Lütfi Yılmaz, **Bulancak**, Yeşilgiresun Matbaası, Giresun, 1981, s.12-13; M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, VII, s.22; M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, VII, s.23.

Piraziz Nahiyesi'nin bağlanmasıyla 54 köy ve 35.000 nüfusa sahip bir kaza haline getirilen Bulancak Kazası'nın[240] 1935 yılı nüfus verilerine göre kaza merkezinde 4.391, köylerinde ise 33.028 kişi bulunmaktaydı[241]. 18-19 Haziran 1987 TBMM Başkanlığı'nda görüşülen tasarının karara bağlanmasıyla 103 yeni kaza kurulması kararı alınmıştı. Bu kazalardan biri de Piraziz'dir[242].

d) Görele (Yavebolu) Kazası

Osmanlı Devleti'nin Trabzon'u hâkimiyeti altına aldığı dönemde ele geçirilen yerlerden biri de Görele Kasabası'ydı. 1486 yılı itibariyle Osmanlı Devleti hâkimiyetine giren Görele, idari yapılanma olarak Akçaabat Nahiyesi'ne bağlı bir kasaba konumundaydı. 1583-1600 yılları arasında *"Yavebolu nam-ı diğer Görele"* ismiyle kaza haline getirildi[243].

Görele Kazası 1868 yılında Tirebolu'ya bağlı bir nahiye oldu ve 1872-1873 yıllarında Trabzon Vilâyeti'nin merkezinden idare edildi. 1874-1875 yıllarında idari yapılanma olarak bağımsız kaza konumuna yükseltildi. Giresun Vilâyeti'nin bağımsız bir sancak olduğu 1920 yılında Trabzon Vilâyeti'nden ayrılan Görele Nahiyesi, Giresun'a bağlı bir kaza haline getirildi[244]. Görele'nin kuzeyinde Karadeniz, batısında Tirebolu Kazası ve doğusunda Trabzon'un Vakfıkebir Kazası bulunmaktaydı[245]. Görele Kazası'nın Tirebolu ve Vakfıkebir Kazaları arasında köyleriyle beraber 3.945 hane ve 156.042 dönüm arazisi vardı[246].

1920 yılı itibariyle Görele Kazası'nın 43.711 nüfusu vardı[247] ve kazaya Çanakçı, Görele ve Eğnesil Nahiyeleri bağlıydı. Giresun Vilâyeti Görele Kazası'nın Merkez

---

[240] **TBMMZC**, 4/XXIII, 21.06.1934.

[241] L. Yılmaz, **Bulancak**, s.30; Bulancak Kazası'nın 1935 yılı itibariyle Bulancak ve Piraziz Nahiyeleri vardı. Dâhiliye Vekâleti'nin yazısı üzerine 5442 sayılı Kanun'un 1. Maddesi'ne göre İcra Vekilleri Heyeti'nin 7 Aralık 1953 tarihli toplantısında ülke genelinde mevcut nahiyelerden 22'sini tam teşkilatlı nahiye haline getirme kararı almıştır. Bu nahiyelerden biri de Giresun Vilâyeti Bulancak Kazası'na bağlı Piraziz Nahiyesi'dir. (M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, VII, s.24.)

[242] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, VII, s.69.

[243] *"Görele"*; Giresun Vilâyeti'ne bağlı Merkez Kasabası'dır. Cenevizliler şimdiki kurulmuş kasabanın doğusunda *"Coralla-Mercan"* anlamına gelen kenti kurdular. Zamanla gelişen kent halk ağzında Coralla'dan Görele'ye döndü ve Osmanlı döneminde de kısa bir süre Yavebolu diye anıldı. (B. Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, s.293.); Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1996, s.450.

[244] Ali Bilir, **Geçmişten Günümüze Görele**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2007, s.67-70.

[245] Mustafa Arslan, **Görele**, San Matbaası, Ankara, 1973, s.39.

[246] K. Karadenizli, **Trabzon Tarihi**, s.41.

[247] **Nüfusun Vilâyet ve Kazalar İtibarile Köylerin de Nüfus Gruplarına Göre Dağılışı**, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, s.20.

Nahiyesi'ne bağlı merkezi Kuzcu Köyü olan Çanakçı adıyla bir nahiye kurulması uygun bulunmuştur. Görele Nahiyesi kendisine bağlı 51 köyden oluşmuştu[248].

e) Keşap Kazası

Keşap Kazası, Osmanlı Devleti hâkimiyeti öncesinde Trabzon Rum İmparatorluğu'na bağlıydı. Trabzon'un Osmanlı Devleti tarafından fethinden sonra 1515 tarihinde Trabzon Sancağı'nın Kürtün Kazası'na bağlı bir yerdi. 1735-1774 yılları arasında Trabzon'a bağlı olan Keşap, 1847 yılında Giresun Kazası'yla beraber Trabzon'dan alınarak Karahisar-ı Şarki'ye bağlandı[249], 1890 yılında Trabzon Merkez Sancağı'na bağlı Giresun Kazası'nın bir nahiyesi konumundaydı. Cumhuriyetin ilanından sonra 1945 yılına kadar nahiye olan Keşap, bu tarihten sonra kaza konumuna getirildi[250].

Keşap Kazası'nın kuzeyinde Karadeniz, batısında ve güneyinde Giresun Merkez Kazası, doğusunda Tirebolu Kazası bulunmaktaydı[251]. Keşap Nahiyesi çok engebeli bir arazide kurulmuş ve nüfus yoğunluğu olan bir yerdi. 1945 yılında idari teşkilat olarak kaza konumuna yükseltildi[252]. Kurulduğunda nüfusu 26.664 kişi olan Keşap Kazası'nın Merkezi'nde ise sadece 291 kişi yaşamaktaydı[253]. Keşap'a bağlı olan Karabulduk ve Keşap Nahiyeleri vardı. Keşap Nahiyesi kendisine bağlı 47 köyden meydana gelmişti. Giresun Vilâyeti'nin Keşap Nahiyesi'nin işlerini kolaylaştırmak ve yerel halkın hükümet işlerini daha kolay yapmasını sağlamak amacıyla Karabulduk Nahiyesi kurulmuştu[254].

f) Şebinkarahisar (Karahisar-ı Şarki) Kazası

Osmanlı Devleti'nin Trabzon'u fethi öncesinde 1520 yılına kadar Trabzon Rum İmparatorluğu'na bağlı olan Karahisar (Şebinkarahisar-Karahisar-ı Şarki), Osmanlı hâkimiyetinin başlamasıyla Erzurum Eyaleti'ne bağlanmıştı. 1867 yılına kadar

---

[248] İçişleri Bakanlığı'nın 29 Mayıs 1952 tarihli yazısı üzerine, 5442 Sayılı Kanun'un geçici 1. Maddesi'ne göre Eğnesil Nahiyesi'nin kurulması karara bağlanmıştı. (M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, VII, s.54, 56-57.)

[249] Necmettin Aygün, *"Osmanlı Devletinde İdari Taksimat Alanındaki Düzenlemelerin Taşradaki Yansımaları: Vakfikebir, Şarlı ve Tonya Örneği (1840-1918)"*, **Karadeniz Araştırmalar Dergisi**, XXVI, S. 26, (Ay yok-2010), s.46.

[250] İbrahim Akten vd., **Dünden Bugüne Keşap**, Keşap Belediyesi Yayınları, Giresun, 1988, s.18.

[251] **Cumhuriyet'in 50. Yılında Keşap**, 1973, s.9.

[252] **BCA**, BTBD, 30.11.1.0/176.18.7. 12.07.1945; **TBMMZC**, 7/XVIII, 25.06.1945; M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, VII, s.62.

[253] İ. Akten vd., **Dünden Bugüne Keşap**, s.21.

[254] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, VII, s.64-66.

Erzurum'a bağlı olan kaza, bu tarihten itibaren Sivas'a bağlandı. Karahisar Sancağı 1912 yılı itibariyle Alucra, Koyulhisar, Merkez, Mesudiye ve Suşehri Kazaları'ndan oluşuyordu[255]. Karahisar Kazası günümüzde kullanılan adını 24 Ekim 1926 tarihinde bir kararnameyle kullanılmaya başlamıştı[256].

Şebinkarahisar Kazası Doğu Karadeniz sahil kesiminde olmadığı ve iç kesimlerde olduğundan diğer kazalardan sosyo-kültürel ve ekonomik olarak farklı özelliklere sahipti. Yaklaşık 1.300 m. rakımda bulunuyordu. Özellikle I. Dünya Savaşı yıllarında Rusların Doğu Karadeniz Bölgesi'ni işgali sırasında Görele'ye ve dolayısıyla da Şebinkarahisar'a kadar ilerletmişlerdi. Bu işgalden Şebinkarahisar olumsuz etkilenmişti ve nüfusundan bir kısmı Anadolu'nun farklı bölgelerine göç etmek zorunda kalmıştı. Şebinkarahisar Kazası'na bağlı Şebinkarahisar Nahiyesi kendisine bağlı 96 köyden oluşmuştur[257].

g) Tirebolu (Eski Yulu) Kazası

Tirebolu, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar Trabzon'a bağlı bir kaza olup coğrafi olarak engebeli bir yapıdaydı. Özellikle Karadeniz kıyısında önemli bir limana sahip olması nedeniyle Harşit ve Yağlıdere vasıtasıyla Gümüşhane Vilâyeti'ndeki madenlerin taşınmasında önemli bir kazaydı. 1869 yılı itibariyle idari teşkilatlanma olarak Gümüşhane'ye bağlanan Tirebolu Kazası'nın bu tarihte 79 köyü ve Görele adında bir nahiyesi bulunmaktaydı[258]. Görele Nahiyesi'ne bağlı 47 köy bulunmaktaydı. Giresun'un 1920 yılı sonlarında Trabzon'dan ayrılarak vilâyet olmasıyla Tirebolu Kazası da Giresun'a bağlanmıştı. 1928 yılı itibariyle Tirebolu'ya bağlı 94 köy vardı ve bu köylerden 40'ı Espiye Nahiyesi'ne bağlı bulunmaktaydı[259].

Tirebolu'nun kuzeyinde Karadeniz, batısında Keşap, güneyinde Alucra ve doğusunda Görele Kazaları vardı. Tirebolu'nun Espiye, Harşit, Tirebolu ve Yağlıdere

---

[255] *"Şebinkarahisar, Kolonei"*; şimdiki Kaza Merkezi Şebinkarahisar olan yerin adı *"Koloneia"*, Latince *"Colonia"*nın Hellen ağzını ve yazımına uydurulmuş biçimi sayılıyor. (B. Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, s.455.) Andreas Birken, **Die Provinzen Des Osmanischen Reiches**, Gesamtherstellung: Heisseische Druckerei GmbH, Germany, 1976, s.143, 146.

[256] N. E. Keskin, **Devletin Toprak Üzerinde Örgütlenmesi**, s.311.

[257] M. C. Ş. Tekindağ, *"Trabzon"*, **İslâm Ansiklopedisi**, XII/1, s.467; M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, VII, s.71.

[258] *"Tirebolu"*; Giresun Vilâyeti'ne bağlı Kaza Merkezi'nin tarihsel bir kentidir. Bizans İmparatorluğu zamanındaki adı *"Tripolis-Üç Kent, Üçlü Kent"* anlamlarına gelmektedir. (B. Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, s.790); M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, VII, s.71; Tirebolu'nun eski adı *"Eski Yulu"*dur. Burada üç adet kale bulunduğundan üç memleket manasına gelen bu isim söylenmiştir (K. Karadenizli, **Trabzon Tarihi**, s.41.)

[259] Faruk Sümer, **Tirebolu Tarihi**, Tirebolu Kültür ve Yardımlaşma Derneği, İstanbul, 1992, s.128.

adında 4 nahiyesi vardı. Espiye Nahiyesi 14 köyden oluşmuştur[260]. Eynesil Nahiyesi kendisine bağlı 15 köyden meydana gelmişti. Torul Kazası'na bağlı Harşit Nahiyesi'nin Giresun Vilâyeti'nin Tirebolu Kazası'na bağlanmasına dair tanzim olunan kararname ve esbab-ı mucibe layihasını 21 Mayıs 1953 tarihinde Başvekâlet'e gönderilmişti[261]. Tirebolu Nahiyesi bağlı 54 köyden meydana gelmişti. Yağlıdere Nahiyesi, kendisine bağlı 28 köyden meydana gelmişti[262].

D- GÜMÜŞHANE VİLÂYETİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1- Gümüşhane Vilâyeti'nin Tarihsel Süreç İçerisinde Nüfus ve Arazi Durumu

Gümüşhane Vilâyeti'nin hangi tarihlerde ve kimler tarafından kurulduğu bilgisine kesin ulaşılamamakla beraber, farklı tarihi kaynaklar bölgede ilk yerleşimin M.Ö. 3000'li yıllara rastladığını bildirmektedir. Gümüşhane Vilâyeti'nde ilk yerleşimlerin bugünkü şehirde bulunan Canca Mahallesi'nde olduğu, sonraki süreçte vilayette çıkarılan gümüş madenine bağlı olarak Süleymaniye Mahallesi (Eski Gümüşhane)'ne taşındığını belirtmektedir[263].

Gümüşhane, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin iç kesiminde, Zigana ve Gümüşhane Dağlarının birbirinden ayrıldığı, Harşit Çayı Vadisi'nde ve 1.150 m. yüksekliğinde kurulmuş bir yerleşim yeridir[264].

Gümüşhane Vilâyeti, Bayburt'un kendisinden ayrılmasından önce Trabzon, Rize, Erzurum, Erzincan ve Giresun Vilâyetleri'yle komşuydu ve engebesi çok olan dağlık bir arazide kurulmuştu. Gümüşhane'nin batı ve güneyinde geniş ovalar vardı. Osmanlı Devleti hâkimiyetinin yaşandığı yıllarda Kanuni Sultan Süleyman'ın İran Seferleri sırasında tamamen ormanların hâkim olduğu Canca Mahallesi'nin merkezinde gümüş madeninin ortaya çıkarılmasıyla yeni bir mahalle oluşturulmuş ve bu şehire de

---

[260] Önceleri Giresun Vilâyeti Görele Kazası'na bağlı nahiye olan Espiye, 1957 yılında çıkarılan bir kanunla Giresun Vilâyeti'nde kaza haline getirilmiştir. (M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, VII, s.47, 51.)

[261] Kararname ve esbab-ı mucibe layihası 23 Mayıs 1953 tarihinde Cumhurbaşkanlığı'na havale edilmiş ve 2 Haziran 1953 tarihinde kabul edildi. Böylece Gümüşhane Vilâyeti Torul Kazası'na bağlı Harşit Nahiyesi Giresun Vilâyeti'nin Tirebolu Kazası'na bağlanmıştır. (M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, VII, s.54, 77-78.)

[262] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, VII, s.49, 72.

[263] Rıdvan Kutlutan, **Geçmişten Bugüne Gümüşhane ve Geleceğe Ait Düşünceler**, **Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu (13-17 Haziran 1990)**, Ankara, 1991, s.56.

[264] Metin Tuncel, *"Gümüşhane"*, **Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, XIV, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1989, s.273.

Gümüşhane adı verilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle yaptırılan Süleymaniye Camii ile Gümüşhane'nin merkezi Süleymaniye Mahallesi olarak isimlendirilmişti.[265]

XVII. yüzyılda Gümüşhane idari yapılanma olarak bağımsız bir sancak konumundaydı ve sonrasında Trabzon Eyaleti'ne bağlanmıştı. Fakat 1847 yılında Trabzon'dan ayrılarak yeniden sancak haline getirildi[266]. 1855-1856 yıllarında tekrar Trabzon'a bağlanan Gümüşhane'nin bu yıllarda kendine bağlı bulunan Torul ve Kelkit Kazaları'nın yanı sıra Kovans, Kürtün, Şiran ve Yağmurdere Nahiyeleri bulunmaktaydı[267]. Şiran 1870 yılında idari yapılanma olarak kaza konumuna yükseltildi ve 6 Aralık 1870'de Meclis-i Osmanî Ali kararıyla Trabzon Vilâyeti'nden ayrılarak mutasarrıflık haline getirildi[268]. Şiran'ın bu idari yapılanması 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar devam etti. Osmanlı-Rus Savaşı'nın kaybedilmesinden sonra sınırları küçülen Erzurum Vilâyeti'nde Bayburt Sancağı oluşturularak Gümüşhane'den alınan Kelkit ve Şiran Kazaları bu sancağa bağlanmıştı. 1888 yılında Bayburt Sancağı'nın lağvedilmesiyle Cumhuriyet Dönemi'ne kadar Kelkit ve Şiran yeniden Gümüşhane'ye bağlı kaldı[269].

Gümüşhane, 19 Temmuz 1916'dan 15 Şubat 1918'e kadar Rus işgali altında kaldı. Rusya'da Bolşevik İhtilali'nin yaşanmasıyla bağımsız olan Gümüşhane'nin merkezi farklı bir yere taşındı. Özellikle Trabzon-İran transit yolunun bu vilâyet üzerinden geçmesinden dolayı şehir yol kenarında yapılanmaya başladı[270].

I. Dünya Savaşı'nda Rus işgali altında kalan Gümüşhane harabe haline gelmişti. Yaşanan bu olumsuzluklardan dolayı yerleşik halkın bölgeyi terk etmesi, bölgede aktif durumda olan madenlerin kapatılması ve buna bağlı olarak ekonomik hayatın olumsuz etkilenmesi nedeniyle Süleymaniye Mahallesi adıyla anılan eski Gümüşhane'de 50 kadar ev ve bir camii kalmıştı. Bulunduğu konum itibariyle ekonomik özelliklerinin de çok iyi olmaması, tarım arazisinin yeterli seviye de olmaması gibi olumsuzluklarda birleştiğinde Gümüşhane nüfusunda önemli azalmalar görüldü. En önemli ekonomik kaynağı olan madenler ise kullanılamaz halde kaldı. Rus işgalinden kurtuluşundan sonra

[265] K. Karadenizli, **Trabzon Tarihi**, s.50.
[266] A. Birken, **Die Provinzen Des Osmanischen Reiches**, s.152.
[267] Kudret Emiroğlu, **Trabzon Vilâyet Salnamesi 1869**, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s.119-127.
[268] Ahmet Nuri Macit, **Gümüşhane İli ve İlçeleri**, Dilek Matbaası, İstanbul, 1973, s.31.
[269] Kemal Saylan, **Gümüşhane Sancağı (1850-1918)**, (Basılmamış Doktora Tezi), Trabzon, 2012, s.19.
[270] Namık İ. Tağudar, **Gümüşhane Vilâyeti Coğrafi, İçtimai ve İktisadi Durumunu Gösterir Broşür**, Gümüşhane Vilâyeti Basımevi, Gümüşhane, 1936, s.1-4.

Harşit Çayı Vadisi'nde yeniden kuruldu ve Cumhuriyet döneminde hızlı bir gelişim göstererek 15 yıl içinde 750 hanelik yeni ve güzel bir kasaba haline geldi[271].

Gümüşhane 1920 yılında bağımsız liva haline getirildi ve 1924 yılında anayasanın 89. Maddesi gereğince diğer livalar gibi vilâyet konumuna getirildi. Bu tarihten itibaren Gümüşhane Vilâyeti'nin Kelkit, Şiran ve Torul Kazası olmak üzere üç kazası bulunuyordu. 1926 yılı itibariyle Erzurum Vilâyeti'ne bağlı Bayburt Kazası da Erzurum'dan alınarak Gümüşhane Vilâyeti'ne bağlandı ve Gümüşhane'nin toplam 4 kazası oldu[272]. Ayrıca Kovans, Köse, Kurum, Kürtün, Hart (Aydıntepe), Harşid, Maden, Pulur (Demirözü) ve Yağmurdere Nahiyeleri bulunmaktaydı[273].

Tablo 12. Gümüşhane Vilâyeti 1927-1950 Yılları Arasındaki Nüfus Verileri[274]

Sene	Gümüşhane Vilâyeti'nin Nüfusu
1927	121.797
1935	162.667
1940	181.290
1945	190.130
1950	203.994

2- Gümüşhane Vilâyeti'nin İdari Durumu

Gümüşhane Vilâyeti'nde 1926-1927 yılı verilerine göre Bayburt Kazası'nda 42.000, Kelkit Kazası'nda 30.000, Merkez Kaza'da 29.000, Şiran Kazası'nda 17.000 ve Torul Kazası'nda 25.000 kişi yaşamaktaydı[275].

a) Gümüşhane Merkez Kaza

Gümüşhane Merkez Kazası, Trabzon Vilâyeti sınırındadır. Maçka Kazası üzerinden Zigana Geçidi aracılığıyla önce Torul'a oradan da Gümüşhane'ye ulaşır.

[271] **Resmi Gazeti**, Teşkilât-ı Mülkiye Kanunu (1926), 26.06.1926.
[272] Vehbi Okay, **Cumhuriyetin 15'inci Yılında Gümüşhane**, Gümüşhane İlbaylığı, Gümüşhane, 1938, s.25-27.
[273] V. Okay, **Cumhuriyetin 15'inci Yılında Gümüşhane**, s.28; **Devlet Salnamesi, 1925-1926**, s.388; **Devlet Salnamesi, 1926-27**, s.1064.
[274] DİE, **Gümüşhane**, Ankara, 2002, s.44.
[275] **Devlet Salnamesi, 1926-27**, s.1064.

Gümüşhane'nin kuzeyinde Trabzon'un Maçka Kazası, batısında Torul, güneyinde Kelkit ve doğusunda Bayburt Kazaları yer alıyordu[276]. Gümüşhane Merkez Kazası kendisine Kovans ve Yağmurdere Nahiyeleri'yle bağlı 54 köyden oluşturulmuştu. Kovans Nahiyesi'nin merkezi Kale Köyü'dür ve kendisine bağlı 37 köyden oluşmuştu[277]. Yağmurdere Nahiyesi çok geri planda kalmış bir nahiyeydi ve Gümüşhane Merkez Kaza'ya çok uzaktı[278]. Yağmurdere Nahiyesi'nin merkezi Keşin Köyü'dür ve kendisine bağlı 18 köyden oluşuyordu[279].

b) Bayburt Kazası

Bayburt'ta yerleşim ne zaman ve ne şekilde kurulduğuna dair kesin bir kayıt ve belge bulunmamakla birlikte kuruluş tarihi hakkında da bilgi yoktu. Bayburt ile ilgili olarak; Kuzey Anadolu Bölgesinin iskân tarihiyle paralel olarak yol şebekesi üzerinde bulunması ve stratejik bir konuma sahip olması nedeniyle Bayburt ve çevresi M.Ö. IV. bin sonlarından itibaren coğrafi tanımla Karaz; etnik tanımla Hurri kültür sahası içinde yer almaktaydı[280].

Trabzon'un Osmanlı Devleti tarafından fethinden sonra Bayburt 1535 yılı itibariyle Erzurum'a bağlı bir sancaktı[281]. 1878 yılına kadar idari teşkilatını koruyan Bayburt'un 1888 yılında lağvedilmesine ve kaza yapılarak Erzincan'a bağlanması kararlaştırıldı[282].

I. Dünya Savaşı'nda bölgeyi Rusların işgaliyle Bayburt'ta Rus işgali yaşandı ve 20 Şubat 1918'de Rus işgalinden kurtuldu. 1926 yılına kadar Erzurum'a bağlı kaldı. 1926 yılı itibariyle Gümüşhane'ye bağlanan Bayburt Kazası'nın Bayburt, Hart, Maden ve Pulur adında dört nahiyesi bulunuyordu[283].

---

[276] **Nüfusun Vilâyet ve Kazalar İtibarile Köylerin de Nüfus Gruplarına Göre Dağılışı**, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, s.21.
[277] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, VII, s.115, 117.
[278] A. N. Macit, **Gümüşhane İli ve İlçeleri**, s.33.
[279] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, VII, s.117.
[280] *"Baberd"*, Bayburt adının Ermeni dilindeki daha eski biçimidir. Aynı şekilde Bizanslılar, Rum ağzına *"Paiper"* biçiminde türetmişlerdi. (B. Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, s.146.) Mete Emir, **Kültürün Kale Kenti Bayburt**, Bekder Yayınları, Bayburt, 2011, s.1.
[281] M. Emir, **Kültürün Kale Kenti Bayburt**, s.2.
[282] Yunus Özger, **XIX. Yüzyılda Bayburt (1830-1900)**, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2007, s.80-106.
[283] Teşkilat-ı Mülkiye Kanunu'nun görüşülmesi sırasında Bayburt'un Gümüşhane'ye bağlanması konusu da tartışılmıştı. Bu tartışmalarda Bayburt'un Erzurum'a mı yoksa Gümüşhane'ye mi bağlanacağı konusu tartışılmış ve nihai karar olarak da Bayburt'un Gümüşhane Vilâyeti'ne bağlanması uygun görülmüştü. (**TBMMZC**, 2/XXV, 29.05.1926, s.607-608.); M. Emir, **Kültürün Kale Kenti Bayburt**, s.2; **Devlet Salnamesi, 1927-28**, s.1138.

Bayburt Nahiyesi kendisine bağlı 44 köyden oluşuyordu. Everek Nahiyesi'nin merkezi Maden Köyü'dür ve bu nahiyeye bağlı 34 köyden[284] ve Pülür Nahiyesine bağlı 34 köyden oluşuyordu[285]. Bayburt, Gümüşhane'nin kazası olmasına rağmen Gümüşhane Vilâyeti'nden nüfus olarak daha kalabalıktı. 1945 nüfus sayımı sonuçlarına göre Gümüşhane merkezinde 3.894 kişi yaşıyorken, Bayburt'ta 10.000'e yakın insan yaşamaktaydı. Bu durumundan dolayı Bayburt Kazası halkı yıllarca vilâyet merkezinin Gümüşhane değil Bayburt olmasını savunmuşlardı[286].

c) Kelkit Kazası

Kelkit, XVII. yüzyılın sonları ile XVIII. yüzyılın başlarında Erzurum Sancağı'nın bir nahiyesiydi. XIX. yüzyılın başlarında ise Erzurum'a bağlı bir kazaydı. 1866 yılında yapılan yeni bir düzenlemeyle Erzincan'a bağlanana kadar kaza konumunu korudu. 1867 yılında Erzincan'a bağlanan Kelkit Kazası, yine aynı yıl Şiran ile birlikte Gümüşhane Sancağı'na bağlandı. 1878 yılında Bayburt Sancağı'nın kuruluşu sırasında Bayburt'a bağlanan Kelkit Sancağı'nın lağvedilmesinden önce de yeniden Gümüşhane'ye bağlandı[287]. Kelkit Kazası büyüklük olarak Bayburt'tan sonra Gümüşhane'nin ikinci büyük kazasıydı ve eski adı Çiftlik'ti[288].

Kelkit Kazası'nın kuzeyinde Gümüşhane Merkez Kazası, batısında Şiran Kazası, doğusunda Bayburt Kazası ve güneyinde Erzincan Vilâyeti bulunur. Kelkit'in Kelkit Merkez Kazası'nın Kelkit ve Köse Nahiyeleri vardı [289]. Kelkit Nahiyesi kendisine bağlı 81 köyden oluşmuştur. Köse Nahiyesi'nin merkezi Çiftlik Köyü olup 15 köyden oluşmaktaydı[290].

---

[284] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, VII, s.121-122.

[285] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, VII, s.122; Ayrıca İçişleri Bakanlığı'nın 3 Aralık 1953 tarihli yazısı üzerine 5442 sayılı Kanun'un geçici 1. Maddesi'ne göre İcra Vekilleri Heyeti'nin 7 Aralık 1953 tarihli toplantısında ülke genelinde mevcut nahiyelerden 40'ının tam teşkilatlı nahiye haline getirilmesi karara bağlandı. Bu nahiyelerden biri de Gümüşhane Vilâyeti Bayburt Kazası'na bağlı Hart Nahiyesi'dir ve bu nahiye kendisine bağlı 51 köyden oluşturulmuştu. (M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, VII, s.122.)

[286] Besim Darkot, *"Gümüşhane"*, **İslâm Ansiklopedisi**, IV, s.837; Türkiye Cumhuriyeti Bakanlar Kurumu 8 Mart 1989 tarihli toplantısında 4 yeni vilâyet ve 4 yeni kaza kurulması hakkında kanun tasarısı hazırladı, Bu yeni oluşturulacak vilâyetlerden biri de Bayburt'tu.[286] 1989 yılında çıkarılan kanunla Bayburt kendisine bağlı Demirözü ve Aydıntepe Kazaları'nı da içine alarak vilâyet oldu. (M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, IV, s.30.)

[287] *"Kalketi"*; Kelkit Kazası'nın Bizans çağındaki adıdır. (B. Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, s.367.); Y. Özger, **XIX. Yüzyılda Bayburt (1830-1900)**, s.83-85.

[288] A. N. Macit, **Gümüşhane İli ve İlçeleri**, s.53.

[289] **Nüfusun Vilâyet ve Kazalar İtibarile Köylerin de Nüfus Gruplarına Göre Dağılışı**, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, s.25.

[290] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, VII, s.125-126.

d) Şiran (Karaca) Kazası

Osmanlı Devleti'nin Trabzon'u fethiyle Şiran da hâkimiyet altına alınmıştı. 1865 yılına kadar Erzurum'a bağlı olan Şiran 1867 yılında Kelkit Kazası'na bağlı bir nahiye konumundaydı. Şiran tepeler arasında düz bir arazide kurulmuştu[291]. 1878 yılı itibariyle Gümüşhane'ye bağlanan Kelkit'in kullanılan eski adı Karaca'ydı. Kelkit'in toprakları verimli olmasından dolayı tarım için uygun bir yerdi ve halkı tarih boyunca tarım ve hayvancılıkla geçimini temin ediyordu. En kötü özelliğiyse Gümüşhane'ye uzak ve yollarının da çok kötü olmasıydı. Şiran'ın nahiyesi olmamakla birlikte 72 köyü bulunuyordu[292].

Şiran'ın kuzeyinde Torul Kazası, batısında Giresun'un Alucra Kazası, güneyinde Erzincan Vilâyeti ve doğusunda Kelkit Kazası bulunuyordu. 1950 yılı nüfus verilerine göre kazada 23.497 kişi yaşıyordu[293]. 1950 yılı idari teşkilatlanma olarak Şiran'a bağlı merkezi Karacasu Köyü olan Şiran Nahiyesi bulunuyordu ve bu nahiye kendisine bağlı 74 köyden oluşuyordu[294].

e) Torul Kazası

Osmanlı Devleti'nin Trabzon'u fethettiği tarihte Torul'u alınıp almadığına dair bir bilgi olmamakla birlikte Otlukbeli Savaşı'ndan sonra Uzun Hasan'a destek verdiği iddia edilen bölgelerden biri olması nedeniyle Torul'un da fethedilmesi için emir verilmişti ve Torul'un fethi 1479 yılında gerçekleşti[295].

1876 yılında idari teşkilatlanma olarak kaza statüsünde olan Torul Gümüşhane'ye bağlıydı. I. Dünya Savaşı'nda Rus işgali altında kalan bölgede olması nedeniyle savaştan çok olumsuz etkilenen kaza, Cumhuriyetin ilânından sonra yeniden inşa edilmişti[296].

Torul'un kuzeyinde Trabzon'un Maçka Kazası, batısında Giresun'un Alucra Kazası, doğusunda Gümüşhane Merkez Kazası ve güneyinde Şiran Kazası bulunmaktaydı. 1.858 km^2 alana sahip olan Torul'un arazisi çok engebeli ve dağlıktır.

---

[291] *"Kunissa"* adının ilkçağlarda Şiran Kazası'na verildiği söylenmektedir. Aynı zamanda *"Kherianon"* Şiran Kazası'nın Bizans İmparatorluğu zamanında kullandığı adıdır. (B. Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, s.430, 485); Y. Özger, **XIX. Yüzyılda Bayburt (1830-1900)**, s.91-93.

[292] A. N. Macit, **Gümüşhane İli ve İlçeleri**, s.69.

[293] **Nüfusun Vilâyet ve Kazalar İtibarile Köylerin de Nüfus Gruplarına Göre Dağılışı**, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, s.25.

[294] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, VII, s.133.

[295] *"Ardasa"*; Gümüşhane Vilâyeti'ne bağlı Torul Kazası'nın Merkezi Kasabası'na deniyordu. (B. Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, s.97); Adnan Güngör Üçüncüoğlu, **Torul-Kürtün Tarihi**, Torul Belediyesi Yayınları, Gümüşhane, 2008, s.64-68.

[296] V. Okay, **Cumhuriyetin 15'inci Yılında Gümüşhane**, s.34.

Toplam arazinin yalnızca % 8'i tarıma elverişli ve kullanılabilir durumdaydı. Geride kalan arazinin % 92'si ormanlık, dağlık, fundalık ve yaylalardan oluşuyordu[297].

Torul Kazası'nın Harşit, Krom, Kürtün ve Torul isimlerinde 4 nahiyesi bulunuyordu. Harşit Nahiyesi'nin merkezi Manastırbükü Köyü ve bu nahiyeye bağlı 12 köyden oluşuyordu. Bir dönem Harşit Nahiyesi Gümüşhane Vilâyeti'nden alınarak Giresun'un Tirebolu Kazası'nın nahiyesi yapıldı. Krom Nahiyesi bağlı 8 köyden meydana gelmişti. Kürtün Nahiyesi'nin ise merkezi Cayra Köyü'dür ve bu nahiyeye bağlı 34 köyden oluşuyordu. Torul Nahiyesi'nin merkezi Ardasa Köyü'dür ve bu nahiye bağlı 49 köyden oluşuyordu[298].

E- RİZE VİLAYETİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1- Rize Vilâyeti'nin Tarihsel Süreç İçerisinde Nüfus ve Arazi Durumu

Rize ismine tarihte ilk kez M.S. V. yüzyılda rastlanmaktadır ve bu ismin nereden geldiği konusunda değişik düşünceler vardı. Bu görüşlerden biri Bizans İmparatoru I. Justinianos döneminde Bizans İmparatorluğu içinde ehemmiyetli konumda olan Rize o dönemlerde *"Rhisos"* diye anılmaktadır[299]. *"Rhisos"*un yörede yetiştirilen pirinçten geldiği tahmin edilmektedir. Ayrıca Trabzonlu Şakir Şevket'de eserinde Rize Kasabası'nın doğusunda bulunan derelerin etrafında pirinç ekilmekte olduğundan, derenin adının pirinç manasına gelen *"İriziyos"* olduğunu ve kasabanın da bu isimle anıldığını belirtmektedir[300].

Bir diğer görüşe göre de şehrin ismini dağ eteği anlamına gelen *"Rhiza"*dan geldiği tahmin edilmektedir. *"Rhizios"* olarak belirtilen derenin Rumca'da *"dağ eteği"* anlamına geldiği *"Rhiza"* adını taşıdığı, kentin de adının buradan geldiği tahmin edilmektedir[301]. Rize'nin adının *"dağ altı"* anlamına geldiği konusunda ki bir tahminlere göre yüzyıllar öncesinde bir grup insan yöreye gelmiş ve yerleşim yeri

---

[297] A. N. Macit, **Gümüşhane İli ve İlçeleri**, s.62.

[298] İçişleri Bakanlığı'nın 3 Aralık 1953 tarihli yazısı üzerine 5442 sayılı Kanun'un geçici 1. Maddesine göre İcra Vekilleri Heyeti'nin 7 Aralık 1953 tarihli toplantısında ülke genelinde mevcut nahiyelerden 40'ının tam teşkilatlı hale getirilmesine karar verilmişti. Bu nahiyelerden biri de Gümüşhane Vilâyeti Torul Kazası'na bağlı Kürtün Nahiyesi'dir. (M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, VII, s.134-136.)

[299] Turgut Günay, **Rize İli Ağızları**, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1978, s.15; M. Sarıkaya, **Milli Mücadele Döneminde Rize**, s.3.

[300] *"Rize"*, Anadolu'nun Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Vilâyet Merkezi kentidir. Rize adı Hellen dilinden *"Riza-Rize"* sözünden gelmektedir. Rize Kenti, Bizans döneminde *"Rizaion (Latince yazımıyla Rhizaion)"* biçiminde kullanılıyordu. *"Riza-ion-Riza-yeri"* anlamına gelmekteydi. Bazı araştırmacılar bu adın, öz biçiminde *"Lâz"* dilinden gelme *"Buluşma-Toplanma Yeri"* anlamında kullanıldığını düşünüyorlardı. (B. Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, s.689.); Trabzonlu Şakir Şevket, **Trabzon Tarihi**, Ümran Matbaası, İstanbul, 1294 (1878), s.99; K. Karadenizli, **Trabzon Tarihi**, s.46.

[301] Abdullah Battal Taymas, **Yeşil Rize ve İli**, Doğuş Matbaası, Ankara, 1950, s.11-12.

olarak en uygun olan yere yerleşmişlerdir. O dönemlerde Karadeniz'de çıkan fırtınalardan en az etkilenen yer olması nedeniyle de bu yöreye *"dağ altı"* anlamında Rize denilmiştir. Yine farklı bir görüşe göre şehrin adı Farsça *"asma çubuğu"* anlamında *"Rez"*den gelmektedir[302].

Osmanlı Devleti'nin Trabzon'u fethinden sonra Rize bölgesi de Osmanlı'nın hâkimiyetine girmişti. Osmanlı idaresindeki bu şehre 1850 yılından itibaren *"Lazistan"* ismi verilmiş ve Cumhuriyetin ilân edildiği zamana kadar da bu isim kullanılmıştır. *"Lazistan"*; Karadeniz kıyılarında yaşayan etnik köken olarak Laz olan halkın yaşadığı yer manasına gelmektedir. Ayrıca bu isim zamanla denizci anlamını da kazanmıştı[303].

Lazistan Sancağı 1877-78 Osmanlı Rus Harbi öncesinde Merkez Kazası Batum olmak üzere, Acara-i Sufla, Acarateyn, Acara-i Ulya, Arhavi, Artvin, Atina, Çürüksu, Gönye, Habelaskur, Hemşin, Hopa, Maçahel ve Vakıf Nahiyeleri'nden oluşuyordu ve Lazistan Sancağı Trabzon Eyaleti'ne bağlıydı. Batum I. Dünya Savaşı'ndan sonra Ruslar tarafından işgal edilince Lazistan Sancağı'nın merkezi Rize'ye taşınmıştı. Rize'ye bu yıllarda Arhavi, Hemşin, Hopa ve Pazar Kazaları bağlıydı[304].

Milli Mücadele Dönemi'nde Rize'nin Ermenistan'a Karadeniz'de bir çıkış olarak verileceğine dair haberler duyulunca Paris Barış Konferansı'na (18 Ocak 1919) ulaştırılmak üzere Trabzon'daki Fransız Siyasi Mümessiline bir protesto metni verildi: Rize'nin Türk vatanından ayrılamayacağı belirtilerek, *"Ermenilerin miktarlarıyla bir istihza teşkil eden Ermenistan hudud-ı mevhumesini göstermeğe kadar..."* işi ileri götürmeleri karşısında bu uğraşın sonuçsuz kalacağı savunuluyordu[305].

18 Haziran 1920 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti'nin yaptığı toplantıda Lazistan Sancağı, Trabzon Vilâyeti'nden ayrılarak bağımsız liva konumuna yükseltilmişti[306].

Rize Vilâyeti Atina ve Hopa Kazaları'nı kapsıyordu ve Rusya sınırındaydı. Mapavri, Kureisabe ve Karadere Nahiyeleri Vilâyet Merkez Kazası'na, Hemşin,

---

[302] *"Rize"*, **Yurt Ansiklopedisi**, IX, (Haz. Vedat Günyol), Anadolu Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1982, s.6423.

[303] *"Lazike"*; Doğu Roma İmparatorluğu'nun yönetim örgütünde şimdiki Rize Vilâyetimizi kapsayan yönetim bölgesinin adıdır. *"Laz"* kök sözcüğüne, Hellen dilinin *"-sal"* anlamındaki takılardan *"-ike"*nin eklenmesiyle türetilmiştir. *"Lâz'sal (Ülke)"*, *"Laz Ülkesi"* anlamındadır. (B. Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, s.511.); H. Albayrak, **Tarih Boyunca Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve Pontus**, s.177.

[304] M. Demirel, *"Doğu Anadolu'da İdari Yapılanma…"*, s.250-252.

[305] Mesut Çapa, *"Millî Mücadele Döneminde Rize"*, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XII, S.39, (Ay yok-1997), s.867.

[306] **BCA**, BKK, 30.18.1.1/1.4.5, 18.06.1920; Ayrıca bu dönemde Lazistan isminin değiştirilmesi istenmiş ancak bu konuda karar alınamamıştı. 29 Kasım 1923 tarihinde Lazistan isminin Rize yapılmasıyla ilgili olarak karar Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e sunulmuş ve kabul edilmiştir. (**BCA**, 30.11.1.0.1.5.7; **TBMMZC**, 1/XXVII, 27.1.1339/1923, s.6.)

Ardeşen Nahiyeleri Atina Kazası'na, Viçe, Arhavi ve Kemalpaşa Nahiyeleri Hopa Kazası'na bağlıydı[307].

Rize Vilâyeti'nin kuzeyinde Karadeniz, batısında Trabzon'un Of Kazası, doğusunda Çoruh Vilâyeti'nin Hopa ile Yusufeli Kazaları ile güneyinde Erzurum Vilâyeti ile Bayburt Kazası bulunurdu. Rize Vilâyeti'nin nüfusu 1926 yılında 232.180 kişiydi. Bu nüfusun 133.059'u Rize Merkez'de, 43.428'i ise Hopa Kazası'nda ve 55.693'ü Pazar Kazası'nda, yaşamaktaydı[308].

Tablo 13. Rize Vilâyeti'nin 1927-1950 Yılları Arasındaki Nüfus Verileri[309]

Yıllar	Toplam			Şehir			Bucak (Nahiye) ve Köyler Nüfus		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
1927	41.457	57.571	99.028[310]	6.874	7.007	13.881[311]	-	-	85.147
1935	45.652	65.432	111.084[312]	6.780	7.937	14.717	38.872	57.495	96.367
1940	50.610	69.810	120.411[313]	7.161	7.875	15.036	43.449	61.926	105.375
1945	28.982	39.143	68.125[314]	6.479	7.707	14.186	22.503	31.436	53.939
1950	-	-	71.830[315]	-	-	15.067	-	-	56.763

2- Rize Vilâyeti'nde İdari Durumu

Rize Vilâyeti, idari değişikliklerin yapılması yönünden en çok değişikliği yaşamış illerin başındadır. 1926-27 yılı Devlet Salnamesi'ne göre Rize'de Merkez Kaza dışında Hopa ve Pazar Kazaları ile sekiz tane de nahiye vardı. Bu nahiyelerden Çayeli

[307] Atina Kazası 19 Kasım 1928 yılında isim değiştirerek Pazar adını almıştır. (Orhan Naci Ak, **Rize Tarihi**, Erhan Ofset, Trabzon 2000, s.207; M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XII, s.328.)
[308] **Devlet Salnamesi, 1926-27**, s.877.
[309] DİE, **Rize**, 2002, s.44.
[310] **T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü 28 Teşrin-i Evvel, 1927 Nüfus Tahriri**, s.XIV.
[311] **T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, Genel Nüfus Sayımı, 20 İlkteşrin/Ekim 1935**, 43, s.33.
[312] **T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, Genel Nüfus Sayımı, 20 İlkteşrin/Ekim 1935**, 43, s.11.
[313] **T.C. Başbakanlık DİE 1940 Genel Nüfus Sayımı, 20 İlkteşrin/Ekim 1940**, s.XXI.
[314] **T.C. Başbakanlık DİE 1945 Genel Nüfus Sayımı, 21 Ekim 1945**, s.497.
[315] **T.C. Başbakanlık DİE 1950 Genel Nüfus Sayımı, 22 Ekim 1950**, s.21; 1967 Rize İl Yıllığında ise 1950 yılı nüfusu şehir nüfusu olarak 15.067, Bucak ve Köyler Nüfusu 67.647, Toplam 82.714 kişi olarak verilmiştir. (**1967 Rize İl Yıllığı**, s.67)

(Mapavri), Karadere (Kalkandere) ve İkizdere (Kura-yı Seb'a) Nahiyeleri Rize Merkez Kazası'na, Ardeşen ve Hemşin Nahiyeleri Pazar Kazası'na, Arhavi, Fındıklı (Viçe) ve Kemalpaşa Nahiyeleri ise Hopa Kazası'na bağlı idi[316]. 1930 yılında İyidere ve Gündoğdu Nahiyeleri kurulmuştu.

1933 yılında Rize ve Artvin Vilâyetleri birleştirilerek Çoruh Vilâyeti adını almış ve böylelikle vilâyet sınırları genişlemişti. Fakat 1936 yılında Artvin Vilâyeti Hopa Kazası'nı yanına alarak eski statüsüne dönünce Rize Vilâyeti hem yüzölçümü olarak hem de nüfus olarak küçüldü[317].

2 Ocak 1936 tarihinde kabul edilen 2885 sayılı yasa ile Çoruh Vilâyeti ikiye ayrılarak Rize Kazası merkez olmak üzere Pazar Kazası ile birlikte Rize Vilâyeti oluşturuldu. 1936 yılındaki bu değişiklikle Hopa Kazası'nın Artvin'e bağlanması ile Rize Vilâyeti 1933 öncesi duruma göre küçülmüştü. Bu dönemde Rize Vilâyeti, Merkez Kaza ve Pazar Kazası olmak üzere iki kazadan oluşuyordu[318].

1940 nüfus sayım sonuçlarından edindiğimiz bilgilere göre Rize Merkez Kazası'na Gündoğdu, İkizdere, İyidere, Karadere ve Mapavri Nahiyeleri bağlıydı. Bunun yanı sıra Rize Merkezi'ne bağlı 69, Gündoğdu Nahiyesi'ne bağlı 20, İkizdere Nahiyesi'ne bağlı 28, İyidere Nahiyesi'ne bağlı 12, Karadere Nahiyesi'ne bağlı 20 ve Mapavri Nahiyesi'ne bağlı 23 köy olmak üzere toplamda 172 köy bulunuyordu[319].

1940-1945 yılları arasında Rize Merkezi'nin idari teşkilatında değişiklikler yapıldı. 18 Ağustos 1941 tarih ve 16768 sayılı kararname ile Rize Merkez Kaza'ya bağlı Ulucami, Gürgen, Küçükcami, Islahiye, Kiremitköy, Adacami, Dumankaya,

---

316 **Devlet Salnamesi, 1926-27**, s.876; **1967 Rize İl Yıllığı**, s.57; Orhan Naci Ak, *"Rize'nin Yönetim Tarihi"*, **1. Rize Sempozyumu 16-17-18 Kasım 2006**, Tunçel Ofset Matbaacılık Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.41.

317 O. N. Ak, **Rize Tarihi**, s.207; 20 Mayıs 1933 tarihinde kabul edilen 2197 sayılı kanunun 27 Mayıs 1933 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmasıyla gerçekleşen idari düzenlemeyle Rize ve Artvin Vilâyetleri Çoruh adı altında birleştirildi. Böylece Artvin, Hopa, Şavşat, Borçka, Pazar ve Rize Kazaları'ndan oluşan Çoruh Vilâyeti kuruldu. Rize Kazası ise Çoruh Vilâyeti'nin Merkez Kazası haline getirildi. (O. N. Ak, **Rize Tarihi**, s.212; İhsan Topaloğlu, **Bölge Tarihinde Rize**, I, Topaloğulları Kültür-Dayanışma ve Çevre Koruma Derneği Yayınları, Trabzon, 1998, s.53.); Bu kanunun gerekçesi 1/575 numaralı kanun layihasında şöyle anlatılmıştır: *"Artvin Vilâyeti'nin merkezi 2.900 nüfuslu ufak bir kasabadır. Sathi mesahası 5.400 km. murabbaı olan bu vilâyetin umumi nüfusu 89.630 ve umumi geliri 443.456 lira, mesarifi 497.777 lira olup geliri mahalli ihtiyaca bile tekabül etmemektedir. Vaziyet-i coğrafiyesi ve mevkii itibariyle atiyen de inkişafa müsait değildir. Gerek gelirinin azlığı ve gerekse iktisadiyatının bir vilâyet mertebesinde inkişaf edememesi gibi mühim sebeplerden dolayı bu vilâyet hâlihazır şekliyle bir vilâyet evsafını haiz değildir. Üç kazadan mürekkep küçük bir sahil vilâyeti olan Rize, hinterlanda malik değildir. Coğrafi vaziyeti hasebiyle de hâlihazır şekilde atiyen inkişafa müsait görülmemektedir. Nüfus ve mesaha itibariyle bugünkü mülhakatıyla bir vilâyet evsafına haiz bulunmamaktadır."* (**TBMMZC**, 4/XV, 20.05.1933.)

318 O. N. Ak, **Rize Tarihi**, s.212; İ. Topaloğlu, **Bölge Tarihinde Rize**, 1, s.53.

319 **T.C. Başbakanlık DİE 1940 Genel Nüfus Sayımı, 20 İlkteşrin/Ekim 1940**, s.525-528.

Pazarköy, Tepebaşı, Zencirliköprü ve Kıbledağı köylerini içine alan Güneysu Nahiyesi kuruldu. Nahiye merkezi Ulucami Köyü oldu[320].

25 Ocak 1944 tarihinde yapılan değişikliklerle Rize Merkezi'ne bağlı Mapavri Nahiyesi'nin adı Çaybaşı olarak değiştirildi[321]. 02 Ağustos 1944 tarihinde kabul edilen ve 1 Eylül 1944 tarihinde yürürlüğe giren 4642 sayılı yasa ile Çaybaşı Nahiyesi isim değiştirerek Çayeli adını aldı[322]. 1945 nüfus sayımı sonuçlarından elde ettiğimiz bilgilere göre Gündoğdu Nahiyesi de Çayeli Kazası'na bağlandı[323].

25 Haziran 1945 tarihinde kabul edilen ve 01 Ağustos 1945 tarihinde yürürlüğe giren 4769 sayılı kanunla İkizdere Nahiyesi'ne bağlı Güneyce kaza haline getirildi ve İkizdere Nahiyesi yeni kurulan bu kazaya bağlandı. Ancak 19 Haziran 1952 tarihinde kabul edilen ve 20 Haziran 1952 tarihinde yürürlüğe giren 5967 sayılı Rize Vilâyeti'ne bağlı Güneyce Kaza Merkezi'nin nakledilmesi ve adının değiştirilmesi hakkındaki kanun ile merkezi Çağarankaya Köyü kabul edilen İkizdere Kazası kuruldu[324].

1945 nüfus sayımı sonuçlarından edindiğimiz bilgilere göre; Rize Merkez Kazası'na bağlı nahiyeler Güneysu, Karadere ve İyidere Nahiyeleridir. 1945 yılında Rize Merkezi'ne bağlı 56, Güneysu'ya bağlı 11, Karadere'ye bağlı 17 ve İyidere'ye bağlı 12 köy olmak üzere 96 köy bulunuyordu[325].

1946 yılında Rize Merkez Kazası'na bağlı bir bucak haline getirilen Dernekpazarı'nda 26 Şubat 1954 tarihinde belediye teşkilatı kuruldu[326]. Arhavi ve Hopa Kazaları'yla bağlantısı bulunan Fındıklı Nahiyesi 1948 yılında yapılan değişiklikle kaza statüsüne yükseltilerek Rize Vilâyeti'ne bağlandı[327].

a) Rize Merkez Kaza

Rize Vilâyeti Merkez Kaza Trabzon istikametinde yer almaktadır. Kuzeyinde Karadeniz, batısında Trabzon'un Of, doğusunda Çayeli ve güneyinde İkizdere Kazaları bulunuyordu. Rize Merkez Kazası'nın Artvin'den ayrıldıktan sonra Karadere, Kura-yı

[320] **BCA**, 30.11.1.0.148.22.20; **Rize**, 6 Eylül 1941, S.512, s.1.
[321] **BCA**, 30.18.1.2.104.9.1.
[322] **1967 Rize İl Yıllığı**, s.63-64.
[323] **T.C. Başbakanlık DİE 1945 Genel Nüfus Sayımı, 21 Ekim 1945**, s.498.
[324] **1967 Rize İl Yıllığı**, s.59.
[325] **T.C. Başbakanlık DİE 1945 Genel Nüfus Sayımı, 21 Ekim 1945**, s.499-501.
[326] **1967 Rize İl Yıllığı**, s.58; **1973 Rize İl Yıllığı**, s.54.
[327] O. N. Ak, *"Rize'nin Yönetim Tarihi"*, **I. Rize Sempozyumu 16-17-18 Kasım 2006**, s.41; Karadere Nahiyesi ise 19.06.1957 tarihinde kabul edilen ve 27.06.1957 tarihinde yürürlüğe giren 7033 sayılı kanunla Kalkandere adıyla kaza haline getirildi. (**1967 Rize İl Yıllığı**, s.63.)

Seb'a ve Mapavri adında üç nahiyesi bulunuyordu. Ayrıca 1930 yılında Merkez Kaza içerisinde İyidere ve Gündoğdu Nahiyeleri kuruldu[328].

Rize Merkez Kazası'na bağlı nahiyelerle ilgili olarak;

Kurra-yı Seba Nahiyesi 29 köyden meydana gelmişti. Karadere Nahiyesi'nin merkezi Medrese Köyü'dür ve kendisine bağlı 23 köyden oluşmuştur. Mapavri Nahiyesi'nin merkezi Yenipazar Köyü'dür ve kendisine bağlı 33 köyden oluşmuştur[329].

b) Pazar (Atina) Kazası

Pazar, eski bir yerleşim yeri olup putperestlik döneminde tapınılan *"Mabuda Petne"* (Etnas) denildiği için adı *"Atine"* olmuştu. Yunanistan prenslerinden biri Karadeniz seyahatine çıktığında Pazar Kazası'na gelmiş ve burayı önemli bir yerleşim yeri zannetmişti. Ancak sahile geldiğinde buranın geri kalmış bir yer olduğunu gördü ve buraya *"Atuna"* veya *"Atnus"* gibi isimler verdi[330].

Osmanlı Devleti'nin Trabzon'u fethi sonrasında Osmanlı idaresi altına giren Pazar, 1864 yılında ilân edilen Vilâyet Nizamnamesi'nden sonra kaza statüsüne getirildi ve o dönemlerde de ismi Atina olarak kullanılmaktaydı. Bu isim 19 Kasım 1928 tarihine kadar kullanıldı[331].

Pazar Kazası'nın Ardeşen ve Hemşin adından iki nahiyesi vardı. Pazar Kazası'nın kuzeyinde Karadeniz, batısında Çayeli Kazası, doğusunda Çoruh'un Hopa Kazası ve güneyinde Erzurum Vilâyeti bulunuyordu. Rize Vilâyeti'nin 48 km. doğusunda bulunan Pazar Kazası nüfusunun tamamına yakını Laz'dı ve kendi öz dilleri olan Lazcayı konuşuyorlardı[332]. Pazar Kazası'nda 54.500 kişi yaşamaktaydı[333].

---

[328] **BCA**, BTDB, 30.11.1.0/58.28.3, 28.09.1930.

[329] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XII, s.326; Ayrıca İkizdere Nahiyesi'yle ilgili olarak, Dâhiliye Vekili Faik Öztrak, Rize Vilâyeti Merkez Kazası'na bağlı olmak üzere Güneysu adıyla yeniden bir nahiye kurulduğuna dair tanzim olunan kararname ve esbab-ı mucibe layihasını 15 Ağustos 1941'de Başvekâlet'e göndermiştir. Rize Vilâyeti Merkez Nahiyesi'ne bağlı 11 köyden oluşan ve merkezi Ulucami Köyü olmak ve Güneysu adıyla anılmak üzere yeni bir nahiye kurulmuştur. 1987 tarihinde bu nahiye kaza statüsüne yükseltilmişti. (M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XII, s.327-328; O. N. Ak, **Rize'nin Yönetim Tarihi**, s.67.)

[330] *"Atina"*; Rize Vilâyeti'ne bağlı Pazar Kazası'nın eski adıdır. Bu ad ilkçağlardan kalmadır. Hellence olmadığı, tıpkı Yunanistan'daki *"Athenai-Atina"*nın adı gibi Luwi dilinden veya Luwi dilinin bağlı olduğu bir dilden gelme ihtimali vardı. Bazı araştırmacılara göre buradaki *"Athenai"* adının öz biçimde Lâzca'dan geldiği ve *"Gölgeli Yer"* anlamında kullanıldığını olası görmüşlerdir. (B. Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, s.133.); K. Karadenizli, **Trabzon Tarihi**, s.47.

[331] **Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye**, 1864 (H. 1281), s.178; M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XII, s.379; M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XII, s.328.

[332] Vorley Harris, **The Report Of The Last British Consul in Trabzon Trabzon'daki Son İngiliz Konsolosu'nun Raporları, 1949-1956: Bir Yabancının Gözünden Dönüşüm İçindeki Bir Bölge**, (Yay. Haz. Christopher Harris), (Çev. Esra Davutoğlu), Aşina Kitaplar, Ankara, 2015, s.50.

[333] **Nüfusun Vilâyet ve Kazalar İtibarile Köylerin de Nüfus Gruplarına Göre Dağılışı**, T.C. BİUM, s.31.

Pazar Kazası'nda yaşayan halkın büyük bölümü tarımla uğraşıyordu. Kazada başlıca tarım ürünleri mısır olmasına rağmen buğday, arpa, tütün, keten ve kenevir az da olsa ekiliyordu[334]. Pazar Kazası'nın en çok ihraç edilen ürünü elmaydı. Burada yetiştirilen elmanın kalitesi düşük olsa da, elma ihracatı toplam ihracatın % 50'sini oluşturmaktaydı[335].

Pazar Kazası'nın Ardeşen, Hemşin ve Pazar isminde üç nahiyesi bulunuyordu. Ardeşen Nahiyesi kendisine bağlı 26 köyden oluşuyordu. 1908 yılından itibaren Pazar Kazası'na bağlı bir nahiye olan Ardeşen, 1953 yılında çıkarılan bir kanunla kaza statüsüne yükseltildi. Ardeşen Nahiyesi kaza haline yükseltildikten sonra bu kazanın kendisine bağlı 19 köyden oluşmuştur. Hemşin Nahiyesi 33 köyden meydana gelmişti. Hemşin Nahiyesi, Ardeşen Nahiyesi'nin kaza statüsüne yükseltilmesinden sonra Ardeşen Kazası'na bağlanmıştı. 1953 yılında nahiye ve 1957 yılında çıkarılan bir kanunla kaza statüsüne yükseltilen Hemşin (Çamlıhemşin-Çamlıca) Rize Vilâyeti'nin bir kazası olmuş ve adı da Çamlıhemşin olarak değiştirilmişti[336].

c) Hopa Kazası

Hopa Kazası'na bağlı Hopa Nahiyesi 12 köyden oluşuyordu[337]. Hopa ve Arhavi Kazaları'nda yaşayan halkın geçim kaynağı başta tarım ve ticaretti. Ayrıca Trabzon Vilâyeti'nin ihtiyacı olan odun da Arhavi, Hopa ve Pazar Kazaları'ndan temin ediliyordu[338]. Hopa Kazası'nın kendisine bağlı Arhavi, Fındıklı, Hopa ve Kemalpaşa isminde 4 nahiyesi vardı. Arhavi Nahiyesi 26 köyden meydana gelmişti[339]. 1954 yılında çıkarılan bir kanunla Arhavi Nahiyesi Hopa'dan ayrılarak kaza statüsüne yükseltilmişti. Ayrıca Arhavi ve Ortacalar Nahiyeleri de Arhavi Kazası'na bağlanmıştı[340].

Fındıklı (Viçe) Nahiyesi 18 köyden oluşmuştur[341]. 1947 yılına kadar Hopa Kazası'nın bir nahiyesi olan Fındıklı, 1947 yılında çıkarılan bir kanunla nahiyeden kaza

---

[334] **Devlet Salnamesi, 1926-27**, s.877-879.
[335] V. Harris, **The Report Of The Last British Consul in Trabzon…**, s.50.
[336] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XII, s.328, 333, 336-337, 380; O. N. Ak, **Rize'nin Yönetim Tarihi**, s.66.
[337] *"Anakouphe"*; Hopa Kazası'nın ilkçağlarda kullanılan adıdır. Bu adın *"Koupe"* bölümüyle günümüzde kullanılan Hopa adının ses uyumu benzerliğinden dolayı bu kelimeden geldiği tahmin edilmektedir. (B. Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, s.319); M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XII, s.329.
[338] K. Karadenizli, **Trabzon Tarihi**, s.48.
[339] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XII, s.329.
[340] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, III, s.122, 125.
[341] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XII, s.329.

statüsüne yükseltilmiştir[342]. Ayrıca Fındıklı Kazası 1953 yılında çıkarılan bir kanunla Hopa Nahiyesi'nden ayrılarak Rize Vilâyeti'ne bağlandı. Kemalpaşa Nahiyesi 19 köyden oluşmuştu[343].

d) Çayeli (Mapavri) Kazası

Çayeli'nin eski dönemlerde kullanılan ismi *"Mapavri"*dir ve 1870 yılında Osmanlı Devleti hâkimiyetinde nahiye statüsüne yükseltilmişti. Çayeli'nin kuzeyinde Karadeniz, batısında Rize Merkez Kazası, doğusunda Pazar ve güneyinde İkizdere Kazaları bulunmaktaydı[344]. 1944 yılına kadar Rize Merkez Kazası'na bağlı Çaybaşı Nahiyesi kaldırılarak merkeze bağlı Gündoğdu Nahiyesi'nin köyleriyle birlikte ilk ismi Çaybaşı olan ve daha sonra değiştirilerek Çayeli Kazası oluşturuldu[345].

Çayeli Kazası'nın Büyükköy, Çayeli, Gündoğdu ve Kaptanpaşa isimlerinde dört nahiyesi vardı. Büyükköy Nahiyesi 17 Temmuz 1952 tarihinde kabul edilen kararname ve 5696 sayılı kanunla merkezi Büyükköy olmak üzere 7 köyün bağlı olduğu bir nahiye kurulmuştu[346]. Kaptanpaşa Nahiyesi 9 köyden oluşturulmuştu[347].

e) İkizdere (Güneyce) Kazası

1944 yılında Çayeli Kazası kurulduktan sonra Rize Vilâyeti'nin Çayeli, Güneyce ve Pazar isminde üç kazası oluşturuldu[348]. Güneyce Kazası çok kısa süre kaza olarak devam etti. Güneyce Kazası'nın merkezi İkizdere Bucağı'nın merkezi Çağrankaya Köyü'ne taşındı. Güneyce Kazası'nda 1952 yılında 19.012 kişi yaşamaktaydı[349] ve 1952

---

[342] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, III, s.127.
[343] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XII, s.329, 352.
[344] *"Mapavri"*; Rize Vilâyeti'nin Çayeli Kazası Merkezi olan ve daha önce *"Çaybaşı"* denen kasabanın eski adıdır. Bu adın aslı *"Kappadokia"* dilinden gelme ve aynı çaya işaret eden *"Ma-pa-(a)bra"* yani *"Ma (Ana Tanriça) Suyu-Irmağı"* öğelerinden türemiş *"Mapabra"* olmalıdır. Bazı araştırmacılar *"Mapavri"* adının öz biçimde Lâzca'dan gelme ve *"Yapraklı"* anlamında kullanılmış olabileceğini düşünüyorlar. (B. Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, s.546.), **Trabzon Vilâyet Salnamesi, H. 1287 (1870)**, s.83; M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XII, s.341.
[345] **BCA**, BTDB, 30.11.1.0/169.23.14, 19.08.1944; M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XII, s.343.
[346] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XII, s.347; Gündoğdu Nahiyesi ile ilgili olarak 27 Ekim 1951 tarihinde Dâhiliye Vekili Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Gündoğdu Bucağı'na bağlı 8 köyün ve Merkez Bucağı'na bağlı 12 köyün Rize Merkez Kazası'na bağlanmasına dair kararname Başvekâlet'e gönderilmiş ve 10 Kasım 1951 tarihinde değişiklik yapılarak 20 köy Rize Merkez Kazası'na bağlandı. (M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XII, s.346.)
[347] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XII, s.347.
[348] **BCA**, BTDB, 30.11.1.0/176.18.7, 12.07.1945; M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XII, s.355.
[349] **Nüfusun Vilâyet ve Kazalar İtibariyle Köylerin de Nüfus Gruplarına Göre Dağılışı**, T.C. BİUM, s.22.

yılında Güneyce köy statüsüne getirildi ve merkezi İkizdere olan yeni adıyla kaza statüsüne yükseltilmişti[350]. İkizdere Nahiyesi 25 köyden oluşturulmuştu[351].

1950 yılı itibariyle üç kazaya sahip olan Rize Vilâyeti'nin Ardeşen, Çamlıhemşin, Dernekpazarı, Güneysu, Hemşin, İyidere ve Kalkandere isimlerinde yeni kazalar oluşturulmuştu. Dernekpazarı 1989 yılında kaza statüsüne yükseltilmişti[352].

F- TRABZON VİLÂYETİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1- Trabzon Vilâyeti'nin Tarihsel Süreç İçerisinde Nüfus ve Arazi Durumu

Trabzon'un tarihçesi M.Ö. 2000'li yıllara kadar gider. Karadeniz sahillerine Orta Asya, Kafkasya ve İran coğrafyasından göç eden kavimler gelerek yerleşmişlerdir[353]. Kalkolitik Çağla Tunç Çağı'nın yaşandığı M.Ö. 5500 ile 1000'li yıllarda Karadeniz'de insanların yaşadığı arkeolojik kazılarla tespit edilmiştir. Yörede Trabzon'a ilk olarak Tibarenlerin yerleştiği tespit edilmiştir. Bu tarihlerde Anadolu'ya hâkim olan Hitit İmparatorluğu Karadeniz'i hâkimiyeti altına alamamıştı. Diğer bir kavim olan İyonyalılar Sinop bölgesinden Trabzon'a gelerek Trabzon'u Tibarenlerden alarak bu bölgeyi ticaret merkezi haline getirmiş ve bölgenin önemli limanını kurmuşlardı. Böylelikle Trabzon, Anadolu'nun en önemli ticaret merkezlerinden biri haline geldi[354].

Trabzon şehrinin kapsadığı coğrafya, yüzölçümü ve demografik özellikleri zaman içinde değişti. XIX. yüzyılın başlarında Künye (Gönye) ve Trabzon Livaları'ndan oluşan Trabzon Eyaleti, 1846-1847 yıllarında idari teşkilatlanma olarak Merkez Sancağı'nın yanı sıra Batum, Canik, Gönye ve Karahisar-ı Şarki (Şebinkarahisar) Sancakları'nın birleşiminden oluşmuştu. 1855-1856 yıllarında Trabzon Sancağı Canik, Gümüşhane, Karahisar-ı Şarki, Lazistan ve Ordu Sancakları'nın birleşiminden oluşuyordu[355].

1877 yılında Trabzon Merkez Sancağı, Bucak, Giresun, Of Rize, Tirebolu ve Trabzon Merkez Kazaları'ndan oluşmuştu. Ayrıca 1877 yılı itibariyle Trabzon Vilâyeti

---

[350] Rize Vilâyeti'ne bağlı Güneyce Kaza Merkezi'nin nakledilmesi ve adının değiştirilmesi hakkında kânun (1952) (**Resmi Gazete**, 28.06.1952.)
[351] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XII, s.357.
[352] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XII, s.352; O. N. Ak, **Rize'nin Yönetim Tarihi**, s.67.
[353] *"Trapezountos-Trapezous"*; bu biçimiyle Hellen dilindedir ve Hellence'de *"Düzlüklü"* demektir. (B. Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, s.798.); İsmail Kansız, M. Volkan Canalioğlu, Veysel Usta, **1930-1940 Yılları Vilâyet Belgelerine Göre Trabzon**, Trabzon Valiliği Yayınları, Trabzon, 1997, s.7; Said Bilâl Çakıroğlu, **Tarihi Ekonomik Sosyal Yönleriyle Trabzon**, Ticaret Borsaları Birliği Matbaası, Ankara, 1964, s.11.
[354] *"Trabzon"*, **Yurt Ansiklopedisi**, X, s.7182.
[355] *"Trabzon"*, **Yurt Ansiklopedisi**, X, s.7189.

idari teşkilatlanma açısından özerk mutasarrıflık olunca kendisine bağlı sancak sayısı da üçe düşmüştü. Aynı zamanda 1877 yılında Trabzon Merkez Sancağı'na bağlı Aybastı, Görele, Merkez, Of, Ordu, Sürmene, Tirebolu, Tonya ve Vakfıkebir olmak üzere dokuz kazası vardı. 1880 yılı Trabzon Vilâyet Salnamesi'ne göre; Trabzon Vilâyeti Trabzon Merkez, Gümüşhane ve Lazistan Sancakları'ndan oluşuyordu. 1880 yılında Trabzon Merkez Sancağı'nda toplam 37.349 hane ve 471 mahalle mevcuttu, toplam nüfusu ise 100.000'e yakındı[356].

1892 yılında Trabzon Vilâyeti, Merkez, Gümüşhane ve Lazistan Sancakları'na, Canik Sancağı'nın da eklenmesiyle dört sancağın bağlı olduğu bir vilâyet olmuştu. 1896 Trabzon Vilâyet Salnamesine göre Trabzon Vilâyeti'nin Akçaabat, Giresun, Görele, Merkez, Of, Ordu, Sürmene ve Vakfıkebir kazaları da eklenerek kaza sayısı 9'a yükselmişti.

XX. yüzyılın başlarında Trabzon Vilâyeti Bahri Siyah (Karadeniz)'in doğusunda sahil boyunca uzanan ve geçiş yollarının üzerinde önemli bir konumdaydı. Kuzeyinde Karadeniz, batısında Kastamonu Vilâyeti, doğusunda Kafkasya ve güneyinde Erzurum ve Sivas Vilâyetleri bulunduğu 32.400 km^2'lik bir alana hâkimdi[357].

I. Dünya Savaşı'nın yaşandığı 1914-1918 yıllarında Trabzon Vilâyeti, Osmanlı Devleti'nin vazgeçilmez vilâyetlerinin başında geliyordu. Özellikle Doğu Cephesi'nde Ruslara karşı verilen mücadelede III. Ordu'ya gerekli olan teçhizat ve mühimmat Trabzon üzerinden gönderiliyordu[358].

1914 yılı nüfus istatistiğine göre Trabzon Vilâyeti'nde 1 milyon 122 bin kişi yaşamaktaydı. Bu nüfusun 921.000'ni Müslüman, 161.000'ni Rum ve 37.000'ni ise Ermenilerden oluşuyordu[359].

I. Dünya Savaşı'nın bittiği ve nüfus sayımının yapıldığı, 1920 yılı itibariyle Trabzon Valiliği görevine getirilen Hamdi Bey'in verdiği bilgiler ışığında Trabzon Vilâyeti'nde 1.139.641 kişi yaşamaktaydı ve bu nüfusun 946.412'si Müslüman, 155.050'si Rum ve 35.609'u Ermeni'ydi[360].

---

[356] *"Trabzon"*, **Yurt Ansiklopedisi**, X, s.7189.
[357] Binbaşı M. Nasrullah, Kolağası M. Rüştü ve Mülazım M. Eşref, **Osmanlı Atlası: XX. Yüzyıl Başlarında**, (Haz. Rahmi Tekin, Yaşar Baş), Osmanlı Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2003, s.65.
[358] Süleyman Beyoğlu, *"Birinci Dünya Savaşı'nda Trabzon (1914-1919)"*, **Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri (6-8 Kasım 1998)**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 2000, s.479.
[359] K. Erdeha, **Milli Mücadelede Vilâyetler ve Valiler**, s.175.
[360] Süleyman Beyoğlu, **İki Devir Bir İnsan Ahmet Faik Günday ve Hatıraları**, Bengi Yayınları, İstanbul, 2011, s.36.

Cumhuriyetin ilânından sonra Trabzon Vilâyeti'nin kuzeyinde Karadeniz, batısında Giresun'un Eynesil Kazası, doğusunda Rize'nin İkizdere ve Kalkandere Kazaları ve güneyinde Gümüşhane'nin Torul ve Bayburt Kazaları bulunuyordu. Ayrıca Trabzon Karadeniz ile Ukrayna, Rusya, Gürcistan, Bulgaristan ve Romanya'ya da komşuydu. Trabzon şehir merkezinin yükseltisi fazla değildi ve dağlar denize paralel yönde uzanmaktaydı. Ancak bu düzlük kısa mesafede olduğundan 3 km. güney doğusunda ilerlendiğinde Trabzon şehrinin dayandığı dik yamaçlı ve düz sırtlı Boztepe, batısında ise Soğuksu Tepesi bulunuyordu[361].

Trabzon Vilâyeti'yle iç kesimlerin bağlantısını dağlara açılan geçitler sağlar. Bu geçitlerin başında Trabzon'u Gümüşhane'ye ve doğu vilâyetlerine bağlayan Zigana Geçidi ve Trabzon'u Bayburt'a bağlayan Soğanlı Geçidi vardı. Ayrıca vilâyet içinden akan önemli dereler Değirmendere, Zağnos ve Kuzgun Dereleri'dir.[362].

1920 yılı itibariyle Trabzon Vilâyeti kendisine bağlı 17 kazadan oluşuyordu. Bu kazaların 23 nahiyesi vardı[363]. Anadolu'nun bütün bölgelerinde olduğu gibi Doğu Karadeniz Bölgesi'nde de süreç aynı şekilde işledi.

23 Nisan 1920'de TBMM'nin açıldığı ve TBMM'de alınan kararla livaların vilâyete dönüştürülmesine başlanmasıyla birlikte Trabzon Vilâyeti'nden ayrılan yerler oldu.

18 Haziran 1920'de Lazistan[364],

5 Ağustos 1920'de Gümüşhane[365] ve

1921'de Ordu ve Giresun, Trabzon'dan ayrılarak bağımsız vilâyetler statüsüne yükseltilmişti. 1926 yılı itibariyle Trabzon Merkez Kazası'na bağlı iki nahiyede toplam 74.125 kişi, Akçaabat'ta 58.167 kişi, Maçka'da 17.505 kişi, Of'ta 77.885 kişi, Sürmene'de 63.570 kişi ve Vakfıkebir'de 64.295 kişi yaşamaktaydı.[366].

Trabzon Merkez Kazası'nın yüzölçümü 4.687 km^2'ydi[367]. 1935 yılındaki istatistiklere göre Trabzon'un nüfusu 433.698 kişidir[368].

---

[361] M. C. Ş. Tekindağ, *"Trabzon"*, **İslâm Ansiklopedisi**, XII/1, s.455-456.
[362] K. Erdeha, **Milli Mücadelede Vilâyetler ve Valiler**, s.174-176.
[363] Halit Eken, **Kapancızade Hamit Bey**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2008, s.99.
[364] **BCA**, BKK, 30.18.1.1/1.4.5, 18.06.1920; M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XII, TTK, Ankara, 2014, s.325.
[365] **BCA**, BKK, 30.18.1.1/1.8.11, 05.08.1920; **İstikbal**, 22 Eylül 1336, s.2.
[366] **Devlet Salnamesi, 1926-1927**, s.936-937.
[367] S. B. Çakıroğlu, **Tarihi Ekonomik Sosyal Yönleriyle Trabzon**, s.7.
[368] 1935 yılı nüfus artışında en önemli neden 2330 ve 2576 sayılı kanunların yürürlüğe girmesiyle daha önce kayıt altına alınmayan vatandaşların kaydolmasıdır. (**BCA**, MGM, 30.10.0.0/65.433.4, 27.07.1935.)

Tablo 14. XX. Yüzyılda Trabzon Vilâyeti İdari Taksimatı[369]

TRABZON VİLAYETİ		
Kazaları	**Nahiyeleri**	**Köy Adedi**
	TRABZON SANCAĞI	
Trabzon	Yomra, Maçka, Şarlı, Tonya	112
Ordu	Bolaman, Perşembe (Pençşenbe), Ulu yün, Habsana, Aybastı	237
Giresun	Keşab, Akköy, Piraziz	138
Tirebolu	Kırık	114
Görele, Merkez: Büyük Liman		56
Vakfıkebir, Merkez: Ful		55
Akçaabat, Merkez: Polathane		82
Sürmene		69
Of		
	CANİK (SAMSUN) SANCAĞI (1. Sınıf)	
Samsun	Kavak	215
Bafra	Alaçam	161
Ünye	Karakuş	117
Fatsa		84
Çarşamba		261
Terme		158
	LAZİSTAN (RİZE) SANCAĞI (2. Sınıf)	
Rize	Karadere, Mapavri, Yedi Köy	218
Pazar (Atina)	Hemşin	102
Hopa	Arhavi, Fındıklı (Viçe)	44
	GÜMÜŞHANE SANCAĞI (3. Sınıf)	
Gümüşhane	Kokas, Yağmurdere	50
Kelkit		99
Şiran, Merkez: Karaca	Kürtün	75
Torul: Merkez: Aradasa		49
Toplam Köy Adedi		2.618

[369] Binbaşı M. Nasrullah, Kolağası M. Rüştü ve Mülazım M. Eşref, **Osmanlı Atlası: XX. Yüzyıl Başlarında**, s.74.

Tablo 15. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Trabzon Vilâyeti'nin Nüfus Verileri (1914-1916)[370]

SENE	Trabzon Vilâyetinin Genel Nüfusu	Türkiye'nin Genel Nüfusu [371]
1914	1.122.947 [372]	16.037.000
1919	1.075.000 [373]	-
1920	1.139.641	-

Tablo 16. Cumhuriyet Döneminde Trabzon Vilâyeti'nin Nüfus Verileri[374]

SENE	Trabzon Vilâyeti'nin Genel Nüfusu	Türkiye'nin Genel Nüfusu
1926	355.543	-
1927	293.055 [375]	13.648.270
1931	381.190 [376]	-
1935	360.679	16.158.018
1940	390.733	17.820.950
1945	395.384	18.790.174
1950	420.279	20.947.188

[370] **2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, İl: Trabzon**, DİE Yayınları, Ankara, 2002, s.44.
[371] **22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı**, DİE Yayınları, s.3.
[372] Cem Bahar, **Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927**, T.C. Başbakanlık DİE, DİE Yayınları, Ankara, 1996, s.48; **Trabzon Vilâyet Salnamesi**, s.209.
[373] C. Bahar, **Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927**, s.61.
[374] **2000 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, İl: Trabzon**, DİE Yayınları, Ankara, 2002, s.44.
[375] **BCA**, MGM, 30.10.0.0/65.433.4, 27.07.1935.
[376] **BCA**, MGM, 30.10.0.0/65.433.4, 27.07.1935.

Tablo 17. Cumhuriyet Dönemi Trabzon Kazalarında Nüfus Gelişimi[377]

Vilâyetler ve Kazalar	1927	1935	1940	1945	1950
Trabzon Merkez Kaza	60.685	82.940	90.160	90.432	99.619
Akçaabat	41.537	53.758	58.532	61.183	66.328
Maçka	19.236	27.161	30.373	32.258	35.465
Of	63.558	66.465	75.427	75.764	43.629
Sürmene	57.644	60.857	70.864	69.456	71.676
Vakfıkebir	47.643	69.498	65.377	66.291	69.278
Çaykara [378]	-	-	-	-	34.284
Toplam	**290.303**	**360.679**	**390.733**	**395.384**	**420.279**

2- Trabzon Vilâyeti'nin Cumhuriyet Döneminde İdari Durumu

1917 yılında Rusların Karadeniz Bölgesi'nden çekilmesinden sonra Gümüşhane ve Lazistan Sancakları ve bunlara bağlı kazalar yeniden Trabzon Vilâyeti'ne bağlı bir hale geldi. TBMM'nin açılmasından sonra Ocak 1921'de Trabzon'a vali olarak İsmail Sabri Bey atandı[379].

Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde bulunan Trabzon'un Merkez Kazası dışında, Akçaabat, Giresun, Görele, Maçka, Ordu, Of, Sürmene, Tirebolu ve Vakfıkebir Kazaları'ndan oluşuyordu[380].

Cumhuriyetin ilânından sonra Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetindeki bulunan livaların vilâyete dönüştürülmesi süreci başlamış ve bu durumda Trabzon Vilâyeti'nin sınırlarının küçülmesine neden olmuştu. Özellikle Trabzon'dan Giresun, Ordu ve Rize'nin ayrılmasından sonra Trabzon Vilâyeti küçüldü. Ayrıca Trabzon Vilâyeti'ne

[377] **28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri (Vilâyet, Kaza, Şehir ve Köyler İtibariyle Türkiye Nüfusu)**, Türk Ocakları Merkez Heyeti Matbaası, İstanbul, 1928, s.XVI; **1935 Genel Nüfus Sayımı Kat'i ve Mufassal Neticeler**, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, s.5; **22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı**, DİE, s.26.

[378] Çaykara Kazası Of'a bağlı bir kazayken 1948 yılında Of'tan ayrılarak kaza haline getirilmiştir. Bundan dolayı 1950 senesinden önceki nüfusla ilgili bilgileri bulunmamakta ve Çaykara nüfusu Of Kazası içerisindeki nüfus sonuçlarının içerisinde değerlendirilmektedir.

[379] Hüseyin Albayrak, **Tarih İçinde Trabzon Valileri 1461-2007**, Trabzon Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 2008, s.305.

[380] K. Erdeha, **Milli Mücadelede Vilâyetler ve Valiler**, s.175.

Merkez Kazası dışında Akçaabat, Maçka, Of, Sürmene ve Vakfıkebir Kazaları bağlı kaldı. 1926 yılı itibariyle kazalarında değişiklik olmayan Trabzon Vilâyeti'ne Yomra ve Tonya Nahiyeleri'yle Sürmene Kazası bağlandı[381]. 1926 yılından sonra Trabzon Vilâyeti'ne bağlı kazalar zaman içinde ayrılarak sayıları çoğaldı ancak vilâyetin sınırlarında bir değişiklik yaşanmadı[382].

a) Trabzon Merkez Kazası

Trabzon, iskelesinden dolayı Doğu Anadolu Bölgesi'nin dünyaya açılan kapısı durumundaydı. Özellikle İran transitinin yapıldığı yolun başlangıcıydı ve bu özelliğiyle ticari yönden de çok değerliydi[383].

Trabzon Merkez Kazası I. Dünya Savaşı'nda yaşanan Rus işgalinden sonra Yomra ve Tonya Nahiyeleri'nin de bağlı olduğu bir kaza durumundaydı. Tonya Nahiyesi daha sonra Vakfıkebir Kazası'na bağlandı ve 1954 yılında kaza oldu[384]. Kireçhane Nahiyesi 168 km²'lik bir alana sahipti[385]. Merkez kazada yaklaşık 33.000 insan yaşarken, bu iki nahiyede 40.000'e yakın insan yaşıyordu[386]. Bu sayı 1950 yılına gelindiğinde Merkez Kaza için nahiyeleri ile birlikte toplam 99.619'a ulaşmıştı[387].

Trabzon Merkez Kazası'nın Arsin, Kireçhane ve Yomra isimlerinde üç nahiyesi vardı. Arsin Nahiyesi'nin kuzeyinde Karadeniz, batısında Yomra Kazası, doğusunda Araklı Kazası ve güneyinde Gümüşhane Vilâyeti bulunur[388]. Arsin Nahiyesi kendine bağlı 22 köyden oluşmaktadır. Arsin, 1957 yılına kadar Trabzon Merkez Kazası'na bağlı bir nahiye statüsündeyken çıkarın kanunla Trabzon'un kazası statüsüne yükseltildi[389]. 1943 yılında çıkarılan kanunla Kireçhane (Çağlayan) ismiyle bir nahiye daha teşkil edildi[390]. Yomra Nahiyesi'nin kuzeyinde Karadeniz, batısında Arsin Kazası,

---

[381] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XIV, TTK, Ankara, 2014, s.169.
[382] K. Erdeha, **Milli Mücadelede Vilâyetler ve Valiler**, s.175.
[383] Ömer Akbulut, **Trabzon Cumhuriyetten Evvel Tarih ve Valiler**, İstikbal Matbaası, Trabzon, 1955, s.10.
[384] **BCA**, BTDB, 30.11.1.0/164.27.4, 28.11.1943.
[385] **Turizm Envanteri Trabzon 1990**, Trabzon Turizm Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 1990, s.1.
[386] **Devlet Salnamesi, 1926-27**, s.936-937.
[387] **Nüfusun Vilâyet ve Kazalar İtibarile Köylerin de Nüfus Gruplarına Göre Dağılışı**, T.C. BİUM Yayınları, Ankara, 1950, s.36.
[388] **Trabzon İl Yıllığı 1967**, s.33; Dâhiliye Vekili Hilmi Uran, Trabzon Vilâyeti Merkez Kazası dâhilinde Arsin adıyla yeniden bir nahiye kurulmasına dair tanzim olunan kararname ve esbab-ı mucibe layihasını 31 Ocak 1946 tarihinde Başvekâlete göndermiştir. Vekâletçe yapılan incelemeler sonucunda; bu teklif yerinde görülmüş ve işlemi de 4025 sayılı kanun buyruklarına uygun bulunmuştur. (M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XIV, s.175.)
[389] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XIV, s.181.
[390] **BCA**, BTDB, 30.11.1.0/164.27.4, 28.11.1943; Kireçhane Nahiyesi, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Başvekil Şükrü Saraçoğlu ve Dâhiliye Vekili Hilmi Uran tarafından 28 Kasım 1943 tarihinde düzenlenen bir kararname ile ilişik, Kireçhane, Divrenoz, Tirzik, Kisarpa, Masarya, Zulmeta, Karlık, Argalye,

doğusunda Trabzon Merkez Kazası ve güneyinde Gümüşhane Vilâyeti vardı. Yomra Nahiyesi kendisine bağlı 43 köyden oluşmaktadır. Yomra, 1957 yılına kadar Trabzon Merkez Kazası'na bağlı bir nahiye statüsündeyken çıkarın kanunla Trabzon'un kazası statüsüne yükseltildi[391].

b) Akçaabat (Polathane) Kazası

Akçaabat ile ilgili olarak Trabzonlu tarihçi Şakir Şevket, yörede yerleşimin Yunanlılar tarafından başladığını belirtmektedir. Bölgeye maden aramak amacıyla gelip yerleşen Yunanlılar, putperest dinine mensuplardı ve kendi dinlerinin kutsal saydığı kavak ağacının (Yunanca Platna) bölgede fazlasıyla bulunmasından dolayı bölgeye *"Plothane"* demişlerdi[392].

Akçaabat Trabzon'un tarihi en eski yerleşim yerlerinden biriydi. Aynı zamanda yüz ölçümü ve ticaret hacmi açısından da oldukça büyüktür. Akçaabat, doğal limanı olması nedeniyle diğer yerleşim yerlerine göre tarihte her zaman ön planda olmuştu[393]. Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine giren Akçaabat, 1847-1850 yılları arasında idari teşkilatlanma olarak kaza statüsüne yükseltilmişti. Bu durumu o döneme ait öşür defterlerindeki kayıtlardan anlamak mümkündür. 1848 yılında hazırlanan bir rapora göre Akçaabat, Trabzon Sancağı'nın kazalarından biri olarak gösterilmektedir ve Akçaabat'ın 1848 tarihinde İskefiye, Şarlı ve Vakfıkebir isimlerinde üç nahiyesi mevcuttu. 1864 Vilâyet Nizamnamesi ile yeniden eski statüsüne döndürülen Akçaabat, 1886 yılında tekrardan kaza haline getirildi[394]. Akçaabat Kazası'nın merkezine Pulathane deniyordu. Akçaabat ile Trabzon'un sınırı Ayasofya

---

Mundayeniköy, Anifa, Mundagüzel, Tos, Hozamiya, Şömerya, Mahmat, Kalemen ve Ağrıt Köylerinden teşekkül olunmak üzere Trabzon Vilâyeti Merkez Kazası'nda merkezi Kireçhane Köyü olmak üzere Kireçhane adıyla yeni bir nahiye kurulmuştur. (M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XIV, s.173; **Resmi Gazete**, 6 Aralık 1943.)

[391] **Trabzon İl Yıllığı 1967**, Trabzon Valiliği Yayınları, Trabzon, 1967, s.43, M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XIV, s.173; Yomra Nahiyesi Abyon, Arsenbala, Arsenzir, Eldemenos, Özmehor, Oğuz, İşkivroz, Bacılak, Timurcılı, Çosera, Çicera, Hara, Hozarak, Hosmeşelos, Dirona, Dikena, Zazana, Zimleha, Sifter, Süfla, Simona, Şana, Sımarıksaikebir, Sukorı, Foşa, Karun, Kadaruksa, Kalafka, Kavala, Kocaba, Kohali, Kohala, Kodıl, Korukorgen, Komera, Gan, Latomsagir, Latomkebir, Masonyabala, Masonyazir, Varvara isimli 43 köyden meydana gelmiştir. (M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XIV, s.173.)

[392] *"Polathane"*; Trabzon'a bağlı olan, Kaza Merkezi Akçaabat'ın daha önceki adıdır. (B. Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, s.671.); İ. Kansız, M. V. Canalioğlu, V. Usta, **1930-1940 Yılları Vilâyet Belgeleri Göre Trabzon**, s.27.

[393] V. Harris, **The Report Of The Last British Consul in Trabzon…**, s.104-105.

[394] N. Aygün, *"Osmanlı Devletinde İdari Taksimat Alanındaki Düzenlemelerin…"*, s.46, 59.

Mahallesi idi ve Akçaabat, batı sınırında Akçakale'ye kadar olan bütün köylerin bağlı olduğu bir kaza konumundaydı[395].

Akçaabat'ın kuzeyinde Karadeniz, batısında Vakfıkebir Kazası, doğusunda Trabzon Merkez Kazası ve güneyinde Maçka Kazası bulunuyordu[396]. Akçaabat'ın kendisine bağlı 86 köyü vardı[397] ve 425 km^2'lik bir yüz ölçüme sahipti[398]. Akçaabat Kazası'nın Akçaabat, Derecik ve Düzköy Nahiyeleri vardı.

Derecik Nahiyesi'nin kuzeyinde Trabzon Merkez Kazası, batısında Akçaabat Merkez Kazası, doğusunda Trabzon Merkez Kazası ve güneyinde Gümüşhane Vilâyeti bulunuyordu[399]. Düzköy Nahiyesi'nin kuzeyinde Akçaabat Merkez Kazası, batısında Vakfıkebir ve Tonya Kazaları, doğusunda Derecik Bucağı ve güneyinde Gümüşhane Vilâyeti bulunuyordu[400].

c) Vakfıkebir (Büyükliman) Kazası

Osmanlı Devleti'nin Trabzon'u fethinden önce Vakfıkebir yöresinde Türkler yaşamaktaydı. Uzun Hasan döneminde yöreye kafileler halinde gelen Türkler, özellikle yüksek kesim olan Şalpazarı'na yerleşmişlerdi. Fatih Sultan Mehmet'in bölgeyi fethetmesiyle birlikte burada eskiden yerleşen Türklerin de yardımıyla Vakfıkebir'in tamamı Osmanlı Devleti'nin kontrolüne girmişti. Yavuz Sultan Selim'in validesi Gülbahar Hatun, Vakfıkebir'in gelirini Trabzon İmaret Tekkesi'ne vakfettiği için bu bölgeye de *"Vakfikebir"* ismi verilmişti. Vakfıkebir'in sahil kesiminde olan merkezi Yoroz ve Yuvabol Burunları arasında geniş bir koy içinde olduğundan buraya *"Büyük Liman"* adı da verilmişti. Bir diğer bilgi de Gümüşhane'nin Torul Kazası'ndan başlayan ve Vakfıkebir'in doğusundan denize dökülen Fol Deresi'nden dolayı buraya *"Fol"* ismi

[395] K. Karadenizli, **Trabzon Tarihi**, s.40-41.
[396] **Trabzon İl Yıllığı 1967**, s.30; K. Karadenizli, **Trabzon Tarihi**, s.39.
[397] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XIV, s.175-176.
[398] **Turizm Envanteri Trabzon 1990**, s.1.
[399] **Trabzon İl Yıllığı 1967**, s.31; Trabzon 4642 sayılı kanunla yeniden 16 kaza kurulmasına dair kararname 24 Ağustos 1944'te kabul edildi. Trabzon Vilâyeti Akçaabat Kazası'na bağlı merkezi Bodamya Köyü olmak üzere Derecik adıyla nahiye kurulmuştur. Derecik Nahiyesi'nin 17 köyü vardı. (M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XIV, s.176-177.)
[400] **Trabzon İl Yıllığı 1967**, s.31; Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Başvekil Şükrü Saraçoğlu ve Dâhiliye Vekili Hilmi Uran tarafından 28 Kasım 1943 tarihinde düzenlenen bir kararnameyle 15 köyü bulunan, merkezi Haçka Köyü olmak üzere Düzköy adıyla bir nahiye kurulmuştur. (M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XIV, s.177; **Resmi Gazete**, 6 Aralık 1943.); Ayrıca Düzköy Nahiyesi 1990 yılında yapılan bir değişiklikle nahiye statüsünden kaza statüsüne yükseltildi. (**BCA**, BTDB, 30.11.1.0/164.27.4, 28.11.1943.)

verilmişti. Tarihin belli dönemlerinde bu üç isimde kullanılmasına rağmen en bilindik ve kullanılan olanı Vakfıkebir'dir[401].

1850 yılında Akçaabat Kazası'na bağlı bir nahiye olan Vakfıkebir, 1851 yılında Akçaabat'tan ayrılarak idari teşkilatlanma olarak kaza statüsüne yükseltildi. 1858-1861 yıllarından Tonya Nahiyesi üç yıllığına Vakfıkebir'e bağlandı. 1869 tarihinde, Vakfıkebir, Tonya'nın bir nahiyesi oldu[402]. 1873 Vilâyet Nizamnamesi gereğince Vakfıkebir yeniden kaza statüsüne yükseltildi[403].

Vakfıkebir'in kuzeyinde Karadeniz, batısında Giresun Vilâyeti, doğusunda Akçaabat Kazası ve güneyinde Tonya Kazası bulunuyordu[404]. Vakfıkebir 458 km^2'lik yüzölçümüne sahipti[405]. Vakfıkebir'in Beşikdüzü, İskefiye, Şalpazarı, Tonya ve Vakfıkebir isimlerinde beş nahiyesi vardı.

Beşikdüzü (Akhisar) Nahiyesi'nin kuzeyinde Karadeniz, batısında Giresun Vilâyeti'nin Eynesil Kazası, doğusunda Vakfıkebir Kazası ve güneyinde Şalpazarı Bucağı bulunuyordu[406]. İskefiye Nahiyesi'yle ilgili olarak 28 Kasım 1943 tarihinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Başvekil Şükrü Saraçoğlu ve Dâhiliye Vekili Hilmi Uran tarafından düzenlenen bir kararnameyle 25 köyün bağlı olduğu Trabzon Vilâyeti Vakfıkebir Kazası'nda merkezi İskefiye Köyü olmak üzere İskefiye adıyla bir nahiye kurulmuştu[407]. Şalpazarı Nahiyesi'nin kuzeyinde Beşikdüzü Bucağı, batısında Görele Kazası, doğusunda Vakfıkebir ve Tonya Kazaları ve güneyinde Gümüşhane Vilâyeti bulunuyordu[408]. Tonya Nahiyesi'nin kuzeyinde Vakfıkebir Kazası, batısında Giresun Vilâyeti, doğusunda Akçaabat Kazası ve güneyinde Gümüşhane Vilâyeti

---

401 İ. Kansız, M. V. Canalioğlu, V. Usta, **1930-1940 Yılları Vilâyet Belgeleri Göre Trabzon**, s.29; Ö. Akbulut, **Trabzon Cumhuriyetten Evvel Tarih ve Valiler**, s.10; K. Karadenizli, **Trabzon Tarihi**, s.41.

402 N. Aygün, *"Osmanlı Devletinde İdari Taksimat Alanındaki Düzenlemelerin…"*, s.48-52.

403 K. Karadenizli, **Trabzon Tarihi**, s.45.

404 **Trabzon İl Yıllığı 1967**, s.40.

405 **Turizm Envanteri Trabzon 1990**, s.2; 1954 yılında Trabzon Vilâyeti'nde Altınoluk Kazası kurulduğu zaman Vakfıkebir Kazası, Tonya Nahiyesi'ndeki Fevziye ve Şova isimli iki köy Vakfıkebir Kazası Merkez Nahiyesi'ne bağlanmıştır. (M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XIV, s.236.)

406 **Trabzon İl Yıllığı 1967**, s.41; Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, Başvekil İsmet İnönü ve Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya 28 Eylül 1930 tarihinde hazırlanan kararname ile Trabzon Vilâyeti'ne bağlı Vakfıkebir Kazası'nda Şalpazarı ve merkezi Şarlı Köyü olmak üzere Akhisar adlarıyla birer nahiye teşkil olunmuştur. (M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XIV, s.237; **Resmi Gazete**, 13 Ocak 1954.)

407 M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XIV, s.238.

408 **Trabzon İl Yıllığı 1967**, s.42; Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Başvekil İsmet İnönü ve Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya 28 Eylül 1930 tarihinde hazırlanan kararname ile Trabzon Vilâyeti'ne bağlı Vakfıkebir Kazası'nda Şalpazarı ve merkezi Şarlı Köyü olmak üzere Akhisar adlarıyla birer nahiye teşkil olunmuştur. (M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XIV, s.237; **Resmi Gazete**, 13 Ocak 1954.)

bulunuyordu[409]. Tonya 1954 yılında çıkarılan bir kanunla Trabzon Vilâyeti'nde kaza haline getirilmiştir. Tonya Nahiyesi 20 köyden oluşmuştur[410].

d) Sürmene (Hamurga) Kazası

Sürmene'nin kuzeyinde Karadeniz, batısında Araklı Kazası, doğusunda Of Kazası ve güneyinde Gümüşhane Vilâyeti bulunur[411]. Sürmene'nin ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Kaza olmasıyla ilgili de 1285 Hicri tarihi tahminen verilmektedir[412].

Sürmene, Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında kaldığı 1873 yılına kadar idari teşkilatlanma olarak nahiye statüsündeyken, 1871 yılında Vilâyet Nizamnamesi gereğince kaza statüsüne yükseltilmişti[413]. Sürmene konum olarak Trabzon Merkez Kazası'yla Of Kazası arasındaydı ve 430 km^2'lik yüzölçüme sahipti[414].

1926-1927 Devlet Salnamesi'ne göre Sürmene'de 63.570 kişi yaşamaktaydı[415]. 1929 yılında Of ve Sürmene'de yaşanan heyelan ve sel felaketinden dolayı risk altında kalan iki bine yakın hanedeki 12.000 insan yaşadıkları yerlerden alınarak Maçka ve Bayburt Kazası'na yerleştirildi[416]. Sürmene Kazası'nın Araklı, Dağbaşı, Köprübaşı ve Küçükdere isimlerinde dört nahiyesi vardı.

Araklı Nahiyesi'nin kuzeyinde Karadeniz, batısında Arsin Kazası, doğusunda Sürmene Kazası ve güneyinde Gümüşhane Vilâyeti bulunuyordu[417]. Araklı Nahiyesi

---

[409] **Trabzon İl Yıllığı 1967**, s.39-40.

[410] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XIV, s.236; Önce bu kazanın ismi *"Altınoluk"* olarak Türk Hükümeti tarafından teklif edilmişse de İçişleri Encümeni'ndeki tadilat üzerine bu kazanın ismi Tonya olarak değiştirilmiştir. (M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XIV, s.236-237.)

[411] *"Psoron Limen-Yssou Limen"*; Sürmene Kazası'nın eski adlarından biridir. *"Psoron"* Hellence'de *"Uyuz Hastalığı"* demek olan *"Psora"*dan gelir ve *"Uyuzcuk"* demektir. Buna karşılık *"Yssou Limen (Yssos Limanı)"* adındaki *"Ysos"* adının ve *"Ysilime, Nysillime"* adlarının Luwi dilinden geldiği söylenmektedir. Ayrıca *"Ysilime"* adı da kullanılmaktadır. (B. Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, s.681, 822.); **Trabzon İl Yıllığı 1967**, s.38.

[412] İ. Kansız, M. V. Canalioğlu, V. Usta, **1930-1940 Yılları Vilâyet Belgeleri Göre Trabzon**, s.27; K. Karadenizli, **Trabzon Tarihi**, s.45.

[413] K. Karadenizli, **Trabzon Tarihi**, s.45.

[414] **Turizm Envanteri Trabzon 1990**, s.1.

[415] **Devlet Salnamesi, 1926-27**, s.936; **Nüfusun Vilâyet ve Kazalar İtibarile Köylerin de Nüfus Gruplarına Göre Dağılışı**, s.34.

[416] **BCA**, BKK, 30.18.1.2/36.39.1, 23.05.1933; Hikmet Öksüz, *"Çaykara'da Afete Bağlı Göç (1929-1973)"*, **Karadeniz Tarihi Sempozyumu**, (Haz. Kenan İnan vd.), Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon, 2007, s.1009.

[417] **Trabzon İl Yıllığı 1967**, s.32; Daha önce Trabzon Vilâyeti Sürmene Kazası'na bağlı Karadere Nahiyesi'nde Karadere adıyla bir kaza kurulması teklif edilmiş; ancak bu ismin Rize Vilâyeti'ndeki Karadere ile isim benzerliği olduğu ve karıştırılma ihtimali üzerine bu kazanın ismi Araklı olarak değiştirilmiştir. 1953 yılında çıkarılan kanunla Trabzon Vilâyeti'nde Araklı Kazası oluşturulmuştur. (M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XIV, s.178; M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XIV, s.227.)

kaza yapıldıktan sonra 372 km^2'lik yüzölçümüne sahipti[418]. Dağbaşı Nahiyesi'nin kuzeyinde Araklı Kazası, batısında Arsin Kazası, doğusunda Köprübaşı Bucağı ve güneyinde Gümüşhane Vilâyeti bulunuyordu[419]. Dağbaşı Nahiyesi'ne bağlı 16 köy vardı[420]. Köprübaşı Nahiyesi'nin kuzeyinde Sürmene Kazası, batısında Küçükdere Bucağı, doğusunda Dernek Bucağı ve güneyinde Gümüşhane Vilâyeti bulunuyordu[421]. Küçükdere Nahiyesi'nin kuzeyinde Sürmene Kazası, batısında Araklı Kazası, doğusunda Köprübaşı Bucağı ve güneyinde Gümüşhane Vilâyeti bulunuyordu[422].

Sürmene'ye bağlı Araklı Nahiyesi'nde özellikle portakal ve mandalina yetiştiriciliği yapılırken gemicilikle ilgilenen halk aynı zamanda balıkçılık da yapmaktaydı ve avladıkları balıkların bir kısmı balık yağı yapılıyordu[423]. Sürmene'nin diğer nahiyelerinde daha çok fasulye ve fındık tarımı yapılıyordu[424].

e) Of (Solaklı-Sulaklı) Kazası

Of'un kuzeyinde Karadeniz, batısında Sürmene Kazası, doğusunda Rize Vilâyeti ve güneyinde Çaykara Kazası bulunuyordu[425]. Of'un isminin yılan kavı anlamına gelen *"ofist"* kelimesinden türemiş olabileceği ve burada bulunan Solaklı Deresi yatağının yılan kıvrımına benzer olmasından dolayı buraya bu ismin verildiği tahmin edilmektedir. Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde belli bir süre Lazistan'a bağlı olan Of, sonradan Trabzon'a bağlandı ve idari teşkilatlanma olarak 1839 yılına kadar nahiye statüsünde idare edildi. 1839 yılından itibaren kaza statüsüne yükseltildi[426].

---

[418] **Turizm Envanteri Trabzon 1990**, s.1.

[419] **Trabzon İl Yıllığı 1967**, s.32; Sürmene Kazası'na bağlıyken Araklı Kazası kurulunca Dağbaşı Nahiyesi de Araklı'nın bir nahiyesi durumuna getirilmiştir. (M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XIV, s.181; M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XIV, s.229.)

[420] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XIV, s.181; M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XIV, s.229.

[421] **Trabzon İl Yıllığı 1967**, s.39; Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya Trabzon Vilâyeti'nin Of ve Sürmene Kazaları'nda dört nahiye teşkiline dair tanzim olunan kararname ve esbab-ı mucibe layihasını 9 Şubat 1931 tarihinde Başvekâlete göndermiştir. Başvekâlet 17 Şubat 1931 tarihinde bu evrakları Cumhurbaşkanlığına göndermiş ve bu nahiyelerin kurulmasına karar verildi. (M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XIV, s.227.)

[422] **Trabzon İl Yıllığı 1967**, s.39; Dâhiliye Vakili İ. Ethem Menderes, Trabzon Vilâyeti Sürmene Kazası'nın Küçükdere Nahiyesi'ne bağlı Hoyran, Kukada ve Halili Köyleri'nin Araklı Kazası'nın Merkez Nahiyesi'ne bağlanmasına dair tanzim olunan kararname ve eklerini 26 Ekim 1955'de Başvekâlete göndermiş. Vekâletçe yapılan incelemede Trabzon Valiliği'nin teklifi uygun görülmüş ve işlemi de Vilâyet İdare Kanunu hükümlerine uygun bulunarak Küçükdere Nahiyesi'nin kurulmasına izin verildi. (M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XIV, s.229.)

[423] Ö. Akbulut, **Trabzon Cumhuriyetten Evvel Tarih ve Valiler**, s.15.

[424] **BCA**, CHP, 490.1.0.0/513.2060.9, 28.12.1942.

[425] **Trabzon İl Yıllığı 1967**, s.37.

[426] İ. Kansız, M. V. Canalioğlu, V. Usta, **1930-1940 Yılları Vilâyet Belgeleri Göre Trabzon**, s.26; K. Karadenizli, **Trabzon Tarihi**, s.45.

1881-1888 yılları arasında kısa bir dönem Rize'ye bağlı olan Of Kazası, Cumhuriyetin ilânından sonra Trabzon'a bağlanmıştı. Sonradan tekrar Rize'ye bağlanması gündeme getirilmişti[427]. Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer'in Başvekâlet'e gönderdiği yazıda Of Kazası'nın da yeni kaza yapılan Viçe ile birlikte Rize'ye bağlanması belirtilmişti[428].

1926-1927 Devlet Salnamesi'ne göre Of Kazası'nın o yıllarda Trabzon'un diğer kazalarından daha fazla nüfusu vardı. Of'ta bu yıllarda 77.885 kişi yaşamaktaydı. Ayrıca Of'un Dernekpazarı, Hayrat ve Kadahor isimlerinde üç nahiyesi vardı[429].

Dernekpazarı Nahiyesi, Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya Trabzon Vilâyeti'nin Of ve Sürmene Kazaları'nda dört nahiye teşkiline dair tanzim olunan kararname ve esbab-ı mucibe layihasını 9 Şubat 1931 tarihinde Başvekâlete gönderilmişti. Başvekâlet 17 Şubat 1931 tarihinde bu evrakları Cumhurbaşkanlığına göndermiş ve bu nahiyelerin kurulmasına karar verildi[430]. Hayrat Nahiyesi'nin kuzeyinde Of Kazası, batısında Çaykara Kazası ve Dernek Bucağı, doğusunda Rize Vilâyeti ve güneyinde Uzungöl Bucağı bulunuyordu[431]. Kadahor Nahiyesi ise 1948 yılına kadar Of Kazası'na bağlı kaldı[432].

f) Maçka (Cevizli) Kazası

Maçka'nın ne zaman kurulduğuna dair kesin bilgi olmamakla birlikte, yapılan arkeolojik kazılara dayanılarak tarihinin çok eski dönemlere gitmediği görülmekteydi. Özellikle yörede en eski tarihi yapıların yapılış tarzından dolayı Bizans döneminde kurulduğu tahmin edilmektedir[433]. Maçka'nın kuzeyinde Trabzon Merkez Kazası,

---

[427] N. Aygün, *"Osmanlı Devletinde İdari Taksimat Alanındaki Düzenlemelerin…"*, s.48-52.

[428] **BCA**, MGM, 30.10.0.0/71.467.5, 19.01.1938; Trabzon Vilâyeti'nin de içinde yer aldığı Cumhuriyet Halk Fırkası III. Doğu Vilâyetleri Umumi Müfettişliği'ne 23 Ağustos 1935 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla Erzurum Milletvekili Tahsin Uzer atandı. 6 Eylül 1935 tarihinde Üçüncü Umumi Müfettişlik resmen kurulmuş olacaktı. (Mehmet Akif Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne Trabzon Tarihi)**, Trabzon Kitaplığı, İstanbul, 2009, s.204.)

[429] **Devlet Salnamesi, 1926-27**, s.936; Bunlardan Kadahor yeni adıyla Çaykara ve Dernekpazarı 1948 yılında, Hayrat ise 1990 yılında Of'tan ayrıldı. Çaykara'nın Of'tan ayrılmasından sonra kaza nüfusu 43.629 kişiye düşmüştür. (**Nüfusun Vilâyet ve Kazalar İtibarile Köylerin de Nüfus Gruplarına Göre Dağılışı**, s.30.)

[430] M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XIV, s.221; O. N. Ak, **Rize'nin Yönetim Tarihi**, s.67.

[431] **Trabzon İl Yıllığı 1967**, s.38; Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya Trabzon Vilâyeti'nin Of ve Sürmene Kazaları'nda dört nahiye teşkiline dair tanzim olunan kararname ve esbab-ı mucibe layihasını 9 Şubat 1931 tarihinde Başvekâlete göndermiştir. Başvekâlet 17 Şubat 1931 tarihinde bu evrakları Cumhurbaşkanlığına göndermiş ve bu nahiyelerin kurulmasına karar verildi. (M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XIV, s.221.)

[432] **Nüfusun Vilâyet ve Kazalar İtibarile Köylerin de Nüfus Gruplarına Göre Dağılışı**, s.30.

[433] İ. Kansız, M. V. Canalioğlu, V. Usta, **1930-1940 Yılları Vilâyet Belgeleri Göre Trabzon**, s.27.

Akçaabat Kazası batısında Tonya Kazası, doğusunda Yomra Kazası, Gümüşhane Vilâyeti ve güneyinde Gümüşhane Vilâyeti bulunuyordu[434].

Maçka'nın bilinen eski adı *"Cevizli"*ydi ve Trabzon'un Çaykara Nahiyesi kaza yapılana kadar denize kıyısı olmayan tek kazasıydı. Maçka, Gümüşhane Vilâyeti'nin sınırında ve Doğu Anadolu'ya Trabzon'un açılan önemli bir kapısıydı. Maçka'nın merkezi Cevizlik Köyü'ydü[435]. Osmanlı Devleti'nin Trabzon'u fethiyle Osmanlı hâkimiyetine giren Maçka, 1847 yılına kadar Gümüşhane Vilâyeti'nin bir kazası olsa da bu tarihten sonra Trabzon'a bağlanmıştı[436].

Maçka Kazası'na bağlı olan 74 köy vardı[437] ve 340 km^2'lik yüzölçüme sahipti[438]. Maçka Kazası'nın sadece Esiroğlu Nahiyesi vardı. Esiroğlu Nahiyesi'nin kuzeyinde Çağlayan Bucağı, batısında Derecik Bucağı, doğusunda Trabzon Merkez Kazası ve güneyinde Maçka Kazası bulunuyordu[439]. Esiroğlu Nahiyesi'nin kendine bağlı 24 köyü vardı[440].

g) Çaykara (Kadahor) Kazası

Çaykara'nın kuzeyinde Of Kazası, batısında Sürmene Kazası, doğusunda Rize Vilâyeti ve güneyinde Gümüşhane Vilâyeti bulunuyordu[441]. Çaykara idari teşkilatlanma olarak Of Kazası'nın bir nahiyesi durumundayken 1947 yılında çıkarılan bir kanunla kaza statüsüne yükseltildi. 48.782 kişinin yaşadığı Çaykara Kazası[442] 637 km^2'lik bir yüzölçümüne sahipti[443].

---

434 *"Matzouka"*; Maçka Kazası'nın Bizans çağında kullanılan ismidir. *"Matzouka"*, Bizans çağında bir yerleşim yeri değil, yöredeki halkın adıydı ve şimdiki Maçka yöresini kapsayan Bizans yönetimine *"Matzouka Halkı Bandon"*u deniyordu. (B. Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, s.529.); **Trabzon İl Yıllığı 1967**, s.36.

435 M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XIV, s.215.

436 N. Aygün, *"Osmanlı Devletinde İdari Taksimat Alanındaki Düzenlemelerin…"*, s.46.

437 **Nüfusun Vilâyet ve Kazalar İtibarile Köylerin de Nüfus Gruplarına Göre Dağılışı**, s.27; M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XIV, s.216.

438 **Turizm Envanteri Trabzon 1990**, s.1.

439 **Trabzon İl Yıllığı 1967**, s.36.

440 Esiroğlu'nda yaşayan halkın en basit köy ve devlet işlerini yapmakta zorlandığından Maçka Kazası'na bağlı olmak üzere Esiroğlu adıyla bir nahiye kurulmasına lüzum görülmüştür. (M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XIV, s.216.)

441 *"Kadahor"*; bu adın kökeni Ermenice olsa gerek *"Ahor"* Türkçe'deki *"Ahır"* sözcüğünün Ermenice karşılığıdır. *"Hor"* Ermenice'de *"Kuyu, Sarnıç"* anlamındadır. Ancak Ermenice'de *"Kad"* ya da *"Kada"* sözcüğü yoktur. (B. Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar**, s.357.); **Trabzon İl Yıllığı 1967**, s.33.

442 Yeryüzü şekillerinin engebeli oluşu, nüfus yoğunluğunun fazla olması nedeniyle halkın resmi işlerinde çok zaman kaybetmesi ve her türlü mevsim koşullarında zorluklarla karşılaşmalarına yol açmaktaydı. Dolayısıyla bölgenin kalkınması açısından gerekli olan denetleme işlerini sağlamak mümkün olmadığından Of-Bayburt yolu üzerindeki Çaykara (Kadahor) Dernekpazarı'nı (Kondu)'yu da kapsayacak şekilde şekillendirilerek kaza olması kabul edildi. (**BCA**, BTDB, 30.11.1.0/195.31.20, 12.12.1947.); 1947 yılında çıkarılan ilgili kanunla Of Kazası'na bağlı Kadahor ve Dernekpazarı Bucakları

Çaykara'nın kaza statüsüne getirildiğinde kaldırılan Dernekpazarı Bucağı, 1948 yılında merkezi Kondu Köyü olmak üzere yeniden kuruldu ve bu köy etrafındaki 12 köyün nüfusuyla 16.661 kişinin yaşadığı bir köydü[444].

Çaykara Kazası'nın Dernekpazarı isminde bir nahiyesi vardı. Dernekpazarı Nahiyesi'nin kuzeyinde Of Kazası, batısında Köprübaşı Bucağı, doğusunda ve güneyinde Çaykara Merkez Kazası bulunuyordu[445].

kaldırılarak eski adı Kadahor olan Çaykara Kazası oluşturulmuştur. (**BCA**, BTDB, 30.11.1.0/202.34.13, 27.12.1948; M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XIV, s.191.)

[443] **Turizm Envanteri Trabzon 1990**, s.1.

[444] Halkın ihtiyaçlarını karşılaması, hükümetle olan işlerini kolayca halledilmesi ve daha teşkilatı tam oturmayan yeni Çaykara Kazası'nın işlerini hafifletmek için, Trabzon Valiliği tarafından yapılan Dernekpazarı'nın nahiye olması teklifi bakanlıkça kabul edildi. (**BCA**, BTDB, 30.11.1.0/202.34.13, 27.12.1948.)

[445] **Trabzon İl Yıllığı 1967**, s.34; Dâhiliye Vekili Münir Hüsrev Göle, Trabzon Vilâyeti Çaykara Kazası'na bağlanmak üzere ve merkezi Kondu Köyü olan 12 köyün bağlı olduğu Dernekpazarı adıyla yeniden bir nahiye kurulmasına dair tanzim olunan kararname ve esbab-ı mucibe layihasını 23 Aralık 1948 tarihinde Başvekâlete göndermiştir. Bakanlık tarafından yapılan incelemede 41 köyün ve 48.782 nüfustan ibaret olan, çok geniş ve arızalı bir arazi üzerinde kurulan, kuruluş bakımından çok zayıf durum arz eden Çaykara Kazası'nın işlerini hafifletmek bakımından vaki teklif yerinde görülmüş ve işlemi de Vilâyet İdare Kanunu hükümlerine uygun bulunmuştur. (M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, XIV, s.194-195)

İKİNCİ BÖLÜM
DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ'NDE YAPILAN BAYINDIRLIK VE ASAYİŞ HARCAMALARI

A- TBMM HÜKÜMET PROGRAMLARINDA BAYINDIRLIK İŞLERİ (1923-1950)

Mustafa Kemal'in 9 Mayıs 1920 tarihinde TBMM Hükümeti Başkanı olarak birinci toplanma yılı açılış konuşmasında, bayındırlık alanında ele almak istediği işler şu şekildeydi; *"Memlekette ekonomik yönden gerekli olup, şimdiye kadar inşasına başlanamamış ana hatların, bilinen bunalım nedeniyle 1923 yılı itibariyle yapılması zordur. Ancak, mevcut olan yollarda halkımızın geçişine engel olan harap kısımlar ile köprülerin onarılmasına ve bu gibi yollarda inşa olunmamış önemli kısımların yapılmasına hız verilecek, Ankara-Sivas demiryolunun Yahşihan'a kadar işletmeye açılmasını sağlayacak tedbirler alınmıştır."*[446]

1923 yılı itibariyle Karadeniz Bölgesi genelinde ya da Doğu Karadeniz Bölgesi özelinde yapılması düşünülen bayındırlık işlerine değinilmemişti. Türkiye genelinde yapılması düşünülen farklı işlerin ne şartlarla yapılacağı üzerinde önemle durulmuştu.

I. İsmet İnönü Hükümeti Programı'nda (30 Ekim 1923-6 Mart 1924) Bakanlar Kurulu Başkanı olan Fethi Okyar (5 Eylül 1923), bayındırlıkla ilgili olarak; *"Savaş yıllarında bayındırlık işlerimize pek az yatırım yapabildik. Yollarımız ve köprülerimizin onarılması gerektiği gibi, birçok limanlarımız henüz yapılmamış, birçok akarsularımız yataklarının bulunduğu yerlerdeki topraklar için kazanç kaynağı olacak yerde, bakımsızlık yüzünden, o toprak için felâketlere sebep olmuştur. Birçok yerlerde öyle bataklıklar vardır ki, masraf edilip kurutulursa, bu yörede oturan halk için verim ve bolluk sağlanmış olur. Hâlbuki bu halleriyle, milletimizin sağlığını bozan ve nüfusumuzun artmasını önleyen mikroplar yatağıdır. Yaşamak ve ekonomik gelişmemizi sağlamak için bayındırlık işlerine dört elle sarılmak zorundayız."*[447]

I. İsmet İnönü Hükümeti Programı'nda (30 Ekim 1923-6 Mart 1924) bayındırlıkla ilgili olarak; *"Memleketin ulaştırma işleri üzerine, özellikle dikkatinizi çekmek isterim. Deniz ulaştırmamızın, çocuklarının kendi yetenek ve araçları ile yapılmasından, kısa zamanda elde edilen sonuçlar, şimdiye kadar bize engel olan*

[446] A. İnan, **Devletçilik İlkesi...**, s.27-28.
[447] Fethi Okyar, I. İsmet İnönü Hükümeti'nde Bakanlar Kurulu Başkanı olarak hükümet programını açıklamıştır. (A. İnan, **Devletçilik İlkesi...**, s.92.)

politik kısıtlamaların isabetsizliğini, derhal ortaya koymuştur. Bu yolda, az zamanda, kesin sonuç almak zorundayız. Memleketimizin muhtaç olduğu demiryolları, hiçbir an gözden uzak bulundurulmayacaktır. Sivas demiryolunun yapımına derhal başlanması kararını, gerçek bir gelişme tedbiri saymaktayız. Memlekette, her fırsattan yararlanarak, bir karış fazla demiryolu yapmak, hattâ durum her ne olursa olsun, bir gün dahi bu yoldan geri kalmamak prensibinin, milletin gerçek ihtiyacına bütünüyle uygun olduğu kanaatindeyim."[448]

II. Fethi Okyar Hükümeti Programı'nda (22 Kasım 1924-03 Mart 1925) bayındırlıkla ilgili olarak; *"Cumhuriyet yönetiminin memlekette bir anıtı olan Ankara-Sivas ve Sivas-Samsun hattının, bilinçli bir çalışma ile bitirilmesi en önemli amacımızdır. Doğal olarak büyük bir varlığa sahip olan Ergani madeninin, milletin istifadesine sunulmasını sağlamak için, Adana-Ergani hattının yapımını önemle izleyeceğiz. Karadenizden, doğu illerimize yapılacak demiryollarının kurulmasını sağlamak için, her tedbire başvurmayı görev sayıyoruz. Yol ve köprülerin yapımı; genel sağlık ve dolayısıyla milli ekonomimizle son derece ilgili olan bataklıkların kurutulması ile iş yeri olan limanlarımızın yapılmasını görmenin, ne kadar köklü bir ihtiyaç ve ne kadar köklü bir isteği yansıtmakta olduğunu söylemeye gerek yoktur. Bu ihtiyaçlardan, bütçenin gücü dışında kalmaları nedeniyle yapılamamış olanlarının, dış yatırımlardan yararlanılarak yapılmasının sağlanmasını, daima göz önünde bulunduracağız. Kamu yararına yapılacak dış yatırımlara, gerekli kolaylık ve güvenin gösterilmesi yolunda izlenmekte olan politikamızı, Yüce Meclisin uygun bulacağı inancındayız."*[449]

II. İsmet İnönü Hükümeti Programı'nda (3 Mart 1925-1 Kasım 1927) bayındırlık işlerini genel politika içerisinde vererek; *"Hükümetin genel politikası bilinmektedir. Dış işlerinde, yabancı devletlerle iyi ilişkilerin korunması, antlaşmaya bağlı olduğumuz konuların iyi niyetle yürütülmesi; bayındırlık, tarım ve memleketin sağlık işlerinin, gerekli tedbirlerin alınmasına özel önem verilerek geliştirilmesi, Cumhuriyetin, verimli ve düzenleyici çalışma şeklinin, maliyede, ticarette, maarifte ve adliyede devamıdır."*[450]

III. İsmet İnönü Hükümeti Programı'nda (1 Kasım 1927-27 Eylül 1930) bayındırlıkla ilgili olarak; *"Hükümetin bayındırlık işlerine özellikle önem vermekte olduğunu bilmem belirtmeye gerek var mı? Cumhuriyet, ilk gününden beri, başlıca*

---

[448] A. İnan, **Devletçilik İlkesi...**, s.97.
[449] İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri (24 Nisan 1920-22 Mayıs 1950)**, I, TBMM Basımevi, Ankara, 2013, s.99; A. İnan, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933**, s.100.
[450] A. İnan, **Devletçilik İlkesi...**, s.102-103.

görevinin imar ve bayındırlık olduğu gerçeğini anlamakta gecikmedi. Önümüzdeki yıl, bayındırlık bütçesini 32 milyon göreceksiniz. Bizim ihtiyacımıza göre henüz eksik bulduğumuz bu rakam, bu günkü durumuyla da, Türk milletinin, nasıl bir sulh ve bayındırlık unsuru olduğunu açıklar ümidindeyim. Bütçeden sağlanabilecek araçları, gelecek yıllar içinde Millî Savunma yanında, özellikle memleketim imarına ayırmak düşüncesindeyiz. Umarım ki, bu yıl yalnız altı yönde işleyen demiryolu yapımının gelecek yıllarda daha başka yönlerde de başlatılması; bayındırlık işlerinin özel olarak su işlerinde ve diğer imâr yollarında etkenlik göstermesi olanakları bulacağız. Ekonomik çalışmalarımızı, öncelikle memleketin ekonomik açığını kapama amacında toplamağa çalışacağız. Derhal kuracağımız "Yüksek Ekonomi Meclisi'nin", gerek bu konuda ve gerek hayat pahalılığında, hükümete birçok teknik yardımlar yapabileceğini kuvvetle ümit ediyorum. Hazinenin geliri ve maliyenin sarsılmaz bir halde korunması için Büyük Millet Meclisi'nin, bütün memlekette duyulacak, özel alâka ve yardımlarını diliyoruz."[451]

IV. İsmet İnönü Hükümeti Programı'nda (27 Eylül 1930-04 Mayıs 1931) bayındırlıkla ilgili olarak; *"Millî ekonomide izleyeceğimiz yol bilinmektedir. Bizim hükümet anlayışımız, her alanda, çalışmaların sonucunun millî ekonomimize ya bir fayda sağlaması, ya da bir engelin giderilmesi gibi ekonomik amaca yöneltilmesidir. Başlıca, İstanbul ve İzmir limanlarımızda uygulanan ve yanlış olarak, geniş anlamlı bir söz ile liman tekeli diye adlandırılan, Millî Yükleme ve Boşaltma şirketlerinin, bu işlerin serbest sanıldığı zamanlara oranla, bir ilerleme ve gelişme sağladıkları görülmüştür. Liman hizmetlerini biz, serbest işler türünden değil, kamu hizmetleri olarak düşünüyoruz. Bu nedenle, kamu hizmeti görecek örgütler kurma işlemimiz gerçekleşinceye kadar, buna en yakın olan, mevcut millî kuruluşları kaldırmayacağız. Bunların giderlerini azaltmak, araçlarını iyileştirmek ve çoğaltmak amacımızdır. Gitgide, kanun ve anlaşmaların ilgili maddeleri ile gücümüz ölçüsünde de, rıhtım hizmetlerini kamu kuruluşu şeklinde getirmeğe çalışmak, izlemekte olduğumuz yoldur."*[452]

VI. İsmet İnönü Hükümeti Programı'nda (04 Mayıs 1931-01 Mart 1935) bayındırlıkla ilgili olarak; *"Hükümetimizin gözönünde bulundurduğu başlıca konu, memlekette imar çalışmaları ile ekonomik durumun geliştirilmesidir. Onun için*

[451] A. İnan, **Devletçilik İlkesi...**, s.105.
[452] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.134; A. İnan, **Devletçilik İlkesi...**, s.109-110.

öncelikle, hem imar ve ekonominin, hem de genel olarak devlet hayatının düzeni için başlangıç ve temel olan malî düşüncelerimizi açıklamak isterim. Bilirsiniz ki satış fiyatlarının uluslararası pazarlarda hızla düşmesi, her memlekette olduğu gibi, bizi de etkilemiştir. Memleketin geleceğini düşünerek hareket etmesi ve ürünlerinin çeşitli olması nedeniyle, bizim bu bunalıma dayanabilmemiz daha ümit verici ve güçlü bir nitelik taşır. Bununla beraber, devlet harcamalarında ölçülü olarak aldığımız tedbirler ile yeni seneyi karşılamak kararındayız. Ancak bu sayede ekonomik ve malî hayatımızı ciddi sarsıntıya uğratmadan yeni imar ve gelişme programlarına geçebileceğimizi ve başladığımız işleri duraklamadan yürütebileceğimizi düşünüyoruz. Bu sebeple en büyük tedbir olarak, bütçenin hazırlanmasında son derece tutumlu olmağa dikkat ettik."[453]

VII. İsmet İnönü Hükümeti Programı'nda (01 Mart 1935-01 Kasım 1937) bayındırlıkla ilgili olarak; *"İmar faaliyetleri ve memleketin iktisadî vaziyetinin inkişafı Hükümetimizin başlıca nasbi nazar ettiği mevzulardır. Hükümetin şimdiye kadar olduğu gibi sade bir programı vardır. Ancak bu programı uygulamak için sağlam bir azim ve kesin bir karar ile çalışmak zorundadır. Biz, inkılâpların yarattığı yeni Türk toplumunun içeriden ve dışarıdan sulh ve güven içinde çalışıp ilerlemesini ve açılmasını amaç tutuyoruz. Sulh ve huzurun bulanmadan kalacağına ve gereğinde, yeterlikle ve fedakârlıkla korunacağına, güven havası, yurdun imarı ve yurttaşın refahı için birinci şart olduğuna inanıyoruz."*[454]

I. Refik Saydam Hükümeti Programı'nda (25 Ocak 1939-03 Nisan 1939) genel ekonomiyle ve bu bağlamda bayındırlıkla ilgili olarak; *"Maliyemizin ana prensibini, Cumhuriyet devrinin ilk olarak memleketimizde temin ve itina ile muhafaza ettiği hakikî ve samimî manası ile denk bütçe esası teşkil edecektir. Taahhüdlerimize olan sadakat, tediyelerimizdeki intizam sayesinde gittikçe artan Devlet itibarının takviyesi bu esasın büyük hassasiyetle takibi ile mümkün olabileceği kanaatindeyiz. Memleketimizin her sahada inkişaf ve umranına matuf mesai programlarımızı, bu sahaların her birindeki ihtiyaçları süratle tahakkuk ettirecek şekilde ve malî bakımdan sıkıntısız karşılanabilecek çerçeveler içinde, tanzim etmek azmindeyiz. Umumî hizmetlerin ifasını*

[453] A. İnan, **Devletçilik İlkesi...**, s.113-114; İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.217.

[454] VI. İsmet İnönü Hükümeti programında bayındırlıkla ilgili yapılacakların ayrıntılarına değinilmemiştir. (A. İnan, **Devletçilik İlkesi...**, s.119; İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.218.)

temin edecek varidat membalarını tanzim ederken istihsal ve vatandaşların tediye kabiliyetlerini tazyik etmemeğe hassaten dikkat edeceğiz."[455]

I. Refik Saydam Hükümeti Programı'nda (25 Ocak 1939-03 Nisan 1939) bayındırlıkla ilgili olarak; *"Demiryolu inşaatı Cumhuriyet devrinin çizdiği büyük program dairesinde devam ettirilecektir. Demiryollarımızın iktisadî ve teknik esaslar dâhilinde inkişafı için başlamış olan harekete kuvvetle devam olunacaktır. Memleketin en ziyade muhtaç olduğu ve tahakkuku halinde en yüksek ve feyizli neticeler vereceği tabiî bulunan su işlerine Büyük Millet Meclisimizin gösterdiği büyük alâka sayesinde geniş bir plâna başlanmış olduğu malûmunuzdur. Bu mesaiye devam olunacaktır. Diğer nafia ve amme hizmetleri üzerindeki çalışmalar da aynı hızla yürütülecektir."*[456]

II. Refik Saydam Hükümeti Programı'nda (03 Nisan 1939-09 Temmuz 1942); I. Refik Saydam Hükümet Programı aynı şekilde kabul edilmiş ve uygulamaya konmuştur.[457]

II. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti Programı'nda (09 Mart 1943-07 Ağustos 1946) bayındırlık işleriyle ilgili olarak; *"Önceki yıllarda yollar, sular, köprüler, demiryolları ve iskelelere dair uygulamaya konulan program aynen tatbik edilecek ve her yerde bu işlerimiz faal yürüyüşlerini muhafaza edeceklerdir."*[458]

Recep Peker Hükümeti Programı'nda (07 Ağustos 1946-10 Eylül 1947) ulaştırma ve iletişim işleriyle ilgili olarak; *"Ulaştırma işlerini; Milli Savunma, Emniyet ve ekonomi kudreti üzerinde en tesirli bir unsur sayan Hükümetimiz, Devlet Demir, Denizyolları ve Havayolları nakliyatında ve Posta, Telgraf, Telefon (PTT) hizmetlerinde güven, düzen ve sürati ve tam verimi sağlamayı prensip olarak daima göz önünde tutacaktır. İdarelerin halkla münasebetinde kolaylık zihniyetini bir itiyat halinde kurmak ve işletme şartlarını memleketin iktisadi ihtiyaçlarına uygun bir hale getirmek hedefimizdir. Bu maksada varmak için Devlet Demiryollarında, yıpranarak eksilen taşıtları tamamlayacağız. Ve ulaştırma hacmine uygun olarak sayılarını artıracağız. Bakımı ve onarımı emniyetle sağlayabilmek için fabrika ve atelyeleri genişletip çoğaltacağız… En önemli hatlardan başlayarak, bütün şebekeyi, artan ulaştırmayı uygun olarak ıslah edeceğiz."*[459]

---

[455] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.320.
[456] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.321.
[457] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.340.
[458] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.394.
[459] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.420-421.

Recep Peker Hükümeti Programı'nda (07 Ağustos 1946-10 Eylül 1947) bayındırlık işleriyle ilgili olarak; *"... Ankara'da ve doğu bölgelerimizde bir taraftan memurlarımızın ihtiyaçlarını, diğer taraftan bu bölgedeki halkımıza iyi örnekler vermek ve şehir ve kasabalarını yeni mahallelerle güzelleştirmek için başlanmış bulunan memur evleri yapımına sürekli olarak devam edeceğiz... Kurutma, taşkınlardan korunma ve sulama işleri olarak şimdiye kadar başlanmış bulunan büyük su işlerine de devam edilecektir. Bunlar tamamlandıkça devamlı işletme ve bakımlarının teşkilâta bağlanması işi de programa alınmıştır. Büyük su işleri dışında, ufak masraf ve yardımlarla büyük faydalar temin eden korutma, sulama tesislerle köy veya kasabaları tehdit eden suların zararsız hale konulması konularını içine alan küçük su işleriyle de ayrıca ve devamlı surette meşgul olunacaktır. Yurdumuzda yol meselesini esaslı bir iş olarak ele alacağız. Bu işi başarmak için demiryolu yapımında olduğu gibi ciddi ve programlı bir çalışma yapacağız. İlk on beş yıl içinde 20 bin km.'lik iyi, kuvvetli, fenni bir şose şebekesi kurulması mümkün olduğunu hesapladık. Yeni yollar yapılırken şimdi mevcut iyi, kötü güzergâhlardan da faydalanmak tabiidir. Yeni yolların bakımı için fenni esas tutuyoruz."*

"Trabzon-Eruzurum hattı bu programın ön işlerindendir. Böylece Cumhuriyet devrinin yüz akı olan demiryolları inşası bütün hızıyla devam edecektir. Ayrıca başlanmış bulunan Ereğli, Amasra, İnebolu, Trabzon limanlarıyla Antalya Küçük Taşıt Limanı ve diğer önemli iskelelerin inşaatına devam edilecektir..."

"Samsun, İzmir, Mersin, Antalya, İstanbul büyük limanlarıyla Ereğli Limanının genişletilmesi, Giresun, Kefken, Bartın ara limanları ve Karadeniz, Marmara ve Akdeniz'deki önemli kıyı kasabalarımızın bindirme ve indirme, yükleme ve boşaltma bakımından muhtaç oldukları iskele ve mendirekler de on yıl gibi bir zamanda bitirilmek imkânına doğru programa alınmıştır."[460]

I. Hasan Saka Hükümeti Programı'nda (10 Eylül 1947-10 Haziran 1948) bayındırlık ve ulaştırma işleriyle ilgili olarak; *"Millî ekonomide bir taraftan yolların, diğer taraftan limanların ehemmiyeti meydandadır. Bunun içindir ki, memleketin her tarafını birbirine bağlayan ana demiryolu şebekesini tamamlamaya ve yolların müntehi olduğu limanları biran evvel yapmaya çalışacağız. Yol şebekemizin en yeni usullerle ve makineli vasıtalarla yapılmasını ve sistemli bir bakım altına alınmasını esas tutuyoruz. Ulaştırma işlerinde tarife meselesine ehemmiyet vereceğiz. Memleketin ekonomik*

[460] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.425-426.

hayatında büyük rolü olan tarife sisteminin istihsali teşvik etmek ve kolaylaştırmak için icabında farklı ve seyyal olması imkânlarını araştıracağız."[461]

II. Hasan Saka Hükümeti Programı'nda (10 Haziran 1948-16 Ocak 1949) genel hükümet programıyla ilgili olarak; *"Yıllardır bütçemizin yarısını alan Milli Savunma masraflarını ve diğer yarısına yakın kısmını bulan Devle kadro giderlerini, öbür yandan kültür, ekonomi, sağlık ve bayındırlık alanlarında kalkınmamızın gerektirdiği karşılıkları, ekonomik kaynaklarımızı zorlamadan temin etmek ödeviyle karşı karşıya bulunmaktayız. Bundan dolayıdır ki, Devlet idaresi sorumluluğunu üzerine alan Hükümet, bu ödevini yerine getirebilmek için yüksek heyetimizin hem güvenine, hem yardımına dayanarak cesaretli ve radikal tedbirler almak mevkiindedir… İçinde bulunduğumuz hal ve şartlara göre, devlet masraflarında tasarruf lüzumunu görmemek mümkün değildir. Hükümetimiz bu tasarruf gayesini en ciddi şekilde gerçekleştirmek azmindedir. Bu arada, ekonomik kalkınmamız için doğrudan doğruya verimli olmayan ve geciktirilmesi mümkün olan inşaattan vazgeçmek kararındayız. Diğer taraftan, Devlet idare masraflarının her nev'inde mümkün olan azami kısıntıya gitmek suretiyle bütçe yükünü hafifletmeye gayret edeceğiz. Bütçe kısıntılarıyla birlikte, vergilerimizin ıslahı yolunda girişilmiş olan çalışmalara devam edeceğiz. Bu arada vergi reformumuzun esasını teşkil eden gelir ve usul kanunlarının Yüksek Meclisce bu yıl içinde kabulü, davanın hallini kolaylaştıracaktır."*[462]

Şemsettin Günaltay Hükümeti Programı'nda (16 Ocak 1949-22 Mayıs 1950) Hükümet bütçesi ve yol işleriyle ilgili olarak; *"... 1949 bütçesine gelince; Hükümetimiz, Büyük Mecliste beliren temayülleri göz önünde tutarak bazı kısıntılara ve yeni tertiplere gitmeyi kararlaştırmıştır. Bu sebeple halen Mecliste incelenmekte olan lüks kazanç ve yol vergileri tasarılarını geri istemek kararındayız. Ancak yol programını aksatmadan tatbik etmek için, yüksek huzurunuza başka bir teklifle gelmeyi düşünüyoruz."*[463]

B- ARTVİN VİLÂYETİ'NDE BAYINDIRLIK VE ASAYİŞ İŞLERİ

1- Artvin Vilâyeti'nde Bayındırlık İşleri

Cumhuriyetin ilânından sonra Hopa-Borçka yoluyla ilgili önemli çalışmalar yapıldı. Bu yol Artvin Kazası'nı Doğu Anadolu'ya en kısa şekilde bağlayan yol olması nedeniyle oldukça önemliydi. Bu yolun üzerinde bulunduğu arazinin engebeli

[461] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.490.
[462] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.591.
[463] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.683.

olmasından dolayı yıllarca hayvan üstünde nakliyat için kullanılabildi. Yolun inşaatına 1925 yılında Çoruh Vilâyeti tarafından başlanmış, 1926 yılında yolun bir kısmı müteahhitlere, bir kısmı da askerî amele bölüklerine tesviye yaptırılmış; fakat tamamlanamamıştı[464].

1933 yılı içerisinde Çoruh Vilâyeti'nde yapılan işlere baktığımızda, Kars-Ardahan-Artvin havalisini Hopa İskelesi'ne bağlanan 36 km. uzunluğundaki Hopa-Borçka yolu 655.000 lira sarf ile Nafia Vekâleti tarafından yaptırılmış ve 1933 senesinde ikmal edilmişti. O zamandan beri mütemadi tamirata tabi tutularak iyi halde muhafaza edilmektedir. Yolda 3 adet tamirat ekip binası inşa edildi. Mütemadi tamirat teşkilâtı için senede umumi muvazeneden 6.000 lira tahsisat verilmekteydi[465].

Artvin Mebusu Mehmet Asım (Us) Bey, daire-i intihabiyesinde yaptığı tetkik seyahatinden avdette Vakit Gazetesi'nin 18 Eylül 1933 nüshasında Artvin yolu hakkında güzel görüşlü bir makale yazmıştır. Bu makalede:

"Daha iki üç sene evvel Hopa'dan Borçka'ya gitmek için at sırtında yolcuların 10-12 saat zahmet çekmesi lâzım geliyordu. Fazla olarak yolun bazı yerlerinde de yolcuların bir iki saat yürümesi icap ediyordu. Şimdi ise yine yapılan şose sayesinde Hopa'ya çıkan yolcular otomobille bir saat sonra Borçka'ya varıyor. Birkaç sene evvel bu yoldan gelip geçenler Hopa'dan bu kadar kolaylıkla Borçka'ya varınca adeta kendinin rüya gördüğüne hükmediyor."[466]

Artvin Merkez Belediye Başkanı tarafından 1934 yılında Artvin Belediyesi tarafından Hükümet Binası önünde Cumhuriyet Meydanı açılmış ve ortasında bir abide ile Atatürk büstü konulmuştu[467].

1935 senesi Üçüncü Umumi Müfettişlik raporuna göre Çoruh Vilâyeti'nin toplam 280.028 liralık geliri vardı ve bu gelirden yapılacak harcamalar şu şekilde ayrıldı. Mütenevvi ve müşterek işlere 14.218 lira, sıhhi işlere 13.789 lira, ziraat ve bayındırlık işlerine 1.644 lira, maarif işlerine 111.123 lira, yol yapım işlerine 100.937 lira ve idare hesap işlerine 38.317 lira ayrılmıştı[468].

1941 yılı içerisinde Çoruh Vilâyeti'nde yapılan işlere baktığımızda, başlama tarihi 10 Eylül 1941 ve bitiriliş tarihi 22 Kasım 1941 olan Çoruh Sirya Hükümet Konağı

---

[464] **10. Yılda Türk Nafiası-Karayolları ve Köprüler**, II, s.41-42; Özcan Karacan, **Atatürk Döneminde Yapılan Karayolları, Barajlar ve Limanlar (1923-1938)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2005, s.32.

[465] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1936), s.54; **10. Yılda Türk Nafiası-Karayolları ve Köprüler**, II, s.146.

[466] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.4, (Eylül-1934), s.49-50.

[467] **Belediyeler Dergisi**, S.4-5, (Kasım-Aralık-1935), s.43.

[468] **Belediyeler Dergisi**, S.19, (Şubat-1937), s.38.

tamiri işi için 880,71 lira taahhüt bedeli onaylandı. Ayrıca yine bu yıl içerisinde 22 Kasım 1941 tarihinde Çoruh Arhoni PTT binası inşaatı işi için 7.839,87 lira muvakkat kabul keşif bedeliyle onaylanmıştı[469].

a) Artvin Vilâyeti'nde Yol İşleri

Artvin Vilâyeti ulaşım yönünden Doğu Karadeniz Bölgesi'nin en geri kalmış vilâyetiydi. Sarp ve dağlık yollardan ulaşılan Artvin Vilâyeti'nin halkı düzgün yollarının olmayışının eksikliğini sürekli hissetmekteydi. Doğanın acımasız zorluklarıyla mücadele etmeye çalışan vilâyetin gelişmesinin önündeki en büyük engel ulaşımdı. Artvin Vilâyeti'nde yapımına başlanılan Hopa-Borçka arasındaki 36 km.'lik yol, Ardahan sınırında Yalnızçam'a kadar devam eden 146 km.'lik bir yol mevcuttu. Artvin'den Melo'ya kadar olan 49 km. Borçka'dan Maradit'e kadar olan 22 km. yine Borçka'dan Murgul Nahiye Merkezi'ne kadar olan 20 km.'lik yollar tamamen bozuktu ve bir kısmı tarla haline getirilmiştir. Merkeze güvenli bir yolla bağlanamamış, Şavşat halkı ve köylüleri ise düzgün bir yolun olmayışı nedeniyle tamamen bunalmış haldeydi. 30 km. olan bu yolun mutlaka tamire ihtiyacı vardı. Bu yolların dışında; İsmet Paşa'nın yapımını istediği Rize ve Hopa arasındaki yol bakımsız haldeydi. Köprüleri tamamen ortadan kalkmıştı. Hopa ve Kemalpaşa arasında 19 km. Borçka ve Hopa arasında 36 km. olmak üzere iki yol daha mevcuttu[470]. Borçka ve Hopa arasındaki yol devlet eliyle yapılmıştı ve 12 amele devamlı olarak yolun bakımı ile uğraştıklarından yol sorunsuz haldeydi. Borçka'dan sonraki yol ise hem dar hem de bozuktu[471].

1930 yılı içinde yapımına başlanılan Hopa-Borçka yolu için yerel kaynaklarla 1925 yılında girişimlerde bulunulmuş, 1930 yılında 12 yıllık devlet yol programına alınmıştı[472]. 19 Şubat 1930 tarihli kararname ile Hopa-Borçka yolunun inşasında harcamak üzere 505.000 lira ödenek ayrılması ve bu paranın da başka yerde kullanılmamasına karar verildi. 1930 yılında bu yolun ikmal işi Nafia Vekâleti tarafından müteahhide ihale edilerek 1933 yılı ortalarında tamamlandı[473].

1936 yılı içerisinde Artvin Vilâyeti'nde yol yapım işlerine baktığımızda, Artvin Vilâyeti'nde Hopa'dan Borçka'ya 26 km.'lik yol memleketimizde emsali az görülür bir şekilde yapıldı. Borçka'dan Yalnızçam'a uzanan 143 km.'lik yol da kısa zamanda

[469] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-İkinci Teşrin/Kasım-1942), s.20, 28.
[470] **BCA**, MGM, 30.10.0.0/65.434.4, 20.07.1936.
[471] A. Us, **İstanbul'dan Çoruh'a**, s.69.
[472] Nuray Özdemir, **Cumhuriyet Dönemi Karayolları Politikası (1923-1960)**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2006, s.66.
[473] **BCA**, 030.18.01/8.9.8.

düzenlendi. Artvin Vilâyeti'nde yola en muhtaç kısım Şavşat Kazası'dır. Şavşat'tan Ardahan sınırına Sahra Geçidi'ne kadar olan 30 km.'lik kısım 6 m. genişliğinde yeniden inşa edildi. Şavşat'tan Berta Köprüsü'nde Ardahan yolunu Amuden ve Berta Deresi istikametinde bulunan 30 km.'lik kısmından 20 km.'nin tesviyesi bitirildi[474].

Ayrıca 1936 yılı içinde 36 km.'den ibaret olan Hopa-Borçka şosesi devamlı tamiratına her sene olduğu gibi bu senede devam edildi. 1936 mali yılında yolun kumlanması, şosesi sökülen kısımların tokmaklanması, hendek tamiri, imalâtı sınaîye tamiratı gibi işler yapılmış ve Heyeti Umumiyesi'ne 6.500 lira harcandı. 1936 yılı içerisinde ayrıca yapımına devam edilen Borçka'dan Madarit sınırına ulaşılan yolun 20 km.'lik kısmı atlarla bile geçilemez haldeyken açıldı, Borçka'dan Murgul'a varan 20 km.'lik diğer bir yol da tamir ve ıslah edildi. 52 km.'lik Artvin-Melo yolu da otomobille serbestçe ve güvenle geçilebilir bir hale getirildi. Diğer taraftan Yusufeli Kazası yolundan Çoruh kenarında ve Cengert'ten Ersis'e kadar 30 km.'lik kısım tamamen düzeltildi. Hopa-Sarp Sınır Kapısı'na kadar 36 km.'lik yol da yapılmıştı. Bu dönemde yol işlerinin yanı sıra Artvin Vilâyeti'nin yakında elektriğe kavuşacağı, Borçka ve Hopa Kazaları elektriği için de yetkili bir teknisyenin tetkik yaptığı, Kuarsan (Kuvarshan) Bakır Madeni'nin devlet tarafından yeniden işletilmesi konusunda önemli gelişmeler yaşandı[475].

1937 yılı içerisinde Hopa-Borçka yoluyla ilgili olarak, 1937 mali senesinde Umumi Muvazene tahsisatıyla yapılacak işler için bir program hazırlandı. Buna rağmen 1937'dan döndürülmüş şose inşaatı ve silindir taksitlerine 1.506.968 lira, 1937'de yeniden yapılacak şoseler ve silindir mubayaası, daimi bakım için 408.048 lira tahsis edildi[476].

1938 yılı içerisinde Artvin Vilâyeti'nde yol yapım işlerine baktığımızda, Artvin-Sirya-Yusufeli yolunda 17 km. uzunluğunda düzleştirmesi yapılarak tekerlekli araçların

---

[474] **Belediyeler Dergisi**, S.18, (Ocak-1937), s.82.

[475] **Belediyeler Dergisi**, S.18, (Ocak-1937), s.82-84; *"Kuarshan (Kuvarshan) Bakır Madeni"* ile ilgili olarak; I. Dünya Savaşı başlamadan önce 1901 yılında Artvin Merkeze bağlı Beşağıl Köyü ahalisinden İmamzade Mahmut Efendi, Kuvarshan (Bakırköy) Köyü'nde bulduğu maden örneklerini Rus Hükümeti'nin yol mühendislerinden Pasiç Bagdaboviç'e gösterir. Rus Mühendis bu örnekleri tahlil ettirir ve bakır madeni olduğunu anlayınca, örneklerin toplandığı yerleri arama ve işletme ruhsatlarını alarak bakır madenini ortaya çıkarır. Daha sonra bu maden 1905 yılında Alman Simens Şirketi'ne satılır. Simens Şirketi burada bir fabrika kurar ve bakır madenini işletmeye başlar. I. Dünya Savaşı'nda çalıştırılmayarak terk edilen fabrikanın bütün tesisleri, araç ve gereçleri köylüler tarafından korunarak tahrip edilmesi önlenmiştir. 1921 yılında madenin eski sahipleri yeniden başlamışlarsa da 1928'de nihai olarak işi bırakmışlardır. 1937 yılında Türk Hükümeti bu madeni tekrar açmış ve madeni ayırt etmeksizin ve yoğun şekilde kullanılması ve üretim yapılması da bu tarihte başlamıştır. (V. Kovenko, *"Artvin Bölgesi Kuvarshane Bakır Madenleri"*, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, XXVII, S.27, (Ay yok-1942), s.230; **http://atvinkuvarshan08.blogspot.com.tr**/ (Erişim Tarihi: 01 Mayıs 2018).)

[476] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1937), s.165.

geliş ve gidişine müsait bir hale getirilerek bu kısım üzerinde 16.464 m^3 toprak hafriyatı ile 12.354 m^3 maktaı dâhilinde imlâ ve 3.612 m^3 ariyetten alınarak kamyonla yol boyuna sevk edilmek suretiyle imlâ yapılmış, 6.064 m^3'ü de kayalık araziden lağım ve küskü ile kayalık hafriyat haline getirilerek yol açıldı. Hopa-Sarp yolunda gidiş gelişe engel ahşap muvakkat geçitlerin müteahhidi tarafından üç menfez betonarmeye tahvil edildi. Artvin-Borçka yolundaki gidiş gelişe engel kötü dönemeçlerin ıslahı için müteahhidi tarafından 174 m^3 harçlı istinat duvarları yapılmak suretiyle bu yolun da tehlikeli vaziyeti ortadan kaldırıldı. Hopa-Rize yolundaki ahşap köprülerden altısı müteahhidi tarafından ayakları kârgir tabliyesi betonarme olarak inşaatı yapıldı. Ayrıca Hopa-Borçka-Artvin-Yalnızçam yolunda çalıştırılmakta olan mütemadi tamirat ameleleri bu yolu tekerlekli araçların gidiş ve gelişine açık hale getirildi. Aynı zamanda 1938 yılında Borçka Köprüsü'nün 74.805,62 bedelle yapılması onaylandı[477].

1939 yılı içerisinde Artvin Vilâyeti'nde yol yapım işlerine baktığımızda, 6 Eylül 1939 tarihinde Hopa-Borçka yolu 5+875-23+021 km.'ler arasında beş köprü inşaatı için 10.842,72 lira keşif bedeliyle kabul edildi. 6 Ekim 1939 tarihinde Borçka-Artvin yolunun 36+300-42+300 km.'leri arasında şose inşası için 16.390,80 lira keşif bedeliyle kabul edildi. 6 Ekim 1939 tarihinde Hopa-Rize yolunun 0+000-20+000 km.'leri arasında şose inşası için 58.158,00 lira keşif bedeliyle kabul edildi. 10 Ekim 1939 tarihinde Artvin-Yalnızçam yolunun 8+000-15+000 km.'leri arasında esaslı tamirat yapılması için 30.900,80 lira keşif bedeliyle kabul edildi. Yine aynı tarihinde Artvin-Yalnızçam yolunun 32+500-36+800 km.'ler arasında esaslı tamirat işi için 7.277,40 lira keşif bedeliyle kabul edildi[478].

1940 yılı içerisinde Artvin Vilâyeti'nde yol yapım işlerine baktığımızda, 8 Ekim 1940 tarihinde Hopa-Borçka yolunun 1+200-1+325 km.'lerinde istinat duvarı ve mahmuz inşaatı için 12.103,98 lira muvakkat keşif bedeliyle kabul edildi[479].

1941 yılı içerisinde Artvin Vilâyeti'nde yol yapım işlerine baktığımızda, Borçka-Madarit yolu üzerinde Glaskor Köprüsü tamiri işi için 951,31 lira keşif kabul bedeliyle yapılması onaylandı. Hopa-Borçka yolu üzerinde İçkale Köprüsü'nün tamiri işi için 4.345,84 lira keşif kabul bedeliyle yapılması onaylandı[480]. 7 Şubat 1941 tarihinde Artvin-Kars yolundaki Sotibar Köprüsü tamirine ait iş için 1.352,24 lira keşif bedeliyle kabul edildi. 12 Şubat 1941 tarihinde Çoruh'ta Ertun-Erzurum yolunun

[477] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1938), s. 106-107, 350-353.
[478] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.6, (İkinci Teşrin/Kasım-1939), s. 70, 79-81.
[479] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.7, (Kânunuevvel/Aralık-1940), s.57.
[480] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-1943), s.427.

1+000-1+000 km.'lerinde istinat duvarı inşası işi için 3.270,90 lira keşif bedeliyle kabul edildi[481]. 3 Nisan 1941 tarihinde Artvin-Yalnızçam yolunun 8+000 km.'sinde Sotibar Köprüsü tamir işi için 2.299,19 lira keşif bedeliyle kabul edildi[482]. 14 Mayıs 1941 tarihinde Hopa-Kars yolunda 5 adet istinat duvarı inşası işi için 4.649,63 lira keşif bedeliyle kabul edildi. Yine aynı tarihte Hopa-Kars yolunun 75. km.'sinde istinat duvarı yapılması için 3.804,56 lira keşif bedeliyle kabul edildi[483]. 10 Temmuz 1941 tarihinde Hopa-Kars yolunda şose ve sınaî imalat tamiri işi için 9.518,56 lira keşif bedeliyle kabul edildi[484].

1941 yılı içerisinde yapımına devam edilen Hopa-Borçka yolunda mütemadi tamirat yolun iyi durumda bulundurulması temin olunmuş ve bu yol üzerinde 90.000 m^3 harçlı ve 257.000 m^3 kuru istinat duvarı yapılmış ve 24.25 m. uzunluğunda bir köprü tamir edildi. Borçka-Artvin yolunun muhtelif km.'lerinde 200 m.'lik menfez tamir ve 488.000 m^3 harçlı 590.000 m^3 kuru istinat duvarı inşa edildi. Artvin-Şavşat yolunda 3.160 m^3 kuru istinat duvarı ve 4.100 m. tul toprak tesviyesi yapıldı[485]. Ayrıca 1941 yılında Hopa-Borçka yolunun yanı sıra Hopa-Rize ve Borçka-Artvin yollarında 188 m. mikâp kuru, 26 m. mikâp harçlı istinat duvarı inşa edildi. Artvin-Kars yolunda bir adet 2,50 m. açıklığında yeni köprü inşa edilmiş, toplam uzunluğu 6,00 m. olan 2 adet köprü tamir edilmiş. 323 m^3 kuru, 286 m^3 harçlı istinat duvarı inşa edildi. Artvin-Şavşat ve Borçka-Maçahil yollarında 1.956 m^3 kuru istinat duvarı inşa edilmiş ve diğer bütün vilâyet yollarında tamiratına devam edildi[486].

1942 yılı içerisinde Artvin Vilâyeti'nde yol yapım işlerine baktığımızda, 4 Mart 1942 tarihinde Çoruh Cankurtaran sığınakları inşası işi için 145,00 lira keşif bedeli kabul edildi[487].

1943 yılı içerisinde Artvin Vilâyeti'nde yol yapım işlerine baktığımızda, 31 Mayıs 1943 tarihinde Hopa-Kars yolunun 60+000 km.'leri arasında istinat duvarı inşası işi için 8.883,34 lira keşif kabul bedeliyle yapımı onaylandı[488].

1944 yılı içerisinde Artvin Vilâyeti'nde yol yapım işlerine baktığımızda, 27 Nisan 1944 tarihinde Hopa-Rize yolu 0+000 ile 0+31 km.'leri arası asfalt ikinci keşif işi için 1.618,92 lira keşif kabul bedeliyle yapımı onaylandı. 10 Mayıs 1944 tarihinde

[481] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.11, (Nisan-1941), s.122, 124.
[482] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.12, (Mayıs-1941), s.96.
[483] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.1, (Haziran-1941), s.116.
[484] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.3, (Temmuz-1941), s.70.
[485] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1941), s.102.
[486] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-İkinci Teşrin/Kasım-1942), s.233.
[487] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.11, (Nisan-1942), s.92.
[488] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.3-4, (Ağustos-Eylül-1943), s.67.

Hopa-Kars yolu 60+000 km.'de emaneten yaptırılan istinat duvarı işi için 6.577,97 lira keşif kabul bedeliyle yapılması onaylandı. 11 Mayıs 1944 Kars-Artvin yolunda sığınak yapılması için 1.450,00 lira keşif kabul bedeliyle yapılması onaylandı[489]. 1944 yılında Çoruh (Artvin) Vilâyeti'nin geliri 141.464 liraydı[490].

1946 yılı içerisinde Artvin Vilâyeti'nde yol yapım işlerine baktığımızda, 1946 yılı Ağustos ayında Borçka-Artvin yolunun istinat duvarı ve köprü döşemesi işi için 4.099,29 lira keşif kabul bedeliyle yapılması onaylandı. 1946 yılı Ağustos ayında Artvin-Sotibar yolu 0+388 km.'de istinat duvarı işi için 5.447,02 lira keşif kabul bedeliyle yapılması onaylandı[491]. 1946 yılı öncesinde ihalesi yapılan ve halen yapımına devam edilen Hopa-Rize yolu üzerinde bulunan Viçe Köprüsü ve Kavak Köprüsü'nün yapımı Bayındırlık Bakanlığı'nın onayıyla 605.000,00 liraya yapılması onaylandı[492].

1948 yılı içerisinde Artvin Vilâyeti'nde yol yapım işlerine baktığımızda, 1948 yılında Çoruh-Yusufeli yolunun 50.000 lira bedelle yapılması onaylandı. 1948 yılında Çoruh Vilâyeti'nde Hopa-Borçka yolunun 13.064 lira bedelle yapılması onaylandı. Yine Hopa-Borçka-Artvin yolu üzerindeki Kovarshan Köprüsü'nün 1.873,88 lira bedelle yapılması ve bu paranın Bayındırlık Bakanlığı ödeneğinden karşılanmasına karar verildi. 1948 yılında Hopa-Rize yolu üzerindeki Bozukkale Köprüsü'nün 10.003,05 lira bedelle yapılması ve bu paranın Bayındırlık Bakanlığı ödeneğinden karşılanmasına karar verildi[493]. 1948 yılında küçük onarım işleriyle alakalı olarak Ardahan-Çoruh yoluna 40.000 lira ve Çoruh-Yusufeli yolu için 49.000 lira aktarılması onaylandı[494].

1949 yılı içerisinde Artvin Vilâyeti'nde yol yapım işlerine baktığımızda, 1949 yılında küçük onarım işleriyle alakalı olarak Horasan-Kars-Hopa yolunun onarımı için 25.000 lira aktarılması onaylandı. Yine 1949 yılında Çoruh-Yusufeli yolunun onarımı için 215.000 lira aktarılması onaylandı[495].

b) Borçka Kazası Bayındırlık İşleri

Borçka Kazası'nda Maliye Vekâleti'nin onayıyla Borçka Hükümet Konağı'nın 17.798,12 liraya yapılması onaylandı[496]. Sonrasında Borçka Hükümet Konağı'nın yapımıyla ilgili olarak 24 Mart 1939 tarihinde 26.507,14 lira keşif bedelle yapılması

[489] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.1, (Ağustos-1945), s.92, 94.
[490] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.4, (Ekim-1945), s.101.
[491] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.4, (Aralık-1946), s.70-71.
[492] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.3, (Ekim-1946), s.130.
[493] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.yok (Aralık-1948), s.33, 54.
[494] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.yok (Aralık 1949), s.29.
[495] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.yok (Aralık 1949), s.31, 33.
[496] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-1943), s.237.

onaylandı[497] ve 11 Eylül 1939 tarihinde 26.700,14 lira keşif bedeliyle yapılması kabul edildi[498].

c) Borçka Kazası Yol İşleri

Çoruh Vilâyeti'nde Hopa-Kars yolunun 36. km.'sinde Borçka Kasabası civarında ve Çoruh Nehri üzerinde yapılmış olan Borçka Köprüsü memleketimizin en büyük açıklıktaki köprüsüydü. Mesnetleri arası 113 m. ve kenar yüksekliği mesnetlerden itibaren 15,75 m. idi. Esas aksamı demir olan köprünün döşemesi ahşaptan yapılmış ve yola 4,5 m. genişlik verildi. Demir aksamı 230 ton ağırlığındaydı ve Skoda Fabrikası'na 68.400 liraya yaptırıldı. Fakat bu paranın 26.000 lirası gümrük ve *"oktruva vergileri"*[499] olduğu için köprü memleketimize 42.500 liraya mal oldu. Ahşap döşeme aksamı ile mevcut ayakların tahkimatı için ayrıca 7.200 lira harcandı[500].

Evvelce Ruslar tarafından bu mevkie müteaddit gözlü bir köprü yapılmışsa da sert meyilli olan Çoruh Nehri'nin ayaklarının altını oyması neticesinde bu köprü yıkılmıştı. Gidiş geliş yolu üzerinde önemli bir geçiş noktasında olan bu yolun ve köprü geçişi karşıdan karşıya gerilmiş kablo ile işleyen salla yapılmaktaydı. Eski köprünün yıkılmamış olan iki kenar ayaklarından birisi sağlam kaya üzerinde, diğeri de suların zararlı olduğu mıntıka dışında sağlam bir halde bulunduklarından bu ayaklardan faydalanıldı, yalnız tek açıklıkta geçilmesi zaruri olan bu noktada mevcut ayaklar üzerine oturtulacak köprünün hafif olması için demirden yapılmasına karar verildi. Borçka Köprüsü 1935 senesinde doğu illerinde inceleme gezisi yapan Başbakan İsmet İnönü tarafından açıldı[501].

Ayrıca bu köprünün üzerinde bulunduğu Çoruh Nehri'nde de 15 Temmuz 1938 tarihinde yaptırılacak hidroelektrik tesisatı için 800 m. uzunluğunda bir kanal ile fabrika

---

[497] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.10, (Mart-1938), s.45.
[498] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.4, (Eylül-1939), s.36.
[499] *"Oktruva Vergileri"*; Ticaret amacıyla şehirlere dışarıdan getirilen mallardan alınan giriş vergisidir. *"Oktruva"* Fransızca kökenli bir kelimedir ve bu vergi Osmanlı Devleti'nde *"Duhuliye Resmi"* adı altında alınmıştır. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Oktruva_vergisi, (Erişim Tarihi: 09.05.2018).)
[500] (Borçka Köprüsü'nün yapımıyla ilgili herhangi bir tarih verilmemiştir; ancak yararlandığım kaynaktan dolayı 1933 tarihine kadar olan süreçte yapıldığını söyleyebilirim.) **10. Yılda Türk Nafiası-Karayolları ve Köprüler**, II, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul, 1933, s.144.
[501] **Nafia İşleri Mecmuası**, S.4, (Eylül-1935), s.55-57; 1930 yılında Borçka Kazası'nda demir köprü yapımı için buraya gelen Alman Mühendisler ve Hacı İlyas Tekbaş'ın gayretleriyle 1933 yılında yapımına başlanan köprü, 1936 yılında ulaşıma açılmıştır. (**http://yusufbulbul.tripod.com/id2.html**, (Erişim Tarihi: 01.05.2018).)

ve 3 m. yüksekliğinde ve 5 m. arzında yol, cephe duvarı havai bir barajın ve 200 m. uzunluğundaki şebekenin plan ve proje keşif evrakı iki nüsha olarak düzenlendi[502].

d) Hopa, Pazar ve Yusufeli Kazalarında Bayındırlık İşleri

Maliye Vekâleti'nin onayıyla Hopa Hükümet Konağı'nın 61.794,82 lira bedelle yapılmasına karar verildi[503]. 26 Aralık 1940 başlama tarihi ve 3 Nisan 1941 bitiş tarihi olarak hedeflenen Hopa Hükümet Konağı ikmali inşaatının taahhüttü olarak 9.739 lira belirlendi. 27 Ağustos 1941 tarihinde 42.981,90 lira muvakkat keşif kabul bedeliyle onaylandı[504]. 14 Kasım 1941 tarihinde Çoruh Hopa Hükümet Konağı ikmali inşaatı işi için 14.288,88 lira muvakkat kabul keşif bedeli onaylandı[505]. 26 Nisan 1943 tarihinde Çoruh Hopa Hükümet Konağı ikmali işi için 17.773,44 lira kati kabul keşif bedeliyle yapılması onaylandı[506]. Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti'nin onayıyla 1943 tarihinde Hopa Gümrük Binası tamiri işi için 2.400,00 lira keşif bedeliyle yapılması onaylandı[507].

Pazar Belediye Başkanlığı tarafından şehirde 30 m. uzunluğunda 3 m. genişliğinde denizde bir iskele yapılmış ve Pazar Kazası'nda irili ufaklı 4 bataklık kurutuldu[508].

20 Ağustos 1945 tarihinde Çoruh Vilâyeti Yusufeli Kazası'nda memur evleri inşaatı işi için 41.400,20 lira keşif kabul bedeliyle yapılmasına karar verildi[509].

e) Artvin Vilâyeti'nde İçme Suyu İşleri

Artvin Vilâyeti'nde içme suyu tesisi ve köylerin içme suyuna kavuşturulması 1980'li yıllarda Köy Hizmetleri Teşkilatı'nın gayretleri sonucunda önemli bir mesafe kat edildi. Nüfus açısından bakıldığında yeterli miktarda içme suyu sağlanamayan köylü nüfusu oranı % 34'tü. Artvin Vilâyeti içme suyu bakımından en mağdur edilmiş vilâyetti ve bu oran Doğu Karadeniz Bölgesi'nin en yüksek oranıydı[510].

---

[502] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.3, (Ağustos-1938), s.133.
[503] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-1943), s.237.
[504] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1941), s.197, 203.
[505] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-İkinci Teşrin/Kasım-1942) s.28.
[506] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.3-4, (Ağustos-Eylül-1943), s.78.
[507] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.2, (Birinci Teşrin/Ekim-1944), s.156.
[508] **Belediyeler Dergisi**, S.4-5, (Kasım-Aralık-1935), s.43.
[509] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.1, (Mart-1946), s.102.
[510] Ali Gündüz, **Çoruh Havzası ve Artvin**, Dizayn Ofset, Ankara, 2001, s.236.

2- Artvin Vilâyeti'nde Asayiş İşleri

Artvin (Çoruh) Livası'nda Milli Mücadele Dönemi'nde asayiş iyi bir durumdaydı. Artvin Livası savcısının Artvin Mutasarrıflığı'na verdiği rapora göre Artvin Merkez Hapisanesi'nde mahkûm ve tutuklu bulunmuyordu. Yakalanması gereken firari de yoktu. 8 Mart 1922'de Artvin Mutasarrıfı Ali Rıza Bey, *"Tarih-i adli ve idaremizdeki bu mesud hadisayi tahdis-i nimet olarak arz ve iblağ vesilesiyle livamız halkının anavatana şiddeti- iştiyak ve irtibatını ve kavaninin-i hukuka hürmet ve inkıyadını gösteren bu hali lisan-ı şükran ile yâd ve tebşir eylerim…"* diyordu. Bu vesileyle Mutasarrıflık belediyelere teşekkürlerini bildirmişti[511].

Adliye Vekâleti'nin onayıyla Çoruh Vilâyeti'nde Artvin Cezaevi inşaatının yapılması için 28.099,00 lira keşif bedeliyle kabul edildi[512].

C- GİRESUN VİLÂYETİ'NDE BAYINDIRLIK VE ASAYİŞ İŞLERİ

1- Giresun Vilâyeti'nde Yol İşleri

Cumhuriyetin ilânından sonraki süreçte Giresun Vilâyeti'nde ulaşım olanakları kısıtlı ve kullanılan yollarınsa çoğunluğu köy yollarının elverişsiz durumu gibiydi. Yalnızca Giresun Vilâyeti'ne bağlı Şebinkarahisar, Keşap, Bulancak Kazaları'nın yolları diğer yollara göre daha iyi durumdaydı. Ancak yolların üzerinde bulunan derelerin üzerinde geçiş için hiç de kullanışlı olmayan ağaçtan köprüler yapılmıştı ve olumsuz havalardan dolayı kullanılamayacak duruma gelmişti. Bu köprüler sürekli tamir edilmek zorunda kalıyordu[513].

1930 yılı itibariyle Giresun Vilâyeti'nin yol çalışmaları şu şekildeydi:

12 Şubat 1930 tarihli kararnameyle Kelkit Irmağı üzerindeki Tünük Köprüsü'nün inşası için Şebinkarahisar Vilâyeti Özel İdaresi'ne 11.400 lira verildi[514].

Giresun-Eğribel-Şebinkarahisar yolunun uzunluğu 90 km.'ydi. Yolun sadece 8 km.'lik kısmı sağlam olup, tamire başlanmamış kısmı ise 82 km.'ydi. Giresun-Abdal-Ordu yolunun uzunluğu 27 km. olup, yolun tamamı sağlamdı. Giresun-Kağıloğlu-Trabzon yolunun uzunluğu 110 km.'ydi ve yolun tamamı sağlamdı. Yavuzkemal-Bektaş-Kalıntaş yolunun uzunluğu 12 km.'ydi ve yolun sadece 5 km.'lik kısmı sağlamdı. 7 km.'lik kısım ise tamir edilmekteydi. Kanlıhan-Kentyayla yolunun

[511] Mesut Çapa, *"Milli Mücadele Döneminde Artvin"*, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, XIII, S.13, (Ay-yok-2012), s.126.
[512] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-1943), s.248.
[513] Sadık Sarısaman, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun (1923-1930)**, Mega Basım, İstanbul, 1999, s.139.
[514] **BCA**, 030.18.01/8.9.8.

uzunluğu 10 km.'ydi ve 4 km.'lik yeni inşa edilen kısmı bulunmaktaydı. Tirebolu-Harşit-Kürtün yolunun uzunluğu 50 km.'ydi. Yolun 5 km.'lik kısmı sağlamdı ve 45 km. yeni inşa edilen kısmı bulunmaktaydı. Görele-Kürtün-Torul yolunun uzunluğu 45 km olup, sağlam kısmı 12 km.'ydi ve 33 km.'lik yeni inşa edile kısmı bulunmaktaydı. Abdal-Bozat yolunun uzunluğu 15 km. olup, sağlam kısmı 5 km. yeni inşa olan kısmı 10 km.'ydi. Aksu-Ülper-Dereli yolunun uzunluğu 35 km. olup 10 km.'lik yeni inşa olan kısmı bulunmaktaydı. Bulancak-Şemseddin yolunun uzunluğu 8 km. olup, yeni inşa edilen kısmı 8 km.'ydi. Sarvan yolu ise 7 km. uzunluğunda olup, yeni inşa edilen kısmı 7 km.'ydi[515].

1933 yılında Giresun Vilâyeti'nin yol işlerini yakından görmek üzere Giresun'a gelen Nafia Başmühendisi Şefik Bey, Giresun Vilâyeti yollarının önemsenmesi gerektiğini ve onar km. açıklıkta birkaç ahşap köprünün tamir edilmesi gerektiğini belirtildi[516].

1939 yılı içerisinde Giresun Vilâyeti'nde yol yapım işlerinde, 7 Eylül 1939 tarihinde Giresun-Şebinkarahisar yolu 62+000 km.'de köprü inşaatı işi için 1.818,42 lira keşif bedeliyle kabul edildi. 23 Eylül 1939 tarihinde Giresun-Şebinkarahisar yolu 38+600 km.'de menfez inşaatı işi için 1.683,40 lira keşif bedeliyle kabul edildi[517]. 8 Kasım 1939 tarihinde Giresun-Ordu yolunun 0+000-4+591 km.'leri arasında şose inşaatı işi için 11.330,13 lira kati keşif bedeliyle yapılmasına karar verildi[518].

1941 yılı içerisinde Giresun Vilâyeti'nde yol yapım işlerinde, 22 Ocak 1941 tarihinde Giresun-Ordu yolundaki Batlama Köprüsü tamiratı işi için 4.071,25 lira keşif bedeliyle kabul edildi[519]. 11 Mayıs 1941 tarihinde Giresun-Ordu yolunun 16+000-10+725 km.'leri arasında mevcut taş ile şose esaslı tamir işi için 7.051,79 lira keşif bedeliyle kabul edildi. 16 Mayıs 1941 tarihinde Giresun-Ordu yolunda Gıtlâkkale Köprüsü tamiri işi için 2.595,35 lira muvakkat kabul keşif bedeliyle kabul edildi[520]. 8 Aralık 1941 tarihinde Giresun Harşit Köprüsü tamiri işi için 1.328,15 lira keşif kabul bedeliyle onaylandı. 19 Aralık 1941 tarihinde Giresun-Trabzon yolunun 20+000-23+000 km.'leri arasında ham taş ihzarı işi için 5.800,00 lira keşif kabul bedeliyle kabul edildi[521]. Ayrıca 1941 yılında Giresun Vilâyeti yolları üzerinde mütemadi tamirat

[515] **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1929-1930**, s.405.
[516] **Yeşilgiresun**, 13 Temmuz 1933, s.1.
[517] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.6, (İkinci Teşrin/Kasım-1939), s.72, 80.
[518] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.9, (Şubat-1940), s.87.
[519] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.11, (Nisan-1941), s.124.
[520] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.1, (Haziran-1941), s.115, 117.
[521] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.8, (Aralık-1942), s.126, 129.

amelesi ve mükellef amele ile ufak tamirat ve temizleme çalışması yapılarak geçit temin edilmiş ve ayrıca pek bozuk olan 450 m. esaslı şose tamiratı yapılmış ve 1 adet 4,00 m.'lik köprü inşa ve toplam açıklığı 526,00 m. olan 59 köprü ve menfez tamir edildi. Ayrıca yıkılan yerlerde 165 m^3 harçlı ve 723.000 m^3 kuru istinat duvarı yapıldı[522].

1942 yılı içerisinde Giresun Vilâyeti'nde yol yapım işlerinde, 29 Nisan 1942 tarihinde Giresun-Ordu yolunda Batlama Köprüsü tamiratı işi için 4.427,93 lira keti kabul keşif bedeliyle kabul edildi. 26 Haziran 1942 tarihinde Giresun-Trabzon yolunda Harşit Köprüsü tamiratı işi için 1.328,15 lira muvakkat kabul keşif bedeliyle kabul edildi. 6 Temmuz 1942 tarihinde Giresun Bildor ve Alucra Köprüleri tamiri işi için 2.826,54 lira keşif kabul bedeliyle kabul edildi[523]. 11 Temmuz 1942 tarihinde Giresun-Şebinkarahisar yolunun 26+100-26+400 km.'ler arasında iki köprü tamiri işi için 1.172,63 lira keşif kabul bedeliyle kabul edildi[524]. 6 Kasım 1942 tarihinde Giresun-Trabzon yolunda Harşit Köprüsü'nün tamir ve boyanması işi için 1.288,11 lira kati kabul keşif bedeliyle yapımı onaylandı. 17 Kasım 1942 tarihinde Giresun-Ordu yolunda Büyükgüre Köprüsü tamiratı işi için 4.028,22 lira keşif bedeliyle yapımı onaylandı[525].

1942 yılı içerisinde yeni yapılan ve yapımına devam edilen yol yapım işlerinde, Görele-Trabzon hududu yolunun muhtelif yerlerinde 3,00 m. açıklığında bir köprü inşa edilmiş ve toplam açıklığı 242,00 m. tutan 21 adet köprü tamir edildi. Giresun-Bulancak-Ordu hududu yolunun 6+000-27+613 km. arasında 3+550 km. uzunluğunda şose tamiratı esaslı şekilde yapılmış ve 220,00 m. toplam tulde 6 adet köprü tamir edildi. Giresun-Şebinkarahisar yolunda 1 adet 15,55 m.'lik köprü inşa edilmiş ve 10,50 m. uzunluğunda 2 adet köprü de tamir edildi. Giresun Vilâyeti'nin diğer bütün yollarında mütemadi tamirat işine devam edildi[526].

1943 yılı içerisinde Giresun Vilâyeti'nde yol yapım işlerinde, 15 Ocak 1943 tarihinde Giresun-Şebinkarahisar yolunun 3+600-7+600 km.'leri arasında ham taş ihzarı işi için 10.152,00 lira keşif bedeliyle yapımı onaylandı[527]. 2 Şubat 1943 tarihinde Giresun-Şebinkarahisar yolunun 71+700-71+750 km.'leri arasında istinat duvarı inşası işi için 4.877,53 lira keşif bedeliyle yapılması onaylandı[528]. Ayrıca 1943 yılında Giresun-Trabzon hududu, Giresun-Ordu hududu, Şebinkarahisar-Sivas hududu,

[522] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1941), s.105.
[523] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.1-2, (Haziran-Temmuz-1942), s.74, 109.
[524] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.3-4, (Ağustos-Eylül-1942) s.102.
[525] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.7-8, (Birinci Kânun/Aralık 1942-İkinci Kânun/Ocak-1943), s.103-104.
[526] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-İkinci Teşrin/Kasım-1942), s.236.
[527] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.11-12, (Nisan-Mayıs-1943), s.124.
[528] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.1-2, (Haziran-Temmuz-1943), s.123.

Şebinkarahisar-Gümüşhane hududu, Giresun-Şebinkarahisar ve Aksu-Rize yollarında tamir çalışmaları yapılmış, toplam uzunluğu 342,00 m. tutan 29 adet yeniden, 418,00 m. uzunluğunda 56 köprü ve menfez tamir edilmiş, 1955 m. mikâp kuru, 127 m. mikâp harçlı istinat duvarı inşa edildi. Bu işlere ihale suretiyle 71.832, emanet suretiyle 33.290 ve mütemadi tamir faslından 20.241 lira olmak üzere toplam olarak 125.362 lira harcandı[529].

1944 yılı içerisinde Giresun Vilâyeti'nde yol yapım işlerinde, 10 Haziran 1944 tarihinde Giresun-Tirebolu sahil yolu 7+250 km.'de Gargın Köprüsü tamiri işi için 1.220,73 lira keşif kabul bedeliyle yapılması onaylandı. 15 Haziran 1944 tarihinde Giresun-Ordu yolu 27+613 km.'de Hudut Köprüsü yapılması işi için 11.039,83 lira keşif bedeliyle yapılması onaylandı[530]. 1944 yılında Giresun Vilâyeti'nin yol geliri 230.000 liraydı[531].

1939-1945 yılları arasında Türkiye genelinde karayollarının yapımı için 72.629.096 lira harcandı[532].

1946 yılı içerisinde Giresun Vilâyeti'nde yol yapım işlerinde, yapımına 1946 yılı öncesinde başlanan; ancak 1946 yılı itibariyle bitirilemeyen Trabzon-Giresun yolu üzerindeki Çavuşlu Köprüsü 241.504,77 lira bedelle ve Bayındırlık Bakanlığı'nın onayıyla yapımına karar verildi. Ayrıca aynı yol üzerindeki Gömlekçi Köprüsü'nün yapımı işi de 113.767,19 lira bedelle Bayındırlık Bakanlığı'nın ödeneğiyle yapılmasına karar verildi[533]. 1946 yılı Temmuz ayında Giresun-Trabzon yolunun 65. km.'sinde 4 m.'lik köprü yapılması için 578,30 lira kati kabul keşif bedeliyle yapılması onaylandı[534].

1947 yılı içerisinde Giresun Vilâyeti'nde yol yapım işlerinde, Giresun-Ordu-Fatsa yolunun 16+300-27+613 km.'leri arası 103.152,44 lira birinci keşif kabul bedeliyle yapılması onaylandı[535].

---

[529] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.2, (Birinci Teşrin/Ekim-1944), s.126.
[530] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.1, (Ağustos-1945), s.96.
[531] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.4, (Ekim-1945), s.102.
[532] 1939-1945 yılları arasında Türkiye genelinde 2.502 km. yol, 39 adet köprü yapılmış ve 6.840 km. yolda da bakım çalışmalarına devam edilmiştir. (E. As, **Cumhuriyet Döneminde Ulaşım Politikaları (1923-1960)**, s.250.); II. Dünya Savaşı sürecinde yol yapımına ayrılan kaynakların sınırlı olması, ülke şartlarına uygun bir yol politikası düzenleyip uygulayabilecek bir teşkilatın oluşturulamaması, devlet, vilâyet ve köy yollarının birbirinden bağımsız çalışan dairelerin eline bırakılması ve yol inşaatı hususunda günün şartlarına uygun olan teknolojilerden yararlanılamaması gibi etmenlerden dolayı yol yapımı konusunda istenilen seviyelere çıkılamamasına neden olmuştur. Hatta II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı 1939-1945 yılları arasında mevcut olan yollar daha da kötü bir hal almış, yeni yapılan yollarsa aceleci davranıldığından ve gerekli şekilde kontrol edilmediğinden yeteri kadar elverişli yapılamamıştır. (Şerafettin Turan, **İsmet İnönü Yaşamı-Dönemi ve Kişiliği**, Bilge Yayınları, Ankara, 2003, s.112.)
[533] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.3, (Ekim-1946), s.130.
[534] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.4, (Aralık-1946), s.69.
[535] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.1, (Aralık-1947), s.80.

1948 yılı içerisinde Giresun Vilâyeti'nde yol yapım işlerinde, Giresun-Trabzon yolu üzerinde bulunan Harşit Köprüsü'nün yapımı için 9.707,58 liranın yine aynı yıl Giresun sahil yolu üzerinde bulunan Çavuşlu ve Çömlekçi Köprülerinin yapımı için 1.419,32 liranın ve Giresun-Trabzon yolu üzerinde bulunan Alevidere Köprüsü'nün 5.000,00 lira ödeneğin Bayındırlık Bakanlığı bütçesinden karşılanmasına karar verildi[536].

1949 yılı içerisinde Giresun Vilâyeti'nde yol yapım işlerinde, onarım programı dâhilinde yapılması planlanan Giresun-Hopa sahil yolu, Trabzon-İran transit yolu ve Horasan-Kars-Hopa yolunun 650.000 liraya yapılması onaylandı[537]. 1949 yılında da vilâyet sınırları içindeki köprülerin tamiri için Bayındırlık Bakanlığı'ndan istenmiş olan ödenekten 25.000 lira gönderilmişti. Bu para ile Baltama ve Güre Köprüleri'nden başlamak üzere onarılmaya muhtaç bütün köprüler tamir ettirildi[538].

Giresun Vilâyeti'nde 1939-1950 yıllarında yol çalışmaları yavaşlamıştır. Bu yıllarda mevcut yollar ve köprüler tamir edilmeye çalışılmıştı. 1945 yılında sahil yollarındaki çalışmalar için 250.000 liralık tahsisat gönderilmiş; fakat yeni tahsisat gelmediği için yol çalışmaları durdu[539]. Giresun Vilâyeti'nde mevcut yolların bakımı uzun yıllar yapılmadı ve köprüler tamir edilmedi. Bu nedenle Giresun Vilâyeti bütçesinde yol yapım işlerine ayrılan ödeneklerin hepsi bu köprü ve yolların yeninden inşasına yetmediği için tamir kalındı. Giresun Vilâyeti'nde arazinin arızalı olması, yollarda köprü ve menfez inşasını mecbur kılmaktaydı. Bu nedenle 1946 yılında Giresun'a verilen ödeneğin çoğu köprülerin inşa ve tamirine ayrıldı[540].

2- Giresun Vilâyeti Kazalarında Yol İşleri

a) Giresun-Şebinkarahisar Yolu

Antik çağlardan beri var olan Giresun-Şebinkarahisar yolu sadece hayvanlarla ulaşım yapmaya uygun olup sürekli bakıma ihtiyaç duymaktaydı. Özellikle kış aylarında kar, buzlanma, heyelan, çökme ve doğal afetlerden dolayı sürekli kapanmaktaydı[541].

---

[536] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.yok (Aralık-1948), s.54.
[537] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.yok (Aralık-1948), s.37.
[538] **Yeşilgiresun**, 10 Temmuz 1949, s.1.
[539] **Yeşilgiresun**, 25 Ağustos 1945, s.1.
[540] **Yeşilgiresun**, 29 Eylül 1945, s.1.
[541] Fatma Emiroğlu Aydın, *"1928-1940 Yılları Arasında Yeşilgiresun Gazetesi Haberlerine Göre Giresun'da Yol Faaliyetleri"*, **Yeşil Giresun Gazetesine Göre Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun**, Yeşil Giresun Yayınları, Ankara, 2003, s.287.

Cumhuriyet döneminde de bu yolda sorunlar yaşanmaya devam etti. Cumhuriyetin ilânından sonra Giresun Vilâyeti'nin ilk Valisi Rıfat Bey, soğuk havalar nedeniyle Şebinkarahisar yolunun kapanmasını ve bu yolda yapılan nakliyatların olumsuz etkilenmesini önlemek için Amerika'dan satın alınan kar tarama makinelerinden birini Giresun-Şebinkarahisar yolunda çalıştırılmak amacıyla hibe etmişti[542].

Türk Hükümeti 1925 yılı Mart ayından itibaren Giresun-Şebinkarahisar yoluna önem vererek tahsisat göndermeye başlamıştı. 1926 yılı Mayıs ayında ilk defa bir otomobil Şebinkarahisar'a gidip gelmişti. Giresun'da 1926 yılı Haziran ayından itibaren genel seferler yapılmaya başlamıştı; ancak bu yolda otobüsle yolculuk yapılmasında zorluklar oldu[543].

15 Temmuz 1928'de Kümbet-Kanlıhan arasında yol çalışmaları başladı ve bu yolun güzergâhının Dereli yoluna kaydırılması planı uygulamaya konulmuştu[544]. Giresun Valisi Salih Cemal Gülen Bey'in 1933 yılında girişimleri neticesinde Nafia Vekâleti, Şebinkarahisar yolunun tamiratıyla ilgili olarak 5.000 liralık ödenek verdi ve bu alınan ödenekle yoldaki köprüler yapıldı, daha sonra yolu genişletme ve temizleme çalışmaları gerçekleştirildi[545].

Yavuzkemal Nahiyesi Müdürü Rakım Bey, Erimez ile Kulakkaya Köyleri arasındaki bozuk olan yerlerin tamir edilmesi gerektiğini Giresun Valiliği'ne bildirmesi üzerine 1934 yılında Giresun Valisi Cemal Bey gerek Erimez ile Kulakkaya Köyleri arasındaki bölgeye gerekse Şebinkarahisar yoluna amele sevk etmişti. Böylece Erimez ile Eğribel Köyleri arasındaki bozuk yollar, hendekler ve köprülerin tamiri yaptırıldı[546].

1936 yılında da Giresun Vilâyeti'nin isteği üzerine Nafia Vekâleti Giresun-Şebinkarahisar yolunda kullanılmak üzere 12 tonluk kuru buharla işleyen bir silindir göndermişti[547].

1938 yılında Giresun-Şebinkarahisar yolunun İkisu ve Tamdere Köyleri arasında dönemeçler araç sürmek için elverişli değildi[548]. Tamdere, Asarcık, Tamzara Köyleri arasındaki ahşap köprüler bozuk olduğundan dolayı otomobille gidiş gelişte sıkıntı

---

[542] S. Sarısaman, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun (1923-1930)**, s.141; **Yeşilgiresun**, 13 İlkkânun/Aralık 1928, s.1.
[543] S. Sarısaman, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun (1923-1930)**, s.143; F. E. Aydın, *"1928-1940 Yılları Arasında Yeşilgiresun Gazetesi Haberlerine Göre…"*, s.287.
[544] F. E. Aydın, *"1928-1940 Yılları Arasında Yeşilgiresun Gazetesi Haberlerine Göre…"*, s.287.
[545] **Yeşilgiresun**, 22 Haziran 1933, s.1.
[546] **Yeşilgiresun**, 3 Mayıs 1934, s.1.
[547] **Akgün**, 11 Haziran 1936, s.1.
[548] **Akgün**, 14 Temmuz 1938, s.1.

çekiliyordu[549]. Ayrıca selden zarar gören Şebinkarahisar-Suşehri yolu ve Kelkit Irmağı üzerindeki Tönük Köprüsü'nün tamiratı için Nafia Vekâleti 11.400 lira şose ve köprüler ödeneğinden buraların tamiratı için verdi[550].

1938 yılında Giresun-Şebinkarahisar yolu üzerinde 40 km.'den fazla bölümünün arızalı bölümleri tamir edildi. Asarcık ile Şebinkarahisar arasındaki bütün köprülerle Tamdere'deki 7 köprünün tamamlanmasına çalışıldı. Ayrıca Şebinkarahisar'dan Suşehri'ne giden 20 km.'lik yol üzerine büyük kayalar atılmış ve yol elverişli bir hale getirilmişti. Alucra'dan Şeyran hududuna doğru olan yol da tamir edildi[551].

Giresun Vilâyeti'nden Şebinkarahisar'a uzanan yolun üzerindeki Kulakkaya, Eğribel, Suşehri'nden Sivas'a uzanan yolun üzerinde Karabayır, Alucra ile Şeyran arasında Fındıklıbel, Şebinkarahisar, Suşehri yollarını birleştirip Erzincan'a gidilen yol üzerinde bulunan Çardaklı Dağları, kış döneminde olumsuz hava şartlarından dolayı kapanıyordu. Buralarda yaşayan halk sıkıntılar çekmek ve bu yola müdahale edilmesi gerektiği vurgulanmaktaydı[552].

1942 yılında Şebinkarahisar-Sivas arasında 0'dan 2. km.'ye kadar, Şebinkarahisar-Gümüşhane arasında 40'dan 59. km.'ye kadar, Giresun-Şebinkarahisar arasında 3. km.'den 8. km.'ye kadar yollar tamir edilmişti. Şebinkarahisar yolundaki Asarcık dönemeçleri de 1942 yılı içerisinde temizlenerek, yolun kenar kısımları duvarla örülmüş ve ileride yaşanabilecek olası tehlikelerin önüne geçilmeye çalışıldı. Ayrıca 10 m.'lik yeni bir köprü yapılmış, iki köprü de tamir edildi. Giresun-Şebinkarahisar yolunun 26-100 ve 26-400. km.'lerinde iki büyük menfezin tehlikeli durumu ortadan kaldırıldı[553]. Aynı yıl içinde Erimez ve Ayıtepe Köyleri arasında iki köprü yapılmasına karar verildi[554].

1945 yılında Giresun-Şebinkarahisar-Alucra-Şiran yolu üzerinde biri altı ve diğeri sekiz m. açıklıkta ağaçları Devlet Orman İşletmesi tarafından karşılanmak suretiyle 496 lirayla 2 ahşap köprü ve Şebinkarahisar ve Alucra arasında bulunan 59 m. uzunluğundaki Bildor Köprüsü de 15.142 lirayla yeniden yapılmış ve 2.702 lira harcanarak köprü ve menfezler tamir ettirildi[555].

[549] **Akgün**, 10 Eylül 1938, s.1.
[550] **BCA**, 030.18.01.02/8.8.10, 12 Şubat 1929.
[551] **Yeşilgiresun**, 16 Temmuz 1938, s.1.
[552] **Yeşilgiresun**, 5 Mart 1949, s.1.
[553] **Yeşilgiresun**, 29 Birinci Teşrin/Ekim 1942, s.2.
[554] **Yeşilgiresun**, 11 Temmuz 1942, s.1.
[555] **Yeşilgiresun**, 29 Eylül 1945, s.1.

1947 yılında Şebinkarahisar'da Kurbağa Köprüsü'nün tamirine başlandı[556]. Ayrıca Kurbağa Köprüsü'nün tamiri burada yaşayan insanların yardımıyla 1947 yılının Ekim ayında tamamlandı[557]. Bayındırlık Bakanı Nihat Erim, 1949 yılında çıktığı tetkik gezisinde Giresun-Şebinkarahisar yolunun 1950 yılında devlet yolları arasına alınacağını belirtmişti[558].

b) Giresun-Dereli Yolu

Cumhuriyetin ilânından önce Şebinkarahisar yolunda yaşanan olumsuzluklardan dolayı Giresun ahalisi 1912 yılında Dereli yolu üzerinden Şebinkarahisar'a ulaşmak amacıyla belli çalışmalar ve planlar gündeme getirdiler[559]. Ancak I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte yolun yapımı sekteye uğradı. Dereli yolu, Şebinkarahisar-Giresun arasındaki bağlantıyı sağlamak adına ticari öneme sahip bir yoldu. Bu yolun iyi duruma getirilmesi amacıyla belli girişimlerde bulunuldu; ancak bir sonuç alınamadı. Ayrıca yolun tamiri için yüz binlerce lira harcandığı halde bir sonuç alınamadı. Özellikle zorlu geçen kış aylarında yol kapanmakta ve sonrasında yol üzerinde topraklar uçmakta ve köprüler çökmekteydi[560].

1936 yılında Keşap Kazası Merkez Köyleri'nin yardımıyla Dereli yolunun açılmasına karar verilmiş ve bu yol için 800 amele çalıştırılmıştı[561]. Yine aynı yıl 44 köyden 4.000 amele çalıştırılarak Dereli yolunun tamamlanması istendi[562].

1939 yılında Dereli yolunun Çay Köprü tarafına kadar olan birinci kısmı tamamlandı ve otomobillerin bu yolda gidip gelmesi için uygun bir duruma getirildi. Kış aylarında dâhi kapanmayacak ve İç Anadolu'yla Karadeniz Bölgesinin bağlantısını sağlayacak bir yol oluşturulmak istenmekteydi. Köy Kanunu'na göre bu yolda iki bin amele çalışmaktaydı[563].

---

[556] **Yeşilgiresun**, 28 Haziran 1947, s.1.
[557] **Yeşilgiresun**, 18 Ekim 1947, s.1.
[558] **Yeşilgiresun**, 10 Eylül 1949, s.1.
[559] F. E. Aydın, *"1928-1940 Yılları Arasında Yeşilgiresun Gazetesi Haberlerine Göre…"*, s.287.
[560] **Yeşilgiresun**, 27 İlkkânun/Aralık 1928, s.3.
[561] **Yeşilgiresun**, 14 İkinci Teşrin/Kasım 1936, s.1.
[562] **Yeşilgiresun**, 1 Birinci Kânun/Aralık 1938, s.1; F. E. Aydın, *"1928-1940 Yılları Arasında Yeşilgiresun Gazetesi Haberlerine Göre…"*, s.287.
[563] **Yeşilgiresun**, 15 Nisan 1939, s.1; Köy Kanunu Madde 43- İhtiyar meclisi köy işlerini en ziyade lazım olandan başlayarak bir sıraya koyar ve biri yapılıp bittikten sonra sırayla hepsini köylüye gördürmeye çalışır. Evvel yapılması lazım gelen sağlık, yol, mektep işlerinin geri bırakıldığı haber alınır veya şikâyet edilirse köyün bağlı olduğu kaymakam veya vali tarafından gösterilen yolda yapılır. Bu doğrultuda Giresun-Dereli yolunun bitirilmesi amacıyla bu yolda amele çalıştırılması uygun görülmüştür. (**Köy Kanunu**, Kanun No: 442, V/3, 18.03.1924, s. 245.)

Yolun ilk aşamasını oluşturan Dereli Nahiyesi'ne kadar olan kısmı tamamlanmasına rağmen 1940 yılında yol çalışmaları durmuştu. Çalışmaların durması ve bakımsızlık yüzünden de yolun yapılan bölümlerinde bozulmalar meydana gelmişti[564]. Yıllardan beri üzerinde durulan ve yol çalışmalarının bazen başlayıp bazen durduğu Dereli yolu 1944 yılında açıldı[565].

1948 yılında ise Dereli yolunun durumu oldukça kötüydü. Önceden bir keçi yolu dâhi olmayan bu güzergâh, köy halkının çalışmaları ile nakliye vasıtalarının geçmesine açılmıştı. Ancak daha sonra yol ihmalinden dolayı yolun durumu çok kötü olmuş ve her an için tehlike arz etmekteydi[566]. 1949 yılında ise artık yol Pazar günleri işleyemez olmuş ve ormanların içinde bulunan bu bölgeden her türlü nakliyat durmuştu. Giresun Valisi Osman Sami Güvenç Bey yolun onarılması için çalışmaları başlatmıştı[567].

c) Görele-Kürtün ve Harşit Deresi-Kürtün Yolu

1928 yılında Görele'yi Kürtün'e bağlamak için yapılan yol çalışmalarında İmatlı'ya kadar ulaşılmıştı. Giresun Valisi Mehmet Rahmi Gökçe Bey yolun Mart ayına kadar Çanaklı'ya ulaşmasını sağlamak amacıyla 500 amelenin çalışmasını emretti[568].

1932 yılında inşasına başlanan ve kısmen yapılan Torul-Kürtün-Harşit-Tirebolu yolu 1933 yılında tamamlanmıştı. Tirebolu kaza merkezinden Torul Kazası'na kadar ve Torul'un kaza merkezinden transit şose ile birleşen bu yol uzun yıllar ihmal edildi[569]. Bunun yanı sıra Gümüşhane Vilâyeti'nin iktisadi açıdan denize yakın bir yola ihtiyacı vardı. Bu yolun yapılması ile Tirebolu İskelesi Gümüşhane'nin ithalat ve ihracat iskelesi haline gelmişti[570].

Harşit Deresi-Kürtün yolu yapımına Atatürk döneminde 1932 yılında başlanmış ve kısmen yapılan Torul-Kürtün-Harşit-Tirebolu yolu tamamlanmıştı. 1948 yılında da Tirebolu'yu Harşit Nahiyesi'ne, dolayısıyla Torul ve Gümüşhane'ye bağlayacak olan kazanın dört saat mesafesine kadar olan Arslancık bölgesi yolunun yapımına başlanmıştı[571].

---

[564] **Yeşilgiresun**, 6 Mayıs 1940, s.1.
[565] **Yeşilgiresun**, 20 Mayıs 1944, s.1.
[566] **Yeşilgiresun**, 13 Kasım 1948, s.1.
[567] **Yeşilgiresun**, 26 Mart 1949, s.1.
[568] **Yeşilgiresun**, 20 İlkkânun/Aralık 1928, s.1.
[569] **Yeşilgiresun**, 6 Temmuz 1933, s.1.
[570] **Yeşilgiresun**, 8 Haziran 1933, s.1.
[571] **Yeşilgiresun**, 6 Kasım 1948, s.1.

d) Şebinkarahisar-Suşehri ve Alucra-Teştik Yolu

Şebinkarahisar-Suşehri yolu her sene amele çalıştırılmak suretiyle geliş gidişe açıktı. II. Dünya Savaşı'ndan önce Bayındırlık Bakanlığı'nca yapılmasına karar verilmesine rağmen savaş nedeniyle bırakılmıştı[572]. 1948 yılında Giresun Valisi Orhan Güvenç'in Giresun'un iç kazalarına doğru yaptığı teftişlerde Şebinkarahisar-Suşehri yolu üzerindeki 16 km.'den ibaret olan ve Tönük Köprüsü'ne kadar uzanan yolun harap olduğunu gördü ve bu yolun hemen onarılması için mevcut çalışana ek olarak 600 kişinin daha bu yolda çalışması istenmişti. Ayrıca bu yol üzerinde bulunan Karaca Köprüsü'nün onarılması için de Şebinkarahisar Kaymakamı emrine 500 lira verildi[573].

Alucra-Teştik yolu 35 km.'ydi. Alucra-Şiran yolunun 9. km.'sinden ayrıldıktan sonra Mindeval Bucağı'nın merkezi olan Teştik Köyü'ne kadar olan 26 km.'lik kısmı 1944 yılında köylülerin yardımıyla açıldı. 1945 yılında da farklı kısımlarında düzenleme yapılarak ve köylülerinde yardımıyla motorlu taşıtların gidiş gelişine elverişli bir hale getirilmişti[574].

e) Görele-Çanakçı Yolu

Bu yolun yapımına ilk olarak Görele Kaymakamı Rüştü Bey tarafından başlanmıştı. Atatürk döneminde ise 1929 yılından 1936 yılına kadar devlet yolları arasına alınmış ve yolun ilk taslağı hazırlanmıştı. 1936 yılında devlet yollarından çıkarılmış ve yol bakımsız bir hale gelmişti. Dönemin Görele Kaymakamı Hamid Erkan bu yola önem vermiş ve 50 km.'lik yolu araçların işlemesine açmış, ilk otobüs Çanaklı pazarına girmişti; ancak II. Dünya Savaşı yıllarında bu yol tekrar bakımsızlıktan bozulmuştu. Giresun Valisi Ethem Bozkurt döneminde Gıdır Geçidi Köprüsü'nün vilâyet bütçesinden yapılması için emir verilmiş; fakat köprü yapılamamıştı. 1949 yılında ise Kaymakam Celal Özelçi 50 km.'lik vadi yolunun araçların işlemesine uygun hale getirmek için çalışmaları başlatmış, kötü durumda olan köprü ve menfezlerin yapılmasına çalışılmıştı. Gıdır Köprüsü'nün yapılması için de Giresun Valiliği'nden tahsisat alabilmek için teşebbüste bulunulmuş ve köprünün krokisi gönderilmişti[575].

[572] **Yeşilgiresun**, 29 Eylül 1945, s.1.
[573] **Yeşilgiresun**, 19 Haziran 1948, s.1.
[574] **Yeşilgiresun**, 29 Eylül 1945, s.1.
[575] **Yeşilgiresun**, 10 Aralık 1949, s.1.

3- Giresun Vilâyeti'yle Bağlantılı Vilâyetler Arasında Yol İşleri

a) Giresun-Trabzon Yolu

Giresun-Trabzon yolu 1913 yılında Giresun Vilâyeti'nden Aksu'ya kadar olan 5 km.'lik kısmı bir Fransız şirketine yaptırılmıştı. Trabzon sınırından itibaren Tirebolu'ya kadar olan 35 km.'lik kısmı Rus işgali zamanında inşa edilmiş, 45 km.'lik kısmı adi patikadan başka bir şey değildi[576].

1927 yılında Giresun-Keşap yolunun 10.600 m.'lik bölümünde düzenleme işleri yapıldı. Bu yolun 4,4 km.'lik kısmı ise eski piyade yolunun kısmen düzeltilmesi, kısmen de güzergâh değiştirilmesi suretiyle meydana getirildi. Keşap-Yolağzı yolunda en önemli engel Vazanıt Köprüsü'ydü. Burada zamanla yıkılan bir geçit yerine 1928 yılında yeni bir köprü inşa edildi[577].

1929 yılında Keşap Nahiyesi ve Yolağzı Deresi üzerinde inşa edilecek köprülerin proje ve profilleri hazırlandı[578]. 1933 yılında Keşap Nahiye Müdürü Mustafa Rakım nahiyenin bozuk olan köprülerini ve yollarını tamamen tamir etmeyi başardı. Giresun Vilâyeti'nden kalkan bir otomobil rahatlıkla Yolağzı pazarına kadar gidip gelebildi[579].

Yolağzı'ndan Armelit Tepesi'ndeki çeşmeye kadar olan 8 km.'lik bölüm 1927 yılında tamamlandı[580]. Tirebolu-Giresun arasındaki en arızalı boğaz ve dağlık araziyi oluşturan Armelit Boğazı 1929 yılı Aralık ayında tamamlanmış ve otomobiller Armelit Tepesi'ne kadar çıkılabildi[581].

1928 yılında Tirebolu-Espiye arasında 15 km.'lik köprü menfezleri Gelevre Köprüsü'ne kadar tamamlandı. Trabzon'dan kalkan otomobiller Görele ve Espiye'ye kadar gelmekteydi[582]. 1929 yılında sahil yolunun 40. km.'sinde Espiye mevkiinde 120 m. uzunluğundaki Gelevre Köprüsü tamamlandı. Gelevre Köprüsü'yle yolcular ve otomobiller Espiye ve Yağlıdere'ye kadar gidebilmekteydi[583].

---

[576] **Cumhuriyetin 10 Yılında Giresun 1923-1933**, Giresun Ticaret ve Sanayi Odası, Işık Matbaası, Giresun, 1933, s.234.
[577] S. Sarısaman, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun (1923-1930)**, s.145.
[578] **Yeşilgiresun**, 7 Şubat 1929, s.1.
[579] **Yeşilgiresun**, 5 Teşrinievvel/Eylül 1933, s.2.
[580] S. Sarısaman, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun (1923-1930)**, s.145.
[581] **Yeşilgiresun**, 3 İkinci Kânun/Ocak 1929, s.1.
[582] **Yeşilgiresun**, 20 İlkkânun/Aralık 1928, s.2.
[583] **Yeşilgiresun**, 16 Mayıs 1929, s.1.

1928 yılında Tirebolu-Görele arasında olup 50 m. uzunluğunda Görele'ye yarım saat mesafede Çömlekçi Köprüsü'nün temel atma merasimi yapıldı ve aynı yıl Çavuşlu Köprüsü için 90 m. yüksekliğinde olan demir ayaklar onarıldı[584].

1930 yılında Giresun-Trabzon yolunda Aksu Köprüsü Feyezan Geçidi 1.000 liraya, Yolağzı Köprüsü 6.800 liraya, Cingiran Köprüsü 6.260 liraya, Armelit Köprüsü duvarı 1.180 liraya yapıldı[585].

1936 yılına gelindiğinde Giresun-Trabzon arasındaki sahil yollarımızın önemli noktalarındaki dar virajlar açılarak emniyetli bir hale getirildi. Ayrıca yolun bozuk olan Yağlıdere kısmı onarıldı. Armelit Köprüsü'nden Trabzon sınırına kadar olan yol iyi bir şekilde yapıldı[586].

1940 yılı itibariyle Tirebolu'ya kadar olan sahil yolları üzerindeki köprüler ya tamamen geçilmez ya da geçilmesi tehlikeliydi. Aksu Köprüsü bunlardan biriydi. Espiye Nahiyesi'nde de Gelevre Köprüsü çok kötüydü. Diğer taraftan Giresun-Trabzon sahil yolu üzerinde bulunan Harşit asma köprüsünün de tamir edilmesi öncelikli işlerden biriydi[587]. Ayrıca 1940 yılında Giresun-Trabzon arasındaki Aksu ve Giresun Vilâyeti'nden İç Anadolu'ya doğru uzanan yolun en büyük derelerinden olan Tönük Köprüleri'nin Nafia Vekâleti tarafından yapılması kararlaştırıldı[588].

1942 yılında Giresun-Trabzon yolunun 95. km.'ye kadar olan kısmında tamirat yapılmış ve Armelit Köprüsü bölgesinde 21+400 ile 27+680 km. arasında 11.862 liralık kırma taş hazırlamak için ihale yapıldı. Yine aynı yol üzerinde 6.471 liralık Tutyalı Köprüsü için ihale açılmış olmasına rağmen talep olmadığından köprünün yapımı ertelendi[589].

Giresun-Trabzon sahil yolu üzerindeki önemli geçitlerden biri olan Keşap Nahiyesi'ndeki Vazanıt Köprüsü 9 Haziran 1944 yılında yapıldı ve Yağlıdere Köprüsü'nün tamiri de bitirildi[590].

1945 yılında Bayındırlık Bakanlığı tarafından Giresun-Trabzon Vilâyetleri arasında kullanılan yolun 18-35 km.'leri arasında bozuk ve geçit vermeyen Armelit Köprüsü bölgesinde yol inşaatı işi için 717.000 liraya ihale edildi. Bu yol üzerinde bulunan dik yokuşların kaldırılmasına, azami eğimin % 6'yı geçmemesine dikkat

[584] **Yeşilgiresun**, 20 İlkkânun/Aralık 1928, s.2.
[585] **Yeşilgiresun**, 20 Şubat 1930, s.1.
[586] **Akgün**, 28 Mayıs 1936, s.1.
[587] **Yeşilgiresun**, 10 İkinci Kânun/Ocak 1940, s.1.
[588] **Yeşilgiresun**, 8 Mart 1940, s.1.
[589] **Yeşilgiresun**, 29 Birinci Teşrin/Ekim 1942, s.2.
[590] **Yeşilgiresun**, 10 Haziran 1944, s.1.

edilecekti. Ayrıca yeni yapılan yol inşaatı 7 km.'yi geçecekti. Bundan başka Tirebolu-Trabzon arasında Çanakçı ve Çömlekçi Köprüleri'nin betonarme olarak projeleri hazırlandı[591]. Aynı yıl Bayındırlık Bakanlığı tarafından Espiye Nahiyesi'nden Yolağzı mevkiine kadar uzayan sahil yolunun inşa ve tamiri için 750.000 lira ödenek ayrıldı[592].

Giresun-Trabzon yolu üzerinde 1943-1945 yılları arasında yeniden yapılan ve tamir edilen köprüler şöyledir: Cingiran, Maden, Domaçlı, Tılgın, Soğuksu, Gemitaşı, Cumalı, Çeşme Köprüleri yeniden yapıldı, Boğcak, Aksu, Kargun, Vazanıt, Yağlıdere, Gelevre Köprüleri ise tamir edildi. Bunlardan başka aynı yol üzerinde 22'si yeniden olmak üzere 11'i tamir edilen 33 köprü emanet suretiyle tamamlandı ve bunlara 48.015 lira harcandı[593].

1945 yılı itibariyle Giresun-Trabzon yolu üzerinde 10 m. açıklığında 1,25 m. açıklığında 1 ve 15 m. açıklığında 1 ahşap köprü 33.850 lira harcanarak yaptırıldı ve 12.435 lira harcanarak köprü ve menfezler tamir ettirildi. Bu yol üzerindeki Taflandere Köprüsü de emaneten yaptırıldı. Bu yolun Yağlıdere Köprüsü ve Yolağzı arasındaki Armelit Dağı'ndan geçen 16 km.'lik kısmı yeniden yapılacağından, inşaat Bayındırlık Bakanlığı'nca bir müteahhide ihale edilmiş ve işe başlayan müteahhit güzergâhı kısmen değiştirmek ve eğimleri azaltmak suretiyle işe başladı[594].

1947 yılında Bayındırlık Bakanı Cevdet Kerim, kıyı yolları ve inşası bitmek üzere olan Armelit yolu üzerinde incelemelerde bulundu ve bu incelemeler sonucunda Armelit yolunun geri kalan kısmının tamamlanması için 30.000 lira, Harşit asma geçidinin tamiri için 20.000 lira ve diğer önemli köprünün yapılması için 10.000 lira toplamda 60.000 lira tahsisat ayrılmasına karar verdi[595].

1948 yılı Şubat ayında Harşit asma köprüsü tamir edilemediğinden kapatıldı. Bu nedenle Giresun Belediye otobüsleri Tirebolu'ya kadar gelmekteydi. Diğer araçlar ise zor şartlar altında dereden geçmekteydi[596]. Kış mevsiminin zorlukları dolayısıyla Harşit Deresi'nde su fazlalaşmış ve köprüde kırılan bir kiriş nedeniyle otomobillerin köprüden geçmesi yasaklandı[597]. Kapalı tutulan ve sahil yolunun en önemli geçidi olan Harşit Köprüsü'nün tamiri için Ankara'dan 10.000 lira ödenek gönderildi ve köprünün tamirine başlandı. 1948 yılı sonbaharında tamir ettirilen Giresun-Keşap yolu da yeniden

[591] **Yeşilgiresun**, 12 Mayıs 1945, s.1.
[592] **Yeşilgiresun**, 21 Nisan 1945, s.1.
[593] **Yeşilgiresun**, 27 Ekim 1945, s.2.
[594] **Yeşilgiresun**, 29 Eylül 1945, s.1.
[595] **Yeşilgiresun**, 16 Ağustos 1947, s.1.
[596] **Yeşilgiresun**, 7 Şubat 1948, s.1.
[597] **Yeşilgiresun**, 28 Şubat 1948, s.2.

bozulmuş ve Aksu Deresi üzerinde bulunan köprüler tehlikeli durumlara sebebiyet verdi[598].

1949 yılında Harşit Deresi'nin doğu tarafına sapmış kısmının üzerinde bir köprü bulunmaması nedeniyle halk sıkıntı çekmekteydi. Ayrıca sular çoğaldığından motorlu taşıtların geçmesine imkân vermiyordu. Bu nedenle buraya bir köprü daha yapılması kararlaştırıldı ve 15.000 lira civarında bir ödenek gönderildi[599]. 1949 yılı Şubat ayında köprünün inşasına başlanmış, köprünün ayaklarının çakılması işi bitirildi ve kirişlerin yerlerine koyulmasına başlanarak köprünün hızlı bir şekilde bitirilmesine çalışıldı[600]. Harşit Deresi'nin ikinci kolu üzerine yapılan bu köprünün inşası 1949 yılında tamamlandı ve 9 Temmuz 1949'da köprünün açılışı yapıldı[601].

Yollar VII. Bölge Müdürü Yüksek Mühendis Tevfik İleri 25 Mart 1949 tarihinde Giresun Vilâyeti'ne gelerek keşif ve projeler hazırladı. Böylece Harşit, Yağlıdere ve Elevi Köprüleri'nin 1949 yılında betonarme olarak yapılmasına karar verdi[602]. Köprülerin betonarme olarak yapılmasına 1950 yılında başlandı[603].

b) Giresun-Ordu Yolu

Giresun-Ordu yolu dağlık ve nehirlerle dolu bir araziden geçmekteydi. Bu nedenle yol üzerindeki pek çok köprü ve menfezlerin ulaşıma uygun hale getirilmesi gerekiyordu. Bu yol kullanılarak ilk defa 1925 yılında otomobille Abdal'a kadar gidilebildi. 1927 yılında da otomobil ve kamyonlar Bulancak'a gidip gelmeye başladılar ve Pazarsuyu üzerinde bir geçit yapıldığında da Abdal'a kadar gidebilme imkânı olanağı sağlandı[604]. Pazarsuyu Deresi geçidi 1929 yılında demir kazıklarla sağlamlaştırıldı ve en büyük kamyonların geçmesini temin etmek için 3 m. olarak genişletildi[605].

1928 yılında Giresun-Ordu yolunun 4. km.'sinde 80 m. uzunluğunda küçük Güre Köprüsü yapımı bitirildi[606]. 1929 yılında Giresun-Bulancak arasında bulunan; fakat ağaç olan birkaç köprünün betonarme olarak yapılmasına başlandı[607].

---

[598] **Yeşilgiresun**, 3 Nisan 1948, s.2.
[599] **Yeşilgiresun**, 29 Ocak 1949, s.1.
[600] **Yeşilgiresun**, 30 Nisan 1949, s.1.
[601] **Yeşilgiresun**, 10 Temmuz 1949, s.1.
[602] **Yeşilgiresun**, 26 Mart 1949, s.1.
[603] **Yeşilgiresun**, 25 Mart 1950, s.1.
[604] S. Sarısaman, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun (1923-1930)**, s.148.
[605] **Yeşilgiresun**, 7 Şubat 1929, s.1.
[606] **Yeşilgiresun** 27 İlkkânun/Aralık 1928, s.2.
[607] **Yeşilgiresun**, "1 Ağustos 1929, s.1.

1933 yılında bir ucu yıkılmış durumda olan Bulancak Nahiyesi üzerindeki Batlama Köprüsü tamir edildi ve Bulancak Pazarı'na giden otomobiller köprüden geçerek yollarına devam etmişlerdi[608].

Giresun-Piraziz sahil yolu üzerinde büyük bir dere olan Pazarsuyu Irmağı üzerindeki geçit seller nedeniyle yıkılmış, Piraziz Nahiyesi ile Bulancak Kazası'nın ve nahiye merkezinin bağlantısı kesildi[609].

Betonarme olarak yapılacak Bulancak Köprüsü'nün temeli 23 Nisan 1939'da atıldı[610]. Bundan başka 1940 yılında Giresun-Ordu arasındaki Melet, Turna, Pazarsu Dereleri Köprüleri'nin Nafia Vekâleti tarafından yapılmasına karar verildi[611]. Betonarme olarak yapılan köprünün açılış töreni 20 Nisan 1946 tarihinde yapıldı[612].

1942 yılında Giresun-Ordu yolunda 4 km.'lik yeni yol yapıldı ve silindiraj işleri devam etti. Ayrıca 6. km.'den 27. km.'ye kadar yol tamir edildi[613]. Aynı yıl Giresun Vilâyet bütçesinden Giresun-Bulancak yolunun deniz boyunca devam eden yerlerine kuru istinat duvarı yapılmasına karar verildi[614]. 1945 yılında Bayındırlık Bakanlığı, Bulancak Köprüsü de dâhil olmak üzere Piraziz'e kadar olan bütün köprülerin devlet tarafından yaptırılmasına, ayrıca Bulancak-Piraziz arasındaki yolun farklı bölümlerinde düzeltme ve değişiklikle beraber yeniden yapılmasına karar verdi[615].

1943-1945 yılları arasında Giresun-Ordu yolu üzerinde Azaklı, Küçükgüre, Pazarsuyu Köprüleri tamir edildi. Betonarme olarak yapılan Bulancak Köprüsü'nün kenar ve orta ayağı, Karadere, Domuzdere hudut köprüleri de yeniden yapıldı. Giresun-Ordu yolu üzerindeki yapılan bu inşaatlar için 57.732 lira harcandı[616].

1945 yılında Giresun-Ordu yolu üzerinde 28,70 m.'lik iki ahşap köprü 15.650 lira harcanarak yeniden yaptırıldı ve 22,30 m. açıklığındaki hudut köprüsü 10.670 lira harcanarak tamamlandı. Seneler önce inşasına başlanıp yalnız iki ayağı yapılarak bırakılan Bulancak Köprüsü'nün son iki kâgir ayağı da 12.873 lira harcanarak ve Bulancaklıların yaptığı ağaç yardımıyla yaptırıldı[617].

---

608 **Yeşilgiresun**, 30 Teşrinisani/Kasım 1933, s.3.
609 **Yeşilgiresun**, 19 Eylül 1936, s.2.
610 **Yeşilgiresun**, 29 Nisan 1939, s.1.
611 **Yeşilgiresun**, 8 Mart 1940, s.1.
612 **Yeşilgiresun**, 27 Nisan 1946, s.2.
613 **Yeşilgiresun**, 29 Birinci Teşrin/Ekim 1942, s.2.
614 **Yeşilgiresun**, 11 Temmuz 1942, s.1.
615 **Yeşilgiresun**, 12 Mayıs 1945, s.1.
616 **Yeşilgiresun**, 27 Ekim 1945, s.2.
617 **Yeşilgiresun**, 29 Eylül 1945, s.1.

1946 yılında Giresun-Ordu yolunda Eren Köyü merkezinden itibaren tesviye çalışmalarına başlandı ve yolun bir kısmı bitmesine rağmen çalışmalara ara verildi. Ara verilen yol çalışmaları 1947 yılında tekrar başladı[618].

4- Giresun Vilâyeti Köylerinde Yol İşleri

a) Köy Yolları

Giresun Vilâyeti'nde *"Köy Kanunu"* gereğince nahiyelerden köylere gidilmesi amacıyla yollar açılmaya başlandı. Abdal'dan Pozat'a, Bulancak'tan Şemseddin istikametine, Batlama'dan Sayca istikametine doğru açılacak yollarda köylüler çalıştı. Pozat'a doğru 13 km.'lik yolun güzergâhı belirlendi ve bu güzergâhta çalışmalar başladı. 1927 yılında açılan 5 km.'lik mahallindeki menfezler tamamlandı ve Şeyhli Köyü'ne kadar yol otomobillere açıldı[619]. 1929 yılında Piraziz'den Şeyhli'ye kadar açılan köy yolu 7 km. daha uzatıldı. Şeyhli, Nefispiraziz, Balçıklı ve diğer köylerde ana yola makas yapıldı[620].

1930 yılında Abdal, Pozat, Baluncak, Yaslıbahçe köy yollarına ilaveten 5'er km.'lik yol ölçülerek nahiye müdürlerine teslim edilmiş ve yolların açılmasına başlandı[621]. 1930 yılında çok kötü durumda ve şekilsiz bir halde bırakılan kışla ile sinema arasındaki Yeniyol Caddesi de yapıldı ve insanların kullanabileceği hale getirildi[622].

b) Merkeze Bağlı Köy Yolları

Aksu Deresi üzerinde Giresun Vilâyeti'nin ve köylünün yardımlarıyla yapılan Paya Köprüsü, 13 köyün yol yapımının gerçekleştirilmesi açısından önemliydi[623]. Ahşap malzemesi köy halkı tarafından karşılanan Paya Köprüsü'ne çivi, çimento ve usta parası karşılığı olarak Giresun Özel İdare'den 3.000 lira yardım yapıldı[624]. Bir gözü 18 m. açıklığında olmak üzere üç gözlü 26 m.'lik Paya Köprüsü'nün üç ayağı ahşap kazıklar üzerine oturtuldu ve bir ayağı da taştan yapıldı[625]. Köylünün emeğiyle yapılan bu köprünün açılış töreni 25 Haziran 1945 tarihinde gerçekleşti[626].

---

[618] **Yeşilgiresun**, 23 Ağustos 1947, s.1.
[619] **Yeşilgiresun**, 6 İlkkânun/Aralık 1928, s.2.
[620] **Yeşilgiresun**, 19 Kânunuevvel/Aralık 1929, s.1.
[621] **Yeşilgiresun**, 3 Nisan 1930, s.1.
[622] **Yeşilgiresun**, 26 Haziran 1930, s.1.
[623] **Yeşilgiresun**, 26 Mayıs 1945, s.1.
[624] **Yeşilgiresun**, 27 Ekim 1945, s.2.
[625] **Yeşilgiresun**, 13 Ekim 1945, s.1.
[626] **Yeşilgiresun**, 30 Haziran 1945, s.1.

Aksu Köprüsü ile Barça Köyü arasındaki yol tamamlandı ve 1946 yılında 5 km.'lik kısmının yeniden açılması ve yol haline getirilmesi için çalışmalar yapıldı[627]. 1948 yılında Batlama Deresi içinden Sultaniye içlerine kadar uzayacak köy yolunun yapımına başlandı[628].

c) Bulancak Köy Yolları

1934 yılında Bulancak Nahiyesi'nin köylerle bağlantısını sağlayacak yol çalışmaları başlandı ve 30 km.'lik yol yapımına karar verildi[629]. 1937 yılında Bulancak Nahiyesi ile Eren Köy yolunun tamirine başlandı ve bu yol için işe başlamak üzere köylüden 600 amele getirildi ve çalıştırıldı[630].

d) Alucra Köy Yolları

1934 yılında Alucra Kaza Merkezi'nde 16 köye giden yolların araba geçecek derecede genişletilmesine ve köy yollarının da yapılmasına başlandı[631]. Alucra'nın Mindeval Bucağı'nda Kelkit Çayı üzerinde köylünün ve vilâyetin yardımı ile yapılan Salıncak Köprüsü'nün inşaatı 1946'da bitti. Salıncak Köprüsü'nün yapımıyla 15 köyün kaza ile bağlantısı sağlandı[632]. Tamzara'dan Alucra'ya giden köy yolu üzerinde yapılan köprüde köylünün yardımıyla tamamlandı[633].

1948 yılında Alucra'nın Yusufeli ve Hacıahmetoğlu Köyleri'nden geçen Kelkit'in üzerine 24 m. uzunluğunda bir asma köprünün yapımına başlandı. Fındıklı ismi verilen köprü yapıldıktan sonra Teştik ve Zapalar Köyleri'ne yollar açıldı ve Şebinkarahisar ve Suşehri Kazaları'yla olan bağlantılar sağlandı[634].

1945 yılında Şebinkarahisar Kazası'na bağlı Tamzara ve Alucra'ya giden yolun başlangıcında olan köprünün yıkılmasından dolayı güzergâhta ulaşım aksadı. 10 m. açıklığında bulunan köprünün keresteleri Tamzara halkı tarafından karşılandı ve Giresun Vilâyeti Özel İdare Bütçesi'nden 40 torba çimento, çivi ve usta parası olarak 437 lira yardım yapılmak suretiyle iki ayağı taş olmak üzere köprünün inşasına başlandı[635].

---

[627] **Yeşilgiresun**, 26 Ocak 1946, s.2.
[628] **Yeşilgiresun**, 29 Ekim 1948, s.2.
[629] **Yeşilgiresun**, 12 Nisan 1934, s.2.
[630] **Akgün**, 20 Mayıs 1937, s.1.
[631] **Yeşilgiresun**, 17 Mayıs 1934, s.2.
[632] **Yeşilgiresun**, 30 Kasım 1946, s.1.
[633] **Yeşilgiresun**, 27 Ekim 1945, s.2.
[634] **Yeşilgiresun**, 4 Eylül 1948, s.2.
[635] **Yeşilgiresun**, 13 Ekim 1945, s.1.

e) Keşap Köy Yolları

1936 yılında Keşap'ta sahil şose yolundan Keşap Nahiye Merkezine yakın olan Karabedir Köyü'ne kadar düzgün bir yol yapılmıştı. Yolağzı civarından geçen sahil yolu Keşap'ın bir köyünün ortasından geçmekteydi. Nahiye Merkezi'ne vurulan geniş bir yol da Fındıklı, Vazanıt Köyleri'nden geçerek Valıt Köyü'nün ortalarına kadar devam etmekteydi. Bu yoldan Karabulduk tarafına yol yapım çalışması başladı; ancak bu yol tamamlanamadı. Diğer taraftan bağlantıyı sağlayacak Düzköy yolu yarım saat mesafede olduğu halde hala yolu yoktu[636]. Hal böyleyken 1946 yılında Yolağzı Köprüsü yeniden yapılarak araçların geliş gidişine açıldı[637].

1947 yılında da Keşap Karabulduk Köyü yolunun 15 km.'lik mesafesinde araçların gidip gelmesi sağlandı. Yolun inşası II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı 1939-1945 yıllarında durmuştu. Yolun durumunun düzeltilmesi için Kaymakam Hakkı Öney Bey, civar köylerden sağladığı halkın yardımıyla Karabulduk Köyü yolunu tamamlattı[638]. Yine 1947 yılında Bulancak-Bektaş yolunun açılması için halk büyük gayret göstermiş ve Giresun Valisi Muhtar Akman yol çalışmalarının devamlı olması için gerekli malzemelerin temini konusunda gerekli hazırlıkları yapmıştı[639].

Keşap'ta köy yollarının yapımına önem veren Kaymakam Vekili Ahmet Tosun Bey 1949 yılında ilk olarak Dereli yolunun Duroğlu'na kadar olan kısmının yapımına başladı. Ayrıca Güney Köyü'nün Keşap-Giresun yolundan itibaren köye kadar olan 7 km.'lik yolun yapımına da başlandı[640].

f) Tirebolu, Batlama, Espiye ve Piraziz Köy Yolları

Tirebolu'nun Karakaya Bucağı'nın üç saat mesafesinde bulunan Ortacami Bala Köyü yolunun tamir ve tesviye işine 1949 yılında başlandı. Bu yol 12 sene önce araçların geçişine uygun duruma getirildiyse de bakımsızlıktan yol harap olmuştu. 1949 yılı içinde yolun 300 çalışan ile hızlı bir şekilde yapımına başlandı[641].

Batlama'da 1936 yılında bir ana köy yolu açılmış ve bu anayollara paralel köy yolları senelere bölünmüş ve programa alınmıştı[642]. Espiye'de 1937 yılında köy yolları faaliyete başlandı. Espiye-Cami yanı Pazar yolu tamamlandı. Çam Köyü yaylalar

[636] **Yeşilgiresun**, 17 Birinci Teşrin/Ekim 1936, s.2.
[637] **Yeşilgiresun**, 26 Ocak 1946, s.2.
[638] **Karadeniz Postası**, 23 Haziran 1947, s.2.
[639] **Yeşilgiresun**, 3 Nisan 1948, s.2.
[640] **Yeşilgiresun**, 2 Nisan 1949, s.2.
[641] **Yeşilgiresun**, 3 Aralık 1949, s.1.
[642] **Yeşilgiresun**, 7 İkinci Teşrin/Kasım 1936, s.3.

yolunun da yapımına başlandı[643]. Piraziz Nahiyesi'nde 1938 yılından itibaren Domuz Deresi'nde Ket Boğazı'ndan itibaren köy şoseleri açılmaya başlandı ve dokuz köyün katılımıyla yapılan Nefsipiraziz yolu bitirildi[644]. Bulancak, Keşap, Espiye, Tirebolu ve Görele'de anayoldan içlere doğru köy yolları açıldı. Yalnız Giresun Vilâyeti'ne bağlı merkez köyleri ile kaza köy yolları kadar hızlı ilerlememekteydi. Bu yolların açılması ile köylü mahsulünü kolayca pazara getirebilmişti ve böylelikle köylerdeki halkın işleri kolaylaşmıştı[645].

Piraziz Bucak Müdürü Cemal Çetintemel Bey, köy yollarının yapımına büyük önem vermiş ve 1949 yılından itibaren Pazarsuyu Deresi'ni takiben Kızıleve giden kısım üzerinde yol açma çalışmaları başlamıştı. Bu yol üzerinde 15 köy halkı çalışarak yaz kış kapanmayacak bir yol yapmıştı[646].

5- Giresun Vilâyeti'nde Liman ve İskele İşleri

a) Giresun İskelesi ve Limanı

Giresun Vilâyeti'nde önemli konulardan birisi de liman konusuydu. Giresun'un en müsait sahilinde su sathından takriben 10-15 m. alçakta sağlam kayalar üzerinde inşa edilmiş eski bir dok şeridi (gemilerin yüklerini boşalttıkları veya onarıldıkları üstü örtülü havuz) vardı. Bu şeridin tekrar inşa edilebileceği belirtildi[647].

1934 yılında Nafia Vekâleti'nin Limanlar Müdürü Giresun'a gelmiş, iskeleye dair bir dalgakıran inşası için gerekli incelemelerde bulunmuştu. Her türlü sefainin (gemilerin) iktisadi faaliyetini temin eden kayıkların boşaltma ve doldurma işlerini kolaylıkla yapabilmeleri için denize doğru 100 m. uzunluğunda bir dalgakıran yapılmasının gerekli olduğunu tespit etmişti[648]. Dalgakıran inşası Nafia Vekâleti'nce kabul edilmiş ve projelerin hazırlanması için uzman mühendisler gönderilmişti[649].

---

[643] **Akgün**, 18 Mart 1937, s.3.
[644] **Yeşilgiresun**, 2 Temmuz 1938, s.1.
[645] **Akgün**, 1 Temmuz 1937, s.1.
[646] **Yeşilgiresun**, 17 Aralık 1949, s.1.
[647] *"Dok Şeridi"*; Liman içerisinde iki rıhtım arasında geminin içine alındığı kuru havuz veya kapalı su alanıdır. (**Kıyı Yapıları Planlama ve Tasarım Teknik Esasları**, T.C. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı Altyapı Yatırımları Genel Müdürlüğü, Ankara, 2016, s.181.); **Yeşilgiresun**, 9 Haziran 1932, s.1.
[648] **Yeşilgiresun**, 5 Nisan 1934, s.1.
[649] **Yeşilgiresun**, 19 Nisan 1934, s.1.

Başlama tarihi bilinmemekle birlikte bitiriliş tarihi 31 Mayıs 1942 olan Ordu, Çeşme, Giresun, Fatsa, İskenderun Vilâyetleri liman işleriyle ilgili olarak 1.134,73 lira taahhüt bedeliyle yapılması onaylanmıştı[650].

27 Ocak 1954 tarihinde Giresun Liman inşaatı ihaleye çıkarıldı ve 7.436.000 TL'ye ihale edildi. 1959 yılında 5.400.000 TL'lik ek inşaat da müteahhit firmaya verildi. 1962 yılında yolcu ve anbar binası, pis su kollektörü, kantar ve fener kuleleri ayrıca müteahhitler eliyle yaptırılmış ve tüm giderler toplamı 27.481.879 TL olan Giresun Liman İşletmesi, Denizcilik Bankası T.A.O.'ya devredilerek 20 Ocak 1962 tarihinde hizmete açılmıştır[651].

b) Tirebolu, Bulancak ve Piraziz İskeleleri

Tirebolu İskelesi'nin fındık ihraç iskelesi olmaktan çıkarılması, Tirebolu Kazası'nın iktisadi gelişimini olumsuz etkiledi[652]. Tirebolu önemli bir ihracat malları merkez olmasına rağmen buradan doğrudan ihracat yapılmamaktaydı[653]. Tirebolu, I. Dünya Savaşı'nda büyük bir yangın felaketi yaşamıştı. Yeniden imar edilmekte olan Tirebolu'da 6.000 nüfus yaşıyordu ve halkın bir kısmı işsizdi. Burada kurulacak ihraç evleri sayesinde işsiz insanlar fındık fabrikalarında iş bulabileceklerdi. Köylü mahsulünü komşu ihraç iskelelerine yakın pazarlara götürebiliyordu. Tirebolu pazarlarına dışarıdan gelen alıcılar masraflarını hesaba katarak mal alıyor ve bu nedenle köylü maddi açıdan kaybediyordu. Tirebolu'da ihracatçılıkla ilgili fikir ve girişimlerden istendiği gibi sonuç alınamamakta ve durum olumsuz bir hal almaktaydı. Esasen fındıkları 5-6 milyon kiloyu bulan Tirebolu halkı, fındık üreticiliği dışında dericilik üzerinde de iş yapabilecek durumdaydı. Espiye'deki Karaerik madenleri de işletilmeye başlayınca tetkikler ilerlemişti[654].

---

650 **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-İkinci Teşrin/Kasım-1942), s.24; Giresun Limanı 1959 yılında hizmete girdi. Doğusunda Çamburnu ile batısında Piraziz arasındaki deniz alanını kapsar. Limanın şilep, yolcu, motor, balıkçı ve kılavuzluk rıhtımı olmak üzere beş adet rıhtımı bulunmaktadır. Giresun Vilâyeti'nin yurtdışına açılan önemli bir kapısı da deniz yolu olduğundan bu liman çok önemli bir konumdadır. (**Cumhuriyetimizin 75. Yılında Giresun**, s.176.)

651 Sacit Karaibrahimoğlu, **Giresun (Bütün Yönleri ve Kazaları İle)**, Özen Matbaacılık, Ankara, 1984, s.123.

652 **Yeşilgiresun**, 9 Haziran 1932, s.1.

653 **Yeşilgiresun**, 11 Kanunisani/Ocak 1934, s.2.

654 *"Karaerik Madenocağı"*; Antik madenci küreklerinin bulunduğu Karaerik madeni, coğrafi konum bakımından Giresun Vilâyeti Espiye Kazası'nın 6 km. güneyindedir. Karaerik madeni mevkiinde 1969 yılında Etibank tarafından başlatılan sondajlı maden araması esnasında rastlantı eseri bulunmuştur. Tarihi devirlerde bakır elde etmek amacıyla çalıştırılmış kalkopiritli maden yatağında yaklaşık olarak 100 m. uzunluğunda bir galeri açığa çıkarılmış ve burada bakır zuhuratına rastlanmıştır. (Ergün Kaptan, *"Espiye-Bulancak Yöresindeki Eski Maden Ocaklarına Ait Buluntular"* **Maden Tetkik Arama Dergisi**, XCI, S.91, (Ay yok-1978), s. 121.); **Akgün**, 26 Mayıs 1938, s.3.

Tirebolu Kazası tüccarları tarafından yapılan müracaatlar sonucunda Tirebolu'nun ihracat iskeleleri arasında yerini alması yeni nizamname ile kabul edildi[655]. 1938 yılında Tirebolu ihracat iskelesi tarafına alındı[656].

Bulancak İskelesi'nin yapımına 1927 yılında Bulancak Belediye Başkanı Fazıl Ali Karaibrahim Bey tarafından başlanan Bulancak İskelesi'nin ilk yapımı ahşap malzemeyle ve 75 m. uzunluğundaydı[657]. Sonrasında betonarme olarak yapılan Bulancak İskelesi de 1935 yılında açıldı[658]. 65 m. uzunluğunda ve 6 m. genişliğinde olan iskele için 5.171 lira harcandı[659]. Son olarak Piraziz İskelesi, 1938 yılında tamamlanmıştı[660].

6- Giresun Vilâyeti'nde Elektrik İşleri

Giresun Vilâyeti elektrik gelmeden önce gaz fenerleri vasıtasıyla aydınlatılıyordu. Ancak her sokakta fener yoktu ve fener olmayan sokaklar geceleri çok karanlık oluyordu. Giresun Belediyesi bu problemi çözmek için 40 adet lüks lambası aldı. Resmi daireler, evler ve dükkânlar ise kandiller lüks lambaları, gaz lambaları ve fenerlerle aydınlatılıyordu. 1924 yılında Doktor Eyüp Sabri Bey, Giresun'a elektrik getirebilmek için Fransa'da bir mühendis getirerek proje hazırlattı. Hasan Yazıcızade Hüseyin Efendi'nin ticarethanesinde toplanan 18 kişi 1.000'er lira vererek Giresun Kudret-i Miyah Anonim Elektrik Şirketi'nin kurucu üyeleri oldular ve hazırladıkları nizamnameyi Ticaret Bakanlığı'na gönderdiler[661].

22 Mart 1925 tarihinde Ticaret Bakanlığı tarafından Giresun Vilâyeti merkez olmak üzere 70.000 lira sermayeyle Giresun Kudret-i Miyah Elektrik Anonim Şirketi'nin kurulması kabul edildi[662].

Diğer taraftan Giresun Belediyesi 1928'de vilâyette bir Dizel Motörlü Elektrik Işık Ocağı kurdu[663]. Giresun Belediyesi vilâyetin elektrik tesisatı için gerekli olan makine ve aletleri Avrupa'dan sipariş etmiş ve bu teşebbüslerin kanun himayesinde olması için resmi işlemleri başlatmıştı. Ancak resmi işlemler uzayınca sipariş edilen

---

655 **Yeşilgiresun**, 11 Kanunisani/Ocak 1934, s.2.
656 **Yeşilgiresun**, 26 Mayıs 1938, s.3.
657 **https://www.facebook.com/bulancakkulturu/posts/1213286625393278:0** (Erişim Tarihi: 12.05.2018).
658 **Yeşilgiresun**, 23 İkinci Teşrin/Kasım 1935, s.2.
659 **Yeşilgiresun**, 7 Mayıs 1938, s.1.
660 **Yeşilgiresun**, 2 Temmuz 1938, s.1.
661 S. Sarısaman, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun (1923-1930)**, s.173-174.
662 **BCA**, 30.18.1.1/13.17.15, 22 Mart 1925; Şeref Etker, *"Giresun Kudret-i Miyah Elektrik Türk Anonim Şirketi Nizamname-i Dâhilisi (1925)"*, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları**, XVII, S.1, (Ay yok-2015), s.91.
663 **Cumhuriyetin 10. Yılında, 1923-1933**, Giresun Ticaret ve Sanayi Odası, s.282.

malzeme ve makineler gümrükte kalmıştı. Bunları gümrükte tutmak masraflı olduğu gibi yabancı mühendislerin de boş geçirecekleri her gün için sözleşme gereği tazminat alacaklarından Giresun Belediyesi teminat mektubu vererek malzemeleri gümrükten çıkarttı[664].

Giresun Vilâyeti'nde elektrik üretiminin yapılacağı yerde elektrik motorlarının devir daim suyunu temin etmek için büyük bir havuz yaptırıldı[665]. Yeniyol'da Şeyh Cami ve Gogara'da Makaracı hanesi bitişiklerinde ve Hacı Hüseyin Camii karşısında birer adet transformatör istasyonu yaptırıldı[666].

Elektrik fabrikasının açılış töreni fabrikanın bulunduğu Saydaş'da 17 Ocak 1929 tarihinde yapıldı ve tesisatın olduğu yerlere elektrik verilmeye başlandı[667]. 1934 yılı içinde elektrik fabrikasını idare etmek üzere Giresun Belediyesi tarafından davet edilen Elektrik Mühendisi İhsan Bey vazifeye başladı[668]. Ayrıca şehir içinde hala elektrik olmayan bölgeler vardı. Yeniyol'dan Gemilerçekeği'ne inen işlek yollardan Zeneoğlu Sokağı'nda elektrik yoktu ve halk belediyeden sokakların en azından üç beş fenerle aydınlatılmasını istemekteydi[669].

Diğer tarafta Giresun Vilâyeti'ne bağlı Bulancak Nahiyesi'nde, 2800 mum kuvvetinde elektrik dinamosu mevcuttu. Giresun Belediyesi Meclis-i Umumi azasından Naci Bey'e ait olan dinamodan daha önce yararlanılmış ve Bulancak Nahiyesi'nin sokakları aydınlatılmıştı[670]. Ancak bu teşkilat gelişi güzel kurulmuş, ruhsatsız ve hiçbir kayda tabi değildi. Yanması ve sönmesi sahibine bağlıydı. Giresun halkı dinamonun sahibi Naci Bey'le anlaşılması ve kesintisiz olarak dinamodan faydalanılmasını istiyordu[671].

I. Dünya Savaşı yıllarında Giresun Belediyesi mazot tasarrufu için gündüzleri ve gece yarısından sonra elektrik kesintileri yapmıştı. Özellikle gündüz elektrik verilmemesi fındık fabrikalarını, atölyeleri, marangozları, doğramacıları, fırıncıları ve lokantaları zor durumda bırakmaktaydı[672]. Mazot tasarrufu doğrultusunda Giresun'un en işler yollarından olan Gazi Caddesi'nin elektrik lambaları hem çok seyrek hem de ufak lamba takıldığından çok sönüktü. Akşam olduğunda cadde ancak evlerden ve

[664] **Yeşilgiresun**, 7 Mart 1929, s.2.
[665] **Yeşilgiresun**, 27 İlkkânun/Aralık 1928, s.1.
[666] S. Sarısaman, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun (1923-1930)**, s.175.
[667] **Yeşilgiresun**, 24 İkinci Kânun/Ocak 1929, s.1.
[668] **Yeşilgiresun**, 17 Kanunisani/Ocak 1934, s.2.
[669] **Yeşilgiresun**, 17 Kanunisani/Ocak 1934, s.2.
[670] **Yeşilgiresun**, 15 Birinci Kânun/Aralık 1932, s.1.
[671] **Yeşilgiresun**, 12 Mayıs 1932, s.1.
[672] **Yeşilgiresun**, 9 Mayıs 1942, s.1.

dükkânlardan sızan ışıklarla aydınlatılmaktaydı[673]. Bu durum 1946 yılına kadar devam etti. Savaşın getirdiği olumsuz şartlar ortadan kalktıktan sonra gece gündüz kesintisiz olarak elektrik verilmeye başlandı[674].

İnönü döneminde Giresun'un elektrik işlerine hız verilmiş, kazaların elektrik problemi halledilmeye çalışıldı. Keşap'ta Değirmen Suyu'ndan yararlanılarak oluşturulan elektrik tesisatının açılışı 5 Ağustos 1943 tarihinde yapıldı[675].

Tirebolu'da motorlu olarak kurulacak elektrik santrali için proje hazırlanarak İller Bankası'na gönderilmişti. Tirebolu Belediyesi'ne bu iş için 100.000 lira tahsisat verilmesine karar verildi[676]. Tirebolu elektrik santrali 10 Ocak 1949 tarihinde faaliyete geçmişti[677]. Şebinkarahisar ise 20 Mayıs 1948 tarihinden itibaren elektrik kullanmaya başlandı[678]. Görele'de de elektrik santrali için proje hazırlanmış ve tesisat için İller Bankası'ndan 90.000 lira, fonlardan ise 200.000 lira alındı[679]. Bulancak elektrik tesisatı ise 1949 yılında tamamlanmış ve 3 Haziran 1949 tarihinde açılışı yapılarak halkın hizmetine bırakıldı[680].

Doğankent Hisroelektrik Santrali tesisi inşaatının birinci keşif bedeli 58 milyon liradır. Mukaveleye göre ihale konusu tesisler ve mütemmimlerinin 30 Eylül 1967 tarihinde tamamalanması ve santralin bu tarihte işletmeye açılması gerekmekte iken mukavele hükümleri yerine getirilememiş; iş yüklenici firmadan alınarak DSİ Genel Müdürlüğü Samsun 7. Bölge Müdürlüğü tarafından emanet usulüyle alınmış ve Nisan 1971 tarihinde bu santral hizmete açılmıştır. Yatırımın maliyeti 237 milyon liradır[681].

7- Giresun Vilâyeti'nde Telefon İşleri

Giresun Vilâyeti'nde 1930'lu yıllarda telefon işlerine de önem verilmeye başlandı. 1930 yılında Tamdere Köy halkının verdiği malzeme ile İkisu Karakolu'ndan

---

673 *"Gazi Caddesi"*; 1903 senesi Trabzon Vilâyet Salnamesi'nde Giresun Belediye Başkanı Kaptan Yorgi'nin şehirde yapmış olduğu imar faaliyetlerinin çok verimli olduğundan bahsedilmektedir. Trabzon Vilayet Salnamesi'ne göre, Karadeniz sahilinin en güzel ve mamur şehirlerinden biri olan Giresun, İzzetlü Kaptan Yorgi Paşa'nın seneden seneye vücuda getirdiği muntazam caddeler, umumi çeşmeler sayesinde bir kat daha önem kazanmıştı. Kaptan Yorgi, Giresun Kasabası'nın denize doğru açılan kısımları üzerinde mükemmel caddeler açtırdığı gibi (günümüzde Gazi Caddesi olarak bilinen cadde) Giresun Kalesi'ne de tepenin her iki yanından çıkılabilen yollar yaptırmıştı. Ayrıca I. Dünya Savaşı öncesinde Giresun Kasabası halkının yardımı ile yapılan Hükümet Konağı bitişiğinde bugün *"Millet Bahçesi"* olarak adlandırılan bir memleket bahçesi yaptırmıştı. (**Yeşilgiresun**, 23 Birinci Kânun/Aralık 1944, s.1.)
674 **Yeşilgiresun**, 13 Nisan 1946, s.1.
675 **Yeşilgiresun**, 7 Ağustos 1943, s.1.
676 **Yeşilgiresun**, 3 Mayıs 1947, s.2.
677 **Yeşilgiresun**, 15 Ocak 1949, s.1
678 **Yeşilgiresun**, 5 Haziran 1948, s.1.
679 **Yeşilgiresun**, 23 Nisan 1949, s.2.
680 **Yeşilgiresun**, 4 Haziran 1949, s.1.
681 S. Karaibrahimoğlu, **Giresun (Bütün Yönleri ve Kazaları İle)**, s.121.

Tamdere Köyü'ne kadar telefon hattı yapıldı[682]. Giresun Vilâyeti'nde telefon işlerinde ileri giden kaza Bulancak olmuştu. 1936 yılı içinde Bulancak'ta telefonsuz köy kalmadı[683]. 1938 yılı itibariyle Alucra ve Karahisar Kazaları'nda telefon işleri gelişmeye devam etmişti. Karahisar ve Alucra bütün karakollarını kendilerine ve kendilerini de Giresun Vilâyet Merkezi'ne telefonla bağladılar[684].

8- Giresun Vilâyeti'nde Belediye ve Kaza Belediyeleri

Giresun Vilâyeti'nde şehir içi yolları kullanıma uygun olmayıp çoğu yerlerde çukurlar bulunmaktaydı. Yaz aylarında otomobillerin kaldırdığı toz bulutları rahatsız etmekteydi[685]. Giresun Belediyesi'nin yaptırdığı su şebekesi ile Giresun Merkezi'ndeki caddeler sular altında kalıyordu. Böylece halk caddelerdeki tozlardan kurtuluyorlardı[686].

1926 yılında Yeniyol, iskeleden itibaren şehir dışına kadar düzenli bir şose haline getirilmişti. 1927 yılında Debboy önündeki çeşmeden Türk Ocağı'na kadar olan 80 m. uzunluğunda ve 6 m. genişliğindeki yol tamir edilmişti. 1928 yılında Saydaş Caddesi'nin Osman Ağa Köşkü'ne kadar olan bölümü gidiş gelişe uygun hale getirildi ve Gazipaşa Caddesi'nden Hacı Hüseyin Caddesi'ne inan ana cadde genişletildi ve tamir edildi[687].

1929 yılında kışladan itibaren Sütlaş Değirmeni'ne kadar olan cadde tamir edilmişti[688]. 1929 yılında Bulancak'ta sahilden Pazar Meydanı'na çıkmak üzere bir sokak açıldı[689]. 1932 yılında Bekir Paşa Caddesi ve Arif Bey Caddesi iskeleye kadar parke taş döşenmiş ve Arif Bey Caddesi'ne bir kanalizasyon yaptırıldı[690]. 1933 yılı içinde Tirebolu'da Kozbaşı mevkiinden Yeniköy istikametine doğru yaya kaldırımı yaptırıldı[691]. 1935 yılında daha önce başlanılan Gazi Caddesi'nin parke döşemesi bitirilmişti[692]. Bulancak'ta 1936 yılında 722 lira harcanarak 1.700 m. uzunluğunda kaldırım tamir edildi. Yine 1936 yılı içinde 306 lira harcanarak 120 m. uzunluğunda kanalizasyon yaptırıldı. 1937 yılında 3.508 m. uzunluğunda kaldırım tamir edilmiş ve Bulancak Nahiyesi'nin sokakları temiz ve düzenli bir hale getirilmişti. 1938 yılı içinde

---

[682] **Yeşilgiresun**, 16 Kanunisani/Ocak 1930, s.1.
[683] **Akgün**, 10 Eylül 1936, s.2.
[684] **Akgün**, 14 Temmuz 1938, s.1.
[685] S. Sarısaman, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun (1923-1930)**, s.170.
[686] **Yeşilgiresun**, 23 Haziran 1932, s.1.
[687] S. Sarısaman, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun (1923-1930)**, s.171.
[688] **Yeşilgiresun**, 25 Temmuz 1929, s.1.
[689] **Yeşilgiresun**, 4 Nisan 1929, s.2.
[690] **Cumhuriyetin 10 Yılında Giresun 1923-1933**, s.286-287.
[691] **Yeşilgiresun**, 15 Haziran 1933, s.1.
[692] **Yeşilgiresun**, 30 İkinci Teşrin/Kasım 1935, s.2.

ise 400 m. uzunluğunda kaldırım tamirine ve bir kısım mahallelerde de kanalizasyon yapımına karar verildi[693].

Giresun Vilâyet Merkezi'nde ve kazalarında insanların vakit geçirmesi için parklar açıldı. 1933 yılında Venedik Sahilleri adında bir park açıldı[694]. 6 Mayıs 1934 tarihinde Küçükyalı Parkı yeniden düzenlendi.[695]. Tirebolu'da herhangi bir park olmadığından halk şikâyette bulunmuş ve Giresun Belediye'sinde 1934 yılı bütçesinden park için para ayrıldı[696]. Ayrıca Giresun Belediyesi, şehri imar etmek ve düzenlenmesini yapabilmek için fen işlerine şehrin harita ve planını yaptırdı ve bu harita İmar Umum Müdürlüğü'nce onaylandı[697].

İnönü döneminde Giresun Vilâyeti'nde bozuk ve çamurlu sokaklar mevcuttu. Cin Ahmet Mezarlığı'na giden ve oldukça kalabalık bir mahallenin ortasından geçen cadde geçilmeyecek kadar bozuk ve çamur haldeydi[698].

1945 yılında Giresun Merkez Kazada Hükümet Binası önündeki bahçe yeniden düzenlenmiş, Çınarlar Mahallesi'nde itfaiye bitişiğindeki toprak yığınları kaldırılıp yerine su deposu yapıldı. Arifbey Caddesi'nden İskele Caddesi'ne kadar giden ara sokak yeniden yolun döşenmesi suretiyle tamir edildi. Sokakbaşı'na yeni gelen otobüs ve kamyonlar için atölye ve garaj yapıldı. Cumhuriyet İlkokulu'nun karşısındaki geniş caddenin yaya kaldırımı olacak yerler onarılmış ve ağaçlandırılmıştı. İtfaiye yanından başlamak üzere kaleye doğru giden cadde iyi bir şekilde düzeltilmek suretiyle tamir edilerek döşenmişti[699].

1947 yılında Giresun Belediye binasının ikmali işi onaylandı[700]. Uzun yıllardır şehir içinde açık olarak akmakta pis derelerin kapatılması konusu 1949 yılında Bayındırlık Bakanlığı tarafından kabul edildi[701].

a) Bulancak Belediyesi

Bulancak Belediyesi tarafından 1943 yılında İskele Caddesi'nin yeniden döşenmesi için çalışmalar başladı, 1945 yılında ise iskeleden yola uzanan Cumhuriyet

[693] **Yeşilgiresun**, 7 Mayıs 1938, s.1.
[694] **Cumhuriyetin 10 Yılında Giresun 1923-1933**, s.286.
[695] **Yeşilgiresun**, 3 Mayıs 1934, s.2.
[696] **Yeşilgiresun**, 24 Mayıs 1934, s.2.
[697] **Yeşilgiresun**, 2 Ağustos 1934, s.1.
[698] **Yeşilgiresun**, 31 Mart 1945, s.1.
[699] **Yeşilgiresun**, 26 Mayıs 1945, s.1.
[700] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.1, (Aralık-1947), s.159.
[701] **Yeşilgiresun**, 14 Mayıs 1949, s.1.

Caddesi ve alanında kamulaştırılan binalar yıkıldı ve caddede gerekli yerler çıkarıldı ve parke döşendi, beton kaldırımlar yapıldı[702].

b) Şebinkarahisar Belediyesi

Şebinkarahisar Kasabası Giresun Vilâyeti'ne bağlı ve Giresun'un 118 km. batısında olup şose ile vilâyete bağlanmış bir yaylaydı. Bugünkü kasaba kale eteklerinden kurulmuş ve şehrin yüksekliğine müsait olmayan sık ve dar sokaklarla, arızalı arazide inşa edildiği için trafik müsait olmadığından kasabanın güney kısmı yapılaşma sahası olarak tespit edildi[703].

Şebinkarahisar Hükümet Konağı'nın da sahası intihap edilen mahallin merkezinde bulunması mevcut Hükümet Konağı'nın aynı yerde muhafazası ve devlet mahallesinin bu yerde teşekkülünün ve Cumhuriyet Meydanı olarak da hükümetin önü intihap edildi[704].

Şebinkarahisar Belediyesi, Cumhuriyet Meydanı karşısında tanzim edilecek parkın kuzeyinde hükümet binasının mihverinde inşa edilecek ve banka, posta telgraf ve telefon binası, inhisar gibi binalar planda gösterildiği şekilde belediyenin etrafında kurulacaktı[705].

Şebinkarahisar Halkevi, Maşatlık namı verilen mevkide ve bu mahallin en yüksek yerinde inşa edilerek kültür parklarla çevrilecekti. Şehre yapılacak olan umumi park, hâkim olan ve ileride 1/500 mikyaslı Maşatlık mevkiinde halkevini çevreleyecek şekilde tanzim edilecekti[706].

Şebinkarahisar Kazası'na yaptırılacak olan stadyum, kaza arazisinin arızalı ve düz alanın çok az olması nedeniyle halkevinin güneydoğusunda ve hükümet binasının güney mevkiinde intihap edilmiş olup, toprak tesviye edilerek temin edilecekti[707].

Şebinkarahisar Kazası'nda çarşı olarak gösterilen mahalde yol üzerine gelen dükkânlar iki kat olarak inşa edilecekti. İç tarafa gelen dükkânlar bir kat olacaktı. Hal olarak intihap edilen mahallin ortası sebze pazarı olacaktı[708].

Şebinkarahisar Hayvan Pazarı: Küçük sanatların doğusunda kurulmuştu. Pazara cephe veren dükkânlar arabacı ve bu emsal sanatlara ayrılacaktı. Hayvan

[702] **Yeşilgiresun**, 21 Nisan 1945, s.1.
[703] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.7, (Birinci Kânun/Aralık-1939), s.39.
[704] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.7, (Birinci Kânun/Aralık-1939), s.39.
[705] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.7, (Birinci Kânun/Aralık-1939), s.39.
[706] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.7, (Birinci Kânun/Aralık-1939), s.39.
[707] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.7, (Birinci Kânun/Aralık-1939), s.40-42.
[708] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.7, (Birinci Kânun/Aralık-1939), s.42.

pazarının burada kurulmasına sebep olan arazi vaziyeti ve pazara gelen hayvanların % 75'inin Alucra ve Giresun yolundan gelmesiydi[709].

Şebinkarahisar Buğday Pazarı: Kuzeyde belediyeye ait mahalde gösterilmiş olup, hububatın % 75'i kuzeydeki köylerden gelmekteydi. Cami yanındaki hapishane olarak kullanılan ve esasen yıkılmaya mahkûm olan bina yeri ve cami civarı yeşil park haline getirilecek ve o civar halkının kullanılması için temin edilecekti[710].

Şebinkarahisar Çocuk Bahçesi: Çocukların oyun yeri olacak ve sokakta oynamaktan kurtulacak şekilde oyun ve kum yerleri bulunacaktı. Uygun yerler de işaret edilecekti. D.Y. işaretli yerlerdeki inşaat iki katlı dükkân olacak, altları dükkân ve üstleri yazıhane vs. maksatla kullanılabilecekti[711].

Şebinkarahisar Kazası 1939 yılında meydana gelen zelzele nedeniyle kötü bir durumdaydı. Bu nedenle halkın ve belediyenin çalışmalarıyla onarılmaya başlandı. Belediye kendi binasını, kötü durumda olan 8 dükkânı onarmış ve merkezden Müftü Mahallesi'ne giden yolu adi kaldırım döşeterek yaptırıldı. Atatürk Yolu'nu Kızılca ve Taş Mahalleye bağlayan Yasa yolu kötü bir durumdaydı. Yolun sağında bulunan bahçe duvarları söktürülerek genişletildi. Ayrıca yakın zamanda tamamen onarılacak ortaokul ile yeni postane binası arasında 9 m. genişliğinde yeni bir cadde açılacağı belirtildi[712].

c) Tirebolu Belediyesi

1934 senesinde İskele Caddesi'nde 60 m.'lik kaldırım yapıldı. Aynı yıl Tirebolu Belediyesi önünde belediyece yaptırılmış bir hal mevcut olup civar mahal ve köylerden getirilen sebze vs. bu hale getirilerek satılmakta olduğundan her gün pazar yeri olarak kullanıldı. 1935 ve 1936 senelerinde Hükümet Caddesi'nde 77 m. parke kaldırım yapıldı. 1936 senesinde Tirebolu Kazası'nın 2 km. doğusunda ve Körliman mevkiinde Tirebolu Belediyesi'nce istimlâk edilip ıslah ve tanzim edilen bir spor alanı vardı. Bu alan kasabaya uzak mesafede bulunmakta ise de şehir dâhilinde başka müsait alan bulunmadığından burasının zaruri olarak saha yapılmasına karar verildi[713].

1937 senesi içinde Belediye Caddesi'nde 128 m.'lik parke kaldırımla bu meyanda esaslı umumi kanalizasyon da yaptırıldı. Parke kaldırım inşasına devam edilmektedir. 1938 senesi itibariyle Tirebolu Kazası'nda bütçe müsaadesi nispetinde

[709] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.7, (Birinci Kânun/Aralık-1939), s.43-44.
[710] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.7, (Birinci Kânun/Aralık-1939), s.44.
[711] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.7, (Birinci Kânun/Aralık-1939), s.44.
[712] **Karadeniz Postası**, 21 Temmuz 1947, s.1.
[713] **Belediyeler Dergisi**, S.35, (Temmuz-1938), s.48-49.

imar, tezyin ve inkişafına azami bir faaliyetle çalışılmaktaydı. Hükümet Binası önünde Cumhuriyet Alanı vardı ve bu alan oldukça büyük ve toplantılarda uygun olarak kullanılmasına rağmen, 1938 yılı içinde daha esaslı bir surette tanzim ve tesviyesine önem verilecekti[714].

1948 yılında ise belediye önünde Çintaşı Camii'ne kadar olan yol parke ile döşenmişti. Selimağa Çeşmesi yanından itibaren Çintaşı ve Hamam Mahalleleri'ne kadar olan 500 m.'lik kısımda bulunan ve uzun süredir tamir görmeyen ana su boruları tamir edilerek mahalle sularının tanzimi sağlandı. Bundan başka Selimağa Çeşmesi yanından itibaren Çarşı Mahallesi'nin Cumhuriyet Alanı'na kadar olan 400 m.'lik kısımda bulunan ana su boruları temizlettirilip tekrar yerine yerleştirilmişti. Ayrıca Tirebolu Belediyesi, Kozbaşında halin yanında bulunan mezarlığın yanında 6 adet dükkân yapılmasına karar verdi[715]. 1948 yılında Çatalçeşme mevkiinde kötü bir durumda olan mezbelelikle Yeniköy Mahallesi'nde aynı durumda olan İlika Deresi temizletildi. Mahalle aralarındaki lağım, açık musluk suları ve su birikintilerinin kapalı yerlerden geçmesi sağlandı[716].

1949 yılında parke olarak inşasına karar verdiği Selimağa Çeşmesi yanından askerlik şubesi önüne kadar olan 200 m.'lik yolun ihalesini yapıldı. Tirebolu Belediyesi ana caddelerin tamirini de ele alarak Kozbaşı Pazar yerinin önünden geçen yolda biriken suların bir tesisattan geçirilmesini sağlamış, yolun bozuk kısımlarını tamir ettirildi. Ayrıca çeşmenin batı tarafında bulunan mezarlık tarafına 40 m. uzunluğunda istinat duvarının inşasına da devam edilmekteydi[717].

d) Görele Belediyesi

1948 yılında Görele Belediyesi ana cadde üzerinde bulunan ve sağlık şartlarına uymayan hayvan pazarını deniz kıyısına nakletti. Böylece Görele halkı, çektiği sıkıntılardan kurtarılmaya çalışıldı[718].

9- Giresun Vilâyeti'nde Asayiş İşleri

Giresun Kazası Hapishanesi'nde 1913 yılı başlarında 1'i kadın olmak üzere 131 hükümlü bulunmaktaydı. Giresun Hapishanesi 2 koğuştan ibarettir. Kadınlara ait ayrı

[714] **Belediyeler Dergisi**, S.35, (Temmuz-1938), s.48-49.
[715] **Yeşilgiresun**, 10 Ocak 1948, s.2.
[716] **Yeşilgiresun**, 26 Haziran 1948, s.3.
[717] **Yeşilgiresun**, 14 Mayıs 1949, s.1.
[718] **Yeşilgiresun**, 24 Ocak 1948, s.1.

bir bölüm vardı. Mahkûm yoğunluğuna göre yetersiz bir hapishaneydi. İki koğuşu bulunan Görele Hapishanesi'nde 1913 yılında 1'i kadın 23 hükümlü bulunmaktaydı. Tirebolu Hapishanesi'nde 1913 yılında 14 mahkûm bulunmaktaydı[719].

Giresun Vilâyeti'nde merkez ve kazaların güvenlik hizmetleri jandarma ve polis tarafından yürütülmüştü. 1946 yılı itibariyle Giresun Vilâyet Merkezi'nde belediye sınırları içinde fiilen kolluk hizmetlerini yerine getiren 2 baş komiser, 3 komiser, 4 komiser muavini, 24 polis memuru bulunmaktaydı[720]. Belediye sınırları dışında kalan yerler ise polis teşkilâtının kurulmadığı yerler olduğu için asayiş ve güvenlik hizmetleri jandarma tarafından yürütülmüştü. Bu dönemde bölgedeki jandarma birliklerinin personel ihtiyacını karşılamak amacıyla teşkil edilmiş olan 89. Jandarma Er Eğitim Alayı da Giresun Vilâyeti'nde konuşlandırılmıştı[721].

1941 yılı itibariyle Giresun Vilâyeti'nde asayiş ile ilgili işlere baktığımızda, başlama tarihi 8 Kasım 1941 olan ve yapımına devam edilen Giresun Cezaevi inşaatı işi için 35.237,44 lira taahhüt bedeliyle yapımı onaylandı. Başlama tarihi 20 Ekim 1941 olan ve yapımına devam edilen Görele Cezaevi inşaatı işi için 5.865,46 lira taahhüt bedeliyle yapımı onaylandı. Başlama tarihi 15 Kasım 1941 olan ve yapımına devam edilen Şebinkarahisar Cezaevi inşaatı işi için 21.839,99 lira taahhüt bedeliyle yapımı onaylandı[722].

1942 yılı itibariyle Giresun Vilâyeti'nde asayiş ile ilgili işlere baktığımızda, Nafia Vekâleti'nin onayıyla Giresun Alucra Cezaevi'nin 5.796,00 lira bedelle yapılmasına karar verildi[723]. Başlama tarihi 20 Nisan 1942 olan ve yapımına devam edilen Alucra Cezaevi inşaatı işi için 5.976,47 lira taahhüt bedeliyle yapımı onaylandı[724].

1943 yılı itibariyle Giresun Vilâyeti'nde asayiş ile ilgili işlere baktığımızda, Jandarma Genel Komutanlığı'nın onayıyla Giresun Karahisar-ı Şarki Kazası'nda Jandarma Karakolu inşaatı işi için 3.000,00 lira yapım bedeli onaylandı[725].

---

[719] Osman Köse, *"20. Yüzyıl Başları Trabzon Vilâyeti'nde Suçlar, Suçlular ve Hapishaneler"*, **İlkadım'dan Cumhuriyet'e Milli Mücadele**, Samsun İlkadım Belediyesi Kültür Müdürlüğü, İstanbul, 2008, s.33-34.
[720] Hikmet Tongur, **Türkiye'de Genel Kolluk Teşkilat ve Görevlerinin Gelişimi**, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1946, s.344.
[721] **Yeşil Giresun**, 7 Haziran 1947.
[722] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-İkinci Teşrin/Kasım-1942), s.25.
[723] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-1943), s.247.
[724] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-İkinci Teşrin/Kasım-1942), s.25.
[725] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-1943), s.242.

8 Eylül 1944 tarihli belgeye göre 3849 sayılı *"Zelzele Mıntıkasında Yapılacak İşler ve Yardımlar Kanunu"* gereğince 17.943 liranın Giresun Cezaevi inşaatına, 5.288 liranın da Görele Cezaevi inşaatına tahsisi Nafia Vekâleti tarafından kabul edilmişti[726].

1947 yılında Giresun Vilâyeti'nde Merkez Cezaevi ikmali işi onaylandı[727]. 1947 yılı itibariyle Giresun Vilâyeti'nde ceza ve hukuk mahkemelerinin dışında bölgesel nitelikte görev yapan mahkeme bulunmamaktaydı. İdari davalar yönünden önceleri Trabzon'da bulunan Bölge İdare Mahkemesi'ne bağlı iken, bu mahkemenin Ordu Vilâyeti'nde de kurulması üzerine Giresun, vilâyet olarak idari davalarda Ordu bölgesine bağlanmıştı[728].

D- GÜMÜŞHANE VİLÂYETİ'NDE BAYINDIRLIK VE ASAYİŞ İŞLERİ

1- Gümüşhane Vilâyeti'nde Yol İşleri

8 Ekim 1930 tarihinde tasvip ve kabul olunan belgeye göre Trabzon-Erzurum-Kızıldize yolunun Gümüşhane'ye isabet eden 170 km.'lik kısmının tamiratı, şose ve köprülerin yaptırılması için 25.000 liranın Gümüşhane Vilâyeti'ne verilmesi karara bağlanmıştı[729].

İkisu-Şiran yolunda 25 m. açıklığında Hasköy Köprüsü'nün ve 11 köprü menfezinin yapılmasına başlama merasimi yapılacaktı. Trabzon-Gümüşhane yolunda dokuz muhtelif mahalde daimi tamirat barakalarının temel atma merasimi ile aynı yol üzerinde sınaî, imalât, menfez, duvar vs. yapılacaktı[730].

Trabzon-İran transit yolunun Gümüşhane Vilâyeti'ni kapsayan kısmının 1934 yılı yaz aylarında başlanan daimi bakımına, her gün biraz artan yeniliklerle devam edildi. Böylelikle bu yol üzerinde önemli düzenlemeler yapıldı. 1930'lu yıllar itibariyle Doğu Anadolu'yu Karadeniz'e bağlayan tek yol Trabzon-Erzurum-Karaköse yoluydu. Trabzon'dan İran sınırına kadar uzanan transit yolunun geçtiği vilâyetlere göre en uzunu 180 km.'lik Gümüşhane Vilâyeti kesimiydi. Zigana, Kop Dağları ve bu dağların geçitleri de Gümüşhane Vilâyet sınırları içindeydi. 1931'de Hathas Şirketi'ne satılan transit yolu ilk mukavele esaslarına göre inşası bittikten sonra Nafia Vekâleti, transit yolunun daimi bakımını umumi bütçeden ayırdığı ödenekle temin etmek üzere idari ve fenni iki talimatname yaparak yol ile ilgili vilâyetlere emir verdi. Hükümet tarafından

[726] **BCA**, 030.18.01.02.106.63.13.
[727] **Bayındırlık Dergisi**, S.1, (Aralık-1947), s.159.
[728] **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Giresun**, s.51.
[729] **BCA**, 030.18.01.02.14.65.10.
[730] **Nafia İşleri Mecmuası**, S.5, (Teşrinievvel/Ekim-1934), s.54.

kabulü tamamlanan yol kısımlarına bu suretle Gümüşhane Vilâyeti'nde 1934 yılı itibariyle Nafia Vekâleti bakmaya başladı. Gümüşhane Vilâyeti'nde bakım esasları mevcut talimatnamelere tamamen uygun bir şekilde oluşturuldu ve vilâyet sınırları içindeki transit yol üçe bölünerek her bir bölüme birer mesul fen memuru tayin ve yetecek kadar daimi çavuş ve amele seçilerek daimi bakıma girişildi[731].

Gümüşhane Valiliği'nin 1935 yılı fevkalâde bütçesinde yol inşaatıyla köy yollarına yardım ve aygırı alınması için ayrılan ödenek gösterildi. Üç aylık çalışma programına göre; Gümüşhane Valiliği yollarından olup üzerinde yürünmekte olan Trabzon-Erzurum, Pir Ahmet-Köse-Sipikör-Erzincan, Kelkit-Poske-Erzincan, İkisu-Şiran, Kelkit-Şiran-Alucra yollarıyla bunların üzerlerindeki köprülerinin gidiş geliş ve geçide elverişli bir şekilde tamir ve istikşaf masrafları için nakit ve ameli mükellef karşılığı 23.000 ve Kürtün-Harşit-Torul yolları için nakit ve ameli mükellefe karşılık 2.200 lira ki toplam 25.200 lira ve köy yollarına yardım için 200, damızlık aygır alınması için de 300 lira ayrıldı[732].

Gümüşhane Vilâyetinde 1935 senesi Üçüncü Umumi Müfettişlik raporuna göre; vilâyetin toplam 209.026 liralık geliri vardı ve bu gelirden yapılacak harcamalar şu şekilde ayrıldı. Mütenevvi ve müşterek işlere 18.612 lira, sıhhi işlere 4.537 lira, ziraat ve bayındırlık işlerine 4.408 lira, maarif işlerine 99.524 lira, yol yapım işlerine 48.515 lira ve idare hesap işlerine 33.394 lira ayrıldı[733]. Gümüşhane Vilâyeti'nin 1936 senesi bütçesi 238.000 liraydı. 1937 senesi bütçesi 301.141 lira olarak tespit edildi[734].

1938 yılı içerisinde Gümüşhane Vilâyeti'nde yol yapım işlerine baktığımızda, Nafia Vekâleti 21 Mart 1938 tarihinde Gümüşhane Vilâyeti'nin Pirahmet-Kelkit-Pöske-Erzincan yolunun 32+39 km. arasında yaptırılacak büz ve menfez inşaatı için 18.446,53 lira bedeli onaylandı. Nafia Vekâleti'nin 18 Nisan 1938 tarihinde Gümüşhane Vilâyeti'nin Pirahmet-Kelkit-Pöske-Erzincan yolunda Erzincan hududundan itibaren 0+000 ile 11+000'ıncı km. arasında yapılacak 50 adet betonarme menfez inşaatı işi için 26.788,26 lira bedeli onayladı[735].

1941 yılı içerisinde Gümüşhane Vilâyeti'nde yol yapım işlerine baktığımızda, başlangıç tarihi bilinmemekle birlikte Gümüşhane-Pirahmet yolu üzerinde 4 ahşap

[731] **Nafia İşleri Mecmuası**, S.12, (Mayıs-1936), s.35-43; **10. Yılda Türk Nafiası-Köprüler ve Yollar**, II, s.41.
[732] *"İstikşaf"*; sözlük anlamı olarak, araştırma, keşfetme anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda *"istikşaf masrafları"* için de yapılacak araştırma ve keşifler için harcanan para denilebilir; **Belediyeler Dergisi**, S.3, (Ekim-1935), s.52-53.
[733] **Belediyeler Dergisi**, S.19, (Şubat-1937), s.38.
[734] **Belediyeler Dergisi**, S.32, (Mayıs-1938), s.62.
[735] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.1, (Haziran-1938), s.142-143.

köprü için 14.347,36 lira yapım bedeli onaylandı[736]. 30 Mayıs 1941 tarihinde Gümüşhane Pirahmet-Erzincan yolunda 38 menfez ve büz inşası işi için 18.310,44 lira muvakkat kabul keşif bedeliyle kabul edildi[737]. Ayrıca 1941 yılında Gümüşhane Vilâyet yolları üzerinde 3+000 km. uzunluğunda yeniden toprak tesviyesi yapılmış ve 5,00 m.'lik bir köprü inşa ve toplam açıklığı 114,00 m. olan 59 köprü ve menfez tamir edilmiş, bunlardan başka 102 m^3 harçlı ve 655 m^3 kuru istinat duvarı yapıldı[738].

1942 yılı içerisinde Gümüşhane Vilâyeti'nde yol yapım işlerine baktığımızda, 20 Temmuz 1942 tarihinde Gümüşhane Pirahmet-Erzincan yolunun 32+000-40+550 km.'leri arasında menfez ve büz inşası işi için 13.366,62 lira kati kabul keşif bedeliyle onaylandı[739]. 21 Kasım 1942 tarihinde Gümüşhane Pirahmet-Erzincan yolu üzerinde Elbizim Köprüsü tamiratı işi için 6.280,59 lira muvakkat kabul keşif bedeliyle yapımı onaylandı. Yine aynı tarihte Gümüşhane Pirahmet-Erzincan yolu üzerinde Elbizim Köprüsü inşaatı işi için 6.186,51 lira kati kabul keşif bedeliyle yapımı onaylandı[740]. Ayrıca 1942 tarihinde İkisu-Şiran yolunda 60,00 m.'lik köprü tamir edilmiş, Torul-Kürtün yolunda 9+000 km. uzunluğunda tesviye yapılmış ve diğer yollar mütemadi tamirata devam edildi[741].

15 Mart 1943 tarihinde Gümüşhane Pirahmet-Erzincan yolunda Güllühatun Köprüsü inşaatı işi için 9.724,18 lira muvakkat kabul keşif bedeliyle yapımı onaylandı[742].

1948 yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde Harşit-Kürtün yolunun 20.000 liraya yapılmasına karar verildi[743].

2- Gümüşhane Vilâyeti Kazalarında Yol İşleri

Gümüşhane Vilâyeti Kazalarında yol yapım işlerine baktığımızda, 21 Temmuz 1939 tarihinde Gümüşhane İkisu-Şiran yolunda bir köprü ve iki menfez inşaatı için 3.431,59 lira muvakkat keşif bedeliyle kabul edildi. 21 Temmuz 1939 tarihinde Gümüşhane İkisu-Şiran yolunda bir köprü ve iki menfez inşaatı için 2.798,44 lira muvakkat keşif bedeliyle kabul edildi[744]. 29 Eylül 1939 tarihinde Gümüşhane Pirahmet-

[736] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-1943), s.432.
[737] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.1, (Haziran-1941), s.117.
[738] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1941), s.105.
[739] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.1-2, (Haziran-Temmuz-1942), s.107.
[740] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.7-8, (Birinci Kânun/Aralık 1942-İkinci Kânun/Ocak-1943), s.103-104.
[741] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-İkinci Teşrin/Kasım-1942), s.236.
[742] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.1-2, (Haziran-Temmuz-1943), s.133.
[743] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.yok, (Aralık-1948), s.33.
[744] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.3, (Ağustos-1939), s.138-139.

Erzincan yolu muhtelif km.'lerinde sınaî imalât işi için 35.264,07 lira keşif bedeliyle kabul edildi[745]. Ayrıca 1949 yılında küçük onarım işleriyle ilgili olarak Gümüşhane-Kürtün yolunun yapılması işi için 15.000 lira aktarılması onaylandı[746].

Bayburt Köprüsü, Bayburt Kasabası içinde Çoruh Nehri üzerinde ahşap döşemeli eski köprünün yerinde yapıldı. Köprü 14.000 lira bedeli keşifle 21 Eylül 1936 tarihinde müteahhide ihale edildi. 30 Temmuz 1937'de betonarmesinin dökülmesine başlandı. Betonunun dökülmesinden 28 gün sonra iskele ve kalıp sökülmüş ve noksanları ikmal edilerek 24 Ekim 1937 tarihinde açılma resmi yapıldı[747].

Bayburt-İspir yolu 91 km. uzunluğundaydı. Bayburt'un kuzeydoğusundaki yaylalardan ve Çoruh Vadisi'nden Başkaya (Pigeyi) Köyü'ne kadar 35 km.'lik stabilize olarak devam etti. Buradan Çoruh Nehri vadisinden ayrılır, Pazar Kazası yolu Nörgâh Köyü'ne kadar toprak olan yolun 46 km.'lik kesimi engebeli bir güzergâhtan geçiyordu. Pazaryolu Kazası'ndan tekrar Çoruh Nehri vadisine inen yolun 20 km.'lik kesimi İspir'e varıyordu. Bu yolun yapımına Osmanlı Devleti döneminde başlanmış ve I. Dünya Savaşı'nda bu yolun önemi devlet tarafından anlaşılmıştı[748].

Bayburt-Çaykara-Of yolu 111 km. uzunluğundadır. Soğanlı Dağları üzerindeki 2330 m. yükseklikte bulunan Soğanlı Geçidi'nden geçen stabilize bir yoldu. Karayolları bakımına alınmış olan bu yol Bayburt'un içinden geçmekte ve Karadeniz'e ulaşma olanağı sağlamaktaydı. Bayburt-Araklı yolu 85 km. uzunluğunda toprak bir yoldu. Bayburt'u Karadeniz'e bağlayan en kısa yol olması dolayısıyla önemliydi. Bayburt-Köse-Kelkit-Erzincan-Şiran yolu 152 km. uzunluğunda stabilize malzemeli yoldur. Bu yol aynı zamanda Trabzon-Gümüşhane-Erzincan yolu olarak da önemli bir konumdadır. Gümüşhane Vilâyeti'nden gelen yol Köse'de anayollarla birleşmiş durumdaydı. Bayburt-Köse-Kelkit-Şiran yolu 106 km. uzunlukta olup stabilize malzeme kaplıdır. Bayburt'u Orta Anadolu'ya bağlaması açısından önemliydi. Bayburt-Maden-Yıldırım (Masat) Köyü-Ovacık yolu ikinci derecede bir yol ise de Bayburt'u kısa mesafede Erzurum-İspir yolundan hem Erzurum Vilâyeti'ne hem de İspir'e bağladığı için önemliydi. Bu yol aynı zamanda I. Dünya Savaşı'nda Rus ordusunun ilerlemesine imkân sağlamıştı[749].

[745] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.6, (İkinci Teşrin/Kasım-1939), s.72.
[746] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.yok (Aralık-1949), s.31.
[747] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.6, (Teşrinisani/Kasım-1937), s.107-108.
[748] Sadri Karakoyunlu, **Bayburt Tarihi**, Kültür Ofset Ltd. Şti., Ankara, 1990, s.11.
[749] S. Karakoyunlu, **Bayburt Tarihi**, s.11-12.

3- Gümüşhane Vilâyeti'nde Elektrik İşleri

Gümüşhane Vilâyeti'nde 1942 senesinde elektrik istihsal ve tevzii maksadıyla merkezi Gümüşhane olmak üzere 50 sene süreyle ve 75.000 Türk Lirası sermayeyle teşkiline başlanan Gümüşhane Elektrik Türk Anonim Şirketi'nin Ticaret Vekilliği'nin 02.05.1942 tarihli ve 4/03534 sayılı tezkeresiyle gönderilen ilişik esas mukavelenamesi ve sermayesinin % 25'inin tedarik olduğunu gösteren banka dekontu İcra Vekilleri Heyeti'nce 21 Mayıs 1942 tarihinde tetkik edilerek Ticaret Kanunu'nun 280. Maddesi'ne tevfikan adı geçen şirketin kurulmasına izin verilmesi kabul edildi[750].

4- Gümüşhane Vilâyeti Belediye ve Kaza Belediyeleri

1936 senesinde Gümüşhane Hükümet Konağı önündeki bahçenin muntazam bir park haline getirilmesi için hummalı bir faaliyet gösterilmekteydi. Gümüşhane Vilâyeti Merkezi'nde bir yangın havuzunun yapımına başlanacaktı[751]. Ayrıca 8 Eylül 1939 tarihinde Gümüşhane Hükümet Konağı'nın 5.801,28 lira keşif bedeliyle yapılması kabul edildi[752]. 2 Şubat 1941 tarihinde Gümüşhane Hükümet Konağının 5.669,13 lira taahhüt bedeliyle tamiratı onaylandı[753]. 5 Eylül 1941 tarihinde Gümüşhane Merkez Hükümet Konağı tamiri işi için 5.670,71 lira kati kabul keşif bedeliyle onaylandı[754].

a) Bayburt Kazası Belediye İmar İşleri

15 Ağustos 1923 seçimlerinde Trabzon Milletvekili seçilen Abdullah Hilmi Okyay, Trabzon-Erzurum demiryolunun yapımı için 50 milyon lira ayırtmayı başardı. 1927 yılında Trabzon Milletvekili seçilen ve 1935'te Trabzon-İran Transit Yolu Harekât Dairesi Müfettişliği'ne getirilen Ali Arif Sayıl da tüm gayretlerine rağmen demiryolunu gerçekleştiremedi. 1935 yılında Trabzon Milletvekili seçilen Raif Karadeniz, Ayşe Seniha Hızal ve Mehmet Sırrı Day, Afyon ve ülkenin başka yerlerinin demiryoluna kavuşması için TBMM'de kanun layihası çıkartmalarına rağmen Trabzon demiryolu için bir şey yapamamışlardı. Hatta Nafia Vekili olan Trabzonlu milletvekilleri bile bu işi yapamamışlardı. Günümüzde halen daha Trabzon'a demiryolu hattı yapılamadı[755].

---

[750] **BCA**, 030.18.01.02.98.42.20.
[751] **Belediyeler Dergisi**, S.14, (Eylül-1936), s.69.
[752] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.4, (Eylül-1939), s.35.
[753] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1941), s.205; **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.10, (Mart-1941), s.106.
[754] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-İkinci Teşrin/Kasım-1942), s.29.
[755] M. Yazıcı, **Trabzon'un Demiryolu ve Tren Davası**, s.17.

Başbakan İsmet İnönü 22 Nisan 1936 tarihinde Doğu Vilâyetleri seyahatine çıktığında Bayburt'a gelmiş, Çoruh Nehri kenarında ve transit yol üzerinde bulunan bu şirin kasabanın elektrikle şenlenmesi ve bu işle İş Bankası'nın meşgul olması emrini vermişti. İş Bankası Erzurum Direktörlüğü'nün Genel Direktöre verdiği raporda istenen 50.000 liranın teminatı yeterli görülmedi ve İş Bankası tarafından 100.000 lira değerinde Çoruh Un Fabrikası birinci derecede ipotek edilmek şartıyla İş, Sümer, Ziraat, Emlâk ve Eytam, Belediye Bankaları'na Bayburt elektik işi için 20.000 lira ikraz edilmesi gerektiğini dönemin III. Umum Müfettişi Tahsin Uzer raporunda belirttiği halde bankalar bu duruma olumlu yanıt vermediler[756].

Diğer taraftan Maliye Vekâleti'nin onayıyla Bayburt Hükümet Konağı'nın 28.588,14 liraya yapılması onaylandı[757]. 1 Haziran 1940 başlangıç tarihi olarak belirlenen Bayburt Hükümet Konağı inşaatı işi için 34.220,44 lira taahhüt bedeli belirlendi ve 1946 yılında bitirildi[758]. 14 Kasım 1942 tarihinde Gümüşhane Vilâyeti Bayburt Kazası'nda aygır deposu inşaatı işi için 9.329,22 lira kati kabul keşif bedeliyle yapımı onaylandı[759].

b) Kelkit ve Torul Kazalarında Belediyesi İmar İşleri

İmar işlerini belediye bütçesiyle başarmak mümkün olmadığından İdare-i Hususiye'nin yardım etmesi ve Belediyeler Bankası'ndan para verilmesi suretiyle yapılabileceği ön görülmüştü[760].

Maliye Vekâleti'nin onayıyla Kelkit Hükümet Konağı'nın 19.847,23 liraya yapılması onaylandı[761]. Kelkit Kazası'nda 18 Mart 1939 tarihinde 40.860,83 lira bedelle Kelkit Hükümet Konağı'nın yapılması onaylandı[762]. 4 Ekim 1940 başlangıç ve 26 Mayıs 1941 bitiş tarihi olarak belirlenen Gümüşhane Kelkit Hükümet Konağı inşaatı işi için 13.500 lira taahhüt bedeli onaylandı[763]. 28 Mart 1941 tarihinde 44.432,66 lira muvakkat kabul keşifle inşaatı yapılması kararı verildi[764].

---

[756] **BCA**, 30.10.0.0,70,463,22.
[757] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-1943), s.237.
[758] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1941), s.197; **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-İkinci Teşrin/Kasım-1942), s.21; Mehmet Hüsnü Aslan, **Bayburt Kültür Envanteri**, Bayburt Valiliği, Bayburt, 2012, s.152.
[759] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.3-4, (Ağustos-Eylül-1943), s.76.
[760] **Belediyeler Dergisi**, S.3, (Ekim-1935), s.10.
[761] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-1943), s.237.
[762] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.10, (Mart-1938), s.45.
[763] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1941), s.197.
[764] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.12, (Mayıs-1941), s.100; **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1941), s.205.

Torul Kazası'na her sene Gümüşhane Vilâyet bütçesinden 1.000 lira yardım edilmesi karara bağlandı. Torul Kazası'nın beş senelik imar programını gerçekleştirebilmek için Belediyeler Bankası'ndan uzun vadeyle gelir temini ve senede 500 lira ödenmek suretiyle borcun geri ödemesinin yapılacağı planlandı[765]. Ayrıca 13 Ağustos 1945 tarihinde Torul Kazası'nda memur evleri inşaatı işi için 36.219,88 lira keşif kabul bedeliyle yapılmasına karar verildi[766].

5- Gümüşhane ve Bayburt'ta Asayiş İşleri

Osmanlı Devleti hâkimiyetinde bulunan Trabzon'un Gümüşhane Sancağı, asayiş konusunda vukuatların en az olduğu yerdi. 1913 yılında kira karşılığında faaliyette olan ve Hükümet Konağı yanında bulunan Gümüşhane Hapishanesi'nde 33 mahkûm bulunmaktaydı. Gümüşhane Sancağı'na bağlı olan Torul Hapishanesi'nde 9 mahkûm bulunmaktaydı. Ayrıca Kelkit Kazası'nda 1913 yılında 5'i hükümlü ve diğerleri tutuklu olmak üzere 26 mahkûm bulunmaktaydı[767].

25 Ekim 1940 başlangıç tarihi ve 28 Ocak 1941 bitiş tarihi olarak belirlenen Bayburt Emniyet Karakol ikmali işi için 3.612 lira taahhüt bedeli onaylandı[768]. Başlama tarihi bilinmeyen ve bitiriliş tarihi 17 Şubat 1942 olan Bayburt Polis Karakolu ikmali inşaatı işi için 2.500,00 lira taahhüt bedeliyle yapımı onaylandı.

Emniyet Umum Müdürlüğü tarafından Gümüşhane Vilâyeti Bayburt Kazası'nda Emniyet Karakolu yapılması için 7.771,00 lira keşif bedeliyle onaylandı[769]. Jandarma Genel Komutanlığı'nın onayıyla Bayburt Jandarma Bölük binası tamirinin 675,00 lira keşif bedeliyle yapılması onaylandı[770].

E- RİZE VİLÂYETİ'NDE BAYINDIRLIK VE ASAYİŞ İŞLERİ

1- Rize Vilâyeti'nde Bayındırlık İşleri

Rize Mebusu Esat Bey ve rüfekasının, Hopa'da Rüsumat Dairesi ile ambar inşaatına başlattırılması hakkında takriri Başvekâlete havale edildi[771]. Rize Vilâyeti'nde bulunan yollarla ilgili olarak Erzurum Valisi Mehmet Emin Yurdakul Bey'in üzerinde durduğu en önemli konu Erzurum-Rize yoluydu. Bu yolda bulunan sorunların

[765] **Belediyeler Dergisi**, S.3, (Ekim-1935), s.10.
[766] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.1, (Mart-1946), s.102.
[767] O. Köse, *"20. Yüzyıl Başları Trabzon Vilâyeti'nde Suçlar, Suçlular ve Hapishaneler"*, **İlkadım'dan Cumhuriyet'e Milli Mücadele**, s.32-33.
[768] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1941), s.199.
[769] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-İkinci Teşrin/Kasım-1942), s.22,239.
[770] **Nafia Dergisi**, S.2, (Birinci Teşrin/Ekim-1944), s.158.
[771] **TBMMZC**, 2/X, Yıl 1926, s.70.

giderilmesi konusunda rapor hazırlayan vali, Erzurum-Rize yolunun en kısa zamanda yapılması gerektiğini bu raporda özellikle vurgulamıştı. Bu yolun açılması halinde Lazistan Sancağı ile Erzurum, Van, Bitlis, Harput Vilâyetlerinde yaşayan birkaç milyon kişinin hayatının değişebileceğini ifade eden Erzurum Valisi, *"Bu işten herkesin kârlı çıkacağını, ekonominin inanılmaz derecede canlanacağını…"* yazmıştı[772].

Cumhuriyet'in ilanından itibaren gerek hükümet gerekse Rize Belediyesi, Rize'nin imarı ve bayındır hale gelmesi için önemli adımlar atmıştır. Gazi Mustafa Kemal Atatürk 17-18 Eylül 1924 tarihinde gerçekleştirdiği Rize ziyaretinde *"Bilhassa Rize-Erzurum şosesinin inşası bu mıntıkayı dahi vasi faaliyet sahası ve refah temin edecektir. 1341 (1924) senesi bütçesinden bu yolun inşası müsemmendir."* şeklindeki sözleri ile Rize'nin kalkınması çalışmalarının derhal başlatılması gerektiği vurgulanmıştı.[773]

Rize Merkez Belediye Başkanı, Hükümet Konağı önündeki Cumhuriyet Meydanını tamir ettirdi ve spor meydanına giden yol üzerindeki köprü esaslı bir suretle tamir onarıldı. Hükümet Binası önündeki çeşmenin yeri değiştirilerek uygun bir yerde yeniden yaptırıldı. Ayrıca Rize Kazası'nda fenni bir mezbaha yapıldı[774].

Rize Vilâyeti'nde 1935 senesi Üçüncü Umumi Müfettişlik raporuna göre; Rize Vilâyeti'nin toplam 243.167 liralık geliri vardı ve bu gelirden yapılacak harcamalar şu şekilde ayrıldı: Mütenevvi (çeşitli-değişik-türlü türlü) ve müşterek işlere 51.295 lira, sıhhi işlere 30.443 lira, ziraat ve bayındırlık işlerine 1.200 lira, maarif işlerine 61.702 lira, yol yapım işlerine 63.743 lira ve idare hesap işlerine 34.784 lira ayrıldı[775].

1934 yılına kadar 25.000 liradan yukarı çıkamayan belediye bütçesi 1934-1935-1936 senelerinde 40.000 lirayı geçti. 1937 yılı bütçesi ise 40.165 liraydı. Ümran (bayındırlık-mâmurluk) işleri tanzim edilen çalışma programı dâhilinde ilerlemekteydi. Fennî bir mezbaha yaptırıldı. Muntazam park oluşturuldu. Rize sahilinde 300 m. uzunluğunda yeniden bir rıhtım tesis ve muntazam bir cadde açıldı. En önemli caddelerden Atatürk Caddesi'ne parke yapıldı[776].

1938 yılı itibariyle 72.530,72 lira keşif bedelli olmak ve şehrin ihtiyacını en iyi şekilde sağlamak üzere elektrik tesisatı oluşturulacaktı[777].

---

[772] Ali Servet Öncü, *"Erzurum Valisi Mehmet Emin (Yurdakul) Bey'in Erzurum-Trabzon Yollarıyla İlgili Bir Raporu (1912)"*, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, IV, S.4, (Ay yok-2008), s.67.
[773] **BCA**, 030.1/40.237.17.
[774] **Belediyeler Dergisi**, S.4-5, (Kasım-Aralık-1935), s.43.
[775] **Belediyeler Dergisi**, S.19, (Şubat-1937), s.38.
[776] **Belediyeler Dergisi**, S.26-27, (Eylül-Ekim-1938), s.74-75.
[777] **Belediyeler Dergisi**, S.44, (Nisan-1939), s.47; **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.3, (Ağustos-1938), s.133.

1941 yılı itibariyle Rize Vilâyeti'nde başlama tarihi 15 Eylül 1941 ve bitiriliş tarihi 20 Mayıs 1942 olan Rize Karadere Hükümet Konağı tamiri işi için 1.160,00 lira taahhüt bedeli onaylandı. Ayrıca başlama tarihi 15 Ekim 1941 ve bitiriliş tarihi 20 Şubat 1942 olan Rize Ardeşen Hükümet Konağı tamiri işi için 3.121,63 lira taahhüt bedeli onaylandı. 1942 yılı itibariyle Rize Vilâyeti'nde başlama tarihi 6 Nisan 1942 ve bitiriliş tarihi 25 Mayıs 1942 tarihleri arasında yapılması planlanan Rize Hükümet Konağı tamiri işi için 4.214,25 lira taahhüt bedeli onaylandı[778].

2- Rize Vilâyeti'nde Yol İşleri

1912 senesinde Erzurum-Rize yolunun açılmasının şart olduğunu belirten Erzurum Valisi, bu yolun Erzurum-Trabzon yolundan 100 km. daha kısa olduğunu ve yük otomobilleri işleyecek derecede iyi yapılması halinde Avrupa'dan ithaline mecbur kalınan her şeyin güneyden Karadeniz'e ulaştırılabileceğini iddia etti[779].

Rize Vilâyeti'nin en önemli karayolu bağlantısı Karadeniz sahil yoluydu. Samsun-Trabzon üzerinden gelen yol, İyidere'nin 4 km. batısında Rize Vilâyeti sınırına ulaşır ve kıyı şeridini izleyerek kuzeye doğru uzanıyordu. Karadeniz sahil yolu Rize'yi ülke ulaşım ağına bağlayan tek yoldu. Rize'nin önemli şehirlerle olan bağlantısı bu yol aracılığıyla sağlanıyordu. Rize Vilâyeti'ni iç kesimlere bağlayan, vilâyet sınırları içindeki ikinci devlet yolu Rize'nin 14 km. batısında, İyidere kıyı yolundan ayrılarak güneye uzanan Rize-İspir yoluydu. Rize'nin güneye açılan tek kapısı bu yoldu[780].

1928 yılında Rize'nin Kalkandere ve İkizdere Nahiyelerini Erzurum'a bağlayacak olan Rize-İspir yolunun yapımı çalışmalarına ağırlık verilmişti. 1930 yılı başında başlanan Rize-İspir yolunun yapımına 1930 senesinde Karadere merkezine doğru 7 km.'lik yeni yol, 9 km.'lik eski yolda genişletme ve onarım yapıldı. Devlet 1932 yılı için Rize-İspir yoluna 5.000 lira civarında tahsisatta bulundu. Yapılan çalışmalar sonucunda 1932 yılının sonlarında 44 km. yol bittiğinde 3.058 yol mükellefinin yanı sıra 4.200 gönüllü bilfiil yer almıştır. Rize halkı da düzenledikleri yardım kampanyası ile yol yapım çalışmalarında yer alan kişilerin iaşelerinin karşılanmasını sağlamıştır[781].

İstanbul'daki Moskova Pastanesi sahibi Mehmet Ali Bey, yol yapımında görevli olan başmühendise 100 lira değerindeki eşeğini takımlarıyla birlikte hediye etmiş ve

[778] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-İkinci Teşrin/Kasım-1942), s.20-21.
[779] A. S. Öncü, *"Erzurum Valisi Mehmet Emin (Yurdakul) Bey'in Erzurum-Trabzon…"*, s.68.
[780] *"Rize"*, **Yurt Ansiklopedisi**, IX, s.6391.
[781] O. N. Ak, **Rize Tarihi**, s.217.

gönüllü olarak yol yapımında çalışmaların ihtiyaçlarını karşılayacağının sözünü vermişti[782]. Ancak Rize-İspir yolu inşaatının Rize'ye konulan tahsisat ile yapılamayacağı anlaşıldığından 1525 Sayılı Şose ve Köprüler Kanunu'na göre; yapılacak bu yola sevk edilmek üzere 1936 yılı bütçesinden 5.000 liralık yardım yapılmasına karar verilmişti[783].

5 Ağustos 1939 tarihinde kabul edilen belgeye göre Rize-İspir yolunun 42-55'inci km.'lerinde şose ve köprüler için 5.000 liranın Rize Vilâyeti'ne yardım olarak verilmesine karar verilmişti[784].

1940 yılı içerisinde Rize Vilâyeti'nde yapılan yol yapım işlerine baktığımızda, Rize-İspir yolunda toprak hafriyat, taş kırma, kaya sökme, duvar inşaatı yapılarak çalışmalara devam edildi. Rize-İspir yol inşası sürerken bir yandan da yol üzerindeki köprülerin tamirine öncelik verildi. 1941 yılında yol üzerinde 3 köprü tamir edildi. Bunun yanı sıra bedeni mükelleflerle de toprak hafriyatı, küskü hafriyatı, duvar inşaatı, kaya sökme çalışmaları yürütüldü[785].

Rize Belediyesi Vilâyet Genel Bütçesi'nden karayolları için harcanan para ve yapılan çalışmalar şu şekildedir: Rize-Trabzon ve Rize-Pazar Kazası yolları için 3.000 lira nakdi tahsisat yapıldı; ancak bedeni mükellefiyetlerden vuku bulan tahsisatla bu meblağ 6.719 liraya yükseldi. Bu tahsisattan Rize-Pazar Kazası yolu üzerinde bir beton menfez yapıldı ve iki köprünün tamiri gerçekleştirildi. Ayrıca 147 m^3 mikâp kum hazırlandı. 1940 yılında Rize-Trabzon yollarında bedeni mükellef ameleler çalıştırılmak suretiyle 11.520 m^3 mikâp toprak hafriyat, 354 m^3 mikâp kum hazırlandı ve nakliyesi, 10 m. mikâp taş kırma, 10 ahşap köprü ve menfez inşaatı, 60 m. duvar inşaatı yapıldı[786].

Ayrıca 1940 yılında bitişi planlanan Rize-Pazar Kazası yolu üzerinde bulunan Büyükdere ahşap köprüsü 4.698,78 lira keşif bedeliyle yapımı onaylandı. 1940 yılında bitişi planlanan Rize-Trabzon yolu üzerinde bulunan Mapet ahşap köprüsü 3.995,59 lira keşif bedeliyle yapımı onaylandı[787]. Ayrıca 25 Kasım 1940 tarihinde Rize-İspir yolunda kaya harfi işi için 3.896,25 lira kati kabul keşif bedeliyle kabul edildi[788].

1941 yılı içerisinde Rize Vilâyeti'nde yapılan yol yapım işlerine baktığımızda, Rize-Trabzon ve Rize-Pazar Kazası yolları için 2.550 lira tahsisat, bedeni

[782] **Rize**, 23 Şubat 1932.
[783] **Rize**, 5 İlk Kânun/Aralık 1936, s.1.
[784] **BCA**, 030.18.01.02.88.77.20.
[785] **Rize**, 21 Mart 1942, S.537, s.2-3.
[786] O. N. Ak, **Rize Tarihi**, s.218.
[787] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-1943), s.427.
[788] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.8, (İkinci Kânun/Ocak-1941), s.78.

mükelleflerden kendi rızalarıyla toplanan 402 lira ile 2.952 liraya yükseldi. Bu parayla demir alındı, kum ve çakıl nakliyatı yapıldı, köprü ve menfezler tamir edildi. Bedeni mükelleflerle de 7 köprü ve menfez tamiri yapıldı. Birçok heyelan kaldırıldı ve 120 adet buz menfez inşa edildi[789]. 14 Şubat 1941 tarihinde Rize-Pazar Kazası yolunun 20+000 km.'sinde Büyükdere Köprüsü inşaatı işi için 4.709,27 lira muvakkat kabul keşif bedeliyle kabul edildi. 11 Mart 1941 tarihinde Rize-Hopa yolunun 55+000 km.'sinde Fırtına Köprüsü tamirine ait 2.772,59 lira muvakkat kabul keşif bedeliyle kabul edildi[790]. Ayrıca Fırtına Köprüsü'nün kıyı tabliyesi işi için 6.691,79 lira keşif bedeliyle yapımı onaylandı[791]. 3 Mart 1941 tarihinde Rize-Pazar Kazası yolunun 20+000 km.'sinde Büyükdere Köprüsü'ne ait inşaat işi için 4.002,88 lira kati kabul keşif bedeliyle kabul edildi[792]. 4 Mart 1941 tarihinde Rize-Trabzon yolunun 9+200 km.'sinde Malpet Köprüsü inşaatı işi için 3.675,94 lira kati kabul keşif bedeliyle kabul edildi. 28 Mart 1941 tarihinde Rize-Hopa yolunun 46+000 km.'sinde Pazarbaşı Köprüsü tamiratına ait inşaat işi için 2.225,23 lira muvakkat keşif bedeliyle kabul edildi. 28 Mart 1941 tarihinde Rize-Trabzon yolunun 4+000 km.'sinde Çiftekavak Köprüsü tamiratına ait inşaat işi için 2.224,03 lira muvakkat kabul keşif bedeliyle kabul edildi[793]. 7 Haziran 1941 tarihinde Rize-İspir yolunda Şeremet Köprüsü inşaatı işi için 1.658,09 lira keşif bedeliyle kabul edildi[794]. 14 Temmuz 1941 tarihinde Rize-Hopa yolunda Fırtına Köprüsü tamiri işi için 1.871,50 lira kati keşif bedeliyle kabul edildi[795]. Ayrıca 1941 yılında Rize Vilâyet yolları üzerinde 2x15,00 m. uzunluğunda bir ve 3x15,00 m. uzunluğunda 2 ve 3-12 m. açıklığında 10 olmak üzere toplam 13 köprü inşa olunmuş ve toplam 221,10 m. uzunluğunda 8 köprü tamir edilmiş ve vilâyet yollarının tamiratına devam edildi[796].

1942 yılı içerisinde Rize Vilâyeti'nde yapılan yol yapım işlerine baktığımızda, 6 Ocak 1942 tarihinde Rize-Hopa yolunda Ardeşen Köprüsü inşaatı işi için 2.300,00 lira keşif bedeliyle kabul edildi[797]. 1942 tarihinde bitişi planlanan Rize-Pazar Kazası yolu üzerindeki Büyükdere Köprüsü'nün tahkimatı işi için 555,80 lira keşif bedeliyle yapımı onaylandı. 1942 tarihinde bitişi planlanan Rize-Pazar Kazası yolu üzerindeki Taşlıdere

[789] O. N. Ak, **Rize Tarihi**, s.218.
[790] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.11, (Nisan-1941), s.125.
[791] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-1943), s.432.
[792] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.12, (Mayıs-1941), s.96.
[793] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.11, (Nisan-1941), s.126.
[794] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.2, (Temmuz-1941), s.181.
[795] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.3, (Temmuz-1941), s.74.
[796] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1941), s.109.
[797] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.9, (Şubat-1942), s.91.

ahşap köprüsü 5.187,36 lira keşif bedeliyle yapımı onaylandı. Yapım tarihi belirtilmeyen Rize-Hopa yolu üzerindeki Taşlıdere ahşap köprüsü 4.240,70 lira keşif bedeliyle yapımı onaylandı[798].

1943 yılı içerisinde Rize Vilâyeti'nde yapılan yol yapım işlerine baktığımızda, 12 Şubat 1943 tarihinde Rize-Hopa yolunda Fırtına Köprüsü set işi için 6.791,79 lira keşif kabul bedeliyle yapımı onaylandı. 13 Mart 1943 tarihinde Rize-Pazar Kazası yolunda Taşlıdere Köprüsü'nün takviye inşaatı işi için 3.194,66 lira keşif kabul bedeliyle yapımı onaylandı[799]. 14 Nisan 1943 tarihinde Rize-Pazar Kazası yolunda Bodosari ve Mapavri Köprüleri inşaatı işi için 16.658,15 lira keşif kabul bedeliyle yapımı onaylandı[800].

12 Eylül 1944 tarihinde kabul edilen belgeye göre Rize Vilâyeti'nin Pazar-Hemşin ve Rize-İspir yollarının tamirine harcanmak üzere Rize Vilâyeti'ne 93.000 lira verilmesi karara bağlanmıştı[801]. 1944 yılında Rize Vilâyeti'nin yol geliri 82.144 liraydı[802].

26 Haziran 1947 tarihli toplantıda kararlaştırılan Rize-İkizdere yolunun keşif bedeli 100.000 lira olarak belirlenmiş ve yolun emaneten yaptırılması karara bağlanmıştı[803]. Ayrıca 1947 yılında Rize parkesinin 50.879,55 liraya birinci kısım keşif kabul bedeliyle yapılması onaylandı[804].

1948 yılında Rize-İspir yolunun 47.820 liraya yapılmasına karar verildi. 1948 yılında Rize Vilâyeti'nde Hopa-Rize yolu üzerinde Taşlıdere Köprüsü'nün yapımı işi içim 78.626,02 lira, Hopa-Rize yolu üzerinde bulunan Şahinler Köprüsü'nün yapımı işi için 2.748,68 lira ve Rize-Trabzon yolu üzerinde bulunan Çiftekavak Köprüsü'nün yapımı için 9.463,35 lira ödeneğin Bayındırlık Bakanlığı tarafından karşılanmasına karar verildi. 1949 yılında küçük onarım olarak Rize-İspir yolu için 425.000 lira aktarılması onaylandı[805].

1950 yılına gelindiğinde Rize'nin yol durumu şu şekildeydi. Sahil şosesi her mevsim araç geçişine elverişli bir durumdaydı. Rize-Hemşin yolunda çalışmalar sürdürülmekteydi ve 11 km.'lik Güneysu bucağı yolu ise tamamlanmış durumdaydı.

---

[798] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-1943), s.428-432.
[799] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.1-2, (Haziran-Temmuz-1943), s.132-133.
[800] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.3-4, (Ağustos-Eylül-1943), s.69; **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-1943), s.432.
[801] **BCA**, 30.18.1.2.106.64.2.
[802] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.4, (Ekim-1945), s.105.
[803] **BCA**, 30.18.1.2.114.31.17.
[804] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.1, (Aralık-1947), s.81.
[805] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, (Aralık-1949), s.33, 54.

Rize-İspir yolunun yapım çalışması beklenilen hızda sürdürülemedi ve bu yolun 1950 yılına gelindiğinde ancak 49 km.'lik kısmı motorlu taşıtların kullanabileceği hale getirilebildi[806].

Rize'de ulaşım diğer bölge şehirlere göre daha kolaydı. Çünkü İkizdere hariç bütün kazalar deniz kıyısında kurulmuştu. Böylece Trabzon'dan Hopa'ya kadar giden yol, aynı zamanda bu ilçelere de ulaşımı sağlanmaktaydı. Bunun haricinde İspir üzerinden Erzurum'a ulaşan bir yol daha vardı. Rize'nin İkizdere Kazası'ndan geçip sahil yoluna birleşen bu yol hızla büyüyen ve Erzurum'un denize ulaşması açısından çok önemliydi. Ancak 1947 yılına kadar yapımına başlanamayan yolun 1955 yılına gelindiğinde ancak Rize-İkizdere ve Tortum-Erzurum arası iyi haldeydi[807].

3- Rize Vilâyeti'nde Köprü İnşa ve Tamir Faaliyetleri

1923-1950 yılları arasında Rize Vilâyeti'nde bayındırlık ve imar faaliyetleri arasında köprü inşası ve tamiri geniş bir yer tutmuştur. 29 Mayıs 1931 tarihinde Rize Vilâyeti'nin ekonomisine katkı yapmasını sağlamak için Değirmendere Köprüsü inşa edilmiştir[808].

Aspet Köprüsü'nün kiriş ve yer döşemelerinin hepsi Rize Belediyesi tarafından 1934 yılında yenilenmiş, İyidere Köprüsü ve beş adet menfez onarılmıştır. Rize-Pazar-Hopa-Sarp yolu üzerinde bulunan Taşlıdere'ye 170 m.'lik, Şairler Deresi'ne 40 m.'lik, Büyükdere'ye 45 m.'lik, Söğütlü Deresi'ne 6 m.'lik, Taşhane Deresi'ne 7 m.'lik, Sarp Deresi'ne 5 m.'lik yeni ahşap köprüler yapılmıştır. Pazar ve Demir Köprülerinin çürüyen yer döşemeleri değiştirilmiş, 42 m.'lik Aşıklar Köprüsü ile 32 m.'lik Melyat Köprülerinin yapımına da bu yıl içerisinde başlanmıştır. Pazar-Viçe arasında birçok parasız köprücükler kurulmuştur. Rize-İspir yolunda Tonik Deresi Köprüsü'nün taş ayakları bitirilmiş ve üzerine ağaç köprü yapımına başlanmıştır[809].

1936 yılında 20 km.'lik Rize-Trabzon sahil yolunun sonuna 66 m. uzunluğunda ahşap malzemeden İyidere Köprüsü inşa edilmiş ve yol üzerinde bulunan belli başlı köprülerin tamiri yapılmıştır. Rize-Hopa ve Rize ve Batum yolu üzerinde bulunan Taşlıdere ve Bodasari Köprüleri tamir, Aşıklar ve Melyat Köprülerinin de yer

---

[806] O. N. Ak, **Rize Tarihi**, s.218.
[807] V. Harris, **The Report Of The Last British Consul in Trabzon…**, s.253.
[808] Mesut Çapa, *"Cumhuriyetin İlk Yıllarında Rize"*, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Cilt yok, S.85, (Ocak-2001), s.45.
[809] **Çoruh**, 7 Mart 1935, s.6.

döşemeleri yeniden düzenlenmiştir[810]. 1936 yılı içerisinde 40 m. uzunluğunda Solasarı, 17 m. uzunluğundaki Hako, 14 m. uzunluğundaki Ardeşen ve 32 m. uzunluğundaki Ose Köprüleri tamir edilmiştir. Rize-İspir yolunda 14 m. uzunluğundaki Tinik ve Menderes Köprüleri yeniden inşa edilmiştir. Hopa-Borçka yolu üzerinde 113 m. uzunluğunda Borçka demir köprüsünün 100 m.'lik şose inşaatı yapılmıştır. Borçka-Artvin-Yalnızçam yolunda üç adet tahta köprü inşaatı ve bir adet betonarme köprü bitirilmiştir[811]. Pazar-Hemşin yolunda 30 m. uzunluğunda ahşap iki adet köprü ile dört adet muhtelif açıklıkta ayakları kâgir üzeri ahşap köprü yapılmıştır[812]. Rize Belediyesi tarafından Rize-Viçe hududu Taşlıdere geçitleri tamir edilmiş ve 32 m.'lik beş ahşap köprü tamiratı yapılmıştır[813]. Rize-Trabzon sınırında bulunan altı adet ahşap köprü tamir edilmiş ve aynı bölgede bir adet betonarme köprü inşaatı tamamlanmıştır[814].

4- Rize Vilâyeti'nde Liman ve İskele İşleri

Osmanlı Devleti döneminde özellikle XIX. yüzyılın sonlarında Rize İskelesi, Trabzon Limanı'na yakın olması nedeniyle ticari açıdan önemli bir konumdaydı. O dönemlerden itibaren iskele aracılığıyla buradan yolcu taşımacılığı yapılmaktaydı[815].

Rize Vilâyeti'nde mevcut iskele büyük gemilerin yanaşmasına olanak vermediğinden gemiler açıkta demirliyordu. Yolcuların ve eşyaların iskeleden gemilere veya gemiden iskeleye nakli kayıklarla gerçekleştirilmekteydi. Bu olumsuz durumu anlatan bir makalede; *"Rize'de vapurlara biniş ve inişte işi olan ve olmayanın iskeleye toplanıp kayıklara atlayarak vapurlara binmesi yüzünden yolcuların sıkıntısı ve zorluk çektikleri ve bu yüzden yolcu eşyasının birbirine karışarak kaybolduğu, fırtınalı havalarda bunun tehlikeli olduğu anlaşıldığı için bu halin bir nizam ve intizama konulması icap etmiş ve Rize Vilâyet makamınca Belediye Reisi Mucip Kemalyeri, Emniyet Amiri Ziya Süer, Rize Liman Reisi Tevfik Gökdemir ve Denizyolları Rize Acentesi Mehmet Mataracı'dan oluşan bir komisyonun verdiği kararla bu işler yoluna konmuştur."* denilmekteydi[816].

[810] **Rize**, 29 Şubat 1936, s.1.
[811] **Rize**, 29 Şubat 1936, s.5.
[812] **Rize**, 16 İkinci Kânun/Ocak 1936, s.5.
[813] **Rize**, 6 Haziran 1936, s.1.
[814] **Rize**, 16 İkinci Kânun/Ocak 1936, s.5.
[815] *"Rize"*, **Yurt Ansiklopedisi**, IX, s.6359.
[816] **Rize**, 17 Eylül 1938, S.362, s.1.

1938 yılında denizin fırtınalı olması sebebiyle İstanbul'dan gelen Karadeniz vapuru yolcularının karaya çıkamadığı ve iki gün denizde beklemek zorunda kalmışlardı[817].

1940'lı yılların sonunda Rize İskelesi'nde yaşanan olumsuzluklar önemli sorunları da beraberinde getirmişti. 30 Aralık 1950 tarihinde Rize Gazetesi'nde yer alan bir habere göre 1951 yılı Ocak ayı içerisinde Rize'de yapılması düşünülen yeni iskelenin etüdünün yapılacağı bildirilmiştir[818].

Gazetelere yansıyan haberlere göre 1951 yılında Rize'de mevcut iskele harap bir vaziyetteydi. Bu durumun düzeltilmesinin gerekliliği ve yeni yapılacak iskelenin nereye yapılmasının uygun olacağı konusunda görüşler ortaya konmuştu[819]. Bu konu üzerine Rize Gazetesi'nde yer alan ve iskelenin durumunu aktaran haberde; *"... iskelede vapur bekleyen yolculardan İsmail Büyük'ün 15 aylık kızı Cavidan'ın büyük kalaslar arasında açık kalan bir delikten denize düştüğü ve mucize eseri etraftan yetişenler tarafından denizden çıkartıldığı..."* anlatılmaktadır. Haberin devamında iskele üzerindeki tahtaların çürümüş ve gelişi güzel aralıklarla konulmuş olduğu ifade edilmekteydi[820].

Rize Vilâyeti Karadeniz kıyısında kurulmuş bir şehir olması ve yörenin dağlık yapısı nedeniyle deniz ulaşımı ön plana çıkmıştı. Rize'de mevcut olan liman 1966 yılında 1.500.000 TL keşif bedeli ile balıkçı barınağı adı altında ihale edildi[821].

5- Rize Vilâyeti'nde Yaşanan Doğal Afetler ve Bayındırlık İşleri

Coğrafi özellikleri nedeniyle Rize'de en fazla karşılaşılan doğal afet yağışlar sonrasında oluşan taşkınlar ve toprak kaymalarıydı. 5-6 Mayıs 1929 tarihinde yağan şiddetli yağmurlar sonucunda oluşan taşkınlar ve toprak kaymaları sonucunda bir küçük menfez ve sahil şosesi üzerindeki 8 adet ahşap köprü yıkıldı ve yolun 3 km.'lik kısmı kötü bir hal aldı[822].

1 Mart 1930 tarihinde Çağarankaya Köyü'nden Kemal ve arkadaşlarının Dâhiliye Vekâleti'ne verdikleri dilekçe ile 1928 yılında meydana gelen heyelan sonucunda arazileri kullanılmaz hale geldiği için 150 nüfusla birlikte Erzurum Vilâyeti'nin İspir Kazası'nda metruk durumda bulunan Kurdeşen Köyü'ne iskân

[817] **Rize**, 15 Birinci Teşrin/Ekim 1938, S.366, s.1.
[818] **Rize**, 30 Aralık 1950, S.27, s.1.
[819] **Zümrüt Rize**, 3 Eylül 1951, S.16, s.4.
[820] **Rize**, 15 Ağustos 1951, S.252, s.1.
[821] *"Rize"*, **Yurt Ansiklopedisi**, IX, s.6392.
[822] **BCA**, 030.10.117.818.31.

edilmelerini talep ettiler. Köy halkının bu talebi yerinde bulunarak adı geçen köye iskân gerçekleştirildi[823].

13 Ağustos 1938 tarihli Rize Gazetesi'nde yer alan bir haberde Rize Merkez Potamya Karakolu'na bağlı Gürgen Köyü civarındaki Veyis mevkiinde ot biçmekte olan, Reyhanoğullarından İhsan eşi Havva, Ziya eşi Katibe ve Mehmet eşi Hasibe adlarındaki üç kadın, yağmurun aşırı yağmasından sonra eve dönmek için dereden geçerken sele kapılarak boğulmuşlardı[824].

24 Eylül 1938 tarihli Rize Gazetesi'nde yer alan *"Bozulan ve Kapanan Yollar Açıldı"* haberinde *"Hafta içinde devam eden şiddetli yağmur ve sellerden Rize-Hopa şosesinin Gündoğdu Nahiyesi ve Pazar Kazası dâhilindeki kısımlarında müteaddit yıkıntı ve çöküntüler vukua geldiğinden şimdiye kadar yapılan yerler ve bazı köprüler bozulmuş ve yol kapanmıştır…"* denilmekteydi[825].

1939 yılı sonbahar aylarında yağan şiddetli yağmurlar sonucunda sahil şosesinin birçok kısmı bozuldu ve bütün köprülerin yıkılması nedeniyle vilâyet dâhilinde ulaşım kesildi[826]. Rize Gazetesi'ne göre 1939 yılında bir yer sarsıntısı hissedildi. Yer sarsıntısı bölgede insan ve hayvan kaybına sebep olmadı ancak az miktarda mal kaybı meydana geldi[827].

6- Rize Vilâyeti'nde Elektrik İşleri

1 Ocak 1938 tarihli Rize Gazetesi'nde yer alan haberde *"Bir bozukluk yüzünden yirmi gündür işlemeyen elektrik fabrikasındaki tamirat bitmiş ve tekrar elektrik tamir edildiğinden şehir geceleri karanlıktan kurtulmuştur."* denilmekteydi[828].

1938 yılında yeni elektrik tesisatı için çalışmalar başlatıldı ve bu doğrultuda Belediyeler Bankası'ndan 40.000 lira kredi alındı[829]. 25 Haziran 1938 tarihli Rize Gazetesi'nde *"Rize'de yeniden yapılacak elektrik tesisatına ait şartnameler hazırlanmıştır. Bir ay içinde ilan edilecek ve iki ay içinde de ihalesi yapılacaktı. Kışa kadar elektrik fabrikasının ikmaline ve bu sene içinde şehrin elektrikle tam olarak tamirine çalışılmaktadır."* şeklinde bir haber yer almıştı[830].

---

[823] **BCA**, 30.18.1.2.13.53.2.
[824] **Rize**, 13 Ağustos 1938, S.357, s.2.
[825] **Rize**, 24 Eylül 1938, S.363, s.1.
[826] **BCA**, 490.1.0.0.485.1963.1.
[827] **Rize**, 30 Birinci Kânun/Aralık 1939, S.462, s.1.
[828] **Rize**, 1 İkinci Kânun/Ocak 1938, S.325, s.2.
[829] **Rize**, 4 Haziran 1938, S.347, s.1.
[830] **Rize**, 25 Haziran 1938, S.350, s.2.

Rize Belediyesi tarafından ihalesi gerçekleştirilen elektrik fabrikasının inşasına 1938 yılı Aralık ayı içinde başlandı ve 15 ay içinde hizmete girmesi için girişimlere başlandı[831]. Ancak 8 Nisan 1939 tarihli Rize Gazetesi'nin haberine göre kurulması düşünülen elektrik fabrikasının eski arsası dere kenarında olduğu için sağlam temel oluşturulamadı ve bu nedenle fabrika arsası olarak ortaokul yanında Mandal Köprüsü önünde deniz kenarında yer alan belediyeye ait arsa tahsis edildi. Haberin devamında ise 1939 yılı Ağustos ayı ile Ekim ayı arasında fabrikanın elektrik üretmeye başlayacağı vurgulandı[832]. Bu fabrikanın temeli 1 Haziran 1939'da atıldı[833].

Rize Merkezi'nde yeni elektrik tesisatına kavuşturulması murakebe ve tadil planının hazırlanması amacıyla Trabzon Mühendisi ile anlaşıldı. Ağustos ayı başlarından itibaren daha önce dikilmiş olan direklere konsol ve fincanlar takılarak tellerin çekilmesi planlanmaktaydı. Rize Elektrik Fabrikası'nda kurulacak makineler Almanya'dan 1939 yılı Ağustos ayı içerisinde Rize merkezde olacak şekilde sipariş edilerek 29 Ekim 1939'da Rize'de elektrik dağıtımına başlanması için çalışılmaktaydı[834]. Ancak makinelerin Rize'ye ulaşması Ağustos ayı içerisinde gerçekleşemedi ve makinelerin getirilmesi 1939 yılı Eylül ayına ertelendi[835].

1939 yılı içerisinde Rize Belediyesi elektrik fabrikasının ihale bedelinin eksik kalan kısmının tamamlanması için Belediyeler Bankası'ndan 15.000 liralık kredi alma yoluna gidildi[836]. Başka bir görüşe göre Rize'de ilk elektrik fabrikası 1940 yılında kuruldu. Muhtemelen adı geçen fabrika Rize Belediyesi tarafından 1939 yılında kurulmaya çalışılan elektrik fabrikasıydı. Rize Merkezi'nde kurulan ilk elektrik santrali 1940 yılında işletmeye açıldı. Santralde kurulan dizel motorla şehrin elektrik ihtiyacı karşılanmaya çalışıldı. 1953 yılında santrale 150 beygir gücünde bir dizel grubu eklendi[837].

Rize İkizdere Hidroelektrik Santrali yapımına 1955 yılında başlanan ve 1961 yılında tamamlanan, Rize'nin 60 km. güneyinde Rize-İspir-Erzincan karayolu üzerinde Cimil ve Çamlık Derelerinin birleştiği İkizdere yöresinde idi. 3 tane dikey eksenli

[831] **Rize**, 17 Birinci Kânun/Aralık 1938, S.374, s.3.
[832] **Rize**, 8 Nisan 1939, S.389, s.2.
[833] **Rize**, 3 Haziran 1939, S.397, s.4.
[834] **Rize**, 29 Temmuz 1939, S.405, s.2.
[835] **Rize**, 19 Ağustos 1939, S.408, s.1.
[836] **Rize**, 16 Eylül 1939, S.412, s.1.
[837] *"Rize"*, **Yurt Ansiklopedisi**, IX, s.6384-6385.

Francis grubu olan, kanal tipi santralin kurulu gücü 15,12 kw. enerji üretim kapasitesi ve 70 milyon kw. saatti[838].

İkizdere Hidroelektrik Santrali 19-20 Mayıs 1959 tarihinde yağan şiddetli yağmurlardan oluşan sel nedeniyle büyük zarar görmüştür[839]. İkizdere Hidroelektrik Santrali İller Bankası'nın olup Mayıs 1961 tarihinde faaliyet geçti. Bu santral yılda 65 milyon kw. saat enerji üretmekteydi. İkizdere Hidroelektrik Santrali Rize'nin 60 km. güneyinde İkizdere Kazası'nda olup, Rize ve Trabzon Vilâyeti'nin merkezi ve kasabalarına elektrik vermek üzere kuruldu[840].

7- Rize Vilâyeti'nde Telefon İşleri

Rize ve Artvin arasındaki telefon hatları arasında bağlantı olmadığı için konuşma sağlanamıyordu. Bu sebeple telefon hatlarının, Gare Köyü'nden Artvin, Viçe Nahiyesi'nden de Rize hududuna bağlanması kararlaştırılmıştır[841].

8- Rize Vilâyeti'nde Belediye İşleri

1934 yılı itibariyle Rize'yi kalkındırmak için şehir içi yol düzenlemeleri de yapılmıştı. Toprak olan yollara parke taşları döşenmiş, kaldırımlar yapılmış ve bataklık alanlar kurutulmuştur. Yine 1934 yılında Rize merkez Gazipaşa Caddesi başlangıcından Rize Halkevi binası önüne kadar olan yerin parke ile döşenmesine karar verilmiş ve bunun için Rize Belediyesi'ne 6.000 lira aktarılmıştır[842]. Rize Hükümet Konağı karşısında yer alan hamamın bulunduğu sokak temizlenerek kaldırım döşetilmişti. At Pazarı'ndan geçen ve çok işlek olduğu belirtilen yolda bulunan bataklıklar kurutularak yol kullanışlı hale getirilmişti[843].

1934 yılı itibariyle Rize'de çok sayıda ahşap bina bulunmaktaydı. Özellikle şehrin işlek caddelerinde yer alan ahşap dükkânlar sıklıkla büyük yangınlara sebep olmuştur. Bu sebeple 1934 yılında özellikle Rize Hükümet Konağı karşısında ve Cumhuriyet Meydanı'nda yer alan 17 ahşap dükkân öncelikle ıslah edilmeye çalışılmış; fakat ıslahları mümkün olmadığı için bölgedeki camilerin olumsuz etkilenmemesi için dükkânların tamamen kaldırılması kararlaştırılmıştır[844].

---

838 *"Rize"*, **Yurt Ansiklopedisi**, IX, s.6384-6385.
839 **BCA**, 30.1.0.0.121.773.1.
840 S. B. Çakıroğlu, **Tarihi Ekonomik Sosyal Yönleriyle Trabzon**, s.106.
841 **Rize**, 10 Eylül 1938, s.1.
842 **Çoruh**, 14 İkinci Teşrin/Kasım 1934, s.3.
843 **Çoruh**, 21 Şubat 1935, s.6.
844 **Çoruh**, 29 İkinci Teşrin/Kasım 1934, s.3.

Rize Belediyesi şehrin imar ve daha güzel bir görünüme sahip olabilmesi için çalışmalar yaptı. 1936 yılında şehrin sokaklarının daha düzgün bir görünüme kavuşturulması için parke döşeme çalışmaları yapıldı. Ayrıca park haline getirilmesi düşünülen bir bahçe için bahçıvan işe alınarak çalışmalar başlatıldı. Rize Merkez Atatürk Caddesi'nden askerlik şubesi önüne kadar olan toprak yolun üzerine parke döşemesi yapılması için Nafia tarafından keşif tespit edilmiştir[845]. Rize Vilâyeti'nin ortasında bulunan şadırvan kaldırıldı, Orta Camii yanındaki eski şadırvan yerine yenisi yaptırıldı, harap durumda bulunan Malkoçoğlu Cami yanındaki şadırvan düzenlenmesine başlandı[846]. Eski ve harap durumda bulunan kayık barakalarının yıkılmasına ve yerine yenilerinin yapılıp beyaza boyanmasına karar verildi ve bu iş için 1939 Mart ayı başına kadar zaman tanındı, bu süre içinde yenilenmeyen barakaların yıkılacağı duyuruldu[847].

Rize Belediyesi 1936 yılının Haziran ayı başında 310 m. uzunluğunda ve 15 m. genişliğindeki yol düzenlemesini tamamlamıştır. Bunun yanında Rize Belediyesi, Rize sahili ve çevresinde de farklı yönde düzenlemeler yapmıştı. 1936 yılına kadar bölgeye çok sayıda çöpün bırakılması sebebiyle oluşan kötü kokudan dolayı Rize halkı sahilden yeterli biçimde yararlanamamış ve sahille alakalı vatandaşlardan çok sayıda şikâyetler alınmıştır. Bu sebeple bölgeden çöpler temizlenerek sahil, gezinti mahalli haline getirilmiştir. Çöp kokularının giderilmesi için ağaçlandırma çalışmaları yapılmıştı. Ayrıca Rize İskelesi civarında bulunan seyyar satıcı tezgâhlarının da ıslahı yapılarak yeni bir düzen getirilmiştir[848]. İskele yolunda bulunan Deniz Yolları Acentesi'nin de yer aldığı binalar Denizbank tarafından satın alınarak çağdaş bir eğlence merkezi, fidanlık ve otel inşası düşünülmüştür. Bu hususta gerekli tetkiklerin yapılması bizzat Rize Valisi Nuri Türkkan tarafından kararlaştırılmıştır[849].

Rize Belediyesi 1938 yılında Belediye Kanunu ile sağlık talimatnameleri ve belediye doktorunun gördüğü lüzum üzerine şehir esnafına önlük kullanma zorunluluğuna tabi tuttu[850].

---

[845] **Rize**, 1 Şubat 1936, S.228, s.3.
[846] **Rize**, 2 Mart 1936, S.232, s.4.
[847] **Rize**, 21 İkinci Kânun/Ocak 1939, S.379, s.1.
[848] **Rize**, 6 Haziran 1936, s.1.
[849] **Rize**, 15 İlk Teşrin/Ekim 1938, s.1.
[850] Bu uygulamaya göre berberlere, yiyecek içecek satan bakkallara, kahvecilere ve bunların çıraklarına ve lokantacı, aşçı, garson ve otel garsonlarına beyaz, kasaplara ve çıraklara, fırıncılara ve işçilere kurşuni renk önlük takınmaları zorunlu kılınmıştır. Bu uygulama çerçevesinde fırıncılara, kasaplara ve aşçılara ve çıraklarına beyaz başlık takınma zorunluluğu da getirildi. (**Rize**, 24 Birinci Kânun/Aralık 1939, S.375, s.2.)

1938 yılında Rize'de havaların soğuk olması ve yolların kapanmasından dolayı hayvan alışverişi zorlaştığı ve fiyat artışları meydana geldiği için Belediye Encümeni'nce alınan kararla 22 Mart 1938 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere koyun, sığır gibi hayvanların kilogramlarına zam yapılmıştır[851].

Halk sağlığı konusunda denetlemeler yaparak kurallara uymayanlara yaptırımlar uygulamak suretiyle Rize halkının haklarını ve sağlığı korunmaya çalışıldı. 1939 yılında yapılan denetimler sonucunda gramajı eksik ve bozuk ekmek üreten, kokmuş mal satan ve temiz olmayan işyerlerine cezalar kesildi[852].

1939 yılında Rize Belediyesi bütçesi 47.125 lira üzerinden düzenlendi. Bütçede Rize Belediyesi'nin gelirleri arttırıldı, itfaiye çalışmaları kapsamında motorlu pompa alınması ve bütçe nispetine göre itfaiye örgütünün oluşturulması, yardım fasıllarının arttırılması ve Cumhuriyet Halk Partisi ile Rize Halkevi'ne 500 lira yardım yapılmasına karar verildi[853].

Rize halkının çarşıda elden eşya sattığı tespit edilmiş ve bu durumun meydana getirdiği olumsuzlukları gidermek amacıyla Rize Belediyesi tarafından bir mezat salonu açılmıştır. Satılması düşünülen eşyalar hafta içi her gün sabahtan öğleye kadar salon memurluğuna teslim ve kayıt ettirilecek, 14.00'ten 18.00'a kadar satışlar devam edecekti. Satış sonucunda müşteriden alınan satış bedeli de mal sahibine verilecekti. Malını kayıt ettirmeyen ve satanlardan da yakalandıkları takdirde % 1 kayıt bedeli alınacaktı[854].

Rize Belediyesi'nin 1939 yılında yapmış olduğu önemli çalışmalardan biri de meskûn ve gayrimeskûn 300 hektar sahası olan Rize Belediyesi sınırlarının haritasının hazırlanmasıydı[855]. Ayrıca Rize Belediyesi can ve mal güvenliğini temin etmek amacıyla belediyeye kayıtlı bulunan kamyon, otobüs ve otomobil gibi taşımacılık yapan araçları uzmanlardan oluşan bir heyetin kontrolüne geçirdi[856].

Rize Belediyesi'nin çalışmalarından biri de ekmek ve simit üretiminde belli bir standardı oluşturma çabasıdır. Bu doğrultuda Rize Belediyesi, üretilen birinci kalite ekmeğin fiyatını 11 kuruşa, üçüncü kalite ekmeğin fiyatını 9 kuruşa ve simidin tanesinin

---

[851] **Rize**, 25 Mart 1939, S.387, s.2.
[852] 1939 yılında Rize Belediyesi tarafından belediyenin koyduğu kurallara uymayan 9 fırıncı, 6 bakkal, 3 kahveci, 13 şoför ve 1 berbere ceza kesilmiştir. **(Rize**, 14 İkinci Kânun/Ocak 1939, S.378, s.2.)
[853] **Rize**, 6 Mayıs 1939, S.393, s.1.
[854] **Rize**, 4 Mart 1939, S.384, s.1.
[855] **Rize**, 17 Haziran 1939, S.399, s.1.
[856] **Rize**, Birinci Kânun/Aralık 1939, S.376, s.2.

1 kuruşa satılmasını kararlaştırdı; ancak standardı bozdurmamak şartıyla bu fiyatların altında satış yapılmasına da izin verdi[857].

a) Hamamlar

1880 Trabzon Vilâyet Salnamesi'ne göre Rize'de iki tane hamam bulunmaktaydı[858]. Rize'de bulunan tarihi hamamlardan hiçbiri günümüze ulaşamadı. Eski hamam olarak bilinen hamam Şeyh Mahallesi'nde ve Şeyh Camisi'nin doğusunda kalmaktaydı. Yeni hamam ise Yeniköy Mahallesi'ndeydi ve burada bulunan hamam da derenin kapatılması ile yok oldu[859].

1942 yılında Rize Gazetesi'nde yer alan bir haberde; *"Rize'de harap ve kullanılamaz halde bir hamam mevcuttu. Sahibi tarafından tamirat başlatılmış, ilave olarak hususi odalar ilave edilecekmiş."* denilmekteydi[860].

b) Camiler

İskender Cafer Paşa Cami, İskenderpaşa Mahallesi'nde geniş bir arazi içindeki cami İslâmpaşa veya Kurşunlu Camii olarak da anılmaktaydı. Hicri 987-Miladi 1570 yılında Cafer Paşa tarafından yaptırıldı. Camii Hicri 1313-Miladi 1895 ve Hicri 1326-Miladi 1908'de iki onarım gördü. 1970'li yıllara kadar cemaat kısmı iki katlıydı ve kiremit kaplıydı. Üst katı Kur'an kursu, müftülük ve lojman olarak kullanıldı. Bu kısım yıkılınca tek katlı ve ahşap olarak yenilenmişti. 1989 yılında taş minare yenilendi. Büyük Gülbahar Sultan Cami, Gülbahar Mahallesi'nde yer alıyordu. İnşa tarihi kesin olarak bilinmemekteydi. Kale Cami, Kale Mahallesi'nde ve Rize İç Kalesi'nin güneyinde bulunuyordu. Kitabeden anlaşıldığına göre Hicri 1069-Miladi 1685 yılında Halil Ağa adında bir hayırsever tarafından yaptırıldı. Kale Camii 1805 yılında onarılmış ve XIX. yüzyılın sonlarında tekrar elden geçirilmişti. Bugünkü cami 1970'li yıllarda yaptırıldı. Küçük Gülbahar Hatun Cami, Gülbahar Mahallesi'nde Büyük Gülbahar Sultan Camii'nin doğusunda yer alıyordu. Eski cami yıkılınca biraz kuzeye kaydırılarak 1956 yılında yeniden inşa edildi. İlk yapı XVI. yüzyılda Yavuz Sultan Selim'in eşi Gülbahar Sultan'a atfedildi[861].

[857] **Rize**, 5 Ağustos 1939, S.406, s.1.
[858] *"Rize"*, **Yurt Ansiklopedisi**, IX, s.6358.
[859] İ. Topaloğlu, **Bölge Tarihimizde Rize**, I, s.109.
[860] **Rize**, 16 Mayıs 1942, s.1.
[861] H. Karpuz, **Rize**, s.20-22.

Orta Cami, şehir merkezinde Yeniköy Mahallesi'nde yer almaktaydı. Kitabesine göre cami ilk olarak Hicri 1150-Miladi 1737 tarihinde yapıldı. Bu cami I. Dünya Savaşı'ndan sonra Ruslar çekilirken Ermeni askerler tarafından yakılmıştı. 1929 yılında onarılmasına rağmen 1941 yılında Vakıflar Umum Müdürlüğü'nden verilen yardımlar ve Hacı Memiş Efendi adında bir hayırsever öncülüğünde halkın yardımları ile bugünkü haliyle yeniden inşa edildi[862].

Müftü Mahallesi Cami, 1785 yılında inşa edilen cami, 1865 yılında onarılmış, 1965 yılında ise kuzeye kaydırılarak yeniden inşa edildi. Reşadiye Cami, ilk yapılış tarihi 1671 olarak kabul edilmekteydi. Caminin yapılışı ihtiyatlı olarak 1761 olarak kabul edilmekteydi. Bugünkü cami 1962 yılında yeniden inşa edildi. Camiönü Cami, Camiönü Mahallesi'nde bulunmaktaydı. Halk arasında Fener Camisi olarak da biliniyordu. Kitabesine göre 1689 yılında yapılan cami 1949 yılında yenilendi. Değirmendere Cami, Değirmendere (Pindos) Mahallesi'nde yer almaktaydı. İlk cami Hicri 1200-Miladi 1786 yılında yapıldı, Hicri 1327-Miladi 1911 yılında onarım geçirdi. Bugünkü cami 1950'li yıllarda yeniden inşa edilmiş, minaresi 1958 yılında ilave edildi[863].

Taşçıoğlu Cami, Yenimahalle'de yer almaktaydı. Cami ilk olarak 1714-1718 tarihleri arasında Cezayirli Kaptan Ali Paşa tarafından yaptırıldı. Cami 1834 yılında onarım geçirmişti. XX. yüzyılın başlarında camiye Taşçıoğlu adlı bir hayırsever tarafından bir kısım ilave edilerek ve onarımı yapıldı. Bundan sonra da cami Taşçıoğlu Cami olarak anıldı. Taşçıoğlu Cami 1940 yılında yeniden onarılmış, 1978 yılı mayıs ayında yıktırılan caminin yeniden inşasına 1979 yılında başladı. Portakallık Cami, Portakallık Mahallesi'nde yer alıyordu. Yıkılıp yeniden yapıldı. Eski caminin XIX. yüzyıl ortalarında yapıldığı tahmin edilmekteydi. XX. yüzyıl başlarında onarılan cami daha sonra yıktırılarak 1965 yılında şimdiki cami yaptırıldı. Şeyh Cami, Rize şehir merkezindeydi. Cami ilk olarak 1711 yılında yapılmış, belli başlı yapılan onarımlarla 1953 yılına kadar geldi. Bugünkü cami 1953-1965 yılları arasında tamamlandı[864].

c) Rize Vilâyeti'nde Yapılan Restorasyon Faaliyetleri

Rize'de bulunan tarihi hamam, cami ve önemli yapılar Rize Belediyesi tarafından restore ya da yeniden inşa edilerek halkın hizmetine sunulmuştur. Rize'de

[862] **Rize**, 26 Nisan 1941, S.493, s.1.
[863] H. Karpuz, **Rize**, s.23-25.
[864] H. Karpuz, **Rize**, s.25-28.

Şeyh Mahallesi'nde Şeyh Camisi'nin yanında eski hamam ve Yeniköy Mahallesi'nde yeni hamam isimli iki tarihi hamam mevcuttu. Yeni hamam bölgedeki derenin kurutulmasıyla kapatılmıştır. Eski hamam ise 1942 yılında restore edilmeye başlanmış ve yeni odaların da eklenmesi hususunda çalışmalar yapılmıştır[865].

Rize'nin merkezinde yer alan Orta Camii 1929 yılında Rize Belediyesi tarafından onarılmış; ancak 1941 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden verilen yardımlar ve Hacı Memiş Efendi isimli hayırsever bir vatandaşın öncülüğünde gerçekleştirilen destekler ile cami yeniden inşa edilmiştir[866].

1940 yılında Yeni Mahalle'de bulunan Taşcıoğlu Camii ile 1949 yılında Camiönü Camii dönem içerisinde Rize Belediyesi tarafından onarılıp Rize halkının hizmetine sunulmuştur[867].

9- Rize Vilâyeti'nde Asayiş İşleri

1877-78 Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbi) sonucu Batum'un Rusların eline geçmesiyle Lazistan Sancağı kuruldu. Lazistan Sancağı Rize adıyla da anılmaktaydı. Rize'de Osmanlı Devleti döneminde en çok dikkat çeken asayiş olayları cinayet ve adam yaralama hadiseleriydi. Yedi aylık dönemde işlenen cinayet sayısı ayda ortalama 7'ydi ve Trabzon Vilâyeti'ne bağlı diğer yerleşim yerleriyle mukayese edildiğinde bu sayı oldukça yüksekti. 1913 yılında biri kadınlara ait olmak üzere beş koğuşlu Rize Hapishanesi'nde 4'ü kadın 105 mahkûm bulunmaktaydı. Rize'ye bağlı Hopa Nahiyesi'nde 7'si kadın 32 mahkûm bulunmaktaydı. Pazar Nahiyesi'nde ise 15 mahkûm bulunmaktaydı[868].

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte bütün ülkede olduğu gibi Rize'de de idarecilerin temel uğraşlarından biri asayişi sağlamaktı. Bölgedeki eşkıya olaylarının temel nedenlerinden biri uzun süren seferberlik ve savaş yılları sırasında oluşan otorite boşluğuydu. Bu durumlardan yararlanan bir takım kimseler eşkıyalığa başlamışlardı. Büyük bir çoğunluğu asker kaçağı da olan bu insanlar vatandaşın malına ve canına zarar veriyor, evleri basarak, yolları keserek vatandaşın nesi var, nesi yoksa alıyorlardı. Nerede ise her köyde bir eşkıya vardı. Eşkıya ile mücadele kolay olmuyordu. Neticede

---

[865] **Rize**, 16 Mayıs 1942, s.1.
[866] H. Karpuz, **Rize**, s.23; **Rize**, 26 Nisan 1941, s.1.
[867] H. Karpuz, **Rize**, s.25; İsmail Özdoğan, **Rize (Merkez İlçe) Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yapısı (1923-1960)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla, 2004, s.75.
[868] O. Köse, *"20. Yüzyıl Başları Trabzon Vilâyeti'nde Suçlar, Suçlular ve Hapishaneler"*, **İlkadım'dan Cumhuriyet'e Milli Mücadele**, s.31-32.

genel bir af çıkartılarak bir daha suç işlememek koşuluyla teslim olanlar cezalandırılmadı ve eşkıya gailesi de böylece sona erdi[869].

Rize Vilâyeti'nde Adliye Binası'yla ilgili olarak şu bilgiler dikkati çekmektedir:

1925 yılında Rize Milletvekili olan Esat Bey'in TBMM Başkanlığı'na verdiği takrirde, hem vilâyetteki adlî işlerin ne derece yoğun olduğunu hem de Rize Adliyesi'nin yapısını göstermesi bakımından önemlidir[870].

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülkenin farklı yerlerinde olduğu gibi Rize'de de asayiş problemlerinin en önemli sebeplerinden biri, halk üzerinde egemen olmaya çalışan mütegallibelerin varlığıydı. Cumhuriyet Hükümetleri, meşru devlet düzeninin kurularak halkın zorbalara karşı korunmasına öncelik vermişlerdir. Halkın refahı, mutluluk ve güvenliğiyle ilgili tedbirler alınmıştır. Ancak nedenleri geçmişe dayanan tüm olumsuzluk ve zorbalıkları kısa sürede halletmek mümkün olmamıştır. Bu olumsuzluklarla mücadelede valilere büyük görevler düşmekteydi. Valiler kanunlar çerçevesinde devletin hâkimiyetini ikame etmeye çalışıyorlarsa da bazen icraatlarında yetersiz kaldıkları görülüyordu. Valilerin başarı ya da başarısızlıkları hükümet tarafından yakından takip edilmekteydi. Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'nın Rize Valisi Mehmet Akif Bey'e 1929-1930 yıllarında gönderdiği ağır eleştiri yazısı bu yönde önemli bir rapordur[871].

Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya Bey'in 27 Haziran 1929 tarihinde Erzurum'dan gönderdiği yazıda, selefi Mehmet Cemil Bey (1927-1929) gibi Mehmet Arif Bey'in de Rize'de zorbalara karşı pasif kaldığı ifade edilerek her şeyden önce bunların ortadan kaldırılmasını istemekteydi. Bu raporda;

"Rize'nin vaziyeti bütün teferruat ve hususiyeti ve vilâyetin istilzam ettiği vazifenin müşkülatını biliyoruz. Sakilerin imha ve tenkili için selefiniz Cemil Bey'in teklif ettiği fevkalâde ve fevkalkanun tedbirlerin hükümetçe kabul edilmediği de malûmunuzdur. Vilâyete tayininiz bu vukufun da bir de sakilerin imhası hakkındaki sözünüze istinaden vuku bulmuştur. Hâlbuki şimdiye kadar sakilerin imhasında muvaffakiyet görülmedikten başka bilakis vilâyetin asayişi daha çok muhtel oldu ve

---

[869] Zehra Aslan, Mustafa Arıkan, **Cumhuriyet Döneminde Rize-I (1923-1950)**, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, Rize, 2018, s.86.

[870] *"Cinayet muamelelerinin kesret ve ehemmiyetine mebni Rize'de müstakil cinayet mahkemesiyle hukuk dairesinin Atina Kazasında da hâkim muavinliğinin, Mapavri Nahiyesine de sulh hâkimliğinin Mart (1925)'tan itibaren teşkilleri"* şeklinde temenni ettiği takrir, önce Başvekâlet'e ve oradan da Adliye Vekâleti'ne gönderilmek suretiyle işleme alınmıştır. (**BCA**, 30.10.0.0/7.40-17, 20.01.1925.)

[871] Z. Aslan, M. Arıkan, **Cumhuriyet Döneminde Rize-I (1923-1950)**, s.85.

yahut o manzarayı irae etmektedir. İlk mütalaalarınız ve sakilerin imhası hususundaki işarlarınızla bugünkü mütalaanız arasında büyük mübayenetler vardır.

Dokuzuncu Kolordu Kumandanlığına filân tarihinde yazdığınız tahrirat son işarınızla karşılaştırıldığı takdirde büyük mesuliyetler hissetmiş bir zatın az zaman zarfında müşahedeleri ve müşahedelerden mütevellit kanaatleri arasındaki fark çok calibi endişe görülür. Rize'de eşkıyayı himaye ettiği rivayet olunan eşhasta sizce malûmdu. Bunları bir tarafa bırakarak elinizdeki mevcut kuvvet ve salâhiyetlerle yalnız eşkıyayı takip ve tenkil etmeniz size direktif olarak verilmişti. Zatı alileri bu direktifi bırakarak Cemil Bey'in düştüğü çıkmaza girdiniz. Sağdan, soldan gelen propagandalar ve şayialarla meşgul olmayarak kadınların sokaklarda şu ve yahut bunu yaptıklarına ehemmiyet vermeyerek hedefi asliniz olması lazım gelen eşkıyanın takibine kıymet ve ehemmiyet vermiş olsaydınız bu adî çapulcuların miktarı az iken tenkilleri daha kolay olurdu. Ve bu sayede nüfuzunuzdan çekindiğiniz adamların nüfuzları kırılmış olurdu. Takibi eşkıya hakkındaki kanun, valileri en büyük salâhiyetlerle teçhiz etmiştir. Fevkalkanun ve yahut fevkalâde salâhiyetler istemek bu salâhiyetleri ve yahut istimallerini bilmemek demektir. Beş altı ayı boş geçirmek yüzünden adedi artan şakillerin de imhası için daha büyük fedakârlık ihtiyarına lüzum görülerek jandarmalarınız asker kuvvetleriyle takviye edildi. Bu kuvvet ve size tebliğ olunan tertibat bu şerirlerin az zamanda tenkil ve imhalarına beleğanmabelâğ kâfidir. Bu kuvvetlerin hüsnü istimal edilmemesi devleti daha büyük fedakârlığa ve zarara sokabilir. Binaenaleyh hâl ve vaziyeti iyice muhakeme ederek bu kuvvet ve tertibatla mevcut kanunî salâhiyetlerle vilâyetin asayişini iade edip etmeyeceğiniz hususunda kanaatinizi süratle bildirmenizi, kanaat ve iktidarınız bunların az zamanda imhasına müsait ise, elinizdeki bütün kuvvet ve salâhiyetleri istimal ile hiçbir mülâhaza ile meşgul olmayarak evvel emirde bu şakileri tenkil ve imha etmenizi rica ederim."[872]

F- TRABZON VİLÂYETİ'NDE BAYINDIRLIK VE ASAYİŞ İŞLERİ

1- Trabzon Bayındırlık İşleri

Trabzon Vilâyeti'nde bulunan bütün kazalar vilâyete, vilâyet de komşu vilâyetlere düzenli şoselerle bağlanmıştı. Nahiyeler ise tam anlamıyla düzgün olmasa da çeşitli yollarla kazalara bağlanmıştı. Nahiyeler arasındaki yolların bir kısmı yaz ve kış, bir kısmı ise sadece yazın otomobil kullanımına açıktı. Düzenli işleyen kaliteli yolların

[872] **BCA**, 030.10/105.683.22.

uzunluğu 199 km. olup, bunlar Gümüşhane, Çoruh ve Giresun Vilâyeti'ne giden yollardı. Bütün kazalar, üç nahiye ve belli başlı köylerde bu yollar üzerindeydi. İç bölgelerde kalan vilâyetleri Trabzon'a bağlayan Trabzon-Gümüşhane-Erzurum yolu aynı zamanda İran transitinin geçtiği yoldu. Bu yönüyle çok değerli olan yolun yapımı ve bakımı vilâyet yerine ilgili bakanlık tarafından karşılanıyordu. Nahiyeleri ve köyleri birbirine bağlayan yollardan yaz kış kullanılabilen kısmı 96 km. idi. Yalnız yazın çalışabilen yollar ise 124 km. idi. Vilâyet çapında yolların güzergâhları üzerinde bulunan birçok akarsu vardı. Bu akarsular üzerinde 59 adet kargir ve beton köprü ile geçiliyordu[873].

1924 yılı itibariyle Trabzon Belediyesi'nin 87.569,00 lira geliri vardı. Giderler toplamı ise 95.206,00 liraydı. Trabzon Belediyesi'nin 1924 yılı bütçe gelir ve giderleri arasında 7.776,00 liralık bir fark vardı[874]. Ayrıca Trabzon Belediyesi bünyesinde kurulması planlanan mezbahane yapımına 1924 yılında başlandı. Bu mezbahanenin 1930 yılında tamamlanması planlanmıştı[875].

1925 yılı itibariyle Trabzon Belediyesi'nin 82.237,77 lira geliri vardı. Giderler toplamı ise 128.336,00 liraydı. Trabzon Belediyesi'nin gelir ve giderler arasında 45.564,00 liralık bir fark vardı. 1925 yılı bütçesi üzerinde Trabzon Belediyesi Vilâyet Meclisi'nde yeni düzenlemeler yapılarak 110.623,76 lira olarak kabul edildi. Vilâyet ve Dâhiliye Vekâleti'nde yapılan düzenlemeler sonrası 1925 yılı Trabzon Belediyesi bütçesinin 2.225,00 lira borçlanma ile 1926 yılına başlandığı bilinmekteydi. 1926 yılı itibariyle Trabzon Belediyesi'nin 92.398,06 lira geliri vardı. Giderler toplamı ise 100.189,04 lira olarak öngörülmüştü. Bu mali duruma göre Trabzon Belediye bütçesinin 1926 yılında 7.790,98 lira açığı vardı. 1927 yılı itibariyle Trabzon Belediye'nin 104.568,17 lira geliri vardı. Giderler toplamı ise 113.716,73 lira olarak öngörülmüştü. 1927 yılı Trabzon Belediye bütçesinin 9.148,56 lira açığı vardı. 1928 yılı itibariyle Trabzon Belediye'nin 82.742,25 lira geliri vardı. Giderler toplamı ise 98.120,24 lira

---

[873] **BCA**, MGM, 30.10.0.0/65.433.4, 27.07.1935.

[874] Rahmi Çiçek, **Milli Mücadele ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Trabzon'da Yerel Yönetim**, T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 1998, s.43-44.

[875] 7 Kasım 1864'te çıkarılan Vilâyet Nizamnamesi, taşra kentlerinde beledi örgütlenmeleri öngörüyordu. Buna göre başta liman kentleri olmak üzere il ve ilçe merkezlerinde belediye meclisi (Meclis-i Beledi) kurulacaktı. Trabzon Belediyesi de bu tüzük uyarınca kurulmuştur. 1869 Trabzon Vilâyet Salnamesi'ne göre 1869 yılında kurulduğu tahmin edilmektedir. (M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.183, 196.) Rasim Şimşek, **Trabzon Belediyesi Tarihi: I Osmanlı Dönemi**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1993, s.64; Rahmi Çiçek, **İstikbal Gazetesine Göre Trabzon'da Belediye ve Belediyecilik (1919-1925)**, Serander Yayınları, Trabzon, 2011, s.25.

olarak öngörülmüştü. 1928 yılı Trabzon Belediye bütçesinin 15.377,00 lira açığı vardı[876].

1931 yılında Trabzon Vilâyeti'nin tahsisatı 808 milyon, 1932'de 830 milyon, 1933'te 790 milyon, 1934'te 787 milyon, 1935 yılında ise 1 milyar 8 milyon olmuştu. Trabzon Belediyesi'nin gelirleri ise 1933'te 140 milyon, 1934'te 137 milyon, 1935'te 147 milyonu bulmuştu. Belediye giderleri ise 1933'te 139 milyon, 1934'te 134 milyon ve 1935'te 144 milyon olmuştu. 1935 yılında Trabzon Vilâyeti'nde 6 belediye vardı[877].

Trabzon Vilâyeti'nde 1935 senesi Üçüncü Umumi Müfettişlik raporuna göre vilâyetin toplam 368.441 liralık geliri vardı ve bu gelirden yapılacak harcamalar şu şekilde ayrıldı. Mütenevvi ve müşterek işlere 21.124 lira, sıhhi işlere 26.754 lira, ziraat ve bayındırlık işlerine 8.190 lira, maarif işlerine 133.565 lira, yol yapım işlerine 104.260 lira ve idare hesap işlerine 64.548 lira ayrıldı[878]. 9 Kasım 1936 tarihinde Gazhane'nin pencere ve saçakları tamir ettirilerek, Moloz İskelesi'nin ayakları tahkim ettirilmiş, mezbaha laboratuar odasının döşemesi ıslah ettirilerek bir kısım mahallerde demir boru ile suyolu tamir ettirilmiş, otobüs seferleri için tarife levhaları yaptırıldı[879].

Senelerden beri otlak halinde bulunan, şehre ve şehir halkına faydası olacağı düşünülmeyen Taksim Mezarlığı'nın en sonunda park yapılmasına karar verilmiş ve işe de başlandı. Park 1936 yılı yaz mevsiminde tanzim edilecektir. Çiçek mevsimi geçtiği için parkın ancak 1937 senesinde açılması mümkün olacaktır[880]. 1937 senesinde ayrıca Mumhaneönü'nde yeni hal binasının yapılmasına karar verildi. Bu halin yapımı için 6.050 liralık tahsisat ayrıldı[881].

1938 yılında belediye masraf bütçesi 216.158 lira olarak tespit edildi[882]. Trabzon Belediyesi'nin 1938 yılında 11.000 liralık parke kaldırım inşaatı, gümrük binaları yanında bir yol, mezat salonunun satın alınması, Değirmendere'de bir koyun yükleme iskelesi, Sülüklü mevkiinde bir asrî mezarlık yapıldı. Ayrıca Trabzon Vilâyeti'ne getirilecek Değirmendere suyunun projeleri de Nafia Vekâleti'ne gönderilmiştir[883].

---

[876] R. Çiçek, **Milli Mücadele ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Trabzon'da Yerel Yönetim**, s.45-47.
[877] Cumhur Odabaşıoğlu, **Trabzon 1869-1933 Yılları Yaşantısı**, İlk-San Matbaası, Ankara, 1956, s.131.
[878] **Belediyeler Dergisi**, S.19, (Şubat-1937), s.38.
[879] **Belediyeler Dergisi**, S.53, (İkinci Kânun/Ocak-1940), s.43; M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.208.
[880] **Belediyeler Dergisi**, S.10, (Mayıs-1936), s.59.
[881] M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.209.
[882] **Belediyeler Dergisi**, S.53, (İkinci Kânun/Ocak-1940), s.43.
[883] **Belediyeler Dergisi**, S.28, (İkinci Teşrin/Kasım-İlk Kânun/Aralık 1938), s.60; Değirmendere içme suyu 1925 yılında ilk kez Trabzon merkezine aktarılmıştır. (M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.187.)

Trabzon Vilâyeti'nin arkasında bulunan 300 m. yükseklikteki Boztepe çıplaklıktan kurtarılmış ve 1937-1938 senesinde buraya 10.000 çam ve akasya fidanı dikilmiştir[884].

1938-1939 senesinde Trabzon Belediyesi önemli kararlar almıştı. Bu kararlar doğrultusunda, Trabzon Asri Mezarlığı'nda tesis olunacak aile mezarlarının alacakları şekil hakkında belediye meclisinin 12 Aralık 1939 tarihli inikadında kabul olunan karar dairesinde aile mezarlıkları yaptırılacaktır. Şehrin dâhilinde işletilmek üzere yeniden üç otobüs daha mubayaa olunarak hizmete açıldı. Şehir dâhilinde mezbahanın yapılmasına karar verilmiş ve 1940 senesinde faaliyete geçmesi için karar alınmıştı. 1939 mali yılı bütçesi Trabzon Belediyesi'nde yapılan düzenlemeyle 240.065 lira olarak onaylandı. 1939 yılında Trabzon Vilâyeti dâhilinde bozuk olan kaldırımların mümkün olduğu kadarıyla tamirine çalışılarak, Tavanlı Camii yolu yaptırılmış, Moloz mevkiinin lağımları tamir ettirilmiş, sebze halinin etrafı kaldırımlarla kaplanmıştır[885].

Ayrıca 1939 yılı itibariyle Trabzon Uzunsokak yaya kaldırımlarıyla ilgili olarak beton piyade kaldırımı yapılmış, Ortahisar Camii önündeki kaldırımlar ıslah edilmiş, Uzunsokak'tan ayrılan Nemlioğlu Sokağı kaldırımları da tamir edildi. Trabzon Kız Sanat Okulu binası önünden Vali Konağı'na kadar olan kaldırım yeniden yapılmış, Adliye Dairesi önündeki kaldırımla, postane önü kaldırımı tamir ettirilmiş, Değirmendere suyolunda olan bozukluklar tamir ve ıslah edilerek şehrin muhtaç olduğu kullanma suyu temin edildi. Gazipaşa Mahallesi'nde bir kısım kaldırımla parmaklık inşa olunarak, Kemerkaya Camii önünde duvar ve kaldırım yaptırılmış, Trabzon Belediyesi Kimyahane Odası tamir edilerek, Hacıkasım mıntıkasında Değirmendere su borusu döşeme işi yapıldı. Trabzon Belediyesi akarından Gençler Kulübü'nün tavanına akan akar tamir ettirilmiş, belediye binasının arkasında otobüslerin ve diğer motorlu taşıtların tamiri için beton bir kanal oluşturulmuş, Gazipaşa Caddesi'nden Uzunsokak başlangıcına kadar olan kısımda kaldırım tamiratı yapıldı. Cumhuriyet Caddesi'nde de kaldırım tamiratı yapıldı. Mezbaha dâhilinde su tesisatı yaptırılmış, Zağnos (Atapark)'ta tesis edilmek üzere umumi bahçe tarh ve tanzim işleriyle meşgul olunmak üzere muktazi işçilik, malzeme, toprak tesviye ameliyesi icra ettirildi. Atapark'ın tesisi dolayısıyla civarındaki Zağnos Meydanı tesviye olunmuş ve imaretten Soğuksu'ya giden Atapark arasındaki yol bulvar haline dönüştürülmüştü[886].

[884] **Belediyeler Dergisi**, S.33, (Mayıs-1938), s.76.
[885] **Belediyeler Dergisi**, S.53, (İkinci Kânun/Ocak-1940), s.41-44.
[886] **Belediyeler Dergisi**, S.53, (İkinci Kânun/Ocak-1940), s.42-43.

9 Haziran 1939 tarihinde Trabzon Belediye Encümeni'nde alınan kararla 18.000 lira bedelle Trabzon'da et vs. mevaddı gıda için soğuk hava mahzeni inşaatının yapılması onaylandı[887].

Temizlik hizmetlerinin daha düzenli ve oldukça iyi bir şekilde yürütülmesi için şehrin muhtelif mıntıkalarına konulmak üzere 14 çöp kutusu (sandığı) yaptırılarak buralara yerleştirilmiş ve ayrıca el arabaları yaptırılıp hizmete tahsis olunmuş ve çöp sepetleri yaptırılarak uygun mahallere astırılmış ve bu suretle temizlik işlerinin daha düzenli yürütülmesi sağlandı[888]. Trabzon Belediyesi, halkın istekleri doğrultusunda Moloz mevkiinde 2.300 lira keşif bedeliyle bir tuvalet yaptırmaya karar vermişti[889].

2- Trabzon Vilâyeti'nde Yol İşleri

İsmet İnönü'nün doğu gezisi sırasında Trabzon halkının en önemli şikâyetçi oldukları meselelerin başında yol sorunu gelmektedir. İnönü bu soruna şu şekilde değinmektedir: *"Samsun'dan Hopa'ya kadar yapmaya mecbur olduğumuz sahil yoluna, Trabzon'da yeniden bir merkezleme yapacaktır. Her iskelede liman yapamayız. Trabzon'da yapılacak liman, sahil yolu ile ve Erzurum irtibatıyla Trabzon'u daima şenlendirecektir. Bu liman Samsun'a nispetle, çok daha ucuzdur."*[890]

Bugünkü Trabzon-Erzurum yolu, transit için yine en çok hazır ve kısa olanıdır. Bu yolun çığlara, heyelana, Zigana, Kop Dağ geçitlerine maruz olan güzergâhı vakıa çok zayıftır. Kışın kapanmaktadır. Kurtarılması mümkün değil gibidir. İleride söyleyeceğim gibi Sürmene'den Karadere boyunca Bayburt'a ve oradan Kop Dağı'nı dolaşarak Tercan Ovası'na inen güzergâh istikbalde her müşkülü halletmeye müsait görünüyor. Bu güzergâhı şimdilik tesviye olarak açtırmak muvafık ve tabiatını tecrübe ile tespit etmek münasip olacaktır[891].

İsmet İnönü'nün 1935 yılı Karadeniz gezisi sırasında kendisine sunulan rapora göre, nahiyeleri ve kısmen köyleri birbirine bağlayan yollardan yaz-kış otomobil işlemesine elverişli olan 96 km. şosesi bitirilmediğinden dolayı yalnızca yazın kullanma elverişli olanlar ise 34 km.'dir. Trabzon'da köprülerin durumu da iç açıcı değildi. Mevcut köprülerden 59 tanesi kâgir ve betondan yapıldı. Bir de 15.000-16.000 liraya

[887] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.2, (Temmuz-1939), s.138.
[888] **Belediyeler Dergisi**, S.53, (İkinci Kânun/Ocak-1940), s.43.
[889] **Trabzon**, 18 Ekim 1946, s. 1.
[890] Saygı Öztürk, **İsmet Paşa'nın Kürt Raporu**, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.48.
[891] S. Öztürk, **İsmet Paşa'nın Kürt Raporu**, s.48.

ağaçtan yapılmış olan köprüler vardı ki, bunlarda derelerin sürükleyip getirdiği taşlar yüzünden sökülmekte ve bu durum belediye bütçesine çok zarar vermektedir[892].

1936 yılında Nafia Müşavirliği'nin Üçüncü Umumi Müfettişliği'nin yapılmasını istediği Karadeniz sahil yolunun durumu hakkında rapor hazırlandı. Bu rapora göre; 120 km.'lik yolun sadece 14 km.'si kullanılır durumdayken, 64 km.'si harap, geri kalan 42 km.'si ise kısmen düzenlenmiş durumdaydı. Kötü olan kısımlarının tamirinin yapılmasını için 318.000 lira tahsisat gerekmekteydi. Yine bu güzergâh üzerinde 23 büyük köprüye ihtiyaç vardı[893].

Başka bir rapora göre 1939 yılında Trabzon Vilâyeti dâhilindeki yollar şöyle sıralanmaktadır;

- Trabzon-Erzurum yolu (68 km.)
- Trabzon-Sürmene-Of-Rize hududu yolu (62 km.)
- Trabzon-Vakfıkebir-Giresun hududu yolu (59 km.)
- Of-Bayburt yolu (66 km.)
- Trabzon-Soğuksu-Mahmat yolu (15 km.)
- Vakfıkebir-Tonya yolu (30 km.)

a) Trabzon-İran Transit Yolu Çalışmaları

Trabzon-Tebriz ticaret yolu güzergâhı, İpek Yolu'nu Karadeniz'deki Trabzon Limanı'na ulaştıran ana yollardan biriydi. Bu güzergâhın önemi, sadece Osmanlı dönemiyle sınırlı değildi. Bu yol eski dönemlerden itibaren özellikle ticari olarak yoğun bir şekilde kullanıldı[894].

Trabzon-Tebriz yolu Osmanlı İmparatorluğu döneminde ticari öneminin yanında ordunun lojistik ikmal merkezi olarak da ön plana çıkmıştır. Trabzon Limanı ile Trabzon-Erzurum yolunun bağlanması lojistik açıdan bu güzergâhı daha değerli kılıyordu[895].

Doğu Karadeniz limanlarından İran'a olan ticaretin canlanmasını hazırlayan en büyük neden Karadeniz'in bir *"Türk Gölü"* olarak sadece Osmanlı gemilerine açık, diğer bütün dünya gemilerine kapalılığı ilkesinin 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile

[892] **BCA**, 030.10.65.433.4.6-7.
[893] Belgede tarih olmamakla birlikte diğer vilâyetlerin cevaplarına bakıldığında 1936 yılının Nisan ya da Mayıs ayında yazılmış olması muhtemeldir. (**BCA**, MGM, 30.10.0.0/155.91.9.)
[894] Rahmi Çiçek, *"Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Trabzon-Tebriz Yolu"*, **CIEPO Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Bildirileri Kitabı**, Uşak İli Kalkınma Vakfı, Uşak, 2011, s.431.
[895] Bekir Kütükoğlu, **Osmanlı-İran Siyâsî Münâsebetleri 1578-1612**, İstanbul Fetih Cemiyeti Özal Matbaası, İstanbul, 1993, s.39.

son bulması ve uluslararası ticarete açılmasıdır[896]. Trabzon-Tebriz güzergâhının mazisi çok eski olup ilk çağlardan beri bilinen ve İpek Yolu'nun bir kolu olan bu güzergâh, XIX. yüzyılda küresel hale gelmiş bulunan dünya ekonomisinin durumuyla alakalı olarak yeniden gündeme gelmiş ve hatırlanmıştı[897].

Kırım Savaşı'ndan sonra Osmanlı idarecileri ülke ekonomisine büyük katkısı olan Trabzon-Erzurum-Bayezid (Ağrı) yolunun araba geçecek şekilde inşası işini yeniden ele aldılar. Trabzon Valisi Ragıp Paşa ve Erzurum Valisi Arif Paşa, Babıali'ye gönderdikleri raporlarda (1858), söz konusu transit yolun transit ticaret açısından önemini vurgulamışlardır. Trabzon Valisi'nin İran'ın Trabzon Karperdazı Hafız Ağa'dan istihbar ettiği bilgiye göre; Rusya, İranlı tüccarları Rus topraklarına çekebilmek amacıyla Sohum-Tiflis-Poti ile İran sınırı arasında yollar inşa edecektir denilerek çalışmaların bir an evvel başlatılması istenir[898].

Trabzon-Tebriz yolu tümüyle sönük bir ticari görüntüye sahipti. I. Dünya Savaşı öncesinde İstanbul Hükümeti, yolun motorlu araç trafiğine açılmasını sağlamak amacıyla bir Fransız şirketi ile imtiyaz anlaşması yaptı. Fakat bu durum gerçekleşmemişti. 1916-1917 yıllarında bütün yol güzergâhının Ruslar tarafından işgal edilmesiyle bu girişimin Rusya tarafından tamamlanıp, 1917'de ilk kez motorlu araçlar bu yolda kullanılmaya başlandı[899].

Asya'nın özellikle Hindistan ve İran'ın milattan önceki dönemlerden beri Roma İmparatorluğu ve Avrupa ticaret merkezleriyle olan ilişkisinde izlediği transit yolu yüzyıllardır Anadolu'yu kat ederek İstanbul'dan geçmektedir. Bu güzergâhın özellikle 1453'ten sonra önemli bir kısmı denizyollarına geçtiyse de Kuzey İran transiti, eski ve tarihi yolunu devam ettirmiş, I. Dünya Savaşı'na kadar Erzurum-Trabzon yolundan şaşmamıştır. Öyle ki I. Dünya Savaşı başladığında bile Trabzon yoluyla yapılan nakliyat hacmi 40-50.000 ton civarında olmuştu[900]. I. Dünya Savaşı uzamaya başlayınca doğal olarak İran transiti Basra Körfezi'ne yönelmiş, savaştan sonra Güney İran'ın bir kısım ulaşımı Bakü-Batum yolunu izlemiş ve bu iki güzergâh Trabzon yolunu sekteye uğratmıştır[901]. Bu dönemde Ruslar da Kuzey İran transitini kendilerine çekmek için

---

[896] Hüseyin Kaleli, *"19. Yüzyılda İran Transit Yolu İçin Osmanlı-Rus Rekabeti"*, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt yok, S.9, (Aralık-2003), s.1.
[897] W. V. Heyd, **Yakındoğu Ticaret Tarihi**, s.50.
[898] **Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri 1800-1814**, (Ed. Çağlar Keyder, Y. Eyüp Özveren, Donald Quataert, (Çev. Gül Çağalı Güven), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994, s.52.
[899] Haydar Yazgan-Ertuğrul Tokdemir, *"Trabzon-Tebriz Yolu"*, **Bir Tutkudur Trabzon**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s.306.
[900] **Cumhuriyet**, 22 Şubat 1934.
[901] E. As, **Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Politikaları (1923-1960)**, s.170.

çaba göstermişlerdir. Özellikle Batum Limanı'ndaki tahmil ve tahliye vasıtaları olanaklarının çokluğu ve düzenliliği avantajını ve ayrıca buradan başlayan trenlerin bir kolunun Tebriz'e, diğer kolunun da Bakü'ye dayanması avantajını kullanarak İran transitini tekellerine almaya çalışmışlardır[902].

Erzurum üzerinden geçen İran transit yolunun geleceği ile ilgili kaygılarını ortaya koyan Mehmet Emin Yurdakul, bu transit yolun Rusya'nın yaptığı çalışmalar sonucunda Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmak üzere olduğunu yazmıştır. Kısa bir zaman öncesine kadar Bayezid (Ağrı) sınırındaki Kızıldize'den Erzurum yoluyla Avrupa ve Amerika'ya sevk edilen İran mallarının şimdi Rusya üzerinden geçmesinin Erzurum ve Trabzon Vilâyetleri'nin ekonomisini alt üst edecek derecede tehlikeli olduğunu ifade eden Erzurum Valisi Mehmet Emin Yurdakul, bunun için önlemler alınmasını istemiştir[903].

I. Dünya Savaşı'nın ve ardından gelen Milli Mücadele Dönemi'nin bitmesinden sonra Trabzon-Tebriz ticaret yoluyla ilgili ilk gelişme demiryolu tartışması olmuştu. II. Dönem Lozan görüşmeleri başlamadan önce, Musul meselesinde TBMM pazarlıklarda güçlü olmak adına Nisan 1923'te bir Amerikan firması Cosby Chester'e Musul'dan başlayan ve Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz Bölgesi'ni içine alan demiryolu imtiyazı anlaşmasına onay vermişti. Chester Projesi olarak ifade edilen bu imtiyaz anlaşmasından sonra Trabzon'un ileri gelenleri Nafia Vekâleti nezdinde girişimlerde bulunarak Trabzon-Erzurum-İran hudut hattının önemli olduğunu belirtmişlerdir[904].

610 km. uzunluğunda olan Trabzon-İran transit yolu, Gümüşhane, Erzurum, Karaköse Vilâyetleri'ni baştanbaşa kat ederek İran sınırında Pir Ahmet mevkiinde Tebriz yoluyla birleşir[905].

1923 yılı sonrası Trabzon-İran transit karayolu ile ilgili ilk çalışmalar, Trabzon-Erzurum yolunun tamir ettirilmesiydi. Trabzon-Erzurum arasında yedi parçadan oluşan ve toplam 206 km. uzunluğundaki yolun tamiri ihalesi 20 Ağustos 1924 tarihinde Trabzon sermayedarlarından Reiszade Zekeriya Efendi'ye verildi. Tamirat işi 1926 yılına kadar devam etmişti. Trabzon-İran transit yoluyla ilgili olarak 1925 yılında Maliye Vekâleti tarafından Başvekâlete yazılan bir yazıda; İran transit ticaretinin Musul üzerine dönmeye başladığı, bu durumun değiştirilmesi için Trabzon Kızılvize yolunun ıslah edilerek işler hale getirilmesi ve güvenliğinin sağlanmasından söz edilmekteydi.

[902] **Akşam**, 17 Haziran 1934.
[903] A. S. Öncü, *"Erzurum Valisi Mehmet Emin (Yurdakul) Bey'in Erzurum-Trabzon…"*, s.65.
[904] **İstikbal**, 23 Kânunusani/Ocak 1923.
[905] **10. Yılda Türk Nafiası-Karayolları ve Köprüler**, II, s.46.

Trabzon-Tebriz yolu sadece Trabzon'un ticari canlılığı için değil, İstanbul ticareti için de önem arz etmekteydi. İran ve Orta Asya ürünlerinin Trabzon ve İstanbul üzerinden transit ticaretinin gerçekleşmesi için Cumhuriyet hükümetleri bir taraftan demiryolu projelerini ele almakta, diğer yandan 1931 yılından itibaren tahsisatı Nafia Vekâleti'nden verilmek üzere esaslı surette Trabzon-Erzurum-İran sınırına kadar uzanacak yolun tamir ve ıslahına başlandı. 1931 senesinde etüt ve projeleri hazırlandığından az miktarda inşaat yapılabilmiştir. 1931 senesinde yolun yapım ve inşaatı işi için 3.500.000 lira tahsisat ayrılmıştı[906].

Trabzon-İran transit yolu arızalı ve sarp araziden geçtiği için 645 km.'lik yolun inşası yaklaşık 10 milyon liraya mal oluyordu. 4-5 milyon liralık bir tahsisatla yolun biran önce otomobil seferlerine uygun bir hale getirilmesi gerekli görülmüş ve bu doğrultuda yolun kullanıma elverişli kısımlarının ilk etapta halledilmesiyle henüz yolu açılmamış olan kısımların inşasına başlandı[907].

Trabzon-İran transit yolunun esaslı tamiratı ve ıslahatı 1931 senesinde başlamıştı. Her sene verilen tahsisat nispetinde inşaat ve mütemadi tamirat devam etmişti. Yolun uzunluğu 645 km.'dir. Yolun geneli tevsi edilmektedir. Bununla beraber imalâtı sınaîyesi kısmen ve silindirajı tamamen yapılmaktaydı ki üst üste bir km. yeni yapılmış yol ancak 15.000 lira ile gerçekleştirilmekteydi. Bundan anlaşılacaktır ki yolun ıslah ve ikmali 10 milyon liralık bir işti. Bu paranın birkaç senede harcanmasına imkân olmadığından yolun inşaatı tedricen ilerlemekteydi. Yolun en kötü kısmını teşkil eden Gümüşhane mıntıkası 1931 senesinde bitmişti. Trabzon'dan Zigana'ya doğru 63 km.'lik ıslahına 1932 senesinde başlanacaktı. Motorlu araçların etkisi altında kalan makadam/kırma taş, kum ve killi maddelerin boşanmasıyla bozulur. Bu halde taşlar sökülmeye başlar ve şose pek az bir zamanda harap olur. Transit yolu üzerinde yazın üst üste günde 150-200 kamyon ve otomobil geçmektedir. Bunların etkisiyle bakımı olmayan şose 10 gün içinde harap olmaya başladı[908].

1931-1932 senelerinde Trabzon-Karaköse yolunun 275+000 km.'lerinde yapılan inşaat işleri karşılığında toplamda 1.535.077 lira tahsisat verildi[909]. Yol boyunca daimi bakımı temin etmek üzere 20 km.'de bir bakımevi inşa edilmiş ve bu suretle bakım

---

[906] Selçuk Ural, *"Atatürk Döneminde Trabzon'da Sosyal ve Ekonomik Gelişmelerden Bazı Kesitler"*, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S.41, (Ay yok-2009), s.315-316.
[907] **Ulus**, 2 Ekim 1938.
[908] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.6, (İkinci Teşrin/Kasım-1938), s.98.
[909] **10. Yılda Türk Nafiası-Karayolları ve Köprüler**, II, s.145.

teşkilâtı bir disiplin altına alınmıştı. Yolun her 3 km.'sinde bir bakıcı amele tesadüf etmektedir ve icap ettikçe muvakkat seyyar postalar ayrıca kullanılmaktadır[910].

İnşa programında ilk hedef olarak Trabzon'dan Karaköse'ye kadar 512 km.'lik kısmı her mevsimde otomobil trafiğine elverişli hale getirilmesine çalışılmıştı. Bu kısmın ikmaliyle Trabzon-Gümüşhane, Erzurum, Ağrı Vilâyetleri'nin hayati ihtiyaçları olan irtibat yolları temin, Kars ve Van havalisinin nakliyatı da bilvasıta faydalı olmuştu. 1932-1933-1934 seneleri zarfında yaptırılan yeni tesviye ve muhtelif yerlerdeki mevzi varyantların hacim olarak 1.221.000 m. mikâba baliğ olmuştu. Bu tesviye ameliyatı ile beraber 1.078 adet yeni köprü menfez inşası, 48 adet köprünün esaslı tamiri, 448 adet istinat duvarı ve sair sınaî imalât ve istinat duvarları üzerine korkuluk duvarları, 150 km. yeni şose inşaatı yapıldı. Bu işlere 3.150.000 lira harcandı[911].

Trabzon Limanı'ndan İran sınırına, Karaköse ve Doğu Bayezid (Ağrı)'e kadar uzanan yolun uzunluğu 620 km.'dir. Başvekil İsmet İnönü'nün 1935 senesinde Doğu illerindeki son tetkik gezisinde bu yola işaret etmesi üzerine Nafia Vekâleti biran evvel bu yolun tamamlanmasına dair çalışmalarını hızlandırmıştı. Birçok tehlikeli uçurumlar ve dönemeçlerde istinat ve korkuluk duvarları yapılmış, bu suretle nakliyat ve yolculuk çok daha emin bir hale getirilmişti[912].

İsmet İnönü'nün Karadeniz gezisi sırasında kendisine sunulan raporda Trabzon-İran transit yoluna da değinilmiş, bu yolun bölge ve ülke açısından çok değerli bir yol olduğu, Nafia Vekâleti'nin bu yolun yapımını üzerine aldığı, yolun vilâyet sınırları içindeki kısmının bittiği, daimi onarım işinin de yine Nafia Vekâleti tahsisatı ile yapılmakta olduğu, ayrıca Özel İdare bütçesinin de buna destek verdiği ve 30 kadar daimi işçi ile de onarım işinin yapıldığı anlatılmaktadır. Bu yolun dışında Bayburt yolunun da açılması için hazırlıklar yapıldığı ve bu yolun iç vilâyetlerimizi Karadeniz'e bağlayan en kısa ve güvenilir yol olduğu söylenmektedir. Trabzon-Gümüşhane-Erzurum yolunun kışın karla kapandığı halde bu yolun bütün yıl açık olabileceği, tamamlandığında Bayburt-Trabzon arasının 120 km.'ye düşeceği belirtilmekte; ancak bu yolun taşlık ve engebelik yerlerden geçtiği için çalışmaların güçlükle ilerlediği vurgulanmaktaydı[913].

---

[910] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.6, (İkinci Teşrin/Kasım-1938), s.99.
[911] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1938), s.264-265; **10. Yılda Türk Nafiası-Karayolları ve Köprüler**, II, s.48.
[912] **Belediyeler Dergisi**, S.14, (Temmuz-1938), s.72.
[913] **BCA**, 030.10.65.433.4.8.

1935-1936 senelerinde Gümüşhane Vilâyeti kısmında 215.000 lira bedelle 48 km. yeni şose inşaatı ikmal edildi. 1937 senesinde Trabzon-Karaköse yolu otomobil trafiğine müsait hale getirilmek suretiyle birinci hedefe ulaşılmıştır. Trabzon-Karaköse arasında henüz tamir edilmemiş olan mütebaki 185 km.'lik tamiri zaman içinde yapılacaktı[914].

Trabzon-İran transit yolu, Erzurum ve Ağrı Vilâyeti'nde olmak üzere iki kısım ihale edildi. Bedeli 231.500 lira olup bunun 131.000 küsur lirası 1936'da ödenecekti. İnşasına 1936 yılı itibariyle devam edilmekteydi[915].

Trabzon Vilâyeti'nde 63 km. Gümüşhane Vilâyeti'nde 181 km. Erzurum'da 201 km. ve Ağrı'da 197 km. olmak üzere toplam 642 km. uzunluğunda milli şoselerimizdendi. Trabzon-İran transit yolunun inşa ve ıslahının vilâyet bütçeleriyle teminine imkân bulunmaması ve yolun da birçok bakımlardan lüzumlu ve ehemmiyetli olması itibariyle Nafia Vekâleti'nce vilâyetin yollarından önce yaptırılacak şoseler programına alınmıştı. Trabzon-İran transit yolu mütemadi tamirat teşkilâtı masrafı 1936 senesinde takriben 60.000 liraydı. Mütemadi tamirat teşkilâtı seneden seneye genişlemekte olup bir iki seneye kadar 641 km.'lik kısmı Heyet-i Umumiye'nin tasarrufuna bırakılacaktı. 1936 yılında Trabzon Vilâyeti'nde iki posta halinde çalışmaktaydı[916].

Trabzon-İran transit yolunun 63+000-242+000 km.'leri arasında tamamlanmamış muhtelif yerlerde 46 km. uzunluğunda yol parçaları kalmıştı. Bu km.'leri tamamlanması için 23 Ağustos 1936 tarihinde 380.644,59 lira keşif bedelli iş Müteahhit Fikri Atac'a ihale edildi. Yapılacak işler arasında düzleştirme, imalâtı sınaîye, silindir, uçurum yerlerde korkuluk babalar, dağlarda en tehlikeli noktalarda sığınak binalar, kar fırtınalarında yollarını şaşıran yolculara rehber olmak üzere kar levhaları ve yol boyunca tehlikeli döneçlere tehlike işaret levhaları konulması da bu işe dâhil edildi. Ayrıca yeniden yapılacak yolun bu kesimlerinin uzun ve arızalı olmasından dolayı işin zorlayıcı tarafı Zigana Dağı olmuştu. Bu parçanın uzunluğu 17 km.'ydi ve genellikle eski yolun güzergâhı takip edilse de birçok tevsi, dönemeç tashihi ve taban ıslahı yapılmaya çalışıldı[917].

Zigana Dağı'ndan sonra bu işler arasında yapılan en önemli yol parçası 178+000-188+000 km.'ler arasındaydı. Burada arazi dağlıktır ve zemin killi ve zayıftı.

[914] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1938), s.265.
[915] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.1, (Haziran-1936), s.12.
[916] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1936), s.50, 53.
[917] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.7, (Birinci Kânun/Aralık-1938), s.62, 64.

Yolun diğer parçalarında inşaat esnasında bir olumsuzluk veya normale aykırı vaziyet görülmemiş ve inşaat normal olarak devam etmişti. Yalnız Kop Dağı'nda, Zigana Dağı'nda yapılan sığınağın eşi olmak üzere bir sığınak binası yapıldı. Ayrıca yol boyunca Zigana, Vavuk ve Kop Dağları'nda yolculara tipi yaşandığı zamanlarda rehber olmak üzere yardımcı levhalar dikilmişti. Zigana ve Kop Dağları'nda sığınakları en yakın bakımevlerine bağlayan bir telefon hattı çekilmişti. Yol boyunca halkın en çok istifade edecekleri yerlerde 6 adet yeni çeşme yapıldı[918].

1936 mali senesi içinde yolun bakımına Gümüşhane kısmı için 25.000 lira ayrılmış ve tamamen harcandı. Bu para ile yolun kumlanması, ağaçlanması, hendeklerin temizlenmesi, yağmurla yolda oluşan tortuların kaldırılması, kurak mevsimlerde yolun süpürülmesi ve sulanması ile kışın Zigana, Vavuk ve Kop Dağları'nda otomobil geçişi temin için kar küreme ameliyatı yapıldı. Trabzon Vilâyeti kısmındaki transit yolun yama suretiyle şose tamiratı ikmal edilmiş ve geneli kumlanmıştı. Ayrıca 63 km.'lik hendek temizlenmişti. 1935 yılında yaşanan sel neticesinde hasara uğrayan Trabzon-Maçka kısmındaki arızaların kısmen izalesi işi 38.000 lira ile müteahhidine ihale edildi[919].

Trabzon-İran transit yolu hakkındaki kanun görüşmelerine 28 Nisan 1937 tarihinde başlandı. 5 Mayıs 1937 tarih ve 3163 sayılı kanunla TBMM Hükümeti, Devlet Demir Yolları Umum Müdürlüğü'nü Trabzon-İran transit yolu üzerinde işletmeye tek yetkili kılmıştı[920].

Trabzon 1937 senesinde hiçbir demiryoluna ve hava meydanına sahip değildi. Trabzon Belediye Başkanı Dr. Cemal Turfan Bey'in o dönemde yazdığı rapora göre; Trabzon'da yol ile alakalı olarak; "*Türk nafiası tarafından hassaten tamir ve tecdidine hususi bir itinaya mazhar olmuştu. Bunların Trabzon arazisi üzerindeki güzergâhı çok kısadır."* Trabzon'da liman ile alakalı olarak; *"Hâlihazırda gayri kâfi olan liman meselesi için elyevm Ankara'da iki proje tetkik edilmektedir. Kabul edilen proje hangisi olursa olsun bugünkü liman işlerinin çalışma şeklini esasında değiştirecek ve kıymetini fazlasıyla arttıracak mahiyette olacağı şüphesizdir."* demişti[921].

1937 yılı itibariyle Trabzon-İran transit yolunda devlet otobüs servisi başlamış bulunmaktaydı. Bu yolun mütemadi tamirat ve inşaat işlerinin daha esaslı ve muntazam bir şekilde sevk ve idaresi için vilâyet nafıalarından ayrı ve müstakil iki mıntıka tesisine

[918] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.7, (Birinci Kânun/Aralık-1938), s.68-69.
[919] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1937), s.156.
[920] **Düstur**, XVIII/3, s.569.
[921] **Belediyeler Dergisi**, S.29, (Eylül-1936), s.36.

lüzum görülerek Trabzon-Gümüşhane Vilâyetleri'ni ihtiva etmek üzere Birinci Mıntıka Baş Müdürlükleri teşkilâtı kurulmuştu. Her iki mıntıkada başmüdürlüğü emrine miktarı kâfi memuru ile muamelât memuru verilmiş ve bu suretle işlerin en iyi şekilde işleyebilmesi temin edilmiş bulunmaktaydı[922].

Saçtepe-Kızılyokuş arasında 22+526 km.'lik kısmın şose inşası, sınaî imalât ve ekip evleri inşaatı 30 Nisan 1937 tarihinde ikmal edilerek 28 Temmuz 1938 tarihinde 113.565,36 lira olarak kati kabulü yapıldı[923].

Gümüşhane Vilâyeti hududu dâhilinde 63+000-242+000 km.'ler arasında açık kalan 46 km.'lik kısmın düzleştirmesi, imâlatı sınaîye ve şosesiydi. İşin ihalesinden 1 Ağustos 1937 tarihine kadar yapılan iş miktarı 180.000 lirayı bulmaktaydı. Bu para ile 13 km.'lik şose yapılmış ve mühim köprülerin tamamına yakını esaslı şekilde yeniden inşa ve tamir edildi. Yapılan imalâtı sınaîye arasında 18 m. açıklığında Mağra Köprüsü'nden başka diğerleri 0.80-4 m. yüksekliğindeydi. Mağra Köprüsü, Harşit Deresi üzerindeki eski ve sakat bir köprünün yerinde yapılmış serbest açıklıklı, iki kirişli verev bir köprüydü[924].

3163 sayılı kanuna göre Nafia Vekâleti'nce teklif ve Şûrayı Devletçe görülerek 7 Aralık 1937 tarih ve 19524 sayılı tezkere ile tevdi olunan ilişik Trabzon-İran yolu üzerinde Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü'nce otobüs, kamyon ve otomobil işletilmesi hakkındaki nizamnamenin meriyete konulması İcra Vekilleri Heyeti'nin 10 Aralık 1937 tarihli toplantısında onaylanmıştı[925].

Trabzon-İran transit yolu üzerinde ve Erzurum Vilâyeti dâhilinde Kop Dağı mıntıkasında 10+474 km.'lik tesviye turabiye ve şose esaslı tamiratı ile 8 adet büz inşası ve 2 adet menfezin betonarme tahliyeye tahvili yapılması 66.686,80 lira bedelle onaylanmış ve Transit Yolu İkinci Mıntıka Başmüdürlüğü'ne durum hakkında bilgi verildi[926].

Trabzon-İran transit yolunun 0+000-33+000 km.'leri arasında keşif bedeli 45.616,57 lira olan Değirmendere tahkimatı 15 Nisan 1938 tarihinde ikmal edildi[927]. Değirmendere sahil yolunun en tehlikeli noktalarını tahkim etmek üzere 30 Ağustos 1937 tarihinde 45.616,57 lira bedeli keşifli duvar ve anroşman işleri % 16 tenzilatla

[922] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1937), s.154.
[923] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.3, (Ağustos-1938), s.121.
[924] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1937), s.156.
[925] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.8, (Sonkânun/Ocak-1938), s.22.
[926] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.1, (Haziran-1938), s.144.
[927] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.2, (Temmuz-1938), s.151.

Trabzonlu Müteahhit Hasip Tüzer'e ihale edilmişti. Bu işler inşaat müddeti dâhilinde 14 Mayıs 1938 tarihinde bitirilmişti[928].

Trabzon-İran transit yolunun Trabzon Vilâyeti dâhilinde Değirmendere kenarında tesadüf eden kısmı sel tahribatına maruzdu. İki inşaat arasında Değirmendere sahilinde müteaddit yerlerde duvar, mahmuz ve anroşman ile tahkimat yapılmış olmasına rağmen 21 Eylül 1936 tarihinde vuku bulan büyük seller yolun tahkimatsız kısmında tahribat yaparak yol kesilmiş ve yeni geçit inşası için 10 gün kadar otomobil trafiği mümkün olmamıştır. Bu gibi tahribatın önüne geçmek için yapılması lâzım gelen tahkimat masrafı 200.000 lira kadar keşif ve tahmin edildi. Fakat tahsisatın kifayetsizliği yüzünden bu tahkimatın en lüzumlularından başlanarak seneden seneye tedricen yaptırılması zarureti hâsıl olmuş ve ilk parti olarak 45.616 lira keşif bedelli tahkimat inşaatı 30 Ağustos 1938'de ihale ve 14 Mayıs 1938'de ikmal olunmuştur. Bu tahkimat dere kenarında istinat ve muhafaza duvarları, anroşmanlar ve suyu aksi istikamete sevk için yapılan kârgir mahmuzlardan oluşmaktaydı[929].

Trabzon-İran transit yolunun birinci mıntıkasında tamiratı mütemadiye için 1938 mali yılında 58.000 lira tahsis edildi. Bu sene bu mıntıka teşkilâtında bir adet binek otomobil, iki adet kamyon ve iki adet traktörlü kar süpürme makinesi bulunacaktır. Aşınan şose satıhları 10 cm. kırma taş ilâvesi suretiyle tamir edildi[930]. 1938 senesinde Trabzon-İran transit yolunun Zigana ile Kop Dağı arasında tamamlanmış bulunan yol parçaları ikmal edildi. Zigana'da ve Kop Dağı'nda kulesi, can ve gemici feneri ile donatılmış olan iki sığınak binası yapıldı. Ayrıca bu güzergâha 6 çeşme konulmuştur[931].

Doğrudan doğruya Nafia Vekâleti tarafından inşa edilmekte olan ve İran ile yegâne transit vazifesini gören bu mühim yol Trabzon'dan Kop Dağı'na kadar 242 km. olmak üzere Trabzon mıntıkası ve Kop Dağı'ndan İran hududuna kadar 400 km. uzunluğunda Erzurum mıntıkası olmak üzere iki mıntıka teşkilâtı ile idare edilmektedir. 1939 senesi zarfında Trabzon Mıntıka Müdürlüğü elinde bulunan işler şu şekildeydi; 3 Nisan 1939 tarihinde ihale edilen 0-63 km.'leri arasında 233.068 liralık şose esaslı tamiratı, dere tahkimatı, parke ve çimento ile kaynatılmış makadam şose kaplama işleri. 2 Temmuz 1940 tarihinde ihale edilen 212.490 liralık 30-49 km.'leri arasında esaslı şose tamiratı işleri. Mıntıka dâhilinde daimi bakım işleri. Maçka, Torul ve Gümüşhane Kasabaları dâhilinde emaneten yapılacak 3 km. uzunluğunda çimento ile kaynatılmış

[928] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.3, (Ağustos-1938), s.113.
[929] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1938), s.266-267.
[930] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.2, (Temmuz-1938), s.151.
[931] **Belediyeler Dergisi**, S.41, (İkinci Kânun/Ocak-1939), s.62.

makadam kaplama işleri. 19 Aralık 1939 tarihinde ihale edilen 228.208 liralık Gümüşhane, Bayburt ve Karaköse'de yapılmakta olan transit otel ve garaj binaları inşaatı işleriydi[932].

24 Ekim 1942 tarihinde Trabzon-İran yolunun 2+500-30+000 km.'ler arasında esaslı şose tamiri işi için 127.910,82 lira onaylandı[933]. Ayrıca 1943 yılında 645 km. uzunluğunda olan Trabzon-İran transit yolu, Cumhuriyet devrinin en başarılı eseridir. Komşu ve kardeş İran ile iktisadi münasebeti kuvvetlendiren, geliştiren bu şose, aynı zamanda doğu vilâyetlerimiz arasında da bağlantıyı temin ederek bu bölgenin iktisadi kalkınmasını sağlamaktaydı[934].

1944 yılında Trabzon-İran transit yolunun değişik yerlerinin esaslı onarımı için ihalesi önceki yıllarda yapılan işler bitirilmiş, 55+000 km. uzunluğunda şose onarılmış, ayrıca dere tahkimatı, istinat duvarları, sınaî imalât yapılarak bu işler için şimdiye kadar 1.334.593 lira harcandı[935].

1947 yılında Trabzon-İran transit yolunun 13+000-30+000 km.'leri arasının yapımı birinci keşif bedeli olarak 811.921,34 lira keşif kabul bedeliyle yapılması kabul edildi[936]. 1949 yılında küçük onarım bedeli olarak Trabzon-İran transit yoluna 375.000 lira ödenek çıkarılmıştır[937].

b) Trabzon-İran Transit Yolu Otobüs-Kamyon ve Nakliye Servisi

5 Mayıs 1937 tarih ve 3163 sayılı kanunla Trabzon-Erzurum-İran yolu üzerinde bir otobüs ve kamyon servisi tesisi kabul edilerek işletme işi Devlet Demiryolları ve Limanları İdaresi'ne verildi. Bu hususta lâzım gelen vesaitin mubayaası ve işletme masrafları karşılığı olarak tahsis edilen 280.000 liranın 106.000 lirası ile 24 kamyon, 8 otobüs satın alınmış, tamir tezgâhlarının kurulmasına 50.000 avadanlık ve demirbaş için 5.000, gümrük resmi olarak da 59.000 ki toplam 225.000 lira harcanarak mütebaki 55.000 lira işletmenin diğer masraflarına tefrik edildi. Getirilen vesait Busing markalı ve mazotla çalışan kamyonlar 2'şer tonluk otobüsler 13'er kişilikti[938].

[932] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1940), s.113-114.
[933] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.7-8, (Birinci Kânun/Aralık 1942-İkinci Kânun/Ocak-1943), s.100.
[934] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-1943), s.346.
[935] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.4, (Ekim-1945), s.92.
[936] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.1, (Aralık-1947), s.81.
[937] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.yok, (Aralık 1949), s.31.
[938] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1937), s.15-16.

Hudud Nakliye Servisi; Şark vilâyetlerinin nakliye işleri, halk elinde işletilen 180 otobüs, 200 kamyondan başka canlı nakliye vasıtalarından 624 deve, 36146 at, 1667 kadar katırdan bir haylisiyle yapılmaktaydı. Oldukça büyük nakliye kuvvetinde olan bu vasıtaların, muntazam bir hareket cetveli ve kararlı bir tarife ile işletilmediği anlaşılmaktadır. Ortada belli başlı bir tarife olmaması, muhtelif zamanlarda gelişi güzel ücret istenilmesi, uzun pazarlık külfeti, yazın mutedil kışın pahalı fiyat istenmesi, vilâyetler arasındaki ticari münasebetleri güçleştirdiği gibi Anadolu'nun içlerinden Trabzon gibi sahil şehir ve iskelelerine getirilen eşya fiyatlarında normal bir istikrar bulunmasına engel olmaktaydı[939].

Umumi Müfettişlikçe bunlar bir taraftan teşkilâta bağlanıp düzene konuluncaya kadar, diğer taraftan Trabzon-Erzurum-Karaköse hudut şosesinin motorize edilmesi için 280.000 lira tahsisat verildi. Bununla Devlet Demiryolları emrinde, başlangıçta 8 otobüs ve 24 kamyondan mürekkep olmak, ileride ihtiyaca göre tevsi edilmek üzere muntazam bir nakliye servisi kurulmasına yüksek vekâletçe karar verildi. İşletmeye yakında başlanmak için gereken hazırlıklar yapılmaktaydı. Otobüsler ara kuluvarlı, şoför ve muavinden başka 13 kişilik olacaktır. Kamyonlarda çelik ipli emniyetli kurşunlama tertibatı bulunacaktı. Bütün vilâyetlerde olduğu gibi Şark vilâyetlerinde de halkın refah seviyesinin yükseltilmesi ve iktisadi kalkınmanın mühim bir unsuru olan nakliye umuru böylece düzene konulmuş oluyordu[940].

3- Trabzon Vilâyeti Kazalarında Yol İşleri

1925 senesinde Of-Bayburt şosesi kullanıma açıldı[941]. 1930 senesinde aşırı sağanak yağışlardan etkilenen Of-Bayburt yolunun ve köprülerinin yapımı için Trabzon İl Özel İdare'ye 20.000 lira verildi[942]. 9 Ekim 1936 tarihinde Ortahisar-Kindinar (Bahçecik) yolunun yapımı 2.222,4 lira bedelle ihale edildi[943].

1939 yılı içerisinde Trabzon Vilâyeti kazalarında yapılan yol yapım işlerine baktığımızda, 1 Mayıs 1939 tarihinde Zafenos yolunun 3+000-12+000 km.'leri arasında büz ve şose esaslı tamiratı için 26.199,21 lira keşif bedeli onaylandı[944]. 1939 yılında Trabzon-Sürmene-Of sahil yolu ile Trabzon-Akçaabat-Vakfıkebir sahil yolunda 4+135

[939] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.2, (Temmuz-1936), s.126.
[940] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.2, (Temmuz-1936), s.126.
[941] M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.187.
[942] **BCA**, 030.18.01/8.9.8; Enver Güzgözeler, **Cumhuriyet Döneminde Karayollarındaki Gelişmeler (1923-1938)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 1997, s.56.
[943] M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.207.
[944] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.11, (Nisan-1938), s.59.

km.'lik esaslı şose tamiratı, 53 adet yeni köprü ve menfez inşası ve 11 adet köprü ve menfez tamiratı bitirilmiş olup, bu yolların iyi bir şekilde muhafazaları için mütemadi tamirat postalarına önem verildi[945]. 10 Temmuz 1939 tarihinde Trabzon-Sürmene yolu 3+000-4+485 km.'ler arasında esaslı şose tamiri ile menfez inşaatı işi için 3.611,84 lira muvakkat keşif bedeliyle kabul edildi. 10 Temmuz 1939 tarihinde Trabzon-Rize yolu 12+500-14+500 km.'ler arasında esaslı şose tamiri için 3.899,99 lira muvakkat keşif bedeliyle kabul edildi. 15 Temmuz 1939 tarihinde Trabzon-Sürmene yolu 18+160-38+650 km.'ler arasında 28 adet menfez inşaatı için 6.666,38 lira muvakkat keşif bedeliyle kabul edildi[946].

29 Temmuz 1939 tarihinde Trabzon-Giresun yolu 18+440 km.'de köprü inşaatı için 1.914,97 muvakkat keşif bedeliyle kabul edildi. 29 Temmuz 1939 tarihinde Trabzon-Akçaabat yolu 9+400 km.'de Sera Köprüsü tarafeyn tesviye ve şose inşaatı 1.597,72 lira muvakkat keşif bedeliyle kabul edildi. 26 Eylül 1939 tarihinde Trabzon-Rize yolu 14+850-0+834 km.'ler arasında şose ve sınaî imalât işleriyle ilgili olarak 27.274,34 lira keşif bedeliyle kabul edildi. 8 Eylül 1939 tarihinde Trabzon-Rize yolu 40+000 km.'de ahşap köprü tamiri için 1.885,27 lira muvakkat keşif bedeliyle kabul edildi. 8 Eylül 1939 tarihinde Trabzon-Giresun yolu 1+228-1+888 km.'ler arasında korkuluk duvarı inşaatı işi için 3.918,09 lira muvakkat keşif bedeliyle kabul edildi. 23 Eylül 1939 tarihinde Trabzon-Giresun yolu 0+598-1+217 km.'ler arasında şose esaslı tamiri için 2.519,69 lira muvakkat keşif bedeliyle kabul edildi. 25 Eylül 1939 tarihinde Trabzon-Soğuksu yolu bulvar şose esaslı tamiri 1.403,97 lira muvakkat keşif bedeliyle kabul edildi. 26 Eylül 1939 tarihinde Trabzon-Giresun yolu 32+000-33+000 km.'ler arası korkuluk duvarı inşaatı işi için 1.595,29 lira muvakkat keşif bedeliyle kabul edildi. 10 Ekim 1939 tarihinde Trabzon-Kisarna yolu 4+480-6+880 km.'ler arasında sınaî imalat işi için 3.266,48 lira muvakkat keşif bedeliyle kabul edildi. 16 Ekim 1939 tarihinde Trabzon-Kisarna yolu 3+780-6+880 km.'ler arasında şose inşaatı 8.440,36 lira muvakkat keşif bedeliyle kabul edildi[947].

1940 yılı içerisinde Trabzon Vilâyeti kazalarında yapılan yol yapım işlerine baktığımızda, 27 Ocak 1940 tarihinde Trabzon-Kisarna yolunun 4+480-6+880 km.'leri arasında imalatı sınaîye çalışması için 3.103,16 lira kati kabul keşif bedeliyle kabul

[945] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1939), s.114-115.
[946] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.3, (Ağustos-1939), s.139.
[947] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.6, (İkinci Teşrin/Kasım-1939), s.69-84.

edildi[948]. 17 Şubat 1940 tarihinde Trabzon-Giresun yolunun 32+000-33+000 km.'leri arasında korkuluk duvarları yapılması için 1.398,66 lira kati kabul keşif bedeliyle kabul edildi[949]. 1940 yılında Trabzon-Sürmene-Rize yolunda 12.150 m. tul esaslı şose tamiratı yapılmış ve 26 adet büz inşaatı ikmal edildi[950]. 21 Ekim 1940 tarihinde Kindera-Kireçhane yolunun 0+000-4+479 km.'ler arasında 9 menfez inşaatı işi için 1.604,81 lira kati kabul keşif bedeliyle kabul edildi[951].

6 Kasım 1940 tarihinde Trabzon-Rize yolunun 14+850-27+000 km.'leri arasında esaslı şose tamiri, menfez ve köprü inşası işi için 29.470,69 lira muvakkat kabul keşif bedeliyle kabul edildi. 7 Kasım 1940 tarihinde Trabzon-Giresun yolunun 26+000-60+000 km.'leri arasında 50 adet büz ve 3 adet menfez inşası için 9.224,80 lira keşif bedeliyle kabul edildi. 20 Kasım 1940 tarihinde Trabzon-Kireçhane yolu 7+200-9+465 km.'leri arasında esaslı şose tamiri ve büz inşaatı işi için 7.162,19 lira muvakkat kabul keşif bedeliyle kabul edildi. 20 Kasım 1940 tarihinde Trabzon-Kireçhane yolu 2+000-9+500 km.'leri arasında hendek ve şose ile esaslı tamiri işi için 2.843,10 lira keşif bedeliyle kabul edildi. 22 Kasım 1940 tarihinde Trabzon-Giresun yolunun 0+000-16+000 km.'leri şose kumlanması işi için 1.476,80 lira keşif bedeliyle kabul edildi. 22 Kasım 1940 tarihinde Trabzon-Kisarna yolunun 2+800-6+800 km.'leri arasında hendek ve şose işi için 1.254,40 lira keşif bedeliyle kabul edildi. 22 Kasım 1940 tarihinde Trabzon-Kireçhane yolunun 7+200-9+465 km.'leri arasında esaslı şose tamiri ve büz inşası işi için 7.162,19 lira kati keşif bedeliyle kabul edildi[952].

1941 yılı içerisinde Trabzon Vilâyeti kazalarında yapılan yol yapım işlerine baktığımızda, 22 Şubat 1941 tarihinde Trabzon-Giresun yolunun 23+746'ıncı km.'sinde Akçakale Köprüsü inşaatı işi için 4.400,00 lira keşif bedeliyle kabul edildi. 18 Mart 1941 tarihinde Trabzon-Giresun yol mebdei kısmı inşaatı işi için 16.819,90 lira keşif bedeliyle kabul edildi[953]. 11 Mayıs 1941 tarihinde Trabzon-Rize ve Trabzon-Giresun yolunun kumlanması işi için 2.968,27 lira keşif bedeliyle kabul edildi. 11 Mayıs 1941 tarihinde Trabzon-Rize yolunun 14+850-27+000 km.'leri arası şose inşası işi için 26.049,14 lira kati kabul keşif bedeliyle kabul edildi[954]. 4 Temmuz 1941 tarihinde Trabzon-Kireçhane yolunun esaslı tamiri ve 9 adet büz inşası işi için 6.266,29 lira kati

[948] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.10, (Mart-1940), s.95.
[949] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.11, (Nisan-1940), s.109.
[950] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1940), s.111.
[951] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.7, (Kânunuevvel/Aralık-1940), s.59.
[952] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.8, (İkinci Kânun/Ocak-1941), s.72-78.
[953] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.11, (Nisan-1941), s.118, 124.
[954] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.1, (Haziran-1941), s.115, 118.

kabul keşif bedeliyle kabul edildi. 7 Temmuz 1941 tarihinde Trabzon-Zafenos yolunda 8.770 m. şose ve 22 menfez inşası işi için 2.473,21 lira muvakkat kabul keşif bedeliyle kabul edildi[955]. Ayrıca 1941 yılında Trabzon Vilâyet yolları üzerinde inşaat ve tamirata devam edilerek muhtelif yollarda 0+500 km. uzunluğunda esaslı şose tamiri yapılmış ve 20,00 m. uzunluğunda bir köprü inşa ve toplam 101,00 m. uzunluğunda 3 köprü de tamir edildi[956]. 19 Aralık 1941 tarihinde Trabzon-Akçaabat yolunun 1+500-3+000 km.'leri arasında esaslı şose tamiri işi için 5.670,00 lira keşif bedeli kabul edildi. 20 Aralık 1941 tarihinde Trabzon-Kireçhane yolunun 9+000-9+815 km.'leri arasında şose tamiri işi için 2.728,75 lira keşif bedeli kabul edildi[957].

Trabzon-Akçaabat-Vakfıkebir-Giresun hududu yolunun muhtelif mevkilerinde çalıştırılan 878 mükellef amele ile 4.260 m. hendek temizlenmesi ve 3.960 m. yama, 4.081 m. toprak hafriyatı ve 387 m. küslülük ve 700 m. kaya hafriyatı, 333 m. şoseye kum ihzarı ve 216 m. kum döşeme işleri yapılmış ve mütemadi tamirat postası ile yol ve hendek temizlenmesi, şoselerin ıslahı yapılmış ve bu kısımda ayrıca 2,00 m. açıklığında bir adet menfez inşaatı yapılmış ve bu mevsimde otomobillerin işlemesi temin edildi. Trabzon-Sürmene-Of ve Rize hududu yolunun başından sonuna kadar olan kısmının muhtelif yerlerinde toplam 524 mükellef amele çalıştırılmış ve bunlara mukabil 10.315 m. şose tamiratı, 1.968 m. toprak harfi, 1.040 m. tortulanmaların temizlenmesi, 566 m. kaya hafriyatı, 3.800 m. kum nakli ve döşeme işi, 2.645 m. hendek temizlenmesi işleri yapılmış ve ayrıca bu kısımda mütemadi tamirat postası ile diğer tamirat ve ıslahat işleri yapılmış ve bu kısımda da tekerlekli araçların gidiş gelişi her mevsimde temin edildi. Trabzon-Giresun sahil yolunda 3.230,94 lira keşif bedelli Akçakale Köprüsü, aynı yolun muhtelif km.'lerinde 9.114,80 lira keşif bedelli beton büz ve kemerli menfez ve 1.047,04 lira keşif bedelli şose kullanılması ve Trabzon-Rize yolunun kumlanması için tanzim olunan 9.980,40 liralık keşif evrakı ihalesi icra kılınmak üzere Daimi Encümene tevdi edildi[958].

1942 yılı içerisinde Trabzon Vilâyeti kazalarında yapılan yol yapım işlerine baktığımızda, 2 Şubat 1942 tarihinde Trabzon-İran transit yolun 0+000-63+000 km.'leri arasında esaslı şose tamiri işi için 233.068,32 lira keşif bedeli kabul edildi[959]. 5 Mart

[955] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.3, (Temmuz-1941), s.71-72; Telsiz İstasyonu yapılması için Trabzon-Kireçhane yolu üzerindeki 3.913 m^2 alan istimlâk edilmiştir. (M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.217.)
[956] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1941), s.111.
[957] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.8, (Aralık-1942), s.126-127.
[958] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.9, (Şubat-1941), s.79.
[959] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.10, (Mart-1942), s.97.

1942 tarihinde Trabzon-Zafenos yolunun 3+260-12+020 km.'leri arasında esaslı şose tamiri işi için 24.873,32 lira kati kabul keşif bedeliyle kabul edildi. 17 Mart 1942 tarihinde Trabzon-Giresun yolunda beton kemerli menfez inşası işi için 10.109,79 lira keşif bedeli kabul edildi[960].

6 Nisan 1942 tarihinde Trabzon-Akçaabat yolunun 0+795-1+500 km.'leri arasında şose tamiri işi için 3.520,69 lira keşif kabul bedeli onaylandı. 11 Nisan 1942 tarihinde Trabzon-İran transit yolu 000+63 km.'leri arası inşaat işi için 188.379,06 lira kati keşif kabul bedeli onaylandı. 13 Haziran 1942 tarihinde Trabzon-Giresun yolunda Akçakale Köprü inşaatı işi için 4.400,00 lira muvakkat keşif kabul bedeli onaylandı. 18 Haziran 1942 tarihinde Trabzon-Giresun yolunda Akçakale Köprüsü inşaatı işi için 5.026,11 lira kati keşif kabul bedeli onaylandı. 20 Temmuz 1942 tarihinde Trabzon Atapark ve Trabzon Lisesi arasındaki şose tamiri işi için 5.307,22 lira keşif bedeliyle kabul edildi[961].

1943 yılı içerisinde Trabzon Vilâyeti kazalarında yapılan yol yapım işlerine baktığımızda, 8 Ocak 1943 tarihinde Trabzon-Giresun yolunda Kireşon Köprüsü tamiri işi için 4.315,83 lira keşif kabul bedeliyle yapılması onaylandı[962]. 24 Şubat 1943 tarihinde Trabzon-Giresun yolunun muhtelif km.'lerinde şose tamiri işi için 4.431,53 lira muvakkat kabul keşif bedeliyle yapımı onaylandı[963]. Ayrıca 1943 tarihinde Trabzon-Rize, Trabzon-Giresun, Trabzon-Kisarna, Trabzon-Zafenos yolları üzerinde toplam 35+000 km. kısmen yeni ve kısmen de esaslı şose tamiratı vücuda getirilmiş ve bu işlere 125.000 lira harcandı. Trabzon-Vakfıkebir, Trabzon-Sürmene, Trabzon-Akçaabat ve Trabzon-Rize yolları üzerinde 7 adet betonarme menfez ve köprü yeniden ve 8 ahşap köprü ve menfez esaslı surette tamir edilmiş ve bu işler için 72.000 lira harcandı[964].

1944 yılı içerisinde Trabzon Vilâyeti kazalarında yapılan yol yapım işlerine baktığımızda, 26 Ocak 1944 tarihinde Trabzon-Rize yolu 26+000 ile 27+700 km.'leri arası esaslı tamiri işi için 19.301,49 keşif bedeliyle yapılması onaylandı[965]. 17 Haziran 1944 tarihinde Trabzon-Kireçhane yolu 9+000 km.'de istinat duvarı inşaatı işi için 4.065,55 lira keşif bedeliyle yapılması onaylandı[966]. 27 Temmuz 1944 tarihinde Of-

[960] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.11, (Nisan-1942), s.93-94.
[961] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.1-2, (Haziran-Temmuz-1942), s.67, 70, 103, 109.
[962] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.11-12, (Nisan-Mayıs-1943), s.128.
[963] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.1-2, (Haziran-Temmuz-1943), s.126.
[964] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-1943), s.369.
[965] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.9-10, (Şubat-Mart-1944), s.112.
[966] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.1, (Ağustos-1945), s.97.

Bayburt yolu üzerinde bulunan Taşhan Köprüsü'nün inşasına tahsis edilmek üzere 3.000 lira yardım olarak verilmesine karar verildi[967]. 1944 yılında Trabzon Vilâyeti'nin yol işleriyle ilgili geliri 212.136 liraydı[968].

1946 yılı içerisinde Trabzon Vilâyeti kazalarında yapılan yol yapım işlerine baktığımızda, 1946 yılı öncesinde başlanan ve yapımına halen devam edilen Trabzon-Rize yolu üzerindeki Pazarbaşı Köprüsü'nün inşası için 105.082,01 lira Hınarsu Köprüsü için 28.803,17 lira ve Kalecik Köprüsü için 55.361,12 lira Bayındırlık Bakanlığı'nın onayıyla yapımına karar verildi. 1946 yılı öncesinde başlana ve yapımına halen devam edilen Trabzon-Giresun yolu üzerindeki İyvan Köprüsü'nün yapımı için 85.909,96 lira, Şana Köprüsü için 61.197,00 lira ve Yanbolu Köprüsü için 51.157,15 lira Bayındırlık Bakanlığı'nın onayıyla yapımına karar verildi. 1946 yılı içinde ihalesi yapılan ve inşaatlarına başlanan Trabzon-Giresun yolu üzerindeki İskifiye, Kilita-i Çamlık ve Kubağlı Köprülerinin yapım işi için 323.548,39 lira Bayındırlık Bakanlığı'nın ödeneğiyle yapımına karar verildi[969].

Trabzon Belediyesi Kavakmeydan yolunda oluşan olumsuzluklardan dolayı 1946 yılı içerisinde bu yola çakıl dökülmesine karar vermişti[970]. 1947 yılında yapımı onaylanan Trabzon-Giresun şosesi 18+000-35+000 km.'leri arasının 712.603,79 lira birinci keşif kabul bedeliyle yapılması onaylandı[971].

1948 yılı içerisinde Trabzon Vilâyeti kazalarında yapılan yol yapım işlerine baktığımızda, Trabzon-Rize yolu üzerinde Hamurgan Köprüsü'nün 2.748,12 lira, Trabzon-Giresun yolu üzerinde İstrukya Köprüsü'nün 10.486,94 lira, Kireşan Köprüsü'nün 14.609,37 lira, Ruka Köprüsü'nün 12.992,26 lira, Trabzon sahil yolu üzerinde bulunan Vakfıkebir Köprüsü'nün 16.793,52 lira, Şana Köprüsü ayak tamirinin 765,02 lira ve yine Şana ayak tahkimatının 765,62 liraya ve Trabzon sahil yolu üzerindeki İyvan, Şana, Yanbolu Köprülerinin 3.234,36 liraya Bayındırlık Bakanlığı'nın ödeneğiyle yapılmasına karar verildi[972].

1949 yılı içerisinde Trabzon Vilâyeti kazalarında yapılan yol yapım işlerine baktığımızda, yol inşaatında makinelerin kullanılması, yolları ucuz ve seri olarak yapmak ihtiyacından doğmuştur. Bütün makinelerin bakım ve tamiri için atölyelere ihtiyaç vardı. 1949 senesinde Kayseri, İzmir ve Trabzon'da büyük atölyeler kurulması

[967] **BCA**, 030.18.01.02-106-56-11.
[968] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.4, (Ekim-1945), s.106.
[969] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.3, (Ekim-1946), s.130-131.
[970] **Trabzon**, 18 Ekim 1946, s. 1.
[971] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.1, (Aralık-1947), s.80.
[972] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.yok, (Aralık-1948), s.54.

için gerekli ihaleler yapılmış ve faaliyete geçirilmişti. 1949 yılında küçük onarım işleri için Trabzon sahil yoluna 320.000 lira para aktarılmıştı[973].

4- Trabzon Vilâyeti'nde Liman ve İskele İşleri

Bulunduğu konum itibariyle, güneyindeki maden yatakları nedeniyle çok eski çağlardan beri dikkatleri üzerinde toplamış olan Trabzon'un bu denli önem kazanmasında stratejik ve taşımacılık açısından çok elverişli deniz ulaşımına ve limanlara sahip olmasının önemi büyüktür[974]. Ulaşım açısından her zaman deniz yoluna bağımlı olan Trabzon, yüzyıllar içinde inişli çıkışlı durumuyla XIX. yüzyıl itibariyle yükselişe geçmişti. Trabzon'un bir transit ticaret noktası olarak önem kazanmasında Avrupa ticaretinin yeni bir güzergâh arayışı birinci derecede etkili olmuştu. Bu gelişme Trabzon'u bir liman kenti olarak uluslararası ticaretin önemli bir durağı haline getirmiştir. Transit ticaretin yükselmeye başlamasıyla birlikte bölgede ticaret konusunda eksikliği hissedilen en önemli ulaşım unsuru Trabzon-Erzurum arasında yeterli bir yol ve altyapısı iyi bir limandı[975].

Uzak veya yakın bağlantılarını deniz yolu ile sağlayan Trabzon'un aslında liman olarak adlandırabileceğimiz ve ticari faaliyetlerin kolaylıkla gerçekleştirebileceği bir yapıdan uzun süre mahrum kaldığı ve şehrin en eski limanının da Trabzon Kalesi'nin uzantısına doğru Roma İmparatoru Hadrian'ın yaptırdığı yapay bir liman olduğu görülmekteydi[976]. XVIII. yüzyılda şehrin ticari merkezi olan Çarşı Mahallesi'ne yakınlığı nedeniyle Moloz Limanı'ydı. Trabzon'un en eski ticari yapıları olan bedesten, hanları ve daha da önemlisi XIX. yüzyılda seyyahlarında bahsettiği gümrük binasının da burada yer alması, XVIII. yüzyılda şehrin en işlek limanının Moloz (Çömlekçi) Limanı olduğunu göstermektedir[977].

XVIII. yüzyılda Trabzon, kuzeyde Kafkasya-Rusya ile deniz, Sivas yoluyla Konyalı ve Suriyeli tüccarlarla ticareti sağlayan bir şehirdi. Trabzon, İran üzerinden gelen ticaret kervanlarının son durağı konumundaydı. Ayrıca Gümüşhane Vilâyeti'nden elde edilen gümüş ve bakır Trabzon Limanı'ndan İstanbul'a gönderildiği gibi, İran, Irak

---

[973] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.yok, (Aralık-1949), s.31, 35.
[974] Enver Uzun, **Trabzon Üzerine Notlar**, Eser Ofset, Trabzon, 2011, s.160.
[975] Özgür Yılmaz, *"Dassaud Biraderlerin Trabzon Limanı İnşa Projesi (1870)"*, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, IX, S.18, (Ay yok-2015), s.214.
[976] M. C. Ş. Tekindağ, *"Trabzon"*, **İslâm Ansiklopedisi**, XII/1, s.469.
[977] Ö. Yılmaz, *"Dassaud Biraderlerin Trabzon Limanı İnşa Projesi (1870)"*, s.215-216.

ve Hindistan'a da gönderiliyordu. Yine aynı şekilde bu ülkelerden de Trabzon'a ithal edilen mallar vardı ve bu yönüyle de Trabzon önemli bir konumdaydı[978].

Moloz Limanı'nın yanında şehrin doğu ve batısında gemilerin sığınabileceği doğal koylar bulunuyordu. Bunlar batıda Pulathane-Polathane (Akçaabat), doğuda da Sürmene Limanı'ydı[979]. Trabzon'da transit ticaret ve deniz ticaret hacmi 1840'lı yıllarda hissedilebilir şekilde artmaya başladı[980]. Gerek liman gerekse de Trabzon-Erzurum yolunda yapılan iyileştirme çalışmalarını Rusya'nın alternatif liman ve ticaret yolları arayışından bağımsız düşünmemek gerekir. Bu bakımdan Trabzon Limanı'nı İran transiti için önemli hale getiren en önemli gelişmenin kaynağı da Rusya'ydı[981]. Trabzon Limanı ve Trabzon-Tebriz yolu taşıdığı uygunsuzluklara rağmen Avrupa ticaretinin tercihleri doğrultusunda Kırım Savaşı sonrasında ticari patlamaya sahne olsa da Rusların İran transit ticaretine yönelik alternatif çalışmalarının etkisine oldukça açıktı. Özellikle de Kırım Savaşı sonrasında Karadeniz'de buharlı gemi trafiğinin artması Rusların elini daha da güçlendirdi. 1857 yılında kurulan The Russian Steam Navigation Company'nin buharlı gemileri Odesa'dan hareket ediyor ve Kırım ve Kafkasya'daki tüm limanlara uğradıktan sonra Batum'a kadar geliyor ve buradan da Trabzon ve diğer Osmanlı limanlarına uğruyordu[982].

Trabzon Limanı'nın inşasına daha Meşrutiyetten evvel ki devirlerde teşebbüs edilmiş ve bugünkü küçük limanın 200 m. uzunluğundaki mendireği yapılmış ve I. Dünya Savaşı'nda Trabzon'un işgal altında kaldığı yıllarda bir iki eski gemi batırılmak suretiyle liman kabili istifade bir hale getirilmiş ise de bu kısım zamanla dağılmış ve limanın içi dolmaya yüz tutmuştu. Esaslı bir liman imalâtının etütleri 1912 senesinde yapılmış olup imtiyaz verilme esasına göre yapılan bu etütler ve projeler I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla gerçekleşmeye başlamıştı. Cumhuriyet hükümeti burada harap durumda bir küçük taşıt limanı ile harap bir iki iskele rıhtımından başka bir tesis devralmamıştı[983].

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı limanlarının Avrupa ekonomisiyle daha da bütünleşmesi ve buharlı gemilerin kullanılmaya başlanmasıyla önplana çıktı. Limanlardaki altyapının eksikliğini ortaya koyduğu süreç, limanlarda malların emin bir şekilde yapılmasına imkân sağlayan modern rıhtım, iskele, büyük gümrük binaları,

[978] Serkan Doğanay, **Trabzon Limanı ve Hinterlandı**, Pegem Akademi Yayınları, İstanbul, 2014, s.28.
[979] Ö. Yılmaz, *"Dassaud Biraderlerin Trabzon Limanı İnşa Projesi (1870)"*, s.216.
[980] Özgür Yılmaz, **Tanzimat Döneminde Trabzon**, Libra Kitap, İstanbul, 2014, s.294.
[981] **Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri 1800-1914**, s.52.
[982] Charles King, **Karadeniz**, (Çev. Zülal Kılıç), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2015, s.197-199.
[983] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.1, (Aralık-1947), s.31.

ambarlar ve sağlık ofislerinin yapımını da gündeme getirdi. Özellikle demiryolu, şose ve diğer altyapı unsurlarının tamamlanması ile liman inşa süreci İskenderiye, Beyrut, İzmir, İstanbul, Selanik ve Pire gibi Doğu Akdeniz'deki başlıca liman şehirlerinde daha da hızlandı. 1870 yılında Fransız Joseph Dussaud adlı mühendis Dussaud Biraderler Şirketi'yle Trabzon'da mükemmel bir liman inşası için önemli bir teklifte bulundu. Ancak bu proje maddi durumlardan dolayı hayata geçirilemedi. Dussaud'un planından hareketle yalnızca küçük tekneler için değil Değirmendere'nin getirdiği kumların limanı doldurmasını engellemek için Elkuse Burnu'ndan kuzeye doğru küçük dalgakıran inşasına 1901'de başlanıp 1906'da bitirildi. Bu dalgakıran Trabzon Limanı'nda 50 senelik bir inşa sürecinin en önemli göstergesi olarak kaldı ve Trabzon'da modern bir limanın inşa edileceği 1950'li yıllara kadar büyük bir fonksiyon icra etti[984].

I. Dünya Savaşı öncesinde Trabzon Limanı inşasıyla ilgili çalışmalar hızlandırılmıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetimi en önemli adımı 21 Ağustos 1911 tarihinde Osmanlı Devleti ile Türkiye Milli Bankası arasında Samsun ve Trabzon Limanlarının yapılması ile ilgili bir anlaşma imzalamıştı[985]. Söz konusu anlaşmada her iki tarafı da bağlayıcı hükümler yer almıştı. Şartnamenin 1. Maddesinde Osmanlı yönetimi, Trabzon ve Samsun Limanlarına ait keşiflerin yerine getirilmesinde Türkiye Milli Bankası'nı yetkili kılmıştı. Anlaşmada her iki limanla ilgili keşiflerin tamamlanarak istenen belgelerin Nafia Vekâleti'ne sunulması için bankaya 18 aylık bir süre verilmişti. Bu süre sonunda Nafia Nezareti'ne sunulmak üzere dörder nüsha halinde hazırlanmış limanlarla ilgili belgeler istenmekteydi. İstenen belgeler arasında 1/1000 ölçekli harita ve limanda inşa edilmesi gereken yerleri detaylı olarak gösteren onda bir oranında küçültülmüş bir planın olması gerekmekteydi. Planda inşa edilecek hangarlar, gümrük ve antrepo binaları yanında su yolları, parmaklıklar, palamar babaları, halat halkaları, merdivenler, iskeleler ve demiryolları gibi yerlerin uzunluk, genişlik ve yüksekliklerinin detaylı olarak gösterilmesi gerekmekteydi. Diğer yandan sed, mendirek ve rıhtımların detaylı planları ile limanda bulunması gereken alet ve edevatın da resimleri istenmekteydi. İskelelerin, palamar babaları, ihata duvarları gibi yerlerin 1/100 veya 1/50 oranında küçültülmüş ayrıntılı planları, istenen diğer belgeler arasındaydı. Ayrıca liman sahasında arazinin cinsi ve fiziki durumunu gösterir rapor ile limanı etkileyen rüzgâr ve meydana gelen hava akımları ve bunların etkisiyle sahil

[984] Ö. Yılmaz, *"Dassaud Biraderlerin Trabzon Limanı İnşa Projesi (1870)"*, s.237.
[985] Yaşar Baytal, *"Trabzon Liman İnşası"*, **History Studies İnternational Journal of History**, V, May 2013, s.24.

boyunca meydana gelebilecek kazaları gösteren fenni bir raporun hazırlanması gerekmekteydi[986].

I. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında ABD Trabzon Konsolosu, Trabzon Limanı'yla ilgili olarak şu bilgileri vermiştir;

"Trabzon Limanı'nı ziyaret eden bazı gemiler Çanakkale Boğazı'nın açılması ile birlikte İstanbul'dan gelmiştir ve çoğunlukla Kızıl Haç yardımları taşımaktadır. Onlar tarafından satın alınan diğer malların miktarı oldukça önemsiz derecededir. Bir miktar fındık zaten İstanbul-Dedeağaç yoluyla bu gemilerce ihraç edilmiştir. Fakat güzergâhın durumu hiç de teşvik edici değildi. Trabzon Limanı'ndan ayrılan bir geminin Dedeağaç'a ulaşması 3 aydan fazla zaman almaktadır."[987]

I. Dünya Savaşı sırasında Alman Genelkurmayı ile ortak hazırlanan savaş stratejisi gereği Kafkasya'dan Rusya'ya taarruz eden Osmanlı ordularının lojistik desteği Karadeniz üzerinden, özellikle Trabzon Limanı vasıtasıyla sağlanmaktaydı. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Rus donanması Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki limanlarını, dolayısıyla da Trabzon'u bombalamaya başlamıştı[988].

Trabzon, Karadeniz kıyısındaki tek modern liman özelliğini taşımaktaydı. Ruslar, Trabzon'u ele geçirerek hem Erzurum cephesindeki harekât yapan Türk Ordusunun ikmâl yolunu kesecek, hem de gelecekteki ileri harekâtlarında bir ikmâl limanına kavuşmuş olacaklardı. Dolayısıyla Ruslar, Erzurum'u zaptından sonra Rus Kafkas Ordusunun ikmâli için Trabzon'u ve Trabzon Limanı'nı ele geçirmek istiyorlardı. Üstelik Trabzon'u aldığında Trabzon-Bayburt yoluyla Rus Ordusunun tüm sağ kanadı Rusya'dan ikmâl ve iâşe edilebilecekti. Bunun yanında Rusya Anadolu'da, I. Dünya Savaşı'na henüz girmemiş ABD'nin, İngiltere ve Japonya'nın ve diğer bütün kaynaklarının kolayca gönderebileceği ne kadar araç varsa hepsinden yararlanarak kara ve dekovil yolları inşasına girişmişti. Anadolu'da sınırdan iç bölgelere yol olmamakla birlikte, sahilden iç kesimlere uzanan zaruri yollar bulunmaktaydı. Bu durumda Trabzon'u, Ruslar için daha da önemli kılmıştı[989].

Ruslar Trabzon'u işgal etmişler; ancak Rusya'da yaşanan Bolşevik Devrimi'nden sonra I. Dünya Savaşı'ndan çıkmak zorunda kalınca, işgal ettikleri yerlerden de ayrıldılar. Bunlardan birisi de Trabzon'du. Ruslar, Trabzon Limanından

---

[986] **BCA**, 230.0.0/143.26.1, 26.10.1926; Y. Baytal, *"Trabzon Liman İnşası"*, s.25.
[987] Mehmet Okur, *"I. Dünya Savaşı Başlarında Trabzon Limanı'nın Ticarî Hacmine Dair ABD Konsolosu'nun Bir Raporu"*, **ODÜ Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, V, S.12, (Temmuz-2015), s.281.
[988] Hikmet Öksüz, Veysel Usta, *"I. Dünya Savaşı Sırasında Rus Donanmasının Trabzon ve Çevresini Bombalaması"*, **Türkiyat Mecmuası**, XXIV, S.1, Ocak 2014, s.48.
[989] S. Özel, **Milli Mücadele'de Trabzon**, s.4.

ayrılmalarını takiben önceden planladıkları şekilde Değirmendere'deki cephaneliği infilak etmişlerdi. Patlama, şehirdeki tüm binaların camlarının kırılmasına ve etraftaki binalarda hasara yol açmıştı[990].

Milli Mücadele Dönemi'nde, Doğu Anadolu'daki direniş faaliyetleri çerçevesinde Alay Komutanı Ali Rıza Bey ve Barutçuzade Hacı Ahmet Efendi Trabzon, Topal Osman Ağa Giresun teşkilatını kurmakla görevlendirilmişlerdi. İzmir'in işgalinden sonra İstanbul'daki Trabzonlular, Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin İstanbul Divanyolu'ndaki merkezinde toplanmışlar ve Ali Şükrü Beyle, Binbaşı Osman Bey'i teşkilatlanma faaliyetlerinde bulunmak üzere Trabzon'a göndermeyi kararlaştırmışlardı. İstanbul'da kısa zamanda Karadenizli denizciler bir teşkilat kurmuş, taka, motor ve vapurlarla Trabzon'a silah ve cephane sevkine başlamışlardı. Trabzon Limanı'ndaki Yahya Kahya, buradaki kayıkçıları teşkilatlandırmış ve bu teşkilatla Yunan vapurlarına boykot uygulamışlardı. Trabzon Limanındaki kayıkçılar ticari mallara uygulanan yüksek fiyat tarifelerine rağmen, Milli Mücadele için önemli hizmetler yapmışlar, asker ve kömür nakliyesini ücretsiz yapmışlardı. 7 Eylül 1920'de Rusya'dan Trabzon'a silah ve cephane nakliyatı başlamıştı. Başlangıçta sivil motorlarla yapılan taşıma Tuapse ve Trabzon arasında yapılıyordu. Taşıma işleri Trabzon'daki III. Tümen Komutanı tarafından yürütülüyordu[991]. Trabzon Limanı sayesinde Anadolu'ya silah sevkiyatı yapılmasından dolayı da bu liman Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasında önemli görevler yerine getirmişti.

Trabzon'a eski ticari canlılığını yeniden sağlamak için Cumhuriyet'ten sonra bir takım girişimler oldu ve bununla ilgili olarak Nafia Vekâleti'ne önemli sorumluluklar verildi. Bir yandan da Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kararnameler çıkarılarak daha önce yapılmış olan anlaşmaları işlevsel hale getirmek veya limanla ilgili çalışmaları tekrar gündeme getirmek için kurumsal faaliyetlere hız verildi. 1924 yılında Trabzon ve Samsun Limanı inşaatını üzerine alan Türkiye Milli Bankası'yla tekrar görüşmelere başlamak üzere Nafia Vekili Fevzi Bey'e yetki verilmesi hususunda bir kararname çıkarılmıştır[992].

---

[990] S. Özel, **Milli Mücadele'de Trabzon**, s.14.
[991] S. Özel, **Milli Mücadele'de Trabzon**, s.102-103, 207, 210.
[992] **BCA**, 030.18.1.1/12.66.9, 04.01.1924; Y. Baytal, *"Trabzon Liman İnşası"*, s.27.

1923-1933 yılları arasında Trabzon Limanı'yla ilgili önemli çalışmalardan biri de transit ambarının inşa edilmiş olmasıydı[993]. Trabzon Limanı'yla ilgili olarak ilk kez TBMM Genel Kurulu'nda 10 Nisan 1924 tarihinde görüşülen kanun tasarısında liman yapılmasının gerekliliği gündeme gelmiştir. Limanın yapılması konusu 1925 yılı TBMM Genel Kurulu'nda tekrar görüşülmüş ve yapılması karara bağlanmıştı[994]. 1925 yılında Trabzon Liman İnhisar Türk Anonim Şirketi'nin kurulması da önemli bir gelişmedir. Trabzon Liman İnhisar Türk Anonim Şirketi, Liman Kanunu'nun 8. Maddesi'ne göre Trabzon'un Değirmendere ve Moloz Limanları'nda yolcu ağırlamak, yükleme ve boşaltma işleri, kılavuzluk, dalgıçlık işlerini yerine getirmek için Türkiye Sanayi ve Maden Bankası ve Seyr-i Sefarin İdaresi (Türkiye Denizcilik İşletmeleri A.Ş.) gözetiminde kurulmuştu. 50.000 lira sermaye ve 30 yıllık imtiyazla kurulan şirketin amacı; limanlardaki hizmetleri organize etmek ve işlerin hızlı bir şekilde yürütülmesini sağlamaktı. Şirketin iştirakçileri arasında Reiszade Zekeriya, Müderriszade Süleyman Şahabettin, Leventzade Ali, Yazıcızade Arslan, Arapoğlu Hacı Ahmet, Murathanzade Bahri, Ali Çavuşoğlu Nuri ve Hacı Kamiloğlu Hüseyin Efendi bulunmaktaydı[995].

1926 yılında Trabzon-Erzurum hattı ve Trabzon Limanı için 50 milyon lira Muvazenei Maliye Encümeni mazbatasıyla kabul edildi[996]. *Trabzon-Erzurum Demiryolu ile Trabzon Limanı'nın 1931 senesi nihayetine kadar inşası için 50 milyon liraya kadar İcra Vekilleri Heyeti kararıyla taahhüdatta bulunmaya Nafia Vekâleti mezundur. Vücuda getirilecek itilafi mali üzerine her sene sarfı lazım gelen miktar o sene bütçesine vaz olunur*[997].

Trabzon Limanı'nda tahmil (yükleme ve taşıma) ve tahliye işlerini görmek üzere 50.000 kapital üzerinden kurulan bu ulusal anonim şirket, 1934-1935 yılına gelindiğinde 200 ton eşyayı çekme kuvvetini taşıyan 3 motor beheri, 10 tondan 15 tona kadar hacmi içine almak üzere 48 tane çapari ve bunların gerektiğinde onarmak ve yenilerini yapabilmek üzere de bir atölyesi vardı. Bu şirketin kadrosu 117 kişidir[998]. 28 Mart 1936 tarihinde Trabzon Limanı'nın yapılmasına karar verildi[999].

---

[993] **BCA**, 030.18.1.1/19.31.20, 09.05.1926.
[994] **TBMMZC**, 3/XII, s.142; **TBMMZC**, 2/VIII, s.538-540.
[995] **BCA**, 030.18.1.1/16.64.11, 30.09.1925; **15. Yılda Trabzon**, CHP Trabzon Halkevi Basımı, Trabzon, 1938, s.68-69.
[996] **TBMMZC**, 17/XXVIII, Yıl 1926, s.105.
[997] **TBMMZC**, 62/III, Yıl 1928, s.28.
[998] **BCA**, 030.10.65.433.4/33.
[999] M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.206.

1944 yılında Trabzon Limanı, doğu bölgemize rastlayan ticaret, transit ve sığınak limanlarımızdan biriydi. Bu limanın günün ihtiyaçlarına göre inşası göz önünde tutulmuş, projeleri hazırlanarak eksiltmeye konmuştu. İnşaat keşif bedeli 8.000.000 lira tahmin olunmuştur. İnşaat dört yılda tamamlanacak ve ilk devrede bir defada üç vapur rıhtıma yanaşıp iş görebilmesine elverişli olacaktır. Trabzon Limanı'nın içinde ve rıhtımların önünde 10 m. su derinliği sağlanacaktır. Bu sebeple bu derinliğin müsaade ettiği su kesimli vapurların hepsinin bu limanda iş yapabilmeleri kabil olabilecektir[1000].

Trabzon Limanı doğu bölgemizin ticaret, transit ve sığınak limanıdır. İlerde bu liman balıkçılık merkezi haline gelmeye pek elverişliydi. Evvelce burada küçük ölçüde balıkyağı ve konserve fabrikaları kurulmuş ve işletilmiştir. Halen başlıca ihracatını kasaplık hayvan teşkil eder[1001]. Limanın günün ihtiyacına göre inşası ve ilerdeki sağlamlığı da göz önünde tutularak projeleri hazırlanmış ve ilk kısım inşaatı 15 Ekim 1945 ve 3 Kasım 1945 tarihlerinde 6.867.000 liraya RAR Türk Limitet Sosyetesi'ne ihale edildi[1002].

1948 yılı sonunda ana dalgakıran inşaatına fiilen başlanacak ve 1949 senesinin ilk inşaat mevsiminde dalgakıran inşası için anroşman taşlarının dökülmesi ameliyesinin tam randımanla devamı sağlanmış olacaktı. Dalgakıran inşaatı 1950, rıhtım ve diğer işler de 1951 yılı sonunda tamamlanacaktı. Bu liman için verilen ödenek de Ereğli Limanı için sayılan sebepler dolayısıyla kâfi gelmemiş olduğundan 4643 sayılı kanunla verilen 10 milyon liralık ödenek 5222 sayılı kanunla 20 milyon liraya çıkarılmıştı[1003].

Ulaşım sürekliliği ve bütünlüğü sağlayacak, büyük çapta eşya ve yolcu nakliyatını iktisata en uygun istikametlerde ve en tasarruflu bir şekilde temine hizmet edecek olan limanlarımızın inşası alanında iyi gelişmeler meydana gelmişti[1004].

Ereğli Limanı dalgakıran yapısı tamamlanmış ve şimdiden büyük gemiler için barınak vazifesi görmeye başlamıştı. Trabzon, İnebolu ve Amasra Limanları inşaatına devam edilmektedir. Samsun Limanı etüdü projelerinin hazırlanması çalışmaları çok ilerlemiştir. Yakında tamamlanacaktı[1005].

[1000] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.4, (Ekim-1945), s.39.
[1001] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.3, (Ekim-1946), s.37.
[1002] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.3, (Ekim-1946), s.37; **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.1, (Aralık-1947), s.33-34; **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.yok, (Aralık-1948), s.80-81; Trabzon Balıkhanesi'nin yapım ihalesi Arnavutzade Cevat Bey'e 12 Şubat 1932 tarihinde verilmiştir. 20 Eylül 1945 tarihinde 9 milyon bedelle Trabzon rıhtım ve mendirek ihalesi yapılmıştır. (M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.200, 223.)
[1003] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.yok, (Aralık-1948), s.80-81.
[1004] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.yok, (Aralık-1949), s.10.
[1005] Zaman olarak tam bir bitiş tarihi verilmemiştir. (**Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.yok, (Aralık-1949), s.10.)

1950 yılında Trabzon Limanı'nın esaslı işini teşkil eden 700 m. uzunluğundaki dalgakıran inşaatının lüzumlu ağır şantiye tesislerinin yurda gelmesi işi tamamlanmış ve dalgakıranın taş dökme işine 1949 yılı temmuz ayında başlanmış ve 200 m.'lik bir kısım üzerinde çalışılmaktadır. İnşaatı hızlandırmak suretiyle 1950 yılı kış aylarında başlanan kısımdan taşların barınması bakımından mühim faydalar sağlanacağı tahmin edilmektedir. Liman içinde yapılacak 400 m.'lik rıhtımın yapısına 1950 yılında başlanabilecektir. Rıhtım yapılacak sahanın taranması işi Ereğli Limanı'nın tarama işi bittikten sonra Seyhan tarak gemisi ile yapılması gerekmektedir. Tarama işlerinde elde mevcut Seyhan tarak gemisinin tam randımanla çalışması için 500'er tonluk zatülhareke/kendi kendine hareket edebilen, asgari iki adet çamur dubasına ihtiyaç bulunmakta ve bunlar da Devlet Denizyolları Havuzlar İdaresine yaptırılmaktadır[1006].

Trabzon Limanı 7 milyon küsur liraya ihale edildi. Asıl tahsilâtı 10 milyon liraydı; fakat müteahhidi kırmıştır. Asıl deniz içinde tam faaliyete geçmek için lâzım olan büyük kara ve deniz makineleriyle, şantiyesinin ikmali 1947'de tamamlanmış olacaktır. Trabzon Limanı 1951 yılında bitecektir[1007].

Trabzon Limanı Haziran 1954 tarihinde büyük oranda tamamlanarak hizmete açıldı. İnşaatın tamamlanmasıyla Trabzon Limanı, 850 m. uzunluğunda dalgakıran ve 400 m. uzunluğunda rıhtıma kavuşmuştur. Böylece 5.000 ila 10.000 tonluk gemilerin yanaşabileceği duruma getirilen limanın yükleme ve boşaltma kapasitesi de arttırılarak 400.000 tona yükseltilmiştir[1008]. Bütün bu çalışmalar sonucunda Trabzon Liman inşaatı maliyeti 26.000.000 lira olarak hesaplanmıştır[1009].

Trabzon'da liman yapımı konusunda Meşrutiyet Dönemi'nde önemli adımlar atılmış; fakat kesin bir sonuç alınamamıştı. Cumhuriyetin ilanının hemen sonrasında liman yapımı konusunda bir kanun çıkarılmış ama uygulanamamıştı. Liman yapımı konusunda Rus işgali sırasında farklı teşebbüsler olmuş ve Rusların yaptıkları derme çatma liman Cumhuriyet Dönemi'ne intikal etmişti. Fakat bu limana büyük gemiler yanaşamıyordu. Bölge ticaretinde önemli bir yere sahip olan Trabzon, günün gereklerini yerine getirebilecek modern bir limana ancak 1954 yılında kavuşabilmişti[1010].

[1006] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.yok (Aralık-1949), s.56.
[1007] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.1, (Aralık-1947), s.9.
[1008] **BCA**, 030.01/94.586.10, 0.0.1954.
[1009] **BCA**, 030.01/83.523.1, 0.0.1950.
[1010] Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **Türkiye'de Üç Devir**, Sinan Yayınları, İstanbul, 1973, s.370.

a) Trabzon Liman İşleri İnhisarı Türk Anonim Şirketi

Cumhuriyet'in ilânından sonra Anadolu'nun birçok kentinde küçük sermayedarların bir araya gelerek oluşturdukları anonim şirketler önemli işlevlere sahip oldu. Bunlardan biri de Trabzon'da kurulan Trabzon Liman İşleri İnhisarı Türk Anonim Şirketi'dir[1011]. Benzer liman şirketlerinden ilki İstanbul'da kurulmuştu. Trabzon'da kurulan şirket Türkiye'de liman hizmetlerini yürüten ikinci şirkettir. Daha sonra İzmir ve Mersin'de benzer şirketler kurulmuştu[1012].

Trabzon Liman İşleri İnhisarı Şirketi kurulmadan önce Trabzon Limanı'nda deniz işleriyle ilgili olarak Seyri Sefarin İşletmesi'ne ait gemilerle diğer yerli gemilerin acenteliğini yapan 14 acente bulunuyordu. Ayrıca 7 yabancı gemi şirketine ait acente olmak üzere 21 acentenin bulunduğu bilinmektedir[1013].

Trabzon Liman İşleri İnhisarı Şirketi 50.000 lira sermayeyle 30 yıl süre için kurulmuştu[1014]. Şirketin kuruluşuyla ilgili kararnamede, şirketin kurucuları olarak şu isimler yer almaktadır. Pirinççizade Zekeriya, Müderriszade Süleyman Şahabeddin, Levendzade Faik, Aliyazıcızade Arslan, Arapoğlu Hacı Ahmet, Murathanzade Bahri, Ali Çavuşoğlu Nuri ve Hacı Kamiloğlu Hasan Efendiler[1015].

Şirket, kamu görevi üstlendiği için İktisat Vekâleti ile imzalamış olduğu bir imtiyaz sözleşmesi sahipti ve Limanlar İdaresi Kanunu'na dayanarak faaliyette bulunmaktaydı. Bu sözleşmeye göre şirket, her altı ayda bir İktisat Vekâleti'nden taşıma ücretleri konusunda talepte bulunmakta ve vekâletin onayıyla taşıma ücretlerini belirlemekteydi[1016].

Şirketin kuruluşu hakkında bilgi veren Cumhur Odabaşıoğlu'na göre; *"Trabzon'da liman isminin ifade ettiği şekilde rıhtımlar, dalga kıranlar vs. inşa edilmemiş olduğundan burada yolcuyu gemilere götürüp getirme, yükleri deniz vasıtasıyla taşıma işleri şahıslar tarafından yapılmaktaydı. Bu durum zaman zaman şikâyetlere ve zararlara sebep oluyordu. Bu şahısları bir çatı altında toplayarak daha*

[1011] Rahmi Çiçek, *"Cumhuriyet Dönemi Millî İktisat Uygulamalarına Bir Örnek Trabzon Liman İşleri İnhisarı Türk Anonim Şirketi"*, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**: XII, S.12, (Ay yok-2012), s.144; Mustafa Yazıcı, **Trabzon'un Dış Ticaret Tarihi**, Doğu Karadeniz İhracatçıları Birliği Genel Sekreterliği Yayınları, Trabzon, 2005, s.182.
[1012] R. Çiçek, *"Cumhuriyet Dönemi Millî İktisat Uygulamalarına Bir Örnek Trabzon…"*, s.146.
[1013] **Yeniyol**, 19 Eylül 1341.
[1014] M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.189.
[1015] **BCA**, 030.18.01.016.64.11.
[1016] R. Çiçek, *"Cumhuriyet Dönemi Millî İktisat Uygulamalarına Bir Örnek Trabzon…"*, s.148-149.

düzgün hizmet, alışveriş temini için hükümetinde desteği ile Trabzon Liman İnhisar Türk Anonim Şirketi isimli bir şirket kuruldu."[1017]

İktisat Vekâleti ile 30 yıllık bir imtiyaz sözleşmesi imzalayan şirketin merkezi İskele Caddesi'ndedir. Şirket muhtemelen 1927 yılına kadar Umum Müdür Faik Bey tarafından yönetilmiştir. Bu tarihte şirketin en büyük ortağı ve Meclis-i Umumi Reisi Arif Sayıl'ın 1927 seçimlerinde milletvekili seçilmesiyle birlikte, şirketin Yönetim Kurulu Başkanlığına Arif Sayıl'ın kardeşi Mahmut Sayıl, Genel Müdürlüğü'ne ise Süleyman Mahir Durukan getirilmiştir[1018].

Şirket kuruluşunun hemen sonrasında Trabzon Limanı'nda yükleme-boşaltma işlerini yeniden düzenleyerek, çalıştırılan amelenin ücretiyle ilgili olarak Trabzon Ticaret Odası'yla anlaşılarak ücretler yeniden düzenlenmiştir[1019]. Trabzon Liman İşleri İnhisarı Türk Anonim Şirketi 1938 yılında Denizcilik Bankası'na devredildi[1020].

b) Trabzon Çamburnu Tersanesi

M.Ö. Ceneviz, Malta ve Venedik korsan gemileri Doğu Karadeniz Bölgesi'ne kadar gelmişler, yöreye gelen korsanlar yeni gemi yapmak ya da bozulan gemilerini onarmak için en uygun yer ve geniş kumsala sahip *"Saragona"* denilen yöreyi seçmişlerdir. Bu yöre bugün Çamburnu ve Yeniay Beldeleridir. Bu bölgede gemi yapım işleri başlamış ve gittikçe gelişmiştir[1021].

Çamburnu yöresi Osmanlı İmparatorluğu döneminde etkin tersane alanı olarak kullanıldı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Ruslar, Doğu Karadeniz Bölgesi'ni işgal ettiklerinde burayı Rus donanmasının onarımı için çekek yerleri yapmışlardı. Bölgede 1970'li yıllara kadar ahşap kayık ve orta boy tekne yapımı küçük atölyelerde yoğun bir şekilde devam etmişti. 1974 yılından itibaren sac gemi yapımına geçilmiştir. Sac gemi olarak genellikle balık avlama gemisi veya balık nakliye gemisi, bunun yanında kuru yük gemisi, feribot, yolcu motoru, araştırma gemisi, römorkör ve özel amaçlı gemiler

[1017] C. Odabaşıoğlu, **Trabzon 1869-1933 Yılları Yaşantısı**, s.116-117.
[1018] Mehmet Akif Bal, **Trabzon'a Işık Tutan Anılar, Mustafa Kemal Sayıl'ın Trabzon Anıları (1900-1950)**, Trabzon Kitaplığı, Trabzon, 2011, s.28-29.
[1019] Mesut Çapa, Veysel Usta, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Trabzon Vilâyeti'yle Yazışmalar**, Derya Kitapevi, Trabzon, 1997, s.103
[1020] M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.189.
[1021] Ercan Yüksekyıldız, Özkan Uğurlu, Umut Yıldırım, Ersan Başar, *"Trabzon Çamburnu Tersanesinin Tarihsel Gelişimi"*, **Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi,** V, S.12, (Ay yok-2015), s.64-65.

yapılmaktaydı. Yörede gemi yapım işletmeleri 1992 yılında S.S. Sac Gemi Ahşap Tekne ve Kotra İmalatçıları Küçük Sanat Kooperatifi çatısı altında toplanmıştır[1022].

5- Trabzon Vilâyeti'yle Komşu Vilâyetler Arasında Yol İşleri

1929 yılında Trabzon'un ilçelerine ve diğer bölgelere bağlayan yolların durumuna kısaca şöyle bir göz attığımızda şu bilgilere ulaşırız:

Trabzon-Erzurum arası yol toplam 68+750 km.'dir. Bunun 43+939'u sağlam, 11+786'sı tamir olunmakta ve 15+025'inde ise henüz tamire başlanmamıştı. Trabzon-Sürmene-Of-Rize arasındaki yol toplam 62+095 km.'dir. Bu yolun sağlam kısmı 24+100, tamire henüz başlanmamış yani bozuk olan kısmı ise 38+490 km.'dir. Trabzon-Akçaabat ve Vakfıkebir-Giresun arasındaki yolun toplam uzunluğu 59+230 km.'dir ki bu yolun 10+200 km.'si sağlam, 49+030 km.'si ise bozuktu[1023].

İsmet İnönü'nün Trabzon Vilâyeti'ni gezisi esnasında edindiği izlenimlere dayanarak Trabzon'daki bütün kazaların vilâyete, vilâyetin de komşu vilâyetlere düzenli şoselerle bağlı olduğunu anlayabiliriz. Düzenli şoselerin 199 km. olduğunu söyleyen İsmet İnönü, bunların Gümüşhane, Çoruh ve Giresun Vilâyetleri'ne giden şoseler olduğunu belirtmekteydi. İsmet İnönü bütün kazaların, üç nahiyenin ve bu nahiyeye bağlı belli başlı köylerin bu şoseler üzerinde olduğunu, nahiyeleri ve kısmen köyleri birbirine bağlayan yollardan yaz-kış otomobil işlemesine elverişli olanların 96 km. olduğunu, şosesi bitirilmediğinden dolayı yalnız yazın üzerlerinden otomobil geçmesine elverişli olanların da 124 km. olduğunu söylemekteydi[1024].

Köylerin çoğunun birbirine köy yolları ile bağlı olduğunu anlatan İsmet İnönü, köy yollarının bozuk ve araba çıkamayacak diklikte olduğunu belirterek bu yolların işçiler tarafından tamirinin devam ettiğini vurgulamaktaydı. Ayrıca arazi yapısı dolayısıyla yağmurlar çabucak yollara inmekte ve bu yüzden de mevcut şose ve yollarda yıl boyu onarma ve temizleme işlerinin olduğunu vurgulamaktaydı. İsmet İnönü vilâyetin bir ucundan öteki ucuna kadar uzanan yalnız deniz kıyısı şosesi üzerinde 30'a yakın dere ve akarsuyun varlığından söz etmekteydi[1025].

İsmet İnönü'ye göre Trabzon'da köprülerin durumu iç açıcı değildi. Mevcut köprülerden 59 tanesi kârgir ve betondan yapıldı. Bir de 15.000-16.000 liraya ağaçtan yapılmış olan köprüler vardı ki, bunlar da derelerin sürükleyip getirdiği taşlar yüzünden

[1022] E. Yüksekyıldız, Ö. Uğurlu, U. Yıldırım, E. Başar, *"Trabzon Çamburnu Tersanesinin…"*, s.65.
[1023] **T.C. Devlet Yıllığı, 1928-1929**, s.570.
[1024] **BCA**, 030.10.65.433.4/6-7.
[1025] **BCA**, 030.10.65.433.4/6-7.

sökülmekte ve bu durum da hususi bütçeye çok zarar vermekteydi. Seller yüzünden 9 derenin üzerinde köprü olmadığını belirten İsmet İnönü, bunların ve ağaçtan olanların taştan ve betondan yapılmasına hususi bütçenin durumunun elverişli olmadığını, bu bütçe ile ancak şoselerin ve yanlarındaki hendeklerin bütün yıl boyu temizleme ve onarılmasına ve zaman içinde yıkılan köprü ayaklarının tamiri işlerinin yapıldığını vurgulamaktaydı[1026].

Ayrıca Trabzon ve Karadeniz için önemi büyük olan İran transit yoluna da İsmet İnönü'nün sunmuş olduğu raporlarda yer verildi. İran'dan denize en yakın yol Trabzon'da denize ulaşıyordu. Rusların sırf İran transiti için yaptıkları demiryolu Batum'dan İran hududuna kadar toplam 1.113 km. iken Cumhuriyet Hükümeti'nin milyonlarca harcayarak yaptırdığı yol 963 km. idi. Ancak bu yolun bozuk olması sebebiyle Cumhuriyet Hükümeti 1931'de yolun yapımına başlıyor ve 1934 senesine kadar da bütün yolun kamyonetlerin saatte 20-25 km. süratle gidebilecekleri hale gelmesini planlıyor ve bunun için de bütçeden 3.500.000 lira ayırıyordu[1027].

Bu yolun haricinde Bayburt yolunun da açılması için hazırlıklar yapıldığı ve bu yolun iç vilâyetlerimizi Karadeniz'e bağlayan en kısa ve emin yol olduğunu söylemektedir. Trabzon-Gümüşhane-Erzurum yolunun kışın karla kapandığı halde bu yolun bütün yıl açık olabileceğini, yapılıp bitirilince Bayburt-Trabzon arasının 120 km.'ye ineceğini belirtmekte; ancak bu yolun taşlık ve engebelik yerlerden geçtiği için çalışmaların güçlükle ilerlediğini vurgulamaktadır[1028].

6- Trabzon Vilâyeti'nin Üst Yapı Gelişimi

Trabzon kentinin 4000 yıllık geçmişi olması, İpek Yolu'nun durak noktalarından birisini oluşturması, önemli deniz ve karayollarının birleştiği noktada yer alması gibi etkenler kentin tarihsel süreç içerisindeki önemli bir liman ve ticaret merkezi olarak gelişmesini sağlamıştır[1029].

Trabzon'un merkezini iç kent oluşturur. Kuruluşu M.Ö. 2000 yıllarına kadar uzanan iç kent, eski surlar içerisinde yer alan Ortahisar'la Yukarıhisar'ı oluşturur. Sonra buna Aşağıhisar eklenmiştir. Bundan dolayı Trabzon Vilâyeti'nin en eski caddeleri

---

[1026] **BCA**, 030.10.65.433.4/6/7.
[1027] **Cumhuriyet'in 10. Yılında İktisat Meyanında Trabzon**, (29 Teşrin-i Evvel 1923-1929-1 Teşrin 1933), Şark Matbaası, Trabzon.
[1028] **BCA**, 030.10.65.433.4/8.
[1029] **Trabzon'un Sosyo-Ekonomik Problemleri ve Çözüm Önerileri**, Trabzon Belediye Kültür Yayınları, Trabzon, 1997, s.52-53.

Yukarıhisar'la Ortahisar'da açılan caddelerdi[1030]. 1872 yılında Trabzon'un bayındırlığına önem veren Vali Emin Muhlis Paşa, kentin içinden batıya doğru uzanan caddeyi, Ortahisar'da Hükümet Konağı çevresindeki kale duvarlarını ve kale kapılarını yıktırıp açtırdı. Rus işgali sırasında Meydan Parkı'ndan Ayasofya'ya kadar uzanan Orta Cadde (Maraş Caddesi) birçok binalar yıkılarak açıldı[1031]. Eski postane önünde yeni bir caddenin açılması işi de Nafia Dairesi'ne verildi. Denize dikey olarak uzanan bu cadde Vali Cemal Bey zamanında açıldı. Caddenin açılması için belediye Eylül 1924'te 1.000 lira istimlâk parası ödemiş, temel atma töreni 15-17 Eylül 1924 tarihleri arasında Trabzon'u ziyaret eden Mustafa Kemal Atatürk tarafından merasimle yapılmış ve Tuzluçeşme Caddesi olarak anılan bu cadde, Atatürk'e atfen sonradan Gazi Caddesi (Gazipaşa Caddesi) adını almıştı[1032].

7- Trabzon Vilâyeti'nde Planlama ve İmar

Tarihi bir şehir olan Trabzon'un kuruluşu M.Ö. 750 yıllarında başlaması dolayısıyla sokakları dar ve plansız bir şekilde gelişmişti. Trabzon'da 1918 yılından sonra şehir içi yol, kaldırım ve bahçe düzenlemeleri konularında Cumhuriyet dönemine kadar fazla bir şey yapıldığını söylemek oldukça zordur. Şehir içinde bulunan yolların yapım ve tamiratı gibi konularda Trabzon Vilâyeti Nafia Dairesi faaliyet göstermişti. Şehir içinde cadde açılması ve tamiratı, köprü yapımı ve tamiratı konularında belediye gelirlerinin yetersizliği karşısında bu işler tamamen Nafia Dairesi'ne bırakılmıştı. Trabzon Belediyesi ise çok daha küçük sayılacak kaldırım inşaatı veya merkezi yollardaki yol döşemesi gibi hizmetleri yürütmüştü.

1924 yılı bütçesinde de kent haritası yapımı için 6.000 lira para ayrıldı. Şehir haritası yapım işi ancak 1926 yılında 15.000 liraya bitirilebilmişti[1033]. 1925 yılında Dâhiliye Vekâleti'nin belediyelere sınırlarını belirten birer plan yapılması mecburiyeti üzerine Trabzon'un ilk şehir planı ihale edilerek çizdirilmişti[1034]. Kentin ilk imar planlama çalışması, Fransız mimar ve kentçi Jacgues H. Lambert'çe 1937'de

---

1030 *"Trabzon"*, **Yurt Ansiklopedisi**, X, s.7239.
1031 Rasim Şimşek, **Trabzon Belediye Tarihi I: Osmanlı Dönemi**, s.177.
1032 Rahmi Çiçek, *"Trabzon'da Yerel Yönetim Düşüncesi ve Şehirleşme Çalışmaları (1919-1933)*", **Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri (6-8 Kasım 1998)**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 2000, s.605.
1033 *"Trabzon"*, **Yurt Ansiklopedisi**, X, s.7239.
1034 R. Çiçek, *"Trabzon'da Yerel Yönetim Düşüncesi ve Şehirleşme Çalışmaları (1919-1933)"*, s.592.

gerçekleştirilmişti. Asıl ulaşım eksenlerini belirleyen ve kentin fiziksel mekânını düzenlemeyi amaçlayan Lambert Planı, 1938'de yürürlüğe girmişti[1035].

Orta ve İç Kale'nin oluşturduğu tarihsel dokuyu kent içinde koruma amaçlı ve konut alanları ilkelerine uygun bir planlamayla düzenlenmiştir. Lambert Planı'nın ana ilkeleri, o güne dek dağınık olan kentin iş ve hizmet birimlerini dağınıklıktan kurtarmak, mevcut kentin batısında ondan ayrı yeni yerleşim üniteleri oluşturmak, kültür merkezi, yeşil alan gibi donatıları iyileştirmek ve ulaşım ağını çağın gereksinimlerine göre düzenleyerek mevcut kenti sağlıklı bir yaşama kavuşturmak olarak düşünülmüştü[1036].

Sosyal alanlara yönelik park ve bahçe alanlarında taleplerin artması üzerine belediye 700 lira sarfiyatla 1927 yılında bir spor alanı düzenlemişti. Ayrıca *"Millet Bahçesi"* adı verilen Fatih Sultan Mehmet'in vakfına kayıtlı bir yer olup 4.050 lira karşılığında Trabzon Belediyesi tarafından istimlâk edilerek yeniden düzenlenmiş ve topluma kazandırılmıştı. Rum mezarlığının bahçe olarak düzenlenmesi meselesi 1935'te tekrar gündeme gelmiş ve 1937'de mezarlık kaldırılarak belediye bahçesi olarak düzenlenmişti[1037]. Trabzon Belediyesi'nin Rum gayrimenkulleri içinde devraldığı yerlerden birisi de Atatürk Köşkü'ydü. Bugün anladığımız manada Trabzon Belediyesi'nin şehir içi ulaşımına girmesi de 1937 yılında gerçekleşmişti. Bu tarihte 6,38 liraya bir otobüsle şehir içi işletmeciliği başlamıştı[1038].

Trabzon'daki yapılaşma ve imar faaliyetleri Lambert Planı'na uygun yapılmamıştı. 1938 planının merkezi ve yerel yönetim yatırımlarına yönelik temel kararları büyük ölçüde gerçekleşmiş ve iskân alanlarında plan dışı gelişme denetlenmemişti. Ayrıca kent öngörülenden daha yoğun yapılaşmayla olumsuzluklar yaşamıştı. Konut alanlarındaki gelişmelerin de planda öngörülenden daha yoğun ve düzensiz olduğu görülmüştü. 1938 sonrası kent doğu ve batıya doğru yaklaşık 8'er km. uzamıştı[1039].

1035 *"Trabzon"*, **Yurt Ansiklopedisi**, X, s.7239.

1036 **Trabzon'un Sosyo-Ekonomik Problemleri ve Çözüm Önerileri**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon, 1997, s.36.

1037 R. Çiçek, *"Trabzon'da Yerel Yönetim Düşüncesi ve Şehirleşme Çalışmaları (1919-1933)"*, s.607.

1038 M. Çapa ve R. Çiçek, **20. Yüzyılın Başlarında Trabzon'da Yaşam**, s.97.

1039 **Trabzon'un Sosyo-Ekonomik Problemleri ve Çözüm Önerileri**, s.40; M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.208.

8- Trabzon Vilâyeti'nde Telefon İşleri

1842 yılında Postane-i Amire, Karadeniz limanları için posta kabulüne başladığını ilân etmiştir. Trabzon'da Fransız, İngiliz, Nemçe ve Rus postaneleri vardı. Bunlar genelde deniz yoluyla gelen postalar için kurulmuştu. Şehir içi dağıtım hükümet postası ile yapıldı. Trabzon'da biri çarşıda diğeri ise Ortahisar'da olmak üzere iki postane şubesi vardı[1040]. Trabzon-Tirebolu arasındaki posta seferleri haftada 2 kez aradaki kazalara uğrayarak yapılmaktaydı. Trabzon-Rize posta seferi ise yine haftada 2 kez yapılmaktaydı. Ayrıca Trabzon Limanı'na uğrayan yerli ve yabancı gemilerin postalarını almak üzere bir de kayık postası oluşturulmuştu. Trabzon Posta İdaresi'nin merkezde Meydan, Ortahisar ve Mumhane Şubeleri, kazalarda ise Akçaabat, Araklı, Sürmene, Of, Vakfıkebir, Maçka ve Beşikdüzü (Şarlı) şubeleri bulunmaktaydı[1041].

I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla bütün yabancı postaneler kapatılmıştı. Cumhuriyet döneminde Lozan Antlaşması ile birlikte diğer imtiyazlar kaldırıldığı gibi posta imtiyazı da kaldırılmıştı[1042]. Trabzon Belediyesi Milli Mücadele yıllarında Trabzon Postanesi'ne bağlı bir hatla santral kurmuş ve bu santral aracılığıyla kayıtlı abonelere hat çekilmiştir ve hatların masrafı belediye bütçesinden karşılandıktan sonra abonelerden tahsil edildi[1043].

1944 yılında Trabzon PTT Başmüdürlüğü kuruldu.19 Kasım 1947 tarihinde Trabzon'da şehirlerarası ilk telefon görüşmesi yapıldı. 22 Eylül 1949 tarihinde Trabzon PTT Otomatik Santral Binası ihale edildi ve 3 Ekim 1949 tarihinde Hayrat PTT teşkilatı kuruldu[1044].

9- Trabzon Vilâyeti'nde Su Tesisatı ve Kanalizasyon İşleri

Toprakları sık bir akarsu ağıyla sulanan Trabzon Vilâyeti, su kaynakları bakımından oldukça zengindi. Trabzon'da su ihtiyacı ile ilgili problemler ise şehir merkezinde yaşanmaktaydı. Kent merkezinin su ihtiyacı XIX. yüzyılın başından itibaren önemli bir sorun olmuştu. Ticari faaliyetlerin artmasına paralel olarak şehrin büyüme başlaması, Trabzon'da mevcut kaynaklardan sağlanan suyun yetersizliğini ortaya

---

[1040] C. Odabaşıoğlu, **Trabzon 1869-1933 Yılları Yaşantısı**, s.86.
[1041] İ. Kansız, M. V. Canalioğlu, V. Usta, **1930-1940 Yılları Vilâyet Belgeleri Göre Trabzon**, s.52.
[1042] C. Odabaşıoğlu, **Trabzon 1869-1933 Yılları Yaşantısı**, s.161.
[1043] Mesut Çapa ve Rahmi Çiçek, **20. Yüzyılın Başlarında Trabzon'da Yaşam**, Serander Yayınları, Trabzon, 2004, s.87.
[1044] M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.221, 227, 233.

çıkarmıştı. Osmanlı döneminde Trabzon'da su ihtiyacı çok büyük oranda çeşmelerden sağlandı. Trabzon genelinde su ihtiyacını karşılayan 42 çeşme vardı[1045].

Milli Mücadele Dönemi'nde su ihtiyacını karşılaması düşüncesiyle iki proje hazırlanmış, bunlardan biri Mühendis Jozef tarafından hazırlanan şehrin elektrik ve su ihtiyacını kapsayan, maliyeti 74.000 Osmanlı Lirası olarak hesaplanan projeydi. Diğeri Mühendis Fahri tarafından hazırlanarak Trabzon Belediyesi'ne ve vilâyete takdim edildikten sonra İstikbal Gazetesi'nde de 25 Aralık 1922 yılında yayımlanan projeydi. Bu projenin maliyeti ise 50.500 Osmanlı Lirası olarak hesaplanmış ve bunun 28.000 lirası 2 km.'lik sifonlu mevki olarak adlandırılan kısmına ayrılması planlanmıştı. Trabzon Vilâyeti Mühendisi Aziz ve Trabzon Belediyesi Mühendisi Filidis'e de mevcut su yolunun tamiri için bir proje hazırlatılmıştı. Sonrasında maddi sebeplerden dolayı mevcut şebekenin tamiri ve ufak ilavelerle yetinilmiş ise de su sorunu çözülememişti. 1933 yılında Trabzon Vilâyeti'nde su ihtiyacını karşılayan doğal su (dereler) ve memba kaynakları şu şekilde sıralanmaktadır. Değirmendere Suyu; 13 km. uzunluğunda, kısmen kapalı arkla gelen su miktarı 24 saatte 2.880 m. mikâptır ki şehrin en büyük su kaynağıdır. İmaret Deresi Suyu; 5 km. uzunluğunda, kısmen ark ve kısmen künk boru ile gelmektedir. Buradan şehre 24 saatte 103 m. mikâp su ulaşmaktadır. Tekfurçayırı Deresi Suyu; 7 m. uzunluğunda künk borularla şehre gelmektedir. 24 saatte 115 m. mikâp su akıtmaktadır. Nemlizade Suyu; Şehrin güneyinde Zülmera Köyü'nden çıkar ve 8 km. uzunluğunda künk borularla şehre ulaşır ve 24 saatte 504 m. mikâp su akıtır. Kırzade Suyu; Trabzon'un batısından çıkar ve 3 km. uzunluğunda demir borularla gelir. 24 saatte 29 m. mikâp su akıtır[1046].

Su işlerinin yanında Trabzon Vilâyeti'nin altyapı yatırımları arasında yer alan kanalizasyon yapımı konusunda 1933 yılına kadar 15 km. uzunluğunda bir hattın mevcut olduğu bilinmekteydi. Buna karşılık yine 1933 yılına kadar şehir dâhilinde 84 km. uzunluğunda yol bulunmaktaydı. Bu yolun 43 km.'si şose, 3 km.'si parke, 32 km.'si kaldırımlı ve 6 km.'si topraktı[1047].

14 Aralık 1937 tarihli belgede Trabzon Vilâyeti içme suyu ihtiyacı için keşif bedeline göre 518.403 lira 83 kuruşluk tahsisatın temini hakkında Nafia ve Maliye

[1045] R. Şimşek, **Trabzon Belediye Tarihi I: Osmanlı Dönemi**, s.159-166.
[1046] R. Çiçek, *"Trabzon'da Yerel Yönetim Düşüncesi ve Şehirleşme Çalışmaları (1919-1933)"*, s.593-596.
[1047] **Belediyeler Dergisi**, S.yok, (Tarih yok), s.900-901.

Vekâletlerinin onayıyla projenin hazırlatılması, 1937 bütçesindeki varidatın dışında bırakılarak 1938 bütçesinden temin edilmesi onaylanmıştı[1048].

Bunların dışında şehre fiçılarla taşınan Zafenos Köyü'ndeki memba suyu da vardı. Şehir dâhilinde 14 km. tülünde künk suyolu ve 7 km. tülünde demir boru hattı vardı[1049]. Şehir dâhilinde dere surlarından 3 havuz, 73 çeşme ve memba sularından da 43 çeşme vardı. Şehir dâhilinde 150 müşteriye memba suyu ve 900 müşteriye de dere suyu belediye tarafından tevzii edildi. Belediye suyollarının tamiri için 1933 yılından 1938 yılına kadar toplam 13.770 lira harcamak zorunda kalmıştır. Bu tarihler arasında Değirmendere, İmaret, Zülmera ve Kırzade suyollarından tamiratlar yapıldı[1050].

Trabzon'un Su Şubesi, 1 Haziran 1941 tarihinde hizmete girmiştir. Su şebekesi Değirmendere yatağında açılan kuyulardan elde edilmekte ve Boztepe'deki depolarda biriktirilip şehre dağıtılmıştı[1051]. İstihsal kapasitesi saatte 300 m^3 olup ilk yıllarda şehre günde 2.500-3.000 m^3 su verdi. Şebeke hizmete girdiği yılda 400 kadar aboneye sahipti. 1941 yılında 1 m^3 suyun fiyatı 12 kuruştu. Üretim ihtiyacın çok altında kaldığından şebekenin tevsii ve yeni kuyuların açılması için İller Bankası'nca projeler hazırlanmıştı[1052].

10- Trabzon'da Elektrik Hizmetleri ve Trabzon Türk Anonim Şirketi

I. Dünya Savaşı öncesinde gaz lambaları ile aydınlatılan Trabzon Vilâyeti, savaş sonrasında Trabzon Belediyesi ve Vehip Paşa'nın girişimleriyle elektrikle aydınlatılmaya çalışılmıştı. Vehip Paşa şehrin aydınlatılması için savaş artığı olan iki büyük motoru Trabzon Belediyesi'ne devrederek aydınlatmada elektrik kullanımının yolunu açmıştı. Haziran 1920 yılında şehre tekrar elektrik verilmeye başlandı[1053]. Motor bozulunca Trabzon Mekteb-i Sanayisi'nden bir istim makinesi alınadı ve makine bahriyeye ait atölyede tamir ettirilip tekrar şehrin aydınlatılma işi başlatılmıştı[1054].

I. Dünya Savaşı sonrasında başlayan mütareke döneminde Trabzonlu tüccarlar bir elektrik tesisatı kurmak için teşebbüste bulunmuşlardı. 1921'de su projesi yapmak için Trabzon'a gelmiş olan Mühendis Josef Mamatsi Charli'nin Değirmendere suyundan elektrik üretimi hususunda hazırlamış olduğu proje Trabzon Ticaret Odası ve

[1048] **BCA**, 030.18.01.02.81.101.15.
[1049] **Belediyeler Dergisi**, S.yok, (Tarih yok), s.900.
[1050] **15. Yılda Trabzon**, s.51.
[1051] M. Çapa ve R. Çiçek, **20. Yüzyılın Başlarında Trabzon'da Yaşam**, s.107.
[1052] S. B. Çakıroğlu, **Tarihi Ekonomik Sosyal Yönleriyle Trabzon**, s.107; M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.217.
[1053] M. Çapa ve R. Çiçek, **20. Yüzyılın Başlarında Trabzon'da Yaşam**, s.65.
[1054] R. Çiçek, *"Trabzon'da Yerel Yönetim Düşüncesi ve Şehirleşme Çalışmaları (1919-1933)"*, s.601.

Trabzon Belediyesi tarafından değerlendirmeye alındı. 27 Haziran 1921 tarihli bu projeye göre; Hacı Mehmed mevkiinde 1.000 beygir gücü kuvvetinde bir santral kurulması halinde, bu kuvvetin bir kısmı su tulumbalarını işletecek, geri kalan 630 beygir/463 voltluk kuvvetle 16 musluk 10.000 elektrik lambası yakılabilecekti. Hem şehrin su ihtiyacını karşılayacak hem de aydınlanması için belirtilen miktarda elektrik sağlayacak olan projenin maliyeti ise 74.000 Osmanlı Lirasıydı[1055].

Mütareke yıllarında düşünülen ancak gerçekleştirilemeyen Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketi'nin Dikilitaş'ta yapılacak yapı santral üzerinden Hacı Mehmed mevkiinden getirilmesi için dizilecek boruların 44.000 lira tutacak olması, başka kuvvet membaları aranmasına yol açtı. Temmuz-Ağustos 1924'te araştırmalarına devam eden Mösyö Ribeau, nihayet Trabzon şehrine 38 km. mesafede Visera (Viçera) suyu üzerindeki şelalenin hidroelektrik tesisatı içim uygun yer olduğuna karar verdi. Böylece Visera, elektrik üretimi konusunda ilk kez gündeme gelmiş ve santralin bu su üzerinde kurulması kabul edildi[1056].

Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketi 8 Ocak 1925'te yapılan ilk keşif ve projelere nazaran 160.000 lira sermaye ile 3 Mayıs 1925 tarihinde resmen kurulmuştu. Şirketin başlıca hissedarı 63.590 lirayla Trabzon Valiliği ve 57.220 lirayla Sanayi Bankası oldu.[1057]. Bu paraya karşılık hazırlanmış olan 16.000 hisse senedi satılarak, Ocak 1926'ya kadar elde edilen 80.000 lirayla Kazazede Hüseyin Efendi'den 966 lira borçla birtakım işler gerçekleştirilmiştir[1058].

İlk keşif ve projelere nazaran tesisatın 160.000 liraya yaptırılacağı hesaplandığından, sermaye bu miktarda sınırlandırılmıştı. Yeni çıkan masraflarla birlikte elektrik fabrikası ile Trabzon santrali arasındaki kısım için 225.000 liraya, şehir dâhilindeki tesisat için ise 50.000 liraya, toplamda 275.000 liraya ihtiyaç olduğu belirlendi. İdare heyeti ise sonradan ortaya çıkabilecek masraflar karşısında zor durumda kalmamak için 45.000 liralık ek gelir koymak amacıyla sermayenin bir misli arttırılmasına ihtiyaç duydu. Umumi heyet ilk toplantısında toplam sermayenin 320.000 lira olması teklif edildi ve bu talep umumi heyet tarafından uygun bulundu[1059]. Nihayet

---

[1055] Veysel Usta, *"Trabzon'da Su Sorunu ve 1921-1922 Tarihli İki Rapor"*, **Kuzey Ekspres**, 18 Şubat 2005; Murat Küçükuğurlu, *"Cumhuriyet Devrinde Bir Milli Sanayi Örneği Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketinin Kuruluşu"*, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, III, S.3, (Ay yok-2007), s.95.

[1056] **İstikbal**, 22 Temmuz 1340.

[1057] **BCA**, BKKK, 030.18.1.1.13.26.10; M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.187-188.

[1058] M. Küçükuğurlu, *"Cumhuriyet Devrinde Bir Milli Sanayi Örneği Trabzon…"*, s.106-107

[1059] **BCA**, NVK, 230.145.34.2; M. Küçükuğurlu, *"Cumhuriyet Devrinde Bir Milli Sanayi Örneği Trabzon…"*, s.107.

yaklaşık 5 yıl süren yorucu bir inşa sürecinden sonra 15 Eylül 1929 tarihinde elektrik üretimine başlanmış, Polathane (Akçaabat) ve Trabzon şehirleri halk tarafından *"nur"* olarak tanımlanan elektrikle aydınlatılmıştı[1060].

Trabzon Türk Anonim Elektrik Şirketi tarafından tesis edilmiş, su kuvvetiyle 750 beygir kuvvetinde iki türbin vardı ve bu şebeke 43 km.'ydi. 1929 yılında kurulan elektrik şirketi, Bergman Şirketi tarafından 700.000 liraya mal olmuştu. Trabzon Belediyesi'nin yıllık aydınlatılma masrafı 14.000 liraydı. Şirketin gayri safi yıllık geliri 100.000 liraydı[1061]. Mustafa Kemal Atatürk'ün 27 Kasım 1930 tarihinde Trabzon'u ziyareti sırasında Sanayi Bankası'nın Trabzon Elektrik Şirketi'ne bir miktar borç vermesi için Trabzon'dan Ankara'ya telgraf çekti[1062]. 1936 senesinde Trabzon Belediyesi, Trabzon Türk Anonim Elektrik Şirketi'nden anlaşma üzerine 8.000 liralık bir ödenek alacaktı[1063].

a) Visera Hidroelektrik Santrali

8 Ocak 1925'te Trabzonlu tüccarların ortak sermayesiyle kurulmuş olan Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketi, sonradan sahte olduğu anlaşılan bir Fransız mühendise Visera (Işıklar)'da bir elektrik fabrikası kurdurmuştu. 9 Nisan 1925'te inşasına resmen başlanan fabrika, Fransız mühendisin görevden ayrılmasından sonra Alman Bergman Şirketi'nin Mühendisi Feritman tarafından tamamlanmıştı[1064].

Visera Elektrik Şirketi'nin kurulması, fabrikanın inşası ve elektriğin üretilmesi hiç de kolay olmamıştı. İnşaatın başlatıldığı 1925 yılında mühendis tesisatın 10 ay içinde tamamlanıp Trabzon ve Polathane (Akçaabat)'nin aydınlatılacağını müjdelemiş; ancak bunun için uzun bir süre beklemek gerekmişti[1065].

Trabzon Vilâyeti'nin elektrik sorununa köklü bir çözüm bulmak için yeni arayışlara girişilmiş ve imtiyaz sözleşmesiyle elektrik işi yabancı bir şirkete verilmek istendiyse de bir sonuç alınamamıştı. Yeniden denenen imtiyaz anlaşması girişimlerinin de sonuçsuz kalması üzerine Trabzon Belediyesi ve Trabzon Ticaret Odası ortaklaşa bir kararla belediyenin de ortak olacağı bir elektrik şirketi kurup, şehrin elektrik ihtiyacının karşılanmasının yerli sermaye tarafından yapılacağı kararına varmıştı[1066]. Bu projeye

[1060] **BCA**, NVK, 230.145.34.2.
[1061] **Belediyeler Dergisi**, S.4-5, (Kasım-Aralık-1935), s.46 **BCA**, NVK, 230.145.34.1.
[1062] M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.198.
[1063] **Belediyeler Dergisi**, S.13, (Ağustos-1936), S.59.
[1064] **TBMMZC**, 7/XI, s.158, s.1; **Yeniyol**, 10 Nisan 1341.
[1065] **Yeniyol**, 18 Mayıs 1341.
[1066] M. Çapa ve R. Çiçek, **20. Yüzyılın Başlarında Trabzon'da Yaşam**, s.69.

göre Elektrik İstihsal Fabrikası, Dikilitaş mevkiinde tesis edilecek ve su bu mevkie 4 km.'lik bir mesafeden sağlanacaktı. Visera mevkiinde Uçarsu'dan istifade etmek suretiyle elektrik istihsali için tetkikat yapan Mösyö Rebeau ile görüşülüp anlaşmaya varılmış ve tesis için 164.000 lira maliyet öngörülmüştü[1067].

Türkiye'nin ikinci hidroelektrik santrali Visera (Işıklar) Hidroelektrik Santrali 30 Ağustos 1929 tarihinde elektrik üretmeye başlamış ve şehir tamamen elektriğe kavuşmuştu. Bu santral Akçaabat'ın Visera Köyü'nde kurulmuş olup Trabzon'a 38 km. uzaklıktadır. Santralin her biri 750 beygir gücünde ve 550 kw. gücüne sahip 2 türbine vardı. Trabzon'dan başka Akçaabat Kazası'na da buradan elektrik verilmekteydi[1068]. Trabzon Vilâyeti'ne kadar tesisat ikmal olunmuş, 1929 yılında yine ilave sermaye ile şehir tesisatı da ikmal olunarak 1929 yılı ortalarında Trabzon elektriğe kavuşmuştu[1069].

Visera Hidroelektrik Santrali son yıllarda şehrin ihtiyaçlarına cevap veremediğinden işletme İkizdere Hidroelektrik santralinden de yararlanarak abonelerine elektrik temin etmekteydi. Trabzon Vilâyeti'nin ihtiyacı olan 2500 kw. elektriğin 500 kw.'ı Visera Köyü'nden, 2000 kw.'ı İkizdere Kazası'ndan alınmaktaydı[1070].

1939 yılı itibariyle şirket 693.246 liraya mal olmuştu[1071]. Tamamen tüccar sermayesiyle kurulan şirket, çok geçmeden milli teşebbüslere destek vermek amacıyla kurulmuş olan Sanayi ve Maadin Bankası ve Sümerbank gibi kuruluşlardan yardım almak durumunda kalacaktı. Ayrıca Trabzon Belediyesi 65.000 lira ile şirkete iştirak etmiş ve desteğini sağlamıştı[1072]. Visera Elektrik Santrali'nde üretilen elektrik 500 volttan 26.000 volta transforme edilerek Trabzon ve Polathane şehirlerine yüksek tevettürlü bir hava hattı ile sevk edildi[1073].

Trabzon Belediyesi elektrik santralleri için en büyük takati muhafaza eden Trabzon santrali, Trabzon'un 32 km. güneydoğusunda, çam ormanları içinde Visera Köyü'nde kurulmuştu. Visera Şelalesi 256 m.'lik nafi sukut temin etmekteydi. Suyun sarfiyatı saniyede 600 litreydi. Cebri boyu 550/700 mm. dâhili kuturda ve 2259 m. uzunluğundaydı. Cebri boyu 5-6-9-10 ve 13 mm. kalınlığındaydı. Yalnız cebri boyunun

---

[1067] R. Çiçek, *"Trabzon'da Yerel Yönetim Düşüncesi ve Şehirleşme Çalışmaları (1919-1933)"*, s.602.
[1068] S. B. Çakıroğlu, **Tarihi Ekonomik Sosyal Yönleriyle Trabzon**, s.105.
[1069] **Cumhuriyetin 10. Yılında İktisat Meyanında Trabzon**, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Şark Matbaası, Trabzon, 1933, s.51; M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.196.
[1070] S. B. Çakıroğlu, **Tarihi Ekonomik Sosyal Yönleriyle Trabzon**, s.105-106.
[1071] **BCA**, NVK, 230.145.34.1.
[1072] Murat Küçükuğurlu, *"Visera (Işıklar) Santrali ve Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketi'nin Faaliyetleri"*, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, X, S.10, (Ay yok-2011), s.110; **Cumhuriyet'in On Yılında İktisat Meyanında Trabzon**, s.54.
[1073] **BCA**, NVK, 230.145.33.1.

toplam ağırlığı 300 tona ulaşmaktaydı. İki turbin kurulmuş olup bunlar pelton sisteminde ve beheri 760 beygir kuvvetindeydi. Santralden üretilen edilen enerji transformatörler vasıtasıyla 26.000 volta çıkarılarak ağaç direkli havai hatlarda 25x3 mm. murabbaî kutrundaki nakillerle Trabzon şehrine gönderilecekti[1074].

15 Temmuz 1942'de toplanan Trabzon Elektrik Şirketi hissedarları umumi heyeti, şirketin içinde bulunduğu mali olumsuzluklar nedeniyle menkul ve gayrimenkul mallarıyla nakit, matlubat ve mevcudatı yani bütün hakları ve yükümlülükleriyle 320.000 lira mukabilinde 1 Ağustos 1942 tarihinden itibaren Trabzon Belediyesi'ne devir ve teslimine karar verdi. Bu karar 9 Kasım 1942 tarihinde belediye meclisi tarafından da kabul edildi[1075].

Şirketin Trabzon Belediyesi tarafından satın alınması ve bu nedenle büyük bir borcun altına girilmesi, II. Dünya Savaşı'nın getirdiği olumsuzluklarla zaten mali durumu kötüleşen belediyeyi zora sokmuş ve bu durum, imar faaliyetlerini etkilemişti. Diğer taraftan şirketin alınması için yapılan borçlanmalar da belediyeyi zorlamaktaydı. Alınan 533.311 lira borcun ancak 418.000 lirası 1952 yılına kadar ödenebilmişti. 1953 yılında ise ödenen toplam miktar 438.000 lira olmuştu[1076].

b) Trabzon Elektrik Şirketi

Trabzon Elektrik Anonim Şirketi ilk toplantısını Trabzon Belediyesi'nde yaptı ve elektrik üretimi için bir mühendisin şehre çağırılmasına karar verildi[1077]. Ayrıca 160.000 lira sermaye ile oluşturulan Trabzon Elektrik Şirketi'nin sermayesi 1928 yılında 350.000 liraya, 1929 yılında da 600.000 liraya çıkartılmıştı[1078]. Mustafa Kemal Atatürk ikinci kez Trabzon'a geldiğinde şehrin elektrik sorununun çözülebilmesi için elektrik şirketinden bir heyetle görüşmüştü. Sorunun çözümü için Sümerbank'tan alınacak 225.000 liranın temini için Başbakan İsmet İnönü'ye talimat verdi[1079]. İnşaatına 1926 yılında başlanılan santral 1929 yılında üretime geçmişti. Trabzon'a 32.200 m.'lik hava hattından aktarılan elektrik şehre kadar 512 demir ve ahşap direklerle ulaştırılmıştı[1080].

[1074] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.11-12, (Nisan-Mayıs-1943), s.80-81.
[1075] **Halk**, 25 Eylül 1942.
[1076] M. Küçükuğurlu, *"Visera (Işıklar) Santrali ve Trabzon Elektrik Türk Anonim…"*, s.121.
[1077] M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.184.
[1078] M. Çapa ve R. Çiçek, **20. Yüzyılın Başlarında Trabzon'da Yaşam**, s.72.
[1079] Veysel Usta, **Anabasis'ten Atatürk'e Seyahatnamelerde Trabzon**, Serander Yayınları, Trabzon, 1999, s.240.
[1080] R. Çiçek, *"Trabzon'da Yerel Yönetim Düşüncesi ve Şehirleşme Çalışmaları (1919-1933)"*, s.602.

Aynı şekilde Akçaabat Kazasını da aydınlatan elektrik santrali, Trabzon'da işyeri sayısının da artmasına sebep olmuştu. Ayrıca 1932 yılı itibariyle şehrin aydınlatmasında kullanılan şirkete ait 90 lamba ile Trabzon Belediyesi'ne ait 700 lamba bulunuyordu. Bu lambalarla şehrin aydınlatılması sağlanıyordu. Trabzon Belediyesi'nin şirket sermayesine katkısı 1929 yılı itibariyle 65.000 liraydı. 1932 yılında şehirde elektrik abonesi sayısı 2.000 civarındaydı[1081].

1933 yılına gelindiğinde elektrikten yararlanarak işleyen 65 atölye bulunmaktaydı. Bunların sarf ettikleri elektrik kuvveti ortalama 80.000 kw. saatti. Şehrin geceleri aydınlatılması itibariyle şirketin 90 adet 250 mumluk meccani lambasından başka, Trabzon Belediyesi'nin 700 lambası da şehrin en izbe köşelerine kadar aydınlatılmaktaydı[1082].

Trabzon'un elektrik ihtiyacının yerli sermaye tarafından oluşturulan bir şirket tarafından sağlanmasıyla aydınlanma problemleri de ortadan kalkmıştı. Söz konusu şirket 1937-1938 döneminde Türkiye'deki özel elektrik işletmeleriyle birlikte devletleştirilmişti[1083].

11- Trabzon Vilâyeti'nde Temizlik ve İtfaiye İşleri

Trabzon'un temizlik hizmetleri Trabzon Belediyesi'nin bütçesinde en fazla harcama yapılan kalemi teşkil etmesine rağmen halkın bu hizmetlerden memnun olmadığı görülmekteydi. Trabzon Belediyesi şehrin temizlik işlerini yürütürken *"Tanzifat Vergisi"* adı altında temizlik vergisi almış ve bunun karşılığında ise temizlik işlerini yürütmüştü. 1922 yılında toplam belediye gelirleri içerisinde temizlik vergisinin miktarı belediye gelirlerinin 1/10'unu oluşturmuştu. 1924-1929 dönemlerinde 1/10 oranında sapmalarla devam ettiği görülmüştü[1084]. 1933 yılında belediye temizlik işlerinde 44 amele, 4 at arabası ve 8 el arabasıyla hizmet edildiği görülmüştü[1085].

Trabzon Belediyesi'nin itfaiye hizmetleri Milli Mücadele Dönemi'nde son derece yetersizdi. Trabzon Belediyesi'nin itfaiye biriminde görevli birkaç tane tulumbacı eri ile ne zaman alındığı dahi bilinmeyen bir tulumba bulunurdu. 1928 yılında ise Trabzon Belediyesi itfaiye teşkilatının elinde bir arasöz, iki motopomp bulunur ve bunların toplam bedelleri ise 13.150 liraydı. 1928 yılı içerisinde itfaiye biriminde

[1081] M. Çapa ve R. Çiçek, **20. Yüzyılın Başlarında Trabzon'da Yaşam**, s.72.
[1082] **Cumhuriyetin 10. Yılında İktisat Meyanında Trabzon**, s.51.
[1083] M. Çapa ve R. Çiçek, **20. Yüzyılın Başlarında Trabzon'da Yaşam**, s.72.
[1084] M. Çapa ve R. Çiçek, **20. Yüzyılın Başlarında Trabzon'da Yaşam**, s.87.
[1085] **Belediyeler Dergisi**, S.yok, (Tarih yok), s.901.

çalışan kişi sayısı 9'du[1086]. 1933 yılı Trabzon Belediyesi itfaiye hizmetinde 1 arasöz, 2 motopomp, 1 kılavuz makinesi ile 7 müstahdem ve bütün teçhizat ile bu hizmete hazır bulundurulmuştu[1087].

12- Trabzon Vilâyeti Kazalarında Hükümet Konakları

Trabzon Vilâyeti merkezinde 1930 yılında yıkılan Ortahisar Hükümet Konağı ve altındaki 30 dükkân yerine Mimar Vedat ve Kemalettin Beyler'in çizdiği projeye göre yeni hükümet konağı yapıldı[1088].

Maliye Vekâleti'nin onayıyla Akçaabat Hükümet Konağı'nın yapılması 63.750,16 liraya onaylandı[1089]. 29 Eylül 1939 tarihinde Akçaabat Hükümet Konağı'nın birinci kısım inşaatının yapılması 14.149,65 lira keşif bedeliyle kabul edildi[1090]. 24 Ağustos 1939 tarihinde Akçaabat Hükümet Konağı ikinci kısım inşaat işi için 43.050 lira keşif bedeli kabul edilmiş ve inşaat devam etmişti[1091]. 25 Ağustos 1939 tarihinde Akçaabat Hükümet Konağı inşaatı işi için 44.318,94 lira keşif bedeli kabul edildi[1092].

Maliye Vekâleti'nin onayıyla Maçka Hükümet Konağı'nın yapılması 14.166,78 liraya onaylandı[1093]. 9 Şubat 1940 tarihinde başlanan ve 8 Haziran 1940 tarihinde bitirilmesi hedeflenen Trabzon Maçka Hükümet Konağı inşaatına 14.593 lira keşif bedeliyle devam edildi[1094]. 7 Aralık 1940 tarihinde Maçka Hükümet Konağı 1. Kısım inşaatı işi için 9.779,61 lira muvakkat kabul keşif bedeliyle yapılmasına karar verildi[1095]. Nisan 1941 tarihinde Maçka Hükümet Konağı tesisat proje ve keşfi yapıldı[1096].

Maliye Vekâleti'nin onayıyla Of Hükümet Konağı'nın 55.804,52 liraya yapılması onaylandı[1097]. 24 Ağustos 1939 tarihinde yapımına başlanan Of Hükümet Konağı inşaatı 45.366 lira keşif bedeliyle devam etmekteydi[1098]. 14 Ağustos 1943

[1086] M. Çapa ve R. Çiçek, **20. Yüzyılın Başlarında Trabzon'da Yaşam**, s.89-90.
[1087] **Belediyeler Dergisi**, S.yok, (Tarih yok), s.901.
[1088] M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.199.
[1089] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-1943), s.238.
[1090] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.6, (İkinci Teşrin/Kasım-1939), s.61.
[1091] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1941), s.197.
[1092] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-İkinci Teşrin/Kasım-1942), s.20.
[1093] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-1943), s.237.
[1094] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1941), s.197.
[1095] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.7, (Kânunuevvel/Aralık-1940), s.62; **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1941), s.204.
[1096] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.12, (Mayıs-1941), s.101.
[1097] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-1943), s.237.
[1098] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1941), s.197; **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-İkinci Teşrin/Kasım-1942), s.20.

tarihinde Of Hükümet Konağı'nın ikinci kısım inşaatı 43.866,79 lira keşiş bedeliyle yapılması onaylandı[1099].

12 Ekim 1941 başlama tarihin ve 12 Mart 1942 bitiriliş tarihinde Sürmene Hükümet Konağı tamiri işi için 623,51 lira keşif bedeli kabul edildi[1100].

13- Trabzon Vilâyeti'nde Asayiş İşleri

1899 yılında Trabzon Vilâyeti'nde Valilik yapan Kadri Bey'in idaresinde şehir asayişini bozan unsurlardan temizlenmişti. Trabzon Vilâyeti'nde bu yıllarda 7 eşkıya çetesi olduğu halde bunların hepsi temizlenmişti[1101].

1900 yılı itibariyle Trabzon Vilâyeti'nde 6 dava vekili vardı. Ayrıca o tarihlerde Trabzon Belediyesi'nde kontrato kâtibi denilen bugünkü manada noterlik yapan görevlisi de vardı. Cumhuriyetin kurulduğu 1923 yılı öncesinde Osmanlı'da davalara bakan Şer'iyye, Nizamiye ve azınlıkların kendi hukuki işlerine bakan kaza hakkını haiz imtiyazlı, istisnai kilise ve havra mahkemeleri de vardı[1102].

1902 yılında Trabzon'da 15 polis karakolu vardı[1103]. Trabzon Vilâyeti genelinde 1903 yılında 63'ü subay 868 asker ve 13'ü komiser 74 polis vardı. Askerlerden 18'i ve polislerden 2'si Hıristiyan'dı. 1902 yılında yapılan operasyonlar sırasında 10 suçlu vurulmuş ve 63'ü tutuklanmıştı. Güvenlik kuvvetlerinden 3'ü şehit edilmiş ve 2'si yaralanmıştı. 31 Aralık 1902 tarihinde Trabzon Hapishanesi'nde 378 Müslüman ve 26 Hıristiyan mahkûm vardı. Bunların arasında Müslümanlardan 10'u ve Hıristiyanlardan 3'ü kadındı[1104].

Trabzon Vilâyeti'nde dikkat çeken cinayet ve hırsızlık olaylarının yanı sıra soygun veya kavga sonucu ev basmak, düşmanlık neticesinde gayrı menkullerde yangın çıkartmak, eş edinme veya tecavüz kastı ile kadın kaçırma olaylarına da rastlanmaktaydı. Fakat bu tür olaylar huzuru bozacak nitelikte olmayıp, ender rastlanan vukuat türlerindendi. 1913 yılında Trabzon'da hükümet binasının yanında erkeklere ait 2, farklı yerdeki Zağnos Kale Hapishanesi ve kadınlara ait hükümet binasının yanında 1 olmak üzere toplam 4 hapishane bulunmaktaydı. Ayrıca hükümet binasının yanında

---

[1099] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.7-8, (Birinci Kânun/Aralık 1943-İkinci Kânun/Ocak-1944), s.60.
[1100] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-İkinci Teşrin/Kasım-1942), s.21.
[1101] Muammer Demirel, *"Belgelerin Diliyle İngiliz Konsolos Raporlarına Göre Trabzon ve Çevresi (1899-1907)"*, **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri (3-5 Mayıs 2001)**, 1, (Haz. Mithat Kerim Arslan, Hikmet Öksüz), Trabzon Valiliği Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 2002, s.497.
[1102] İ. Ortaylı, *"XIX. Yüzyılda Trabzon Merkez Livası ve Giresun Üzerine Gözlemler"*, s.266.
[1103] Cumhur Odabaşıoğlu, **Trabzon 1869-1933 Yılları Yaşantısı**, İlk-San Matbaası, Ankara, 1956, s.78.
[1104] M. Demirel, *"Belgelerin Diliyle İngiliz Konsolos Raporlarına Göre Trabzon ve…"*, s.498.

kadın ve erkeklere ait olmak üzere iki tevkifhane vardı. 1913 yılında hapishanelerin fiziki durumlarını incelemek üzere bölgeye giden görevlilerin ifadelerine göre Trabzon'daki hapishaneler çok dardı. Sıhhi değil ve tamiratı da mümkün olmadığından yenilerinin mutlaka yapılması gerekmekteydi. Trabzon'un kazalarından olan Of, Sürmene, Maçka, Vakfıkebir ve Akçaabat'ta da birer hapishane binası mevcuttu[1105].

Haziran 1921 itibariyle Trabzon'da 79 polis görev yapmaktaydı. Bunlardan 5'i merkez teşkilatta, 3'ü ise Akçaabat, Vakfıkebir ve Maçka'da istihdam edildi. 76'sı ise yaklaşık 50.000 nüfuslu Trabzon Merkez'inde 9 karakola bölünmüştü. 1921 yılı itibariyle Dâhiliye Vekâleti yeni bir düzenleme yaparak polis sayısını azaltmıştı. Dâhiliye Vekâleti'nin belirlediği Trabzon Vilâyet polis kadrosu 2. sınıf 1 müdür ile 1 başkomiser, 2 komiser ve 8 muavin ve 58 polis memurundan oluşmuştu[1106]. Türkiye'de Konya'dan sonra kurulan ikinci polis okulu 1926 yılında Trabzon'da açıldı[1107].

1935 yılında İsmet İnönü'nün Karadeniz gezisi sırasında kendisine sunulan raporda güvenlik durumu anlatılırken Dâhiliye Vekâleti'ne sunulan istatistikler göz önünde bulundurularak Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü tarafından yapılan grafikler baz alınmıştı. Bu grafiklere göre; Trabzon sondan 6. vilâyet olarak göze çarpmaktaydı. Aylık suçlar cetvellerinde gözüken vakalar arasında en mühim yeri kaçakçılık, kız kaçırma ve adam vurma gibi suçlar tutmaktaydı[1108].

Üçüncü Umumi Müfettişi Tahsin Uzer'in Başbakan İsmet İnönü'ye 23.03.1936 tarihinde Trabzon Vilâyet Hapishanesi'nin durumuyla ilgili yazdığı raporda hapishanenin durumunun çok kötü olduğu, parası üç senede ödenmek şartıyla 150.000 liralık masrafla Trabzon'a elverişli, sıhhi ve fenni bir hapishane yapılması gerektiğini belirtmişti[1109].

1938 yılı itibariyle Trabzon Vilâyeti merkezinde bugünkü adliye teşkilatı ağır ceza, asliye ceza, sulh ceza, asliye hukuk ve asliye ticaret, sulh hukuk mahkemeleri ile icra tetkik mercii, sorgu hâkimliği, icra memurluğu, vilâyete tabii Akçaabat, Vakfıkebir, Maçka, Sürmene ve Of Kazaları'nda da ağır ceza hariç olmak üzere bütün davalara bakan mahkemeler ve adliye daireleri mevcuttu. Türkiye Cumhuriyeti'nde 1938 tarihi itibariyle 492 yerde adliye teşkilatı vardı[1110]. Başlama tarihi 1 Ağustos 1941 ve bitiriliş tarihi 12 Aralık 1941 tarihleri arasında Trabzon Cezaevi tamiri işi için 700,00 lira

[1105] O. Köse, *"20. Yüzyıl Başları Trabzon Vilâyeti'nde Suçlar, Suçlular ve Hapishaneler"*, s.28-31.
[1106] M. Çapa, R. Çiçek, **20. Yüzyıl Başlarında Trabzon'da Yaşam**, s.259.
[1107] M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.190.
[1108] **BCA**, 030.10.65.433.4.25.
[1109] **BCA**, 030.10.70.463.15.
[1110] **15 Yılda Trabzon**, CHP Trabzon Halkevi, 1938, s.22.

taahhüt bedeliyle yapımı onaylandı[1111]. 21 Ekim 1941 tarihinde Sürmene Emniyet Müdürlüğü kuruldu[1112].

Emniyet Umum Müdürlüğü'nün onayıyla Trabzon Vilâyeti merkezinde İsmetpaşa Karakolu yapılması ve bu iş için 5.803,00 lira harcanmasına karar verildi[1113]. Başlama tarihi 31 Ağustos 1941 ve bitiriliş tarihi 1 Eküm 1941 tarihleri arasında Trabzon İsmetpaşa Polis Karakolu ikmali işi içim 960,00 lira taahhüt bedeliyle yapımı onaylandı[1114]. 19 Nisan 1942 yılında Of Kaza Jandarma Komutanlığı kuruldu. 1946 tarihinde Vakfıkebir Kazası'nda polis teşkilatı, emniyet komiserliği olarak kuruldu. 16 Haziran 1946 tarihinde Of Kaza Emniyet Teşkilatı, Emniyet Komiserliği olarak kuruldu. 1947 yılında Çaykara Kaza Jandarma Komutanlığı kuruldu. 1950 yılında Vakfıkebir Kapalı Cezaevi açıldı[1115].

[1111] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-İkinci Teşrin/Kasım-1942), s.21.
[1112] M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.218.
[1113] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-1943), s.239.
[1114] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-İkinci Teşrin/Kasım-1942), s.22.
[1115] M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.218, 223-225, 234.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ'NDE YAPILAN EĞİTİM VE ÖĞRETİM HARCAMALARI

A- TBMM HÜKÜMET PROGRAMLARINDA EĞİTİM İŞLERİ (1923-1950)

I. İsmet İnönü Hükümeti Programı'nda (30 Ekim 1923-6 Mart 1924) Bakanlar Kurulu Başkanı olan Fethi Okyar (5 Eylül 1923) eğitim işleriyle ilgili olarak; *"Meclis-i Âlinizin yüksek kararı ile "Tevhidi Tedrisat" esaslarını kabul ederek selâmet yolunu bulmuş olan maarifinizi aynı yolda yürütmek ve Türk vatanına talim ve terbiyenin muhtaç olduğu intizam ve inzibat altında yalnız terbiye ve tahsil ile donanmış, hayat için hazırlanmış gençler yetiştirmek gayemiz olacaktır. Halkımızın maarife karşı gösterdiği büyük alâkayı hakkıyla tatmin edebilmek üzere muallim eksiğinin telâfisine çalışmak ve genel olarak mektep programları ile mektep teşkilâtlarının istikrarını temin için lüzumsuz değişikliklerden uzaklaşmak vazifemizdir."*[1116]

III. İsmet İnönü Hükümet Programı'nda (03 Mart 1925-01 Kasım 1927) genel politikayla ilgili olarak; *"Hükümetin genel siyaseti malûmdur. Hariciyede yabancı devletlerle güzel ilişkilerin muhafazası, geçmişte çözülmemiş bulunan meselelerin olumlu neticelenmesi, nafia, ziraat ve sıhhati memleket çarelerinin önemsenmesi ile gelişiminin devam etmesi ve cumhuriyetin verimli ve ıslâhkâr mesaisinin maliyede, ticarette, maarifte ve adliyede devamıdır."*[1117]

IV. İsmet İnönü Hükümet Programı'nda (01 Kasım 1927-27 Eylül 1930) eğitimle ilgili olarak; "*Maarif siyasetimizde mesleki tahsil ve ihtisas, az masrafla çok netice arayan amelî mahiyet, mekteplerimizi her türlü olumsuz durumdan uzak, ahlâk ve düzene özellikle önem veren bir zihniyet ve yeni bir kuvvetle devam edeceğiz.*"[1118]

VI. İsmet İnönü Hükümeti Programı'nda (04 Mayıs 1931-01 Mart 1935) eğitimle ilgili olarak; *"Maarif siyasetimizde mesleki tahsil ve ihtisas, az masrafla çok netice arayan amelî bir mahiyet, mekteplerimizi her türlü menfi tesirattan münezzeh, ahlâk ve intizam cephelerini bilhassa ehemmiyetli tutan bir zihniyet ve yeni bir kuvvetle devam edeceğiz."*[1119]

[1116] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.99.
[1117] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.122.
[1118] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.146.
[1119] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.146.

VII. İsmet İnönü Hükümeti Programı'nda (01 Mart 1935-01 Kasım 1937) eğitimle ilgili olarak; *"Maarifte gayretimizin temini için az masrafla çok okutabilmek usullerinin tatbikatında bilhassa mesai sarfetmek kararındayız."*[1120]

I. Refik Saydam Hükümeti Programı'nda (25 Ocak 1939-03 Nisan 1939) eğitimle ilgili olarak; *"Memleketimizin maddî ve iktisadî kalkınması ancak kültür seviyemizin bunlarla muvazi olarak yürümesile mümkün olacaktır kanaatındayız. Türk çocuğubu daha ilk tahsil yaşında iken mertebe alarak zekâ, istidad ve faaliyetlerine uygun bir silsile takib ettirmek memleketin ilim, sanat ve pratik hayat ve teknik faaliyet sahalarında görülen eleman ihtiyacını onların yetişkin varlıklar ile karşılamak maarif işlerinde tutacağımız esaslı yoldur. Bu yolda emin yürüyebilmek için, ilk tahsili öğretmen ve eğitmenlerimizle vermeğe çalışmakta devam edeceğiz. Mevcud liseleri, keyfiyetçe olgunlaştırmak ve yüksek tahsil müesseselerini tam hazırlayıcı mektebler haline getirmek emelindeyiz. Ankara ve İstanbul Üniversiteleri ile diğer yüksek tahsil mekteplerinin inkişafları yakından takip edilecektir. Türk çocuğunun ahlâkı temiz, ruhça ve bedence sağlam, milletine, vatanına, Cumhuriyetine ve inkılâba sadık yetiştirmek maarifimizin başlıca hedefidir."*[1121]

I. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti Programı'nda (09 Temmuz 1942-09 Mart 1943) eğitimle ilgili olarak; *"Dünkü Türk gençleri müstakil ve hür bir vatana malik olmak şuurlu ve mütecanis bir millete mensup olmak, memleketi müspet ilimlerle idare etmek ve vatanın hayat ve servet membalarını memleketin elinde görmek istiyorlardı. Bugün bütün bu idealler birer birer tahakkuk etti. Vaktiyle İzmir'in atlarla çekilen tenekelerden tramvayları bile yabancı bir şirketin imtiyaz mevzuu sayılmıştur. Bugün vatanın dört bucağında muntazaman işleyen trenler, yer yer kurulan fabrikalar sadece Türk bilgisi tarafından yaratılmıştır. Son yıllardaki gayretiyle dünyadaki arkadaşlarının safına çıkmış olan Üniversitelerimiz, yüksek mekteplerimiz ve bunları dolduran gençlerimiz her gün ağırlaşan bilgileri ve artan adetleriyle ideale doğru hamleler yapmaya hazırlanıyor. Onun için bu gençlerdeki heyecanları beraber yaşamk ve onlarla daha çok çalışmak kararındayız. Bugün için henüz pek genç olmamakla beraber Köy enstitüleri köylerimizi ve köylülerimizi daha şimdiden yükseltmeye başlamıştır."*[1122]

II. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti Programı'nda (09 Mart 1943-07 Ağustos 1946) eğitimle ilgili olarak; *"Bütçede en büyük ilâveyi Maarife yaptık. Buraya konan para*

[1120] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.217.
[1121] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.320.
[1122] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.366.

geçen seneye nazaran 14,5 milyon lira fazladır. Diğer bir tâbirle on sene evvel on milyon lira olan Maarif bütçesi gelecek sene 43 milyon lira olacaktır. Bundan maada, hususî idarelerin Maarif işlerine tahsis ettiği paralar on sene evvel 12 milyon lira iken bu miktar içinde bulunduğumuz yılda 19 milyon lirayı bulmuştur."[1123]

Recep Peker Hükümeti Programı'nda (07 Ağustos 1946-10 Eylül 1947) eğitimle ilgili olarak; *"Öğretimin her kademe ve nevindeki Türk gençliğinde milli duygunun kuvvetlenmesi ve gençlerimize Türk inkılâbının ana fikirlerini benimsetmesi, Türk tarihi mefahirinin öğretilmesi öğretim ve eğitim çalışmalarımızın esası olacaktır. Köy okullarını yapmak işinde köylüyü bizzat çalıştırma sistemine devam edilecektir. Ancak bu okulların kereste, kiremit, cam, çivi gibi para ile satın alınması gereken malzemesini Devlet temin edecektir… Şehir ve kasabalardaki ilkoku yapımı da köylerdeki esaslara benzer usullere bağlanacaktır. İlkokulları bitiren köy çocuklarını, köyde işe yarar bir meslek sahibi yapmak üzere bölge okullarının teşkiline devam edilecektir. Köy enstitülerinden çıkan gençlerin kendilerinden beklenen hizmeti başaracak surette bilgi ve tam bir milli duygu için yetişmelerine dikkat edilecektir. Enstitülerde yetiştirilmekte bulunan köy sağlık memurlarının sayısı arttırılacaktır. Okulu bulunmayan yerlerden gelecek öğrencilerin tahsilini kolaylaştırmak için okullu merkezlerde öğrenci yurtlarının çoğaltılmasına çalışılacaktır. Öğretimin her derecesi için ihtiyacı karşılayacak sayıda ve ehliyette öğretmen yetiştirme işini dikkatle göz önünde bulunduracağız. Bu maksatla öğretmen okullarımızın teşkilât ve programlarında ihtiyacın bugünkü şekline uygun düzenlemeler yapılacaktır…"*[1124]

Hasan Saka Hükümet programlarında genel hükümlere yer verilmiş, eğitim konusunda özelde programda bahsedilmemiştir. Bu durum Meclis'te de eleştiri konusu yapılmıştır[1125].

B- ARTVİN (ÇORUH) VİLÂYETİ'NDE EĞİTİM-ÖĞRETİM İŞLERİ

1- İlköğretim Faaliyetleri

Artvin Livası[1126], TBMM Hükümeti'nin idaresine girmesinden sonra burada eğitim ve öğretim önem verildi. Özellikle eğitim ve öğretim programı Artvin'in

[1123] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.393.
[1124] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.423-424.
[1125] Ahmet Tahtakılıç (Kütahya Milletvekili'nin Hasan Saka'nın Hükümet Programında maarif işleriyle ilgili açıklama yapmamasını eleştiren yazısıdır.)"*Hükümetin başına gelen Hasan Saka, bu memleketin eğitim ve öğretim hayatında uzun süre hizmet etmiş bir insan olmak sıfatıyla, nasıl oluyor da programında, 1947'nin hakikatlerini ihtiva etmesi lazım gelen programlarında, ayakta duran meseleleri nasıl halledeceğini göstermesi lazım gelen programında maarif işlerini ayrıca ele almamış bulunuyor."* (İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.547.)

merkezinde ve kazalarında uygulamaya kondu. 1923 yılı itibariyle üç kazadan oluşan Artvin'in maarif bütçesi 14.000 liraydı. Cumhuriyetin ilânından hemen önce 1922 yılında Artvin'de biri erkek ve biri kız numune mektebi olmak üzere, Ardanuç ve Şavşat'ta birer numune mektebi, Borçka ve Murgul'da iptidai (ilkokul) mektebi açıldı. 1922 eğitim-öğretim yılında Artvin genelinde 16 öğretmen de görev yapıyordu. 1922-1923 ders yılı başında Maravid, Macahel, Berta, Serya, Mirpa ve İmrhev Nahiyeleri'nde Samşhar Köylerinde birer okul açılması kararlaştırılarak öğretmen kadroları oluşturulmaya başlandı. Artvin Livası'nın bu eğitim-öğretim yılında maarif bütçesi 14.000 liraya yakındı[1127].

1924 yılında vilâyet yapılan Artvin'de milli eğitim alanında önemli gelişmeler yaşandı. Cumhuriyet döneminin ilk eğitim kurumları olarak Artvin Merkez Kazası'nda kurulan Köy Yatılı Mektebi ve Gündüz Erkek Mektebi faaliyet gösterdi. 1926 eğitim öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde 36 ilkokul vardı. Bu okullarda 51 öğretmen görev yapmakta ve 1.784 öğrenci eğitim görmekteydi. 1927 yılına kadar Türkiye genelinde okul sayılarında değişkenlikler olmakla birlikte 1927 yılından sonra okul, öğretmen ve öğrenci sayılarında bariz artışlar göze çarpar. Özellikle okullardaki artışta kırsal kesimlerde ki köy okulları ilk sırayı almaktaydı. 1923'ten 1927 yılına kadar yapılan okulların çoğu bölge halkının imkânları dâhilinde yapılmıştı[1128].

1933-1934 eğitim-öğretim yılında Türkiye genelinde 6.383 ilkokul, 10.320 erkek ve 4.803 kadın öğretmen olmak üzere 15.123 öğretmen, 385.247 erkek ve 205.922 kız olmak üzere 591.169 öğrenci mevcuttu[1129]. Bu eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde 74 ilkokul mevcut bulunuyordu. Bu ilkokullardan bir tanesi özel okul statüsünde, Erenler Köyü'ndeydi. Söz konusu okullarda 7.593 öğrenci eğitim görmekte ve 142 öğretmen görev yapmaktaydı. Artvin Vilâyeti'nde bulunan ilkokulların senelik tahsisatı 106.819 lira ve bu okulların senelik masrafı 92.680 liraydı. Ayrıca Artvin Erenler Köyü'ndeki özel okulun da bu eğitim-öğretim yılında tahsisatı ve masrafı 150 liraydı[1130].

1934-1935 eğitim-öğretim yılında Türkiye genelinde 6.402 ilkokul, 10.216 erkek ve 4.886 kadın öğretmen olmak üzere 15.102 öğretmen, 426.880 erkek ve 220.621 kız

---

[1126] Artvin (Çoruh) ile Rize Vilâyetleri 1933 yılına kadar birleştirilmiş ve bu iki vilâyete Artvin ismi verilmiştir. Bundan dolayı Artvin Vilâyeti, Rize'den ayrılana kadar eğitim öğretim faaliyetlerine Rize Vilâyeti bölümünde yer verilmiştir. (Yeniden 9 kaza ve 5 vilâyet teşkiline ve bunlarla 32 nahiyeye ait kadrolar hakkında kanun (1936). (**Resmi Gazete**, 04.01.1936.)

[1127] M. Çapa, *"Milli Mücadele Döneminde Artvin"*, s.127.

[1128] A. Gündüz, **Çoruh Havzası ve Artvin**, s.137.

[1129] **İlk Tahsil Çağındaki Çocuklar İstatistiği (İTÇÇİ) 1940 ve 1941**, s.VII.

[1130] **Maarif 1933-1934 İstatistiği**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1935, s.XVIII, XXII, 208, 215, 218.

olmak üzere 647.501 öğrenci mevcuttu[1131]. Artvin Vilâyeti'nde 77 ilkokul mevcuttu. Bu okullarda 8.482 öğrenci eğitim görmekte ve 136 öğretmen görev yapmaktaydı. Vilâyette bulunan ilkokulların senelik tahsisatı 91.750 lira ve bu okulların senelik masrafı 89.403 liraydı[1132].

1935-1936 eğitim-öğretim yılında Türkiye genelinde 6.274 ilkokul, 9.996 erkek ve 4.953 kadın öğretmen olmak üzere 14.949 öğretmen, 454.126 erkek ve 233.974 kız olmak üzere 688.100 öğrenci mevcuttu[1133]. Artvin Vilâyeti'nde 51 ilkokul mevcuttu. Bu okullarda 4.974 öğrenci eğitim görmekte ve 79 öğretmen görev yapmaktaydı. Artvin Vilâyeti'nde bulunan okulların senelik tahsisatı 128.862 liraydı. Ayrıca bu tahsisat içinde ilkokullara ayrılan pay 23.938 lira ve bu okulların senelik masrafı 18.308 liraydı[1134].

1937-1938 eğitim-öğretim yılında Türkiye genelinde 6.700 ilkokul, 10.483 erkek ve 5.292 kadın öğretmen olmak üzere 15.775 öğretmen, 509.949 erkek ve 254.742 kız olmak üzere 764.691 öğrenci mevcuttu[1135]. Artvin Vilâyeti'nde 79 ilkokul mevcuttu. Bu okullarda 8.248 öğrenci eğitim görmekte ve 126 öğretmen görev yapmaktaydı. Vilâyetteki özel okullar Merkez Ardanuç Köyü'nde 1, Merkez Konaklı Köyü'nde 1, Borçka Adagül Köyü'nde 1, Hopa Arhavi Köyü'nde 1, Hopa Başköy Köyü'nde 1 ve Hopa Pranit Köyü'nde 1 olmak üzere 6 tanedir. Bu okulların bir senelik tahsisatı 314.000 liraydı. Ayrıca bu tahsisat içinde ilkokullara ayrılan pay 78.403 lira ve bu okulların senelik masrafı 71.795 liraydı. Artvin Vilâyeti'ndeki özel okullara ayrılan bir senelik tahsisat 840 lira ve bu özel okulların bir senelik masrafı 840 liraydı[1136].

1938-1939 eğitim-öğretim yılında Türkiye genelinde 7.863 ilkokul, 11.607 erkek ve 5.757 kadın öğretmen olmak üzere 17.120 öğretmen, 547.122 erkek ve 266.410 kız olmak üzere 813.532 öğrenci mevcuttu[1137]. Artvin Vilâyeti'nde 71 resmi gündüz, 24 eğitmenli köy okulu ve 6 özel ilkokul olmak üzere 101 ilkokul mevcuttu. Bu okullarda 9.398 öğrenci eğitim görmekte ve 154 öğretmen görev yapmaktaydı. Artvin Vilâyeti'nde eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 2.810 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 2.721 liraydı. Artvin Vilâyeti'nde Üçırmak Köyü'nde 1, Burcuva Köyü'nde 1, Hopa Canpet Köyü'nde 1, Hopa Başköy'de 1 ve Artvin Alacaköyü'nde 1

[1131] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII.
[1132] **Kültür 1934-1935 İstatistiği**, Köyhocası Matbaası, Ankara, 1936, s.XX, XXIV, 184.
[1133] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII.
[1134] **Kültür 1935-1936 İstatistiği**, Mehmed İhsan Matbaası, Ankara, 1937, s.XIV, XVIII, 119, 124.
[1135] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII.
[1136] **Maarif 1937-1938 İstatistiği**, Sühulet Matbaası, İstanbul, 1939, s.XVI, XX, 122-147.
[1137] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII.

olmak üzere 6 özel ilkokul mevcuttu ve bu özel ilkokullara bir senede ayrılan tahsisatı 888 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 888 liraydı. Artvin Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 305.396 liraydı. Ayrıca bu tahsisat içinde ilkokullara ayrılan pay 88.032 lira ve bu okulların senelik masrafı 85.133 liraydı[1138].

1939-1940 eğitim-öğretim yılında Türkiye genelinde 9.418 ilkokul, 13.290 erkek ve 5.757 kadın öğretmen olmak üzere toplam 19.047 öğretmen, 619.246 erkek ve 285.893 kız olmak üzere toplam 905.139 öğrenci mevcuttu[1139]. Artvin Vilâyeti'nde 61 resmi gündüzlü, 73 eğitmenli köy okulu ve 3 özel ilkokul olmak üzere 137 ilkokul mevcuttu. Bu okullarda 11.094 öğrenci eğitim görmekte ve 181 öğretmen görev yapmaktaydı. Eğitmenli köy okullarında 1.247 erkek, 716 kız olmak üzere 1.963 öğrenci eğitim görmekteydi. Vilâyette Hopa Başköy, Hopa Hasköy ve Hopa Arhavi'de birer okul olmak üzere 3 özel ilkokul mevcuttu. Artvin Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 285.705 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 101.909 lira ve masraflar toplamı 91.510 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 7.362 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 7.108 liraydı. Resmi gündüz ilkokullarının bir senelik tahsisatı 94.317 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 91.270 liraydı. Artvin Vilâyeti'nde bulunan 3 özel ilkokulun bir senelik tahsisatı 460 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 460 liraydı[1140].

1940-1941 eğitim-öğretim yılında Türkiye genelinde 10.596 ilkokul, 14.584 erkek ve 5.981 kadın öğretmen olmak üzere toplam 20.565 öğretmen, 661.279 erkek ve 294.678 kız olmak üzere toplam 955.957 öğrenci mevcuttu[1141]. Artvin Vilâyeti'nde 116 resmi gündüzlü, 141 eğitmenli köy okulu olmak üzere 257 ilkokul mevcuttu. Resmi gündüzlü okullarda 18.380 çocuk eğitim görmekte, 106 öğretmen ve eğitmenli köy okullarında 141 öğretmen görev yapmaktaydı. Artvin Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 217.081 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 116.851 lira ve masraflar toplamı 111.632 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 17.097 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 17.097 liraydı. Resmi gündüz ilkokullarının bir senelik tahsisatı 99.514 lira ve bu okulların bir senelik masrafları 111.556 liraydı[1142].

1941-1942 eğitim-öğretim yılında Artvin'de ilkokul ve eğitmenli köy okulu dâhil 225 okul mevcuttu. Bu okullarda 12.166 öğrenci eğitim görmekte ve 272

[1138] **Maarif İstatistiği 1938-1939**, Ulus Matbaası, Ankara, 1945, s.XIV, XVIII, 164, 166, 181, 187-188, 190.
[1139] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII.
[1140] **Maarif İstatistiği 1939-1940**, Ulus Matbaası, Ankara, 1942, s. XIV, XVIII, 104, 116, 149, 156, 159.
[1141] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII.
[1142] **Maarif İstatistiği 1940-1941**, Ankara Basımevi, Ankara, 1943, s. 9, 36, 54, 125, 133, 153, 159.

öğretmen görev yapmaktaydı. Artvin Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 227.871 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 131.208 lira ve masraflar toplamı 127.660 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 25.626 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 25.607 liraydı. Resmi gündüz ilkokullarının bir senelik tahsisatı 104.821 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 127.038 liraydı[1143].

1942-1943 eğitim-öğretim yılında Artvin'de ilkokul ve eğitmenli köy okulu dâhil 188 okul mevcuttu. Bu okullarda 10.130 öğrenci eğitim görmekte ve 250 öğretmen görev yapmaktaydı. Artvin Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 286.580 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 152.051 lira ve masraflar toplamı 159.389 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 33.431 lira ve bu okulların bir senelik masrafları 32.983 liraydı. Resmi gündüz ilkokullarının bir senelik tahsisatı 124.818 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 117.947 liraydı[1144].

1944-1945 eğitim-öğretim yılında Artvin'de resmi gündüzlü 66 ilkokul ve 144 eğitmenli köy okulu olmak üzere toplam 210 okul mevcuttu. Bu okullarda 8.523 öğrenci eğitim görmekte ve resmi gündüzlü ilkokullarda 58, eğitmenli köy okullarında 144 öğretmen olmak üzere 202 öğretmen görev yapmaktaydı. Artvin Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 410.533 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 218.949 lira ve masraflar toplamı 232.219 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 79.284 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 78.240 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 152.933 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 140.709 liraydı. Artvin Vilâyeti'ndeki resmi ve özel ilkokullara devletin bütçesinden yapılan bir senelik masrafları toplamı 232.378 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde devlet bütçesinden aktarılan ve enstitü mezunlarının çalıştıkları resmi köy ilkokullarının bir yıllık tahsisatı 14.022 lira ve bu okulların bir senelik masrafları 13.429 liraydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında Eğitmenli köy okullarında 16 yaşından yukarı olan vatandaşlar için açılan akşam okullarında okuma-yazma kursları açıldı. Bu kurslara 5.376 öğrenci katılmış ve 117 eğitmen görev yaptı[1145].

1945-1946 eğitim-öğretim yılında Artvin'de resmi gündüzlü 106 ilkokul ve 120 eğitmenli köy okulu olmak üzere 226 ilkokul mevcuttu. Bu okullarda 16.767 öğrenci

---

[1143] Selim Sabit Aykut, **İktisadi ve İçtimai Türkiye Rakamlarla Türkiye'de Kültür Hareketleri**, VI, Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1945, s.9; **Maarif İstatistiği 1941-1942**, Ankara Basımevi, Ankara, 1944, s.XVIII, 151, 157.

[1144] **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Basımevi, Ankara, 1945, s.XIV, 151, 157.

[1145] **Milli Eğitim İlk Öğretim İstatistikleri (MEİÖİ) 1944-1945**, Pulhan Matbaası, 1947, s. 10, 41, 55, 84-85, 214, 223, 229, 231, 238, 269.

eğitim görmekte, resmi gündüzlü ilkokullarda 97, eğitmenli köy okullarında 120 öğretmen olmak üzere 217 öğretmen görev yapmaktaydı. Artvin Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 297.804 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 119.994 lira ve masrafları 131.988 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 46.503 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 46.263 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 85.485 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 73.731 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde devlet bütçesinden aktarılan ve enstitü mezunlarının çalıştıkları resmi köy ilkokullarının bir yıllık tahsisatı 11.119 lira ve bu okulların bir senelik masrafları 11.119 liraydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında Eğitmenli köy okullarında 16 yaşından yukarı olan vatandaşlar için açılan akşam okullarında okuma-yazma kursları açıldı. Bu kurslara 4.046 öğrenci katılmış ve 118 eğitmen görev yaptı. Aynı kursların akşam okullarına 5.178 kişi katılmıştı[1146].

1946-1947 eğitim-öğretim yılında Artvin'de resmi gündüzlü 122 ilkokul ve 120 eğitmenli köy okulu olmak üzere 242 ilkokul mevcuttu. Resmi gündüzlü ilkokullarda 12.082 öğrenci, eğitmenli köy okullarında 3.992 öğrenci olmak üzere 16.074 öğrenci eğitim görmekte, resmi gündüzlü ilkokullarda 113, eğitmenli okullarda 120 öğretmen olmak üzere 233 öğretmen görev yapmaktaydı. Artvin Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 543.731 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 333.673 lira ve masrafları 365.013 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 84.600 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 83.654 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 271.413 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 250.019 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde devlet bütçesinden aktarılan ve enstitü mezunlarının çalıştıkları resmi köy ilkokullarının bir yıllık tahsisatı 40.249 lira ve bu okulların bir senelik masrafları 40.249 liraydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında Eğitmenli köy okullarında 16 yaşından yukarı olan vatandaşlar için açılan akşam okullarında okuma-yazma kursları açıldı. Bu kurslara 3.445 öğrenci katılmış ve 93 eğitmen görev yaptı. Aynı kursların akşam okullarına 3.514 kişi katılmıştı[1147].

1947-1948 eğitim-öğretim yılında Artvin'de resmi gündüzlü 249 ilkokul ve 239 eğitmenli köy okulu olmak üzere 488 ilkokul mevcuttu. İlkokullarda 16.848 öğrenci eğitim görmekte, 257 öğretmen görev yapmaktaydı. Artvin Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 720.234 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 465.933 lira ve masrafları 476.112 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 49.440 lira ve

[1146] **MEİÖİ 1945-1946**, Pulhan Matbaası, 1947, s.10, 41, 55, 82-85, 155, 214, 223, 229, 231, 267, 269.
[1147] **MEİÖİ 1946-1947**, Pulhan Matbaası, 1947, s.9, 39, 55, 82-83, 154-155, 227, 232, 234, 269, 271.

bu okulların bir senelik masrafı 48.451 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 426.672 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 417.482 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde devlet bütçesinden aktarılan ve enstitü mezunlarının çalıştıkları resmi köy ilkokullarının bir yıllık tahsisatı 77.275 lira ve bu okulların bir senelik masrafları 62.461 liraydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında Eğitmenli köy okullarında 16 yaşından yukarı olan vatandaşlar için açılan akşam okullarında okuma-yazma kursları açıldı. Bu kurslara 1.864 öğrenci katılmış ve 55 eğitmen görev yaptı. Aynı kursların akşam okullarına 4.383 kişi katılmıştı[1148].

1948-1949 eğitim-öğretim yılında Artvin'de resmi gündüzlü 256 ilkokul ve 246 eğitmenli köy okulu olmak üzere 502 ilkokul mevcuttu. İlkokullarda 18.393 öğrenci eğitim görmekte ve 309 öğretmen görev yapmaktaydı. Artvin Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 730.240 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 464.490 lira ve bir senelik masrafları 423.738 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 85.763 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 85.763 liraydı[1149]. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında Eğitmenli köy okullarında 16 yaşından yukarı olan vatandaşlar için açılan akşam okullarında okuma-yazma kursları açıldı. Bu kurslara 764 öğrenci katılmış ve 22 eğitmen görev yaptı. Aynı kursların akşam okullarına 1.026 kişi katılmıştı[1150].

1949-1950 eğitim-öğretim yılında Artvin'de resmi gündüzlü 250 ilkokul ve 260 eğitmenli köy okulu olmak üzere 510 ilkokul mevcuttu. İlkokullarda 19.847 öğrenci eğitim görmekte ve 341 öğretmen görev yapmaktaydı. Artvin Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 880.374 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 87.217 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 87.217 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 812.381 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 812.381 liraydı[1151]. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında Eğitmenli köy okullarında 16 yaşından yukarı olan vatandaşlar için açılan akşam okullarında okuma-yazma kursları açıldı. Bu kurslara 544 öğrenci katılmış ve 18 eğitmen görev yaptı. Aynı kursların akşam okullarına 3.962 kişi katılmıştı[1152].

[1148] **MEİÖİ 1947-1948**, Pulhan Matbaası, 1949, s.56-57, 237, 255, 261, 263, 293, 295.
[1149] **MEİÖİ 1948-1949**, Yeni Matbaa, Ankara, 1950, s.56-57, 243, 262-263.
[1150] **MEİÖİ 1948-1949**, s.299-301.
[1151] **MEİÖİ 1949-1950**, Yeni Matbaa, Ankara, 1952, s.56-57, 253, 270-271, 272-273, 296.
[1152] **MEİÖİ 1948-1949**, s.312-314.

2- Ortaöğretim Faaliyetleri

Artvin Vilâyeti ve çevresinde ilkokul mezunlarının artması ve halkın ortaöğretime son derece ilgi göstermesi sonucunda Vilâyet Meclisi'nin kararı ve masrafları Özel İdare Müdürlüğü'nce karşılanmak üzere 1929-1930 eğitim-öğretim yılında İkmal Ortaokulu açıldı. 1931-1932 yıllarında ise Orta Mektep adıyla yeniden düzenleme yapılarak Artvin Vilâyeti'nde görev yapan öğretmenler ilkokul ve ortaokul öğretmeni olarak ayrıldılar ve Çoruh adını taşıyan üç ortaokul açıldı. Bu ortaokullar sırasıyla Çoruh-Rize Ortaokulu, Çoruh-Artvin Ortaokulu ve Çoruh-Hopa Ortaokulu'ydu[1153].

1933-1934 eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde üç ortaokul vardı. Bu okullarda 428 öğrenci eğitim görmekte ve 17 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 6'sı Artvin Mutelit Ortaokulu'nda, 4'ü Hopa Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı[1154]. Artvin Mutelit Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 10.295 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 10.282 lira ve Hopa Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 2.382 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 2.382 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 12.677 lira, bir senelik toplam masrafı 12.664 liraydı[1155].

1934-1935 eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde üç tane ortaokul vardı. Bu okullarda 510 öğrenci eğitim görmekte ve 28 öğretmen görev yapmaktaydı. Artvin Karma Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 7.101 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 7.015 liraydı. Hopa İkmal Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 3.713 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 3.718 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 10.814 lira, bir senelik toplam masrafı 10.733 liraydı[1156].

1935-1936 eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde iki ortaokul mevcuttu. Bu ortaokullarda 342 öğrenci eğitim görmekte ve 15 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde bulunan ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 8.641 lira olup bir senelik toplam masrafları 8.445 liraydı[1157].

[1153] A. Gündüz, **Çoruh Havzası ve Artvin**, s.146.
[1154] Artvin Vilâyeti'nde Ortaokulların sayısı olarak 3 gösterilse de istatistik yıllığında 2 ortaokulla ilgili bilgilere rastlanmaktadır. (**Maarif 1933-1934 İstatistiği**, s.XVIII, XXII, 285-286.)
[1155] Artvin Vilâyeti'nde Ortaokulların sayısı olarak 3 gösterilse de istatistik yıllığında 2 ortaokulla ilgili bilgilere rastlanmaktadır. (**Kültür 1934-1935 İstatistiği**, s.297-298.)
[1156] **Kültür 1934-1935 İstatistiği**, s.XX, XXIV, 242-243.
[1157] **Kültür 1935-1936 İstatistiği**, s.XIV, XVIII, 172.

1937-1938 eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde iki ortaokul mevcuttu. Bu ortaokullarda 444 öğrenci eğitim görmekte ve 21 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden Artvin Ortaokulu'nda 13 öğretmen ve Hopa Ortaokulu'nda 8 öğretmen görev yapmaktaydı. Artvin Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 11.901 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 11.612 lira ve Hopa Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 7.387 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 7.228 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 19.288 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 18.840 liraydı[1158].

1938-1939 eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 478 öğrenci eğitim görmekte ve 22 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 13'ü Artvin, 9'u Hopa Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Artvin Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 16.194 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 15.159 lira ve Hopa Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 10.890 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 10.569 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 27.084 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 25.728 liraydı[1159].

1939-1940 eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 583 öğrenci eğitim görmekte ve 20 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 11'i Artvin, 9'u Hopa Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Artvin Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 14.268 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 14.101 lira ve Hopa Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 9.938 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 9.532 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 24.206 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 23.633 liraydı[1160].

1940-1941 eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 531 öğrenci eğitim görmekte ve 20 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 10'u Artvin, 10'u da Hopa Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Artvin Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 13.536 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 12.560 lira ve Hopa Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 14.589 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 14.236 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 28.125 lira ve bu ortaokulların bir senelik

[1158] **Maarif 1937-1938 İstatistiği**, s.XVI, XX, 187-188, 192-193.
[1159] **Maarif İstatistiği 1938-1939**, s.XIV, XVIII, 268-269, 274, 276.
[1160] **Maarif İstatistiği 1939-1940**, s.XIV, XVIII, 244-245, 250, 252.

toplam masrafı 26.796 liraydı[1161]. Ayrıca 30 Nisan 1941 tarihinde Hopa Ortaokul ikmali inşaatı 14.214,82 lira taahhüt bedeliyle onaylandı[1162].

1941-1942 eğitim-öğretim yılında Artvin'de iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 551 öğrenci eğitim görmekte ve 22 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 8'i Artvin, 14'ü Hopa Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Artvin Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 13.439 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 13.257 lira ve Hopa Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 11.948 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 11.854 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 25.387 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 25.111 liraydı[1163].

1942-1943 eğitim-öğretim yılında Artvin'de iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 525 öğrenci eğitim görmekte ve 19 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 8'i Artvin, 11'i Hopa Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Artvin Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 14.178 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 13.742 lira ve Hopa Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 13.396 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 12.473 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 27.574 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 26.215 liraydı[1164].

1943-1944 eğitim-öğretim yılında Artvin'de iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 431 öğrenci eğitim görmekte ve 17 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 10'u Artvin, 7'si Hopa Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Artvin Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 15.776 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 14.916 lira ve Hopa Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 7.540 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 12.205 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 23.316 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 27.121 liraydı[1165].

1944-1945 eğitim-öğretim yılında Artvin'de iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 472 öğrenci eğitim görmekte ve 17 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 10'u Artvin, 7'si Hopa Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Artvin Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 18.873 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 17.309 lira ve Hopa

[1161] **Maarif İstatistiği 1940-1941**, s.192-193, 206-207, 248-249, 254, 256.
[1162] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1941), s.206.
[1163] **Maarif İstatistiği 1941-1942**, s.XVIII, 255, 263.
[1164] **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, s.XIV, 259, 269.
[1165] **Milli Eğitim Orta Öğretim İstatistikleri (MEOÖİ) 1943-1944**, Pulhan Matbaası, 1946, s.12, 73, 87.

Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 14.088 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 12.548 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 32.961 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 29.857 liraydı[1166].

1945-1946 eğitim-öğretim yılında Artvin'de iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 411 öğrenci eğitim görmekte ve 17 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 9'u Artvin, 8'i Hopa Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Artvin Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 14.405 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 13.699 lira ve Hopa Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 8.936 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 8.936 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 23.341 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 22.635 liraydı[1167].

1946-1947 eğitim-öğretim yılında Artvin'de iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 395 öğrenci eğitim görmekte ve 19 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 10'u Artvin, 9'u Hopa Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Artvin Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 23.151 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 22.522 lira ve Hopa Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 30.655 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 30.655 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 53.806 lira ve bu ortaokulun bir senelik toplam masrafı 53.177 liraydı[1168].

1947-1948 eğitim-öğretim yılında Artvin'de iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 376 öğrenci eğitim görmekte ve 19 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 12'si Artvin, 7'si Hopa Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Artvin Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 35.877 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 34.549 lira ve Hopa Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 31.716 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 31.716 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 67.593 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 66.265 liraydı[1169].

1948-1949 eğitim-öğretim yılında Artvin'de iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 315 öğrenci eğitim görmekte ve 19 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 12'si Artvin, 7'si Hopa Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Artvin Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 46.724 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 54.288 lira ve Hopa

[1166] **MEOÖİ 1944-1945**, Pulhan Matbaası, 1947, s.12, 73, 85.
[1167] **MEOÖİ 1945-1946**, Pulhan Matbaası, 1947, s.14, 73, 88.
[1168] **MEOÖİ 1946-1947**, Pulhan Matbaası, 1948, s.14-15, 69, 82.
[1169] **MEOÖİ 1947-1948**, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1949, s.14-16, 75, 90.

Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 38.178 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 39.748 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 84.902 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 94.036 liraydı[1170].

1949-1950 eğitim-öğretim yılında Artvin'de dört ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 313 öğrenci eğitim görmekte ve 23 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 9'u Artvin, 5'i Borçka ve 9'u Hopa Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Artvin Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 47.125 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 52.702 lira, Borçka Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 4.336 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 5.485 lira ve Hopa Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 36.734 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 31.184 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 98.119 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 104.555 liraydı. Ayrıca Artvin Erkek Orta Sanat Okulu da bu eğitim-öğretim yılında faaliyete başlamıştı. Bu okulda 59 öğrenci eğitim görmekte ve 5 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu okulun bir senelik tahsisatı 9.924 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 15.184 liraydı[1171].

3- Millet Mektepleri'nin (Ulus Okulları'nın) Eğitim Faaliyetleri

1933-1934 eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde bulunan Millet Mektepleri'nde A Sınıfında 37 erkek dershanesinde 824 erkek öğrenci ve 21 kız dershanesinde 381 kız öğrenci olmak üzere 1.205 öğrenci, B sınıfında 25 erkek dershanesinde 150 erkek öğrenci ve 20 kız dershanesinde 203 kız öğrenci olmak üzere 353 öğrenci eğitim görmekteydi. Artvin Vilâyeti'nde açılan Millet Mektepleri'nin bu eğitim-öğretim yılındaki tahsisatı 220 liraydı[1172].

1934-1935 eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde bulunan Ulus Okulları'nda A Sınıfında 17 erkek dershanesinde 424 erkek öğrenci ve 4 kız dershanesinde 88 kız öğrenci olmak üzere 512 öğrenci, B sınıfında 10 erkek dershanesinde 164 erkek öğrenci ve 2 kız dershanesinde 17 kız öğrenci olmak üzere 181 öğrenci eğitim görmekteydi[1173].

[1170] **MEOÖİ 1948-1949**, Yeni Matbaa, Ankara, 1950, s.14-17, 84, 102-103.
[1171] **MEOÖİ 1949-1950**, Yeni Matbaa, Ankara, 1952, s. 22-23, 48-49, 112, 132-135, 173, 192-193.
[1172] **Maarif 1933-1934 İstatistiği**, s.232, 240.
[1173] **Kültür 1934-1935 İstatistiği**, s.200; Ulus okulları 1934'ten 1947-1948 Eğitim-Öğretim Yılı'na kadar masrafsız olarak faaliyette bulunduklarından bütçeleri konulmamıştır.

1935-1936 eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde bulunan Ulus Okulları'nda A Sınıfında 7 erkek dershanesinde 331 erkek öğrenci ve 4 kız dershanesinde 156 kız öğrenci olmak üzere 487 öğrenci, B sınıfında 4 erkek dershanesinde 192 erkek öğrenci ve 1 kız dershanesinde 95 kız öğrenci olmak üzere 287 öğrenci eğitim görmekteydi[1174].

1937-1938 eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde bulunan Ulus Okulları'nda A Sınıfında 16 erkek dershanesinde 345 erkek öğrenci ve 3 kız dershanesinde 101 kız öğrenci olmak üzere 446 öğrenci, B sınıfında 3 erkek dershanesinde 74 erkek öğrenci ve 1 kız dershanesinde 9 kız öğrenci olmak üzere 83 öğrenci eğitim görmekteydi[1175].

1938-1939 eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde bulunan Ulus Okulları'nda A Sınıfında 23 erkek dershanesinde 514 erkek öğrenci ve 1 kız dershanesinde 53 kız öğrenci olmak üzere 567 öğrenci, B sınıfında 15 erkek dershanesinde 245 erkek öğrenci ve 3 kız dershanesinde 27 kız öğrenci olmak üzere 272 öğrenci eğitim görmekteydi[1176]. 1939-1940 eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde Ulus Okulları açılmamıştı[1177]. 1940-1941 eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde bulunan Ulus Okulları'nda A Sınıfında 1 erkek dershanesinde 24 erkek öğrenci eğitim görmekteydi[1178].

1941-1942 eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde Ulus Okulları açılmamıştı. Ancak eğitmenli köy okullarında açılan ve Ulus Okulları gibi çalışan gece dershaneleri açıldı. Bu yönde Artvin Vilâyeti'nde A Sınıfında 17 dershanede 405 erkek öğrenci, B Sınıfında 16 dershanede 389 kız öğrenci olmak üzere toplam 794 öğrenci eğitim görmekte ve 33 erkek öğretmen görev yapmaktaydı[1179].

1942-1943 eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde Ulus Okulları'nda A Sınıfında 13 erkek dershanesinde 367 erkek öğrenci, 11 kız dershanesinde 260 kız öğrenci olmak üzere 627 öğrenci, B Sınıfında 9 erkek dershanesinde 189 erkek öğrenci, 7 kız dershanesinde 91 kız öğrenci olmak üzere 280 öğrenci eğitim görmekte ve 1'i bayan 21 öğretmen görev yapmaktaydı. Ayrıca Artvin Vilâyeti'nde 1942-1943 eğitim-öğretim yılında eğitmenli köy okullarında açılan ve Ulus Okulları gibi çalışan okullar açıldı. Bu okulların A Sınıfında 98 dershanede 2.149 erkek öğrenci, B Sınıfında 1

[1174] **Kültür 1935-1936 İstatistiği**, s.140.
[1175] **Maarif 1937-1938 İstatistiği**, s.158.
[1176] **Maarif 1938-1939 İstatistiği**, s.202.
[1177] **Maarif İstatistiği 1939-1940**, s.182.
[1178] **Maarif İstatistiği 1940-1941**, s.174, 186.
[1179] **Maarif İstatistiği 1941-1942**, s.170, 182.

dershanede 1.984 kız öğrenci olmak üzere toplam 4.133 öğrenci eğitim görmekte ve 47 erkek öğretmen görev yapmaktaydı. Artvin Vilâyeti'nde açılan Millet Mektepleri'nin 1942-1943 eğitim-öğretim yılında bir senelik tahsisatı 300 lira ve bu okulların bir senelik masrafları 300 liraydı[1180].

1944-1945 eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde bulunan Ulus Okulları'nda A Sınıfında 12 erkek dershanesinde 307 erkek öğrenci ve 8 kız dershanesinde 359 kız öğrenci olmak üzere 666 öğrenci, B Sınıfında 13 erkek dershanesinde 347 erkek öğrenci, 2 kız dershanesinde 128 kız öğrenci ve 1 karma dershane olmak üzere 475 öğrenci eğitim görmekteydi. Ayrıca bu okullarda 1'i bayan 31 öğretmen görev yapmaktaydı[1181].

1945-1946 eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde bulunan Ulus Okulları'nda A Sınıfında 6 erkek dershanesinde 167 erkek öğrenci ve 5 kız dershanesinde 58 kız öğrenci olmak üzere 225 öğrenci, B Sınıfında 6 erkek dershanesinde 125 erkek öğrenci, 5 kız dershanesinde 52 kız öğrenci olmak üzere 177 öğrenci eğitim görmekteydi. Ayrıca bu okullarda 7 erkek öğretmen görev yapmaktaydı[1182].

1946-1947 eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde bulunan Ulus Okulları'nda A Sınıfında 14 erkek dershanesinde 282 erkek öğrenci ve 13 kız dershanesinde 262 kız öğrenci olmak üzere 544 öğrenci, B Sınıfında 13 erkek dershanesinde 571 erkek öğrenci, 13 kız dershanesinde 220 kız öğrenci olmak üzere 791 öğrenci eğitim görmekteydi. Ayrıca Artvin Ulus Okulları'nda bu eğitim-öğretim yılında 18 erkek öğretmen görev yapmaktaydı[1183].

1947-1948 eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde bulunan Ulus Okulları'nda A Sınıfında 11 erkek dershanesinde 254 erkek öğrenci, B Sınıfında 2 erkek dershanesinde 57 erkek öğrenci olmak üzere 311 öğrenci eğitim görmekte ve 12 erkek öğretmen görev yapmaktaydı[1184]. 1948-1949 eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde Ulus Okulları açılmamıştı[1185]. 1949-1950 eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde Ulus Okulları açılmamıştı[1186].

[1180] **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, s.170, 182, 188.
[1181] **MEİÖİ 1944-1945**, s.250, 262.
[1182] **MEİÖİ 1945-1946**, s.250.
[1183] **MEİÖİ 1946-1947**, s.252, 262.
[1184] **MEİÖİ 1947-1948**, s.280, 288.
[1185] **MEİÖİ 1948-1949**, s.298.; Artvin Vilâyeti'nde 1948-1949 ders yılında Artvin Vilâyeti'nde Ulus Okulları açılmadığı için bütçeleri konmamıştır. 1949-1950 eğitim-öğretim yılında da bütçe konmamıştır.
[1186] **MEİÖİ 1949-1950**, s.306.

4- Lise Eğitimi Faaliyetleri

1923-1950 yılları arasında Artvin Vilâyeti'nde mevcut lise bulunmamaktaydı. Artvin Lisesi 1929 yılında Artvin Ortaokul Direktörlüğü adı altında öğretime başlamıştı. 1954-1955 eğitim-öğretim yılında ise Artvin Lisesi açıldı. Bu lisenin 1969-1970 yıllarında adı Kazım Karabekir Lisesi olarak değiştirilmişse de 1997-1998 eğitim-öğretim yılında tekrardan Artvin Lisesi olmuştu[1187].

Ayrıca Artvin Kız Meslek Lisesi 1949-1950 yıllarında akşam sanat okulu olarak açıldı. Artvin Kız Meslek Lisesi 1952-1953 eğitim öğretim yılında Kız Sanat Okulu'na, 1955-1956 yılında Kız Sanat Enstitüsü'ne ve 1974 yılında IX. Milli Eğitim Şurası'nda alınan kararla da Kız Meslek Lisesi haline getirildi. 1998-1999 eğitim-öğretim yılında bu okulun bünyesinde Anadolu Kız Meslek Lisesi açıldı[1188].

Artvin Anadolu Lisesi ise 1989-1990 yılında, Artvin Ticaret Lisesi 1975-1976 yılında eğitim-öğretime açıldı. Artvin Vilâyeti'nde okul öncesi eğitimi 1975-1976 yıllarında Kız Meslek Lisesi'ne bağlı olarak başlamıştı. Sonrasında gelişerek tüm ilçelerde anaokulları açıldı[1189].

5- Kütüphane, Halkevi ve Halk Okuma Odaları Faaliyetleri

1933-1934 yıllarında Artvin Vilâyeti'nde bir umumi kütüphane mevcuttu[1190]. 1934-1935 yıllarında Artvin Vilâyeti'nde biri devletin ve biri belediyenin olmak üzere 2 kütüphane mevcuttu[1191]. 1935-1936 yıllarında Artvin Vilâyeti'nde kütüphane işleriyle ilgili bilgilere rastlanmamaktaydı. 1937-1938 yıllarında Artvin Vilâyeti'nde bir müstahdemin çalıştığı bir kütüphane vardı ve bu kütüphanenin bir senelik tahsisatı 240 lira ve masrafı 240 liraydı[1192]. 1938-1939 yıllarında Artvin Vilâyeti'nde 1 memurun çalıştığı bir halk kütüphanesi vardı ve bu kütüphanenin bir senelik tahsisatı 240 lira ve bir senelik masrafı 240 liraydı[1193].

Artvin'de Halkevi faaliyetlerine baktığımızda; 1937-1938 yıllarında Artvin Vilâyeti'nde 1 memurun çalıştığı, bir senelik tahsisatı 376 lira ve bir senelik masrafı 376 lira olan bir halkevi mevcuttu[1194]. 1938-1939 yıllarında Artvin Vilâyeti'nde memurun ve müstahdemin çalışmadığı 1 halkevi vardı ve bu halkevinin bir senelik

[1187] A. Gündüz, **Çoruh Havzası ve Artvin**, s.147.
[1188] A. Gündüz, **Çoruh Havzası ve Artvin**, s.147.
[1189] A. Gündüz, **Çoruh Havzası ve Artvin**, s.147.
[1190] **Maarif 1933-1934 İstatistiği**, s.474.
[1191] **Kültür 1934-1935 İstatistiği**, s.402.
[1192] **Maarif 1933-1934 İstatistiği**, s.331.
[1193] **Maarif İstatistiği 1938-1939**, s.484.
[1194] **Maarif 1937-1938 İstatistiği**, s.340.

tahsisatı 5 lira ve bir senelik masrafı 5 liraydı[1195]. 1939-1940 yıllarında Artvin Vilâyeti merkezinde ve Hopa Kazası'nda halkevi vardı. Bu halkevlerinin bir senelik tahsisatı 192 lira ve bir senelik masrafı 192 liraydı[1196].

1940-1941 yıllarında Artvin Vilâyeti merkezinde bir halkevi vardı ve bu halkevinde 1 memur çalışmakta, bir senelik tahsisatı ve masrafı 243 liraydı. Aynı zamanda Hopa Halkevi'nin çalışanı olmamakla birlikte bir senelik tahsisatı 73 lira ve bir senelik masrafı 73 liraydı[1197]. 1941-1942 yıllarında Artvin Vilâyeti'nin merkezinde ve Hopa Kazası'nda bulunan Halkevlerinin kütüphanesinde kimse çalışmamakla birlikte ve bu kütüphanelerin bir senelik tahsisatı 45 lira ve bir senelik masrafı 45 liraydı[1198].

1942-1943 yıllarında Artvin Vilâyeti'nde Merkez ve Hopa Kazası'nda birer Halkevi ve kütüphanesi mevcuttu ve bu kütüphanelerin bir senelik tahsisatı 50 lira ve bir senelik masrafı 50 liraydı[1199]. 1944-1945 yıllarında Halkevleri tarafından açılan Ulus Okulları'nda Artvin Vilâyeti'nde A Sınıfında 1 dershanede 147 erkek öğrenci, 95 kız öğrenci olmak üzere 242 öğrenci eğitim görmekte, B Sınıfında 3 dershanede 15 erkek öğrenci eğitim görmekte ve 2 erkek 2 bayan 4 öğretmen görev yapmaktaydı[1200].

1946-1947 yıllarında Halkevleri tarafından açılan Ulus Okulları'nda Artvin Vilâyeti'nde A Sınıfında 1 dershanede 83 erkek öğrenci, B Sınıfında 1 dershanede 31 erkek öğrenci olmak üzere 114 öğrenci eğitim görmekte ve 2 bayan 12 öğretmen görev yapmaktaydı[1201].

Artvin'de Halk Okuma Odaları faaliyetlerine baktığımızda; 1933-1934 yılında bir tane Halk Okuma Odası vardı[1202]. 1940-1941 yıllarında Artvin Vilâyeti'nde 1 müstahdemin çalıştığı 2 Halkodası vardı ve bu Halkodalarının bir senelik tahsisatı olmamakla birlikte bir senelik masrafı 214 liraydı[1203]. 1941-1942 yıllarında Artvin Vilâyeti'nde 2 müstahdemin çalıştığı 3 Halkodası vardı ve bu Halkodalarının bir senelik tahsisatı olmamakla birlikte bir senelik masrafı 841 liraydı[1204].

1942-1943 yıllarında Artvin Vilâyeti'nde Merkez, Viçe ve Kahve Üstü'nde birer olmak üzere 3 Halk Okuma Odası vardı. Bu odalarda birer müstahdem olmak üzere 3

[1195] **Maarif İstatistiği 1938-1939**, s.492.
[1196] **Maarif İstatistiği 1939-1940**, s.493.
[1197] **Maarif İstatistiği 1940-1941**, s.483.
[1198] **Maarif İstatistiği 1941-1942**, s.488.
[1199] **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, s.508.
[1200] **MEİÖİ 1944-1945**, s.264.
[1201] **MEİÖİ 1946-1947**, s.264.
[1202] **Maarif 1933-1934 İstatistiği**, s.471.
[1203] **Maarif İstatistiği 1940-1941**, s.526-527.
[1204] **Maarif İstatistiği 1941-1942**, s.526-527.

müstahdem çalışmaktaydı ve bu Halkodalarının bir senelik tahsisatı olmamakla birlikte bir senelik masrafı 361 liraydı[1205].

6- Mesleki Kursların Faaliyetleri

Artvin Vilâyeti'nde bugünkü manada mesleki teknik eğitimin temelleri 1931 yılında başlayan çalışmalara dayanmaktaydı[1206]. 1933-1934 eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'ne bağlı Merkez Rize Kazası'nda 1 dershaneli ve 47 erkek öğrenci mevcuduna sahip Fransızca Kursu açıldı. Aynı eğitim-öğretim yılında yine Rize Kazası'nda Meryem H. Şule Dikiş Kursu açılmış ve bu kursta 5 öğrenci eğitim gördü[1207].

1939-1940 eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde Kuvarshan Bakır İşletmesi Dershanesi adında 87 öğrencisi olan mesleki okul açıldı. Bu okulun bir senelik tahsisatı 465 lira ve bu okulun bir senelik masrafı 345 liraydı[1208]. 1941 eğitim-öğretim yılında Mesleki ve Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü'nce bir program geliştirildi ve mesleki ve teknik okullar yurt genelinde olduğu gibi Artvin Vilâyeti'nde yaygınlaşmaya başlamıştı[1209].

1942-1943 eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde 2 dershaneli ve 76 kursiyer öğrencisiyle Artvin Etibank Kuvarshan Bakır İşletmesi Mesleki Kursu açıldı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 900 lira ve bu kursun bir senelik masrafları 130 liraydı[1210].

1945-1946 eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde demircilik ve marangozluk kursu açıldı. Bu kursta 25 öğrenci eğitim görmekte ve 2 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 4.040 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 3.221 liraydı[1211].

1946-1947 eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde demircilik ve marangozluk kursu açıldı. Bu kursta 24 öğrenci eğitim görmekte ve 2 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 5.421 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 4.746 liraydı. Ayrıca Artvin'de Şavşat Kazası'nda 1 dershaneli 40 erkek öğrencinin

---

[1205] **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, s.566-567.
[1206] A. Gündüz, **Çoruh Havzası ve Artvin**, s.149.
[1207] **Maarif 1933-1934 İstatistiği**, s.386, 390.
[1208] **Maarif İstatistiği 1939-1940**, s.364-365.
[1209] A. Gündüz, **Çoruh Havzası ve Artvin**, s.149.
[1210] **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, s.390-391.
[1211] **Milli Eğitim, Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim (MEMTYÖ) 1945-1946**, Pulhan Matbaası 1948, s.144-145.

katıldığı ve 1 öğretmenin eğitim verdiği bir kurs açıldı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 300 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 261 liraydı[1212].

1947-1948 eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde demircilik ve marangozluk kursu açıldı. Bu kursta 18 öğrenci eğitim görmekte ve 2 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 4.583 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 4.571 liraydı[1213]. Ayrıca Artvin'in Şavşat Kazası'nda 1 dershaneli Kur'an Kursu açıldı. Bu kursta 47 erkek öğrenci eğitim görmekte ve 1 öğretmen eğitim vermekteydi. Bu kursun bir senelik tahsisatı 720 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 720 liraydı[1214].

1948-1949 eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde 36 numaralı demircilik ve marangozluk kursu açıldı. Bu kursta 16 öğrenci eğitim görmekte ve 2 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursun tahsisatı bulunmamakla birlikte bir senelik masrafı 4.104 liraydı[1215].

1949-1950 eğitim-öğretim yılında Artvin'de Akşam Kız Sanat Okulu faaliyete geçmişti. Bu okulda 49 biçki-dikiş, 34 kadın çamaşır, 9 çiçek, 8 moda ve 25 nakış olmak üzere 125 öğrenci eğitim gördü ve 2 öğretmen görev yaptı. Bu okulun tahsisatı olmamakla birlikte bir senelik masrafı 2.515 liraydı. Yine bu eğitim-öğretim yılında Artvin Vilâyeti'nde demircilik ve marangozluk kursu açıldı. Bu kursta 8 öğrenci eğitim gördü ve 2 öğretmen görev yaptı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 5.972 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 7.839 liraydı. Ayrıca Artvin'in Şavşat Kazası'nda 1 dershaneli 50 erkek öğrencinin katıldığı ve 1 öğretmenin eğitim verdiği Kur'an Öğrenme Kursu açıldı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 720 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 720 liraydı[1216].

Mesleki kursların içerisinde *"Köy Kadınları Gezici Kursları"* faaliyetleri de baktığımız diğer bir konuydu. Bu doğrultuda 1947-1948 eğitim-öğretim yılında Artvin'de 113 ve 237 Numaralı Köy Kadınları Gezici Kursu açıldı. Bu kursta 64 kursiyer öğrenci eğitim gördü ve 2 öğretmen görev yaptı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 7.509 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 4.412 liraydı[1217].

[1212] **MEMTYÖ 1946-1947**, Pulhan Matbaası 1948, s.158-159, 172-173.
[1213] **MEMTYÖ 1947-1948**, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1949, s.204-205.
[1214] **MEMTYÖ 1947-1948**, s.218-219.
[1215] **MEMTYÖ 1948-1949**, s.238-239.
[1216] **MEMTYÖ 1949-1950**, Doğuş Ltd. O. Matbaası, Ankara, 1952, s.220-221, 272-273, 288-289.
[1217] **MEMTYÖ 1947-1948**, s.182-183.

1948-1949 eğitim-öğretim yılında Artvin'de 113 Numaralı Köy Kadınları Gezici Kursu açıldı. Bu kursta 37 kursiyer öğrenci eğitim gördü ve 1 öğretmen görev yaptı. Bu kursun tahsisatı bulunmamakla birlikte bir senelik masrafı 1.723 liraydı[1218].

1949-1950 eğitim-öğretim yılında Artvin'de 113, 227, 335 ve 336 Numaralı Köy Kadınları Gezici Kursları açıldı. Bu kurslarda 151 kursiyer öğrenci eğitim gördü ve 4 öğretmen görev yaptı. Bu kursun tahsisatı olmamakla birlikte bir senelik masrafı 11.100 liraydı[1219].

C- GİRESUN VİLÂYETİ'NDE EĞİTİM-ÖĞRETİM İŞLERİ

1- İlköğretim Faaliyetleri

I. Dünya Savaşı'ndan Anadolu'nun geneli olumsuz etkilenmişti. Giresun, vilâyet olmadan önce Trabzon'a bağlı bir kaza konumundayken okul, öğretmen ve öğrenci sayısı olarak Doğu Karadeniz Bölgesi ortalamalarının altında kalmıştı[1220]. Giresun'da Meşrutiyet yıllarında Rüştiye (ortaokul) Mektebi açılmış olduğu, bu okulun da Bekirpaşa Caddesi'nde Yeşilgiresun Matbaası karşısındaki binada faaliyet gösterdiği belirtilmektedir[1221]. Anadolu genelinde 1917 yılında 50 tane olan ilkokul sayısı 1923 yılında 17'ye kadar düşmüştü[1222].

Cumhuriyetin ilânından sonra Trabzon Vilâyeti'nden ayrılarak vilâyet olan Giresun'da 2.880 öğrencinin eğitim gördüğü 50 tane erkek mektebi, 357 öğrencinin eğitim gördüğü 7 tane kız mektebi, 75 öğrencinin eğitim gördüğü 1 ana mektebi, 69 öğrencinin eğitim gördüğü 1 özel mektep ve 417 mevcutlu 1 jandarma mektebi olmak üzere toplamda 60 mektep faaliyet göstermekteydi[1223].

Giresun Vilâyeti'nde Cumhuriyetin ilânıyla birlikte yeni okulların yapımına hız verildi. Çanakçı Köyü'nde 5 sınıflı bir ilkokulun temeli atılmış, Tirebolu Kazası'nın Bada Köyü'nde Naibzade Osman Efendi'ye ait bir bina 1.000 lira bedelle alınmış ve okul yapılmıştı.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Giresun Vilâyeti'nde okul yapımına hız verildiği görülmekteydi. Çanakçı Köyü'nde 5 sınıflı bir ilkokulun temeli merasimle atılmış,

---

[1218] **MEMTYÖ 1948-1949**, Yeni Matbaa, Ankara, 1950, s.220.
[1219] **MEMTYÖ 1949-1950**, s.247-248.
[1220] Milli Eğitim Müdürlüğü, **Giresun İli Eğitim Belgeseli Cumhuriyetten Önce ve Cumhuriyet Döneminde**, Giresun, 1998, s.32.
[1221] S. Karaibrahimoğlu, **Giresun (Bütün Yönleri ve Kazaları İle)**, s.130.
[1222] Milli Eğitim Müdürlüğü, **Giresun İli Eğitim Belgeseli Cumhuriyetten Önce ve…**,, s.32.
[1223] Giresun Vilâyeti'nde kurulan Jandarma Mektebi'nin detaylarına Giresun Vilâyeti'nde Mesleki Kursların Faaliyetleri bölümünde yer verilmiştir. (**Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926**, s.875.)

ardından Tirebolu Kazası Bada Köyü'nde Naibzade Osman Efendi'ye ait okul olmaya müsait bir bina 1.000 liraya satın alınmıştı[1224]. 1923-1924 eğitim-öğretim yılında Türkiye'deki toplam okul sayısı 5.134'tü. Giresun Vilâyeti'nde ise 20 civarında ilkokul mevcuttu[1225].

Tablo 18. 1926 Yılında Giresun Vilâyeti'nde İlkokul Sayısı[1226]

Yerleşim Yeri	İlk Kız Mektebi	İlk Erkek Mektebi	Toplam
Giresun Merkez	2	3+8	13
Bulancak Nahiyesi	1	8	9
Piraziz Nahiyesi	1	6	7
Yavuz Kemal Nahiyesi	-	4	4
Keşap Nahiyesi	1	10	11
Tirebolu Nahiyesi	1	1+10	12
Görele Nahiyesi	1	1+12	14
Toplam	7	63	70

1926 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde 74 okul mevcuttu[1227]. 63'ü erkek ilkokulu, 7'si kız ilkokulu olmak üzere toplam 70 ilkokul faaliyetteydi. Bu tabloda Şebinkarahisar, Alucra ve Çamoluk Kazalarındaki okullar dâhil değildi. Giresun Vilâyeti merkezinde Yeşilgiresun, Gazipaşa, Halide Hatun, İsmet Paşa ve Nilüfer Hatun İlkokulları, Tirebolu'da Sakarya ve Merkez İlkokulları ile Görele'de Merkez İlkokulu tanınmış okullardandı[1228]. Ayrıca Giresun Vilâyeti'nde 3'ü anaokulu, 2'si ortaokul olmak üzere 5 okul da faaliyetteydi[1229]. Giresun Vilâyeti Merkez Kazası'nda 1 anaokulu, 2 kız ilkokulu, 3 erkek ilkokulu, Giresun Vilâyeti merkez köylerinde ise 8 erkek ilkokulu, Bulancak Nahiyesi'nde; 1 kız ilkokulu, 8 erkek ilkokulu, Keşap Nahiyesi'nde; 1 kız ilkokulu, 10 erkek ilkok1""ulu, Yavuzkemal Nahiyesi'nde; 4 ilkokulu, Tirebolu Kazası merkezinde; 1 anaokulu, 1 kız ilkokulu, 1 erkek ilkokulu,

[1224] Bu paranın 300 lira kadarını muhasebe-i hususiye, 300 lirasını bina sahibi Osman Efendi, 400 lirasını da köy halkı ödemişti**. (Yeşil Gireson**, 17 Şubat 1929.)
[1225] Mustafa Cin, *"Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Giresunda Eğitim-Öğretim Faaliyetleri"*, **Yeşil Giresun Gazetesine Göre Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun**, Yeşil Giresun Yayınları Ankara, 2003, s.166-167.
[1226] **Yeşil Gireson**, 6 Eylül 1927.
[1227] **Yeşil Gireson**, 6 Eylül 1926.
[1228] **Yeşil Gireson**, 20 Aralık 1928.
[1229] Ahmet Gürsoy, **Tek Parti Döneminde Giresun'da Eğitim (1923-1950)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2000, s.29; S. Sarısaman, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun (1923-1930),** s.194-195.

Tirebolu Kazası köylerinde ise 10 erkek ilkokulu, Görele Kaza merkezinde; 1 anaokulu, 1 kız ilkokulu, 1 erkek ilkokulu, köylerinde 12 ilkokulu bulunmaktaydı[1230].

1926-1927 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde 72 ilkokul mevcuttu ve bu okullarda 4.056 öğrenci eğitim görmekte ve 133 öğretmen görev yapmaktaydı. 1927-1928 eğitim-öğretim yılında 194 öğrenci, 1928-1929 eğitim-öğretim yılında 224 öğrenci, 1929-1930 eğitim-öğretim yılında 289 öğrenci, 1930-1931 eğitim-öğretim yılında 921 öğrenci, 1931-1932 eğitim-öğretim yılında 639 öğrenci, 1932-1933 eğitim-öğretim yılında 719 öğrenci eğitim gördü[1231].

1930'lu yıllara gelindiğinde Giresun Vilâyeti'nde okul sayısı ve öğrenci sayısı artmıştı. Giresun Vilâyeti dâhilinde okul sayısı 81'e çıkmış, yeni yapılacak okul inşaatları için kararlar alınmıştı[1232].

1933-1934 eğitim-öğretim yılında Türkiye genelinde 6.383 ilkokul, 10.320 erkek ve 4.803 kadın öğretmen olmak üzere 15.123 öğretmen, 385.247 erkek ve 205.922 kız olmak üzere 591.169 öğrenci mevcuttu[1233]. Bu eğitim-öğretim yılında vilâyette 60 ilkokul mevcuttu. Bu okullarda 6.241 öğrenci eğitim görmekte ve 147 öğretmen görev yapmaktaydı. Vilâyette bulunan ilkokulların senelik toplam tahsisatı 119.745 lira ve bu okulların bir senelik toplam masrafı 109.949 liraydı[1234]. Ayrıca 1934 senesi itibariyle muhtelif kaza ve nahiyelerde 5 mektebin açılma ve temel atma merasimi yapıldı[1235].

1934-1935 eğitim-öğretim yılında Türkiye genelinde 6.402 ilkokul, 10.216 erkek ve 4.886 kadın öğretmen olmak üzere 15.102 öğretmen, 426.880 erkek ve 220.621 kız olmak üzere 647.501 öğrenci mevcuttu[1236]. Giresun Vilâyeti'nde bu eğitim-öğretim yılında 55 ilkokul mevcuttu. Bu okullarda 6.814 öğrenci eğitim görmekte ve 164 öğretmen görev yapmaktaydı. Giresun Vilâyeti'nde bulunan ilkokulların senelik toplam tahsisatı 129.518 lira ve bu okulların bir senelik toplam masrafı 116.152 liraydı[1237].

1935-1936 eğitim-öğretim yılında Türkiye genelinde 6.274 ilkokul, 9.996 erkek ve 4.953 kadın öğretmen olmak üzere 14.949 öğretmen, 454.126 erkek ve 233.974 kız olmak üzere 688.100 öğrenci mevcuttu[1238]. Giresun Vilâyeti'nde bu eğitim-öğretim

---

[1230] S. Sarısaman, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun (1923-1930)**, s.194-195.
[1231] A. Gürsoy, **Tek Parti Döneminde Giresun'da Eğitim (1923-1950)**, s.34-35, 39; Osman Yalçın, **Giresun**, Özyürek Yayınevi, İstanbul, 1979, s.38.
[1232] **Yeşil Gireson**, 20 Şubat 1930.
[1233] 1933-1934 ders yılına kadar Giresun Vilâyeti'ne eğitim harcaması olarak ne kadar tahsisat ayrıldığı ve vilâyetin senelik masrafları Maarif İstatistiklerinde belirtilmemektedir. (**İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII.)
[1234] **Maarif 1933-1934 İstatistiği**, s. XVIII, XXII, 215.
[1235] **Nafia İşleri Mecmuası**, S.5, (Teşrinievvel/Ekim-1934), s.54.
[1236] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII.
[1237] **Kültür 1934-1935 İstatistiği**, s.XX, XXIV, 184; Osman Yalçın, **Giresun**, s.38.
[1238] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII.

yılında 59 ilkokul mevcuttu. Bu okullarda 8.246 öğrenci eğitim görmekte ve 161 öğretmen görev yapmaktaydı. Vilâyette bulunan okulların senelik toplam tahsisatı 572.287 liraydı. Ayrıca bu tahsisat içinde ilkokullara ayrılan pay 140.786 lira ve bu okulların bir senelik toplam masrafı 124.897 liraydı[1239].

1937-1938 eğitim-öğretim yılında Türkiye genelinde 6.700 ilkokul, 10.483 erkek ve 5.292 kadın öğretmen olmak üzere 15.775 öğretmen, 509.949 erkek ve 254.742 kız olmak üzere 764.691 öğrenci mevcuttu[1240]. Giresun Vilâyeti'nde bu eğitim-öğretim yılında 68 ilkokul mevcuttu. Bu okullarda 10.398 öğrenci eğitim görmekte ve 162 öğretmen görev yapmaktaydı. Vilâyette bulunan okulların bir senelik tahsisatı 533.385 liraydı. Ayrıca bu tahsisat içinde ilkokullara ayrılan pay 152.517 lira ve bu okulların bir senelik toplam masrafı 139.735 liraydı[1241].

1938-1939 eğitim-öğretim yılında Türkiye genelinde 7.863 ilkokul, 11.607 erkek ve 5.757 kadın öğretmen olmak üzere 17.120 öğretmen, 547.122 erkek ve 266.410 kız olmak üzere 813.532 öğrenci mevcuttu[1242]. Giresun Vilâyeti'nde bu eğitim-öğretim yılında 72 ilkokul mevcuttu. Bu okullarda 11.482 öğrenci eğitim görmekte ve 179 öğretmen görev yapmaktaydı. Vilâyette bulunan okulların bir senelik tahsisatı 536.000 liraydı. Ayrıca bu tahsisat içinde ilkokullara ayrılan pay 165.695 lira ve bu okulların bir senelik toplam masrafı 152.628 liraydı[1243]. Giresun Vilâyeti Merkezi'nde yaptırılacak olan 10 dershaneli ilkokul binası 24 Mart 1939 tarihinde 20.153,05 lira keşif bedeliyle ve Daimi Encümen'in onayıyla kabul edildi[1244].

1939-1940 eğitim-öğretim yılında Türkiye genelinde 9.418 ilkokul, 13.290 erkek ve 5.757 kadın öğretmen olmak üzere toplam 19.047 öğretmen, 619.246 erkek ve 285.893 kız olmak üzere toplam 905.139 öğrenci mevcuttu[1245]. Giresun Vilâyeti'nde bu eğitim-öğretim yılında 66 resmi gündüz, 20 eğitmenli köy okulu olmak üzere toplam 86 ilkokul mevcuttu. Bu okullarda 12.078 öğrenci eğitim görmekte ve 200 öğretmen görev yapmaktaydı. Eğitmenli okullarda 606 erkek, 249 kız olmak üzere 855 öğrenci eğitim görmekteydi. Giresun Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 424.271 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 171.502 lira ve bir senelik masraflar toplamı 159.586 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 1.540 lira ve bu okulların bir senelik

[1239] **Kültür 1935-1936 İstatistiği**, s.XIV, XVIII, 120, 124.
[1240] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII.
[1241] **Maarif 1937-1938 İstatistiği**, s. XVI, XX, 141, 145.
[1242] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII.
[1243] **Maarif İstatistiği 1938-1939**, s.XVI, XVIII, 182, 187.
[1244] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.11, (Nisan-1938), s.57.
[1245] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII.

masrafı 1.000 liraydı. Resmi gündüz ilkokullarının bir senelik tahsisatı 169.962 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 159.586 liraydı[1246]. Ayrıca Giresun Vilâyeti'nde bulunan bir ilkokulun çatı inşaatının 7 Aralık 1940 tarihinde 7.339,34 lira muvakkat keşif bedeliyle yapılmasına karar verildi[1247]. 22 Ocak 1941'de onaylanan 8.353,47 lira taahhüt bedeliyle inşaata devam edildi[1248]. 20 Ocak 1942 tarihinde onaylanan 45.128,46 lira keşif bedeliyle devam etmişti[1249]. 11 Mayıs 1942 tarihinde 19.705,10 lira kati kabul keşif bedeliyle inşaata devam edildi[1250].

1940-1941 eğitim-öğretim yılında Türkiye genelinde 10.596 ilkokul, 14.584 erkek ve 5.981 kadın öğretmen olmak üzere toplam 20.565 öğretmen, 661.279 erkek ve 294.678 kız olmak üzere toplam 955.957 öğrenci mevcuttu[1251]. Giresun Vilâyeti'nde 122 resmi gündüzlü, 39 eğitmenli köy okulu olmak üzere toplam 161 ilkokul mevcuttu. Resmi gündüzlü okullarda 24.716 çocuk eğitim görmekte, 187 öğretmen ve eğitmenli okullarda 39 öğretmen görev yapmaktaydı. Giresun Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 374.402 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 188.264 lira ve bir senelik masrafı 171.460 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 4.449 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 4.449 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 183.815 lira ve bu okulların bir senelik masrafları 171.460 liraydı[1252]. Ayrıca 3 Şubat 1941 başlangıç tarihi ve 8 Mayıs 1941 bitiriliş tarihi olarak belirlenen Giresun Merkez İlkokul tamiri işi için 10.349 lira taahhüt bedeli onaylandı. 13 Şubat 1941 başlangıç ve 15 Mayıs 1941 bitiriliş tarihi olarak belirlenen Giresun Gazipaşa İlkokul tamiri işi için 4.633 lira taahhüt bedeli onaylandı[1253]. 15 Kasım 1941 başlama tarihiyle Alucra Zil Köyü İlkokulu tamiri işi için 6.000,00 lira taahhüt bedeli kabul edildi[1254].

1941-1942 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde ilkokul ve eğitmenli köy okulu dâhil toplam 114 okul mevcuttu. Bu okullarda 13.819 öğrenci eğitim görmekte ve 234 öğretmen görev yapmaktaydı. Giresun Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 381.145 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 198.441 lira ve masrafları 187.364 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 7.420 lira ve bu okulların bir senelik

[1246] **Maarif İstatistiği 1939-1940**, s.XIV, XVIII, 116, 150, 156.
[1247] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.7, (Kânunuevvel/Aralık-1940), s.62; **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1941), s.198; **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1941), s.204.
[1248] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.10, (Mart-1941), s.105.
[1249] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-İkinci Teşrin/Kasım-1942), s.28.
[1250] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.1-2, (Haziran-Temmuz-1942), s.75; **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-İkinci Teşrin/Kasım-1942), s.30.
[1251] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII.
[1252] **Maarif İstatistiği 1940-1941**, s.14, 64, 126, 154, 159.
[1253] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1941), s.199.
[1254] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-İkinci Teşrin/Kasım-1942), s.25.

masrafları 7.411 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 191.021 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 187.364 liraydı[1255].

1942-1943 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde ilkokul ve eğitmenli köy okulu dâhil toplam 117 okul mevcuttu. Bu okullarda 13.591 öğrenci eğitim görmekte ve 233 öğretmen görev yapmaktaydı. Giresun Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 474.109 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 221.362 lira ve masrafları 227.951 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 9.226 lira ve bu okulların bir senelik masrafları 8.938 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 218.725 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 212.424 liraydı[1256].

1944-1945 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde resmi gündüzlü 76 ilkokul ve eğitmenli 60 köy okulu olmak üzere toplam 136 okul mevcuttu. Bu okullarda 14.451 öğrenci eğitim görmekte ve resmi gündüzlü ilkokullarda 59, eğitmenli köy okullarında 61 öğretmen olmak üzere 120 öğretmen görev yapmaktaydı. Giresun Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 1.017.466 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 445.567 lira ve masrafları 455.349 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 26.568 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 26.115 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 428.781 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 419.452 liraydı[1257]. Giresun Vilâyeti'ndeki resmi ve özel ilkokullara devletin bütçesinden yapılan bir senelik masrafların toplamı 455.190 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde devlet bütçesinden aktarılan ve enstitü mezunlarının çalıştıkları resmi köy ilkokullarının bir yıllık tahsisatı 2.401 lira ve bu okulların bir senelik masrafları 9.623 liraydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında eğitmenli köy okullarında 16 yaşından yukarı olan vatandaşlar için açılan akşam okullarında okuma-yazma kursları açıldı. Bu kurslara 285 öğrenci katılmış ve 13 eğitmen görev yaptı[1258]. Ayrıca 7 Mart 1944 tarihinde Giresun Vilâyet Merkezi'nde yeni okul şube binasında yapılacak tamirat işine 10.349,36 lira verilmesi onaylandı. 11 Nisan 1944 tarihinde Görele Kazası'nda 5 sınıflı bir ilkokul binası yapılması için 75.286,02 lira keşif kabul bedeliyle yapılması kabul edildi[1259].

[1255] S. S. Aykut, **İktisadi ve İçtimai Türkiye Rakamlarla Türkiye'de Kültür Hareketleri**, VI, s.9; **Maarif İstatistiği 1941-1942**, s.XX, 152, 157.
[1256] **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, s.XVI, 152, 157.
[1257] Giresun Vilâyeti'nde 1944-1945 ders yılında 136 tane okul olduğu, 256 tane öğretmenin görev yaptığı ve 17.350 öğrencinin eğitim gördüğü belirtilmektedir. Milli Eğitim İlköğretim istatistiklerinde bu rakamlardan sadece okul sayısı tutmakta, öğretmen ve öğrenci sayıları tutmamaktadır. (O. Yalçın, **Giresun**, S.yok.); **MEİÖİ 1944-1945**, s.15, 43, 57, 92-93, 214, 224, 229.
[1258] **MEİÖİ 1944-1945**, s.231, 238, 269.
[1259] **Nafia Dergisi**, S.1, (Ağustos-1945), s.89-90.

1945-1946 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde resmi gündüzlü 84 ilkokul ve 65 eğitmenli köy okulu olmak üzere toplam 149 ilkokul mevcuttu. Bu okullarda 18.496 öğrenci eğitim görmekte, resmi gündüzlü ilkokullarda 65, eğitmenli okullarda 65 öğretmen olmak üzere 130 öğretmen görev yapmaktaydı. Giresun Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 620.555 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 208.240 lira ve masrafları 267.920 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 35.886 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 33.652 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 231.884 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 174.476 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde devlet bütçesinden aktarılan ve enstitü mezunlarının çalıştıkları resmi köy ilkokullarının bir yıllık tahsisatı 2.784 lira ve bu okulların bir senelik masrafları 2.605 liraydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında eğitmenli köy okullarında 16 yaşından yukarı olan vatandaşlar için açılan akşam okullarında okuma-yazma kursları açıldı. Bu kurslara 1.573 öğrenci katılmış ve 40 eğitmen görev yaptı. Aynı kursların akşam okuluna 462 kişi katılmıştı[1260].

1946 eğitim-öğretim yılında Tirebolu-Karakaya Bölge Pansiyonlu Okulu'nun işletme planının yerinde yapılması için Beşikdüzü Enstitüsü Müdürü okula gelmişti. Okulun etrafında yapılması düşünülen 4 öğretmenevi, 2 ahır, 2 kümes, 1 arılık, 4 işlik, 1 köy hamamı, fırın, okul kooperatifi ve ön plana alınmış olan kiremit ocaklarının yeri tespit edildi[1261]. Ayrıca 1946 yılı itibariyle Nefispiraziz, Eynece Köyleri Öğretmenevleri ile Balçıklı, Şıhlı, Gökçeali Köyleri Okulları inşaatları aralıksız devam ediyordu. Giresun Vilâyeti bütçesinden Balçıklı Köyü'ne 100, Şıhlı Köyü'ne ise 200 lira yardım yapıldı[1262]. Dereli Bucağında Küçükahmet, Gekrez ve Dereli Köylerinde birer okul ve öğretmenevi, Keşap'ın Vazanıt, Kaşaltı, Gönüllü ve Harami Köyleri'nde birer okul ve öğretmenevi, Tirebolu Kazası'nın Zefre ve Civril Köyleri'nde birer okul ve öğretmenevi, Görele Kazası'nın Külef, Aralık, Yukarıköseler, Görele, Isaklı, Yeniköy, Çavuşlu Köyleri'nde birer öğretmenevi, Giresun Vilâyeti Merkez Kazası'nın Akyoma ve Kemaliye Köyleri'nde de birer öğretmenevi yapıldı[1263].

1946-1947 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde resmi gündüzlü 96 ilkokul ve 84 eğitmenli köy okulu olmak üzere toplam 180 ilkokul mevcuttu. Resmi gündüzlü ilkokullarda 15.664 öğrenci, eğitmenli okullarda 3.924 öğrenci olmak üzere

---

[1260] **MEİÖİ 1945-1946**, s.15-269.
[1261] **Yeşil Giresun**, *"Tirebolu-Karakaya Bölge Okulunun İşletme Planı Yapıldı"*, S.921, (16 Mart 1946), s.2.
[1262] **Yeşil Giresun**, *"Köy Okulları İnşaatı İlerliyor"*, S.925, (22 Haziran 1946), s.2.
[1263] **Yeşil Giresun**, *"Bu Sene"*, S.952, (26 Ekim 1946), s.1.

19.588 öğrenci eğitim görmekte, resmi gündüzlü ilkokullarda 77, eğitmenli okullarda 84 öğretmen olmak üzere 161 öğretmen görev yapmaktaydı. Giresun Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 1.000.872 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 412.192 lira ve masrafları 458.230 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 38.040 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 37.815 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 420.190 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 374.377 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde devlet bütçesinden aktarılan ve enstitü mezunlarının çalıştıkları resmi köy ilkokullarının bir senelik tahsisatı 13.430 lira ve bu okulların bir senelik masrafları 11.829 liraydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında eğitmenli köy okullarında 16 yaşından yukarı olan vatandaşlar için açılan akşam okullarında okuma-yazma kursları açıldı. Bu kurslara 908 öğrenci katılmış ve 28 eğitmen görev yaptı. Aynı kursların akşam okullarına 164 kişi katılmıştı[1264].

1947-1948 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde resmi gündüzlü 189 ilkokul ve 170 eğitmenli köy okulu olmak üzere 359 ilkokul mevcuttu. İlkokullarda 19.450 öğrenci eğitim görmekte ve 239 öğretmen görev yapmaktaydı. Giresun Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 1.323.917 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 716.524 lira ve masrafları 736.960 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 87.870 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 87.129 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 605.192 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 588.629 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde devlet bütçesinden aktarılan ve enstitü mezunlarının çalıştıkları resmi köy ilkokullarının bir senelik tahsisatı 38.004 lira ve bu okulların bir senelik masrafları 35.724 liraydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında eğitmenli köy okullarında 16 yaşından yukarı olan vatandaşlar için açılan akşam okullarında okuma-yazma kursları açıldı. Bu kurslara 67 öğrenci katılmış ve 5 eğitmen görev yaptı[1265].

1947 eğitim-öğretim yılında açılacak olan Görele Kazası'nın Yeniköy, Heri, Ören Köyleri'ndeki okul inşaatları da hızlı bir şekilde ilerlemekteydi[1266]. Ayrıca Şebinkarahisar Kazası köylerinde de okullar yapılmaya başlanmış ve 1 Haziran 1947'de Ahurcuk Köyü İlkokulu'nun temeli atılmış ve Alna ve Alişar Köyleri'nde yapılacak okul binalarının da inşası ele alınmış ve bunlar için gerekli olan malzemelerin hazırlıklarına başlandı. Bundan başka mevcut olup harap bir şekilde olan Turplu

[1264] **MEİÖİ 1946-1947**, s.14-271.
[1265] **MEİÖİ 1947-1948**, s.86-293.
[1266] **Yeşil Giresun**, 26 Ekim 1946, s.1.

Okulu'nun da tamiri için harekete geçilmiş ve kerestenin sağlanması için Devlet Orman İşletmesi ruhsat verdi[1267].

1948-1949 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde resmi gündüzlü 190 ilkokul ve 171 eğitmenli köy okulu olmak üzere 361 ilkokul mevcuttu. İlkokullarda 18.681 öğrenci eğitim görmekte ve 270 öğretmen görev yapmaktaydı. Giresun Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 835.519 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 531.047 lira ve bir senelik masrafları 560.522 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 50.347 liraydı[1268].

1949 eğitim-öğretim yılında devlet tarafından köy okulları için gönderilen 156.000 lira ile çeşitli tipte 13 okul, 4 öğretmenevi ve 1 sağlık memuru evi yaptırıldı. 1949 yılında yapılacak bu okul, öğretmen ve sağlık evleri için gerekli olan tomrukların Milli Eğitim Bakanlığı'nca Giresun Devlet Orman İşletmesi'nden alınması kararlaştırılmıştır. Ayrıca 2 okul, 1 öğretmenevi ve 1 dersliğin eksiklerinin tamamlanması işi 1950 yılında yapılmak üzere programa alınmıştı[1269].

1949-1950 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde resmi gündüzlü 196 ilkokul ve 177 eğitmenli köy okulu olmak üzere 373 ilkokul mevcuttu. İlkokullarda 18.960 öğrenci eğitim görmekte ve 297 öğretmen görev yapmaktaydı. Giresun Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 1.101.784 liraydı[1270]. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında eğitmenli köy okullarında 16 yaşından yukarı olan vatandaşlar için açılan akşam okullarında okuma-yazma kursları açıldı. Bu kurslara 30 öğrenci katılmış ve 1 eğitmen görev yaptı. Aynı kursların akşam okullarına 31 kişi katılmıştı.[1271]

2- Ortaöğretim Faaliyetleri

Cumhuriyetin ilânı öncesinde rüştiyelerin temellendirildiği bir ortaokul geleneği vardı. Bu gelenek doğrultusunda ilkokullar temel alınarak ortaokulların kurulduğu bilinmektedir. Giresun Vilâyeti'nde ilk defa Halede Hatun Kız Nümune Mektebi olarak faaliyet gösteren bir bina ortaokula devredildi. Böylece 1924-1925 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde ortaokul faaliyetleri başladı[1272]. Bu okulun öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere dönemin Giresun Vilâyeti Maarif Müdürü öğretmen

[1267] **Yeşil Giresun**, 28 Haziran 1947, s.1.
[1268] 1948-1949 ders yılında Giresun Vilâyeti'nde bulunan eğitmenli köy okullarının masraflarıyla ilgili bilgi verilmemiştir.(**MEİÖİ 1948-1949**, s.86-87, 245, 264-265.)
[1269] **Yeşil Giresun**, 25 Şubat 1950, s.1.
[1270] 1949-1950 ders yılında Giresun Vilâyeti'nde resmi gündüzlü ve eğitmenli köy okullarının senelik tahsisatı ve masrafıyla ilgili bilgi verilmemiştir. (**MEİÖİ 1949-1950**, s.88-89, 255, 274-275, 296.)
[1271] **MEİÖİ 1948-1949**, s.312, 314.
[1272] **Işık**, 6 Teşrinievvel 1924.

getirmek için İstanbul'a gitti[1273]. Cumhuriyetin ilânından 1926 yılına kadar Giresun Vilâyeti'nde 6 ortaokul mevcuttu[1274].

1926-1927 eğitim-öğretim yılında Giresun Kız Orta Mektebi kapatılarak 1927-1928 eğitim-öğretim yılında Giresun Erkek Orta Mektebi ile birleştirilmişti. Kız ve erkek ortaokullarının birleştirilmesinde Milli Eğitim Bakanlığı'nın aldığı karma eğitim kararının etkisi vardı. Bu eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde 3 ortaokul mevcuttu ve bu okullarda 131 öğrenci eğitim görmekte ve 28 öğretmen görev yapmaktaydı[1275].

1933-1934 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde 2 ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 396 öğrenci eğitim görmekte ve 18 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 10'u Giresun Ortaokulu'nda, 8'i Şebinkarahisar Ortaokulu'nda görev yapmaktaydılar[1276]. Giresun Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 15.510 lira ve bu ortaokulun masrafı 15.050 liraydı. Şebinkarahisar Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 8.904 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 8.798 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'ndeki ortaokulların toplam tahsisatı 24.414 lira ve bu ortaokulların toplam masrafı 23.848 liraydı.1934-1935 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde 2 ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 418 öğrenci eğitim görmekte ve 21 öğretmen görev yapmaktaydı. Giresun Merkez Kazası'nda 11'i erkek 2'si bayan olmak üzere 13 öğretmen görev yapmaktaydı. Giresun Karma Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 14.306 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafları 13.762 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Şebinkarahisar Kazası'nda 8 öğretmen görev yapmaktaydı. Bir senelik tahsisatı 6.811 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 6.685 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'ndeki ortaokulların toplam tahsisatı 21.117 lira ve bu ortaokulların toplam masrafı 20.447 liraydı[1277].

1935-1936 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde 2 ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 450 öğrenci eğitim görmekte ve 20 öğretmen görev yapmaktaydı. Giresun Ortaokulu'nda 12 öğretmen görev yapmakta ve bir senelik tahsisatı 17.786 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 16.452 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Şebinkarahisar Ortaokulu'nda 8 öğretmen görev yapmaktaydı. Bir senelik tahsisatı 7.281 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 7.149 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Giresun

[1273] **Işık**, 10 Teşrinisani/Kasım 1924.
[1274] **Yeşilgireson**, 6 Eylül 1926.
[1275] A. Gürsoy, **Tek Parti Döneminde Giresun'da Eğitim (1923-1950)**, s.40; **Giresun 1973 İl Yıllığı**, s.78.
[1276] **Maarif 1933-1934 İstatistiği**, s.XVIII, XXII, 286-287.
[1277] **Kültür 1934-1935 İstatistiği**, s. XX, XXIV,239-244, 289-299.

Vilâyeti'ndeki ortaokulların toplam tahsisatı 25.067 lira ve bu ortaokulların toplam masrafı 23.601 liraydı[1278].

1937-1938 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde 2 ortaokul mevcuttu. Bu ortaokullarda 633 öğrenci eğitim görmekte Giresun Ortaokulu'nda 14, Şebinkarahisar Ortaokulu'nda 8 olmak üzere 22 görev yapmaktaydı. Giresun Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 24.903 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 21.296 lira ve Şebinkarahisar Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 9.169 ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 9.169 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'ndeki ortaokulların toplam tahsisatı 34.072 lira ve bu ortaokulların toplam masrafı 30.465 liraydı[1279].

1938-1939 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde 2 ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 732 öğrenci eğitim görmekte ve 28 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 19'u Giresun Ortaokulu'nda, 9'u Şebinkarahisar Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Giresun Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 24.945 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 24.228 lira ve Şebinkarahisar Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 10.917 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 10.501 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'ndeki ortaokulların toplam tahsisatı 35.862 lira ve bu ortaokulların toplam masrafı 34.729 liraydı[1280].

1939-1940 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde 2 ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 657 öğrenci eğitim görmekte ve 31 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 22'si Giresun Ortaokulu'nda, 9'u Şebinkarahisar Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Giresun Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 27.884 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 26.203 lira ve Şebinkarahisar Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 13.129 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 12.318 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'ndeki ortaokulların toplam tahsisatı 41.013 lira ve bu ortaokulların toplam masrafı 38.521 liraydı[1281]. Ayrıca 4 Eylül 1940 başlangıç ve 15 Ocak 1941 bitiriliş tarihi olarak belirlenen Giresun Ortaokulu tamiri işi için 7.948 lira taahhüt bedeli onaylandı. 6 Mayıs 1941 tarihinde Giresun Ortaokulu 7.999,99 lira taahhüt bedeliyle inşaatı onaylandı[1282].

1940-1941 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde 2 ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 1.208 öğrenci eğitim görmekte ve 27 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu

[1278] **Kültür 1935-1936 İstatistiği**, s. XVIII, XIV, 170-174.
[1279] **Maarif 1937-1938 İstatistiği**, s.XVI, XX, 188-189, 193, 195.
[1280] **Maarif 1938-1939 İstatistiği**, s.XIV, XVIII, 269, 271, 275, 277.
[1281] **Maarif İstatistiği 1939-1940**, s.XIV, XVIII, 245, 247, 251, 253.
[1282] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1941), s.198, 205; **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.12, (Mayıs-1941), s.100.

öğretmenlerden 19'u Giresun Ortaokulu'nda, 8'i Şebinkarahisar Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Giresun Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 35.597 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 35.035 lira ve Şebinkarahisar Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 10.675 ve bu ortaokulun masrafı 10.675 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'ndeki ortaokulların toplam tahsisatı 46.272 lira ve bu ortaokulların toplam masrafı 45.710 liraydı[1283]. Ayrıca 12 Eylül 1941 başlama tarihi ve 12 Ekim 1941 tarihinde ikmal edilecek olan Giresun Ortaokulu'nun tamiri işi için 3.312,81 lira taahhüt keşif kabul bedeli kabul edildi[1284].

1941-1942 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde 2 ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 975 öğrenci eğitim görmekte ve 29 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 20'si Giresun Ortaokulu'nda, 9'u Şebinkarahisar Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Giresun Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 34.220 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 33.306 lira ve Şebinkarahisar Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 12.838 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 12.738 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'ndeki ortaokulların toplam tahsisatı 47.058 lira ve bu ortaokulların toplam masrafı 46.044 liraydı[1285]. Ayrıca 28 Ağustos 1942 tarihinde Giresun Ortaokulu tamiri işi için 7.898,02 lira keşif bedeli kabul edildi[1286].

1942-1943 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde 2 ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 947 öğrenci eğitim görmekte ve 33 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 23'ü Giresun Ortaokulu'nda, 10'u Şebinkarahisar Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Giresun Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 35.447 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 35.102 lira ve Şebinkarahisar Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 16.148 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 16.148 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'ndeki ortaokulların toplam tahsisatı 51.595 lira ve bu ortaokulların toplam masrafı 51.250 liraydı[1287]. Ayrıca 22 Ağustos 1943 tarihinde Giresun Ortaokul binasının tamiratı işi için 7.898,02 lira kati kabul keşif bedeliyle onaylandı[1288].

1943-1944 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde 2 ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 860 öğrenci eğitim görmekte ve 30 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 20'si Giresun Ortaokulu'nda, 10'u Şebinkarahisar Ortaokulu'nda görev

[1283] **Maarif İstatistiği 1940-1941**, s.206-257.
[1284] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-İkinci Teşrin/Kasım-1942), s.23.
[1285] **Maarif İstatistiği 1941-1942**, s.XX, 255, 263.
[1286] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-İkinci Teşrin/Kasım-1942), s.30.
[1287] **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, s.XVI, 259, 269.
[1288] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.3-4, (Ağustos-Eylül-1943), s.75.

yapmaktaydı. Giresun Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 36.199 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 35.376 lira ve Şebinkarahisar Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 20.741 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 18.139 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 56.940 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 53.515 liraydı[1289].

1944-1945 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde 2 ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 783 öğrenci eğitim görmekte ve 26 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 17'si Giresun Ortaokulu'nda, 9'u Şebinkarahisar Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Giresun Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 41.252 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 40.070 lira ve Şebinkarahisar Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 22.191 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 19.584 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 63.443 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 59.654 liraydı[1290].

1945-1946 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde 5 ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 1.074 öğrenci eğitim görmekte ve 56 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 16'sı Giresun Ortaokulu'nda, 11'i Giresun Erkek Orta Sanat Okulu'nda, 10'u Giresun Orta Ticaret Okulu'nda, 7'si Görele Ortaokulu'nda ve 12'si Şebinkarahisar Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Giresun Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 20.743 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 20.410 lira, Giresun Erkek Orta Sanat Okulu'nun bir senelik tahsisatı 10.916 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 8.616 lira, Giresun Orta Ticaret Okulu'nun bir senelik tahsisatı 1.859 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 1.859 lira, Görele Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 3.674 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 3.134 lira ve Şebinkarahisar Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 11.782 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 10.784 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 48.974 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 43.803 liraydı[1291].

1946-1947 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde 5 ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 1.126 öğrenci eğitim görmekte ve 56 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 20'si Giresun Ortaokulu'nda, 13'ü Giresun Erkek Orta Sanat Okulu'nda, 5'i Giresun Orta Ticaret Okulu'nda, 7'si Görele Ortaokulu'nda ve 11'i

[1289] **MEOÖİ 1943-1944**, s.14, 73, 88.
[1290] **MEOÖİ 1944-1945**, s.14-16, 73, 86.
[1291] **MEOÖİ 1945-1946**, s.16-88; **MEMTYÖ 1945-1946**, s.36-113.

Şebinkarahisar Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Giresun Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 41.534 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 41.347 lira, Giresun Erkek Orta Sanat Okulu'nun bir senelik tahsisatı 38.095 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 37.116 lira, Giresun Orta Ticaret Okulu'nun bir senelik tahsisatı 17.351 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 15.219 lira, Görele Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 17.068 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 16.585 lira ve Şebinkarahisar Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 20.798 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 20.081 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 134.846 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 130.348 liraydı[1292].

1947-1948 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde 3 ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 1.160 öğrenci eğitim görmekte ve 57 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 17'si Giresun Ortaokulu'nda, 12'si Giresun Erkek Orta Sanat Okulu'nda, 7'si Giresun Orta Ticaret Okulu'nda, 11'i Görele Ortaokulu'nda ve 10'u Şebinkarahisar Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Giresun Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 75.485 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 75.176 lira, Giresun Erkek Orta Sanat Okulu'nun bir senelik tahsisatı 65.566 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 63.354 lira, Giresun Orta Ticaret Okulu'nun bir senelik tahsisatı 30.381 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 23.646 lira, Görele Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 30.605 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 24.323 lira ve Şebinkarahisar Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 37.289 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 33.888 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 239.326 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 220.387 liraydı[1293].

1948-1949 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde 5 ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 790 öğrenci eğitim görmekte ve 48 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 6'sı Bulancak Ortaokulu'nda, 15'i Giresun Erkek Orta Sanat Okulu'nda, 8'i Giresun Orta Ticaret Okulu'nda, 10'u Görele Ortaokulu'nda ve 9'u Şebinkarahisar Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Bulancak Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 829 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 2.877 lira, Giresun Erkek Orta Sanat Okulu'nun bir senelik tahsisatı 51.406 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 65.716 lira, Giresun Orta Ticaret Okulu'nun bir senelik tahsisatı 24.892 lira ve bu

[1292] **MEOÖİ 1946-1947**, s.16-82; **MEMTYÖ 1946-1947**, s.32-112.
[1293] **MEOÖİ 1947-1948**, s.18-145.

ortaokulun bir senelik masrafı 29.291 lira, Görele Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 39.759 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 43.209 lira ve Şebinkarahisar Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 35.151 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 38.531 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 152.037 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 179.624 liraydı[1294].

1949-1950 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde 5 ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 554 öğrenci eğitim görmekte ve 36 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 5'i Alucra Ortaokulu'nda, 6'sı Bulancak Ortaokulu'nda, 10'u Görele Ortaokulu'nda, 8'si Şebinkarahisar Ortaokulu'nda ve 7'si Tirebolu Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Alucra Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 2.179 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 3.567 lira, Bulancak Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 9.147 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 23.685 lira, Görele Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 43.684 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 45.314 lira, Şebinkarahisar Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 41.371 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 43.197 lira ve Tirebolu Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 3.202 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 4.352 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 99.583 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 120.095 liraydı[1295].

Tablo 19. Tek Partili Dönemde Giresun Vilâyeti'nde Ortaokulların Durumu (1926-1950)[1296]

Yıllar	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı			Öğrenci Sayısı		
		Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız	Toplam
1926-1927	3	26	2	28	121	10	131
1934-1935	2	18	3	21	366	52	418
1939-1940	2	28	3	31	527	130	657
1944-1945	2	23	3	26	639	144	783
1949-1950	7	47	16	63	799	123	922

[1294] **MEOÖİ 1948-1949**, s.20-21, 85, 104-105; Giresun Ticaret Lisesi'nin bütçesi içerisinde geçtiği için buradaki bütçede ayrı bir şekilde verilmemiştir. (**MEMTYÖ 1948-1949**, s.62-183.)
[1295] **MEOÖİ 1949-1950**, s.32-137.
[1296] **Giresun 1973 İl Yıllığı**, s.78.

3- Millet Mektepleri'nin (Ulus Okulları) Eğitim Faaliyetleri

Millet Mektepleri Talimatnamesi'nin yayınlanmasından sonra Milli Eğitim Bakanlığı Millet Mektepleri'nin açılabilmesi için valilere genelge gönderilmişti. Bundan sonra Millet Mektepleri'nin açılabilmesi için gerekli bütçelerin hazırlanması ve kurslarda görev yapacak öğretmenlerin listesinin hazırlanarak 23 Aralık 1928'e kadar Millet Mektepleri'nin faaliyete geçmesi planlanmıştı[1297]. 1929 yılı Şubat ayında her vilâyette olduğu gibi Giresun Vilâyeti Vali başkanlığında Millet Mektepleri İdare Heyeti oluşturulmuştu[1298].

1929 yılı itibariyle Giresun Vilâyeti dâhilinde kadın ve erkek 114 Millet Mektebi dershanesi faaliyetteydi[1299]. Bulancak Millet Mektebi'nde 1929 yılında tespit edilen erkek mevcudu 250'yi geçmiş, hanımlar kısmı ise 50'ye ulaşmıştı[1300]. Piraziz Müdürü Kemal Bey'in gayretleriyle okulu olmayan köylerde kadın ve erkeklerin her köyden birer öğretmen bulup okul açılması temin edildi[1301]. Piraziz Nahiyesi'ne bağlı Şeyhli Köyü'nde erkek için 3, kadınlar için 3 dershane mevcuttu ve 158 kadın ile 183 erkek bu dershanelerde okumaktaydı[1302]. Giresun Vilâyeti dâhilinde 1929 yılı itibariyle Görele ve Tirebolu Kazaları da dâhil olmak üzere kadınlar için 21 dershane açılmıştı[1303]. 1933-1934 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde Millet Mektebi bulunmamaktaydı.

1934-1935 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde bulunan Ulus Okulları'nda A Sınıfında 16 erkek dershanesinde 559 erkek öğrenci, B sınıfında 2 kız dershanesinde 27 kız öğrenci olmak üzere 586 öğrenci eğitim görmekteydi[1304].

1935-1936 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde bulunan Ulus Okulları'nda A Sınıfında 43 erkek dershanesinde 2.277 erkek öğrenci ve 3 kız dershanesinde 219 kız öğrenci olmak üzere 2.496 öğrenci, B sınıfında 46 erkek dershanesinde 282 erkek öğrenci ve 4 kız dershanesinde 10 kız öğrenci olmak üzere 292 öğrenci eğitim görmekteydi[1305].

1937-1938 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde bulunan Ulus Okulları'nda A Sınıfında 46 erkek dershanesinde 1.062 erkek öğrenci ve 4 kız

---

[1297] **Yeşil Giresun**, 13 İlkkânun/Aralık 1928, s.2.
[1298] **Yeşil Giresun**, 21 Şubat 1929, s.1.
[1299] **Yeşil Giresun**, 3 İkinci Kânun/Ocak 1929, s.2.
[1300] **Yeşil Giresun**, 3 İkinci Kânun/Ocak 1929, s.2.
[1301] **Yeşil Giresun**, 31 İkinci Kânun/Ocak 1929, s.2.
[1302] **Yeşil Giresun**, 7 Şubat 1929, s.2.
[1303] **Yeşil Giresun**, 21 Şubat 1929, s.3.
[1304] **Kültür 1934-1935 İstatistiği**, s.202.
[1305] **Kültür 1935-1936 İstatistiği**, s.140.

dershanesinde 103 kız öğrenci olmak üzere 1.165 öğrenci, B sınıfında 50 erkek dershanesinde 83 erkek öğrenci eğitim görmekteydi[1306].

1938-1939 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde bulunan Ulus Okulları'nda A Sınıfında 37 erkek dershanesinde 1.034 erkek öğrenci ve 1 kız dershanesinde 185 kız öğrenci olmak üzere 1.291 öğrenci, B sınıfında 12 erkek dershanesinde 83 erkek öğrenci ve dershanesiz 5 kız öğrenci olmak üzere 359 öğrenci eğitim görmekteydi[1307].

1939-1940 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde bulunan Ulus Okulları'nda A Sınıfında 15 erkek dershanesinde 416 erkek öğrenci ve 3 kız dershanesinde 99 kız öğrenci olmak üzere 515 öğrenci, B sınıfında 4 erkek dershanesinde 142 erkek öğrenci eğitim görmekteydi. 1940-1941 eğitim-öğretim yılında Ulus Okulları'nda A Sınıfında 25 erkek dershanesinde 505 erkek öğrenci ve 2 kız dershanesinde 20 kız öğrenci olmak üzere 525 öğrenci, B sınıfında 10 erkek dershanesinde 165 erkek öğrenci ve 1 kız dershanesinde 6 kız öğrenci olmak üzere 171 öğrenci eğitim görmekteydi. 1941-1942 eğitim-öğretim yılında adı geçen okulun faaliyetine rastlanmamıştır. Ancak eğitmenli köy okullarında açılan ve Ulus Okulları gibi çalışan gece dershaneleri açıldı. Bu yönde A Sınıfında 3 dershanede 69 erkek öğrenci, 25 kız öğrenci olmak üzere toplam 94 öğrenci eğitim görmekte ve 3 erkek öğretmen görev yapmaktaydı. 1942-1943 eğitim-öğretim yılında Ulus Okulları faaliyet göstermemişti. 1944-1945 eğitim-öğretim yılında ise A Sınıfında bir erkek dershanesinde 13 öğrenci eğitim görmekteydi[1308].

1945'ten 1950 yılına kadar olan beş farklı eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti bağlamında Ulus Okullarına herhengi bir bütçe ayrılmadığını tespit etmekteyiz[1309].

4- Lise Eğitimi Faaliyetleri

Cumhuriyetin ilk yıllarında Giresun Vilâyeti'nde lise bulunmamaktaydı. Liseye olan ihtiyaçla ilgili isteklerini halk sürekli dile getiriyor ve yerel gazetelerde bu konuya geniş yer veriliyordu. Giresun Vilâyeti'nde lise açılması için Atatürk döneminden

---

[1306] **Maarif 1933-1934 İstatistiği**, s.158.
[1307] **Maarif İstatistiği 1938-1939**, s.204.
[1308] **Maarif İstatistiği 1939-1940**, s.174, 182; **Maarif İstatistiği 1940-1941**, s.176; 186; **Maarif İstatistiği 1941-1942**, s.172, 182, 184; **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, s.188; **MEİÖİ 1944-1945**, s.252, 262.
[1309] **MEİÖİ 1944-1945**, s.252; **MEİÖİ 1946-1947**, s.254, 262; **MEİÖİ 1947-1948**, s.281, 288; **MEİÖİ 1948-1949**, s.298; **MEİÖİ 1949-1950**, s.308.

itibaren girişimlerde bulunulmuş; fakat lise ancak 1946 yılında açılabilmişti. Giresun Vilâyeti'nde lise açılmasıyla ilgili Milli Eğitim Bakanlığı'nın Giresun Valiliği'ne yazdığı telgraf şu şekildeydi:

"1 Ağustos 1946 tarih ve 21281 sayılı telle 1946 yılı başından itibaren Giresun Vilâyet Merkezi'nde lisenin birinci sınıfının açılmasının uygun olduğu bildirilmiştir. Bu yazı gereğince lise birinci sınıfına öğrenci kaydedilmesinin ilgililere bildirilmesi ve öğretim işlerinin muvaffakiyetle yürütülmesi hususunda ilginizi rica, saygılarımı sunarım."[1310]

Giresun Vilâyeti'nde lise eğitimine 1946-1947 eğitim-öğretim yılında başlandı. Bu eğitim-öğretim yılında faaliyete geçen Giresun Lisesi'nde öğrenci ve öğretmen bulunmamaktaydı[1311]. Diğer bir taraftan Yeşil Giresun Gazetesi'nde ki habere göre aynı eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde açılan lisenin üç şubesine 120 öğrencinin kayıt yaptırdığı belirtilmekteydi[1312].

1948-1949 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde iki lise vardı ve bu liselerden Giresun Lisesi'nde 104 öğrenci eğitim görmekte ve 23 öğretmen görev yapmaktaydı. Giresun Lisesi'ne devlet bütçesinden aktarılan pay 89.486 lira ve bu lisenin bir senelik masrafları toplamı 99.098 liraydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde Ticaret Lisesi faaliyete geçmişti. Bu lisede 23 öğrenci eğitim görmekte ve 8 öğretmen görev yapmaktaydı. Giresun Ticaret Lisesi'nin bir senelik tahsisatı 24.892 lira ve bu lisenin bir senelik masrafı 29.291 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'ndeki liselerin bir senelik toplam tahsisatı 114.378 lira ve bu liselerin bir senelik toplam masrafı 128.380 liraydı[1313].

1949-1950 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde iki lise vardı ve bu liselerden Giresun Lisesi'nde 368 öğrenci eğitim görmekte ve 27 öğretmen görev yapmaktaydı. Giresun Lisesi'ne devlet bütçesinden aktarılan pay 116.280 lira ve bir senelik masrafları toplamı 130.379 liraydı. Ayrıca Giresun Ticaret Lisesi'nde 106 öğrenci eğitim görmekte ve 11 öğretmen görev yapmaktaydı. Giresun Ticaret Lisesi'nin bir senelik tahsisatı 28.982 lira ve bu lisenin bir senelik masrafı 41.335 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'ndeki liselerin bir senelik toplam tahsisatı 145.262 lira ve bu liselerin bir senelik toplam masrafı 171.714 liraydı[1314].

[1310] **Yeşil Giresun**, 7 Eylül 1946, s.1.
[1311] A. Gürsoy, **Tek Parti Döneminde Giresun'da Eğitim (1923-1950)**, s.44.
[1312] **Yeşil Giresun**, 12 Ekim 1946, s.1.
[1313] **MEOÖİ 1948-1949**, s.122-239.
[1314] **MEOÖİ 1949-1950**, s.134-271.

Tablo 20. Giresun Vilâyeti'nde Lisenin Gelişim Durumu (1946-1998)[1315]

Yıllar	Lise Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı		
			Erkek	Kız	Toplam
1946-1947	1	-	-	-	-
1954-1955	1	13	141	25	166
1966-1967	4	35	1033	206	1239
1972-1973	6	87	2334	493	3027
1979-1980	14	304	4303	1543	5848
1997-1998	18	305	3824	2549	6373

5- Halkevi Faaliyetleri

Türk Ocağı'nın yurt genelinde 1931'de kapatılmasından sonra 19 Şubat 1932'den itibaren kurulan halkevleri Giresun Vilâyeti'nde da faaliyete geçirilmek istendi. Bu doğrultuda Cumhuriyet Halk Fırkası gerekli çalışmaları yapmakta gecikmedi. Halkevlerinin açılışıyla ilgili prosedür gereği herhangi bir yerde halkevi açılabilmesi için teklifin CHF il yönetim kurulunca parti genel sekreterliğine gönderilmesi gerekiyordu. Kurallar tamamlandıktan sonra Giresun Vilâyeti'nde bir halkevi açılması için teklif Ankara'ya gönderildi. Ankara gerekli incelemeleri yaptıktan sonra Giresun'un teklifini uygun bularak halkevinin açılmasına karar verdi. Küçük aksaklıklara rağmen Ankara'nın ortaklaşa yürütmeyi planladığı program gereğince Giresun Halkevi 24 Haziran 1932 tarihinde parlak bir törenle açıldı. Giresun Halkevi açılışından sonra tüm kolları aktif çalışır bir duruma getirememişti. İlk etapta kütüphane ve neşriyat, halk dershaneleri ve kurslar, güzel sanatlar, köycülük, içtimai muavenet, tarih, dil ve edebiyat şubeleri açıldı. Sonraki yıllarda şube sayıları arttırılmaya çalışılmış, 1934 yılında köycülük şubesi faaliyete geçmiş, aynı zamanda açıldığı yıldan itibaren hesap ve muhasebe kursları da verilmeye çalışılmıştı[1316].

Giresun Vilâyet merkezinde 2 kadın memurun çalıştığı ve bir senelik tahsisatı 532 lira, bir senelik masrafı 532 lira olan bir halkevi vardı. Ayrıca Şebinkarahisar ve Tirebolu'da da halkevleri vardı ve bu halkevlerinden Şebinkarahisar'da olanın senelik tahsisatı yokken, Tirebolu'da olan halkevinin bir senelik tahsisatı 54 lira ve bir senelik

[1315] **Milli Eğitim Müdürlüğü Eğitim Belgeseli**, Giresun 1998, s.56.
[1316] Ahmet Gürsoy, *"Giresun'da Halkevlerinin Faaliyeti"*, **Yeşil Giresun Gazetesine Göre Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun**, Yeşil Giresun Yayınları, Ankara, 2003, s.300-302.

masrafı de 54 lira olmak üzere Giresun Vilâyeti'nin genelinde 586 lira tahsisat ve 586 lira da masrafı olan 3 halkevi vardı[1317].

Giresun Vilâyeti'nin merkezinde 2 erkek memurun çalıştığı ve bir senelik tahsisatı ve masrafı 316 lira olan bir halkevi vardı. Ayrıca Şebinkarahisar ve Tirebolu'da da halkevleri vardı ve bu halkevlerinin tahsisatları da masrafları da yoktu. Giresun Vilâyeti'nde 1939-1940 yıllarında Merkez, Aluçra, Bulancak, Görele, Şebinkarahisar ve Tirebolu Halkevleri mevcuttu ve bu halkevlerinin bir senelik tahsisatı 716 lira ve bir senelik masrafları 716 liraydı[1318].

Giresun Vilâyeti'nde 1940-1941 yıllarında Merkez, Aluçra, Bulancak, Görele, Şebinkarahisar ve Tirebolu Halkevleri mevcuttu. Bu halkevlerinden sadece Merkez Halkevinde bir mamur çalışmaktaydı. Halkevlerinin toplam bir senelik tahsisatı 716 lira ve bir senelik masrafları da 716 liraydı. 1941-1942 yıllarında Giresun Vilâyeti'nde Merkez, Aluçra, Bulancak, Görele, Şebinkarahisar ve Tirebolu Halkevleri mevcuttu. Bu halkevlerinden sadece Merkez ve Bulancak Halkevinde birer memur çalışmaktaydı. Halkevlerinin bir senelik toplam tahsisatı 600 lira ve bir senelik masrafları 600 liraydı[1319].

1942-1943 yıllarında Giresun Vilâyeti'nde Merkez Halkevi'nde 1 memur çalışmakta, bir senelik tahsisatı ve masrafı da 300 liraydı. Aluçra, Bulancak, Şebinkarahisar Halkevlerinin çalışanı, tahsisatı ve masrafı yoktu. Görele Halkevi'nde 1 memur çalışmakta, bir senelik tahsisatı ve masrafı da 750 liraydı. Tirebolu Halkevi'nde 1 memur çalışmakta, bir senelik tahsisatı 352 lira ve bir senelik masrafı 352 liraydı. Giresun Vilâyeti'nde bu yıllarda faaliyet gösteren Halkevlerinin bir senelik toplam tahsisatı 1.402 lira ve bir senelik masrafları 1.402 liraydı[1320].

6- Halk Okuma Odaları (Halkodaları) Faaliyetleri

1933-1934 yıllarında Giresun Vilâyeti'nde 1 tane Halk Okuma Odası vardı. 1934-1935 yıllarında Giresun Vilâyeti'nde 2 Halk Okuma Odası, 486 kitap mevcuttu[1321]. 1937-1938 yıllarında Giresun Vilâyeti'nde 1 Halk Okuma Odası vardı. 1939-1940 yıllarında Giresun Vilâyeti'nde 1 Halk Okuma Odası vardı ve bu odanın bir

[1317] **Maarif 1937-1938 İstatistiği**, s.341.
[1318] **Maarif İstatistiği 1938-1939**, s.493; **Maarif İstatistiği 1939-1940**, s.494.
[1319] **Maarif İstatistiği 1940-1941**, s.485; **Maarif İstatistiği 1941-1942**, s.489.
[1320] **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, s.509.
[1321] **Maarif 1933-1934 İstatistiği**, s.471; **Kültür 1934-1935 İstatistiği**, s.402.

senelik tahsisatı 5 lira ve bir senelik masrafı 5 liraydı[1322]. 1940-1941 yıllarında Giresun Vilâyeti'nde 1 Halk Okuma Odası vardı ve bu odanın senelik tahsisatı olmamakla birlikte bir senelik masrafı 5 liraydı. Aynı dönemde Giresun Vilâyeti'nde Halkodası mevcut değildi. 1941-1942 yıllarında Giresun Vilâyeti'nde 6 Halk Okuma Odası vardı ve bu odanın senelik tahsisatı olmamakla birlikte bir senelik masrafları toplamı 500 liraydı[1323].

1942-1943 yıllarında Giresun Vilâyeti'nde Merkez ve Tamzara Kazası'nda birer olmak üzere 2 Halk Okuma Odası mevcuttu ve bu odaların bir senelik tahsisatı ve masrafları 30 liraydı. Ayrıca CHP'nin idaresinde Giresun Vilâyeti'nde 6 Halkodası mevcuttu ve bu Halkodalarının senelik tahsisatı olmamakla birlikte bir senelik masrafı 250 liraydı[1324].

7- Mesleki Kursların Faaliyetleri

Türk eğitim sisteminin Batılılaşma sürecinde ilk adımı mesleki alanda ve aynı zamanda askeri alanda olmuştu ve bu manada ilk hamle Mühendishane-i Bahri Hümayun'la atılan adımdı. Mesleki alanda gelişmeler devam etti. Bu gelişmelerden Giresun Vilâyeti de yararlandı ve askeri alanda meslek edindirme Jandarma Mektebi açıldı[1325].

Milli Mücadele Dönemi'nde Atatürk'ün koruma muhafızlığını yapan, birliği kuran ve aynı zamanda Giresun Gönüllü Alaylarını kurarak Kurtuluş Savaşı'na katılan Topal Osman Ağa'nın 1920'de Rumlardan satın alınarak devlete bağışladığı binada 1922 yılında bir Jandarma Mektebi kurulmuştu. Bu okulun öğrencileri 6 aylık eğitimden geçirildikten sonra şahadetname alıyorlar ve karakol kumandanı olarak tayin oluyorlardı[1326]. Söz konusu Jandarma Mektebi 1942 yılına kadar açık kaldıktan sonra kapandı ve 1947'de bina Ticaret Mektebi'ne devredildi[1327].

Giresun Vilâyeti'nde önemli bir meslek okulu da arıcılıkla ilgili okuldu. Bu okul 1923 yılında kapasite artırımına giderek öğrenci alımlarında sayıyı arttırmıştı. Ancak Arıcılık Okulu'nun ne kadar zaman açık kaldığı bilinmemektedir[1328].

[1322] **Maarif 1937-1938 İstatistiği**, s.338; **Maarif İstatistiği 1939-1940**, s.490.
[1323] **Maarif İstatistiği 1940-1941**, s.525-526; **Maarif İstatistiği 1941-1942**, s.526-527.
[1324] **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, s.548-549; **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, s.570-571.
[1325] Remzi Y. Kıncal, **Öğretmenlik Mesleğine Giriş**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s.66.
[1326] **Yeşil Gireson**, S.89, 22 Kânunuevvel 1927.
[1327] **Cumhuriyetten Önce ve Cumhuriyetten Sonra Giresun'da Eğitim Belgeseli**, Giresun, 1998, s.29.
[1328] **Yeşil Gireson**, 16 Şubat 1927.

Diğer taraftan Giresun Vilâyeti'nde mesleki anlamda köy okullarının tam teşkilatlı ve ders araçları mükemmel bir mektepte okuyabilmesi için yatılı köy mekteplerinin kurulmasına ihtiyaç vardı. Bu nedenle yatılı köy mekteplerinin Türkiye'nin her yerinde açılmasına başlanmıştı. Buna göre her vilâyet kendi sınırları dâhilinde birtakım yatılı bölgeler oluşturacak ve bu bölgelerde civar köy çocuklarını toplayarak okutacak ve talebe ihtiyaçlarını da veliler temin edecekti. Bu program dâhilinde Giresun Vilâyeti'nin birçok köyünde de yatılı köy okulu açıldı[1329]. 1933 yılında Bulancak Nahiyesi merkezinde ve Keşap Nahiyesi merkezinde köy okulları açıldı. Giresun Vilâyeti'nde 1933 yılı içerisinde Keşap, Bulancak yatılı köy okullarının yanı sıra Şıhlı, Espiye ve Dereli Nahiyelerinde de yatılı köy okulu açılmış ve bunların Yavuzkemal, Piraziz Nahiyeleriyle Görele, Tirebolu, Karahisar ve Alucra Kazalarında açılmasına teşebbüs edilen yatılı köy okulları takip etmişti. Espiye yatılı okulu inşaatı 1934 Eylül sonunda bitmiş, Cami Yanı Köyü'ne bir yatılı okul yapılması için müracaat edildi.1936 yılında Tirebolu'daki Orta Cami ve Görele'deki Çanakçı yatılı okullarının inşaatı bitmişti. Diğer taraftan Dereli Nahiye merkezinde de yatılı köy okul açılması için ihale açılmış, 13 Ekim 1936'da Dereli'de yatılı okul binasının temeli atılmıştı[1330].

1937-1938 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde 1 dershaneli ve 1 öğrencinin olduğu Işık Biçki-Dikiş Kursu açıldı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 40 lira ve bir senelik masrafı 40 liraydı. 1938-1939 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde 1 dershaneli, 4 öğrencinin olduğu Işık Biçki-Dikiş Kursu ve 1 dershaneli, 12 öğrencinin olduğu Asrî Aile Biçki-Dikiş Kursu açıldı. Bu kursların bir senelik tahsisatı 473 lira ve bir senelik masrafı 472 liraydı[1331].

1939-1940 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde 1 dershaneli, 11 öğrencinin olduğu Merkez Kur'an Öğretme Dershanesi açıldı. Bu dershanenin bir senelik tahsisatı ve masrafı 480 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında 1 dershaneli, 12 öğrencinin olduğu Işık Biçki-Dikiş Kursu ve 1 dershaneli, 11 öğrencinin olduğu Asrî Biçki-Dikiş Kursu açıldı. Bu kursların bir senelik tahsisatı 312 ve bir senelik masrafı 312 liraydı. 1940-1941 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde 1 dershaneli, 10 öğrencinin olduğu Işık Biçki-Dikiş Kursu ve 1 dershaneli, 18 öğrencinin olduğu Görele

[1329] **Giresun Halkevi 1923**, Giresun, 1933, s.25.
[1330] **Yeşil Giresun**, 9 Teşrinisani/Kasım 1933, s.1; **Yeşil Giresun**, 29 Ekim 1933, s.8; **Yeşil Giresun**, 9 Ağustos 1934, s.2; **Yeşil Giresun**, 8 Ağustos 1936, s.1; **Yeşil Giresun**, 17 Birinci Teşrin/Ekim 1936, s.2.
[1331] **Maarif 1937-1938 İstatistiği**, s.248-249; **Maarif İstatistiği 1938-1939**, s.372-373.

Aile Biçki-Dikiş Kursu açıldı. Bu kursların bir senelik tahsisatı 508 ve bir senelik masrafı 508 liraydı[1332].

1941-1942 eğitim-öğretim yılında Giresun Akşam Kız Sanat Okulu'nda 130 biçki-dikiş ve 29 moda kursiyeri eğitim gördü. Bu kursun bir senelik tahsisatı 5.483 lira ve bir senelik masrafı 3.920 liraydı. Ayrıca Giresun Akşam Kız Sanat Okulu'nun biçki-dikiş kursunun yanında Giresun Işık, Yeşil Giresun, Görele ve Şebinkarahisar Biçki-Dikiş Kursları da açıldı. Bu kursların birer dershanesi ve 26 kursiyeri vardı. Bu kursların bir senelik tahsisatı 745 lira ve bir senelik masrafları 745 liraydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında 1 dershaneli ve 16 öğrencinin olduğu Giresun Merkez Kur'an Öğretme Kursu açıldı. Bu kursun senelik tahsisatı ve masrafı yoktu[1333].

1942-1943 eğitim-öğretim yılında Giresun Akşam Kız Sanat Okulu'nda 218 kursiyer öğrencisi eğitim gördü. Bu kursun bir senelik tahsisatı 6.346 lira ve bir senelik masrafı 5.523 liraydı. Ayrıca Giresun Vilâyeti'nde 1 dershaneli ve 13 kız öğrencinin katıldığı Asri Aile Biçki-Dikiş Kursu açıldı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 625 lira ve bir senelik masrafı 624 liraydı[1334].

1943-1944 eğitim-öğretim yılında Giresun Akşam Kız Sanat Okulu'nda 77 kursiyer öğrenci eğitim gördü ve 3 öğretmen görev yaptı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 7.154 lira ve bir senelik masrafı 3.024 liraydı. Ayrıca Giresun Asri Aile Biçki-Dikiş Kursu açıldı. Bu kursta 3 kursiyer eğitim gördü ve 1 öğretmen görev yaptı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 150 lira ve bir senelik masrafı 150 liraydı[1335].

1944-1945 eğitim-öğretim yılında Giresun Akşam Kız Sanat Okulu'nda 107 biçki-dikiş, 31 çamaşır, 30 çiçek ve 11 moda olmak üzere 179 kursiyer öğrenci eğitim gördü ve 3 öğretmen görev yaptı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 6.590 lira ve bir senelik masrafı 6.466 liraydı[1336].

1945-1946 eğitim-öğretim yılında Giresun Akşam Kız Sanat Okulu'nda 124 kursiyer öğrenci eğitim görmekte ve 4 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 4.274 lira ve bir senelik masrafı 3.999 liraydı[1337]. Giresun Vilâyeti'nde demircilik ve marangozluk kursu açıldı. Bu kursta 16 öğrenci eğitim görmekte ve 2

[1332] **Maarif İstatistiği 1939-1940**, s.358-359, 370-371; **Maarif İstatistiği 1940-1941**, s.378-379.
[1333] **Maarif İstatistiği 1941-1942**, s.368-369, 382-383, 388-389.
[1334] **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, s.368-369, 396-397.
[1335] **MEMTYÖ 1943-1944**, Pulhan Matbaası, 1946, s.102-103, 138-139.
[1336] **MEMTYÖ 1944-1945**, Pulhan Matbaası, 1947, s.108-109.
[1337] **MEMTYÖ 1945-1946**, s.122-123.

öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 3.303 lira ve bir senelik masrafı 3.101 liraydı[1338].

1946-1947 eğitim-öğretim yılında Giresun Akşam Kız Sanat Okulu'nda 118 kursiyer öğrenci eğitim gördü ve 4 öğretmen görev yaptı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 21.865 lira ve bir senelik masrafı 20.524 liraydı. Giresun Vilâyeti Tirebolu Kazası'nda Aral Biçki-Dikiş Kursu açıldı. Bu kursta 10 kursiyer eğitim gördü ve 1 öğretmen görev yaptı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 250 lira ve bir senelik masrafı 50 liraydı. Ayrıca Giresun Vilâyeti'nde demircilik ve marangozluk kursu açıldı. Bu kursta 15 öğrenci eğitim görmekte ve 2 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 7.776 lira ve bir senelik masrafı 5.712 liraydı[1339].

1947-1948 eğitim-öğretim yılında Giresun Akşam Kız Sanat Okulu'nda 40 kursiyer öğrenci eğitim gördü ve 4 öğretmen görev yaptı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 17.631 lira ve bir senelik masrafı 5.948 liraydı. Giresun Vilâyeti'nde demircilik ve marangozluk kursu açıldı. Bu kursta 11 öğrenci eğitim görmekte ve 2 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 4.118 lira ve bir senelik masrafı 4.118 liraydı. Ayrıca Giresun Vilâyeti'nde bu eğitim-öğretim yılında Pratik Erkek Sanat Okulu açılmış; ancak bu okula öğrenci alınmamış ve bütçe konulmamıştı[1340].

1948-1949 eğitim-öğretim yılında Giresun Akşam Kız Sanat Okulu'nda 178 kursiyer öğrenci eğitim gördü ve 4 öğretmen görev yaptı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 9.045 lira ve bir senelik masrafı 13.341 liraydı. Giresun Vilâyeti'nde 39 Numaralı demircilik ve marangozluk kursu açıldı. Bu kursta 39 öğrenci eğitim görmekte ve 2 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursun tahsisatı olamamakla birlikte bir senelik masrafı 5.229 liraydı. Giresun Pratik Erkek Sanat Okulu'nda 7 kursiyer öğrenci eğitim gördü. Bu kursun bir senelik tahsisatı ve masrafı belirtilmemişti. Ayrıca Giresun Vilâyeti'nde bu eğitim-öğretim yılında Giresun Erkek Sanat Enstitüsü açıldı. Bu enstitüde 202 öğrenci eğitim görmekte ve 15 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu enstitünün bir senelik tahsisatı 51.406 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 65.716 liraydı. Ayrıca Giresun Vilâyeti'nde Merkez, Bulancak, Görele, Şebinkarahisar ve Tirebolu Kazaları'nda meyvecilik kursları açıldı. Bu kurslara 82 kursiyer katılmış, 5

[1338] **MEMTYÖ 1945-1946**, s.146-147.
[1339] **MEMTYÖ 1946-1947**, s.132-133, 160-161, 226-227.
[1340] **MEMTYÖ 1947-1948**, s.166-167, 198, 204-205.

öğretmen görev yaptı. Bu kursların bir senelik toplam tahsisatı 150 lira ve bu kursların bir senelik toplam masrafı 150 liraydı[1341].

1949-1950 eğitim-öğretim yılında Giresun Akşam Kız Sanat Okulu'nda 65 biçki-dikiş, 38 kadın çamaşır ve 44 nakış olmak üzere 147 kursiyer öğrenci eğitim gördü ve 4 öğretmen görev yaptı. Bu kursun tahsisatı bulunmamakla birlikte bir senelik masrafı 23.763 liraydı. Giresun Vilâyeti'nde demircilik ve marangozluk kursu açıldı. Bu kursta 16 öğrenci eğitim görmekte ve 1 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 4.000 lira ve bir senelik masrafı 4.650 liraydı. Ayrıca Giresun Pratik Erkek Sanat Okulu'nda 5 kursiyer öğrenci eğitim gördü. Bu kursun bir senelik tahsisatı ve masrafı belirtilmemişti[1342]. Ayrıca Giresun Erkek Sanat Enstitüsü'nde 207 öğrenci eğitim görmekte ve 17 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu enstitünün bir senelik tahsisatı 54.226 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 78.188 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Giresun Köy Enstitüsü açıldı. Bu enstitüde 792 öğrenci eğitim görmekteydi. Bu enstitünün tahsisatı ve masrafı belirtilmemişti[1343].

8- Köy Kadınları Gezici Kursları Faaliyetleri

1943-1944 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde Abuyama ve Keşap'ta Köy Kadınları Gezici Kursları açılmış ve 28 kursiyer öğrenci eğitim gördü. Bu kursların bir senelik tahsisatı toplamı 636 lira ve bir senelik masrafı toplamı 407 liraydı. 1946-1947 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde 46 Numaralı Köy Kadınları Gezici Kursu açılmış ve 28 kursiyer öğrenci eğitim gördü ve 1 öğretmen görev yaptı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 2.390 lira ve bir senelik masrafı 2.100 liraydı[1344].

1947-1948 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde 221 Numaralı Köy Kadınları Gezici Kursu açılmış ve 20 kursiyer öğrenci eğitim gördü ve öğretmen görev yaptı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 4.479 lira ve bir senelik masrafı 1.500 liraydı. 1948-1949 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde 46 Numaralı Köy Kadınları Gezici Kursu açılmış ve 12 kursiyer öğrenci eğitim gördü ve 1 öğretmen görev yaptı. Bu kursun tahsisatı bulunmamakla birlikte bir senelik masrafı 1.619 liraydı. 1949-1950 eğitim-öğretim yılında Giresun Vilâyeti'nde 46 ve 303 Numaralı Köy Kadınları Gezici

[1341] **MEMTYÖ 1948-1949**, s. 62-63, 158, 178-179, 204-205, 234, 240-241, 246-247.
[1342] **MEMTYÖ 1949-1950**, s.228-229, 266, 272-273.
[1343] **MEMTYÖ 1949-1950**, s. 8-9, 66-67, 174, 194-195.
[1344] **MEMTYÖ 1943-1944**, s.112-113; **MEMTYÖ 1946-1947**, s.147-148.

Kursları açılmış ve 42 kursiyer öğrenci eğitim gördü ve 2 öğretmen görev yaptı. Bu kursun tahsisatı bulunmamakla birlikte bir senelik masrafı 3.446 liraydı[1345].

D- GÜMÜŞHANE VİLÂYETİ'NDE EĞİTİM-ÖĞRETİM İŞLERİ

1- İlköğretim Faaliyetleri

Türkiye genelinde ilköğretim okulları 1923-1924 eğitim-öğretim yılında 4.894'tü. Bu okullarda 9.021 erkek ve 1.217 bayan olmak üzere 10.238 öğretmen çalışmaktaydı. Ayrıca bu okullarda 273.107 erkek ve 62.954 kız öğrenci olmak üzere 341.941 öğrenci eğitim görmekteydi[1346]. Cumhuriyet'in ilânı sonrasında Gümüşhane Vilâyeti'nde 1923 yılı itibariyle 34 ilkokul faaliyette olup bu okulların 29'u erkek öğrencilerin ve 5'i de kız öğrencilerin eğitim gördüğü okullardı. Gümüşhane Vilâyeti'ndeki okulların sadece 3'ü iki ve 1'i de üç derslikli olup geriye kalanı tek dershaneliydi. Gümüşhane Vilâyeti'ndeki 4 ilkokul da öğretmensizlik veya bilmediğimiz nedenlerden dolayı kapalı durumdaydı. 1923 eğitim-öğretim yılında aktif durumda olan 34 okulda 68'i kız, 1.084'ü erkek olmak üzere 1.152 öğrenci eğitim görmekte ve 39 öğretmen görev yapmaktaydı[1347].

1924-1925 eğitim-öğretim yılında Türkiye genelinde 5.987 ilkokul, 10.480 erkek ve 3.342 kadın öğretmen olmak üzere 13.822 öğretmen, 301.381 erkek ve 88.987 kız olmak üzere 390.368 öğrenci mevcuttu. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde 34 okul mevcuttu. Bu okullarda 98'i kız, 1.147'si erkek 1.244 öğrenci eğitim görmekte ve 49 öğretmen görev yapmaktaydı[1348].

1925-1926 eğitim-öğretim yılında Türkiye genelinde 5.975 ilkokul, 10.445 erkek ve 3.864 kadın öğretmen olmak üzere 14.309 öğretmen, 313.893 erkek ve 92.895 kız olmak üzere 390.368 öğrenci mevcuttu. Bu eğitim-öğretim yılında 5'i kız, 50'si erkek olmak üzere 55 ilkokul mevcut olup, bunların 18'i Gümüşhane Merkez Kazada, 12'si Kelkit'te, 10'u Şiran'da ve 15'i Torul'da bulunmaktaydı. Gümüşhane Vilâyeti'ndeki ilkokulların 73 dershanesi mevcut olup bu dershanelerde 120'si kız, 1.393'ü erkek 1.513 öğrenci eğitim görmekte ve 68 öğretmen görev yapmaktaydı[1349].

[1345] **MEMTYÖ 1947-1948**, s.184-185; **MEMTYÖ 1948-1949**, s.221; **MEMTYÖ 1949-1950**, s.249.
[1346] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, Ankara Basımevi, Ankara, 1943, s.VII.
[1347] **Maarif Vekâleti 1339-1340 Ders Senesi İhsaiyyat Mecmuası**, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1341, s.52-53, 62, 66.
[1348] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII, **Maarif Vekâleti 1339-1340 Ders Senesi İhsaiyyat Mecmuası**, s.22; V. Okay, **Cumhuriyetin 15 inci Yılında Gümüşhane**, s.61.
[1349] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII; **Maarif Vekâleti 1925-1926 Ders Senesi İhsaiyyat Mecmuası**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928, 88, 112.

1926-1927 yılında Türkiye genelinde 6.023 ilkokul, 11.964 erkek ve 3.846 kadın öğretmen olmak üzere 15.810 öğretmen, 350.669 erkek ve 87.259 kız olmak üzere 437.928 öğrenci mevcuttu. Bu eğitim-öğretim yılında gerek öğrenci gerekse öğretmen artışında gözlenen bariz artışta Bayburt'un Gümüşhane iline bağlanmasının etkisi vardı. Nitekim bu ders yılı başında Gümüşhane Vilâyeti'nde 67 okul mevcutken bu okullarda 97 dershane bulunuyordu. Bu okulların 17'si Gümüşhane Merkez Kazada, 13'ü Kelkit'te, 11'i Şiran'da, 15'i Torul'da ve 11'i de Bayburt'ta faaliyet gösteriyordu. Söz konusu okullarda 146'sı kız, 1.859'u erkek 2.005 öğrenci eğitim görmekte ve 95 öğretmen görev yapmaktaydı[1350].

1927-1928 yılında Türkiye genelinde 6.042 ilkokul, 10.966 erkek ve 4.228 kadın öğretmen olmak üzere 15.194 öğretmen, 328.016 erkek ve 133.969 kız olmak üzere 461.985 öğrenci mevcuttu. Harf inkılâbını takip eden ilk dört yıllık dönemde Gümüşhane Vilâyeti'nde ilköğretimin durumuna bakıldığında gerek okul, gerek öğrenci ve gerekse de öğretmen sayısı itibariyle dikkate değer bir artıştan bahsetmek mümkün görünmemekteydi. Hatta dönem dönem okul ve öğrenci sayısında bir düşüşün yaşandığı da görülmekteydi[1351].

1928-1929 yılında Türkiye genelinde 6.599 ilkokul, 11.153 erkek ve 4.565 kadın öğretmen olmak üzere 15.718 öğretmen, 323.260 erkek ve 154.309 kız olmak üzere 477.569 öğrenci mevcuttu. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde 55 okul mevcutken bu okulların 15'i Gümüşhane Merkez Kazada, 40'ı köylerde faaliyet gösteriyordu. Söz konusu okullarda 2.075 öğrenci vardı ve bunlardan 927'si Gümüşhane Merkez Kazada, 1.148'i köylerde eğitim görmekte ve 11'i kadın 75'i erkek 86 öğretmen görev yapmaktaydı[1352].

1929-1930 yılında Türkiye genelinde 6.562 ilkokul, 10.898 erkek ve 4.410 kadın öğretmen olmak üzere toplam 15.308 öğretmen, 308.028 erkek ve 161.043 kız olmak üzere toplam 469.071 öğrenci mevcuttu. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde 46 okul mevcutken bu okulların 9'u Gümüşhane Merkez Kazada, 35'i köylerde faaliyet gösteriyordu. Bu okullarda toplam 2.005 öğrenci vardı ve bunlardan

[1350] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII; M. Şaşmaz, **Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920-2013)**, VII, s.115; **Maarif Vekâleti 1926-1927 İstatistik Yıllığı**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1929, s.82, 106.
[1351] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII; **Maarif 1923-1932 İstatistikleri**, Devlet Matbaası, İstanbul 1933, s.18-19, 80-81.
[1352] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII; **Maarif 1923-1932 İstatistikleri**, s.18-19, 80-81.

624'ü Gümüşhane Merkez Kazada, 1.381'i köylerde eğitim görmekte ve 12'si kadın 55'i erkek 67 öğretmen görev yapmaktaydı[1353].

1930-1931 yılında Türkiye genelinde 6.598 ilkokul, 11.504 erkek ve 4.814 kadın öğretmen olmak üzere toplam 15.308 öğretmen, 315.072 erkek ve 174.227 kız olmak üzere toplam 489.299 öğrenci mevcuttu. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde 46 okul mevcutken bu okulların 10'u Gümüşhane Merkez Kazada, 36'sı köylerde faaliyet gösteriyordu. Söz konusu okullarda toplam 2.400 öğrenci vardı ve bunlardan 843'ü Gümüşhane Merkez Kazada, 1.557'si köylerde eğitim görmekte ve 11'i kadın 71'i erkek 82 öğretmen görev yapmaktaydı[1354].

1931-1932 yılında Türkiye genelinde 6.713 ilkokul, 10.771 erkek ve 4.582 kadın öğretmen olmak üzere toplam 15.353 öğretmen, 335.921 erkek ve 187.690 kız olmak üzere toplam 523.611 öğrenci mevcuttu. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde 46 okul mevcutken bu okulların 8'i Gümüşhane Merkez Kazada, 38'i köylerde faaliyet gösteriyordu. Söz konusu okullarda toplam 2.685 öğrenci vardı ve bunlardan 763'ü Gümüşhane Merkez Kazada, 1.923'ü köylerde eğitim görmekte ve 10'u kadın 71'i erkek 81 öğretmen görev yapmaktaydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında Bayburt Kazası'nda köy çocuklarının yatılı olarak eğitim görmesine imkân sağlayacak bir ilk yatılı okul da açıldı. Bu okulda 48 kız, 154 erkek toplam 202 öğrenci eğitim görmekteydi[1355].

1932-1933 yılında Türkiye genelinde 6.777 ilkokul, 10.440 erkek ve 4.624 kadın öğretmen olmak üzere toplam 15.064 öğretmen, 366.344 erkek ve 201.619 kız olmak üzere toplam 567.963 öğrenci mevcuttu. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde 46 okul mevcuttu ve bu okulların 10'u Gümüşhane Merkez Kazada, 12'si Bayburt'ta, 9'u Kelkit'te, 7'si Şiran'da ve 8'i Torul'da faaliyet gösteriyordu. Söz konusu okullarda toplam 3.159 öğrenci eğitim görüyordu[1356].

1933-1934 yılında Türkiye genelinde 6.383 ilkokul, 10.320 erkek ve 4.803 kadın öğretmen olmak üzere toplam 15.123 öğretmen, 385.247 erkek ve 205.922 kız olmak üzere toplam 591.169 öğrenci mevcuttu. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde 48 okul mevcuttu ve bu okullarda toplam 3.814 öğrenci eğitim görmekte

[1353] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII; **Maarif 1923-1932 İstatistikleri**, s.18-19, 80-81.
[1354] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII; **Maarif 1923-1932 İstatistikleri**, s.18-19, 80-81.
[1355] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII; **Maarif 1923-1932 İstatistikleri**, s.18-19, 80-81; 1932-1933 ders yılında faaliyetine devam eden Bayburt Yatılı İlkokulu, 1933-1934 ders yılı başından itibaren yatılı okul statüsünden çıkarılarak gündüzlü okula dönüştürülmüştür. (**Maarif 1923-1932 İstatistikleri**, s.29; **Maarif 1932-1933 İstatistiği**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.81.)
[1356] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII; **Maarif 1932-1933 İstatistiği**, s.46.

ve 81 öğretmen görev yapmaktaydı. Gümüşhane Vilâyeti'nde bulunan ilkokulların senelik toplam tahsisatı 96.849 lira ve bu okulların senelik toplam masrafı 83.076 liraydı[1357].

1934-1935 yılında Türkiye genelinde 6.402 ilkokul, 10.216 erkek ve 4.886 kadın öğretmen olmak üzere toplam 15.102 öğretmen, 426.880 erkek ve 220.621 kız olmak üzere toplam 647.501 öğrenci mevcuttu. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde 49 okul mevcuttu ve bu okulların 12'si Gümüşhane Merkez Kazada, 13'ü Bayburt'ta, 9'u Kelkit'te, 8'i Şiran'da ve 7'i Torul'da faaliyet gösteriyordu. Söz konusu okullarda toplam 4.404 öğrenci eğitim görmekte ve 86 öğretmen görev yapmaktaydı. Gümüşhane Vilâyeti'nde bulunan ilkokulların senelik toplam tahsisatı 91.437 lira ve bu okulların bir senelik toplam masrafı 79.156 liraydı[1358].

1935-1936 yılında Türkiye genelinde 6.274 ilkokul, 9.996 erkek ve 4.953 kadın öğretmen olmak üzere toplam 14.949 öğretmen, 454.126 erkek ve 233.974 kız olmak üzere toplam 688.100 öğrenci mevcuttu. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde 50 okul mevcuttu ve bu okulların 12'si Gümüşhane Merkez Kazada, 14'ü Bayburt'ta, 9'u Kelkit'te, 8'i Şiran'da ve 7'si Torul'da faaliyet gösteriyordu. Söz konusu okullarda toplam 4.922 öğrenci eğitim görmekte ve 91 öğretmen görev yapmaktaydı. Gümüşhane Vilâyeti'nde bulunan okulların bir senelik toplam tahsisatı 195.608 liraydı ve bu tahsisat içinde ilkokullara ayrılan pay 78.640 lira ve bu okulların bir senelik toplam masrafı 70.277 liraydı[1359].

1936-1937 yılında Türkiye genelinde 6.202 ilkokul, 9.805 erkek ve 4.972 kadın öğretmen olmak üzere toplam 14.747 öğretmen, 473.720 erkek ve 240.458 kız olmak üzere toplam 714.178 öğrenci mevcuttu. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde 52 okul mevcuttu ve bu okulların 13'ü Gümüşhane Merkez Kazada, 13'ü Bayburt'ta, 10'u Kelkit'te, 9'u Şiran'da ve 7'si Torul'da faaliyet gösteriyordu. Söz konusu okullarda toplam 4.922 öğrenci eğitim görmekte ve 104 öğretmen görev yapmaktaydı. Gümüşhane Vilâyeti'ndeki okulların bir senelik toplam tahsisatı 85.850 lira ve bu okulların bir senelik toplam masrafı 78.207 liraydı[1360].

1937-1938 yılında Türkiye genelinde 6.700 ilkokul, 10.483 erkek ve 5.292 kadın öğretmen olmak üzere toplam 15.775 öğretmen, 509.949 erkek ve 254.742 kız olmak

[1357] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII; **Maarif 1933-1934 İstatistiği**, s.XVIII, XXII; **Maarif 1933-1934 İstatistiği**, s.215.
[1358] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII; **Kültür 1934-1935 İstatistiği**, s.XX, XXIV, 184.
[1359] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII; **Kültür 1935-1936 İstatistiği**, s.XIV, XVIII, 120, 124.
[1360] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII; **Kültür 1936-1937 İstatistiği**, Sakarya Matbaası, İstanbul, 1938, s.14-15, 86, 129.

üzere toplam 764.691 öğrenci mevcuttu. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde 88 resmi gündüzlü ilkokul mevcuttu ve bu okullarda 6.696 öğrenci eğitim görmekte ve 136 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu okulların 12'si Gümüşhane Merkez Kazada, 14'ü Bayburt'ta, 9'u Kelkit'te, 9'u Şiran'da ve 7'si Torul'da faaliyet gösteriyordu. Ayrıca vilâyette 32 eğitmenli köy okulu vardı. Bu okullarda 780'i erkek 405'i kız 1.185 öğrenci eğitim görüyor, 32 öğretmen görev yapıyordu. Bu okullara ayrılan bir senelik tahsisat 3.080 lira ve bu okulların bir senelik toplam masrafı 3.076 liraydı. Gümüşhane Vilâyeti'nde bulunan okulların bir senelik tahsisatı toplamı 247.554 liraydı ve bu tahsisat içinde ilkokullara ayrılan bir senelik tahsisat 82.511 lira ve bu okulların bir senelik toplam masrafı 81.373 liraydı. Bu ders yılı başından itibaren köy çocuklarının okullaşma oranını arttırmak adına ülke genelinde eşzamanlı olarak eğitmenli köy okulları açılmaya başlanmış ve Gümüşhane Vilâyeti dâhilinde ilk olarak 32 okul açılmış olup bu okullar tek öğretmenli ve tek dershaneliydi[1361].

1938-1939 yılında Türkiye genelinde 7.863 ilkokul, 11.607 erkek ve 5.757 kadın öğretmen olmak üzere toplam 17.120 öğretmen, 547.122 erkek ve 266.410 kız olmak üzere toplam 813.532 öğrenci mevcuttu. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde 52 resmi gündüzlü ve 57 eğitmenli köy okulu olmak üzere toplam 108 ilkokul mevcuttu. Gümüşhane Vilâyeti'nde bulunan okulların bir senelik tahsisatı 282.939 lira, 57 eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 16.035 lira ve bu okulların bir senelik toplam masrafı 15.764 lira ve bu tahsisat içinde ilkokullara ayrılan bir senelik tahsisat 91.784 lira ve bu okulların bir senelik toplam masrafı 87.443 liraydı[1362].

1939-1940 yılında Türkiye genelinde 9.418 ilkokul, 13.290 erkek ve 5.757 kadın öğretmen olmak üzere toplam 19.047 öğretmen, 619.246 erkek ve 285.893 kız olmak üzere toplam 905.139 öğrenci mevcuttu. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde 50 resmi gündüzlü ilkokul, 82 eğitmenli köy okulu olmak üzere 132 ilkokul mevcuttu ve resmi gündüzlü ilkokullarının 12'si Gümüşhane Merkez Kazada, 14'ü Bayburt'ta, 8'i Kelkit'te, 9'u Şiran'da ve 7'si Torul'da faaliyet gösteriyordu. Söz konusu okullarda toplam 8.258 öğrenci eğitim görmekte ve 186 öğretmen görev yapmaktaydı. Eğitmenli okullarda 580 erkek, 352 kız olmak üzere 932 öğrenci eğitim görmekteydi. Gümüşhane Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 304.703 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan bir senelik tahsisat 114.884 lira ve bu okulların bir senelik

[1361] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII; **Maarif 1937-1938 İstatistiği**, s.35, 110, 121, 141, 145-146.
[1362] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII; **Maarif İstatistiği 1938-1939**, s.XIV, 164, 182, 187-188.

masraflar toplamı 108.242 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 10.102 lira ve bu okulların bir senelik toplam masrafı 10.102 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokullarının bir senelik tahsisatı 109.902 lira ve bu okulların bir senelik toplam masrafı 107.587 liraydı[1363].

1940-1941 yılında Türkiye genelinde 10.596 ilkokul, 14.584 erkek ve 5.981 kadın öğretmen olmak üzere toplam 20.565 öğretmen, 661.279 erkek ve 294.678 kız olmak üzere toplam 955.957 öğrenci mevcuttu. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde 51 resmi gündüzlü ilkokul ve 104 eğitmenli köy okulu dâhil toplam 155 okul mevcuttu. 51 resmi gündüzlü okulun 12'si Gümüşhane Merkez Kazada, 14'ü Bayburt'ta, 9'u Kelkit'te, 9'u Şiran'da ve 7'si Torul'da faaliyet gösteriyordu. Söz konusu okullarda toplam 9.238 öğrenci eğitim görmekte ve 64'ü normal 104'ü eğitmenli köy okulları olmak üzere 168 öğretmen görev yapmaktaydı. Gümüşhane Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 324.854 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 164.256 lira ve bir senelik masrafı 143.242 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 21.688 lira ve bu okulların bir senelik toplam masrafı 21.308 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 141.928 lira ve bu okulların toplam masrafı 142.627 liraydı[1364].

1941-1942 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde resmi gündüzlü 50 ilkokul ve 99 eğitmenli köy okulu olmak üzere toplam 149 okul mevcuttu. 50 resmi gündüzlü ilkokulun 12'si Gümüşhane Merkez Kazada, 14'ü Bayburt'ta, 8'i Kelkit'te, 9'u Şiran'da ve 7'si Torul'da faaliyet gösteriyordu. Söz konusu okullarda 5.602 öğrenci normal ve 2.839 öğrenci eğitmenli köy okulu öğrencisi olmak üzere toplam 8.441 öğrenci eğitim görmekte, 102'si normal 99'u eğitmenli köy okullarında görev yapan toplam 201 öğretmen vardı. Gümüşhane Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 284.446 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 133.101 lira ve masrafları 119.114 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 18.557 lira ve bu okulların bir senelik toplam masrafları 18.202 liraydı. Resmi gündüzlü okulların bir senelik tahsisatı 109.238 lira ve bu okulların bir senelik toplam masrafı 115.489 liraydı[1365].

1942-1943 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde resmi gündüzlü 52 ilkokul ve 104 eğitmenli köy okulu dâhil toplam 156 okul mevcuttu. 52 resmi gündüzlü ilkokulun 12'si Gümüşhane Merkez Kazada, 14'ü Bayburt'ta, 9'u Kelkit'te, 9'u

[1363] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII; **Maarif İstatistiği 1939-1940**, s.XIV, XVIII, 116, 150, 156.
[1364] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII; **Maarif İstatistiği 1940-1941**, s.64, 126, 133, 154, 159; S. S. Aykut, **İktisadi ve İçtimai Türkiye Rakamlarla Türkiye'de Kültür Hareketleri**, VI, s.9.
[1365] **Maarif İstatistiği 1941-1942**, s.XX, 152, 157.

Şiran'da ve 8'i Torul'da faaliyet gösteriyordu. Söz konusu okullarda 5.634 öğrenci normal ve 2.607 öğrenci eğitmenli köy okul öğrencisi olmak üzere toplam 8.241 öğrenci eğitim görüyordu. Bu eğitim-öğretim yılında 97'si resmi gündüzlü ilkokulda ve 104'ü eğitmenli köy okullarında olmak üzere toplam 201 öğretmen görev yapmaktaydı. Gümüşhane Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 335.788 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 149.838 lira ve masrafları toplamı 156.591 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 24.740 lira ve bu okulların bir senelik masrafları toplamı 23.753 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 121.781 lira ve bu okulların bir senelik masrafı toplamı 116.957 liraydı[1366].

1944-1945 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde 55 resmi gündüzlü ilkokul ve 121 eğitmenli köy okulu olmak üzere toplam 176 okul mevcuttu. 55 resmi gündüzlü ilkokulun 12'si Gümüşhane Merkez Kazada, 16'sı Bayburt'ta, 9'u Kelkit'te, 9'u Şiran'da ve 9'u Torul'da faaliyet gösteriyordu. Söz konusu okullarda 7.669 öğrenci resmi gündüzlü ilkokul ve 3.539 öğrenci eğitmenli köy okulu öğrencisi olmak üzere toplam 11.208 öğrenci eğitim görmekte ve 96'sı resmi gündüzlü ilkokul ve 121'i eğitmenli köy okullarında olmak üzere 217 öğretmen görev yapmaktaydı. Gümüşhane Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 539.534 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 183.857 lira ve masrafları toplamı 196.495 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 55.605 lira ve bu okulların bir senelik masrafı toplamı 24.337 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 137.785 lira ve bu okulların bir senelik masrafı toplamı 126.665 liraydı. Gümüşhane Vilâyeti'ndeki resmi ve özel ilkokullara devlet bütçesinden yapılan bir yıllık masrafların toplamı 184.162 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde devlet bütçesinden aktarılan ve enstitü mezunlarının çalıştıkları resmi köy ilkokullarının bir yıllık tahsisatı 3.393 lira ve bu okulların bir senelik masrafları toplamı 3.156 liraydı[1367].

1945-1946 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde 61 resmi gündüzlü ilkokul ve 123 eğitmenli köy okulu dâhil toplam 184 okul mevcuttu. 61 resmi gündüzlü ilkokulun 18'i Gümüşhane Merkez Kazada, 16'sı Bayburt'ta, 9'u Kelkit'te, 9'u Şiran'da ve 9'u Torul'da faaliyet gösteriyordu. Söz konusu okullarda 8.473 öğrenci resmi gündüzlü ilkokulda ve 4.035 öğrenci eğitmenli köy okul öğrencisi olmak üzere toplam 12.508 öğrenci eğitim görmekte ve 128'i resmi gündüzlü ilkokul, 121'i eğitmenli köy okullarında olmak üzere toplam 249 öğretmen görev yapmaktaydı. Gümüşhane

[1366] **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, s.XVI, 152, 157.
[1367] **MEİÖİ 1944-1945**, s.15, 43, 94-95, 214, 224, 229, 231, 238.

Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 467.876 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 194.089 lira ve masrafları toplamı 215.284 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 33.986 lira ve bu okulların bir senelik masrafı toplamı 33.968 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 173.896 lira ve bu okulların bir senelik masrafı toplamı 152.777 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde devlet bütçesinden aktarılan ve enstitü mezunlarının çalıştıkları resmi köy ilkokullarının bir yıllık tahsisatı 4.720 lira ve bu okulların bir senelik masrafları toplamı 4.648 liraydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında eğitmenli köy okullarında 16 yaşından yukarı olan vatandaşlar için açılan akşam okullarında okuma-yazma kursları açıldı. Bu kurslara 2.442 öğrenci katılmış ve 103 eğitmen görev yaptı. Aynı kursların akşam okuluna 1.175 kişi katılmıştı[1368].

1946-1947 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde 71 okul ve 124 eğitmenli köy okulu dâhil toplam 195 okul mevcuttu. 71 okulun 25'i Gümüşhane Merkez Kazada, 17'si Bayburt'ta, 9'u Kelkit'te, 10'u Şiran'da ve 10'u Torul'da faaliyet gösteriyordu. Söz konusu okullarda 9.197 öğrenci resmi gündüzlü ilkokul ve 4.201 öğrenci eğitmenli okul öğrencisi olmak üzere toplam 13.398 öğrenci eğitim görmekte ve 146'sı resmi gündüzlü ilkokul ve 124'ü eğitmenli köy okullarda olmak üzere 270 öğretmen görev yapmaktaydı. Gümüşhane Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 702.979 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 272.940 lira ve masrafları toplamı 292.602 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 78.539 lira ve bir senelik masrafı toplamı 77.744 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 207.622 lira ve bu okulların bir senelik masrafı toplamı 191.661 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde devlet bütçesinden aktarılan ve enstitü mezunlarının çalıştıkları resmi köy ilkokullarının bir yıllık tahsisatı 19.446 lira ve bu okulların bir senelik masrafları toplamı 15.683 liraydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında Eğitmenli köy okullarında 16 yaşından yukarı olan vatandaşlar için açılan akşam okullarında okuma-yazma kursları açıldı. Bu kurslara 1.654 öğrenci katılmış ve 74 eğitmen görev yaptı. Aynı kursların akşam okullarına 1.415 kişi katılmıştı[1369].

1947-1948 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde 210 resmi gündüzlü ilkokul, 200 eğitmenli köy okulu olmak üzere toplam 410 ilkokul mevcuttu. Söz konusu okullarda 11.431 öğrenci resmi gündüzlü ilkokul ve 3.546 öğrenci eğitmenli köy okulu öğrencisi olmak üzere toplam 14.977 öğrenci eğitim görmekte ve 178'i resmi gündüzlü

[1368] **MEİÖİ 1944-1945**, s.213; **MEİÖİ 1945-1946**, s.15, 43, 94-95, 159, 214, 224, 229, 267, 269.
[1369] **MEİÖİ 1946-1947**, s. 14, 41, 58, 92-93, 158-159, 228, 232, 234, 269, 271.

ilkokul ve 124'ü eğitmenli köy okullarında olmak üzere 302 öğretmen görev yapmaktaydı. Gümüşhane Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 823.743 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 385.913 lira ve masrafları toplamı 385.913 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 62.617 lira ve bu okulların bir senelik masrafı toplamı 62.617 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 308.649 lira ve bu okulların bir senelik masrafı toplamı 308.649 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde devlet bütçesinden aktarılan ve enstitü mezunlarının çalıştıkları resmi köy ilkokullarının bir yıllık tahsisatı 52.270 lira ve bu okulların bir senelik masrafları toplamı 39.026 liraydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında Eğitmenli köy okullarında 16 yaşından yukarı olan vatandaşlar için açılan akşam okullarında okuma-yazma kursları açıldı. Bu kurslara 79 öğrenci katılmış ve 3 eğitmen görev yaptı. Aynı kursların akşam okullarına 515 kişi katılmıştı[1370].

1948-1949 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde 207 resmi gündüzlü ilkokul ve 197 eğitmenli köy okulu olmak üzere toplam 404 ilkokul mevcuttu. Bu okullarda 14.826 öğrenci eğitim görmekte ve 213 öğretmen görev yapmaktaydı. Gümüşhane Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 717.001 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 434.651 lira ve masrafları toplamı 427.263 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 48.502 liraydı[1371].

1949-1950 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde 219 resmi gündüzlü ilkokul ve 208 eğitmenli köy okulu olmak üzere 427 ilkokul mevcuttu. İlkokullarda 16.917 öğrenci eğitim görmekte ve 268 öğretmen görev yapmaktaydı. Gümüşhane Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 900.024 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 81.817 lira ve bu okulların bir senelik masrafı toplamı 130.681 liraydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında eğitmenli köy okullarında 16 yaşından yukarı olan vatandaşlar için açılan akşam okullarında okuma-yazma kursları açıldı. Bu kurslara 15 öğrenci katılmış ve 1 eğitmen görev yaptı[1372].

2- Ortaöğretim Faaliyetleri

Cumhuriyet'in ilânı itibariyle Gümüşhane Vilâyeti'nde 1921 senesinde inşasına başlanan ve 1923-1924 eğitim-öğretim yılında öğrencisi bulunan bir erkek ortaokulu bulunuyordu. İki katlı olarak inşa edilen binanın alt katı teneffüshane, jimnastik salonu

[1370] **MEİÖİ 1947-1948**, s.88-89, 238, 256, 261, 263, 293, 295.
[1371] **MEİÖİ 1948-1949**, s.88-89, 245.
[1372] **MEİÖİ 1949-1950**, s.90-91, 255, 274-275, 296; **MEİÖİ 1948-1949**, s.312.

ve altı odadan ibaretti. Alt kattaki teneffüshane ve jimnastik salonunun işlevsel biçimde kullanılması ancak 1930 yılında mümkün olabildi. İkinci kat bir salon ve dokuz odadan ibaret olup çatı arasında ayrıca geniş bir konferans ve müsamere salonu vardı[1373].

Gümüşhane Erkek Ortaokulu'nda 1924-1925 eğitim-öğretim yılında 27 öğrenci eğitim görmekte ve 9 öğretmen görev yapmaktaydı. Müdürlük görevini Nizamettin Bey'in yürüttüğü okulda biri müdür muavini ve diğeri kâtip olmak üzere iki memur görev yapıyordu[1374].

1925-1926 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Ortaokulu'nda 42 öğrenci eğitim görmekte ve 4'ü vekil olmak üzere 10 öğretmen görev yapmaktaydı. 1926-1927 eğitim-öğretim yılında nedeni bilinmemekle birlikte Gümüşhane Erkek Ortaokulu'nun hem öğrenci hem de öğretmen sayısında ciddi bir düşüş meydana geldi. Bu eğitim-öğretim yılında 29 öğrenci eğitim görürken, okulda 8 öğretmen ve 2 memur görev yapmaktaydı[1375].

1928 yılı itibariyle Gümüşhane Vilâyeti'nde biri merkezde ve diğeri Bayburt Kazası'nda olmak üzere iki ortaokul bulunuyordu. Merkezdeki ortaokul önceki yıllarda erkek orta mektep statüsünde olup 1938'de karma ortaokula dönüştürülmüştü. Bayburt'taki ortaokul ise 1928-1929 ders yılı başında faaliyete geçilmişti[1376].

1933-1934 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 149 öğrenci eğitim görmekte ve 9 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 5'i Bayburt Ortaokulu'nda ve 4'ü Gümüşhane Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında Bayburt Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 5.528 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 5.228 liraydı ve Gümüşhane Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 8.249 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 7.746 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik

---

[1373] Hasan Cicioğlu, **Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Orta Öğretim: Tarihi Gelişimi**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, 1985, s.588; Gümüşhane Ortaokulu'nda ilk zamanlar 8 sınıf mevcut olup öğrencilerin yatılı olarak kalmaları mümkün değildi. Okulun yatılı olabilesi için mutfak, kiler ve çamaşırhane gibi bazı ek birimlerin inşa edilmesi gerekiyordu. Okulun ilk zamanlardaki en büyük sorunu tuvaletlerin sağlıksız ve sayısının az olmasıydı. Ayrıca ders aralarında öğrencilerin teneffüs yerinin olmaması da diğer önemli bir eksiklikti. Tüm bunların yanı sıra okul binası şehrin dağlık ve yüksek bir noktasında yapıldığı için öğrenciler sabahları okula gelmekte zorlanıyorlardı. (**BCA**, 180.09/95.466.1.)

[1374] **Maarif Vekâleti 1340-1341 Ders Senesi İhsaiyyat Mecmuası**, Dersaadet, İstanbul, 1927, s.38; **BCA**, 180.09/95.466.1.

[1375] **Maarif Vekâleti 1925-1926 Ders Senesi İhsaiyyat Mecmuası**, s.34, 43; **Maarif Vekâleti 1926-1927 İstatistik Yıllığı**, s.29, 33.

[1376] Hasan Ali Yücel, **Türkiye'de Orta Öğretim**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s.651.

toplam tahsisatı 13.777 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 12.974 liraydı[1377].

1934-1935 eğitim-öğretim yılında Bayburt Ortaokulu'nda 7 öğretmen görev yapmaktaydı. Bayburt Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 6.011 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 5.122 liraydı ve Gümüşhane Karma Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 6.677 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafları 6.019 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 12.688 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 11.141 liraydı[1378].

1935-1936 eğitim-öğretim yılında Bayburt Ortaokulu'nda 7 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu okulun bir senelik tahsisatı 5.947 lira ve bir senelik masrafı 5.926 liraydı. Gümüşhane Karma Ortaokulu'nda 10 öğretmen görev yapmaktaydı ve bu okulun bir senelik tahsisatı 7.708 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 7.353 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 13.655 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 13.279 liraydı[1379].

1937-1938 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 287 öğrenci eğitim görmekte ve Gümüşhane Ortaokulu'nda 6 ve Bayburt Ortaokulu'nda 8 öğretmen olmak üzere toplam 14 öğretmen görev yapmaktaydı. Gümüşhane Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 8.346 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 8.330 lira ve Bayburt Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 7.109 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 7.109 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 15.455 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 15.439 liraydı[1380].

1938-1939 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 369 öğrenci eğitim görmekte ve 15 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 8'i Gümüşhane Ortaokulu'nda, 7'si Bayburt Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Gümüşhane Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 10.186 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 10.125 lira ve Bayburt Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 7.016 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 7.016 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 17.202 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 17.141 liraydı[1381].

[1377] **Maarif 1933-1934 İstatistiği**, s. XXII, 285-286, 297-298.
[1378] **Kültür 1934-1935 İstatistiği**, s.238, 242-243.
[1379] **Kültür 1935-1936 İstatistiği**, s.168-169, 172-173.
[1380] **Maarif 1937-1938 İstatistiği**, s.XVI, XX, 187-188, 192-193.
[1381] **Maarif 1938-1939 İstatistiği**, s.XIV, XVIII, 268-269, 274, 276.

1939-1940 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 402 öğrenci eğitim görmekte ve 18 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 10'u Gümüşhane Ortaokulu'nda, 8'i Bayburt Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Gümüşhane Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 10.656 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 10.033 lira ve Bayburt Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 12.204 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 9.635 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 22.860 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 19.668 liraydı[1382].

1940-1941 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 639 öğrenci eğitim görmekte ve 19 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 10'u Gümüşhane Ortaokulu'nda, 9'u Bayburt Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Gümüşhane Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 11.303 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 11.169 lira ve Bayburt Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 8.671 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 8.044 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 19.974 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 19.213 liraydı. Ayrıca 25 Eylül 1941 başlama tarihi 15 Kasım 1941 bitiriliş tarihi belirlenen Gümüşhane Ortaokulu'nun tamiri işi için 1.579,50 lira taahhüt bedeli kabul edildi[1383].

1941-1942 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 464 öğrenci eğitim görmekte ve 22 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 11'i Gümüşhane Ortaokulu'nda, 11'i Bayburt Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Gümüşhane Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 16.041 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 14.703 lira ve Bayburt Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 9.881 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 9.830 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 25.922 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 24.533 liraydı[1384].

1942-1943 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 486 öğrenci eğitim görmekte ve 21 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 11'i Gümüşhane Ortaokulu'nda, 10'u Bayburt Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Gümüşhane Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı

[1382] **Maarif İstatistiği 1939-1940**, s.XIV, XVIII, 244-245, 250-251.
[1383] **Maarif İstatistiği 1940-1941**, s.194-195, 248-249, 254-255; **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-İkinci Teşrin/Kasım-1942), s.23.
[1384] S. S. Aykut, **İktisadi ve İçtimai Türkiye Rakamlarla Türkiye'de Kültür Hareketleri**, VI, s.12; **Maarif İstatistiği 1941-1942**, s.XX, 255, 263.

15.850 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 15.850 lira ve Bayburt Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 13.685 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 13.312 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 29.535 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 29.162 liraydı[1385].

1943-1944 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 446 öğrenci eğitim görmekte ve 21 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 11'i Gümüşhane Ortaokulu'nda, 10'u Bayburt Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Gümüşhane Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 18.910 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 18.910 lira ve Bayburt Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 19.034 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 19.034 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 37.944 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 37.944 liraydı[1386].

1944-1945 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 469 öğrenci eğitim görmekte ve 19 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 9'u Gümüşhane Ortaokulu'nda, 10'u Bayburt Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Gümüşhane Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 22.768 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 21.383 lira ve Bayburt Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 17.167 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 17.167 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 39.935 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 38.550 liraydı[1387].

1945-1946 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 446 öğrenci eğitim görmekte ve 22 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 10'u Gümüşhane Ortaokulu'nda, 12'si Bayburt Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Gümüşhane Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 16.998 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 15.821 lira ve Bayburt Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 16.777 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 29.100 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 30.151 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 29.100 liraydı[1388].

1946-1947 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 396 öğrenci eğitim görmekte ve 21 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 11'i Gümüşhane Ortaokulu'nda, 10'u Bayburt

[1385] **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, s.XVI, 260, 269.
[1386] **MEOÖİ 1943-1944**, s.14-16, 73, 88.
[1387] **MEOÖİ 1944-1945**, s.16, 74, 86.
[1388] **MEOÖİ 1945-1946**, s.18, 74, 88.

Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Gümüşhane Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 27.029 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 25.940 lira ve Bayburt Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 109.956 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 109.956 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 136.985 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 135.896 liraydı[1389].

1947-1948 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 351 öğrenci eğitim görmekte ve 19 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 9'u Gümüşhane Ortaokulu'nda, 10'u Bayburt Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Gümüşhane Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 47.600 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 43.382 lira ve Bayburt Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 31.202 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 31.202 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 78.802 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 74.584 liraydı[1390].

1948-1949 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 331 öğrenci eğitim görmekte ve 19 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 11'i Gümüşhane Ortaokulu'nda, 8'i Bayburt Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Gümüşhane Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 29.909 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 34.909 lira ve Bayburt Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 31.300 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 54.136 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 61.209 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 89.045 liraydı[1391].

1949-1950 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde üç ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 356 öğrenci eğitim görmekte ve 23 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 12'si Gümüşhane Ortaokulu'nda, 8'i Bayburt Ortaokulu'nda ve 3'ü Kelkit Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Gümüşhane Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 40.817 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 55.761 lira, Bayburt Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 37.985 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 62.275 lira ve Kelkit Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 12.982 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 5.099 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane

[1389] **MEOÖİ 1946-1947**, s.16-19, 70, 82.
[1390] **MEOÖİ 1947-1948**, s.18-19, 76, 91.
[1391] **MEOÖİ 1948-1949**, s.20-21, 85, 104-105.

Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 91.784 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 123.135 liraydı[1392].

3- Millet Mektepleri'nin (Ulus Okulları) Eğitim Faaliyetleri

Gazi Mustafa Kemal'in Ağustos 1928 başında İstanbul Sarayburnu'nda yaptığı konuşma ile fiili olarak başlayan harf inkılâbı tüm ülke genelinde yankı buldu[1393]. Harf İnkılâbına dair kanunun yürürlüğe girmesi sonrasında halledilmesi gereken en önemli sorun, hiç şüphesiz yeni harflerin halka öğretilmesiydi. Dolayısıyla bu sorunu çözebilmek için 11 Kasım 1928'de İcra Vekilleri Heyeti *"Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi"*ni onayladı ve bu talimatname 24 Kasım 1928'de Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi[1394].

Millet Mektepleri teşkilatından temel beklenti yeni Türk harflerini en kısa sürede halka öğretmek, büyük halk kitlelerini okuryazar hale getirmekti. Bu amaçla hareket edecek mektepler *"A"* ve *"B"* kursları biçiminde örgütlenecek, A kurslarına tahsil çağını geçirmiş olup hiçbir şekilde okuma yazma bilmeyenler, B kurslarına ise eski yazıyı okuyup yazanlar katılacaktı. A kursları 4, B kursları ise 2 ay sürecekti. 1929 yılında yapılan bir düzenlemeyle B kurslarının süresi de 4 aya yükseltilmişti. Millet Mektepleri törenlerle 1 Ocak 1929 tarihinde açılmış ve yaklaşık altı yıl bu isimle faaliyetlerine devam etmişti. Bu mekteplerde ilk etapta memurlar ve öğretmenler için kurslar açılacak ve bunların okuma yazma öğrenmesi sağlanacaktı. 1929 yılı başına gelindiğinde ise tüm ülke genelinde olduğu gibi törenlerle Millet Mektepleri açılarak halkın yeni harfleri öğrenmesi için çalışmalara başlandı. Bu duruma Gümüşhane Vilâyeti de kayıtsız kalmadı. 1929 yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde 62'si erkek ve 13'ü kadınlara yönelik toplam 75 A kursu, 21'i erkek ve 4'ü kadınlara yönelik olmak üzere 25 B kursu açıldı[1395].

1933-1934 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde bulunan Millet Mektepleri'nde A Sınıfında 11 erkek dershanesinde 245 erkek öğrenci ve 2 kız dershanesinde 52 kız öğrenci olmak üzere toplam 297 öğrenci, B sınıfında 13 erkek dershanesinde 206 erkek öğrenci ve 1 kız dershanesinde 19 kız öğrenci olmak üzere

[1392] **MEOÖİ 1949-1950**, s.34-35, 114, 136-137.
[1393] **Maarif 1928-1935 Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği**, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1935, s.34.
[1394] **Resmi Gazete**, 24 Teşrinisani/Kasım 1928, s.6102-6107.
[1395] **Maarif 1928-1935 Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği**, s.34-35, 70-71.

toplam 225 öğrenci eğitim görmekteydi. Gümüşhane Millet Mektepleri'nin bu eğitim-öğretim yılındaki tahsisatı 270 lira ve bir senelik masrafları 170 liraydı[1396].

1934-1935 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde bulunan Ulus Okulları'nda A Sınıfında 12 erkek dershanesinde 421 erkek öğrenci eğitim görmekteydi. Bu yılda B Sınıfında öğrenim gören kadın yoktu[1397].

1935-1936 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde bulunan Ulus Okulları'nda A Sınıfında 2 erkek dershanesinde 67 erkek öğrenci ve 5 kız dershanesinde 215 kız öğrenci olmak üzere toplam 282 öğrenci, B sınıfında dershane olmadan 6 erkek öğrenci ve 1 kız dershanesinde 34 kız öğrenci olmak üzere toplam 40 öğrenci eğitim görmekteydi. Bu eğitim-öğretim yılında verilen tahsisat 700 lira olup, 414 lira harcama yapıldı[1398].

1935-1936 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde bulunan Ulus Okulları'nda A Sınıfında 7 erkek dershanesinde 223 erkek öğrenci ve dershanesiz 33 kız öğrenci olmak üzere toplam 256 öğrenci, B sınıfında 1 erkek dershanesinde 109 erkek öğrenci ve dershanesiz 13 kız öğrenci olmak üzere toplam 122 öğrenci eğitim görmekteydi. Bu eğitim-öğretim yılında verilen tahsisat 370 lira olup bir senelik masrafı 330 liraydı[1399].

Millet Mektepleri 1935 yılına gelindiğinde dönemim *"Öz Türkçecilik"* akımının da etkisiyle olsa gerek ulus okulları adı ile faaliyetlerine devam etmiş olup, aynı süreç Gümüşhane Vilâyeti'nde de yaşanmıştır. Gümüşhane Vilâyeti'ndeki Millet Mektepleri 1935-1947 yılları arasında faaliyet yürütmüş olmakla birlikte 1938-1939, 1939-1940 ve 1943-1944 dönemlerinde Millet Mektebi açılmamıştı[1400].

1940-1941 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde bulunan Ulus Okulları'nda A Sınıfında 1 erkek dershanesinde 26 erkek öğrenci, B Sınıfında 1 erkek dershanesinde 14 erkek öğrenci eğitim görmekteydi. 1941-1942 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde bulunan Ulus Okulları'nda A Sınıfında 4 erkek dershanesinde

---

[1396] **Maarif 1933-1934 İstatistiği**, s.232, 240.

[1397] 1934-1935 ders yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde bulunan Millet Mektepleri'nin bütçe durumuyla ilgili bilgi verilmemiştir. (**Kültür 1934-1935 İstatistiği**, s.202.)

[1398] **Kültür 1935-1936 İstatistiği**, s.142, 148.

[1399] **Maarif 1937-1938 İstatistiği**, s.160, 166.

[1400] Önder Duman, *"Maarif Yıllıklarına Göre Cumhuriyet'in İlk Çeyreğinde Gümüşhane Vilâyeti'nde Eğitim (1923-1950)"*, **Mavi Atlas Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S.7, (2016), s.63; **Maarif 1938-1939 İstatistiği**, s.204; **Maarif İstatistiği 1939-1940**, s.182.

151 erkek öğrenci, B Sınıfında 1 erkek dershanesinde 62 erkek öğrenci eğitim görmekteydi[1401].

1942-1943 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde Ulus Okulları'nda A Sınıfında 25 erkek dershanesinde 616 erkek öğrenci, B Sınıfında 16 erkek dershanesinde 351 erkek öğrenci eğitim görmekte ve 41 öğretmen görev yapmaktaydı. Aynı eğitim-öğretim yılında eğitmenli köy okullarında açılan ve Ulus Okulları gibi çalışan gece dershaneleri açıldı. Bu yönde Gümüşhane Vilâyeti'nde A Sınıfında 42 dershanede 480 erkek öğrenci eğitim görmekte ve 42 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında Halkevleri tarafından açılan, Ulus Okulları gibi çalışan ve halkevinin bünyesinde Gümüşhane'nin Bayburt ve Şiran Kazalarında faaliyet gösteren, A Sınıfında 11 dershanede 213 erkek öğrenci, B Sınıfında 6 dershanede 80 öğrenci olmak üzere 293 öğrenci eğitim görmekte ve 14 öğretmen görev yapmaktaydı[1402].

1944-1945 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde bulunan Ulus Okulları'nda A Sınıfında 145 erkek dershanesinde 3.344 erkek öğrenci ve 99 kız dershanesinde 2.877 kız öğrenci olmak üzere 6.221 öğrenci, B sınıfında 40 erkek dershanesinde 816 erkek öğrenci, 7 kız dershanesinde 94 kız öğrenci olmak üzere 910 öğrenci eğitim görmekte ve 180 öğretmen görev yapmaktaydı[1403].

1945-1946 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde bulunan Ulus Okulları'nda A Sınıfında 4 erkek dershanesinde 118 erkek öğrenci, dershanesiz 11 kız öğrenci olmak üzere 129 öğrenci, B Sınıfında 3 erkek dershanesinde 87 erkek öğrenci, 1 kız dershanesinde 22 kız öğrenci olmak üzere 109 öğrenci eğitim görmekte ve 8 öğretmen görev yapmaktaydı[1404].

1946-1947 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde bulunan Ulus Okulları'nda A Sınıfında 3 erkek dershanesinde 320 erkek öğrenci, dershanesiz 186 kız öğrenci ve 7 karma sınıf toplamında 506 öğrenci, B Sınıfında 18 erkek dershanesinde 216 erkek öğrenci, dershanesiz 124 kız öğrenci ve 5 karma sınıf toplamında 340 öğrenci

[1401] Gümüşhane Vilâyeti'nde 1940-1941 ve 1941-1942 ders yıllarında Ulus Okulları masrafsız olarak faaliyette bulunduklarından bütçeleri konulmamıştır. (**Maarif İstatistiği 1940-1941**, s.176, 186; **Maarif İstatistiği 1941-1942**, s.172.)

[1402] 1942-1943 ders yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde bulunan Ulus Okulları masrafsız olarak faaliyette bulunduğu için bütçeleri de yoktur. (**Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, s.172, 182, 185.)

[1403] Gümüşhane Vilâyeti'nde 1944-1945 ders yılında Ulus Okulları gidersiz olarak faaliyette bulunduklarından bütçeleri yoktur. (**MEİÖİ 1944-1945**, s.252, 262.)

[1404] Çoruh Vilâyeti'nde 1945-1946 ders yılında Ulus Okulları gidersiz olarak faaliyette bulunduklarından bütçeleri yoktur. (**MEİÖİ 1944-1945**, s.252.)

eğitim görmekte ve 18 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında verilen tahsisat 2.200 lira olup giderler toplamı 194 liraydı[1405].

1947'den 1950 yılına kadar olan üç farklı eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti bağlamında Ulus Okullarına herhengi bir bütçe ayrılmadığını ve okulların faaliyet göstermediğini tespit etmekteyiz[1406].

4- Lise Eğitimi Faaliyetleri

1923-1950 yılları arasında Gümüşhane Vilâyeti'nde mevcut lise bulunmamaktaydı. Ancak 1941-1942 yıllarında o zaman devlet işletmesi olarak faaliyet gösteren karayolu taşımacılığına konaklama tesisi amacıyla Transit Oteli adı altında 1960'lı yıllara dek hizmet vermiş, 1965 yılında Erkek Sanat Enstitüsü olarak kullanılmış, daha sonraları Kız Meslek Lisesi'ne çevrilmiştir[1407].

5- Kütüphane ve Halkevi Faaliyetleri

Gümüşhane Vilâyeti'nde Cumhuriyet'in ilk yılları itibariyle genele hitap eden bir kütüphane mevcut değildi. 10'u şehirde, 38'i köylerde toplam 48 ilkokul kütüphanesinde 2'si yabancı dilde, 1561'i Latin harfli ve 720'si de Arap Harfli toplam 2283 kitap mevcuttu. Gümüşhane ve Bayburt'taki iki ortaokulda ise 12'si yabancı, 266'sı Latin harfli, 497'si Arap harfli toplam 775 kitap bulunuyordu. Gümüşhane Ortaokulu'nun Kütüphanesi 1927-1928 eğitim-öğretim yılında faaliyete geçmiş olup, kütüphanede 877 basma eser mevcuttu[1408].

Gümüşhane Halkevi faaliyetleriyle ilgili olarak; 1933 yılı Şubat ayında açılan ve yaklaşık 20 yıl faaliyette olan Gümüşhane Halkevi'nin Gümüşhane merkezinde 16 m. genişliğinde inşa edildi. Belli bir süre içinde çelik çatı yapılması düşünülmüşse de buna ait hiçbir malzemenin mevcut olmaması ve bilakis bir miktar ahşap malzemenin mevcut olması noktasından başka çarelerin aranması uygun görülmüştü[1409].

1939 yılında Gümüşhane Merkez Kazasına bağlı 25 köyde yeni eğitmen okullarının açılış törenleri yapıldı. Bütün bu köyler halkının katılımıyla bu törende

---

[1405] **MEİÖİ 1946-1947**, s.254, 262.

[1406] Gümüşhane Vilâyeti'nde 1949-1950 ders yılında Ulus Okulları hiç açılmamıştır. (**MEİÖİ 1947-1948**, s.282, 288; **MEİÖİ 1948-1949**, s.298; **MEİÖİ 1949-1950**, s.308.)

[1407] M. H. Aslan, **Bayburt Kültür Envanteri**, s.146.

[1408] **Maarif 1933-1934 Halk Okuma ve Umumî Kütüphaneler İstatistiği**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1935, s.3, 10-11, 23, 63, 70; **Maarif Vekâleti 1926-1927 İstatistik Yıllığı**, s.206.

[1409] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.8, (İkinci Kânun/Ocak-1938), s.40; Bayram Nazır, Kemal Saylan, **Gümüşhane Tarihi (İl Oluşunun 85. Yılında Gümüşhane Tarihi ve Ekonomisi Sempozyumu Tarih Bildirileri) 25-26 Mayıs 2010**, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, Trabzon, 2016, s.112.

eğitmenler ve başöğretmenler tarafından nutuklar söylenmiş ve en yaşlı köylü birinin de bir nutkuyla halkın cumhuriyet hükümetine şükranlarını ifade ederek kurdele kesilmiş ve bu okulların açılışı yapıldı[1410].

1938-1939 yıllarında Gümüşhane Merkezinde ve Bayburt Kazası'nda halkevi vardı. Bu halkevlerinden Bayburt Kazası'nda olan halkevinde 2 erkek memur çalışmakta ve bu halkevinin bir senelik tahsisatı 434 lira ve bir senelik masrafı 434 liraydı. 1939-1940 yıllarında Gümüşhane Vilâyeti Merkezinde, Bayburt, Kelkit ve Şiran Halkevleri mevcuttu ve bu halkevlerinin bir senelik tahsisatı 567 lira ve bir senelik masrafı 567 liraydı[1411].

1940-1941 yıllarında Gümüşhane Vilâyeti'nde Merkezde, Bayburt, Kelkit ve Şiran Kazalarında birer halkevi mevcuttu. Merkez Halkevi'nde 1 memur ve 1 müstahdem çalışmaktaydı. Bir senelik tahsisatı 615 lira ve bir senelik masrafı 615 liraydı. Bayburt Halkevi'nde 1 memur çalışmaktaydı. Senelik tahsisatı ve masrafı 240 liraydı. Kelkit Halkevi'nin çalışanı ve senelik tahsisatı da yoktu. Şiran Halkevi'nde 1 müstahdem çalışmaktaydı. 1940-1941 yıllarında bir senelik tahsisatı ve bir senelik masrafı 96 liraydı. Bu yıllarda Gümüşhane Vilâyeti'ndeki halkevlerinin toplam tahsisatı 951 lira ve bir senelik toplam masrafı 951 liraydı. 1941-1942 yıllarında Gümüşhane Vilâyeti'nde Merkez, Bayburt, Kelkit ve Şiran Kazalarında birer halkevi mevcuttu. Merkez ve Bayburt Halkevi'nde birer memur çalışmaktaydı. Bu halkevlerinin bir senelik toplam tahsisatı 1.331 lira ve bir senelik toplam masrafları 1.331 liraydı[1412].

1942-1943 yıllarında Gümüşhane Vilâyeti'nde Merkez Halkevi'nde 1 memur çalışmakta, bir senelik tahsisatı ve masrafı 636 liraydı. Bayburt Halkevi'nde 1 memur çalışmakta, bir senelik tahsisatı ve masrafı 362 liraydı. Kelkit ve Şiran Halkevlerinin çalışanı, tahsisatı ve masrafı bulunmamaktaydı. Bu yıllarda Gümüşhane Vilâyeti'nde faaliyette bulunan halkevlerinin bir senelik toplam tahsisatı 1.123 lira ve bir senelik toplam masrafları 1.123 liraydı. 1944-1945 yıllarında halkevleri tarafından açılan Ulus Okulları'nda Gümüşhane Vilâyeti'nin Bayburt Kazası'nda A Sınıfında 1 dershanede 60 erkek öğrenci, Şiran Kazası'nda A Sınıfında 2 dershanede 25 erkek, 35 kız öğrenci olmak üzere 60 öğrenci, toplamda da 120 öğrenci eğitim görmekte, B Sınıfında 2

[1410] **Belediyeler Dergisi**, S.51, (İkinci Teşrin/Kasım-1939), s.47.
[1411] **Maarif İstatistiği 1938-1939**, s.493; **Maarif İstatistiği 1939-1940**, s.494.
[1412] **Maarif İstatistiği 1940-1941**, s.485; **Maarif İstatistiği 1941-1942**, s.489.

dershanede 22 erkek öğrenci, 22 kız öğrenci olmak üzere 44 öğrenci eğitim görmekte ve 2 erkek öğretmen görev yapmaktaydı[1413].

1945-1946 yıllarında Halkevleri tarafından açılan Ulus Okulları'nda Gümüşhane Vilâyeti'nin Kelkit Kazası'nda A Sınıfında 1 dershanede 120 erkek öğrenci B Sınıfında dershanesiz 67 kız öğrenci, Bayburt Kazası'nda A Sınıfında 1 erkek dershanesinde 86 öğrenci, B Sınıfında 1 dershanede 44 erkek öğrenci olmak üzere toplamda da 317 öğrenci eğitim görmekte ve 4 erkek, 1 bayan olmak üzere 5 öğretmen görev yapmaktaydı. 1946-1947 yıllarında Halkevleri tarafından açılan Ulus Okulları'nda Gümüşhane Vilâyeti'nin Bayburt Kazası'nda A Sınıfında 1 dershanede 86 erkek, B Sınıfında 1 dershanede 40 erkek olmak üzere 126 öğrenci, Kelkit Kazası'nda A Sınıfında 1 dershanede 120 erkek, B Sınıfında 1 dershanede 67 kız öğrenci olmak üzere 187 öğrenci, toplamda 313 öğrenci eğitim görmekte ve 1'i bayan 5 öğretmen görev yapmaktaydı[1414].

1947-1948 yıllarında Halkevleri tarafından açılan Ulus Okulları'nda Gümüşhane Vilâyeti'nin Bayburt Kazası'nda A Sınıfında 1 dershanede 32 erkek öğrenci, B Sınıfında 1 dershanede 20 erkek öğrenci olmak üzere 52 öğrenci eğitim görmekte ve 1'i bayan 6 öğretmen görev yapmaktaydı. Halkevlerinin kapandığı 1951 yılına kadar Gümüşhane Vilâyeti'nde, Gümüşhane (1933), Bayburt (1935), Kelkit (1940), Şiran (1940) ve Torul (1943) Halkevleri olmak üzere 5 halkevi faaliyet göstermişti[1415].

6- Halk Okuma Odaları (Halkodaları) Faaliyetleri

Cumhuriyetin ilân edildiği ilk yıllarda Gümüşhane Vilâyeti'nde okul kütüphaneleri dışında sadece bir tane halk okuma odası bulunmaktaydı. Gümüşhane merkezindeki bu okuma odasında 1933 yılı itibariyle 263'ü Latin harfli, 425'i Arap harfli 689 kitap bulunmaktaydı[1416]. Gümüşhane Halkevi'nin 1933 Şubat ayında açılmasından sonra okuma odası 160 cilt kitap ile Halkevi'ne devredildi. 1933-1934 yıllarında Gümüşhane Vilâyeti'nde bir tane Halk Okuma Odası vardı. Gümüşhane

[1413] **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, s.509; **MEİÖİ 1944-1945**, s.265.
[1414] **MEİÖİ 1945-1946**, s.263; **MEİÖİ 1946-1947**, s.265.
[1415] **MEİÖİ 1947-1948**, s.290; B. Nazır, K. Saylan, **Gümüşhane Tarihi (İl Oluşunun 85. Yılında Gümüşhane Tarihi…**, s.113.
[1416] **Maarif 1933-1934 Halk Okuma ve Umumî Kütüphaneler İstatistiği**, s.3, 10-11, 23, 63, 70.

Halkevi Kütüphanesi bu şekilde tesis edildikten sonra ilk 9 ay içinde kütüphaneye 153 kitap daha kazandırıldı[1417].

1934-1935 yıllarında Gümüşhane Vilâyeti'nde 1 Halk Okuma Odası, 1.366 kitap mevcuttu. Ayrıca Gümüşhane Halk Okuma Odası'nın bir senelik tahsisatı 180 liraydı. Gümüşhane Vilâyeti'nde kütüphane sayısı 1936'da Bayburt Halkevi bünyesinde bir kütüphane oluşturulmasıyla ikiye yükseldi. Bayburt'taki bu kütüphanede 784'ü Türkçe, 68'i Arapça toplam 852 kitap mevcutken kütüphaneden bir yılda 11'i kadın toplam 1.070 okuyucu istifade etmiştir[1418].

1937-1938 yıllarında Gümüşhane Merkez Halkevi'nde 1 memur çalışmakta ve bu halkevinin bir senelik tahsisatı 437 lira olup bir senelik masrafı 437 liraydı. Ayrıca Bayburt Halkevi'nde 1 memur çalışmakta ve bu halk evinin bir senelik tahsisatı 126 lira ve bir senelik masrafı de 126 liraydı. Gümüşhane Vilâyeti'nde bu yıllarda bulunan 2 halkevinde toplam senelik tahsisatı 563 lira ve bir senelik toplam masrafı 563 liraydı. 1939'da Şiran ve Kelkit Halkevleri bünyesinde de birer kütüphane açılması ile Gümüşhane Vilâyeti'ndeki kütüphane sayısı 4'e yükseldi. 1940-1941-1942 senelerinde Gümüşhane Vilâyeti'nde Halkodalarının faaliyeti bulunmamaktaydı. 1944'de Torul Halkevi bünyesinde bir kütüphane faaliyete geçirilince vilâyet dâhilindeki kütüphane sayısı 5'e yükseldi[1419].

7- Mesleki Kursların Faaliyetleri

Gümüşhane Halkevi'nin yanı sıra 1930'lu yıllarda mesleki eğitim veren bir de özel biçki-dikiş kursunun açıldığı tespit edilmektedir. Gümüşhane Merkez Türk Kadınları Biçki-Dikiş Yurdu adı verilen özel dershane 1936-1937 eğitim-öğretim yılında bir kurs açmış ve bu kursa 13 kadın iştirak etmiştir. Tek öğretmen tarafından yürütülen kursa katılanlardan toplam 193 lira ücret alınmış ve kurs sonunda katılımcıların tümü diplomalarını almışlardır[1420].

Gümüşhane Vilâyeti'nde mesleki eğitim konusunda dikkate değer ilk çalışmalar 1933 yılında Gümüşhane Halkevi tarafından başlamıştı. Haziran 1933'te Gümüşhane Halkevi'nde bir biçki-dikiş kursu açılırken, bu kursa 19 kadın katıldı. Gümüşhane

---

[1417] **Gümüşhane Halkevi**, Gümüşhane Vilâyet Matbaası, Gümüşhane, 1933, s.9; Nazım Fıçıcı, **Gümüşhane Halkevleri**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2013, s.60; **Maarif 1933-1934 İstatistiği**, s.471.
[1418] **Kültür 1934-1935 İstatistiği**, s.402; **Kültür 1936-1937 İstatistiği**, s.311.
[1419] **Maarif 1933-1934 İstatistiği**, s 341; **Maarif İstatistiği 1939-1940**, s.494; **Maarif İstatistiği 1940-1941**, s.526; **Maarif İstatistiği 1941-1942**, s.526; **Maarif İstatistiği 1939-1940**, s.494.
[1420] **Kültür 1936-1937 İstatistiği**, s.230-231.

Halkevi yine 1942'de bir dokumacılık kursu açarken söz konusu kursa 120 kişi katılmıştı[1421].

1940-1941 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde 1 dershaneli ve 5 öğrencinin katıldığı biçki-dikiş kursu açıldı. Bu kursun bu eğitim-öğretim yılındaki tahsisatı ve masrafı 96 liraydı[1422].

Gümüşhane Vilâyeti'nde mesleki eğitime yönelik örgün nitelikteki ilkokulun açılması ise ancak 1946 yılında mümkün olabildi. Gümüşhane Erkek Orta Sanat Okulu 1946-1947 ders yılı başında eğitime başlarken 108 öğrencinin bu okula kayıt yaptırdığı tespit edilmektedir. Bu öğrencilerden 39'u ders yılı içinde okuldan ayrılırken 69'u ders yılı sonuna kadar eğitimlerine devam etti. Bu eğitim-öğretim yılında okulda 9 öğretmen görev yapmaktaydı. Gümüşhane Erkek Orta Sanat Okulu'nun bir senelik tahsisatı 14.302 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 10.743 liraydı. Gümüşhane Vilâyeti'nde bu eğitim-öğretim yılında arıcılık kursu açıldı. Bu kursta 30 öğrenci eğitim görmekte ve 1 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursun bir senelik tahsisatı ve masrafı 9 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında 1 dershaneli ve 10 erkek öğrencinin katıldığı Gümüşhane Merkez Kur'an Öğrenme Kursu açıldı. Bu kursun 1 öğretmeni vardı ve bir senelik tahsisatı 720 lira ve bir senelik masrafı 720 liraydı. 1946-1947 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Merkezinde açılan Kur'an kursuna bir öğreticinin nezaretinde 10 kişi katılırken bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane ve Kelkit'te iki Kur'an kursu faaliyete geçirilmiş ve bu kurslara 15'i kadın toplam 44 kişi iştirak etmiştir. Kurs sonunda 15 öğrenci başarı gösterdi ve bunların da kurs açabilecek seviyede oldukları görüldü. Gümüşhane Halkevi Temmuz 1947'de Ziraat Bakanlığı'nca görevlendirilen Arıcılık Uzmanı İsmail Hakkı Arıcı vasıtasıyla bir haftalık müddetle arıcılık kursu açmıştı. Gümüşhane Halkevi aynı yılın Eylül'ünde bir biçki-dikiş kursunu faaliyete geçirmiştir[1423].

Gümüşhane Erkek Orta Sanat Mektebi'nin 1947-1948 eğitim-öğretim yılında toplam 105 öğrenci eğitim görürken 9 öğretmen görev yapmaktaydı. Gümüşhane Erkek Orta Sanat Mektebi'nin bir senelik tahsisatı 37.520 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 37.520 liraydı[1424].

[1421] N. Fıçıcı, **Gümüşhane Halkevleri**, 2013, s.70, 72, 73.
[1422] **Maarif İstatistiği 1940-1941**, s.378-379.
[1423] **MEMTYÖİ 1946-1947**, s. 32-33, 99, 109, 166-167, 174-175; **MEMTYÖİ 1949-1950**, s.290-291; N. Fıçıcı, **Gümüşhane Halkevleri**, 2013, s.70, 72, 73.
[1424] **MEMTYÖİ 1947-1948**, s.38-39, 130, 143.

Gümüşhane Erkek Orta Sanat Mektebi'nin 1948-1949 eğitim-öğretim yılında toplam 99 öğrenci eğitim görürken 12 öğretmen görev yapmaktaydı. Gümüşhane Erkek Orta Sanat Mektebi'nin bir senelik tahsisatı 32.721 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 36.511 liraydı[1425].

Gümüşhane Erkek Orta Sanat Mektebi'nin 1949-1950 eğitim-öğretim yılında toplam 85 öğrenci eğitim görürken 13 öğretmen görev yapmaktaydı. Gümüşhane Erkek Orta Sanat Mektebi'nin bir senelik tahsisatı 52.438 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 70.129 liraydı[1426].

1949-1950 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nin Bayburt Kazası'nda Akşam Kız Sanat Okulu faaliyete geçmişti. Bu okulda 54 biçki-dikiş ve 26 nakış olmak üzere 80 öğrenci eğitim görmekte ve 2 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu ortaokulun tahsisatı olmamakla birlikte bir senelik masrafı 2.585 liraydı. Bunun dışında Gümüşhane Vilâyeti'nde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak 1946-1947 ve 1949-1950 yıllarında Merkez ve Kelkit Kazası'nda Kur'an Öğrenme Kursları açıldı. Bu kurslara 44 erkek öğrenci katılmış ve 2 öğretmen görev yaptı. Bu kursların bir senelik tahsisatı ve masrafı 933 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında demircilik ve marangozluk kursu açıldı. Demircilik ve marangozluk kursunda 16 öğrenci eğitim görmekte ve 2 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 1.779 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 3.393 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Merkez'de açılan demircilik ve marangozluk kursuna ise 2 öğretmen nezaretinde 16 kursiyer katılmıştı[1427].

Ayrıca 1949-1950 eğitim-öğretim yılında Gümüşhane Vilâyeti'nde 244, 378 ve 379 Numaralı Köy Kadınları Gezici Kursları açıldı. Bu kurslarda 94 kursiyer öğrenci eğitim gördü ve 3 öğretmen görev yaptı. Bu kursun tahsisatı bulunmamakla birlikte bir senelik masrafı 3.814 liraydı[1428].

E- RİZE VİLÂYETİ'NDE EĞİTİM-ÖĞRETİM İŞLERİ

Osmanlı Devleti'nde genelde eğitim kurumları olarak medrese, tekke ve bunların temsil ettiği tarikatların eğitim hayatları ön planda olmuştur. Ancak Osmanlı Devleti'nin duraklama döneminden sonra dini esasların ağır bastığı, tahsilden ziyade

[1425] **MEMTYÖİ 1948-1949**, s.42-43, 157, 174-175.
[1426] **MEMTYÖİ 1949-1950**, s.68, 69, 112, 174, 194-195.
[1427] **MEMTYÖİ 1949-1950**, s.220-221, 272-273, 290-291.
[1428] **MEMTYÖİ 1949-1950**, s.250.

terbiyeye, ilimden ziyade nakli bilgiye önem veren medrese eğitimi Osmanlı toplumunun ihtiyaçlarına cevap veremez hale gelmişti[1429].

1878 Trabzon Vilâyet Salnamesi'ne göre Rize Kazası'nda 11 medrese, 1 rüştiye ve 19 Müslüman mektebi vardı. Rize Kaza Merkezinde bulunan Rüştiye 1876 yılında, Rize Kazası'na bağlı Mapavri (Çayeli) Nahiyesi'nde ise 1902 yılında açılmıştır[1430].

Tablo 21. 1898-1903 Maarif Salnamelerine Göre Rize ve Mapavri Rüştiyelerinin Öğrenci Durumları[1431]

Rüştiyenin Adı	**1898**	**1903**
Rize Rüştiyesi	79	85
Mapavri Rüştiyesi	43	45

1- İlköğretim Faaliyetleri

I. Dünya Savaşı Osmanlı Devleti'ni son derece olumsuz etkilenmişti. Özellikle bu savaşta orduda görev alan eğitimli insanlar ölünce ülkenin eğitim seviyesi de bir hayli düşmüştü[1432]. Cumhuriyetin ilânından önce Trabzon'a bağlı Rize Merkez Kazası'nın mahallelerinde 34, köylerinde 76, Çayeli Nahiyesi'nde 56, İkizdere Nahiyesi'nde 19 ve Kalkandere Nahiyesi'nde 6 vakıf okulu olmak üzere toplamda 191 okul mevcuttu[1433].

Rize Vilâyeti 1924 yılında kurulduğunda Pazar, Hopa ve Rize Merkez Kazalarını kapsıyordu. Rize Merkez Kazası'nın İkizdere, Çayeli, Kalkandere Nahiyeleriyle 178 köyü, Pazar Kazası'nın Ardeşen, Hemşin Nahiyeleriyle 101 köyü ve Hopa Kazası'nın Arhavi, Fındıklı ve Kemalpaşa Nahiyeleriyle 79 köyü bulunuyordu[1434].

1924 yılında Rize Merkez Kazası dâhilinde 1 ortaokul, 1 İmam Hatip Okulu, 71 ilkokulda (6'sı kız, 65'i erkek ilkokulu) 4.330 öğrenci öğrenim görmektedir. Pazar Kazası'nda 1'i kız, 17'si erkek olmak üzere 18 ilkokulda 1.166 öğrenci eğitim

[1429] Bayram Kodaman, **Cumhuriyetin Tarihi-Fikri Temelleri ve Atatürk**, Süleyman Demirel Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü Yayınları, Isparta, 1999, s. 85-86.
[1430] O. N. Ak, **Rize Tarihi**, s.165.
[1431] İ. Özdoğan, **Rize (Merkez İlçe) Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yapısı (1923-1960)**, s.85.
[1432] Bilgi Taşkıran, **Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yönleriyle Milas (1923-1960)**, Ankara, 2004, s.91; **Cumhuriyetin 75. Yılında Rize İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim**, Erhan Ofset Matbaacılık, Trabzon, 1998, s.28.
[1433] İsmail Kara, **Rize Defteri 1**, Dergah Yayınları, İstanbul, 2012, s.45.
[1434] Mesut Çapa, *"Cumhuriyetin İlk Yıllarında Rize"*, s.41-47.

görmekteydi. Hopa Kazası'nda ise 30 ilkokulda (4'ü kız, 26'sı erkek ilkokulu) 2.500 öğrenci eğitim görmekteydi[1435].

Cumhuriyetin ilânından sonra 1923-1927 yılları arasında Rize Vilâyeti genelinde 14 ilkokul mevcuttu. 1932-1933 eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti Merkez Kazada 3 resmi ilkokul, köylerinde ise 18 ilkokul vardı. Bu dönemde Rize Vilâyeti genelinde ise toplam 42 ilkokul bulunmaktaydı[1436].

1928 yılı itibariyle Rize Vilâyeti'nde kız ve erkek ilkokulları, bir ortaokul ve Hopa'da bir yatılı köy mektebi mevcuttu. Öğretmen ve okul sayısının fazlalığına rağmen okul binaları eğitim açısından elverişli değildi. Harf inkılâbı sonrasında 24 Kasım 1928'de Millet Mektepleri Talimatnamesi'nin yayınlanmasıyla Türkiye'de okuma-yazma seferberliği başlamıştı. 1928 yılında Rize'de okul bulunan köy ve merkezlerde gece halk dershaneleri açıldı. Ayrıca Pazartesi ve Perşembe günü akşamları memleketin aydınları tarafından Millî Kütüphane salonunda halka yönelik konferans verilmekteydi. Konferans ve gece dershanelerinin devamında öğretmenler büyük fedakârlıklarda bulunuyorlardı. Rize'de 1928-1929 eğitim-öğretim yılında köy ve şehir merkezlerinde 245 Millet Dershanesi (şehir merkezinde 37, köylerde 208) açıldı. Millet Dershanelerine çoğunluğu erkek öğrenci olmak üzere 5.166 öğrenci (856'sı şehirde, 4.310'u köylerde) devam ediyordu. Bu eğitim öğretim yılında Rize Ortaokulu'nda 160'ı erkek, 6'sı kız olmak üzere 166 öğrenci devam etmekteydi[1437].

1930'lu yılların başında Rize Merkezinde Kurtuluş, Gülbahar ve İstiklâl adlarında üç ilkokul bulunuyordu. İlkokullarda karma eğitime geçildiği bu yıllarda vilâyet dâhilinde mevcut 105 ilkokulda 7.469 öğrenci eğitim görmekteydi. Ayrıca Hopa Kazası'ndaki köy yatılı ilkokulunda 96 erkek öğrenci eğitim görmekteydi. 1931-1932 eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti dâhilinde şehir okullarından 145, köy ilkokullarından 179 öğrenci mezun oldu. Rize Merkez Kazada Haziran 1933 tarihinde ilkokulların son sınıflarında yapılan sınav neticesinde 88 öğrenci diploma aldı[1438].

1932 yılı itibariyle Rize Vilâyeti'nde Millet Mektepleri dershanelerinin faaliyetleri büyük ölçüde sona ermiştir. 1932 yılında köylerde 73 öğrencinin devam ettiği 2 dershaneye karşılık, Rize Merkezinde herhangi bir dershane bulunmuyordu.

[1435] **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi,** Matbaayı Âmire, İstanbul, 1926, s.632.

[1436] **Cumhuriyetin 75. Yılında Rize İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim**, s.30; **Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Maarif İstatistiği 1932-1933**, İstanbul, 1934, s.68.

[1437] Z. Aslan, M. Arıkan, **Cumhuriyet Döneminde Rize-I (1923-1950)**, s.158; **Maarif 1928-1933, Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği,** İstanbul, 1934, s.34; **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1929-1930**, s.600, 605.

[1438] **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1929-1930**, s.600, 605; **Rize**, 2 Mart 1933; **Rize**, 4 Ağustos 1932; **Çoruh**, 15 Haziran 1933.

Eğitim seferberliğine rağmen, okur-yazar sayısının genel nüfusa oranının % 10 olduğu tahmin edilmekteydi. 1932 yılında Rize Vilâyeti dâhilinde okur-yazar sayısı 903'ü kadın ve 13.138'i erkek olmak üzere 14.041 kişiydi. Bu istatistikten de anlaşılacağı üzere kadınlar arasında okuma-yazma oranı oldukça düşük düzeydeydi. 1932-1933 eğitim-öğretim yılında Rize'ye 3'ü Erzurum'a 2'si Trabzon Öğretmen Okulu'ndan mezun 5 öğretmen atandı[1439].

1935-1936 yılında Türkiye genelinde 6.274 ilkokul, 9.996 erkek ve 4.953 kadın öğretmen olmak üzere 14.949 öğretmen, 454.126 erkek ve 233.974 kız olmak üzere 688.100 öğrenci mevcuttu. 1935-1936 eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'nde 36 ilkokul mevcuttu. Bu okullarda 4.768 öğrenci eğitim görmekte ve 59 öğretmen görev yapmaktaydı. Rize Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 319.829 liraydı. Ayrıca bu tahsisat içinde ilkokullara ayrılan tahsisat 91.580 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 66.561 liraydı[1440].

1936 yılına kadar Rize ve Artvin birleşik durumda Çoruh Vilâyeti'ni oluşturuyordu. 1933-1934 eğitim-öğretim yılında Çoruh Vilâyeti Merkez Kazası durumunda bulunan Rize'nin köylerinde üç sınıflı 16 ilkokul ve beş sınıflı 3 ilkokul bulunmaktaydı. 1936-1937 eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'nde 39'u resmi gündüzlü, 5'i özel olmak üzere 44 ilkokul mevcuttu. Bu ilkokullardan 4'ü Rize Merkez Kazada olup, bunlardan 1'i üç sınıflı, 3'ü beş sınıflıydı. Bu okullarda 6.101 öğrenci eğitim görmekte ve 84 öğretmen görev yapmaktaydı. Vilâyet dâhilindeki 39 resmi ilkokuldan ikisi 1, on sekizi 3, dokuzu 4 ve on tanesi de 5 sınıftan oluşuyordu[1441].

1937-1938 yılında Türkiye genelinde 6.700 ilkokul, 10.483 erkek ve 5.292 kadın öğretmen olmak üzere 15.775 öğretmen, 509.949 erkek ve 254.742 kız olmak üzere 764.691 öğrenci mevcuttu. Rize Vilâyeti'nde 42 ilkokul mevcuttu ve bu okullardan 1 tanesi Rize'nin Camidağı'ndaki özel okuldu ve bu okula ayrılan bir senelik tahsisat 150 lira ve bu okulun bir senelik masrafı 150 liraydı. Bu okullarda 6.456 öğrenci eğitim görmekte ve 88 öğretmen görev yapmaktaydı. Rize Vilâyeti'nde bulunan okulların bir

---

[1439] **Maarif 1928-1933 Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği**, s.34; **Rize**, 7 Temmuz 1932; Z. Aslan, M. Arıkan, **Cumhuriyet Döneminde Rize-I (1923-1950)**, s.160; **Rize**, 25 Ağustos 1932; **Rize**, 1 İlk Teşrin/Ekim 1931.

[1440] 1933 senesi itibariyle adı Çoruh olan ve merkez kazası Rize olan yeni bir vilâyet kurulmuştur. 1933-1936 senesinde devam eden ve 1936'da Artvin Vilâyeti'nin ayrı bir il olduğu sürece kadar Artvin ve Rize Vilâyetleri'nin eğitim durumlarını Çoruh Vilâyeti'nde eğitim-öğretim faaliyetleri bölümünden inceleyebilirsiniz. Ayrıca 1936 yılında Rize'nin ayrı bir il olmasından dolayı 1935-1936 ders yılından sonraki eğitim-öğretim faaliyetleri de Rize Vilâyeti'nde eğitim-öğretim faaliyetleri bölümünde verilmiştir. (**İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII.); **Kültür 1935-1936 İstatistiği**, s.XVI, VV, 122, 124.

[1441] **Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Maarif İstatistiği 1933-1934**, No: 68, İstanbul, 1935, s.18-19; **Kültür 1936-1937 İstatistiği**, s.XVI, XVII, XX-XXI, 26.

senelik tahsisatı 233.699 liraydı. Ayrıca bu tahsisat içinde ilkokullara ayrılan pay 54.566 lira, bir senelik toplam masrafı 50.860 liraydı. Rize Vilâyeti'nde bu eğitim-öğretim yılında 2 ve 4 derslikli birer ilkokul ve derslik sayısı altının üzerinde olan 2 ilkokul mevcuttu. Köylerde ise birer dershaneli 16, iki dershaneli 6 ve üç dershaneli 2 ilkokul olmak üzere 24 ilkokul vardı. Şehirde bulunan okullardan biri 3 sınıflı olup diğerleri 5 sınıfa sahipti. Köylerde bulunan okullardan biri 1, on dördü 3, biri 4 ve sekizi de 5 sınıflıydı[1442].

1938-1939 yılında Türkiye genelinde 7.863 ilkokul, 11.607 erkek ve 5.757 kadın öğretmen olmak üzere 17.120 öğretmen, 547.122 erkek ve 266.410 kız olmak üzere 813.532 öğrenci mevcuttu. Rize Vilâyeti'nde 33 ilkokul mevcuttu. Bu okullarda 6.022 öğrenci eğitim görmekte ve 61 öğretmen görev yapmaktaydı. Rize Vilâyeti'nde bulunan okulların bir senelik tahsisatı 226.116 liraydı. Ayrıca bu tahsisat içinde ilkokullara ayrılan pay 53.912 lira ve bir senelik masrafı 50.792 liraydı. 1938-1939 eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'nde bulunan okulların sayısı 5'e yükselirken köy okullarının da sayısı 18'e geriledi[1443].

1939-1940 yılında Türkiye genelinde 9.418 ilkokul, 13.290 erkek ve 5.757 kadın öğretmen olmak üzere toplam 19.047 öğretmen, 619.246 erkek ve 285.893 kız olmak üzere toplam 905.139 öğrenci mevcuttu. Bu eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'nde 35 resmi gündüzlü ilkokul, 24 eğitmenli köy okulu olmak üzere 59 ilkokul mevcuttu. Bu okullarda 7.689 öğrenci eğitim görmekte ve 90 öğretmen görev yapmaktaydı. Eğitmenli köy okullarında 1.073 erkek, 68 kız olmak üzere 1.141 öğrenci eğitim görmekteydi. Rize Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 188.740 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime aktarılan pay 57.074 lira ve bir senelik masraflar toplamı 55.688 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 2.170 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 2.170 liraydı. Resmi gündüz ilkokullarının bir senelik tahsisatı 54.854 ve bu okulların bir senelik masrafı 55.638 liraydı[1444].

1940-1941 yılında Türkiye genelinde 10.596 ilkokul, 14.584 erkek ve 5.981 kadın öğretmen olmak üzere toplam 20.565 öğretmen, 661.279 erkek ve 294.678 kız olmak üzere toplam 955.957 öğrenci mevcuttu. Rize Vilâyeti'nde 57 resmi gündüzlü ilkokul, 51 eğitmenli köy okulu olmak üzere 108 ilkokul mevcuttu. Resmi gündüzlü

[1442] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII; **Maarif 1937-1938 İstatistiği**, s. XVIII, XXII, 122, 143, 145, 147; **Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Maarif İstatistiği 1937-1938,** No: 145, İstanbul, 1938, s.26-27.

[1443] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII; **Maarif İstatistiği 1938-1939**, s.XVI, XX, 186, 187; **Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Maarif İstatistiği 1937-1938,** No: 145, s.26-27.

[1444] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII; **Maarif İstatistiği 1939-1940**, s.XVI, XX, 118, 153, 157.

okullarda 13.086 çocuk eğitim görmekte, 66 öğretmen ve eğitmenli köy okullarında 51 öğretmen görev yapmaktaydı. Rize Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 176.895 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime aktarılan pay 67.096 lira ve bir senelik masrafı 61.392 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 6.185 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 6.139 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 60.861 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 61.352 liraydı[1445].

1941-1942 eğitim-öğretim yılında Rize'de resmi gündüzlü ilkokul ve eğitmenli köy okulu dâhil 89 okul mevcuttu. Bu okullarda 8.085 öğrenci eğitim görmekte ve 128 öğretmen görev yapmaktaydı. Rize Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 180.944 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 77.999 lira ve bir senelik masrafı 73.916 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 9.659 lira ve bu okulların bir senelik masrafları 9.434 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 63.315 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 73.894 liraydı[1446].

1942-1943 eğitim-öğretim yılında Rize'de resmi gündüzlü ilkokul ve eğitmenli köy okulu dâhil olmak üzere 86 okul mevcuttu. Bu okullarda 8.090 öğrenci eğitim görmekte ve 120 öğretmen görev yapmaktaydı. Rize Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 237.748 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 94.266 lira ve bir senelik masrafı 99.634 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 11.530 lira ve bu okulların bir senelik masrafları 11.042 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 88.079 lira ve bu okulların bir senelik masrafları 83.203 liraydı[1447].

Rize Vilâyeti'nde okul ve öğrenci sayısının her yıl arttığı görülmektedir. 1925-1943 yılları arasında 25 öğretmenli ve 63 eğitmenli toplam 88 yeni okul yapıldı. 1943 yılında Rize'de 35'i öğretmenli (5'i şehir, 30'u köy), 63'ü eğitmenli olmak üzere 98 ilkokul mevcuttu. 125 öğretmenin görev yaptığı (22'si şehir, 44'ü köy ve 59'u eğitmenli okullarda) bu okullarda 8.077 öğrenci eğitim görmekteydi. Bu öğrencilerden 1.558 erkek, 308 kız öğrenci şehir okullarında, 5.476 erkek, 455 kız öğrenci köy okullarında eğitim görmekteydi[1448].

1944-1945 eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'nde 41 resmi gündüzlü ilkokul ve 71 eğitmenli köy okulu olmak üzere toplam 112 okul mevcuttu. Bu okullarda 10.444 öğrenci eğitim görmekte ve resmi gündüzlü ilkokullarda 35, eğitmenli köy okullarında

[1445] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII; **Maarif İstatistiği 1940-1941**, s.27, 37, 88, 129, 134, 156, 160.
[1446] S. S. Aykut, **İktisadi ve İçtimai Türkiye Rakamlarla Türkiye'de Kültür Hareketleri**, VI, s.9; **Maarif İstatistiği 1941-1942**, s.XXIV, 154, 158.
[1447] **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, s.XVIII, 154, 158.
[1448] **Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1923-1943**, Maarif Matbaası, Ankara, 1944, s.21, 71.

71 öğretmen olmak üzere 106 öğretmen görev yapmaktaydı. Rize Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 381.729 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 118.665 lira ve bir senelik masrafları 123.704 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 17.657 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 17.432 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 106.022 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 101.205 liraydı. Rize Vilâyeti'ndeki resmi ve özel ilkokullara devletin bütçesinden yapılan bir yıllık giderlerin toplamı 121.438 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'nde devlet bütçesinden aktarılan ve enstitü mezunlarının çalıştıkları resmi köy ilkokullarının bir yıllık tahsisatı 3.133 lira ve bu okulların bir senelik masrafları 2.798 liraydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında eğitmenli köy okullarında 16 yaşından yukarı olan vatandaşlar için açılan akşam okullarında okuma-yazma kursları açıldı. Bu kurslara 516 öğrenci katılmış ve 41 eğitmen görev yaptı[1449].

1945-1946 eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'nde 47 resmi gündüzlü ilkokul ve 76 eğitmenli köy okulu olmak üzere toplam 123 ilkokul mevcuttu. Bu okullarda 12.917 öğrenci eğitim görmekte ve resmi gündüzlü ilkokullarda 40, eğitmenli köy okullarında 76 öğretmen olmak üzere 116 öğretmen görev yapmaktaydı. Rize Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 344.747 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 140.863 lira ve bir senelik masrafları 152.673 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 10.081 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 10.081 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 142.577 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 130.767 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'nde devlet bütçesinden aktarılan ve enstitü mezunlarının çalıştıkları resmi köy ilkokullarının bir yıllık tahsisatı 4.468 lira ve bu okulların bir senelik masrafları 4.115 liraydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında eğitmenli köy okullarında 16 yaşından yukarı olan vatandaşlar için açılan akşam okullarında okuma-yazma kursları açıldı. Bu kurslara 957 öğrenci katılmış ve 58 eğitmen görev yaptı. Aynı kursların akşam okuluna 822 kişi katılmıştı. 13 Temmuz 1945 tarihinde Rize Vilâyet merkezinde yeniden yapılacak ilkokul yapısı işi için 159.063,62 lira keşif kabul bedeliyle yapılması onaylandı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Rize'de eğitim faaliyetleri daha da artmıştır. 1945 yılında Rize şehir merkezinde tam teşkilatlı bir ilkokul binasının inşaatına başlanmıştır. Köy okulları da hazırlanan program çerçevesinde zamanında bitirilmek suretiyle eğitim-öğretime açılmaktaydı[1450].

[1449] **MEİÖİ 1944-1945**, s.29, 47, 62, 118-119, 214, 226, 230, 232, 240, 269.
[1450] **MEİÖİ 1945-1946**, s.29, 47, 118-119, 167, 214, 226, 230, 232, 268, 270; **Bayındırlık Dergisi**, S.1, (Mart-1946), s.101; **Ulus**, 11 Ağustos 1946.

1946-1947 eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'nde 48 resmi gündüzlü ilkokul ve 91 eğitmenli köy okulu olmak üzere toplam 139 ilkokul mevcuttu. Resmi gündüzlü ilkokullarda 9.457 öğrenci, eğitmenli okullarda 4.291 öğrenci olmak üzere 13.748 öğrenci eğitim görmekte, resmi gündüzlü ilkokullarda 41, eğitmenli köy okullarında 91 öğretmen olmak üzere 132 öğretmen görev yapmaktaydı. Rize Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 523.883 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 224.930 lira ve bir senelik masrafları 229.327 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 38.749 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 38.392 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 190.553 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 186.513 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'nde devlet bütçesinden aktarılan ve enstitü mezunlarının çalıştıkları resmi köy ilkokullarının bir yıllık tahsisatı 11.975 lira ve bu okulların bir senelik masrafları 10.673 liraydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında eğitmenli köy okullarında 16 yaşından yukarı olan vatandaşlar için açılan akşam okullarında okuma-yazma kursları açıldı. Bu kurslara 934 öğrenci katılmış ve 67 eğitmen görev yaptı. Aynı kursların akşam okullarına 441 kişi katılmıştı[1451].

1947-1948 eğitim-öğretim yılında Rize'de 139 resmi gündüzlü ilkokul ve 132 eğitmenli köy okulu olmak üzere 271 ilkokul mevcuttu. İlkokullarda 13.083 öğrenci eğitim görmekte, 93 öğretmen görev yapmaktaydı. Rize Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 581.821 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 275.525 lira ve bir senelik masrafları 283.401 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 39.312 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 39.111 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 244.089 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 236.414 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'nde devlet bütçesinden aktarılan ve enstitü mezunlarının çalıştıkları resmi köy ilkokullarının bir yıllık tahsisatı 24.273 lira ve bu okulların bir senelik masrafları 19.185 liraydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında eğitmenli köy okullarında 16 yaşından yukarı olan vatandaşlar için açılan akşam okullarında okuma-yazma kursları açıldı. Bu kurslara 366 öğrenci katılmış ve 37 eğitmen görev yaptı. Aynı kursların akşam okullarına 71 kişi katılmıştı[1452].

1948-1949 eğitim-öğretim yılında Rize'de 140 resmi gündüzlü ilkokul ve 137 eğitmenli köy okulu olmak üzere 277 ilkokul mevcuttu. İlkokullarda 13.300 öğrenci eğitim görmekte ve 119 öğretmen görev yapmaktaydı. Rize Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 314.233 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 217.308 lira ve bir

[1451] **MEİÖİ 1946-1947**, s.27, 46, 62, 118-119, 168-169, 230, 233, 235, 270, 272.
[1452] **MEİÖİ 1947-1948**, s.172-173, 241, 258, 262, 264, 294, 296.

senelik masrafları 205.635 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 40.848 liraydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında eğitmenli köy okullarında 16 yaşından yukarı olan vatandaşlar için açılan akşam okullarında okuma-yazma kursları açıldı. Bu kurslara 63 öğrenci katılmış ve 6 eğitmen görev yaptı. Aynı kursların akşam okullarına 139 kişi katılmıştı[1453].

1949-1950 eğitim-öğretim yılında Rize'de 145 resmi gündüzlü ilkokul ve 138 eğitmenli köy okulu olmak üzere 283 ilkokul mevcuttu. İlkokullarda 13.960 öğrenci eğitim görmekte ve 154 öğretmen görev yapmaktaydı. Rize Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 547.266 liraydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında eğitmenli köy okullarında 16 yaşından yukarı olan vatandaşlar için açılan akşam okullarında okuma-yazma kursları açıldı. Bu kurslara 52 öğrenci katılmış ve 9 eğitmen görev yaptı. Aynı kursların akşam okullarına 148 kişi katılmıştı[1454].

1950'li yılların başında Rize'de 19 yeni ilkokul açılmış, 14 yeni bina yapılmış, 28 okul binası da tamir edilmişti. Özellikle şehir merkezinde ilköğretime büyük rağbet vardı. Şehirde 11, köylerde 155 ilkokul mevcuttu. 1951-1952 eğitim-öğretim yılında ilköğretim kadrosuna 70 öğretmen ilave edilmekle birlikte yine de birçok köy okula kavuşturulamamıştı. Milli eğitim çalışmalarında özellikle sınıfların idaresi ve aktif metot üzerinde durulmaktaydı. Milli Eğitim Müdürlüğü, Öğretmenler Birliği ve okullar vasıtasıyla halk eğitimi konusunda da çalışmalar yapılıyordu. Öğretmenler Birliği salonunda ve okullarda halka müsamereler ve konferanslar veriliyordu. Ayrıca münazaralar düzenleniyor, edebiyat ve resim müsabakaları yapılıyordu. Biçki-dikiş, demircilik, marangozluk kursları da açılmaktaydı. Rize'nin kazalarında da eğitimde önemli mesafeler kat edilmişti. Merkezinde 1 ortaokul ile 3 ilkokul bulunan Çayeli Kazası'nın 30 köyünün hepsinde öğretmenli okul mevcuttu[1455].

2- Ortaöğretim Faaliyetleri

Cumhuriyetin ilk yıllarında Rize merkezde bir ortaokul vardı. 1923-1927 eğitim-öğretim yılında Rize Ortaokulu'nun öğrenci mevcudu 97 erkekti ve öğretmen sayısı da

[1453] **MEİÖİ 1948-1949**, s.172-173, 248, 268-269, 300, 302.
[1454] **MEİÖİ 1949-1950**, s.178-179, 258, 278-279, 298; **MEİÖİ 1948-1949**, s.313, 315.
[1455] **Vatan Rize İlâvesi**, 25 Mayıs 1953.

2 idi. 1932-1933 eğitim-öğretim yılında karma eğitim veren Rize Ortaokulu'nun yatılı öğrencisi bulunmamaktaydı[1456].

Rize Ortaokulu'ndan 1930-1931'de 7, 1931-1932'de 14, 1932-1933'te 31, 1933-1934'te 33 ve 1934-1935'te 41 öğrenci mezun oldu. 1933-1934 eğitim-öğretim yılında Rize Ortaokulu'nda ücretli bir pansiyon açılacağı duyurularak, pansiyona 120 lira ücret karşılığında girmek isteyen öğrencilerin okul müdürlüğüne müracaatları istendi. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında Rize Ortaokulu'nda 7 öğretmen görev yapmaktaydı[1457].

1934-1935 eğitim-öğretim yılında Rize'de bir ortaokul mevcuttu. Rize Karma Ortaokulu'nda 8'i erkek 1'i bayan vekil öğretmen olmak üzere 9 öğretmen görev yapmaktaydı. Rize Karma Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 11.213 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 10.446 liraydı[1458].

1935-1936 eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'nde iki ortaokul mevcuttu. Bu okulda 217 öğrenci eğitim görmekte ve 8 öğretmen görev yapmaktaydı. Rize Karma Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 10.251 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 10.210 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Rize'ye bağlı Hopa Ortaokulu'nda 6 erkek öğretmen görev yapmaktaydı. Hopa Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 4.939 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 4.939 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'nde bulunan ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 15.190 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 15.149 liraydı[1459].

1936 yılı itibariyle Rize'nin Pazar Kazası'nda yeni bir ortaokul hizmete girmişti. 1936-1937 eğitim öğretim yılında Rize Ortaokulu'nun öğrenci mevcudu 226'ya yükselmiştir. Ayrıca bu okulda bu eğitim-öğretim yılında 12 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretim yılında Pazar Kazası Hopa Ortaokulu'nda 177 öğrenci eğitim görmekteydi[1460].

1937-1938 eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'nde iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 407 öğrenci eğitim görmekte ve Rize Ortaokulu'nda 13, Pazar Ortaokulu'nda 9 olmak üzere 22 öğretmen görev yapmaktaydı. Rize Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 11.761 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 11.744 lira ve Pazar Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 5.480 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 5.309 liraydı. Bu eğitim-

---

[1456] **Cumhuriyetin 75. Yılında Rize İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim**, s.30; **Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Maarif İstatistikleri 1932-1933**, s.185; **Cumhuriyetin 75. Yılında Rize İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim**, s.31.
[1457] **Rize**, 15 Şubat 1936, S.230, s.1; **Çoruh**, 27 Temmuz 1933; **Maarif 1933-1934 İstatistiği**, s.287.
[1458] **Kültür 1934-1935 İstatistiği**, s.239, 244.
[1459] **Kültür 1935-1936 İstatistiği**, s.XVI, XX, 169-170, 173-174.
[1460] **Maarif İstatistiği 1938-1939**, s.XXII-XXIII; **Kültür 1935-1936 İstatistiği**, s.XX; H. A. Yücel, **Türkiye'de Orta Öğretim**, s.123-124.

öğretim yılında Rize Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 17.241 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 17.053 liraydı[1461].

1938-1939 eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'nde 2 ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 479 öğrenci eğitim görmekte ve 23 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 13'ü Rize, 10'u Pazar Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Rize Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 14.435 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 14.418 lira ve Pazar Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 9.860 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 9.124 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 24.295 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 23.542 liraydı[1462].

1939-1940 eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'nde iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 526 öğrenci eğitim görmekte ve 19 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 10'u Rize, 9'u Pazar Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Rize Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 13.575 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 13.492 lira ve Pazar Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 12.077 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 11.818 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 25.652 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 25.310 liraydı[1463].

1940-1941 eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'nde iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 777 öğrenci eğitim görmekte ve 20 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 10'u Rize Ortaokulu'nda, 10'u da Pazar Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Rize Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 13.438 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 12.995 lira ve Pazar Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 11.300 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 10.161 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 24.738 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 23.156 liraydı[1464].

1941-1942 eğitim-öğretim yılında Rize'de iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 596 öğrenci eğitim görmekte ve 18 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 11'i Rize Ortaokulu'nda, 7'si Pazar Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Rize Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 14.293 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 14.286 lira, Pazar Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 13.460 lira ve bu ortaokulun bir

[1461] **Maarif 1937-1938 İstatistiği**, s.XVIII, XXII, 189, 194-195.
[1462] **Maarif İstatistiği 1938-1939**, s.XVI, XX, 270, 277.
[1463] **Maarif İstatistiği 1939-1940**, s.XVI, XX, 246-247, 253.
[1464] **Maarif İstatistiği 1940-1941**, s.218-221, 250-251, 257.

senelik masrafı 11.889 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 27.753 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 26.175 liraydı. Ayrıca 22 Nisan 1942 başlangıç tarihi ve 15 Mayıs 1942 ikmal tarihleri arasında yapılacak olan Rize Pazar Ortaokulu tamiri işi için 2.265,04 taahhüt keşif kabul bedeli kabul edildi. Maarif Vekâleti'nin onayıyla Pazar Ortaokul tamiri için 7.600,00 lira onaylandı[1465].

1942-1943 eğitim-öğretim yılında Rize'de iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 516 öğrenci eğitim görmekte ve 20 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 11'i Rize Ortaokulu'nda, 9'u Pazar Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Rize Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 13.597 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 13.405 lira, Pazar Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 15.020 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 13.872 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 28.617 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 27.277 liraydı[1466].

1943-1944 eğitim-öğretim yılında Rize'de iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 505 öğrenci eğitim görmekte ve 19 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 10'u Rize Ortaokulu'nda, 9'u Pazar Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Rize Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 15.113 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 15.113 lira, Pazar Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 23.082 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 22.424 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 38.195 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 37.537 liraydı[1467].

1944-1945 eğitim-öğretim yılında Rize'de iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 488 öğrenci eğitim görmekte ve 18 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 10'u Rize Ortaokulu'nda, 8'i Pazar Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Rize Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 19.512 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 19.512 lira, Pazar Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 21.639 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 20.048 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'ndeki

---

[1465] S. S. Aykut, **İktisadi ve İçtimai Türkiye Rakamlarla Türkiye'de Kültür Hareketleri**, VI, s.12; **Maarif İstatistiği 1941-1942**, s.XXIV, 258, 267; **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-İkinci Teşrin/Kasım-1942), s.23; **Nafia Dergisi**, S.2, (Birinci Teşrin/Ekim-1944), s.159.
[1466] **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, s.XVIII, 263, 273.
[1467] **MEOÖİ 1943-1944**, s.42, 77, 92; **Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü MEOİ, 1943-1944,** No: 247, s.77.

ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 41.151 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 39.560 liraydı[1468].

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Rize Vilâyeti'nde ortaöğretim alanında önemli gelişmeler olmuştur. 1945 yılında orta sanat ve yapı enstitüsü eğitim-öğretime açılmıştır. Orta sanat okulu için yapılacak binanın arsası Rize Belediyesi tarafından temin edilmiştir. Yapı Usta Mektebi (Yapı Enstitüsü)'ne ait 67 dekar arsa, hayırsever Rizelilerin para yardımı neticesinde Rize'de kurulan Okutma Cemiyeti tarafından 83 küsur lira mukabilinde temin edilmişti. Okulun Milli Eğitim Bakanlığı'nca inşasına 1947 yılında başlanmış ve Rize Valisi Cenap Aksu, imar ve inşa işleriyle yakından ilgilenmiştir[1469].

1945-1946 eğitim-öğretim yılında Rize'de iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 407 öğrenci eğitim görmekte ve 19 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 11'i Rize Ortaokulu'nda, 8'i Pazar Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Rize Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 10.572 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 10.572 lira, Pazar Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 11.779 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 10.730 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 22.351 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 21.302 liraydı[1470].

1946-1947 eğitim-öğretim yılında Rize'de iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 315 öğrenci eğitim görmekte ve 19 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 11'i Rize Ortaokulu'nda, 8'i Pazar Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Rize Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 24.558 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 24.558 lira, Pazar Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 13.550 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 13.230 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 38.108 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 37.788 liraydı[1471].

1947-1948 eğitim-öğretim yılında Rize'de iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 286 öğrenci eğitim görmekte ve 20 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 12'si Rize Ortaokulu'nda, 8'i Pazar Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Rize Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 41.692 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 41.692 lira, Pazar Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 31.948 lira ve bu ortaokulun bir

[1468] **MEOÖİ 1944-1945**, s.44, 77, 89.
[1469] **Ulus**, 11 Ağustos 1946.
[1470] **MEOÖİ 1945-1946**, s.44-46, 78, 92.
[1471] **MEOÖİ 1946-1947**, s.44-45, 73, 86.

senelik masrafı 27.234 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 73.640 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 68.926 liraydı[1472].

1948-1949 eğitim-öğretim yılında Rize'de iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 315 öğrenci eğitim görmekte ve 19 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 11'i Rize Ortaokulu'nda, 8'i Pazar Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Rize Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 44.518 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 46.496 lira, Pazar Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 26.724 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 31.463 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 71.242 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 77.959 liraydı[1473].

1949-1950 eğitim-öğretim yılında Rize'de üç ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 357 öğrenci eğitim görmekte ve 18 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 9'u Rize Ortaokulu'nda, 2'si Çayeli Ortaokulu'nda ve 7'si Pazar Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Rize Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 48.906 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 50.331 lira, Çayeli Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 3.050 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 4.249 lira, Pazar Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 36.077 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 46.102 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 88.033 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 100.682 liraydı[1474].

1950'li yılların başında Rize Vilâyeti'nde ortaöğretimde önemli bir aşamaya gelinmişti. Vilâyet dâhilinde 1 lise ve 3 ortaokul (Rize, Çayeli, Pazar) mevcuttu. Çayeli ve Pazar Ortaokulları'nda 381 öğrenci eğitim görmekteydi. Rize'de teknik öğretime de özellikle önem verilmekteydi. Vilâyette 1 Yapı Enstitüsü, 1 Erkek Sanat Enstitüsü ve 1 Kız Orta Sanat Okulu bulunmaktaydı[1475].

3- Millet Mektepleri'nin (Ulus Okulları) Eğitim Faaliyetleri

1928 yılında kabul edilen yeni harflerin en kısa zamanda öğrenilmesi için kurulan Milli Mektepler sabit A ve B dershanelerinde, Halk Okuma Odaları ile Köy Yatı Mektepleri'nden oluşuyordu. A ve B şubesine ayrılmış olan Milli Mektepler

[1472] **MEOÖİ 1947-1948**, s.46-49, 79, 95; **Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü MEOÖİ 1946-1947,** No: 296, s.73.
[1473] **MEOÖİ 1948-1949**, s.48-49, 89, 114-115.
[1474] **MEOÖİ 1949-1950**, s.72-75, 119, 148-149.
[1475] **Vatan Rize İlavesi**, 25 Mayıs 1953.

dershanelerinde sabit ve seyyar A dershanelerinin amacı hiç okuma yazma bilmeyenleri okuryazar hale getirmekti. B dershanelerinde ise tamamlayıcı bilgiler veriliyordu. 1935-1936 eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'nde bulunan Ulus Okulları'nda A Sınıfında 3 erkek dershanesinde 131 öğrenci eğitim görmekteydi. Bu eğitim-öğretim yılında verilen tahsisat 920 lira olup bir senelik masrafı 883 liraydı[1476].

1938-1939 eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'nde bulunan Ulus Okulları'nda A Sınıfında 3 erkek dershanesinde 90 öğrenci eğitim görmekteydi. 1939-1940 eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'nde bulunan Ulus Okulları'nda A Sınıfında 1 erkek dershanesinde 32 öğrenci eğitim görmekteydi. 1940-1941 eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'nde Ulus Okulları açılmamıştı[1477].

1941-1942 eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'nde Ulus Okulları açılmamıştı. Ancak eğitmenli köy okullarında açılan ve Ulus Okulları gibi çalışan gece dershaneleri açıldı. Bu yönde Rize Vilâyeti'nde A Sınıfında 46 dershanede 658 erkek öğrenci eğitim görmekte ve 46 erkek öğretmen görev yapmaktaydı[1478].

1942-1943 eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'nde Ulus Okulları açılmamıştı. Ancak eğitmenli köy okullarında açılan ve Ulus Okulları gibi çalışan gece dershaneleri açıldı. Bu yönde Rize Vilâyeti'nde A Sınıfında 49 dershanede 847 erkek öğrenci ve dershanesiz 12 kız öğrenci olmak üzere toplam 859 öğrenci eğitim görmekte ve 49 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında Halkevleri tarafından açılan, Ulus Okulları gibi çalışan ve halkevinin bünyesinde Rize'nin merkezinde faaliyet gösteren, A Sınıfında 1 dershanede 33 erkek öğrenci, B Sınıfında 1 dershanede 17 öğrenci olmak üzere toplam 50 öğrenci eğitim görmekte ve 5 öğretmen görev yapmaktaydı[1479].

1944-1945 eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'nde Ulus Okulu açılmamıştı. 1945-1946 eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'nde 1 erkek dershanesinde 14 erkek öğrenci eğitim görmekte ve 1 öğretmen görev yapmaktaydı. 1946-1947 eğitim-öğretim

---

[1476] Bayram Akça, **İdari-Siyasal ve Ekonomik Yönleriyle Muğla (1923-1960)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, s.124; **Maarif 1937-1938 İstatistiği**, s.162, 166.

[1477] Rize Vilâyeti'nde 1938-1939 ve 1939-1940 ders yılında Ulus Okulları masrafsız olarak faaliyette bulunduklarından bütçeleri konulmamıştır. (**Maarif İstatistiği 1938-1939**, s.208; **Maarif İstatistiği 1939-1940**, s.178, 182.); Rize Vilâyeti'nde 1940-1941 ders yılında Ulus Okulları masrafsız olarak faaliyette bulunduklarından bütçeleri konulmamıştır. Yalnızca sınava dışarıdan girenler ve bu sınavlarda başarılı olanlar faaliyet listesinde gösterilmiştir. (**Maarif İstatistiği 1940-1941**, s.180, 186.)

[1478] Rize Vilâyeti'nde 1941-1942 ders yılında Ulus Okulları masrafsız olarak faaliyette bulunduklarından bütçeleri konulmamıştır. (**Maarif İstatistiği 1941-1942**, s.176, 182, 184.)

[1479] **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, s.182, 186.

yılında Rize Vilâyeti'nde 1 erkek dershanesinde 17 erkek öğrenci eğitim görmekte ve 1 öğretmen görev yapmaktaydı[1480].

1947'den 1950 yılına kadar olan üç farklı eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti bağlamında Ulus Okullarına herhengi bir bütçe ayrılmadığını ve okulların faaliyet göstermediğini tespit etmekteyiz[1481].

4- Lise Eğitimi Faaliyetleri

Cumhuriyetin ilk yıllarında Rize Vilâyeti'nde lise düzeyinde okul bulunmamaktaydı. Ancak Rizeli vatandaşlar, Rize'nin merkezinde lise açılabilmesi için çalışmalarına 1930'lu yıllarda başlamıştı. Bu konuyla ilgili olarak Rize Belediyesi Umumi Meclis tarafından Kültür Bakanlığı'na sunulan teklif bütçe imkânsızlıkları nedeniyle geri çevrilmişti. Uzun uğraşılar sonucunda Rize Vilâyeti'nde ilk lise 1951 yılında açılmıştı. Rize Lisesi'nin eğitim-öğretime başladığı 1951 yılında 75'i erkek, 8'i kız toplam 83 öğrenci kayıt yaptırdı. Rize'de açılan lisenin müstakil binası olmadığı için başlangıçta Rize Ortaokulu'na ilave edilen binalarda eğitim sürdürülmüştü. Rize'nin dışında yerleşmiş olup iktisadi hayatta önemli rolleri olan Rizeliler eskiden beri eğitim harcamalarına yardımcı oluyorlardı. Tıpkı Rize Yapı Usta Mektebi'nde olduğu gibi Rize Lisesi'nin kurulmasında da Rizeli hayırsever vatandaşların önemli katkıları olmuştur. Rize Lisesi'ne 1952-1953 yılında ise 80'i erkek, 6'sı kız olmak üzere 86 öğrenci yeniden kayıt yaptırdı[1482].

5- Kütüphane Faaliyetleri

Rize'de kütüphanecilik faaliyetleri XIX. yüzyıl ortalarına kadar uzanmaktadır. Rize'de bilinen en eski kütüphane 1848 yılında Orta Camii civarında inşa edilen Tatoğlu Abdülkerim Efendi Kütüphanesi'dir. Kütüphanenin kitabesi günümüze ulaşmış ve Rize Halk Kütüphanesi'nin giriş kapısının sağında sergilenmektedir. Abdülkerim

---

[1480] Rize Vilâyeti'nde 1944-1945 ders yılında yalnız kendi kendine okuma-yazma öğrenip de dışarıdan sınava girenlerle cezaevlerinde ve askeri birliklerde okuma-yazma öğrenenleri göstermiştir. Bu nedenle de bütçeleri konulmamıştır. (**MEİÖİ 1944-1945**, s.262.); Rize Vilâyeti'nde 1945-1946, 1946-1947 ders yılında Ulus Okulları gidersiz olarak faaliyette bulunduklarından bütçeleri yoktur. (**MEİÖİ 1944-1945**, s.256; **MEİÖİ 1946-1947**, s.258, 262.)

[1481] Rize Vilâyeti'nde 1947-1948 ve 1948-1949 ders yılında Ulus Okulları gidersiz olarak faaliyette bulunduklarından bütçeleri yoktur. (**MEİÖİ 1947-1948**, s.284, 288; **MEİÖİ 1948-1949**, s.298.); **MEİÖİ 1949-1950**, s.310.

[1482] **Rize**, 22 Şubat 1936, S.231, s.4; **T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü MEOÖ 1951-1952**, No: 356, Ankara, s.282; Z. Aslan, M. Arıkan, **Cumhuriyet Döneminde Rize-I (1923-1950)**, s.164; **T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü MEOÖ 1952-1953**, No: 367, Ankara, s.320.

Efendi'nin yaptırdığı kütüphane binasında fakirlerin barınması için odalar ve bir de gasilhane bulunmaktaydı[1483].

1883 yılında Şeyh Hacı Ahmet Şemsettin tarafından bir kütüphane yaptırıldı. Bu kütüphanedeki kitap mevcudu 485'tir. 1898 Maarif Salnamesi'ne göre Rize merkezdeki tek kütüphane 1863'te kurulan, 485 kitaba sahip Altıkulaç Kütüphanesi'dir[1484].

Rize Halk (Milli) Kütüphanesi 1925 yılında kuruldu. Bu dönemde kütüphanede 8000 adet kitap bulunmaktaydı. 1937-1938 yıllarında Rize Vilâyeti'nde 1 memur ve 1 müstahdemin çalıştığı 1 milli kütüphane vardı ve bu kütüphanenin bir senelik tahsisatı 963 lira ve bir senelik masrafı 963 liraydı[1485].

1938-1939 yıllarında Rize Vilâyeti merkezinde 1 müstahdem ve 1 memurun çalıştığı bir milli kütüphane vardı ve bu kütüphanenin bir senelik tahsisatı 963 lira ve bir senelik masrafı 963 liraydı. 1939-1940 yıllarında Rize Vilâyeti merkezinde 1 müstahdem ve 1 memurun çalıştığı bir milli kütüphane vardı ve bu kütüphanenin bir senelik tahsisatı 975 lira ve bir senelik masrafı 975 liraydı[1486].

1940-1941 yıllarında Rize Vilâyeti merkezinde 1 müstahdem ve 1 memurun çalıştığı bir milli kütüphane vardı ve bu kütüphanenin bir senelik tahsisatı 898 ve bir senelik masrafı 898 liraydı. 1941-1942 yıllarında Rize Vilâyeti merkezinde 1 müstahdem ve 1 memurun çalıştığı bir milli kütüphane vardı ve bu kütüphanenin bir senelik tahsisatı 940 lira ve bir senelik masrafı 940 liraydı[1487]. 1942-1943 yıllarında Rize Vilâyeti merkezinde 1 memurun çalıştığı bir milli kütüphane vardı ve bu kütüphanenin bir senelik tahsisatı 915 lira ve bir senelik masrafı 915 liraydı[1488].

6- Halkevleri Faaliyetleri

1938-1939 yıllarında Rize Merkezi'nde bir halkevi vardı ve bu halkevinin bir senelik tahsisatı 71 lira ve bir senelik masrafı 71 liraydı. 1939-1940 yıllarında Rize Merkez, Mapavri ve Pazar Kazaları'nda halkevleri mevcuttu ve bu halkevlerinin bir senelik tahsisatı 42 lira ve bir senelik masrafları 42 liraydı[1489].

[1483] İ. Topaloğlu, **Bölge Tarihinde Rize**, I, s.110.
[1484] Abdülkerim Efendi'nin yaptırmış olduğu kütüphane, Rize halkının farklı ihtiyaçlarına cevap vermişti. Kütüphanede barınma yapılabildiği gibi daha ilginci burada ölülerin yıkanabilmesi için bir gasilhanenin de kurulmasıydı. (İ. Topaloğlu, **Bölge Tarihinde Rize**, I, s.110.); *"Rize"*, **Yurt Ansiklopedisi**, IX, s.6360.
[1485] O. N. Ak, **Rize Tarihi**, s.220; **Maarif 1937-1938 İstatistiği**, s.332.
[1486] **Maarif İstatistiği 1938-1939**, s.485; **Maarif İstatistiği 1939-1940**, s.485.
[1487] **Maarif İstatistiği 1940-1941**, s.475; **Maarif İstatistiği 1941-1942**, s.481.
[1488] **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, s.501.
[1489] **Maarif İstatistiği 1938-1939**, s.496; **Maarif İstatistiği 1939-1940**, s.499.

1940-1941 yıllarında Rize Merkez, Mapavri ve Pazar Kazaları'nda halkevleri mevcuttu ve bu halkevlerinin bir senelik tahsisatı 768 lira ve bir senelik masrafları 768 liraydı. 1941-1942 yıllarında Rize Merkez ve Pazar Kazaları'nda birer halkevi mevcuttu ve bu halkevlerinin bir senelik tahsisatı 2 lira ve bir senelik masrafları 2 liraydı[1490].

1942-1943 yıllarında Rize Vilâyeti'nde Merkez Halkevi ve Pazar Halkevi'nde birer müstahdem çalışmakta ve bu halkevlerinin bir senelik toplam tahsisatı 675 lira ve bir senelik masrafı 675 liraydı. 1944-1945 yıllarında halkevleri tarafından açılan Ulus Okulları'nda Rize Vilâyeti'nin Merkez Kazası'nda A Sınıfında 1 dershanede 30 erkek öğrenci, Pazar Kazası'nda A Sınıfında 1 dershanede 200 erkek, 50 kız öğrenci olmak üzere 250 öğrenci, toplamda da 280 öğrenci eğitim görmekte ve 8 erkek öğretmen görev yapmaktaydı[1491].

7- Halk Okuma Odaları (Halkodaları) Faaliyetleri

Halk Okuma Odaları, Millet Mektepleri Talimatnamesi'nin 2. Maddesi'ne dayanarak oluşturulan, şehir, kasaba ve köylerde halkı okumaya hazırlayacak fikri terbiyeyi vermek için çalışmalarına 1929 yılında başladı. 1940-1941 senelerinde Rize Vilâyeti'nde 7 halkodası mevcuttu ve bu halkodalarının bir senelik tahsisatı 117 lira ve bu halkodalarının bir senelik masrafı 532 liraydı[1492].

1941-1942 senelerinde Rize Vilâyeti'nde 7 halk okuma odası mevcuttu ve bu halk okuma odalarının bir senelik tahsisatı ve masrafı 252 liraydı. Ayrıca CHP bünyesinde Rize Vilâyeti'nde Ardeşen, Gare ve Malyat'ta birer olmak üzere toplam 3 halkodası mevcuttu. Bu odaların bir senelik masrafı 385 liraydı. Bu dönemde Halk Okuma Odaları'ndaki kitap sayısı 418 olup, bu kitaplardan istifade eden okuyucu sayısı ise 17.969'u erkek, 215'i bayan olmak üzere 18184'tü[1493].

8- Mesleki Kursların Faaliyetleri

1942-1943 eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'nde 1 dershaneli ve 12 erkek öğrencinin katıldığı Rize Kur'an Öğrenme Kursu açıldı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 180 lira ve bir senelik masrafı 180 liraydı. 1943-1944 eğitim-öğretim yılında Rize

---

[1490] **Maarif İstatistiği 1940-1941**, s.490; **Maarif İstatistiği 1941-1942**, s.493.
[1491] **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, s.513; **MEİÖİ 1944-1945**, s.267.
[1492] B. Akça, **İdari-Siyasal ve Ekonomik Yönleriyle Muğla (1923-1960)**, s.125; **Maarif İstatistiği 1940-1941**, s.526-527.
[1493] **Maarif İstatistiği 1941-1942**, s.527, 578-579; **Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Maarif İstatistiği 1941-1942**, No: 227, s.527.

Vilâyeti'nde 1 dershaneli ve 10 erkek öğrencinin katıldığı Rize Kur'an Öğrenme Kursu açıldı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 180 lira ve bir senelik masrafı 180 liraydı[1494].

1944-1945 eğitim-öğretim yılında Rize Akşam Kız Sanat Okulu'nda 90 biçki-dikiş, 9 çiçek ve 9 moda olmak üzere 108 kursiyer eğitim görmekte ve 2 öğretmen görev yapmaktaydı. Rize Akşam Kız Sanat Okulu'nun bir senelik tahsisatı 4.851 lira ve bir senelik masrafı 4.851 liraydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında Rize'de 20 kız öğrencinin katıldığı biçki-dikiş kursu açıldı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 800 lira ve bir senelik masrafı 800 liraydı[1495].

1945-1946 eğitim-öğretim yılında Rize Akşam Kız Sanat Okulu'nda 83 biçki-dikiş, 16 çiçek, 13 moda ve 31 nakış olmak üzere 112 kursiyer eğitim görmekte ve 3 öğretmen görev yapmaktaydı. Rize Akşam Kız Sanat Okulu'nun bir senelik tahsisatı 4.400 lira ve bu okulun bir senelik masrafı 4.400 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Rize Erkek Orta Sanat Okulu'nda 150 kursiyer öğrenci eğitim gördü ve 9 öğretmen görev yaptı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 13.028 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 11.588 liraydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında Rize Yapı Usta Enstitüsü açıldı. Bu enstitüde 8 öğretmen görev yapmaktaydı. Rize Yapı Usta Enstitüsü'nün bir senelik tahsisatı 7.340 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 6.610 liraydı. Rize Vilâyeti'nde demircilik ve marangozluk kursu açıldı. Bu kursta 20 öğrenci eğitim görmekte ve 2 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 1.896 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 1.896 liraydı. Rize Vilâyeti'nde 1 dershaneli 15 erkek öğrencinin eğitim gördüğü Merkez Kur'an Öğrenme Kursu'nda 1 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 680 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 680 liraydı[1496].

1946-1947 eğitim-öğretim yılında Rize Akşam Kız Sanat Okulu'nda 39 biçki-dikiş, 10 çiçek, 18 çamaşır, 4 moda ve 28 nakış olmak üzere 53 kursiyer eğitim görmekte ve 3 öğretmen görev yapmaktaydı. Rize Akşam Kız Sanat Okulu'nun bir senelik tahsisatı 11.568 lira ve bu okulun bir senelik masrafı 11.568 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Rize Erkek Orta Sanat Okulu'nda 176 kursiyer öğrenci eğitim gördü ve 12 öğretmen görev yaptı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 33.307 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 33.177 liraydı. Rize Yapı Usta Enstitüsü'nde 150 öğrenci eğitim görmekte ve 9 öğretmen görev yapmaktaydı. Rize Yapı Usta Enstitüsü'nün bir senelik tahsisatı 60.014 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 57.965 liraydı. Rize

[1494] **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, s.388-389; **MEMTYÖ 1943-1944**, s.134-135.
[1495] **MEMTYÖ 1944-1945**, s.114-115, 156-157.
[1496] **MEMTYÖ 1945-1946**, s.38, 101, 111-112, 130-131, 148-149, 160-161.

Vilâyeti'nde bu eğitim-öğretim yılında demircilik ve marangozluk kursu açıldı. Bu kursta 19 öğrenci eğitim görmekte ve 1 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 4.162 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 4.102 liraydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında 1 dershaneli ve 22 erkek öğrencinin katıldığı Rize Merkez Kur'an Öğrenme Kursu açıldı. Bu kursun 1 öğretmeni vardı ve bir senelik tahsisatı 900 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 900 liraydı[1497].

1947-1948 eğitim-öğretim yılında Rize Akşam Kız Sanat Okulu'nda 22 biçki-dikiş, 4 çiçek, 6 çamaşır, 2 Fransızca ve 17 nakış olmak üzere 35 kursiyer eğitim görmekte ve 3 öğretmen görev yapmaktaydı. Rize Akşam Kız Sanat Okulu'nun bir senelik tahsisatı 7.957 lira ve bu okulun bir senelik masrafı 7.957 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Rize'de 29 kız öğrencinin katıldığı Merkez Zehra Demirkan Biçki-Dikiş Kursu açıldı. Bu kursta 1 öğretmen görev yapmakta, bir senelik tahsisatı 870 liraydı ve masrafı yoktu. Bu eğitim-öğretim yılında Rize Erkek Orta Sanat Okulu'nda 154 kursiyer öğrenci eğitim gördü ve 13 öğretmen görev yaptı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 56.305 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 56.190 liraydı. Rize Yapı Usta Enstitüsü'nde 132 öğrenci eğitim görmekte ve 11 öğretmen görev yapmaktaydı. Rize Yapı Usta Enstitüsü'nün bir senelik tahsisatı 113.495 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 112.403 masrafı liraydı. Rize Vilâyeti'nde bu eğitim-öğretim yılında demircilik ve marangozluk kursu açıldı. Bu kursta 14 öğrenci eğitim görmekte ve 2 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 4.377 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 4.377 liraydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında 1 dershaneli ve 20 erkek öğrencinin katıldığı Rize Merkez Kur'an Öğrenme Kursu açıldı. Bu kursun 1 öğretmeni vardı ve bir senelik tahsisatı 900 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 900 liraydı. Yine Rize'de 1 dershaneli ve 20 erkek öğrencinin katıldığı Güneyce Kur'an Öğrenme Kursu açıldı. Bu kursun 1 öğretmeni vardı ve bir senelik tahsisatı 720 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 720 liraydı[1498].

1948-1949 eğitim-öğretim yılında Rize Akşam Kız Sanat Okulu'nda 22 biçki-dikiş, 9 kadın çamaşır, 2 çiçek, 2 moda ve 24 nakış olmak üzere 59 kursiyer eğitim görmekte ve 3 öğretmen görev yapmaktaydı. Rize Akşam Kız Sanat Okulu'nun bir senelik tahsisatı 5.619 lira ve bu okulun bir senelik masrafı 8.829 liraydı. Ayrıca Rize Merkez Özel Biçki-Dikiş Kursu açıldı. Bu kursta 28 kız öğrenci eğitim görmekte ve 1 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 1.120 lira ve masrafı

[1497] **MEMTYÖ 1946-1947**, s. 36-37, 54-55, 99-101, 109-111, 138-139, 162-163, 176-177.
[1498] **MEMTYÖ 1947-1948**, s. 40-41, 67-68, 131-132, 143-145, 172-173, 208-209, 222-223, 228-229.

yoktu. Rize Yapı Usta Enstitüsü'nde 155 öğrenci eğitim görmekte ve 10 öğretmen görev yapmaktaydı. Rize Yapı Usta Enstitüsü'nün bir senelik tahsisatı 43.896 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 113.481 liraydı. Rize'de 33 Numaralı demircilik ve marangozluk kursu açıldı. Bu kursta 14 öğrenci eğitim görmekte ve 2 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursun bir senelik masrafı 7.066 liraydı. Ayrıca Rize'de bu eğitim-öğretim yılında Rize Erkek Sanat Enstitüsü açıldı. Bu enstitüde 124 öğrenci eğitim görmekte ve 12 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu enstitünün bir senelik tahsisatı 42.269 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 53.910 liraydı. Yine bu eğitim-öğretim yılında Rize Vilâyeti'nde Pratik Erkek Sanat Okulu açılmış ve bu okulda 1 öğrenci eğitim görmekte, öğretmen ve bütçesi bütçe konulmamıştı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında 1 dershaneli ve 20 erkek öğrencinin katıldığı Rize Merkez Kur'an Öğrenme Kursu açıldı. Bu kursun 1 öğretmeni vardı ve bir senelik tahsisatı 900 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 900 liraydı. Yine Rize'de 1 dershaneli ve 11 erkek öğrencinin katıldığı Güneyce Kur'an Öğrenme Kursu açıldı. Bu kursun 1 öğretmeni vardı ve bir senelik tahsisatı 660 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 660 liraydı[1499].

Bu kursların yanında 1948-1949 eğitim-öğretim yılında 279 Numaralı Köy Kadınları Gezici Kursu açıldı. Bu kursta 48 kursiyer eğitim gördü ve 1 öğretmen görev yaptı. Bu kursun tahsisatı bulunmamakla birlikte bir senelik masrafı 1.500 liraydı. 1949-1950 eğitim-öğretim yılında Rize'de 326 Numaralı Köy Kadınları Gezici Kursu açıldı. Bu kursta 28 kursiyer öğrenci eğitim gördü ve 1 öğretmen görev yaptı. Bu kursun tahsisatı bulunmamakla birlikte bir senelik masrafı 975 liraydı[1500].

1949-1950 eğitim-öğretim yılında Rize Akşam Kız Sanat Okulu'nda 24 biçki-dikiş, 13 kadın çamaşır ve 19 nakış olmak üzere 56 kursiyer eğitim görmekte ve 3 öğretmen görev yapmaktaydı. Rize Akşam Kız Sanat Okulu'nun tahsisatı bulunmamakla birlikte bir senelik masrafı 10.895 liraydı. Rize Yapı Usta Enstitüsü'nde 187 öğrenci eğitim görmekte ve 14 öğretmen görev yapmaktaydı. Rize Yapı Usta Enstitüsü'nün bir senelik tahsisatı 63.149 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 168.256 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Rize'de demircilik ve marangozluk kursu açıldı. Bu kursta 15 kursiyer öğrenci eğitim görmekte ve 2 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 3.413 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 3.991 liraydı. Ayrıca Rize Erkek Sanat Enstitüsü'nde 140 öğrenci eğitim görmekte ve 16 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu enstitünün bir senelik tahsisatı 66.322 lira ve bu

[1499] **MEMTYÖ 1948-1949**, s. 76-77, 86-87, 159-160, 180-181, 212-213, 236, 258-259, 264-265.
[1500] **MEMTYÖ 1948-1949**, s.224; **MEMTYÖ 1949-1950**, s.254.

enstitünün bir senelik masrafı 81.210 liraydı. Yine Rize'de Merkez ve Güney Kazaları'nda 52 erkek öğrencinin katıldığı ve 2 öğretmenin olduğu kursların bir senelik tahsisatı 1.620 lira ve bu kursların bir senelik masrafı 1.620 liraydı[1501].

F- TRABZON VİLÂYETİ'NDE EĞİTİM-ÖĞRETİM İŞLERİ

1- İlköğretim Faaliyetleri

Cumhuriyetin ilanından önce Trabzon Vilâyeti'nde eğitim faaliyetlerini yürüten 60 medrese mevcuttu. Bu medreselerin 26'sı Trabzon Sancağı'nda, 23'ü Canik Sancağı'nda, 10'u Lazistan Sancağı'nda ve 1'i de Gümüşhane Sancağı'nda faaliyet göstermekteydi[1502].

Cumhuriyetin ilk yıllarında Trabzon'da eğitim-öğretim alanında yaşanan en büyük sorun okul binası yetersizliği ve öğretmen maaşları sorunuydu. Bu durumlardan Maarif Vekâleti ve Vilâyet Maarif Müdürlüğü mübadeleden sonra Trabzon Vilâyeti'nde kalan ve kullanılmayan binaları kamulaştırarak söz konusu soruna çare bulmaya çalışmıştı. Trabzon Vilâyeti'ndeki bina yetersizliğinden dolayı İcra Vekilleri Heyeti 12 Nisan 1931 tarihinde yaptığı toplantıda Hacıkasım Mektebi'nin işgal etmekte olduğu 90 No'lu Ermenilerden kalma binanın mektep yapılması amacıyla İdare-i Hususiye tarafından satın alınmasına karar verdi[1503].

1923 yılında Trabzon Vilâyeti'nde 48 ilkokul bulunuyordu. Bu 48 ilkokulda 4.000 civarında öğrenci öğrenim görüyor ve 101 öğretmen görev yapıyordu[1504]. Trabzon merkezinde biri kız, ikisi erkek olmak üzere üç yeni ilkokul açıldı. Eksotha (Hızırbey) Mahallesi'nde açılan Reşadiye Kız Okulu üç sınıf ve üç öğretmenden oluşuyordu. Boztepe-i Bâlâ (Yukarı Boztepe) Mahallesi'nde açılan okul üç sınıf ve iki öğretmenliydi. Meydan'da üç sınıf ve üç öğretmenli Orhaniye Erkek Okulu açıldı. Ayrıca Numune-yi Edeb ve Osman Gazi Okulları'na birer öğretmen ilâve edilmişti[1505]. Diğer taraftan bir önceki yıla göre şehirde mevcut okullardan Fatimiye İnas ve Fatih İnas Okulları'nın hizmet dışı kalmışlardı[1506].

[1501] **MEMTYÖ 1949-1950**, s.84-85, 94-95, 175, 196-197, 236-237, 274-275, 294-295.
[1502] M. Emin Yolalıcı, *"Maarif Salnamelerine Göre; Trabzon Vilâyeti'nde Eğitim ve Öğretim Kurumları"*, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Cilt yok, S.5, (Ay yok-1994), s.447.
[1503] **BCA**, 30.18.1.2/19.26.9.
[1504] **Yeniyol**, S.2636, 29 Ekim 1939.
[1505] **İstikbal**, 5 Eylül 1923.
[1506] Hüseyin Albayrak, **Trabzon Milli Eğitim Tarihi**, I, Trabzon İl Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Trabzon 2008, s.204.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu yürürlüğe girdiği 3 Mart 1924 tarihinde Trabzon Merkezi'nde çok fazla medrese bulunmamaktaydı. Medreselerin çoğu Of Kazası ile Yomra Nahiyesi merkez ve köylerinde toplanmıştı[1507]. 1924 yılı mart ayında Trabzon Merkez ve kazalarında tüm medreseler kapatılmıştı. Of Kazası'nda köyler dâhil olmak üzere 73 medrese kapatılmıştı. Bu medreselere kayıtlı 1.000'e yakın öğrenci vardı. Of Kaymakamlığı, medrese öğrencileri yerleştirebilmek için 20 kadar ilkokula ihtiyaç olduğunu bildiriyordu. Hâlbuki Maarif Vekâleti 1924 yılında yalnızca 6 ilkokul için Meclis-i Umumi (Vilâyet Genel Meclisi)'den tahsisat alabilmişti[1508].

1924 yılında Tuzlu Çeşme mevkiinde İskenderpaşa Kız (İnas) Okulu öğretime açılmış, buranın başöğretmenliğine ise Ankara Dârülmuallimâtı (Kız Öğretmen Okulu) mezunlarından Şefika Hanım, ikinci öğretmenliğe de Fatımiye Okulu'ndan naklen Şükriye Hanım tayin olmuştu[1509]. Bu tarihlerde Trabzon Vilâyeti genelinde toplam 4.813 öğrenci eğitim görmekte ve 48 öğretmen görev yapmaktaydı[1510].

Trabzon Vilâyeti eğitim bütçesinin hazırlanmasında yetkili olan Vilâyet Genel Meclisi 1924 yılında *"sanayi-i muhtelife tahsili için"* dört öğrencinin Avrupa'ya gönderilmesini kararlaştırarak bütçeden tahsisat ayırdı. Bu öğrencilerden 3'ü Viyana'ya ve 1'i de Roma'ya gönderildi. 1924-1925 eğitim öğretim yılında Trabzon Merkez ilkokullarından Hâtûniyye Kız Mektebi kapatılırken, şimdiki Boztepe İlköğretim Okulu binasında ayrıca Fâtimiyye Kız Mektebi adıyla yeni bir ilkokul açılmış ve bu okul aynı öğretim yılında 18 mezun verdi[1511].

Trabzon Vilâyeti'nde 1925 yılında 15 erkek ve 2 kız ilkokulu ve bir anaokulu olmak üzere 18 yeni okul açıldı. Bunlardan üçü devredilen binalarda, biri Vilâyet Özel İdaresi'ne ait binada, diğerleri de köylüye ait binalarda faaliyete geçti. 1925 yılında Trabzon Vilâyeti dâhilinde 98 okul ve 5.955 öğrenci bulunuyordu[1512].

1926 yılında 9 ilkokulda 1.162 öğrenci, 1 anaokulunda 168 öğrenci mevcuttu. Trabzon Vilâyeti'ne bağlı kaza ve köylerde de 3.942 öğrencinin kayıtlı olduğu 70

[1507] Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S.2007**, Pegem Yayıncılık, Ankara 2007, s.285-286; Abdurrahman Okuyan, *"XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde (1875-1900)"*, **Trabzon**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Samsun, 2003, s.89.

[1508] **İstikbal**, 20 Mart 1924; **İstikbal**, 25 Mart 1924.

[1509] **İstikbal**, 24 Ağustos 1924; **İstikbal**, 25 Eylül 1924.

[1510] Mesut Çapa, *"Tevhîd-i Tedrisât Sonrası Trabzon'da Eğitim"*, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XVI, S.1, (Ay yok-2001), s.28.

[1511] **İstikbal**, 19 Mayıs 1924; **İstikbal**, 30 Teşrinisani/Kasım 1924; H. Albayrak, **Trabzon Milli Eğitim Tarihi**, I, s.206.

[1512] M. Çapa, V. Usta, **Cumhuriyetin İlk Yıllarında Trabzon Vilâyetiyle Yazışmalar**, s.14-15; **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926**, Matbaayı Âmire, İstanbul, 1926, s.161-162, 683-684.

ilkokul ve 129 kız öğrencinin devam ettiği 4 ilkokul vardı. 1926 yılında önemli bir gelişme de Trabzon'da Maarif Eminliği'nin kurulmasıydı[1513].

Tablo 22. Trabzon Sancağı'nda Medreselerin Kazalara Dağılımı (1903)[1514]

Livası	**Kazası**	**Medrese Sayısı**	**Medrese Öğrenci Sayısı**
Trabzon	Trabzon	7	480
Trabzon	Ordu	6	453
Trabzon	Giresun	4	188
Trabzon	Tirebolu	3	141
Trabzon	Görele	6	316
Canik	Canik	3	108
Canik	Çarşamba	13	585
Canik	Bafra	5	166
Canik	Fatsa	1	75
Canik	Ünye	1	271
Lazistan	Lazistan	5	178
Lazistan	Hopa	5	133
Gümüşhane	Gümüşhane	1	17
	Toplam	**60**	**3.111**

[1513] 22 Mart 1926 tarihli Maarif Teşkilatı Kanunu'na göre ülkede Maarif Eminlikleri kurulmuş, böylece ülkede bir veya birkaç vilâyetten oluşan Maarif Eminliklerince idare edilecek olan mıntıkalara ayrıldı.) Mesut Çapa, *"Maarif Eminlikleri Teşkilâtının Türk Eğitimindeki Yeri"*, **Cumhuriyet Döneminde Eğitim II**, Milli Eğirim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s.52-68)

[1514] M. E. Yolalıcı, *"Maarif Salnamelerine Göre; Trabzon Vilâyeti'nde Eğitim ve Öğretim Kurumları"*, s.447-448.

Tablo 23. 1923-1924 Eğitim-Öğretim Yılında Trabzon Merkezinde İlkokullar[1515]

İLKOKULLAR	MEVCUT				MEZUN		
A- MERKEZ İLÇE	**Öğretmen**	**Erkek**	**Kız**	**Toplam**	**Erkek**	**Kız**	**Toplam**
1- Zeytinlik	4	230	-	230	28	-	28
2- Gazi Paşa	5	228	-	228	51	-	51
3- Selim-i Evvel	2	21	-	21	-	-	-
4- Numune-i Edeb	3	81	-	81	-	-	-
5- Reşadiye Kız	2	-	32	32	-	-	-
6- İç Kale Kız	4	-	122	122	-	23	23
7- Hatuniye Kız	4	-	122	122	-		11
8- Boztepe	2	47	-	47	-		-
9- Tatbikat	7	?	?	?			?
TOPLAM	**27**	**436**	**376**	**1.012**	**79**	**34**	**113**
B- MERKEZ KÖY	**Öğretmen**	**Erkek**	**Kız**	**Toplam**	**Erkek**	**Kız**	**Toplam**
1- Kisarna Köyü	1	29	-	29	-	-	-
GENEL TOPLAM	**28**	**456**	**376**	**1.041**	**79**	**34**	**113**

1926-1927 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde 81 ilkokul mevcuttu. Bu 81 ilkokuldan 15'i Trabzon Vilâyet Merkezi'nde ve öğretmenli, 66'sı ise köylerde bulunuyordu. Ayrıca bu 81 ilkokulda 5.688 öğrenci öğrenim görmekteydi. 5.688 öğrencinin 3.465'i köylerde öğrenim görüyordu[1516].

1927-1928 eğitim-öğretim yılında Trabzon Merkez Kazası'nda 5, merkez köylerde 13 okul olmak üzere toplam 18 ilkokul merkezde faaliyetteydi. Bu okullarda toplam 34 öğretmen görev yapmakta ve 1.300 öğrenci eğitim görmekteydi. 1928-1929 eğitim-öğretim yılında da bir önceki yılda faaliyet gösteren ilkokullar aynı şekilde eğitime devam etmişlerdi. Bu eğitim-öğretim yılında bir önceki ders yılına göre öğrenci sayısında önemli bir azalma olduysa da harf inkılâbıyla birlikte Trabzon halkının yeni harfleri öğrenme isteği ilk günden kendini göstermiş ve 50.000 yeni alfabe kitabı talep edildi. Ayrıca Trabzon Ticaret Ocağı bünyesinde de yeni harfleri öğretmek amacıyla kurslar açıldı[1517].

1929-1930 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da ilkokulların durumu belli bir seviyeye ulaşmış, gerekli değişiklikler ve düzenlemeler yapılarak, Kaledibi,

[1515] **Trabzon 2006**, Trabzon Valiliği Yayınları, Trabzon, 2006, s.427.
[1516] **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927-1928**, Matbaat-i Müdüriyet Umumiye Neşriyatı, Ankara, s.992.
[1517] H. Albayrak, **Trabzon Milli Eğitim Tarihi**, I, s.210-211.

Cumhuriyet, Tevfik Bey ve İskender Paşa İlkokulları'nın da açılmasıyla merkezde okul sayısı artarak 9'a, merkez köy ilkokullarının sayısı da 17'ye ulaşmıştı. Bu okullarda 50 öğretmen görev yapmış ve 2.213 öğrenci eğitim gördü. 1930-1931 eğitim-öğretim yılında merkezde bulunan okulların sayısında bir değişme olmamıştı. Bu eğitim-öğretim yılında 26 ilkokulda 54 öğretmen görev yapmış ve 2.513 öğrenci eğitim gördü. 1931-1932 eğitim-öğretim yılında sadece Hacıkasım (Kurtuluş) Mektebi açılmasıyla merkez kazada okul sayısı 10'a yükselmiş, merkez köylerde 17'de kalmıştı. 27 ilkokulda 57 öğretmen görev yapmış ve 2.686 öğrenci eğitim gördü[1518].

1933-1934 yılında Türkiye genelinde 6.383 ilkokul, 10.320 erkek ve 4.803 kadın öğretmen olmak üzere 15.123 öğretmen, 385.247 erkek ve 205.922 kız olmak üzere 591.169 öğrenci mevcuttu. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde 89 ilkokul mevcuttu. Bu okullardan 1 tanesi Resmi Tatbikat Mektebi idi. Bu okullarda 9.715 öğrenci eğitim görmekte ve 180 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Vilâyeti'nde bulunan ilkokulların bir senelik tahsisatı 149.772 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 142.955 liraydı[1519].

1934-1935 yılında Türkiye genelinde 6.402 ilkokul, 10.216 erkek ve 4.886 kadın öğretmen olmak üzere 15.102 öğretmen, 426.880 erkek ve 220.621 kız olmak üzere 647.501 öğrenci mevcuttu. 1934-1935 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde 95 ilkokul mevcuttu. Bu okullarda 10.948 öğrenci eğitim görmekte ve 183 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Vilâyeti'nde bulunan ilkokulların bir senelik tahsisatı 156.096 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 143.245 liraydı[1520].

1935-1936 yılında Türkiye genelinde 6.274 ilkokul, 9.996 erkek ve 4.953 kadın öğretmen olmak üzere 14.949 öğretmen, 454.126 erkek ve 233.974 kız olmak üzere 688.100 öğrenci mevcuttu. 1935-1936 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde 93 ilkokul mevcuttu. Bu okullarda 11.942 öğrenci eğitim görmekte ve 189 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Vilâyeti'nin bir senelik toplam tahsisatı 411.852 liraydı. Ayrıca bu tahsisat içinde ilkokullara ayrılan pay 149.289 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 142.957 liraydı[1521].

1936-1937 yılında Türkiye genelinde 6.202 ilkokul, 9.805 erkek ve 4.972 kadın öğretmen olmak üzere 14.747 öğretmen, 473.720 erkek ve 240.458 kız olmak üzere 714.178 öğrenci mevcuttu. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon'da 91 ilkokul mevcuttu.

[1518] H. Albayrak, **Trabzon Milli Eğitim Tarihi**, I, s. 214-215, 217.
[1519] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII; **Maarif 1933-1934 İstatistiği**, s. XX, XXIV, 216.
[1520] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII; **Kültür 1934-1935 İstatistiği**, s. XXII, XXVI, 185.
[1521] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII; **Kültür 1935-1936 İstatistiği**, s. XX, XVI, 123-124.

Bu okullarda 150'si erkek, 36'sı bayan ve 3'ü erkek vekil, 1'i bayan vekil öğretmen olmak üzere 190 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Vilâyeti'nin bir senelik toplam tahsisatı 505.776 liraydı. Bu tahsisat içinde ilkokullara ayrılan pay 155.469 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 152.076 liraydı[1522].

1937 yılında Trabzon Vilâyet Jandarma Komutanlığı yapan Binbaşı Tahir Bayır'ın raporunda eğitimle ilgili olarak şu bilgilere yer verilmektedir: Trabzon Vilâyeti merkezinde kültür işleri, Trabzon Vilâyet Merkezi'nde kültür direktörlüğü ve kazalarda kültür memurlukları aracılığıyla idare olunuyordu. Raporda Trabzon halkının en önemli vasfı olarak da kültür işlerine karşı heyecanlı ve hevesli oldukları belirtilmiştir. Bununla birlikte Trabzon Vilâyeti ve kaza merkezlerinde tahsil çağında olup da okula devam etmeyen çocuk sayısı yok denecek kadar az olduğu; ancak tahsil çağına gelmesine rağmen Trabzon'un köylerinde okul olmadığı için okuyamayan çocuk miktarının ise fazla olduğu ifade edildi[1523].

1937-1938 yılında Türkiye genelinde 6.700 ilkokul, 10.483 erkek ve 5.292 kadın öğretmen olmak üzere 15.775 öğretmen, 509.949 erkek ve 254.742 kız olmak üzere 764.691 öğrenci mevcuttu. Trabzon Vilâyeti'nde 90 ilkokul mevcuttu. Bu okullarda 13.432 öğrenci eğitim görmekte ve 193 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Vilâyeti'nde bulunan okulların bir senelik tahsisatı 521.700 liraydı. Ayrıca bu tahsisat içinde ilkokullara ayrılan pay 173.125 lira, bir senelik masrafı 168.682 liraydı. 1937 yılı yaz tatili sürecinde İskenderpaşa, Cudibey, Boztepe, Gazipaşa ve Ülkü İlkokullarının tamirine başlanmış, şehrin Taksim mevkiinde eski Sörler Mektebi olarak anılan okul, Maarif Vekâleti tarafından satın alınarak beş sınıflı ilkokul haline getirilmiştir. 21 Mart 1937 tarihinde Yeni Okul adıyla açılan 11 odalı ilkokul, 2.500 lira para harcanmak suretiyle tamir edilerek faaliyete geçmişti. Yine 1937 yılında Yeşilyurt mevkiinin arka bölgesiyle Sürmene Kazası'nda da yeni bir ilkokul yapılması için çalışmalara devam edildi[1524].

1938-1939 yılında Türkiye genelinde 7.863 ilkokul, 11.607 erkek ve 5.757 kadın öğretmen olmak üzere 17.120 öğretmen, 547.122 erkek ve 266.410 kız olmak üzere 813.532 öğrenci mevcuttu. Trabzon Vilâyeti'nde 90 ilkokul mevcuttu. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında Trabzon'da 1'de özel anaokulu açıldı. Bu anaokulunda 7 kız

[1522] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII; **Kültür 1936-1937 İstatistiği**, s.XVI, 116, 128-129.
[1523] Muzaffer Başkaya, *"Atatürk'lü Yıllarda Trabzon'da Eğitim Faaliyetleri"*, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi,** IX, S.9, (Ay yok-2010), s.139.
[1524] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII; **Maarif 1937-1938 İstatistiği**, s. XVIII, XXII, 144-145; **Halk**, 23 Mart 1936; İstatistiki bilgi için bakınız: **İnan Mecmuası**, S.7, (Kasım-1937), s.32.

öğrenci ve 1'i asil 1'i vekil 2 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu anaokulunun bir senelik tahsisatı 1.409 lira ve bu anaokulunun bir senelik masrafı 1.409 liraydı. Trabzon Vilâyeti'nde bulunan okulların bir senelik tahsisatı 551.600 liraydı. Ayrıca Trabzon Merkez Ayasofya İlkokul inşaatı 1 Mart 1939 tarihinde 22.773,42 lira keşif bedeliyle onaylandı. Trabzon Gazipaşa İlkokulu tamiratı 25 Mart 1939 tarihinde 9.300,00 lira muvakkat bedelle onaylandı. Trabzon Gazipaşa İlkokul inşaatı 11 Eylül 1939 tarihinde 10.009,28 keşif bedeliyle kabul edildi[1525].

Trabzon'da 1939 yılında valilik yapan Refik Koraltan'ın raporunda; Trabzon Vilâyeti'nin Karadeniz sahilinde mühim bir mevkie sahip olmasına rağmen maarif işlerinde bu konumuna yakışır bir gelişme sağlayamadığı; ancak çevre vilâyetlere nazaran büyük bir lise, bir kız ortaokulu, ticaret okulu, erkek ortaokulu olduğu gibi 5 tanesi tam devreli, 4 tanesi ise üç sınıflı olmak üzere 9 ilkokul ve bu okullarda okuyan 2.192 öğrenci bulunuyordu. 1939 yılında Trabzon'a bağlı köyler ve kasabalarda bulunan 84 ilkokulda 5.910 öğrencinin eğitim gördüğü de belirtilmiştir. Şehirdeki eğitimle ilgili faaliyetler sayesinde vilâyet dâhilinde okuma yazma bilen kişi sayısı 23.193'ü buluğu dile getirilmiştir[1526].

1939-1940 yılında Türkiye genelinde 9.418 ilkokul, 13.290 erkek ve 5.757 kadın öğretmen olmak üzere toplam 19.047 öğretmen, 619.246 erkek ve 285.893 kız olmak üzere toplam 905.139 öğrenci mevcuttu. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde 1'i özel anaokul, 92 resmi gündüzlü ilkokul ve 19 eğitmenli köy okulu olmak üzere 111 ilkokul mevcuttu. Bu okullarda 16.657 öğrenci eğitim görmekte ve 236 öğretmen görev yapmaktaydı. Eğitmenli köy okullarında 685 erkek, 72 kız olmak üzere 757 öğrenci eğitim görmekteydi. Trabzon Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 636.169 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 199.536 lira ve bir senelik masraflar toplamı 190.866 liraydı. Resmi gündüz ilkokullarına ayrılan bir senelik tahsisat 199.036 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 190.409 liraydı[1527].

1940-1941 yılında Türkiye genelinde 10.596 ilkokul, 14.584 erkek ve 5.981 kadın öğretmen olmak üzere toplam 20.565 öğretmen, 661.279 erkek ve 294.678 kız olmak üzere toplam 955.957 öğrenci mevcuttu. Trabzon Vilâyeti'nde 171 resmi gündüzlü ilkokul, 49 eğitmenli köy okulu olmak üzere 220 ilkokul mevcuttu. Resmi gündüzlü ilkokullarda 37.130 çocuk eğitim görmekte, 219 öğretmen ve eğitmenli köy

[1525] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII; **Maarif İstatistiği 1938-1939**, s.XVI, 165, 186-187, 196; **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.10, (Mart-1938), s.45, 47 **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.4, (Eylül-1939), s.33.
[1526] M. Başkaya, *"Atatürk'lü Yıllarda Trabzon'da Eğitim Faaliyetleri"*, s.139-140.
[1527] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII; **Maarif İstatistiği 1939-1940**, s.XVI, XX, 154, 157.

okullarında 49 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 490.870 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime aktarılan pay 215.513 lira ve bir senelik masrafı 209.055 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 5.688 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 5.622 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 196.853 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 208.967 liraydı[1528].

1941-1942 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da resmi gündüzlü ilkokul ve eğitmenli köy okulu dâhil toplam 132 okul mevcuttu. Bu okullarda 16.359 öğrenci eğitim görmekte ve 276 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 504.250 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 229.407 lira ve bir senelik masrafı 225.352 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 8.887 lira ve bu okulların bir senelik masrafları 8.882 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 220.520 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 225.352 liraydı[1529].

1942-1943 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da resmi gündüzlü ilkokul ve eğitmenli köy okulu dâhil toplam 121 okul mevcuttu. Bu okullarda 15.017 öğrenci eğitim görmekte ve 263 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 583.626 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 269.158 lira ve bir senelik masrafı 275.696 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 12.745 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 12.602 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 262.401 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 256.060 liraydı[1530].

1944-1945 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde 102 resmi gündüzlü ilkokul ve 67 eğitmenli köy okulu olmak üzere toplam 169 okul mevcuttu. Bu okullarda 20.987 öğrenci eğitim görmekte ve resmi gündüzlü ilkokullarda 83, eğitmenli köy okullarında 67 öğretmen olmak üzere 150 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 882.861 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 328.787 lira ve bir senelik masrafları 334.368 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 17.023 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 17.023 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 317.345 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 311.764 liraydı. Trabzon Vilâyeti'ndeki resmi ve özel ilkokullara devletin bütçesinden yapılan bir yıllık giderlerin toplamı 344.619 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde devlet bütçesinden aktarılan ve enstitü mezunlarının çalıştıkları resmi köy ilkokullarının bir yıllık tahsisatı 17.659 lira ve bu okulların bir

[1528] **İTÇÇİ 1940 ve 1941**, s.VII; **Maarif İstatistiği 1940-1941**, s.31, 37, 96, 130, 157, 160.
[1529] S. S. Aykut, **İktisadi ve İçtimai Türkiye Rakamlarla Türkiye'de Kültür Hareketleri**, VI, s.9; **Maarif İstatistiği 1941-1942**, s.XXIV, 155, 158.
[1530] **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, s.XX, 155, 158.

senelik masrafları 15.852 liraydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında eğitmenli köy okullarında 16 yaşından yukarı olan vatandaşlar için açılan akşam okullarında okuma-yazma kursları açıldı. Bu kurslara 1.081 öğrenci katılmış ve 24 eğitmen görev yaptı[1531].

1945-1946 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde 118 resmi gündüzlü ilkokul, 71 eğitmenli köy okulu ve Beşikdüzü Kazası'nda 1 dershaneli okul olmak üzere toplam 190 ilkokul mevcuttu. Bu okullarda 24.744 öğrenci eğitim görmekte ve resmi gündüzlü ilkokullarda 99, eğitmenli köy okullarında 71 öğretmen olmak üzere 170 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 581.177 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan 214.971 pay lira ve masrafları 223.826 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 9.300 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 9.244 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 214.526 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 205.727 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde devlet bütçesinden aktarılan ve enstitü mezunlarının çalıştıkları resmi köy ilkokullarının bir yıllık tahsisatı 15.367 lira ve bu okulların bir senelik masrafları7.046 liraydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında eğitmenli köy okullarında 16 yaşından yukarı olan vatandaşlar için açılan akşam okullarında okuma-yazma kursları açıldı. Bu kurslara 1.883 öğrenci katılmış ve 68 eğitmen görev yaptı. Aynı kursların akşam okuluna 1.020 kişi katılmıştı[1532].

1946-1947 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde 142 resmi gündüzlü ilkokul, 62 eğitmenli köy okulu olmak üzere toplam 204 ilkokul mevcuttu. Resmi gündüzlü ilkokullarda 22.080 öğrenci, eğitmenli köy okullarında 2.627 öğrenci olmak üzere 24.707 öğrenci eğitim görmekte, resmi gündüzlü ilkokullarda 123, eğitmenli köy okullarında 62 öğretmen olmak üzere 185 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 1.029.474 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 468.819 lira ve bir senelik masrafları 484.808 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 18.556 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 18.238 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 466.252 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 450.581 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde devlet bütçesinden aktarılan ve enstitü mezunlarının çalıştıkları resmi köy ilkokullarının bir yıllık tahsisatı 242.211 lira ve bu okulların bir senelik masrafları 241.399 liraydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında eğitmenli köy okullarında 16 yaşından yukarı olan vatandaşlar için açılan akşam okullarında okuma-yazma kursları açıldı. Bu kurslara 893

[1531] **MEİÖİ 1944-1945**, s.33, 49, 63, 126-127, 214, 217, 227, 230, 232, 240, 270.
[1532] **MEİÖİ 1945-1946**, s.33, 36, 49, 63, 126-127, 135, 171, 214, 217, 227, 230, 232, 268, 270.

öğrenci katılmış ve 35 eğitmen görev yaptı. Aynı kursların akşam okullarına 574 kişi katılmıştı[1533].

1947-1948 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da 213 resmi gündüzlü ilkokul ve 193 eğitmenli köy okulu olmak üzere 406 ilkokul mevcuttu. Bu okullarda 23.514 öğrenci eğitim görmekte, 289 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 1.351.643 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 754.433 lira ve bir senelik masrafları 754.433 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 37.275 lira ve bir senelik masrafı 37.275 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 716.258 lira ve bu okulların bir senelik masrafı 716.258 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde devlet bütçesinden aktarılan ve enstitü mezunlarının çalıştıkları resmi köy ilkokullarının bir yıllık tahsisatı 36.818 lira ve bu okulların bir senelik masrafları 36.818 liraydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında eğitmenli köy okullarında 16 yaşından yukarı olan vatandaşlar için açılan akşam okullarında okuma-yazma kursları açıldı. Bu kurslara 500 öğrenci katılmış ve 27 eğitmen görev yaptı. Aynı kursların akşam okullarına 482 kişi katılmıştı[1534].

1948-1949 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da 230 resmi gündüzlü ilkokul ve 210 eğitmenli köy okulu olmak üzere 440 ilkokul mevcuttu. Bu okullarda 22.672 öğrenci eğitim görmekte ve 325 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 1.138.645 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitime ayrılan pay 769.133 lira ve bir senelik masrafları 784.719 liraydı. Eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 34.857 liraydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında eğitmenli köy okullarında 16 yaşından yukarı olan vatandaşlar için açılan akşam okullarında okuma-yazma kursları açıldı. Bu kurslara 263 öğrenci katılmış ve 13 eğitmen görev yaptı. Aynı kursların akşam okullarına 1.396 kişi katılmıştı[1535].

1949-1950 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da resmi 242 resmi gündüzlü ilkokul ve 222 eğitmenli köy okulu olmak üzere 464 ilkokul mevcuttu. Bu okullarda 24.388 öğrenci eğitim görmekte ve 356 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Vilâyeti'nin bir senelik tahsisatı 1.393.115 liraydı. Bu tahsisat içinde eğitmenli köy okullarının bir senelik tahsisatı 34.828 liraydı. Resmi gündüzlü ilkokulların bir senelik tahsisatı 272.466 liraydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında eğitmenli köy okullarında 16 yaşından yukarı olan vatandaşlar için açılan akşam okullarında okuma-yazma kursları

[1533] **MEİÖİ 1946-1947**, s.31, 48, 64, 126-127, 172-173, 231, 233, 235, 270, 272.
[1534] **MEİÖİ 1947-1948**, s.200-201, 242, 259, 262, 264, 294, 296.
[1535] **MEİÖİ 1948-1949**, s.200-201, 249, 270-271, 300, 302.

açıldı. Bu kurslara 219 öğrenci katılmış ve 13 eğitmen görev yaptı. Aynı kursların akşam okullarına 862 kişi katılmıştı[1536].

2- Ortaöğretim Faaliyetleri

18 Nisan 1924 yılında Trabzon'da bir ticaret okulu[1537] ve 1925 eğitim-öğretim yılında ise bir kız ortaokulunun açılışı yapıldı[1538]. 1923-1924 öğretim yılında Kemerkaya'daki Rum Koleji binasına taşınan Trabzon Darülmuallim Okulu, 1924 yılında öğretmen okullarının programlarında yapılan değişiklik gereği Trabzon Darülmuallim Okulu'nun da öğretim süresi beş yıla çıkartılmış ve adı da Muallim Mektebi olarak değiştirilmişti[1539].

Trabzon Kız Ortaokulu 1924-1925 eğitim-öğretim yılında 21 öğrenciyle öğretime başlamıştı. Okul henüz açılmadan önce yerel basında muhtelif haberler yayınlanmıştı. Bu haberlerde açılması muhtemel bu okuldan *"Kız Lisesi-Dârülmuallimât"* ve sonunda *"Kız Orta Mektebi"* şeklinde bahsedildi. Maarif Vekâleti Ağustos 1924'te ortaokulun Muallimler Cemiyeti Binası'nda açılmasını uygun görerek, ilk etapta kuruluş masrafları için 500 lira gönderilmişti. Bu paranın yeterli olmayacağının anlaşılması üzerine Maarif Vekâleti, okul sıralarının İstanbul'dan gönderileceğini bildirdi. Okulun öğretmen kadrosu kısa sürede tamamlanarak, müdürlüğüne atanan Arif Bey, 1924 Eylül ayının sonuna doğru İstanbul'dan Trabzon'a gelmişti[1540].

Trabzon Kız Ortaokulu 15 Ekim 1924 tarihinde resmen açıldı[1541]. Trabzon Kız Ortaokulu ilk mezunlarını 1926-1927 eğitim-öğretim yılında verdi. 12 öğrencinin mezun olduğu okulun birinci sınıfına ilk kayıtta 30 öğrenci kaydedilmişti[1542].

1933-1934 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde üç ortaokul mevcuttu. Bu okullarda toplam 593 öğrenci eğitim görmekte ve 20 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 14'ü Trabzon Erkek Ortaokulu'nda ve 6'sı Trabzon Kız Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Erkek Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 22.599 lira ve bu ortaokulun bir senelik masraf 22.542 liraydı. Trabzon Ticaret Ortaokulu'nda 61 öğrenci eğitim görmekteydi ve bu

[1536] **MEİÖİ 1949-1950**, s.206-207, 259 280-281, 298; **MEİÖİ 1948-1949**, s.313, 315.
[1537] **İstikbal**, 20 Nisan 1924.
[1538] **Yeniyol**, S.3511, 22 Nisan 1948.
[1539] Komisyon, **Trabzon Lisesi 100. Yılı Albümü**, Trabzon 1987, s.33.
[1540] **İstikbal**, 23 Temmuz 1924; **İstikbal**, 24 Ağustos 1924; **İstikbal**, 25 Eylül 1924; **İstikbal**, 1 Teşrinievvel 1924.
[1541] **İstikbal**, 9 Teşrinievvel 1924.
[1542] H. A. Yücel, **Türkiye'de Orta Öğretim**, s.641.

okulun bir senelik tahsisatı 16.223 lira ve bu ortaokulun bir senelik masraf 14.468 liraydı. Diğer taraftan Trabzon Kız Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 10.244 lira ve bu ortaokulun bir senelik masraf 10.525 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 49.066 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 47.535 liraydı[1543].

1934-1935 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde üç ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 403 öğrenci eğitim görmekte ve 26 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 15'i Trabzon Erkek Ortaokulu'nda, 4'ü Trabzon Tecim Ortaokulu'nda ve 7'si Trabzon Kız Ortaokulu'nda çalışmaktaydı. Trabzon Erkek Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 17.343 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı da 17.347 liraydı. Trabzon Tecim Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 14.693 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 11.372 liraydı. Trabzon Kız Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 8.345 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı da 7.824 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 40.381 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 36.543 liraydı[1544].

1935-1936 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde üç ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 449 öğrenci eğitim görmekte ve 41 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu 41 öğretmenin 15'i Trabzon Erkek Ortaokulu'nda, 8'i Trabzon Kız Ortaokulu'nda ve 18'i Trabzon Tecim Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Trabzon Erkek Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 15.627 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı da 15.627 liraydı. Trabzon Kız Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 10.438 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı da 10.277 liraydı. Trabzon Tecim Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 9.900 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 8.999 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 35.965 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 34.903 liraydı[1545].

1936 yılında Trabzon'da maarif işlerinden sorumlu kişiler ve CHP Müfettişleri tarafından Ankara'ya gönderilen bir raporda; Trabzon Vilâyeti'nin her kazasında

---

[1543] Trabzon'da bir ticaret mektebi açılacak ve ileride bu mekteplerin adedi teksir olunacaktır. Ticaret Mektebi Âlisi dâhi bugünkü talep ve ihtiyaca göre ıslah ve tensik (düzeltilme) olunacaktır. Bundan maada her nevi şirketlerin teşekkülüne sühulet gösterilecek ve tüccarlarımızın doğrudan doğruya Avrupa ile temas yolları aranacaktır. Ticareti bahriyemizin inkişafı esbabı mütalâa ve tetkik edilmektedir. Bazı yerlerde yeniden ticaret borsaları açmak üzere icap eden nizamname izhar edilmekte olduğu gibi limitet ve kooperatif şirketlerin tanınması için Ticaret Kanununa bir maddei kanuniye ilâvesi teklif edilecektir. Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odalarının daha faal ve muntazam bir hale ifrağı ile ticaret hayatımızda müsmir olmalarını teminen nizamnamesi tadil ve ıslah edilecektir. (**TBMMZC**, 1/XIV, s.425.); **Maarif 1933-1934 İstatistiği**, s. XX, XXIV, 287, 299, 426-427, 447.

[1544] **Kültür 1934-1935 İstatistiği**, s. XXVI, 240, 244, 362, 372, 378.

[1545] **Kültür 1935-1936 İstatistiği**, s.XVI, XX, 170, 174, 256, 260.

ilkokullardan yaklaşık 40-80 öğrencinin mezun olmasına rağmen bu mezunlardan sadece % 1 veya % 2'sinin Trabzon Vilâyet Merkezi'ne gidip orta öğrenim görebildiğini, kazalarda yaşayanların şimdiden bir ortaokul yapmaya hazır olduğu ifade edildi. Hatta bu kazalardan biri olan Pazar Kazası halkının okul binası için gerekli parayı dâhi toplanmış olduğu da vurgulanmıştır. Ayrıca Akçaabat, Of, Pazar, Sürmene Kazalarının ortaokul istekleri bu raporda yer almıştır. Açılacak okulların bütçeye yük olmaması konusundaysa eğer okullar 1936 yılı içinde açılırsa aynı yıl sınıflara iki veya üç öğretmen atamanın yeterli olacağı, gelecek senelerde bu rakamın arttırılabileceği ifade edildi[1546].

1936-1937 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da dört ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 704 öğrenci eğitim görmekte ve 37 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 19'u Trabzon Erkek Ortaokulu'nda, 9'u Trabzon Kız Ortaokulu'nda, 1'i Trabzon Orta Ertik Okulu'nda ve 8'i Trabzon Tecim Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Trabzon Erkek Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 18.270 lira ve bu ortaokulun bir senelik masraf 17.833 lira, Trabzon Kız Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 10.479 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı da 10.285 lira, Trabzon Tecim Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 11.701 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 10.164 liraydı. Trabzon Orta Ertik Okulu'nun bir senelik tahsisatı ve masrafı hakkında bilgi verilmemişti. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 40.450 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 38.822 liraydı[1547].

Maarif Vekâleti 1937 yılında memlekette açılacak olan 7 ortaokulun 4'ünün Üçüncü Umumi Müfettişlik Mıntıkası'nda olduğunu belirtmiştir[1548]. Bu şekilde bir karar alınması Trabzon Vilâyeti'nin en büyük sorunlarından biri olan kazalarındaki ortaokul eksikliği açısından önemlidir. Bu doğrultuda Akçaabat Kazası'nda bir ortaokul açılmasına karar verilmiş ve bu durum Trabzon halkı tarafından sevinçle karşılanmıştır[1549].

1937-1938 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde üç ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 144 öğrenci eğitim görmekte ve 35 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 18'i Trabzon Erkek Ortaokulu'nda, 9'u Trabzon Kız Ortaokulu'nda ve 8'i Trabzon Tecim Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Trabzon Erkek Ortaokulu'nun

[1546] **BCA**, 30.10.0.0/71.464.1.
[1547] **Kültür 1936-1937 İstatistiği**, s.XVI, XX, 176, 181, 263.
[1548] **Yeniyol**, S.2323, 9 Mart 1937.
[1549] **Yeniyol**, S.2432, 19 Ekim 1937.

bir senelik tahsisatı 21.319 lira ve bu ortaokulun bir senelik masraf 21.191 lira, Trabzon Kız Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 11.439 lira ve bu ortaokulun bir senelik masraf 11.334 lira ve Trabzon Tecim Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 10.716 lira ve bu ortaokulun bir senelik masraf 10.610 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 44.197 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 43.859 liraydı[1550].

1938-1939 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 1.136 öğrenci eğitim görmekte ve 41 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 17'si Trabzon Erkek Ortaokulu'nda ve 17'si de Trabzon Kız Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Trabzon Erkek Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 20.984 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 20.539 lira, Trabzon Kız Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 16.202 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 16.122 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 37.186 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 36.661 liraydı[1551].

1939-1940 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde iki ortaokul ve ikisi meslek ortaokulu olmak üzere dört ortaokul mevcuttu. Trabzon Vilâyeti'nde ortaokullarda 1.343 öğrenci eğitim görmekte, 48 öğretmen görev yapmakta ve meslek ortaokullarında ise 205 öğrenci eğitim görmekte ve 11 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 16'sı Trabzon Erkek Ortaokulu'nda ve 19'u Trabzon Kız Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Trabzon Erkek Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 25.063 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 24.779 lira ve Trabzon Kız Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 23.573 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 23.067 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 48.636 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 47.846 liraydı[1552].

1940-1941 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde üç ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 1.842 öğrenci eğitim görmekte ve 53 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 29'u Trabzon Erkek Ortaokulu'nda, 15'i Trabzon Kız Ortaokulu'nda ve 9'u Beşikdüzü Meslek Ortaokulu (Beşikdüzü Köy Enstitüsü)'nda görev yapmaktaydı. Trabzon Erkek Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 29.812 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 29.735 lira, Trabzon Kız Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 22.079 lira

[1550] **Maarif 1937-1938 İstatistiği**, s.XVIII, XXII, 189, 195, 281, 285.
[1551] **Maarif İstatistiği 1938-1939**, s.XVI, 271, 277.
[1552] 1939-1940 ders yılında Trabzon Vilâyeti'nde bulunan meslek ortaokullarının tahsisatları ve masrafları hakkında bilgi bulunmamaktadır. (**Maarif İstatistiği 1939-1940**, s.XVI-XVII, XX, 247, 253.)

ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 22.050 lira ve Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nün bir senelik tahsisatı 61.507 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 61.500 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'ndeki ortaokulların ve enstitünün bir senelik toplam tahsisatı 113.398 lira ve bu ortaokulların ve enstitünün bir senelik toplam masrafı 113.285 liraydı[1553].

1941-1942 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da iki ortaokul ve üç orta meslek okulu olmak üzere beş ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 1.268 öğrenci eğitim görmekte ve 41 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 29'u Trabzon Erkek Ortaokulu'nda, 12'si Trabzon Kız Ortaokulu'nda ve 32'si meslek ortaokullarında görev yapmaktaydı. Trabzon Erkek Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 41.388 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 40.686 lira, Trabzon Kız Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 20.915 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 20.805 liraydı. Ayrıca orta meslek okullarında 560 öğrenci eğitim görmekteydi. Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nün bu eğitim-öğretim yılında bir senelik tahsisatı 89.747 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 89.747 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'ndeki ortaokulların ve enstitünün bir senelik toplam tahsisatı 152.050 lira ve bu ortaokulların ve enstitünün bir senelik toplam masrafı 151.238 liraydı[1554].

1942-1943 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da iki okul ve üç meslek ortaokulu olmak üzere beş ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 1.069 öğrenci eğitim görmekte ve 37 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 26'sı Trabzon Erkek Ortaokulu'nda, 11'i Trabzon Kız Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Trabzon Erkek Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 41.556 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 37.636 lira, Trabzon Kız Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 19.605 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 19.534 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 61.161 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 57.170 liraydı. Meslek ortaokullarında 569 öğrenci eğitim görmekte ve 32 öğretmen görev yapmaktaydı. Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nde 14 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu

[1553] **Maarif İstatistiği 1940-1941**, s.224-225, 251, 257, 398-399, 445, 452; 17 Nisan 1940 yılında ilkokullara öğretmen yetiştirmek üzere 3808 Sayılı kanunla Türkiye genelinde Köy Enstitüleri açılmaya başladı ve Beşikdüzü Eğitmen Kursu da köy enstitüsüne dönüştürüldü. (M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.216.)

[1554] S. S. Aykut, **İktisadi ve İçtimai Türkiye Rakamlarla Türkiye'de Kültür Hareketleri**, VI, s.12; **Maarif İstatistiği 1941-1942**, s.XXIV, 259, 268; 1941-1942 ders yılında Trabzon Vilâyeti'nde bulunan meslek ortaokullarının tahsisatları ve masrafları hakkında bilgi bulunmamaktadır. (**Maarif İstatistiği 1941-1942**, s.464.)

eğitim-öğretim yılında Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nün bir senelik tahsisatı 155.811 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 154.516 liraydı[1555].

1943-1944 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 816 öğrenci eğitim görmekte ve 35 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 23'ü Trabzon Erkek Ortaokulu'nda ve 12'si Trabzon Kız Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Trabzon Erkek Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 40.658 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 38.235 lira, Trabzon Kız Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 23.213 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 22.443 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 63.871 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 60.678 liraydı[1556].

Ayrıca 1943-1944 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde ortaokulların yanı sıra enstitülerde faaliyetteydi. Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nde 613 öğrenci eğitim görmekte ve 19 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nün bir senelik tahsisatı 363.650 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 363.650 liraydı. Beşikdüzü Köy Eğitmen Kursu'nda 40 öğrenci eğitim görmekte ve 9 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 13.696 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 13.696 liraydı. Trabzon Kız Enstitüsü'nde 96 öğrenci eğitim görmekte ve 15 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Kız Enstitüsü'nün bir senelik tahsisatı 37.488 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 30.442 liraydı. Trabzon Erkek Sanat Enstitüsü'nde 162 öğrenci eğitim görmekte ve 11 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Erkek Sanat Enstitüsü'nün bir senelik tahsisatı 32.118 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 28.880 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon'da bulunan enstitülerin ve kursların bir senelik toplam tahsisatı 83.302 lira ve bu enstitülerin ve kursların bir senelik toplam masrafları 73.018 liraydı[1557].

1944-1945 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 728 öğrenci eğitim görmekte ve 31 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 18'i Trabzon Erkek Ortaokulu'nda ve 13'ü Trabzon Kız Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Trabzon Erkek Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 38.042 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 33.416 lira, Trabzon Kız Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 30.625 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 29.055 liraydı. Bu eğitim-

[1555] 1942-1943 ders yılında Trabzon Vilâyeti'nde bulunan meslek ortaokullarının tahsisatları ve masrafları hakkında bilgi bulunmamaktadır. (**Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, s. XX, 263, 274, 474, 480.)
[1556] **MEOÖİ 1943-1944**, s.48, 78, 93.
[1557] **MEMTYÖ 1943-1944**, s.8, 28, 38, 83-84, 86, 91-93, 132-133.

öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 68.867 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 62.471 liraydı[1558].

Ayrıca 1944-1945 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde ortaokulların yanı sıra enstitülerde faaliyetteydi. Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nde 635 öğrenci eğitim görmekte ve 21 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nün bir senelik tahsisatı 465.770 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 459.598 liraydı. Beşikdüzü Köy Eğitmen Kursu'nda 50 öğrenci eğitim görmekte ve 9 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 13.871 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 13.871 liraydı. Trabzon Kız Enstitüsü'nde 91 öğrenci eğitim görmekte ve 16 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Kız Enstitüsü'nün bir senelik tahsisatı 43.762 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 31.619 liraydı. Trabzon Erkek Sanat Enstitüsü'nde 302 öğrenci eğitim görmekte ve 16 öğretmen görev yapmaktaydı. Erkek Sanat Enstitüsü'nün bir senelik tahsisatı 88.580 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 81.962 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon'da bulunan enstitülerin ve kursların bir senelik toplam tahsisatı 611.983 lira ve bu enstitülerin ve kursların bir senelik toplam masrafları 587.050 liraydı[1559].

1945-1946 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 577 öğrenci eğitim görmekte ve 29 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 15'i Trabzon Erkek Ortaokulu'nda, 14'ü Trabzon Kız Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Trabzon Erkek Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 21.180 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 20.798 lira, Trabzon Kız Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 17.299 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 15.998 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 38.479 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 36.796 liraydı[1560].

Ayrıca 1945-1946 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde ortaokulların yanı sıra enstitülerde faaliyetteydi. Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nde 733 öğrenci eğitim görmekte ve 20 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nün bir senelik tahsisatı 409.115 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 403.331 liraydı. Beşikdüzü Köy Eğitmen Kursu'nda 44 öğrenci eğitim görmekte ve 18 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 25.249 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 24.882 liraydı. Trabzon Kız Enstitüsü'nde 105 öğrenci eğitim

[1558] **MEOÖİ 1944-1945**, s.50, 78, 90.
[1559] **MEMTYÖ 1944-1945**, s.8, 30, 46, 87-88, 90, 95-97, 136-137.
[1560] **MEOÖİ 1945-1946**, s.50-52, 79, 93.

görmekte ve 13 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Kız Enstitüsü'nün bir senelik tahsisatı 22.353 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 18.319 liraydı. Trabzon Erkek Sanat Enstitüsü'nde 500 öğrenci eğitim görmekte ve 27 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Erkek Sanat Enstitüsü'nün bir senelik tahsisatı 43.964 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 41.138 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon'da bulunan enstitülerin ve kursların bir senelik toplam tahsisatı 500.681 lira ve bu enstitülerin ve kursların bir senelik toplam masrafları 487.670 liraydı[1561].

1946-1947 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da iki ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 487 öğrenci eğitim görmekte ve 30 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 16'sı Trabzon Erkek Ortaokulu'nda, 14'ü Trabzon Kız Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Trabzon Erkek Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 37.894 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 37.611 lira ve Trabzon Kız Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 37.342 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 35.763 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 75.236 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 73.374 liraydı[1562].

Ayrıca 1946-1947 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde ortaokulların yanı sıra enstitülerde faaliyetteydi. Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nde 835 öğrenci eğitim görmekte ve 23 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nün bir senelik tahsisatı 684.074 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 665.409 liraydı. Beşikdüzü Köy Eğitmen Kursu'nda 20 öğrenci eğitim görmekte ve 5 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 14.130 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 8.185 liraydı. Trabzon Kız Enstitüsü'nde 149 öğrenci eğitim görmekte ve 16 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Kız Enstitüsü'nün bir senelik tahsisatı 46.013 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 33.777 liraydı. Trabzon Erkek Sanat Enstitüsü'nde 585 öğrenci eğitim görmekte ve 30 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Erkek Sanat Enstitüsü'nün bir senelik tahsisatı 157.417 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 150.865 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon'da bulunan enstitülerin ve kursların bir senelik toplam tahsisatı 901.634 lira ve bu enstitülerin ve kursların bir senelik toplam masrafları 858.236 liraydı[1563].

1947-1948 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da üç ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 480 öğrenci eğitim görmekte ve 35 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu

[1561] **MEMTYÖ 1945-1946**, s.8, 30, 50, 99-100, 102, 109-110, 112 156-157.
[1562] **MEOÖİ 1946-1947**, s.48-51, 74, 86.
[1563] **MEMTYÖ 1946-1947**, s.6-7, 26-27, 50-51, 97-98, 101, 106, 108, 111, 170-171.

öğretmenlerden 7'si Akçaabat Ortaokulu'nda, 15'i Trabzon Erkek Ortaokulu'nda ve 13'ü Trabzon Kız Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Akçaabat Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 5.845 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 4.349 lira, Trabzon Erkek Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 54.608 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 53.675 lira ve Trabzon Kız Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 58.841 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 56.928 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 119.294 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 114.952 liraydı[1564].

Ayrıca 1947-1948 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde ortaokulların yanı sıra enstitülerde faaliyetteydi. Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nde 745 öğrenci eğitim görmekte ve 29 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nün bir senelik tahsisatı 648.446 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 648.446 liraydı. Trabzon Kız Enstitüsü'nde 170 öğrenci eğitim görmekte ve 18 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Kız Enstitüsü'nün bir senelik tahsisatı 61.609 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 60.834 liraydı. Trabzon Erkek Sanat Enstitüsü'nde 485 öğrenci eğitim görmekte ve 29 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Erkek Sanat Enstitüsü'nün bir senelik tahsisatı 144.640 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 139.669 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon'da bulunan enstitülerin bir senelik toplam tahsisatı 854.695 lira ve bu enstitülerin bir senelik toplam masrafları 848.949 liraydı[1565].

1948-1949 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da dört ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 598 öğrenci eğitim görmekte ve 42 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 8'i Akçaabat Ortaokulu'nda, 10'u Sürmene Ortaokulu'nda, 14'ü Trabzon Erkek Ortaokulu'nda ve 10'u Trabzon Kız Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Akçaabat Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 24.375 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 32.775 lira, Sürmene Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 3.446 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 13.491 lira, Trabzon Erkek Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 64.191 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 69.041 lira ve Trabzon Kız Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 47.290 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 51.631 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir

[1564] 19 Aralık 1945 tarihinde Akçaabat Ortaokulu'nun temelleri atıldı ve bu okul 1947 yılında faaliyete geçti. (**MEOÖİ 1947-1948**, s.52-55, 80, 96.); M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.223.
[1565] **MEMTYÖ 1947-1948**, s.5, 31, 62-63, 128, 130, 132, 140, 142, 144.

senelik toplam tahsisatı 139.302 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 166.938 liraydı[1566].

Ayrıca 1948-1949 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde ortaokulların yanı sıra enstitülerde faaliyetteydi. Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nde 645 öğrenci eğitim görmekte ve 28 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nün bir senelik tahsisatı 161.015 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 635.294 liraydı. Trabzon Kız Enstitüsü'nde 143 öğrenci eğitim görmekte ve 17 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Kız Enstitüsü'nün bir senelik tahsisatı 54.272 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 60.337 liraydı. Trabzon Erkek Sanat Enstitüsü'nde 152 öğrenci eğitim görmekte ve 28 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Erkek Sanat Enstitüsü'nün bir senelik tahsisatı 109.136 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 160.352 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon'da bulunan enstitülerin bir senelik toplam tahsisatı 324.423 lira ve bu enstitülerin bir senelik toplam masrafları 855.983 liraydı[1567].

1949-1950 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da beş ortaokul mevcuttu. Bu okullarda 581 öğrenci eğitim görmekte ve 42 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerden 9'u Akçaabat Ortaokulu'nda, 3'ü Of Ortaokulu'nda, 9'u Sürmene Ortaokulu'nda, 14'ü Trabzon Kız Ortaokulu'nda ve 7'si Vakfıkebir Ortaokulu'nda görev yapmaktaydı. Akçaabat Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 32.699 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 34.093 lira, Of Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 2.353 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 3.452 lira, Sürmene Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 30.870 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 40.870 lira, Trabzon Kız Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 59.700 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 61.766 lira ve Vakfıkebir Ortaokulu'nun bir senelik tahsisatı 5.064 lira ve bu ortaokulun bir senelik masrafı 6.163 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'ndeki ortaokulların bir senelik toplam tahsisatı 130.686 lira ve bu ortaokulların bir senelik toplam masrafı 146.343 liraydı[1568].

Ayrıca 1949-1950 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde ortaokulların yanı sıra enstitülerde faaliyetteydi. Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nde 677 öğrenci eğitim görmekte ve 29 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nün bir senelik tahsisatı 180.096 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı

[1566] **MEOÖİ 1948-1949**, s.56-57, 90, 116-117.
[1567] **MEMTYÖ 1948-1949**, s.6-7, 36-37, 78-79, 154, 156, 159, 168-169, 174-175, 180-181.
[1568] **MEOÖİ 1949-1950**, s.82-84, 120, 150-151.

579.593 liraydı. Trabzon Kız Enstitüsü'nde 112 öğrenci eğitim görmekte ve 17 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Kız Enstitüsü'nün bir senelik tahsisatı 67.073 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 74.372 liraydı. Trabzon Erkek Sanat Enstitüsü'nde 244 öğrenci eğitim görmekte ve 25 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Erkek Sanat Enstitüsü'nün bir senelik tahsisatı 140.941 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 189.305 liraydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında Akçaabat Köy Enstitüsü açıldı. Bu enstitüde 690 öğrenci eğitim görmekteydi. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon'da bulunan enstitülerin bir senelik toplam tahsisatı 388.110 lira ve bu enstitülerin bir senelik toplam masrafları 843.270 liraydı[1569].

3- Millet Mektepleri'nin (Ulus Okulları) Eğitim Faaliyetleri

1933-1934 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde bulunan Millet Mektepleri'nde A Sınıfında 47 erkek dershanesinde 806 erkek öğrenci, B sınıfında 53 erkek dershanesinde 776 erkek öğrenci eğitim görmekteydi. Trabzon Millet Mektepleri'nin bu eğitim-öğretim yılındaki tahsisatı 200 lira ve bu eğitim-öğretim yılındaki masrafı 136 liraydı[1570].

1934-1935 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde bulunan Ulus Okulları'nda A Sınıfında 48 erkek dershanesinde 797 erkek öğrenci ve 1 kız dershanesinde 21 kız öğrenci olmak üzere 818 öğrenci, B sınıfında 49 erkek dershanesinde 688 öğrenci ve dershanesiz 8 kız öğrenci olmak üzere 696 öğrenci eğitim görmekteydi[1571].

1935-1936 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde bulunan Ulus Okulları'nda A Sınıfında 47 erkek dershanesinde 525 erkek öğrenci, B sınıfında 53 erkek dershanesinde 713 erkek öğrenci eğitim görmekteydi. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Ulus Okullarına 50 liralık tahsisat ayrılmış ve bu okullara bu eğitim-öğretim yılında 50 liralık da masraf yapıldı[1572].

1936-1937 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde bulunan Ulus Okulları'nda A Sınıfında 19 erkek dershanesinde 148 erkek öğrenci ve B sınıfında 25 erkek dershanesinde 228 erkek öğrenci olmak üzere 376 öğrenci eğitim görmekteydi.

[1569] Akçaabat'ta açılan köy enstitüsünün 1949-1950 ders yılında öğretmen, tahsisat ve masrafları hakkında bilgi bulunmamaktadır. (**MEMTYÖ 1949-1950**, s.6-7, 8-9, 42-43, 88-89, 169, 172, 175, 186-187, 190-191, 196-197.)

[1570] **Maarif 1933-1934 İstatistiği**, s.238, 240.

[1571] **Kültür 1934-1935 İstatistiği**, s.206.; Trabzon Vilâyeti'nde 1934, 1935, 1936 ders yıllarında Ulus Okulları masrafsız olarak faaliyette bulunduklarından bütçeleri konulmamıştır.

[1572] **Kültür 1935-1936 İstatistiği**, s.146, 148.

Bu eğitim-öğretim yılında 100 liralık tahsisat ayrılmış ve bu okullara bu eğitim-öğretim yılında 60 liralık masraf yapıldı[1573].

1937-1938 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde bulunan Ulus Okulları'nda A Sınıfında 83 erkek dershanesinde 2.947 erkek öğrenci ve dershanesiz 14 kız öğrenci olmak üzere 3.410 öğrenci, B sınıfında 17 erkek dershanesinde 605 erkek öğrenci ve 10 kız dershanesinde 170 kız öğrenci olmak üzere 775 öğrenci eğitim görmekteydi. Bu eğitim-öğretim yılında verilen tahsisat 60 lira olup bir senelik masraf 60 liraydı[1574].

1938-1939 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde bulunan Ulus Okulları'nda A Sınıfında 91 erkek dershanesinde 2.989 erkek öğrenci ve 17 kız dershanesinde 534 kız öğrenci olmak üzere 3.523 öğrenci, B sınıfında 24 erkek dershanesinde 528 erkek öğrenci ve 8 kız dershanesinde 171 kız öğrenci olmak üzere 699 öğrenci eğitim görmekteydi. Bu eğitim-öğretim yılında verilen tahsisat 100 lira olup bir senelik masraf 98 liraydı[1575].

1939-1940 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde bulunan Ulus Okulları'nda A Sınıfında 51 erkek dershanesinde 956 erkek öğrenci ve 7 kız dershanesinde 151 kız öğrenci olmak üzere 1.107 öğrenci, B sınıfında 11 erkek dershanesinde 181 erkek öğrenci ve 2 kız dershanesinde 25 kız öğrenci olmak üzere 206 öğrenci eğitim görmekteydi. Bu eğitim-öğretim yılında verilen tahsisat 100 lira olup bir senelik masraf 65 liraydı[1576].

1940-1941 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde Ulus Okulları açılmamıştı. Ancak bu okulların eğitmen kadrosunda 3'ü erkek 1'i kadın öğretmen olmak üzere 4 öğretmen görevlendirilmişti[1577].

1941-1942 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde Ulus Okulları açılmamıştı. Ancak bu okulların eğitim kadrosunda 3'ü erkek 2'si kadın öğretmen olmak üzere 5 öğretmen görevlendirilmişti. Ancak eğitmenli köy okullarında açılan ve ulus okulları gibi çalışan gece dershaneleri açıldı. Bu yönde Trabzon Vilâyeti'nde A

[1573] **Kültür 1936-1937 İstatistiği**, s.148-150.
[1574] **Maarif 1937-1938 İstatistiği**, s.164, 166.
[1575] **Maarif İstatistiği 1938-1939**, s.210, 212.
[1576] **Maarif İstatistiği 1939-1940**, s.180, 182.
[1577] **Maarif İstatistiği 1940-1941**, s.180, 186.; Trabzon Vilâyeti'nde 1940'dan 1950'ye kadar Ulus Okulları masrafsız olarak faaliyette bulunduklarından bütçeleri konulmamıştır. Yalnızca sınava dışarıdan girenler ve bu sınavlarda başarılı olanlar faaliyet listesinde gösterilmiştir.

Sınıfında 8 dershanede 214 erkek öğrenci eğitim görmekte ve 8 erkek öğretmen görev yapmaktaydı[1578].

1942-1943 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde Ulus Okulları açılmamıştı. Ancak eğitmenli köy okullarında açılan ve Ulus Okulları gibi çalışan gece dershaneleri açıldı. Bu yönde Trabzon Vilâyeti'nde A Sınıfında 17 dershanede 214 erkek öğrenci eğitim görmekte ve 17 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında Halkevleri tarafından açılan, Ulus Okulları gibi çalışan ve halkevinin bünyesinde Trabzon'un Yomra Kazasında faaliyet gösteren, A Sınıfında 1 dershanede 97 erkek öğrenci eğitim görmekte ve 1 öğretmen görev yapmaktaydı[1579].

1944-1945 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde Ulus Okulları açılmamıştı[1580]. 1945-1946 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde Ulus Okulları'nda 35 erkek dershanesinde 1.074 erkek öğrenci, 19 kız dershanesinde 675 kız öğrenci ve 21 karma dershanede toplam 1.749 öğrenci, B Sınıfında 38 erkek dershanesinde 850 erkek öğrenci, 8 kız dershanesinde 111 kız öğrenci ve 4 karma dershanede toplam 961 öğrenci eğitim görmekte ve 70 öğretmen görev yapmaktaydı[1581].

1946-1947 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde Ulus Okulları'nda 28 erkek dershanesinde 594 erkek öğrenci, 5 kız dershanesinde 89 kız öğrenci ve 8 karma dershanede toplam 683 öğrenci, B Sınıfında 22 erkek dershanesinde 275 erkek öğrenci, 1 kız dershanesinde 12 kız öğrenci ve 1 karma dershanede toplam 287 öğrenci eğitim görmekte ve 54 öğretmen görev yapmaktaydı[1582].

1947-1948 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde Ulus Okulları'nda 28 erkek dershanesinde 418 erkek öğrenci, 7 kız dershanesinde 71 kız öğrenci ve 1 karma dershanede toplam 489 öğrenci, B Sınıfında 29 erkek dershanesinde 205 erkek öğrenci, 2 kız dershanesinde 12 kız öğrenci 217 öğrenci olmak üzere toplamda 635 öğrenci eğitim görmekte ve 3'ü bayan 39 öğretmen görev yapmaktaydı[1583].

1948'den 1950 yılına kadar olan iki farklı eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti bağlamında Ulus Okullarına herhengi bir bütçe ayrılmadığını ve okulların faaliyet göstermediğini tespit etmekteyiz[1584].

[1578] **Maarif İstatistiği 1941-1942**, s.178, 182, 184.
[1579] **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, s.182, 187.
[1580] **MEİÖİ 1944-1945**, s.262.
[1581] **MEİÖİ 1944-1945**, s.256.
[1582] **MEİÖİ 1946-1947**, s.260, 262.
[1583] **MEİÖİ 1947-1948**, s.284, 288.
[1584] **MEİÖİ 1948-1949**, s.298; **MEİÖİ 1949-1950**, s.310.

4- Lise Eğitimi Faaliyetleri

1887 yılında kurulan Trabzon Lisesi, eski adıyla Trabzon Mektep Mülk-i İdadisi yüzyılı aşkın süreyle hizmet vermiş, Türkiye'nin en eski ve köklü eğitim kurumlarından biriydi. Sırrı Paşa'nın Trabzon Valiliği döneminde ve onun öncülüğünde, Trabzon halkının da yardımıyla yapıldı[1585]. Trabzon İdadisi Türkiye çapında önemli şahsiyetlerin yetiştirildiği bir okuldu[1586]. Trabzon'da yaşayan azınlıkların bütün engellemelerine rağmen, Sırrı Paşa'nın kararlılığı sayesinde gerçekleşen mülki idadi binasının temeli, şimdiki Trabzon Lisesi'nin bulunduğu yerde 1884 tarihinde atılmıştı[1587]. İdadi binası için 700 bin kuruş harcanmış ve inşaatı 1887 yılında bitirilerek aynı yıl Trabzon Mektep-i İdadi Mülki adıyla eğitime açıldı[1588]. Trabzon Mektep-i İdadi Mülki'nin öğretmen kadrosunu aynı yıl kapatılan Mektep-i Hamdiye'den nakledilen öğretmen ve öğrenciler oluşturmuştu[1589].

Dârülmuallimîn Okulu, Trabzon'un Rus işgalinden kurtarılmasından sonra 1918 yılında Zağanos Mahallesi'ndeki tarihi binada tekrar açılmıştı. 1903'te İnas (Kız) Rüştiyesi olarak yaptırılan bu bina, II. Meşrutiyet'ten sonra Erkek Rüştiyesi olmuş, işgal yıllarında da Ruslar tarafından hastane olarak kullanılmıştı[1590].

1923 yılında Trabzon'da orta dereceli okul olarak temeli Osmanlı dönemine dayanan bir erkek lisesi ve bir öğretmen okulu bulunuyordu. Erkek lisesinde 14 öğretmen görev yapmakta ve okulda 486 öğrenci öğrenim görmekteydi[1591].

1924 yılında Trabzon'da kurulmuş, kuruluş tarihleri Cumhuriyet öncesine dayanan iki önemli eğitim kurumu vardı; bunlardan biri Dârülmuallimîn (Erkek Öğretmen Okulu), diğeri de Trabzon Lisesi idi. Her iki eğitim kurumu da I. Dünya Savaşı yıllarında Rus işgali dolayısıyla eğitim ve öğretime ara vermişti[1592]. Maarif Vekâleti'nce iptidaî mekteplerin adı mektep, Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimât adları Erkek Muallim ve Kız Muallim Mektebi şeklinde değiştirilince, Eylül 1924'ten sonra

---

[1585] H. Albayrak, **Tarih İçinde Trabzon Lisesi: Trabzon Lisesinin 100. Kuruluş Yıl, 1887-1987**, s.43.
[1586] S. B. Çakıroğlu, **Tarihi Ekonomik Sosyal Yönleriyle Trabzon**, s.113.
[1587] Osman Tokgöz, **Trabzon İlinde Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim**, Trabzon Milli Eğitim Müdürlüğü, Trabzon, 1998, s.55; Selim Sırrı Paşa, **Mektubat-ı Sırrı Paşa**, Asaduryan Şirket-i Mürettibiye, I, İstanbul, 1316, s.16.
[1588] Mustafa Duman, *"Kuruluşunun 100. Yıldönümünde Trabzon Lisesi Tarihçesi"*, **Trabzon Kültür Sanat Yıllığı 87**, Trabzon Kültür Yardımlaşma Derneği Yayını, İstanbul, 1987, s.371.
[1589] H. Albayrak, **Tarih İçinde Trabzon Lisesi: Trabzon Lisesinin 100. Kuruluş Yıl, 1887-1987**, s.44.
[1590] H. A. Yücel, **Türkiye'de Orta Öğretim**, s.640-641.
[1591] **Yeniyol**, S.2636, 29 Ekim 1939.
[1592] Mesut Çapa, *"Tevhîd-i Tedrisât Sonrası Trabzon'da Eğitim"*, s.26.

okul Trabzon Erkek Muallim Mektebi olarak değiştirildi. 1926 yılında Erkek Muallim Mektebi 200 öğrenci eğitim görmekteydi[1593].

Trabzon Vilâyeti'nde diğer bir lise 1926 yılında açılan Trabzon Lisesi idi. Bu lisede 250 öğrenci eğitim görüyordu[1594]. Trabzon Lisesi'nde karma eğitim-öğretime ancak 1929-1930 eğitim-öğretim yılında başlandı[1595]. 1930'lu yıllarda Trabzon Vilâyeti'nde en büyük ihtiyaçlardan biri de Kız Lisesi idi. Trabzon'da bulunan maarif idarecileri şehirde sadece bir kız ortaokulunun bulunmasının şehre yetmeyeceğini ifade etmişlerdi[1596].

1933 yılında Trabzon Lisesi'nin mevcut bulunduğu binada önemli sayılabilecek çökmeler ve yıkıntılar meydana gelmişti. Farklı kısımlarında yıkılma olan bina, 1933 yılında Van'da kurulması düşünülen üniversite tetkiklerinden dönen Maarif Vekili Saffet Arıkan'ın da okulu ziyareti sırasında dikkatini çekmişti. Maarif Vekili Saffet Arıkan'ın ziyaret ettiği lisenin tamiratı için Maarif Vekâleti 10.000 liralık tahsisat ayrıldı[1597]. Trabzon Lisesi'nin çökme tehlikesi üzerine Trabzon Öğretmen Okulu ve Trabzon Lisesi'ni bir arada birleştirme zarureti doğdu ve Trabzon Lisesi'nin birinci devre sınıfları Zağnos'taki eski binaya taşınmış, bir kısmı ise Boztepe'deki Nemlizadelere ait binaya yerleştirilmiş, ikinci devre sınıfları da Öğretmen Mektebi binasına nakledildi[1598]. Trabzon Lisesi öğrencilerinin 1933-1934 eğitim-öğretim yılında okula sığmamasından dolayı İstanbul Haydarpaşa Lisesi binasına taşınmıştı[1599].

1933-1934 eğitim-öğretim yılında Trabzon Erkek Orta Muallim Mektebi'nde 23'ü erkek, 1'i erkek vekil olmak üzere 24 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında okulun devlet bütçesinden bir senelik tahsisatı 53.837 lira ve pansiyon ücretlerinden 11.386 lira olmak üzere 65.223 lira, bu lisenin bir senelik toplam masraf 61.286 liraydı[1600].

1934-1935 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da bir lise mevcuttu. Trabzon Lisesi'nde 16 erkek, 1 erkek vekil olmak üzere 17 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında devlet bütçesinden Trabzon Lisesi'ne verilen tahsisat 33.284 lira

---

[1593] **İstikbal**, 6 Temmuz 1924; M. Çapa, *"Maarif Eminlikleri Teşkilâtının Türk Eğitimindeki Yeri"*, s.52-68.
[1594] M. Çapa, *"Maarif Eminlikleri Teşkilâtının Türk Eğitimindeki Yeri"*, s.52-68.
[1595] H. Albayrak, **Tarih İçinde Trabzon Lisesi: Trabzon Lisesinin 100. Kuruluş Yıl, 1887-1987**, s.197.
[1596] **Akın**, S.10, (Ağustos-1932), s.6.
[1597] Komisyon, **Trabzon Tedrisat Yıllığı**, Trabzon 1958, s.3; M. Duman, *"Kuruluşunun 100. Yıldönümünde Trabzon Lisesi Tarihçesi"*, s.373; Komisyon, **Trabzon Lisesi 100. Yıl Albümü**, s.34.
[1598] Komisyon, **Trabzon Tedrisat Yıllığı**, s.4.
[1599] Komisyon, **Trabzon Lisesi Talebe Birliğinin 1956-1957 Ders Yılı İçindeki Faaliyetleri Eseri**, Trabzon, 1958, s.5.
[1600] **Maarif 1933-1934 İstatistiği**, s.437, 445.

ve okulun pansiyon ücretlerinden topladığı tahsisat 21.244 lira olmak üzere 54.528 liraydı. Trabzon Lisesi'nin bu eğitim-öğretim yılında toplam harcaması 45.599 liraydı[1601].

1935-1936 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde bir lise mevcuttu. Trabzon Lisesi'nde 18 erkek, 2 erkek vekil olmak üzere 20 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında devlet bütçesinden Trabzon Lisesi'ne verilen tahsisat 30.678 lira ve okulun pansiyon ücretlerinden topladığı tahsisat 26.167 lira olmak üzere 56.845 liraydı. Trabzon Lisesi'nin bu eğitim-öğretim yılında toplam harcaması 54.128 liraydı[1602].

1936-1937 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde bir lise mevcuttu. Trabzon Lisesi'nde 23'ü erkek 1'i bayan 24 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Lisesi'ne devlet bütçesinden aktarılan tahsisat 26.673 lira ve okulun pansiyon ücretlerinden topladığı tahsisat 27.000 lira olmak üzere 53.673 liraydı. Trabzon Lisesi'nin bu eğitim-öğretim yılında toplam harcaması 48.152 liraydı[1603].

1937-1938 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde bir lise mevcuttu. Trabzon Lisesi'nde 18'i erkek 2'si bayan ve 1'i vekil erkek olmak üzere 24 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Lisesi'ne devlet bütçesinden aktarılan tahsisat 33.227 lira ve okulun pansiyon ücretlerinden topladığı tahsisat 38.773 lira olmak üzere 72.000 liraydı. Trabzon Lisesi'nin bu eğitim-öğretim yılında toplam harcaması 56.947 liraydı. Eski lise binası üzerinde yapılacak tamiratın yeterli olmadığı ve okulun ihtiyacı karşılayamayacağı ileri sürülerek Maarif Bakanlığı'na müracaat yapılmış, gönderilen heyetlerin tetkiki neticesinde yeni bir bina yapılması uygun görülmüştü. Okulun planı ve mimari çizimini Alman Mühendis Taut Hillenger yapmış ve 16 Haziran 1938'de okulun temelleri atılmıştı[1604].

Ayrıca 7 Ocak 1938 tarihli belgede Trabzon'da yaptırılacak olan lise binasının 325.472 lira keşif bedeliyle yaptırılması Nafia Vekâleti tarafından onaylanmıştı. Maarif Vekâleti'ne göre 664.655 liralık tahsisatın yarısını geçmemek suretiyle 1938 mali yılına geçici taahhüt icrasına izin verilmesi bu tarihte karara bağlanmıştı[1605].

[1601] **Kültür 1934-1935 İstatistiği**, s.300, 304.
[1602] **Kültür 1935-1936 İstatistiği**, s.210, 214.
[1603] **Kültür 1936-1937 İstatistiği**, s.214, 218.
[1604] **Maarif 1937-1938 İstatistiği,** s.227, 232; Komisyon, **Trabzon Lisesi 100. Yıl Albümü**, s.34.
[1605] **BCA**, 030.18.01.02.82.3.19.

1938 yılında Trabzon Kız Orta Okulu Müdürü Ömer Sıtkı Erdi, Trabzon'da bir kız lisesinin açılacağı müjdesini verdi. 18 Haziran 1938 tarihinde Trabzon'da yeni lise binasının temel atma töreni Tahsin Uzer tarafından yapıldı[1606].

1938-1939 eğitim-öğretim yılında Trabzon Lisesi'nde 247 öğrenci eğitim görmekte ve 23 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Lisesi'ne devlet bütçesinden aktarılan tahsisat 45.126 lira ve okulun pansiyon ücretlerinden topladığı tahsisat 31.124 lira olmak üzere 76.250 liraydı. Trabzon Lisesi'nin bu eğitim-öğretim yılında toplam harcaması 63.730 liraydı. Trabzon Erkek Lisesi inşaatı betonarme inşası 23 Mart 1939 tarihinde keşif bedeli belirtilmeden onaylandı. Trabzon Lisesi binasına ait tafsilât fotoğrafları 24 Ağustos 1939 tarihinde keşif bedeli belirtilmeden kabul edildi[1607].

1939-1940 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da iki lise mevcuttu. Bu liselerden Trabzon Lisesi'nde 256 öğrenci eğitim görmekte ve 16 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Lisesi'ne devlet bütçesinden aktarılan tahsisat 54.135 lira ve okulun pansiyon ücretlerinden topladığı tahsisat 29.059 lira olmak üzere toplam 83.194 liraydı. Trabzon Lisesi'nin bu eğitim-öğretim yılında masrafları belirtilmemişti. 13 Ekim 1940 başlangıç tarihi ve 25 Aralık 1940 bitiriliş tarihi olarak belirlenen Trabzon Lisesi fosseptik tesisatı işi için 5.000 lira taahhüt bedeli onaylandı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Orta Ticaret Mektebi'nin bir senelik tahsisatı 12.383 lira ve bu mektebin bir senelik masrafı 11.736 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon'da bulunan liselerin bir senelik toplam tahsisatı 95.577 lira ve bu liselerin bir senelik toplam masrafları 11.736 liraydı[1608].

1940-1941 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da iki lise mevcuttu. Bu liselerden Trabzon Lisesi'nde 18 öğretmen görev yapmaktaydı ve Trabzon Lisesi'ne devlet bütçesinden aktarılan tahsisat 52.952 lira ve okulun pansiyon ücretlerinden topladığı tahsisat 43.912 lira olmak üzere toplam 96.864 lira ve Trabzon Lisesi'nin bir senelik masrafı 88.189 liraydı. Nisan 1941 tarihinde Trabzon Erkek Lisesi'nin kalorifer, sıhhi ve elektrik tesisatlarının ikinci keşfi yapıldı. 16 Eylül 1941 tarihinde Trabzon Lise binası mutfak inşa ve ikmali işi için 15.348,26 lira keşif bedeli kabul edildi. 1 Aralık 1941 başlama ve 25 Nisan 1941 bitiriliş tarihi belirlene Trabzon Lisesi mutfak ve

[1606] M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.212; **Yeniyol**, S.2348, 15 Nisan 1937.
[1607] **Maarif 1938-1939 İstatistiği**, s.XXI, 250, 350, 354; **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.10, (Mart-1938), s.45; **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.4, (Eylül-1939), s.32.
[1608] Trabzon Orta Ticaret Mektebi'nin 1939-1940 ders yılında öğrenci, öğretmen bilgileri verilmemiştir. (**Maarif İstatistiği 1939-1940**, s. XX, 342, 433.); **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1941), s.198.

noksanları ikmali işi için 12.726,51 lira keşif bedeli kabul edildi. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Ticaret Lisesi'nin ortaokulunda kısmında 27, lise kısmında 20 olmak üzere toplam 47 öğrencisi eğitim görmekte ve 6 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Ticaret Lisesi'nin bir senelik tahsisatı 12.492 lira ve bu lisenin bir senelik masrafı 10.598 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon'da bulunan liselerin bir senelik toplam tahsisatı 109.356 lira ve bu liselerin bir senelik toplam masrafları 98.787 liraydı. Ayrıca 1938 yılında inşaatına başlanan Trabzon Lisesi'nin iki senede tamamlanan inşaatı 297.000 liraya mal olmuş ve 1940-1941 öğretim yılında hizmete açıldı[1609].

1941-1942 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da iki lise vardı ve bu liselerden Trabzon Lisesi'nde 737 öğrenci eğitim görmekte ve 17'si erkek 7'si bayan 24 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Lisesi'ne devlet bütçesinden aktarılan pay 48.232 lira ve pansiyon ücretlerinden 48.502 lira olmak üzere toplam 96.734 lira ve bir senelik masraflar toplamı 89.671 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Ticaret Lisesi'nde 7 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Ticaret Lisesi'nin bir senelik tahsisatı 13.525 lira ve bu lisenin bir senelik masrafı 13.297 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon'da bulunan liselerin bir senelik toplam tahsisatı 110.259 lira ve bu liselerin bir senelik toplam masrafları 102.968 liraydı[1610].

1942-1943 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da iki lise vardı ve Trabzon Lisesi'nde 1.096 öğrenci eğitim görmekte ve 32 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Lisesi'ne devlet bütçesinden aktarılan pay 105.019 lira ve pansiyon ücretlerinden 75.275 lira olmak üzere toplam 180.294 liraydı. Aynı eğitim-öğretim yılında Trabzon Lisesi'nin bir senelik masrafları toplamı 171.189 liraydı. 28 Ağustos 1942 tarihinde Trabzon Erkek Lisesi ikmali inşaatı işi için 438.444,44 lira keşif kabul bedeli kabul edildi. Maarif Vekâleti tarih belirtmeden Trabzon Lisesi binası inşaatı 419.455,00 liraya yapılmasını onayladı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Ticaret Lisesi'nde 6'sı erkek 1'i bayan 7 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Ticaret Lisesi'nin bir senelik tahsisatı 18.966 lira ve bir senelik masrafı 18.171 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon'da bulunan liselerin bir

[1609] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.12, (Mayıs-1941), s.101; **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-İkinci Teşrin/Kasım-1942), s.21, 23, 26; **Maarif İstatistiği 1940-1941**, s. 339, 346, 428, 448, 545; Komisyon, **Trabzon Lisesi 100. Yıl Albümü**, s.34.
[1610] S. S. Aykut, **İktisadi ve İçtimai Türkiye Rakamlarla Türkiye'de Kültür Hareketleri**, VI, s.14, 17, 19; **Maarif İstatistiği 1941-1942**, s. XXV, 354, 361, 460, 466.

senelik toplam 199.260 tahsisatı lira ve bu liselerin bir senelik toplam masrafları 189.360 liraydı[1611].

1943-1944 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da iki lise vardı ve Trabzon Lisesi'nde 912 öğrenci eğitim görmekte ve 34 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Lisesi'ne devlet bütçesinden aktarılan pay 78.891 lira ve pansiyon ücretlerinden 62.097 lira olmak üzere toplam 140.988 liraydı. Aynı eğitim-öğretim yılında Trabzon Lisesi'nin bir senelik masrafları toplamı 69.818 liraydı. 16 Mart 1943 tarihinde Trabzon Lise binası mutfak vs. ihtiyaç ikmali işi için 13.352,99 lira muvakkat kabul keşif bedeliyle yapılması onaylandı. 28 Ağustos 1943 tarihinde Trabzon Erkek Lisesi inşaatı işi için 438.444,44 lira kati kabul keşif bedeliyle kabul edildi. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Ticaret Lisesi'nde 38 öğrenci eğitim görmekte ve 4'ü erkek 3'ü bayan 7 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Ticaret Lisesi'nin bir senelik tahsisatı 27.759 lira ve bir senelik masrafı 24.602 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon'da bulunan liselerin bir senelik toplam tahsisatı 168.747 lira ve bu liselerin bir senelik toplam masrafları 94.420 liraydı[1612].

1944-1945 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da iki lise vardı ve Trabzon Lisesi'nde 1.021 öğrenci eğitim görmekte ve 37 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Lisesi'ne devlet bütçesinden aktarılan pay 87.035 lira ve pansiyon ücretlerinden 71.649 lira olmak üzere toplam 158.684 liraydı. Aynı eğitim-öğretim yılında Trabzon Lisesi'nin bir senelik masrafları toplamı 79.720 liraydı. 12 Kasım 1945 tarihinde Trabzon Lisesi mutfak ve diğer noksanların ikmali 12.854,52 geçici keşif kabulle onaylandı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Ticaret Lisesi'nde 207 öğrenci eğitim görmekte ve 9 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Ticaret Lisesi'nin bir senelik tahsisatı 52.510 lira ve bu lisenin bir senelik masrafı 27.181 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon'da bulunan liselerin bir senelik toplam tahsisatı 211.194 lira ve bu liselerin bir senelik toplam masrafları 106.901 liraydı[1613].

1945-1946 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da iki lise vardı ve Trabzon Lisesi'nde 814 öğrenci eğitim görmekte ve 35 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-

[1611] **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, s. XX-XX, 354, 361, 476, 482; **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-İkinci Teşrin/Kasım-1942), s.30; **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-1943), s.243.
[1612] **MEMTYÖ 1943-1944**, s.62, 87, 94, 128, 176, 186; **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.3-4, (Ağustos-Eylül-1943), s.75.
[1613] **MEMTYÖ 1944-1945**, s.66, 91, 98, 126, 174, 183; **Bayındırlık Dergisi**, S.1, (Mart-1946), s.106.

öğretim yılında Trabzon Lisesi'ne devlet bütçesinden aktarılan pay 66.404 lira ve pansiyon ücretlerinden 66.349 lira olmak üzere toplam 132.753 liraydı. Aynı eğitim-öğretim yılında Trabzon Lisesi'nin bir senelik masrafları toplamı 72.909 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Ticaret Lisesi'nde 249 öğrenci eğitim görmekte ve 15 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Ticaret Lisesi'nin bir senelik tahsisatı 24.281 lira ve bu lisenin bir senelik masrafı 17.083 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon'da bulunan liselerin bir senelik toplam tahsisatı 157.034 lira ve bu liselerin bir senelik toplam masrafları 89.992 liraydı[1614].

1946-1947 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da iki lise vardı ve Trabzon Lisesi'nde 713 öğrenci eğitim görmekte ve 38 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Lisesi'ne devlet bütçesinden aktarılan pay 121.867 lira ve pansiyon ücretlerinden 92.151 lira olmak üzere toplam 214.018 liraydı. Aynı eğitim-öğretim yılında Trabzon Lisesi'nin bir senelik masrafları toplamı 129.508 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Ticaret Lisesi'nde 286 öğrenci eğitim görmekte ve 13 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Ticaret Lisesi'nin bir senelik tahsisatı 53.032 lira ve bu lisenin bir senelik masrafı 36.737 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon'da bulunan liselerin bir senelik toplam tahsisatı 267.050 lira ve bu liselerin bir senelik toplam masrafları 166.245 liraydı[1615].

1947-1948 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da iki lise vardı ve Trabzon Lisesi'nde 543 öğrenci eğitim görmekte ve 37 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Lisesi'ne devlet bütçesinden aktarılan pay 179.894 lira ve pansiyon ücretlerinden 118.674 lira olmak üzere toplam 298.568 liraydı. Aynı eğitim-öğretim yılında Trabzon Lisesi'nin bir senelik masrafları toplamı 129.508 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Ticaret Lisesi'nde 277 öğrenci eğitim görmekte ve 15 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Ticaret Lisesi'nin bir senelik tahsisatı 72.465 lira ve bu lisenin bir senelik masrafı 69.527 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon'da bulunan liselerin bir senelik toplam tahsisatı 371.033 lira ve bu liselerin bir senelik toplam masrafları 199.035 liraydı[1616].

1948-1949 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da iki lise vardı ve Trabzon Lisesi'nde 508 öğrenci eğitim görmekte ve 36 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Lisesi'ne devlet bütçesinden aktarılan pay 182.134 lira ve

[1614] **MEOÖİ 1945-1946**, s.134, 183, 194; **MEMTYÖ 1945-1946**, s.76, 104, 113.
[1615] **MEOÖİ 1946-1947**, s.133, 181, 192; **MEMTYÖ 1946-1947**, s.74-75, 103, 112.
[1616] **MEOÖİ 1947-1948**, s.153, 205, 217; **MEMTYÖ 1947-1948**, s.102-103, 134, 145.

pansiyon ücretlerinden 14.034 lira olmak üzere toplam 196.168 liraydı. Aynı eğitim-öğretim yılında Trabzon Lisesi'nin bir senelik masrafları toplamı 272.824 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Ticaret Lisesi'nde 122 öğrenci eğitim görmekte ve 15 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Ticaret Lisesi'nin bir senelik tahsisatı 73.242 lira ve bu lisenin bir senelik masrafı 78.821 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon'da bulunan liselerin bir senelik toplam tahsisatı 269.410 lira ve bu liselerin bir senelik toplam masrafları 351.645 liraydı[1617].

1949-1950 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da iki lise ve bir öğretmen okulu mevcuttu. Trabzon Lisesi'nde 711 öğrenci eğitim görmekte ve 43 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Lisesi'ne devlet bütçesinden aktarılan pay 216.845 lira ve pansiyon ücretlerinden 15.583 lira olmak üzere toplam 232.428 liraydı. Aynı eğitim-öğretim yılında Trabzon Lisesi'nin bir senelik masrafları toplamı 327.014 liraydı. Ayrıca Trabzon'da bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Öğretmen Okulu açıldı. Bu okulda 236 öğrenci eğitim görmekte ve 9 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Öğretmen Okulu'nun bir yıllık tahsisatı 17.013 lira ve bu okulun bir senelik masrafı 44.395 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Ticaret Lisesi'nde 190 öğrenci eğitim görmekte ve 16 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Ticaret Lisesi'nin bir senelik tahsisatı 79.657 lira ve bu lisenin bir senelik masrafı 84.705 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon'da bulunan liselerin bir senelik toplam tahsisatı 329.098 lira ve bu liselerin bir senelik toplam masrafları 456.114 liraydı[1618].

Osmanlı Devleti döneminde kurulan Trabzon Lisesi, 1965'li yıllara kadar Trabzon Vilâyeti'nin, hatta Doğu Karadeniz Bölgesi'nin tek lisesi durumundaydı. Eski bir lise olmasına karşın, pansiyonu, kütüphanesi, konferans salonu, fotoğraf atölyesi, çok kullanışlı laboratuarlarıyla zamanında Türkiye'nin en modern liselerinden biri olmuştu[1619].

5- Kütüphane Faaliyetleri

Trabzon Vilâyeti'nde halen bir tane İl Halk Kütüphanesi vardı. Uzunsokak'ta Belediye Parkı'nın karşısında olan bu kütüphanenin yeri vaktiyle Ermeni halkından Tahtacıyan Mhran'ın eşi Elza'ya aitti. Kütüphane yapılmadan önce bina, ticarethane,

[1617] **MEOÖİ 1948-1949**, s.177, 229, 242-243; **MEMTYÖ 1948-1949**, s.130-131, 162, 182-183.
[1618] **MEOÖİ 1949-1950**, s.4-5, 168, 184-185, 218-219, 264, 278-279; **MEMTYÖ 1949-1950**, s.142-143, 178.
[1619] M. Duman, *"Kuruluşunun 100. Yıldönümünde Trabzon Lisesi Tarihçesi"*, s.374.

karakol, kulüp binası, belediye dairesi gibi işlerde kullanılmıştı. Bu bina 1924 yılında 1.500 liraya İl Özel İdare tarafından istimlâk edilmiş ve kütüphane olarak kültür işlerine devredildi[1620].

Kütüphane, Maarif Müdürü Celil Bey zamanında 1925'te 1441 adet kitapla halka açıldı. Rumlardan kalma ve vakıf müessesesinden alınan 7 adet orijinal ceviz kitap dolabı da bu kütüphanede kullanıldı[1621]. 1 Ekim 1927 tarihinde Trabzon İl Halk Kütüphanesi açıldı[1622]. 1933-1934 yıllarında Trabzon'da bir umumi kütüphane mevcuttu[1623]. 1934-1935 yıllarında Trabzon Vilâyeti'nde biri devletin biri de halkevinin olmak üzere 2 kütüphane mevcuttu. 1935 yılında Trabzon'da bulunan devlet kütüphanesinde 1.842 Türkçe, 512 Arapça, 10 Farsça ve 451 tane Batı lisanından olmak üzere 2.815 tane kitap bulunmaktaydı[1624].

1935-1936 yılında Trabzon Merkez'de Umumi Kütüphane mevcuttu ve bu kütüphanenin 1 memur ve 1 müstahdem olmak üzere 2 çalışanı vardı. Bu kütüphanenin bir senelik tahsisatı ve masrafı 928 liraydı[1625]. 1936-1937 yılında Trabzon Merkezinde bulunan kütüphanede 1 memur ve 1 müstahdem olmak üzere 2 kişi çalışıyordu. Bu kütüphanenin bir senelik tahsisatı 913 lira ve bir senelik masrafı de 913 liraydı[1626]. 1937-1938 yılında Trabzon merkezinde bulunan kütüphanede 1 memur ve 1 müstahdem çalışıyor ve bu kütüphanenin bir senelik tahsisatı 1.070 lira olup bir senelik masrafı toplamı da 1.069 liraydı[1627]. 1938-1939 yılında Trabzon merkezinde bulunan kütüphanede 1 memur ve 1 müstahdem çalışmakta ve bu kütüphanenin bir senelik tahsisatı ve masrafı 997 liraydı[1628]. 1939-1940 yılında Trabzon merkezinde bulunan

---

[1620] S. B. Çakıroğlu, **Tarihi Ekonomik Sosyal Yönleriyle Trabzon**, s.115.
[1621] S. B. Çakıroğlu, **Tarihi Ekonomik Sosyal Yönleriyle Trabzon**, s.116.
[1622] M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.193; Trabzon İl Halk Kütüphanesi, 1 Ekim 1927 yılında açılmıştır. Cumhuriyet'in ilânından sonra Trabzon İl Halk Kütüphane binası 1927 yılına kadar Necmi Ati Spor Kulübü tarafından kullanılmaktaydı. 1927 yılında 1.500 lira karşılığında yalnızca kütüphane binası olarak kullanılmak üzere keşfi yapılmış, Meclis-i Umumi Vilâyetçe de uygun görülmüş, buna müteakip olarak da kütüphane binası olarak faaliyete başlamıştır. Uzun yıllar bu bina kütüphane olarak hizmet vermiş, şehrin sosyo-ekonomik gelişimi ve okulların artmasıyla kütüphane binası ihtiyaca cevap veremez hale gelmiştir. Bunun üzerine Milli Eğitim Bakanlığı'nca Trabzon Atapark'ta 400.000 liraya yeni bir bina yapılmıştır. 19 Mayıs 1966 tarihinden itibaren kütüphanecilik hizmetleri bu binada verilmektedir. (Veysel Usta, Yaşar Soytürk, **Tarihi, Coğrafyası, Folkloru İle İlimiz Trabzon**, Basın Yayınları, Yayın yeri ve tarihi yok, s.81.)
[1623] **Maarif 1933-1934 İstatistiği**, s.474.
[1624] **Kültür 1934-1935 İstatistiği**, s.405; **Karadeniz Havzası Şimal Kısmı: Tabii, Zirai, Beşeri, Baytari**, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1936, s.154.
[1625] **Kültür 1935-1936 İstatistiği**, s.293.
[1626] **Kültür 1936-1937 İstatistiği**, s.303.
[1627] **Maarif 1937-1938 İstatistiği**, s.332.
[1628] **Maarif İstatistiği 1938-1939**, s.485.

kütüphanede 1 memur ve 1 müstahdem çalışmakta ve bu kütüphanenin bir senelik tahsisatı ve masrafı 997 liraydı[1629].

1940-1941 yılında Trabzon merkezinde bulunan kütüphanede 1 memur ve 1 müstahdem çalışmakta ve bu kütüphanenin bir senelik tahsisatı ve masrafı 679 liraydı[1630]. 1941-1942 yılında Trabzon merkezinde bulunan kütüphanede 1 memur ve bir müstahdem çalışmakta ve bu kütüphanenin bir senelik tahsisatı ve masrafı 970 liraydı[1631]. 1942-1943 yılında Trabzon merkezinde bulunan kütüphanede 1 memur ve bir müstahdem çalışmakta ve bu kütüphanenin bir senelik tahsisatı ve masrafı 1.181 liraydı[1632].

6- Halkevi Faaliyetleri

Trabzon Halkevi 24 Haziran 1932 tarihinde açıldı. Açılış töreni şehir sinemasında ve coşkulu bir hava içerisinde yapıldı. Trabzon Halkevi'nin üye kayıt işlemleri üç ay öncesinden başlamış ve açıldığı zaman 500 kişiyi bulmuştu. Halkevi şubeleri arasında en çok üye kaydının yapıldığı şubeler spor, köycülük ve sosyal yardım şubeleri olmuştu[1633].

1935-1936 senelerinde Trabzon'da 1 halkevi vardı. Trabzon Halkevi'nde 1 memur çalışmaktaydı. Bu halkevinin bir senelik tahsisatı ve masrafı 100 liraydı[1634]. 1937 senesinde de aynı memur kadrosuyla devam eden Trabzon Halkevi'nin bu sene tahsisatı olmadığı gibi 240 lira masrafı vardı[1635].

Of Halkevi inşaatına 1936 yılında başlanmış ve inşaat devam ederken merkeze yapılan yardım çağrısına olumsuz yanıt verilmişti. Diğer taraftan görülen ihtiyaç üzerine 909 lira borç ve 1.500 lira da binanın tamamlanması için Üçüncü Umumi Müfettişlik yazısı ile 22.07.1939 tarihinde ve 2.409 lira talep edilmişti. Ancak paranın genel sekreterlikçe gönderilmesi gerektiğinden bu para mahalli parti teşkilatının gayretleri ve halkın yardımlarıyla temin edilerek halkevi binası 6-7 bin liraya yakın bir tutarla 1941 yılında tamamlanabilmişti. Ancak Of Halkevi binası yeterli görülmediğinden ilave kat

[1629] **Maarif İstatistiği 1939-1940**, s.485.
[1630] **Maarif İstatistiği 1940-1941**, s.475.
[1631] **Maarif İstatistiği 1941-1942**, s.481.
[1632] **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, s.501.
[1633] İbrahim Azcan, **Türk Modernleşmesi Sürecinde Trabzon'da Halkevi (1932-1951)**, Serander Yayınları, Trabzon, 2003, s.55; **BCA**, 030.1.0.0 1628.653.1; **BCA**, 490.01 1792.1263.1.
[1634] **Kültür 1935-1936 İstatistiği**, s.299.
[1635] **Kültür 1936-1937 İstatistiği**, s.315.

yapılması istenmişti. Düşünülen ilave katın keşif ve projesi Trabzon Nafia Müdürlüğü'ne yaptırılmış ve keşif tutarı da 4.550,38 lira olarak belirlenmişti[1636].

1937-1938 senelerinde Trabzon'da 1 memurun çalıştığı Trabzon Halkevi vardı ve bu halkevinin bir senelik tahsisatı da masraf toplamı da 435 liraydı[1637]. 1938-1939 senelerinde Trabzon'da 1 memurun çalıştığı bir halkevi vardı ve bu halkevinin bir senelik tahsisatı ve masrafı 320 liraydı[1638]. 1939-1940 senelerinde Trabzon'da Merkez, Akçaabat, Araklı, Beşikdüzü, Of, Sargona, Sürmene ve Yomra Kazalarında halkevleri mevcuttu ve bu halkevlerinin bir senelik tahsisatı ve masrafları 534 liraydı[1639].

Yomra Halkevi inşaatına 1939 yılında başlanmış ve ilk yapılan keşifle 6.912 liraya yapılacağı tespit edildi. 1940 yılında Yomra Halkevi'nin beton ve duvar kısımları bitirilmişti. Yomra Halkevi yapılırken gönderilen yardımlar ve halkın hassasiyetiyle büyük ölçüde bina tamamlanmıştı[1640].

Beşikdüzü Halkevi 1940 yılında açılmıştı. Ancak burada mevcut olarak durumunu koruyan halkevi ihtiyacı karşılayacak durumda değildi. Kendisini idare edecek maddi imkânlardan yoksundu ve kapanma tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Bu durumu düzeltmek amacıyla ilk etapta 10.000 lira gönderilerek yeni Beşikdüzü Halkevi'nin temellerinin atılmasına başlanmıştı; fakat CHP baş mimarı inşaatın planlarının tatbikini uygun görmemiş ve inşaatı durdurmuştu[1641]. Nitekim Beşikdüzü Halkevi projesi ilk etapta fazla masraflı olması bakımından yerine daha küçük bir binanın yapılması uygun görülmüştü. Buna göre binanın iklim ve sağlık şartları bakımından daha uygun görülen taş duvar halinde inşasına karar verilmiş ve binanın 38.316,40 liraya mal olacağı tespit edildi[1642].

1940-1941 senelerinde Trabzon Merkez, Yomra Nahiyesi, Akçaabat Kazası, Of Kazası, Sürmene Kazası, Araklı Nahiyesi, Sorguna Nahiyesi ve Beşikdüzü Nahiyesinde halkevleri mevcuttu ve bu halkevlerinin bir senelik tahsisatı ve masrafı 1.520 liraydı[1643]. 1941-1942 senelerinde Trabzon Merkez, Beşikdüzü ve Sorguna Nahiyesinde halkevleri mevcuttu ve bu halkevlerinin bir senelik tahsisatı ve masrafı 1.331 liraydı[1644].

[1636] **BCA**, 490.01 1788.1250.1.
[1637] **Maarif 1937-1938 İstatistiği**, s.345.
[1638] **Maarif İstatistiği 1938-1939**, s.497.
[1639] **Maarif İstatistiği 1939-1940**, s.500.
[1640] **BCA**, 490.01 1788.1250.1.
[1641] **BCA**, 490.01 1788.1252.1.
[1642] **BCA**, 490.01 1788.1252.1; Beşikdüzü Halkevi faaliyetlerine 1940 yılında başladıysa da Beşikdüzü Halkevi binasının temelleri 20 Ağustos 1948 tarihinde atılmıştır. (M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.228.)
[1643] **Maarif İstatistiği 1940-1941**, s.491.
[1644] **Maarif İstatistiği 1941-1942**, s.493.

1942-1943 senelerinde Trabzon Vilâyeti'nde Trabzon Merkez Halkevi'nde 1 memur çalışmakta, bir senelik tahsisatı ve masrafı 1.856 liraydı. Beşikdüzü ve Sorguna Halkevleri'nin çalışanı yoktu; ancak bir senelik tahsisat toplamları 131 liraydı. Trabzon Vilâyeti'nde bu senelerde faaliyette bulunan halkevlerinin bir senelik toplam tahsisatı ve masrafları 1.987 liraydı[1645].

1943-1944 yıllarında Trabzon Halkevi umuma mahsus olarak iki defa fotoğraf sergisi açmış ve Trabzon'da yaşayan fakir halka 1.560 lira yardım yapıldığı gibi 2.545 parça eşya da halkevi bünyesinde dağıtılmıştır. 2.173 fakir ve muhtaç hastanın muayenesi yapıldığı gibi, 755 vatandaşın ilaç paraları halkevi tarafından ödenmişti[1646].

1944-1945 yıllarında Halkevleri tarafından açılan Ulus Okulları'nda Trabzon Vilâyeti'nin Yomra Kazası'nda A Sınıfında 1 dershanede 287 erkek, 5 kız öğrenci B Sınıfında 1 dershanede 89 erkek, 1 kız öğrenci olmak üzere 382 öğrenci, Merkez Kazası'nda A Sınıfında 2 dershanede 35 erkek öğrenci, toplamda da 417 öğrenci eğitim görmekte ve 5 erkek öğretmen görev yapmaktaydı[1647].

1945-1946 eğitim-öğretim yılında Halkevleri tarafından açılan Ulus Okulları'nda Trabzon Vilâyeti'nin Yomra Kazası'nda A Sınıfında dershanesiz 324 erkek ve 2 kız öğrenci, B Sınıfında 1 dershanede 76 erkek, 1 kız öğrenci, Akçaabat Kazası'nda A Sınıfında 1 dershanede 210 erkek, B Sınıfında 2 dershanede 23 kız öğrenci olmak üzere toplamda 636 öğrenci eğitim görmekte ve 21 öğretmen görev yapmaktaydı[1648].

CHP Genel Sekreterliği Trabzon'da halkevleri inşaatları için önemli miktarlarda ödenek ayırmıştı. Akçaabat Halkevi'ne 1946 bütçesinden 59.500 lira ödenmiş, Trabzon, Akçaabat ve Maçka Halkevleri için ayrılan tahsisat 175.000 lirayı bulmuştu[1649].

1946-1947 eğitim-öğretim yılında Halkevleri tarafından açılan Ulus Okulları'nda Trabzon Vilâyeti'nin Yomra Kazası'nda A Sınıfında 1 dershanede 324 erkek, dershanesiz 2 kız olmak üzere 326 öğrenci, B Sınıfında 1 dershanede 76 erkek, dershanesiz 1 kız olmak üzere 77 öğrenci ve toplamda 403 öğrenci, Akçaabat Kazası'nda A Sınıfında 16 dershanede 210 erkek, B Sınıfında 2 dershanede 23 erkek

[1645] **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, s.513.
[1646] **Trabzon Vilâyeti 1943-1944 Yılları Kongresi Açılış Nutku ve Çalışma Raporu**, Yeniyol Matbaası, Trabzon, 1944, s.18.
[1647] **MEİÖİ 1944-1945**, s.268.
[1648] **MEİÖİ 1945-1946**, s.266.
[1649] **BCA**, 490.01 1790.1256.1; 2 Ekim 1946 tarihinde Akçaabat Halkevi'nin temeli atıldı. (M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.225.)

olmak üzere 233 öğrenci, bu iki kazada toplam 636 öğrenci eğitim görmekte ve 21 erkek öğretmen görev yapmaktaydı[1650].

Maçka Halkevi'nin yapımı için 73.000 lira düşünülmüş, ilk olarak 23.000 lira 1947'de gönderilmiş, geri kalan 45.000 lira ise 1949'da gönderilmesi düşünülmüştü. Çaykara Halkevi için de 5.000 liralık bir yardım söz konusuydu[1651]. CHP Genel Sekreterliği Vilâyet İdare Kurulu'na gönderilen bu paraların başka yerlere harcanmamasını, elde mevcut para oranında iş yaptırılmasını ve para bitince de işin durdurulmasını, herhangi bir emrivaki yoluna gidilmemesini istemişti[1652]. 1948 yılı içinde Trabzon Merkez Kazada Kalemen Köyü Halkodası'nın temelleri atılarak duvarları kısmen yapılmıştı. Kilat, Soğuksu, Tos, Sincan ve Oğuz Halkodaları teşkilatları varsa da binaları yoktu[1653].

7- Halk Okuma Odaları (Halkodaları) Faaliyetleri

1933-1934 yıllarında Trabzon Vilâyeti'nde 1'i köylerde olmak üzere 8 Halk Okuma Odası vardı[1654]. 1934-1935 yıllarında Trabzon Vilâyeti'nde 1 Halk Okuma Odası, 252 kitap mevcuttu[1655]. Trabzon Halkevi 1935 itibariyle merkezde açılmış ve 855 üyeye sahipti. Halkevinde her hafta bir veya iki konferans veriliyordu. Halkevi kütüphanesinde 1650 cilt kitap vardı. Trabzon Halkevi faydalı konular üzerinde konferanslar düzenliyor ve bu konferanslardaki yazıları basarak halka dağıtıyor, yabancı dil ve muhasebe kursları açıyor, kapalı ve açık havalarda köylerde temsiller vererek kış aylarında her on beş günde bir halka çaylı danslarla konserler ve musiki dersleri veriliyordu. Ayrıca köylüleri aydınlatıyor, sosyal ihtiyaçlarını temin ediyor, fakir, yoksul ve kimsesiz öğrencilere giysi ve kalacak yer temin ediliyor, hasta olanlara ilaç temin ediliyor, sergi açılıyor, sportif faaliyetlere önem veriliyor, Trabzon'un tarihiyle ilgili eski eserleri koruyarak ve buna dair kitap yazmak üzere gerekli çalışmaları yapmak gibi işleri de yerine getiriyordu[1656]. 1935-1939 yılları arasında Trabzon'da 1'i köyde olmak üzere 8 Halk Okuma Odası mevcuttu[1657].

[1650] **MEİÖİ 1946-1947**, s.268.
[1651] **BCA**, 490.01 1792.1263.1.
[1652] **BCA**, 490.01 1792.1263.1.
[1653] **BCA**, 490.01. 8.42.60.
[1654] **Maarif 1933-1934 İstatistiği**, s.471.
[1655] **Kültür 1934-1935 İstatistiği**, s.403.
[1656] **BCA**, 030.10 65.433.4.
[1657] **Kültür 1935-1936 İstatistiği**, s.308; **Maarif 1937-1938 İstatistiği**, s.338; **Maarif İstatistiği 1938-1939**, s.490; **Maarif İstatistiği 1939-1940**, s.490.

1940-1941 senelerinde Trabzon'da 1 Halkodası mevcuttu ve bu Halkodasında 1 memur çalışmaktaydı. Bu Halkodasının bir senelik tahsisatı 300 lira ve bir senelik masrafı 580 liraydı[1658]. 1941-1942 senelerinde Trabzon'da 1 Halkodası mevcuttu ve bu Halkodasında 1 müstahdem çalışmaktaydı. Bu Halkodasının bir senelik tahsisatı ve masrafı 560 liraydı[1659]. 1942-1943 senelerinde Trabzon'da Merkez ve Vakfıkebir'de 1'er Halkodası olmak üzere toplamda 2 Halkodası vardı ve bu Halkodalarının bir senelik masrafı 250 liraydı[1660]. 1946 yılına gelindiğinde Trabzon'da halkevleri merkez ve kazalarıyla birlikte 10'a ulaşmıştı. Ayrıca 14 halkodası kurulmuştu[1661].

8- Mesleki Kursların Faaliyetleri

Trabzon'da meslek ve teknik okullarının kurulmasına 1924 yılında başlandı. Transit ticaretin merkezi olan Trabzon'da ilk ticaret lisesi 18 Nisan 1924 tarihinde o zamanki adı ile *"Orta Tecim Mektebi"* olarak açıldı. Trabzon Lisesi'nden sonra Trabzon'un en eski lisesiydi. Cumhuriyetle yaşıt olan bu mektep, verdiği mezunlar ile kendinden beklenen vazifeyi görerek muhtelif iktisat ve ticari müesseselerde liyakatle çalışan kişiler yetiştirmişti[1662].

1933-1934 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde Hıfız Kursu açıldı. Bu kursun 1 dershanesi, 12 erkek, 1 kız toplam 13 öğrencisi vardı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon'da Kadriye H. Biçki-Dikiş Kursu açılmış ve bu kurs 2 dershane ve 23 öğrenciyle derslerine devam etmişti. Yine Trabzon Bahriye H. Biçki-Dikiş Kursu 3 dershane ve 38 bayan öğrenci ve Trabzon Fehime H. Biçki-Dikiş Kursu 2 dershane ve 9 bayan öğrencisiyle eğitimlerine devam etmişlerdi[1663].

1934-1935 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde Hafız Kursu açıldı. Bu kursun 1 dershanesi ve 11 erkek öğrencisi vardı. Bu kursa hiç bayan öğrenci bu eğitim-öğretim yılında alınmamıştı. Aynı yıl Trabzon Asrî Biçki-Dikiş Kursu açıldı. Bu kursun 2 dershanesi ve 19 bayan öğrencisi vardı. Bir de Trabzon Fehime Biçki-Dikiş Kursu açıldı. Bu kursun da 2 dershanesi ve 14 bayan öğrencisi vardı[1664].

Türkiye'deki 11 Kız Enstitüsü'nden biri de Trabzon'da 1 Kasım 1936 tarihinde Kostaki Konağı olarak bilinen binada açıldı. Bu enstitüye bir de Akşam Kız Sanat

[1658] **Maarif İstatistiği 1940-1941**, s.526-527.
[1659] **Maarif İstatistiği 1941-1942**, s.526-527.
[1660] **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, s.580-581.
[1661] **Yeniyol**, 27 Şubat 1946.
[1662] H. Albayrak, **Tarih İçinde Trabzon Lisesi: Trabzon Lisesinin 100. Kuruluş Yıl, 1887-1987**, s.54; **15. Yılda Trabzon**, s.24.
[1663] **Maarif 1933-1934 İstatistiği**, s.384, 394.
[1664] **Kültür 1934-1935 İstatistiği**, s.314, 322, 324.

Okulu bağlıydı. 1935-1936 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde Hıfız Kursu açıldı. Bu kursun 1 dershanesi ve 10 erkek öğrencisi vardı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon'da Kadriye Asrî Aile Biçki-Dikiş Kursu açılmış ve bu kurs 2 dershane ve 19 bayan öğrenciyle derslerine devam etmişti. Yine Trabzon Fehime Biçki-Dikiş Kursu 2 dershane ve 13 bayan öğrenci, Trabzon Mürüvvet Sümer Biçki-Dikiş Kursu 2 dershane ve 20 bayan öğrenci ve Trabzon Neriman Elçin Biçki-Dikiş Kursu 1 dershane ve 8 bayan öğrencisiyle eğitimlerine devam etmişlerdi[1665].

1936-1937 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde Kur'an öğretme kursu açıldı. Bu kursun 1 dershanesi ve 15 erkek öğrencisi vardı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon'da 1 dershaneli ve 9 erkek öğrenci mevcutlu Merkez Asrî Aile, 2 dershane ve 16 bayan öğrenci mevcutlu Trabzon Merkez Sümer Biçki-Dikiş Kursu, 2 dershane ve 22 bayan öğrenci mevcutlu Trabzon Merkez Elçin Biçki-Dikiş Kursu ve son olarak 1 dershane ve 2 bayan öğrencili Trabzon Merkez Serdar Biçki-Dikiş Kursları açıldı[1666].

1937 yılının en önemli olaylarından biri de Trabzon Vilâyeti'nde Trabzon Kız Sanat Mektebi'nin açılması olmuştu. Trabzon Vilâyeti'nde faaliyet gösteren ve 1937 yılında enstitü haline getirilen Kız Sanat Okulu, ilk kez 1937 eğitim-öğretim yılında öğrenci kaydetmeye başlamıştı. 1936-1937 eğitim-öğretim yılında bu okulun bir senelik tahsisatı 2.257 lira ve bu okulun bir senelik masrafı 2.177 liraydı. Trabzon Kız Enstitüsü'nde 1937-1938 eğitim-öğretim yılında 1 erkek, 8 bayan toplam 9 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu enstitünün bir senelik tahsisatı 1.678 lira ve bu enstitünün bir senelik masraf 1.678 liraydı[1667].

1937-1938 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde Kur'an öğretme kursu açıldı. Bu kursun 1 dershanesi ve 17 erkek öğrencisi vardı. Bu kursun senelik tahsisatı 360 lira ve bir senelik masrafı 360 liraydı. Ayrıca Trabzon Asri Aile Biçki-Dikiş Kursu 1 dershane ve 5 bayan öğrenciyle senelik tahsisatı 150 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 86 lira, Trabzon Elçin Biçki-Dikiş Kursu 1 dershane ve 17 bayan öğrenciyle, senelik tahsisatı 310 lira ve bu kursun senelik masrafı 139 lirayla faaliyetteydi. Bu eğitim-öğretim yılında 74 biçki-dikiş kursiyeri ve 13 moda kursiyeri olmak üzere

[1665] **Kültür 1935-1936 İstatistiği**, s.222, 230; H. Albayrak, **Tarih İçinde Trabzon Lisesi: Trabzon Lisesinin 100. Kuruluş Yıl, 1887-1987**, s.54.
[1666] **Kültür 1936-1937 İstatistiği**, s. 226, 234.
[1667] **Halk**, 23 Nisan 1936; **İnan Mecmuası**, S.7, (Kasım-1937), s.32; **Kültür 1936-1937 İstatistiği**, s.223; **Maarif 1937-1938 İstatistiği**, s.280, 284.

toplam 87 kursiyer vardı. Bu eğitim-öğretim yılında bir senelik tahsisatı 10.043 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 10.043 liraydı[1668].

1938-1939 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde ve Of Kazası'nda 1'er Kur'an öğretme kursu açıldı. Bu kursların 1'er dershanesi ve 68 erkek öğrencisi vardı. Bu kursların bir senelik tahsisatı ve masrafı 360 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon'da iki meslek ortaokulu mevcuttu. Bu okullarda 199 öğrenci eğitim görmekte ve 22 öğretmen görev yapmaktaydı. Trabzon Akşam Kız Sanat Okulu'nda 3 dershane vardı ve bu dershanelerde 113 biçki-dikiş kursu, 51 çamaşır, 36 çiçek, 13 ev idaresi, 41 moda, 40 nakış, 21 pasta, 10 fotoğraf ve 22 yemek olmak üzere toplam 190 kursiyer eğitim görmekteydi. Aynı zamanda Trabzon Köy Eğitmen Kursu açılmış ve bu kursa 97 kursiyer katılmıştı. Trabzon Köy Eğitmen Kursu'nun bir senelik tahsisatı 26.336 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 21.204 liraydı[1669].

1939-1940 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde ve Of Kazası'nda 1'er Kur'an öğretme dershanesi açıldı. Bu dershanelerin 1'er sınıfı ve 56 erkek öğrencisi vardı. Bu kursların bir senelik tahsisatı 360 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 360 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon'da iki meslek ortaokulu mevcuttu. Trabzon Akşam Kız Sanat Okulu'nda 3 dershane vardı ve bu dershanelerde 88 biçki-dikiş kursu, 14 çamaşır, 15 çiçek, 3 ev idaresi, 11 moda, 31 nakış, 6 pasta, 4 fotoğraf ve 11 yemek olmak üzere toplam 106 kursiyer eğitim görmekteydi. Trabzon Akşam Kız Sanat Ortaokulu'na bir senelik verilen tahsisat 6.840 lira ve bu okulun bir senelik masrafı 6.761 liraydı. 1940'de eğitmen yetiştirmek amacıyla Beşikdüzü (Vakfıkebir) Köy Enstitüsü açılmış, bu okul daha sonra Kız İlköğretim Okulu'na dönüştürülmüştü. Erkek Sanat Okulu (Trabzon Endüstri Meslek Lisesi) 1943 yılında ticaret lisesinden boşalan şimdiki İskenderpaşa İlkokulu'nda açılmış ve 1946 yılında yeni binasına taşınmıştı. Beşikdüzü Köy Enstitüsü'nde açılan kursa 152 kursiyer katılmıştı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 21.936 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 20.331 liraydı. Trabzon Kız Enstitüsü'nde 5 kadın öğretmen görev yapmaktaydı. Bu enstitünün bir senelik tahsisatı 5.370 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 5.536 liraydı[1670].

1940-1941 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde ve Of Kazası'nda 1'er Kur'an öğretme dershanesi açıldı. Bu dershanelerin 1'er sınıfı ve 60 erkek öğrencisi vardı. Bu kursların bir senelik tahsisatı 480 lira ve bu kursların bir senelik masrafı 480

[1668] **Maarif 1937-1938 İstatistiği**, s.238-239, 244-245, 252-253.
[1669] **Maarif İstatistiği 1938-1939**, s.XX, 366-367.
[1670] **Maarif İstatistiği 1939-1940**, s.352-353, 356-357, 361, 427, 433; H. Albayrak, **Tarih İçinde Trabzon Lisesi: Trabzon Lisesinin 100. Kuruluş Yıl, 1887-1987**, s.54.

liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Akşam Kız Sanat Okulu'nda 2 dershanede 56 biçki-dikiş, 16 çamaşır, 3 çiçek, 1 ev idaresi, 6 moda, 14 nakış, 7 pasta ve 2 fotoğraf olmak üzere toplam 108 kursiyer eğitim görmekteydi. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon'da Beşikdüzü Köy Eğitmen Kursu açıldı. Bu kursun 1 dershanesi, 68 erkek kursiyeri vardı. Bir senelik tahsisatı 8.124 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 8.124 liraydı. Trabzon Kız Enstitüsünde 31 öğrenci vardı ve 26'sı dikiş, 5'i moda öğrenimi görmekte ve 10 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu enstitünün bir senelik tahsisatı 20.715 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 19.217 liraydı[1671].

1941-1942 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde ve Of Kazası'nda 1'er Kur'an öğretme dershanesi açıldı. Bu dershanelerin 1'er sınıfı ve 56 erkek öğrencisi vardı. Bu kursların bir senelik tahsisatı 480 lira ve bu kursların bir senelik masrafı 480 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Akşam Kız Sanat Okulu'nda 3 dershanede 88 biçki-dikiş, 23 çamaşır, 2 çiçek, 10 ev idaresi, 16 moda, 52 nakış, 10 pasta, 6 fotoğraf ve 8 erkek çamaşır olmak üzere 215 kursiyer eğitim gördü. Bu kursun bir senelik tahsisatı 2.820 lira ve bu kursun bir senelik masrafları 2.525 liraydı. Trabzon Kız Enstitüsü'nün bir senelik tahsisatı 21.990 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 17.840 liraydı[1672].

1942-1943 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde 1 dershaneli ve 10 erkek öğrencinin katıldığı Kur'an Öğrenme Kursu açıldı. Bu kursun bir senelik tahsisatı ve bu kursun bir senelik masrafları 480 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Akşam Kız Sanat Okulu'nda 3 dershanede 125 biçki-dikiş, 38 çamaşır, 18 çiçek, 50 ev idaresi, 85 nakış, 11 fotoğraf ve 8 yemek kursiyeri olmak üzere 335 kursiyer eğitim gördü. Bu kursun bir senelik tahsisatı ve bu kursun bir senelik masrafı 6.300 liraydı. Trabzon Kız Enstitüsü'nde 1'i erkek 10'u bayan 11 öğretmen görev yapmaktaydı. Ayrıca Trabzon Kız Enstitüsü'nün bu eğitim-öğretim yılında bir senelik tahsisatı 51.012 lira ve bu enstitünün bir senelik masrafı 44.055 liraydı[1673].

1943-1944 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde 1 dershaneli ve 12 erkek öğrencinin katıldığı Kur'an Öğrenme Kursu açıldı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 480 lira ve bu kursun bir senelik masrafları 480 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Akşam Kız Sanat Okulu'nda 190 kursiyer öğrenci eğitim gördü ve 6 öğretmen görev

[1671] Trabzon Akşam Kız Sanat Okulu'nun bu 1940-1941 ders yılında masrafları okulun kendi bütçesinden karşılandığından bilinmemektedir. (**Maarif İstatistiği 1940-1941**, s.356, 366-367, 370-371, 406-407, 419, 446, 453)
[1672] **Maarif İstatistiği 1941-1942**, s.372-373, 384-385, 465.
[1673] **Milli Eğitim İstatistikleri 1942-1943**, s. 374-375, 388-389, 475, 481.

yaptı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 4.824 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 4.824 liraydı[1674].

1944-1945 eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde 1 dershaneli ve 15 erkek öğrencinin katıldığı Merkez Kur'an Öğrenme Kursu açıldı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 600 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 600 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Akşam Kız Sanat Okulu'nda 144 biçki-dikiş, 33 çamaşır ve 27 çiçek olmak üzere 204 kursiyer öğrenci eğitim gördü ve 3 öğretmen görev yaptı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 7.034 lira ve bu kursun bir senelik masrafı7.034 liraydı[1675].

1945-1946 eğitim-öğretim yılında Trabzon Akşam Kız Sanat Okulu'nda 183 biçki-dikiş, 62 çamaşır, 35 çiçek, 9 ev idaresi, 13 moda, 119 nakış, 23 pasta, 12 fotoğraf ve 16 yemek olmak üzere 254 kursiyer öğrenci eğitim gördü ve 8 öğretmen görev yaptı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 10.310 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 10.310 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde demircilik ve marangozluk kursu açıldı. Bu kursta 22 öğrenci eğitim görmekte ve 2 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 1.644 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 1.533 liraydı. Ayrıca Trabzon Vilâyeti'nde 1 dershaneli 18 erkek öğrencinin eğitim gördüğü Merkez Kur'an Öğrenme Kursu'nda 1 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 600 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 600 liraydı[1676].

1946-1947 eğitim-öğretim yılında Trabzon Akşam Kız Sanat Okulu'nda 143 biçki-dikiş, 77 çamaşır, 25 çiçek, 11 ev idaresi, 12 moda, 80 nakış, 16 pasta, 23 fotoğraf ve 8 yemek olmak üzere toplan 230 kursiyer öğrenci eğitim gördü ve 8 öğretmen görev yaptı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 18.552 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 18.552 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde İskefiye'de demircilik ve marangozluk kursu açıldı. Bu kursta 27 öğrenci eğitim görmekte ve 2 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 6.272 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 6.120 liraydı. Ayrıca Trabzon Vilâyeti'nde 1 dershaneli 23 erkek öğrencinin eğitim gördüğü Merkez Kur'an Öğrenme Kursu'nda 1 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 1.080 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 1.080 liraydı[1677].

1947-1948 eğitim-öğretim yılında Trabzon Akşam Kız Sanat Okulu'nda 110 biçki-dikiş, 52 çamaşır, 17 çiçek, 6 moda, 74 nakış, 15 pasta ve 5 fotoğraf olmak üzere 141 kursiyer öğrenci eğitim gördü ve 7 öğretmen görev yaptı. Bu kursun bir senelik

[1674] **MEMTYÖ 1943-1944**, s.108-109, 134-135.
[1675] **MEMTYÖ 1944-1945**, s.114-115, 140-141.
[1676] **MEMTYÖ 1945-1946**, s.132-133; **MEMTYÖ 1946-1947**, s.148-149, 160-161.
[1677] **MEMTYÖ 1946-1947**, s. 142-143, 164-165, 176-177.

tahsisatı 12.900 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 12.900 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde İskefiye'de demircilik ve marangozluk kursu açıldı. Bu kursta 13 öğrenci eğitim görmekte ve 2 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 4.203 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 4.203 liraydı. Yine Trabzon Vilâyeti'nde Mersin'de demircilik ve marangozluk kursu açıldı. Bu kursta 11 öğrenci eğitim görmekte ve 2 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 3.582 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 3.582 liraydı. Ayrıca bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Vilâyeti'nde Pratik Erkek Sanat Okulu açıldı. Bu kursta 5 kursiyer öğrenci eğitim gördü[1678].

1948-1949 eğitim-öğretim yılında Trabzon Akşam Kız Sanat Okulu'nda 158 biçki-dikiş, 67 kadın çamaşır, 111 nakış, 12 pasta, 5 fotoğraf ve 5 yemek olmak üzere 358 kursiyer öğrenci eğitim gördü ve 8 öğretmen görev yaptı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 14.208 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 14.208 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Pratik Erkek Sanat Okulu'nda 7 kursiyer öğrenci eğitim gördü. Trabzon Vilâyeti'nde 30 Numaralı demircilik ve marangozluk kursu açıldı. Bu kursta 24 öğrenci eğitim görmekte ve 2 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursun bir senelik masrafı 4.715 liraydı. Yine Trabzon'da 46 Numaralı demircilik ve marangozluk kursu açıldı. Bu kursta 16 öğrenci eğitim görmekte ve 2 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursun bir senelik masrafı 4.151 liraydı. Ayrıca Trabzon Vilâyeti'nde 1 dershaneli 34 erkek öğrencinin eğitim gördüğü Merkez Kur'an Öğrenme Kursu'nda 1 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 1.080 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 1.080 liraydı[1679].

1949-1950 eğitim-öğretim yılında Trabzon Akşam Kız Sanat Okulu'nda 148 biçki-dikiş, 52 kadın çamaşır, 52 erkek çamaşırı, 96 nakış, 13 pasta ve 6 fotoğraf olmak üzere toplam 367 kursiyer öğrenci eğitim gördü. Okulun öğretmen, tahsisat ve masrafı verilmemişti. Yine Trabzon'da 30 ve 46 Numaralı demircilik ve marangozluk kursları açıldı. Bu kurslarda 28 öğrenci eğitim görmekte ve 4 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu kursların bir senelik toplam tahsisatı 5.853 lira ve bu kursların bir senelik toplam masrafları 7.059 liraydı. Bu eğitim-öğretim yılında Trabzon Pratik Erkek Sanat Okulu'nda 1 kursiyer öğrenci eğitim gördü. Ayrıca Trabzon Vilâyeti'nde 1 dershaneli 66 erkek öğrencinin eğitim gördüğü Merkez Kur'an Öğrenme Kursu'nda 1 öğretmen

[1678] **MEMTYÖ 1947-1948**, s. 176-177, 201, 210-211.
[1679] **MEMTYÖ 1948-1949**, s.214-215, 236, 242-243, 258-259.

görev yapmaktaydı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 1.030 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 1.030 liraydı[1680].

9- Köy Kadınları Gezici Kursları Faaliyetleri

1943-1944 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da Köy Kadınları Kursları açılmış ve bu kurslarda 42 kursiyer öğrenci eğitim gördü. Bu kursun bir senelik tahsisatı toplamı 863 lira ve bu kursun bir senelik masrafı toplamı 431 liraydı[1681].

1944-1945 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da Merkez ve Vakfıkebir Kazası'nda Köy Kadınları Gezici Kursları açılmış, bu kurslarda 76 kursiyer öğrenci eğitim gördü ve 2 öğretmen görev yaptı. Bu kursların bir senelik tahsisatı toplamı 1.050 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 1.050 liraydı[1682].

1945-1946 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da Civra ve Usturkiye'de Köy Kadınları Gezici Kursları açılmış, bu kurslarda 83 kursiyer öğrenci eğitim gördü ve 2 öğretmen görev yaptı. Bu kursların bir senelik tahsisatı 2.496 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 1.456 liraydı[1683].

1946-1947 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da 103, 104 ve 215 Numaralı Köy Kadınları Gezici Kursları açılmış ve bu kurslarda 68 kursiyer öğrenci eğitim gördü ve 3 öğretmen görev yaptı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 7.360 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 7.299 liraydı[1684].

1947-1948 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da 103, 104 ve 215 Numaralı Köy Kadınları Gezici Kursları açılmış ve bu kurslarda 95 kursiyer öğrenci eğitim gördü ve 3 öğretmen görev yaptı. Bu kursun bir senelik tahsisatı 7.230 lira ve bu kursun bir senelik masrafı 7.230 liraydı[1685].

1948-1949 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da 215 Numaralı Köy Kadınları Gezici Kursu açıldı. Bu kursta 26 kursiyer öğrenci eğitim gördü ve 1 öğretmen görev yaptı. Bu kursun bir masrafı 2.210 liraydı[1686].

1949-1950 eğitim-öğretim yılında Trabzon'da 103, 104 ve 215 Numaralı Köy Kadınları Gezici Kursları açıldı. Bu kurslarda 60 kursiyer öğrenci eğitim gördü ve 3

[1680] **MEMTYÖ 1949-1950**, s.240-241, 270, 276-277, 294-295.
[1681] **MEMTYÖ 1943-1944**, s.116-117.
[1682] **MEMTYÖ 1944-1945**, s.120-121.
[1683] **MEMTYÖ 1945-1946**, s.140-141.
[1684] **MEMTYÖ 1946-1947**, s.152-153.
[1685] **MEMTYÖ 1947-1948**, s.192-193.
[1686] **MEMTYÖ 1948-1949**, s.225.

öğretmen görev yaptı. Bu kursun tahsisatı bulunmamakla birlikte bir senelik masrafı 8.262 liraydı[1687].

10- Trabzon'da Müzeler

Trabzon Vilâyeti'nde 1923-1950 yılları arasında faaliyette bulunan iki müze vardı. Bu müzelerden Trabzon Belediyesi Halk Müzesi, Soğuksu Köyü'ndeki Atatürk Köşkü olup, bina Rum ahaliden Kabayanidis tarafından yaptırıldı. Mustafa Kemal Atatürk Trabzon'a ilk gelişinde bu köşkte misafir edilmiş ve sonra Trabzonluların bir hediyesi olarak Atatürk'e hediye edildi. Halen bu bina Atatürk Müzesi olup, Atatürk'ün Trabzon'a gelişlerine ait tarihi fotoğraflarla süslenmişti. Trabzon Vilâyeti'ndeki bir diğer müze Uzunsokak'taki Adliye Binası yanındaydı. Sağlık Müdürlüğü'ne ait olup giriş serbestti. Müzede insan anatomisi ve sağlığıyla ilgili birçok fotoğraf, şema, pano ve model bulunmaktaydı[1688].

[1687] **MEMTYÖ 1949-1950**, s.256.

[1688] S. B. Çakıroğlu, **Tarihi Ekonomik Sosyal Yönleriyle Trabzon**, s.116-118; 9 Kasım 1936 tarihinde Trabzon Belediyesi'nce Soğuksu'daki Atatürk Köşkü'ne 1.004,76 lira tahsisat ayrılmıştır. 4 Nisan 1940 tarihinde Atatürk Köşkü Trabzon Belediyesi'nce müze yapılması için istimlâk edildi ve bu amaçla 19.000 lira ödenek ayrıldı. (M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.208, 216.)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ'NDE YAPILAN SAĞLIK HARCAMALARI

A- TÜRKİYE GENELİ VE TBMM HÜKÜMET PROGRAMLARINDA SAĞLIK İŞLERİ (1923-1950)

Türkiye'de sağlık hizmetlerini modernleştirme çabaları Cumhuriyet döneminin öncesine uzanır. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti, sağlık alanında insanların ihtiyaçlarını karşılayan birtakım faaliyetler gerçekleştirmişti. Bu doğrultuda 1871 tarihinde *"İrade-i Umumiye-i Tıbbiye Nizamnamesi"*ni yayınlamış, bu şekilde Türk halkına hizmet götürmek amacıyla farklı örgütlerin de kurulması sağlandı. *"Memleket Tabipleri"* isminde bir kadro oluşturularak Türkiye'nin ihtiyacı olan yerlerine doktor gönderme hakkına sahip olan devlet, bunun yanında *"Tabip Muavini"* makamını da oluşturarak ülkenin yanına bir tane doktor yardımcısı almalarına imkân sağladı. Bu düzenleme 1912 yılında *"Vilâyet-i İdare-i Sıhhiye Nizamnamesi"*nin yayınlandığı döneme kadar devam etti. Yapılan değişiklikle memleket tabibi statüsü kaldırılarak yerini *"Hükümet Tabibi"* ismiyle yeni bir statü oluşturuldu[1689].

Cumhuriyetin ilân edilmesinden önce Mustafa Kemal Paşa 9 Mayıs 1920 tarihinde TBMM Hükümeti başkanı olarak birinci toplanma yılı açılış konuşmasında, sağlık alanında ele almak istediği işler şu şekilde açıkladı;

"Sağlık ve sosyal yardım konusunda, bugünkü malî gücümüzün müsaadesince ve mümkün olduğu kadar tutumluluğa uyularak, büyük ölçüde sağlık ve sosyal fayda sağlanmaya çalışılacaktır. Halkın ve memlekette mevcut sağlık kuruluşlarının araç ve gereç yönünden güçlüğe uğramamaları için, şimdiden bu gibi malzemelenin yurdumuza ithalinin sağlanmasına gayret edilmektedir. Elimizde bulunan sıhhî ve tıbbi ilâçları israf etmemek üzere kullanırsak, bu buhranlı devreyi kolaylıkla atlatabileceğimizi zannediyoruz. Sari (bulaşıcı) hastalıkların yurdumuzdaki zararlarında bu yıl, evvelki savaş yıllarına oranla, memleket yararına bir azalma kaydedildiğini belirtirken; bugün toplum hastalığı adına anılan malarya ve frenginin yayılmasının önlenmesi için, diğer idarî bölümlerin işleri ile bir arada gerekli tedbirlerin alınacağını söylemek isteriz."[1690]

1920'li yılların başlarında Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'nin örgütsel ve yönetimsel yapısına bakıldığında, bu vekâletin fiziki ve teknik altyapısı yetersizdi. Ülke

[1689] **Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl**, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayını, Yayın No: 422, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1973, s.54-57.
[1690] A. İnan, **Devletçilik İlkesi...**, s.28.

genelinde hekim eksikliği nedeniyle kamusal alanda zorlukların yaşandığı bir dönemdi[1691].

Milli Mücadele Dönemi'nin sonunda zafere ulaşan Türk Devleti, 24 Temmuz 1923 tarihinde imzaladığı Lozan Barış Antlaşması'nın 114. Maddesi gereğince beynelmilel *"Karantina İdaresi"*ni kaldırdı. Karantina İdaresi'nin memurlarının görevine son verildi ve mali işleri ortadan kaldırıldı. İstanbul'un işgal devletlerinden geri alınmasından sonra burada *"İstanbul Limanı ve Boğazlar Umuru Sıhhiye İdaresi"* kuruldu[1692].

Cumhuriyetin ilânından sonra ülke genelinde her hastalığın olumsuz etkilerine karşı aşı ve serum üretimini yapabilecek kurumların olmayışı önemli bir eksikti. Ayrıca Türkiye'de halk sağlığını bütün yönleriyle kontrol altında tutabilecek bir kurumun da varlığından söz edilemiyordu. Buna karşın Avrupa ülkelerinde aynı yıllarda bu tür kurumlar *"Hijyen Enstitüsü"* ismiyle kurulmuştu. Kurulmayan ülkelerde de kurulma aşamasındaydı[1693].

Cumhuriyetin ilânından sonra ülkedeki sağlık politikaları zamanın Türk Hükümetleri tarafından belirlenmekte ve belirlenen faaliyetler Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti tarafından uygulamaya konulmaktaydı. Öncelikli olarak Ulusal Sağlık Örgütü'nün kuruluş aşaması, sağlık faaliyetlerinde yapılması gerekenleri ve bu doğrultuda uygulamaların neler olacağını belirlemek önemliydi. Milli Mücadele Dönemi'nden başlanarak ilk on yıllık süreçte yapılacak çalışmaların neler olacağı ülke halkına izah edilirken ülkenin sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri de insanlara anlatılmaya çalışılmıştı[1694].

Cumhuriyetin ilânından sonra kurulan CHF Hükümeti'nin programına bakıldığında; Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'nin gelecek yıllarda hangi hususlara yer vereceğine dair şöyle bir durum belirtilmiştir; *"Halkımızın bünye-i içtimaiyesini yıpratan sıtma ile ciddi bir mücadeleye girişmek Sıhhiye Vekâleti'nin en esaslı umdesidir. Bundan maada frengi ve verem tahribatına, nüfus itibariyle pek şayan-ı teemmül olan çocuk hastalıklarına ve vefiyatına karşı koymak için bir taraftan teşkilat-ı*

[1691] Aziz Küçük, **Kapitalist Devlette Sağlık Hizmetlerinin Örgütlenmesindeki Dönüşüm: Türkiye Üzerine Bir Analiz**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2017, s.141.

[1692] 1924 yılında İstanbul Limanı ve Boğazlar Umuru Sıhhiye İdaresi ismi değiştirilerek Hudut ve Sevahil Sıhhiye Müdüriyeti Umumiyesi'ne çevrildi. Bu idarenin bugünkü ismi Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü'ydü**. (http://www.hssgm.gov.tr/tarihce** (Erişim Tarihi: 29.11.2017)).

[1693] **Dr. Refik Saydam 1881-1942 Ölümünün 40. Yılı Anısına**, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları, Yayın No: 495, Ankara, 1982, s.56.

[1694] Meliha Özpekcan, *"TBMM Tutanaklarına Göre Cumhuriyet'in İlk On Yılında Sağlık Politikamız"*, **Türkler**, XVII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.436.

sıhhiyemizin taazzuv ve tevessüüne azami sarf-ı gayret edilecek, diğer taraftan da teşkilat-ı hususiyeye bu gayeleri teminen muavenet ifa olunacaktır."[1695]

Türk Hükümeti'nin ilk Sıhhat Vekili Dr. Refik Saydam, 1923-1937 yıllarında yaptığı görev süresince, Türkiye'de sağlık hizmetlerinin kuruluşu ve gelişimine önemli katkılarda bulundu[1696].

1923-1937 yılları arasında Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'nin faaliyetlerindeki öncelikli amacı, Türkiye'de en küçük idari birim olan köyler de dâhil olmak üzere yurdu tamamiyle kapsayıcı faaliyetler yapmak, tabipler, ebeler ve diğer sağlık personelinin eğitimini yerine getirmekti. Öncelikle kurulacak olan Numune Hastaneleri'yle sağlık alanında önemli bir eksiği tamamlamanın yanı sıra, bulaşıcı hastalıklarla mücadele, sıtma, tüberküloz ve frengi hastalıklarına karşı sistemli bir mücadeleyle Hıfzısıhha Okulu ve Hıfzısıhha Enstitüsü'nün kurulmasını sağlamaktı. Atatürk'ün öldüğü 1938 yılına kadar TBMM'de sağlıkla ilgili 13 yasa, 6 tüzük ve yönetmelik yürürlüğe girmişti. Tedavi hizmetleri bu dönemde yerel yönetimlerin sorumluluğu altına bırakıldı ve Sıhhat Vekâleti bu dönemde örnek olacak tarzda hastaneler yaptırdı. 1923 yılı Türkiye'de 344 hekim (1/30.000 nüfus), 60 eczacı, 560 sağlık memuru ve 136 ebe olmak üzere toplamda 1.100 sağlık personeli görev yapmaktaydı[1697].

Cumhuriyetin ilân edildiği 1923 yılı Türkiye'nin devlet bütçesi 137.333.471 lira ve bu bütçe içinde sağlığa ayrılan miktarda 3.038.226 liraydı. Sıhhat Vekâleti'nin genel devlet bütçesi içindeki payı % 2,21'di ve Sıhhat Vekâleti'ne ayrılan bütçeden nüfusa oranlandığında kişi başına düşen miktar da 0,25 liraydı. Yataklı tedavi kuruluşları şu şekildeydi:

950 yataklı 3 devlet hastanesi,

635 yataklı 6 belediye hastanesi,

2.450 yataklı 45 özel idare hastanesi, 2.402 yataklı 32 özel yabancı ve ekalliyet hastanesi olmak üzere toplamda 6.437 yataklı 86 hastane bulunmaktaydı.

1923 yılında Türkiye nüfusuna göre 1 yatağa 1.920 kişi, 10.000 nüfusa da 5,1 yatak düşmekteydi. Bir hekime düşen hasta sayısı 19.860, bir eczacıya düşen insan

---

[1695] **TBMMZC**, 2/X, 27.11.1340, s.399.

[1696] Hüseyin İleri, Betül Seçer, Handan Ertaş, *"Sağlık Politikası Kavramı ve Türkiye'de Sağlık Politikalarının İncelenmesi"*, **Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi**, Cilt yok, S.12, (Ay yok-2016), s.180.

[1697] Derleyenler: Çağlar Keyder, Nazan Üstündağ, Tuba Ağartan, Çağrı Yoltar, **Avrupa'da ve Türkiye'de Sağlık Politikaları, Reformlar, Sorunlar, Tartışmalar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.113.

sayısı 159.420 ve 100.000 nüfusa düşen sağlık teknisyeni de 5 kişiydi. Bir ebeye düşen kişi sayısı 80.880, 100.000 nüfusa düşen ebe sayısı da 1,2 kişiydi. Ayrıca ülke genelinde 42 hemşire görev yapmaktaydı. Türkiye genelinde sadece bir tıp fakültesi mevcuttu. Ayrıca 1923 yılında Türkiye'de uzman olan hekim ve diş hekimi de bulunmamaktaydı[1698].

Tablo 24. 1923 Yılında Türkiye'deki Yataklı Tedavi Kurumları[1699]

Kurumun Cinsi	Kurum Sayısı	Yatak Sayısı
Devlet Hastanesi	3	950
Belediye Hastanesi	6	635
Özel İdare Hastanesi	45	2.450
Özel, Yabancı ve Azınlık Hastanesi	32	2.402
Toplam	86	6.437

1924 yılında Ali Fethi (Okyar) Bey Başkanlığında kurulan hükümetin, TBMM'ye sunduğu programda, sağlık ve sosyal yardım konularıyla alakalı olarak; *"Halkımızın sosyal yapısını kemiren sıtma ile ciddi bir mücadeleye girişmenin, Sıhhiye Vekâleti'nin en esaslı ilkesi olduğu, bundan başka frengi ve vereme, çocuk hastalık ve ölümlerine karşı önlem almak üzere sağlık örgütünün genişletileceği, özel kuruluşlarla işbirliği yapılıp onlara yardım edileceği, sıtmanın yayılmasında etken olan sivrisineklerin üreme yeri bataklıkların kurutulmasında bütçeyi aşan durumlarda dış borçlanmaya gidilip, dış yatırıma kolaylık sağlanacağı, göçmen bölgeleri ile yurdun yanmış, yakılmış yerlerinde sağlık önlemlerinin artırılacağı…"* açıklanmaktadır[1700].

Ayrıca 1924 yılında oluşturulmaya başlanılan Numune Hastanelerinin kurulduğu merkezler Ankara, Diyarbakır, Erzurum ve Sivas Vilâyetleri'yle çevrelerinde bulunan Artvin, Elazığ, Erzincan, Giresun, Kars, Kayseri, Malatya, Maraş, Mardin, Ordu, Urfa, Tokat ve Yozgat Vilâyetleri idi. Ankara, Diyarbakır, Erzurum ve Sivas Vilâyetleri'nde kurulan hastanelere Numune Hastanesi, Artvin, Elazığ, Erzincan, Giresun, Kars, Kayseri, Malatya, Maraş, Mardin, Ordu, Urfa, Tokat ve Yozgat Vilâyetleri'nde kurulan hastanelere Memleket Hastanesi ismi verilmekteydi. Ancak tüm bu vilâyetlerdeki

[1698] **Sağlık Hizmetlerinde 50. Yıl**, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayını, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1973, s.60, 267, 324, 317.
[1699] Halil İbrahim Aksakal, **Atatürk Dönemi Sağlık Politikaları (1923-1938)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2011, s.38.
[1700] **TBMMZC**, 2/XIII, 1340, s.399; İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.99-100.

hastanelerin yatak sayıları toplamı yaklaşık 600 olup, şartları İstanbul ve İzmir gibi vilâyetlerle karşılaştırılamayacak kadar kötüydü[1701].

TBMM'de 1925 yılında Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'nin 1929 yılına kadar olan hedefleri belirlendi. Belirlenen hedefler arasında devlet sağlık teşkilatının geliştirilmesi, tabip sayısının arttırılması, Numune Hastaneleri'nin açılması ve yaygınlaştırılması, ebe ve sağlık teşkilatında çalıştırılmak üzere sağlık memuru yetiştirmek, doğum ve bakımevleri kurmak, çocukların küçük yaşlarda ölümlerini azaltmak, nüfusu sağlıklı bir şekilde arttırmak, verem sanatoryumları kurmak, frengi, sıtma, trahom ve farklı bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmek, sağlık teşkilatını en küçük birim olan köylere kadar yaygınlaştırmak, sosyal yardımlaşma teşkilatlarını günün gereklerine uygun hale getirmek, sağlıkla ilgili düzenleyici yasalar çıkartmak, Merkez Hıfzısıhha Kurumu'nu oluşturmak, Hıfzısıhha Okulu'nu açmak ve Milli Tıp Kongreleri düzenlemek gibi hedefler vardı. 1925 yılı itibariyle Türkiye genelinde 150 dispanserin yapımı tamamlandı ve İstanbul'da bir sanatoryum açıldı, ayrıca vilâyetlerin kazalarında 160 olan doktor açığı 96'ya kadar düşürüldü. 1925 yılı Sağlık Vekâleti'nin bütçesi 4.860.205 Lira olarak kabul edildi[1702].

İl Özel İdaresi'ne bağlı hastanelerin 1925 yılındaki durumlarına baktığımızda;

3.104 yataklı 70 Memleket Hastanesi,

640 yataklı 7 Belediye Hastanesi,

55 yataklı 3 Şirket Hastanesi, 1.367 yataklı 5 Cemaat Hastanesi ve

1.112 yataklı 16 Azınlık Hastanesi olmak üzere toplamda 6.278 yataklı 101 hastane bulunmaktaydı. Ayrıca bu hastanelere ek Sıhhat Vekâleti'ne bağlı hastaneler şu şekildeydi. 4 Numune Hastanesi, 2 Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Hastanesi, 1 Akıl Hastanesi, 1 Etfal (Çocuk) Hastanesi, 1 Amele Hastanesi, 4 Darülkelp (Kuduz) Hastanesi, 1 Sanatoryum ve 1 Gurebayı Müslimin Hastanesi olmak üzere toplamda 15 hastane bulunmaktaydı. Bu 15 hastanenin toplam yatak sayısı 2.155'ti[1703].

1925 yılında Türkiye genelinde 560 hekim, 554 sağlık memuru, 136 ebe, 69 hemşire ve 4 eczacı olmak üzere 1.323 sağlık personeli görev yapmaktaydı[1704]. 1925-1928 yılları arasındaki dönemde sağlık alanında hedeflenenler; öncelikle dünyada ve Türkiye'de önemli bir sağlık sorunu olan çiçek, frengi, sıtma, trahom ve verem gibi

---

[1701] Sadet Altay, **Atatürk Dönemi Sağlık Politikalarının Halka Yansımasında Öncü Kurumlar Numune Hastaneleri (1924-1938)**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2015, s.290.
[1702] **TBMMZC**, 2/XV, 1925, s.286, 299, 301, 1925.
[1703] Erdem Aydın, **Türkiye'de Sağlık Teşkilatlanması Tarihi**, Naturel Yayınları, Ankara, 2002, s.37.
[1704] Erdem Aydın, *"Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Yıllarında Sağlık Hizmetleri"*, **Ankara Eczacılık Fakültesi Dergisi**, XXXI, S.3, (Ay yok-2002), s.187.

hastalıkların yaygınlaşmasını önlemekti. Bu doğrultuda ilk olarak sağlık planlaması yapılması gerekmekteydi. Türkiye Cumhuriyeti Sıhhat Vekili Dr. Refik Saydam bu konularla alakalı olarak TBMM'de kararlar çıkarılması, yasalarla bu olumsuzlukların üstesinden gelinmesi gibi önemli işleri halletmeye çalışmıştı. 1925-1928 yılları arasındaki dönemde Sıhhat Vekâleti'nin öncelikleri sağlık örgütlerinin geliştirilmesi, sağlık kurumlarında çalışabilecek özellikte doktor ve sağlık personelinin sayısının arttırılmasını, Numune Hastaneleri'nin Türkiye genelinde yaygınlaştırılmasını, doğum ve çocuk bakımevlerinin oluşturulması gibi öncelikli girişimlerin yerine getirilmesi önemsenmişti. Bu durum 1925 yılında Sıhhat Vekâleti'nin bütçesinde de önemli bir artışın oluşmasına neden oldu[1705].

1927 yılında Türkiye'de sağlık kuruluşlarında 1.224 serbest doktor, 1.578 sağlık memuru olmak üzere toplamda 2.802 sağlık personeli görev yapmaktaydı[1706].

1929 yılına gelindiğinde Sıhhat Vekâleti'nin üzerinde özellikle durduğu iki konu vardı. Bunlar Türkiye'de yaşayan halkın sağlığının korunması ve tıbbi anlamda toplumda yardıma ihtiyacı olan insanlara yardım edilmesiydi[1707].

1929-1933 yılları arasındaki dönemde sağlık alanında belirlenen önemli hedefler vardı. Bunlar ülke nüfusunun sağlıklı şekilde artmasını sağlayacak önlemler almak, çocuk ölümlerini azaltmak, bulaşıcı ve salgın hastalıklarla mücadele etmek, yapılan sağlık alanındaki faaliyetlerin işleyişinin düzenli şekilde devam etmesini sağlamak, bu doğrultuda TBMM'de ilgili yasalarla desteklemek, ülke genelinde çalışabilecek özelliklere sahip sağlık personeli yetiştirmek, yapılabilecek her türlü gereksiz harcamalardan kaçınmak, sağlık alanında yayınlar hazırlatarak ülke halkının bilinçlenmesini sağlamak, ülke genelinde ulusal tıp kongrelerinin devam ettirmek ve bu doğrultuda uluslararası işbirliğini güçlü tutmak hedeflenmişti[1708].

1930 yılı Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'nin bütçesi 4.502.216 lira olarak kabul edildi. 1930 yılı itibariyle Ankara ve Bursa'da 2 yeni dispanser açılarak veremle savaş için büyük vilâyetlerden başlanması gerekliliği vurgulanmıştı. Ayrıca 700 diplomalı ebe de mevcuttu. Türkiye genelinde görev yapan 1.182 hekim vardı ve Türkiye'nin 1930 yılı nüfusuna göre 12.220 kişiye bir hekim düşüyordu. 127 eczacı,

---

[1705] M. Özpekcan, *"TBMM Tutanaklarına Göre Cumhuriyet'in İlk On Yılında Sağlık Politikamız"*, s.439-440; **Sağlık Hizmetlerinde 50. Yıl**, S.S.Y.B, s.38; Necati Dedeoğlu, *"Hıfzısıhha Okulu: Tarihçesi, Önemi"*, **Toplum ve Hekim**, XVI, S.6, (Ay yok-2001), s.468; **BCA**, 041.10.0.0/7.44.12.

[1706] **Sağlık Hizmetlerinde 50. Yıl**, s.258.

[1707] Filiz Koçak, **Türkiye'de Sağlık Politikası'nın Gelişimi 1850-1950**, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1995, s.120.

[1708] Sıhhat Vekâleti'nin 1929 yılında ismi değiştirilerek Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti ismini aldı. (M. Özpekcan, *"TBMM Tutanaklarına Göre Cumhuriyet'in İlk On Yılında Sağlık Politikamız"*, s.442.)

1.268 sağlık memuru, 202 hemşire ve 400 ebe olmak üzere toplamda 3.179 sağlık personeli görev yapmaktaydı[1709].

1930 yılında ayrıca Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti sağlık eğitimi ve propaganda çalışmaları doğrultusunda; Vilâyet Özel İdarelerini teşvik ederek Ankara, Aksaray, Bursa, İstanbul, Konya, Ordu ve Trabzon Vilâyetleri'nde *"Sıhhi Müze"*ler kurmuşlardı[1710]. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti ve Özel İdareler tarafından kurulan bu sıhhi müzeler önemli faaliyetlerdendi. Ankara, Erzurum, Gaziantep, Giresun, İstanbul, İzmir ve Trabzon Vilâyetleri'ndeki müzeler Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'ne bağlıyken, Bursa, Çorum ve Kars Vilâyetleri'ndeki sıhhi müzeler Özel İdarelere bağlı olarak faaliyet göstermekteydiler. Sıhhi Müzelerle halk, bulaşıcı ve salgın hastalıklara karşı korunmaya çalışılıyordu. Ayrıca anne-çocuk sağlığı, beslenme, mesken ve su sağlığı gibi konulara da halkın bilinçlenmesi için panolar hazırlanarak halkın dikkatli olması sağlanıyordu[1711].

TBMM'de 1930 yılında çıkarılan yasayla Eczacıların, Etibba Odası'na kayıt olma zorunluluğu getirildi. 4 Haziran 1930 tarihli bu kanunla Etibba Odası bulunan bölgelerde çalışan her eczacının bu odalara kayıt olma ve bu odaların seçimlerine katılma zorunluluğu getirildi. Ayrıca bu odaların verdiği cezalardan halkın olumsuz etkilenmemesi için de eczacılara verilen cezaların üç ayı geçmemesine özen gösterilmişti[1712].

VI. İsmet İnönü Hükümeti Programı'nda (04 Mayıs 1931-01 Mart 1935) sağlıkla ilgili olarak; *"İçtimaî hastalıklarla mücadele etmek başlıca amacı olan sıhhat ve içtimaî muavenet faaliyetlerimiz idame ve tevsi olunacaktır."*[1713]

VII. İsmet İnönü Hükümeti Programı'nda (01 Mart 1935-01 Kasım 1937) bayındırlık ve asayişle ilgili olarak; *"Sıhhat mücadelelerimiz her olumsuzluk içinde başlıca işlerimizden olmakta devam edecektir. İçtimaî muavenet hizmetlerinin her vasıta ile teşvik ve tevsi etmeye çalışacağız."*[1714]

1933 yılı itibariyle ülke genelinde 1.211 doktor, 1.306 sağlık memuru, 257 hemşire, 402 ebe ve 121 eczacı olmak üzere toplamda 3.297 sağlık personeli görev yapmaktaydı. Türkiye genelinde nüfusa oranla bir doktora 12.710 hasta, bir hemşireye

[1709] **Sağlık Hizmetlerinde 50. Yıl**, s.60, 321, 323-324, 350.
[1710] Meliha Özpekcan, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Sağlık Politikası (1923-1933)**, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1999, s.190.
[1711] Yusuf Tunca, **Sağlık Çalışmalarında Kırk Yıl (1922-1962)**, Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları, Olgun Kardeşler Matbaası, Ankara, 1964, s.99; **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1929, s.2.
[1712] **TBMMZC,** 3/XX, 1930, s.47.
[1713] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.146.
[1714] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.217.

59.891 hasta, bir sağlık memuruna 11.786 hasta ve bir ebeye de 38.289 hasta düşmekteydi. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'ne bağlı 339 dispanser mevcuttu ve bu dispanserlerin yatak sayısı 9.178'di. Türkiye genelinde harcamaları genel bütçeye bağlı olan 9 doğumevi vardı ve bu doğumevlerinin 205 yatak kapasitesi vardı. Bu doğumevleri Ankara, Balıkesir, Erzurum, Kars, Konya, Malatya ve Van Vilâyetleri'nde bulunuyordu[1715].

1933 yılında ayrıca Sıhhat ve İçtimai Muavenet Müdürü olarak 57 çalışan vardı. 394 Hükümet Tabibi, 541 seyyar ve sabit sağlık memuru, 101 Muayene ve Tedavi Evleri küçük sağlık memuru, Numune Hastaneleri, Doğumevleri, Özel İdare ve Belediye Hastaneleri, Emraz-ı Akliye ve Asabiye Hastaneleri, Verem Sanatoryumu'nda çalışan 259 Uzman Tabip, sıtma, frengi, trahom ve diğer bulaşıcı hastalıklarla ve veremle mücadele etme konusunda 146 Uzman Tabip, büyük hastanelerde 40 asistan, bulaşıcı hastalıklarla mücadele eden 440 küçük sıhhat memuru ile 227 Belediye Tabibi ve 400 Belediye Ebesi olmak üzere 2.605 sağlık personeli görev yapmaktaydı[1716].

1935 yılında Türkiye'de önemli bir eksik olan ilaç imalatıyla ilgili olarak Farmakoloji Şubesi kurularak yerli ve yabancı ilaçlar ile halkın ihtiyaçlarına cevap verebilecek özellikte maddelerin üretimine başlandı[1717]. 1935 yılında Sağlık Bakanlığı'na bağlı toplam 43 kurum ve 5.860 yatakta hizmet sunulmuştur. Bu hastanelerin durumu şu şekildeydi:

13 Devlet Hastanesi'nde 3.495 yatak,

9 Doğumevi'nde 215 yatak,

1 Göğüs Hastalıkları Hastanesi'nde 150 yatak,

3 Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde 1.600 yatak,

12 Trahom Hastanesi'nde 150 yatak, 5 Kuduz Hastanesi'nde 250 yatakla halka hizmet vermekteydi. 1935 yılı Türkiye genelinde 176 sağlık kurumunda 13.038 yatak mevcuttu. Bir yatağa düşen nüfus sayısı 1.240, bir ebeye düşen doğurgan nüfus 8.400, ebe sayısı 451, hekim sayısı 1.625, hekim başına düşen nüfus 9.270 ve 10.000 nüfusa düşen hekim sayısı 10, eczacı sayısı 135, sağlık teknisyeni sayısı da 1.365 olmak üzere toplamda 3.576 sağlık personeli görev yapmaktaydı[1718].

[1715] **Sağlık Hizmetlerinde 50. Yıl**, s.78-81.
[1716] Gürkan Tekin, **Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti'nden Sağlık Bakanlığı'na (1920-2000)**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2011, s.44.
[1717] H. İ. Aksakal, **Atatürk Dönemi Sağlık Politikaları (1923-1938)**, s.30.
[1718] **Sağlık Hizmetlerinde 50. Yıl**, s.153, 156, 226, 265, 268, 320, 321, 323-324, 350.

1936 yılında Merkez Hıfzısıhha da farklı antijen aşılar ve serumların üretimleri arttırılarak çalışmalara devam edilmişti. Türkiye nüfusunu oluşturan kaza merkezlerinden 20'sinde muayene ve tedavi evleri açıldı. Böylelikle Türkiye genelinde 1936 senesinde muayene ve tedavi evleri sayısı 180'a ulaştı[1719]. 1267 sayılı kanunla Merkez Hıfzısıhha Müessesesi bünyesinde Hıfzısıhha Mektebi oluşturulması ihtiyacı doğdu. Fakat mali kaynaklardaki yetersizlik nedeniyle bu okul 2 Kasım 1936 tarihinde açıldı[1720].

Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'yi de olumsuz etkileyen kuduz hastalığına karşı 1937 yılında kuduz serumu üretildi. Bu yılda Yunanistan'a, Suriye'ye ve Irak'a tetanos ve difteri serumu, Çin'de yaşanan kolera salgınına karşı bir milyon insana yetecek miktarda kolera aşısı gönderildi[1721].

I. Celâl Bayar Hükümeti Programı'nda (01 Kasım 1937-11 Kasım 1938) sağlıkla ilgili olarak; *"Her zaman üzerinde ehemmiyetle durduğumuz millî meselemizdir. Bu hususstaki çalışmalara bir plân dâhilinde genişlik vermek siyasetine devam edeceğiz. Ana ve çocuk hayat ve sıhhatinin korunması için şimdiye kadar tesis edilmiş olan doğum ve çocuk bakım dispanserleri ve süt çocukları müşahade evlerinin sayılarının arttırılması. Köylerde doğum yardımlarını temin edecek köy ebesi yetiştirmek için köy ebe mektepleri tesisi. Kaza merkezlerinin doktorsuz kalmamasının temini yolunda doktor sayısını ihtiyaç derecesine çıkarmak için alınmış tedbirlerin hızlandırılması. Şehir, kasaba ve köylerimizin sıhhî vaziyetlerini ıslah için içecek su tesisatı, fennî mezbahalar tesisi ve saire gibi umumî sıhhat işlerinin tanzimi. Vilâyet ve belediye hastanelerinin sayı ve yatak adetlerinin çoğaltılması. Sıtma, trahom, frengi ve verem gibi hastalıklara karşı yapılmakta olan fennî mücadelelerin teknik imkânların müsaid olduğu nisbette inkişaf ettirilmesi işleri programlaştırıp tahakkuklarına hız vereceğimiz başlıca işlerimizdir."*[1722]

1938 yılından sonra TBMM'de kabul edilen 13 yasa ve 2032 maddeden oluşan tüzük ve yönetmeliğin yürürlüğe girmesiyle Hemşirelik, Eczacılık, Türk Tabipler Birliği (TTB), Deontoloji, Hastane Yönetimi, Verem, Zührevi Hastalıklar, Trahom Mücadelesinin yanı sıra, Adli Tıp Hizmetleri alanlarında kapsayıcı yasalarla bu kurumların düzeltilmesi sağlandı. 1938 yılı itibariyle Türkiye genelinde bulaşıcı

[1719] **Sağlık Hizmetlerinde 50. Yıl**, s.48, 52, 87, 91, 98, 152-154, 348.
[1720] T.C. Merkez Hıfzısıhha Müessesesi olarak tek bir kuruluş içerisinde oluşturulan okul, 1941 yılında 3959 sayılı kanunla Hıfzısıhha Enstitüsü ve Hıfzısıhha Mektebi olmak üzere iki ayrı kuruma ayrılmıştı. (A. Küçük, **Kapitalist Devlette Sağlık Hizmetlerinin Örgütlenmesindeki Dönüşüm…**, s.149-150.)
[1721] H. İ. Aksakal, **Atatürk Dönemi Sağlık Politikaları (1923-1938)**, s.30.
[1722] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.257.

hastalıklarla mücadele etmek amacıyla kaza hekimlerinin yanında merkeze bağlı bir kuruluş tarafından yönetilen vilâyet ve kaza statülerinde dikey örgütlenmeler bulunmaktaydı. Bu dönemde özellikle frengi, lepra ve sıtma hastalığına karşı mücadelelerde başarıya ulaşıldı[1723].

I. Refik Saydam Hükümeti Programı'nda (25 Ocak 1939-03 Nisan 1939) sağlık alanıyla ilgili olarak; *"Cumhuriyetin teessüsünden beri memlekette yepyeni bir devlet sıhhiyeciliği kurmak ve halkın hayatını korumak gayesi takip edilen program dâhilindeki çalışmalara devam olunacaktır. Bu arada bilhassa tıbbî ve içtimaî yardım müesseselerinin ve sıhhî mücadele teşekküllerinin ihtiyaçları ve imkânlar dâhilinde inkişafına gayret edilecektir."*[1724]

1938-1950 yılları arasında sağlık personelinin ve hastane yatak kapasiteleri şöyleydi: 1940 yılında Türkiye genelinde 2.387 doktor, 340 eczacı, 1.493 sağlık teknisyeni, 405 hemşire ve 616 ebe olmak üzere toplamda 5.241 sağlık personeli görev yapmaktaydı. 1940 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı 48 sağlık kurumu ve bu kurumların da 7.135 yatak kapasitesi mevcuttu. Bu yatakların dağılımı hastaneler bazında şu şekildeydi:

15 Devlet Hastanesi 4.130 yatak,

1 Sağlık Merkezi 10 yatak,

10 Doğumevi 265 yatak,

1 Göğüs Hastanesi 250 yatak,

3 Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi 2.100 yatak,

3 Trahom Hastanesi 180 yatak, 5 Kuduz Hastanesi 200 yataklıydı[1725].

II. Dünya Savaşı'nın bittiği 1945 yılı itibariyle Türkiye sağlık alanında özellikle İngiltere'de gerçekleşen *"Beveridge Planı"*[1726] etkisiyle ve bu plan örnek alınarak sağlık kalkınma hamleleri yapılması kararı alındı[1727]. 1945 yılında Türkiye'de Sağlık

[1723] Ç. Keyder, N. Üstündağ, T. Ağartan, Ç. Yoltar, **Avrupa'da ve Türkiye'de Sağlık…**, s.114.
[1724] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.321.
[1725] Bilal Ak, *"Türkiye Cumhuriyeti'nde Sağlık Hizmetleri"*, **Türkler**, XVII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.424-426.
[1726] *"Beveridge Planı"*; İngiltere'nin II. Dünya Savaşı yıllarında hazırladığı ve savaş sonrasında sosyal güvenliği teminat altına almayı sağlayacak tedbirleri gösteren rapordur. Bu rapor 20 Kasım 1942'de açıklanmış ve bütün dünyanın ilgisini çekmiştir. Beveridge Planı'nın iki temel hedefi vardı. Bunlar; 1942'de mevcut olan sosyal güvenlik kurumlarının ve örgütünün bilançosunu çıkartmak ve diğer taraftan da sosyal güvenlik kurumlarını geliştirmek ve tavsiyelerde bulunmaktı. Beveridge Palanı'yla Büyük Britanya (İngiltere) vatandaşları arasındaki sosyal ve ekonomik eşitsizlikler, sosyal, sigorta ve aile yardımlarından faydalanmak üzere düzeltmek, mümkün olduğu kadar geniş şekilde gelirin yeniden dağılımına imkân sağlamak ve tam istihdam hedefine ulaşabilmek için izlenecek yolu belirlemekti. (https://www.iktisatsozlugu.com/nedir-540-beveridge-plani-#.W0SlIiChnDc, Erişim Tarihi: 03.08.2018)
[1727] A. Küçük, **Kapitalist Devlette Sağlık Hizmetlerinin Örgütlenmesindeki Dönüşüm…**, s.165.

Bakanlığı'nın kontrolü altında veremle mücadeleyle ilgili olarak Ankara, Adana, Bursa ve Rize Vilâyetleri'nde dispanserler hizmet vermekteydi. Ayrıca İstanbul, İzmir ve Samsun'da bulunan Verem Savaş Dernekleri'ne bağlı dispanserlerde koruyucu hekimlik hizmetleri verilirken tedavi ile ilgili hizmetler İstanbul'daki Heybeliada Sanatoryumu'nda verilmekteydi[1728].

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de sağlık alanında başlatılan ilerleme düşüncesi doğrultusunda 1946 yılı sonunda Sağlık Bakanı Dr. Behçet Uz tarafından hazırlanan *"Birinci On Yıllık Sağlık Planı"* tasarısıyla ülkede yaşayan köyleri ve köylüleri sağlık teşkilatına kavuşturmak ve köy sağlık merkezlerini ülke genelinde yaygınlaştırmak, ülke genelinde bütün Özel İdare ve Belediyelere bağlı hastaneleri Sağlık Bakanlığı'na bağlamak, Sağlık Bakanlığı'na bağlı bütün sağlık kurumlarını bilimin ve zamanın gereklerine uygun hale getirmek hedeflenmişti. Köylerle ilgili olarak sağlık örgütlenmelerini yedi hizmet bölgesine ayırarak her bölgede Bölge Genel Hastanesi, Akıl ve Sinir Hastalıkları Hastanesi, Çocuk Hastalıkları Hastanesi, Sanatoryumlar, Verem Hastaneleri ve Bölge Hijyen Enstitüleri olmak üzere tedavi hizmetlerinin devletin ve halkın para katkısıyla *"Milli Sağlık Bankası"* ve *"Sağlık Sandıkları"* oluşturulması da hedeflenmişti. Ayrıca ulusal sağlık sigortası ve sağlık yardımlarını arttırmak ve ücret farklarına bakmaksızın halkın hizmetlerden eşit şartlarda yararlanması hedeflenmişti. Koruyucu Hekimliğin öneminin vurgulandığı planda, özellikle sıtma hastalığından dolayı olumsuzluklar yaşanmasından dolayı önemle üzerinde durulmuştu[1729].

Recep Peker Hükümeti Programı'nda (07 Ağustos 1946-10 Eylül 1947) sağlık ve sosyal yardım işleriyle ilgili olarak; *"Bulaşıcı hastalıklarla, trahom, sıtme, verem, frengi gibi sosyal dertlere karşı koruyucu savaş vasıtalarımızı ve teşekküllerimizi kuvvetlendirecek ve tekemmül ettireceğiz. Sağlık müesseselerimizi mahalli ihtiyaçlara uygun ve teşkilâtta çalışanların görevlerini daha verimli kılacak tarzlarda tertipleyeceğiz. Bu yoldaki çalışmalarımızı hekim ve vasıtalarımızın yettiği kadar kasabalara ve köy gruplarına kadar götüreceğiz. Sağlık kurullarına lüzumlu uzman hekim, eczacı, hastabakıcı, ebe ve hemşire gibi elemanların yetiştirilmesini devamlı olarak takip edeceğiz. Kimsesiz çocukları koruma işini lâyık olduğu önemle ele*

[1728] **BCA**, 30.10.0.0, 179.236.11, 16.10.1945, s.7; **Cumhuriyet Dönemi Yataklı Tedavi Hizmetleri 1923-1938 ve 1982 Yılı Çalışmaları**, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Ankara, 1983, s.46-47.
[1729] Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, **Milli Sağlık Planı (Birinci On Yıllık)**, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1947, s.7-11.

alacağız. Nüfus politikamızın kıymetli ve zaruri bir yardımcısı olan sosyal yardım işlerimizi günün gereklerine uygun şekilde düzenleyeceğiz."[1730]

1946-1947 yılları arasındaki dönemde nüfusu 20.000 olan yerlerde Sağlık Merkezleri kurulması, kurulan bu merkezlerde 10 hasta yatağı, 2 hekim ve koruyucu sağlık ile diğer tedavi hizmetleriyle ilgilenmek üzere 11 sağlık personelinin görev yapması düşünülmüştü. Ancak gerçekleştirilmekte zorlanılan bu plan sadece düşüncede kaldı ve uygulama alanına konulamadı[1731].

1948 yılı itibariyle Türkiye ilk kez boğmaca hastalığına karşı aşı üretmeye başladı. Ayrıca Türkiye'de Viroloji ve Virüs Aşıları Şubesi de kurulmuştu[1732].

1950 yılında Ankara, Kastamonu ve Trabzon'da birer sanatoryum açılması planlanmış ve bu hastaneler 1950'li yıllarında başında faaliyete geçmişti[1733].

1950 yılında Türkiye genelinde 6.845 doktor, 980 eczacı, 4.018 sağlık teknisyeni, 737 hemşire ve 1.285 ebe olmak üzere toplamda 13.865 sağlık personeli görev yapmaktaydı. 1950 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı 118 sağlık kurumu ve bu kurumların da 14.581 yatak kapasitesi mevcuttu. Bunlar şu şekildeydi:

41 Devlet Hastanesi 7.571 yatak,

22 Sağlık Merkezi 220 yatak,

13 Doğumevi 1.083 yatak,

18 Göğüs Hastanesi 2.107 yatak,

3 Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi 2.800 yatak,

1 Kemik Hastalıkları Hastanesi 150 yatak,

1 Lepra Hastanesi 200 yatak,

16 Trahom Hastanesi 225 yatak,

5 Kuduz Hastanesi 225 yataklıydı[1734].

1950 yılına kadar Türkiye'de genel sayı olarak hastane ve yatak kapasiteleri, yıllar içerisinde her zaman artmıştı. Hal böyleyken halkın sağlık alanındaki ihtiyaçlarında da zamanın şartlarına uygun politikalarla sorunlar halledilmeye çalışılmıştı.

[1730] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.424-425..
[1731] Ç. Keyder, N. Üstündağ, T. Ağartan, Ç. Yoltar, **Avrupa'da ve Türkiye'de Sağlık…**, s.114-115.
[1732] Ayşe Yiğit Şakar, **Türkiye'de Sağlık Hizmetleri ve Sağlık Harcamaları**, Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası Yayını, İstanbul, 1999, s.47.
[1733] **BCA**, 30.10.0.0, 14.80.18, 08.02.1947, s.2-3.
[1734] B. Ak, *"Türkiye Cumhuriyeti'nde Sağlık Hizmetleri"*, s.424-426.

Tablo 25. Sıhhat Vekâleti'nin 1923-1950 Yılları Arasında Bütçesi[1735]

YILLAR	KONSOLİDE BÜTÇE MİLYON TL	SIHHIYE VEKÂLETİ MİLYON TL	BÜTÇE PAYI %
1923	109,2	3,0	2.7
1924	154,5	3,0	1.9
1925	198,2	4,9	2.5
1926	210,1	3,6	1.7
1927	223,9	3,2	1.4
1928	250,0	3,4	1.4
1929	255,4	4,4	1.7
1930	257,8	4,5	1.7
1931	219,5	3,7	1.7
1932	200,4	3,5	1.7
1933	203	4,2	2.1
1934	221,3	4,7	2.1
1935	238,4	4,8	2.0
1936	254,7	5,5	2.2
1937	287,1	6,5	2.3
1938	309,8	7,9	2.6
1939	341,4	8,5	2.5
1940	353,4	8,2	2.3
1941	405,0	12,0	3.0
1942	527,5	15,0	2.8
1945	755,3	17,9	2.4
1946	1.252	32,8	2.6
1947	1.488,8	42	2.8
1948	1.673	47,7	2.9
1949	1.769,2	52,5	3.0
1950	1.901,9	56,7	3.0

[1735] **Sağlık Hizmetleri (1980-1993), Gelir-Kadrolar-Tedavi Yardımları**, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No 1993/7, Ankara, 1993, s.40.

Tablo 26. 1924-1937 Yılları Arasında Hasta, Ayakta Tedavi, Laboratuar ve Röntgen Sayıları[1736]

Yıl	Yataklı Tedavi	Ayakta Tedavi	Toplam	Laboratuar ve Röntgen
1924	1.596	-	1.594	-
1925	1.518	12.913	14.731	2.779
1926	1.593	14.191	15.684	2.886
1927	1.439	13.738	15.167	2.935
1928	1.458	14.790	16.248	2.519
1929	1.821	22.984	24.805	5.079
1930	1.845	19.736	21.581	5.900
1931	2.029	18.145	20.174	10.500
1932	2.805	20.220	22.525	7.268
1933	1.257	23.101	24.358	13.462
1934	3.075	22.744	25.819	101.180
1935	3.142	18.706	21.848	22.027
1936	3.415	22.978	26.393	12.479
1937	3.239	37.103	40.342	13.896

B- ARTVİN VİLÂYETİ'NDE SAĞLIK İŞLERİ

Etibba Hizmetleri Mecburesi hakkında yer alan kanunda Doğu Anadolu vilâyetlerinin Elviye-i Selase (Kars, Ardahan, Batum)'de, Bitlis, Diyarbakır, Erzurum, Mamuratülaziz (Elazığ), Musul, Sivas ve Van Vilâyetleri ile Ardahan, Artvin, Beyazıt (Ağrı), Erzincan, Genç, Gümüşhane, Karahisar, Kars, Mardin, Malatya, Muş ve Siirt'i ve doğu livalarında 135 kazanın sadece 24'ünde hükümet tabibi bulunduğu, diğer kazaların doktorsuz olduğu belirtilerek, Tıp Fakültelerini bitiren doktorlara iki yıl süreyle mecburi hizmet zorunluluğu getiren 369 sayılı kanun kabul edildi[1737]. 1924 yılında İl Özel İdarelerine ait hastanelerden biri Artvin Memleket Hastanesi idi. Bu hastane 10 yatak kapasitesine sahipti[1738].

[1736] H. İ. Aksakal, **Atatürk Dönemi Sağlık Politikaları (1923-1938)**, s.42.
[1737] H. İ. Aksakal, **Atatürk Dönemi Sağlık Politikaları (1923-1938)**, s.37.
[1738] S. Altay, **Atatürk Dönemi Sağlık Politikalarının Halka Yansımasında Öncü Kurumlar…**, s.106.

C- GİRESUN VİLÂYETİ'NDE SAĞLIK İŞLERİ

Giresun Vilâyeti ve çevresindeki yerleşim yerlerinin sağlık faaliyetlerine ait çalışmaların Cumhuriyet dönemi öncesinden başladığı bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nin Doğu Karadeniz Bölgesi'ni hâkimiyeti altına aldığı devirden yıkılana kadar olan süreçte özellikle Giresun ve Tirebolu Kazaları'nda karantinahanelerin kurulduğu ve ticaret amacıyla yöreye gelen tüccarların ve yanlarında getirdikleri malların karantinaya tabi tutuldukları tespit edildi. Giresun Vilâyeti'nde ilk hastane 26 Aralık 1913 yılında kurulan 35 yataklı Hilâl-i Ahmer (Kızılay) Hastanesi ile başladı. I. Dünya Savaşı yıllarında Trabzon ve havalisinden Giresun ve Canik hudutlarına dâhiline göç edenlerin sağlık ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla aynı zamanda Giresun Vilâyeti'nde Gureba Hastanesi'nin yapımı uygun bulunmuş ve Trabzon Vilâyeti için ayrılan tahsisatın 500 lirası bu hastanenin yapımı için ayrıldı. Giresun Vilâyeti'nde göçmenlerin ve bakıma muhtaç insanların muayeneleri bundan sonra Gureba Hastanesi'nde yapılmaya başlandı. Milli Mücadele yıllarında Giresun Vilâyeti'nde yaşayan halk sağlık konusunda çok olumsuz etkilenmiş ve savaş yıllarında da büyük yoksullukların yaşanması da bu durumları daha da olumsuzlaştırmıştı. Milli Mücadele Dönemi'nden sonra 1924 yılında Giresun Vilâyet Sıhhiye Müdürlüğü bünyesinde 914 kişi ücretsiz olarak muayene edildi. Ayrıca vilâyet genelinde 7.945 kişiye çiçek aşısı, 2.995 kişiye tifo ve 2.960 kişiye de dizanteri aşısı yapıldı. Bölge halkının devlet tarafından ücretsiz muayene edilmesi ve sağlık yardımları almasıyla bölge halkının sorunları giderilmeye çalışıldı[1739].

Cumhuriyetin ilânından sonra Giresun halkının aynî ve nakdî yardımlarıyla Giresun Vilâyeti'nde bir Memleket Hastanesi kuruldu ve bu hastanede fakir ve kimsesiz insanların sağlıkla ilgili sorunları halledilmeye çalışıldı. Ayrıca 1 Mart 1924-1 Eylül 1924 tarihleri arasında Giresun Vilâyeti genelinde Giresun Sıhhiye Müdürlüğü'nün bilgisi dâhilinde 217 sıtma, 2 karahumma, 2 lekeli humma, 1 beyin humması, 12 dizanteri, 32 akciğer romu ve 51 rom hastalığı tespit edildi ve bu hastaların tedavisi yaptırıldı[1740]. Giresun Vilâyeti ve çevresinde 1924 yılı sonlarında cüher, frengi, sıtma ve tifo hastalıkları başta olmak üzere birçok bulaşıcı ve salgın hastalık vardı. Özellikle

[1739] Mithat Kerim Aslan, *"Atatürk Devrinde Giresun'da Sağlık Faaliyetleri"*, **Yeşil Giresun Gazetesine Göre Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun**, Yeşil Giresun Yayınları, Ankara, 2003, s.87-88; Oktay Karaman, *"Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Giresun Şubesi"*, **Yeşil Giresun Gazetesine Göre Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun**, Yeşil Giresun Yayınları, Ankara, 2003, s.310.

[1740] Memleket Hastanesi olarak kiralanan iki binadan ve 30 yataklı olan bu hastaneden Giresun Vilâyeti ve çevre vilâyetlerde ki insanlar da yararlanmışlardır. 30 yataklı bu hastanenin faaliyette bulunduğu iki binadan büyüğü tamire muhtaç durumdadır. (M. K. Aslan, *"Atatürk Devrinde Giresun'da Sağlık Faaliyetleri"*, s.87, 90.)

bölgede frengi hastalığının çok olmasından dolayı, frengi hastalığı salgın ve bulaşıcılığının yayılmaması için halkın bilinçlendirilmesine özen gösterilmişti. Sonraki yıllarda bu ve benzeri salgın ve bulaşıcı hastalıkların yayılmasını önlemek için Giresun'da tedbirler alınarak hastalıkların önüne geçilmeye çalışılmıştı. Giresun Vilâyeti'nde 1926 yılı Nisan-Haziran ayları arasında 4.601 kişiye ücretsiz çiçek aşısı yapıldı ve yine aynı dönemde 347 kişiye tifo aşısı ve 644 kişiye de kinin verildi[1741].

Giresun Vilâyeti'nin 1927 yılı itibariyle sağlık işlerinin iyi durumda olduğu Devlet Salnamesi'nde belirtilmektedir. Giresun Vilâyeti'nde 1927 yılında en çok görülen hastalıklar dizenteri, kabakulak, kızamık, kızıl, sıtma ve tifodur. Giresun Vilâyeti'ne bu yıl 10 yataklı hastane mevcut olup vilâyet dâhilinde bir ılıca bulunmaktaydı[1742]. Giresun Vilâyeti Sıhhiye Müdürlüğü'nün faaliyetlerini daha rahat yürütebilmesi için İsmet Paşa İlkokulu bitişiğindeki bina Aralık 1927 tarihinde Sıhhiye Müdürlüğü'ne tahsis edildi. Giresun Sıhhiye Dairesi 1928 yılında vilâyetin sıhhî işlerinin düzeltilmesini ve ihtiyaç sahibi halkın parasız muayene edilmesi için Giresun Belediyesi ile bir anlaşma yaparak belirli günlerde muayene ve tedavi yapmak üzere bir mesai ve icraat programı hazırlamıştı. Giresun Sıhhiye Dairesi'nde açılan bir kabinde halk ücretsiz muayene edilmiş olup Giresun Belediyesi Tabibi Ferit Bey de Sıhhiye Dairesi'ne nakledilerek yapılan çalışmalara yardımcı olmuştu. Giresun Vilâyeti ve çevresinde 1931 yılında ekonomik durumu iyi olmayan insanlar Giresun Memleket Hastanesi'nde haftanın Pazartesi ve Perşembe günleri Operatör Dr. Ruhi ve Tabip Muzaffer Beyler tarafından ücretsiz muayene ve tedavi edildiler[1743].

1- Giresun Memleket Hastanesi

Cumhuriyetin ilân edilmesinden sonra Giresun Vilâyeti'nde yapılması düşünülen Memleket Hastanesi için devlet bütçesinden 20.000 lira tahsisat ayrıldı. Bu hastanenin yapılması sürecinde Giresun eşrafı da maddi desteklerde bulundular. Hastanenin yapılması esnasında eksik olanlar Giresun halkının yaptığı bağışlarla tamamlandı[1744].

1933 yılına gelindiğinde Giresun Vilâyeti'nde Memleket Hastanesi'nin tamamlanamadığını ve yapımına devam edildiğini görmekteyiz. 1934 yılında Türkiye ekonomisinin kötü olmasından dolayı Giresun Memleket Hastanesi için düşünülen 50

[1741] M. K. Aslan, *"Atatürk Devrinde Giresun'da Sağlık Faaliyetleri"*, s.87-88.
[1742] Giresun Vilâyet Hastanesi 1923 yılında 20 yatak kapasitesiyle hizmete açılmıştır. (**Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi**, 1928, s.1177.)
[1743] M. K. Aslan, *"Atatürk Devrinde Giresun'da Sağlık Faaliyetleri"*, s.89-90.
[1744] Aydın Gülşen, **Giresun'da Sosyal, Ekonomik, Siyasi ve Kültürel Yaşam (1945-1960)**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2014, s.86; **Yeşil Giresun**, 20 Mayıs 1944.

yatak kapasitesi düşürülerek 30 yatak kapasitesi çekilmiş ve farklı harcama kalemlerinde de kısıntılara gidilmişti[1745].

Giresun Memleket Hastanesi'nde 1937 yılı içerisinde 25.000 liraya yapılması düşünülen önemli tadilatlar, 13 Ocak 1938 tarihinde Giresun Nafia Müdürlüğü tarafından 48.835 lira bedelle onaylanmış, Giresun Memleket Hastanesi binasının kârgir ve betonarme aksamı vahit fiyatlar üzerinden eksiltmeye konuldu[1746]. Giresun Vilâyeti'nde 1938 yılında yaptırılacak olan 100 yataklı hastanenin inşaatı müteahhide ihale edildi. Betonarme yapılacak olan binanın inşa masrafı 100.000 lirayı bulacaktı[1747]. Hastanenin temel atma töreni 19 Mayıs 1938 tarihinde yapıldı[1748].

15 Aralık 1942 tarihinde Giresun Memleket Hastanesi inşaatı işi için 50.436,00 lira muvakkat kabul keşif bedeliyle yapılması onaylandı[1749]. 28 Temmuz 1943 tarihinde Giresun Memleket Hastanesi birinci kısım ikmal inşaatının 72.186,77 lira kati kabul bedeliyle yapılması onaylandı[1750]. 1938 yılında yapımına başlanılan Giresun Memleket Hastanesi inşaatı 6 yıl sürmüş ve 19 Mayıs 1944 tarihinde dönemin Giresun Valisi Ethem Bozkurt tarafından törenle açıldı. Giresun Memleket Hastanesi'nin açılmasıyla birlikte fakir ve kimsesizlerin muayene ve tedavileri ücretsiz olarak yapılmaya başlandı[1751].

Giresun Vilâyeti'nde sağlık teşekkülleri Giresun Vilâyet Merkezi ve kazalar halinde teşkilatlandırılmıştır. Kazalarda tedavisi yapılamayan hastalar Giresun Vilâyet Merkezi'ne veya daha üst seviyedeki sağlık kuruluşlarına sevk edilmişlerdir. Giresun Memleket Hastanesi'nin yanı sıra ildeki diğer sağlık kuruluşları şu şekildedir:

2- Şebinkarahisar Devlet Hastanesi

Şebinkarahisar Devlet Hastanesi, Giresun İl Özel İdaresi tarafından yaptırılmış olup, hastane binası 1944 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na devredildi. Hastane 90 yataklı olarak hizmet verdi[1752].

[1745] M. K. Aslan, *"Atatürk Devrinde Giresun'da Sağlık Faaliyetleri"*, s.91, 93.
[1746] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.9, (Şubat-1938), s.99.
[1747] **Belediyeler Dergisi**, S.31, (Ay yok-1938), s.60.
[1748] M. K. Aslan, *"Atatürk Devrinde Giresun'da Sağlık Faaliyetleri"*, s.94.
[1749] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.3-4, (Ağustos-Eylül-1943), s.74, 76.
[1750] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.7-8, (Birinci Kânun/Aralık 1943-İkinci Kânun/Ocak-1944), s.63.
[1751] A. Gülşen, **Giresun'da Sosyal, Ekonomik, Siyasi ve Kültürel Yaşam (1945-1960)**, s.86; **Yeşil Giresun**, 20 Mayıs 1944; M. K. Aslan, *"Atatürk Devrinde Giresun'da Sağlık Faaliyetleri"*, s.95.
[1752] S. Karaibrahimoğlu, **Giresun (Bütün Yönleri ve Kazaları İle)**, s.117.

3- 1950 Sonrasında Açılan Sağlık Kuruluşları

Görele Sağlık Ocağı 15 yataklı olup 1956 yılında açıldı[1753]. Alucra Devlet Hastanesi 1957'de kuruldu. 10 yataklı olup 1 doktor görev yapmaktadır[1754]. Giresun Göğüs Hastalıkları Hastanesi ise 125 yataklı olup 1962 yılında hizmete açıldı[1755].

Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birliği 1957 yılında Giresun İl Özel İdaresi ve Giresun Belediyesi tarafından 1958 yılında ortaklaşa kurulmuş ve Çıtlakkale mevkiinde inşa edilen binalarda hizmete geçmişti[1756].

Giresun Devlet Hastanesi 1965 yılında şehre 5 km. mesafede Gedikkaya mevkiindeki Bölge Kemik Hastanesi hizmet binasına ek inşaat yapmak suretiyle açılmış ve 200 yatak kapasitesiyle hizmet verdi[1757]. Giresun Doğum Hastanesi ve Çocuk Bakım Evi 1965 yılında hizmete girmiş olup, 65 yataklı olarak hizmet verdi. Tirebolu Devlet Hastanesi 1972 yılında açılmıştır. Hastanede 1 dâhiliye mütehassısı vardır. Giresun, Bulancak, Görele ve Şebinkarahisar'da birer Verem Savaş Dispanseri; Espiye, Dereli, Keşap, Alucra, Şebinkarahisar'da birer Sağlık Ocağı ve bu sağlık ocaklarında birer doktor bulunmaktadır. Giresun Vilâyeti'nde ilçeler dâhil toplam 45 tane Sağlık Ocağı ve 295 tane de Sağlık Evi mevcuttur. Giresun Vilâyeti'nde bulunan sağlık kuruluşlarında doktorlar şu şekildedir. Giresun Devlet Hastanesi'nde 15, S.S.K Hastanesi'nde 8, Doğumevi'nde 2, Göğüs Hastalıkları Hastanesi'nde 2, Giresun'un kazalarında bulunan hastane ve sağlık kuruluşlarında 15, Giresun Vilâyet Merkezi'nde 11 serbest olmak üzere il sınırları içinde 53 doktor görev yapmaktadır[1758].

4- Giresun Vilâyeti'nde Eczaneler

Giresun Vilâyet Merkezi'nde 18, Alucra'da 1, Bulancak'ta 7, Piraziz'de 1, Dereli'de 2, Espiye'de 3, Yağlıdere'de 2, Görele'de 6, Çanakçı'da 1, Görele'de 6, Çanakçı'da 1, Güde'de 1, Harşıt'ta 1, Keşap'ta 2, Karabulduk'ta 1, Şebinkarahisar'da 4 ve Tirebolu'da 4 olmak üzere toplamda 54 eczane mevcuttu[1759].

[1753] A. Gülşen, **Giresun'da Sosyal, Ekonomik, Siyasi ve Kültürel Yaşam (1945-1960)**, s.86.
[1754] S. Karaibrahimoğlu, **Giresun (Bütün Yönleri ve Kazaları İle)**, s.117.
[1755] A. Gülşen, **Giresun'da Sosyal, Ekonomik, Siyasi ve Kültürel Yaşam (1945-1960)**, s.87.
[1756] M. Aldan vd., **Cumhuriyetin 50. Yılında Giresun: 1973 İl Yıllığı**, s.153-156.
[1757] A. Gülşen, **Giresun'da Sosyal, Ekonomik, Siyasi ve Kültürel Yaşam (1945-1960)**, s.87.
[1758] S. Karaibrahimoğlu, **Giresun (Bütün Yönleri ve Kazaları İle)**, s.117-118
[1759] S. Karaibrahimoğlu, **Giresun (Bütün Yönleri ve Kazaları İle)**, s.118.

Tablo 27. 1935-1950 Yıllarında Giresun Vilâyeti'nde Bulunan Sağlık Kurumları İstatistiği[1760]

Yıllar	Hastane Sayısı	Yatak Sayısı	Tedavi Edilenler		
			Ayakta	Yatarak	Toplam
1935-1939	1	50	5.215	19.071	24.286
1940	1	50	1.237	5.128	6.365
1941	1	50	1.114	4.437	5.551
1942	1	50	848	3.093	3.941
1943	1	60	984	3.963	4.946
1944	1	50	923	4.350	5.273
1945	1	50	1.285	8.235	9.520
1946	1	50	1.025	6.550	7.575
1947	1	50	1.262	9.081	11.063
1948	1	50	1.304	9.912	11.216
1949	1	50	1.095	5.277	6.372
1950	2	95	10.093	1.892	11.216

D- GÜMÜŞHANE VİLÂYETİ'NDE SAĞLIK İŞLERİ

Sağlık hizmetleri açısından Gümüşhane'deki ilk kurum Gümüşhane Memleket Hastanesidir. 3 Mart 1941 tarihinde Gümüşhane Memleket Hastanesi 5. kısım inşaatı işi için 8.215,89 lira taahhüt bedeliyle yapılması onaylandı[1761]. 9 Eylül 1941 tarihinde Gümüşhane Memleket Hastanesi 5. kısım inşaatı işi için 5.821,90 lira kati kabul keşif bedeliyle yapımı kabul edildi. 14 Kasım 1941 tarihinde Gümüşhane Memleket Hastanesi 3. kısım inşaatı işi için 16.550,15 lira muvakkat kabul keşif bedeliyle yapımı onaylandı[1762].

E- RİZE VİLÂYETİ'NDE SAĞLIK İŞLERİ VE İLGİLİ KURUMLAR

Cumhuriyet'in ilânından sonra ilk yıllarda Rize Vilâyeti'nde görülen en önemli ve yaygın hastalık Nekatör (necakor) isimli kancalı kurt olarak da bilinen bağırsak

[1760] A. Gülşen, **Giresun'da Sosyal, Ekonomik, Siyasi ve Kültürel Yaşam (1945-1960)**, s.88.
[1761] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1941), s.205; **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.10, (Mart-1941), s.107.
[1762] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-İkinci Teşrin/Kasım-1942), s.28-29; **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-İkinci Teşrin/Kasım-1942), s.29.

parazitiydi. İnsan bağırsaklarında yaşayan bu kurtlar, ileri derecede kansızlık yapar, insan bünyesinin direncini düşürmekte, pek çok hastalığın da çıkmasına sebep olmaktaydı. Bu hastalık Rize'ye I. Dünya Savaşı sırasında Ruslar tarafından getirilmişti. Rize'nin işgali sırasında Karadeniz sahil yolunun inşası için Ruslar tarafından Moğolistan'dan getirilen işçilerden bu hastalık bölgeye yayılmıştı. Bu hastalıkla mücadele anlamında sadece Rize'de faaliyet gösteren Nekatör Dispanseri kurulmuştu[1763].

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Rize ve çevresinin sağlık teşkilatı ve halkın sağlık durumu TBMM gündemine gelmiştir. Rize Milletvekili Ali Rıza (Zırh) Bey, Rize'nin sağlık teşkilatı ve halkın durumu hakkında Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti'nin cevaplaması üzerine bir dizi soru sormuştu. Sıhhiye Vekili Dr. Mazhar (Germen) Bey, Ali Bey'in sorduğu sorulara özetle şu cevabı vermişti:

"... Rize Vilâyeti kadrosu Muvazene-i Umûmîye dâhilinde, merkezi bir Sıhhiye Müdürü, bir kâtip vardır. Atina (Pazar) ve Hopa Kazalarında birer hükümet tabibi ve sıhhiye memuru ve keza birer tedavi evi bulunuyor. Binaenaleyh böyle kazalarında ve nahiyelerinde sıhhiye memuru, doktor ve tedavi evi tesis edilmiş olması gösteriyor ki birçok vilâyetimize nazaran Rize'nin teşkilât-ı sıhhiyesi hemen tamam denilebilecek derecededir... Ahiren görülen lüzuma binaen Kura-yı Seba (İkizdere) ile Atina (Pazar) ve Hemşin ve Hoza Kazasının nahiyelerine bir sıhhiye memuru ilave edilmiştir. Bunlardan şimdilik Kura-yı Seba Nahiyesi'nde olanı tavzif (vazifelendirme) edilmiştir. Vaziyet-i sıhhiyesi: Emrâz-ı sâriye (bulaşıcı hastalık) nokta-i nazarından hiç vukuat yoktur. Gayet salimdir. Vuku bulan şeyler alelade her tarafta tesadüf eden emrâz-ı âdiyedendir. Bu hususstaki vukuat da mühim derecede değildir. Nitekim aldığımız istatistiklere nazaran şayan-ı şükrandır ki tevellüdat (doğum) vefiyatın hemen üç misli fazla nispettedir. Üç ay zarfında kırk köy sıhhiye memurları ve tabipler tarafından gezilerek kinin tevziatı yapılmış ve ayrıca on yedi frengili de tahtı tedaviye alınmıştır. Binaenaleyh vaziyet-i sıhhiyesi itibariyle de şayan-ı ehemmiyet hiçbir vaka yoktur. Tabiî şekilde cereyan eden hiçbir vaka yoktur. Tabiî şekilde cereyan etmektedir... İdâre-i hususiye hastane yapmaya muktedir olmadığı takdirde orada hastane yapmak için ne yapılacaktır? Mâlûm-ı âlileridir ki hükümet doğrudan doğruya bütün vilâyet ve kasabalarda hastane açmak mevkiinde değildir. Bu hususta mahallî hükümetin ve

[1763] Nakatör Dispanseri'nin tam olarak hangi tarihte kurulduğu belirtilmemekle birlikte, Rusların Karadeniz'i işgali ve geri çekilme tarihi olan 1917 tarihine kadar olan süreçte kurulduğu ihtimaldir. (**Rize İl Yıllığı 1967**, s.105.)

belediyelerin de muayyen vazifesi vardır. Hükümet yalnız bu muayyen ve mahallî vezâifi ifaya teşvik olmak üzere bu hususta daha kıymetli meblâğlar tahsis eden vilâyetlere yardım etmektedir. Rize Vilâyeti hiçbir hastane esası kurulmamış olduğu için orada bütün hastanesini tesis ve idame etmek gibi mühim bir masrafı umûmî bütçe doğrudan doğruya kendi üzerine alamaz. Şayan-ı temennidir ki birçok vilâyetlerimizde olduğu gibi Rize Vilâyeti İdare-i hususiyesi de bir şey tahsis etsin ve Sıhhiye Vekâleti de bütçe dâhilinde mümkün olan vazifeyi ifa etsin. Bu hususta bir rakam okuyacağım. Rize Vilâyeti'nin İdare-i Hususiyesi'nin 144.285 lira varidat olduğu halde vezâif-i sıhhiyesi için yüzde bire karîb (yakın) bir meblağ tahsis etmiştir. Binaenaleyh bu hususta mahallî idaresi vezâif-i sıhhiyeyi takdir eder ve bu yolda bir adım atarsa Sıhhiye Vekâleti elden gelen muaveneti faslında derhâl ifa edecektir."[1764]

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Rize şehri içinde sağlıklı işleyen bir lağım şebekesi bulunmuyordu ve lağım olarak üzerleri açık çukurlar vardı. Ayrıca insan dışkısı gübre olarak tarımda kullanılıyor, bu durumda bulaşıcı hastalıklara neden oluyordu. Ayrıca arazinin engebeli ve elverişsiz olması nedeniyle köy ve kasaba yerleşimlerinin dağınık olması da sağlıklı bir kanalizasyon sisteminin kurulmasına engel teşkil ediyordu. Özellikle bu durumun üstesinden gelinmesi için kullanılan çukurların üzerleri kapatılıyor ve insan dışkısının tarımsal faaliyetlerde kullanılmasının önüne geçilmeye çalışılıyordu[1765].

Sağlık Bakanı Dr. Mazhar (Germen) Bey, Rize halkının sağlık durumu ve vilâyetin sağlık teşkilatı bakımından Cumhuriyet'in ilk yıllarında birçok Anadolu şehrine kıyasla daha iyi durumda olduğuna dikkat çekiyordu. Genel halk sağlığını etkileyecek herhangi bir salgın ya da bulaşıcı hastalığın olmadığını söylerken en önemli eksik olarak da hastane binasının olmaması gösterilmekteydi[1766].

1926-1927 yılı Devlet Salnamesi'nde Rize Vilâyeti'nin sağlık işleriyle ilgili olarak; *"Rize Vilâyeti'nin ahvâl-i sıhhiyesi oldukça iyidir. Merkez vilâyette 40 yataklı bir hastahane inşa edilmekte olup, bundan başka Rize ve Hopa'da 10'ar yataklı birer*

[1764] **TBMMZC**, 2/XII, 21 Ocak 1341/1925, s. 196; Z. Aslan, M. Arıkan, **Cumhuriyet Döneminde Rize-I (1923-1950)**, s.124-125.

[1765] **Rize**, 30 Haziran 1932

[1766] Karşılaştırmak adına Karadeniz Bölgesi'nin doğu ve orta kesimlerinde bulunan hastanelerde kişi başına düşen yatak sayıları şöyledir: 450 yatak kapasitesi olan Trabzon'da 1.030 kişiye bir yatak; 200 yatak kapasitesi olan Samsun'da 2.755 kişiye bir yatak; 50 yatak kapasitesi olan Artvin'de 3.537 kişiye bir yatak; 105 yatak kapasitesi olan Giresun'da 3.187 kişiye bir yatak; 50 yatak kapasitesi olan Ordu'da 8.197 kişiye bir yatak düşüyordu. Bu yatak kapasiteleri içinde akıl, cüzzam, verem ve sağlık merkezlerinin yatak sayıları dâhil değildir. (**TBMMZC**, 11/II, 12 Şubat 1958, s.85; Z. Aslan, M. Arıkan, **Cumhuriyet Döneminde Rize-I (1923-1950)**, s.125.)

muayene ve tedavi evi bulunmaktadır. Pazar Kazası'nın Hemşin Nahiyesi'nde iptidaî şekilde bir kaplıca vardır."[1767]

Rize Vilâyeti'nde sıtma, verem, ankilostom hastalıklarının son derece yaygın olması ve en asgari 50 yataklı bir hastanenin bulunması zaruri olmasına rağmen kirayla tutulmuş müsait olmayan bir binada ancak 20 yataklı bir hastanenin mevcut olduğundan bahsedilmektedir[1768].

1927 yılı itibariyle Rize'nin Pazar Kazası'nda hastane ile herhangi bir hayır cemiyeti bulunmuyordu. Kazaya bağlı Hemşin Nahiyesi sınırları içinde büyük bir kaplıcanın yanı sıra civarda daha küçük sıcak su kaynakları bulunuyordu[1769].

1928 yılı Devlet Salnamesi'nde; *"Rize Vilâyeti'nin ahvâl-ı sıhhiyesi iyidir. Vilâyet dâhilinde ara sıra tifo, dizanteri vakaları tesadüf edilmektedir. Kızıl, kızamık, kabakulak ve boğmaca öksürüğüne sık sık tesadüf edilmektedir. Verem mevcut olduğu gibi frenginin de muhtelif şekillerine tesadüf ediliyor. Rize ve mülhakatında hâlâ faaliyette bir hastane yoktur. Yalnız merkez vilâyette 10 ve Hopa'da 5 yataklı iki muayene ve tedavi evi vardır. Bunlardan başka sıhhi müessese yoktur."*[1770]

1930'lu yıllara gelindiğinde Rize Vilâyeti'nin sağlık teşkilatındaki yetersizlik devam etmiştir. Rize'nin merkezinde 25 yataklı bir hastane bulunurken, Pazar ve Hopa Kaza merkezlerinde 5'er yataklı dispanser bulunuyordu. Rize Vilâyeti merkezinde 2 ve Hopa'da 1 eczane mevcuttu[1771].

1932 senesinde Nekatör hastalığıyla mücadele adına üç doktor ile yedi sağlık memuru şehir genelinde faaliyet yürütmekteydi[1772].

Hususi İdare bütçesine konulan tahsisattan verilmek üzere Rize Memleket Hastanesi ihtiyacı için yapılması gerekli olan 1.829 liralık yabancı menşeili ilaç ve malzemenin 9682 sayılı kararnameden bağımsız olarak memleket içinden satın alınmasına izin verilmesi Sağlık Vekilliği'nin 3 Ağustos 1933 tarih ve I94/5504 sayılı tezkeresiyle ve Maliye Vekilliği'nin 7 Ağustos 1933 tarih ve II255/418 sayılı

[1767] **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927**, Matbuat Müdürlüğü Neşriyatı, s.878.
[1768] **Rize**, 18 Şubat 1939, S.382, s.7.
[1769] Yaklaşık 40 santigrat derece sıcaklıkları bulunan, demir ve kükürt bakımından zengin olan bu kaynakların romatizma ve egzama hastalıklarına iyi geldiği tecrübe edilmekteydi. Fakat bu kaynaklardan sağlıklı istifade etmek adına bir tesis inşa edilmemişti. Bu haliyle halka hizmet etmekte sınırlı kalınıyordu. Ancak tüm olumsuzluklara rağmen her yıl Temmuz ile Ağustos ayının sonuna kadar bu bölgeyi ziyaret eden kişilerin sayısı 15-20.000'i buluyordu. (**Devlet Salnamesi 1926-1927**, s.879-880.)
[1770] **Devlet Salnamesi 1928**, s.910.
[1771] **Rize**, 30 Haziran 1932.
[1772] **Rize**, 22 Eylül 1932.

mütalaanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyeti'nin 11 Ağustos 1933 tarihli toplantısında kabul edildi[1773].

1935 yılında Rize Vilâyeti'nde görülen önemli hastalıklardan biri çiçek hastalığıdır. Rize'de her yıl çiçek aşısı uygulaması gerçekleştiriliyordu. Özellikle ilkbahar mevsimiyle birlikte Nisan ayı başında şehirde ve köylerde yaşaya çocuklar, anneleri ile birlikte şehre gelir, aşı yaptırarak köylerine dönerlerdi. Rize'nin kazalarında ayrıca sağlık memurları köyleri gezerek aşı yapardı. 1935 yılı içinde Rize Merkezi'nde 40.722, kazalarında 35.372 kişiye aşı yapılmıştı[1774].

1936 yılı itibariyle Rize Vilâyeti merkezinde bulunan 25 yataklı hastanenin büyütülmesi İl Genel Meclisi gündemine getirildi; ancak olumlu sonuçlanmadı. Uzun yıllar Rize'deki hastanede yatak yetersizliği nedeniyle hastalar ayakta tedavi edilmek zorunda kalmıştır. 1936 yılında İl Genel Meclisi'nin aldığı karar sonrasında, hastalar reçetelerini ve ilaçlarını hastaneden alarak evlerinde tedavi edilmeleri sağlandı ve herkese ücretsiz tedavi imkânları sunuldu[1775]. Rize İl Genel Meclisi görüşme tutanakları üzerinden Rize merkezinde bulunan hastanenin 1936 yılına ilişkin bir yıllık işleyişi hakkında şu verileri ortaya koyabiliriz: bir yıllık sürede hastanede 521 hasta yatarak tedavi görmüştür[1776]. Bir yıl içinde ameliyat edilen hasta sayısı 179'du. Hastane laboratuvarında yapılan kan ve idrar tahlili sonucu 755'di. Bir yıllık süre içinde hastanenin dâhiliye ve hariciye polikliniğine başvuran hasta sayısı toplamda 9.419'du[1777].

1937 yılı itibariyle Rize Vilâyeti hastanesine baktığımızda; 1937 yılı itibariyle tedavi edilen hasta sayısı 491 iken, 140 hasta ameliyat edilmiştir. Hastane laboratuvarlarında yapılan tahlil sayısı 1.067 idi. Dâhiliye ve hariciye polikliniklerine gelen hasta sayısı ise toplamda 10.371 idi[1778].

1936 ile 1937 yılları istatistikî bilgileri karşılaştırıldığında hasta sayıları birbirine çok yakındır. Ancak 25 yatak kapasiteli Rize Vilâyeti hastanesinin her yıl yatak kapasitesi arttırılmak istense de gerekli iyileştirmeler yapılamamakla birlikte devlet bütçesindeki durum nedeniyle mevcut yatak sayısında azalmaya gidilmek zorunda kalmıştır[1779].

[1773] **BCA**, 030.18.01.02.38.58.11.
[1774] **Çoruh**, 23 Mayıs 1935.
[1775] **Rize**, 28 Mart 1936.
[1776] **Rize**, 16 İkinci Kânun/Ocak 1937.
[1777] **Rize**, 23 İkinci Kânun/Ocak 1937.
[1778] **Rize**, 22 İkinci Kânun/Ocak 1938.
[1779] Z. Aslan, M. Arıkan, **Cumhuriyet Döneminde Rize-I (1923-1950)**, s.127.

1938 yılı başında toplanan Rize İl Genel Meclisi gündeminde, Rize Vilâyeti'nin sağlık teşkilatıyla ilgili yetersizlik şu şekilde ifade edilmiştir: *"Rize'de asgarî 50 yataklı bir hastanenin bulunması icap ederken 1936 senesinde 25 yataklı iken 1937 senesi bütçesiyle yatak adedi 20'ye indirilirken ve kirayla tutulmuş ahşap evden bozma bir hastane vardır. Bu hastanenin de ekseriyeti çok fakir olan ve 220 küsur bine baliğ olan vilâyet halkının sıhhî ihtiyacını hiçbir şekil ve surette karşılamayacağı aşikâdır."*[1780]

Rize Vilâyeti genelinde yeterli sağlık teşkilatının olmaması nedeniyle belli zamanlarda şehre gelen sağlık personeline yönelik yoğun bir talep yaşanırdı. Örneğin 4 Ağustos 1935 tarihinde Rize'yi, içlerinde profesörlerin de bulunduğu bir heyet ziyaret etmişti. Karadeniz Vapuru ile gelen heyet, sağlık alanında çeşitli uzmanlıkları bulunan kişilerden oluşuyordu. Heyet, halktan yoğun ilgi görmüştü[1781]. Heyet hakkında gazetede çıkan haberlerde özetle şu bilgilere yer verilmiştir: *"Şehre çıkıp dolaşan bu profesörler, hasta olanları parasız muayene edeceklerini herkese duyurdular… Vapura dönüşlerinde bunları haber alan birçok kimseler kayıklarla vapura akın etmeye başladılar. Bu akın vapurun ertesi günü hareket zamanı olan 12'ye kadar devam etti. Hatta ertesi günü vapurun hareketinden az evvel yine şehre çıkan doktorlara kendilerini göstermek üzere gelenler acentelik kapısında birikmişlerdi. Burada da muayenelerini yaparak vapura dönen doktorları hastalar orada yakaladı. Hastaları çok iyi karşılayan ve onlara yakın ilgi gösteren değerli profesörlerimiz vapur kalkıncaya kadar bunlarla meşgul oldular."*[1782]

Verem mücadelesiyle ilgili olarak 1945 yılı itibariyle Sağlık Bakanlığı bünyesinde bulunan Ankara, Bursa, Adana ve Rize dispanserlerinin yanı sıra İstanbul, İzmir ve Samsun'da bulunan Verem Savaş Derneklerine ait dispanserlerde koruyucu hekimlik hizmetleri verirken, tedavi hizmetleri devlete ait Heybeliada Sanatoryumu'nda verilmekteydi[1783].

1940'lı yıllarda Rize Vilâyeti'nde 40 yataklı Rize Memleket Hastanesi bulunmaktaydı. Kiralık bir binada hizmet veren bu hastanede bir operatör ve bir de dâhiliye uzmanı çalışıyordu. Hastanede yılda 6.500 hasta muayene edilmekte ve yüzün üzerinde ameliyat gerçekleştirilmekteydi[1784].

[1780] **Rize**, 22 İkinci Kânun/Ocak 1938.
[1781] Z. Aslan, M. Arıkan, **Cumhuriyet Döneminde Rize-I (1923-1950)**, s.127.
[1782] **Çoruh**, 8 Ağustos 1935.
[1783] **BCA**, 30.10.0.0, 179.236.11, 16.10.1946, s.7.
[1784] O. N. Ak, **Rize Tarihi**, s.219.

Rize Devlet Hastanesi 175 yatak kapasitesine sahipti ve bu hastanede 10 doktor ve bir diş hekimi görev yapmaktaydı. Rize Devlet Hastanesi'nde dâhiliye, hariciye, kadın doğum, kulak-burun-boğaz, bevliye, asabiye ve röntgen servisleri mevcuttu. Hastanede yılda yaklaşık 791 büyük, 482 küçük ameliyat yapılıyordu. 5.614 hasta yatılı olarak tedavi görüyordu[1785].

Hasan Örnek Verem Pansiyonu; Hasan Örnek isimli vatandaşın vasiyeti üzerine bıraktığı para ile yaptırıldı. Rize Devlet Hastanesi'ne bağlı olarak çalışan bu kurum, 60 yatak kapasitesi ile hizmet veriyordu. Verem Pavyonu bir göğüs hastalıkları uzmanı ile yönetiliyordu[1786]. Verem Mücadele Dispanseri'nde röntgen ve mikrofilm tesisatıvardı. Dispanser bir hekim ve bir ziyaretçi hemşire ile hizmet veriyordu[1787].

Sosyal Sigorta Dispanserine bağlı bir dâhiliye, bir kulak-burun-boğaz mütehassısı ile bir vizitör ve bir gezici doktor vardı. Ayrıca anlaşmalı olarak birer operatör, asabiye, bevliye ve röntgen mütehassısı ile diş tabibi de kurumda görev yapmaktaydı. Bu kurumların dışında ayrıca İkizdere'de 15 yataklı sağlık evi ve bir pratisyen doktor vardı. Karadere'de sağlık merkezi bulunmamakta, burada hükümet doktoru görev yapmaktaydı. Ayrıca Karadere'de bir pratisyen doktor da serbest olarak çalışıyordu. Rize Vilâyeti'nde 1940'lı yılların başında mütehassıs ve pratisyen doktor olmak üzere 30 kişi görev yapıyordu[1788].

Rize Vilâyeti'nde sağlık alanında 400 yataklı yeni bir devlet hastanesi yapımı 1998 yılında programa alınmış ve inşaata kısa süre içerisinde başlandı. Yine bu dönemde Ardeşen ve Fındıklı Kazaları'nda hastane yapımı inşaatına hızla devam edilmekteydi. Ayrıca Çayeli Devlet Hastanesi'nin ek bina yapımı yardımsever işadamlarının desteğiyle sürdürülmekte, Hemşin Sağlık Merkezi ve 8 daireli lojman yapımına 1998 yılında başlanmış olup inşaatlar 1998 yılı sonuna kadar bitirilmesi hedeflenmişti[1789]. Rize'de faaliyet gösteren derneklerden birisi de Rize Sağlık ve Veremle Savaş Derneği'dir[1790].

[1785] Rahmi Arer, **Türkiyede Çaycılık ve Turistik, Sosyal, Kültürel, Ekonomik Rize**, Çoker Matbaası, İstanbul, 1969, s.43-44.

[1786] R. Arer, **Türkiyede Çaycılık ve Turistik, Sosyal, Kültürel, Ekonomik Rize**, s.44-45; İ. Özdoğan, **Rize (Merkez İlçe) Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yapısı (1923-1960)**, s.55.

[1787] R. Arer, **Türkiyede Çaycılık ve Turistik, Sosyal, Kültürel, Ekonomik Rize**, s.44-45; İ. Özdoğan, **Rize (Merkez İlçe) Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yapısı (1923-1960)**, s.56.

[1788] R. Arer, **Türkiyede Çaycılık ve Turistik, Sosyal, Kültürel, Ekonomik Rize**, s.44-45.

[1789] Erdal Ata, **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Rize**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1998, s.87.

[1790] 20 Mayıs 1951 tarihli **Rize**'nde Rize Sağlık ve Veremle Savaş Derneği'nin 1951 yılında yapacağı kongrenin 23 Mayıs 1951 tarihinde yapılacağı daha önceden duyurulmuş olmasına rağmen çoğunluk sağlanamadığı için 26 Mayıs 1951 tarihi saat 16.00'ya ertelendiği Başkan Zekeriya Zihni Mahmutoğlu tarafından bir ilânla duyurulmuştur. (**Rize**, 24 Mayıs 1951, S.172, s.3.)

Rize'de sağlık alanında son olarak eczanelere baktığımızda; 1930'lu yıllarda Rize merkezindeki tek eczane Murat Arayıcı'ya ait olan Şefkat Eczanesi'dir[1791]. 1942 yılına ait Ticaret ve Sanayi Odası kayıtlarına göre Rize'de kayıtlı olarak çalışan tek eczane'de Şefkat Eczanesi'dir[1792]. 1962 yılına Rize'de beş eczanenin çalıştığı bilinmektedir[1793].

F- TRABZON VİLÂYETİ'NDE SAĞLIK İŞLERİ

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan askeri ve siyasi gelişmelerin bir sonucu olarak imparatorluktan ulus-devlet modeline geçiş yapan Türkiye'nin önemli bir taşra kenti olan Trabzon Vilâyeti'nde Cumhuriyetin ilk yıllarında sağlık alanında önemli gelişmeler olmuştu. Bu dönemin en belirgin özelliği salgın hastalıklara karşı verilen mücadeleydi. Bu mücadele ağırlıklı olarak merkezi ve yerel yönetimler tarafından gerçekleştiriliyordu[1794].

Trabzon Vilâyeti yataklı tedavi kurumları açısından Doğu Karadeniz Bölgesi'nin merkezi konumundaydı. 1869 yılında Trabzon Belediyesi teşkilatı içinde hizmet veren Memleket Hastanesi, Trabzon'daki ilk kurulan hastaneydi. 1898 yılında Trabzon Belediyesi'ndeki sağlık alanında yapılan önemli bir yenilikse Ebe Teşkilatı'nın kurulmasıydı[1795].

Trabzon Vilâyeti'nde faaliyet gösteren bir diğer hastanede Erdoğdu Mahallesi'ndeki askeri kışla içinde bulunan Askeri Hastane'dir. Bu hastane Osmanlı Padişah II. Abdülhamit zamanında ve Tümen Komutanı Hasan Paşa'nın önderliğinde, Trabzon halkının maddi ve manevi destekleriyle 1883 tarihinde yaptırıldı. Hastanenin diğer ismi de Hamidiye Hastanesi'dir. Hastane yalnızca askerlere sağlık hizmet vermemiş, kimsesiz ve yardıma muhtaç halkın da sağlık ihtiyaçlarını karşılanmıştı. Bu askeri hastane Cumhuriyet döneminde de uzun süre hizmet verdi[1796].

Osmanlı Devleti'nin 1897'de yaptığı ilk istatistik yıllığında Trabzon Vilâyeti'nde 2 hastane mevcuttu. Bu hastanelerde 2 tabip, 2 memur ve 5 görevli olmak üzere 9 sağlık personeli görev yapmaktaydı. Trabzon Vilâyeti'nde bulunan bu iki

[1791] **Rize**, 22 Ağustos 1938, S.256, s.5.
[1792] **Rize**, 7 Şubat 1942, S.531, s.2.
[1793] R. Arer, **Türkiyede Çaycılık ve Turistik, Sosyal, Kültürel, Ekonomik Rize**, s.44.
[1794] R. Çiçek, **Milli Mücadele ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Trabzon'da Yerel Yönetim**, s.84, 89.
[1795] C. Odabaşıoğlu, **Trabzon 1869-1933 Yılları Yaşantısı**, s.137-138.
[1796] Mehmet Akif Bal, **Hatıralarda Trabzon'un Yakın Tarihi (1860-1950)**, ABP Yayınevi, Trabzon, 2004, s.103; R. Şimşek, **Trabzon Belediyesi Tarihi: I Osmanlı Dönemi**, s.180.

hastanenin toplam 22 yatak kapasitesi vardı ve 1897 yılında masrafları 47.126 liraydı[1797].

Trabzon Vilâyeti'nde özel girişimlerle açılan ilk hastane 1900 yılında Boztepe Semti'nde Akridis adlı bir Rum tarafından kurulmuştu. Bu hastanede başlangıçta 3 tabip ve 4 hemşire olmak üzere 7 sağlık personeli görev yapmaktaydı[1798]. 1900 yılı itibariyle Trabzon'da 4'ü Müslüman 7'si gayrimüslim olmak üzere toplamda 11 tabip mevcuttu[1799].

Trabzon Vilâyeti'nde I. Dünya Savaşı sürecinde Rus işgalinin bittiği (Ekim 1917) tarihlerde sağlık açısından çok kötü durumdaydı. Yıkıntılar, hayvan leşleri, pislik, yetersiz beslenme ve ilaç yokluğu yüzünden salgın hastalıklar hızla yayılmıştı. 1918 yılı sonlarına doğru baş gösteren İspanyol gribi, Trabzon Vilâyeti'nde büyük can kayıplarına neden olmuştu. Muhacirlikten dönen halkın üçte biri çeşitli hastalıklardan dolayı ölmüştü[1800].

25 Ekim 1918 tarihinde önemli bir gelişme yaşanmıştı. Hilal-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay Derneği)'nde kadınlar için ayrı erkekler içi ayrı olmak üzere 2 frengi hastanesinin kurulmasına karar verildi[1801].

Milli Mücadele Dönemi'nde Trabzon yöresinde hem vilâyet merkezinde hem de köylerde çok sayıda frengili, veremli ve her türlü cilt hastalıklarına rastlanmıştı. Trabzon Vilâyeti'nde açılan Hilal-i Ahmer muayenesine önceleri günde 30-35 kişi başvururken, imkânların savaş sonrasında kötü olmasından dolayı başvurular 150-160 hastaya çıkmıştı. Hilal-i Ahmer dışında pek çok uluslararası yardım örgütü de Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki salgın hastalıklarla mücadeleyi desteklemekteydi. Ayrıca yurt içinde oluşturulan kurum ve kuruluşlar da gönüllü doktorlar vasıtasıyla savaş sonrasındaki salgın hastalıkların önüne geçebilmek amacıyla bu doktorlar ve kurumlar mücadeledeki yerlerini almışlardı. Bu kurumlar arasında Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Türk Ocakları gibi kuruluşlar yer almaktaydı[1802].

[1797] Trabzon'da 1897 yılı itibariyle mevcut bulunan Trabzon Memleket Hastanesi ve Askeri Hamidiye Hastanesi'nin yatak kapasiteleri o dönemin şartlarına göre birçok vilâyete göre çok iyi durumdadır. (Tevfik Güran, **Osmanlı Devletinin İlk İstatistik Yıllığı (1897)**, Başbakanlık DİE Yayınları, Ankara, 1997, s.52-56.)

[1798] *"Trabzon"*, **Yurt Ansiklopedisi**, X, s.7244.

[1799] İ. Ortaylı, *"XIX. Yüzyılda Trabzon Merkez Livası ve Giresun Üzerine Gözlemler"*, s.266.

[1800] Muzaffer Lermioğlu, **Akçaabat-Akçaabat Tarihi ve Birinci Genel Savaş-Hicret Hatıraları**, Kardeşler Basımevi, İstanbul, 1949, s.262, 327.

[1801] Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, **Trabzon'un Yakın Tarihi**, Karadeniz Teknik Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Trabzon, 1986, s.28.

[1802] **Trabzon 2000**, Trabzon Valiliği, Seçil Ofset, İstanbul, 2000, s.424-425.

I. Dünya Savaşı ve sonrasında Trabzon Vilâyeti'nin sahil kesiminde özellikle sıtma hastalığından halk çok olumsuz etkilenmişti. Sıtmayla mücadele için merkezi Samsun Vilâyeti'nde bir enstitü ile Bafra, Çarşamba, Terme, Fatsa, Ünye, Ordu, Giresun, Tirebolu, Vakfıkebir, Trabzon ve Of'ta bu enstitüye bağlı laboratuvarlar kurulmuş, bunlara uzman bir doktor ile sıhhiye memurları atanmıştı[1803].

1919 ve sonrasında sıkıntılı yıllarda hükümet doktoru olan Doktor Mehmet İbrahim Bey Trabzon halkının sağlığına kavuşması için büyük gayret göstermişti. Kızılay İmdad-ı Sıhhi Reisi Doktor Nihat Sezai Bey'in 15 Ekim 1919 tarihli raporuna göre: *"Kızılay muayenehanelerinde bakılan hasta sayısı 5.666 olup bunlardan 5.313'ü Müslüman, 345'i Rum ve 3'ü Ermeni'ydi. Bu tarihte 52 ameliyat yapılmıştı. Karşılaşılan hastalıkların başında 2.198 vakayla malarya (sıtma) geliyordu. Bunun dışında frengi, uyuz, cilt hastalıkları, verem, bel soğukluğu, göz hastalıkları, dizanteri gibi muhtelif hastalıklar görülmekteydi. Malarya 256, tehal 90, inomasit 35, frengi 34, verem 33, göz hastalığı 22, hükatül bevl 12, hummay-ı racıa 2 ve diğer hastalıklar 102'dir."*[1804]

1923 yılı Mart ayında Trabzon Belediyesi Trabzon Vilâyeti'nde mevcut olan sağlık birimleri çalışanları bir araya toplayarak salgın hastalıklara karşı alınması gereken tedbirlere karar verdi[1805]. Yine 1923 yılı ortalarında Trabzon Vilâyeti'ne tayin edilen Belediye Tabibi Neşet Bey tarafından da salgın hastalıklara karşı önemli tedbirler alınmıştı[1806]. Tabip Neşet Bey'in ilk yaptığı faaliyetlerden biri 1925 yılı Trabzon Belediye bütçesinden belediyeye ait 25 yataklı bir hastane yapılması için bütçe ayırmayı sağlamak oldu. Trabzon Belediyesi'nin ayırdığı bütçeyle bu hastanenin yapımının sağlanamayacağı anlaşılınca da Trabzon halkının yardımına başvurulmuştu[1807].

1924 yılında Trabzon Belediyesi tabiplerinin görevlerinden birisi de Trabzon Vilâyeti'nde çalışan esnaflara sıhhat belgesi vermekti. Sıhhat belgesiyle ilgili olarak Trabzon Emniyeti'nin denetimler yaptığı ve bu belgeyi almayan esnaflara cezai yaptırımlar uyguladıkları; esnafınsa suçu belediye tabiplerine attıkları o dönemin gazetelerinden öğrendiğimiz bilgilerdi[1808].

[1803] M. Çapa, R. Çiçek, **20. Yüzyılın Başlarında Trabzon'da Yaşam**, s.262.
[1804] M. Çapa, R. Çiçek, **20. Yüzyılın Başlarında Trabzon'da Yaşam**, s.261-262.
[1805] **İstikbal**, 16 Mart 1923.
[1806] **İstikbal**, 2 Şubat 1923; 17 Ağustos 1923.
[1807] **İstikbal**, 9 Mart 1923.
[1808] **İstikbal**, 3 Haziran 1924.

Tablo 28. 1924 Yılı Trabzon Merkezi'ne Bağlı Birimlerde Görülen Bulaşıcı Hastalıkların Çeşitleri[1809]

Hastalık Türü	Hastalık Dereceleri		
	Kötü	**Orta**	**Başlangıç**
Veba	0	1	1
Lekeli Humma	3	0	3
Humma-i Tifo İdî	0	1	1
Humma-i Racia (bitle geçen)	1	0	1
Sari Sehayalı İltihap (Menejit)	0	1	1
Çiçek	11	3	14
Difteri	6	2	9
Humma-i Nifasi (lohusalık humması)	0	1	1
Boğmaca Öksürüğü	2	1	3
Kabakulak	7	0	7
Dizanteri	2	0	2
Kızamık	98	242	240
Toplam	130	252	274

Trabzon Vilâyeti'nde salgın ve bulaşıcı hastalıklara karşı yürütülen mücadele bir taraftan merkezi ve yerel yönetimler tarafından yürütülürken, diğer taraftan Trabzon Türk Ocağı ve Trabzon Halkevi gibi sivil kuruluşlar aracılığıyla da desteklenmekteydi[1810].

1925 yılı Ağustos ayında Trabzon Türk Ocağı Yöneticilerinde Dr. Mehmet İbrahim (Okman) Bey başkanlığında bir sağlık heyeti Trabzon Vilâyeti'nin merkez köylerini dolaşarak 38 sıtmalı hastayı muayene etmiş ve tedavide kullanılmak üzere kinin dağıtmışlardı[1811]. Yine Türk Ocağı mensubu doktorlardan Mehmet İbrahim, Tarık ve Edip Beyler köylü-kentli, kadın-erkek ayrımı yapılmaksızın 240 kişiyi ücretsiz muayene etmiş ve bunlardan 180 hastanın ilaçları Trabzon Türk Ocağı tarafından karşılanmıştı[1812]. Trabzon Türk Ocağı Trabzon'daki fakir halkın sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi için bünyesindeki doktorlardan yararlanmayı ihmal etmemiş, Türk

[1809] **Yeniyol**, 3 Aralık 1925.
[1810] Hikmet Öksüz, *"Atatürk Dönemi'nde Trabzon'da Sağlık Hizmetleri"*, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, III, S.3, (Ay yok-2007), s.80.
[1811] **Yeniyol**, 1 Ağustos 1925.
[1812] **Yeniyol**, 18 Kasım 1925.

Ocağı binasını küçük bir sağlık evi olarak kullanmıştı. Trabzon'da sağlık hizmetlerinden yararlanmak isteyenler kolaylıkla Trabzon Türk Ocağı'na müracaat edebiliyorlar, muayene ve tedavi olabiliyorlardı[1813].

1928 yılında henüz açılmamış olan Pazar, Akçaabat, Ünye, Kozlu ve Derince Sahili Sıhhiye Muhafızlıkları'yla açılmış olan; fakat ne sıhhati umumiye ne de varidat noktai nazarlarından idamelerine lüzum bulunmayan İğne Ada ve Silivri Sahili Sıhhiye Muhafaza memurlukları hazırlandı. Yalnız Trabzon'a yakın Moloz mevkiinde bir Sahili Sıhhiye memurluğuna lüzum görüldüğünden burada 15.000 lira aylıkla bir muhafaza memuru mevkii oluşturuldu[1814].

Trabzon Vali Vekili T. Talat Demirkan tarafından Trabzon Vilâyeti'nin sağlık durumunu gösteren 24 Temmuz 1935 tarihli raporda; Trabzon Vilâyeti'nin sağlık durumunun çok iyi olduğu, mevsimsel hastalıkların ara sıra olduğu; ancak yaygın ve salgın halinde bir hastalığın olmadığı ve 850 kadar frengi hastasının bulunduğu ve bunların da bakım altında olduğu belirtilmektedir. Sıtma hastalığının nadiren görüldüğü, bataklıkların olmadığı ve sayısı 30'u bulan derelerin tehlike yaratmadığı belirtilmekteydi. Ayrıca bu raporda Trabzon Vilâyeti ikliminin çok yağışlı olmasından dolayı burada kemik hastalıklarına ve özellikle de kemik veremine fazla rastlandığından bahsedilmekteydi. 1935 yılında Trabzon'daki sağlık kurumlarıyla ilgili olarak mevcut Trabzon Memleket Hastanesi'nin 50 yataklı olduğuna ve bu haliyle vilâyetin ihtiyacını karşılayamadığı gibi Çoruh (Artvin) ve Gümüşhane Vilâyetleri'nin hastalarına da hizmet vermek durumunda olduğu ifade edilmekteydi. Trabzon Memleket Hastanesi'nin yıllık tahsisatı 28.068 liraydı ve bu imkânlarla yılda ortalama 1.300 hastaya hizmet vermekteydi. Bu 1.300 hastanın en az 300'ü Trabzon'a komşu vilâyetlerden gelmekte, gerek Trabzon Vilâyeti'ne gerekse komşu vilâyetlere yetmemesi nedeniyle mevcut hastanenin 50 yataktan 100 yatağa çıkarılmasını ve bütçe imkânlarının artırılmasını zorunlu hale getirmekteydi. Bu talepler merkezi idareye de sunulmuştu[1815].

Bu taleplerin dile getirildiği dönemde Trabzon Vilâyeti'nde Verem Savaş Dispanseri'nin açıldığı ve birkaç ay içerisinde 1.000'den fazla hastanın burada muayene olduğu raporda bahsedilen başka bir hususdu. Ayrıca bu raporda vilâyet ve köylerde seyyar tabipler vasıtasıyla frengi ve sıtmaya karşı mücadelenin yapıldığını, nüfus artış hızında Türkiye rekorunu elinde tutan Trabzon Vilâyeti'nde doğum hizmeti vermek ve

[1813] **Yeniyol**, 18 Kasım 1925.
[1814] **TBMMZC**, 2/VI, Yıl 1928, s.56.
[1815] **BCA**, 030.10.65.433.4.4; H. Öksüz, *"Atatürk Dönemi'nde Trabzon'da Sağlık Hizmetleri"*, s.84.

bebek ölümlerini azaltabilmek için bir doğum ve çocuk bakımevinin kurulacağına yönelik beklentinin olduğu ve bunun vilâyette büyük bir sevinç yarattığını öğrenmekteyiz[1816].

İsmet İnönü'nün 1935 yılında yaptığı Trabzon gezisi esnasında Trabzon'daki sağlık işleriyle yakından ilgilenmişti. İsmet İnönü'ye sunulan rapora göre Trabzon Vilâyeti'nde 50 yataklı vilâyet hastanesi faaliyetteydi[1817]. Ayrıca 1935 yılında Trabzon'da bir Verem Savaş Dispanseri açıldı[1818]. Verem Savaş Dispanseri açıldığı günden itibaren bu dispanserde binden fazla hasta muayene edildi[1819].

Trabzon Vilâyeti'nde yapım çalışmaları başlatılan Numune Hastanesi'nin yapılmasında Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer'in büyük emeği vardı. Tahsin Uzer, Trabzon'u Doğu Karadeniz Bölgesi'nin sağlık merkezi haline getirmek amacıyla 1937 yılında Numune Hastanesi için bir arsa temin edip, hastane binasının yapımına başlamıştı. II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte ödenek yetersizliğinden hastane binasının yapımı gecikmiş ve Numune Hastanesi'nin ancak 24 Temmuz 1947 tarihinde açılabilmişti[1820].

1937 yılında Trabzon İl Jandarma Komutanı Binbaşı Tahir Baykal tarafından hazırlanan raporun sağlıkla ilgili kısmında şöyle söylenmekteydi: *"Vilâyetin sıhhi teşkilatı, tam manasıyla ihtiyacı karşılayacak kudrette değildi. Bu itibarla Trabzon Vilâyet Merkezi'nde 200 yataklı tam teşkilli ve asri tesisatlı bir numune hastanesi yapılmakta ve inşaatına devam edilmektedir. Bu müessese ikmal edildikten sonra yalnız Trabzon'un değil, şarkın da sağlık ihtiyacını karşılayabilecektir."*[1821]

1937 senesinde Trabzon'da yapılacak bir milyon liralık hastanenin projesi hazırlanmış ve kısmen de bitirilecek vaziyete getirilmişti[1822]. Trabzon'da yapılması kararlaştırılan 250 yataklı hastanenin temeli 1937 senesinde büyük bir merasimle

---

[1816] **BCA**, 030.10.65.433.4.4; H. Öksüz, *"Atatürk Dönemi'nde Trabzon'da Sağlık Hizmetleri"*, s.85.
[1817] **BCA**, 030.10.65.433.4.3.
[1818] B. Ak, *"Türkiye Cumhuriyeti'nde Sağlık Hizmetleri"*, s.424.
[1819] **BCA**, 030.10.65.433.4.4.
[1820] **Cumhuriyet Dönemi Yataklı Tedavi Hizmetleri 1923-1983 ve 1982 Yılı Çalışmaları**, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 1983, s.29; Mustafa Çulfaz, **Trabzon Nümune Hastanesi "Kuruluş"**, A Grafik, Trabzon, 2009, s.8. Numune Hastanesi'nin çekirdeği 1920 yılında Hilal-i Ahmer'e ait olan bir mekânda açılmış olan Memleket Hastanesi'dir. Memleket Hastaneleri Mart 1923 tarihinden itibaren birer Numune Hastanesi'ne dönüştürülmeye başlanmış ve Sıhhiye Vekâleti (Sağlık Bakanlığı)'ne bağlanmıştır. Bu nedenle 1920 yılı Mayıs ayında kurulan Trabzon Memleket Hastanesi Mart 1923'te bugünkü Numune Hastanesi'nin temelini teşkil edecek şekilde tamamlanmıştır. (Veysel Usta, *"Tanzimattan Cumhuriyet'e Trabzon'da Sağlık"*, **Anadolu'nun ilk Tıp Gazetelerinden Hekim**, (Haz. Mustafa Çulfaz), Serander-Trabzon Tabip Odası Yayınları, Trabzon, 2007, s.XXX).
[1821] M. Çulfaz, **Trabzon Nümune Hastanesi "Kuruluş"**, s.8.
[1822] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1937), s.230.

atılmıştı. Hastane inşaatı bittikten sonra doğu vilâyetlerinden İstanbul'a hasta göndermeye gerek kalmayacağı ve Trabzon'da açılacak hastaneyle her türlü ihtiyaca cevap verileceği de düşünüldü[1823]. Bu merkez hastane ve dispanserin yanı sıra Vakfıkebir Kazası'nda 5 yataklı bir dispanser bulunmaktaydı. Bu dispanser hükümet tabibinin idaresinde olup bir sıhhiye memuru ve hademesi bulunmaktaydı. Ayrıca Of, Vakfıkebir ve Maçka Kazaları'nda da 1 tabip, 1 sıhhiye memuru ve 1 hademeden oluşan 5 yataklı bir dispanser mevcuttu. Akçaabat ve Sürmene Kazaları'nda ise 1 tane buğu sandığı bulunmaktaydı[1824].

Trabzon Nümune Hastanesi'nin ikinci kısım inşaatı ve elektrik tesisatı işiyle ilgili olarak 15 Ağustos 1938 tarihinde Nafia Vekâleti'nin onayıyla 556.000 lira bedelle Trabzon Valiliği'nin bu işi yapması onaylandı[1825]. 14 Haziran 1938 tarihinde kabul edilen belgeye göre Trabzon Vilâyeti'nde yaptırılmakta olan Numune Hastanesi inşaatı için Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti'nin 1938 mali bütçesinde 585.200 lira tahsisatın yarısını geçmemek şartıyla 1939 mali yılına geçici taahhüde girişilmesine izin verilmiştir[1826]. Sıhhiye Vekâleti 19 Aralık 1938 tarihinde 657.000,00 lira muvakkat kabulle Trabzon Nümune Hastanesi'nin yapımı işini onayladı[1827].

1939 yılında Trabzon Nümune Hastanesi'yle ilgili keşif bedeli 737.044,88 olarak, ihale bedeli 657.812,56 olarak kabul edildi[1828].

1942 yılında Trabzon İl Sağlık Müdürlüğü kuruldu[1829]. 27 Eylül 1943 tarihinde Trabzon Memleket Hastanesi ikinci kısım inşaatı işi için 737.044,59 lira keşif bedeliyle yapılmasına karar verildi[1830]. 1 Ocak 1947 tarihinde Trabzon Nümune Hastanesi açıldı. 30 Aralık 1947 tarihinde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Doktor Behçet Uz: *"Trabzon'da 60 yataklı Verem Tecrit Hastanesi'ni hizmete açmakta kararlıyız."* dedi. 29 Ekim 1948 tarihinde Trabzon Verem Hastanesi açıldı. 1949 yılında Trabzon Göğüs Hastalıkları Hastanesi hizmete girmişti[1831]. Trabzon Memleket Hastanesi'nin yanı sıra

---

[1823] **Belediyeler Dergisi**, S.32, (Ay yok-1938), s.67.
[1824] **Karadeniz Havzası Şimal Kısmı: Tabii, Zirai, Beşeri, Baytari**, s.120-121; **Trabzon 2000**, s.425.
[1825] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.3, (Ağustos-1938), s.127; Ayrıca 1938 yılında Trabzon Vilâyeti'nde yapılacak Numune Hastanesi inşaat karşılığı 450.000 liranın harcanmasına karar verilmiştir. (**TBMMZC**, 5/XXV, 23 Mayıs 1938, s.33-34.)
[1826] **BCA**, 30.18.01.02.84.64.11.
[1827] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1941), s.198; **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5-6, (Birinci Teşrin/Ekim-1943), s.248.
[1828] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1939), s.269.
[1829] M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.218.
[1830] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.7-8, (Birinci Kânun/Aralık 1943-İkinci Kânun/Ocak-1944), s.60.
[1831] M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.225, 227, 229.

1950 yılında Ankara, Trabzon ve Kastamonu'da birer sanatoryum açılması planlanmış ve bu hastaneler 1950'li yılların başında faaliyete başlamıştı[1832].

[1832] **BCA**, 30.10.0.0,14.80.18, 08.02.1947, s.2-3.

BEŞİNCİ BÖLÜM
DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ'NDE YAPILAN TARIM VE HAYVANCILIK HARCAMALARI

A- TÜRKİYE GENELİ VE TBMM HÜKÜMET PROGRAMLARINDA TARIM, HAYVANCILIK VE ORMANLICIK İŞLERİ (1923-1950)

1- 1923-1928 Yılları Arasında Yapılan Faaliyetler

Cumhuriyetin ilân edilmesinden sonraki on yıl, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin dünya ekonomisiyle bütünleşmesi için başlatılan faaliyetlerin devamına benzer bir yapıdaydı. I. Dünya Savaşı'nın bitmesi ve savaştan olumsuz etkilenen Anadolu'da ihracatın gelişmesine yönelik olarak tarım ve hayvancılığın yapılması 1920'li yıllarda başladı. Tarım alanlarında büyümeye yol açan etmenlerle ticaret yapan üreticilerin isteklerini karşılamaya yönelik hükümet politikaları, Lozan Antlaşması'nda Türkiye'nin ekonomik manada benimsediği liberal ticaret politikası ve tarımsal ürünlerin ticari stoklarının artmasına neden oldu. Böylelikle ihracat edilecek maddelerin üretimi hızlı bir şekilde I. Dünya Savaşı öncesindeki seviyelerine geri döndü. Bu büyüme farklı tarımsal ürünlerde tarımsal yoğunluğa geçişi, özellikle de pamuk tarımında günün gelişmiş tekniklerini kullanarak yapılan tarıma geçilmesini sağladığı gibi, tarımsal üretim de traktörün kullanılmasını da ön plana çıkarttı. Cumhuriyetin ilânından sonraki dört yıl içinde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin desteklediği zengin toprak ağaları ve çiftçilerin desteklenmesiyle 2.000 traktör ithal edildi. Böylelikle tarım alanlarında günün şartlarına göre hareket eden çiftçiler, kullandıkları yeni alet edevat vasıtasıyla tarımsal üretimin artmasını sağlarken, kullanılmayan arazileri de tarımın yapılmasına müsait bir hale getirmişlerdi[1833].

Türkiye'de bu gelişmeler yaşanırken diğer tarafta da tarımsal faaliyetleri olumsuz etkileyen faktörler vardı. Ülkenin zirai üretiminde başta teknik olmak üzere toplumsal inkılâpların olmaması tarımsal faaliyetlerde üretimin yeterli seviyelere çıkmasına engeldi. İktisadi durumda Türk köylüsü fakirdi, toplumsal durumda toprak mülkiyeti şekillerinin Osmanlı Devleti dönemindeki gibi devam etmesi ve mülkiyet şeklinin değişmesine imkân vermemesi, köyde yaşayan insanların toplumsal farklılıkları

[1833] Faruk Birtek, Çağlar Keyder, *"Türkiye'de Devlet-Tarım İlişkileri 1923-1950"*, **Birikim**, S.22, (Aralık-1976), s.33.

ve alım güçlerinin yeterli olmamasından dolayı makineli iş gücüyle rekabet edememeleri önemli olumsuzluklardı[1834].

Tarımsal faaliyetlerde yaşanan bu olumsuzluklardan dolayı Cumhuriyet'in ilânından hemen sonraki süreçte Türk çiftçisine destek verilerek tarımsal üretimin arttırılması hedeflenmişti. Tarımsal faaliyetlerde çağın gereklerine uygun modern teknikler ve makineli tarıma geçilmesi için bu türde girişimlerde bulunacak insanlara özellikle gümrük ve vergi afları sağlanarak devlet tarafından desteklenmişlerdi. Bu şekilde büyük çiftlik sahipleri bu politikalarla traktör sahibi olabilmişlerdi[1835].

Osmanlı Devleti zamanında da devlet masraflarının karşılanması için toplanan aşar ve hayvan sahiplerinden alınan ağnam vergileri Türkiye Devleti tarafından da uygulanıyordu. Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı'nda yaklaşık 147 milyonluk bir maliyet oluşmuştu ve bu maliyetin de % 60'ı tarım ve hayvancılıkla uğraşan insanlardan toplanmıştı. Özellikle de Kurtuluş Savaşı yıllarında ağnam vergisi beş katına yükseltilmişti. Halktan ticaretle uğraşan ve kazanç sağlayanlardan toplanan temettü (kazanç) ve tüketim vergilerinin de oranları yükseltilmişti. Bu maliyetin geriye kalan % 40'ı o dönemde Rusya'dan alınan 13 milyon liralık yardım, bütçe dışı kaynaklar, devlet tarafından el koymalar ve halktan toplanan bağışlarla karşılanmıştı. Bu vergilere ilave olarak savaş döneminde *"Savaş Kazançları Vergisi"* adında yeni bir vergi konulmuştu. Uygulanan bütün vergilerle birlikte 1920-1921 yılların vergi gelirleri 44 milyon lirayken, 1922-1923 yıllarında 72 milyon liraya yükselmişti[1836].

I. İsmet İnönü Hükümeti Programı'nda (30 Ekim 1923-6 Mart 1924) Bakanlar Kurulu Başkanı olan Fethi Okyar (5 Eylül 1923) tarımla ilgili olarak; *"Memleketimizin en önemli ekonomik bölümünün tarım olduğu açık bir gerçektir. Tarımın korunması ve gelişmesini sağlamak için, bir Tarım Koruma Kanunu tasarısı önerilecek ve tarım endüstrisinin gelişmesi için uzmanlar yetiştirilecek, Tarım Okulları açılacaktır. Memleket sekiz tarım bölgesine bölünmüş olup, her bölgede yavaş yavaş tarım okulları, ziraat aleti ve parçalarını onarabilecek sanatkâr yetiştirecek okullar v.s. açılacak ve bu bölgelerde, çiftçilerimizin modern tarım araçları ile güçlendirilmesine çalışılacaktır. Tarımımızı dışarıya tanıtmak ve uluslararası ilişkileri kuvvetlendirmek için, tarım sergileri açılacaktır. 1924 yılı içinde bu amaçla Adana'da bir sergi açılması hazırlıkları*

[1834] İsmail Hüsrev Tökin, **Türkiye Köy İktisadiyatı**, (Sunuş: Korkut Boratav), İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, s.193.
[1835] Bilsay Kuruç, **Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1929-1932)**, I, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1988, s.LVI.
[1836] **Türkiye İktisat Tarihi Semineri**, (Ed. Osman Okyar), Hacettepe Üniversitesi, Mars Matbaacılık Ticaret ve Sanayi, Ankara, 1975, s.404.

yapılmaktadır. Çiftçi ve sanayicilerimize para gücü sağlamak için özel çiftçi sandıkları ve köy bankaları açmak ve Ziraat Bankası kanalıyla bu sandıklara yardım etmek ve çiftçiler arasında alım-satım ortakları şirketlerinin, kooperatiflerin kurulmasına yardımcı olmak ve ihtiyacı olan çiftçilere tohumluk ve tarım araçları dağıtımı ve hayvanların çoğaltılması için damızlık ahırlar açarak halkın hayvanlarını ücretsiz olarak aşılamak ve hayvan hastalıklarına karşı savaşın şiddetini arttırmak, Ekonomi Bakanlığı'nın işleri arasında olacaktır."[1837]

1 Mart 1924 tarihinde 498 sayılı kanunla hiçbir teminat gösteremeyen köylüye kişisel itibarına karşılık kredi verilmesini sağlayarak tarımsal alanda yaşanan olumsuzlukların önüne geçilmeye çalışılmıştı. 498 sayılı kanunla *"İtibar-ı Ziraiye Birlikleri"* kuruldu[1838].

II. Fethi Okyar Hükümeti Programı'nda (22 Kasım 1924-03 Mart 1925) tarım, hayvancılıkla ve ormancılıkla ilgili olarak; *"Memleketimizin başlıca servet kaynağı ve halkımızın en büyük iş ve geçim yolu olan tarımın desteklenmesi, iç ürünlerimizde üretimin arttırılması, korunması, gerekli araçların çoğaltılması; tarımdaki bazı işlemlerin kaldırılması, hayvan ve bitkilere zararlı olan hastalıkların giderilmesi konusunda kesin tedbirlerin alınması ile tarım okullarımızın daha pratik bir şekle getirilerek, imkân elde edildikçe adetlerinin çoğaltılması emelindeyiz. Memleketimizin önemli kazanç kaynağı olan, ehli hayvanlarımızın çoğaltılması ve cinslerinin geliştirilmesi konularında malî kolaylıkların, fedakârlıkların gösterilmesi gereğine inanıyoruz. Ormanlarımızda ciddi bir koruma yapabilmek için, yeni bir kuruluşa gitmek amacıyla, köylere ve şahıslara ait bölümleri ayırarak, devlet ormanlarının korunma alanlarını kesin şekilde sınırlamak ve orman kuruluşlarını da bu esasa göre düzenlemek ve teknik şartlarla, orman işletmeğe girişecek olan teşebbüs sahiplerine, kolaylık sağlanması yoluna gidilecektir."*[1839]

[1837] A. İnan, **Devletçilik İlkesi...**, s.93-94.
[1838] Ahmet Hamdi Başar, **Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye**, Tan Matbaası, İstanbul, 1945, s.43; **75 Yılında Köylerden Şehirlere**, (Ed. Oya Köymen), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1999, s.215.
[1839] A. İnan, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye…**, s.100; İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.99-100.

Tablo 29. 1923-1950 Yıllarında Türkiye'de Tarımsal İstihdam ve Üretim[1840]

Yıllar	Tarımsal İstihdam (Bin Kişi)	Tarımsal İstihdam Payı (%)	GSYİH'de Tarımın Payı (%)
1923	4.850	90	43,1
1930	5.605	88	46,8
1940	6.699	86	44,8
1950	7.939	85	40,9

Tablo 30. 1936-1967 Yılları Arasında Türkiye'de Kullanılan Traktör, Biçer-Döver ve İşlenen Tarla Toprakları[1841]

Yıllar	Traktör Sayısı	Biçer-Döver Sayısı	İşlenen Tarlalar (Bin Hektar)	Çayır ve Meralar (Bin Hektar)
1936	961	104	6.628	46.298
1940	1.066	57	11.538	42.370
1948	1.750	994	13.900	38.330
1952	31.415	3.222	17.361	34.789
1957	44.144	6.523	22.161	29.748
1962	43.747	6.072	23.215	28.598
1967	74.982	7.840	23.836	26.135

[1840] **İstatistiki Göstergeler 1923-2006**, TÜİK Yayınları, Ankara, 2007, s.674.
[1841] Suat Aksoy, **100 Soruda Türkiye'de Toprak Meselesi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969, s.71, 74-75.

Tablo 31. 1926-1950 Yıllarında Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bütçeleriyle Diğer Bakanlık Bütçelerinin Karşılaştırması[1842]

YILLAR	Savunma Bakanlığı	Eğitim Bakanlığı	Sağlık Bakanlığı	Tarım Bakanlığı
1926	39	4	2	2
1927	39	4	2	2
1928	36	5	2	-
1929	35	5	2	-
1930	32	5	2	-
1931	32	5	2	-
1932	29	4	2	2
1933	32	4	2	3
1934	37	5	3	2
1935	35	5	2	2
1936	37	4	3	4
1937	37	5	5	2
1938	39	5	4	2
1939	50	5	3	2
1940	61	4	2	1
1941	64	4	2	1
1942	66	4	2	1
1943	63	6	2	1
1944	59	7	2	2
1945	51	9	3	2
1946	42	12	4	3
1947	45	9	3	2
1948	43	12	4	2
1949	37	13	4	3
1950	36	15	4	3

[1842] Yahya Sezai Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi 1923-1950**, Yurt Yayınları, Ankara, 1986, s.381.

Tablo 32. Türkiye'de Nüfus Sayımlarına Göre Köy ve Şehir Nüfusları[1843]

Sayım Yıllar	Köy Nüfusu (Milyon Kişi)	Köy Nüfusunun Payı (%)	Şehir Nüfusu (Milyon Kişi)	Şehir Nüfusunun Payı (%)	Toplam
1927	10,3	75,8	3,3	24,2	**13,6**
1935	12,4	76,5	3,8	23,5	**16,2**
1940	13,5	75,6	4,3	24,4	**17,8**
1945	14,1	75,1	4,7	24,9	**18,8**
1950	15,7	75,0	5,2	25,0	**20,9**

Cumhuriyet'in ilânından sonra Türkiye ekonomisi çok zor durumda olmasına rağmen Cumhuriyet Hükümetleri uzun seneler denk bütçe ilkesine bağlı olarak ekonomik durumu devam ettirdiler. Tarımsal alanda faaliyetleri arttırmak amacıyla halkı zorlayan aşar vergisi kaldırıldı (17 Şubat 1925). Türkiye'nin başlıca harcamalarını bu dönemde savunma harcamaları oluşturmaktaydı. Bunun yanı sıra ülkede demiryolları yapımı, eğitim ve sağlık faaliyetleriyle ilgili yatırımlar için kaynak oluşturdular[1844].

Cumhuriyet'in ilânından sonra Türk Devleti'nin gündemine aldığı ilk faaliyet *"Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı"* oldu. Bu planla devlet, geniş olmamakla birlikte sanayiyi geliştirmeyi ve sanayi yatırımlarını arttırmayı hedefliyordu. Özel teşebbüsün yaptığı yatırımlar gibi merkezi devletin dışında kalan kamusal alandaki sanayi yatırımlarıysa planın dışında bırakılmıştı. Özellikle bu planda altyapısal yatırımlar, eğitim, sağlık gibi alanlarda yapılacak olan harcamaları ya da insani yardım ve yatırımlarının yanında tarımsal faaliyetler de plan kapsamına alınmamıştı[1845].

Cumhuriyet ilân edildikten sonra TBMM bünyesinde İktisat ve Ziraat Vekâleti mevcuttu. Türkiye'de ekonomik yönden önemli olan tarımsal sektörden ve tarıma dayalı ekonominin ön planda tutulmasından dolayı Türkiye, yeni tarım politikaları üretmek amacıyla 1924 yılında Ziraat Vekâleti'ni kurdu. 1928 yılında bu vekâlet kaldırılarak

[1843] Sabrina Kayıkçı, **Türkiye'de Kırsal Alan Yönetimi**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2009, s.27.
[1844] O. Yenal, **Cumhuriyet'in İktisadi Tarihi**, s.65.
[1845] Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)**, Birinci Kitap, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1996, s.451.

yerine ziraat işleriyle de ilgilenmek üzere İktisat Vekâleti kuruldu. 1929 yılında Dünya Ekonomik Bunalımı'nın yaşanması tüm dünyayı etkilediği gibi Türkiye'yi de çok olumsuz etkiledi. Özellikle Türkiye'de tarımsal ürünlerin fiyatlarının hızla düşmesi, tarımla uğraşan köylünün de yoksullaşmasına neden oldu. Türkiye'nin devletçilik politikasına geçişiyle I. Ziraat Kongresi'nin toplanması ve tarımsal alanda önemli değişikliklere gidilmesini zorunlu hale getirirken 29 Aralık 1931'de yeniden Ziraat Vekâleti kuruldu[1846].

Bir diğer önemli gelişme de 1929 yılında 1470 sayılı Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu'nun çıkarılmış olmasıydı[1847]. Tarımsal faaliyetlerin yanında hayvancılık faaliyetlerinde Türkiye'deki toprakların % 60'a yakını mera ve çayırlardan oluşuyordu ve bu topraklarda az emekle yapılan göçebe hayvancılık yapılıyordu. Türkiye milli gelirinin en büyük payını oluşturan tarımsal üretim % 42'ydi. Tarımsal üretimden sonra en büyük pay hayvancılık faaliyetlerinden oluşuyordu. Göçebe hayvancılığın yanı sıra çiftliklerde beslenen ancak gösterilmeyen işgücü değerini de eklersek, hayvancılık faaliyetlerinin Türkiye'deki tüm gelirler içindeki payı % 16'ydı[1848].

Aşar vergisinin kaldırılmasının yanı sıra Ziraat Bankası sermayesi ve Ziraat Bankası kredileri arttırılmış, kooperatifleşme yolunda önce *"İtibar-ı Ziraî Birlikleri"* ve 1929 yılında *"Ziraî Kredi Kooperatifleri"* Kanunu çıkarılmıştı. 1923 yılında 8 milyon olan tarım kredileri, 1928'de 26 milyon ve 1936'de 35 milyon liraya yükseltilmişti[1849].

1927 yılı itibariyle Türkiye arazisindeki bütün toprakların ancak % 5-6,5'u işlenebilmekteydi. Türkiye'de farklı iklim koşullarının yaşanması ve toprak türlerindeki farklılıklardan dolayı da ürün çeşitliliği konusunda avantajlı bir ülkeydi. 1927 yılında Türkiye genelinde özellikle de Orta Anadolu Bölümü'nde *"vaha tipi"* tarım faaliyeti yapılmaktaydı. Bu yıllarda küçük köylü işletmelerinin koşullarının kötü ve kişilerin de yoksul olması, aynı zamanda özel kişilere ait işletmelerin de çok iyi durumda olmamaları tarımsal faaliyetlerin istenen seviyelere çıkamamasına neden olmuştu. Büyük özel mülkler kendi topraklarının yalnızca % 5-10'luk kısmında tarımsal faaliyetlerle ilgilenebilmekteydi[1850].

Türkiye'de 1927 yılında yapılan nüfus sayımına göre 9.216.918 kişinin yaşadığı ülkede, nüfusun ancak 1.751.209'u (yaklaşık 5'te 1'i-% 20'si) tarımsal faaliyetlerle

[1846] **TBMMZC**, 5/XIX, 29 Aralık 1931, s.1-4.
[1847] Ahmet Hamdi Başar, **Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye**, Tan Matbaası, İstanbul, 1945, s.43; **75 Yılında Köylerden Şehirlere**, (Ed. Oya Köymen), s.215.
[1848] S. Aksoy, **100 Soruda Türkiye'de Toprak Meselesi**, s.57, 91.
[1849] D. Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)**, s.479.
[1850] S. Aksoy, **100 Soruda Türkiye'de Toprak Meselesi**, s.54-55.

uğraşmaktaydı. Ayrıca tarım yapmaya elverişli 231,5 milyon dönüm arazinin de ancak 43,6 milyon dönümünde (yaklaşık 6'da 1'i) tarım faaliyetleri yapılabiliyordu. Bunun yanında ekilmeyen geniş topraklardan dolayı toprağı olmayan köylülerin devletten toprak talepleri de olumlu cevaplanmıyordu. Türkiye genelinde 1927-1928 yılları kurak geçti[1851].

2- 1929-1934 Arasında Yapılan Faaliyetler

1929-1930 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın getirdiği cesaret kırıcı fiyatlar, tarımsal faaliyetlerde olumsuz gelişmeleri de beraberinde getirdi. Ayrıca traktör kullanımı ve alımı bu dönemde oldukça azaldı. Bu durumlardan dolayı küçük üreticiler gittikçe kötü şartlarda kaldılar ve büyük çiftçilerse ileriye dönük karamsar bir hal aldılar. Tarımsal faaliyetler çok olumsuz şekilde etkilenmişti[1852]. Tarımsal faaliyetlerde devletin teşvikleri 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı nedeniyle kısa bir süre kesilmiş ve sonrasındaki süreçte bu olumsuzluğun etkilerinin ortadan kaldırılmasına yönelik girişimlerde bulunulmuştu[1853].

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı tüm dünyayı etkilediği gibi Türkiye'yi de etkilemişti. Özellikle bu bunalımla dünyada uygulanan ekonomi politikalarının değişmesi gündeme gelmişti, 1929 yılından sonra yeni ekonomi politikaları arayışına girişilse de ancak 1930, 1931 ve 1932 yıllarında istenen ekonomik politikaların altyapısı oluşturulabilmiş, 1933 yılında da uygulamalara geçilebilmişti[1854].

"Devletçilik" prensibi CHP programına 10 Mayıs 1931 tarihinde girmişti. Mustafa Kemal Atatürk Devletçiliği; *"Bizim takip ettiğimiz Devletçilik ferdî mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete eriştirmek için milletin umumî ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde bilhassa iktisadî sahada devleti fiilen alakadar etmektir."*[1855]

Devletçilik programının II. Kısım 2. Maddesi de şöyledir: *"Türkiye Cumhuriyeti halkın ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdî ve içtimaî hayat için iş bölümü*

[1851] D. Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)**, s.354.
[1852] Bilsay Kuruç, **Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1933-1935)**, II, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1993, s.LVI.
[1853] S. Kayıkçı, **Türkiye'de Kırsak Alan Yönetimi**, s.38.
[1854] Mehmet Aykanat, **1923-1938 Döneminde Türk Tarım Politikası**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007, s.50.
[1855] A. İnan, **Devletçilik İlkesi...**, s.23.

itibariyle muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telâkki etmek esas prensiplerimizdendir."[1856]

Bu programın III. kısmında *"İktisat"* başlığı altında maddelere ayrılmış olarak tespit edilmişti. Devlet işlerinin *"Milli İktisat"* bakımından ele alınarak yeni kanunlarla yürütüleceği öngörülmektedir. Programın bu kısmında; *"Devletin siyasî ve fikrî hususlarda olduğu gibi bazı iktisadi işlerde de koruyuculuğunu prensip olarak kabul etmek caiz görülmelidir. Diğer bazı devletlerin ikinci derecede görebileceği ve fertlerin teşebbüslerine bırakılmasında sakınca olmayan işlerden birçoğu bizim için hayatidir ve birinci derecede devlet vazifeleri arasında sayılmalıdır."*[1857]

VI. İsmet İnönü Hükümeti Programı'nda (04 Mayıs 1931-01 Mart 1935) tarımla ilgili olarak; *"Malî ve ekonomik konulardaki çalışmalarımızda prensibimiz: çiftçilerimizin durumu ile ürünlerimizin korunmasının sağlanmasıdır. Bu konuda, memleketin ihtiyaç duyduğu ekonomik kuruluşların güçlenmesine ve çoğalmasına çalışıyoruz. Gerek kredi örgütlerinde, gerek ekonomi kuruluşlarında, tarım işlerimizle özel olarak ilgilendiğimize yakından tanık olacaksınız. Memleket ekonomisinde iş hayatımızı düzenleyecek olan kanun tasarısı hazırdır."*[1858]

1932 yılından sonra Türkiye iktisadi politikasında belirgin değişmeler meydana gelmiştir. Bu değişme, ekonomiye devlet müdahalesinin artması yönünde olmuş ve artan müdahale farklı biçimlerde tezahür etmiştir. 1932-1939 yılları arasında Türk ekonomisinde artan devlet müdahalesinin tezahür biçimlerinin bütünü, en genel anlamda *"Devletçilik"* terimiyle nitelendirilmiştir[1859].

Devletçilik; CHP'nin esas ana vasıfları arasına 1931'de girmişse de, resmiyette Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Anayasasına 5 Şubat 1937 tarihinde temel ilkelerden biri olarak 2. Maddeye *"Devletçilik"* ilave edilmiştir[1860].

Atatürk ilkelerinden olan Devletçilik, memleketin ekonomik bakımdan devlet bünyesine bir sorumluluk vermekle beraber, ekonomide planlı devreye girişi de beraberinde getirmişti. Özellikle ekonomik gelişmenin ve ilerlemenin ülkelerin endüstrileşmesiyle olabileceğine, bu yönüyle de ülkeri genel anlamda ele alarak ekonomik düzenin kurulması gerektiğini savunmuştu. Devletçilik ilkesinde iki esas vardı;

[1856] A. İnan, **Devletçilik İlkesi...**, s.23.
[1857] A. İnan, **Devletçilik İlkesi...**, s.24.
[1858] A. İnan, **Devletçilik İlkesi...**, s.113.
[1859] Korkut Boratav, **Türkiye'de Devletçilik**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s.137.
[1860] A. İnan, **Devletçilik İlkesi...**, s.19.

1- Devletin kurduğu tesisler ve bu tesislerin işletilmesi,

2- Yapılması özel teşebbüslere bırakılan işlerin coğrafi bölgelere göre düzenlenmesi ve denetlenmesi[1861].

Bu temel esaslarla ulaşılmak istenen Türk milletinin ekonomik anlamda bağımsızlığını sağlamak ve halkı yabancı fabrikalarda üretilen ve ülkeye ithal edilen malları almaktan kurtarmaktı. Böylelikle devleti olduğu gibi halkı da ekonomik olarak zor durumda bırakan fiyatlardan kurtarmak amaçlanmaktaydı. Ayrıca ülkenin kendi öz kaynaklarından olan hammaddeleri değerinden düşük fiyatlara satmamak da başka bir amaçtı[1862].

Devletçilik politikasının uygulandığı dönem olmasa da 1923-1934 yılları arası dönemde devlet tarafından göçmen ve mübadillere 6 milyon dönümden fazla, topraksız veya az topraklı çiftçiye de 731 bin dönüm devlet arazisi dağıtıldı. 1934-1938 yılları arası dönemde 3 milyon dönüm araziden 1,5 milyon dönümü ihtiyaç sahibi çiftçilere verildi. Ayrıca bu yıllarda devlet, numune çiftlikleri kurmuş, tarım okul ve istasyonlarında yeni tarım alet ve makineleri kullanılarak çiftçiye örnek olmaya çalışılmış, bu yeni tarım alet ve makineleri almak isteyen çiftçilere de devlet kolaylıklar sağlamıştı[1863].

Devletçilik; özel mülkiyet ve ekonomik girişimcilik haklarını koruyan bir özellikteydi. Ülkenin öz kaynakları ve çalışma gücüne sahip insanı ve harcanacak emeğin iyi olması, devletinde kontolü elden bırakmaması şartıyla çağın şartlarında ekonomik manada işleyişi olan bir sistemdi. Diğer yandan devletin desteklediği yatırımların verimli olabilmesi için genel planlamanın önemli yeri olduğu gibi, bunların işletilmesindeki ekonomik faktörler sürekli olarak takip edilmelidir. Devlet, bu yönde memleketin öz kaynaklarının faydalı şekilde kullanılması ve üretimde de aynı akılcılığı göstermesi yanında genel planlamaya sadık kalarak, memleket içinde ve dışında bunların dağılımına da dikkat etmeliydi[1864].

Devletçilikte; özel teşebbüslerle devletin yapacakları arasında kesin bir sınırlama olmamakla birlikte, düzenli bir plân ve bu planın kontrolü memleketin kalkınmasında hayati öneme sahiptir. Cumhuriyetin ilk onbeş yılı itibariyle 1933 ve 1936 Sanayi

[1861] A. İnan, **Devletçilik İlkesi...**, s.24.
[1862] A. İnan, **Devletçilik İlkesi...**, s.24-25.
[1863] D. Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)**, s.479.
[1864] A. İnan, **Devletçilik İlkesi...**, s.25.

Plânları, uygulamaya girecek olan Devletçilik prensibinin ilerleyen süreçte uygulanmasında kolaylıklar sağlamıştır[1865].

Aşar vergisi kaldırıldıktan sonra Türkiye'nin vergilerden elde ettiği gelirde büyük bir düşüş oldu. 1926-1933 yılları arasındaki dönemde ortalama 200 milyon olan devlet gelirlerinin yaklaşık % 60'lık bölümü alınan vergilerdi. % 20'lik bölümse tekelden elde edilen kazançlardı[1866].

1929-1930 yıllarından başlayarak düşen tarım sektörü ve fiyatlar, köylüye sürekli olarak ekonomik buhranın etkilerini yaşatmıştı. Bu ortamda köy aleyhinde bozulan iç ticaret hadlerini olabildiği ölçüde düzeltmeye çalışmak ilk akla gelen politikayı oluşturuyordu. 1932'de Ziraat Bankası eliyle devletin üreticiden buğday alımına başlama kararı bunun ilk adımı oldu. Türkiye'de tarımsal üretimde basit tarım yapan küçük çiftçiler egemen durumdaydı. 1932 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin destekleme politikası kısıtlı imkânlarla yapılabildi. 1934 yılında Ziraat Bankası 100 bin ton buğday alabilecek kapasitedeydi; fakat Türkiye'nin o dönemdeki buğday üretimi 2-3 milyon civarındaydı. Türkiye'de 1934 yılında yaşanan kuraklık neticesinde buğday fiyatları üreticiyi olumsuz etkiledi ve bundan dolayı hükümet çiftçiye 40 bin ton civarında tohumluk ve yemeklik buğday dağıttı. Bu yıllarda hayvancılıkla ilgili önemli olumsuzluklardan biri de hayvan hırsızlıklarıydı. Bu hırsızlıklara karşı hükümet özel yasa ve düzenlemelerle olumsuzlukların üstesinden gelmeye çalışmıştı[1867].

Ticaret ve sanayi alanında halkın ve girişimcilerin kredi ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan İş Bankası'nın yanında, tarımsal üretimden çok ticarete destek vererek çalışan Ziraat Bankası'na yeni bir şekil verilerek, Türk köylüsüne kredi sağlamasına yönelik 1937 yılında kuruluş yasasının çıkarılmasıyla olmuştu. Ziraat Bankası aşar vergisiyle birlikte toplanan ek bir verginin ve devlet sermayesinin toplanmasıyla kurulmuştu[1868].

Hayvancılık faaliyetleriyle ilgili olarak Osmanlı Devleti döneminde de alınan aşar vergisi ve ağnam vergisi Cumhuriyet'in ilânından sonra da toplanmaya devam edilmişti. Ağnam vergisi Osmanlı Devleti döneminde canlı hayvanlardan alınan bir vergiydi ve bu vergi Tanzimat Fermanı'ndan (3 Kasım 1839) itibaren koyun ve keçi

[1865] A. İnan, **Devletçilik İlkesi...**, s.25.
[1866] O. Yenal, **Cumhuriyet'in İktisadi Tarihi**, s.65.
[1867] B. Kuruç, **Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1933-1935)**, II, s. LXXXV, C./85,100.
[1868] D. Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)**, s.377; A. H. Başar, **Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye**, s.43.

başına 5 kuruş olarak uygulanıyordu. Islahat Fermanı'ndan (28 Şubat 1856) sonra değişikliğe uğrayan ağnam vergisi, hayvanların süt ve yünlerinden % 10 oranında alınmaya başlandı[1869].

1925-1930 yılları arasındaki dönemde ağnam vergisi devletin bütçe gelirlerinin % 5,9'unu oluşturuyordu. Ağnam vergisi oranının yüksek olmasında aşar vergisinin kaldırılmasının etkisi büyüktü. 1926 yılı itibariyle ağnam vergisinin oranı arttırılarak sadece koyun ve keçileri kapsayan bir şekilde devlet vergileri içinde % 8'lik bir orana yükseldi[1870].

15 Temmuz 1931 tarihinde ve 1839 sayılı kanunla *"Hayvanlar Vergisi"* ismiyle ağnam vergisinin ismi ve uygulama şekli değiştirildi. Hayvan Vergisi üzerinde önemli değişiklikler yapılmak suretiyle hayvan ve hayvani ürünlerdeki verimin düşüşü nispetinde 1 Haziran 1936 tarihinde 2897 sayılı yeni bir kanunlar değişiklikler yapıldı[1871].

3- Türkiye'de Toprak Reformu Döneminde Tarım ve Hayvancılık Faaliyetleri (1935-1948)

Cumhuriyet'in ilânından sonraki yıllarda ülkenin tarım arazisinin büyük bölümünde özel kişilere mülkiyet hakkı tanınmamışken, 1926 yılında yürürlüğe giren *"Toprakların Özel Mülkiyeti"* yasasıyla toprak üzerindeki mülkiyet haklarının değişmesi durumu gündeme gelmişti[1872].

Türkiye'de kırsal yönetim ve kalkınma politikası açısından 1935-1948 yılları arasındaki dönemin en önemli özelliği toprakta yapılan reformlardı. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk senelerde toprak reformu, bazen tarım reformu bazen de tarım reformunun bir parçası olarak ele alınmıştı[1873].

I. Celâl Bayar Hükümeti Programı'nda (8 Kasım1937) tarım, hayvancılık ve ormancılıkla ilgili olarak; *"Türkiye'de teknik ve rasyonel tarım gelişmesi sorunu, Türkiye, endüstrileşme savaşına gireli, şimdiye kadar Türk tarihinde hiçbir devrede görülmemiş özel bir önem kazanmış bulunuyor. Biliyorsunuz ki, bugünün tarım tekniği, yalnız en fenni şekilde toprağın verdiğini üretmek değil, piyasanın istediğini, istediği*

[1869] Ş. Raşit Hatipoğlu, **Türkiye'de Zirai Buhran**, Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1936, s.77.
[1870] Y. S. Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi 1923-1950**, s.320.
[1871] Türkan Çetin, **Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Köylü Politikası (1923-1950)**, (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir, 1997, s.40.
[1872] Mehmet Pamak, *"Türkiye'de Toprak Reformu"*, **Sosyoloji Konferansları**, XVIII, Yıl 1980, s.133.
[1873] S. Kayıkçı, **Türkiye'de Kırsak Alan Yönetimi**, s.41.

oranda ve şekilde topraktan almak demektir. Bu bakımdan modern çiftçilik en çok bilgiye, özene ihtiyaç gösteren, en asil beşerî çalışmalar arasına girmiştir. Böyle bir tarımsal kalkınmayı, her şeyden önce çoğunluğu köylü ve çiftçi olan halkımızın, radikal kalkınması için; geniş topraklarımızın, iklimimizin ve coğrafî durumumuzun sağladığı büyük imkânı, ticaret dengemizde en güçlü eleman haline getirmek için ve son olarak endüstrileşme yolunda ilerleyen memleketimizde, köylünün satınalma gücünü arttırmak için, geri bırakılmayacak bir zorunluluk sayıyoruz. Böyle bir sonuca varmak için, bu büyük millî işin bütün bölümlerini içine alacak, sağlam ve geniş çapta bir plan üzerinde ısrarla çalışmak kararındayız. Bu plân, yürürlükteki kanunlar ve eğitim programlarımızda yapılacak değişiklikleri, ana tarım endüstrilerini, en başta buğday olmak üzere toprak ürünlerini politikamızın esaslarını, hayvancılık ve bunlarla ilgili sorunları, orman işlerini içine alacak ve köylünün ayağına ileri tekniği ve sonuçlarını en kısa zamanda ulaştırmak ve millî ekonomi gereklerimize en uygun gelecek ve halkça sevilip benimsenecek rasyonel bir tarım rejimi kurmak ana fikri üzerine bina edilmiş bulunacaktır. Şef "Milli ekonominin temeli tarımdır" buyurmuşlar ve çeşitli direkifler vermişlerdir. Plâna bağlanarak tamamen yerine getirilecek olan bu direktifler, aşağıdaki gruplarda toplanabilir:

- Topraksız çiftçiyi bırakmamak; parti programının 34. Maddesine dayanır. Her Türk çiftçisini yeteri kadar toprak sahibi yapmak ve topraksız çiftçiye toprak dağıtmak için özel kamulaştırma kanunları çıkarmak bu maddenin hükmüdür. Her Türk çiftçi ailesinin çalışarak geçinebileceği bir toprağa sahip olmasını, vatan için sağlam bir temel ve imar esası saymaktayız. Memlekette her bölgenin özel şartlarına göre, bir çiftçi ailesinin geçinebilmesi için yeteri kadar toprağa sahip olmasını, her ne olursa olsun sağlamak ve bu aile toprağının hiçbir neden ve şekille parçalanmasına ve elden çıkarılmasına meydan vermemek gerekir. Her bölgenin nüfus yoğunluğuna ve toprak verim derecesine göre, büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin, işletebilecekleri toprak genişliğini sınırlandıracağız. Buna ait bir kanun tasarısını biran önce hazırlayarak Büyük Meclise sunmak kararındayız.

- İş araçlarını arttırmak, iyileştirmek ve korumak; iş araçlarına gelince genellikle büyük küçük çiftçilerin iş araçlarını arttırmak, iyileştirmek ve korumak için gereken kanunî ve teknik tedbirler alınacaktır. Öncelikle at almak üzere, en küçük çiftçi ailesinin belli bir çift hayvanına sahip edilmeleri olanaklarının sağlanmasına çalışılacaktır. Bunun için kredi kolaylığı, vergi ve haciz dışı bırakma gibi çarelere

başvurulacaktır. Çiftçi elindeki ilkel tarım aletlerinin, bir program dâhilinde, teknik aletlerle değiştirilmesi için çalışacaktır.

- Tarım bölgelerine göre özel tedbirler almak; Şef "memleketi, iklim, su ve toprak verimi bakımından tarım bölgelerine ayırmak gerekir" buyurmuşlardır. Rasyonel tarım kalkınmasını kolaylaştıracak olan bu yol izlenecek ve her bölgenin özel şartları ve bu şartlara en uygun tarım şekli, ürün türleri tespit edilerek programlarını hazırlamak ve bunları gerçekleştirmek üzere gereken kanunî, teknik tedbirler alınacaktır. Kuvvetli, planlı bir rasyonalizasyon savaşı, tarımda kalkınma davamızın en önemli başarı unsurudur.

- Çok, iyi ve ucuz ürün elde etmek; üreticiye çok çeşitli fakat azar azar değil, her üründen yeterli oranda, az çeşitli fakat çok sayıda üretim eğitimini vermek ve bunun teknik ve ekonomik şekilde nasıl yapılabileceğini ve piyasaya nasıl sürüleceğini öğretmek gerekir.

Taze meyve ve sebze ticaretini, iç ve dış piyasa bakımından, örgütlendirmeyi, özellikle taze meyve ihracatımızı teşvik, koruma ve hızlandırmayı gerekli ve yararlı görüyoruz.

Tarım endüstrisi, özellikle üzerinde duracağımız konu olacaktır. Bu arada sütçülüğe ve süt endüstrisine özel önem vermekteyiz. Sırasıyla şehir ve kasabalarımızın temiz ve ucuz süt ve ürünleri ihtiyacını sağlayacak fabrikalar kurulmasına ve buna uygun olarak, köylerdeki sütleri değerlendirecek ve satışı kolaylaştıracak kooperatifler açılmasına çalışılacaktır.

Hayvancılıkla ilgili olarak; hayvancılığın teşvikine, hayvan cinsinin düzenlenmesine ve çoğaltılmasına ve hayvan ürünleri endüstrisine ait olarak, Parti programının yüklediği görevi dikkatle yerine getirmeğe çalışacağız.

Ormancılıkla ilgili olarak; Şef, "Orman servetimizin korunması gereğine ayrıca işaret etmek isterim. Ancak, bunda önemli olan, koruma esaslarını memleketin türlü ağaç ihtiyaçlarını sürekli olarak karşılanması gereken ormanlarımızı, dengeli ve teknik bir şekilde işleterek, yararlanma esasıyla, akla uygun bir surette birarada ele alma zorunluluğu vardır" buyurmaktadır. Bu direktifi izleyerek ve orman işletme ve yönetiminde ucuzluğu, kolaylığı sağlayacak esasları arayacağız."[1874]

Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyo-ekonomik ve siyasi yapısında değişiklik yapan ilk köklü toprak reformu tasarısı 1935 yılında yapılabilmişti. Bu tarihte hazırlanan

[1874] A. İnan, **Devletçilik İlkesi...**, s.135-139.

toprak reformu İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlandı ve *"İskân Toprak Kanunu"* ismiyle hazırlanan bu kanunla büyük idare amirlerine geniş yetkiler tanınıyordu. Bu tasarı İçişleri Bakanlığı'ndan alınarak Tarım Bakanlığı'na devredildi ve Tarım Bakanlığı da *"Ziraî Islahat Kanunu Projesi"*ni gerekçeleriyle 1937 yılında ilgililerin incelemesine sunuldu. *"Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu"* ile Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapısında köklü değişiklikler yaparak, ülkede tarımla uğraşan halkın toprak sahibi olmasını sağlamaktı[1875].

"Toprak Reformu" yapılarak Türkiye'de toprakların statü kazanması sağlanacaktı. Bu reformla topraklarda yaşanan sınır anlaşmazlıkları, toprak tecavüzleri, toprak üzerinde haksız mülkiyet iddiaları ve bu yüzden yaşanan olumsuz durumlar da ortadan kaldırılacaktı. Ayrıca çiftçiler de güven ve huzura kavuşacaklardı. *"Toprak Reformu"*yla toprağı olmayan ya da yetmeyen köylüyü toprak sahibi yaparak halkın geçimini temin etmesi sağlanacağı gibi köylüler de böylelikle topraklara bağlanmış olacaktı. Ekonomik açıdan olduğu kadar sosyal ve kültürel açıdan da bu reformun önemli bir etkisi olmuş ve toprağı olan halk bilinçlenmeye başlamıştı[1876].

Tarımsal faaliyetlerde önemli bir gelişme de Türkiye'de tarımsal iç pazarın oluşmasıydı. Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet yıllarında tahıl borsası kurma girişimleri olduysa da bu borsalardan sadece Konya Vilâyeti'nde kurulan istenilen hedeflere ulaşmıştı. Cumhuriyet'in ilânıyla ticaret borsaları önem kazanmaya başladı. İlk olarak 1924 yılında hazırlanan yasayla ticaret borsaları kurulmaya başladı. 1924 yılından 1943 yılına kadar Adana, Ankara, Bursa, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Eskişehir, Gelibolu, Giresun, İzmir, İstanbul, Kırklareli, Konya, Manisa, Mersin, Ordu, Samsun, Tekirdağ, Trabzon ve Uzunköprü'de toplam 24 adet ticaret borsası kuruldu. 1943 yılında yapılan yasa değişikliğinden sonra 1950'ye kadar Bandırma, Ceyhan, Erzurum ve Kars'ta da birer ticaret borsası kuruldu. Böylelikle DP iktidarı öncesinde 26 ticaret borsası faaliyet göstermekteydi. Bu borsalardan Ordu Vilâyeti'nde fındık, Kars Vilâyeti'nde hayvansal üretim yapılmaktaydı. Türkiye'deki diğer 24 borsa da yöresine göre değişik tarımsal ürünlerin alışverişi yapılıyordu[1877].

II. Dünya Savaşı öncesinde Türkiye'de tarımsal faaliyetlerde vaha tipi tarım hâkimdi ve küçük köylü işletmelerindeki imkânsızlıklardan dolayı tarımsal faaliyetlerde

---

[1875] Suat Aksoy, **Tarım Hukuku**, Ankara Basımevi, Ankara, 1970, s.228-229.
[1876] M. Pamak, *"Türkiye'de Toprak Reformu"*, s.141-142.
[1877] Zafer Toprak, *"Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler 1900-1950"*, **Türk Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt yok, S.yok, (Ay yok-1988), s.15.

bölgeler arası farklılıklar yaşanmaktaydı. Ayrıca orta ve büyük ölçekli işletmelerde tarımsal üretimin az olması nedeniyle sermaye birikimi de azdı[1878].

I. Refik Saydam Hükümeti Programı'nda (25 Ocak 1939-03 Nisan 1939) tarım ve ormancılıkla ilgili olarak; *"Her vesile ile çiftçi ve köylü vatandaşlarımızın vergi yükünü tahfif ve köylerimizin iktisaden süratle kalkınmasını temin etmek ve hayat ucuzluğuna matuf tahfifleri iktisad kaidelerinin salim istikametlerinde mütemadiyen tahakkuk ettirmek en samimî emellerimiz arasındadır. Ziraat işleri, üzerinde önemle, itina ile duracağımız büyük davalarımızdan biridir. Çiftçinin emek ve vaktini kıymetlendirmek, istihsal kudret ve kabiliyetini artırmak, kazancını ve yaşama seviyesini yükseltmek ziraat programımızın esas gayeleridir. Ormancılık siyasetimizde halk ihtiyaçlarını daima ve basiretle göz önünde tutarak, koruma ve Devlet işletmesi ana prensiplerimizdendir."*[1879]

1939-1945 yılları arasındaki dönemde tarımsal üretimde sermaye birikiminde önemli artışlar olsa da, II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle tarımsal faaliyetlerde yaşanan önemli değişiklikler de göze çarpmaktaydı[1880]. Bu yönüyle Türkiye'de 1940 yılı sonunda oluşturulan *"Tohum Islah İstasyonları"* yılda 2-3 bin tohum üretebiliyordu. 1940 yıllarında Türk köylüsünün ihtiyacı olan tohum miktarı ise 300 bin tondu. Devlet köylüye gerekli olan tohumları yetiştirmek amacıyla *"Devlet Üretme Çiftlikleri"* kurdurdu. Bu üretme çiftliklerinin kurulmasıyla amaçlanan, farklı zirai dallarda çalışarak en modern araçlarla ve bilimsel yöntemlerle çiftçilere yardımcı olmaktı. Devlet Üretme Çiftliklerinde üretimi yapılan tohum, fidan ve hayvanlar bölge çiftçilerine takas yöntemiyle dağıtılıyordu. Tohum Islah İstasyonları'nda geliştirilen tohumlar Devlet Üretme Çiftlikleri'nde üretilerek çiftçilere hizmet edilmeye çalışılıyordu[1881].

I. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti Programı'nda (09 Temmuz 1942-09 Mart 1943) ekonomi bağlamında tarımsal olumsuzluklarla ilgili olarak; *"Dâhili politikamızın en mühim cephesi iktisadi cephedir ve iktisadi cephenin en hareketli köşesi de iaşe meselesidir. İlk işe, en mühim gördüğümüz hububatla başladık. Gördük ki bu memleket, sulh zamanında bile kendisine ancak kifayet edebilen hububatı yetiştirmiş ve pek müstesna senelerde pek az ihracat yapmıştır. Fakat harple beraber koskoca bir Türk ordusu buğday sarfiyatını yüz binlerce ton artıdığı gibi Türk ordusunun hayvanları da*

[1878] S. Aksoy, **100 Soruda Türkiye'de Toprak Meselesi**, s.55-56.
[1879] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.320-322.
[1880] Z. Toprak, *"Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler 1900-1950"*, s.1.
[1881] T. Çetin, **Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Köylü Politikası (1923-1950)**, s.129.

arpa ve yulaf sarfiyatını yüz binlerce ton arttırmıştır ve münhasıran bu yüzden muvazenede koskoca bir açık peyda olmuştur. Bu açık ancak şu üç şekilde kapatılabilir:

1. Çiftçiyi memnun ederek istihsali arttımak;

2. İstihlâki azaltmak;

3. Hariçten buğday getirmek. Biz bu üç tedbirin üçünü birden aldık… Ümit ediyoruz ki, buğday için almış olduğumuz tedbirlerin hepsi iyi işleyecek olursa buğday buhranı tamamen zail olacak ve hattâ yer yer buğday fiyatlarının, Hükümetin % 25'er için tespit ettiği fiyat dununa düşebilecektir. Arpa ve yulaf açığımızı kısmen hariçten tedarik etmekle fakat bilhassa bizde çok bol olan ve iyi bir gıda olduğu anlaşılan pancar ve pamuk çekirdeği küsbelerinin mühim kısmını ordunun hayvanlarına tahsis etmek suretiyle kapatmaya çalışacağız."

1.Hububat fiyatlarını % 25'lere, tahdidlere ve ithalâta,

2. Bakliyat fiyatlarını bu sene mahsulünün berekerine ve ihraç memnuniyetine,

3. Yağ fiyatlarını zeytinyağının ihraç mekanizmasına,

4. Kumaşların fiyatını arttıracağımız ekiplere ve bir elden idarenin vereceği faydalar ve tezgâhlara,

5. Et fiyatlarını da memleketimizdeki mevcuda ve devam ettireceğimiz ihraç memnuniyetine güvenerek mutedil ve ahenkli bir seviyede tutabileceğimizi ümit ediyoruz."[1882]

I. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti Programı'nda (09 Temmuz 1942-09 Mart 1943) ithalat ve ihracatla ilgili olarak; *"Çok karışık ve çok mütenevvi olan bu işlerin iyi işlemesi ve bugünkü ihtiyaçlara cevap verecek bir hale gelmesi için ciddi tetkiklere istinad eden tedbirler alacağız. Her vaziyete göre âdil ve haklı hal şekillerini tatbik etmek için ihtiyatlı yürümekte daha ziyade menfaat olduğu kanaatindeyiz."*[1883]

II. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti Programı'nda (09 Mart 1943-07 Ağustos 1946) iktisadi durumla ilgili olarak; *"Harbin dördüncü yılı başlarında memleketimiz iki büyük sıkıntı ile karşı karşıya kalmış bulunuyordu. İaşe ve para sıkıntısı. Bu iki sıkıntıyı yenmek için o zamana kadar birçok tedbirler almış, sert kararlar vermiş ve birçok mallara el koymuştuk. Bütün bunlar sıkıntıyı azaltmak şöyle dursun, koskoca bir kara pazarın memlekette yerleşmesine sebep oldu. Bunun üzerine herkeste, eğer biraz serbestlik verilecek olursa her şeyin daha iyi olacağı kanaati hüküm sürmeye başladı.*

[1882] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.360-361, 364..
[1883] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.365.

Bunu da tecrübe ettik. Bu usul de bizi bilhassa yiyim ve giyim maddelerinde fiyat yarışı ile karşı karşıya bıraktı. O zaman meseleyi biraz daha yakından tetkik ederek gördük ki, bütün bu darlıklarda harbin, ihtikârın hissesi kadar, diğer hâdiselerin de hissesi vardı. Çünkü memleketimiz yiyim ve giyim noktasından kendi kendine çok zor kifayet edebilir durumda da olduğu halde koskoca orduyu beslemek ve giydirmek zaruretiyle karşılaştığı gibi bu orduları teşkil etmek için de tarlası ve işi başında bulunan gençleri işlerinden ayırmak zarureti hâsıl olmuştur. Daha kısa bir cümle ile bir milyona yakın genç istihsal cephesinden alınarak istihlâk cephesine verilmiştir. İşte bütün vaziyetleri yakından tetkik eden Hükümet, yeniden birçok kararlar aldı. Bu kararlara göre, mücadeleyi en ufak köşe ve cephelere kadar teşmil, beklenen neticeyi veremeyeceği için cepheyi kısaltmak ve kuvvetimizi dar sahada daha müessir kılmak icap ediyor. Yine bu kararlara göre, darlığın en müessir ilâcı istihsali çoğaltmak ve saklı malları meydana çıkarmak olduğu için, fiyatların artmasında fayda görülmüştür. Yine bu kararlara göre, istihsalin bir kısmını Devletçe tâyin edilen fiyatla Devlete satılmak icap ediyordu… Bu kararlara göre bir program vücut buldu.

Bu programa göre:

1. 140 liradan fazla ücret ve maaş alan geniş mânasiyle bütün memur ve müstahdamlere birer kat elbiselik kumaş, 140 liradan aşağı olanlara ikişer kat elbiselik kumaş, 70 liradan aşağı maaş ve ücret alanlara da ayrıca birer ayakkabı vermeyi vaat etmiştik,

2. Ekmek; bunun müstahsili köylüdür.

3. Bulgur için yaptığımız vaadi bulgur olarak yerine getiremedik. Fakat bulgur yerine son günlerde değişmez gelirlilere nüfus başına ikişer kilo un vermeye başladık…"[1884]

Pirinç, yağ, şeker gibi halkın temel besin maddelerinde de o dönem hükümetinin aldığı kararlarla halk zor durumdan çıkarılmaya çalışılmıştır.

II. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti Programı'nda (09 Mart 1943-07 Ağustos 1946) ziraat ile ilgili olarak; *"Maariften sonra en büyük rakamı istihsal kaynağı olan Ziraate ayırdık. Bundan evvel Koordinasyon emrindeki paralardan 4,5 milyon lirayı Zirai donatım kurumuna vermiştik. Bu kurum, doğrudan doğruya çiftçilerimizin her çeşit dertleriyle boğuşmak için kurulmuştur. Tohum, ilâç, alât ve edevat, gübre gibi bütün ihtiyaçları temin ederek köylüyü yetiştirecektir. Bu 4,5 milyona son günlerde 5,5 milyon*

[1884] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.389-390.

daha ilâve ettik. Bundan başka, doğrudan doğruya Ziraat Vekâletinin bütçesine ayrıca 4,8 milyon ilâve eyledik. Bu para ile teknik okullar açılacaktır."[1885]

Recep Peker Hükümeti Programı'nda (07 Ağustos 1946-10 Eylül 1947) tarım, hayvancılıkla ve ormancılıkla ilgili olarak; *"Prensipler itibariyle ihtiyaçları, dertleri vaktinden önce görüp tam zamanında tedbirlerimizi almaya ve hizmete koşmaya çalışacağız. Bilhassa tohumluk, damızlık hayvan, ilâç ve hastalıklarla ilgili işlerimiz bu prensip dâhilinde ayarlanacaktır. Toprak Kanununun adaletli ve vukuflu şekilde tatbik edilmesine itina edeceğiz. Müstahsili, en elverişli fiyat ve şartlarla sağlanan tarım araçlarıyla donatmak, ihtiyacı olan istihsal ile ilgili ilâç ve vasıtaları vaktinde, yeterli miktar ve vasıfta sağlamak, aydınlatmak ve istihsal kudretini artırmak yolundaki tertipleri verimini kuvvetlendirecek tedbirler alacağız. Halen beş ilimizde kurulu bulunan teknik ziraat teşkilâtını, teknik yardım ve bilgiyi daha iyi temin edecek şekil ve istikametlerde geliştirecek ve peyderpey diğer illerimize de yayacağız. Köylünün yakacak, yapı araçlık ihtiyaçlarını daha ucuza sağlayacağız. Halkın odun kömür işiyle uğraşacağız.*

Recep Peker Hükümeti Programı devamında ormancılıkla ilgili olarak; *"Orman Kanunu ruhuna ve gayesine tamamen sadık kalmakla beraber tatbik şekil ve usullerinden doğan güçlükleri giderecek, Devlet İşletmeciliği sınırlarını tâyin edecek tomruk ve diğer orman mamulleri maliyet ve fiyatlarında ucuzluğu sağlayacak tedbirler alacağız. Orman İşletmesi bakımından Devlet İşletmeleri faaliyeti sadece tomruk hazırlama ve satışına kadar olan kısmı ihtiva edecek, geri kalan işler, olağanüstü durumlar dışında hususi teşebbüslere bırakılacak. Orman sahalarındaki köylülere ve onların nakil vasıtalarına Devlet Orman İşletmesi işlerinde çalışma ve çalıştırma faydası sağlanacak…"*[1886]

I. Hasan Saka Hükümeti Programı'nda (10 Eylül 1947-10 Haziran 1948) devletçilik ilkesi doğrultusunda endüstri ve ziraat ile ilgili olarak; *"Endüstride istihsalin artmasına ve rasyonel hale konmasına çalışmak büyük emelimizdir. Fabrikalarda maliyetin indirilmesine ve kalitenin yükselmesine çalışacağız. Hükümetin bu meselede ehemmiyet vereceği bir nokta da Devletçilik sahası ile hususi sermaye ve teşebbüslere ayrılan yerin uzun vadeli bir planla kesin olarak kararlaştırılıp ilân edilmesi olacaktır. Devletin hususi teşebbüslerle kendi sahası arasında rekabete girişmemesine dikkat edeceğiz.*

[1885] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.390.
[1886] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.419-420.

Ziraatle ilgili olarak; Türkiye ekonomi hayatının temeli olan toprak istihsallerini artırmak için ilk iş ziraatı iptidai vasıtalardan kurtarmaktır. Bu yolda gereken tedbirleri alacağız. Devletin elinde bulunan işletme çiftliklerini istihsal müesseseleri halinden çıkarıp, bulundukları ziraat bölgelerinde müstahsile modern usulleri öğretecek bir mektep vazifesi gördürmek ve çiftçilerin muhtaç oldukları tohumları sağlayacak örnek müesseseler haline getirmek kararındayız. Ziraat meselesi ile ilgili olarak, başlanmış olan çiftçiyi topraklandırma işini adalet dairesinde devam edilecek ve Devlete ait arazinin ilk önce dağıtılması göz önünde tutulacaktır. Memlekette ziraatin temeli olan su işlerine lazım gelen ehemmiyeti vermekteyiz. Büyük su işlerinde şimdiye kadar başlanmış olan konuları biran evvel topralamaya ve tamamlamaya gayret edeceğiz. Ufak masraf ve yardımlarla faydalar sağlayan küçük su işlerini, daha geniş ölçüde devam ettireceğiz."[1887]

Türkiye'de 1935-1950 yılları arası dönemde tarım ve hayvancılıklar uğraşan insanlar her ne kadar devletin verdiği teşvik ve yardımlardan yararlansalar da tarım ve hayvancılık faaliyetleri yeteri düzeyde iyileştirilememişti[1888]. Türkiye'de 1948-1963 yılları arası dönem; kırsal alanda ekonomik gelişmişlik açısından sektör faaliyetlerin gerçekleştirildiği bir dönem oldu. Bu yıllar arası dönem *"Tarım Reformu"* olarak adlandırıldı. Tarım Reformu denmesinin en önemli nedeni devletin kırsal alana yönelik faaliyetlerinin uygulandığı dönem olmasıydı[1889].

Marshall Planı'nın Türkiye uygulamasında, ABD sermayesinin üretim fazlasını kullanabilecek mekanizmalar-pazarlar yaratma ve kapitalist üretim ilişkilerini başta Batı Avrupa olmak üzere uluslararası ölçekte yeniden yapılandırma amacıyla paralel olan ili faktör rol oynar:

- Plan içinde Türkiye'ye biçilen rol, Türkiye'nin kapitalist sermaye birikim sürecine ilişkin çizilen çerçeve,
- Marshall Planı'nın uygulandığı ülkelerdeki sermaya birikim sürecinin sürekliliğini garanti altına alma amacı; bir anlamda Türkiye sermayesinin kapitalist sistem içerisinde oluşan işbölümüne adapte etme ve uyumlu şekilde çalışmasını sağlama hedefi vardı[1890].

[1887] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s. 489.
[1888] O. Yenal, **Cumhuriyet'in İktisadi Tarihi**, s.98.
[1889] S. Kayıkçı, **Türkiye'de Kırsak Alan Yönetimi**, s.49.
[1890] Tolga Tören, **Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması**, Sav Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2007, s.194.

Tablo 33. 1949-1951 Yılları Arasında Türkiye'de Tarımsal Atılım[1891]

	1945-1949 Yılları	**1951 Sonu**
Hububat Ekim Alanı	7,5 milyon hektar	9 milyon hektar
Pamuk Ekim Alanı	305.000 hektar	642.000 hektar
	1949 Yılı İtibariyle	**1951 Sonu itibariyle**
Buğday Üretimi	2,5 milyon ton	5,6 milyon ton
Arpa Üretimi	1,2 milyon ton	2,7 milyon ton
Pirinç Üretimi	58.000 ton	70.000 ton
Traktör Sayısı	6.000 adet	25.000 adet
Çiftçiye Kredi	412 milyon lira	820 milyon lira

Marshall Planı'nın Türkiye'de tarımsal alandaki uygulamasında kullanılan önemli özelliklerden birisi Türkiye'nin tarımsal yöntemlerini uygulamadığı ya da uygulayamadığı ve sulama olanaklarının yetersiz olması, özellikle tarımsal faaliyetlerde önemli sorunların yaşanmasına sebep olmaktaydı. Bu tespitler ışığında tarımda makineleştirme, suni gübre kullanımının ve modern tarım tekniklerinin yaygınlaştırılması, köylüye ucuz ve kolay kredi temin edilmesi hedeflenir. Böylelikle piyasa için tarımsal üretimi yaygınlaştırmanın zemini hazırlanır. Türkiye'nin sermaye birikim süreci tarım ürünleri, hammadde ihtiyacına endekslenir, Marshall Planı kapsamındaki Avrupa ülkelerinin ihtiyaç duyduğu tarım ürünlerinin üretimi ve ABD sermayesinin üretim fazlasının değerlenmesi garanti altına alınır. Bu döngü içerisinde, özel sektöre de tarım aletleri ya da yedek parça ithalatı hakkı verilir ve ithal edilen tarım aletlerinin potansiyel müşterisi olan köylülere kredi olanakları sağlanır. Marshall Planı kapsamında Türkiye'de uygulanan tarım politikalarıyla ulaşılmak istenen bir başka hedef de, tarımda yaşanan makineleşme sanayisinde işgücü maliyetlerinin düşürülmesidir. Bu yönde Türkiye'de ilk olarak uzmanlaşması istenen yoğun sanayinin ihtiyaç duyduğu ucuz işgücünün sağlanması güvence altına alındı. Marshall Planı'nda

[1891] O. Yenal, **Cumhuriyet'in İktisadi Tarihi**, s.99.

tarımda hedeflere ulaşmak için Tarım Bakanlığı, Zirai Donatım Kurumu, Toprak Mahsulleri Ofisi gibi kurumlara önemli miktarda kaynak aktarıldı[1892].

Türkiye, bulunduğu konum ve su kaynaklarının çokluğu nedeniyle farklı iklimlerin yaşandığı ve dolayısıyla da farklı ürünlerin yetiştirildiği bir coğrafyadadır. Ülke genelinin geçim kaynağını tarım ve hayvancılık oluşturuyordu. Karadeniz Bölgesi de tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin fazlasıyla yapıldığı bir bölgeydi. Ancak Karadeniz Bölgesi'nin tarımsal ekonomisinde kendi özgü özellikleri vardı. Buğdayın Karadeniz Bölgesi'nin kıyı kesiminde yapılmaması, nadasa bırakılan toprakların eskisi kadar çok olmaması, kıyı şeridinde kır nüfusunun ve tarımsal arazi yoğunluğunun yüksek olması ve bölge dışına göçün yaşanması gibi nedenlerle Karadeniz Bölgesi ekonomik manada olumsuz etkilenmişti[1893].

Marshall Planı'nın uygulanmasıyla birlikte Marmara ve Karadeniz'de araştırma seferleri ya da balıkçılık kooperatifleri ile birlikte ortak av seferleri de başlatıldı. Bu seferlerle bu zamana kadar Türkiye balıkçılığında kullanılmayan ve balıkçılık sektöründe geçimlik avlanmadan piyasa için avlanmaya geçişi ifade eden teknolojik cihazlar (echosounder-asdic) kullanıldı[1894].

Karadeniz Bölgesi'nin kıyı kesiminde bulunan düzlüklerin büyük bölümünde nadasa dayalı kurakçıl tahıl tarımı yerine, küçük ve dağınık araziler üzerinde el emeğiyle yapılan tarım daha ön plandaydı. Bu tarımsal üretim de baklagiller, çay, fındık, mısır, sebze türleri, turunçgiller, tütün ve farklı meyveler yetiştirilmekteydi. Bunun yanında iç kesimlere gittikçe iklim şartlarının karasallaşmasından dolayı da nadasın önemli olduğu tahılların ekimi yapılmaktaydı. Bölge içerisinde farklı ürünlerin yetiştirilmesine o bölgenin mikro klima ikliminin etkisi vardı. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde üretimi yapılan endüstri bitkilerinde en fazla üretimi yapılan tütündü. Türkiye genelinde tütün ekimi açısından Ege Bölgesi'nden sonra ikinci sıra Karadeniz Bölgesi'dir. Özellikli az yağışlı Trabzon ve Artvin tütün üretiminde önemli vilâyetlerin başındadır[1895].

Şemsettin Günaltay Hükümeti Programı'nda (16 Ocak 1949-22 Mayıs 1950) ziraat ve ormancılıkla ilgili olarak; *"Hükümet, memleket iaşesini karşılamak, milli endüstriye gerekli hammadelerle işletme malzemeleri sağlamak, döviz kaynaklarımızı*

[1892] T. Tören, **Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve…**, s.194-195.
[1893] Kenan Arınç, **Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri I. Kıyı Bölgeleri**, Mega Ofset, Erzurum, 2006, s.249.
[1894] Echosounder: Su altında balık bulunan bölgeleri tespit etmeye yarayan bir nevi radar, balık bulucu. Asdic: Su altındaki sesleri tespit eden bir cihaz. (T. Tören, **Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve…**, s.200-201.)
[1895] K. Arınç, **Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri I. Kıyı Bölgeleri**, s.249-250.

kuvvetlendirmek ve iktisâdi kalkınmamızın temelini teşkil etmek ve istihsâli arttırmak üzere ziraatimizi beş yıllık bir gelişme programına bağlayacaktır. Ormanlarla ilgili olarak; Orman Kanununun esas prensiplerini muhafaza edecek ve fakat halkımıza kolaylıklar sağlayacak yeni tadil tasarısını yakında Büyük Meclise sunacağımızı bildirmek isteriz."[1896]

Tablo 34. 1947-1967 Yılları Arasında Türkiye'de Koyun ve Sığır Sayıları[1897]

Yıllar	Koyun Sayısı	Sığır Sayısı
1947	24.579.866	9.800.919
1957	29.209.029	12.064.139
1967	35.878.000	14.165.000

B- ARTVİN VİLÂYETİ'NDE TARIM VE HAYVANCILIK İŞLERİ

1- Artvin Vilâyeti'nde Tarım Faaliyetleri

Artvin Vilâyeti'nin toplam arazisi 7.436.000 dekar olup, mevcut arazinin % 24,72'si olan 1.888.092 dekarı kültür dışı arazi, % 52,45'i olan 3.900.182 dekarı orman arazisi ve % 21'i olan 1.697.639 dekarı da kültür arazisidir. Kültür arazilerinin 340.000 dekarı sulanabilir araziydi[1898].

1925 yılından sonra 1,5-2 milyon kilo tütün üretilen Artvin Vilâyeti'nde, Şavşat ve Borçka Kazaları'nda üretilen tütün cinsinin ıslahı ve tütüncülük faaliyetlerinin arttırılması kararı alınmıştı. 1935 yılında 300 bin kiloya yakın tütün İnhisar ambarlarında mevcuttu. Türün üretimde yaşanan düşüş İnhisar Dairesi'nin düşük fiyat politikalarına ve bölgeye tüccarların gelmemesinden kaynaklanıyordu. Bu nedenle Mısırlılar ve Almanlar tarafından çokça talep edilen tütünü, üretici yaptığı emeğin karşılığını alamadığı için satmaktan vazgeçmekteydi[1899].

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte Mısırlılar tekrar Artvin Vilâyeti'nden tütün talep etmişlerdi ve 1947 yılında Artvin'de üretilen 900 bin ton tütünün tamamını Mısırlılar satın almışlardı. Ege ve Marmara Bölgesi'nde yetiştirilen tütünle Samsun ve Trabzon'da yetiştirilen tütün arasında fark olduğu gibi Artvin'de de yetiştirilen tütün

[1896] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.682.
[1897] S. Aksoy, **100 Soruda Türkiye'de Toprak Meselesi**, s.92.
[1898] **Cumhuriyetin 50. Yılında Artvin 1973 İl Yıllığı**, Mars Matbaası, Ankara, s.61, 63, 190.
[1899] **BCA**, MGM, 30.10.0.0/65.434.4, 20.07.1936.

hepsinden farklı özelliklerdeydi. Yine de Artvin Vilâyeti'nde yetiştirilen tütün tarımsal potansiyele göre yeterli değildi[1900].

Artvin Vilâyeti'nde özellikle tütünün yanında ceviz ve fındıkta bol miktarda yetiştirilmekteydi. Bölge halkının tarımsal faaliyetlerde karşılaştığı en büyük olumsuzluksa yetiştirilen ürünlerin tohum ya da fidanlarını bulamamasıydı. Bilâkis Rize Vilâyeti'nde oluşturulan fidanlıkta bu tohum ve fidanlar halka ücretsiz olarak dağıtılmaktaydı. Ancak Artvin Vilâyeti, Rize'deki imkânlardan yararlanamıyordu. Artvin'de ormancılık ise Çoruh Nehri üzerinden gerçekleştirilmekteydi. Bunun olabilmesi içinse Rusların desteği gerekmekteydi[1901].

Artvin Vilâyeti iklim olarak Akdeniz ikliminin yaşandığı bir yer olmasından dolayı zeytin yetiştiriciliğinin de yapıldığı vilâyetlerdendi. Zeytin üretimi Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Trabzon'un Araklı-Vakfıkebir Kazaları arasında su tutmayan kalkerli arazilerde yapılabilmekteydi. Ayrıca Çoruh Vadisi boyunca da zeytin üretimi alanları mevcuttu[1902].

2- Artvin Vilâyeti'nde Tarımsal Ürünler

Artvin Vilâyeti'nde yapılan buğday üretiminin % 73'lük kısmı Ardanuç Kazası'nda yapılmaktaydı. Buğdayın ekim alanları Çoruh Havzası'nın aşağı kesimlerinden güney ve doğuya doğru gidildikçe genişlemekteydi. Ardanuç Kazası'ndan sonra en fazla buğday üretimi yapılan yer Şavşat Kazası idi. Çoruh Havzası'nın yukarı kısımlarında ise Erzurum Vilâyeti'nin Oltu, Olur, İspir ve Tortum Kazaları'nda geniş sahalarda buğday üretimi yapılmaktaydı. Çoruh Havzası'nın aşağı kesimlerine gidildikçe buğday tarımı yerini mısır tarımı almıştı. 1960'lı yıllara kadar Çoruh Havzası'nda arpa ekimi pek yapılmıyordu. Fakat Artvin Vilâyeti'nde hayvancılık faaliyetlerinin gelişmesiyle birlikte arpa üretimi de Çoruh Havzası'nda yapılmaya başladı. Çoruh Havzası'nın aşağı kesimlerinde arpa üretimine pek rastlanmazken güneye gidildikçe Şavşat, Tortum, Oltu ve İspir Kazaları'nda buğdaya nazaran arpa üretimi halk tarafından daha çok yapılmaktaydı. Yazlık olarak üretilen arpa, Borçka ve Artvin Vilâyeti'nin sahilindeki kazalarda iklimin de etkisiyle hiç yapılmamaktaydı. Çavdar üretimi Orta ve Aşağı Çoruh Havzası'nın güneyinde Oltu, Tortum ve İspir Kazaları'nda çok yaygın olmasına rağmen Artvin Vilâyeti'nde pek rağbet

[1900] A. Us, **İstanbul'dan Çoruh'a**, s.125-126; **Halk**, 17.06.1948, s.2.
[1901] Asım Us, **1930-1950 Atatürk, İnönü, İkinci Dünya Harbi ve Demokrasi Rejimlerine Giriş Devri Hatıraları**, Doğruluk Matbaası, İstanbul, 1966, s.76.
[1902] K. Arınç, **Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri I. Kıyı Bölgeleri**, s.256.

görmemekteydi. Çavdar bitkisi daha çok hayvan yemi olarak kullanıldığından Çoruh Vadisi'nde zaten çok kıt olan arazinin çavdar ekimine tahsis edilmesi ekonomik getirisi olmadığından geri planda tutulmuştu[1903].

Mısır üretimi Çoruh Vadisi'nin aşağı kesimlerinde bulunan geniş arazilerde yapılmaktaydı. Özellikle bu arazinin olduğu yerler yağışın fazla düştüğü yerler olduğundan su isteği fazla olan mısır bitkisinin en iyi yetişme yerleriydi. Artvin Vilâyeti'nde % 27'lik oranla en fazla mısır üretimi yapılan yer Arhavi Kazası'ydı. Borçka Kazası'ndan güneye gidildikçe mısır üretimi azalmaktaydı. Tortum Kazası'nın güneyinde mısır üretimine rastlanmıyordu. 1924 yılında Artvin Vilâyeti genelinde 5.700 hektar arazide mısır üretimi yapılmaktaydı. Borçka Kazası'nda mısır ekilen saha 1970'li yıllarda 4.000 hektara yaklaşırken günümüzde bu araziler yerini büyük oranda çay ve fındık tarımına bırakmıştı[1904].

Pirinç üretimi Orta Çoruh Havzası'nda Tortum Gölü'nün kuzeyindeki Tev Köprüsü'nden itibaren üzümle birlikte pirinç ekimi de yapılmaktaydı. Kuzeye doğru sahası genişleyen pirinç ekimi Oltu Çayı ile Çoruh Irmağı'nın birleşim noktası olan su birleşiminden itibaren Yusufeli Kazası'na doğru daha da artıyordu. Bölgede genellikle Tosya pirinci cinsi ekilmekteydi. Baklagiller üretimi Çoruh Havzası'ndaki arazinin azlığı nedeniyle yeterli arazi tahsisi yapılamamakta, sadece bölgenin milli yemeği olan fasulye üretimi bölgede yeterli miktarda yapılmaktaydı. Bakla, bezelye ve mercimek gibi sebzelerin üretimi ise yok denecek miktardaydı. Artvin Vilâyeti'nde fasulye % 47'lik oranla en fazla Yusufeli Kazası'nda üretilmekteydi. Üretim bölge ihtiyacından çoğu zaman fazla yapılmaktaydı. Tüketim fazlası ürün civar vilâyetlerden gelen tüccarlara satılmaktaydı[1905].

Patates üretimi Osmanlı Devleti'nin bu araziyi hâkimiyeti altında tuttuğu XIX. yüzyılın başlarından itibaren yapılmaktaydı. Daha çok Artvin'in köylerinde aile içi ihtiyacı karşılamak amacıyla üretimi yapılmaktaydı; ancak Ardanuç ve Şavşat Kazaları'nda *"mezralar şeridi"* diyebileceğimiz rakımlardaki köylerde tüketim fazlası üretim yapıldığından bu ürün fazlası diğer vilâyetlerden gelen alıcılara satılmaktaydı. Patates en fazla % 32'lik oranla Ardanuç Kazası'nda yetiştirilmekteydi. Artvin Vilâyeti'nde yem bitkileri üretiminde çayır, yonca, korunga ve fiğ yetiştirilmekteydi. Çayır, Artvin Vilâyeti'nin bütün bölgelerinde, yonca ve korunga Hopa ve Arhavi

[1903] A. Gündüz, **Çoruh Havzası ve Artvin**, s.225-226.
[1904] A. Gündüz, **Çoruh Havzası ve Artvin**, s.226-227.
[1905] A. Gündüz, **Çoruh Havzası ve Artvin**, s.227.

dışındaki kazalarda, Fiğ ise Ardanuç, Şavşat, Borçka ve Yusufeli Kazaları'nda yetiştirilmekteydi. Yem üretimi ihtiyacı karşılayamadığından Kars ve Erzurum Vilâyetleri'nden Artvin'e yem getirilmekteydi[1906].

Artvin Vilâyeti'nde sebze üretimi yapılan arazi 16.950 dekardı. Artvin Vilâyeti'nde genel tarım arazisinin azlığına paralel olarak sebze üretimine ayrılabilen saha da azdı. Artvin Merkez, Ardanuç ve Yusufeli Kazaları'nda kısmen pazarlamaya yönelik üretim yapılmaktaydı. Artvin Vilâyeti'nin sebze ihtiyacını büyük ölçüde kendi üretimi ile karşılanmaktayken az miktarda da komşu vilâyetlere sebze satılmaktaydı. Sebze üretiminde meyvesi yenebilen türler ilk sırayı almaktaydı. Domates % 52, biber % 70 ve taze fasulye % 63'lük payla Yusufeli Kazası'nda yetiştirilirken, Lahana % 67, taze soğan % 53'lük payla en fazla Şavşat Kazası'nda yetiştirilmekteydi[1907].

Artvin Vilâyeti'nde meyve yetiştiriciliği ilkim ve toprak özellikleri bakımından çok çeşitlilik gösterdiğinden özellikle Çoruh Havzası'nın orta kesiminde belli başlı bölgesel ürünler haricinde neredeyse bütün meyve türleri yetiştirilmekteydi. Artvin arazinin kırık ve parçalı olması toplu meyvecilik ve bağcılık yapılmasını engelleyen önemli bir faktörlerin başında gelmekteydi. Artvin Vilâyeti'nin bütün kazalarında çok değişik türlerde yabani ağaçlar yetişmekte olup, bu ağaçlar aşılanarak ıslah edilmekte ya da bu ağaçlardan tabii olarak faydalanılmaktaydı. Toplam meyve ekim alanı 54.010 dekardı. Bu alanın % 92'si kuru, % 8'i sulu tarım arazisiydi. Elma üretimi %25'lik oranla en fazla Ardanuç Kazası'nda yapılmaktaydı. Bölgedeki elma potansiyeli Cumhuriyetin ilk yıllarında dikkat çekmiş, bu nedenle de 1939 yılında Artvin sahilinde bir marmelat fabrikası kurulmuş; ancak o dönemin şartlarıyla bu fabrikada üç yıl üretim yapılabilmişti. Armut üretimi % 25'lik oranla en fazla Şavşat Kazası'nda şeftali üretimi % 34'lük oranla en fazla Ardanuç Kazası'nda, kiraz üretimi % 47'lik oranla en fazla Şavşat Kazası'nda yapılmaktaydı[1908].

Zeytin ve zeytinyağı üretimi Artvin Vilâyeti'nin Oltu Çayı ve Çoruh Nehri'nin birleştiği yerden başlayan Çoruh Nehri boyunca Uzundere Kazası'na kadar yapılabilmekteydi. Zeytin ağacı Çoruh Nehri'nin her iki vadi yamacında 600 m. rakıma kadar yetişmekteydi. 1924 yılında zeytin üretimi Artvin Vilâyeti'nde 32 tondur ve % 58'lik oranla Artvin Merkez Kazası'nda yetiştirilmekteydi. Sofralık zeytin üretiminden başka aileler kendi ihtiyaçları dışında bir kısım zeytinyağı üretimini geleneksel

[1906] A. Gündüz, **Çoruh Havzası ve Artvin**, s.227.
[1907] A. Gündüz, **Çoruh Havzası ve Artvin**, s.227.
[1908] A. Gündüz, **Çoruh Havzası ve Artvin**, s.228-229.

metotlarla kendi imalathanelerinde yapmakta ve piyasaya satmaktadırlar. Artvin Vilâyeti'nde turunçgil yetiştirmek için büyük ekim alanları bulunmamakla birlikte sahil kesiminde genellikle mandalina, çay, mısır tarlaları ve bostanlıklar mevcuttu. Portakal ağacı soğuktan az etkilendiğinden 500-600 m. rakımlara kadar ekilebilmekteydi ve daha çok ambalajlanmak suretiyle Samsun ve Trabzon gibi tüketim merkezlerine pazarlanıyordu. Mandalina % 78'lik ve portakal % 67'lik payla en fazla Hopa Kazası'nda yetiştirilmekteydi. Fındık, Çoruh Havzası'nda sahilden itibaren Artvin Vilâyeti'nin hemen her kazasında orman alt sınırına kadar yetiştirilebilirdi. Sahilden 800 m. rakım ideal yetişme alanıydı. Çoruh Vadisi'nde en fazla üretim % 74'lük payla Borçka Kazası'nda yapılmaktaydı[1909].

Üzüm, Artvin Vilâyeti'nde % 67'lik payla en fazla Yusufeli Kazası'nda yapılmaktaydı. Berta Çayı boyunca yüksek rakımlara ulaşamasa da Şavşat, Ardanuç ve Yusufeli'ne bağlı Barhal Çayı boyunca 1.600 m. rakımlarda dahi yetiştirilmekteydi. Üzüm bu bölgede genel olarak yaş olarak tüketilmekteydi. Cumhuriyetin ilk yıllarında bölgede üzüm yaş olarak ihraç edildiği gibi yılda ortalama 15-20 litre şarap ve şıra üretilip mahalli olarak tüketilmekteydi. Ayrıca yörede uzun yıllar üretim sırasında çıkan posadan rakı ve meses denen içki üretimi de yapılmaktaydı. Ayrıca üzümden elden edilen pekmez, küme ve pestil gibi ürünler de çevredeki vilâyetlere satılmaktaydı. İncir, kumlu toprakları sevmesi sebebiyle Artvin Vilâyeti'nin sahil kesiminde pek fazla yetiştirilmiyordu. Yalı boyunda ve akarsu kenarlarında bir miktar bulunuyordu. Çoruh Vadisi boyunca Hopa-Borçka yolundaki Düzhanlar mevkiinden başlayıp, 800-900 m. rakımlara kadar çıkar ve Çoruh Nehri boyunca Yusufeli, Sarıgöl ve Tortum Gölü kıyısına kadar uzanan bir yetişme alanına sahipti. İncir genellikle kurutularak tüketiliyordu[1910].

Çay, Artvin Vilâyeti'nde 1955 yılında Kemalpaşa Beldesi'nde başladı ve iç kesimde Madarit'e kadar genişledi. Sahil kesiminde daha toplu olan çay bahçeleri, Çoruh Vadisi'nde dağınık ve parçalı parseller halindeydi. Çoruh Havzası'nda Borçka-Madarit arasında çay üretimi yapılmaktaydı. Artvin Vilâyeti'nde üretilen yaş çaylar devlet ve özel sektöre ait çay fabrikalarında işlenmekte, paketleme işlemi ise vilâyet dışında yapılmaktaydı. Endüstri bitkisi olan tütün Artvin Vilâyeti'nin Merkez, Borçka ve Ardanuç Kazaları'nda yetiştirilmekteydi. 1960'lı yıllara kadar tütün üretimi yörede çok önemli bir geçim kaynağı iken bu dönemde görülen maviküf hastalığı nedeniyle

[1909] A. Gündüz, **Çoruh Havzası ve Artvin**, s.229-230.
[1910] A. Gündüz, **Çoruh Havzası ve Artvin**, s.230.

tütün üretiminde zararlar olduğundan birçok aile tütün üretiminden vazgeçmişti. Artvin Vilâyeti'nde 1924 yılında tütün üretim alanı 500 hektar ve 205 tondu[1911].

Seracılık faaliyetleri Artvin Vilâyeti'nin yalnızca Merkez, Ardanuç ve Yusufeli Kazaları'nda gelişme imkânı bulabilmişti. Artvin Vilâyeti arazisinin çok engebeli olması nedeniyle tarımsal alet ve makine kullanımında 1970'li yıllara kadar zorluklar yaşanmaktaydı. Artvin Vilâyeti'nde tarımsal faaliyetler geleneksel metotlarla ve ilkel usullerle yapılmaktaydı. Bu nedenle de tarımsal faaliyetlerde istenilen ürün artışları sağlanamamıştı. Tarımsal faaliyetlerde yaşanan diğer önemli sorunda sulama tesislerinin yeteri kadar olmamasıydı. Artvin Vilâyeti'nde mevcut bulunan sulama kanallarının tamamına yakını Osmanlı Devleti döneminde yapılmıştı. Geleneksel sulama kanallarından istenilen verim alınamamakla birlikte her yıl bu kanalların tadilat ve yenilemelerine de bir sürü para ve emek harcanıyordu. Hal böyleyken sulanan arazilerin yeterli olamaması ürün çeşitliliğini ve miktarını da olumsuz etkiliyordu[1912].

3- Artvin Vilâyeti'nde Hayvancılık ve Ormancılık Faaliyetleri

Türkiye'de hayvancılık faaliyetlerine genel olarak bakıldığında Artvin Vilâyeti birçok vilâyetten iyi durumdaydı. Hayvancılık faaliyetleriyle uğraşan kişiler bunun yanında tarımda yapmaktaydılar. Vilâyetlerde hayvan miktarları istenilen seviyelerde olsa da hayvanların cinsi yeteri kadar yoktu. Hayvancılıkta pazarlamadan ziyade insanlar kendi ihtiyaçları doğrultusunda bu faaliyetleri yapmaktaydılar. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde hayvancılık faaliyetleri sahil kesimiyle mikro klima iklim özelliklerinin olduğu bölgelerde fazla gelişme göstermemişti. Bu kesimlerde Karadeniz halkı daha çok ziraat işleriyle uğraşmışlardı. Artvin Vilâyeti'nin Ardanuç, Murgul ve Şavşat Kazaları'nda hayvancılık faaliyeti önemli oranlarda yapılmaktaydı. Hemşin ve Hopa Kazaları'ndaysa tarımsal faaliyetler ön plandaydı[1913]. Artvin Vilâyeti'nde hangi hayvan türlerinin yetiştirildiğine bakacak olursak;

Koyun; Artvin Vilâyeti'nde olduğu gibi tüm Çoruh Havzası'nda yaygın olarak besleniyordu. Bununla birlikte İspir Kazaları ile Ardanuç'ta diğer kazalara göre daha fazla beslenmekteydi. Artvin'in arazi yapısının dağlık olması, çayır ve meralarında yeteri kadar olmaması nedeniyle büyükbaş hayvancılık yerini daha çok küçükbaş

[1911] A. Gündüz, **Çoruh Havzası ve Artvin**, s.232.
[1912] A. Gündüz, **Çoruh Havzası ve Artvin**, s.234.
[1913] A. Gündüz, **Çoruh Havzası ve Artvin**, s.237.

hayvancılığa bırakmıştı. Ayrıca koyunun uzun süre ahırda kalmasına gerek olmadığından Artvin halkı daha çok koyun besiciliğine ağırlık vermişti[1914].

Kıl Keçisi; Çoruh Havzası halkının başlıca geçim kaynağı kıl keçisi besiciliğiydi. Kıl keçisi, Çoruh Havzası'nın yüksek kesimlerinde, bilhassa Yusufeli ve İspir Kazaları'nda fazlaca beslenmekteydi. Kıl keçisi besiciliği kolay yapılan bir besicilik olmasının yanında Artvin Vilâyeti'nde eğimli araziye de uygun bir besicilik olmasından dolayı çok rağbet görüyordu. Çoruh Havzası'nda bulunan ormanlara bu hayvan zarar verse de bu besicilik bölgede en çok yapılan hayvancılık faaliyetlerinin başında gelmekteydi[1915].

Sığır; Artvin Vilâyeti'nden koyun besiciliğinden sonra en çok yapılan besicilik türü sığır besiciliğiydi. Çoruh Havzası'nın neredeyse her yerinde beslenebilen bu hayvan özellikle Ardanuç ve Şavşat Kazaları kültür ırkı sığır için en müsait yerlerdi[1916].

Manda; Artvin Vilâyeti'nde besiciliği yapılan bir tür de manda daha çok sütü için beslenmekteydi. Manda besiciliği daha çok Ardanuç ve Şavşat Kazaları'nda yaygındı. Türkiye'nin başka yörelerinin aksine Çoruh Havzası'nın orta ve aşağı kesimlerinde erkek manda besiciliği yapılmamaktaydı[1917].

Tavukçuluk; Artvin Vilâyeti'nde tavukçuluk faaliyetleri 1990'lı yıllarda yaygınlaşmıştı. Öncesinde insanlar kendi ihtiyaçları için tavuk yetiştirmişler ve bu tavukları da satmaktan ziyade kendi tüketimleri için beslemişlerdi[1918].

Su ve alabalık üretimi; Artvin Vilâyeti'nde yüksek debili akarsular ve bu akarsuların su toplama havuzlarında birçok küçük dere bulunmaktaydı. Bu akarsuların su sıcaklığı alabalık üretimine uygun olduğundan üretimi fazla yapılmaktaydı. 1980'li yıllara kadar ön planda olmayan su ürünleri ve alabalık tesisleri sonraki süreçte vilâyetin ekonomisine önemli katkılar sağlamıştı[1919].

Arıcılık; Çoruh Vadisi boyunca doğanın çok az kirlenmiş olması nedeniyle arıcılık faaliyetleri bölgede öne çıkmıştı. Arıcılık için özellikle Artvin'in güney yörelerinin uygun iklim ve bitki varlığına sahip olması, yörede ıhlamur, kestane ve akasya ağaçlarının bulunması nedeniyle bölgenin en önemli faaliyetlerinin başında gelmekteydi. 1960'lı yıllarda başlayan arıcılık faaliyetleri Tarım İl Müdürlüğü'nün

[1914] A. Gündüz, **Çoruh Havzası ve Artvin**, s.237.
[1915] A. Gündüz, **Çoruh Havzası ve Artvin**, s.238.
[1916] A. Gündüz, **Çoruh Havzası ve Artvin**, s.238.
[1917] A. Gündüz, **Çoruh Havzası ve Artvin**, s.239.
[1918] A. Gündüz, **Çoruh Havzası ve Artvin**, s.243.
[1919] A. Gündüz, **Çoruh Havzası ve Artvin**, s.246.

teşvikleriyle daha gelişmiş, vilâyet bal üreticiliği ve satıcılığı konusunda hatırı sayılır bir konumuna yükselmişti[1920].

Artvin Vilâyeti, Doğu Karadeniz ile Doğu Anadolu Bölgesi'nin sınırında olan bir konumdaydı. Artvin arazisinin % 55'i ormanlarla kaplı ve Türkiye'nin ormancılık yönünden en zengin yerlerinin başında gelmekteydi. Türkiye genelinde kişi başına düşen ormanlık alan 0,345 iken Artvin'de kişi başına düşen ormanlık alan 2,213 hektardı. Artvin Vilâyeti'nde yapılan ormancılık faaliyetleri Artvin Orman Genel Müdürlüğü ve Orman Bakanlığı'nın Doğu Karadeniz Orman Bölge Müdürlüğü'ne bağlı Artvin Ağaçlandırma Baş Mühendisliği, Artvin Orköy Başmühendisliği ve Milli Parklar Başmühendisliği kontrolü altında yürütülmekteydi. Artvin Orman Bölge Müdürlüğü 1967 yılında kuruldu ve bu müdürlük yedi işletme müdürlüğüyle birlikte çalışmaktaydı[1921].

C- GİRESUN VİLÂYETİ'NDE TARIM VE HAYVANCILIK İŞLERİ

Giresun Vilâyeti'nin en önemli gelir kaynağını tarım ve hayvancılık faaliyetleri oluşturuyordu. Giresun, Trabzon Vilâyeti'nden ayrıldıktan sonra yüzölçümü 4.900 km^2'ydi, bu arazinin 1927 yılı itibariyle ekilebilen kısmı 390 km^2, dağlık ve taşlık arazi 1.250 km^2, sadece fındık yetiştirilen kısmı 1.890 km^2 ve ormanlık alan 123 hektardı. Bu arazilerin dışında kalan arazi meraydı. 1927 yılı itibariyle Giresun Vilâyeti'ndeki ormanlık alanlardan yılda 690 m. kereste ve 7.900 kantar odun alınmaktaydı. Ayrıca Giresun Vilâyeti'nde tarımsal üretim de ilk sırayı fındık yetiştiriciliği almaktaydı. Fındığın yanında Cumhuriyet'in ilânından önce tahıl, mısır, arpa, yulaf, patates ve baklagiller de yetiştirilmekteydi[1922].

Vilâyette tarımsal üretim için en uygun araziler Alucra ve Şebinkarahisar Kazaları'nda bulunuyordu. Bu kazalarda özellikle arpa, buğday ve yulaf yetiştiriciliği ön plandaydı. Alucra ve Şebinkarahisar Kazaları'nın ekili arazisi 25.865 hektardı. Vilâyet genelinde mısır yetiştiriciliği daha çok kıyı ve kıyıya yakın yerlerde yapılmaktaydı. 1950'li yılların başında yaklaşık 32.000 hektar mısır ekim alanı vardı ve burada yetiştirilen ürün Giresun halkının % 30'luk ihtiyacını karşılıyordu. Geriye kalan

[1920] A. Gündüz, **Çoruh Havzası ve Artvin**, s.247.
[1921] A. Gündüz, **Çoruh Havzası ve Artvin**, s.249.
[1922] *"Giresun"*, **Yurt Ansiklopedisi**, V, s.3132; **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi**, 1928, s.1167; Hadiye Yılmaz, *"T.C. Devlet Salnamesi 1928'e Göre Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Giresun Vilâyetinin Ekonomik ve Sosyal Varlığı"*, **International Periodical For The Languages, Literature and History Of Turkish or Turkic**, XI, (Fall-2016), p. 170.

% 70'lik ihtiyaç ise dışarıdan ithal ediliyordu. Fındık ise 1950'li yılların başında 50 bin hektar arazide ekiliyordu[1923].

1- Giresun Vilâyeti'nde Fındık Tarımı

Giresun Vilâyeti özellikle yetiştirdiği fındıktan dolayı öncelikli olan bir yerdi. Burada yetiştirilen fındığın kaliteli olması nedeniyle yetiştirilen fındık daha çok dışarıdan talep ediliyor ve ürünün büyük kısmı ihraç ediliyordu. 1929 yılında 8.400 yon mısır ve 4.000 ton fındık üretilen Giresun Vilâyeti'nde[1924], 1952 yılında fındık üretimi 30 bin tona ulaşmıştı[1925].

Fındık üretimiyle ilgili olarak Cumhuriyet'in ilânından sonra Mustafa Kemal Atatürk, Giresun başta olmak üzere fındık üretim birlikleri kurulması yönünde görüş bildirmiş, 2 Kasım 1935 tarihinde Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ve Tarım Satış Kooperatifleri Ana Mukavelesi adını taşıyan 2834 sayılı kanun kabul edilerek yürürlüğe girdi. Bu kanuna göre 14 Haziran 1938'de Ordu Vilâyeti'nde, 17 Haziran 1938'de Giresun Vilâyeti Merkez, Bulancak ve Keşap Kazaları'nda ve son olarak da 7 Temmuz 1938'de Trabzon Vilâyeti'nde fındık kooperatifleri kurulmuştu. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde kurulan bu 5 kooperatif 28 Temmuz 1938'de birleştirilerek kısa adı *"FİSKOBİRLİK"* olan *"Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği"*ni kurdu. FİSKOBİRLİK'in amacı fındık ürününü ve üreticisi her türlü olumsuzluktan korumak ve oluşabilecek olumsuzluklara karşı tedbirler almaktı[1926].

7 Nisan 1938 tarihli ve 2/8455 sayılı kararname ile yürürlüğe giren *"Tevzi-i Arazi Talimatnamesi"* ve 17 Mart 1940 tarihli ve 2/14197 sayılı kararname ile yürürlüğe giren *"Toprak Tevzi Talimatnamesi"* gereğince kurulan komisyonlar eliyle 1938-1943 yılları arasında Giresun Vilâyeti'nde bulunan muhtaç çiftçilere hazine malından toprak dağıtımı yapıldı. Bu kapsamda 12.781 aile bu dağıtımdan yararlanarak toprak sahibi olmuştu[1927].

Giresun Vilâyeti'nde tarım ve hayvancılığın yanı sıra ticarette önemli bir geçim kaynağıydı. Ticarette özellikle ihraç ürünlerinin başında fındık vardı. Giresun

---

[1923] V. Harris, **The Report Of The Last British Consul in Trabzon…**, s.117.
[1924] Mehmet Zeki, **Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi**, Hamit Matbaası, İstanbul, 1932, s.908.
[1925] V. Harris, **The Report Of The Last British Consul in Trabzon…**, s.117.
[1926] **www.fiskobirlik.org.tr/tarihcemiz/**(Erişim Tarihi: 30.01.2018); M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.212; Murat Taşkın, **Trabzon Ticaret-Tarım Fındık Çay**, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası, Trabzon Ticaret Borsası, Trabzon Esnaf ve Sanatkârlar Odası Birliği, Doğu Karadeniz İhracatçılar Birliği, Trabzon, 2008 s.50; Ahmet Ulusoy, **Trabzon Ekonomisine Alternatif Bakış**, Celepler Matbaacılık, Trabzon, 2002, s.47, 59.
[1927] M. Aldan vd., **Cumhuriyetin 50. Yılında Giresun: 1973 İl Yıllığı**, 1973, s.200.

Limanı'ndan 1951 yılında ihraç edilen fındık yaklaşık 6.500 tondu. Fındığın dışında balık yağı ve yumurta da önemli ihraç ürünlerindendi[1928].

2- Giresun Vilâyeti'nde Hububat ve Baklagiller Tarımı

Hububat tarımı denildiğinde Giresun'da ön planda mısır tarımı gelir. Giresun tarım arazisinin % 40'a yakını mısır ekiminde kullanılmaktaydı. Elde edilen mısır, bir kısım ailelerin yıllık ekmek ihtiyacını karşılamaktaysa da bu aileler kendi yetiştirici durumlarından vazgeçerek fırınlarda pişirilen ekmeğe dönmüşlerdi. Giresun'da buğday tarımı mısırdan sonra gelir. Giresun arazisinin % 35'den fazlası buğday ekimine ayrılmıştır; ancak bu oran Giresun geneline ait olup sahilde olmamakla birlikte Şebinkarahisar, Alucra ve Dereli Kazaları'nda fazla miktarda buğday tarımı yapılmaktaydı. Arpa ve çavdarın da en çok yetiştirildiği yerler Şebinkarahisar ve Alucra Kazaları'ydı. Giresun arazisinin % 19'unda arpa ve çavdar ekimi yapılmaktaydı. Arpa, çavdara göre gelir olarak daha çok ekilmekteydi[1929].

Giresun'da bakliyat tarımı yapılmaktaydı ve en çok tarımı yapılan ürün de fasulyeydi. Bakliyat tarımı ekonomik getirisi çok olmadığından halkın ihtiyacını karşılayacak düzeylerin üzerine çıkmış ürünlerden değildi. Hatta bu bakliyat ürünlerinin hepsi vilâyet ihtiyaçlarını karşılayamamıştır. İhtiyacı karşılayamayan ürünler dışarıdan ihraç edilen ürün özelliklerindeydi[1930].

3- Giresun Vilâyeti'nde Çay Tarımı

Giresun Vilâyeti'nde tarımsal faaliyetlerin başında fındık, mısır, buğday, yulaf, baklagiller, sebze ve meyveler gelirken ayrıca çay üretimi de yapılmıştı. Özellikle tek mahsule dayalı tarımsal faaliyetlerin bölge ekonomisinde olumsuzluklar yaratmasından dolayı bölge de çay üretimi devlet tarafından teşvik edildi. Bu kapsamda TBMM'de 1940 yılında çıkarılan 3788 sayılı kanunla çay üretim sahaları olarak Artvin, Giresun, Ordu, Rize ve Trabzon Vilâyetleri'nde 300.000 dekarlık sahada çay üretimi yapılabilmesinin önü açıldı. 1940 yılında çıkarılan yasaya rağmen Giresun Vilâyeti'nde çay üretimine 1953 yılında 23 çiftçilikle uğraşan ailelerin birer dekarlık arazileri üzerinde deneme yapılarak başlandı[1931].

[1928] V. Harris, **The Report Of The Last British Consul in Trabzon…**, s.120.
[1929] S. Karaibrahimoğlu, **Giresun (Bütün Yönleriyle ve Kazaları İle)**, s.134-135.
[1930] S. Karaibrahimoğlu, **Giresun (Bütün Yönleriyle ve Kazaları İle)**, s.135.
[1931] **Karadeniz**, 19 Ekim 1955.

Çay tarımı Giresun'da il defa 1953 yılında denenmiş, 1956 yılında da üretimine başlanmıştır. Giresun'da çay tarımını Ziraat Araştırma Enstitüsü üstlenmiş, bu enstitü Giresun'un kazalarında birer çay memurluğu açmış ve köylerde de yeter sayıda bilirkişiler göndermek suretiyle üretim esaslarına geçilmişti. Burada üretilen çayın işlenmesi işiyle Gümrük ve Tekel Bakanlığı ilgilenmiştir[1932].

1954 yılına gelindiğinde bu deneme çiftliklerinin sayısı 23'ten 68'e yükseltildi. 1955 yılında Tarım Bakanlığı'nın görevlendirdiği uzmanlar tarafından incelenen bu çay deneme çiftliklerinde verilen olumlu raporlar üzerine Giresun Vilâyeti 6754 sayılı kanun gereğince çay ekim alanları kapsamına alınmış ve 1956 yılı itibariyle de Giresun Vilâyeti'nde çay ziraatına başlanmıştı[1933].

Giresun'da 1956 yılında üretimine başlanan çayın teknik ve ekonomik yönleriyle 1959 yılında işletmeye açılan Tirebolu Çay Fabrikası ilgilenmiştir. Tirebolu Çay Fabrikası'nın çay ekim alanı olarak Trabzon-Ordu arası olarak belirlenmiştir[1934].

4- Giresun Vilâyeti'nde Sebzecilik ve Meyvecilik Faaliyetleri

Giresun Vilâyeti'nde sebzecilik bakımından birçok türde bitki vardı. Yetiştirilecek olan topraklar her türlü bitkinin yetiştirilmesine elverişliydi. Ancak Giresun'da arazinin engebeli olması yetiştirilen sebzelerin sevk edilmesinde veya konserveciliğinin yapılmasını olumsuz etkiliyordu. Elde edilen sebzeler vilâyetin ihtiyaçlarını karşılayamamakta, Giresun'da kurlan Pazar yerlerine daha çok Samsun yöresinden sebze getirilmekteydi. Giresun'da özellikle Kara Lahana yetiştiriciliği ön planda olmuştur. Kara Lahananın yanında domates, fasulye, kabak, salatalık, patlıcan, pırasa, bezelye, barbunya, bakla, ıspanak, dolma biber, sivri biber, pazı, kıvırcık, marul, turp ve sarımsak da yetiştirilmiştir. Giresun Vilâyeti sebze yetiştiriciliğinin yanında meyve yetiştiriciliği içinde elverişli bir yerdi. Fakat alanın dar olması meyveciliğin gelişmesine olanak vermemekteydi. Giresun'da ön planda tutulan meyve fındıktır. Fındıktan sonra en çok elma ağacı vardı. Elmadan sonra armut gelmekteydi. Elma ve armuttan sonra kiraz, incir, ceviz, şeftali, erik, mandalina, kestane, vişne, ayva, kayısı, kızılcık, portakal, badem, zerdali, nar, zeytin ve karayemiş (taflan) diğer meyvelerdir. Ayrıca Giresun'un sahil kesiminde çilek de yetiştirilmiştir[1935].

[1932] S. Karaibrahimoğlu, **Giresun (Bütün Yönleriyle ve Kazaları İle)**, s.136.
[1933] **Karadeniz**, 19 Ekim 1955.
[1934] S. Karaibrahimoğlu, **Giresun (Bütün Yönleriyle ve Kazaları İle)**, s.136.
[1935] S. Karaibrahimoğlu, **Giresun (Bütün Yönleriyle ve Kazaları İle)**, s.137-138.

Giresun'da endüstri bitkileri ekim alanının % 43'lük kısmına yakını patates için ayrılmıştı. Ancak Giresun'da üretilen patates vilâyet tüketimine yetmemiştir. Soğan haricinde kalan sarımsak, tütün ve kenevirse çok az yetiştirilen ürünler olmuştur[1936].

1923-1933 yılları arasındaki dönemde Giresun Vilâyeti'nin tarımsal arazisinin 10-20 hektarlık bölümünde elma, fındık, fıstık, kayısı, incir ve zeytin ürünleri üzerinde çalışan Meyvacılık İstasyonları oluşturuldu. Bu istasyonlardan Giresun Vilâyeti dışında Antalya, Aydın, Gaziantep ve Malatya Vilâyetleri'nde de açıldı[1937].

Tablo 35. 1938-1943 Yılları İtibariyle Giresun Vilâyeti Özelinde Topraksız Çiftçi Ailelerine Dağıtılan Toprak Durumu[1938]

Kaza Adı	Parsel Sayısı	Miktar (Dekar)	Köy Sayısı	Aile Sayısı
Merkez	871	5.231	36	785
Alucra	-	-	-	-
Bulancak	1.192	15.302	40	5.967
Dereli	2.271	22.221	18	1.699
Espiye	1.027	12.723	21	1.002
Görele	191	3.681	5	191
Keşap	654	4.829	18	769
Şebinkarahisar	2.476	17.389	30	1.923
Tirebolu	439	2.397	18	445
Toplam	8.121	83.773	186	12.781

5- Giresun Fındık Araştırma Enstitüsü

Giresun'da 1943 yılında Tarım Bakanlığı'na bağlı BahçeKültürleri İstasyonu kurulmuştu. 140 dönüm arazi üzerine, özellikle fındık tarımı konusunda çalışmalar yapan bu kuruluşun arazisi Batlama Deresi vasıtasıyla sulanmaktaydı. Bahçe Kültürleri İstasyonu'nda fındık türleri üzerinde araştırmalar yapılıyor, fındık üreticisine fındık yetiştirme yöntemleri gösteriliyordu. Ayrıca meyve fidanları yetiştirmek suretiyle halkın meyvecilik bilgisi de arttırılıyordu. Günümüzde bu istasyonun yerine Fındık Araştırma

[1936] S. Karaibrahimoğlu, **Giresun (Bütün Yönleriyle ve Kazaları İle)**, s.137.
[1937] Z. Toprak, *"Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler 1900-1950"*, s.22.
[1938] M. Aldan vd., **Cumhuriyetin 50. Yılında Giresun: 1973 İl Yıllığı**, 1973, s.200.

Enstitüsü kurulmuştur. Bu enstitü fındık, meyve, çay ve tavukçuluk faaliyetleri üzerinde çalışmaktadır. Bu faaliyetler üzerinde köylüyü bilinçlendirmek ve üretimi de modernize etmek gibi önemli konular üzerinde durulmuştur. Yine enstitü Giresun'da çay ziraatinin de ne şekilde yapılması gerektiğini belirlemiştir. Giresun Fındık Araştırma Enstitüsü'nde yapılan veya yapılması gereken çalışmaların esasını, enstitü tarafından bildirilen ihtiyaçlara dayanarak Tarım Bakanlığı'nın yaptığı projeler ve Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi'ndeki çalışmalar oluşturmaktadır[1939].

6- Giresun Vilâyeti'nde Hayvancılık Faaliyetleri

Giresun Vilâyeti'nin arazi yapısı hayvancılık yapmaya pek elverişli değildi. Bundan dolayı da hayvancılık sektörü tarıma göre gelişmemişti. Osmanlı Devleti döneminde 1913 yılı verilerine göre Giresun'da yetiştiriciliği yapılan hayvan türleri ve sayıları şu şekildeydi: 1.200 baş manda, 48.084 baş sığır, 87.050 baş koyun, 26.550 baş keçi, 2.825 baş at, 3.325 baş katır, 2.805 baş eşekti olmak üzere toplamda 171.839 küçük ve büyükbaş hayvan mevcuttu[1940].

Cumhuriyet'in ilânından sonra Giresun Vilâyeti'nde hayvancılıkla uğraşan halkın büyük çoğunluğu kendi ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde bu faaliyette bulunmuştu. Hayvancılık ticari olarak yapılmıyordu. Giresun Vilâyeti hayvancılık faaliyetlerinin yapılması için uygun bir yerdi. Çünkü Giresun'un sahilinden yükselen dağlardan hemen sonra ova ve yaylalar hayvan yetiştirilmesi için uygun olan yerlerdi. Özellikle Alucra ve Şebinkarahisar Kazaları arazi şekillerinden dolayı hayvancılık için en elverişli yerlerdi. Giresun'da yetiştirilen büyükbaş hayvanlardan en çok sığır yetiştiriliyordu. Sığırdan sonra manda, at ve katır geliyordu. Az miktarda merkep de vardı. Küçükbaş hayvanlardan en çok koyun ve keçi yetiştiriliyordu. Yetiştirilen bu hayvanların et, süt, yün, kıl ve yapağısından faydalanılıyordu. Et konusunda bölge kıtlık çekmemiştir. Mezbaha kesiminin başlamasıyla kesim işleri modernleşmiştir. Giresun'da 1958 yılında Et ve Balık Kurumu tarafından soğuk hava deposu açılmış, bu depo daha sonra çalıştırılmamıştır[1941].

[1939] S. Karaibrahimoğlu, **Giresun (Bütün Yönleri ve Kazaları İle)**, s.159.
[1940] *"Giresun"*, **Yurt Ansiklopedisi**, V, s.3132.
[1941] S. Karaibrahimoğlu, **Giresun (Bütün Yönleriyle ve Kazaları İle)**, s.160.

Giresun Vilâyeti'nde sınaî hayvancılığa yönelik tesis mevcut değildi. Ayrıca bölgede yapılan hayvancılık çoğunlukla geleneksel usullere göre yapıldığından hayvancılık da verim artışı da alınamamaktaydı[1942].

1927 yılı itibariyle Giresun Vilâyeti'nde büyükbaş hayvansal üretim içinde 1.888 baş bargir/yük hayvanı, 1.530 baş kısrak, 1.072 baş merkep, 2.006 baş katır, 29.140 baş inek, 5.021 baş öküz ve 1.994 baş manda, küçükbaş hayvansal üretimde ise 87.438 baş koyun ve 25.742 baş keçi yetiştiriciliği yapıldı[1943]. Giresun Vilâyeti'nde bir yıl içinde yetiştiriciliği yapılan büyük ve küçükbaş toplam hayvan sayısı 155.831'di[1944]. 1929 yılında yük hayvanı olarak 1.800 at, 1.000 eşek, 2.500 katır bulunurken, 35.000 inek, 5.500 sığır, 2.300 manda, 95.000 koyun ve 26.500 keçi mevcuttu[1945].

7- Giresun Vilâyeti'nde Arıcılık ve Bal Üretimi

Giresun Vilâyeti'nde 1935 yılından itibaren arıcılıkla uğraşan arıcılar, arıcılık teknikleri konusunda yeteri kadar bilgiye sahip değillerdi ve bu nedenle de yaptıkları arıcılıkta yeterli ürün alamıyorlardı. 1935 yılında Giresun Vilâyeti'nde 12.635 kovandan 76,4 ton bal elde edilmişti. Bu durum 1950'li yıllara kadar devam etti. 1954 yılında Giresun Vilâyeti Teknik Ziraat Müdürlüğü'nün destekleriyle açılan kurslarda çiftçilere arıcılık teknikleri öğretilmeye çalışılmış, 1960'lı yıllardan itibaren arıcılık gereği gibi yapılmaya başlamıştı. 1940-1960 yılları arasındaki dönemde Giresun Vilâyeti'nde ortalama bal üretimi 50-70 ton civarında değişmekteydi[1946].

Arıcılık ve bal üretimi Giresun Vilâyeti'nde çok eski dönemlerden itibaren yapılan hayvancılık faaliyetlerindendi. Ayrıca fenni kovanlarla yapılan arıcılık faaliyeti 1960'lı yıllardan sonra başladı[1947].

8- Giresun Vilâyeti'nde İpekböcekçiliği

Giresun Vilâyeti'nde tarımsal faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve farklı iş sahalarının oluşturulması için Giresun'da görev yapan yerli ve yabancı yöneticiler bu durumla ilgilenmişlerdi. Bu doğrultuda yapılan çalışmalardan birisi de ipekböcekçiliği faaliyetlerinin bölgede yapılmaya başlanmasıydı. Bursa İpekböcekçiliği Enstitü Müdürü

[1942] M. Şimşek, **Türkiye Kalkınma Bankası Uygun Yatırım Alanları Araştırması Giresun**, Ankara, 1998, s.30.
[1943] **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi**, 1928, s.1167.
[1944] Ebru Bayram, **Atatürk ve İnönü Dönemi Giresun'da İktisadi Hayat (1923-1950)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Giresun, 2014, s.75.
[1945] M. Zeki, **Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi**, s.908.
[1946] M. Aldan vd., **Cumhuriyetin 50. Yılında Giresun: 1973 İl Yıllığı**, 1973, s.227-228.
[1947] S. Karaibrahimoğlu, **Giresun (Bütün Yönleriyle ve Kazaları İle)**, s.161.

Tahir Ertuğrul Yetmen ve ekibinin yaptığı inceleme ve araştırmalar sonucunda Giresun Vilâyeti'nde ipekböcekçiliğinin yapılabileceği, ayrıca ipekböcekçiliğiyle ikinci bir ürünün de elde edilebileceği ortaya konmuştu. Fakat Giresun Vilâyeti'nde yapılan araştırmalar neticesinde devlet bu faaliyete istendiği şekilde destek verememiş, yeterli yatırım yapılmamış ve bu nedenle de istenilen sonuç alınamamıştı[1948].

Giresun Vilâyeti'nde ipekböcekçiliği yaygın olarak yapılmamış, ancak Giresun nüfusunun azınlığı bu faaliyetle ilgilenmişti. 1944 yılında Giresun Vilâyeti'nde ipekböcekçiliğiyle ilgilenen kişi sayısı 59'dur. Ayrıca 1944 yılında yaş koza olarak da 502 kg ürün elde edilmişti[1949].

9- Giresun Vilâyeti'nde Balıkçılık ve Ormancılık Faaliyetleri

Balıkçılık, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin sahil kesiminde önemli geçim kaynaklarının başındaydı. Giresun Vilâyeti de bölgede balıkçılığın yapıldığı önemli merkezlerin başında geliyordu. Ancak balıkçılık faaliyetlerine devlet tarafından yeterli destek sağlanamamasından dolayı bu sektör önemli gelişme gösterememiş, istenilen sonuçlar alınamamıştı. Giresun Balık İstihsal ve Satış Kooperatifi 1960 yılında kuruldu ve bu kooperatif Giresun Vilâyet Merkezi ve Bulancak Kazası'nda faaliyet göstermekteydi[1950].

Giresun Vilâyeti orman ve ormancılık faaliyetleri açısından Doğu Karadeniz Bölgesi'nin elverişli yerlerinden biriydi. Giresun Vilâyeti'nde ormancılık faaliyetleriyle uğraşan önemli bir nüfus vardı. Giresun'a bağlı köylerden 103'u orman içi yerleşim, 96'sı orman kenarı köy yerleşimi durumundaydı. 105 köy ormanlık araziye 5 km.'lik yakınlıkta, 194 köy ise 5 km.'den daha uzak konumdaydı[1951].

Giresun Vilâyeti'nin toplam arazisinden 244.276 hektarı ormanlık araziydi. Ormanlar deniz kıyısından başlayarak 2.000 m.'ye kadar olan yükseklikte çok sık ağaçlar şeklindeydi. 2.000 m.'nin üzerindeki arazilerde çok büyük olmayan ağaçlar yaylalar ve otlarlar bulunmaktaydı. Giresun'da toplam arazinin % 30-35'lik bölümünü ormanlar kapsamaktaydı. Ormanların içerisinde ibreli, yapraklı ve karışık orman

[1948] **Yeşil Giresun**, 9 Nisan 1949.
[1949] A. Gülşen, **Giresun'da Sosyal, Ekonomik, Siyasi ve Kültürel Yaşam (1945-1960)**, s.170; **Tavukçuluk, Arıcılık, İpekböcekçiliği İstatistikleri (1935-1943)**, s.17-21.
[1950] M. Aldan vd., **Cumhuriyetin 50. Yılında Giresun: 1973 İl Yıllığı**, 1973, s.230.
[1951] A. Gülşen, **Giresun'da Sosyal, Ekonomik, Siyasi ve Kültürel Yaşam (1945-1960)**, s.168.

ağaçları bulunmaktaydı. 244.276 hektar ormanlık arazinin 56.159 hektarını ibreli, 89.322 yapraklı ve 98.795 hektarını da karışık ağaç türleri oluşmaktaydı[1952].

Giresun Vilâyeti'nde ormanların genel olarak durumuna bakıldığında % 25'inin normal koru, % 24'ünün bozuk alan, % 51'inin ise çok bozuk orman alanı olduğu görülmekteydi[1953].

Giresun'da en fazla ormanlık alan Alucra Kazası'ndadır. Alucra'dan sonra Dereli, Bulancak, Tirebolu, Şebinkarahisar, Görele, Giresun Merkez, Keşap ve Eynesil ormanlık alanlar bakımından yoğun yerlerdir[1954].

Giresun Vilâyeti'nde arazinin topografik yapısı çok engebeli ve dik bir yapıya sahipti. Bu durum vilâyette yapılan beşeri ve ekonomik faaliyetleri olumsuz etkilemekteydi. Giresun'da evler birbirine çok yakın konumdaydı. Tarım arazisinin de yeterli olmaması, özellikle sahile inildikçe ormanlık arazilerin hızla yok edilerek tarım arazisine çevrilmesine neden oluyordu. Özellikle bu ormanlık alanlar fındık bahçelerine dönüştürülüyordu. Yükseklere çıkıldıkça fındık tarımına uygun olmayan arazilerde ise ormanlık alanlarda tahribat yok denecek kadar azdı. Ormanlar bu bölgelerde artış göstermekteydi. Kıyı kesimlerde ormanların az olmasına ormanlık alanların fındık bahçesi yapılmasına en büyük nedendi[1955].

D- GÜMÜŞHANE VİLÂYETİ'NDE TARIM VE HAYVANCILIK İŞLERİ

1- Gümüşhane Vilâyeti'nde Tarım Faaliyetleri

Tarımsal faaliyetleri etkileyen en önemli unsur iklim ve coğrafi özelliklerdi. Aynı coğrafyada farklı iklimin yaşandığı yerlerde farklı tarımsal faaliyetler yapılması ve ürün çeşitliliğinde ki farklılıklar da bundan kaynaklanıyordu. Gümüşhane Vilâyeti bu farklılıkların yaşandığı vilâyetlerden biriydi. Gümüşhane kuzeyi ve güneyi olmak üzere birbirinden tamamen farklı iki coğrafyaya sahipti. Gümüşhane Merkez Kazası ve Torul Kazası'nın olduğu kuzey bölümü dağlık ve kayalık bir arazide olduğundan dolayı buralar tarıma pek elverişli yerler değildi. Şiran ve Kelkit Kazaları'nın olduğu güney

[1952] S. Karaibrahimoğlu, **Giresun (Bütün Yönleri ve Kazaları İle)**, s.165.
[1953] M. Şimşek, **Türkiye Kalkınma Bankası Uygun Yatırım Alanları Araştırması Giresun**, s.37.
[1954] S. Karaibrahimoğlu, **Giresun (Bütün Yönleri ve Kazaları İle)**, s.165.
[1955] Halil Koca, Ramazan Sever, *"Giresun Orman Alanları ve Başlıca Sorunlar"*, **Yeşil Giresun Gazetesine Göre Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun**, Giresun 2003, s.125.

bölümünde geniş düzlükler bulunmasından dolayı tarımsal faaliyetler yapılabilmekteydi[1956].

Osmanlı Devleti'ne bağlı Trabzon Eyaleti'nin sancağı konumunda olan Gümüşhane'de toplam 1.833.489 dönüm arazi bulunmaktaydı. Bu arazinin 168.077 dönümü tarıma elverişli bahçe, çayır, otlak ve tarlalardan oluşuyordu. Gümüşhane Sancağı'nda yalnızca % 9'luk arazide tarım yapılabiliyordu. Tarımsal faaliyetler için en elverişli alanlarsa Harşit Irmağı etrafında bulunan alüvyon ovalarıydı[1957].

Tablo 36. Gümüşhane Sancağı'nın XX. Yüzyılın Başlarında Arazi Dağılımı[1958]

Kaza Adı	Tarla (Dönüm)	Orman (Dönüm)	Yaylak ve Kışlaklarla Köylere Ait Mera vb. Yerler (Dönüm)	Toplam
Gümüşhane	337.898	204.996	1.245.904	1.788.798
Torul	223.652	334.994	1.806.904	2.364.550
Kelkit	132.000	185.130	222.420	539.550
Şiran	122.760	264.880	919.600	1.307.240
Toplam	**816.310**	**990.000**	**4.194.828**	**6.000.138**

Gümüşhane Sancağı'nın kuzey bölümünde yer alan Gümüşhane Merkez ve Torul Kazaları'nda tarımsal faaliyetler ancak küçük ölçekli bahçe tarımı şeklindeydi. Bu bahçe tarımı da sadece Harşit Çayı'nın az bir yerindeki alüvyon ovalarında yapılabilmekteydi. Tarımsal arazinin azlığı nedeniyle büyük ölçekli tarım faaliyetlerinin yapılması pek mümkün değildi. Gümüşhane'de ziraatla uğraşan halk özellikle de kuzey bölümünde tarımsal faaliyetleri yaparken hem fazla emek harcıyordu hem de bu faaliyetlerde zorlanıyordu. Tarım arazisinin azlığı dolayısıyla da buraları olabildiğince zekice kullanmak zorundaydı. Özellikle kuzey bölümünde ziraatla uğraşan çiftçiler

[1956] Kemal Saylan, **Gümüşhane İdari, Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1850-1918**, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s.89; B. Nazır, K. Saylan, **Gümüşhane Tarihi (İl Oluşunun 85. Yılında Gümüşhane Tarihi…**, s.275.

[1957] Hasan Çifçi, *"E. G. Browne'nin Hatıralarında Doğu Seyahati"*, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, XII, S.28, (Ay yok-2005), s.332; Yavuz Özdemir, *"İngiliz Yarbayı Rawlinson'un Trabzon-Erzurum Yolculuğu ve Misyonu"*, **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu**, I, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 2002, s.593-598.

[1958] B. Nazır, K. Saylan, **Gümüşhane Tarihi (İl Oluşunun 85. Yılında Gümüşhane Tarihi…**, s.276.

engebeli, dağlık ve taşlık araziyi düzenleyip tarıma elverişli hale getiriyordu. Bu arazilerde özellikle arpa, buğday, çavdar, fasulye, mısır ve patates yetiştirilebilmekteydi[1959].

Gümüşhane Merkez Kazası'nda 20.000 dönüm arpa, 60.000 dönüm buğday, 50.000 dönüm çavdar, 500 dönüm mısır olmak üzere toplamda 130.600 dönüm arazi de kurum tarım yapılabilmekteydi. Torul Kazası'nda 12.500 dönüm arpa, 25.000 dönüm buğday, 6.250 dönüm çavdar ve 25.000 dönüm mısır olmak üzere toplamda 68.750 dönüm arazi de kuru tarım yapılabilmekteydi. Gümüşhane Merkez ve Torul Kazaları'nda bu ürünlerin dışında fasulye, kendir, ipek kozası, mercimek, meyve, sebze ve tütün de az miktarda yetiştirilmekteydi[1960].

Gümüşhane Sancağı'nın güney bölümünde bulunan Kelkit ve Şiran Kazaları kuzey bölümüne göre tarıma hem coğrafi hem de iklimsel olarak daha elverişliydi. Bundan dolayı güney bölümünde yaşayan halk ekonomik olarak tarım ve hayvancılık faaliyetleriyle gelir elde ediyordu. Trabzon Vilâyeti'nin sancakları arasında arazisi en az dağlık olan ve tarıma elverişli olan yer Gümüşhane Sancağı'nın bu bölümüydü. Özellikle Kelkit ve Şiran Kazaları yetiştirdiği ürünlerle Trabzon Vilâyeti'ne destek olmaktaydı[1961].

Kelkit Kazası'nda 170.000 dönüm arpa, 15.000 dönüm buğday, 30.000 dönüm çavdar, 1.400 dönüm darı ve 1.000 dönüm mısır olmak üzere toplamda 217.400 dönüm arazide kuru tarım yapılabilmekteydi. Şiran Kazası'nda 30.000 dönüm arpa, 45.000 dönüm buğday, 10.000 dönüm çavdar, 400 dönüm darı, 12.000 dönüm kapluca ve 20.000 dönüm mısır olmak üzere toplamda 117.400 dönüm arazide kuru tarım yapılmaktaydı. Gümüşhane Sancağı'nın güney bölümünde daha çok arpa, buğday, çavdar, tütün ve yonca gibi kuru tarım ürünleri yetiştirilmekteydi[1962].

Osmanlı Devleti döneminde Gümüşhane Sancağı'nda yetiştirilen tarımsal ürünleri işleyebilecek fabrikaların olmaması nedeniyle yetiştirilen ürünler köylerde yapılan değirmenlerde işleniyordu. Fabrika eksikliğinden dolayı Gümüşhane Sancağı'na bağlı köylerde birçok değirmen yaptırılmıştı. XIX. yüzyılın sonraların Gümüşhane Merkez Kazası'nda 51, Kelkit Kazası'nda 93, Kovans Nahiyesi'nde 50, Kürtün

[1959] B. Nazır, K. Saylan, **Gümüşhane Tarihi (İl Oluşunun 85. Yılında Gümüşhane Tarihi…**, s.276.
[1960] Abdülvahap Hayri, **İktisadi Trabzon**, (Haz. Melek Öksüz), Serander Yayınları, Trabzon, 2008, s.73; B. Nazır, K. Saylan, **Gümüşhane Tarihi (İl Oluşunun 85. Yılında Gümüşhane Tarihi…**, s.276-277.
[1961] Şakir Şevket, **Trabzon Tarihi**, (Haz. İsmail Hacıfettahoğlu), Trabzon Belediyesi, TAKAV Matbaası, Trabzon, 2001, s.106.
[1962] A. Hayri, **İktisadi Trabzon**, s.73; B. Nazır, K. Saylan, **Gümüşhane Tarihi (İl Oluşunun 85. Yılında Gümüşhane Tarihi…**, s.277.

Nahiyesi'nde 114, Şiran Kazası'nda 18, Torul Kazası'nda 35 ve Yağmurdere Nahiyesi'nde 35 olmak üzere toplamda 396 değirmen mevcuttu[1963].

Osmanlı Devleti döneminde Gümüşhane Sancağı'nda yapılan tarımsal faaliyetler kendi iç tüketimini karşılayamadığından dışarıdan hububat ithal ediliyordu. Özellikle Gümüşhane Sancağı'nın Torul Kazası'nda tarımsal faaliyetlerin çok kısıtlı olması nedeniyle halkın 10 aylık zahire ihtiyacı dışarıdan temin ediliyordu. Gümüşhane Merkez ve Şiran Kazaları'ndaysa yetiştirilen tarımsal ürünler iç piyasanın ihtiyaçlarının tamamına yakınını karşılamaktaydı. Osmanlı Dönemi'nde dışarıya hububat veren tek kaza Kelkit'ti. Kelkit Kazası her yıl 50 ton arpa, 100 ton buğday ve az miktarda da çavdarı Gümüşhane Sancağı'nın kaza ve nahiyelerine ihraç etmekteydi. Gümüşhane Sancağı'nda kuru tarım faaliyetlerinin yanında yapılan faaliyetlerden biri de meyve yetiştiriciliğiydi. Osmanlı Devleti döneminden itibaren Harşit Vadisi boyunca uzanan arazide kaliteli meyve yetiştiriciliği yapılmaktaydı. Harşit Vadisi boyunca uzanan meyve bahçelerinin sulama ihtiyacı Harşit Çayı'ndan temin ediliyordu. Armut, ayva, badem, ceviz, dut, elma, erik, kayısı, kiraz, şeftali, vişne ve zerdali yetiştirilen meyvelerdendi. Bu meyvelerden en çok yetiştirilen ve ihraç edilen armut ve elmaydı. Gümüşhane Sancağı'nda meyve ticareti önemli bir ekonomik kaynaktı. Özellikle İstanbul Vilâyeti'ne her sene 23.000 sandık vişne gönderiliyordu[1964].

Gümüşhane Sancağı'nda tarım ve hayvancılığın yanı sıra daha ön planda olan gelir kaynağı çıkarılan madenlerdi. Ancak burada aktif durumdaki maden ocaklarının kapanmasıyla tarım ve hayvancılık daha ön plana çıkmaya başlamıştı. Gümüşhane'de ekili arazi 64.640 hektardı ve bu arazinin % 31'inde arpa, % 56'sında buğday ve % 13'ünde burçak, çavdar, fasulye, nohut ve patates yetiştiriliyordu. Gümüşhane Sancağı'nda tarımsal faaliyetlerden sonra hayvancılık en önemli geçim kaynağıydı. Hayvancılık faaliyeti mera arazisine göre hayvan sayısı bakımından yeterli miktarda değildi. Tarım ve hayvancılığın dışında Gümüşhane Merkez ve Torul Kazaları'nda duvarcılık, köprücülük ve taşçılık meslekleri de yapılmaktaydı. Kelkit ve Şiran Kazaları'nda aba (kalın kumaş), kilim ve seccade dokumacılığı da yapılmaktaydı[1965].

XX. yüzyılın başları Anadolu'da tarımsal faaliyetler açısından önemli gelişme yaşandığı tarihlerdi. Ancak Gümüşhane Sancağı'nda bu gelişmeler olmamış, ziraatla

---

[1963] K. Saylan, **Gümüşhane İdari, Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1850-1918**, s.91.
[1964] B. Nazır, K. Saylan, **Gümüşhane Tarihi (İl Oluşunun 85. Yılında Gümüşhane Tarihi…**, s.277-279.
[1965] N. İ. Tağudar, **Gümüşhane Vilayeti Coğrafi, İçtimai ve İktisadi Durumunu Gösterir Broşür**, s.15-18.

uğraşan halk geleneksel yöntem ve aletlerle tarım yapmaya devam etmişlerdi. Gümüşhane'de yaşanan bu olumsuzluklardan dolayı bölgeye müfettişler ve mühendisler gönderilmişti. Müfettişlerin hazırladığı raporlarla 1901 yılında deneme amacıyla Kelkit Kazası'nda haşhaş tohumu ekimi yapıldı. Kelkit Kazası'nda haşhaş veriminin yüksek olmasından dolayı Trabzon Valiliği Ziraat, Maâdin ve Orman Nezareti'ne yazı yazarak Gümüşhane Sancağı'nda ekilmek üzere 20 kıyye (26 kg.) afyon tohumu talep etti. Gümüşhane'de alternatif tarım faaliyetlerinden biri de ipekböceği yetiştiriciliği oldu[1966].

16 Ekim 1936 tarihli belgede Erzurum, Kars, Ağrı ve kısmen Gümüşhane Vilâyetleri üreticilerinin devam eden yağmurlardan ve olumsuz hava şartlarından dolayı etkilenmesinden dolayı mahsullerin köylere nakledilmesi, ayrıca Erzurum, Kars ve Ağrı Vilâyetleri'ne 5'er, Gümüşhane Vilâyeti'ne 2 harman makinesi alınması gerektiği belirtilmiştir[1967].

2- Gümüşhane Vilâyeti'nde Hayvancılık ve Ormancılık Faaliyetleri

Gümüşhane, coğrafi özelliklerinden dolayı dağlık bir yapıda olduğundan hayvancılık bu bölgede önemli faaliyetlerin başında gelmekteydi. Gümüşhane'nin yüksek dağları üzerinde ve yamaçlarında bulunan mera ve su ni çayırlarda özellikle yayla hayvancılığı yapılmaktaydı. Gümüşhane genelinde çok sayıda yayla vardı. Bu yaylalarda Gümüşhane halkı başta keçi, koyun ve sığır besiciliği yapıyordu. Doğu Karadeniz'in sahil kesiminde hayvancılıkla uğraşan halk özellikle yaz mevsiminde hayvanlarını da alarak Gümüşhane'de yüksek yaylalara çıkıyorlar, burada 5 ay kadar hayvanlarını besliyorlardı. Gümüşhane Sancağı'nda XIX. yüzyılın ikinci yarısında 1.869 at, 1.309 eşek, 5.334 inek, 2.164 kısrak, 12.334 manda ve 17.520 öküz olmak üzere toplamda 40.530 büyükbaş hayvan yetiştirilmekteydi. Ayrıca 68.983 keçi ve 78.276 koyun olmak üzere toplamda 247.269 küçükbaş hayvan yetiştirilmekteydi[1968].

Ormancılık faaliyetlerine baktığımızda; Gümüşhane Sancağı'nda XIX. yüzyılın ikinci yarısında toplamda 499.000 dönüm ormanlık arazi vardı. Bu ormanlık arazilerin 205.000 dönümü Gümüşhane Merkez Kaza, Kovans ve Yağmurdere Kazası'nda, 130.000 dönümü Torul ve Kürtün Kazası'nda, 118.000 dönümü Şiran Kazası'nda ve 46.000 dönümü Kelkit Kazası'ndaydı. Gümüşhane'de ormanlık arazinin dışında Gümüşhane Kasabası'nda 4, köylerinde 19 ve Gümüşhane Merkez Kazası'nda 23 adet

[1966] B. Nazır, K. Saylan, **Gümüşhane Tarihi (İl Oluşunun 85. Yılında Gümüşhane Tarihi...**, s.283.
[1967] **BCA**, 30.10.0.0.71.465.7.
[1968] K. Saylan, **Gümüşhane İdari, Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1850-1918**, s.101.

çalılık, ayrıca Gümüşhane Kasabası'nda 4 ve Yağmurdere Kasabası da 2 olmak üzere toplamda 6 adet koruluk vardı[1969].

Dünya genelinde XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren orman ürünlerinin yeni bir ticari meta olmasından sonra, özellikle sanayileri ileri düzeyde olan Avrupa ülkelerinin ihtiyacı olan hammadde içerisinde orman ürünlerinin de olmasından dolayı Osmanlı Devleti'nin orman ve ormancılıktan elde ettiği gelir önemli derecede artmaya başladı. Ormancılık faaliyetlerinde devletin ormanları vergilendirmesi ve ormanların verimli bir şekilde kullanılması ekonomik olarak önemli bir gelir kapısını da açtı[1970].

3- Bayburt Kazası'nda Tarım ve Hayvancılık Faaliyetleri

Gümüşhane'ye bağlı Bayburt Kazası'nda tarım faaliyetleri çok iyi durumdaydı. Bayburt Ovası'nın elverişli toprakları olmasından dolayı tarımsal ürün çeşitliliği ve miktarı fazlaydı. Kuzeydoğu Anadolu'da Pasin ve Bayburt Ovaları yeterli sulamaya kavuşturuldukları takdirde Doğu Anadolu'yu besleyecek miktarda ürün yetiştirilmesi için elverişli arazilerdi. Bayburt'ta tarımsal faaliyetlerin yanı sıra rakımının yüksek olmasından dolayı hayvancılık faaliyetleri de üst düzeyde yapılabilmekteydi. Bayburt Kazası'nın geniş yayla ve meraları bulunmakla birlikte Anadolu'daki birçok vilâyet ve kazayla rekabet edebilecek durumdaydı. Bayburt'ta hayvancılık faaliyetleri XVI. yüzyıllardan itibaren önemsenmiş faaliyetlerin başındaydı. Osmanlı Devleti hâkimiyetinde olan Bayburt Sancağı'nın Kelkit, İspir ve Tercan Kazaları pazarlarında hayvan alım-satımı yapılmaktaydı. Bu durumda Bayburt'un ekonomisini önemli şekilde etkilemekteydi. Bayburt'un pazarlarında at, deve, katır, keçi, koyun, merkep ve sığır gibi hayvanlara rağbet fazlaydı. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde hayvansal vergilerin yüksek olması da hayvancılığa verilen önemi göstermekteydi[1971].

[1969] K. Saylan, **Gümüşhane İdari, Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1850-1918**, s.104-105.
[1970] Bekir Koç, *"Osmanlı Devleti'ndeki Orman ve Koruların Tasarruf Yöntemleri ve İdarelerine İlişkin Bir Araştırma"*, **OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarih Araştırmaları ve Uygulama Merkezi Dergisi**, X, S.10, (Ay yok-1999), s.151.
[1971] S. Karakoyunlu, **Bayburt Tarihi**, s.41, 43.

E- RİZE VİLÂYETİ'NDE TARIM VE HAYVANCILIK İŞLERİ

1- Rize Vilâyeti'nde Tarım Faaliyetleri

Ekonomisi tarıma dayalı Rize Vilâyeti'nde, sanayi ve ticaretin payı oldukça düşüktü. Ancak çay tarımının başlaması ve yaygınlaşmasıyla birlikte çay işleme sanayiinde ve ticari hayatta canlanma meydana geldi[1972].

Rize halkının 1830'lu yıllarda en büyük geçim kaynağı Rusya'dan gelen gurbetçiler olmuştur[1973]. Osmanlı döneminde çalışan erkek nüfusun önemli bir bölümü gurbetçi ve denizcilikle uğraşıyorlardı. Bu nedenle yörede gurbetçilerin getirdikleri ufak tefek eşyaların ticareti yapılıyordu[1974]. Rize'de tarımsal üretim olarak mısır dışında lahana ve fasulye gibi ürünlerin yıllık ihtiyacı karşılayamaması gurbete çıkma nedenlerinin başındaydı. Geçinebilmek için inek beslemek zorunda kalan halk, bu olumsuzluklara rağmen yoğurt yapıp bu yaptıkları yoğurttan yağ üretip pazarda satıyor ve zor koşullarda yaşamlarını devam ettirmeye çalışıyorlardı[1975].

1840'lı yıllara gelindiğinde Rize ziraatı ve ticareti için önemli bir gelişme yaşanmıştır. 1843 yılında Alman İmparatorunun hastalığını tedavi etmek amacıyla tedavi edici bitkileri araştırmak üzere botanikçi ve hekim Prof. Karl Koch Türkiye'ye gelmiştir. Osmanlı Padişahının iznini alan seyyah 1843 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında Rize dağlarını gezmiş ve seyahati ile ilgili notlar tutmuştur. Bu notlarda Rize'de meyve bahçelerinde bulunan armut, erik, kiraz, fındık ağaçlarından söz edilmektedir[1976].

Rize Vilâyeti Doğu Karadeniz Bölümü'nde yeşil bir sahada, küçük limanlardan birisi üzerinde kurulmuştur. Kurulduğu yer, konumu itibariyle uzun süre gelişmemiş, küçük bir vilâyet, nahiye ve kaza merkezi durumunda kalmıştır[1977]. Osmanlı Devleti döneminde Rize'nin kalkınması adına yabancı bir firmaya Rize-İspir-Erzurum karayolu projesi yaptırılmıştır[1978].

1900'lü yılların başına gelindiğinde Rize Limanı'nı bölgedeki ticari faaliyetlerde önemli bir durak konumuna gelmişti. Nitekim 1905 tarihli Trabzon Salnamesi'ne göre; Rize Limanı'na yılda 192 büyük, 1.613 küçük çapta Osmanlı yolcu gemisi uğramıştı. 73

1972 *"Rize"*, **Yurt Ansiklopedisi**, IX, s.6370.
1973 İ. Topaloğlu, **Bölge Tarihinde Rize**, I, s.174.
1974 Hakan Şeker Tavukçuoğlu, **Her Yönüyle Güneysu Rize**, Güneysu Sosyal Dayanışma ve Kültür Derneği Yayınları, İstanbul, s.107.
1975 Ali Rıza Saklı, **Türk Çayının Dünü ve Bugünü**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2008, s.28.
1976 O. N. Ak, **Rize Tarihi**, s.135-136.
1977 H. Karpuz, **Rize**, s.1.
1978 H. Karpuz, **Rize**, s.14.

Avusturya, 35 Rusya, birer de İngiliz ve Yunan vapuru gelmişti. Hopa Limanı'na bir yılda gelen gemiler ise, 4 büyük yelkenli, 234 küçük Osmanlı gemisi ve 115 Rusya bandırası taşıyan küçük gemiden oluşmaktaydı. Aynı yıllarda Hopa'ya ait 57, Arhavi'ye ait 30 ve Fındıklı'ya ait de 49 küçük gemi mevcuttu. Bu istatistiklere göre Rize'de deniz ticareti bir hayli gelişmişti[1979]. Rize Limanı'ndan çıkan 2.859.000 kuruş değerindeki malların 1.750.000 kuruşluk bölümünü keten bezi oluşturuyordu. Bunun dışında kalan bölümünü ise portakal, fasulye, armut, fındık, elma, rugan, deri, kavurma, bal ve tuzlanmış bağırsak gibi ürünler oluşturuyordu. Rize İskelesi'ne gelen 11.306.500 kuruş değerindeki malların cinsleri ise kahve, çay, şeker, zeytin, rugan, mısır, buğday, meşrubat, şayak, basma, çuval, muşamba, kibrit, mum, petrol gazı, ilaç maddesi, cam, şişe, sabun, kitap, kâğıt, demir, bakır, kereste, kireç, tuğla, deri, şahtiyan, sigara, halat ve pamuk idi[1980].

1905 tarihli Lazistan Sancağı Salnamesi'ne göre; Rize'deki arazinin uygun olmaması, halkın geçimini sağlayabilecek ekonomik faaliyetleri yapmasına elverişli değildi. Bölge coğrafyasının geneli dağlık ve taşlık olup ziraata uygun olmadığından halkın büyük kısmı Rusya, Romanya veya yurtdışında farklı ülkelere gidip buralarda rençberlik, fırıncılık, tütüncülük, biçkicilik ve taşçılık gibi ticaret veya sanayi alanlarında çalışıyorlardı. Rize Merkez Kazası'nda 1905 yılı itibariyle 16.223 ev, 500'e yakın dükkân, 5 misafirhane, 25 fırın, 10 aşçı dükkânı, 3 lokanta, 15 kahvehane mevcuttu. Yaylacılık faaliyetleri de Rize'de genellikle yapılıyordu. Rize halkı mısır darısı, fasulye, börülce ve farklı yerlerde de biraz arpa yetiştiriyordu. Limon ve portakal da ihracatı yapılan ürünler arasındaydı[1981].

Cumhuriyet'in ilânından önce veya sonraki dönemlerde Rize Vilâyeti'nin ekonomik faaliyetleri tarımsal üretimle sınırlıydı. Bu nedenle Rize'de yaşayan halk tarımsal faaliyetlerle ilgilenmiş, bunun dışında kalan halksa vilâyet dışına çıkmayı tercih etmişti. Rize'de birçok tarım ürünü yetiştirilmiş; ancak fasulye, mısır ve patates üretiminde iç piyasaya yetememişti. Tarımsal üretimin ve vilâyetin ulaşım imkânlarının da yetersizliğinden dolayı, I. Dünya Savaşı süresinde Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla

[1979] A. R. Saklı, **Türk Çayının Dünü ve Bugünü**, s.23-24.
[1980] Saydığımız bu maddelerden adına ve türüne yabancı olduğumuz Şahtiyan; boyanmış ve cilalanmış deridir. Şayak ise kaba dokunmuş, dayanıklı bir tür kumaştır. Rugan; ayakkabı, çanta ve benzeri şeylerin yapımında kullanılan parlak deridir. (O. N. Ak, **Rize Tarihi**, s.164.)
[1981] O. N. Ak, **Rize Tarihi**, s.172.

bu ülkeye Rize'den göç verilmişti. Fakat Rusya'da çalışma imkânlarını kaybeden Rize halkı ekonomik olarak olumsuzluklar yaşayarak geri dönmüşlerdi[1982].

I. Dünya Savaşı'ndan önceki dönemlerde Doğu Karadeniz Bölümü'nün ekonomik ve sosyal durumunun, savaş sonrası döneme göre daha iyi olduğu söylenebilir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Rize halkının temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için Rusya'ya gurbete giden erkeklerin gönderdikleri paralara ihtiyaç duyuluyordu. Yerli üretimin karşılayamadığı ihtiyaçlar bu ek gelirlerle karşılanıyordu[1983].

2- Rize Vilâyeti'nde Çay Tarımı

Rize'de tarımsal faaliyetlerde en önemli ürün çaydı. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Rize'de çay ile ilgili olarak yapılan ilk girişim Rize Ziraat Odası Reisi Hulusi Bey'in memuriyeti sırasında Rize ile Batum'un iklim şartlarındaki benzerliklerde göz ardı edilmeden 1912 yılında Batum'dan aldığı çay tohumlarını Rize'de kendi bahçesine dikmesiydi. Hulusi Bey'in diktiği tohumlar çok kısa sürede boy vermişti. Ancak I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Rize Ruslar tarafından işgal edildi. Bu durum üzerine Rize'den ayrılan Hulusi Bey, çayla ilgilenemedi. 1919'da Rusların işgalinin de bitmesiyle Rize'ye dönen Hulusi Bey, çay tarımıyla yeniden uğraşmaya devam etmişti[1984].

Rize'de tarımsal faaliyetlerle ilgili olarak 1920'li yıllardan itibaren ekonomik gelir sağlayabilecek alternatif ürünlerin yetiştirilmesine önem verilmişti. Bu ürünlerin başında Rize'nin iklim şartlarını da göz önünde tutarak çay, mandalina ve portakal yetiştirme gelmekteydi. 1922 yılında Rize Ziraat Genel Müdürlüğü'nde görevli olan Zihni Derin, Rize'de çay ve mandalina fidanlığı kurarak işe girişmiş ve bu fidanlıkta yetiştirilen fidanları da Rize halkına ücretsiz dağıtmıştı[1985].

[1982] E. Ata, **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Rize**, s.81; Rizeliler I. Dünya Savaşı'ndan önce gurbetçi olarak ülkenin farklı yerlerine dağılmışlardı. Ancak çoğunlukla İstanbul ve Güney Kafkasya'da Batum, Sohum ve Tiflis'te çalışmakta, buralarda daha çok fırıncılık ve ticaretle uğraşmaktaydılar. İstanbul'da genellikle kayıkçılık ve gemicilik işleri yapmaktaydılar. (Ali Taşpınar, **Rize Tarihi, Taş Çağlardan 1950'ye Kadar**, Rize, 2004, s.323.) Tarımsal üretim ve ulaşım imkânları yeterli olmayan Rize, 1917'de Rusya'da yaşanan Bolşevik Devrimi'nden sonra bu ülkeye geçici göçle giderek çalışma imkânlarının da kaybedilmesiyle ciddi ekonomik sıkıntılar yaşamaya başladı. Bu sosyo-ekonomik sıkıntılar nedeniyle Rize'nin başka bir bölgeye taşınmasından bile söz edilmiştir. (**Cumhuriyetimizin 75. Yılında Rize**, s.81; H. Karpuz, **Rize**, s.15.)

[1983] A. R. Saklı, **Türk Çayının Dünü ve Bugünü**, s.23-24.

[1984] Ekrem Karadeniz, *"Türkiye'ye Çay Hangi Tarihte Nasıl Girdi?"*, **Tarih ve Edebiyat Mecmuası**, S.8, (Ağustos 1979), s.63-65.

[1985] **Ulus**, *"Rize Çayı"*, (17 Ağustos 1944).

Rize Vilâyeti Doğu Karadeniz Bölgesi'nin çay üretim merkezi durumundaydı. Rize ikliminin yağışlı olması, volkanik kayaçların ayrışmasıyla oluşan kireçsiz, kumlu ve killi topraklarının olması, Doğu Anadolu'nun soğuğundan etkilenmeyen kıyılarıyla çay tarımı yapmaya çok elverişli bir konumdaydı. Bundan dolayı Artvin'in Sarp sınırından başlayarak Ordu'nun Ünye Kazası'na kadar olan geniş arazide çay tarımı yapılabilmekteydi[1986].

TBMM Hükümeti nezdindeki görüşmelerden sonra Zihni Bey, 1923 yılında araştırma ve incelemeleri yerinde yapmak ve kurulması düşünülen üretme fidanlığı projesinin hayata geçirilmesi üzerine Rize'ye gitti. Sonrasında TBMM Hükümeti'nin desteğinin alınması üzerine teklif hazırlayarak meclise sundu. Dönemin Rize Mebusları Esad ve Ekrem Beylerin desteğiyle hazırlanan tasarı 6 Şubat 1924'te kanun haline getirildi. Kabul edilen kanunla Rize'de çay üretim bölgesi oluşturuldu ve bu bölgede çay, mandalina, portakal gibi ürünlerin yerleştirilmesi için teşvikler verildi. Kanunun çıkmasıyla Ziraat Umum Müfettişi Zihni Bey Nisan 1924'te tekrardan Rize'ye döndü[1987].

Çay tarımıyla ilgili devletin verdiği teşviklere rağmen üretimde istenen sonuçlar alınamamıştı. 1923 yılında TBMM Hükümeti çay yetiştirmeyle ilgili kendi kendine yetme politikasını gündeme getirmişti. Zihni Derin Edirne'ye Ziraat Müşavirliği göreviyle gittiğinde çay tarımıyla ilgili olarak kendi bilgisine başvurulmuştu. Zihni Derin, Ziraat Vekâleti Baş Müşavirliği'ne atandı ve Rize Vilâyeti'ndeki ziraat teşkilatını oluşturma işleriyle görevlendirildi. Zihni Derin'in göreve getirilmesiyle Rize'deki çay yetiştirme işleri daha planlı ve uyumlu şekilde yürütülmeye başlandı. Ayrıca 1923 öncesinde Rize halkına dağıtılan tohumlardan da istenen sonuçların alınmasıyla çay tarımıyla ilgili olarak ileriye daha umutlu bakılabildi[1988].

1924 yılında Türkiye'nin farklı vilâyetlerinde tarımsal araştırmalar yapmak üzere çalışacak enstitülerde faaliyete başladı. Bu enstitülerden biri de 1924 yılında Rize Çay Araştırma Enstitüsü'ydü. Bu enstitü 1924 yılında Rize bölgesinde meyveciliğin geliştirilmesi ve çay ziraatının ilk denemeleri girişilmesi amacıyla Zihni Derin tarafından 60 dekar arazi üzerinde narenciye fidanlığı kurulmuştu[1989]. Aynı yıl

---

[1986] K. Arınç, **Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri I. Kıyı Bölgeleri**, s.250.

[1987] Asım Zihnioğlu, **Bir Yeşilin Peşinde**, TÜBİTAK, Ankara, 1998, s.15-16; H. Örcün Barışta, **Rize**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s.164.

[1988] Dündar Alikılıç, *"Çay'ın Karadeniz Bölgesi İçin Önemi ve Tarihi Seyri"*, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, XI, S.21, (Ay yok-2016), s.276.

[1989] Cem Uğural, **1923-1950 Döneminde Türkiye'de Bilim, Sanayi ve Teknoloji İlişkisi**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2016, s.66; M. Taşkın, **Trabzon Ticaret-Tarım Fındık Çay**, s.159.

içerisinde Rize'ye bağlı Borçka Kazası'nda çay, fındık, mandalina ve portakal yetiştirilmesine yönelik 407 sayılı yasa çıkarıldı. Yasayla birlikte Rize Bahçe Kültürleri İstasyonu kuruldu ve ilk kez 1925 yılında Batum'dan satın alınan tohum ve fidan üretimine başlandı[1990].

1926-1927 yılları arasındaki dönemde Rize Vilâyeti'nin 440.000 dönüm arazisi vardı. Bu arazinin tarıma elverişli olan yerlerinde genellikle mısır ekimi yapılmaktaydı. Ayrıca fasulye ve kabak gibi sebze yetiştiriciliği de ön plandaydı. Rize'deki arazinin 10.000 dönümünde arpa, 110.000 dönümünde fasulye ve mısır, 500 dönümünde kenevir, 150 dönümünde pirinç, 500 dönümünde tütün ve 8.850 dönümünde de muhtelif sebzeler ekiliyordu. Tarımsal faaliyetlerin yanında yürütülen hayvancılık faaliyetlerindeyse özellikle büyükbaş hayvan besiciliği yapılıyordu. Rize'de kümes hayvancılığı ve yumurtacılık da önemli ticaret faaliyetlerindendi. Tarım ve hayvancılıkla uğraşanların dışında vilâyette demircilik, fırıncılık, gemicilik, kerestecilik, marangozluk, peynircilik ve taşçılık işleriyle uğraşan ustalarda bulunmaktaydı[1991].

Rize Vilâyeti'nde 1930'lu yıllarda tarımsal faaliyetlerin başında portakal ve mandalina yetiştiriciliği yapılmaktaydı. Çay ise henüz Rize'de istenen verimlerde yapılamamaktaydı. TBMM'de Rize Milletvekillerinin İsmet İnönü'ye çay tarımıyla ilgili sundukları tekliflerde de Rize halkının elinde yeterli çay mahsulü olmaması belirtilmiş ve bu yönde istenen çay fabrikasının kurulması durumu olumlu karşılanmamıştı[1992].

1930 yılında Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer'e göre Artvin Vilâyeti'nin devletten aldığı ödenekler yetersizdi. Rize bu yıllarda Artvin'e bağlı bir kaza konumundaydı. Bu durumdan ötürü Artvin'in dolayısıyla Rize'nin 1930-1932 yılları döneminde hazineden yardım alması önerilmişti[1993].

TBMM Hükümet politikalarında Rize'yle ilgili olarak kendi kendine yetme ilkesi doğrultusunda 1933 yılından itibaren çay yetiştiriciliği yeniden gündeme gelmişti. Çay tarımıyla ilgili olarak 1933-1935 yılları arasında elverişli durumların oluşması beklenmişti. 1935 yılında Ziraat Vekili Prof. Dr. Muhlis Erkmen bir bilim heyetiyle Rize'de yaptığı incelemelerde, Rize'nin çay tarımı ve sanayisinin gelişmesi yönünde

[1990] E. Ata, **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Rize**, s.81.
[1991] **Devlet Salnamesi**, 1926-27, s.878-879.
[1992] S.Öztürk, **İsmet Paşa'nın Kürt Raporu**, s.37.
[1993] **BCA**, MGM, 30.10.0.0/71.467.5, 19.01,1938.

elverişli olduğunu belirtmişti. 1937 yılında Zihni Derin, Rize'de çay tarımının yerleşip gelişmesi için çalışmalar yapmakla ikinci kez tam yetkiyle görevlendirilmişti[1994].

Rize'de ilk defa yaş çay yaprağı üretimi 1938 yılında yapılabilmiş, TBMM Hükümeti çay üretiminin ülke tüketimini karşılayabileceği seviyeye yükselmesi amacıyla devlet teşviklerinde bulunmuş, ayrıca yaş çay taban fiyatları da devlet tarafından belirlenmişti[1995].

Rize'de 1924 yılında kurulan Çay Araştırma Enstitüsü laboratuarlarında bölgenin çay tarımı yapılabilecek yerlerinin nereler olduğu incelenmiş ve çay tarımına en uygun araziler belirlenmişti. Rize kalkına 1938 yılı itibariyle yüz binlerce çay fidanı dağıtılmıştı. Ayrıca 1937 yılında Sovyetler Birliği'nden 30 ton, 1939 yılında 30 ton ve 1940 yılında 40 ton çay tohumu alınmıştı. 1938 yılında 81 lira bedelle 135 kg. çay yaprağı yetiştirildi. Ayrıca ilkel yöntemlerle yetiştirilen 30 kg. çay da Ankara'ya incelenmek üzere gönderildi[1996].

1938 yılı itibariyle devletin de desteğiyle üretimine başlanan çay tarımından istenilen verim elde edilememişti. Rize'de 1938 sonrasında çay bitkisi ekonomik değerini yitirdi ve yan gelir elde etmek için yapılan bir uğraş halini aldı. TBMM Hükümeti bu durum karşısında çay üretiminde iç piyasa taleplerini karşılayabilecek üretimin yapılabilmesi için teşviklerine devam etti ve ayrıca yaş çay taban fiyatlarını da üreticiyi memnun edecek seviyelerde belirledi. 1938 yılı itibariyle ilkel metotlarla 136 kg. ve 1939 yılında ise 810 kg. kuru çay işlendi. Çayın işlenmesiyle, satışıyla ve yaş yaprak tedarikiyle ilgilenmesi açısından Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu da Rize'de görevlendirilmişti[1997].

TBMM'de 29 Mart 1940 tarihinde 3788 sayılı kanunla (Çay Kanunu) çay tarımının ve çay üreticisinin devlet tarafından desteklenmesi ve çay üreticisinin güvence altına alınması sağlandı. 3788 sayılı kanunla çay tarım alanları olarak Trabzon Vilâyeti'nin Araklı (Karadere) Deresi'nden, komşu ülke SSCB (günümüzde Gürcistan) sahillerine kadar ve sahilden 15 km. iç kesimlere kadar tarımı yapılması için araziler tespit edildi. Çayın ülke içi tüketimi ve ihracatı dikkate alınarak 30.000 dönümlük arazi çay tarımına ayrıldı ve Ziraat Bankası 1938-1943 yılları arasındaki dönemde 5 yıl

[1994] E. Ata, **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Rize**, s.111.
[1995] A. Ulusoy, **Trabzon Ekonomisine Alternatif Bakış**, s.1.
[1996] D. Alikılıç, *"Çay'ın Karadeniz Bölgesi İçin Önemi ve Tarihi Seyri"*, s.276.
[1997] A. Ulusoy, **Trabzon Ekonomisine Alternatif Bakış**, s.1; E. Ata, **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Rize**, s.115-116.

süreyle çay üreticisine faizsi 25 lira kredi verdi. Aynı kanunla 1940 yılında Hopa, Of ve Sürmene Kazaları'nda çay tarımı yapılmasına izin verildi[1998].

1940 yılı itibariyle Doğu Karadeniz Bölgesi'nde çay tarım alanları genişletildi. 1940 yılında Çay Kanunu'nun yayınlanmasıyla bölgede çay üretimine daha çok önem verildi ve çayın ekonomik değerinin yükseltilmesi sağlandı. 1941 yılında Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu Rize Vilâyeti'nin Merkez Kazası'nda kurulan atölyeyle az kapasiteyle kuru çay imalatına başladı. Çay işleme atölyelerinin sayı ve kapasiteleri devamlı arttırılarak Rize'de çay fabrikasının kurulduğu 1947 yılına kadar çay üretiminde, 1941 yılında Gündoğdu-Uzunkaya, 1942'de Çayeli atölyelerinde yerli yapım çay makineleriyle çay işlemesi yapıldı. TBMM'de 20 Mayıs 1942 tarihinde çıkarılan 4223 sayılı *"Kahve ve Çay İnhisarı"* kanunuyla TEKEL İdaresi bünyesine alınan çay bitkisi ve üretilen çaylarda bu idareye işlenmişti. Rize'de 1941 yılından sonraki süreçte üretim her yıl artarak devam etmiş, 1943 yılı sonunda Rize'de 17 ton yaş çay üretilmişti. 1944 yılında çay işleme atölyesi sayısı da 3'e yükseltildi[1999].

TEKEL İdaresi kahve alımıyla sınırlandırılmışken 1942 yılı sonrasında çay alımıyla da yetkilendirildi. Çay üretiminde istenen verim sağlandıktan sonra ilkel çay işleme atölyeleri kapatılarak yerlerine çağın gereklerini karşılayacak modern çay işleme fabrikaları kurulması düşünüldü. Bu yönde 21 Haziran 1946 tarihinde Fener Mahallesi'nde temeli atılan Rize Çay Fabrikası (ÇAYKUR), 1947 yılında işletmeye açıldı ve Türkiye'de çay ihracatı da bu fabrikayla daha verimli bir işleyiş kazandı. ÇAYKUR'un kurulmasıyla Türkiye'de çay üreticiliği ve çay tarımı hızla gelişmeye başladı[2000].

1950'li yıllarda Rize halkı sahilde tarıma elverişli arazilerde yaşamaktaydı ve tarımla geçimlerini sağlamaktaydı. Ancak tarımla uğraşamayan, toprağı olmayan kişiler başta Zonguldak, Samsun ve İstanbul olmak üzere değişik yerlere göç ediyorlardı. Dışarıda çalışan Rizeliler, kazandıklarını ailelerine gönderiyorlardı. Sadece kış aylarında ya da fındık ve mısır hasat edildiğinde ailelerinin yanlarına dönüyorlardı[2001].

1998 D. Alikılıç, *"Çay'ın Karadeniz Bölgesi İçin Önemi ve Tarihi Seyri"*, s.276.

1999 **Ulus**, *"Rize Çayı"*, (17 Ağustos 1944); E. Ata, **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Rize**, s.112, 115.

2000 **www.caykur.gov.tr/Pages/Kurumsal/KurumHakkinda.aspx?Itemld=6** (Erişim Tarihi: 02.02.2018); Kemalettin Kuzucu, *"Çayı Yetiştirmek İçin Önce Ekmedik Yer Bırakmadık ve Nihayet Rize'de Karar Kıldık"*, **Haber Türk Tarihi**, S.25, İstanbul 2010, s.95; D. Alikılıç, *"Çay'ın Karadeniz Bölgesi İçin Önemi ve Tarihi Seyri"*, s.277; E. Ata, **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Rize**, s.112; Murat Koraltürk, *"Cumhuriyet Dönemi İktisadî Kronolojisi (1923-2002)"*, **Türkler Ansiklopedisi**, XVII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.571.

2001 V. Harris, **The Report Of The Last British Consul in Trabzon…**, s.42-43; H. V. Velidedeoğlu, **Türkiye'de Üç Devir**, s.306-307.

Çay tarımı ve üretimi 1950 yılında TEKEL İdaresi'nden alınarak Tarım Bakanlığı'na bağlandı. Kuru çay üretiminin verimli yapılabilmesi içinde Gümrük ve Tekel Bakanlığı görevlendirildi. 1952 yılından itibaren Tarım Bakanlığı'nın sorumluluğunda olan çay üretimi ve satışı işi, tekrardan TEKEL İdaresi'ne verildi. Rize Vilâyeti'nde tarımsal faaliyetlerden en önemli yatırım çay üretimine yapılmıştı. Ayrıca 1950'li yıllarda ÇAYKUR ve Rize Tarım İl Müdürlüğü de fidan üretimi yoluyla kivi üretimi çalışmalarına destek vermiş ve olumlu sonuçlar alınmıştı. Çay ve belli başlı ürünler haricinde tarımsal alanda yatırım yapılmamıştı. Çayın dışındaki ürünlerse başta fındık, kivi, mandalina ve portakaldı. 1956 yılında Çayeli, 1957 yılında Gündoğdu ve 1960 yılında İyidere Kazaları'nda yeni çay fabrikaları kurulmuştu[2002]. Bu fabrikaların kurulması ve çay tarımına yapılan teşvikler olumlu sonuçlar vermiş, 1963 yılı itibariyle tüketim fazlası bir üretim seviyesine ulaşılmıştı[2003].

Rize Vilâyeti'nde çay tarımının başlamasından sonra aile ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak başlayan hayvancılık faaliyetleri, son yıllarda çayın ekonomik olma özelliğinin azalmasıyla birlikte hayvancılığa duyulan ilgiyi yeniden canlandırmıştı[2004].

3- Rize Vilâyeti'nde Mısır Tarımı

Rize halkı ailesinin ihtiyacı kadar mısır ekerdi. Devlet de zaman zaman mısır üreticisini destekleyen kararlar almıştı. 1938 yılında Ziraat Bankası Rize şubesi, kilosu 6 kuruştan halka veresiye mısır vermişti. Borcu olsun ya da olmasın herkesin Ziraat Bankası'na müracaat etmesiyle istediği kadar mısır alabileceği ifade edilmiştir[2005].

1939 yılında Rize çiftçilerine Ziraat Bankası tarafından uygun fiyatla ve altı ay vadeyle mısır verileceği bildirilmişti. Mısır dağıtımı konusuyla ilgili olarak Ziraat Bankası'na borcu olmayan çiftçilerin ihtiyaç listelerinin hazırlanacağı ve bu listede olanlara mısır verileceği de belirtilmişti[2006].

4- Rize Vilâyeti'nde Sebze ve Meyve Tarımı

Rize Vilâyeti'nde çay ve mısır üretiminden sonra gündelik yaşamda yer bulan bir başka tarımsal faaliyet ise meyve ve sebze yetiştiriciliğiydi. Rize'de portakal,

---

[2002] E. Ata, **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Rize**, s.82, 84, 112, 115-116.
[2003] A. Ulusoy, **Trabzon Ekonomisine Alternatif Bakış**, s.1.
[2004] E. Ata, **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Rize**, s.98.
[2005] **Rize**, 6 Ağustos 1938, s.1.
[2006] **Rize**, 15 Nisan 1939, s.1.

mandalina, elma ve fındık üretimi yapılmaktaydı. Fazla yetiştirilen ürünler ihraç edilmekteydi. Özellikle tarımsal arazideki olumsuzluklardan dolayı Rize halkı arazi ve iklim yapısına uygun olan fındık üretimine de başlamıştır[2007].

Rize Merkez Kazada doğal şartların uygunluğu ölçüsünde değişik meyveler yetiştirilmektedir. Rize'de 1924 yılında kurulan Narenciye Fidanlığı yörede meyveciliğin geliştirilmesi için çalışmalarda bulundu. Bu fidanlık 60 dekar arazi üzerinde fındık, portakal, limon, mandalina yetiştiriciliğiyle ilgilenmiştir. Rize'de kurulan Çay Enstitüsü de narenciye ve diğer meyve fidanlarını bol miktarda yetiştirip çiftçiye dağıtarak, bölgede meyveciliğin gelişiminde önemli hizmetler vermiştir[2008].

Rize Vilâyeti'nin kurulduğu bölgede fındık ve narenciye dışında meyve yetiştiriciliği için özel bahçeler oluşturulamamıştı. Meyve ağaçları arazilerin sınırlarında, mısır tarlaları ve çaylık alanlar içerisinde dikilmişti. Mandalina, portakal, elma, fındık dışında kalan diğer meyvecilik faaliyetlerini, yöre halkı ihtiyaçlarını karşılamak için yapmaktaydı. Meyvecilik konusunda Çay Enstitüsü'nün yürütmüş olduğu cins ıslahı çalışması, meyveciliğin gelişmesine katkı sağlamıştır. Rize Merkez Kazası'nda üretilen meyvelerden fındığın Rize'de tüketimi azdı; ancak elma, armut ve narenciye çeşitleri çevre illere taşınarak tüketimi gerçekleştirilmekteydi[2009].

Çay Enstitüsü'nün 1936 yılında kurduğu Narenciye Fidanlığı'nda 23.333 mandalina, 1.364 portakal, 1.707 limon, 386 ağaç kavunu, 500 sitrüs ve 486.252 çay fidanı dağıtımı gerçekleşmiştir[2010]. Ayrıca 1936 yılında dağıtılan çay fidanlarının az olduğu ve 1937 yılında bir milyona yakın çay fidanının dağıtılacağı belirtilmiştir[2011].

Rize'de meyve tarımına ilişkin 6 Kasım 1940 tarihinde Rize Ticaret Odası tarafından önemli kararlar alınmıştır. Bu kararlar doğrultusunda; Rize'de etkili olan kötü hava şartlarından dolayı üretilen meyvelerin düşük kalitede olması ve bu meyvelerin memleket piyasasına çıkarılmaması, meyve toplama zamanı olarak da Aralık ayı sonunun tercih edilmesine, portakalın ve mandalinanın toplama zamanının da Aralık ayı ortasında olmasına, belirtilen tarihlerden önce kaçak olarak mahsul toplayan ve satanlara da Rize Ticaret Odası'nın aldığı kararla 25 liradan 100 liraya kadar para cezası verileceği bildirilmiştir[2012].

[2007] O. N. Ak, **Rize Tarihi**, s.215.
[2008] **Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü Çay Enstitüsü Başkanlığı Çay Enstitüsü 1986 Yılı Faaliyet Raporu**, Rize 1987, s.3.
[2009] İ. Özdoğan, **Rize (Merkez İlçe) Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yapısı (1923-1960)**, s.138.
[2010] **Rize**, 22 Şubat 1936, S.231, s.3.
[2011] **Rize**, 14 Mart 1936, S.233, s.5.
[2012] **Rize**, 9 Ekim 1940, s.4.

1950 yılında Çay Enstitüsü'ne bağlı 3 fındıklık bulunmaktadır. Merkez fidanlığı 70, Hayrat ve Fener Mahalleleri'nde bulunan fidanlıklar ise 110 dönümdür[2013].

5- Rize Vilâyeti'nde Hayvancılık Faaliyetleri

Rize Vilâyeti'nde tarım faaliyetleri dışında şehrin ekonomik ve ticari yapısında bir diğer geçim kaynağı hayvancılıktı[2014]. Diğer taraftan Cumhuriyet döneminde Rize'de mera alanlarının ve mısır üretiminin zamanla azalması, Rize'de koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvan yetiştiriciliğini olumsuz etkilemiştir[2015]. Rize halkı tıpkı tarımsal faaliyetlerdeki gibi hayvancılıkta da kendi ihtiyacını karşılayacak düzeyde hayvan yetiştirmişti. Çay üretiminden önce hayvanlardan elde edilen yağ, kavurma, deri, yün gibi ürünlerin ticari olarak satışı yapılırken, çay üretimine geçilmesiyle ticarette hayvansal ürün satışları azalmış, hatta yok olmuştur[2016].

Rize halkı genellikle yakın olduğu için Kars ve Erzurum'dan hayvan alırlardı. Rize'nin dağ köylerinde çoğu aile hayvanlarını yaylaya çıkarırken köyde kalanlar tarımla uğraşırdı. Sığır, Rize'nin yüksek kesimlerinde ticari amaca yönelik olarak yetiştirilirdi. Sığırın en çok yetiştirildiği yerler Çamlıhemşin, Kaptanpaşa ve Ortaköy'dü. Koyun ise Çamlıhemşin ve İkizdere Kazalarında yapılmakla birlikte koyun yetiştiren aile sayısı azdı. Tavukçuluk ise genellikle ailelerin ilgilendiği bir faaliyetti. Rize'de arıcılık dağ köylerinde yapılmakla birlikte Rize'nin sıcak ve nemli olan yerlerinin fazla olması sebebiyle fazla gelişmemişti[2017].

1941 yılı rakamlarına göre Türkiye'de koyun yetiştiren şehirler içerisinde Konya ve Ankara ilk sırada yer alırken, Rize ve Tunceli en az koyun yetiştirilen şehirler olmuştur. Rize'nin iklim ve coğrafi yapısından dolayı küçükbaş hayvancılık bölgede gelişmemiştir. 1941 yılı rakamlarına göre Rize'de 22.018 adet koyun bulunmaktadır. Rize'deki koyun miktarı Türkiye genelindeki oranı % 0.09'dur. 1941 yılında Rize'de 69.018 sığır ile % 0,88, sağımı yapılan hayvan miktarına göre 61.066 baş ile % 0,26, süt üretimi miktarına göre 10.209 ton ile % 0,19 oranına sahiptir[2018].

Rize'de hayvancılık dışında yapılan bir diğer faaliyette balıkçılıktı. Rize'de balıkçılık Tatlısu balıkçılığı ve deniz balıkçılığı şeklinde yapılmaktaydı. Tatlısu

[2013] O. N. Ak, **Rize Tarihi**, s.222.
[2014] H. Karpuz, **Rize**, s.6.
[2015] İ. Topaloğlu, **Bölge Tarihinde Rize**, I, s.175-176.
[2016] H. Ş. Tavukçuoğlu, **Her Yönüyle Güneysu Rize**, s.175-176.
[2017] **İlimiz Rize**, Özgül Yayınları, Isparta, yıl yok, s.33.
[2018] Selim Sabit Aykut, **İktisadi ve İçtimai Türkiye, Türkiye'de Ziraat**, II, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara 1943, s.88.

balıkçılığı Rize'nin iç kesimlerinden denize doğru olan akarsularda yetişen balıkların avlanması şeklindeydi. Bu akarsularda özellikle sazan ve alabalık yetiştirilmekteydi. Deniz balıkçılığı ise küçük şahsi işletmeler halinde yapılmaktaydı. Ancak çay tarımının yaygınlaşmasıyla balıkçılıkla uğraşan ve geçimini balıkçılıkla sağlayan insanların çay tarımına yönelmesiyle sekteye uğramıştır[2019].

6- Rize Vilâyeti'nde Ormancılık Faaliyetleri

Rize'de tarım ve hayvancılık dışında önemli bir başka faaliyette ormancılık faaliyetiydi. 1926-1927 Türkiye Cumhuriyeti Salnamesi'nde Rize Vilâyeti'nde miri ormanlar iskele ve sahile azami 20, asgari 12 saat uzaklıkta olup, ekseriyetle ladin ve köknar ağaçlarını muhtevi bulunmaktadır. Kayın ağaçları % 5 oranındadır. İşbu eşcarı ihtiva eden İkizdere Nahiyesi dâhilinde olup 2.800 hektar vus'atındadır. Bu maada aynı mıntıkada 1.000 hektarlık kayın ormanları vardır[2020].

Bol yağış alan Doğu Karadeniz Bölümü'nün orman kuşağı üzerinde yer alan Rize Merkezi, kıyı şeridinden hemen sonra, birden yükselen Rize Dağları'nın sahil bölgelerine yakın bölümleri, genellikle yapraklı, yüksek kesimleri ise iğneli ağaçlardan oluşmaktaydı[2021]. Rize Merkezi'nde ormanları oluşturan ağaç türleri ladin, köknar, kayın, kızılağaç, kestane, gürgen, ıhlamur, karaağaç, meşe, porsuk, titrek, kavak, çobanpüskülü, ayı üzümüydü. Ayrıca Rize bölgesinde komar olarak bilinen orman gülleri ve Rize'ye özgü bir karakteristik gösteren şimşir ağacıydı[2022].

Özellikle Rize'nin yüksek alanlarında yapılan kereste ve çerik yetiştiriciliği ve faaliyetleri, Rize'ye önemli ticari kazançlar sağlamıştır. Rize'de nüfusun önemli bir kısmı uzun süre çeriğin ticaretini yapmıştı. Yüksek kesimlerde yaşayan köylülerin en önemli geçim kaynağı olan çerik, Çamlıbel bölgesindeki çamlık alanlardan elde edilmekteydi. Çerik ticareti Rize iç pazarında ve çevre köylerde satılan bir üründü. Bu ürün genellikle eski tip ahşap evlerin yapımında kullanılmaktaydı[2023].

Rize Merkez'de orman yollarının yetersiz, arazinin sarp ve engelli oluşu, gelişme çağına ulaşan ağaçların kesilip değerlendirilmesini zorlaştırıyordu. Bu nedenle ormanlarda yaşlı ağaçların oranı yüksekti. Bu durum yetişmekte olan genç ağaçları

[2019] **1967 Rize İl Yıllığı**, s.163.
[2020] **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927**, s.878.
[2021] *"Rize"*, **Yurt Ansiklopedisi**, IX, s.6383.
[2022] **1967 Rize İl Yıllığı**, s.80-81.
[2023] Çerik; çam kalasıdır. (Z. Aslan, M. Arıkan, **Cumhuriyet Döneminde Rize-I (1923-1950)**, s.227.)

olumsuz etkilemekteydi. Rize ormanları 1938 yılından 1977 yılına kadar Trabzon Orman Bölge Baş Müdürlüğü'nün çalışma alanı içerisinde yer almıştır[2024].

F- TRABZON VİLÂYETİ'NDE TARIM VE HAYVANCILIK İŞLERİ

1- Trabzon Vilâyeti'nde Tarım Faaliyetleri

Trabzon Kuzeydoğu Anadolu'nun Karadeniz kıyısında 4.685 km^2 alana sahip olan bir vilâyetti. Bu alandan sosyal tesisler, iskân mahalleri, çay ve derelerin kapladığı alan çıkarıldıktan sonra 454.100 hektar arazi kalmaktaydı. İl topraklarının % 30'u dağlık, % 60'ı kıyıdan içeriye doğru gidildikçe yükselen engebeli bir arazi olup % 10'u ise düzlüktü[2025].

Trabzon'daki araziler toprak, topografya, drenaj ve erozyon etkenlerine göre 7 sınıfa ayrılabilir:

Birinci sınıf araziler, hiçbir problemi olmayan arazilerdi. Trabzon kıyı şeridi boyunca uzanıyordu. Her türlü ürün yetiştirmeye elverişliydi. Bu sınıf arazinin yüzölçümü 1.509 hektardı; ikinci sınıf araziler; bu sınıf arazilerin de önemli bir problemi yoktu. Birinci sınıf arazi kadar derin değillerdi ve kıyı şeridi üzerinde yer alıyorlardı. Bu sınıf arazilerin yüzölçümü 12.614 hektardı. Tütün, çay, mısır ve sebze yetiştirilmesine elverişliydi. Üçüncü sınıf araziler; özel koruma önlemleri alınması gereken arazilerdi. Bu nedenle direne edilerek bitki ekimi düzenlenmeli, organik madde katılmalı, toprak yaşken sürülmeliydi. Bu topraklarda genellikle kıyı şeridinde bulunuyorlardı. Yüzölçümü 86.428 hektardı. Fındık, tütün, çay, mısır ve patates ekimi için elverişliydi. Dördüncü sınıf araziler; bu tür arazilerde toprağı koruma önlemlerinin alınması ve dikkatle kullanılması gerekiyordu. Bu sınıf arazilerde ekim-dikim yapılabileceği gibi otlak olarak da kullanılabiliyordu. Bu araziler dik eğimli ve erozyonun çok görüldüğü yerlerdi. Su tutma özelliği yoktu. Bu sınıf arazilerin yüzölçümü 535 hektardı. Fındık, mısır ve patates yetiştirmeye elverişliydi. Beşinci sınıf araziler; bu sınıf arazilerin çok şiddetli sınırlayıcı etkenleri vardı. İklimin elverişli oluşu nedeniyle bu tür arazilerin büyük bir bölümünde fındık tarımı yapılabilmekteydi. Dik eğimli olması sonucu erozyon, taşlılık, sığ toprak, düşük nem, fazla yağışlılık bu tür toprakların kötü özellikleriydi. Bu arazilerin yüzölçümü 31.597 hektardı. Altıncı sınıf araziler; bu tür arazilerde kültür bitkilerinin gelişmesini engelleyen etmenler çoktur ve

---

[2024] *"Rize"*, **Yurt Ansiklopedisi**, IX, s.6384.

[2025] M. Taşkın, **Trabzon Ticaret-Tarım Fındık Çay**, s.10; **Trabzon İl Yıllığı 1967**, s.148; **Trabzon Ticaret Borsası Tarihi 1926-2013**, Trabzon Ticaret Odası Yayını, Trabzon, 2013, s.29.

bu etmenleri ortadan kaldırmak güç ve ekonomik değildi. Bu sınıf arazilerin yüzölçümü 323.699 hektardı. Bunun ancak 8.364 hektarında mısır ve patates tarımı yapılabilmekteydi. Yedinci sınıf araziler; bu tür arazilerde tarımsal ürün yetiştirmek mümkün değildi. Çıplak kayalıklar, deniz kıyısındaki kumluklar, ırmak yatakları bu sınıf arazileri oluşturuyordu. Bu arazilerin yüzölçümü 12.118 hektardı[2026].

Trabzon'da tarım arazisi 110.092 hektar, çayır ve meralar 112.106 hektar, ormanlar 181.659 hektar ve boş arazi olarak 64.643 hektar arazi mevcuttu[2027]. Trabzon halkının geçim kaynakları tarımın yanı sıra hayvancılık, balıkçılık, gemicilik ve ticaretti. Bu iş kollarıyla geçimini sağlayamayan ahali ise memleketini bırakıp bölgeye yakın olan Romanya ve Rusya gibi ülkelerde mevsimlik işçi olarak çalışmaktaydı. Diğer bir kısmı da Trabzon ve çevresinde nakliyecilik ve arabacılık gibi işlerle uğraşıyordu. Vilâyetin en önemli ziraat ürünleri 1912 yılı verilerine göre fındık ve tütündü. Fasulye, mısır, meyve ve sebze, arpa ve buğday ise yetiştirilen diğer ürünlerdi. Trabzon Merkez Kazası'nda 142.000 dönüm mısır, 34.000 dönüm buğday ekimi yapılırken, diğer kazalarda da başta mısır olmak üzere buğday, arpa ve çavdar ekimi yapılıyordu[2028].

1924 yılına gelindiğinde küçülen vilâyet sınırları ve göçler yüzünden Trabzon'un nüfusu 600 bin civarına düşmüştü. Şehrin merkezi 45.000 nüfusa sahipti. Tarım ürünleriyle uğraşanların dışında balıkçılıkla geçimini sağlayan insanlarda vardı. Tutulan balıklar balık yağı üretiminde de kullanılıyordu. Hatta yörede bazen çok bol olan hamsi balığı suni gübre yerine de kullanılmaktaydı. Maden bakımından Trabzon Vilâyeti oldukça zengin olmasına rağmen bunların pek azından istifade edilmekteydi. Kisarna maden suyu işletmesi bunlardan biriydi[2029]. Osmanlı Tıp Fakültesi tahlil hanesinde resmen icra kılınan ve tetkik neticesinde bağırsak, böbrek, karaciğer vakum hastalıklarına deva olduğu anlaşılan Kisarna maden suyu, Avrupa'nın en meşhur maden sularından üstün ve temiz olup her litresinde 1900 cm^3 karbon gazını içerir. Umumi deposu Kemerkaya civarında Yalıhan olup toptan ve perakende satışı

[2026] **Trabzon Ticaret Borsası Tarihi 1926-2013**, s.29.

[2027] M. Taşkın, **Trabzon Ticaret-Tarım Fındık Çay**, s.12.

[2028] Tütün, Trabzon için önemli bir gelir kaynağı ve geçim aracıdır. Fakat Trabzon'da fındık ürünü gibi her yerde yetişmez. Başta Akçaabat olmak üzere Trabzon Merkez Kaza'da ve az miktarda da Maçka Kazası'nda yetiştirilmektedir. İl çevresinde tütün ekimi yapılan topraklar 45.000 dekardır ve yılda 3.850 ton kuru tütün yaprağı elde edilir. (Abdülvahap Hayri, **İktisadi Trabzon**, s.72-73.); Pirağa Uzun, **Trabzon'un Yönetim Coğrafi Sosyal Kültürel Ekonomik Ensüstri Tarihi Turizm Durumu**, Metinler Matbaacılık, İstanbul, 1987, s.62.

[2029] **Türk Ticaret Salnamesi**, 1924 (R. 1340), s.477-478; Trabzon'daki Kisarna maden suyu 3 Ocak 1932'de tescil edildi. (M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.200.)

yapıldı[2030].Trabzon şehrinde sanayi fazla bir gelişme göstermemişti. Şehirde on iki fındık, bir ipek mensucat ve bir de makarna fabrikası vardı[2031].

6 Şubat 1925 tarihli Bakanlar Kurulu'nun 407 sayılı kararnamesiyle Trabzon fındık üretim bölgesi kapsamına alındı[2032]. 30 Mayıs 1926 tarihinde Trabzon Türk Mensucat Fabrikası A.Ş. kuruldu ve 1928 senesine kadar faaliyet göstermişti[2033]. 17 Temmuz 1927 tarihinde çıkarılan bir kanunla fındık fidanlarının dışarıya satılması yasaklandı[2034].

1928-1929 yılları arasında 34.300 dönüm buğday, 23.000 dönüm arpa, 500 dönüm çavdar, 364.000 dönüm mısır, 14.200 dönüm fasulye, 4.410 dönüm patates, 230 dönüm kendir, 35.200 dönüme tütün tohumu ekilmiş ve bu ekimden toplam 4.760.000 kg buğday, 3.059.000 kg arpa, 312.000 kg çavdar, 37.310.000 kg mısır, 357.200 kg patates, 9.200 kg kendir, 2.980.000 kg tütün elde edildiği gibi 1.540.175 fındık ağacından 9.505.000 kg fındık mahsulü alınmıştı[2035].

1932-1933 yılları arasında Trabzon Merkez'de 600 ton buğday, 42 ton arpa, 3.800 ton mısır alınırken Of'ta 250 ton buğday, 42 ton arpa, 32 ton arpa ve 8.250 ton mısır alınmıştı. Vakfıkebir'de 800 ton buğday, 190 ton arpa ve 600 ton mısır alınmıştı. Sürmene'de 125 ton buğday, 200 ton arpa ve 6.550 ton mısır alınırken, Akçaabat'ta 800 ton buğday, 150 ton arpa, 6.500 ton mısır, Maçka'da ise 300 ton buğday, 100 ton arpa ve 25.000 ton mısır alınmıştı. Ayrıca Trabzon Merkez ve Of, Vakfıkebir, Sürmene, Akçaabat ve Maçka kazalarından 1932-1933 yılları arasında toplam 17.000 ton fasulye, Trabzon Merkez, Akçaabat ve Maçka kazalarından toplam 901.388 ton tütün ve 2.730.000 ton patates ayrıca Trabzon Merkez ve kazalarından toplam 10.665 ton fındık istihsal edildi[2036].

[2030] M. Çapa, R. Çiçek, **20. Yüzyıl Başlarında Trabzon'da Yaşam**, s.285.

[2031] **Türk Ticaret Salnamesi**, 1924 (R. 1340), s.477-478; Trabzon'un Kisarna Köyü'nde bulunan maden suyunun bir kısım hissesinin 27 Şubat 1927 tarihinde Ali Kemal Bey'e devredilmesine izin verildi. (M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.193.)

[2032] M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.188.

[2033] M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.191-192. Bu fabrikanın kuruluşu 1914 yılıydı ve o dönemdeki adı Trabzon Milli Mensucat Fabrikası Kollektif Şirket-i Osmaniye adıyla kurulmuştu. Ancak fabrika olarak kullanılmak üzere inşa edilen binanın açılışı I. Dünya Savaşı yüzünden yapılamamış ve imalata geçiş 1922 yılına kalmıştı. Şirket unvanını Trabzon Mensucat Fabrikası Anonim Şirketi olarak 1923'te değiştirdi ve sermayesini 15.000 hisseye bölerek 150.000 lira olarak açıkladı. Şirket sözleşmesine göre şirketin amacı pamuk iplik, boya ve kumaş üretmekti. Fabrikanın hissedarları arasındaki anlaşmazlıklardan dolayı 1928'de kendini fesheden şirket, Trabzon'da kapatılarak İstanbul'a taşındı. (**Trabzon'u Anlamak**, (Derleyenler: Güven Bakırezer, Yücel Demirer), İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.63-64.)

[2034] M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.193.

[2035] **T.C. Devlet Yıllığı 1928-1929**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1929, s.368.

[2036] **Karadeniz Havzası Şimal Kısmı: Tabii, Zirai, Beşeri, Baytari**, s.108.

Trabzon'un en büyük tarım kaynağı fındıktı. Akçaabat Kazası istisna olmak üzere diğer kazalarda fındık bahçesi olmayan çiftçi yok gibidir. Fındık sahası 300.000 hektardı. 1934 yılı fındık üretim toplamı ortalama hesapla 12.000.000 kiloydu. 1934 yılı içerisinde Ekinlere ve Ağaçlara Tebelleş Olan Hastalıklar ve Zararlı Böcekler İstasyonu adı ile Tarım Bakanlığı tarafından modern bir müessese açılması için girişimlerde bulunulmuştu. Rapora göre bütün ihtiyaçları karşılayacak çerçeve içerisinde bir Fındık Enstitüsü'nün kurulması da istenmekteydi[2037]. Ayrıca 7 Temmuz 1938 tarihinde Trabzon Fındık Kooperatif Müdürlüğü kuruldu. 12 Aralık 1938 tarihinde Trabzon Belediyesi'nce Değirmendere Zülmera Suyu'na bağlı tarlada Trabzon'un ihtiyacı için bir fidanlık kurulması kararlaştırıldı[2038].

31 Temmuz 1942 tarihinde Sürmene ve Of Fındık Tarım Satış Kooperatifleri kuruldu. Ayrıca Kadahor (Çaykara) Halk İstihlak Kooperatifi'nin kurulmasına izin verildi[2039]. 1943-1944 yılları itibariyle Trabzon'da ziraat yapan köylülere karşılıksız olarak 22.410 kilo tohumluk dağıtılmıştır. Ayrıca tarımsal üretimi arttırmak amacıyla yine tohumluğu olmayan köylülere 497.422 kilo mısır dağıtımı yapıldı. Vilâyetin iklim ve toprakları meyveciliğe pek müsait olmadığından meyveciliği teşvik için 7.185 elma ve 2.020 mandarin fidanı dağıtılmıştı[2040].

Trabzon Vilâyeti'nde çay 1952 yılında Of Kazası'nda denenmiş ve iyi sonuç alındıktan sonra zamanla çevreye yayılmış bir üründü. İl içerisinde çay ekimi yapılan topraklar 1952 yılı itibariyle 52.660 dekardır ve yılda 22.630 ton yaş çay yaprağı üretilmişti[2041].

a) Trabzon Ziraat Kooperatifleri

1930 yılında kurulan Zirai Kredi Kooperatifleri'nden 1930 yılı içerisinde Trabzon sınırlarında 16 tane bulunmaktaydı. 1931 senesinden 1933 senesine kadar kooperatifler, kendisine bağlı bulunan ortaklarına 626.629 lira ödünç para vermişlerdi[2042]. 1934 yılına gelindiğinde Trabzon'da 19'u merkez köylerinde, 1'i Of'ta,

---

[2037] **BCA**, 030.10.65.433.4.17.
[2038] M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.212-213.
[2039] **BCA**, 030.18.01.02.99.68.3; M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.219.
[2040] **Trabzon Vilâyeti 1943-1944 Yılları Kongresi Açılış Nutku ve Çalışma Raporu**, s.28.
[2041] P. Uzun, **Trabzon'un Yönetim Coğrafi Sosyal Kültürel Ekonomik Ensüstri Tarihi…**, s.67.
[2042] **Cumhuriyet'in 10. Yılında İktisat Meyanında Trabzon**, s.33.

2'si Akçaabat'ta ve diğer ikisi de Vakfıkebir'de olmak üzere toplam 24 tane Zirai Kredi Kooperatifi bulunmaktaydı[2043].

2- Trabzon Vilâyeti'nde Hayvancılık ve Ormancılık Faaliyetleri

Trabzon Vilâyeti içerisinde tarıma elverişli toprakların azlığı ve küçük parseller halinde ekilmesini zorunlu kılmıştı. Bu nedenle hayvanların serbestçe yayılıp otlayabilecekleri geniş otlaklar yoktu[2044].

Hububat üretimi vilâyet dâhilindeki tüketimi karşılayamaması nedeniyle diğer vilâyetlerden hububat almaktaydı. Bu durum hayvancılığı da etkilemekteydi. Vilâyette hayvan miktarı fazla olmakla birlikte et sarfiyatını karşılayamadığından, eksik kalan kısım Erzurum, Van ve Bayburt gibi yerlerden ikmal ediliyordu. Hayvanların büyük kısmını inekler oluşturuyordu. Nitekim vilâyetin tereyağları da meşhurdu[2045]. Genelde çifte ve arabaya mahsus bakılan hayvan sayısı azdı. Fındık arazilerine zarar verdiklerin dolayı keçilerin çoğalmasına meydan verilmiyordu; fakat yine de sütü, eti, derisi ve kılından faydalanıldığı için sayıları fazlaydı[2046].

Arazinin şartlarından dolayı Trabzon çevresinde sürü hayvancılığından çok ahır hayvancılığı yapılmaktaydı[2047]. 1927 tarım sayımına göre ilde hayvancılığın çok gelişmediği, 9.000 dolayında çeki hayvanı, 200.000 dolayında çiftlik hayvanı ve 36.000 dolayında kümes hayvanı vardı. Çiftlik hayvanlarından en çok sığır ve koyun yetiştiriciliği yapılmaktaydı. Vilâyette 80.000 sığır, 62.000 koyun ve 30.000 dolayında kıl keçisi vardı[2048].

Trabzon'da hayvancılığın esasını süt üretiminden dolayı sığırcılık oluşturuyordu. Trabzon'da mera ve çayırlık alanların kısıtlı olmasından ve hayvanların yeteri kadar beslenemediğinden bir sığırdan günlük 2 kilo oranında süt alınabiliyordu[2049].

1943-1944 yıllarında merası az olan vilâyetimizin bölgesinde hayvansal mahsulleri arttırmak amacıyla hayvan pancarı ve müsait olan yerlerde yonca ziraatını geliştirmek amacıyla 200 kilo pancar ve 300 kilo yonca tohumu dağıtılmıştı. Vilâyet

---

[2043] **BCA**, 030.10.65.433.4.17.
[2044] P. Uzun, **Trabzon'un Yönetim Coğrafi Sosyal Kültürel Ekonomik Ensüstri Tarihi…**, s.78.
[2045] V. Harris, **The Report Of The Last British Consul in Trabzon…**, s.104-105.
[2046] **Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası**, 30 Haziran 1328, s.670-675.
[2047] P. Uzun, **Trabzon'un Yönetim Coğrafi Sosyal Kültürel Ekonomik Ensüstri Tarihi…**, s.78.
[2048] *"Trabzon"*, **Yurt Ansiklopedisi**, X, s.7214.
[2049] S. B. Çakıroğlu, **Tarihi Ekonomik Sosyal Yönleriyle Trabzon**, s.70.

dâhilinde 219.922 büyükbaş hayvan, 93.069 koyun ve keçi, 4.894 öküz, 292.645 inek, 6.579 manda, 2.437 at, 3.467 eşek ve 1.404 katır mevcuttu.[2050].

Ormancılık faaliyetlerine baktığımızda; Trabzon Vilâyeti'nin bitki örtüsü çok çeşitliydi. Vaktiyle sahilden başlayan ormanlar 2.400 m. yüksekliğe kadar her tarafı kaplamıştı. İl topraklarının 67.336 hektarı ormanlık, 27.724 hektarı kısa boylu ağaçların olduğu koruluk, 14.501 hektarı büyük boylu ağaçların olduğu ormanlık ve kalan kısmı da açık alandı. En büyük ormanlar Tonya, Maçka ve Çaykara Kazaları'ndaydı[2051].

[2050] **Trabzon Vilâyeti 1943-1944 Yılları Kongresi Açılış Nutku ve Çalışma Raporu**, s.28-29.
[2051] P. Uzun, **Trabzon'un Yönetim Coğrafi Sosyal Kültürel Ekonomik Ensüstri Tarihi…**, s.80-81.

ALTINCI BÖLÜM
DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ'NDE YAPILAN MADENCİLİK VE TİCARET YATIRIMLARI

A- TÜRKİYE GENELİ VE TBMM HÜKÜMET PROGRAMLARINDA MADENCİLİK, TİCARET VE FİNANS İŞLERİ (1923-1950)

Cumhuriyet'in ilânıyla başlayan sanayileşme ve kalkınma sürecini anlayabilmek için Osmanlı Devleti döneminde sanayileşmeyle ilgili yapılanları anlamak gerekmekteydi. Osmanlı Devleti'nin ekonomik faaliyetlerde tarıma dayalı ekonomi sistemi vardı. Dünyada XVIII. yüzyıl itibariyle Avrupa'da makineleşme ön planda tutulmuştu ve Sanayi Devrimi'nin yaşanmasıyla Avrupa Devletleri sanayileşmede istedikleri seviyelere geldilerse de Osmanlı Devleti bu duruma uyum sağlayamadı. XX. yüzyılda Avrupa yeniliklerin Osmanlı Devleti'nde de kendini göstermesi ve yenilik hareketlerinin yapılmaya başlanmasıyla Avrupa'nın oldukça gerisinde kalmıştı. Osmanlı Devleti 1915 yılında ilk kez İstanbul, Bursa, İzmir, İzmit, Manisa ve Uşak vilâyetleriyle ve Bandırma Kazası'nda sanayiyle ilgili sayım yapmış ve sanayinin ne durumda olduğunu anlamaya çalışmıştı[2052].

Denizcilik faaliyetleriyle ilgili olarak Osmanlı Devleti'nde ilk işletme 1844 yılında Galata'dan Kadıköy ve Adalar istikametine yolcu taşımacılığı yapmak için kurulan Fevaid-i Osmaniye işletmesiydi. Fevaid-i Osmaniye İşletmesi 1870 yılında İdare-i Aziziye, 1878'de II. Abdülhamid devrinde İdare-i Mahsusa ismini aldı. 1920 yılında Osmanlı Seyr-ü Sefain İdaresi isminde teşkilatlandırılan kurum, Cumhuriyet'in ilânıyla Türkiye Seyr-ü Sefain İdaresi'ne dönüştürüldü. Türkiye Devleti, Türkiye Seyr-ü Sefain İdaresi adıyla Osmanlı Devleti'nden durumları çok kötü olan 88 gemiyi devraldı[2053].

Cumhuriyet'in ilânından sonra Türkiye'de sanayileşme politikasında devletçilik politikası, madenciliğin geliştirilmesi ve kamulaştırma politikasını uygulamaya koydu. Kamulaştırılan ve geliştirilmesine önem verilen kurumlar arasında su, elektrik, telefon işletmeleri, Zonguldak Kömür İşletmeleri ve Türkiye'de yapılan veya yapımına başlanacak demiryolları vardı. Devletin desteklediği ve özel sermayenin yetersiz kaldığı

[2052] Necdet Serin, **Türkiye'nin Sanayileşmesi**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1963, s.99.
[2053] Ergün Türkcan, **Dünya'da Türkiye'de Bilim, Teknoloji ve Politika**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 2009, s.454.

temel sanayi kollarında da devlet sanayi kuruluşlarını kamulaştırmaya başlamış ve böylece üretime destek olmuştu[2054].

I. İsmet İnönü Hükümeti Programı'nda (30 Ekim 1923-6 Mart 1924) Bakanlar Kurulu Başkanı olan Fethi Okyar (5 Eylül 1923)'nda bankacılıkla ilgili olarak; *"Memleketimizde bankacılık pek geride kalmış olduğundan, bu eksikliği tamamlamak için Ziraat Bankası tarafından bir okul açılacağı gibi, Avrupa'ya banka işlemlerini öğrenmek üzere, uygulamada bulunmak için, memurlar gönderilecektir. Bankanın bilinçli olarak yönetilmesi amacıyla, bir uzman getirilmesi yazışmalarına başlanmak üzeredir. Çifçilere kolaylık sağlayarak şahsî itibarları üzerinden kendilerine borç verilmesini uygulayabilmek üzere, Ziraat Bankası Kanunu'nun değiştirilmesi de önerilecektir. Ayrıca mali ve ekonomik kuruluşlar yanında, çiftçilerimize, bankanın keyfiyetiyle kredi açtırabilmek esası sağlanmıştır. Üretimimizi değerlendirme ve ihracatı kolaylaştırmak için ticaretimize gereken önem verşlecektir. Bu amaca yardımcı olabilmesi yönünden, bir ticaret bankası kurulması konusunda hazırlanan kanun tasarısı Yüce Meclise sunulacaktır."*[2055]

Ticaret ve endüstri ile ilgili olarak; *"Trabzon'da bir ticaret okulu açılacak ve ileride bu okulların sayısı arttırılacaktır. Yüksek Ticaret Okulu da bugünkü istek ve ihtiyaca göre geliştirilerek düzeltilecektir. Bundan başka her türlü şirketin kurulmasına kolaylık gösterilecek ve tüccarımızın doğrudan doğruya Avrupa ile ilişki kurma yolları aranacaktır. Deniz ticaretimizin geliştirilmesini sağlayacak incelemeler yapılmaktadır. Endüstri konusunda; mevcut olan endüstri işlerinin, günümüzün teknik ilerlemesinden yararlanmasını sağlamak için çeşitli yollardan yardım edilecektir. Sanayi okullarının programları, merkeze bağlanacak ve buralara gerekli yardımda bulunulacaktır. Ticaret Bankasından başka, sanayicilerimizin ihtiyacını sağlamak için bir Türkiye Sanayi Bankası kurulması düşünülmektedir."*[2056]

II. Fethi Okyar Hükümeti Programı'nda (22 Kasım 1924-03 Mart 1925) ticaret ve endüstri ile ilgili olarak; *"Vatanın çok bol olan doğal gelir kaynaklarını işletecek yönde, ekonomimizi geliştirmek, görevlerimizdendir. Özellikle ihracatımızı arttırmak, millî ürünlerimizin dış piyasada geçerliliğini sağlamak amacıyla, ihracat pazarları elde etmek ve dış pazarlardan tüccarlarımızı vaktinde haberdar edecek imkânlarla, onların, dünya pazarları ile doğrudan doğruya ilişki ve ilgisini kurmaya çalışacağız. Ticaret*

[2054] N. Serin, **Türkiye'nin Sanayileşmesi**, s.111.
[2055] A. İnan, **Devletçilik İlkesi...**, s.94.
[2056] A. İnan, **Devletçilik İlkesi...**, s.95.

hayatı üzerinde büyük etkisi olan taşıma işleri ve özellikle limanlardaki yükleme ve boşaltma sorununun düzenlenmesi ve mevcut güçlüklerin giderilmesi yollarını arayacağız. Endüstrinin gelişerek ilerlemesi için fabrikalar yapma ve kurmaya devam olunmakla beraber, endüstri işlerini desteklemek, canlandırmak ve sanatkârlara gerekli makinaları bularak uzun vadelerle vermeyi düşünüyoruz. Görüşülmek üzere elde bulunan İş Kanunu Tasarısı'nın bir an önce çıkartılmasını Yüce Meclisten rica etmekteyiz."[2057]

VI. İsmet İnönü Hükümeti Programı'nda (04 Mayıs 1931-01 Mart 1935) ticaret, maden, yerli endüstri ve bankacılıkla ile ilgili olarak; *"Bir yandan kolaylıklar sağlayarak ticareti teşvik ederken, diğer yandan limanlarda kolaylıkları artırmakla, özellikle ilgileneceğiz. Dış ticareti tekelimiz altına alacağımız konusunda yayılmış olan haberler, hiçbir gerçeğe dayanmamaktadır. Maden Kanunu Tasarısı'nı Yüce Meclise sunmak için hazırlıyoruz. Bu konuda ana düşüncemiz, maden işletilmesini engelleyen eski uygulamaların ve vergilerin düzenlenmesidir. Yerli endüstrinin gelişmesi için, kanunî ve sosyal yönden almakta olduğumuz tedbirlere devam edeceğiz. Milli paranın değerinin korunması ile kanunî istikrarı sağlama yönünde yapılan hazırlıkların devamlı olarak ilerlemesi, Hükümetin amaçlarından birisidir. İstikrarın sağlanması için aldığımız tedbirlerin olumlu ve denenmiş sonuçları, bütünüyle ümit vericidir. Cumhuriyet Merkez Bankası'nın kurulması için en önemli engel aşılmıştır. Memlekette çalışan, bütün yerli, yabancı malî kuruluşların temsilcilerinden oluşan kurucu heyetin, kontrolü altında yapılmakta olan hisse yazım işlemi çalışmaları sonuçlanmıştır. Merkez Bankası'nın onbeş milyon lira sermayesinin, usulüne uygun olarak ve vadesinde, ödenmesi kabul edilmiştir. Halkımızın bu soruna gösterdiği ilgi, istek ve güven, memleket için gerçekten sevinilecek, öğünülecek bir başarıdır. Şimdi artık, Merkez Bankası'nın işe başlaması için gereken tedbirlerin alınmasına sıra gelmiştir…"*[2058]

Türkiye'de gerçek manada sanayileşmeye 1932 yılında geçilmişti. 1930-1931 yılları arasındaki dönem sanayileşmeye geçişte hazırlıkların yapıldığı dönemdi. 1932 yılında kurulan Devlet Sanayi Ofisi ve Sanayi ve Kredi Bankası bu geçişte gösterilecek önemli örneklerin başında gelmekteydi[2059].

[2057] A. İnan, **Devletçilik İlkesi...**, s.100-101; İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.100.
[2058] A. İnan, **Devletçilik İlkesi...**, s.115.
[2059] Serdal Bahçe, Benan Eres, *"İktisadi Yapılar, Türkiye ve Değişim"*, **1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim**, (Der. Faruk Alpkaya, Bülent Duru), Phoenix Yayınevi, Ankara, 2012, s.27.

Türkiye'de sanayileşme alanında başta tekstil sanayisi imalatının faaliyet gösterdiği 11 Temmuz 1933'te Sümerbank'ın kurulmasıyla, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne devri yapılan belli başlı fabrika ve bankaların da sanayileşmede önemi göz ardı edilemezdi. Sümerbank ile devri yapılan fabrika ve bankaların dışında boya, demir-çelik, deri, kimya ve selüloz fabrikaları kurulmuş ve Türkiye'deki ilk ARGE (Araştırma-Geliştirme) ile etüt ve planlama çalışmaları da devri yapılan bankaların desteğiyle gerçekleştirilmişti. Sümerbank'ın kurulması Türkiye'de bilim, sanayi ve teknolojik çalışmaların birlikte çalışmasına da öncülük etmişti[2060].

VII. İsmet İnönü Hükümeti Programı'nda (01 Mart 1935-01 Kasım 1937) ekonomiyle ilgili olarak; *"Ekonomi alanında günün şartlarının ve isteklerin, gittikçe güçleşmekte olduğunu görüyoruz. Biz, ülkenin ödeme yeteneklerini kolaylaştıracak bir ticaret sistemini izlemek zorundayız. Diğer yandan, memleket içinde üretimi ve tüketimi artıracak, yeni ve geniş çalışmaları teşvik etmeği gerekli görüyoruz. Endüstrileşmeye verdiğimiz önem, her günkünden daha çok artmıştır. Yeni bir ekonomik karar olarak, yüksek kurulunuza arzederim ki; Hükümet, endüstri ürünlerimizin, içeride tüketimini artırmak için özel tedbirler almağa karar vermiştir. Şeker, kömür, çimento gibi ürünlerin fiyatları üzerinde esaslı indirimler yapılarak, bunların sürümlerinin artırılacağını sanıyoruz. Hükümet, hem genel hizmet veya şirket giderlerini indirerek, hem yerli ürün ve malların fiyatlarını ucuzlatarak, yurtta yeni ve esaslı bir genlik açılacağına inanmaktadır. Deniz taşıma işlerini düzenlemek, yenilemek ve genellikle tarifeler üzerinde ucuzluğa ve kolaylığa gitmek yolumuzdur. Demiryollarının, rıhtımların ve limanların Devlet elinde bulunmasının yararları her gün daha çok anlaşılmaktadır. Taşıma işlerinde ucuz ve ekonomik işletme yapmaktan yanayız."*[2061]

I. Celâl Bayar Hükümeti Programı'nda (01 Kasım 1937-11 Kasım 1938) ekonomiyle ilgili olarak; *"Derhal diyebilirim ki, ben, ekonomik hayat denince, tarım, ticaret, sanayi faaliyetlerini ve bütün bayındırlık işlerini, birbirinden ayrı düşünülmesi doğru olmayan bir bütün sayarım. Bu neden ile şunu da hatırlatmalıyım ki, bir millete bağımsız hüviyet ve değer veren siyasî varlık makinasında, devlet, fikir ve ekonomik hayat mekanizmaları birbirine bağlı ve birbiri ile uyumludurlar; o kadar ki, bu organlar birbirine uyarak aynı uyum içinde çalışmazlarsa, hükümet makinasının motör gücü boşa harcanmış olur. Ondan beklenen tam verim elde edilemez. Onun büyük görüş ve ilhamlarının belirtisi olan parti programımız tarım, endüstri, madenler, ormanlar,*

[2060] C. Uğural, **1923-1950 Döneminde Türkiye'de Bilim, Sanayi ve Teknoloji İlişkisi**, s.72, 75.
[2061] A. İnan, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin**, s.119-120.

tecim (ticaret) ve bayındırlık işlerini ekonomi başlığı altında toplamış bulunuyor. Şefin ekonomik işlerde parolası, en ileri teknikle ve en verimli şekilde çalışılmasıdır. Şef bunu bize çok yerlerde, rasyonelleşme kelimesiyle belirtmiştir. Tarım, ekonomi, bayındırlık ve hatta Maliye Bakanlıklarının uğraştıkları işlerin birbirinin gücünü azaltmayacak ve aksine arttıracak şekilde merkezî bir koordinasyona bağlı tutulması, rasyonel çalışmanın doğal gereklerindendir. Bu yönde çalışılacaktır."[2062]

Madencilikle ilgili olarak Şef diyor ki; "Türkiye'de Devlet madenciliği millî kalkınma hareketiyle yakından ilgili önemli konulardan biridir. Genel endüstrileşme anlayışımızdan başka maden arama ve işletme işine her şeyden önce dış ödeme imkânlarımızı, döviz gelirlerimizi arttırabilmek için devam etmek ve özel bir önem vermek zorundayız. Maden Tetkik ve Arama dairesinin çalışmalarının büyük ölçüde geliştirilmesini ve bulunacak madenlerin rantabilite hesapları yapıldıktan sonra planlı şekilde işletmeye konulmasını sağlamamız gerekir. Elde bulunan en önemlileri için, üç yıllık bir plan yapılmalıdır." [2063]

"İncelemelere ve belgelere dayanarak vardığımız sonuç, Türkiye'nin, bugünün en önemli maden endüstrisinin kurulmasına imkân verecek hammaddelere ve sınaî ihtiyaçlarımız ve aynı zamanda dış ticaretimiz için önemli yeraltı servetine sahip olduğudur. Türkiye'yi bölge bölge ve bir plan dâhilinde aramak göreviyle, Maden Tetkik ve Arama Enstitüsünü, bulacağı madenlerden rantabilite hesapları yeterli olanları işletmek göreviyle de Etibank'ı kurmuştunuz. Memleketimizde mevcut madenservetleri hakkında, hergün, bir gün önceye göre, daha geniş bilgi toplamaktayız."[2064]

1935 yılından itibaren ARGE ve teknolojik altyapısının geliştirilmesiyle birlikte faaliyet gösteren önemli kurumların başında Etibank, Maden Tetkik Arama Enstitüsü (MTA) ve Türkiye Elektrik İşleri İdaresi vardı. TBMM'de 14 Haziran 1935 tarihinde 2804 sayılı kanunla kurulan MTA Enstitüsü, Türkiye'de kendi bünyesinde çalışabilecek kalifiye eleman yetiştirmek amacıyla 1937 yılında Zonguldak'ta Maden Tatbikat Kursu'nu açmıştı. 1941'de Maden Başçavuş Okulu ismini alan orta dereceli kurs, sonrasında 4 yıl süreli çalışan Maden Teknisyen Okulu'yla birlikte maden sanayi ve ocakları için eleman yetiştirmeye başlamıştı[2065].

[2062] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.258-259; A. İnan, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin**, s.135.
[2063] A. İnan, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin**, s.146-147.
[2064] A. İnan, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin**, s.146-147.
[2065] C. Uğural, **1923-1950 Döneminde Türkiye'de Bilim, Sanayi ve Teknoloji İlişkisi**, s.72, 75.

I. Refik Saydam Hükümeti Programı'nda (25 Ocak 1939-03 Nisan 1939) iktisadi ve maden alanlarıyla ilgili olarak; *"İktisadî sahadaki çalışmalarımız, istikametini her işimizde olduğu gibi Parti programının ana hatlarından alacaktır. Devletçilik prensibine dayanan mevzılarda faaliyetimiz ihtiyaçları, ehemmiyetlerine ve bu baptaki imkânlara göre sıraya koyarak temin etmek ve Devletin iktisadî teşekküllerinin işlemelerini ve bunların üzerindeki kontrolleri kuruluşlarındaki maksada cevap verecek şekilde ve şartların müsaadesi nisbetinde tekemmül ettirmek yolunu takip edecektir. Toprak altı servetlerinin istismarını kalkınma plânımızın bilhassa tediye muvazenesi bakımından Hazineye kuvvet verici ehemmiyeli bir mevzu olarak telâkki etmekteyiz. Alelûmum ticarî mübadelelerde normal yolları takiben taraftar olmakla beraber aynı zamanda dünya iktisadî şartlarının icabı olarak karşılıklı menfaatler ve mücadeleler yolu ile tediye bilançosunun mütevazin olmasına dikkat edeceğiz. Diğer taraftan mahsullerimizin dış piyasada revaç ve itibarını arttırmak için mühim ihraç mallarımızın standartlanması yolundaki faaliyetlere vüsat vermek kararındayız. Normal faaliyetler ile memleketin iktisadî nizamına faydası olan hususî teşebbüslere kıymet ve kuvvet vereceğiz."*[2066]

II. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti Programı'nda (09 Mart 1943-07 Ağustos 1946) bankacılıkla ilgili olarak; *"Bütçede mühim para alacaklardan birisi de Sümerbenk ve Etibank'tır. Bu iki bankanın kurduğu müesseseler, imtiyazlı şirketlerin mubayaalarından ve satın alınan ve demiryolları ve denizyollarından sonra Devletçilik vasfımıza en sağlam temeller üzerine kuran ve onu yaşatan ve canlandıran müesseselerdir. Bu iki müessesenin tabii seyrini devam ettirmek için ne lazımsa, yapılacaktır."*[2067]

Recep Peker Hükümeti Programı'nda (07 Ağustos 1946-10 Eylül 1947) ticaret, sanayi ve madenlerle ilgili olarak; *"Hükümetimizin ilk hedefi, memleket ticaretinde harbin bozduğu düzeni iade etmektir. Bu maksatla; Harp şartlarının zaruri kılmış olduğu sınırlama tedbirlerinden arta kalanlarını, lüzumlu şartları süratle hazırlayarak, ortadan kaldıracağız. Döviz takatimizin müsait olduğu ölçü içinde, ihtiyaç derecesine ve ehemmiyetine göre ithalâtı kolaylaştıracağız. İthalât birlikleriyle Ticaret Ofisi kaldırılacaktır. Akaryakıt satışlarıyla hububat satışlarında ve nakillerde mevcut olan*

[2066] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.321.
[2067] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.394.

kayıtlara kısa zaman içinde son vereceğiz. Hububat fiyatlarını korumakta devam edeceğiz ve Toprak Ofisinin alım merkezlerini artıracağız."[2068]

Sanayi ve madenlerle ilgili olarak; Kalkınmamızı sağlamak amacıyla Halk Partisi Hükümetleri tarafından girişilmiş olan sanayileşme hareketine yeni şart ve imkânlardan faydalanarak, etraflı incelemelere müstenit, birbirini tamamlayıcı program ve plânlar dairesinde, hızla devam edeceğiz. Yer altı servetimizi ve su mahsullerimizi değerlendirme konusundaki çalışmaları artıracağız. Memleketin türlü bölgelerindeki kömür kaynaklarımızı işleterek mahrukat karşılamaya, büyük enerji santralleri inşa programımıza biran evvel tahakkuk ettirmeye hususi bir dikkatle çalışacağız. Geniş halk tabakalarının ihtiyacına tekabül eden konuları ve bu arada kadın ve erkek için hazır elbise ve çamaşır fabrikaları kurma ve teşvik etme işini önemle ele alacağız. İstihsal ve ithal imkânlarının mahdut oluşu dolayısıyla yeter miktarda elde edemediğimiz iplik hariç olmak üzere ince yünlü kumaşlar, basma, kaputbezi gibi mamullerimiz üzerindeki takyitleri de kaldıracağız. Fabrikalarımızın hammadde ihtiyacını sağlamada el koyma tedbirlerine başvurmayacağız. Devlet iktisadi teşebbüslerinin ticari ve iktisadi esaslar dairesinde tam muhtariyetle idaresi, dikkat edeceğimiz işlerdendir. Bunların Devlet teşebbüsü olmalarından doğan ve arz esaslarına aykırı olan murakabe zaruretlerini de ihmal etmeyeceğiz. Balıkçılık işiyle meşgul olacağız."[2069]

I. Hasan Saka Hükümeti Programı'nda (10 Eylül 1947-10 Haziran 1948) madenler ve enerji kaynaklarıyla ilgili olarak; *"Su kuvvetinden ve linyitlerden elektrik enerjisi elde etmekle milli endüstrinin en verimli şekilde ilerleyeceğine inanıyoruz. Bu suretle, hem maliyet fiyatlarını indirmek kabil olacak, hem de geniş ölçüde yakıt ve bilhassa ulaştırma tasarrufu elde edilecektir. Bu işi önemle takip edeceğiz. Madenlerle ilgili olarak; istihsali artırma bahsinde madenlerimizin milli servet ve ihracat bakımından çok ehemmiyetli mevkiini göz önünde tutarak en modern şekilde makineleşmiş rasyonel bir işletmeye kavuşmasını ön plana alacağız…"*[2070]

Şemsettin Günaltay Hükümeti Programı'nda (16 Ocak 1949-22 Mayıs 1950) madencilikle ilgili olarak; *"Devlet sermayesiyle girişilen teşebbüslerde mali imkânlarımızın müsaadesi nisbetinde, başta kömür havzası olmak üzere, madenlerimizi modern teknik vasıtalarla mücehhez, rasyonel çalışır ve istikrarlı bir döviz kaynağı*

[2068] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.418-419.
[2069] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.418-419.
[2070] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.489-490

teşkil eder hale getirmek için planlı olmak kararındayız. Yurdumuzun yakıt ihtiyacını mümkün olduğu kadar linyit kömürüyle karşılayarak maden kömürlerimizi önemli istihsal faaliyetlerinin hammaddesi ve döviz kaynağı olarak kıymetlendirmek amacımızdır."[2071]

Karadeniz Bölgesi'nde Espiye, Murgul ve Küre Dağları'nda çıkarılan başta bakır, bakırlı pirit ve bunlara karışan diğer maden cevherlerini çıkartmak ve mevcut tesislere ek olarak yeni tesislerin kurulmasını sağlamak, yeni cevher yataklarının bulunması ve işletmeye açılmasını sağlamak amacıyla Karadeniz Bakır İşletmeleri A.Ş. 28 Mayıs 1968'de % 49 hissesini Etibank'a ve % 51 hissesini özel kişi ve bankalara devrederek 300 milyon sermayeyle kurulmuştu[2072].

B- ARTVİN VİLÂYETİ'NDE MADENCİLİK VE TİCARET

1- Artvin Vilâyeti'nde Madencilik

Artvin'de madenler ve madencilik faaliyetleri tarih öncesi çağlardan beri ekonomik olarak önemliydi. Özelliklede Artvin'de çıkarılan ve önemli rezervlere sahip olan bakır madeninin vilâyetin ekonomisinde önemli bir yeri vardı. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın bittiğinde Murgul bölgesi ve buradaki bakır rezervleri Rusların hâkimiyetinde kalmıştı. I. Dünya Savaşı'nda Ruslar Doğu Karadeniz Bölgesi'ni işgal etmişler ve bu işgal döneminde de Trabzon Vilâyeti'ne bağlı Gümüşhane Kazası'nda Kör Lazot ismindeki bir Rum tarafından bölgede bulunan madenlerin tahlilleri yapıldı. Buradaki madenlerin imtiyazını alan Kör Lazot ve yedi kardeşi, sonradan bu imtiyazlarını 25.000 ruble karşılığında İngilizlere satmışlardı. 1893 yılında İngiliz maden şirketi Caucasica Copper Ceperation ismindeki şirket, bölgedeki madenleri işletmek üzere tesisler kurdu ve 1907 yılından itibaren Gümüşhane'de blister bakır madeni çıkarmaya başlamışlardı[2073].

I. Dünya Savaşı'nda Rus yönetimine giren Artvin Livası'nda Rusların yaptıkları maden araştırmaları sonucunda tespit edilen bakır madeni ve bakır işletmeciliği, Artvin Livası'nın ekonomisinde temel sanayi faaliyetlerinden biri halini aldı[2074]. 1922 yılında Batum Antlaşması ile tekrar ülke sınırlarına katılan Artvin Livası ve bu livadaki maden yatakları uzun yıllar kullanılmayacak durumda bırakılmıştı. Cumhuriyet'in ilânıyla metalik madenlerin ve endüstriyel hammaddenin fazlasıyla bulunduğu Artvin'de,

[2071] İ. Neziroğlu, T. Yılmaz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler-Programları…**, s.682.
[2072] **www.kbi.gov.tr/tarihce.htm** (Erişim Tarihi: 03.03.2018)
[2073] A. Gündüz, **Çoruh Havzası ve Artvin**, s.285.
[2074] N. Gök, *"Artvin Livası'nın Anavatan'a Katılışı Sırasındaki Duruma İlişkin Belgeler"*, s.93-96.

ekonomik değeri olan 14 bakır-çinko ve kurşun maden yatağının rezervi 461.132.728 ton olup, bu rezervin 705.000 tonu bakır, 152.300 tonu metal çinko ve 33.300 tonu da metal kurşun özelliğindedir. Bu madenler dışında Artvin'deki manganez yataklarının toplam rezervi 151.000 ton olup, bu manganezin 49.600 tonu metal manganez özelliğindedir. Ayrıca Kafkasör Cerattepe'de bulunan altın ve gümüş madeni yataklarında 11 ton altın ve 243 ton metal gümüş mevcuttu. Artvin Vilâyeti'nde endüstriyel hammadde açısından 1.718.750 ton feldspat, 1.200 ton grafit, 875.000 ton kil betonit, 2.000.000 ton kuvarsit, milyonlarca ton çimento hammaddesi ve milyonlarca m^3 granit mermer rezervi vardı[2075].

MTA Enstitüsü tarafından Artvin Merkez Kazası'nda altın, Ardanuç Kazası'nda manganez, Borçka ve Murgul Kazaları'nda bakır, manganez ve pirit, Şavşat Kazası'nda bakır, çinko, kurşun ve manganez, Yusufeli Kazası'nda linyit kömürü açısından zengin rezervlerin bulunduğu tespit edilmişti[2076].

Cumhuriyet dönemi başlarında Artvin Vilâyeti'nde bulunan bakır madeni ocaklarından çıkartılan bakırın işletildiği üç fabrika bulunmaktaydı. Bu fabrikalar; Kuvarshan, Murgul ve Hod Bakır Fabrikalarıdır.

a) Kuvarshan Bakır Fabrikası

Ergani bakır madeninden sonra Türkiye'de en büyük rezervlerin olduğu maden Çoruh Vilâyeti'ne bağlı bulunan Kvarshan (Kuvarshan)'dı. I. Dünya Savaşı'ndan önce senelik üretimi 1.500 tondu[2077]. Artvin'in Yeşaul Karyesi'nde 1901 yılında İmamzade Mehmet Efendi'ye ait arazide bakır madeni bulunması üzerine başladı. 1905 yılında Almanya'da büyük elektrik fabrikaları sahibi olan B. Siemens tarafından işletme açıldı[2078].

1912 yılında buraya bakır madeni işletmesi kuruldu ve Alman sermaye grubunun idaresinde Kuvarshan Bakır İşletmeleri faaliyetine başladı. Kuvarshan Bakır İşletmeleri'nin kurulmasıyla yöre halkı da iş imkânına kavuştu ve burada üretilen bakır madeni I. Dünya Savaşı'nın başladığı yıllara kadar devam etmişti. Savaşın devam ettiği

[2075] A. Gündüz, **Çoruh Havzası ve Artvin**, s.285-286.
[2076] Dilek Yaşar, Sevnur Doğan, Muhammet Bilgin, **Artvin İli Kültür Envanteri 2012**, Artvin İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2012, s.18.
[2077] Afet İnan, **Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936**, TTK Basımevi, Ankara, 1973, s. 42.
[2078] V. Kovenko, *"Artvin Bölgesi Kuvarshane Bakır Madenleri"*, s.230.

yıllarda bakır maden ocağı atıl durumda kaldı ancak Cumhuriyet'in ilânından sonra tekrar maden işletmeye açıldı[2079].

Araştırma ve işletme çalışmaları I. Dünya Savaşı dolayısıyla 1917 yılında durduruldu. 1921'de Kuvarshan madenin eski sahipleri çalışmalara yeniden başlamışlarsa da 1928'de nihai olarak işi bırakmışlardı. Kuvarshan madeni 1937 senesi TBMM Hükümeti tarafından tekrar açılmış ve madenin intikasız ve en yoğun şekilde istismarı da bu tarihte başlamıştı. Kuvarshane madeni uzun zamandan beri mevcut olmasına rağmen bu yatak üzerinde yapılmış pek az etüt vardı[2080].

1936 senesinde Kuvarshan bakır madeninin ocakları göçüktür; fakat yeniden açılması kolaydır. Bu madenin 1936 yılı itibariyle senelik bakır üretimi 1.800-2.000 ton civarındadır. Düzgün şekilde işletildiği takdirde piyasada maliyet fiyatı satışı fiyatına eşittir. Kuvarshan bakır madeni çalıştırılmadan bırakılırsa tamamen harap olacak durumdadır[2081]. I. Celâl Bayar Hükümeti'nin (8 Kasım 1937) programına da alınan Kuvarshane bakır madeni, Türkiye'ye yılda 2.000 ile 2.500 ton net bakır verecek kapasiteye sahipti[2082].

Etibank'tan alınan bilgiler ışığında açılışı 1937 yılından 30 Haziran 1944 tarihine kadar Kuvarshan bakır madenlerinde çıkartılan 10.674 ton blister (bakır külçesi) istihsal olunmuştu[2083].

b) Murgul Bakır Fabrikası:

Tiryal Dağı'nın kuzeybatı yamacında birçok yerlerde bulunan cüruf, buralarda eskiden bakır madenciliği yapıldığını göstermekte ise de sistematik araştırmaya ancak 1898'de Cangara yatağında ve civarında başlandı. Sonuç olarak Caucasus Copper Company kurulmuş ve Cangara stokuyla etrafındaki yatakların tetkikine 1903 yılına kadar devam edildi[2084].

1880'lerde Gümüşhane Rumlarından Lazarof tarafından keşfedilen Murgul Bakır Madeni, bir süre Lazarof'un imtiyazında kaldıktan sonra 1905 yılında Simens ve

---

[2079] Eren Safi, **19. ve 20. Yüzyıl Belgelerinde Artvin: Göğe Komşu Topraklar**, Artvin Valiliği Yayınları, Ankara, 2008, s.282-283; E. Safi, **19. ve 20. Yüzyıl Belgelerinde Artvin: Göğe Komşu Topraklar**, s.282-283.
[2080] V. Kovenko, *"Artvin Bölgesi Kuvarshane Bakır Madenleri"*, s.230.
[2081] A. İnan, **Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936**, s.42-43.
[2082] A. İnan, **Devletçilik İlkesi...**, s.148.
[2083] **Maden Tetkik Arama Dergisi**, *"Umumi Maden Durumu, Madenciliğimizin 21 Yıllık Bilançosu ve 1944 yılının ilk 6 Ayındaki Durumu"*, XXXII, S.32, (Ay yok-1944), s.167.
[2084] Ernst Zimmer, **Maden Tetkik Arama Dergisi**, *"Etütler, Murgul Bakır Madeni"*, XI, S.11, (Ay yok-1938), s.16.

şeriki şirketi olan İngiliz sermayesiyle işletilmeye başlandı. İngilizler tarafından inşa edilen fabrikaya daha sonra Amerikan sermayesi de dâhil olmuştu. İşletme Cumhuriyet döneminin başlarında bir süre Edip Bey tarafından yönetilmiş ve 1928 yılına kadar üretime devam etmişti. 1928 yılında ulaşım maliyeti nedeniyle üretime ara verilen maden de 1933'ten sonra devletleştirme yapılarak 1940'lı yıllarda devlet işletmesi tekrar faaliyete geçirilmiştir. Cumhuriyetten önce Rus yönetimi tarafından oluşturulan fabrika, bir Fransız sermaye grubu tarafından işletilmiştir. Cumhuriyet döneminde tamamen tahrip olan fabrika tekrar işletmeye açılmamıştı[2085].

Çoruh Vilâyeti maden yatakları bakımından zengin bir arazide yer alıyordu. Özellikle Murgul ve Kuvarshan yöresindeki bakır madenleri Osmanlı Devleti zamanında işletilmekteydi. Fakat I. Dünya Savaşı sırasında üretim sekteye uğramıştı. İktisat Vekili Celâl Bayar'ın 1936 tarihli raporunda Kuvarshan madenlerinin işletilmesi için çalışmalara başlandığı, birkaç ay sonra saf bakır üretiminin gerçekleşeceği belirtiliyordu. 1300 amelenin istihdam edildiği tesiste iki bin ton saf bakır üretimi için bir işletme planının hazırlandığı söylenmekteydi[2086].

Bu tesisin kurulması ile köyde medeni bir hayat meydana gelmişti. Tiyatro salonu, okuma odası, oyun ve eğlence salonları ve 150 kişilik bir hamamı da içinde bulunduran fabrika, şehrin sosyal hayatında dinamik bir rol üstlenecekti. Fabrikada üç sınıfı olan 100 öğrencinin okuyabileceği bir mektep ve 20 yataklı bir hastane mevcuttu[2087]. Nihayet Kuvarshan Bakır Fabrikası 29 Ekim 1937'de Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer tarafından açıldı[2088].

Celâl Bayar'ın yukarıda bahsettiğimiz aynı raporda Murgul madeni hakkında, işletildiği takdirde o günkü bakır fiyatları dikkate alınırsa zarar edeceği bilgisi vardı. Ülkeye davet edilen Alman Maden Enstitüsü uzmanları 15 ton saf bakır üretildiği takdirde zarar etmeden işletilebileceğini söylemekteydi. Bu da yaklaşık üç dört milyon raddesinde para gerektiriyordu[2089].

[2085] Rahmi Çiçek, *"Cumhuriyetin İlk Yıllarında Artvin Vilayetinin Sosyo-Ekonomik Durumu"*, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, XIV, S.14, (Ay yok-2013), s.146; 1936 yılı itibariyle Murgul bakır madeni ocakları iyi haldedir. Senelik üretimi 3.000 ton civarındadır. Yalnızca maden ocaklarının temizlenmesi ve düzenlenmesi gerekmektedir. Maden ocağındaki raylar, arabalar kaybolmuş ya da kullanılamaz durumdadır. Ocak civarındaki santral, broyage (öğütme) binaları harap durumdadır. Murgul bakır madeninden çıkarılacak madenin 1936 senesi maliyet fiyatı 46,3 lira iken satış fiyatı 35 liradır ve bu nedenle de işletilmesine imkân yoktur. (A. İnan, **Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936**, s.42, 44, 46.)

[2086] **BCA**, MGM, 30.10.0.0/199.360.14, 03.10.1936.

[2087] **Doğu**, 1.10.1937.

[2088] **Doğu**, 9.11.1937.

[2089] **BCA**, MGM, 30.10.0.0/199.360.14, 03.10.1936.

I. Celâl Bayar Hükümeti'nin (8 Kasım 1937) programına alınan Murgul bakır madeni de bugünün şartları içinde işletmeye uygun görülmüştü. Bu madeni yılda 8.000 ile 10.000 ton saf bakır alınacak şekilde işletmeye açılmasına karar verildi. Murgul, yılda 400 ila 500.000 ton ham bakır cevheri işleyeceği için, memleketin önemli maden merkezlerinden biri olacaktı[2090].

1938 yılında Murgul bakır madeninin işletilmesi için girişimler başlamıştı. Fakat araya II. Dünya Savaşı'nın gitmesiyle çalışmalar sekteye uğradı. Her ne kadar madenden istenilen verim alınamasa da bu bölgeye harcanan paralar sonucunda Murgul'da medeni bir hayat meydana gelmişti[2091].

Artvin Vilâyeti'nin 40 yerinde bakır madeni bulunduğu, bunlardan 14'ünün Borçka Kazası'nda, 22'sinin Artvin Vilâyeti merkezinde, 3'ünün Şavşat Kazası'nda, 1'inin Hopa Kazası'nda yer aldığı belirtilmektedir. Ayrıca Hopa Kazası bakır madeninin 1895 yılında çalışmaya başlamış, 1903 yılına kadar işletilmiş, madeni limana bağlayan yolların yapılmamasından dolayı kapatılmıştı. İmtiyaz sahibinin ölümüyle birlikte tamamen işletilemez hale geldiği belirtilmektedir[2092].

c) Hod Bakır Madeni Fabrikası:

Cumhuriyetten önce Rus yönetimi tarafından oluşturulan fabrika, bir Fransız sermaye grubu tarafından işletilmiştir. Cumhuriyet döneminde tamamen tahrip olan fabrika tekrar işletmeye açılmamıştı[2093].

Çoruh Vilâyeti maden yatakları bakımından zengin bir arazide yer alıyordu. Özellikle Murgul ve Kuvarshan yöresindeki bakır madenleri Osmanlı Devleti zamanında işletilmekteydi. Fakat I. Dünya Savaşı sırasında üretim sekteye uğramıştı. İktisat Vekili Celâl Bayar'ın 1936 tarihli raporunda Kuvarshan madenlerinin işletilmesi için çalışmalara başlandığı, birkaç ay sonra saf bakır üretiminin gerçekleşeceği belirtiliyordu. 1300 amelenin istihdam edildiği tesiste iki bin ton saf bakır üretimi için bir işletme planının hazırlandığı söylenmekteydi[2094].

Bu tesisin kurulması ile köyde medeni bir hayat meydana gelmişti. Tiyatro salonu, okuma odası, oyun ve eğlence salonları ve 150 kişilik bir hamamı da içinde bulunduran fabrika, şehrin sosyal hayatında dinamik bir rol üstlenecekti. Fabrikada üç

[2090] A. İnan, **Devletçilik İlkesi...**, s.148.
[2091] A. Us, **İstanbul'dan Çoruh'a**, s.89-91.
[2092] R. Çiçek, *"Cumhuriyetin İlk Yıllarında Artvin Vilayetinin Sosyo-Ekonomik Durumu"*, s.147.
[2093] R. Çiçek, *"Cumhuriyetin İlk Yıllarında Artvin Vilayetinin Sosyo-Ekonomik Durumu"*, s.146.
[2094] **BCA**, MGM, 30.10.0.0/199.360.14, 03.10.1936.

sınıfı olan 100 öğrencinin okuyabileceği bir mektep ve 20 yataklı bir hastane mevcuttu[2095]. Nihayet Kuvarshan bakır fabrikası 29 Ekim 1937'de Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer tarafından açıldı[2096].

Celâl Bayar'ın yukarıda bahsettiğimiz aynı raporda Murgul madeni hakkında, işletildiği takdirde o günkü bakır fiyatları dikkate alınırsa zarar edeceği bilgisi vardı. Ülkeye davet edilen Alman Maden Enstitüsü uzmanları 15 ton saf bakır üretildiği takdirde zarar etmeden işletilebileceğini söylemekteydi. Bu da yaklaşık üç dört milyon raddesinde para gerektiriyordu[2097].

1938 yılında Murgul bakır madeninin işletilmesi için girişimler başlamıştı. Fakat araya II. Dünya Savaşı'nın gitmesiyle çalışmalar sekteye uğradı. Her ne kadar madenden istenilen verim alınamasa da bu bölgeye harcanan paralar sonucunda Murgul'da medeni bir hayat meydana gelmişti[2098].

Artvin Vilâyeti'nin 40 yerinde bakır madeni bulunduğu, bunlardan 14'ünün Borçka Kazası'nda, 22'sinin Artvin Vilâyeti merkezinde, 3'ünün Şavşat Kazası'nda, 1'inin Hopa Kazası'nda yer aldığı belirtilmektedir. Ayrıca Hopa Kazası bakır madeninin 1895 yılında çalışmaya başlamış, 1903 yılına kadar işletilmiş, madeni limana bağlayan yolların yapılmamasından dolayı kapatılmıştı. İmtiyaz sahibinin ölümüyle birlikte tamamen işletilemez hale geldiği belirtilmektedir[2099].

d) Murgul Etüdü:

Murgul bakır madenlerinin işletilmesine lâzım olan enerjinin temini için MTA Enstitüsü'nün talebi üzerine yerinde tetkikler yapılmış, Murgul Suyu üzerinde yapılan hidrografik etüt neticeleri ve eşel de bilâhare inşaat ve işletmeyi üzerine alan Etibank'a devredildi[2100].

2- Artvin Vilâyeti'nde Ticaret

Artvin Livası ithalat ve ihracat açısından Batum Limanı ve Hopa'ya bağlıydı. Halkın ihtiyaç duyduğu eşya ve mallar Batum Limanı'ndan ve Hopa yoluyla Trabzon ve İstanbul'dan sağlanıyordu. Çoruh Livası dâhilinde yetiştirilip ihraç edilen çeşitli mahsuller nakliyattaki kolaylıktan dolayı kayıklarla Batum'a ya da Trabzon ve

[2095] **Doğu**, 1.10.1937.
[2096] **Doğu**, 9.11.1937.
[2097] **BCA**, MGM, 30.10.0.0/199.360.14, 03.10.1936.
[2098] A. Us, **İstanbul'dan Çoruh'a**, s.89-91.
[2099] R. Çiçek, *"Cumhuriyetin İlk Yıllarında Artvin Vilayetinin Sosyo-Ekonomik Durumu"*, s.147.
[2100] **Bayındırlık İşleri Dergisi**, S.5, (Birinci Teşrin/Ekim-1939), s.270.

İstanbul'a sevk edilmek üzere Hopa İskelesi'ne gönderiliyordu. Şavşat Kazası halkı ise zaruri ihtiyaçlarını yakınlığından dolayı kısmen Ardahan ve Kars'tan temin ediyordu. Artvin Merkez ve Borçka Kazası halkı dışarıdan şeker, kahve, çay, gazyağı, sabun, pirinç, kibrit, sigara kâğıdı, bez ve manifatura ithal etmekteydi. Şavşat Kazası'nda ithalat yok denecek kadar azdı. Çünkü çay, kahve, tütün gibi ürünleri halkın % 10'u ancak ve pek nadir olarak kullanırdı. Köylerde gazyağı yerine genellikle çıra kullanılıyordu[2101].

Milli Mücadele Dönemi'nde son derece kapalı bir ekonomik yapıya sahip olan vilâyet, Artvin Kasabası'nın Vilâyet Merkezi yapılmasıyla birlikte hareketlenmeye başlamıştı. Fakat ticari hayatı canlandıracak ulaşım yollarından yoksun olması, uzun vadede Artvin Vilâyeti'nin ticari hayatının sınırlı kalmasına neden olmuştu. Geçmişte Batum'a meyve, zeytin gibi tarımsal ürünler satabilen Artvin, Cumhuriyet döneminde artan tütün ekimiyle birlikte ihracatını Hopa üzerinden İstanbul'a ve Batum üzerinden Rusya'ya tütün satmaktadır. Cumhuriyet döneminde tütün inhisarının yeniden yapılandırılmasından sonra Artvin'de tütün işletmek amacıyla İnhisar İdaresi tarafından bir tütün atölyesi oluşturulmuştu. Ardanuçlu Dede Bey tarafından işletilen atölye aynı zamanda rakı imalatı da yapmaktaydı. Keleşzade Hasan Efendi tarafından bir atölye gazoz imal etmekteydi[2102].

Cumhuriyet sonrasında Artvin Vilâyeti'nde ticari hayatı etkileyen iki önemli faktör vardı. Bunlardan birincisi ulaşım yolunun bulunmaması, ikincisi Rusya'nın sınır ticaretini engelleme girişimleriydi. Ulaşımın kötü durumundan dolayı Artvin'de üretilen ihraç ürünlerinin pazara inmesi sorun doğurmaktaydı. Aynı durum ithal ürünlerde de yaşanmaktaydı[2103].

Cumhuriyetin ilânından sonra şehirleşmeye başlayan Artvin Vilâyeti'nde 1927 yılı itibariyle Cumhuriyet Halk Fırkası, Ticaret Odası, Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Türk Ocağı, Tayyare Cemiyeti, Muallimler Birliği ve Türk Ocakları tarafından açılan bir de kütüphane bulunmaktaydı. Şehir dâhilinde bu tarihlerde çay bahçesi ve çocukların oyun oynayabilecekleri oyun alanlarının bulunmadığı da bilinmektedir[2104].

[2101] M. Çapa, *"Milli Mücadele Döneminde Artvin"*, s.125.

[2102] Muvahhid Zeki, **Şark Memleketlerimizden Artvin Vilâyeti Hakkında Malumat-ı Umumiye**, İstanbul 1927, s.55; R. Çiçek, *"Cumhuriyetin İlk Yıllarında Artvin Vilayetinin Sosyo-Ekonomik Durumu"*, s.143.

[2103] R. Çiçek, *"Cumhuriyetin İlk Yıllarında Artvin Vilayetinin Sosyo-Ekonomik Durumu"*, s.143-144.

[2104] M. Zeki, **Şark Memleketlerimizden Artvin Vilâyeti Hakkında Malumat-ı Umumiye**, s.129-130; R. Çiçek, *"Cumhuriyetin İlk Yıllarında Artvin Vilayetinin Sosyo-Ekonomik Durumu"*, s.139.

1927 yılında yapılan sanayi sayımında Artvin Vilâyeti'nde 229 işletmenin varlığı belirlenmişti. Bunlardan 92 tanesi maden işleme ve makine sanayinde faaliyet göstermekteydi. Maden işleme ve makine sanayinin dışındaki işletmeler tarım ürünleri sanayi, dokumacılık ve bina inşaatı alanlarıydı. Ayrıca 1927 yılı sanayi sayımında 229 işletmenin sadece 3 tanesinin 10'dan fazla işçi çalıştırıyor olması üretimin büyük ölçüde atölye ölçeğinde olduğunu göstermekteydi[2105].

Artvin Vilâyeti'nin iktisadi ve sosyal durumu hakkında bilgi veren Muvahhid Zeki; *"Vilâyet merkezlerinde fabrika veya belli başlı bir zanaathane mevcut değildi. Yalnız üç tane debbağ hane mevcuttu. Ticarete de pek büyük mikyasta cari değildi. Ticaret, her türlü manifatura, şeker, kahve, çay, un pirinç, zücaciye, atariye üzerinedir. Hariçten celp edilen mezkûr mevada mukabil ihracat, meyveden ibarettir. Bu da yalnız Batum'a sevk edilebilmektedir. Borçka-Hopa şosesi ikmal edilirse İstanbul vesariye ihracat mümkün olur. Dâhili istihlak bilhassa memurinin ve ailelerinin tesiriyle oldukça fazladır. Yavmiye et sarfiyatı; koyun, keçi, sığır, kuzu, oğlak vs. muhtelif olarak vasati kırk ila elli hayvandan ibarettir. Merkez Kasabada fırınların adedi beş, altı olup aynı miktarda kasap dükkânı mevcuttu. Kahvehanelerin adedi sekiz ila on arasındadır. Bunlardan ancak üçü temizdir. Muhitin besaleti ve halkın zevk ve eğlencesini temin eden mahallerin mevcudiyeti kahvehaneleri boş bırakmamaktadır. Lokanta, ikisi mevcut kahvehaneler derununda olmak üzere üçü geçmez."*[2106]

Cumhuriyet döneminin başlarında Artvin Vilâyeti merkezinde iş yeri olarak hizmet veren esnaflar, 4 aşçı ve lokantacı, 1 eskici, 2 otel işletmecisi, 1 bakırcı, 22 berber, 8 tuhafiyeci, 1 tamirci, 1 çarıkçı, 1 hamam işletmecisi, 1 hırdavatçı, 3 debbağhane işletmecisi, 4 demirci, 1 saraç, 2 semerci, 9 attar, 4 fırın, 1 kalaycı, 1 bakır işletme atölyesi, 4 kasap, 8 kunduracı, 1 kahvehane işletmecisi, 21 manifaturacı, 28 kösele işleme atölyesi, 1 marangoz ve 14 nalbant bulunmaktaydı[2107].

Artvin Vilâyeti'nde 1933 yılı sanayi tespitlerine göre Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan yararlanan işletme yoktu. 1951 yılında Etibank'ın Murgul işletmesinin kurulduğu ve bir başka sanayi girişimi ise orman ürünleri sanayi dalında Borçka'da bir kereste fabrikasının açılması olmuştu. 1951 yılında 1,5 milyon TL'ye mal olan ve 20.000 m^2 bir arazide kurulu olan tesisin yıllık üretim kapasitesi 15.000 m3 tomruk

[2105] A. Gündüz, **Çoruh Havzası ve Artvin**, s.265.
[2106] M. Zeki, **Şark Memleketlerimizden Artvin Vilâyeti Hakkında Malumat-ı Umumiye**, s.131-132; R. Çiçek, *"Cumhuriyetin İlk Yıllarında Artvin Vilayetinin Sosyo-Ekonomik Durumu"*, s.139.
[2107] R. Çiçek, *"Cumhuriyetin İlk Yıllarında Artvin Vilayetinin Sosyo-Ekonomik Durumu"*, s.140.

işleyebilecek düzeydeydi. 1954 yılında Türkiye kereste fabrikalarının toplam üretiminin % 17'lik kısmını Borçka Kereste Fabrikası yapmaktaydı[2108].

C- GİRESUN VİLÂYETİ'NDE MADENCİLİK, TİCARET VE FİNANS

1- Giresun Vilâyeti'nde Madencilik

Karadeniz kıyı bölgesinde Giresun, Trabzon ve Batum şehirleri arasında bakırlı pirit yığınları şeklinde birçok maden vardı. Giresun bölgesinde 2000 seneden beri madencilik yapılmaktaydı. Yaşanan olumsuzluklardan ve işletme güçlüklerinden dolayı bu madenler zaman içinde terk edilmiş ve yeniden işletmeye açılmış durumdaydı[2109].

Anadolu coğrafyasının geneli maden alanları olarak verimli bir durumdadır. Giresun Vilâyeti'nde maden çeşidi açısından zengindir ve yörede çok eski tarihlerden beri maden çıkartıldığı bilinmekteydi. Demir ve gümüş madenleri çok eski dönemlerden beri Giresun Vilâyeti'nde çıkarılmakta ve işlenmekteydi. Giresun Vilâyeti'nde ilk yaşayan halklardan olan Tibarenler burada maden işletmiş ve çıkarttıkları demiri Yunanlılara nakletmişlerdi[2110].

XIII. yüzyıldan XV. yüzyılın ikinci yarısına kadar olan dönemde Anadolu'da şap madeni açısından önemli bir merkez olan Şebinkarahisar'dan Avrupa'ya şap ihraç edildi[2111]. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Giresun merkezinde mermer, Akköy Nahiyesi'nde bir adet demir ve iki adet bakır, Kuzca, Şadi ve Karaburun Köylerinde iki adet gümüş, Görele Nahiyesi'ne bağlı Çimide Köyü'nde üç adet bakır, Tirebolu Kazası'na bağlı Ağalık ve İsrail Köylerinde bakır madenlerinin bulunduğu ve aynı yerde maden suyu ocaklarının mevcut olduğu belirtilmekteydi. Keşap Nahiyesi'ne bağlı Yivdincik Köyü'nde çok zengin kurşun, Çakırlı Köyü'nde Eğrimon Deresi denilen yerde ise gümüş madeni vardı[2112].

I. Dünya Savaşı öncesinde bir İngiliz grubu Görele ve Espiye dolaylarındaki farklı madenlerde araştırma yapmışlardı. Karaerik, Ağlık, Harkköy ve İsrail madenleriyle aynı bölgedeki başka madenler bu araştırmalara mevzu teşkil etmiş olan madenler arasındadır. İngilizlerin bu madenlere gösterdiği ilgi madenlerin yakınlarında

---

[2108] A. Gündüz, **Çoruh Havzası ve Artvin**, s.266.
[2109] V. Kovenko, *"Bakırlı Pirit Madenleri Bölgesi"*, **Maden Tetkik Arama Dergisi**, XXX, S.30, (Ay yok-1943), s.192.
[2110] Kemal Saylam, *"Ordu ve Giresun Yöresinde Madenler ve Maden İşletmeciliği (1860-1914)"*, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S.25, (Bahar-2009), s.169.
[2111] Oktay Karaman, *"XIX. ve XX. Yüzyılda Giresun ve Çevresindeki Madenler ve Maden İşletmeciliği"*, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, V, S.1, (Haziran-2003), s.63-74.
[2112] K. Saylam, *"Ordu ve Giresun Yöresinde Madenler ve Maden İşletmeciliği (1860-1914)"*, s.171.

bulunan bakır cürufunun bolluğundan ileri gelmekteydi. Bu cürufun fazla olması, ormanları çok olan bu bölgede madenciliğin ve maden sanayinin gelişmiş olduğuna da kanıttı[2113].

Giresun Vilâyeti maden yatakları bakımından nispeten zengin sayılabilecek bir konumdaydı. Vilâyet metalik madenler bakımından çok önemli bir potansiyele sahip olup, özellikle bakır, kurşun ve şap bakımından zengin yataklar bulunmaktaydı. Bununla birlikte endüstriyel ve enerji hammaddesi açısından da çok sınırlı bir potansiyeli bulunmaktaydı. Ekonomik bakımdan önem taşıyan 15 adet bakır-çinko, 4 adet demir, 4 adet granit-mermer, 1 adet barit ve 2 adet uranyum yatağı mevcuttu. Bakır-kurşun-çinko yataklarında işletilebilir seviyede 30.107.548 ton rezerv mevcuttu. Demir yataklarında 1.110.000 ton rezerv tespit edilmişti[2114].

1927 yılı itibariyle Giresun Vilâyeti Merkez Kazası'nda Çakırlı, Karabulduk, Bozat, Akköy, Elmalı ve Kızılev mevkilerinde simli kurşun, manganez, kurşun, gümüş, çinko, bakır madenleri keşfedildi. Tirebolu Kazası Kızılırmak, Kuzgun ve Atabek mevkilerinde bulunan madenler ise demir, bakır, çinko, kurşun ve simli kurşundur. Görele Kazası İsele, Kelete, Cimide Köyleri'nde çinko, bakır, manganez ve simli kurşun madenleri bulunmaktaydı[2115].

2- Giresun Vilâyeti'nde Ticari Üretim ve İlgili Kurumlar

Cumhuriyet'in ilk yıllarında bütün ülkede olduğu gibi Giresun Vilâyeti'nde de sanayi son derece kötü bir durumdaydı. Osmanlı Devleti döneminde Giresun Vilâyeti'nde dokuma sanayi, bakırcılık ve kuyumculuk ön plana çıkarken I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla bu işler de sekteye uğramıştı. Giresun Vilâyeti'nin sanayisi en önemli tarımsal ürünü olan fındığa dayanmaktaydı. 1927 yılı itibariyle vilâyetin sahip olduğu küçük ölçekli fabrikaların büyük çoğunluğu fındık fabrikasıydı. Fındık fabrikalarından başka bir gazız fabrikası ve iki kereste fabrikası bulunmaktaydı. 1927 yılında vilâyette toplam 63 fındık kırma fabrikası bulunmaktaydı. Bu fabrikalarda iç fındık üretimi yapılmaktaydı. Bu 63 fabrikanın 17'si elle çalıştırılan, 46'sı gazlı motorla çalıştırılan fabrikalardan oluşmaktaydı. Gazoz fabrikası ise motorludur ve yıllık ortalama 9.000 şişe gazoz üretimi yapmaktaydı. Feridunzade İsmail Bey'in sahibi olduğu kereste fabrikası odun ve madenle işleyen motorlu makinelere sahipti ve yıllık

[2113] V. Kovenko, *"Bakırlı Pirit Madenleri Bölgesi"*, s.192-193.
[2114] M. Şimşek, **Türkiye Kalkınma Bankası Uygun Yatırım Alanları Araştırması Giresun**, s.38.
[2115] **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi**, 1928, s.1178.

ortalama 6.000 tahta üretmekteydi. Veysizade Mustafa Efendi'nin sahibi olduğu kereste fabrikası ise gazlı motorludur ve yıllık 24.000 tahta üretilmekteydi[2116].

Giresun Vilâyeti'nde fındık ürünlerinin yanı sıra hayvancılık, besicilik de önemli ticari faaliyetlerdendi. 1924 yılında Giresun Vilâyeti'nden ihraç edilen malların büyük bir kısmını fındık başta olmak üzere ceviz, fasulye, mısır, yumurta ve tuzlu hamsi oluşturmaktaydı[2117].

Giresun'da Ticaret Borsası, 1 Ağustos 1926 tarihinde İsmail Aykutoğlu başkanlığında Mehmet Ergun, Ömer Lütfü Durali, Avni Ormancı ve Osman Nuri Gürel'in teşebbüsleriyle kurulmuştu. İşlem hacminin tamamına yakın kısmını fındık satışları teşkil etmekteydi[2118].

Giresun Fındık Şirketi, Giresun'da yerli tüccarın ilk birleşme teşebbüsü Giresun Fındık Şirketi'nin kurulmasıyla olmuş ve bu şirketin devam etmemesi üzerine Giresun Fındık İhracat Şirketi kurulmuştu. Bu şirkette kısa süre sonra kapanmıştı. 1931 senesinde İş Limited Şirketi kurulmuş ve bu şirket fındık politikasında başarılı ve faydalı bir şekilde hizmet gördükten sonra Fındık Kooperatifler Birliği (FİSKOBİRLİK)'nin kurulması üzerine 1939 yılında tasfiye edilmiştir[2119].

Giresun Vilâyeti'nde önemli madenlerden birisi de çıkarılan maden suyu olmuştur. Maden suyu konusunda ilk ciddi girişim ve resmi sonuç 1962 yılında yapılmış ve İnişdibi Maden Suyu'nun yararlı bir su olduğu resmi olarak kanıtlanmıştır. İnişdibi Maden Suyu, Giresun'un Çakır, Armut mevkiinde çıkarılmaktadır. Gerekli resmi tahlillerin yapılması sonucunda İnişdibi suyunun değeri ispatlandı ve 25 Ağustos 1962 yılında su işletmeye açıldı[2120]. Giresun Vilâyeti'nin maden suları Merkez Kaza'nın Bulancak ve Yavuz Kemal Nahiyeleri'nde, Tirebolu'nun Yeğenli ve Bada Köyleri'nde, Görele'nin Gelibolu ve Gürcülü Köyleri'nde bulunan *"acı su"*ydu[2121].

3- 1950 Sonrasında Kurulan Fabrikalar

Giresun Peynir ve Tereyağ Fabrikası, Yöresel olarak süt fabrikası denilen bu kuruluş, Giresun-Bulancak arasında, devlet karayolu üzerinde kurulmuştur. İşletme,

---

[2116] **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi**, 1928, s.1170-1172.
[2117] Nazım Kuruca, Hüseyin Kara, *"Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun'un İktisadî Durumu (1923-1933)"*, **Yeşil Giresun Gazetesine Göre Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun**, Yeşil Giresun Yayınları, Ankara, 2003, s.130.
[2118] M. Taşkın, **Trabzon Ticaret-Tarım Fındık Çay**, s.53.
[2119] S. Karaibrahimoğlu, **Giresun (Bütün Yönleri ve Kazaları İle)**, s.156.
[2120] S. Karaibrahimoğlu, **Giresun (Bütün Yönleri ve Kazaları İle)**, s.171.
[2121] **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi**, 1928, s.1179.

1978 yılı mayıs ayında üretime başlamıştır. Giresun Peynir ve Tereyağ Fabrikası halen Trabzon, Giresun, Ordu il, ilçe ve köylerinden süt almaktadır[2122].

Aksu Mihaniki Odun ve Hamuru Gazete Kağıdı Fabrikası; 1970 yılında Giresun'un Aksu Kazası'nda açılan bu tesis sayesinde Türkiye'nin gazete kâğıdı ihtiyacının önemli bir kısmını karşılamıştır. Bu fabrikada orman ürünleri modern şekilde ve daha az masrafla değerlendirilmiştir[2123].

Adel Kalem Fabrikası; Anadolu Ensdüstri Holding Şirketi bünyesinde 1 Ocak 1981 tarihinde Giresun Merkez Kaza'ya bağlı Ülper Köyü'nde Giresun Lâta ve Kalem Tesisleri adında kurulmuştur. Bu kuruluşun amacı kalem tahtası (lâta) ve kurşun kalem imali olan fabrikanın yıllık üretimi 2 milyon gros lâta ve 300.000 gros kurşun kalemdir[2124].

Giresun Orman Atıklarını Değerlendirme Sanayi tesisi 1982 yılında Trabzon asfaltı üzerinde Aksu mevkiinde 6 dönümlük bir arazi üzerinde kurulmuştur. Bu tesiste yanabilecek tüm artıkların sun'i sıkıştırma ile briket-odun haline getirilmesi için kurulmuştur. Tesisin kapasitesi kurulduğunda saatte 2,5 tondur. Ayrıca kurulduğunda tesiste 20 kişi çalıştırılmaktadır[2125].

4- Giresun Vilâyeti'nde Bankacılık Faaliyetleri

Giresun Vilâyeti'nde iktisadi hayatın canlandırılması ve çiftçiye kredi sağlanabilmesi için 1339 Ağustos (Ağustos 1923) tarihinde Ziraat Bankası şubesi açıldı. Ziraat Bankası Giresun Vilâyeti'nde faaliyetlere başladıktan sonra çiftçiye ve köylüye kredi temin ederek tarım ve hayvancılığın gelişmesine katkı sağlamıştı[2126].

Giresun Vilâyeti'nde 1927 yılı itibariyle Merkez Kaza'da Ziraat Bankası ve Osmanlı Bankası'nın birer şubesi, Tirebolu ve Görele Kazaları'nda ise birer Ziraat Bankası Sandığı bulunmaktaydı[2127]. Giresun Vilâyeti'nde açılan üçüncü banka ise 1928 yılında açılan İş Bankası'ydı[2128].

[2122] S. Karaibrahimoğlu, **Giresun (Bütün Yönleri ve Kazaları İle)**, s.160-161.
[2123] S. Karaibrahimoğlu, **Giresun (Bütün Yönleri ve Kazaları İle)**, s.167.
[2124] S. Karaibrahimoğlu, **Giresun (Bütün Yönleri ve Kazaları İle)**, s.169.
[2125] S. Karaibrahimoğlu, **Giresun (Bütün Yönleri ve Kazaları İle)**, s.170.
[2126] N. Kuruca, H. Kara, *"Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun'un İktisadî Durumu (1923-1933)"*, s.162-163.
[2127] **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi**, 1928, s.1168.
[2128] H. Yılmaz, *"T.C. Devlet Salnamesi 1928'e Göre Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Giresun…"*, p. 170.

D- GÜMÜŞHANE VİLÂYETİ'NDE MADENCİLİK

Bilindiği gibi Gümüşhane ve çevresindeki madenler tarihin her döneminde önemli olmuştu. Yüzyıllar boyunca madenleriyle meşhur olan ve yöre ekonomisine önemli katkı sağlayan madenler, yöreyi ziyarete gelen yerli ve yabancı seyyahların da dikkatini çekmişti. XVII. yüzyılın ortalarında yöreye gene Evliya Çelebi yöreyle ilgili olarak şunları söylemektedir[2129]:

"Şehri gezmeye başladık. Bu şehirde Büyük İskender'in hekimlerinden Yunanlı Filkos, gümüş madeni bulunduğu için İskender'e şehri imar ettirdi. O sırada buradaki gümüş madeni hiçbir yerde yoktu. Bütün halkı her çeşit vergiden muaf olup gümüş işletmekte görevlidirler. Şehir halen Osmanlılar elinde olup, 70 kadar kimi terk edilmiş kimi işler durumda olan gümüş madeni ocakları vardı. Gümüşhane şehrinin gümüş damarları yedi yerden kol kalınlığında damarlar olup, hepsi kurşunsuz saf cevherdir. Bu şehirde Emin Mahallesi'nde darbhane vardı. Fakat bu asırda çalışmaz…"[2130]

Eski Gümüşhane bölgesi tarihte Gümüşhane'ye adını veren ilk yerleşim yeriydi ve gümüş madenlerince zengin olan bu bölgede çok sayıda eski maden ocağı olmasına rağmen çoğu halen kapalı durumdaydı[2131].

1800'lü yıllarda Gümüşhane Vilâyeti'nde madencilik çok ön plandayken, XIX. yüzyılın ilk yarısında kapatılan gümüş madeni ocakları için 1883'te son bir denemeye girişildi ve maden işletmesi yabancı bir şirkete verildi. Fakat bu girişim de hâsılatın işletme masraflarını karşılamadığından madencilik faaliyeti 1888 yılında tamamen durduruldu. Bunun üzerine önemi çevresindeki madenlerin varlığına dayanan yerleşme merkezi zamanla 3 km. mesafedeki Harşit Vadisi'ne kaydırıldı[2132].

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Gümüşhane Sancağı dâhilinde bilinen maden ocakları ve bu maden ocaklarının durumları şöyleydi: Gümüşhane Kazası'nda; Esad Ağa, Tekoğlan, Yeşilli, Büyük Mağara, Nerdbanlı, Kozancı, Su Yolu, Cevdeful, Terazici, Cincir, Kütehdayık, Abanikulu, Tebroker, Kokcas, Hasan Efendi, Ananya, Kazgancı, Halkend isimlerinde simli kurşun madeni ocakları bulunmaktaydı. Guras adlı mevkiinde ise kömür madeni ocağı vardı. Bu maden ocaklarından Helvalı, Kırkpavli, Hazine maden ocakları hariç diğer maden ocakları uzun süredir terk edilmiş ve çoğunun

---

[2129] Kemal Saylan, **Seyyahların Gözüyle Gümüşhane**, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, Gümüşhane, 2016, s.71.
[2130] K. Saylan, **Seyyahların Gözüyle Gümüşhane**, s.71.
[2131] A. Güngör Üçüncüoğlu, **Hititlerden Cumhuriyete Maden Yurdu Gümüşhane**, Koza Altın İşletmeleri, Gümüşhane, 2008, s.44.
[2132] Hayati Doğanay, **Coğrafya'ya Giriş**, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 1999, s.88; V. Okay, **Cumhuriyetin 15'inci Yılında Gümüşhane**, s.25.

içleri suyla dolu olduklarından atıl bir vaziyetteydi. Ayrıca Gümüşhane Kasabası civarında bulunan gümüş madeni 1883 senesinde 99 yıllığına bir şirkete verilmiş ve 10 sene faaliyet göstermişti. Ancak daha sonra bu ocak imalat masraflarının artması, üretim zorlukları ve gümüş fiyatının son senelerde çok fazla düşmesinden dolayı terk edilmişti[2133].

Gümüşhane Kazası'nda terk edilen maden ocaklarının işletilmesi için tekrardan ruhsatlar alınmaya başlandı. Bu bağlamda Gümüşhane bölgesindeki madenlere ilgi duyan başta yabancı ve Gayrimüslim olmak üzere çok sayıda girişimci bölgede maden arama ruhsatı almaya başlamıştı[2134].

Gümüşhane bölgesinde ilk düzenli maden arama çalışmaları 1883-1888 yılları arasında Daniel Pappa Et. Co. Şirketi tarafından yapıldı. Bu şirket Hazine Mağara, Cami Mağara, Mermer Mağara ve Kırkpavli Mağaralarında araştırmalar yaptı. Şirket, mağaralarda vagonet nakliyatı için büyük mağaralar açmıştı[2135].

Gümüşhane Kazası'nda birçok maden işletmesi olmakla birlikte bu işletmelerin en önemlileri Helvalı (Halvalı) civarındaki bakır madeni işletmesi, Hazine ve Kırkpavli civarındaki simli kurşun madeni işletmesi ve Eski Mağara Maden işletmesiydi. Gümüşhane'ye bağlı Torul Nahiyesi'nde Görükse Köyü'nde bulunan simli kurşun ve bakır madeni ocağı de önemliydi. Kürtün Nahiyesi'ndeki Tilkicik, Karaçukur ve Araköy'de bakır madenleri, Çağır ve Zigana Köyü'nde simli kurşun madeni, Gökçeköy, Şıhlar Köyü'nün Dere ve Kızılot mavkileri ile Folköy ve Emrik Köyleri'nde simli kurşun ve bakır madenleri bulunmaktaydı[2136].

Ayrıca Gümüşhane Vilayeti madenler açısından da önemli bir noktadaydı. Gümüşhane Vilâyeti'nde gümüş, demir ve bakır, Bayburt'ta krom, bakır ve linyit kömürü, Kelkit'te çinko, bakır ve linyit, Torul'da demir, bakır ve mermer, Şiran'da ise bol miktarda linyit olduğu tespit edildi[2137].

1921-1935 yılları arasında aktif hiçbir madencilik faaliyetinin yapılmadığı Gümüşhane Vilâyeti'nde, Atatürk'ün 1935 yılında MTA Enstitüsü'nü kurmasından sonra yeniden başlamıştı. Eski maden işletmelerinin bulunduğu sahalarda maden aramaya yönelik ilk çalışmalar 1935-1940 yılları arasında MTA tarafından

---

[2133] K. Saylan, **Gümüşhane İdari, Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1850-1918**, s.71; A. G. Üçüncüoğlu, **Hititlerden Cumhuriyete Maden Yurdu Gümüşhane**, s.44.
[2134] A. Hayri**, İktisadi Trabzon**, s.57.
[2135] V. Kovenko, *"Gümüşhane'nin Simli Kurşun Madenleri"*, **Maden Tetkik Arama Dergisi**, XXIV, S.24, (Ay yok-1941), s.283.
[2136] K. Saylan, **Gümüşhane İdari, Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1850-1918**, s.77, 82.
[2137] Ahmet Nuri Macit, **Gümüşhane İli ve İlçeleri**, Macit Kitabevi, Samsun, 1973, s.20.

gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda Ölsner 1935 yılında, Kovenko 1937 yılında, Schumacher 1937 yılında, Gysin 1938 yılında, Dandria 1940 yıllarında MTA adına Gümüşhane madenlerini incelemişlerdi. Bu incelemelerde Türkiye Hazine Bakanlığı, Gümüşhane Mağara Madeninde 200 bin ton rezerve sahip cevherleşme olduğunu saptamıştı. II. Dünya Savaşı'ndan önce yabancı uzmanlarla birlikte yörede sondaj ve flotasyon çalışmaları yapıldı. II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Gümüşhane Vilâyeti'ndeki madencilik faaliyetleri de durmuştu. Gümüşhane madenlerinden Eskigümüşhane mevkiindeki Hazine Mağara simli kurşun madeni ve buradaki manganez ocakları ile Torul'daki Cimera manganez ocağı Gümüşhaneli girişimci Raşit Yenidoğan tarafından 1955-1960 yılları arasında işletilmişti[2138].

Kırkpavli Madeni; Gümüşhane'nin merkezinden 8 km. batıda eski Gümüşhane (Süleymaniye) Mahallesi'nde 1.350 m. yukarısında bulunmaktaydı. Yatak Zimonköy (Hamurkesen) formansyonu içinde damar tipinde oluşmuştu. Sahanın jeolojisi kireçtaşı, andezit ve konglomeradan oluşuyordu. Yaklaşık 20 m.'lik silisleşme zonu mevcuttu ve büyük miktarda pirit içeren kuvars damarı bu zonda oluşuyordu. 1937 işletme kayıtlarına göre bu maden 250 m. çapraz uzanan bir galeri ve 4 kısa galeriden oluşuyordu[2139].

Hazine Mağara Madeni; Gümüşhane şehir merkezinin 1 km. güneybatısında 1.500-1.620 m. kotunda yer alıyordu. Bölgedeki taban kayacı cevherleşmesinin altında bulunan Gümüşhane granitiydi. Cevherleşme sadece Berdiga formasyonu'nun faylarla görüldüğü yerlerde oluşmaktaydı. Bu yatak doğu-batı doğrultusunda uzanan paralel sınırla Berdiga formasyonunun birleşmesi sonucu ornatım tipte gelişmişti. Pirit esas cevher mineralleriydi. Cevherli kütlenin çoğunlukla farklı yerlerinde galen ve tetraedrit zenginleşmesi gösteren masif piritten oluşuyordu. Dere Madeni; Gümüşhane Merkez Kazası Daldaban Mahallesi'nden eski Gümüşhane'ye giden dere yatağı içerisinde 1.200 m. kotunda ayrışmış granitler içinde yer alıyordu. Sarı Dere Zonu; kaynağına doğru 1.600-1.800 m. yükseklikte yer alıyordu. Kırkpavli Madeni bu madenin dere yatağı boyunca aşağısında yer alıyordu. Büyük miktarda pirit cevheri Gümüşhane granitini kesen tersiyer yaşlı granıdiyoritle birlikte bulunuyordu. Çıplak gözle sadece pirit tanınabilmekteydi. Ana kayacın tamamı arjilitleşmişti. Köstere Madeni, Kalkanlı Köyü'nün yaklaşık 1,5 km. kuzeybatısında yer alıyordu. Maden yatağı yaşlı dasit lav ve

[2138] 14 Kasım 1935 tarihli Metal Grubu Direktörlüğü'ne yazılan belgede Gümüşhane Vilâyeti'nin Hazne, Dere ve Kırk Pavli ocaklarının tetkik edilmek üzere açılması için 18-20.000 liraya ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. (**BCA,** 030.10175.210.7)
[2139] A. G. Üçüncüoğlu, **Hititlerden Cumhuriyete Maden Yurdu Gümüşhane**, s.44-45.

piroklastitleri (Zigana formasyonu) içinde çatlak dolgulu damar tiri şeklinde oluşmuş bakır-kurşun-çinko madeniydi. Istala Madeni; Torul'un 13 km. kuzey-kuzeybatısında 1.800 m. kotunda Soğanlı Deresi'nin bir kolunda Istala Köyü'nün günetdoğusunda yer alıyordu. Yatak Zigana formasyonu içinde kuroko tip masif sülfid yatağı olarak gelişmişti. Esas olarak çinko (Zn)-Kurşun (Pb) için işletilmiş olan madende 4 eski galeri mevcut olup hepsi çökmüş vaziyetteydi. Eskiköy Madeni; Torul'dan 25 km. mesafede Zigana Tüneli'nin 3 km. kuzeydoğusunda Eskiköy Mahallesi'nin batısında yer alıyordu. Cevherleşme Zigana formasyonunun andezitik lav ve piroklastları ile dasidik lav ve piroklastlan içindeydi. Bu birimleri en genç birim olarak gözlenen andezitik dayklar ve kuvars porfiriler kesmekteydi[2140].

Karadağ Madeni; Altıntaşların 6 km. batısında Galiz Deresi'nin bir kolu olan Maden Deresi'nin kaynağına doğru yukarı kesimde yer alan skarn tipte oluşmuş bakır-çinko-demir madeniydi. Eski maden işletmesinin kalıntıları deniz seviyesinden 2.500 m. yükseklikteydi. Gümüştuğ (Avliyana) Antimonit Madeni, Torul-Gümüştuğ (Avliyana) Köyü'nün 1 km. güneybatısında yer alıyordu ve cevheri damarlar Avliyana Deresi'nin her iki yakasında gelişmişti. Bu bölgede granodiyorit ve kuvars porfiri Zigana formasyonu içerisine sokulum yaptı. Sokulum yapan kütlenin çatlakları boyunca gelişen antimon cevherleşmesi yakın zamanlarda keşfedildi. Avliyana Deresi'nin batı yamacında 50 cm. genişliğindeki bir limonit zonunda çukur açılmış ve 1,2 m. derinlikteki çukurlarda granodiyoritin silisleşmiş kısımlarda stibnit bulunmuştu. Haviyana Madeni; Torul-Güvemli (Haviyana) Köyü'nün yaklaşık 500 m. batısında yer alıyordu. Yatak esas olarak baritten oluşan damarlar şeklindeydi. Cevher Kırıklı farmasyonu içinde bazaltik andezitten oluşmuştu. Bu alanda baritle birlikte kuvars damarları da bulunuyordu. Barit damarları içinde az miktarlarda galen ve okside olmuş bakır mineralleri bulunuyordu. Bu yatağa 300x600 m. boyutlarında büyük bir arjilitleşmiş zon eklendi. Bu maden 2005-2006 yıllarında faaliyete geçmişti. Mezra Madeni; Mezra Köyü'nün 500 m. kuzeyinde yer alıyordu. Yatak Gümüşhane graniti ile Kırıklı formasyonu arasındaki bağlantıda barit damarlarından oluşuyordu. Barit damarları ve kuvars damarcıkları az miktarda galen, sfalerit ve kalkopirit içeriyordu. Mostrada, damarlar sabit bir doğrultu yönü olmaksızın düzensiz bir şekilde gelişmişti. Damarların maksimum genişliği 2,5 m. ve uzunluğu 20 m.'ydi. Bu maden ocakları 1983-1984 yıllarında işletilmişti. Mastra Altın Madeni; yakın zamanlarda keşfedilmiş,

[2140] A. G. Üçüncüoğlu, **Hititlerden Cumhuriyete Maden Yurdu Gümüşhane**, s.45-48.

Torul'un 10 km. güneyinde Aktaş Tepesi'nin güneybatısında dik kuzey yamacında yer alıyordu. Madene Torul-Gümüşhane yolundan ayrılan yol boyunca yaklaşık 5 km. ilerde Mastra (Demirkaynak) Köyü'nden ulaşılıyordu[2141].

Midi Çinko Madeni; Midi Köyü'nün 1,5 km. güney-güneybatısında yer alıyordu. Ana kayaç Hamurkesen formasyonuydu ve esas cevher mineralli sfalerittir. Az miktarda galen, kalkopirit ve pirit bulunuyordu. Mostranın yakınındaki damar oksitlenmişti. Belen Tepe Cevheri Zonu; Kürtün'ün 10 km. kuzey-kuzeybatısında 1.600-2.000 m. yükseklikllerde yayılım şeklinde oluşuyordu. Cevherleşme demir, bakır, kurşun, çinko skarnlar şeklindeydi. Kuru Madeni; 1.990 m. yükseklikteki Maden Deresi'nin bir kolunda yer alıyordu. Bu derede birçok eski galeriler gözlemlenir; fakat bunların hepsi gömülü veya kapalıydı. Muhtemelen maden işletmeciliği kireçtaşı-andezit birleşiminde yapıldı. MTA kayıtlarına göre bakır-kurşun-çinko içermekteydi. Buradaki birçok maden atıklarında ve iri blok parçalarında bakır oksitler ve galen tespit edilmişti[2142].

Madenciliğin haricinde Gümüşhane Vilâyeti'nde sanayi alanında kayda değer tek tesis 1932 yılında Bayburt Kazası'nda kurulan un fabrikasıydı[2143].

E- RİZE VİLÂYETİ'NDE MADENCİLİK, TİCARET VE FİNANS

1- Rize Vilâyeti'nde Madencilik

1905 Lazistan Sancağı Salnamesi'ne göre; Lazistan, Rize'nin maden yönünden en zengin olan yeriydi. Özellikle Rize'nin Çayeli (eski adı Mapavri) Nahiyesi'nin Latom Karyesi'nde bulunan manganez ve çinko madenleri işletilmekteydi. Salarha Karyesi'nde bir kömür maden ocağı vardı[2144].

Rize Merkezi'nde zaman içinde işletilmiş manganez yataklarıyla, pirit, çinko, kurşun damarları ve daha çok taşa toprağa dayalı sanayinin hammaddeleri olan maden yatakları mevcuttu[2145].

Cumhuriyet Dönemi'nde Rize'nin farklı bölgelerinde maden işletme ruhsatı almak isteyen belli başlı müteşebbislere de bu ruhsat verilmişti. 1924 yılında Kale Mahallesi'nde Arif Paşa, Fevzi ile Hüseyin Hüsnü isimlerindeki girişimcilere bakır,

---

[2141] A. G. Üçüncüoğlu, **Hititlerden Cumhuriyete Maden Yurdu Gümüşhane**, s.49-51.
[2142] A. G. Üçüncüoğlu, **Hititlerden Cumhuriyete Maden Yurdu Gümüşhane**, s.53-55.
[2143] Ercüment Kuran, *"Cumhuriyet Devrinde Gümüşhane'nin Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Gelişmesi"*, **Geçmişten Günümüze Gümüşhane Sempozyumu (13-17 Haziran 1990)**, Gümüşhane Valiliği Yayınları, Ankara, 1991, s.24.
[2144] O. N. Ak, **Rize Tarihi**, s.172.
[2145] *"Rize"*, **Yurt Ansiklopedisi**, IX, s.6384.

simli kurşun, demir ve manganez işletme ruhastı verilmişti[2146]. 1925 yılında Latom Köyü'nde Yanko Yuvanidi ve Vasilaki Srakyoti'ye çinko ve bakır madenleri işletme ruhsatı verildi[2147]. Ayrıca Rize Merkez Kavaklı'da Mehmet Mümin'e manganes işletme ruhsatı verildi[2148].

1926 yılında Rize Merkeze bağlı Ortapazar Köyü'nde manganez ve bakır madenleri aramak için Mehmed Mümin ile İngiliz uyruklu Valter Riçaridis ve Josef Kalkara'ya maden arama ruhsatı verilmişti[2149].

1933 yılında ise Rize Merkez Latum ve Aytaroz Köyleri'ndeki çinkolu manganez madeni işletme imtiyazları bir kararname ile fesh edildi[2150]. Ayırca 1939 yılında Rize Merkez Ortaköy ve Mefatı Köyleri'nde bulunan ve imtiyazı Mustafa Kazım ve Selim Kazım'a ihale edilmiş olan pridöfer madeni imtiyazı da fesh edildi[2151].

Rize Vilâyeti genelinde çeşitli maden yatakları mevcuttu. Şöyle ki:

Altın; Rize Vilâyeti'nin Ardeşen Kazası'na bağlı Fırtına Deresi ve Tunca Kolu yatağında bulunduğu bildirilmişti. Kaçkar ve Altınparmak Dağları'nın eteklerinde suların sürüklediği parçaları numune olarak Murgul Bakır İşletmesi'ne gönderilmiş ve olumlu sonuçlar alınmıştı. Ayrıca Ardeşen Kazası'nın Şenyurt mevkilerinde de bulunduğu bildirilmişti[2152].

Bakır; Rize Vilâyeti'nin Çayeli (Mapavri) Nahiyesi'nden 40 km. uzaklıkta olup çinko vs. madenler vardı. Bu madenlerden çıkarılan cevherlerin büyük bir kısmı işlenmekteydi. Çayeli Kazası'nın Madenli (Latum) Köyü topraklarında bulunmaktaydı. Çayeli Kazası'na bağlı 12 km. uzaklıkta Maden Irmağı'nın her iki tarafında yer almaktaydı. Bu bölgenin bakır madeninin eski zamanlarda Cenevizliler tarafından işletilmiş olduğu tarihi kalıntılardan anlaşılmaktaydı. Çayeli Kazası'nın Aşıklar Tepesi ve Gündoğdu Kazası'nın Akpınar Köyü'nde de bakır simli kurşun cevheri olduğu, tuğla, kiremit hammaddesinden 770.000 ton, kaolin 315.000 ton, kil ise 265.000 tona ulaşan rezervlerin olduğu belirtilmekteydi[2153].

Ayrıca Çayeli Madenli Köyü, İkizdere Çiçekli Köyü ve Fındıklı Yaylacılar Köyü'nde bakır madeni ve bu yerlerin dışında İkizdere Kazası Sivrikaya, Gölyayla,

[2146] **BCA**, 310.10.0.053.2272.3090.0.
[2147] **BCA**, 310.10.0.61.2511.3392.0.
[2148] **BCA**, 310.10.0.53.2271.3093.0.
[2149] **BCA**, 30.18.1.1.21.67.19.
[2150] **BCA**, 30.18.1.2.33.5.20.
[2151] **BCA**, 30.18.1.2.86.16.9.
[2152] İ. Topaloğlu, **Bölge Tarihinde Rize**, I, s.130.
[2153] İ. Topaloğlu, **Bölge Tarihinde Rize**, I, s.130-132;

Cimil Köyleri'nde ve Ardaşen Kazası'nın Eski Armutluk Köyü'nde çinko madeni çıkarılmaktaydı[2154].

Bakırlı Pirit; Rize Vilâyeti'nin Ardeşen Kazası'na bağlı Pilergivat Köyü'nün toprakları içindeydi. Ardeşen iskelesinin 9 km. uzaklığında Fırtına Deresi'nin kenarındaydı. Ortaköy'ün 600 m. güneyinde küçük pirit madeni yatağı bulunmaktaydı. Gündoğdu Kazası'nın Veliköy ve Altıntaş Köyleri'nin topraklarında olup, burada üç yerde maden cevheri belirtileri vardı[2155].

Demir; Rize Vilâyeti'nde iki yerde rastlanmaktaydı. Çamlıhemşin Kazası'na bağlı Karşıköy (Mollaveys) ve Kaplıca Köylerinde, Fındıklı Kazası'nın Aslandere Köyü'nde ve İkizdere Kazası'nın Cimil Demirdağı Köyü topraklarında pirit şeklinde kükürtle karışık halde demir yatağı mevcuttu[2156].

Kömür; Rize Merkez Kazası'na bağlı Kokulukaya (Salaha) Köyü'nde bir kömür madeninin bulunmakta olduğu ve bu madenin Osmanlı Devleti döneminde işletildiği bilinmekteydi[2157]. Rize'de kömür madeninin yanı sıra kömür ticaretiyle uğraşan sınırlı sayıda insan vardı. Ormanlardan kesilen kestane, gürgen ve karayemiş tomruklarından kömür elde edilirdi. Kömür denilen odun parçaları, özel bir yöntemle yakılarak kömür haline getirilir ve bu kömürler iyi yandığı için bakırcılar ve demirciler tarafından satın alınırdı[2158].

Manganez; Rize'nin Çamlıhemşin Kazası'nda Çayırdüzü, Ardeşen Kazası'nın Duygulu, Aşağı Durak, İkizdere Kazası'nın Cimil Demirdağ mevkiinde, Çayeli Kazası'nda, Fındıklı Kazası'nın Derbent ve Saatköy Köyleri'nde, Ihlamurlu ve Kıbledağı Deresi'nin 6 km. uzağında ve Trabzon'a 40 km. uzaklıkta bulunan Sarısı ve Latifli mevkilerinde manganez yatakları vardı. Rize Vilâyeti'nin Fındıklı Kazası'na bağlı Abu Deresi, Peynirciler Köyü, Çukulit mezrasında tespit edilmiş olup, 1936 yılında maden ocağı işletmeye açılmış ve ilk etapta İtalya'ya 1.400 ton ihraç ediliyordu. İlkel şartlarda yapılan üretim az miktarlardaydı. 1949 yılında üretim kullanılan aletlerin de ilerlemesiyle hızlanmıştı[2159]. Manganezin yanında Çayeli Kazası'nın Başköy ve Ardeşen Kazası'nın Aşağı Durak Köyü'nde kurşun madeni çıkarılmaktaydı[2160].

[2154] E. Ata, **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Rize**, s.70.
[2155] İ. Topaloğlu, **Bölge Tarihinde Rize**, I, s.132.
[2156] E. Ata, **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Rize**, s.70; İ. Topaloğlu, **Bölge Tarihinde Rize**, I, s.132.
[2157] İ. Topaloğlu, **Bölge Tarihinde Rize**, I, s.133.
[2158] H. Ş. Tavukçuoğlu, **Her Yönüyle Güneysu Rize**, s.101-102, 107.
[2159] İ. Topaloğlu, **Bölge Tarihinde Rize**, I, s.133; Muzaffer Arıcı, **Her Yönüyle Rize**, Odak Ofset Matbaacılık, Ankara, 1993, s.115; E. Ata, **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Rize**, s.70.
[2160] E. Ata, **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Rize**, s.70.

Petrol ile ilgili olarak; maden etütlerine göre Rize yöresinde petrol olduğuna dair farklı bilgiler vardı. Fakat petrol araştırmaları konusunda faaliyetlere eski dönemlerde girişilmemişti. 1925 yılında Mehmet Ali Mataracı ve Artvinli Hilmi isimli yatırımcılara karada Büyükdere-Kıbledağı kesimlerinde ve bu sahalarda petrol arama ruhsatı verildi. Fakat sondaj yapılması ruhsatı verilmemişti. Çayeli Kazası'nın 45 derece kuzeybatısında ve karadan 3,5 km. uzaklığında denizin dibinden petrol ve gaz çıkmaktaydı[2161].

Bu madenlerin dışında Rize Vilâyeti'nin Pazar, Ardaşen ve Fındıklı Kazaları'nda kaolen madeni, İkizdere Kazası'nın Başköy Köyü'nde mermer madenine ve Güneyce Kazası'nda çimento üretimine elverişli yerlere rastlanmıştı[2162].

2- Rize Vilâyeti'nde Ticaret ve Kurulan Fabrikalar

Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu dönemlerde gerekli olan mutfak malzemeleri Rize ve yöresinden temin edilirdi. Bu malzemeler şimşir ağacından yapılırdı. Bu ağaç sert bir ağaç olup yaklaşık 400-500 m.'lik yüksek kesimlerde ve dere kenarlarında yetişirdi. Osmanlılar gemi yapımı için kullandıkları malzemelerin çoğunu yine bu bölgedeki ardıç ağaçlarından elde ederlerdi. Ardıç ağacını kesip satmak yöre halkı için önemli bir ticari gelir kaynağıydı[2163].

Bu madenlerden Çayeli Kazası'nda bulunan Madenli bakır ve İkizdere Kazası'nda bulunan mermer yataklarının işletilmesi ekonomik olarak uygun görülmüştü. Diğer madenler ekonomik görülmediğinden işletilmemişti[2164].

12 Ocak 1942 tarihinde Rize Ticaret ve Sanayi Odası tarafından alınan kararlar, şehrin ticaret hayatını kısmen de olsa düzenlemiştir. Alınan kararlarla birlikte Rize dâhilinde ticaretle ilgilenen esnafa farklı şartlar getirilmiştir. Bu şartlar kapsamında Rize Ticaret ve Sanayi Odası'na bağlı bulunan Rize Merkez Kaza ile Çayeli, Gündoğdu, Derepazarı, İyidere Merkeze bağlı Pazar Kazası dâhilindeki kayıtlı tüccar, esnaf ve simsarların verilen süre içerisinde kayıtları yenilenerek, yeniden dükkân ve mağaza açanların kayıtlarını yaptırmak üzere tanınan kanuni süre içerisinde Ticaret ve Sanayi Odası'na müracaat etmeleri gerekmekteydi. Ayrıca Rize Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı olup daha sonra ticarethanesini, dükkânını değiştirenler, bu değişiklikleri tescil ettirerek ticari unvanlarını gösteren kanun levhalarını, dükkânlarına asacaklardı. Son

[2161] İ. Topaloğlu, **Bölge Tarihinde Rize**, I, s.134.
[2162] E. Ata, **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Rize**, s.70.
[2163] İ. Topaloğlu, **Bölge Tarihinde Rize**, I, s.174.
[2164] E. Ata, **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Rize**, s.70.

olarak 1. ve 2. Maddelerin muamelelerini yaptırmayanlar Odalar Kanunu'nun 3. Maddesi uyarınca senelik kayıt ücretlerinin üç katını ceza olarak ödeyeceklerdi[2165].

Ayrıca Rize ve vilâyete bağlı bilumum kaza, nahiye ve köylerindeki dokumacılığın gelişmesine hizmet etmek, iplik vs. iptidai maddeleri toptan ucuza tedarik ederek ortaklara dağıtmak ve bilmukabele mamûl mallarını satmak maksadıyla merkezi Rize olmak üzere 30 sene süreyle ve en az 4.500 Türk Lirası sermayeyle teşkiline başlanan Rize Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatif Şirketi'nin Ticaret Vekilliği'nin 16.02.1942 tarihli ve 6/1056 sayılı tezkeresiyle gönderilen ilişik esas mukavelenamasi İcra Vekilleri Heyeti'nce 26 Şubat 1942 tarihinde tetkik edilerek, Ticaret Kanunu'nun 479. Maddesi mucibince adı geçen kooperatifin teşkiline izin verilmesi kabul olunmuştu[2166].

a) Of-Eskipazar ve Sürmene Çay Fabrikaları

Of- Eskipazar Çay Fabrikası; Of Kazası'nın 4 km. kadar kuzeydoğusunda Eskipazar Köyü'nde kurulu olan fabrika Tekel Genel Müdürlüğü'ne aittir ve 1959 yılında faaliyete geçmişti. Günlük kapasitesi 72 tondu[2167].

Sürmene Kazası'nın içerisinde merkezi bir yerde 1963 yılında inşaatına başlanan Sürmene Çay Fabrikası 1966 yılında faaliyete geçmişti. Günlük kapasitesi 60 tondu[2168].

Rize'de çaycılık ve çay fabrikaları dışında bölgede değirmencilik, dokumacılık, örücülük, tarakçılık, demircilik, bakırcılık ve çarıkçılığın da ticari hayatta önemli bir yeri vardı. Eski zamanlarda ticareti yapılan bu faaliyetler zamanla önemini kaybetmişlerdi. Sosyal ve ekonomik yapının gelişmesine bağlı olarak, bu ekonomik faaliyetlerin yerini bugünkü esnaflar almışlardır[2169]. Bu çay fabrikalarının haricinde birde Pazar Kazası'nda Elma Fabrikası vardı. 19 Temmuz 1938 tarihinde Rize'nin Pazar Kazası'nda elma fabrikasının temelleri törenle atıldı ve bu münasebetle yapılan merasime bütün halk ve memurlar katılmıştır[2170].

b) Rize Vilâyeti'nde Dokumacılık

1940'lı yılların başında pamuklu dokumacılık Rize'ye gelmiştir. 1950 yılında Rize ve köylerinde 10 bin civarında kamçılı ve kamçısız dokuma tezgâhının olduğu

[2165] **Rize**, 12 Ocak 1942, s.4.
[2166] **BCA**, 030.18.01.02.97.122.11.
[2167] **Trabzon İl Yıllığı 1967**, s.146.
[2168] **Trabzon İl Yıllığı 1967**, s.146.
[2169] H. Ş. Tavukçuoğlu, **Her Yönüyle Güneysu Rize**, s.110.
[2170] **Rize**, 9 Temmuz 1938, s.3.

tahmin edilmektedir. Rize'deki dokuma işine Rizeli tüccarlar aracılık ediyorlardı. Tüccar temin ettiği ipliği boyayıp, çözgüsünü yaptıktan sonra ücret karşılığında dokuyucuya veriyor ve bu durumdan hem tüccar hem de dokuyucu kazanıyordu.[2171].

Rize Merkez'de dokumacılık kendir, keten, iplik ve yün üzerinde yoğunlaşmıştı. Rize halkı bu dokumaların tamamına Forotiko (Feretiko) demekteydi[2172]. Hemen her evde bir tane olan el tezgâhlarında üretilen Rize Feretiko dokumalarının birkaç çeşidi mevcuttu[2173].

Rize Sanayi ve Ticaret Odası'na kayıtlı tüccar ve esnaflar listesinde dokumacılıkla uğraşan 29 tüccar ve esnafın olduğu görülmektedir[2174]. Rize'de dokumacılığı daha organize hale getirmek ve dokumacılıkla uğraşanlara imkânlar sunmak amacıyla farklı çalışmalar yapılmıştı. Rize'de dokumacılıkla ilgilenen, tezgâh sahibi olan, başkalarının tezgâhlarında çalışanlar da dâhil olmak üzere, işletmiş oldukları tezgâh için Rize Ticaret ve Sanayi Odası'ndan vesika almaları duyurulmuş, tezgâhlar için verilecek olan ipliklerin ancak bu vesikalarla alınabileceği belirtilmişti[2175]. 1942 yılında Rize Dokumacılar ve Küçük Sanat Kooperatifi adında bir kooperatif kurularak işleyişin daha rahat ilerlemesi ve daha organize çalışılması sağlanmıştır[2176].

1947 yılının Ağustos ayında kendir dokumacılığının geliştirilmesi, bölgede kendir dokuma fabrikasının kurulması suretiyle istihdamı arttırmak ve kendir dokumacılığının geliştirilmesinin ülke ekonomisine yapacağı katkıları arttırmak amacıyla bölgede çalışmalar yapan Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Nebat yetiştirme ve Islahı Profesörü Celal Tarıman tarafından hazırlanan rapor 8 Eylül 1947 tarihinde Ekonomi Bakanlığı'na sunuldu. Ayrıca 1951 yılı yaz aylarında Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü profesör ve doçentlerinden oluşan bir kurul bölgeye gelip dokumacılığın geliştirilmesiyle ilgili araştırma yapmışlardı. Bu araştırma sonucu Fazıl Tulga tarafından rapor haline getirildi. Hazırlanan bu iki raporda da Doğu Karadeniz Bölümü'nde kendir üretim alanları, kendir üretiminin arttırılmasının yöreye getireceği kazanç ve kendir lifi dokuma fabrikasının açılması için gereken kendir lifi üretim miktarı, fabrikanın açılması

[2171] O. N. Ak, **Rize**, s. 215.
[2172] Forotiko veya Feretiko genel anlamda Rize'de üretilen dokumacılık ürünlerini karşılarken, ağırlıklı olarak daha çok Rize'ye özgü kendir dokumacılığı ifade etmektedir. (**Rize El Sanatları**, Rize Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü, Erhan Ofset Matbaacılık, Trabzon, 1995, s.6; **Rize**, 1 Mart 1941, S.485, s.1.)
[2173] *"Rize"*, **Yurt Ansiklopedisi**, IX, s.6386.
[2174] **Rize**, 7 Şubat 1942, S.531, s.2; **Rize**, 14 Şubat 1942, S.532, s.2; **Rize**, 21 Şubat 1942, S.533, s.3; **Rize**, 28 Şubat 1942, S.534, s.2; **Rize**, 7 Mart 1942, S.535, s.4.
[2175] **Rize**, 28 Haziran 1941, S.502, s.4.
[2176] **Rize**, 2 Mayıs 1942, S.443, s.2.

için uygun sahalar ve bunun için gereken yatırım miktarı ve bu yatırımın maliyeti hususunda bilgilerle birlikte, bölgede açılacak fabrikaların kendir lifi alım politikalarının nasıl olması gerektiği ve devletin kendir üretimini teşvik ve himaye etmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur[2177].

c) Rize Vilâyeti'nde Balık Sanayi

Rize'de balık sanayine uygun şartlar ve imkânlar olmasına rağmen pek gelişmemiştir. Rize İskelesi özellikle XIX. yüzyılın sonlarına doğru bir gelişme göstermiştir. Rize'de Yunus balığından elde edilen balık yağı XX. yüzyılın başlarında bölge özelinde önemli bir ürün konumuna yükselmiştir[2178].

9 Aralık 1925 tarihinde Rize Vilâyeti'nde balık ve meyveler için konserve fabrikası yapılmasına dair Rize Mebusu Esat Bey tarafından teklifte bulunulmuştur. Esat Bey, Rize dâhilinde elma, armut gibi meyvelerin çok olduğunu; ancak mesafenin uzaklığı sebebiyle İstanbul'a yapılan sevkiyatlarda balıkların kuruması sebebiyle sıkıntılar yaşandığını belirtmiştir. Yağ iktisadı ve konserve balık temininin mümkün olabilmesi için fabrika tesis edilmesi gerektiği, böylece fakir olan halkın iktisadi yaşantısının da gelişeceğine dair fikirlerini belirtmiştir[2179].

Esat Bey'in teklifine Ticaret Vekâleti tarafından verilen cevapta; memleketin müsait mahallerinde konserve fabrikaları tesisi için bir Alman grubuyla görüşmelerin yapılmakta olduğu, görüşmelerin başarılı ve uygun bir surette neticelenmesi durumunda balık konserveciliği için Rize Vilâyeti'nin nazarı dikkate alınacağı ifade edilmiştir[2180].

Rize'de balık üretimi yapılsa da tutulan balıklar muhafaza edilemediğinden gübre olarak portakal bahçelerinde kullanılıyordu. 1949 yılında Rize'yi ziyaret ederek bu eksikliği dile getiren Abdullah Taymas, TBMM'ye Rize'de bir meyve suyu fabrikası ile bir balık konserve fabrikası kurulmasını teklif etmiştir[2181].

d) Rize Elektrik Fabrikası

17 Aralık 1938 tarihinde elektrik fabrikasının temel atma töreni gerçekleşmiştir. Rize Belediyesi tarafından müteahhitlere ihale edilmiş olan yeni elektrik fabrikasının yapılacağı arazi tetkik edilmiş ve binanın yeri tespit edilmiştir. İhale tarihinden itibaren

[2177] R. Arer, **Türkiyede Çaycılık ve Turistik, Sosyal, Kültürel, Ekonomik Rize**, s.250-259.
[2178] İ. Topaloğlu, **Bölge Tarihinde Rize**, I, s.175.
[2179] **BCA**, 30.10.0.0/7.43.21.4.5.
[2180] **BCA**, 30.10.0.0/7.43.21.4.2.
[2181] O. N. Ak, **Rize**, s. 216.

on beş ay içerisinde fabrikanın işletileceğine ve gereken malzemenin de müteahhit tarafından Almanya'ya sipariş edildiği bilgisine yer verilerek yakın zamanda Rize'nin elektriğe kavuşacağı belirtilmiştir[2182].

e) Rize Kereste Fabrikası

Sadıkoğlu Ruşen'e ait olan ve Rize'de 70 kişiye iş olanağı sağlayan fabrika İkizdere ormanlarını işletme hakkına sahipti. İkizdere ormanlarını işletme hakkı 1926 senesinde 25 yıllığına, 504 numaralı işletme kanununun ikinci maddesine tevfikan 3 sene için İkizdere ormanlarından senelik 15.000 m. mikâp ladin ve köknar ağacını işlemek ve dördüncü senede kat'i amenajman planı yapmak üzere Sadıkoğlu Ruşen'e verilmişti. Dördüncü senenin başından itibaren yapılacak plana göre tespit edilecek miktarda kesim yapılabilecekti[2183].

1929 yılında yapılan araştırmalar sonucunda işletmenin ve ormanın durumu göz önünde bulundurularak yıllık kesim miktarı 15.000'den 20.000 m. mikâba çıkarıldı ve 1930 yılında işlemeye başladı. Ancak bir süre sonra yeniden yapılan araştırmalar neticesinde müteahhidin mukavele şartlarına uymayarak haddinden fazla ve gelişi güze kesim gerçekleştirildiği görüldü. Bu durum karşısında bölgeye gönderilen amenajman heyeti hazırladığı raporda, kesim miktarının senelik 500 m. mikâp civarında olması gerektiğini belirtti. Müteahhidin itirazı üzerine gönderilen ikinci heyet bu miktarı 734 m. 841 dm. mikâp olması gerektiğini tespit etti[2184].

Bu durum karşısında 25-30 senelik miktarın iki senede kesilmesi ve ondan sonra ormanın korumaya alınması gündeme geldi; ancak ormanın durumu göz önünde bulundurularak bu uygulama gerçekleştirilmedi. Müteahhidin tespit edilen miktar üzerinden kesim yapılması durumunda kereste fabrikasının işletilmesinin mümkün olamayacağı yönündeki itirazı geri çevrildi ve bu durum karşısında fabrika kapanmak durumunda kaldı. Yaşanan bu ihtilaf süreci 1936 yılına kadar devam etti, belli başlı raporlarda orman mühendisleri ve memurlarının tutumlarının hatalı ve şaibeli olduğu belirtilmişti. Fabrikanın tekrar açılabilmesi için uğraşan müteahhit bu durumu mahkemeye taşımıştı[2185].

[2182] **Rize**, 17 Aralık 1938, s.3.
[2183] **BCA**, 030.10.71.46.53.
[2184] **BCA**, 030.10.71.46.53.
[2185] **BCA**, 030.10.71.46.53.

Tablo 37. 1932-1936 Yılları Arasında Rize Kereste Fabrikası'nın Personel Durumu[2186]

Yıllar	Amele ve Ustabaşı Yekûnu (Azami Faaliyet Aylarında)	Fen Memuru	İdare Memuru	Çalışan Sayısı
1932	70	6	3	79
1933	111	2	10	123
1934	65	2	5	72
1935	7.392	6	5	-
1936	4.490	-	3	-

Tabloya göre Rize Kereste Fabrikası'nda 1932 yılı itibariyle 70 işçi ve ustabaşıyla birlikte 6'sı fen 3'ü idare memuru olmak üzere 79 kişi çalışmaktaydı. 1933 yılında işçi ve ustabaşı sayısı toplamda 111'e yükselmiş, fen memurlarının sayısı 6'dan 2'ye düşmüştü, idare memurlarının sayısı 3'ten 10'a yükselmiştir. 1933 yılında toplam çalışan sayısı artarken 1934 yılı ve sonrasında personel sayısında önemli azalmalar yaşanmıştır. Ayrıca Kereste Fabrikasında 14 yaşından küçük ve yabancı amele veya fen memuru çalıştırılmamıştır[2187].

Tablo 38. 1932-1936 Yılları Arasında Rize Kereste Fabrikası'nın Bina ve Cihaz Durumu[2188]

Yıllar	Müessese Adedi	Makine Alat ve Edevatın Sene Sonundaki Kıymeti Takribi (Lira)	Binası Müessesenin Malı Olan	Müessesenin Malı Olan Binaların Kıymeti Takribi (Lira)
1932	1	104.000	1	30.000
1933	1	53.663	1	34.000
1934	1	53.663	1	25.000
1935	1	134.157	1	36.303
1936	1	90.000	1	35.000

f) Rize'de Diğer Ticaret Faaliyetleri (Rize Ticaret ve Sanayi Odası)

Rize ticaretinin bir diğer faaliyet sahasını tuğla ve kiremit üretimi oluşturur[2189]. 1950'li yıllara kadar Rize'nin birkaç köyünde yoğun bir şekilde kiremit imalatı ve ticareti yapılıyordu. Kiremit ticaretinin yanında kireç imalatı da yapılmış; ancak kiremit

[2186] **Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Sanayi İstatistikleri Teşviki Sanayi Kanunundan İstifade Eden Müesseselerin 1932-1936 Seneleri Faaliyetleri**, Mehmet İhsan Matbaası, Ankara, 1938, s.173.
[2187] **Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Sanayi İstatistikleri Teşviki Sanayi…**, s.173.
[2188] **Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Sanayi İstatistikleri Teşviki Sanayi…**, s.173-174.
[2189] A. Taşpınar, **Rize Tarihi, Taş Çağlardan 1950'ye Kadar**, s.489.

kadar yaygınlaşmamıştır. Kiremit ticaretinin bu kadar ön plana çıkmasında Rize Vilâyeti'nde inşaat sektörünün önemli bir etkisi olmuştur. Bölgede yapılan çay tarımı ve bu tarımdan elde edilen gelirlerin inşaat sektörünü finanse etmesi gerek inşaat sektörünün gerekse kiremit ticaretinin üst düzeyde yapılmasına neden olmuştur[2190].

Rize'de ayrıca sanayi alanında bıçak, kalemtıraş ve kayıklar için makaralar imal edilmekte ve satılmaktaydı[2191].

Rize'de yeteri kadar iş imkânlarının olmamasından dolayı şehir dışına göç eden Rizeliler, gittikleri yerlerde taşçılık, marangozluk, fırıncılık, terzilik, balıkçılık ve kayıkçılık gibi işlerle meşgul oluyorlardı[2192].

Rize Ticaret ve Sanayi Odası 1892 yılında Reis Ahmet Efendi başkanlığında azalar Karazade Ömer Efendi, Şehirzade Hafız Osman Efendi, Babızade Ahmet Efendi ve Kâtip Hüsnü Efendi'nden oluşan Rize tüccar ve esnafının öncülüğünde kurulmuştur[2193].

Cumhuriyet'in ilânından sonraki süreçte Rize Ticaret ve Sanayi Odası'nın faaliyet alanı belirlenmiş, Rize Merkez, Mapavri, Gündoğdu, İyidere, Derepazarı Nahiyeleri ve Pazar Kazası faaliyet alanına girmişti[2194].

3- Rize Vilâyeti'nde Bankacılık

1924 yılında Rize Mebusu Esat Bey'in Rize Vilâyeti'ne mülhak Pazar Kazası'nda iadeten Ziraat Bankası teşkili temenniyatına dair mecliste takrir verdi.[2195]

Rize Vilâyeti Merkezi'nde 1953 yılına kadar sadece 1929 yılında şubesi açılan Ziraat Bankası bulunmaktaydı. 1953 yılında Türkiye İş Bankası, 1958 yılında Türk Ticaret bankası ve Garanti Bankası şubeleri açılmıştır. 1958 yılında Rize'nin yerel bankası olan Çaybank kuruldu. 1959 yılında da Denizcilik Bankası Rize şubesi açıldı ve 1959 yılı itibariyle Rize'de 6 banka çalışır durumdaydı[2196].

Rize'de tek yerel banka 1958 yılında 2,8 milyon TL sermayeyle kurulan Çaybank A.Ş.'dir. Genel Müdürlüğü Rize Merkez'de olan bankanın 1982'de Rize

---

[2190] H. Ş. Tavukçuoğlu, **Her Yönüyle Güneysu Rize**, s.107.
[2191] A. R. Saklı, **Türk Çayının Dünü ve Bugünü**, s.22.
[2192] Z. Aslan, M. Arıkan, **Cumhuriyet Döneminde Rize-I (1923-1950)**, s.229.
[2193] İ. Özdoğan, **Rize (Merkez İlçe) Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Yapısı (1923-1960)**, s.171.
[2194] **Rize**, 25 İkinci Kânun/Ocak 1941, S.480, s.4.
[2195] **TBMMZC**, 1/X, Yıl 1925, s.273.
[2196] **1973 Rize İl Yıllığı**, s.130.

Merkez, Çayeli ve Arhavi'de birer şubesi bulunmaktaydı. Çaybank daha çok çay üreticilerine kredi sağlıyordu[2197].

F- TRABZON VİLÂYETİ'NDE MADENCİLİK, TİCARET VE FİNANS

1- Trabzon Vilâyeti'nde Madencilik

Trabzon Vilâyeti'nde demir yatakları, kurşun, çinko yatakları saptanmış ve bu yataklar belli dönemlerde özel kesimce işletilmişti. Bu işletmeler daha çok Tonya, Maçka, Vakfıkebir, Çaykara ve Sürmene Kazaları'nda yoğunlaşmıştı. Elde edilen cevherler yurtiçi ve yurtdışı pazarlarda değerlendirilmişti. Manganez ocakları Araklı, Arsin, Maçka ve Sürmene Kazaları'nda; bakır madeni ocakları Araklı ve Of Kazaları'nda çıkarılmıştı. Vakfıkebir Kazası'nda çinko-bakır madeni, Tonya ve Yomra Kazaları'nda bakır-kurşun madeni ve çinko karışımına rastlanmıştı. Çaykara ve Sürmene Kazaları'nda ise demir ve altına rastlanmıştı. Ayrıca Sürmene Kazası'nda bakırlı pirit yatakları vardı. 1872 Trabzon Vilâyet Salnamesi'ne göre Of Kazası'nın yedi köyünde yağlı taş adıyla bilinen bir maden bulunduğu geçmekteydi. Ayrıca Yomra Nahiyesi'nde kurşun madeni deneme niteliğinde işletilmişti. XIX. yüzyılın sonlarında Trabzon Vilâyeti'nde 120 maden ocağı vardı[2198].

Bu maden ocakları ağırlıklı olarak bakır, çinko ve kurşun maden ocakları olup, buraları işletenler İstanbul'da bulunan Osmanlı tebaasından kimselerdi. Sonraki süreçte maden işletme imtiyazlarını Avrupalı sermayenin temsilcisi olan Osmanlı tebaasından gayrimüslimlere devretmişlerdi. Trabzon'da genellikle 25 ton civarında koza elde edilmekte ve kilosun 12 kuruştan işlem görmekteydi[2199]. 1897 tarihli tahrir defteri sonuçlarına göre Trabzon Vilâyeti'nin maden ve taş ocaklarından yılda 11.060 kuruş hâsılat elde edilmekteydi[2200].

2- Trabzon Vilâyeti'nde Ticaret

Trabzon'un tarihsel süreç içerisindeki ekonomik gelişimine baktığımızda ilk bilgiye M.Ö. 259 tarihinde rastlanmaktaydı. Bu tarihte Trabzon'dan İskenderiye'ye fındık ihracatı yapıldı. Ayrıca M.Ö. 63 yılında Büyük Mitrades, ihtiyacı olan çeşitli

---

[2197] *"Rize"*, **Yurt Ansiklopedisi**, IX, s.6289.
[2198] *"Trabzon"*, **Yurt Ansiklopedisi**, X, s.7192, 7224.
[2199] C. Odabaşıoğlu, **Trabzon 1869-1933 Yılları Yaşantısı**, s.88.
[2200] T. Güran, **Osmanlı Devletinin İlk İstatistik Yıllığı (1897)**, s.171.

gemi inşa malzemelerini Trabzon'dan temin etmişti. Trabzon, Kırım Limanları aracılığıyla Rus Prensleri ile ticarette takas yoluyla çeşitli mallar gelip gitmişti[2201].

Korunaklı bir koya sahip olan ve hinterlandı ile bağlantı sağlayabilen Trabzon Limanı, bu özellikleri nedeniyle ilkçağlardan itibaren Doğu Karadeniz'in en önemli limanı haline gelmişti. Trabzon, Doğu Asya ve İran'dan gelen malların İstanbul'a ulaştırılmasında önemli bir liman konumundaydı. Trabzon Limanı, Roma İmparatoru Hadrianus tarafından M.S. 130-131 tarihlerinde yaptırılmış olup gemilerin güvenliğini sağlamak amacıyla dalgakıran da yaptırıldı[2202].

X. yüzyıla gelindiğinde Trabzon, tüccarların uğrak yeri, bütün Grek (Yunan) üretimi kumaşların ve İslâm ülkelerinden ithal edilen her türlü kumaşın gelip geçtiği bir ticaret şehri konumundaydı[2203].

XI. yüzyıl sonlarında başlayan Haçlı Seferleri ile Trabzon doğu ve batı arasında ilişkilerin devam etmesinde önemli bir rol oynamıştı. Haçlı Seferleri ile Akdeniz ticaretinin sekteye uğraması ve ticaret yollarının güneyden kuzeye kaymasıyla Akdeniz'e alternatif olarak Karadeniz limanları önem kazanmıştı. XII. yüzyılda Trabzon'dan keten, yün ve çeşitli kumaşlar, işlenmemiş madenler ihraç edildi. Diğer taraftan Asya'dan gelen boya maddeleri, baharat, ipekli kumaşlar ve güzel kokulu bitkiler Trabzon'a gelmekte, Trabzon'dan da Kırım, İstanbul ve Avrupa'ya gönderilmekteydi. Kırım'dan ise Trabzon'a tuz, gümüş, kumaş, peynir, buğday, tatlı su balıkları, kürk ve köle getirilmekteydi. Bunlarda Trabzon üzerinden gönderilmekteydi[2204].

XV. yüzyılda Bizans İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Karadeniz'de büyük ticaret kolonileri kurmuş olan Cenevizliler, Trabzon'un Osmanlı İmparatorluğu tarafından alınmasından sonra Osmanlı'dan aldıkları ahitnamelerle Karadeniz'deki ticari faaliyetlerini devam ettirmişlerdi[2205].

XIX. yüzyılda uluslararası ticaret açısından Trabzon daha da önemli bir konuma gelmişti. Buna etki edense Türk Boğazlarının, dolayısıyla da Karadeniz'in uluslararası denizciliğe açılması, Karadeniz'de seyretmeyi daha az tehlikeli hale getiren buharlı

[2201] C. Odabaşıoğlu, **Trabzon 1869-1933 Yılları Yaşantısı**, s.8.
[2202] Melek Öksüz, **Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon: Toplum-Kültür-Ekonomi**, Serander Yayınları, Trabzon, 2006, s.211.
[2203] Mehmet Tezcan, *"İpek Yolu ve XIV. Yüzyıla Kadar İpek Yolu Ticaretinde Trabzon'un Yeri"*, **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri (3-5 Mayıs 2001)**, 1, (Haz. Mithat Kerim Arslan, Hikmet Öksüz), Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon, 2002, s.81.
[2204] M. C. Ş. Tekindağ, *"Trabzon"*, **İslâm Ansiklopedisi**, XII/1, s.469.
[2205] C. Odabaşıoğlu, **Trabzon 1869-1933 Yılları Yaşantısı**, s.10.

gemilerin kullanılmaya başlanması, Avrupa ve Osmanlı İmparatorluğu arasında yapılan ve iç gümrük duvarlarını yıkan ticari anlaşmaların yapılması, Rusların Karadeniz'in kuzey ve doğu kıyılarını ele geçirmesi gibi durumlardı[2206].

1895 tarihli Trabzon Vilâyet Salnamesi'nde şu bilgiler verilmektedir: *"Şehrin çarşısı büyüktür. Dülgerlik, doğramacılık, demircilik, kuyumculuk sanatları çok ileridir. Trabzon'da Avrupa eşyaları ile yarışabilecek mallar yapılmaktaydı. Eskiden beri yalnız Bursa'da yapılan hamam takımları, Halep'te çıkan ipek ve pamuk çarşafları ile ipek Trablus kuşağı en iyi şekilde Trabzon'da yapılmaktaydı."*[2207]

I. Dünya Savaşı'ndan önce önemli bir ihracat ve ithalat merkezi olan Trabzon, iki yıl kadar süren Rus işgalinden büyük zarar gördü. 1920 yılında İstanbul'un Anadolu'yla ulaşımının kesilmesinden dolayı Antalya, Trabzon ve Samsun Limanları önem kazanmıştı[2208].

Diğer taraftan Milli Mücadele yılları ve sonrasında Trabzon Vilâyeti'nde ticari olarak farklı sorunlar ortaya çıkmaya başladı. Bu dönemlerde şehrin ticaretinde büyük rol sahibi olan Rum ve Ermenilerin Trabzon'dan gidişi ticareti derinden etkiledi. Şehirde kalan Türk tüccarlara gelince, Milli Mücadele yıllarında bu tüccarlar İttihatçı-İtilafçı meseleleriyle uzun süre uğraşmışlardı. Bu durum şehrin ticari ve ekonomik hayatını önemli ölçüde etkilemişti[2209].

Milli Mücadele'den sonra ilan edilen Cumhuriyet idaresiyle Türk ekonomisi millileşmeye başladı. Bu millileşmede Trabzon'un yeri büyüktü. Çünkü Trabzon yaklaşık bir asırdır Avrupa kapitalizmi ile iç içe yaşamakta, Avrupalı şirketler ve onların Karadeniz'deki iş yapıcıları olan gayrimüslimlerin neler yapabildiklerini çok iyi gördü. Önceden beri gayrimüslim unsurların ekonomik bakımdan önemli rol oynadığı Trabzon'da XX. yüzyılın başlarından itibaren yoğun olarak hissedilmeye başlanan milli ekonomi anlayışı, Cumhuriyetin ilk yıllarında doruk noktasına ulaşmıştı[2210].

1923-1960 döneminde Trabzon alt bölgesinde sınaî işletme sayısı hakkında sadece Trabzon ile ilgili bilgilere yer verildi. 1927 yılında ülke genelinde mevcut

---

[2206] Stefanos Yerasimos, *"19. Yüzyılda Trabzon Rum Cemaati"*, **Bir Tutkudur Trabzon**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s.295.
[2207] R. Şimşek, **Trabzon Belediye Tarihi I: Osmanlı Dönemi**, s.135.
[2208] S. Özel, **Milli Mücadele'de Trabzon**, s.142.
[2209] Murat Küçükuğurlu, *"Cumhuriyet Devrinde Bir Milli Sanayi Örneği: Trabzon Elektrik Türk Anonim Şirketi'nin Kuruluşu"*, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, III, S.3, (Ay yok-2007), s.95.
[2210] Murat Küçükuğurlu, *"Cumhuriyetin İlk Yıllarında Trabzon Ticareti"*, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, V, S.5, (Ay yok-2008), s.154.

64.725 küçük işletmenin 691'i (% 1), ve 1939 yılında 1.144 büyük işletmenin 18'i (% 1,5) Trabzon'da bulunuyordu[2211].

Şehrin önemli gelir kaynaklarından biri de ticaretti. Trabzon-İran transit hattı ticaretin önemini arttırmaktaydı. Bununla birlikte Cumhuriyetin ilk yıllarına gelindiğinde Türkiye genelinde olduğu gibi Trabzon ticaretinde de önemli bir gerileme meydana geldi. Bunun sonucu olarak Trabzonlu tüccarlar sermayelerini başka alanlarda değerlendirmeye başlamışlardı. 1925'te birçok Trabzonlu tüccarın ortaklaşa kurdukları Trabzon Elektrik Anonim Şirketi bu bakımdan önemli bir örnekti[2212].

Trabzon'un başlıca ihraç ürünleri; fındık içi, tütün, fasulye, yumurta, tereyağı, balmumu, iç yağı, kereste, şimşir ağacı iken dışarıdan ithal ettiği ürünler ise; arpa, un, pirinç, mısır, çay, şeker, sabun, demir-çelik, kahve, manifatura ve ecza malzemeleriydi[2213]. Bunlardan; fındık Hamburg ve Marsilya'ya, tütün Mısır'a, fasulye Balkanlara, elma Suriye ve Yunanistan'a, sebze çevre vilâyetlere, tereyağı Samsun ve İstanbul'a, yumurta ise yine Marsilya'ya ihraç ediliyordu[2214].

Fabrika olarak Trabzon'da 1 makarna, 1 sabun, 15 fındık, 1 balıkyağı ve bir de elektrik fabrikası vardı[2215].

Seyri Sefain İdaresi kayıtlarına göre 1928 yılında Trabzon Vilâyeti'nde 8 un, 12 fındık, 1 ipek mensucat fabrikasıyla, 1 elektrik santrali bulunuyordu[2216].

1934 yılında uygulamaya konulan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile sanayinin Anadolu'ya yayılma fikri işlerlik kazanmıştı. 1930-1940 yılları arasında Trabzon'un ekonomik üretim sahaları olarak dokumacılık, balıkçılık, mobilyacılık, yorgancılık, ayakkabıcılık, kuyumculuk ve bakırcılık gibi küçük sanatlarla fındık, makarna ve balıkyağı fabrikaları üretim sahasında gösterilebilir. Bu yıllarda merkez ve ilçelerde fabrika ve imalathaneler şunlardır:

İl dâhilinde 14 adet fındık kırma ve ayıklama fabrikası, 1 adet balıkyağı fabrikası, 1 adet balıkyağı ve konserve fabrikası, 1 adet makarna fabrikası, 1 adet sabun fabrikası, 1 adet şekerleme fabrikası bulunmaktaydı[2217]. İl dâhilinde 5 adet mobilya

---

[2211] **Trabzon 2000**, s.466.
[2212] **Halk**, 17 Mart 1926, s.3.
[2213] **Türk Ticaret Salnamesi, 1926-1927**, s.544-546.
[2214] **BCA**, MGM, 30.10.0.0/65.433.4, 27.07.1935; 4 Eylül 1948 tarihinde Trabzon Atapark'ta yeni bir tütün işletme evi inşa edilmeye başlanmış ve Tekel Bakanlığı bina arsasının kamulaştırılması için 170.000 lira göndermiştir. Ayrıca 29 Ağustos 1949 tarihinde Trabzon'da tütün işleme ve bakımevi yaptırılacaktı. (M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.228, 232.)
[2215] **BCA**, 030.10.65.433.4.24.
[2216] M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.194.
[2217] **Trabzon 2000**, s.466.

doğrama ve karoser atölyesi, 3 adet demir işleri, makine ve motor atölyesi, 2 adet fanila ve çorap atölyesi, 5 adet debbağhane atölyesi, 2 adet dokuma atölyesi, ayrıca her evde de dokuma tezgâhı bulunmaktaydı[2218].

a) Trabzon Delfin Limitet Şirketi (Balıkyağı Fabrikası)

Trabzon çok eski dönemlerden itibaren kıyısında yaşadığı denizin olanaklarından bir hayli istifade etmişti. Özellikle yağları çıkarılan Yunus balığı avcılığı ve yağını çıkarma işi deniz işlerinin en devamlı ve kârlı tarafı idi. Ancak bu iş çok basit ve ilkel yöntemlerle yapılmaktaydı. Avlanan balıklardan basit kazanlarda ancak % 10 oranında bir yağ çıkarılabilmekte, geri kalan ise atılmaktaydı. Yunus balıklarından yağ istihsali ve ihracı için 10.000 lira sermayeyle Delfin Limitet Şirketi kurulmuştu. Şirket kurulmadan önce fabrikanın alet ve kazanları Avrupa'ya sipariş edilmiş ve bir yandan da Değirmendere'deki fabrikanın tesisatı ikmal edilerek şirketin teşkilinden 1-2 ay sonra faaliyete geçilmişti. 1932 yılında sermayesini 50.000 liraya çıkararak işini daha da genişleten şirket, Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan da yerinde istifade eden asri bir müesseseydi[2219].

Et ve Balık Kurumu'na ait olan bu tesis iki koldan çalışmaktaydı. Tutulan balıklar lüzumu halinde Et ve Balık Kurumu'nun soğuk muhafaza depolarında saklanmaktaydı. Diğer kısımda fabrika satın aldığı balıkları işler ve balık artıklarını un haline getiriyordu. Birinci kısım 1954'te ve ikinci kısım 1963 yılında işletmeye açıldı[2220].

b) Trabzon Ticaret Odası ve Ticaret Mektebi

Bugünkü yapısıyla Ticaret ve Sanayi Odası 1884 yılında kurulan, Türkiye'nin en eski odalarından biriydi. XIX. yüzyılın ikinci yarısı Trabzon açısından tarihi bir döneme rastlamaktaydı. Deniz ticaretindeki gelişmeler, Sanayi Devrimi ve dünya ticaretinde hızla alınan yol Trabzon açısından da yeni ticari olanakları beraberinde getirdi. Özellikle Avrupa ile İran, Hindistan, Kafkaslar ve Orta Asya ticareti açısından Trabzon için büyük mücadelelere girişildi. Trabzon, İstanbul ve İzmir'le birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun bütçe açıklarını giderdiği önemli bir merkez olma konumunu I. Dünya Savaşı'na kadar sürdürdü. Savaşın çıkmasıyla Trabzon Ticaret ve Sanayi

[2218] **Trabzon 2000**, s.466.
[2219] **Cumhuriyetin 10. Yılında İktisat Meyanında Trabzon**, s.63.
[2220] **Trabzon İl Yıllığı 1967**, s.146.

Odası'nda çalışmalara ara vermek zorunda kalındı. Cumhuriyetin ilânından sonra 1926'da çıkarılan bir nizamname gereği (25 Mart 1926) oda seçimleri yapıldı, bir daha ara vermemek üzere Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası'nda çalışmalar bugüne kadar devam etti. 8 Mart 1950 tarihinde kabul edilen 5590 sayılı *"Ticaret Odaları, Sanayi Odaları, Ticaret Borsaları ve Ticaret ve Sanayi Odaları"* Kanunu ile Oda ve Borsalara yeni bir kimlik kazandırılmış ve bir birlik altında teşkilatlanmaları sağlanmıştı[2221].

Trabzon Ticaret Mektebi; uzun süreden beri dillendirilen ve açılması gerektiği sıklıkla vurgulanan bu mektebin açılmasına 1923 yılı ortalarında karar verilmiş; fakat bina sıkıntısı yüzünden mektep uzun süre açılamamıştı. Trabzon Ticaret Mektebi'nin açılışı ancak 18 Nisan 1923'te gerçekleşebilmişti. Cumhuriyet hükümetleri tarafından Anadolu'da ilk açılan mektep olma özelliğine de sahipti[2222].

c) Trabzon Ticaret ve Zahire Borsası

Türkiye'de ilk ticaret borsası 1892 yılında İzmir Ticaret ve Sanayi Borsası adı altında kurulmuştu. 1913 yılında Adana Ticaret Borsası, 1923 yılında İstanbul ve Trabzon Ticaret Borsası gayri resmi olarak kurulmuş, 1927 yılında da Ankara Ticaret Borsası hizmete girmişti[2223].

Trabzon Ticaret ve Zahire Borsası 3 Haziran 1926'da açılmış ve açıldığı günden beri vazifesini görerek piyasada fiyat denetimciliği yapmakta, özellikle Trabzon'un başlıca mahsulü olan fındığın fiyat dalgalanmalarını ve piyasa temayüllerini tespit etmekte, fırsatçıları devre dışı bırakmaktaydı. Moloz mevkiinde bir satış salonu inşa edildi. Moloz İskelesi'nde 1.100 m^2 arsa üzerine 1.500 liralık modern bina 1940 yılında 20.000 lir masrafla 5 yılda örnek bir binaya kavuşmuştu[2224].

Trabzon Ticaret ve Zahire Borsası kuruluş sırası açısından yurdumuz borsaları arasında 10. sırada kurulmuştu. Bu borsanın fonksiyonu borsaya dâhil olan maddelerin borsada alım ve satımını tanzim ve tescil etmek, maddelerin günlük fiyatlarını usule uygun tespit ve ilan etmek, yetkili makam ve organların onayıyla tamamlanan alıcı ve satıcıların özelliklerini gösteren genel kaide ve hükümleri tespit etmek, iç ve dış borsa ve piyasaları takip ederek fiyat haberleşmesi yapmak, borsaya dâhil malların tip ve vasıflarını tespit etmek üzere laboratuar ve teknik bürolar kurmak ve bu çeşit

[2221] **http://www.ttso.org.tr/index.php?link=tarihce** (Erişim Tarihi: 11.01.2017).
[2222] **İstikbal**, 20 Nisan 1340; M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.180.
[2223] **Trabzon Ticaret Borsası Tarihi 1926-2013**, s.21.
[2224] **15. Yılda Trabzon**, s.24; M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.191; M. Taşkın, **Trabzon Ticaret-Tarım Fındık Çay**, s.52.

kuruluşlara katılmak, borsaya ait örf ve adetleri tespit ve ilan etmek gibi vasıfları vardı[2225].

d) Trabzon Toprak Mahsulleri Ofisi

Toprak Mahsulleri Ofisi hububat dağıtımı işiyle uğraşan bir devlet müessesesiydi. İktisadi devlet teşekkülü olan bu kurum aslında ticari bir müessesedir. 1946 tarihinde Trabzon Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) Şubesi Trabzon'da kuruldu ve faaliyetlerine başladı. Trabzon'dan başka Gümüşhane, Rize ve Artvin illerini de bölge içine alan bir kuruluştu. Şehir, kasaba ve köylerin ekmeklik buğday ihtiyacı 1962 yılına kadar şubenin kendi satış depolarıyla temin edilirken, 1962 yılından itibaren Fındık Tarım Satış Kooperatifleri kanalıyla tevzi yapılmaktaydı. Hububatlar limanda bulunan 10.000 kapasiteli beton siloda muhafaza edilmekteydi[2226].

3- Trabzon'da Bankacılık

Cumhuriyetin ilk yıllarında Trabzon'da faaliyet gösteren iki banka vardı. Bunlardan Ziraat Bankası 1890 yılında 5.000 lira sermayeyle kurulmuşken, Osmanlı Bankası bir yıl sonra Kasım 1891'de açıldı. Bu iki banka Trabzon ticaretinin iyice zor durumda olduğu bir dönemde açılmıştı ve bu bankaların belirtilen dönemde ticari anlamda pek fazla bir katkı sağladığı söylenemezdi[2227].

Ziraat Bankası Trabzon Vilâyeti'nde 1926 yılında kurulmuştu. 1927 senesinde Trabzon Tasarruf ve İkraz Sandığı (Trabzon İktisad Limited Şirketi) 11.250 lira sermayeyle limitet şirket olarak kuruldu. Bu şirket 1929 yılında adını Trabzon Bankası olarak değiştirdi ve faaliyetlerine devam etti[2228]. İş Bankası Trabzon şubesi 21 Ocak 1928 yılında kurulmuştu[2229].

27 Şubat 1930 tarihinde Trabzon Bankası Limitet Şirketi kurulmuştu. 1 Ocak 1933 tarihinde İller Bankası Trabzon 17. Bölge Müdürlüğü Şubesi açıldı. 2 Ocak 1948 tarihinde Ziraat Bankası Maçka Şubesi açıldı. 25 Temmuz 1949 tarihinde Trabzon'da

[2225] **Trabzon İl Yıllığı 1967**, s.141.
[2226] M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.223; **Trabzon İl Yıllığı 1967**, s.145.
[2227] Murat Küçükuğurlu, *"Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Trabzon Ticareti"*, s.160-161.
[2228] M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.192, 194.
[2229] Derleyenler: G. Bakırezer, Y. Demirer, **Trabzon'u Anlamak**, s.47; M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.194.

yeni Ziraat Bankası'nın temelleri atıldı ve 17 Ekim 1950 tarihinde yeni bina hizmete açıldı[2230].

[2230] M. A. Bal, **Trabzon Kronolojisi (M.Ö. 800-M.S.2010 Kuruluşundan Bugüne…)**, s.197, 201, 227, 232, 236; C. Odabaşıoğlu, **Trabzon 1869-1933 Yılları Yaşantısı**, s.123.

SONUÇ

Anadolu, en bilindik ismiyle *"Anatolia"*; tarihi, coğrafi, kültürel ve sosyal özellikleriyle her zaman ön planda olan bir coğrafya olmuş ve bu coğrafyaya hâkim olmaya çalışan birçok farklı devletin de rekabet sahası içerisinde kalmıştı. Tarihte farklı medeniyetlerin yaşandığı yer olan Anadolu'nun her bölgesinin kendine has özellikleri ve olanakları vardı.

Karadeniz Bölgesi, birçok farklı medeniyetin yerleştiği ve son olarak da Osmanlı Devleti hâkimiyetine girerek, stratejik ve coğrafi konumundan dolayı her zaman önemsenen bir coğrafya olmuştu. Ayrıca Karadeniz coğrafi konumu itibariyle; Avrupa, Asya, Afrika ve Ortadoğu'nun neredeyse merkezinde bulunmasından dolayı her zaman önemsenen bir konumdaydı. Bunda bölgede denizin etkisi de göz ardı edilemez. Ticaretin başladığı ilk zamanlardan itibaren tarihi İpek ve Baharat Yolu'nun üzerinde olan Karadeniz, Anadolu'da zenginleşen bölgelerin başında geliyordu. Bu durumdan dolayı Rusya, kendi açısından sürekli Karadeniz'i hâkimiyeti altına almak amacıyla defalarca Osmanlı Devleti'yle savaşmak zorunda kalmıştı.

XIX. yüzyıl boyunca uluslararası siyasette yaşanan gelişmeler neticesinde başlayan I. Dünya Savaşı'yla İttifak Bloğu içinde yer alan Osmanlı Devleti, ilk olarak Kafkas Cephesi'nde Ruslara karşı savaşmak durumunda kalmıştı. Fakat bu cephede yaşanan başarısızlık sonucu, Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz Bölgeleri savunmasız halde kalmış, Rus işgaline açık hale gelen bölgede Trabzon 18 Nisan 1916'da Ruslar tarafından işgal edilmişti. Ruslar, Trabzon'un yanında 16 Şubat 1916'da Erzurum'u, 19 Temmuz 1916'da Gümüşhane'yi, 6 Mart 1916'da Rize'yi işgal etmiş ve bölgeye hâkim olmuşlardı. Stratejik konumu itibariyle Doğu Anadolu Bölgesi'nin denize çıkış noktası olan Trabzon, Rusların hedef aldığı en önemli bir şehirdi. Ruslar, Trabzon Limanı ve sahil şeridini bombalayarak Trabzon-Erzurum hattını işlevsiz hale getirmeyi amaçlamışlardı. Ekim 1917 Bolşevik İhtilali bütün cephelerde Rus birliklerinin dağılmasına sebep oldu. Bu nedenle Rus kuvvetleri Kasım 1917 sonlarında cephelerden ve işgal ettikleri yerlerden çekilmeye başlamışlardı. Erzincan Mütarekesi (18 Aralık 1917) sonrasında Rusların cepheden çekilmeleri daha da hızlanmıştı. 1918'in şubat ayında birçok şehir işgalden kurtarılacaktı:

Rusya'da rejimin değişmesi, I. Dünya Savaşı için yeni bir sürecin başlangıcı oldu. İttifak Devletleri 1918'in kış ve bahar aylarında Doğu Cephesi'nde üstünlüğü ele geçirdi. Fakat bu durum diğer cepheler için söz konusu olmayınca Almanya'nın başında

bulunduğu grup, savaşı kaybetti. Almanya'nın genel durumu diğer cepheler için de belirleyici oldu. Osmanlı Devleti'de bu şartlar içerisinde 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzaladı ve savaş dışı kaldı. Ancak galip devletler süreç içerisinde, Anadolu'da hiç *"ummadıkları"* bir direnişle karşılaşınca sert tepki verecekler ama yine de hedeflerine ulaşamayacakları. Bu bağlamda Doğu Karadeniz'de yaşayan milliyetçi, vatanperver unsurlar örgütlenerek mahalli ve ulusal kongreler aracılığı ile Anadolu'yu bölme ve parçalama planlarına karşı çıktı. Milli Mücadale'nin başarı ile sonuçlanması bölgesel ve küresel bağlamda bütün dengeleri değiştirecekti.

I. Dünya Savaşı sonrasında *"Yeni Dünya"* düzeniyle devletlerin politikaları değişmiş; artık sosyal devlet politikalarının uygulanması bir gereklilik oldu. Osmanlı Devleti döneminde tarihsel olarak hâkim olunan geniş coğrafyaya rağmen bu coğrafyadaki İstanbul ve İzmir gibi ticareti ön planda olan şehirler önemsenmiş ve gelişmesi için bu şehirlere yatırım yapılmıştı. Anadolu genelindeyse İstanbul ve İzmir haricinde pek fazla yatırım yapılmamıştı.

Bunda savaşın etkilerinin devam etmekte olması önemli bir unsurdu. Çünkü işgallerle birlikte Türk milleti bir varoluş mücadelesine girişecekti. Bu amaç doğrultusunda ortaya çıkan milli oluşumlar, mevcut kıt kaynakları ülke savunmasına yönlendirecekti. İşgal güçleri de kendi emperyalist çıkarları için mücadele etmekteydi. Doğu Karadeniz'den hangi madenleri ve tarım ürünlerini alabileceklerinin hesabını yapmaktaydı. Buna bir de Pontus ve Ermeni talepleri eklenince konu içinden çıkılmaz bir hal almaktaydı. Sonuçta Milli Mücadele yanlısı olanlar Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde bu mücadeleyi kazanınca artık Anadolu insanı için yeni bir süreç başlayacaktı. 1922'nin Kasım'ından 1923'ün Temmuz'una kadar süren ve iki safhadan oluşan Lozan Konferansı sürecinde biri siyasi diğeri ekonomik olmak üzere iki önemli gelişme olmuştu.

Birincisi CHF'nin kuruluşu için yapılan hazırlıklar idi. Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra adı geçen parti kuruluşunu tamamladı. Parti programı *"Dokuz Umde"* olarak adlandırılmakta ve başta konumuz olan Doğu Karadeniz Bölgesi olmak üzere ülke genelinde gerçekleştirilecek olan ekonomik kalkınmanın temelini oluşturacaktı. Bu program CHP Hükümetlerinin Tek Parti iktidarı döneminde izleyeceği ekonomi, bayındırlık, eğitim ve sağlık politikalarına rehberlik etmekteydi. Lozan Barış Antlaşması sürecinde gerçekleşen İzmir İktisat Kongresi'nde (17 Şubat-4 Mart 1923) ise ülkenin kalkınması için önemli kararlar alınmıştı. Bu kararlar doğrultusunda ülkede 1923-1930 yılları arasında başta bayındırlık olmak üzere, eğitim, sağlık, tarım-

hayvancılık ve madencilik alanlarında altyapı tesisleri yapılmaya ve tamamlanmaya çalışılmıştı. Yapılan yatırımların tamamına yakını, devlet eliyle yapılırken özel sektör yatırımları ise yok denecek kadar azdı. 1933 yılında uygulamaya konulan I. Beş Yıllık Sanayi Planı'yla kamu sanayi kuruluşlarının yanında özel sektör yatırımları da devletin yönlendirme ve teşvikiyle iyileştirilmişti.

Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki idari teşkilatlanma, Milli Mücadele Dönemi'nde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar aynı durumunu devam ettirmişti. Bölgede eskiden olduğu gibi Trabzon merkez konumunda idi. Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduktan sonra idari yapılanma olarak değişikliğe uğramışlar ve bu durumdan en çok etkilenen yer de Trabzon olmuştu. Trabzon, gerek yüzölçümü gerekse nüfus olarak daha kısıtlı bir yapıya kavuştu. İdari teşkilatlanmaların ne şekilde seyrettiğinin bilinmesi çalışmanın önemli bir kısmını oluşturdu. Çünkü bölgede yaşanan değişim ve teşkilatlanma yatırım ve harcama durumlarını da etkilemişti. Trabzon şehri Osmanlı Devleti'ne bağlı olduğu zamanda aldığı desteği Cumhuriyet idaresinde de en fazla alan şehirdi.

Çalışmanın *"Birinci Bölümü"*nü oluşturan idari teşkilatlanma kısmında; Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bulunan Artvin (Çoruh), Giresun, Gümüşhane, Rize ve Trabzon Vilâyetleri'nin idari teşkilatlanmalarının nasıl şekillendiği ayrıntılı şekilde anlatıldı. İdari teşkilatlanmayı verirken Osmanlı Devleti dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti dönemi diye bir ayırmayı gidildi; çünkü Osmanlı Devleti döneminde bu vilâyetlerin birçoğu idari teşkilat olarak farklı statülerdeydi. Şöyle ki; Osmanlı Devleti döneminde Trabzon, eyalet düzeyinde en kapsamlı coğrafyaya ve idari teşkilatlanmaya sahipti. Diğer yerlerse Trabzon'un kazası hatta nahiyesi konumundaydı. Bu şekilde olan coğrafyanın Türkiye Cumhuriyeti döneminden sonra ne şekilde düzenlendiğini vermek ve sınırları belirlemek çalışmamın daha düzenli ilerlemesi için önemliydi. Bunu yaparken ayrıca bu illerin ne zaman idari yapılanmalarının tamamlandığı da ayrıca zamansal olarak çalışmanın sınırlarının belirlenmesi açısından önemliydi. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde çalışma kapsamıma giren illerin sadece idari yapılanmalarında değişiklikler olmadı. Bunun yanında illerin sınırlarında ve isimlerinde de önemli değişiklikler oldu. Sonuç olarak idari teşkilatlar, il sınırları, yıllara göre nüfusları ve isimlerindeki değişikliklerin belirlenmesi çalışmanın sağlıklı yürümesi için önemliydi.

Çalışmanın *"İkinci Bölümü"*nde; Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bayındırlık ve asayiş yatırımları anlatıldı. Bayındırlık yatırımlarının içerisine giren yol yapım, bakım ve onarım çalışmaları, köprüler, liman ve iskeleler ve belediye hizmetleri vardı. Bu

çalışmaların içinde yol yapım, bakım ve onarım çalışmaları üzerinde en çok durulan konuydu. Doğu Karadeniz illeri arasında en çok bayındırlık harcamasının yapıldığı il Trabzon'du. Ayrıca bölge genelinde şehirlerarası ve şehir içi bağlantı yollarının yapımı 1923-1950 döneminde sürekli devam etti. Trabzon'un en büyük yol yatırımı Trabzon-İran Transit yoluydu. Trabzon-İran transit yolunun başlangıcını Trabzon Limanı oluşturuyordu ve İran sınırına kadar uzanan 620 km.'lik bir yoldu. Trabzon-İran transit yolu Osmanlı Devleti döneminde ticari öneminin yanında ordunun lojistik ikmal merkezi olmasıyla da ön plana çıkmıştı. Trabzon Limanı ile Trabzon-Erzurum yolunun bağlantısını sağlayan transit yol lojistik açıdan da önemini günümüze kadar korumuştu. Cumhuriyetin ilânından sonra Trabzon-İran transit yolu üzerindeki ilk çalışmalar eski yolun onarım ve tasfiyesiydi. Bu yoldaki en kapsamlı çalışmalara 1931 yılında tahsisatı Nafia Vekâleti tarafından verilmek üzere başlandı ve 1950 yılına kadar da bu yol üzerindeki çalışmalara ara vermeden devam edildi. Günümüzde halen bu yol kullanılmakta ve üzerinde bakım, onarım ve yeniden yapım çalışmaları da yapılmaktadır.

Bayındırlık yatırımlarında yol çalışmalarından sonra üzerinde en çok durulan konu planlama ve imardı. Planlama ve imar çalışmaları kapsamına giren; il ve ilçe belediyelerinin yapmış olduğu elektrik, su ve telefon tesisatları, sosyal tesisler, parklar, kaldırımlar, şehir merkezindeki caddelerin altyapı-üstyapı çalışmaları, çevre düzenlemesi ve halkın yaşam alanlarında yapılan iyileştirmelerdi. Planlama ve imar konusunda da Trabzon ili diğer Doğu Karadeniz Bölgesi illerinden daha çok yatırımın yapıldığı yerdi. Planlama ve imar çalışmalarında il belediyelerinin aktif çalışma yapmasından dolayı da belediyecilik faaliyetlerinin hangi ilde daha iyi işlediğini bilmek yeterliydi. Bu yönüyle de Trabzon ön plana çıkan ildi.

Bayındırlık alanında yapılan bu yatırımların dışında yapılması planlandığı halde hayata geçirilemeyen en önemli proje Doğu Karadeniz Bölgesi'ni Doğu Anadolu'ya bağlaması planlanan demiryolu projesiydi. 1923'ten 1950 yılına kadar her seçim döneminde milletvekilleri tarafından vaat edilen, TBMM bölge milletvekilleri tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne önergesi getirildiği halde hayata geçirilemeyen en büyük projeydi. Hali hazırda 2018 yılı itibariyle de bu proje hala hayata geçirilememiş ve halen daha vaat edilmeye devam edilmektedir.

Karadeniz Bölgesi asayiş konusunda Cumhuriyetin ilânından sonra önemli sorunlarla karşılaşılan bir bölge değildi. Yine de Doğu Karadeniz Bölgesi'nde asayiş ile ilgili yapılan yatırımlara ve bu yatırımların neler olduğunu her ilin içinde kronolojik

olarak verildi. Asayiş çalışmalarında da Trabzon diğer illerden daha çok yatırım alan il konumundaydı. Türkiye'de Konya'dan sonra kurulan ikinci Polis Okulu 1926 senesinde Trabzon'da açılmıştı. Ayrıca Trabzon'un merkezinde hapishane mevcuttu; ancak ilçelerin tamamında hapishane yoktu. Ancak Gümüşhane hariç diğer illerin kazalarında 1923-1950 yıllarında hapishane mevcut değildi. Mahkemelerin işleyişi açısından da Trabzon diğer illerden daha ileri bir konumdaydı. Trabzon'da her konuyla ilgili mahkeme olduğu gibi dava için de halkın başka illere gitmesi gerekmemekteydi. Diğer illerde görülemeyen davalar için yakın olmasından dolayı Trabzon'a gelen bölge illeri halkı davalarını da Trabzon'da sonuçlandırıyorlardı. Karadeniz Bölgesi'nde tek sınır ili durumunda olan Artvin ise sınır bölgesinde olmasından dolayı bölge illeri arasında sınır kaçakçılığının ve asayiş konusunda en çok zafiyetin yaşandığı yerdi. Ancak bu kaçakçılıkla mücadele adına devletin 1923-1950 yıllarında ne tür önlemler aldığına dair bilgi ve belge tespit edilemedi.

Çalışmanın *"Üçüncü Bölümü"*nü oluşturan eğitim-öğretim yatırımlarında da Trabzon ili diğer illerden çok ileri konumdaydı. Eğitim-öğretim kurumlarının sayısı, görev yapan öğretmen ve eğitim alan öğrenci sayıları kıyaslamalarına girilen bu bölümde illerin yıllık aldıkları tahsisat ve masraflarının ne kadar olduğunu, bunların yıldan yıla ne şekilde değişiklik gösterdiği, alınan tahsisatın hangi eğitim kurumuna ne şekilde aktarıldığını verildi. Trabzon'u eğitim-öğretim faaliyetlerinde diğer illerden ayıran en önemli özelliklerden biri Osmanlı Devleti döneminde olduğu gibi Cumhuriyet'in ilânından sonra da burada üst düzey okulların bulunmasıydı. Doğu Karadeniz Bölgesi illerinin kazaları da dâhil 1923 yılı itibariyle ilkokul ve ortaokul mevcuttu. Bunun yanı sıra Millet Mektepleri'nin açılmasıyla okuma-yazma bilmeyen insanlara bu yönde yardım edilmişti. Doğu Karadeniz Bölge illerinin hepsinde belli tarihlerde Halkevi açılmıştı. İlk açılan Halkevi Şubat 1932'de açılan Giresun Halkevi'ydi. Bunu takiben Trabzon'da 24 Haziran 1932'de, Gümüşhane'de Şubat 1933'de, Artvin'de 1938'de ve son olarak da Rize'de 1938 yılında Halkevleri açılmıştı. Halkevlerinin açılmasıyla amaçlanan; dil ve yazın, güzel sanatlar, gösteri, kitaplık ve yayın, köycülük, müzik, halkbilim, spor, turizm ve gezi dallarında halka yardımcı olmak, onları bu konularda bilgi sahibi kılmak ve yetiştirmekti. Bu illerde açılan Halkevleriyle de bunlar amaçlanmıştı.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde lise düzeyinde okullardaysa; çalışma kapsamına giren illerden sadece Trabzon'da lise mevcuttu ve Trabzon Lisesi 1923 yılında faaliyetteydi. Liseler bakımından Artvin Vilâyeti'nde 1952 yılına kadar, Giresun'da

1946 yılına kadar, Gümüşhane'de 1965 yılına kadar ve Rize'de 1951 yılına kadar lise mevcut değildi. Her ne kadar konu kapsamına zamansal olarak girmese de, bölgede ilk açılan Yüksek Öğretim Kurumu Karadeniz Teknik Üniversitesi de Trabzon'da açılmıştı (1955). Türkiye'nin genelinde olduğu gibi Karadeniz Bölgesi'nde de dönemin hükümetleri eğitime önem verilmişti.

Çalışmanın *"Dördüncü Bölümü"*nü oluşturan sağlık yatırımlarında da Trabzon ili bayındırlık, asayiş, eğitim-öğretim yatırımlarında olduğu gibi diğer illerden ileri konumdaydı. Dördüncü Bölüm'de Doğu Karadeniz Bölgesi'nde açılan hastanelerin hangileri olduğu ve bunlara ne kadar tahsisat ayrıldığı da önemliydi. Türkiye genelinde sağlık kurumlarının istatistiklerinin verildiği bu bölümde Doğu Karadeniz Bölgesi'yle karşılaştırma yapıldı. Bu karşılaştırmada açılan hastane sayıları ve bu hastanelerin yatak kapasitelerine dair önemli bilgilerle karşılaşıldı. Sağlık yatırımlarında Karadeniz Bölgesi diğer bölgelerle karşılaştırıldığında çok geri planda kalmıştı. Sağlık yatırımlarında bölge içindeki iller arasında da en geri planda kalan il Artvin olmuştu. Trabzon İli'nden sonra sağlık alanında en çok yatırımın yapıldığı il Giresun olmuştu. Bunu takiben Rize ve Gümüşhane illeri gelmekteydi.

Çalışmanın *"Beşinci Bölümü"*nü oluşturan tarım-hayvancılık yatırımlarında bölgenin başlıca geçim kaynağı olan ürünlerinden dolayı tarım ve hayvancılık yatırımlarının en çok yapıldığı bölgelerin başında Karadeniz Bölgesi gelmekteydi. Ancak bu türde yatırımlarda da bölge içinde eşit dağılım yapmak imkânsızdı. Bunda bölge arazisinin engebeli olması, tarım arazisinin kısıtlı olması gibi durumlar başlıca nedendi. Bölgenin Gümüşhane haricindeki yerlerinde tarım yapılabilecek düzlük alan yok denecek kadar azdı. Gümüşhane'nin de tarım arazisi sahil kesimindeki topraklar kadar zengin değildi. Devlet daha çok buralardaki halka üretime yönelik teşvikler vererek yatırım yapmıştı. Bu teşviklerden en çok yararlanan il Rize olmuştu. Bunun nedeni de sanayiye dayalı tarımsal ürünlerin en çok yetiştirildiği yerin Rize olmasıydı. Bu ürünlerin başında çay gelmekteydi. Çayı takiben tütün, fındık gibi ürünlerde Türkiye'nin dış ülkelere ihracını yaptığı ürünler olmasından dolayı burada bu gibi tarımsal ürünlerle uğraşan halk, devlet tarafından sürekli desteklenmişti. Çayın Rize'de üretimine başlandığında çay tohumunun olmaması, devletin çaycılıkla uğraşacak halkı desteklemesi durumunu ortaya çıkartmıştı. Bunun yanında bölgede tohum ıslah ve tohum üretim merkezleri de kurulmuş ve böylelikle dışa bağımlılığın önüne geçilmesine çalışılmıştı.

Hayvancılık faaliyetlerinde de en ön planda olan il Gümüşhane'ydi. Bunda bölgesel faktörlerin etkisi büyüktü. Yaylacılığın yapılmaya uygun olmasının yanı sıra büyükbaş hayvan besiciliğinin yapılabilmesi için gerekli meraların da bölgede fazlasıyla olması Gümüşhane'de büyükbaş hayvancılığın en çok yapıldığı yer olmasını sağlamıştı. Bunun yanında bölge bitki örtüsü ve yetişen çiçeklerden dolayı arıcılık yapmaya da çok uygundu. Hatta bu yönde arıcılık kursları açılmış ve halkın bu konularda daha sağlıklı çalışması için kurslara yönlendirilmişti. Hayvan yetiştiriciliğinin yanında yetiştirilen hayvanların kesim işiyle de illerin belediyelerinin mezbahaneleri çalışmış ve yatırımsal anlamda da illerde açılan mezbahaneler önemli çalışma ve iş imkânlarının olduğu yerler olmuştu.

Tarım ve hayvancılıkla paralel olarak Doğu Karadeniz Bölgesi sahil kesiminde halkın geçim kaynaklarından biri de denizcilik faaliyeti ve bu bağlamda deniz ürünleri idi. Gümüşhane'nin denize kıyısı olmadığından bu faaliyetlerden bahsedilemez. Artvin'in ise sadece denize kıyısı olan kazalarında balıkçılık faaliyetlerinden söz edilebilir. Balıkçılık faaliyetlerinde ön planda olan il Trabzon, Giresun ve son olarak da Rize'ydi. Karadeniz, balık çeşidi olarak Marmara, Ege ve Akdeniz'e göre daha kısıtlıydı. Ancak Karadeniz Bölgesi'nde yakalanan balıklar bölge ihtiyaçlarını karşılamanın yanında fazlası tarımsal gübre olarak da halkın kullanımına bırakılıyordu. Balıkçılıkla ilgili olarak en önemli yatırımların başında Trabzon Belediyesi'nin açmış olduğu balık hali ve balıkçıların daha iyi imkânlarda çalışmasını sağlamak için kurulan kayıkhaneler gösterilir.

*"Beşinci Bölüm"*de son faaliyet sahası olan ormancılık faaliyetlerinde en fazla yatırımın yapıldığı il Artvin'di. Her ne kadar Karadeniz Bölgesi ormanlık alanların en fazla olduğu yer olarak görülse de ormancılık faaliyetlerini yapan kişilerin bu işin teknik bilgisine sahip olmaması ormancılık faaliyetini sekteye uğratmıştı. Bu yönüyle de kurslarda ormancılıkla ilgili eğitimler verilmişti.

Çalışmanın *"Altıncı Bölümü"*nü oluşturan madencilik, ticaret ve bankacılık yatırımlarındaysa; madencilik alanında Doğu Karadeniz Bölgesi Türkiye'de Doğu Anadolu'dan ve Ege'den sonra madenciliğin en çok yapıldığı bölge özelliğindeydi. Doğu Karadeniz Bölgesi içinde de madenciliğin ve madencilik yatırımlarının en çok yapıldığı yer Artvin'e bağlı Murgul Kazası'ydı. Özellikle Doğu Karadeniz Bölgesi'nin genelinde çıkarılan bakır madeni en fazla Artvin'de çıkarılmaktaydı. Gerek Osmanlı Devleti döneminde gerekse Cumhuriyetin ilânından sonraki dönemde faal durumda olmayan madenler devletin teşvikiyle faal duruma getirilmeye çalışılmıştı. Bölgede

aktif şekilde çalışan Üçüncü Umum Müfettişi Tahsin Uzer'in de madencilik çalışmalarıyla ilgili girişimleri oldu. Hatta Kuvashan Bakır Madenocağı'nın açılışı 29 Ekim 1937 tarihinde Tahsin Uzer tarafından yapılmıştı. 1938 yılında Murgul bakır madeni işletilmesi için girişimlere başlanmıştı; ancak II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla bu maden üzerinde yapılan çalışmalara ara verildi. Devlet bu yönde özel sektör ve kişileri de destekleyici tutumuyla bölgedeki madenciliğin gelişmesine destek olmuştu.

Artvin, madenciliğin yanında maden fabrikalarının da en çok kurulduğu ildi. Artvin'de faal durumda olan Kuvarshan, Murgul ve Hod Bakır Fabrikaları vardı. Artvin'den sonra madenciliğin ön planda olduğu il Gümüşhane'ydi. Gümüşhane çıkarılan maden miktarı bakımından Artvin'den geri planda olsa da maden çeşitliliğinin en çok olduğu ildi. Artvin ve Gümüşhane'yi Giresun İl'i takip etmekteydi. Trabzon ise madensuyu ve madensuyu imalathanesi yönüyle madenciliğin yapıldığı yerdi.

Ticari yatırımları konusunda Doğu Karadeniz Bölgesi Türkiye'de Doğu Anadolu Bölgesi'nden sonra en az gelişmiş bölgeydi. Bölgenin yalnızca ticaret yolları üzerinde olması nedeniyle Trabzon İl'i bu yönde dışa açılabilen bir konumdaydı. Bununla birlikte sahil kesiminde bulunan illerde liman ve iskelelerin olması da nakliyeciliği ve taşımacılığı geliştirmişti. Bölgede ticaretin önemli bir bölümünü kurulan ticaret borsaları oluşturuyordu. Bu ticaret borsaları bölgede yetiştiriciliği yapılan tarımsal ürünleri (başta fındık, tütün ve çay olmak üzere), üreticilerin en az zararla satmasını sağlaması için kurulan ve mağduriyetleri ortadan kaldıran veya en aza indiren kuruluşlardı. Bölge genelinde yetiştirilen ve dünyada yetiştiricilik anlamında zirvede olan fındıkla ilgili olarak 1938 tarihinde Doğu Karadeniz Bölgesi illerinde başta Ordu İli'nde (14 Haziran 1938), Giresun Merkez, Bulancak ve Keşap Kazaları'nda (17 Haziran 1938) ve Trabzon İli'nde (7 Temmuz 1938) tarihlerinde kooperatif düzeyinde kurulmuş ve bu kooperatifler 28 Temmuz 1938'de birleştirilerek FİSKOBİRLİK (Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği) oluşturuldu. İlk kurulduklarında beş ofise sahip olan FİSKOBİRLİK, Ordu'da 1, Giresun'da 3 ve Trabzon'da 1 ofisle faaliyet göstermişti. Bu kurum fındık üreticilerinin haklarını savunmak ve ürettikleri ürünün değerinin altında satılmasını engellemek için devlet desteğiyle hiçbir yabancı ortak olmadan kurulmuştu.

Rize İli tarımsal faaliyetlerle ilgili olarak 1920'li yıllarda itibaren ekonomik manada gelir elde edebileceği ürünlerin yetiştirilmesini önemsemişti. Rize İli'nin iklim özellikleri göz önüne alındığında bu iklime uygun olan başta çay olmak üzere mandalina ve portakal yetiştiriciliğine girişildi. Çay işiyle ilgili olarak 1922 yılında Rize

Ziraat Genel Müdürlüğü'yle görevlendirilen Zihni Derin, Rize'de çay ve mandalina fidanlığı kurarak işe başlamış ve bu fidanlıkta yetiştirilen fidanları da Rize halkına ücretsiz olarak dağıtmıştı. Rize İli, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin çay üretim merkezi durumundaydı. Rize'de iklimin yağışlı olması, arazinin volkanik kayaç özelliklerinden dolayı en elverişli çay yetiştirme bölgesiydi. Artvin'in Sarp Sınır Kapısı'ndan başlayarak Ordu'nun Ünye Kazası'na kadar olan geniş arazide çay tarımı yapılabilmekteydi; ancak Rize dışında çay tarımıyla uğraşan yer pek olmamıştı. Nispeten Trabzon'un Rize ile sınırında olan Of Kazası hariç.

1923 yılında denemeleri yapılan çay üretiminde verimin istenilen seviyeye çıkmasıyla 1942 yılına kadar çay işleme atölyesi olarak devam eden işleme merkezleri kapatılarak çay fabrikaları kuruldu. Türkiye'de çay yetiştiriciliğin yapıldığı tek yer Rize'ydi. Burada üretilen çaylar 1947 yılı itibariyle Rize İli'nde Of-Eskipazar ve Sürmene Kazaları'nda açılan fabrikalarda işletiliyordu. 1947 yılı itibariyle de Rize Merkez'de Rize Çay Fabrikası (ÇAYKUR) kuruldu. Türkiye'de çay üretimi ve ihracatı da devlet eliyle yapılarak daha verimli hale getirildi. ÇAYKUR'un kurulmasıyla Türkiye'de çay üreticiliği ve çay tarımı hızla gelişmeye başladı. 1950 yılında çay tarımının kontrolü TEKEL İdaresi'nden alınarak Tarım Bakanlığı'na bırakıldı.

Trabzon İli'nde Balıkyağı Fabrikası, Delfin Limitet Şirketi bünyesinde çalışmaya başlamıştı. Bölgede avlanan Yunus balığı yağını çıkarma işiyle ilgilenen şirket bu faaliyetten karlı çıkmış ve bölge ekonomisine katkı sağlamıştır. Delfin Limitet Şirketi tamamıyla Et ve Balık Kurumu'na aitti ve çalışma şekli olarak da iki yönden hizmet vermekteydi. Birinci çalışma alanı tutulan balıkları soğuk hava depolarında saklamaktı. Diğer çalışma alanıysa fabrikada bu balıkların işlenmesiyle birlikte balık unu haline getirilmesiydi. Delfin Limitet Şirketi'nin birinci kısmı 1954'te ve ikinci kısmı da 1963 yılında işletmeye açılmıştı. Bu şirkette tamamen devlet desteğiyle hiçbir yabancı ve yerli ortak olmadan açılmıştı.

Yukarıda ifade edildiği üzere Doğu Karadeniz Bölgesi'ne yapılan devlet harcamaları; genel bütçeyle koşut olarak günün şartları da dikkate alınarak dönemin hükümetleri tarafından yönlendirilmeye çalışılmıştı. Bazı konularda rakamsal olarak ilerleme kaydedilse de her alanda başarılı olunduğu söylenemez. Özellikle eğitim, sağlık, tarım-hayvancılık, ticaret ve madencilik alanlarında bölge geneli hak ettiği yatırımları alamamıştı. Türkiye geneliyle karşılaştırıldığında bölge her zaman hükümet programlarının içerisinde yerini almış; ancak hedeflenen ve yapılması düşünülen faaliyetlerin bazıları hayata geçirilememişti. Bu alanların dışında kalan bayındırlık-

iskân alanındaysa önemli ve büyük hedefler tutturulmuştu. Yalnızca demiryolu ile ilgili girişimler sonuçsuz kalmıştı. Karadeniz Bölgesi ile Doğu Anadolu'yu birbirine bağlayan yolların kavşağında olan Trabzon, özellikle limanının da aktif çalışması nedeniyle bayındırlık alanında en çok yatırı alan il olmuştu. Şehir planlaması, altyapı işleri, çevre düzenlemeleri gibi diğer bayındırlık yatırımlarında istenen hedeflere ulaşıldığı söylenemez.

EKLER

BELGELER

BELGELER

B.1: 26 Haziran 1926 tarihine ait Resmi Gazete'de Teşkilat-ı Mülkiye Kanunu'nun kabul edilmesi ve maddelerine yer verilmiştir. (Resmi Gazete Arşivi)

B.2: 5 Aralık 1928 tarihli belgede Rize ve Erzurum yolunun yalnızca Rize Vilâyeti'ne isabet eden kısmında yolun taşlık ve arızalı olmasından dolayı bir buçuk-iki milyon lirayla inşa edilmesi Dâhiliye ve Nafia Vekâleti tarafından kabul edilmiştir. (BCA)

B.3: 7 Temmuz 1929 tarihli belgede Rize mıntıkasında meydana gelen sel felaketinden dolayı Rize yolunda 3 adet ahşap köprü, küçük bir menfes ve bazı köprüler yıkılmıştır. Rize Vilâyeti'nin 1929 yılı varidatı 200.000 lira olduğu halde sel felaketinden dolayı bu varidata 150.000 lira daha eklenmesine karar verilmiştir. (BCA)

B.4: 8 Ekim 1930 tarihinde tasvip ve kabul olunan belgeye göre Trabzon-Erzurum-Kızıldize yolunun Gümüşhane'ye isabet eden 170 km.'lik kısmının tamiratı, şose ve köprülerin yaptırılması için 25.000 liranın Gümüşhane Vilâyeti'ne verilmesi karara bağlanmıştı. (BCA)

B.5: 17 Kasım 1930 tarihinde Nafia Vekâleti'nden yazılan belgede Trabzon-Erzurum-Karaköse ve Erzurum-Sarıkamış yollarının yaptırılması halinde 3.934.000 liranın verileceği bildirilmiştir. (BCA)

B.6: 6 Ağustos 1931 tarihli Rize Gazetesi'nde çıkan habere göre; sekiz ilin her yönden gelişimine hız verilmesi için başkanlığını Tahsin Uzer'in yağacağı Üçüncü Umumî Müfettişliğin kurulacağı belirtilmiştir. (Milli Kütüphane Gazete Arşivi)

B.7: 17 Nisan 1934 tarihinde Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer'in mektubunda Trabzon'da liman yaptırılması, ayrıca soğukhava, et, konserve ve suni gübre fabrikaları yaptırılmasına karar verilmiştir. (BCA)

B.8: 28 Şubat 1935 tarihli Çoruh Gazetesi'nin 6. ve 7. sayfalarında Rize Vilâyeti Umumî Meclisi'nde alınan karar doğrultusunda vilayetin 1933 yılına ait varidatının ne kadar olduğu ve bu varidattan nereye ne kadar harcandığı belirtilmektedir. (Milli Kütüphane Gazete Arşivi)

B.9: 14 Kasım 1935 tarihli Metal Grubu Direktörlüğü'ne yazılan belgede Gümüşhane Vilâyeti'nin Hazne, Dere ve Kırk Pavli ocaklarının tetkik edilmek üzere açılması için 18-20.000 liraya ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. (BCA)

B.10: 21 Kasım 1935 tarihinde Giresun'da yayınlanan Akgün Gazetesi'ndeki habere göre; Giresun, Zonguldak ve Samsun'da ziraat işleriyle ilgilenmek üzere birer tahlisiye

istasyonu yapılacağı Ziraat Vekâleti'nin beş senelik programına dâhil edildiği belirtilmektedir. (Milli Kütüphane Gazete Arşivi)

B.11: 20 Temmuz 1936 tarihli belgede Çoruh Vilâyeti'nin altı aylık genel durumuyla ilgili bilgi verilmektedir. Bu belgede vilâyetin idari teşkilatlanmasının yanı sıra yaşayan halkın şikâyetlerinden de bahsedilmektedir. Ayrıca Artvin Hükümet Konağı'nın işlev görmemesi ve noksanlarının neler olduğuna da değinilmiştir. (BCA)

B.12: 16 Ekim 1936 tarihli belgede Erzurum, Kars, Ağrı ve kısmen Gümüşhane Vilâyetleri üreticilerinin devam eden yağmurlardan ve olumsuz hava şartlarından dolayı etkilenmesinden dolayı mahsullerin köylere nakledilmesi, ayrıca Erzurum, Kars ve Ağrı Vilâyetleri'ne 5'er, Gümüşhane Vilâyeti'ne 2 harman makinası alınması gerektiği belirtilmiştir. (BCA)

B.13: 20 Temmuz 1937 tarihli belgede Kars-Artvin yolunun tamiratı için Çoruh Vilâyeti'ne 10.000 liranın yardım olarak verilmesi karara bağlanmıştı. (BCA)

B.14: 14 Aralık 1937 tarihli belgede Trabzon Vilâyeti içme suyu ihtiyacı için keşif bedeline göre 518.403 lira 83 kuruşluk tahsisatın temini hakkında Nafia ve Maliye Vekâletlerinin onayıyla projenin hazırlatılması, 1937 bütçesindeki varidatın dışında bırakılarak 1938 bütçesinden temin edilmesi onaylanmıştı. (BCA)

B.15: 7 Ocak 1938 tarihli belgede Trabzon'da yaptırılacak olan lise binasının 325.472 lira keşif bedeliyle yaptırılması Nafia Vekâleti tarafından onaylanmıştı. Maarif Vekâleti'ne göre 664.655 liralık tahsisatın yarısını geçmemek suretiyle 1938 mali yılına geçici taahhüt icrasına izin verilmesi bu tarihte karara bağlanmıştı. (BCA)

B.16: 16 Şubat 1938 tarihli belgeye göre Artvin Cezaevi'nin ihalesinin yapıldığı; ancak bu ihaleyi kimsenin almamasından dolayı inşaat malzemesinin tedarik edilerek emaneten yaptırılması Nafia Vekâleti'nce onaylanmıştı. (BCA)

B.17: 8 Nisan 1938 tarihli belgede Artvin Vilâyeti'nin Murgul Kazası'nda çıkarılan bakır madeninin çıkarıldığı oranda % 1 değerinde vergiye tabii tutulması karara bağlanmıştı. (BCA)

B.18: 10 Mayıs 1938 tarihli belgeye göre Üçüncü Umumi Müfettişlik'ten Tahsin Uzer'in bilgisi dâhilinde Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti'ne gönderilen belgede Artvin Vilâyeti'nde hastanenin olmaması ve bu durumunda yöre halkını zor durumda bıraktığına değinilmiştir. 1938 yılı bütçesinden Trabzon'da kurulması düşünülen Numune Hastanesi için ayrılan ve harcanmayan 200.000 liranın Artvin'de kurulması düşünülen hastane için harcanması isteği Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer tarafından dile getirilmiştir. (BCA)

B.19: 14 Haziran 1938 tarihinde kabul edilen belgeye göre Trabzon Vilâyeti'nde yaptırılmakta olan Numune Hastanesi inşaatı için Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti'nin 1938 mali bütçesinde 585.200 lira tahsisatın yarısını geçmemek şartıyla 1939 mali yılına geçici taahhüde girişilmesine izin verilmiştir. (BCA)

B.20: 13 Ekim 1938 tarihli belgeye göre Rize'de kurulması düşünülen çay fidanlığının daha teknik ve daha verimli olabilmesi ve çay fabrikasyonu işlerinin Türk eleman ve idaresinin yanında halk tarafından tesis edilmekte olan çay tarlalarının azami randıman ile işletilmesinin temini için Rusya'ya gönderilecek çay fidanlığı memurlarından iki kişinin maaş ve yevmiyelerinin ve bütün masraflarının Sovyet Rusya ile yapılan kriling anlaşması gereğince yerine getirilmesine karar verilmiştir. (BCA)

B.21: 5 Ağustos 1939 tarihinde kabul edilen belgeye göre Rize-İspir yolunun 42-55'inci km.'lerinde şose ve köprüler için 5.000 liranın Rize Vilâyeti'ne yardım olarak verilmesine karar verilmiştir. (BCA)

B.22: 18 Şubat 1939 tarihinde Trabzon'da yayınlanan Yeniyol Gazetesi'ndeki habere göre; Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer'in Trabzon'un Pulathanei İskefiye, Büyükliman ve Beşikdüzü Kazaları'nda teftiş gezileri yapacağı belirtilmiştir. (Milli Kütüphane Gazete Arşivi)

B.23: 16 Ağustos 1941 tarihli Yeşilgiresun Gazetesi'nde çıkan habere göre; Giresun İskelesi'nin yapılacağı belirtilmiştir. (Milli Kütüphane Gazete Arşivi)

B.24: 6 Temmuz 1943 tarihli Çocuk Esirgeme Kurumu'ndan gönderilen belgede, Trabzon Vilâyeti merkezindeki çocuk yuvasındaki 10 çocuk ile Trabzon Belediyesi tarafından gösterilen 3 çocuğa 15'er lira hesabıyla bir senelik bakım masrafları tutarı olan 2.340 lira ile beher çocuğa 5'er lira harçlık olmak üzere 65 lira ceman 3.405 liranın Trabzon Valiliği'ne gönderilmiştir. (BCA)

B.25: 8 Eylül 1944 tarihli belgeye göre 3849 sayılı *"Zelzele Mıntıkasında Yapılacak İşler ve Yardımlar Kanunu"* gereğince 17.943 liranın Giresun Cezaevi inşaatına, 5.288 liranın da Görele Cezaevi inşaatına tahsisi Nafia Vekâleti tarafından kabul edilmiştir. (BCA)

B.26: 12 Eylül 1944 tarihinde kabul edilen belgeye göre Rize Vilâyeti'nin Pazar-Hemşin ve Rize-İspir yollarının tamirine harcanmak üzere Rize Vilâyeti'ne 93.000 lira verilmesi karara bağlanmıştı. (BCA)

B.27: 4 Mayıs 1946 tarihli belgede Denizbank'a devredilen ve sonrasında bu bankanın kapatılmasıyla boşa çıkan Giresun İskeselesi'nin Giresun Belediyesi'ne geri verilmesi hakkında karar alınmıştı. (BCA)

B.28: 10 Mayıs 1947 tarihli belgede Çoruh Vilâyeti Şavşat Kazası Erikli Köyü'nde yeniden okul binası inşa ettirilemeyerek mevcut okul binasına bir adet derslik eklenerek eğitim öğretime devam edileceği, ayrıca bir öğretmen evi yaptırılacağı belirtilmiştir. (BCA)

B.29: 26 Haziran 1947 tarihli toplantıda kararlaştırılan Rize-İkizdere yolunun keşif bedeli 100.000 lira olarak belirlenmiş ve yolun emaneten yaptırılması karara bağlanmıştı. (BCA)

B.30: 26 Temmuz 1947 tarihli Trabzon Gazetesi'nde çıkan habere göre; Trabzon Numune Hastanesi'nin açılışı Sağlık Bakanı Dr. Behçet Uz'un katılımlarıyla gerçekleştirilmiştir. (Milli Kütüphane Gazete Arşivi)

B.31: 1 Ocak 1949 tarihli Ormancı Gazetesi'nde çıkan habere göre; İsveçli Profesör Manfret Naslund'un Türkiye ormanlarının durumu hakkındaki raporu belirtilmiştir. (Milli Kütüphane Gazete Arşivi)

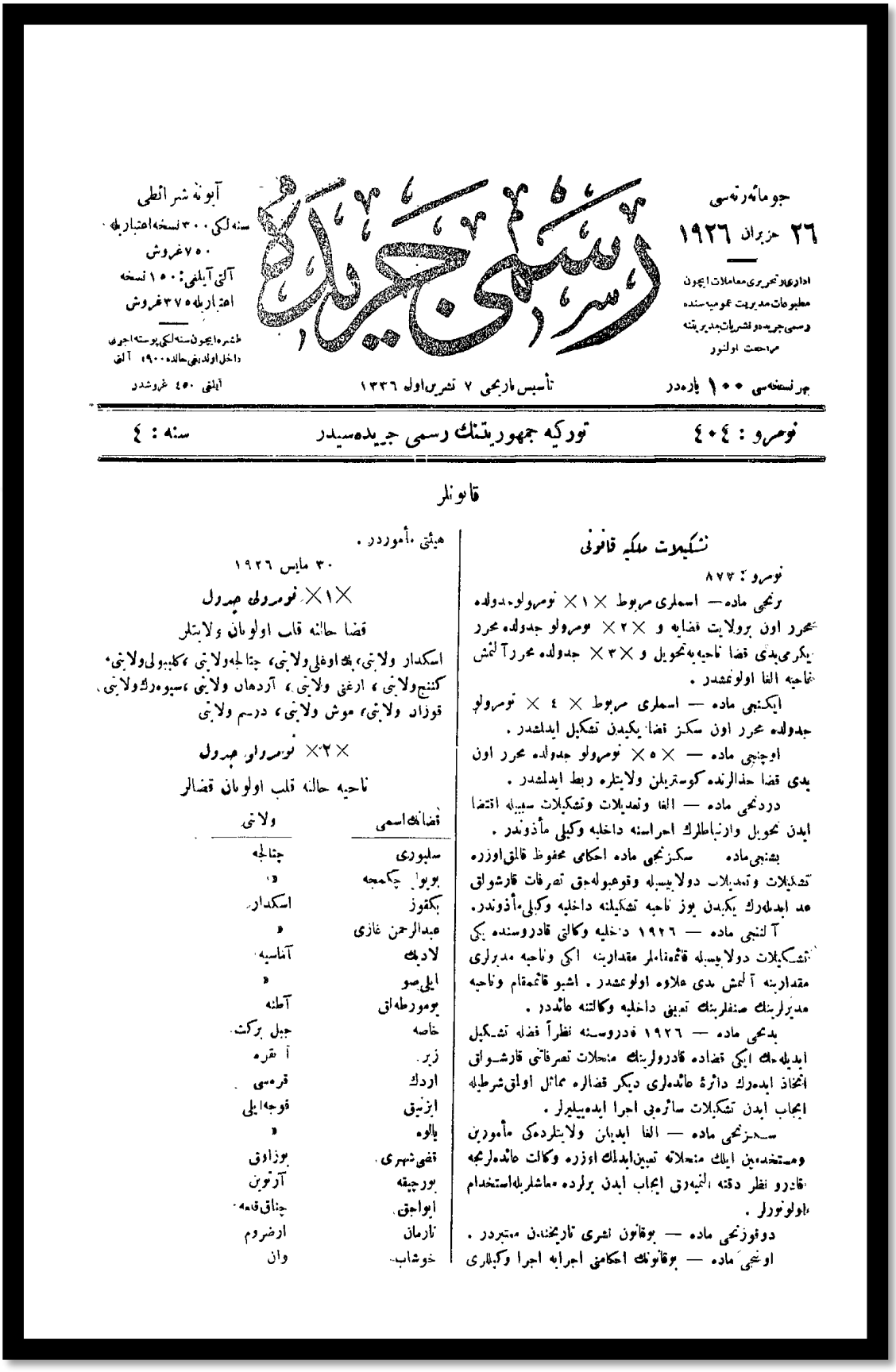
B.32: 16 Haziran 1949 tarihinde Giresun Vilâyeti'nde çıkarılan Kale Gazetesi'ndeki habere göre; Giresun Belediye Meclisi'nde alınması istenen elektrik motoruyla ilgili görüşmelerde motorun alınmasını isteyen kişinin görüşü sonraya bırakılınca meclisi terk ettiğine dair haber yapılmıştır. (Milli Kütüphane Gazete Arşivi)

B.33: 4 Mart 1950 tarihinde Trabzon'da yayınlanan Halk Gazetesi'ndeki habere göre; Trabzon'da kurulması düşünülen çimento fabrikasıyla ilgili müteşebbis heyetinin dün itibariyle Trabzon'a geldiği belirtilmiştir. (Beyazıt Devlet Kütüphanesi Arşivi)

B.34: 25 Mayıs 1950 tarihinde Giresun Vilâyeti'nde çıkarılan Işık Gazetesi'ndeki habere göre; Giresun Vilâyeti'nde elektrik tesisatıyla ilgili olarak belediye tarafından ilave motor alınmasına dair ihale yapılması ve böylelikle elektrik işlerinde vilâyet olarak ilerleme kaydedilmesi gerektiğine dair haber yapılmıştır. (Milli Kütüphane Gazete Arşivi)

B.35: 9 Aralık 1950 tarihli Zümrüt Rize Gazetesi'nde çıkan habere göre; Rize Belediyesi'nin 1950 yılı içinde yapacağı işlerle ilgili olarak Rize Belediye Başkanı'nın malumatlarına yer verilmiştir. Ayrıca Rize Çaycılar Yardımlaşma Kooperatifi'ne yapılan yardımlara da değinilmiştir. (Milli Kütüphane Gazete Arşivi)

B.36: 26 Aralık 1950 tarihli Rize Gazetesi'nde çıkan habere göre; Rize'ye bağlı Hemşin Bucağı'nda yapılan yol çalışmaları sonucunda araç ulaştığı belirtilmektedir. (Milli Kütüphane Gazete Arşivi)

جومائه رتهسی
٢٦ حزیران ١٩٢٦

اداره و تحریری معاملات ایچون
مطبوعات مدیریت عمومیسنده
رسمی جریده و نشریات مدیریتنه
مراجعت اولنور

آبونه شرائطی
سنه لکی ٣٠٠ نسخه اعتباریله
٧٥٠ غروش
آلتی آیلغی: ١٥٠ نسخه
اعتباریله ٣٧٥ غروش

طشره ایچون سنه لکی پوسته اجرتی
داخل اولدیغی حالده ١٩٠٠ آلتی

آیلغی ٤٥٠ غروشدر

تأسیس تاریخی ٧ تشرین اول ١٣٣٦

چرنسخه سی ١٠٠ پاره در

نومرو : ٤٠٤ — تورکیه جمهوریتنك رسمی جریده سیدر — سنه : ٤

قانونلر

تشکیلات ملکیه قانونی

نومرو : ٨٧٣

برنجی ماده — اسملری مربوط × ١ × نومرولو جدوله محرر اون ولایت قضایه و × ٢ × نومرولو جدوله محرر یکرمی بدی قضا ناحیه یه تحویل و × ٣ × جدوله محرر آلتمش ناحیه الغا اولونمشدر .

ایکنجی ماده — اسملری مربوط × ٤ × نومرولو جدوله محرر اون سکز قضا یکیدن تشکیل ایدلمشدر .

اوچنجی ماده — × ٥ × نومرولو جدوله محرر اون بدی قضا حدالرنده کوستریلن ولایتلره ربط ایدلمشدر .

دردنجی ماده — الغا وتعدیلات وتشکیلات سببیله اقتضا ایدن تحویل وارتباطلرك احراسنه داخلیه وکیلی مأذوندر .

بشنجی ماده — سکزنجی ماده احکامی محفوظ قالمق اوزره تشکیلات وتعدیلات دولایسیله وقوعبوله حق تصرفات قارشولق عد ایدلهرك یکیدن یوز ناحیه تشکیلنه داخلیه وکیلی مأذوندر.

آلتنجی ماده — ١٩٢٦ داخلیه وکالتی قادروسنده یکی تشکیلات دولایسیله قائممقاملر مقداریله اکی وناحیه مدیرلری مقداریله آلتمش بدی علاوه اولونمشدر . اشبو قائممقام وناحیه مدیرلرینك صنفلریله تعیینی داخلیه وکالتنه عائددر .

یدنجی ماده — ١٩٢٦ قدروسنه نظراً قضاء تشکیل ایدیلهمك ایکی قضاده قادرولرینك منحلات تصرفاتنی قارشولق اتخاذ ایدهرك دائرهٔ عائدهلری دیکر قضالره مماثل اولق شرطیله ایجاب ایدن تشکیلات سائرهیی اجرا ایدهبیلیرلر .

سکزنجی ماده — الغا ایدیلن ولایتلردهکی مأمورین ومستخدمین ایلك منحلاتله تعیین ایدلمك اوزره وکالت عائدهلرنجه قادرو نظر دقته النیهرق ایجاب ایدن یرلرده مماثلریله استخدام اولونورلر .

دوقوزنجی ماده — بوقانون نشری تاریخندن معتبردر .

اونجی ماده — بوقانونك احکامی اجرایه اجرا وکیللری هیئتی مأمورددر .

٣٠ مایس ١٩٢٦

×١× نومرولو جدول

قضا حالنه قلب اولونان ولایتلر

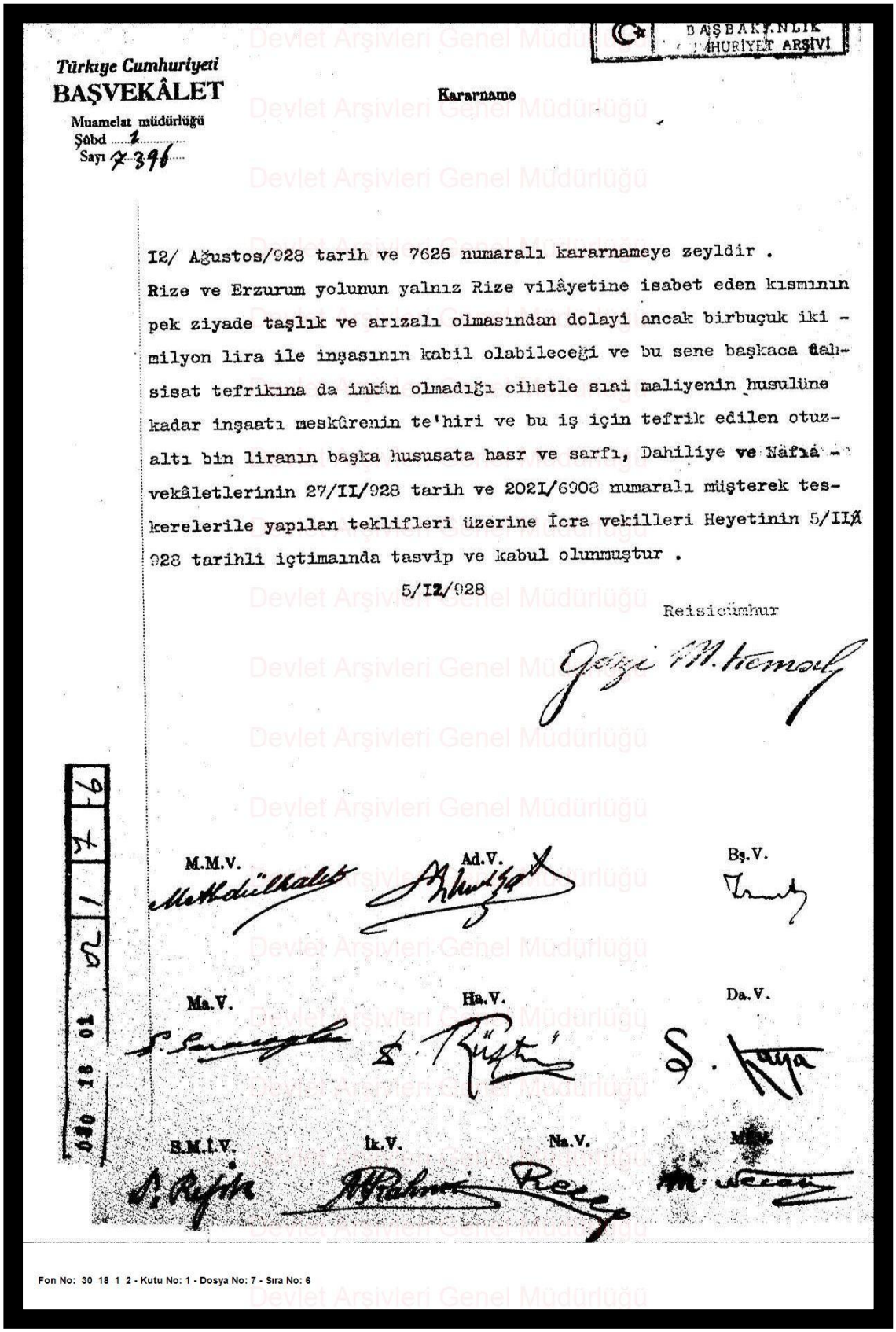
اسکدار ولایتی، بك اوغلی ولایتی، چتالجه ولایتی، کلیبولی ولایتی، کنیج ولایتی، ارغنی ولایتی، آردهان ولایتی، سیوهرك ولایتی، قوزلر ولایتی، موش ولایتی، درسم ولایتی

×٢× نومرولو جدول

ناحیه حالنه قلب اولونان قضالر

قضانك اسمی	ولایتی
سلیوری	چتالجه
بویوك چکمجه	»
بکقوز	اسکدار
عبدالرحمن غازی	»
لادیك	آماسیه
ایلی صو	»
یومورطه لق	آطنه
خاصه	جبل برکت
زیر	آنقره
اردك	قرهسی
ایزنیق	قوجه ایلی
یالوه	»
قضی شهری	بوزاوق
بورچیقه	آرتوین
ایواجق	چناق قلعه
نارمان	ارضروم
خوشاب	وان

B.1: 26 Haziran 1926 tarihine ait Resmi Gazete'de Teşkilat-ı Mülkiye Kanunu'nun kabul edilmesi ve maddelerine yer verilmiştir. (Resmi Gazete Arşivi)

Türkiye Cumhuriyeti
BAŞVEKÂLET
Muamelat müdürlüğü
Şûbd 1
Sayı 7396

BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Kararname

I2/ Ağustos/928 tarih ve 7626 numaralı kararnameye zeyldir .
Rize ve Erzurum yolunun yalnız Rize vilâyetine isabet eden kısmının pek ziyade taşlık ve arızalı olmasından dolayi ancak birbuçuk iki - milyon lira ile inşasının kabil olabileceği ve bu sene başkaca tahsisat tefrikına da imkân olmadığı cihetle sıhai maliyenin husulüne kadar inşaatı meskûrenin te'hiri ve bu iş için tefrik edilen otuz-altı bin liranın başka hususata hasr ve sarfı, Dahiliye ve Nafıa - vekâletlerinin 27/II/928 tarih ve 2021/6903 numaralı müşterek tes-kerelerile yapılan teklifleri üzerine İcra vekilleri Heyetinin 5/II/ 928 tarihli içtimaında tasvip ve kabul olunmuştur .

5/I2/928

Reisicümhur

Gazi M. Kemal

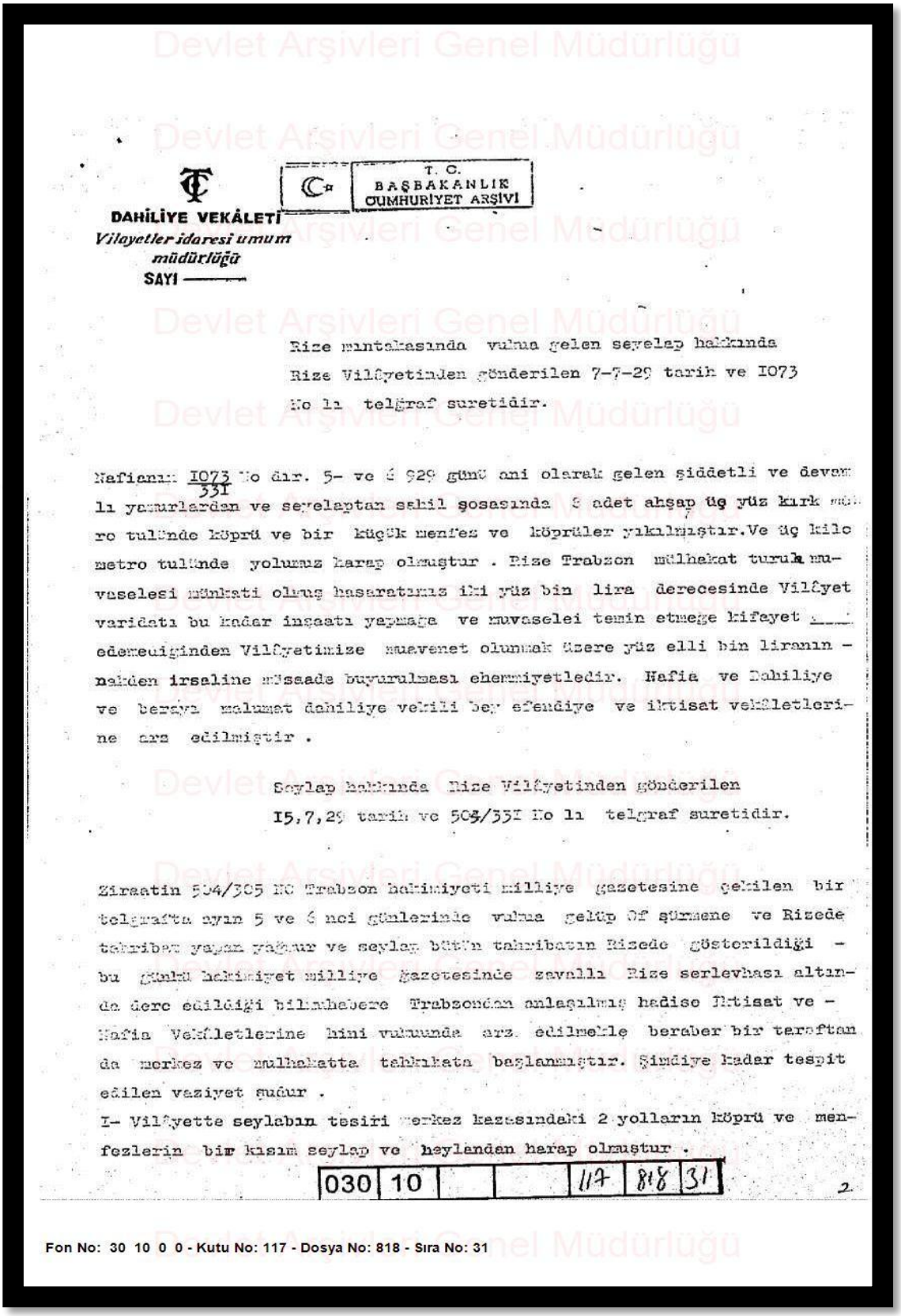
M.M.V. Ad.V. Bş.V.

Ma.V. Ha.V. Da.V.

S.M.İ.V. İk.V. Na.V.

Fon No: 30 18 1 2 - Kutu No: 1 - Dosya No: 7 - Sıra No: 6

B.2: 5 Aralık 1928 tarihli belgede Rize ve Erzurum yolunun yalnızca Rize Vilâyeti'ne isabet eden kısmında yolun taşlık ve arızalı olmasından dolayı bir buçuk-iki milyon lirayla inşa edilmesi Dâhiliye ve Nafia Vekâleti tarafından kabul edilmiştir. (BCA)

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

DAHİLİYE VEKÂLETİ
Vilayetler idaresi umum müdürlüğü
SAYI ———

Rize mıntakasında vukua gelen seylap hakkında Rize Vilâyetinden gönderilen 7-7-29 tarih ve IO73 No lı telgraf suretidir.

Nafianın IO73/331 No dır. 5- ve 6 929 günü ani olarak gelen şiddetli ve devamlı yamurlardan ve seylaptan sahil şosasında 3 adet ahşap üç yüz kırk metro tulünde köprü ve bir küçük menfez ve köprüler yıkılmıştır.Ve üç kilometro tulünde yolumuz harap olmuştur . Rize Trabzon mülhakat turuk muvaselesi münkati olmuş hasaratımız iki yüz bin lira derecesinde Vilâyet varidatı bu kadar inşaatı yapmağa ve muvaselei temin etmeğe kifayet ____ edemeuiginden Vilâyetimize muavenet olunmak üzere yüz elli bin liranın - nakden irsaline müsaade buyurulması ehemmiyetledir. Nafia ve Dahiliye ve bereyn malumat dahiliye vekili bey efendiye ve iktisat vekâletlerine arz edilmiştir .

Seylap hakkında Rize Vilâyetinden gönderilen
I5,7,29 tarih ve 503/33I No lı telgraf suretidir.

Ziraatin 504/305 NO Trabzon hakimiyeti milliye gazetesine çekilen bir telgrafta ayın 5 ve 6 nci günlerinde vukua gelüp Of şürmene ve Rizede tahribat yapan yağmur ve seylap bütün tahribatın Rizede gösterildiği - bu günkü hakimiyet milliye gazetesinde zevallı Rize serlevhası altında derc edildiği bilmuhabere Trabzondan anlaşılmış hadise İktisat ve - Nafia Vekâletlerine hini vukuunda arz edilmekle beraber bir taraftan da merkez ve mülhakatta tahkikata başlanmıştır. Şimdiye kadar tespit edilen vaziyet şudur .

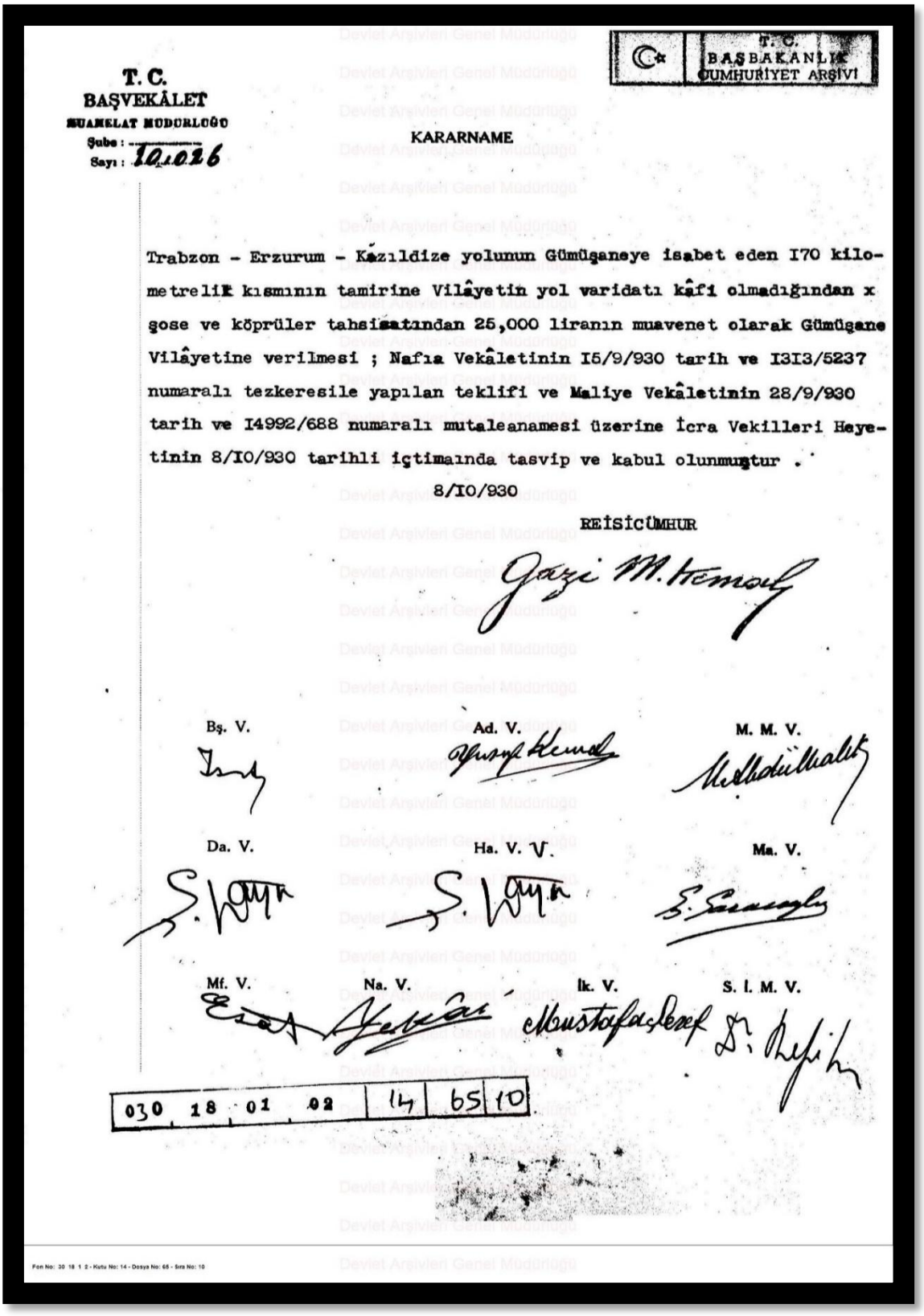
I- Vilâyette seylabın tesiri merkez kazasındaki 2 yolların köprü ve menfezlerin bir kısım seylap ve heylandan harap olmuştur .

030 | 10 | | | 117 | 818 | 31

2

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 117 - Dosya No: 818 - Sıra No: 31

B.3: 7 Temmuz 1929 tarihli belgede Rize mıntıkasında meydana gelen sel felaketinden dolayı Rize yolunda 3 adet ahşap köprü, küçük bir menfes ve bazı köprüler yıkılmıştır. Rize Vilâyeti'nin 1929 yılı varidatı 200.000 lira olduğu halde sel felaketinden dolayı bu varidata 150.000 lira daha eklenmesine karar verilmiştir. (BCA)

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELAT MÜDÜRLÜĞÜ
Şube : ——————
Sayı : 10.026

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

KARARNAME

Trabzon - Erzurum - Kazıldize yolunun Gümüşaneye isabet eden 170 kilometrelik kısmının tamirine Vilâyetin yol varidatı kâfi olmadığından x şose ve köprüler tahsisatından 25,000 liranın muavenet olarak Gümüşane Vilâyetine verilmesi ; Nafıa Vekâletinin 15/9/930 tarih ve 13313/5237 numaralı tezkeresile yapılan teklifi ve Maliye Vekâletinin 28/9/930 tarih ve 14992/688 numaralı mutaleanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 8/10/930 tarihli içtimaında tasvip ve kabul olunmuştur .

8/10/930

REİSİCÜMHUR

Gazi M. Kemal

Bş. V. | Ad. V. | M. M. V.

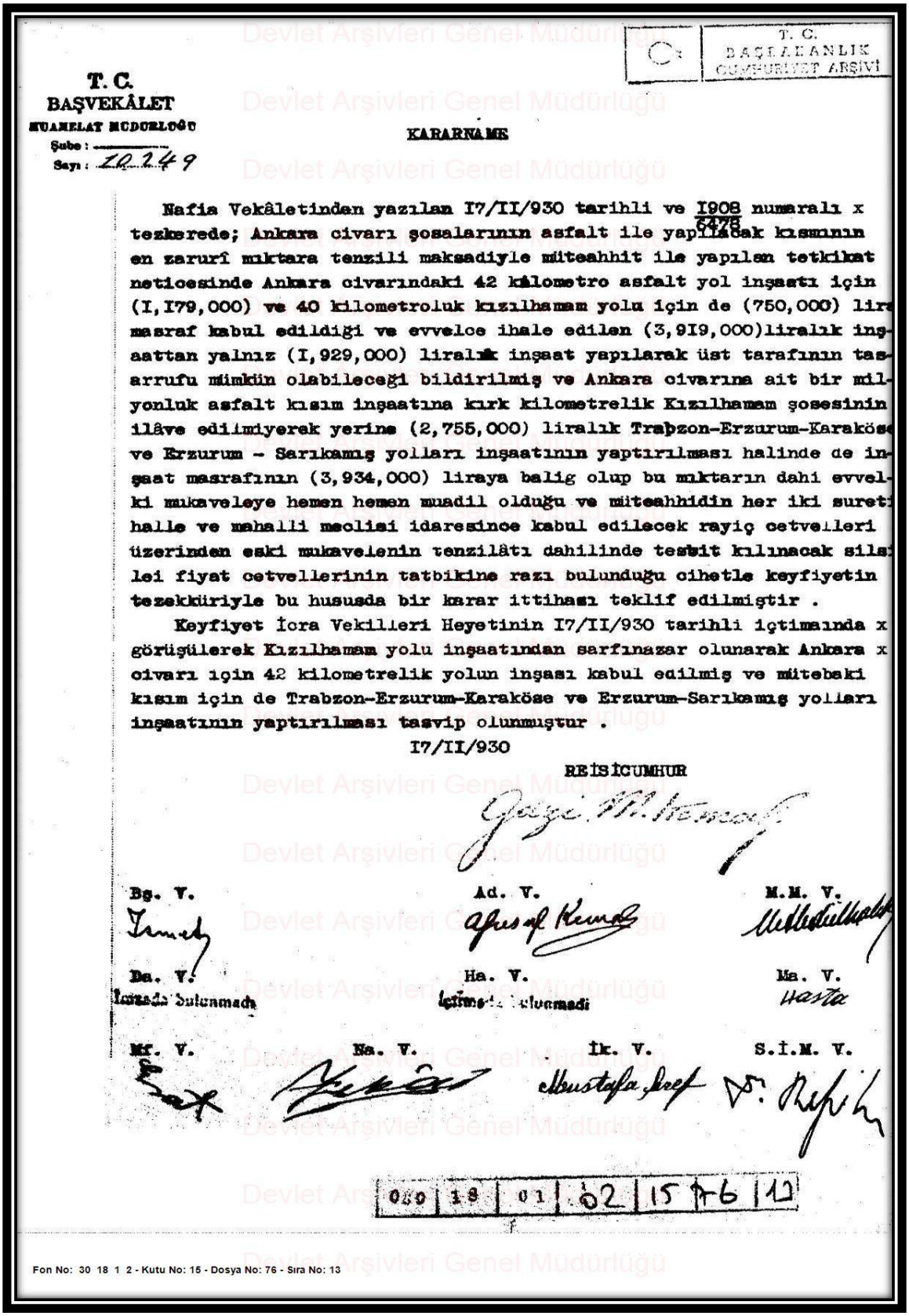
Da. V. | Ha. V. V. | Ma. V.

Mf. V. | Na. V. | İk. V. | S. İ. M. V.

030 18 01 02 | 14 | 65 | 10

Fon No: 30 18 1 2 - Kutu No: 14 - Dosya No: 65 - Sıra No: 10

B.4: 8 Ekim 1930 tarihinde tasvip ve kabul olunan belgeye göre Trabzon-Erzurum-Kızıldize yolunun Gümüşhane'ye isabet eden 170 km.'lik kısmının tamiratı, şose ve köprülerin yaptırılması için 25.000 liranın Gümüşhane Vilâyeti'ne verilmesi karara bağlanmıştı. (BCA)

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELAT MÜDÜRLÜĞÜ
Şube: ———
Sayı: 10249

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

KARARNAME

Nafia Vekâletinden yazılan I7/II/930 tarihli ve I908 numaralı x tezkerede; Ankara civarı şosalarının asfalt ile yapılacak kısmının en zarurî miktara tenzili maksadiyle müteahhit ile yapılan tetkikat neticesinde Ankara civarındaki 42 kilometro asfalt yol inşaatı için (I,I79,000) ve 40 kilometroluk kızılhamam yolu için de (750,000) lira masraf kabul edildiği ve evvelce ihale edilen (3,9I9,000)liralık inşaattan yalnız (I,929,000) liralık inşaat yapılarak üst tarafının tasarrufu mümkün olabileceği bildirilmiş ve Ankara civarına ait bir milyonluk asfalt kısım inşaatına kırk kilometrelik Kızılhamam şosesinin ilâve edilmiyerek yerine (2,755,000) liralık Trabzon-Erzurum-Karaköse ve Erzurum - Sarıkamış yolları inşaatının yaptırılması halinde de inşaat masrafının (3,934,000) liraya balig olup bu miktarın dahi evvelki mukaveleye hemen hemen muadil olduğu ve müteahhidin her iki suretî halle ve mahallî meclisi idaresince kabul edilecek rayiç cetvelleri üzerinden eski mukavelenin tenzilâtı dahilinde tesbit kılınacak silsilei fiyat cetvellerinin tatbikine razı bulunduğu cihetle keyfiyetin tezekküriyle bu hususda bir karar ittihası teklif edilmiştir .

Keyfiyet İcra Vekilleri Heyetinin I7/II/930 tarihli içtimaında x görüşülerek Kızılhamam yolu inşaatından sarfınazar olunarak Ankara x civarı için 42 kilometrelik yolun inşası kabul edilmiş ve mütebaki kısım için de Trabzon-Erzurum-Karaköse ve Erzurum-Sarıkamış yolları inşaatının yaptırılması tasvip olunmuştur .

I7/II/930

REİSİCUMHUR

Bş. V. | Ad. V. | M.M. V.

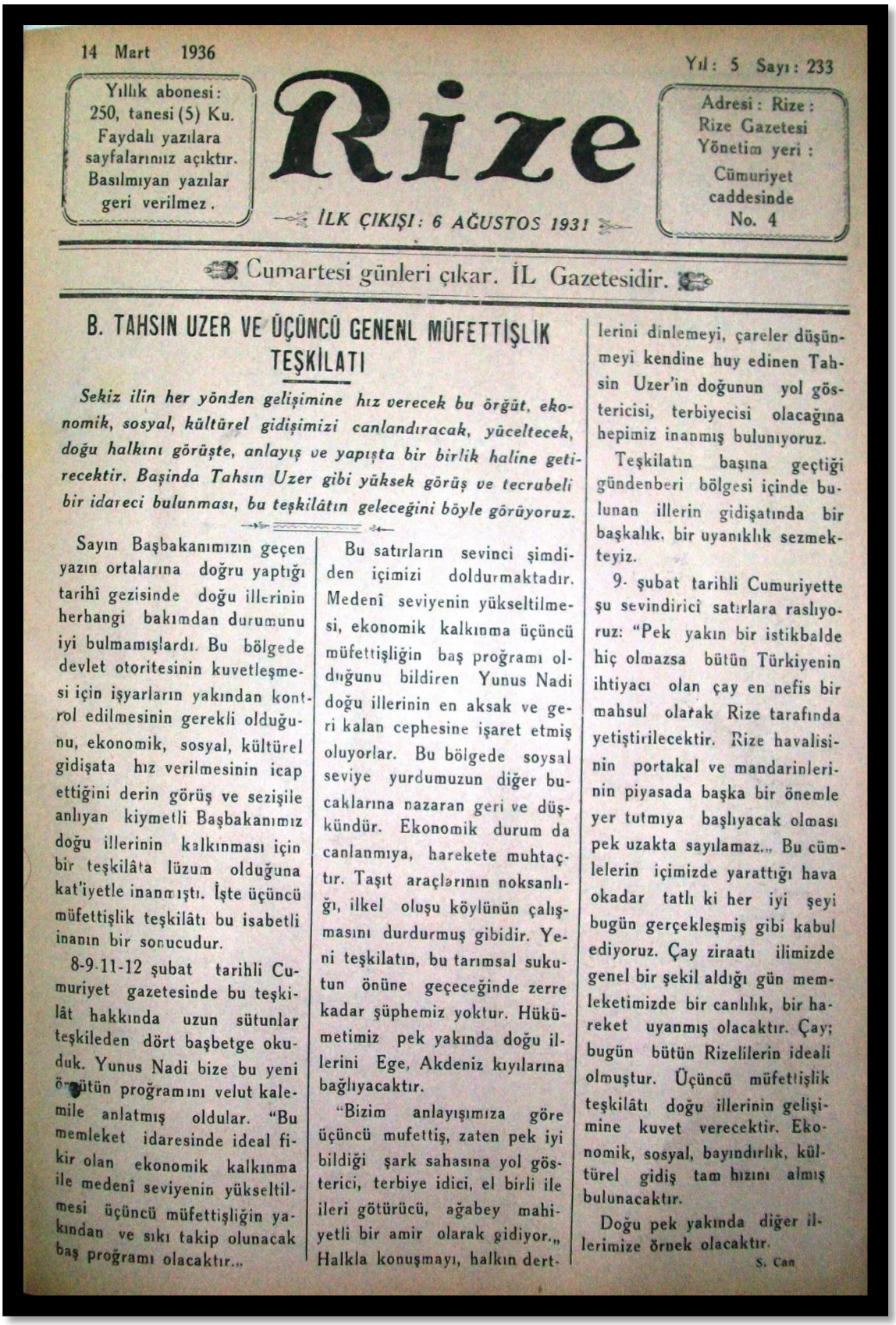
Da. V. | Ha. V. | Ma. V.

Mf. V. | Na. V. | İk. V. | S.İ.M. V.

020 | 18 | 01 | 62 | 1576 | 13

Fon No: 30 18 1 2 - Kutu No: 15 - Dosya No: 76 - Sıra No: 13

B.5: 17 Kasım 1930 tarihinde Nafia Vekâleti'nden yazılan belgede Trabzon-Erzurum-Karaköse ve Erzurum-Sarıkamış yollarının yaptırılması halinde 3.934.000 liranın verileceği bildirilmiştir. (BCA)

14 Mart 1936

Yıl: 5 Sayı: 233

Yıllık abonesi: 250, tanesi (5) Ku. Faydalı yazılara sayfalarımız açıktır. Basılmıyan yazılar geri verilmez.

Rize

İLK ÇIKIŞI: 6 AĞUSTOS 1931

Adresi: Rize: Rize Gazetesi Yönetim yeri: Cümuriyet caddesinde No. 4

Cumartesi günleri çıkar. İL Gazetesidir.

B. TAHSIN UZER VE ÜÇÜNCÜ GENENL MÜFETTİŞLİK TEŞKİLATI

Sekiz ilin her yönden gelişimine hız verecek bu örğüt, ekonomik, sosyal, kültürel gidişimizi canlandıracak, yüceltecek, doğu halkını görüşte, anlayış ve yapışta bir birlik haline getirecektir. Başında Tahsın Uzer gibi yüksek görüş ve tecrubeli bir idareci bulunması, bu teşkilâtın geleceğini böyle görüyoruz.

Sayın Başbakanımızın geçen yazın ortalarına doğru yaptığı tarihî gezisinde doğu illerinin herhangi bakımdan durumunu iyi bulmamışlardı. Bu bölgede devlet otoritesinin kuvetleşmesi için işyarların yakından kontrol edilmesinin gerekli olduğunu, ekonomik, sosyal, kültürel gidişata hız verilmesinin icap ettiğini derin görüş ve sezişile anlıyan kiymetli Başbakanımız doğu illerinin kalkınması için bir teşkilâta lüzum olduğuna kat'iyetle inanmıştı. İşte üçüncü müfettişlik teşkilâtı bu isabetli inanın bir sonucudur.

8-9-11-12 şubat tarihli Cumuriyet gazetesinde bu teşkilât hakkında uzun sütunlar teşkileden dört başbetge okuduk. Yunus Nadi bize bu yeni örğütün proğramını velut kalemile anlatmış oldular. "Bu memleket idaresinde ideal fikir olan ekonomik kalkınma ile medenî seviyenin yükseltilmesi üçüncü müfettişliğin yakından ve sıkı takip olunacak baş proğramı olacaktır...

Bu satırların sevinci şimdiden içimizi doldurmaktadır. Medenî seviyenin yükseltilmesi, ekonomik kalkınma üçüncü müfettişliğin baş proğramı olduğunu bildiren Yunus Nadi doğu illerinin en aksak ve geri kalan cephesine işaret etmiş oluyorlar. Bu bölgede soysal seviye yurdumuzun diğer bucaklarına nazaran geri ve düşkündür. Ekonomik durum da canlanmıya, harekete muhtaçtır. Taşıt araçlarının noksanlığı, ilkel oluşu köylünün çalışmasını durdurmuş gibidir. Yeni teşkilatın, bu tarımsal sukutun önüne geçeceğinde zerre kadar şüphemiz yoktur. Hükümetimiz pek yakında doğu illerini Ege, Akdeniz kıyılarına bağlıyacaktır.

"Bizim anlayışımıza göre üçüncü mufettiş, zaten pek iyi bildiği şark sahasına yol gösterici, terbiye idici, el birli ile ileri götürücü, ağabey mahiyetli bir amir olarak gidiyor.„ Halkla konuşmayı, halkın dertlerini dinlemeyi, çareler düşünmeyi kendine huy edinen Tahsin Uzer'in doğunun yol göstericisi, terbiyecisi olacağına hepimiz inanmış bulunıyoruz.

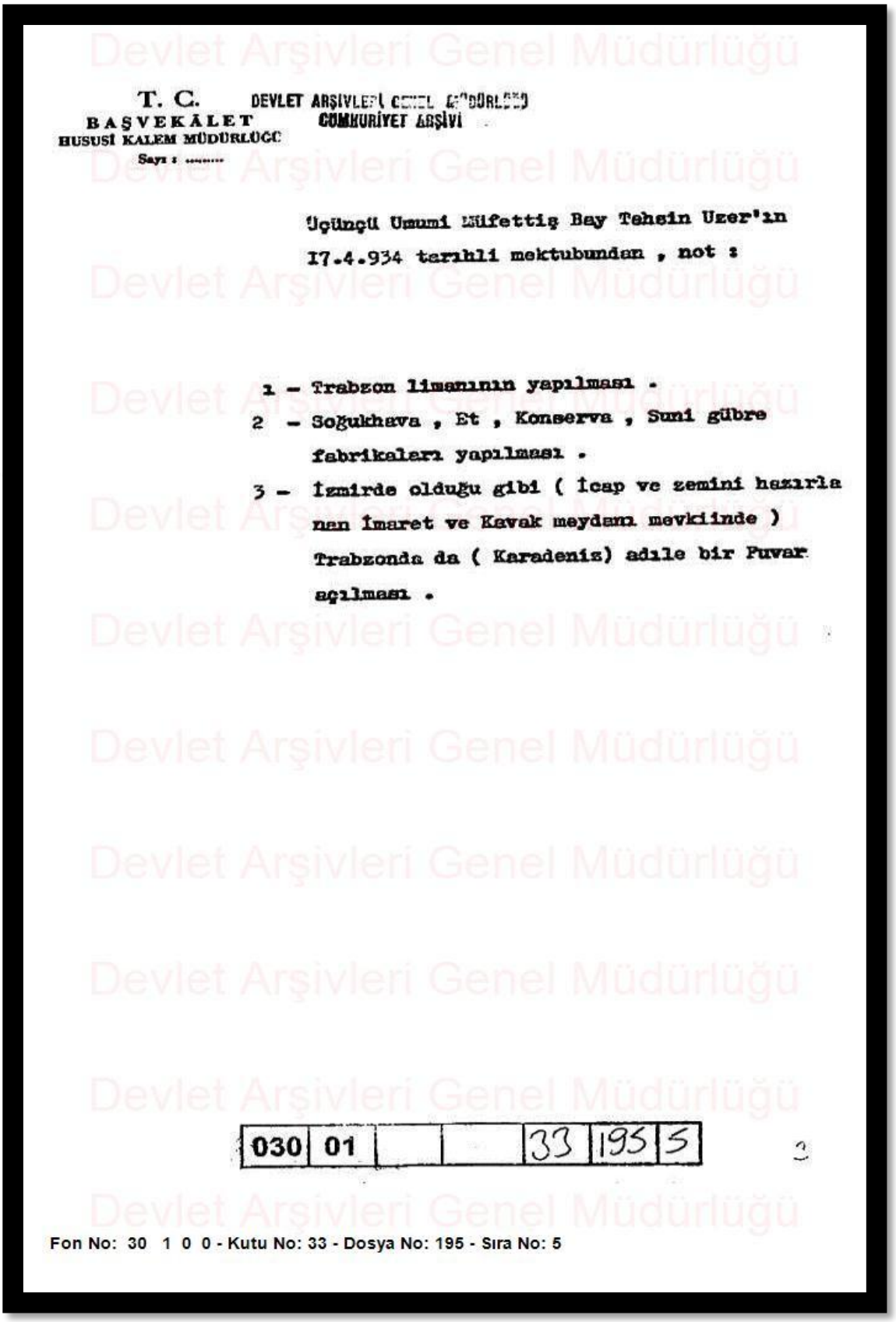
Teşkilatın başına geçtiği gündenberi bölgesi içinde bulunan illerin gidişatında bir başkalık, bir uyanıklık sezmekteyiz.

9. şubat tarihli Cumuriyette şu sevindirici satırlara raslıyoruz: "Pek yakın bir istikbalde hiç olmazsa bütün Türkiyenin ihtiyacı olan çay en nefis bir mahsul olarak Rize tarafında yetiştirilecektir. Rize havalisinin portakal ve mandarinlerinin piyasada başka bir önemle yer tutmıya başlıyacak olması pek uzakta sayılamaz.„ Bu cümlelerin içimizde yarattığı hava okadar tatlı ki her iyi şeyi bugün gerçekleşmiş gibi kabul ediyoruz. Çay ziraatı ilimizde genel bir şekil aldığı gün memleketimizde bir canlılık, bir hareket uyanmış olacaktır. Çay; bugün bütün Rizelilerin ideali olmuştur. Üçüncü müfettişlik teşkilâtı doğu illerinin gelişimine kuvet verecektir. Ekonomik, sosyal, bayındırlık, kültürel gidiş tam hızını almış bulunacaktır.

Doğu pek yakında diğer illerimize örnek olacaktır.

S. Can

B.6: 6 Ağustos 1931 tarihli Rize Gazetesi'nde çıkan habere göre; sekiz ilin her yönden gelişimine hız verilmesi için başkanlığını Tahsin Uzer'in yağacağı Üçüncü Umumî Müfettişliğin kurulacağı belirtilmiştir. (Milli Kütüphane Gazete Arşivi)

T. C.
BAŞVEKÂLET
HUSUSİ KALEM MÜDÜRLÜĞÜ
Sayı : .....

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

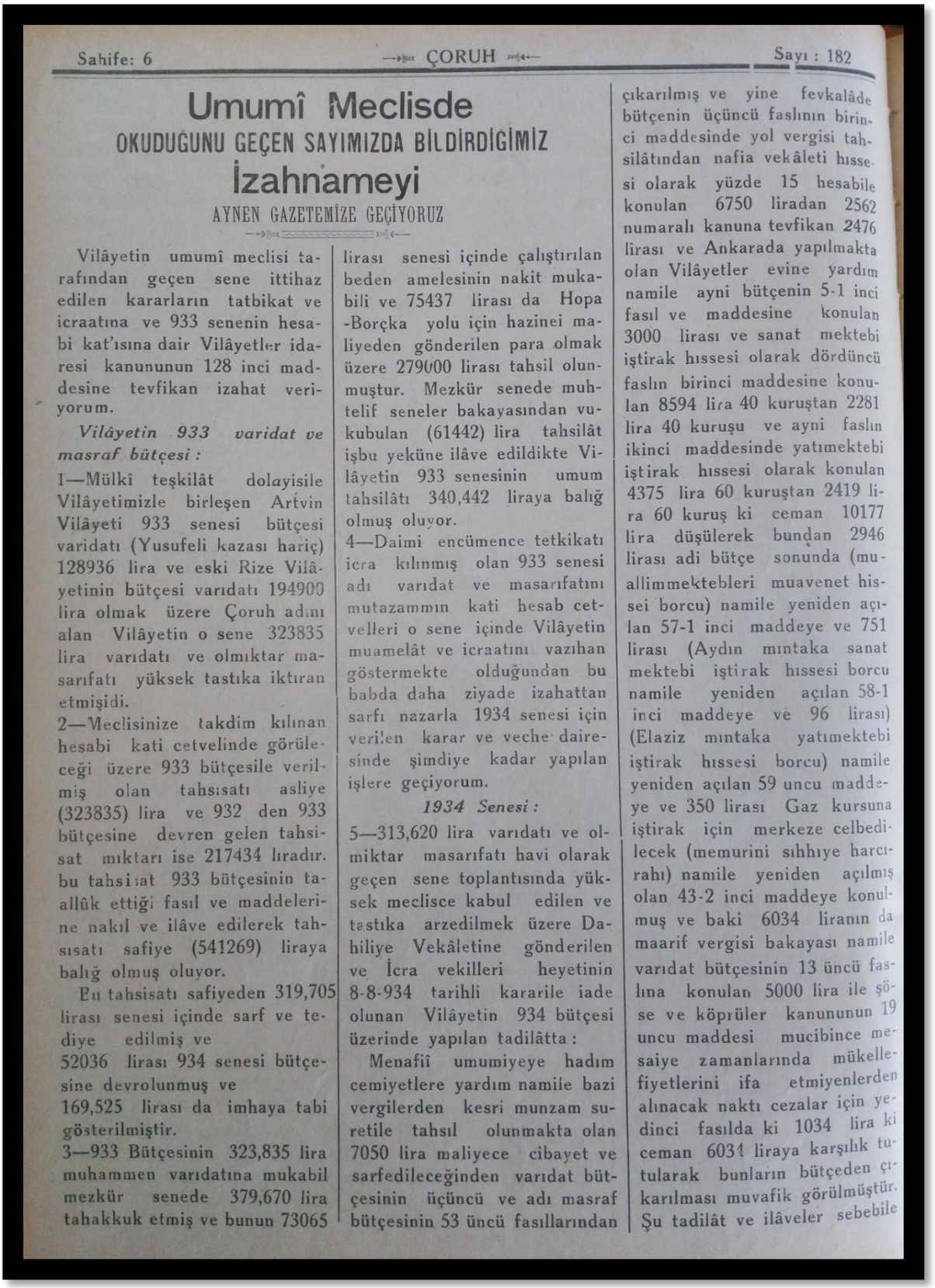
Üçüncü Umumi Müfettiş Bay Tahsin Uzer'ın
17.4.934 tarihli mektubundan , not :

1 - Trabzon limanının yapılması .
2 - Soğukhava , Et , Konserva , Suni gübre fabrikaları yapılması .
3 - İzmirde olduğu gibi (İcap ve zemini hazırlanan İmaret ve Kavak meydanı mevkiinde) Trabzonda da (Karadeniz) adile bir Puvar açılması .

030 | 01 | | | 33 | 195 | 5

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 33 - Dosya No: 195 - Sıra No: 5

B.7: 17 Nisan 1934 tarihinde Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer'in mektubunda Trabzon'da liman yaptırılması, ayrıca soğukhava, et, konserve ve suni gübre fabrikaları yaptırılmasına karar verilmiştir. (BCA)

Umumî Meclisde

OKUDUĞUNU GEÇEN SAYIMIZDA BİLDİRDİĞİMİZ

İzahnameyi

AYNEN GAZETEMİZE GEÇİYORUZ

Vilâyetin umumî meclisi tarafından geçen sene ittihaz edilen kararların tatbikat ve icraatına ve 933 senenin hesabi kat'ısına dair Vilâyetler idaresi kanununun 128 inci maddesine tevfikan izahat veriyorum.

Vilâyetin 933 varidat ve masraf bütçesi :

1—Mülkî teşkilât dolayisile Vilâyetimizle birleşen Artvin Vilâyeti 933 senesi bütçesi varidatı (Yusufeli kazası hariç) 128936 lira ve eski Rize Vilâyetinin bütçesi varıdatı 194900 lira olmak üzere Çoruh adını alan Vilâyetin o sene 323835 lira varıdatı ve olmıktar masarıfatı yüksek tastıka iktıran etmişidi.

2—Meclisinize takdim kılınan hesabi kati cetvelinde görüleceği üzere 933 bütçesile verilmiş olan tahsısatı asliye (323835) lira ve 932 den 933 bütçesine devren gelen tahsisat mıktarı ise 217434 lıradır. bu tahsisat 933 bütçesinin taallûk ettiği fasıl ve maddelerine nakıl ve ilâve edilerek tahsısatı safiye (541269) liraya balığ olmuş oluyor.

Bu tahsisatı safiyeden 319,705 lirası senesi içinde sarf ve tediye edilmiş ve
52036 lirası 934 senesi bütçesine devrolunmuş ve
169,525 lirası da imhaya tabi gösterilmiştir.

3—933 Bütçesinin 323,835 lira muhammen varıdatına mukabil mezkür senede 379,670 lira tahakkuk etmiş ve bunun 73065 lirası senesi içinde çalıştırılan beden amelesinin nakit mukabili ve 75437 lirası da Hopa -Borçka yolu için hazinei maliyeden gönderilen para olmak üzere 279000 lirası tahsil olunmuştur. Mezkür senede muhtelif seneler bakayasından vukubulan (61442) lira tahsilât işbu yeküne ilâve edildikte Vilâyetin 933 senesinin umum tahsilâtı 340,442 liraya balığ olmuş oluyor.

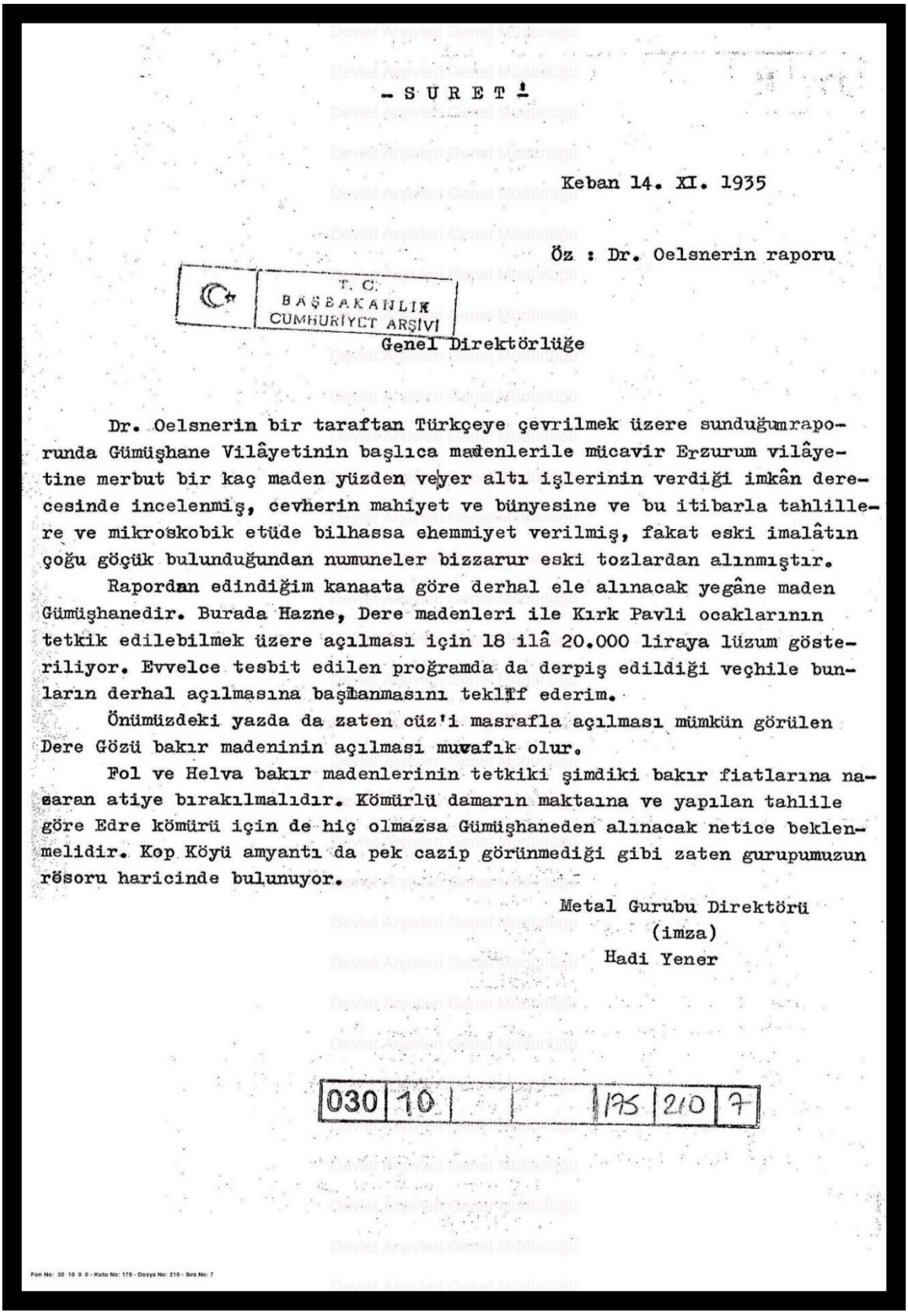
4—Daimi encümence tetkikatı icra kılınmış olan 933 senesi adı varıdat ve masarıfatını mutazammın kati hesab cetvelleri o sene içinde Vilâyetin muamelât ve icraatını vazıhan göstermekte olduğundan bu babda daha ziyade izahattan sarfı nazarla 1934 senesi için verilen karar ve veche dairesinde şimdiye kadar yapılan işlere geçiyorum.

1934 Senesi :

5—313,620 lira varıdatı ve olmiktar masarıfatı havi olarak geçen sene toplantısında yüksek meclisce kabul edilen ve tastıka arzedilmek üzere Dahiliye Vekâletine gönderilen ve İcra vekilleri heyetinin 8-8-934 tarihli kararile iade olunan Vilâyetin 934 bütçesi üzerinde yapılan tadilâtta :

Menafiî umumiyeye hadım cemiyetlere yardım namile bazi vergilerden kesri munzam suretile tahsıl olunmakta olan 7050 lira maliyece cibayet ve sarfedileceğinden varıdat bütçesinin üçüncü ve adı masraf bütçesinin 53 üncü fasıllarından çıkarılmış ve yine fevkalâde bütçenin üçüncü faslının birinci maddesinde yol vergisi tahsilâtından nafia vekâleti hissesi olarak yüzde 15 hesabile konulan 6750 liradan 2562 numaralı kanuna tevfikan 2476 lirası ve Ankarada yapılmakta olan Vilâyetler evine yardım namile ayni bütçenin 5-1 inci fasıl ve maddesine konulan 3000 lirası ve sanat mektebi iştirak hıssesi olarak dördüncü faslın birinci maddesine konulan 8594 lira 40 kuruştan 2281 lira 40 kuruşu ve ayni faslın ikinci maddesinde yatımektebi iştirak hıssesi olarak konulan 4375 lira 60 kuruştan 2419 lira 60 kuruş ki ceman 10177 lira düşülerek bundan 2946 lirası adi bütçe sonunda (muallimmektebleri muavenet hissei borcu) namile yeniden açılan 57-1 inci maddeye ve 751 lirası (Aydın mıntaka sanat mektebi iştirak hıssesi borcu namile yeniden açılan 58-1 inci maddeye ve 96 lirası) (Elaziz mıntaka yatımektebi iştirak hıssesi borcu) namile yeniden açılan 59 uncu maddeye ve 350 lirası Gaz kursuna iştirak için merkeze celbedilecek (memurini sıhhıye harcırahı) namile yeniden açılmış olan 43-2 inci maddeye konulmuş ve baki 6034 liranın da maarif vergisi bakayası namile varıdat bütçesinin 13 üncü faslına konulan 5000 lira ile şöse ve köprüler kanununun 19 uncu maddesi mucibince mesaiye zamanlarında mükellefiyetlerini ifa etmiyenlerden alınacak naktı cezalar için yedinci fasılda ki 1034 lira ki ceman 6034 liraya karşılık tutularak bunların bütçeden çıkarılması muvafik görülmüştür. Şu tadilât ve ilâveler sebebile

B.8: 28 Şubat 1935 tarihli Çoruh Gazetesi'nin 6. ve 7. sayfalarında Rize Vilâyeti Umumî Meclisi'nde alınan karar doğrultusunda vilayetin 1933 yılına ait varidatının ne kadar olduğu ve bu varidattan nereye ne kadar harcandığı belirtilmektedir. (Milli Kütüphane Gazete Arşivi)

- S U R E T -

Keban 14. XI. 1935

Öz : Dr. Oelsnerin raporu

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Genel Direktörlüğe

Dr. Oelsnerin bir taraftan Türkçeye çevrilmek üzere sunduğumraporunda Gümüşhane Vilâyetinin başlıca madenlerile mücavir Erzurum vilâyetine merbut bir kaç maden yüzden veyer altı işlerinin verdiği imkân derecesinde incelenmiş, cevherin mahiyet ve bünyesine ve bu itibarla tahlillere ve mikroskobik etüde bilhassa ehemmiyet verilmiş, fakat eski imalâtın çoğu göçük bulunduğundan numuneler bizzarur eski tozlardan alınmıştır.

Rapordan edindiğim kanaata göre derhal ele alınacak yegâne maden Gümüşhanedir. Burada Hazne, Dere madenleri ile Kırk Pavli ocaklarının tetkik edilebilmek üzere açılması için 18 ilâ 20.000 liraya lüzum gösteriliyor. Evvelce tesbit edilen proğramda da derpiş edildiği veçhile bunların derhal açılmasına başlanmasını teklif ederim.

Önümüzdeki yazda da zaten cüz'i masrafla açılması mümkün görülen Dere Gözü bakır madeninin açılması muvafık olur.

Fol ve Helva bakır madenlerinin tetkiki şimdiki bakır fiatlarına nazaran atiye bırakılmalıdır. Kömürlü damarın maktaına ve yapılan tahlile göre Edre kömürü için de hiç olmazsa Gümüşhaneden alınacak netice beklenmelidir. Kop Köyü amyantı da pek cazip görünmediği gibi zaten gurupumuzun rösoru haricinde bulunuyor.

Metal Gurubu Direktörü
(imza)
Hadi Yener

030 | 10 | | | 175 | 210 | 7

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 175 - Dosya No: 210 - Sıra No: 7

B.9: 14 Kasım 1935 tarihli Metal Grubu Direktörlüğü'ne yazılan belgede Gümüşhane Vilâyeti'nin Hazne, Dere ve Kırk Pavli ocaklarının tetkik edilmek üzere açılması için 18-20.000 liraya ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. (BCA)

AKGÜN

Giresun: 21 İkinciteşrin 1935 Perşembe

İşlerimiz çoktur, geniştir, önemlidir. Fakat başarılacağına sarsılmaz güvenim vardır.
K. Atatürk

Yıl : 1 Sayı : 12 Her şeyden yazar ; şimdilik haftada bir çıkar. Sayısı (3) kuruştur.

Giresun Gümrüğü...

Bu yıl Partinin Ankaradaki büyük kurultayında, Giresun delegesi olarak, ben de bulunmuştum...

İllerde yapılan Parti kongrelerinden - Merkezde görüşülmek üzere - gelen dilekler arasında bizim İlin de dilekleri vardı. Genel Sekreterlik,Kurultaydan önce, İllerin dileklerini incelemiş, özetlerini almış, bunları Bakanlıklara göre ayırarak hepsini bir broşür şeklinde bastırmış - saylav olsun, delege olsun - kurultayın bütün üyelerine de dağıtmış idi.

Vaktımız pek dar, görüşülecek işlerimiz çoktu. Geceyi gündüze katarak çalışıyorduk.

İşte böyle sıkı, fakat pek canlı bir durum ve içtem bir hava içinde - aralık buldukça - okuyup incelediğim bu broşürün sahifelerinde bâzı madde ve noktalara işaretler koymuş ve bunlar üzerinde söz söylemeği kurmuştum. Bu maddelerden bir de Gümrük ve İnhisarlar bakanlığı ile ilgili dileklerin en sonunda yazılı Girsun dileği idi: Bir Gümrük binası yaptırılması.

Dilek komisyonundaki görüşülerde, işaretlediğim yerlere sıra geldikçe ve söz alabildikçe düşündüklerimi ve gördüklerimi söyleyordum. Bunların içinde Giresunun ve başka İllerin dilekleri de vardı ...

Madde sırası Gümrük binamıza gelmişti. Komisyon Sekreteri bunu okuyunca hemen ilk sözü ben almış; bunun için ne söylemek gerek idise hepsini söylemiştim. Bu sözlerimde, ihtiyacımıza yetecek Gümrük kurağı ve depoları olmadığından, bir çok kereler, giren ve çıkan malların iskele ve yanındaki cadde ve sokaklar üzerinde kaldığını; bu malların yağmurlardan bâzan ıslandıklarını; bu sıralarda gerek Gümrüğün, gerek mal sahiblerinin telâş ve sıkıntılara düştüklerini: bir çok şikâyetler olduğunu ve hele ardiye yürü görmemiş bu gibi mallardan ardiye parası alınmasının şikâyetleri sızıltıya çevirdiğini...izah ederek maddeyi gücümün yettiği kadar canlandırmıştım; ve en sonra, ihtiyacı karşılıyacak bir Gümrük kurağı yapılırsa bütün bu şikâyet ve sızıltıların önü alınmış olacağını da sözlerime eklemiştim.

Komisyonda ve yüzlerce arkadaş yanında söylenmiş bu sözlerimi Gümrükler Bakanımız, çok dikkatli dinlemişler; sandığıma göre, ardiye yüzü görmiyen mallardan ardiye parası alınmış olması biraz canını sıkmış olacak ki, söz ona düşünce, bu durumu ve bu işi çabucak tahkik ve tetkik edeceğini ve geregine bakacağını bildirmiş ve komisyon da dileği yerinde ve bu cevabı yeter bularak başka dileklere geçmiş idi...

Geçenlerde üç beş arkadaş bir kurumun odasında oturıyordük; memleket ihtiyaçları ve dertleri konuşuluyordu. Bu yıl Eylül ve Birinciteşrin sonlarındaki deniz fırtına ve facialarından bahsedilirken söz Gümrük binasına varmıştı. Gümrüğün kira ile oturduğu yapının ihtiyaca yetmediği *ve şimdiye kadar verilen kiralarla,Giresuna yeter, iki üç bina yapılabileceği* ve giren, çıkan malların da her yüzden korunacağı ileri sürüliyordu.

Bir aralık ben de söze karışmış, göz önünde olan bu ihtiyacın Parti Kurultayında konuşulduğunu ve Gümrükler Bakanının dikkatı celbedildiğini ve Bakanlığın bu ihtiyacımızı inceleyerek gerekli olan tedbirleri alacağını ... söylemiştim. Dinleyen arkadaşlardan biri gözünü gözüme dikti ve çok anlamlı bir gülümsemeden sonra, bir parça da kızgın, söylendi durdu. Ve :

— Evet, dedi, Bakanlık bunu Kurultay dağıldıktan sonra sormuş; fakat Gümrük İdaresi ne cevap vermiş bilirmisin ? :

Gümrüğün, içinde kira ile oturduğu bina, bütün ihtiyaca yetermiş; mallar iskele ve caddeler üzerinde ne kalır ve ne de ıslanırmış; şayet fazla bir eşya gelirse ardiye bulup yerleştirmek ve böylece ıslanma ve saire gibi ihtimallerin önüne geçmek her zaman mümkünmüş; hulâsa sızıltı ve şikâyet edecek ortada bir şey yokmuş !..

Bu sözler pek kesin söylenmişti; ben de şaşmıştım. Acaba Giresun İlçe ve İlinin Parti kongrelerinde yüzlerce Partili içinde görüşülen bu Gümrük işi yalan miydi ? Gümrük, Bakanlığa bu cevabı nasıl vermişti ? Direktörlük bu işler hakkındaDairesindeki dosyaları hiç mi görmemişti ? Haydi bu dosyaları görmemişti diyelim, oturduğu yerin yanlarında bâzan günlerce duran malları da görmemiş midir ? Ara sıra şiddetli yağmurlar başlayınca, Gümrük önlerinde ve caddelerde yığılı duran bu malları ıslanıp bozulmaktan kurtarmak için İdarenin kapı kapı dolaştığını, örtülük muşambalar aradığını nasıl unutmuş ve Bakanlığa cevap verirken hiç mi yanını, yöresini dinlememiştir ?!

Ben bu iş üzerinde şimdilik fazla durmıyacağım. Yalnız Giresun Gümrük İdaresine şunu derim ki : Giresunda bir Gümrük binası yapılmak için Parti Büyük Kurultayına gitmiş olan dilek pek yerinde idi ve yerindedir. Bu dileğin dayandığı sebepler de, şikâyetler de dosdoğrudur.

Memleket ihtiyaçlarını her zaman söylemek, Cumuriyet devrinde hepimiz için çok önemli bir ödev olduğu kadar, Halk, Ulus ve Devlet işlerinde yapılan hataları derhâl tamir etmek de bir ödevdir ...

Osman Fikret

Giresun, Zonguldak, Samsunda

birer tahlisiye istasyonu yapmak beş senelik programda yer almıştır.

Yoksul Çocuklar

Okullarda yoksul ailelerin çocukları var. Bunlar yarı çıplak, eski püsküllü elbiseler içinde..

Bunların kursaklarına sıcacık çorba indiği yoktur.

Bunlar, milletin, insanlığın duygu dünyasıdır. O yavrucuklara el uzatmak insanlığa yükselmektir. Giresunumuzda bu kadar zengin var. Adam başına bir çocuk düşer. Bu yavruların yokluk karanlığına sızan göz yaşlarını dindirmekten daha sevaplı bir şey varmı?

Bir çocuğu giydirmek çok bir şey değil.. Bir çocuğun karnını doyurmak.. Bir çocuğu kendi çocuklarımıza yaklaştırmak..

Yalnız etrafımızda kabuk bağlayan ve bizi taş gibi sertleştiren menfaatlarımızı düşünmemeliyiz.. Böyle herkes kabuğu içine çekilir kendinden başka kimseyi görmezse, insanlık adına bir şey yaptığını iddia edemez.

Bu gün binbir yokluğun; binbir sızısının içinde yaşayan ve kuru bir çalı gibi senin çocuklarına mektep arkadaşlığı yapa bilen boynu büküük çocuklar, yarın senin çocuklarınla el ele verip çalışacak olan yurd büyükleridir.

Onların bu gün senden göreceği iyilik, yine senin çocuklarının ilerisini aydınlatacaktır. Yarın onlar, birbirlerine küskün değil, birbirlerini tutan bir hayat kuracaklardır.

Çünkü, bugün, fakir çocuklara kurulan zengin bir çocuk, yarın yoklu düşebilir. Bu günkü benzi kaçık yoksul çocuk, yarın zengin ola bilir. Bunları bu günden bir birlerine yardım etmek duygusu içinde yetiştirir. Birinin düşkünlüğü, yokluğu ötekinin felâketi olduğunu anlatırsak, insanlık ülküsünün temellerini atmış oluruz..

Bu ülkünün gereçleri (malzeme) insanı aydınlığa götüren ve insana yaraşan kolay ve güzel şeylerdir : Biraz düşünmek.. yokluk, acı içinde yaşayanları görmek..

Yoksul çocuklara el uzatmak, bakmak, ulus dinçliğimizi artıran en büyük servete kavuşmaktır.

Her GÜCÜ yeten fazla değil, bir çocuğa DAYANÇ OLSUN..

D. K.

Yerine getirmeliyiz

Çocuklarımıza vadettiğimiz okulu mutlaka yapmalıyız.

Şehirde on beş bin kişi varız. en az üç bin kişi para verebilir. Üstüste beşer altışar lira versek 15 - 20 bin lira toplanır. Bununla güzel bir mektep yapılır ve çocuklarımıza karşı vadimizi yerine getirmiş oluruz.

Gelenler

Partimizin merkez kamun yön kurulu (nahiye idare heyeti) başkanı ve tecim odası sekreteri değerli gençlerimizden Ali Arif Larçın askerlik hizmetini İstanbulda bitirerek geçen gün Karadeniz vapuriyle gelmiş, işine başlamıştır.

***

Gümrük müfettişi Fazlı Uray geçen gün karadeniz vapurile gelmiştir.

Gümrük işlerini incelemektedir.

Giresunda Ziraat ve Mücadele Teşkilâtı

Her zaman faydalı ve gereklidir.

Bu değişik görüş ve bu değişik yazı, bize bir noktayı aydınlatması itibariyle çok entresandır !

16 İkinci teşrin 1935 günle meçli Yeşilgireson gazetesinde (Fındık mücadele müfettişliği faydasız bir teşkilât olduğ) başlığı altında bir yazı görüldü.

Bundan, ziraat mücadele teşkilâtının kaç yıllardır Giresun ilinde çalışup durduğu halde müsbet eserlerini göstermediği ve hala köylüyü inandıramamış olduğu söyleniyor !

Ben kendi hesabıma; Ziraat mücadele teşkilâtının başardığı işlerden haberi olmıyanlara ve onun neler yapmak gayesinde olduğunu bilmiyenlere bu münasebetle azıcık olsun öğretmeyapacağından memnunum.

O yazıyı yazan Yeşilgireson gazetesi sahibi ve müdürü Nuri Ahmede göre ; Giresonda fındık mücadele teşkilâtı hem faydasız ve hemde gereksizmiş !

Gazetesindeki yazısile bunu demek isteyen Nuri Ahmet mücadele teşkilâtının tanımadığı yabancı simalardan olmasa gerek..

Nuri Ahmedin kendi gazetesinde yine ayni sütunlarda mücadele teşkilâtının başardığı işler hakkında bir çok haberleri daha dûne kadar görülüyordu, onlarda hemde mücadele teşkilâtının köylerdeki bu uğraşmalarından memnuniyetle bahs edilirdi.

Üstüne parmak basacağım nokta asıl burasıdır.

Dün iyi, faydalı ve gayretli görülen teşkilât bu gün faydasız ve gereksizdir denilmek isteniyor !

Bu değişik görüş ve bu değişik yazı, bize, bir noktayı aydınlatması itibarile çok entresandır !

Bunları bir tarafa bırakarak asıl mevzua geçiyorum.

Giresunda Ziraat mücadele teşkilâtı her zaman faydalı ve gerekli olmuştur :

932 yılı ikinci teşrin ortasında Giresunda Çok değerli şef Nadir Uysalın idaresi altında işe başlıyan Ziraat mücadele teşkilâtı, ertesi yıl sahasını ve kollarını memleketin umumi ve kuvvetli istegile ve ziraat bakanlığının tenzibile sahasını ve kollarının genişleterek bu mücadeleyi ilçelerede teşmil etmiştir.

933 ve 934 Yılları mücadelenin İl hudutları içinde ve yalnız Fındık mıntakasında önemle, kuvvetle ve oldukça geniş miktarda takip edilen yıllardır. Tam 300 fındık köyünde fındıklık imarı ve hastalıklarının iyileştirilmesi savaşında irade, özen ve güvenle çalışan mücadele teşkilâtı bu uğraşmalarında çok işler başarmış, memlekete köye çok yeni bilgiler sokmuştur.

Mücadele teşkilâtının Giresun fındıklıklarında çalışmasına gerekli ve zaruri gören eski Darulfunun Profesörlerinden M. Hovas, Ziraat Vekâleti Uzmanlarından M. Müller ve en son sureti mahsusada tetkikata gelen Uzman ve nebat hastalıkları Doktoru Kadri Ahmedin Giresun fındıklıkları hakkındaki raporlarını memleket işleriyle alakadar olıyorum demek isteyen ve tenkit yapmıya yeltenen Nuri Ahmedin okumasını tavsiye ederim.

Cumuriyet Rejimimizin Türk fındıkçılığını lâyik olduğu en üstün bir mevkiye çıkarmaya karar vererek evvela ıslâhına topraktan başladığı için önünde ziraat mücadele teşkilâtı gelir.

Bu teşkilâtın lûzum veya ademi lûzumuna dair söz söyle-

Alt tarafı sahifede 2 de

Atatürkün teşekkürü

İdman mıntaka kongresinin duyguları Atatürke sunulmuş ve şu karşılık verilmiştir :

Kongre başkanı vali Y. Sezai Uzer

Atatürke çekilen telyazısından ötürü teşekkürlerini bildiririm.

Cumuri. kâtip
H. Soyak

Kemal Tuzkaya

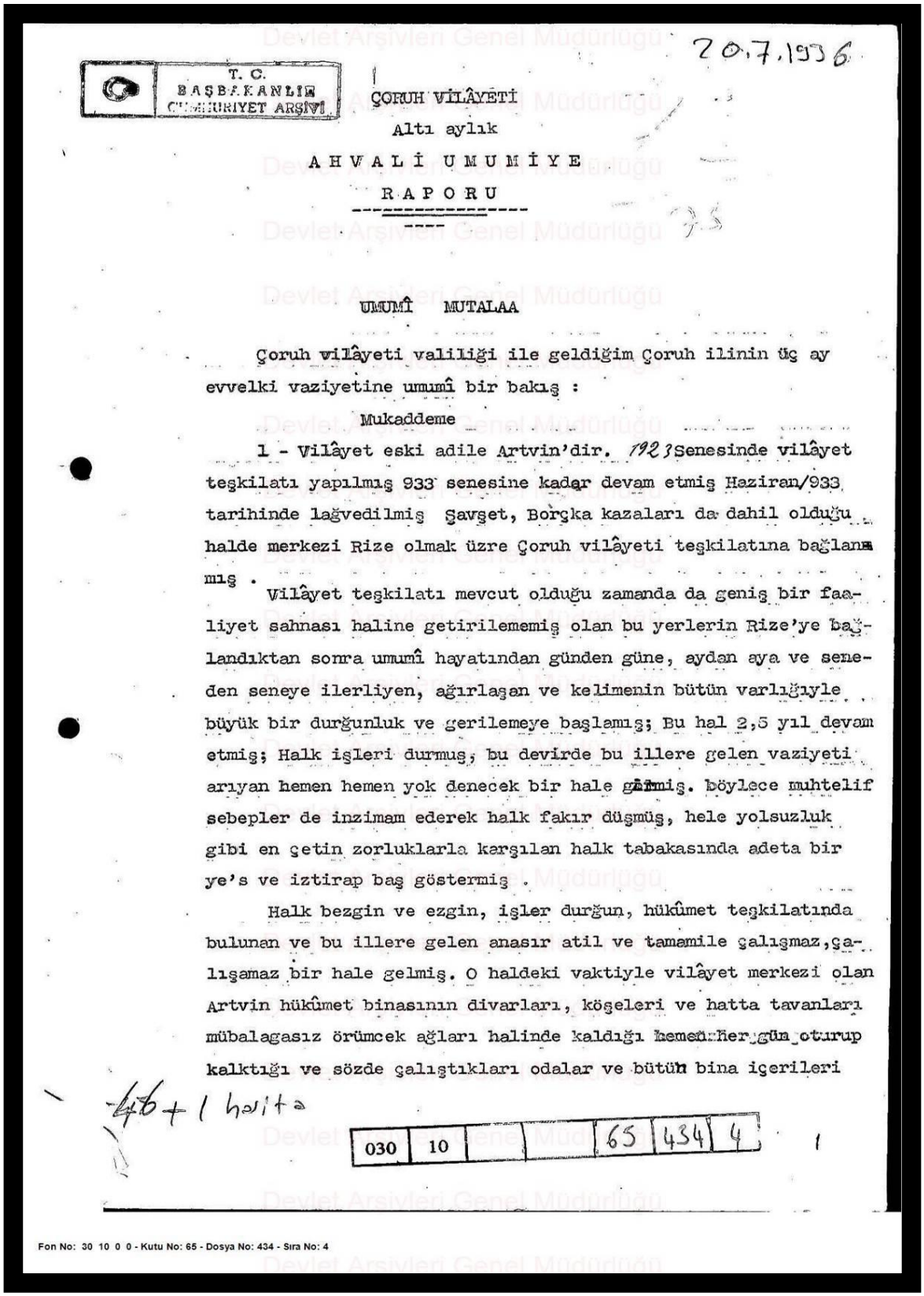
Vilâyet Jandarma komutanı binbaşı Kemal Tuzkaya Karahisar — Afocra gezisinden döndükten sonra Tirebolu ve Görele kazalarını da teftişe çıkmışlardır.

Mücadele

Baytar direktörü Vehbi Erder ve Merkez baytarı Nahit Altan ruam mücadelesi için köylere çıkmış oldukları haber alınmıştır.

MİLLİ KÜTÜPHANE ANKARA

B.10: 21 Kasım 1935 tarihinde Giresun'da yayınlanan Akgün Gazetesi'ndeki habere göre; Giresun, Zonguldak ve Samsun'da ziraat işleriyle ilgilenmek üzere birer tahlisiye istasyonu yapılacağı Ziraat Vekâleti'nin beş senelik programına dâhil edildiği belirtilmektedir. (Milli Kütüphane Gazete Arşivi)

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

20.7.1936

ÇORUH VİLÂYETİ

Altı aylık

AHVALİ UMUMİYE

RAPORU

UMUMÎ MUTALAA

Çoruh vilâyeti valiliği ile geldiğim Çoruh ilinin üç ay evvelki vaziyetine umumî bir bakış :

Mukaddeme

1 - Vilâyet eski adile Artvin'dir. 1923 Senesinde vilâyet teşkilatı yapılmış 933 senesine kadar devam etmiş Haziran/933 tarihinde lağvedilmiş Şavşet, Borçka kazaları da dahil olduğu halde merkezi Rize olmak üzre Çoruh vilâyeti teşkilatına bağlanmış .

Vilâyet teşkilatı mevcut olduğu zamanda da geniş bir faaliyet sahnası haline getirilememiş olan bu yerlerin Rize'ye bağlandıktan sonra umumî hayatından günden güne, aydan aya ve seneden seneye ilerliyen, ağırlaşan ve kelimenin bütün varlığıyle büyük bir durğunluk ve gerilemeye başlamış; Bu hal 2,5 yıl devam etmiş; Halk işleri durmuş, bu devirde bu illere gelen vaziyeti arıyan hemen hemen yok denecek bir hale gelmiş. böylece muhtelif sebepler de inzimam ederek halk fakır düşmüş, hele yolsuzluk gibi en çetin zorluklarla karşılan halk tabakasında adeta bir ye's ve iztirap baş göstermiş .

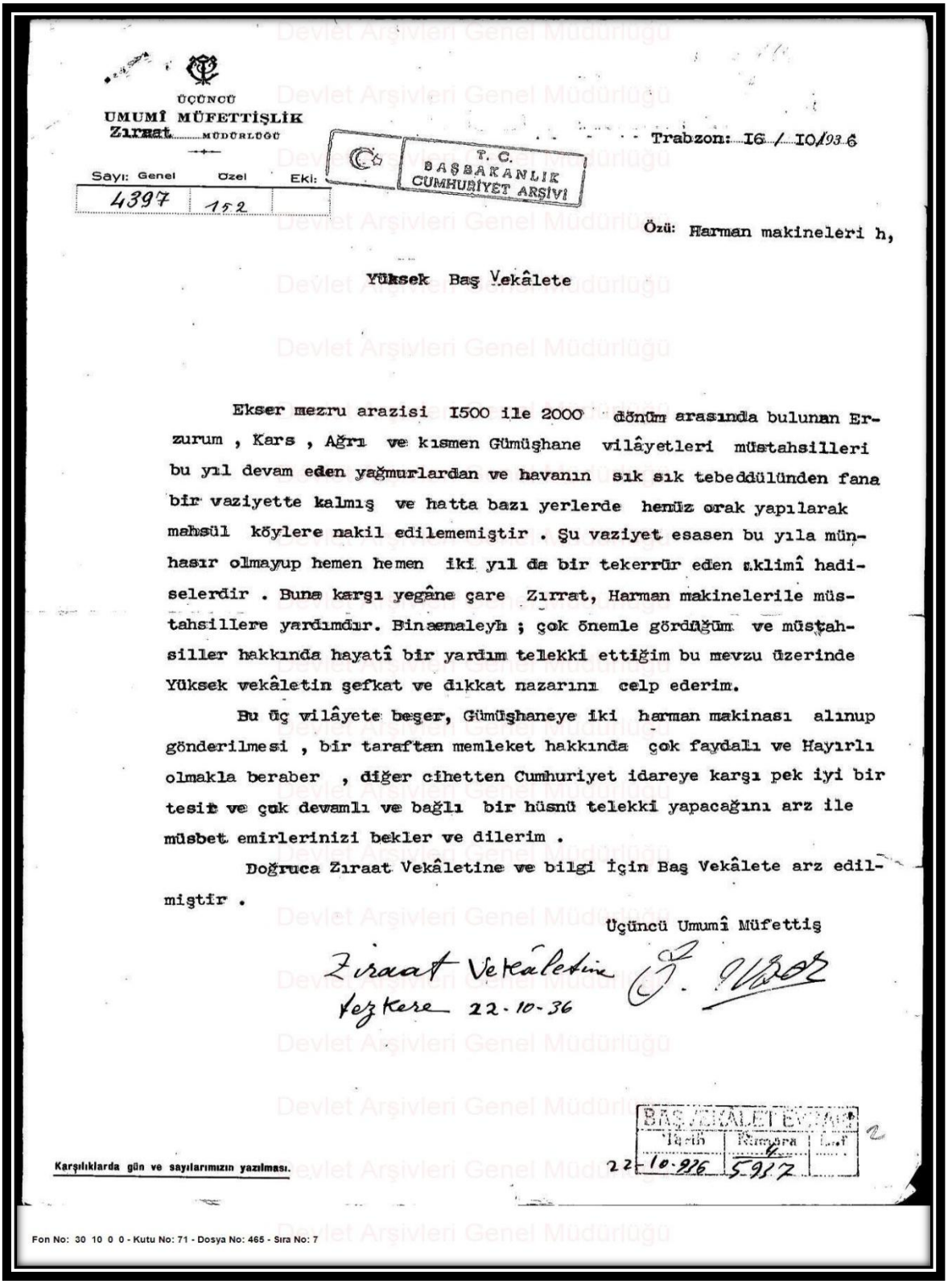
Halk bezgin ve ezgin, işler durğun, hükûmet teşkilatında bulunan ve bu illere gelen anasır atil ve tamamile çalışmaz,çalışamaz bir hale gelmiş. O haldeki vaktiyle vilâyet merkezi olan Artvin hükûmet binasının divarları, köşeleri ve hatta tavanları mübalagasız örümcek ağları halinde kaldığı hemen her gün oturup kalktığı ve sözde çalıştıkları odalar ve bütün bina içerileri

46 + 1 harita

030 | 10 | | | 65 | 434 | 4 | 1

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 65 - Dosya No: 434 - Sıra No: 4

B.11: 20 Temmuz 1936 tarihli belgede Çoruh Vilâyeti'nin altı aylık genel durumuyla ilgili bilgi verilmektedir. Bu belgede vilâyetin idari teşkilatlanmasının yanı sıra yaşayan halkın şikâyetlerinden de bahsedilmektedir. Ayrıca Artvin Hükümet Konağı'nın işlev görmemesi ve noksanlarının neler olduğuna da değinilmiştir. (BCA)

ÜÇÜNCÜ
UMUMÎ MÜFETTİŞLİK
Zıraat MÜDÜRLÜĞÜ

Sayı: Genel 4397 | Özel 152 | Ekl:

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Trabzon: I6 / IO/936

Özü: Harman makineleri h,

Yüksek Baş Vekâlete

Ekser mezru arazisi I500 ile 2000 dönüm arasında bulunan Erzurum , Kars , Ağrı ve kısmen Gümüşhane vilâyetleri müstahsilleri bu yıl devam eden yağmurlardan ve havanın sık sık tebeddülünden fena bir vaziyette kalmış ve hatta bazı yerlerde henüz orak yapılarak mahsül köylere nakil edilememiştir . Şu vaziyet esasen bu yıla münhasır olmayup hemen hemen iki yıl da bir tekerrür eden iklimî hadiselerdir . Buna karşı yegâne çare Zırrat, Harman makinelerile müstahsillere yardımdır. Binaenaleyh ; çok önemle gördüğüm ve müştahsiller hakkında hayatî bir yardım telekki ettiğim bu mevzu üzerinde Yüksek vekâletin şefkat ve dikkat nazarını celp ederim.

Bu üç vilâyete beşer, Gümüşhaneye iki harman makinası alınup gönderilmesi , bir taraftan memleket hakkında çok faydalı ve Hayırlı olmakla beraber , diğer cihetten Cumhuriyet idareye karşı pek iyi bir tesir ve çok devamlı ve bağlı bir hüsnü telekki yapacağını arz ile müsbet emirlerinizi bekler ve dilerim .

Doğruca Zıraat Vekâletine ve bilgi İçin Baş Vekâlete arz edilmiştir .

Üçüncü Umumî Müfettiş

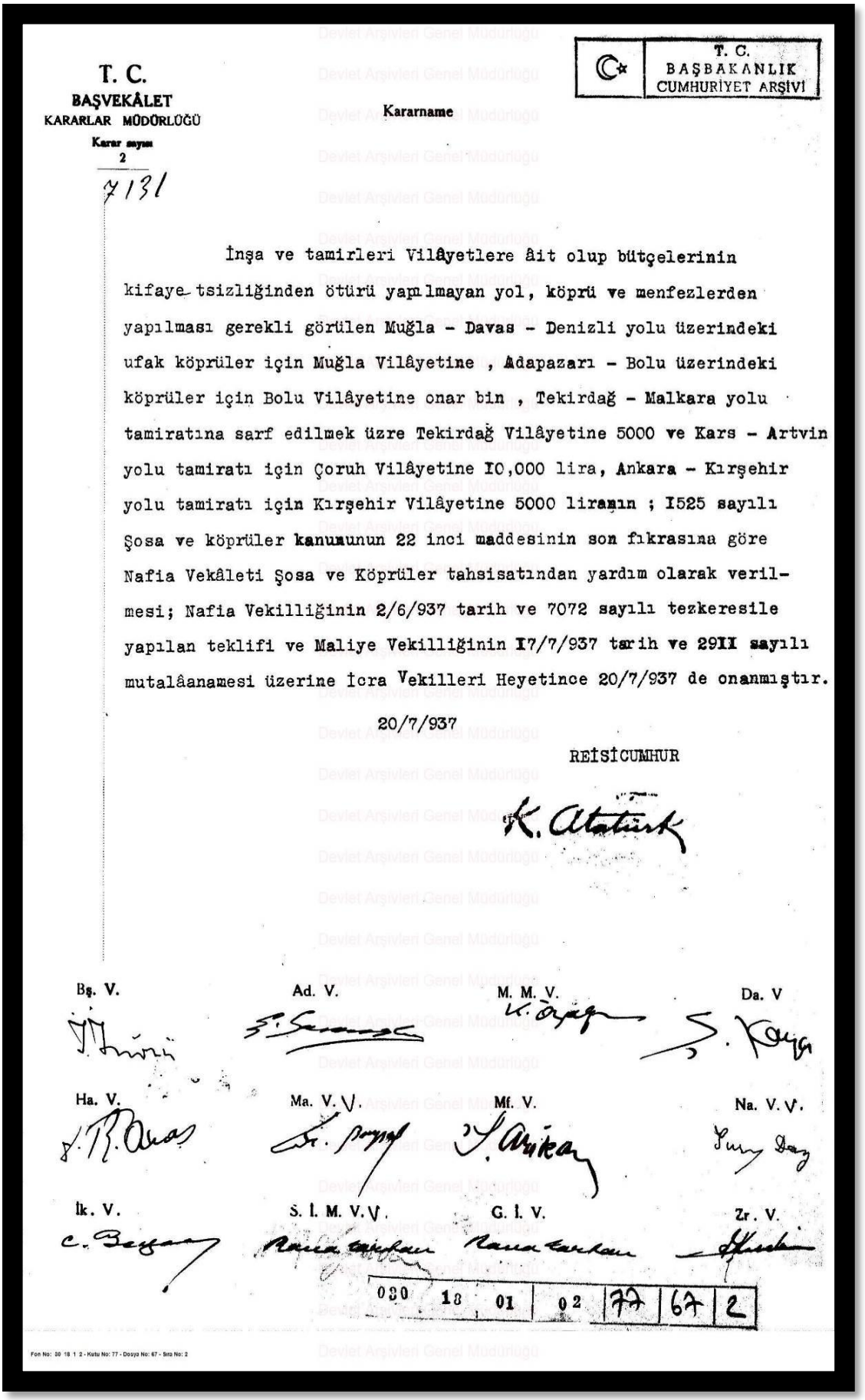
Zıraat Vekâletine
Kezkere 22-10-36

BAŞVEKÂLET EVRAK
Tarih 22-10-936 | Numara 5987 | Ek

Karşılıklarda gün ve sayılarımızın yazılması.

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 71 - Dosya No: 465 - Sıra No: 7

B.12: 16 Ekim 1936 tarihli belgede Erzurum, Kars, Ağrı ve kısmen Gümüşhane Vilâyetleri üreticilerinin devam eden yağmurlardan ve olumsuz hava şartlarından dolayı etkilenmesinden dolayı mahsullerin köylere nakledilmesi, ayrıca Erzurum, Kars ve Ağrı Vilâyetleri'ne 5'er, Gümüşhane Vilâyeti'ne 2 harman makinası alınması gerektiği belirtilmiştir. (BCA)

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2
7131

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Kararname

İnşa ve tamirleri Vilâyetlere âit olup bütçelerinin kifaye tsizliğinden ötürü yapılmayan yol, köprü ve menfezlerden yapılması gerekli görülen Muğla - Davas - Denizli yolu üzerindeki ufak köprüler için Muğla Vilâyetine , Adapazarı - Bolu üzerindeki köprüler için Bolu Vilâyetine onar bin , Tekirdağ - Malkara yolu tamiratına sarf edilmek üzre Tekirdağ Vilâyetine 5000 ve Kars - Artvin yolu tamiratı için Çoruh Vilâyetine IO,000 lira, Ankara - Kırşehir yolu tamiratı için Kırşehir Vilâyetine 5000 liranın ; I525 sayılı Şosa ve köprüler kanununun 22 inci maddesinin son fıkrasına göre Nafia Vekâleti Şosa ve Köprüler tahsisatından yardım olarak verilmesi; Nafia Vekilliğinin 2/6/937 tarih ve 7072 sayılı tezkeresile yapılan teklifi ve Maliye Vekilliğinin I7/7/937 tarih ve 29II sayılı mutalâanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 20/7/937 de onanmıştır.

20/7/937

REİSİCUMHUR

K. Atatürk

Bş. V. | Ad. V. | M. M. V. | Da. V

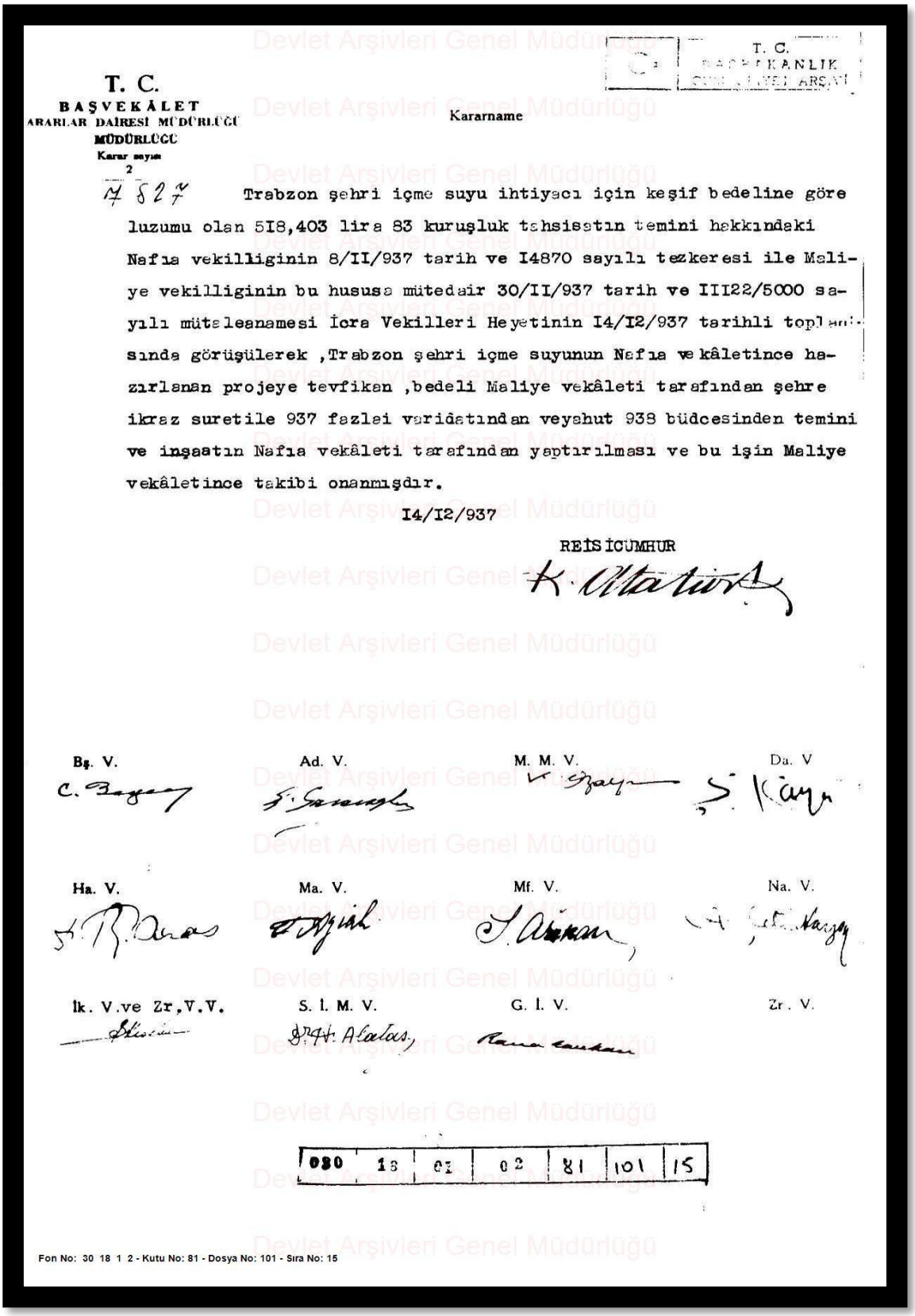
Ha. V. | Ma. V. V. | Mf. V. | Na. V. V.

İk. V. | S. İ. M. V. V. | G. İ. V. | Zr. V.

030 | 18 | 01 | 02 | 77 | 67 | 2

Fon No: 30 18 1 2 - Kutu No: 77 - Dosya No: 67 - Sıra No: 2

B.13: 20 Temmuz 1937 tarihli belgede Kars-Artvin yolunun tamiratı için Çoruh Vilâyeti'ne 10.000 liranın yardım olarak verilmesi karara bağlanmıştı. (BCA)

T. C.
BAŞVEKÂLET
ARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2
7827

Kararname

Trabzon şehri içme suyu ihtiyacı için keşif bedeline göre luzumu olan 518,403 lira 83 kuruşluk tahsisatın temini hakkındaki Nafıa vekilliginin 8/II/937 tarih ve I4870 sayılı tezkeresi ile Maliye vekilliginin bu hususa mütedair 30/II/937 tarih ve III22/5000 sayılı mütaleanamesi İcra Vekilleri Heyetinin I4/I2/937 tarihli toplantısında görüşülerek ,Trabzon şehri içme suyunun Nafıa vekâletince hazırlanan projeye tevfikan ,bedeli Maliye vekâleti tarafından şehre ikraz suretile 937 fazlei varidatından veyahut 938 büdcesinden temini ve inşaatın Nafıa vekâleti tarafından yaptırılması ve bu işin Maliye vekâletince takibi onanmışdır.

I4/I2/937

REİS İCUMHUR

K. Atatürk

Bş. V. | Ad. V. | M. M. V. | Da. V

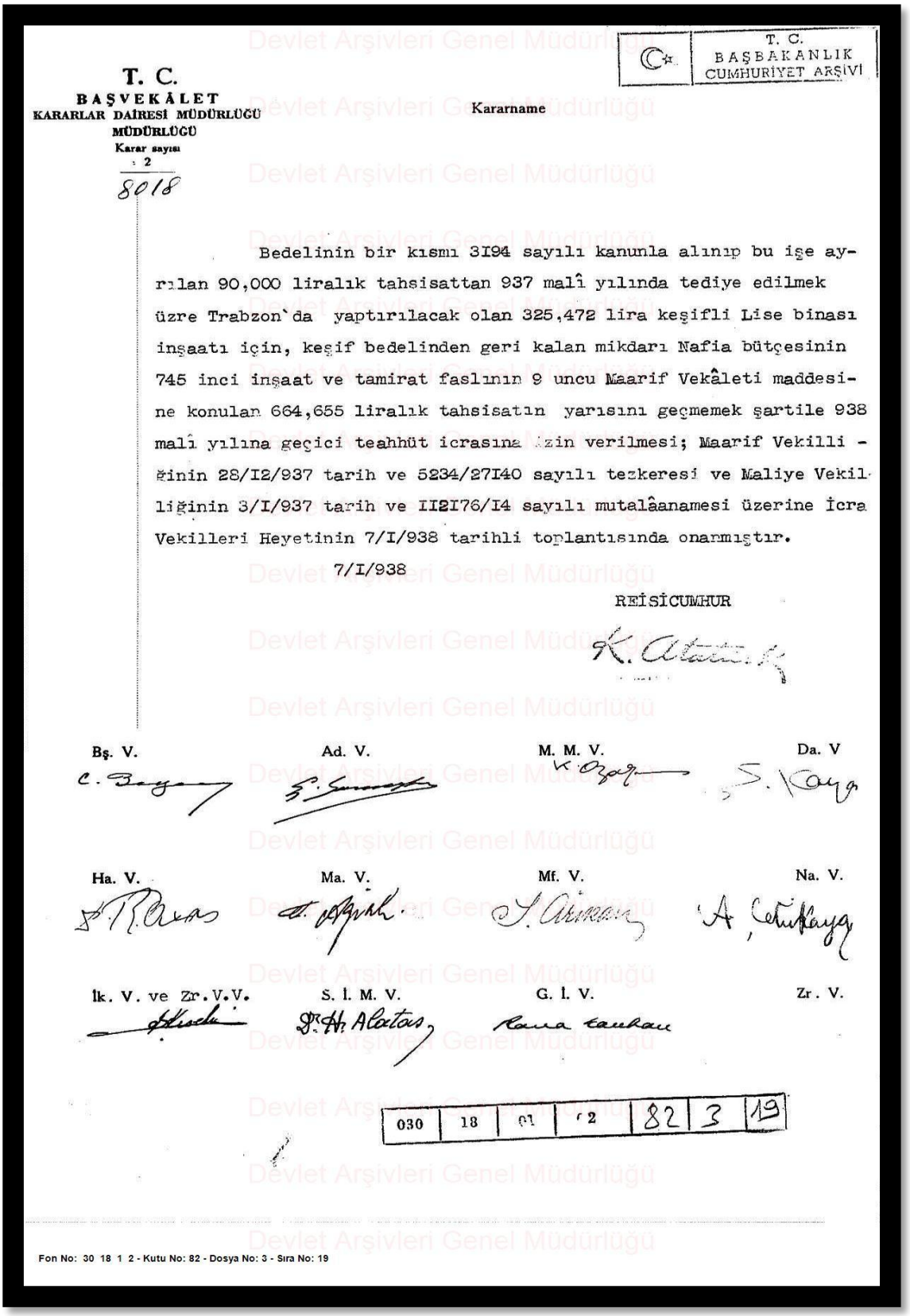
Ha. V. | Ma. V. | Mf. V. | Na. V.

İk. V.ve Zr,V.V. | S. İ. M. V. | G. İ. V. | Zr. V.

030 | 18 | 01 | 02 | 81 | 101 | 15

Fon No: 30 18 1 2 - Kutu No: 81 - Dosya No: 101 - Sıra No: 15

B.14: 14 Aralık 1937 tarihli belgede Trabzon Vilâyeti içme suyu ihtiyacı için keşif bedeline göre 518.403 lira 83 kuruşluk tahsisatın temini hakkında Nafia ve Maliye Vekâletlerinin onayıyla projenin hazırlatılması, 1937 bütçesindeki varidatın dışında bırakılarak 1938 bütçesinden temin edilmesi onaylanmıştı. (BCA)

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
: 2
8018

Kararname

Bedelinin bir kısmı 3I94 sayılı kanunla alınıp bu işe ayrılan 90,000 liralık tahsisattan 937 malî yılında tediye edilmek üzre Trabzon'da yaptırılacak olan 325,472 lira keşifli Lise binası inşaatı için, keşif bedelinden geri kalan mikdarı Nafia bütçesinin 745 inci inşaat ve tamirat faslının 9 uncu Maarif Vekâleti maddesine konulan 664,655 liralık tahsisatın yarısını geçmemek şartile 938 malî yılına geçici teahhüt icrasına izin verilmesi; Maarif Vekilliğinin 28/I2/937 tarih ve 5234/27I40 sayılı tezkeresi ve Maliye Vekilliğinin 3/I/937 tarih ve II2I76/I4 sayılı mutalâanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 7/I/938 tarihli toplantısında onanmıştır.

7/I/938

REİSİCUMHUR

K. Atatürk

Bş. V. | Ad. V. | M. M. V. | Da. V

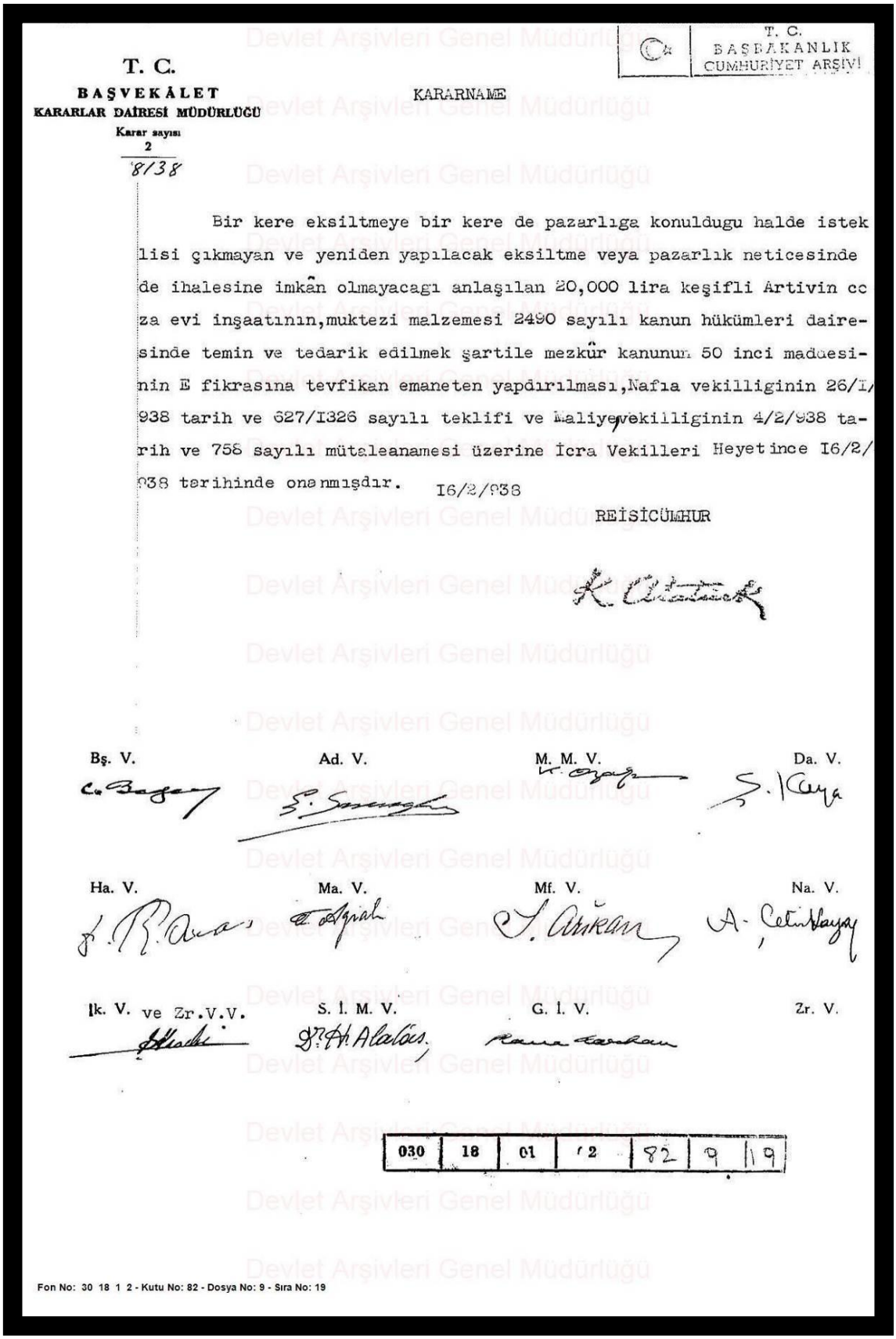
Ha. V. | Ma. V. | Mf. V. | Na. V.

İk. V. ve Zr.V.V. | S. İ. M. V. | G. İ. V. | Zr. V.

030	18	01	2	82	3	19

Fon No: 30 18 1 2 - Kutu No: 82 - Dosya No: 3 - Sıra No: 19

B.15: 7 Ocak 1938 tarihli belgede Trabzon'da yaptırılacak olan lise binasının 325.472 lira keşif bedeliyle yaptırılması Nafia Vekâleti tarafından onaylanmıştı. Maarif Vekâleti'ne göre 664.655 liralık tahsisatın yarısını geçmemek suretiyle 1938 mali yılına geçici taahhüt icrasına izin verilmesi bu tarihte karara bağlanmıştı. (BCA)

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2
8138

KARARNAME

Bir kere eksiltmeye bir kere de pazarlıga konuldugu halde istek lisi çıkmayan ve yeniden yapılacak eksiltme veya pazarlık neticesinde de ihalesine imkân olmayacagı anlaşılan 20,000 lira keşifli Artivin cc za evi inşaatının,muktezi malzemesi 2490 sayılı kanun hükümleri dairesinde temin ve tedarik edilmek şartile mezkûr kanunun 50 inci maddesinin E fikrasına tevfikan emaneten yapdırılması,Nafıa vekilliginin 26/I/938 tarih ve 627/I326 sayılı teklifi ve Maliye vekilliginin 4/2/938 tarih ve 758 sayılı mütaleanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetince I6/2/938 terihinde onanmışdır. I6/2/938

REİSİCÜMHUR

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V.

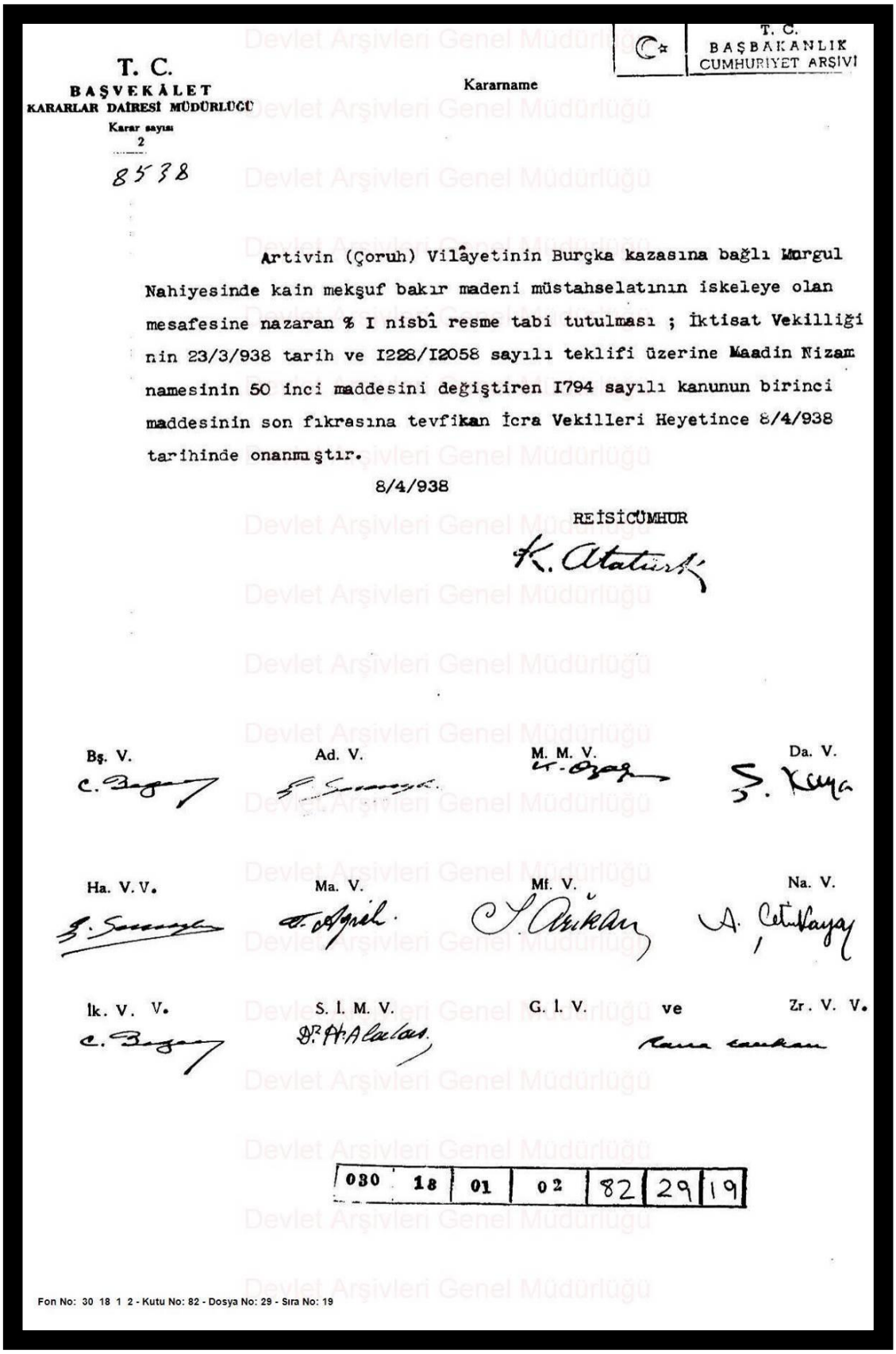
Ha. V. Ma. V. Mf. V. Na. V.

İk. V. ve Zr.V.V. S. İ. M. V. G. İ. V. Zr. V.

030 | 18 | 01 | 12 | 82 | 9 | 19

Fon No: 30 18 1 2 - Kutu No: 82 - Dosya No: 9 - Sıra No: 19

B.16: 16 Şubat 1938 tarihli belgeye göre Artvin Cezaevi'nin ihalesinin yapıldığı; ancak bu ihaleyi kimsenin almamasından dolayı inşaat malzemesinin tedarik edilerek emaneten yaptırılması Nafia Vekâleti'nce onaylanmıştı. (BCA)

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2
8538

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Kararname

Artivin (Çoruh) Vilâyetinin Burçka kazasına bağlı Murgul Nahiyesinde kain mekşuf bakır madeni müstahselatının iskeleye olan mesafesine nazaran % I nisbî resme tabi tutulması ; İktisat Vekilliğinin 23/3/938 tarih ve I228/I2058 sayılı teklifi üzerine Maadin Nizamnamesinin 50 inci maddesini değiştiren I794 sayılı kanunun birinci maddesinin son fıkrasına tevfikan İcra Vekilleri Heyetince 8/4/938 tarihinde onanmıştır.

8/4/938

REİSİCÜMHUR
K. Atatürk

Bş. V. | Ad. V. | M. M. V. | Da. V.

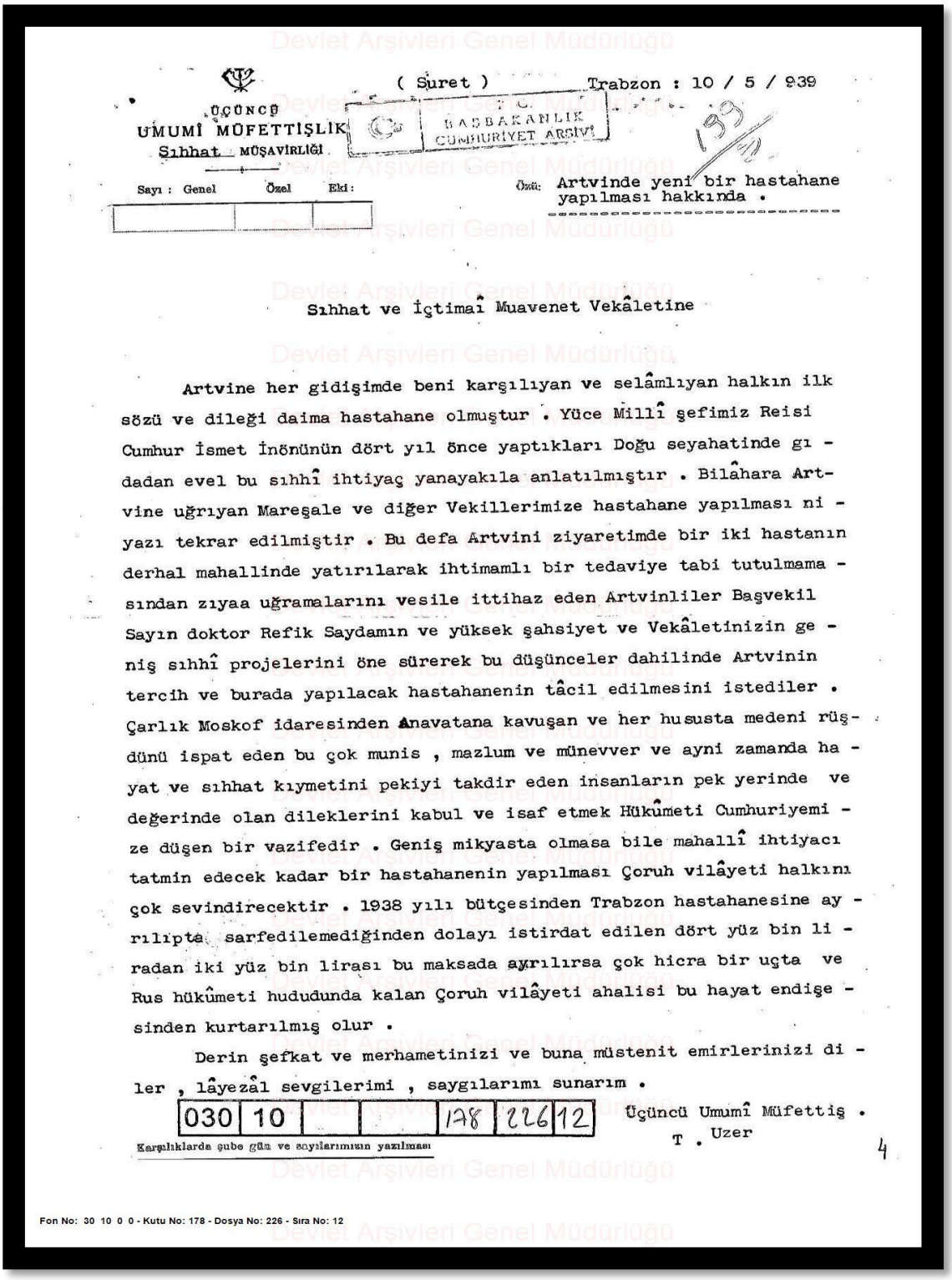
Ha. V. V. | Ma. V. | Mf. V. | Na. V.

İk. V. V. | S. İ. M. V. | G. İ. V. ve | Zr. V. V.

030 | 18 | 01 | 02 | 82 | 29 | 19

Fon No: 30 18 1 2 - Kutu No: 82 - Dosya No: 29 - Sıra No: 19

B.17: 8 Nisan 1938 tarihli belgede Artvin Vilâyeti'nin Murgul Kazası'nda çıkarılan bakır madeninin çıkarıldığı oranda % 1 değerinde vergiye tabii tutulması karara bağlanmıştı. (BCA)

(Suret) Trabzon : 10 / 5 / 939

ÜÇÜNCÜ
UMUMÎ MÜFETTİŞLİK
Sıhhat MÜŞAVİRLİĞİ

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Sayı : Genel Özel Eki :

Özü: Artvinde yeni bir hastahane yapılması hakkında .

Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâletine

Artvine her gidişimde beni karşılıyan ve selâmlıyan halkın ilk sözü ve dileği daima hastahane olmuştur . Yüce Millî şefimiz Reisi Cumhur İsmet İnönünün dört yıl önce yaptıkları Doğu seyahatinde gı - dadan evel bu sıhhî ihtiyaç yanayakıla anlatılmıştır . Bilâhara Art- vine uğrıyan Mareşale ve diğer Vekillerimize hastahane yapılması ni - yazı tekrar edilmiştir . Bu defa Artvini ziyaretimde bir iki hastanın derhal mahallinde yatırılarak ihtimamlı bir tedaviye tabi tutulmama - sından zıyaa uğramalarını vesile ittihaz eden Artvinliler Başvekil Sayın doktor Refik Saydamın ve yüksek şahsiyet ve Vekâletinizin ge - niş sıhhî projelerini öne sürerek bu düşünceler dahilinde Artvinin tercih ve burada yapılacak hastahanenin tâcil edilmesini istediler . Çarlık Moskof idaresinden Anavatana kavuşan ve her hususta medeni rüş- dünü ispat eden bu çok munis , mazlum ve münevver ve ayni zamanda ha - yat ve sıhhat kıymetini pekiyi takdir eden insanların pek yerinde ve değerinde olan dileklerini kabul ve isaf etmek Hükûmeti Cumhuriyemi - ze düşen bir vazifedir . Geniş mikyasta olmasa bile mahallî ihtiyacı tatmin edecek kadar bir hastahanenin yapılması Çoruh vilâyeti halkını çok sevindirecektir . 1938 yılı bütçesinden Trabzon hastahanesine ay - rılıpta sarfedilemediğinden dolayı istirdat edilen dört yüz bin li - radan iki yüz bin lirası bu maksada ayrılırsa çok hicra bir uçta ve Rus hükûmeti hududunda kalan Çoruh vilâyeti ahalisi bu hayat endişe - sinden kurtarılmış olur .

Derin şefkat ve merhametinizi ve buna müstenit emirlerinizi di - ler , lâyezâl sevgilerimi , saygılarımı sunarım .

030	10			178	226	12

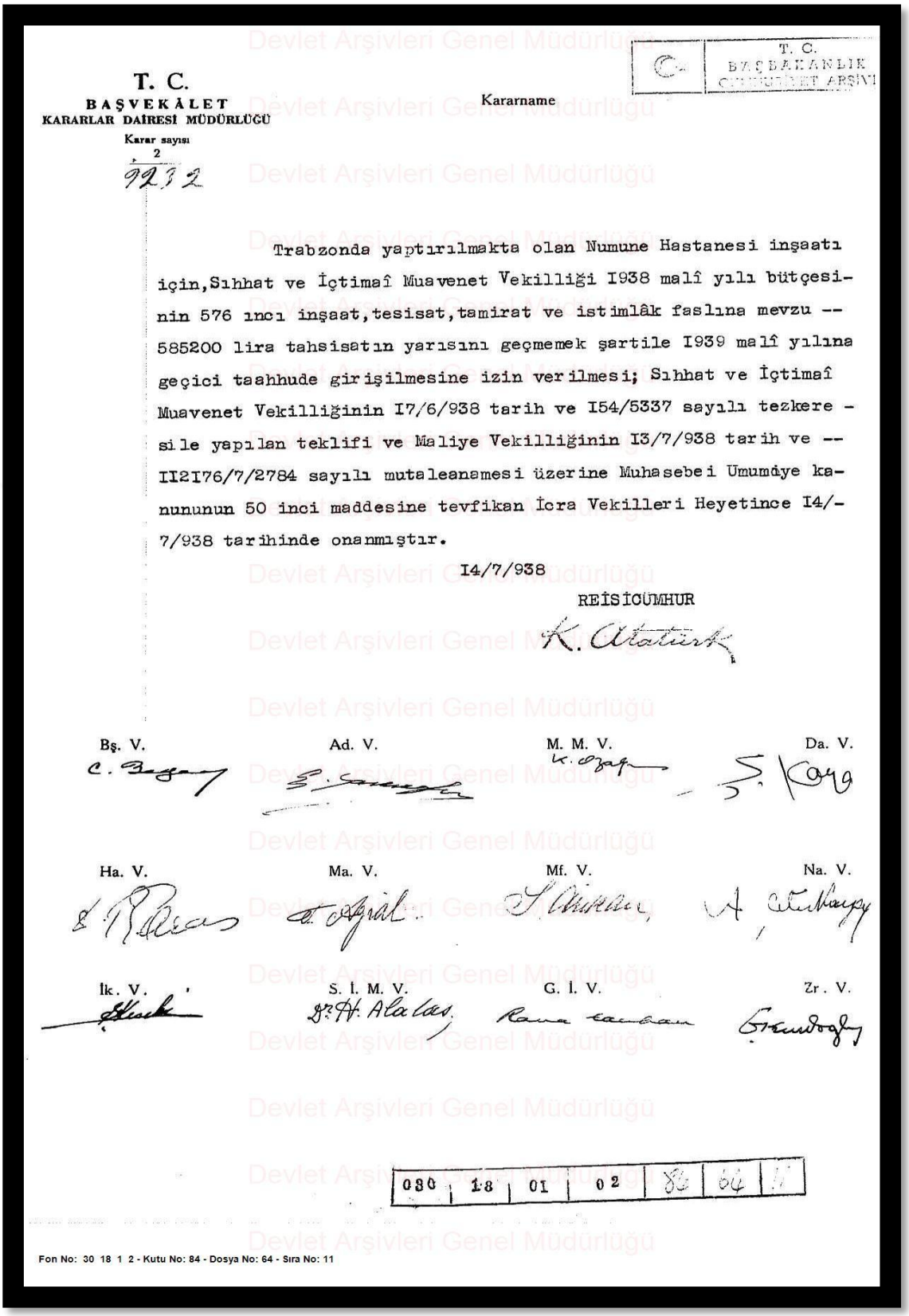
Karşılıklarda şube gün ve sayılarının yazılması

Üçüncü Umumî Müfettiş .
T . Uzer

4

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 178 - Dosya No: 226 - Sıra No: 12

B.18: 10 Mayıs 1938 tarihli belgeye göre Üçüncü Umumi Müfettişlik'ten Tahsin Uzer'in bilgisi dâhilinde Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti'ne gönderilen belgede Artvin Vilâyeti'nde hastanenin olmaması ve bu durumunda yöre halkını zor durumda bıraktığına değinilmiştir. 1938 yılı bütçesinden Trabzon'da kurulması düşünülen Numune Hastanesi için ayrılan ve harcanmayan 200.000 liranın Artvin'de kurulması düşünülen hastane için harcanması isteği Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer tarafından dile getirilmiştir. (BCA)

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2
9212

Kararname

Trabzonda yaptırılmakta olan Numune Hastanesi inşaatı için,Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekilliği I938 malî yılı bütçesinin 576 ıncı inşaat,tesisat,tamirat ve istimlâk faslına mevzu -- 585200 lira tahsisatın yarısını geçmemek şartile I939 malî yılına geçici taahhude girişilmesine izin verilmesi; Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekilliğinin I7/6/938 tarih ve I54/5337 sayılı tezkere - sile yapılan teklifi ve Maliye Vekilliğinin I3/7/938 tarih ve -- II2I76/7/2784 sayılı mutaleanamesi üzerine Muhasebei Umumiye kanununun 50 inci maddesine tevfikan İcra Vekilleri Heyetince I4/-7/938 tarihinde onanmıştır.

I4/7/938

REİSİCÜMHUR

K. Atatürk

Bş. V. | Ad. V. | M. M. V. | Da. V.

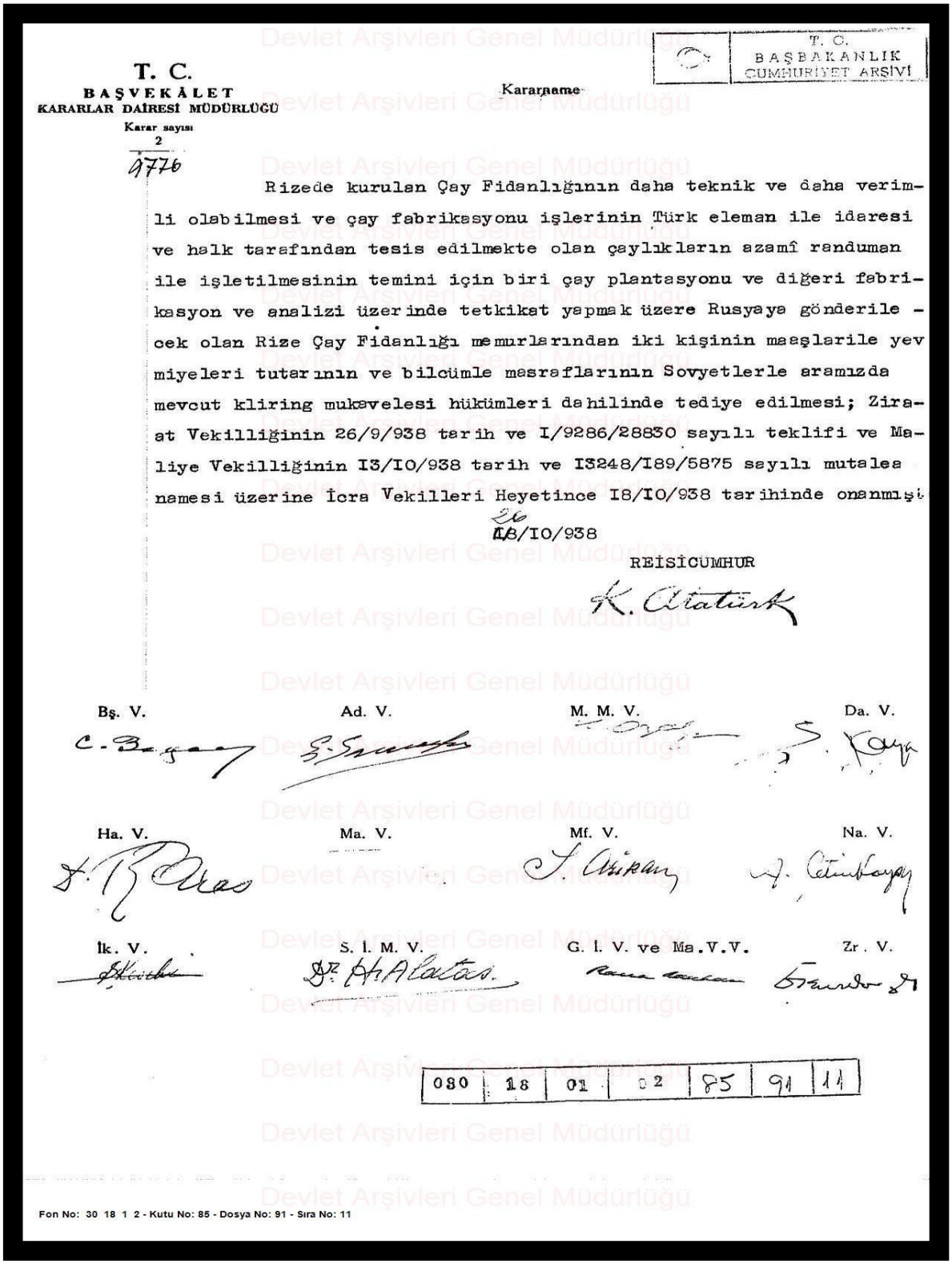
Ha. V. | Ma. V. | Mf. V. | Na. V.

İk. V. | S. İ. M. V. | G. İ. V. | Zr. V.

030 | 18 | 01 | 02 | 84 | 64 | 11

Fon No: 30 18 1 2 - Kutu No: 84 - Dosya No: 64 - Sıra No: 11

B.19: 14 Haziran 1938 tarihinde kabul edilen belgeye göre Trabzon Vilâyeti'nde yaptırılmakta olan Numune Hastanesi inşaatı için Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti'nin 1938 mali bütçesinde 585.200 lira tahsisatın yarısını geçmemek şartıyla 1939 mali yılına geçici taahhüde girişilmesine izin verilmiştir. (BCA)

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2
9776

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Kararname

Rizede kurulan Çay Fidanlığının daha teknik ve daha verimli olabilmesi ve çay fabrikasyonu işlerinin Türk eleman ile idaresi ve halk tarafından tesis edilmekte olan çaylıkların azamî randuman ile işletilmesinin temini için biri çay plantasyonu ve diğeri fabrikasyon ve analizi üzerinde tetkikat yapmak üzere Rusyaya gönderilecek olan Rize Çay Fidanlığı memurlarından iki kişinin maaşlarile yevmiyeleri tutarının ve bilcümle masraflarının Sovyetlerle aramızda mevcut kliring mukavelesi hükümleri dahilinde tediye edilmesi; Ziraat Vekilliğinin 26/9/938 tarih ve I/9286/28830 sayılı teklifi ve Maliye Vekilliğinin I3/IO/938 tarih ve I3248/I89/5875 sayılı mutalea namesi üzerine İcra Vekilleri Heyetince I8/IO/938 tarihinde onanmış

26
I8/IO/938

REİSİCUMHUR
K. Atatürk

Bş. V. | Ad. V. | M. M. V. | Da. V.

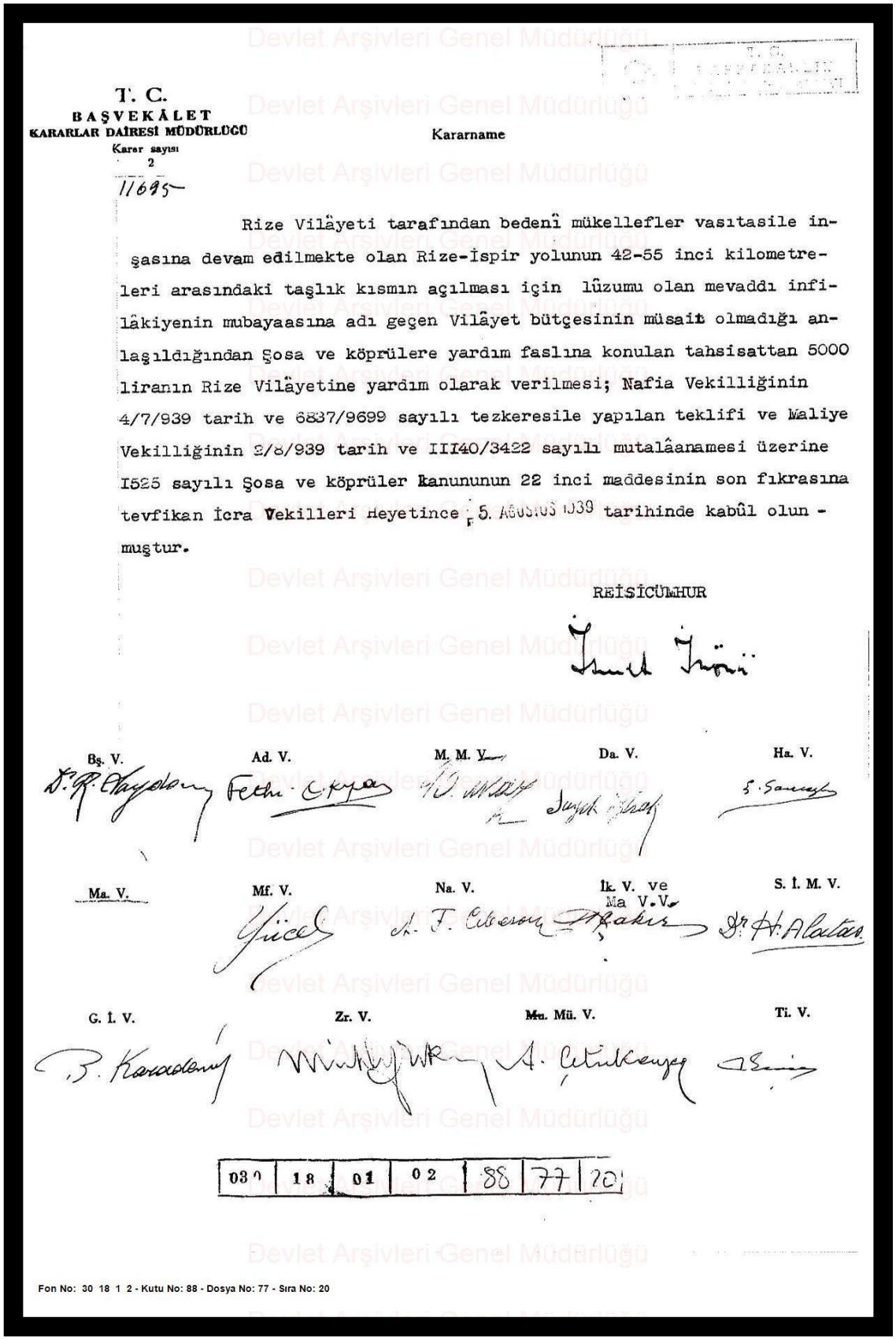
Ha. V. | Ma. V. | Mf. V. | Na. V.

İk. V. | S. İ. M. V. | G. İ. V. ve Ma.V.V. | Zr. V.

030	18	01	02	85	91	11

Fon No: 30 18 1 2 - Kutu No: 85 - Dosya No: 91 - Sıra No: 11

B.20: 13 Ekim 1938 tarihli belgeye göre Rize'de kurulması düşünülen çay fidanlığının daha teknik ve daha verimli olabilmesi ve çay fabrikasyonu işlerinin Türk eleman ve idaresinin yanında halk tarafından tesis edilmekte olan çay tarlalarının azami randıman ile işletilmesinin temini için Rusya'ya gönderilecek çay fidanlığı memurlarından iki kişinin maaş ve yevmiyelerinin ve bütün masraflarının Sovyet Rusya ile yapılan kriling anlaşması gereğince yerine getirilmesine karar verilmiştir. (BCA)

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2
11695

Kararname

Rize Vilâyeti tarafından bedenî mükellefler vasıtasile inşasına devam edilmekte olan Rize-İspir yolunun 42-55 inci kilometreleri arasındaki taşlık kısmın açılması için lûzumu olan mevaddı infilâkiyenin mubayaasına adı geçen Vilâyet bütçesinin müsait olmadığı anlaşıldığından Şosa ve köprülere yardım faslına konulan tahsisattan 5000 liranın Rize Vilâyetine yardım olarak verilmesi; Nafia Vekilliğinin 4/7/939 tarih ve 6837/9699 sayılı tezkeresile yapılan teklifi ve Maliye Vekilliğinin 2/8/939 tarih ve III40/3422 sayılı mutalâanamesi üzerine 1525 sayılı Şosa ve köprüler Kanununun 22 inci maddesinin son fıkrasına tevfikan İcra Vekilleri Heyetince 5. Ağustos 1939 tarihinde kabûl olunmuştur.

REİSİCÜMHUR

İsmet İnönü

Bş. V. | Ad. V. | M. M. V. | Da. V. | Ha. V.

Ma. V. | Mf. V. | Na. V. | İk. V. ve Ma V.V. | S. İ. M. V.

G. İ. V. | Zr. V. | Mu. Mü. V. | Ti. V.

030 | 18 | 01 | 02 | 88 | 77 | 20

Fon No: 30 18 1 2 - Kutu No: 88 - Dosya No: 77 - Sıra No: 20

B.21: 5 Ağustos 1939 tarihinde kabul edilen belgeye göre Rize-İspir yolunun 42-55'inci km.'lerinde şose ve köprüler için 5.000 liranın Rize Vilâyeti'ne yardım olarak verilmesine karar verilmiştir. (BCA)

Cumartesi
18
Şubat 1939
Çarşamba, Cumartesi günleri çıkar
Sayı: 562

Yeniyol

SİYASİ GAZETE - TRABZON

Direktörü, Başyazarı: BEKİR SÖKÜTÜ KULAKSIZ-OĞLU
Fiati 4 kuruş
İlân satırı 5 kuruştur
Uzunsokak : 121 - 123 - 125
16 ıncı yıl

Karadeniz Fuarı

Yeniyolun taze haberleri arasında bütün Trabzonluların seviniçle üstünde durduğu "Karadeniz Panayırı, havalesi bizi bugün için sütünlerimizde konuşmaya a vaadea en ciddi bir vesile olmuştur.

Karadeniz Panayırı:

Zamanla üzerinde işlenerek İzmir Fuarına muadili olmak üzere Karadeniz fuarı haline gelecek.

Bugün tasavvur halinde bulunan bu fikir eğer bir gün hakikat sahasına çıkarsa ki çıkacaktır, o gün Karadeniz Türkiyesinin hüsnü Trabzonun sırtına resmi ve sandal kılığı giyirmiş, güç günden hiç çıkmış edilemez.

Hem memleketin bu geniş bölgesinde böyle bir fuarın meydana gelmesi ou gün artık mecburi, bilhassa iktisadi bir zaruret haline gelmektedir.

Karadeniz göl toprak ve orman mahsulleri bol ve mütenevvi bir mıntıcadan fuar ve panayırın memleketa yapacağı hizmetler bu da sayımakla tükenmediği gibi temin edeceği kazançla mukayese bile edilemez.

Bütün Karadeniz ve dost devletler-mmıştıraklar; Bulgaristan, Romanya, Sovyet Kus hükümetleri, Sovyet Ermenistan, Sovyet Gürcistan bulunları ile komşu iran hükümetinin hatta Afganistan kardeş milletinin de dahil olacağı büyük bir panayırın Trabzona ve Türkiyeye temin edeceği faydanın bu günkü izmir fuarının temin ettiği faideden hakkaan olsa gün kimse inkar edemez!

İzmir fuarının bir senede her ziyaretçiden beş kuruş alınak suretiyle yalnız asıre parası olarak fuar gelirinin yetmiş bin lira olduğunu işitmeyen ve duymayan kalmamıştır sanırım.

Yalnız ihtiraden yetmiş bin lira kazandığı izmir fuarının bütün teşkilatı ile üzerine bir milyon lira temin ettiğini sözden ziyade rakamla ve yapılan hesaplar söylüyor!..

Karadenizin bu tok ve haklı kaza kasının ifade edişi karşısında Trabzonu ve Karadenizin müstakbel fuarının yeğane servet kaynaklarından biri olacağını şimdiden kuvvetle tahmin edebiliriz.

Bütün bu tahminlerimiz memleketin iktisadi can damarını beslemeye matuftur. Trabzon gibi nüfusu günden güne artan ve kesif insan kalabalığının didinmesine barındığı bir mahite seaede bir milyon liralık bir gelir kaynağı temin etmek kadar büyük ve vatani bir hizmet bulunabilirmi,?

Bu vatanperverane hizmetin büyüklüğü Trabzon halkı için ölçü ve kıyas kabul etmiyecek kadar azim bir kiymet taşır.

Bina ve teşkilatının projelerini muhterem mebusumuz Bay Mithat Aydının hazırlayacağı bu

Tevfik Vural

— Arkası 2 de —

Tebliğ

Meb'usluk işleri

Ankara 17 (A. A.) — C. H. Partisi genel sekreterliğin den tebliğ edilmiştir.

1 — Ünümüzdeki mebus seçiminde parti namına namzet gösterilmek üzere müracaat edecek lerin hangi intihap dairesinden namzet göstermek istediklerini ve ayrıca hangi intihap dairelerinde intihap kabiliyetleri bulunduğunu bir dilekçelerine sarahaten yazmaları.

2 — Şimdiye kadar müracaat edipte bu hususları bildirmemiş olanların genel sekreterliğe yeniden göndermeleri rica olunur.

Kazalarda Teftişler

Üçüncü Umumî Müfettiş Sayın Tahsin Uzerin Pulatane, iskefye, Büyükliman, Beşikdüzünü teftişleri

Ayın on üçüncü pazartesi günü Sayın Üçüncü Umumî Müfettişimiz Tahsin Uzer refakatlerinde değerli Valimiz Refik Koraltan ve Maarif Müşaviri Reşit Tarakcıoğlu, Maliye Müşaviri Hayrettin Ziya Taluy olduğu halde Pulathaneye bir teftiş seyahatı yaptılar. Pulathanede hükâmet binasının inşaat işile rile . Tütün satışı ve mahsulü hakkında tetkikat yaptıktan ve halkın sağlık ve ekonomik vaziyetlerini inceleyip gerekli direktifleri verdikten sonra seyahatlerine devam ettiler.

Trabzon Maarif müdürü Necdet Evrimer ve ilk öğretim ispekteri Halit de Pulathaneden hey'ete iltihak ettiler. Yol üstünde bulunan İskefye halkı ile temas ettiler; köylülerin arzularını dinlediler. yapılmakta olan büyük ilkokulun bitirilmesi için halka hükümetce de yardım yapılması ve meyvacılık ile ziraatın çeşitlendirilmesi üzerinde direktifler verdikten sonra Büyüklimana hareket ettiler. Büyüklimanlılar heyeti kasabanın dışında karşıladılar. Umumî Müfettiş Tahsin Uzer spor kulübünde gençlikle temas etti: negibi sahalar üzerinde çalışmakta olduklarını ince ledikten sonra deniz cilik sporlarına fazla ehemmiyet vermelerini tavsiye etti ve kendilerine iki kayıkta temin buyurdu . Büyüklimana bir belediye dairesi , bir iskele yapılması kazada bintane buğday ekilmesi ve portakal. mandalin dikilmesi ve Beşikdüzü ile Büyüklimanın bir elektrik santralından istifade ederek elektrikle tenviri hakkında incelemeler yaptılar ve direktifler verdiler. Bütün köylüler Sayın Umumî Müfettişimizin etrafını alarak arzularını bildirdiler ve şimdiye Kadar kendilerine yapılan yardımlardan dolayı teşekkürlerlerini bildirdiler. Büyüklimanda geceyi geçirdikten sonra sabahleyin çarşıyı dolaştılar esnaf

— Arkası 2 de —

Hatay Meclisinde Heyecanlı Celse

Türkiye Cumhuriyeti Kanunları Hatay Kanunları olarak kabul edildi.,

Ankara 17 (A. A.) — Hatay Millet Meclisi bugün yaptığı fevkalâde heyecanlı bir celsede alkışlar arasında şu kanunu kabul etmiştir.

1 — Türkiye Cumhuriyeti Kanunları Hatay kanuıları olarak kabul edilmiştir.

2 — Bu kanunların meriyete vazı tarihi ile mahalli icablara uygun olmayanlarına tamamen veya kısmen tatbik edilip edilmemesine icra meclisi salâhiyettardır.

3 — Meriyete giren her kanun ona mütealllik kanun ve ahkâmı ilga eder bu kanunun krbulu Hatayda her tarafında bir sevinç uyandırmıştır. Kanunun kabulundan sonra kürsüya gelen Başvekil bir nutuk söylemiş ve bu vesile ile Hatayın ana vatana ve Büyük Şefine sarsılmaz bağlılığının büyük Millet Meclisine arzına dair tekrarı ittifakla ve alkışlarla kabul edilmiştir.

Yasağa tabi tutulacak işlerdir bunlar!

Geçen sayımızda temas ettiğimiz bir meseleye, yeniden dinlediğimiz bazı haklı şikâyetler üzerine tekrar dönmeyi faydalı sayıyoruz : Sokaklarda, caddelerde on yaşından girmi yaşına kadar, mektepli, mektepsiz, avare çocukların— içlerinde çocuk denilemiyecek çağda olanlarını da unutmıyalım! - ötedenberi söz de oyun bahanesile. müz'iç ve mütecaviz bir vaziyette oldukları malûmdur. Çelik çomak oynamanın, taş atmanın, top suvarmanın yeri harhalde her kasrin emniyet ve selâmetle geçmesine has olan sokaklarda, değildir. Bu gibi oyunlar ve hareketler, şehir dışında veya meydan diye ayrılmış ve ad almış sahalarda olabilir. Bu işin böyle olduğuna ve böyle olması lâzımgeldiğini bunlara anlatabilmek için daha evvel, anlatacak mevkide bulunanların anlamış olması lâzımgelir!

Şehrin hangi sokağında, hangi caddesinde olursa olsun, çelik çomak oynamak, taş atmak, top suvarmak yasaktır. Bu gibi hareketler, herkesin emniyet ve selâmetle gelip geçeceği sokaklar ve caddelerde yapıldıkça oyun olmaktan çıkarak bir tecavüz ve bir suç haline intikal eder. Şunun bunun kafasına, suratına nişan olmak, gelip geçen kadınların şapkalarını düşürmek bir tecavüz ve bir suç değil de nedir?!

Küçük büyük, kadın erkek herkesin sokaklarda ve caddelerde emniyet ve selâmetle gelip geçmesini temin için, mevzuubahs uygunsuz hareketleri kat'i bir yasuga ve ondan sonra da yine kat i ve ciddî bir takibe tabi tutulm diyoruz, doğru değil mi?

Yeniyol

EL DEĞDİKÇE.....

Beşikdüzü

Başı karlı bir dağın denize serpilmiş yeşil sahilindeyiz. Güzelliği hiç bir vakit solmıyan ak saçlı, süğlân endamlı bir güzelin zemini yeşil, kenarları deniz renkli eteklerinde tatlı dakikalar, zevkine doyalmıyan saaller yaşıyoruz.

Sonbaharın kurutucu elleri, Karadeniz sahiline tesir edemez. Beşikdüzü kıyılarına bu ellerin gölgesi bile uzanmamış. Baharın yeşil bakışları hâlâ taseliğini saklıyor. Yamaçlarda yaprakları dökülmüş, uzaklardan fundalıklar gibi görünen çıplak ağaçlar ve üzerimizde palto olmasa Şubatta seyahat etliğimize inanamıyacağız.

Sağda ve solda, enginlere doğru uzanmış burunlar, Kara denizi kucaklayıp Beşikdüzünün kalbine doğru çeken kollara benziyor. Temiz dükânlar, yüzleri ak pak evler, zarif bir minare, temiz sokaklar... Temiz bir furunun önünden geçerken durup bakmaktan nefsimizi menedemedik. Tabiatin güzelliğine, içi temiz, yüzü temiz, üstü baş temiz, ruhu ve görgüsü temiz halk, temiz işleriyle, bir kat dana güzellik vermiş.

Coşkun halk, ruhunun inceliklerini, kendi kudretlerine göre, taşa, bronza bile işlemiş; nahiyenin ortasında küçük bir çiçeklik ve ortasında Atatürkün büstü.. Dugmak, yapmak için kâfidir. Dugmuşlar ve yapmışlar. Kudretlerini bilerek ve kadrellerini atiyarak okadarını kurmuşlar. Fakat, ifade edilen mâna, en büyük abidenin mâna çizgileri kadar canlı ve okunaklı.

Halk kalabalığı yer yer kaynaştı. Halk hükâmetinin başları onları ziyarete gelmişti. Umumî Müfettiş ve Vali, onların safında; onlar, büyüklerin ılık dairesinde. Demokrasi bayramı yapıyorlar sanki; davul, zurna, kemençe neşelerini artırıyor. Karlı tepe, yeşil bayırlar, ufuksuz deniz, bulutsuz gök kıskanıyor; deniz, dalgalı başını hastelik ve hasretle kıyıya çarpıyor. Bu, köylerden akın etmiş beyaz sakallısından delikanlısına kadar coşkun ve taşkın kalabalık aynı ülkenin sakarbaşları, büyüklerinin dolaştıkları binaya dönmüş Okumak aşkiyle yanan, kendileri okuyamadıkları için musiye tanıdan köylüler bu satırlarda tarif edilmiyecek kadar büyük bir okul binası yapıyorlar. Bina üçüncü katında, Bu maarif abidesi, köylünün okumak aşk ve imanının bir sembolü gibi başını kaldırmış, önündeki kalabalığa gururla bakıyor; bu kalabalık da mütebessim bakışlarıyle onu, o koca binayı, açılış gösterilerinin içine, kalplerinin ta derinliğine sığdırmağa çalışıyor.

Beşikdüzülüler temiz kalp ve temiz eserlerinin mükâfatını görmüşlerdir. Yaptıkları binayı, hükümet, eğitmen okutu yapıyor. Yarın ta Giresun sahillerinden, hattâda kadar uzanacak sahada kültür ocakları olacak, mekteplerin ilk alevi orada parlıyacak. Bu manevi zevkten başka, sende onbin lira müddî istifadeleri de olacaktır. Binanın noksan kısımlarını vilayet ikmal edecektir.

H. Z. T.

— Arkası 3 de —

Sanat bakımından tenkit

Daima gösterici , daima iyiye, güzele doğru yükseltici ve göriş kabiliyetlerini tefrik ederek, bunlar arasında bir mukayese yapmak imkânlarını veren tenkidin bugünkü fikrî hayatta çok büyük rolü olduğu muhakkaktır.

Güzel bir eseri okuduktan, gördükten ve dinledikten sonra, bnun hakiki kıymeti hakkında kendi kendimize bir hüküm verirken akseriya geniş bir şekilde düşünmek mecburiyetini hissederiz- Hatta çok güzel bulduğumuz eserleri bir kaç defa gözden geçirdiğimiz, dinlediğimiz vakidir ki, bu da, bedii ve fikri zevklerimizi daha kuvvetli bir surette tatmin etmek için, kendiliğinden hasil olan derunî ihtiyaçlardan doğmaktadır. Bu ihtiyacın sevki tabiîsile o eser hakkındaki düşüncelerimizi, heyecanlarımızı biri birine karıştırır. içinden çıkamıyacak bir hale geldiğimiz vakit, imdadımıza yetişen yegâne yardımcı münakkiddir.

Hele bir eserin sahibi olarsak, varlığını bilmediğimiz ve yahut gaflet saikasile bilmekliğimizin elimizden gelmediği bir kaanlığı hemen aydınlatan bir tenkide karşı sempati duymaktan geri kalamayız.

Bu kadar ağır ve şümullü bir vazifeyi üzerine almış bu unun tenkidin gayesini daima iyiye, güzele doğru bir hamle olarak kabul ederken, onu noksan görüşlerle sui istimale uğratmak ve temamile mizah kisvesine sokmak için hareketlerimizin mazarrat tevlit eltiğini işaret etmek istiyor; müfrit ve menfi ruhlu tenkidın üzerinde biraz duruyoruz.

Daima menfi hükümlere müstenit bulunan ve eğer tabir caiz ise, bu marazi tenkid, ruhi bir haletin zaman zaman dilimizi ve kalemimizi harekete getirerek en güzel fikirlerimizi, en zarif nüktelerimizi, bütün fikri kabiliyetlerimizi boş yere harcattıran fena bir ihtiyaddır. Onun bizi harekete getirmesile kendimizi o kadar geniş bir hak sahibi olarak tanımağa başlarız ki. çok vasi ihatalı münakkidin vazife ve mes' uliyetini hemen unutarak, tamamile indi görüşlerimizin, h'ç bir esasa müstenit bulunmayan fikirlerimizin nâşiri olan dil ve kalemimizi bilâ perva kullanırız.

İşte bu büyük hatanın ağır sikleti altında ezilmek çok acıdır. Karşım zda san,

Ferid Namık

— Arkası ikide —

B.22: 18 Şubat 1939 tarihinde Trabzon'da yayınlanan Yeniyol Gazetesi'ndeki habere göre; Üçüncü Umumî Müfettiş Tahsin Uzer'in Trabzon'un Pulathanei İskefiye, Büyükliman ve Beşikdüzü Kazaları'nda teftiş gezileri yapacağı belirtilmiştir. (Milli Kütüphane Gazete Arşivi)

İDAREHANESİ
(Yeşilgireson Basımevi) Giresun
Cumartesi günleri çıkar
Yıllık Abone (250) Kuruş
Resmi ilânların satırı (10) kuruştur

Yeşilgireson

Sahip ve Müdürü
Nurlahmed Çimşid
No 697
Cumartesi
16 - Ağustos 1941
Sene 17 : Tanesi 5 Kr.

Demiryolu inşaatımız ilerliyor...

İçinde bulunulan müşkil anlara rağmen yaptırılmasına karar verilmiş olan hatlar üzerinde faaliyet

Ankara a.a. — yapılmakda olan demir yolu inşaatına aid aldığımız malûmata göre demir yolu inşaatımız halen Diyarbakır Çivcek, Irak, Elazık, Van, İran hudut hatları ile Zonguldak, Kozlu hattı üzerinde olmak üzere üç istikamette devam eylemekdedir.

Bunlardan Diyarbakır Irak hattının Siird civarında Kurdalan mevkiine kadar olan 159 kilometrelik kısmının temamiyle bittiği, Bisimit mevkiine kadar olan kısmının işletmeye açıldığı buradan Kurdalana kadar olan mevkiinin ray ferşiyatı itmam edildiği ve Elazığ İran hattının geçen sene ihaleleri yapılmamış olan Elazığ, Taru arasındaki 70 kilometrelik çok arızalı yebir çok büyük köprü ve tunelleri ihtiva eden kısmı üzerindeki çalışmalara devam edildiği ve Kalo Çapaksu arasındaki 64 kilometrelik kısmın da inşaatına başlanıldığı ve 1942 de Çakaksu çarşı ile Muş arasındaki 100 kilometrelik kısmın inşaatına başlanılacağı ve Müşla Van arasındaki kısmın yakında faaliyete geçeceği, diğer taraftan ve fakat çok arızalı bulunan Zonguldak Közlo hattının inşaatının bitmek üzere olduğu öğrenilmiştir.

İçinde bulunulan müşkül anlara rağmen yaptırılmasına karar verilmiş olan hatlar üzerinde inşaat devam ederken ayrıca Bozoök, Bursa, Balıkesir, Bandırma hattınıd Oksigöl kısmı ve Adapazar Bolu İsmetpaşa hatlarının etütleri de ikmal edilmek üzeredir.

Köylüyü kalkındırmak için hangi yollardan Yürümeliyiz?..

Bir kaç haftadır bu mevzu üzerinde yazdığımız yazılar hülâsa edilecek olursa şu neticelere varılıyor:

1 - Köylüyü çalışmağa sevk etmek.

2 - Köylüyü israftan kurtarmak.

3 - Köylüye ve mahalline göre yeni ve fenni ziraat usulleri öğretmek.

4 - Arazi davalarında köylüyü ezmek ve ezilmekten kurtarmak.

5 - Kumar, içki, fuhuş gibi muzur itiyatlara ön vermemek

6 - Köyün sıhhat işlerini düzeltmek.

7 - Köylüye lüzumu kadar bilgi öğretmek.

8 - Köylüyü san'ata teşvik etmek.

Velhasıl, köylüyü müdrik ve faydalı bir unsur haline getirebilmek için bunlarla ilgili diğer meseleler göz önünde tutmak ve saire.

Elimizde çok uygun bir köy kanunu var. Ve benim yazdığım meselelerin hemen hepsi onda mevcuttur. Fakat ne çare ki: Bu kanunu tatbik edecek, onun gösterdiği ahkâm ile hükmetmek kabiliyet ve ikdidarını gösterecek köy heyetleri maalesef pek azdır.

Köy ihtiyar meclisleri, cumhuriyet halk hükûmetimizin hem bidayeti, hem müntehasıdır.

Köy ihtiyar meclislerinin vasiğ salâhiyetleri de vardır. Ne yazık ki: Bu salâhiyet tatbik edilecek yerde bir çok kerre su istimale uğramış olduğu görülmüştürü

Teferruattan sarfı nazar vilâyetimiz dahilinde emsaline nemune teşkil edecek bir köy yoktur. Bunun olmamasının sebebi de bu mühim işi başaracak kimselerin iş başına getirilememesi veya her köyde bu işi başaracak bilgin, yetkin, namuskâr ve aynı zamanda hükûmet otoritesini takip ve icra edecek ehliyetli kimselerin o köy dahilinde bulunamamasıdır.

Hasbel vazife bulunmuş olduğum köylerde bir kaç defa ihtilâh gürültülerine şahid oldum. Hatta bunların bazılarında dil kavgasından başlıyarak baş yarmak, silaha sarılmak, yahut taraf tarafa döğüşmek gibi vak'alar oldu "Kaş yaparken göz çıkarmak" kabilinden olan bu hâdiseleri mahkemelere aksetti.

Halbuki: Daha biz, köylü hukukunu koruyacak adamı seçerken bile döğüşe, nizaha kalkışıyoruz.

Gerçi intihap işleri arasında diğer teşekküllerde de bu gibi hâdiseler eksik olmamışsa da köylerdeki vak'alerin resmi dairelerî haddinden ziyade meşgul ettikleri ve o olacak bu olmayacak davası ile taraf, taraf gelerek hükûmet kapılarında günlerce bekledikleri, beyhude paralar sarfettikleri müşahe olunmuştur.

Köy ihtiyar meclisi seçimini bilmiyenimiz yoktur. Fakat bence köy muhtarları [intihab ile değil imtihan ile] olmalıdır. Yani: Bir intihab devresi sonunda köy muhtarlıklarına imtihan açılmalı, o köyden talip olanlar varsa imtihan edilmeli yoksa vilâyet veya kazalarca imtihanda muvaffak olmuş kimseler tayin edilmelidir. Bu iş bittikten sonra yeni muhtarın nezareti altında halk tarafından fuzulu mu kadar aza seçilmelidir.

Bunun sebebine gelince: köy muhtarları, hem halkın hükûmet merkezine karşı mümessili, hemde hükûmet işlerini halk üzerinde tatbik edecek olan bir hükûmet memuru mesabesindedir. Diğer bakımdan başlı başına bir bütçesi olan vâsiğ selâhiyetli reyinde hür ve müstekil küçük bir hükûmetin kendisidir de. Bunlar, umumi devlet kanunlarına tâbiğ olarak icrayı ahkâm etmekle beraber, bazı işlerde de kanun hükmünü alan köy an'anelerine göre de kararlar ittihaz edebilirler.

İşte böyle büyük ve nazik ve aynı zamanda salâhiyet ve mes'uliyeti ağır olmakla beraber devlet otoritesinin millet hukukunun can damarını elinde tutacak bir adam nasıl ve ne leyakatte olmak lâzım geldiğini düşünecek olursak

Sonu iç sayfada

R. Korkut Oğulcü

Çocuk Esirgeme Kurumu Azalık taahhüdünüzü ödeyiniz

Memleketimizin biricik hayır ve şefkat yurdu olan çocuk esirgeme kurumuna bir çok muhterem zevat tarafından taahhüd edilen yıllık aza ücretlerini kurum veznesine göndermekle, orada bakılan kimsesiz yavruların duasını almış ve o vicdan istirahatı içinde bulunacaksınız.

Bu güzel hayır yuvasını daima düşünelim, yardımlarımızı esirgemiyelim.

Belediye Reisi Vekilliğini tasdik

Belediye reis vekili bay Cemil Ülgenin reisliklerî dahiliye vekâletince tasdik kılınmıştır.

İskelemiz Yapılıyor...

Tâmir edilmeğe başlanan iskelemiz bir fırtınalı zamanda dalgalar arasında

Senelerdenberi hepimizin beklediği bu haberi sevinçle veriyoruz. Güzel Giresonumuza yeni bir kıymet daha ilâve olunuyor. Her Giresonlunun kalbinde bir dert halini alan iskele meselesi bu defa devlet Limanları Umum Müdürlüğünün ayırdığı 10 bin liralık tahsisatla halledilmiş olacaktır. Bu hususta faaliyete başlamak üzere iki dalgıç ve fen memurları ile 2800 çuval su çimentosu ve diğer malzeme gelmiştir.

Hepimizin bildiği, iskelenin önündeki beton lok parçalanacak ve bu suretle yüklü mavnaların delinmesine meydan verilmiyecek, iskelenin önü derinleşecek ve dalgaların yarılmasından husule gelen içerdeki çalkandı olmıyacaktır.

Bundan başka iskelemizin üzerindeki boş yerler dolacak, harap kısım tamir edilecek ve iskelenin üzeri düzlenecektir. Azda olsa bu faaliyet şayanı takdirdir. Bundan dolayı devlet limanları umum müdürlüğüne ve iskelemizin düzeltilmesi hususunda müteaddit teşebbüslerde bulunan Gireson deniz yolları acentalığına bütün Giresonlular namına teşekkür ederiz.

Satış Kooperatifleri Ortak Mallarını 40 kuruşa alıyor...

Fındık tarım satış kooperatifleri birliğinin hayırlı barem kararı derhal kooperatiflere tebliğ edilmiş bulunmaktadır.

Verilen karara göre Ortakların getirecekleri kabuklu fındıkların kilosu 40 kuruşdan alınarak kendilerine yüzde 75 kuruşu avans olarak verilecektir.

Serbest müdahale mübayaasına henüz başlanmamıştır.

Sovyet - Alman Harbi

Almanlar ilerliyor ...

Hitler Karargâhını Okranyaya nakletti

Berlin 15 a.a. — Düşman kuvvetlerini takib ederken ilerleyen Alman, Romen, Macar ve İtalyan teşekküllerinin vaziyeti hakkında garbi Okranya müdafaasının tamamen yıkılması gecikmiyecektir.

Odesa Romen kıt'aları ve Nikolayef de şark ve garbden Alman ve Macar teşekküleri tarafından sarılmıştır.

Mühim mikdarda düşman kuvvetlerinin imhası muhakkak görülmekdedir.

Dinyepere karşı ilerlemekde olan serig Alman kıt'aları madenleri zengin olan Kriboro mıntakasını işgal etmişlerdir.

Bu mıntakada her sene en yüksek evsafda 19 milyon tondan fazla demir istihsal edilmektedir.

Bu suretle Sovyetler Birliği demir istihsalatının yüzde 61 ni kaybetmiş ve harp malzemesi imalâtı bakımından çok ehemmiyetli bir darbeye uğramış bulunmakdadır.

Londradan bildirildiğine göre Hitler karargâhını Okranyaya nakletmişlerdir.

Alman devlet adamlarının Okranyada toplanmış olmaları Okranya muharebesi hakkında mühim beyanatın yapılmasına alâmet telâkki edilmekdedir.

Yine berlinden verilen diğer Alman tebliğine nazaran Okranyada Alman, Romen kıt'aları düşmanı takip ederek

Sonu iç sayfada

Albay

Merzifona Atandı

Garnizon Komutanımız sayın Albay Abdülkadir Can Merzifonda daha yüksek bir mevkie tayin edilmiştir.

Gireson garnizonu komutanlığına ise Merzifondan Albay Ömer Tetik tayin edilmiştir.

C.H.P. Toplantısı

Cumhuriyet halk partisi vilâyet idare heyeti çarşamba günü mutat toplantısını yaparak birikmiş işler üzerinde görüşmüşlerdir.

İlânı Aşk Saatim

17 Ağustos saat 20

Milli şair Behçet Kemal Çağlar'ı yarın akşam dinleyiniz...

Karadeniz kıyılarını, kâh açıkda vapurla- kâh yakından motor ve kayıkla, kâh sahil yollarından otomobil ve atla dolaşdıkdan sonra; içime tamı sindirmiş, bağrıma tam basmışdım. Artık oralarını haritadan görerek, tarih ve coğrafyadan öğrenerek değil, bilerek, tanıyarak, benimseyerek seviyorum. artık vatanın o parçası da harita olmaktan çıkmış, gözümün önünde canlanmıştı. Artık Karadeniz kıyısındaki bir değirmi tepe ve bir kıvrak kamayı, ölürcesine sevdiğim müstesna ve mukaddes vücutların omuz başları ve gamzeleri gibi hayalimde yer alabiliyor ve hatırladığım anlarda içimi ürpertiyordu.

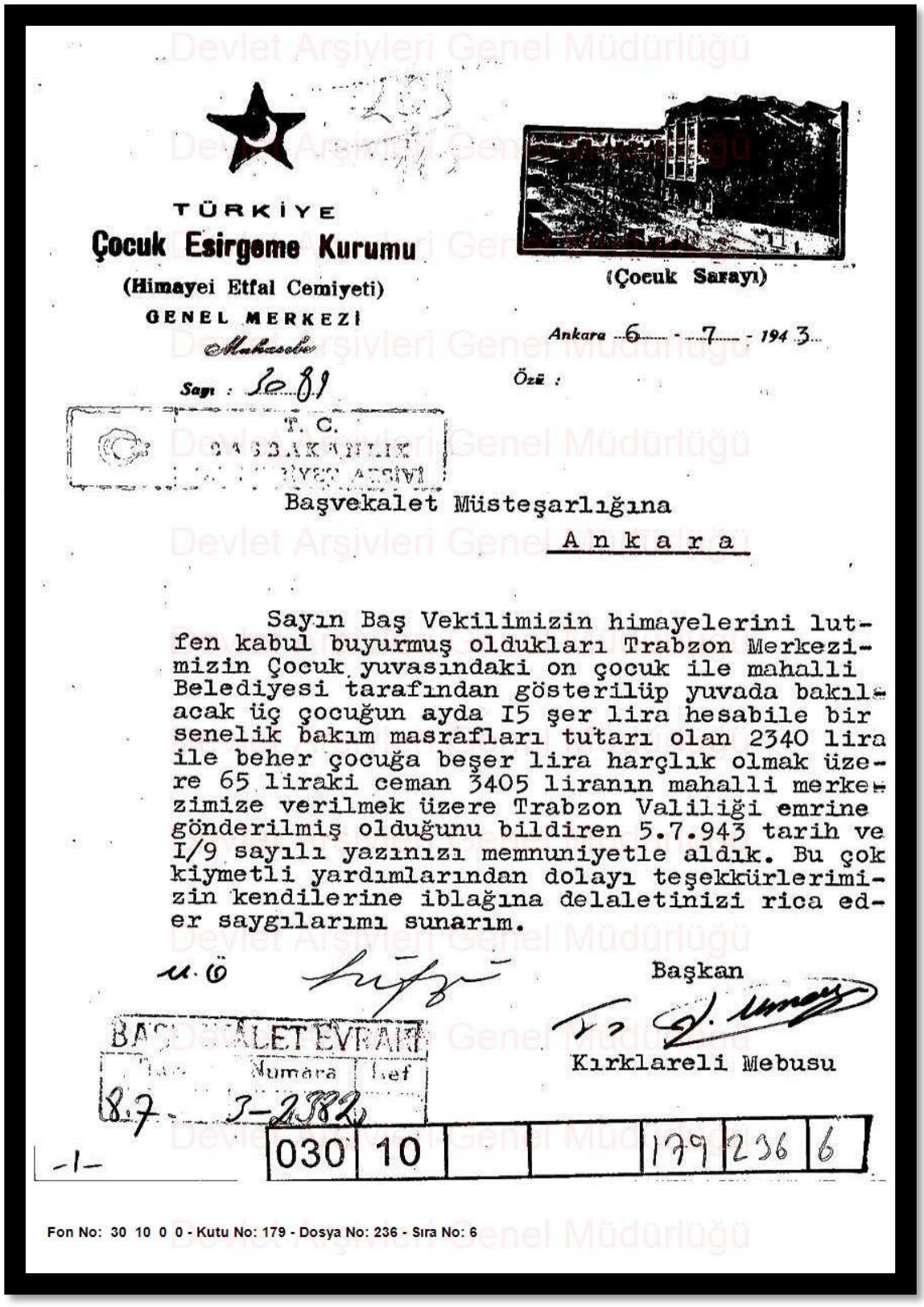
Oraları nasıl ve niçin sevdiğimi, oraların dağlarına ve taşlarına yapılabilecek, o seyrine doyamadığım gözler gibi güzel ve içimde canlı yeşil koytuluklarına, o hafızama nakşettiğim halk türküleri gibi duru ve âhenkli, küçük ve atılgan sularına sinebilecek bir sesle anlatayım isteyorum; bu, ancak radyodan dağılacak bir ses olabilirdi.

Nihayet bu emelime kavuşdum. Nihayet; bir aşağın üstü, radyodan, Karadeniz kıyılarına sesleneibileceğim. Trebolu, denize ayaklarını daldırmış olarak; Beşkübüzü, yeşil beşiğinden başını doğrultarak; Gireson, Ayvasıl koyundaki kendi aksini bayran bayran seyredip bayramlığına bir daha bak vererek beni dinliyebilecek...

İçim içime sığmıyor. o günü sabırsızlıkla bekleyorum. Sevgilime ilânı aşk edeceğim gün yakın: 17 Ağustos günü saat 20 de, Karadeniz kıyılarına duyduğum derin ve temiz aşkı, herkesin huzurunda, coşa coşa, övüne övüne anlatacağım.

B. K. Çağlar

B.23: 16 Ağustos 1941 tarihli Yeşilgiresun Gazetesi'nde çıkan habere göre; Giresun İskelesi'nin yapılacağı belirtilmiştir. (Milli Kütüphane Gazete Arşivi)

TÜRKİYE
Çocuk Esirgeme Kurumu
(Himayei Etfal Cemiyeti)
GENEL MERKEZİ
Muhasebe

(Çocuk Sarayı)

Sayı : 1081 Özü :

Ankara 6 - 7 - 1943

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Başvekalet Müsteşarlığına
Ankara

Sayın Baş Vekilimizin himayelerini lutfen kabul buyurmuş oldukları Trabzon Merkezimizin Çocuk yuvasındaki on çocuk ile mahalli Belediyesi tarafından gösterilüp yuvada bakılacak üç çocuğun ayda 15 şer lira hesabile bir senelik bakım masrafları tutarı olan 2340 lira ile beher çocuğa beşer lira harçlık olmak üzere 65 liraki ceman 3405 liranın mahalli merkezimize verilmek üzere Trabzon Valiliği emrine gönderilmiş olduğunu bildiren 5.7.943 tarih ve I/9 sayılı yazınızı memnuniyetle aldık. Bu çok kiymetli yardımlarından dolayı teşekkürlerimizin kendilerine iblağına delaletinizi rica eder saygılarımı sunarım.

u.ö

Başkan
Kırklareli Mebusu

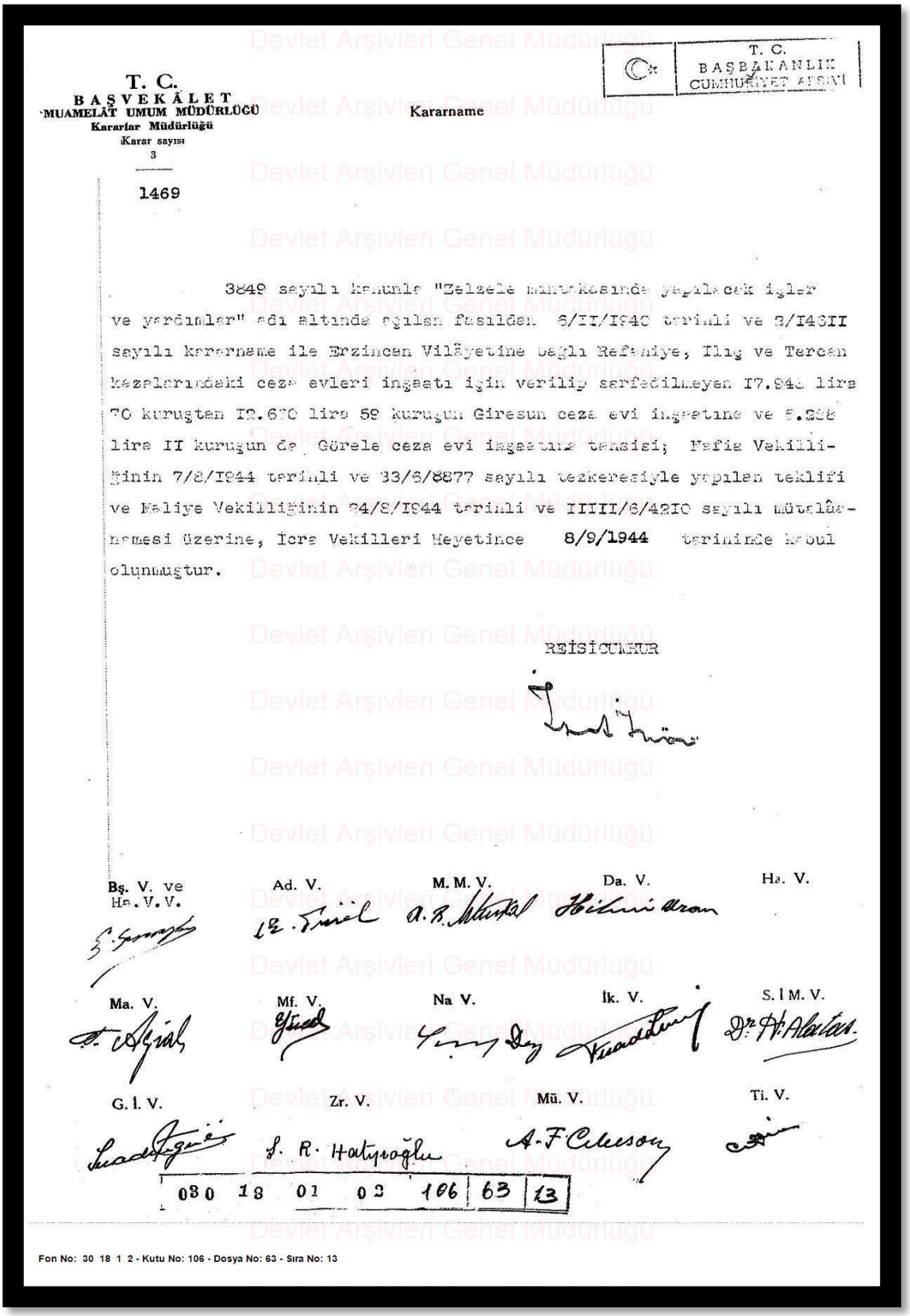
BAŞVEKALET EVRAK
Tarih Numara Ref
8.7 3-2382

-1-

030 | 10 | | | 179 | 236 | 6

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 179 - Dosya No: 236 - Sıra No: 6

B.24: 6 Temmuz 1943 tarihli Çocuk Esirgeme Kurumu'ndan gönderilen belgede, Trabzon Vilâyeti merkezindeki çocuk yuvasındaki 10 çocuk ile Trabzon Belediyesi tarafından gösterilen 3 çocuğa 15'er lira hesabıyla bir senelik bakım masrafları tutarı olan 2.340 lira ile beher çocuğa 5'er lira harçlık olmak üzere 65 lira ceman 3.405 liranın Trabzon Valiliği'ne gönderilmiştir. (BCA)

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3
1469

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Kararname

3849 sayılı kanunla "Zelzele mıntıkasında yapılacak işler ve yardımlar" adı altında açılan fasıldan 6/II/1940 tarihli ve 3/14311 sayılı kararname ile Erzincan Vilâyetine bağlı Refahiye, Ilıç ve Tercan kazalarındaki ceza evleri inşaatı için verilip sarfedilmeyen 17.943 lira 70 kuruştan 12.670 lira 59 kuruşun Giresun ceza evi inşaatına ve 5.288 lira 11 kuruşun da Görele ceza evi inşaatına tahsisi; Nafia Vekilliğinin 7/8/1944 tarihli ve 33/6/8877 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi ve Maliye Vekilliğinin 24/8/1944 tarihli ve 11111/6/4210 sayılı mütalâanamesi üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 8/9/1944 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCUMHUR

Bş. V. ve Ha. V. V. | Ad. V. | M. M. V. | Da. V. | Ha. V.

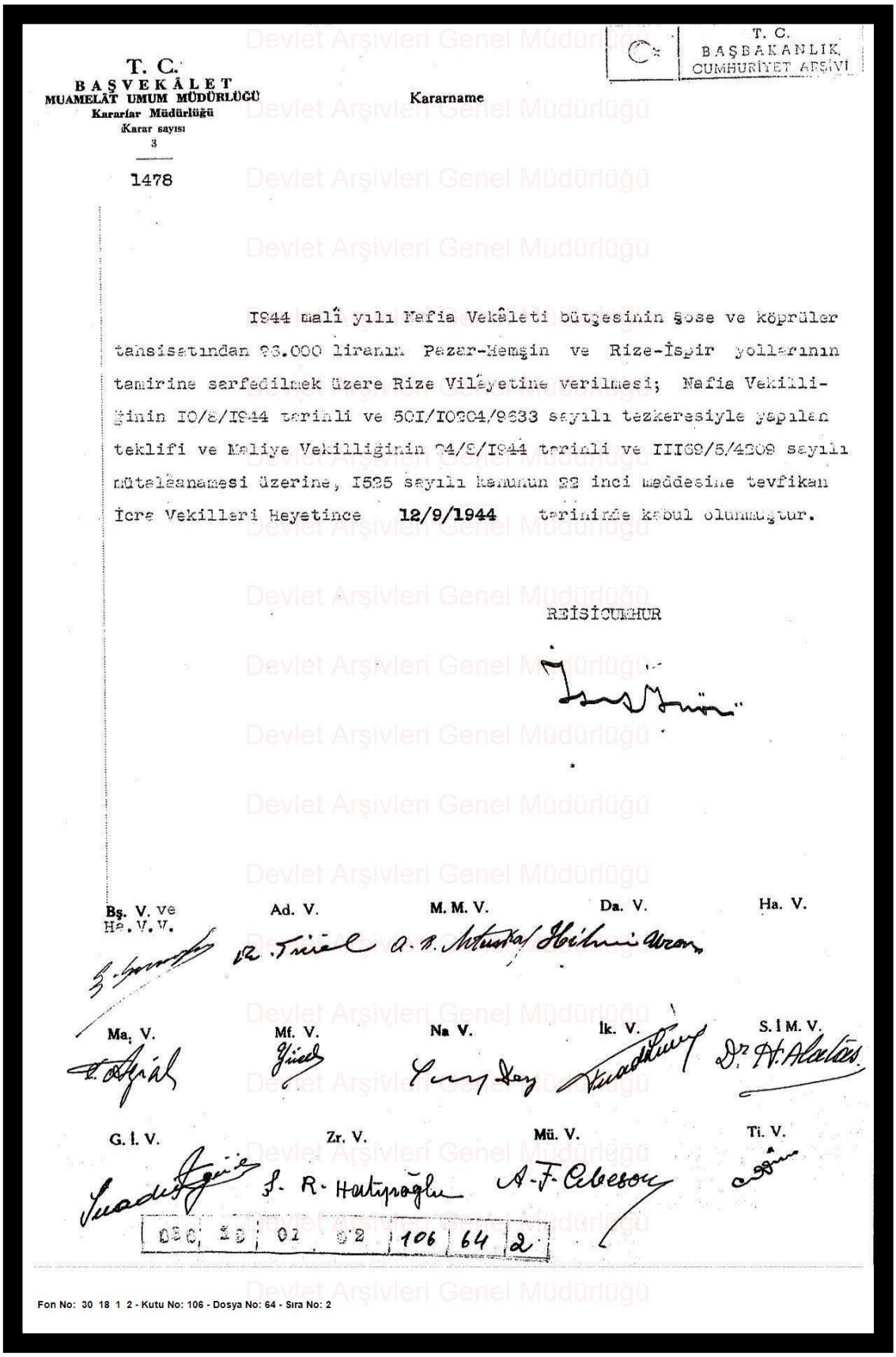
Ma. V. | Mf. V. | Na V. | İk. V. | S. İ M. V.

G. İ. V. | Zr. V. | Mü. V. | Ti. V.

030 18 01 02 106 63 13

Fon No: 30 18 1 2 - Kutu No: 106 - Dosya No: 63 - Sıra No: 13

B.25: 8 Eylül 1944 tarihli belgeye göre 3849 sayılı *"Zelzele Mıntıkasında Yapılacak İşler ve Yardımlar Kanunu"* gereğince 17.943 liranın Giresun Cezaevi inşaatına, 5.288 liranın da Görele Cezaevi inşaatına tahsisi Nafia Vekâleti tarafından kabul edilmiştir. (BCA)

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3

1478

Kararname

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

1944 malî yılı Nafia Vekâleti bütçesinin şose ve köprüler tahsisatından 93.000 liranın Pazar-Hemşin ve Rize-İspir yollarının tamirine sarfedilmek üzere Rize Vilâyetine verilmesi; Nafia Vekilliğinin 10/8/1944 tarihli ve 501/10804/9633 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi ve Maliye Vekilliğinin 04/9/1944 tarihli ve III69/5/4209 sayılı mütalâanamesi üzerine, 1525 sayılı kanunun 22 inci maddesine tevfikan İcra Vekilleri Heyetince **12/9/1944** tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCUMHUR

Bş. V. ve Hə. V. V. | Ad. V. | M. M. V. | Da. V. | Ha. V.

Ma. V. | Mf. V. | Na V. | İk. V. | S. İ M. V.

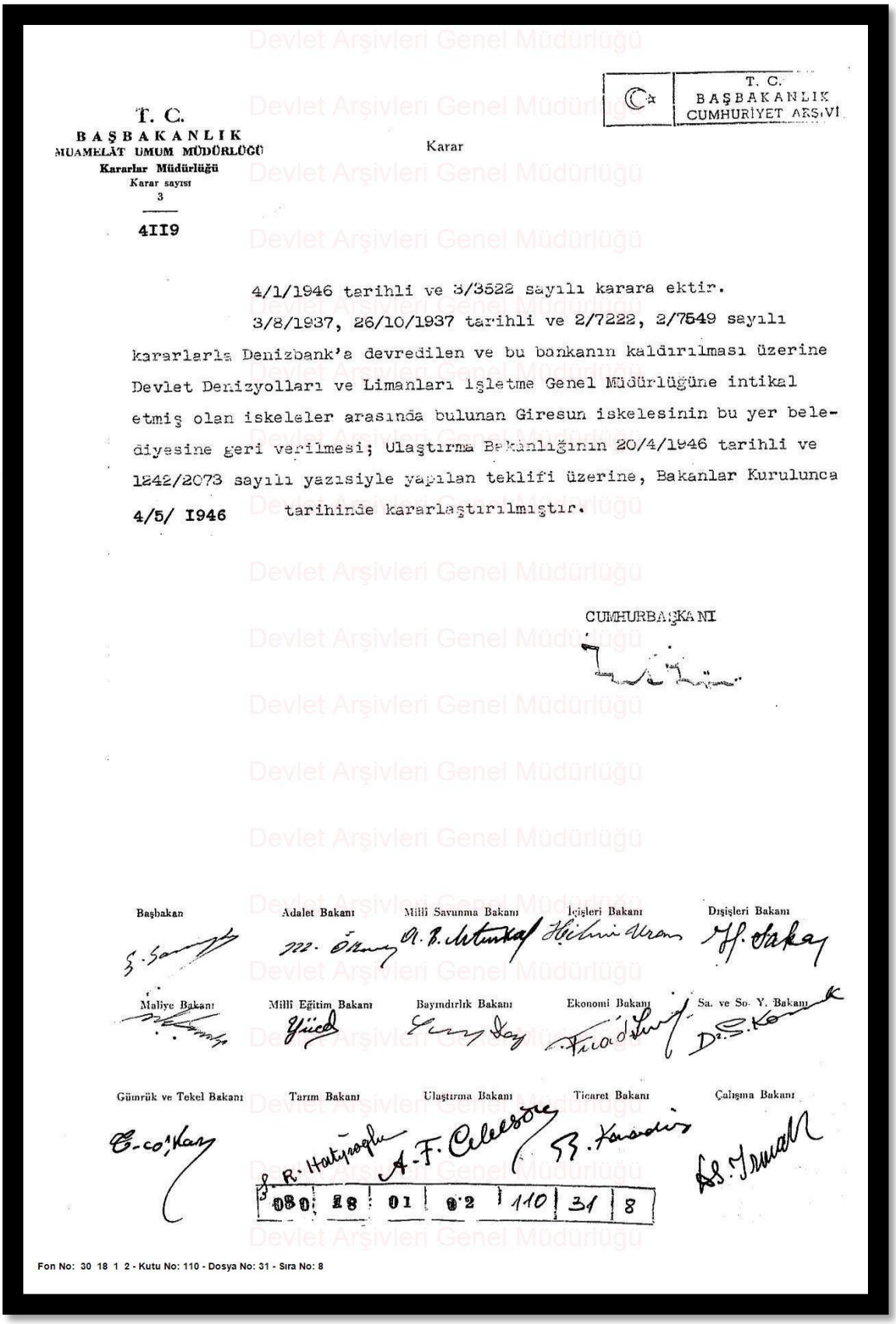
G. İ. V. | Zr. V. | Mü. V. | Ti. V.

S. R. Hatipoğlu

DBC 10 01 02 106 64 2

Fon No: 30 18 1 2 - Kutu No: 106 - Dosya No: 64 - Sıra No: 2

B.26: 12 Eylül 1944 tarihinde kabul edilen belgeye göre Rize Vilâyeti'nin Pazar-Hemşin ve Rize-İspir yollarının tamirine harcanmak üzere Rize Vilâyeti'ne 93.000 lira verilmesi karara bağlanmıştı. (BCA)

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3
4II9

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Karar

4/1/1946 tarihli ve 3/3522 sayılı karara ektir.

3/8/1937, 26/10/1937 tarihli ve 2/7222, 2/7549 sayılı kararlarla Denizbank'a devredilen ve bu bankanın kaldırılması üzerine Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Genel Müdürlüğüne intikal etmiş olan iskeleler arasında bulunan Giresun iskelesinin bu yer belediyesine geri verilmesi; Ulaştırma Bakanlığının 20/4/1946 tarihli ve 1242/2073 sayılı yazısiyle yapılan teklifi üzerine, Bakanlar Kurulunca 4/5/ I946 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

Başbakan | Adalet Bakanı | Milli Savunma Bakanı | İçişleri Bakanı | Dışişleri Bakanı

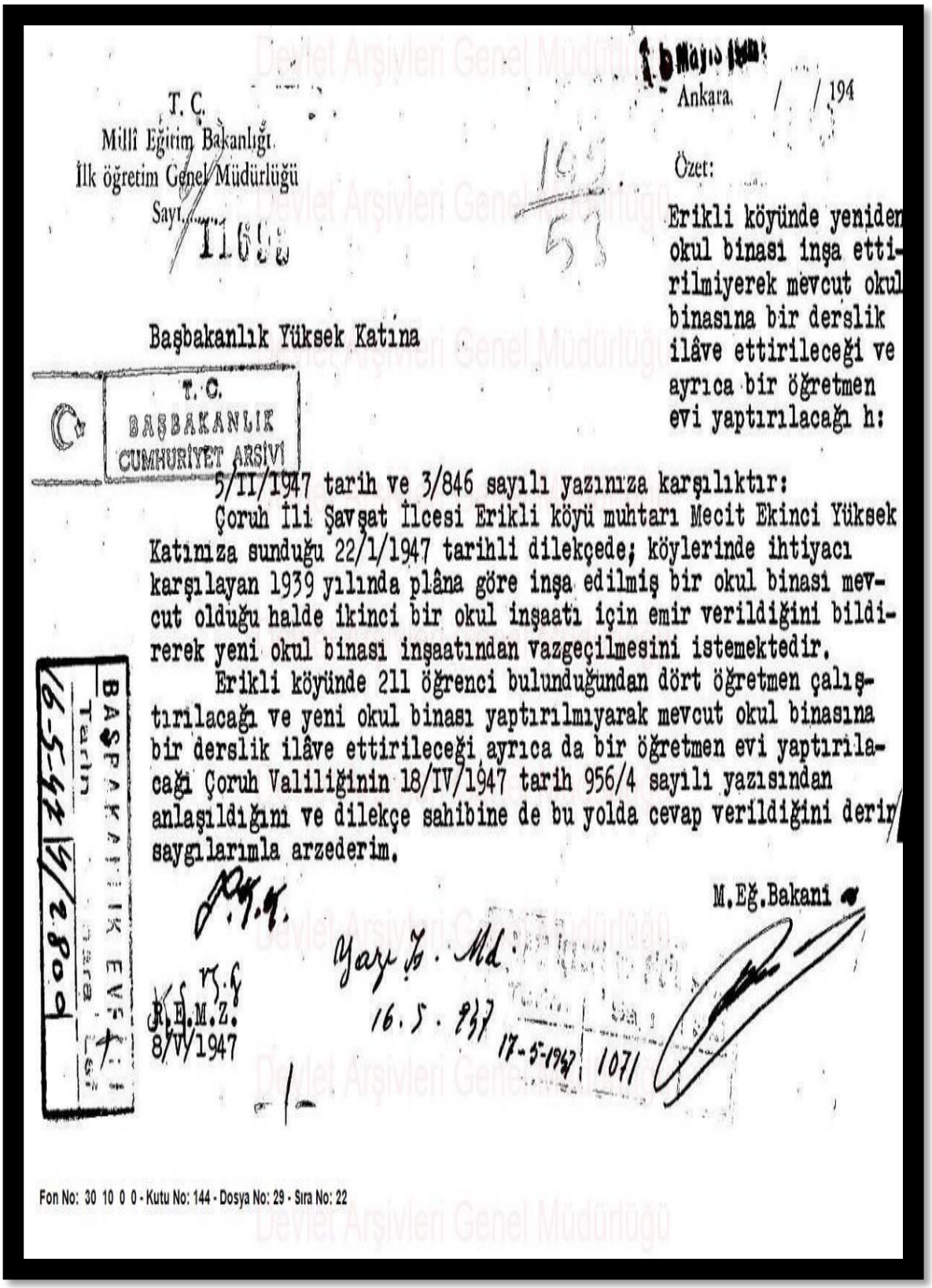
Maliye Bakanı | Milli Eğitim Bakanı | Bayındırlık Bakanı | Ekonomi Bakanı | Sa. ve So. Y. Bakanı

Gümrük ve Tekel Bakanı | Tarım Bakanı | Ulaştırma Bakanı | Ticaret Bakanı | Çalışma Bakanı

030 | 18 | 01 | 02 | 110 | 31 | 8

Fon No: 30 18 1 2 - Kutu No: 110 - Dosya No: 31 - Sıra No: 8

B.27: 4 Mayıs 1946 tarihli belgede Denizbank'a devredilen ve sonrasında bu bankanın kapatılmasıyla boşa çıkan Giresun İskeselesi'nin Giresun Belediyesi'ne geri verilmesi hakkında karar alınmıştı. (BCA)

T. C.
Millî Eğitim Bakanlığı
İlk öğretim Genel Müdürlüğü
Sayı: 1162

10 Mayıs 194
Ankara / / 194

Özet:
Erikli köyünde yeniden okul binası inşa ettirilmiyerek mevcut okul binasına bir derslik ilâve ettirileceği ve ayrıca bir öğretmen evi yaptırılacağı h:

Başbakanlık Yüksek Katına

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

5/II/1947 tarih ve 3/846 sayılı yazınıza karşılıktır:
Çoruh İli Şavşat İlcesi Erikli köyü muhtarı Mecit Ekinci Yüksek Katınıza sunduğu 22/1/1947 tarihli dilekçede; köylerinde ihtiyacı karşılayan 1939 yılında plâna göre inşa edilmiş bir okul binası mevcut olduğu halde ikinci bir okul inşaatı için emir verildiğini bildirerek yeni okul binası inşaatından vazgeçilmesini istemektedir.
Erikli köyünde 211 öğrenci bulunduğundan dört öğretmen çalıştırılacağı ve yeni okul binası yaptırılmıyarak mevcut okul binasına bir derslik ilâve ettirileceği ayrıca da bir öğretmen evi yaptırılacağı Çoruh Valiliğinin 18/IV/1947 tarih 956/4 sayılı yazısından anlaşıldığını ve dilekçe sahibine de bu yolda cevap verildiğini derin saygılarımla arzederim.

M.Eğ.Bakanı

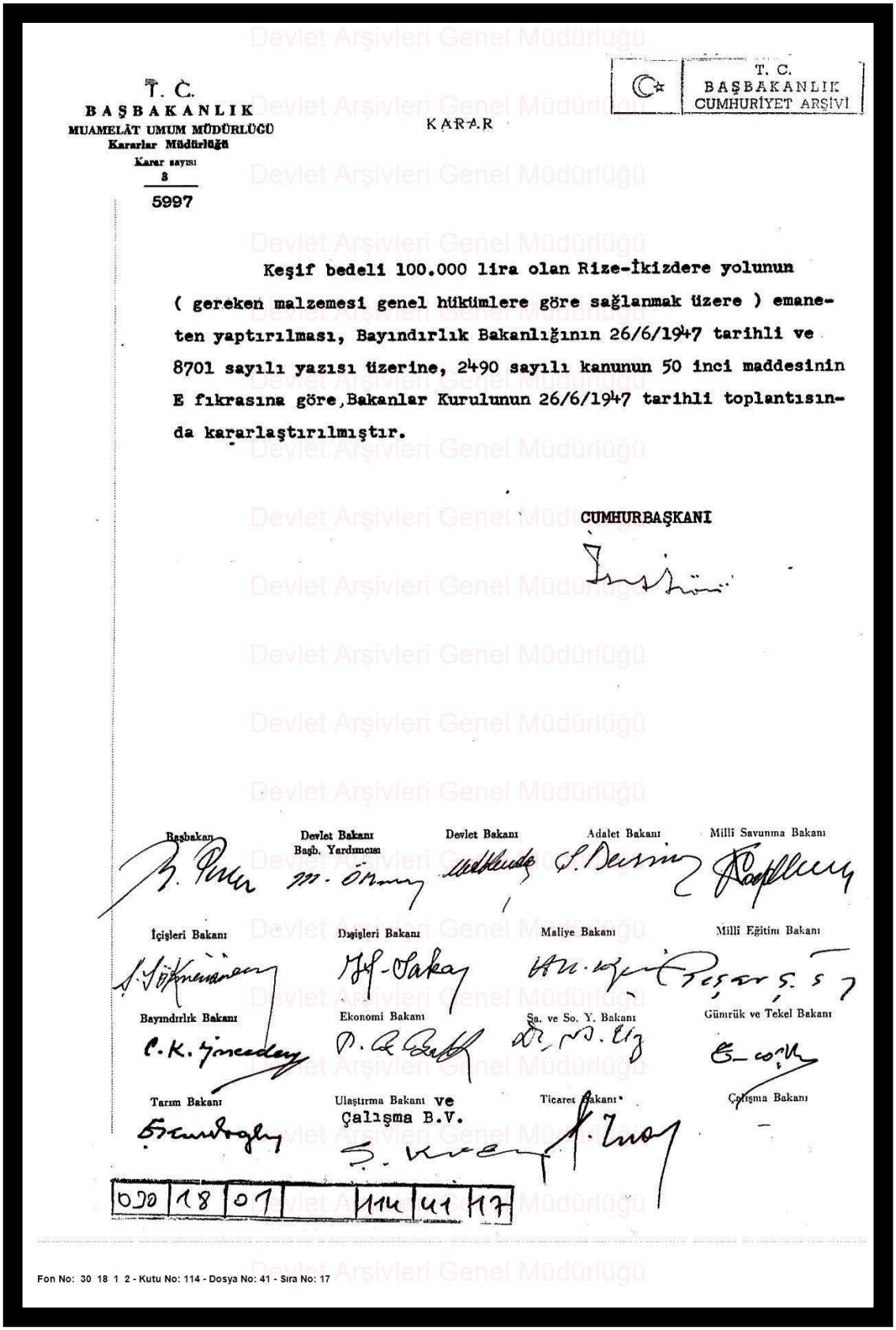
BAŞBAKANLIK EVRAK
Tarih 16-5-47
Sayı 2808

R.E.M.Z.
8/V/1947

Yazı İş. Md.
16.5.947
17-5-1947 1071

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 144 - Dosya No: 29 - Sıra No: 22

B.28: 10 Mayıs 1947 tarihli belgede Çoruh Vilâyeti Şavşat Kazası Erikli Köyü'nde yeniden okul binası inşa ettirilemeyerek mevcut okul binasına bir adet derslik eklenerek eğitim öğretime devam edileceği, ayrıca bir öğretmen evi yaptırılacağı belirtilmiştir. (BCA)

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
8
5997

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

KARAR

Keşif bedeli 100.000 lira olan Rize-İkizdere yolunun (gereken malzemesi genel hükümlere göre sağlanmak üzere) emaneten yaptırılması, Bayındırlık Bakanlığının 26/6/1947 tarihli ve 8701 sayılı yazısı üzerine, 2490 sayılı kanunun 50 inci maddesinin E fıkrasına göre, Bakanlar Kurulunun 26/6/1947 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

Başbakan | Devlet Bakanı Başb. Yardımcısı | Devlet Bakanı | Adalet Bakanı | Milli Savunma Bakanı

İçişleri Bakanı | Dışişleri Bakanı | Maliye Bakanı | Milli Eğitim Bakanı

Bayındırlık Bakanı | Ekonomi Bakanı | Sa. ve So. Y. Bakanı | Gümrük ve Tekel Bakanı

Tarım Bakanı | Ulaştırma Bakanı ve Çalışma B.V. | Ticaret Bakanı | Çalışma Bakanı

030 | 18 | 07 | | 114 | 41 | 17

Fon No: 30 18 1 2 - Kutu No: 114 - Dosya No: 41 - Sıra No: 17

B.29: 26 Haziran 1947 tarihli toplantıda kararlaştırılan Rize-İkizdere yolunun keşif bedeli 100.000 lira olarak belirlenmiş ve yolun emaneten yaptırılması karara bağlanmıştı. (BCA)

İdare yeri :
TRABZON - UZUNSOKAK
No . 21
Telgraf: Trabzon Gazetesi
Sıra No. 227
İkinci Yıl
360 Nusha itibariyle
Yıllık Abonesi [1800] Krş.

TRABZON

ŞİMDİLİK SALI PERŞEMBE CUMARTESİ GÜNLERİ ÇIKAR SİYASİ GAZETE

CUMARTESİ
26
TEMMUZ 1947
5 Kuruş

Nümüne hastanesinin, Sağlık Bakanının nutuklarile yapılan açılış töreni,

Trabzona Tarihî Günlerinden Birini Daha Yaşatmıştır.

250 yataklı Numune hastanemizin açılış töreni perşembe günü yüzlerce halkın hazır bulunması ve sağlık Bakanı Dr. Behçet Uzun bir nutku ile açılmıştır. Törende Erzurumdan itibaren sağlık Bakanına refakat eden Üçüncü Genel Müfettişimiz Osman Sabri Adal, Vali Salim Günday, Rize valisi, General Naci Altuğ, şehrimizde bulunan milletvekilleri, Bayazit milletvekili Halit Bayrak, Rize milletvekili Doktor Fahri Kurtuluş, şehrimiz Belediye başkanı ve doktorları, Anadolu ajansı umum müdürü Muvaffak Sunal, çocuk mütahassısı Profesör Ekştayn, Hukuk Fakültesi Dekanlarından Hıfzı Veldet ve bütün daireler, müesseseler ve teşekküller müdürleri ve başkanları, gazeteciler de hazır bulunmuşlardır. Törene evvelâ bandonun çaldığı İstiklâl" marşile başlanmıştır. Sağlık Bakanının sıhhat teşkilâtımıza ait geniş görüşlü açış nutukları takdirlerle ve alkışlarla karşılanmış ve bundan sonra kurdelâ kesilerek binaya girilmiştir.

Sağlık bakanı, tek bir toz bulmaya imkân olmayan, pırıl pırıl parlayan hastaneyi, yatak ve ameliyathanesinden deposuna, mutbağına kadar gezmiş, tetkik etmiştir. Birer kaşık alınan yemeklerin bütün maddelerinin iyi cinsten ve nefis oldukları görülmüştür.

Sağlık Bakanının bütün tetkikleri sırasında Başhekim Operatör Ziver Mestçioğlu icabeden izahatı vermiştir. Hastane bütün kadrosu ile hassasiyet kesilerek gezenleri iyi karşılamışlar ve bu görülmemiş izdihama rağmen bir tek falso kaydedilememiştir.

Başta Operatör Ziver Mestçi olmak üzere hastanenin genç ve kudretli doktor kadrosuna karşı takdir duyguları izhar edilmiştir. Muazzam binanın üst katında misafirlere pasta ve limonata ikram edildikten sonra sağlık bakanı başhekim odasında bir müddet dinlenmişlerdir. Burada hastanenin ücretli yatak kısmından alınan 10 liranın azaltılması görüşülmüş ve fiyatların indirilmesi muvafık görülmüştür.

Aynizamanda hasta kabulünde hastaneler talimatnamesinin birtakım formalitelere tabi tutularak hastaları müşkül durumlara sokan bazı maddeleri üzerinde değişiklik yapılması hususunun nazara alınacağını sağlık bakanımız hazır bulunanlara söylemiştir. Bu görüşmeleri müteakip bakan şerefine Belediye tarafından sahil gazinosunda verilen öğle yemeğine gidilmiştir. Öğle yemeğinden sonra zefanosa çıkılmış ve Behçet Uz köylüler arasına katılarak hasbihallerde bulunmuştur.

Limanımızda bulunan bakır şilebile tetkik yolculuklarına devam eden sayın bakan iskelede üçüncü genel müfettişimiz Osman Sabri Adal, Vali, Genaral, Milletvekilleri, doktorlar ve gazeteciler tarafından uğurlanmışlardır.

Behçet Uz açılış töreninden önce il makamını, Partiyi, Askeri komutanlığı, Belediyeyi, Halkevini, Verem dispanserini, Askeri hastaneyi, Erkek sanat enstitüsünü ziyaret etmiştir.

Askerî hastanenin Nümüne Hastanesile birleşmek ihtimalleri bahis konusu olmuştur.

Doğu illerindeki tetkikleri hakkında intibalarını soran bir muharririmize sağlık bakanı Behçet Uz, sıhhî teşkilâtın dinamik bir halde işlediğinden mücadelenin, vazifelerin davayı anlıyanların elinde başarılmakta olduğunu söylemiştir.

Belediye ziyafetinde yemekten sonra hastanemizin mütehassıs, muktedir kadrosu ile ayrıca bir arada hasbihalde bulunan bakan Behçet Uz eksikler üzerinde karşılıklı konuşurlarken, Trabzon Hastanesini en mütekâmil bir hastane haline getireceğiz demiştir.

Behçet Uzun Nutku

Kahraman Trabzonlular,

Bir Sağlık Bakanı için, yurdun her köşesinde sağlık tesisleri kurmak ve kurulmuşları açıp işletmek, hudutsuz bir zevktir. Biz altı ay içinde, İstanbulda heybelide 200 yataklı bir çocuk doğum hastanesi, Bilecikte 50 yataklı bir memleket hastanesi, bugün de 250 yataklı Trabzon Nümüne Hastanesi Ebe ve hemşire okulunu açıyoruz.

Meydana getirilen bu güzel eser, Cumhuriyet Hükümetlerinin halk sağlığına ne kadar büyük bir önem ve değer verdiklerinin canlı ve mücessem bir abidesi olarak ebediyen yaşıyacaktır. Türk Vatanının bu kıymetli çevresinde oturan yurttaşlarımızın fedakârlıklarına lâyik verimli bir işleyişle daima onlar için çalışacak, onlar için hayırlı ve faydalı hizmetler görecektir. Hepimizin gönlünde yeri ve sevgisi büyük olan Trabzonlular arasında bulunup ta Atatürkün ilk ihtilâl ve inkılâp günlerindeki heyecanlı anlarını hartırlamamak imkânsızdır. Cumhurbaşkanımız aziz İnönü de, Trabzonda verdiği nutuklarında: ((Cumhuriyet Trabzona güzel eserlerini vermekten zevk duymuştur. Tasavvurda ve tatbikatta olan eserleri ise, daha ehemiyetli ve daha göz alıcı olacaktır. Trabzonun mamur vatanda parlak bir yeri olmasını özliyoruz.)) buyurmuşlardır. Bu kıymetli sözlerde, Trabzon için beslenen coşgun sevginin en tatlı akisleri vardır. Ben burada, Trabzonlu yurttaşlarımın hislerine tercüman olarak onların arasında bulunmanın sevinci içinde, aziz İnönüye temin edeyimki, şeref ve iftiharla dolu hayatlarının binbir bahtiyarlıkları arasında en tatlılarından biri, Başbakan iken başladıkları bu büyük ve modern hastanenin bugün açılmasile, halkta uyanan sonsuz şükran duygularıdır. İşte sayın Trabzonlular, yurdun genel sağlık işlerile sorumluluğunu umuzlarında taşıyan ben arkadaşımız da, yurdun her bakımdan sağlam olan bu topraklarında, milli savunmamızı arttıracak ve halk sağlığını geliştirecek bu gibi abideleri kuran ve meydana getirenlere karşı, derin minnet hisleri beslemekteyim. Bu yerlerdeki kalabalık ve çalışkan halkımızı, sağlam ve sıhhatli bir halde barındırmak ve yaşatabilmek için mutlaka böyle mükemmel sağlık tesislerine ihtiyacımız vardır. Bunlar ayni zamanda, civar illerdeki yurttaşlarımızı da uzak merkezlere kadar gitmek külfetinden kurtaracak bir mükemmelliğe süratle irişeceklerdir Bunların kalabalık bir halk ile meskün olması, milli savunma bakımından çok luzumlu ve önemlidir. Bu sebebten genel nufusu çoğaltmak için evelâ çocuk ölümlerini önlemek, verem, sıtma vesaire gibi hastalıkların tahribatını azaltmak, hastalıkların ıztırap ve dertlerini en çabuk bir şekilde gidermek, canlı, kuvvetli, neşeli ve gürbüz Türk nesilleri yetiştirmek, sağlık bakanlığının ciddiyetle ve ehemiyetle üzerinde durduğu ve çalıştığı işlerdendir.

Ekonomi, tarım, kültür ve sağlık alanlarında doğu illerimiz için düşündüğümüz ilerlemeler ve tasarladığımız gelişmeler, gerçekleştiği zaman bu feyizli ve mubarek topraklardaki ateşin zekâlı ve sağlam bünyeli Türk çocuklarının, vatana yapacakları işler ve hizmetler pek büyük olacaktır.

Sevgili Trabzonlular

Hepiniz bilirsinizki, her işin başı sağlıktır. Bunu binlerce yıl evvel böyle güzel veciz olarak söyliyen atalarımız, bilginin, medeniyetin, yurt, savunmasının, yani ister fert ve ister cemiyet olarak girişilecek her işte en büyük âmilin sağlık olduğunu anlamışlardır. İşte bunun içindirki, henüz genç olan yeni Türk devleti, ilk doğduğu günlerden başlıyarak sağlık davasını esas dava diye ele almıştır. Vatanı ve millî istiklâli, sağlam kollar ve göğüsler korur. İlmi ve medeniyeti, sağlam başlar ve vucutlar kurar ve yükseltir. Bütün milletçe buna inandığımız ve bu imanımızı memleket hayatında uyguladığımız gün, temel meselelerimizden biri kendiliğinden halledilmiş olacaktır.

Sağlık davası, bir devlet davası olduğu kadar bir millet davasıdır da. Bu davayı basit, fakat çok önemli iki cümle halinde ifade etmek mümkündür. Sağ vatandaşı hasta etmemek, hasta vatandaşı çabuk iyi ederek cemiyetteki vazifesi başına göndermek... Bu işi yapacak olanlar, takdir edersinizki, sağlık elemanları ve hastahanelerdir. Genç Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan bugüne kadar geçen zaman içinde, hastane bakımından birçok işler gördü, birçok hastaneleri kötü ve geri durumlardan kurtararak, görevlerini, ve hizmetlerini daha iyi yapabilecek hale getirdi. Bugün açmaktan derin bir zevk ve haz duyduğum bu yeni hastane de, söylediğim çalışma zincirlerinin yeni ve büyük bir halkasıdır.

Bu güzel şehrimizde, bundan önce 50 yataklı kifayetsiz bir hastane vardı. Bugünse 250 yataklı yepyeni bir hastane açıyoruz. Bunu açarken, eski hastane binasını da yeni bir sağlık müessesesi olarak kullanmayı düşündük. İl özel idaresi, bunu bir Verem hastanesi haline getirmiye karar vermiştir. Başka illere de misal olmasını candan özlediğim ve dilediğim bu güzel ve çok yerinde teşebbüsün yakında gerçekleşeceğini size müjdeleyebilirim. Bu suretle Trabzon zaten mevcut olan verem dispanseri ve bugün kavuştuğu 250 yataklı tam teşekküllü Numune hastanesi, hemşire ve ebe okulu, yakında açılacak olan verem

- Sonu sayfa 2 de -

Osman Sabri Adal

Sağlık Bakanile şehrimize gelen Üçüncü Genel Müfettişimiz Sayın Osman Sabri Adalın tekrar avdet etmek üzere bugünlerde Erzuruma hareket edecekleri haber alınmıştır.

B.30: 26 Temmuz 1947 tarihli Trabzon Gazetesi'nde çıkan habere göre; Trabzon Numune Hastanesi'nin açılışı Sağlık Bakanı Dr. Behçet Uz'un katılımlarıyla gerçekleştirilmiştir. (Milli Kütüphane Gazete Arşivi)

ORMANCI
Gazetesi

Orman sadece ekonomik bir mevzu değil, bir ülkenin vatan olmasının ilk şartı ve vatanın insan barındırma kabiliyetinin doğrudan doğruya ölçüsüdür.
Devlet Nüfusu
Şevket Raşit Hatipoğlu

Yıl : 1 Sayı : 1 — 1 / Ocak / 949 — Giresun'da şimdilik ayda bir çıkar — Fiatı : 15 Krş.

ORMANLARIMIZIN DURUMU

İsveç'li Profesör Manfret Naslund diyor ki:

Türkiye'deki ormanların durumunda görülen en bariz vasıf tahrip edilmiş çok geniş orman sahalarının mevcudiyetidir

Niçin Çıkıyoruz

Ormanların ve ormancılığın memleket efkârında icap ettiği kadar bilinmediği muhakkaktır. Bu gün en ehemmiyetsiz mevzularda pek çok bilgiye sahip olmamıza rağmen, her sınıf halk arasında ormanlarımız için malumata sahip olanlar enderdir.

İlk bu sahadaki kabahati evvela ormancılarda görüyoruz. Ormancı her şeyden evvel eline teslim edilmiş olan ormanları mal sahibine (millete) tanıtmak ve muntazaman hesap vermek mecburiyetindedir. Bu öyle bir mecburiyettir ki, resen mal sahibi olan milletin, ormancıdan her günkü durumu sorması lâzımdır. Bu sorulmadığı takdirde ormancı her gün kendiliğinden hesap verecektir. Ve bu koskoca milli servetin ihyası için lüzumlu görecegi maddi manevi bütün ihtiyaçların temini-nini isteyecektir. Memleketin bütün fertlerinin ormancı ile fikir birliği etmesi vatanın hal ve istikbali için zaruridir.

İşte biz bu küçük gazetemizle koskoca bir memleket davası için çığ önüne atılan kar tanesi gibiyiz.

Uğrunda her şeyimizi feda ettiğimiz mukaddes orman davası için Allahın ve meslektaşların maddi manevi yardımlarına sığınarak ortaya çıkıyoruz. Çalışmak bizden muvaffakiyet Allahtan.

Aziz meslektaş! Bu gazete evvela senindir. Gözünden bile kıskandığın burca burca meçine kokan ormanlarımızın, bütün görüşlerini, hislerini, acı ve neş'esiyle senin ve ormanlarımın olan gazetene aksettir!

Davamız uğrunda bütün ormancı arkadaşları vazifeye davet ediyoruz. Ormanları ku-

Sonu beşinci sahifede

Ormancı Gazetesi

Tarım Bakanlığı yüksek makamına

Yüksek emirlerinize uyarak, ormancılığın fenni araştırmalara olan ihtiyacı üzerinde ve bunlarla ilgili diğer meselelere dair incelemelerde bulunmak maksadiyle Türkiyede 17 nisan 1948 ile 4 mayıs 1948 tarihleri arasında giriştiğim tetkik gezilerine ait raporumu sunmakla şeref duymaktayım. hareket noktam Ankara olmak üzere gezilerim iki istikamette vukubulmuştur. Bir gezi güneye ve iki gezi de kuzeybatıya yöneltilmiştir. Bu gezilerde aşağıda arzolunan yollar takip edilmiştir.

1 — Güney gezisi

Ankara - Eskişer - Afyon Burdur - Düzlerçamı - Antalya - Elmalı - Avlan - Antalya - Bük - Kumluk - Antalya - Afyon - Ankara.

2 — Kuzeybatı gezileri.

a) Ankara - Çankırı - Tosya - Kastamonu - Araç - Karabük - Gerede - Bolu - Düzce İzmit - İstonbul - Ankara

b) Ankara - Kızılcahamam Çamkoru - Ankara.

Bu geziler sırasında bu bu mıntakalardaki teşkilât incelenmiş ve bazı fidanlıklar ziyaret edilmiştir. Ayrıca, Büyükderedeki Orman fakültesi ile bunun Ankara'da bulunan kısmı ve Bolu'daki ortaokul ile Düzce'deki kursda gözden geçirilmiştir.

Aşağıda arzolunan rapor, bu gezilerdeki müşahede ve eleme ve Türkiye'deki orman şartlarına dair Profesör Mashar Diker tarafından hazırlanmış olan çok kıymetli topoğrafik etüdlere istinat etmektedir.

A — Gezilen mıntakalarındaki ormanların durumu :

Türkiye'deki ormanların

Sonu üçüncü sahifede

Orman davasında büyük hizmetleri olan sayın Şükrü Saraçoğlu

Orman Genel Müdürlüğü 1949 yılı Bütçesi 14.006.563 lira

Orman genel müdürlüğünün 1949 mali yılı bütçesi 14 milyon 6 bin 563 lira olarak tesbit edilmiştir. Genel Müdürlük önümüzdeki yıl yeniden orman araştırma istasyonları kuracak ve orman yangınları etrafında yeni tetbirler alacaktır.

Bu arada staj ve tahsil için yabancı memleketlere uzman mühendisler gönderilecektir.

Büyük Anketimiz

Bakım memurlarımızın ormanlarımıza daha faydalı olabilmesi için neler düşünüyorsunuz ?

Bu gün ormanlarımızın korunmasında, bakımında çok mühim vazifeleri bulunan bakım memurları eminiz ki orman davasının temel taşlarındandır. Bu hususta bütün ormancı arkadaşları düşünmeğe davet ediyoruz.

Her hangi bir kanunun tatbikinde elemanların mühim çok mühim rol oynadıklarına inanıyoruz.

Anketimize gönderilecek cevaplar muntazaman neşredilecek ve altıncı sayımızdan sonra teklifleri beğenilen on arkadaşa kıymetli birer kitap hediye edilecektir.

Birazda Böyle...

Geberne bölgesindeki lâdin meşceresi

Orman güllerini memleketimizde ilk defa büyük mikyasta kaymetlendiren..... İşletmesi bu seferde yepyeni bir keşifte bulunmuştur.

Melet ırmağında suların kotarı önünde yer altına karışarak kızılçukurda tekrar meydana çıkması dolayısiyle nakliyat imkânı tamamen kalmıştır.

Bu durumu gören Geberne bölge şefi mıntıkasındaki Ladin ormanlarının senelik veriminden istifade etmek içiu bir senedir laborotuvar çalışmalarına devam etmekte idi. Emin kaynaklardan haber aldığımıza göre tecrübeleri tamamen muvaffak olmuştur, İşletme müdürlüğüne teklif ettiği raporda ". . Mıntıkamda bulunan şark Ladininden (Picea Orientalis) C. 44 tipinde uçakların bütün ahşap kısmının yapılabileceği hakkındaki tecrübelerimde muvaffak oldum. Yavadahlardan tövbe etmiş hartama imalatcısı .... ilede imal ve inşa üzerinde mutabık kaldık. Bu hususiaki teklif rapor ve projeleri eklice gönderilmiştir.,

Son dakikada haber aldığımıza göre Etimesutta hazırlanıp kara yoluyle gelmesi icap eden motor aksamının mahmudiyeden sonra gebemeye kadar şosa yol olmadığı için bu onbeş km. lik gibi muazzam bir mesafeye şosa yapılması en büyük müşkül olarak ortaya çıkmıştır. Bu husus için de etüdlere başlanmıştır.

Diger taraftan öğrendiğimize göre Genel müdürlük Geberne bölge şefine bir taktirname göndermiştir.

İzmir Vapurunda olan taktirname havanın muhalefeti dolayısiyle ... yük çıkaramamasından vapurun dönüşüne kalmıştır.

Bizde Geberne bölge şefini tebrik eder bir kilo çam sakızı yollarız.

KOZALAK

B.31: 1 Ocak 1949 tarihli Ormancı Gazetesi'nde çıkan habere göre; İsveçli Profesör Manfret Naslund'un Türkiye ormanlarının durumu hakkındaki raporu belirtilmiştir. (Milli Kütüphane Gazete Arşivi)

KALE

Günlük siyasî gazete

Sahibi ve yazı işlerini fiilen idâre eden: Talât AKTAN

İdarehanesi: Giresun Feyzi paşa cad. No : 35

Yıl 1 – Sayı 10 | Perşembe 16 Haziran 1949 | FİATI 5 KRŞ.

Belediye Meclisi Dün Toplandı

Başkan, elektrik motoru hakkında Emin Ergunun verdiği takririn birinci maddesinin görüşülmesini nedense ısrarla sonraya bırakmak isteyince, takrir sahibi meclisi terketti

Asıl, takririn bir tek maddesinin cevaplandırılarak bütün azaların, dolayısile şehir halkının tatmini icâp ederken reis, lüzumsuz yere seyahatlerinde aldığı harcırahların hesabını verdi, başarılarından bahsetti, hülâsa yalnız kendisini tatmin etti

Belediye meclisi dün saat 15 te toplanmıştır. Bu celse de Emin Ergunun birinci maddesinde, elektrik motörü alım meselesinin açıklanmasını isteyen ve ayrıca üç maddeyi ihtiva eden takriri cevaplandırılacaktı. Geçen toplantı raporu ile bazı mü-zekkerelerin okunmasından sonra sıra bu takrire gelince başkan takririn birinci maddesine şimdilik cevap veremiyeceğini, bakanlığa akseden bu mesele hakkında cevap beklendiğini, ondan sonra görüşülebileceğini söyledi, Emin Ergün birinci maddenin bu celsede görüşülmesi ve motörün alınması hususunda 3 encümen üyesinin neden müstenkif kaldıklarını açıklaması ısrarla istedi. Başkan da aksini iddia ettiği için Emin Ergun toplantıyı terketti.

Belediye başkanı takrir sahibinin gıyabında diğer maddelere cevaplar verdi, bu arada birçok lüzumsuz izahatta bulundu. Bu izahlara karşı hiçbir itiraz eden olmadığı için celse münakaşasız tatil edildi.

Bu toplantının tam tâfsilatını yarın çıkacak olan İleri gazetesinde bulacaksınız.

İsrail başbakanı dedi ki:

"Mısırla dövüsmiye değil, görüşmeye hazırız. Arap mültecilerinin Filistine girmeleri kendileri için bir intihardır

Ankara: 16 (Radyo)- Parlementoda verdiği bir nutukta İsrail başbakanı, arap mültecilerinin Filistine girmesinin kendileri için intihar olacağını bildirmiştir. Başbakan ayrıca şunları söylemiştir.

"İsrail devletinin hudutları Birleşmiş milletlerin tayin ettiği değil, emniyetimizin dayandığı hudutlardır. Mısırla dövüşmiye değil görüşmeye hazırız. Her dine mensup kimseler mukaddes yerlere serbestçe girebilirler. Fakat Kudüsü asla bırakmayız Filistinde oturan arap ailelerinin geri dönmelerini müsait karşılıyoruz. Lâkin arada zararlı unsurlrın sızmasına müsaade edemeyiz. Lozan konferansı gine bir çıkmaza girmiştir. Amerika Araplarla doğrudan doğruya müzakerelere girişmemiz için bizi tazyik ediyor. İngiltere Araplara silâh veriyor. Mısır ordusunu takviye ediyor ve Irak intikam diye haykırıyor.,,

Suriye Irakı itham ediyor

Suriye İsraille ciddi müzâkerelere girişmek isterken Irakı güçlükler çıkarmakla itham etmiştir.

Yollarımız

Eskiden yolların bir kısmı Bayındırlığın bir kısmı Vilâyetin bakımı altında iken son bir değişme ile hepsi Bayındırlık bakanlığına bağlandı. Hepimiz de yol işi artık düzene girecek diye sevinmişdik. Aradan aylar geçmesine rağmen yeni yollar yapılmadığı gibi az çok tamir gören Vilâyet yolları da bütün bütüne bakımsız kaldı ve âdetâ üzerinden geçilmez bir hale geldi. Gelen gideni aratır diye bir söz vardır. Fakir Giresunun bütçesinden yollar çıkarılınca Ankaradan gelecek büyük tahsisatlarla kim bilir ne güzel yollar yapılacak diye boşuna hayâl kurmuşuz. Keşke eskisi gibi kalsaydı. Hiç olmazsa 3 senede bir tamir görüyor üzerine kenardan aldıkları toprağı atıyorlardı. Şimdi onuda göremiyoruz. KALE

Atom kontrol komisyonunda

Laek Success: Birleşmiş Milletler atom enerjisini kontrol komisyonu bütün atom silâhlarının imhasını istiyen Sovyet teklifinin ikiye karşı yedi nazarı itibara alınmamasına karar verilmiştir.

Türk Meclis Heyeti

Cezairde gezilerine devam eden Türkiye B. Meclisi Heyeti Bon şehrine gitmiştir.

ŞEHİR HABERLERİ

Azmi Göksel gitti

İleri gazetesi yazı işleri müdürü bay Azmi Göksel Ankarada toplanacak olan büyük kongreye katılmak üzere Aksu vapurile dün akşam Samsuna hareket etmiştir.

Azmi Göksel kongrenin safahatını günü gününe gazetemize telgrafla bildirecektir.

kumyalı halkı tozdan bunalıyor

Gazetelerimizde daima yazıldığı halde bir türlü önü alınmıyan bir şikâyet mevzuu vardır. Kumyalı mahallesi boyunca giden şosenin tozu. Hergün arka arkaya geçen taşıtların ve rüzgârın kaldırdığı toz toprak bütün bir semti bunaltmakta, gelip geçenlerin nefesini tıkamaktadır.

Halkı izaç eden ve sihhatleri tehdit eden bu toz belasının ortadan kaldırılması elzemdir. Bu da ya caddeyi sulamakla, yahutta parke döşemekle olur. Beklıyoruz.

Akşam kız sanat okulunun sergisi

Akşam kız sanat okulunun

Devamı S. 2 de —

Kaleden

Bakış

Köstebekler

Peygamberimiz "Meddahların, ikbal sahiplerini aklışıyanların, dalkavuk çığırtkanların yüzlerine toprak saçınız,, buyuruyorlar.

Fakat buna pek de lüzum kalmıyor. Çünkü onlar zaten hakikatı görmemeye mahkûm olmuş biçârelerdir. Ne yazık daima mevcut olmuşlardır.

Şerrinden Allah korusun!

Gözcü

B.32: 16 Haziran 1949 tarihinde Giresun Vilâyeti'nde çıkarılan Kale Gazetesi'ndeki habere göre; Giresun Belediye Meclisi'nde alınması istenen elektrik motoruyla ilgili görüşmelerde motorun alınmasını isteyen kişinin görüşü sonraya bırakılınca meclisi terk ettiğine dair haber yapılmıştır. (Milli Kütüphane Gazete Arşivi)

Cumartesi 4 MART 1950 — 7 Kuruş — No. 2544

İDARE YERİ : TRABZON İSTİKBAL BASIMEVİ NO. 5
TELEFONLAR : İdarehane : 55 — Sahip evi 245 — Yazişleri Müdürü evi 198
Telgraf: Trabzon HALK
Ondokuzuncu yıl

HALK

GÜNLÜK SİYASİ GAZETE — TRABZON

Sahibi : Mehmet Kazancıoğlu
Neşriyatı filen idare eden Yazı işleri Müdürü Ali Kalkan
Gazetemiz ilân münderecatından mes'uliyet kabul etmez.
Derecedilmiyen yazılar geri verilmez.
Basıldığı yer : İSTİKBAL BASIMEVİ - Trabzon

Çimeto fabrikasının kurulma işi

İstanbul müteşebbis heyeti Başkanı Evvelki gün şehrimize geldi

Nisan ayında hükûmetle teması sağlıyacak şirketin kurulması için derhal faaliyete geçilecek

İstanbul tüccarlarından ve Trabzonda çimento fabrikası kurma heyeti İstanbul başkanı hemşehrimiz İbrahim Çehreli beraberinde Nebahattin Kırmacı olduğu halde Trabzon vapuriyle İstanbuldan şehrimize gelmiş ve dostlarile Trabzon müteşebbis heyeti başkan üyeleri ve tarafından karşılanmıştır.

Dün kendisile görüşen, seyahatinin maksadını ve Ankara görüşmeleri hakkındaki intibalarını soran bir yazarımıza Çehreli şu izahatı vermiştir.

— Seyahatim malûm olduğu üzere Marshall yardımından faydalanarak şahsi sermayenin iştirakile Trabzonda bir çimento fabrikası kurulmasile ilgilidir. Trabzon müteşebbis heyetinin bize verdiği selâhiyetle dört kişilik bir heyet halinde Ankaraya giderek ilgili bakan ve idarelerle görüştük. Ayni zamanda sayın Cumhurbaşkanı İnönü tarafından kabul edildik.

Arkası 4 de

CUMHURBAŞKANIMIZ İSMET İNÖNÜ

Malatyalıların bir isteği

İnönü'nün Malatya Milletvekilliğine aday gösterilmesi için Ankaraya 65 kişilik bir heyet gitti

Malatya 3 a. a — Sayın Cumhurbaşkanı İsmet İnönünün Malatya Milletvekilliğine aday gösterilmesini istemek ve kendilerine Malatya halkının muhabbetini söylemek üzere Cumhuriyet Halk Partisi il başkanının başkanlığında il ve ilçe idare kurulları üyeleri, ticaret ve ziraat odaları, otomobil sanatlar kurumu, Malatyayı kalkındırma derneği ve gençler birliği başkanlarile doktur ilçenin parti ve belediye başkanlarından teşkil eden 65 kişilik ziyaret heyeti bugün Ankaraya hareket etmiştir.

Atom Casusları Hakkında Takibat

Amerikan ve İngiliz gizli teşkilâtı bir ipucu elde edebilmek için faaliyete geçtiler

Londra 3 a. a. — Doktor Fuksun sıkı temaslarda bulunduğu üç kişi meşhur Amerikan ve İngiliz gizli polislerinin yardımile aranmaktadır. Bu şahıslar arasında son zamanlara kadar Oksfortta oturan ve halen Pariste bulunan bir kadın da vardır. 1942 de Filistindeki Yahudi meselesini incelemek bahanesile İngiltereye gelmiş olan doktor Fuksun arkadaşıda hakikatte bir Rus ajanı olup halen Birleşik Amerikada bulunmaktadır. Son olarak 1946 senesinde yine Sovyet Rusyaya Atom sırları sattığından dolayı On sene hapse mahkûm edilen doktor Alam Moay suçlu olduğu şimdi bildirilmektedir.

Nihat Erim mezuniyet aldı

Ankara 3 (Özel muhabirimizden) Uzun müddettenberi mezuniyet almaksızın devamlı surette çalışmış olan Başbakan Yardımcısı Nihat Erim, seçim kampanyasına başlıyacağından önce dinlenmek üzere onbeş gün mezuniyet almıştır. Pazartesinden itibaren izinini kullanacak olan Erime Devlet Bakanı Cemil Sait Barlas vekâlet edecektir.

Mısır - Irak münasebetleri

Bağdat 3 a. a — Irak hükûmeti Kahire ile Bağdad arasındaki hava ulaştırmasının kesilmesile neticelenen son hadise üzerinde tahkikatta bulunmak üzere bir Mısır—Irak komitesinin kurulmasını talep etmiştir.

İstanbul D. P. teşkilâtında devamlı istifalar

Genel kurula karşı cephe alanları tesbit etmek için bir nevi beşinci kol teşkil edilmiş

İstanbul 3 (Özel muhabirimizden) Demokrat Parti teşkilâtındaki çözüntülerin akisleri devam ediyor. Esat Çağa taraftarlarının Genel Merkezin geçici kurul teşekkül ettirmeğe hakkı olmadığı. Bunun tüzük hükümlerine aykırı bulunduğu yolundaki iddiaları devam etmektedir. Bu iddiada bulunanlar genel kurulu mahkemeye vermek için hazırlanmaktadırlar. Teşkilâttaki yer yer istifalar devam etmektedir. Kumkapı Bayazit semtlerinde yeni istifalar olmuştur. İstifaları önlemek genel kurula cephe alanları tesbit etmek için bir nevi beşinci kol teşkil edildiği söylenmektedir.

ADAPAZARINDA

Ankara 3 (Özel Muhabirimizden) Adapazarı Merkez bucağı D. P. idare kurulu asil ve yedekleriyle birlikde toptan çekilmişlerdir. Bigadiçde de aralarında ilçe başkanı, idare kurulu üyeleri de bulunan 35, Balıkesirin İvrindi ilcesinde de 56 vatandaş D.P. den istifa etmişlerdir.

İngiliz kabinesi toplandı

Londra 2 a. a. — Yeni kabine bu sabah ilk defa olarak Başbakanlıkta Atlee'nin başkanlığında toplanmıştır. Bakanların Martın altısında Parlamentonun açılması münasebetile Kralın söyleyeceği nutku gözden geçirdikleri tahmin edilmektedir.

Deprem

İstanbul 2 a. a. — Kandilli rasathanesinden bildirilmiştir Bu gece biri saat 22.50 ve 11 de diğeri saat 23, 24.45 de iki hafif yer sarsıntısı kaydedilmiştir. Nisbeten kuvvetlice olan birincisinin merkez üssü rasathaneden 180, ikincisinin de 140 kilometre mesafede bulunduğu hesaplanmıştır.

Köy Enstitü mezunları için kurs açılacak

Ankara 3 (Özel muhabirimizden) Mayısta 1500 Köy Enstitüsü mezunu için iki devreli kurs açılacaktır. 10 Mayıstan 19 Ağustosa kadar sürecek olan bu kursun ilk devresi ilcelerde, ikinci devresi de Enstitüde yapılacaktır.

Dışlardan

Önce can..

İstanbul Demokratları, yuvasına şahin uğramış çil yavrusu gibi dağılıyorlar. İl idare kurulu başkanından sonra ilçe ve Bucak başkanları da birer ikişer istifa etmeğe başladılar.

Parlak söz ve vaadlere inanmış bir kaç iyi niyetli vatandaşın omuzları üzerinde yük salmağa çabalıyan D.P. çatısı bu gidişle çökeceğe benziyor.. İstanbul teşkilâtına desteklik yapanlardan biri omuzundaki yükü silkeyip atmakta kalmamış «millet ve memleketin selâmeti C.H.P. saflarında bulunmaktadır.» diyor. Bir başkası genel başkan Celâl Bayar'a hitap ediyor, «Celâl bey, Celâl bey biz İstanbulda yangın var diyoruz, siz Adanaya tarla sulamağa gidiyorsunuz, yanıyoruz...»

Selâmeti C.H.P. saflarında arayan D. P. li vatandaş'a intikalde gecikmiş olmasına rağmen bir diyeceğimiz yok. Fakat Celâl beyi İstanbuldaki yangını söndürmeğe davet eden vatandaşın derhal bir cevap beklemekte olmasına şaşarız. Yangın İstanbulda zuhur etmiştir amâ Ankaradaki muhalefet kodamanlarına çoktan sirayet eylemiştir. Sayın genel başkan Adanaya tarla sulamağa değil, tutuşan eteklerini söndürmeğe gitmiştir. Malûmya önce can, sonra canan... OLAYCI

Sayın Trabzonlulara

Trabzon Valiliğinden :

5545 sayılı Milletvekilleri seçimi kanununun 16 ıncı maddesi gereğince Trabzon şehrinde 2-3-950 Perşembe ve Merkeze bağlı Bucak ve Köylerde 3-3-950 Cuma günlerinden itibaren seçim kütüklerinin tanzimine başlanacaktır.

Bu maksat için görevlendirilen memur, mahalle ve köy muhtarlarına kolaylık gösterilmesini ve 22 yaşını bitirip 23 yaşına girmiş seçme yeterliğini haiz olan kadın ve erkek nüfusun bu defterlere yazdırmaları lüzumunu ilân ve rica ederim.

B.33: 4 Mart 1950 tarihinde Trabzon'da yayınlanan Halk Gazetesi'ndeki habere göre; Trabzon'da kurulması düşünülen çimento fabrikasıyla ilgili müteşebbis heyetinin dün itibariyle Trabzon'a geldiği belirtilmiştir. (Beyazıt Devlet Kütüphanesi Arşivi)

25 - Mayıs - 1950 Perşembe • Yıl - 1 „ Sayı : 41 • Fi. 5 Kr.

IŞIK

— Hergün Öğleden Sonra Çıkar —

Sahibi : Sabri Çimşid • Yazı işlerini fiilen idare eden : Hasan Lâçin
• Basıldığı yer : Yeşilgireson Basımevi - Giresun

Şimdilik :

Böylesi de oluyor

Bazı resmî dairelerin ara sıra şu şekilde ilânlarını görürüz. Ne yapalım ki böylesi de oluyor.

« Bir memur alınacak ve sınava tabi tutularak en iyi derece olan kadromuza dahil edilecektir. »

Bu ilânı okuyan gençler gerekli ve pullu vesikalar ile müracaat ederler, sınav yapılır.

Bir de bakarsınız ki sınav değil yapılan meğer formalite imiş.

O memuriyete çoktan tayin edilen arkalı hayatından memnun soruları cevaplandırmak lüzumunu dahi hissetmiyor.

İnönü C.H.P. Genel başkanlığını fiilen deruhte edecek

C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü bir beyanname yayınlıyarak, partisinin başkanlığına bilfiil başladığını bildirmiştir.

İnönü muhalefet lideri olarak iktidarı murakabe vazifesine partisinin devam edeceğini de belirtmiştir.

C.H.P. ne düşen vazife

C,H.P. sini kendine ideal edinen vatandaşlara bazı tarafsızlar, artık işiniz kolaylaştı muhalif oldunuz.

İstediğiniz gibi konuşur, yazar ve bağırırsınız.

Bizce bu mülâhaza tamamen yanlış bir fikirdir. Muhalefet partisinin vazifesi iktidarı kötülemek ve muhteris bir lisanla konuşanların topluluğu değildir. Böyle yolu takip eden muhalefet asla hedeflerinde samimi olamaz. Sadece içinde kaynaşan bir hırsın zebunu olur ve elde edeceği muvaffakiyette pek kısa ömürlüdür.

Hakiki bir kanaat partisi tezvirlere kapılmak tenakuzuna düşmez.

Ölçülü bir muhalefetin lüzumunu senelerce aradık fakat bulamadık. Kulaklarımızı yalnız iktidara hücum borularının sesi tırmaladı. Bu borular muvaffakta olmadılar değil.

Şimdi iktidara geçenlerin teranesi bu idi.

Milletimize vaat ettiler, çalışacağız dediler, yapacağız diye avuttular ve neticede kazandılar. Şimdi kendilerinden iş bekliyoruz.

Muhalefet safına geçen C.H.P. den de milli bir vazifeyi istemek mecburiyetindeyiz. Bu da murakabe vazifesidir. Halk partisi iktidar partisinin yanı başında üzerine düşeni yaparken daima şuurla, imanla çalışacağına kani bulunuyoruz.

Bu parti muhalefette de hakiki randman verecektir.

Husan Lâçin

Okulların tatili

Lise ve Orta okullar 27 mayıs cumartesi günü tatil edilecektir.

Haziran ayı içinde de sınavlara başlanacaktır.

Mikropların sevmedikleri

Fransada yapılan son araştırmalar neticesinde mikropların sevmedikleri tesbit edilmiştir. Yarım saat kadar bir tifus mikrobu şarap içinde bırakılmış ve miktobun öldüğü görülmüştür.

Belediyemizin çalışmaları

Yeni elektrik motoru yakında geliyor

Belediyemizin yerinde teşebbüsleri ile elektrik tesisatına ilâve motorun ihalesinin yapıldığını daha evvelce bildirmiştik.

Aldığımız malûmata göre, motorun önümüzdeki aylar zarfında şehrimize getirilerek montajına başlanacağı öğrenilmiştir.

Bu suretle gündüzleri dahi ceryan vermek imkânı hasıl olacaktır.

Şehrimiz için her bakımdan yenilikler yaratmağa çalışan ve isabetli kararları ile ihtiyaçlarımızı dikkat nazara alan belediyemizi takdirle karşılarız.

Gençlik ve spor bayramı cumartesi günü yapılacak

Her yıl yapılmakta olan 19 Mayıs Gençlik ve Spor bayramı tehir edilmişti.

M. Eğitim bakanlığından verilen emre göre, Gençlik ve Spor bayramı töreni önümüzdeki cumartesi günü bütün yurtta yapılacaktır.

Bu münasebetle şehrimizdeki tören stadyomda yapılacak ve muhtelif spor gösterileri ile proğrama devam edilecektir.

Paya köprüsü halâ himmet bekliyor

Ehemmiyetini bütün vuzuhuyle anlattığımız yıkık köprünün yapılmasına ne zaman başlanacaktır ?

Kepap (Özel) —

Bundan bir müddet evvel otuzdan fazla köyün pazar mahalli olan Paya'nın yıkık köprüsünün durumunu ve ehemmiyetini anlatarak ilgili makamlardan yapılması için teşebbüse geçilmesini rica etmiştik.

Biz istediğimiz kadar bağıralım, pazar yeri değerini zamanla kaybetsin ehemmiyet bile verilmiyor. Şimdiye kadar bu köprünün yapılması için ufak bir teşebbüse dahi geçilmemiştir.

Bir bölgenin en büyük derdi olan bu köprünün tezden yaptırılmasını ilgililerden ikinci defa ehemmiyetle rica ediyoruz.

B.34: 25 Mayıs 1950 tarihinde Giresun Vilâyeti'nde çıkarılan Işık Gazetesi'ndeki habere göre; Giresun Vilâyeti'nde elektrik tesisatıyla ilgili olarak belediye tarafından ilave motor alınmasına dair ihale yapılması ve böylelikle elektrik işlerinde vilâyet olarak ilerleme kaydedilmesi gerektiğine dair haber yapılmıştır. (Milli Kütüphane Gazete Arşivi)

Zümrüt Rize

«BEN BİR TÜRKÜM DİNİM CİNSİM ULUDUR»

Sayı: 14 — Yıl: 1 ONBEŞ GÜNDE BİR ÇIKAR SİYASİ MİLLİYETÇİ GAZETE 9 Aralık 1950

Gazan mübarek olsun

Şarkta dedelerimiz at oynatıp mızrak sallarken Çinliler dünyaya hârikalaşan bir korkuluk âbidesi dikti. «Seddi Çin» Asya bize dar geldi, akın ettik. Kıtalar altımızda su gibi akıyordu. Viyana kapılarına kadar dayandık. Avrupalılar çocuklarını korkutmak için «Türk geliyor» demeye başladılar. Türklük artık bir kudret, kuvvet sembolü oldu. «Türk gibi kuvvetli.»

Kısa bir dinlenmemizi müteakip bizi unutanlara kendimizi hatırlatmak ve insaniyeti tehdit eden kızıl emperyalistlerin barbarlıklarına son vermek için Koreye bir göz attık. Canavarlaşmış bu insan müsveddesi seline bir «Seddi Çin değil göğsümüzü gerdik. Kızıl arı kovanı gibi kaynaşan bu kalbi kara Moskof köleleri şimşekleşen süngülerimizi karşısında kaçacak delik aradılar, bulamadan sürü halinde çizmelerimizin altında ezildiler.

Allah, Allah nidaları şarkı zelzeleye garketti. Korede insaniyet için, Türklük için, Allah için zaferden zafere koşan arslanlarımızın kulakları çınlasın, gazaları mübarek olsun. Menkıbeleşecek bahadırlıkları gözlerimizi sevinç yaşları ile dolduruyor. Hiçbir Türk tasavvur olunamaz ki, Koredeki hârikalarımızdan kalbi Tiyanşanlar, Himalayalar, Ağrılar, Allahüekber dağları gibi gururla taşıp coşmasın. İşte Korede Atatürk en büyük emanetini gençliğe bırakırken veciz bir şekilde izah ettiği Türk kanı kaynıyor. Atalarımızın kanlarını temizliyoruz.

Rizeli kardeşlerimiz burada da bize bir vazife düşüyor. Korede en büyük mertebesine erişen arslarımız için mevlûdü şerifler tertip ederek aziz ruhlarını şâdetmek.. Allah Türklüğü payidar etsin.

Kemal Tursun

Yegâne Çare

Yazan: Yusuf I. ÖZEN

BUNDAN evvelki yazılarımızda; müreffeh, modern ve Büyük Türkiye dâvasının tahakkuku şartlarından ve bu dâvanın kuvveden fiile çıkmasına mâni olan iç - dış mikropların zararlı faaliyetlerinden bahisle yarınımızdan endişeli olduğumuzu gizleyememiştik. Ve yine evvelki yazılarımızda daha ziyade, ileri cemiyetlerden geri kalışımızın umumi âmilleri üzerinde durarak bunları bertaraf edebilmemizin ancak elele vererek çalışmakla mümkün olabileceği hususunu tebarüz ettirmiye gayret etmiştik. Bu yazımızda, geri kalışımız âmillerinden bir veya birkaçını ele alarak tetkik edecek ve bu âmillerin giderilmesinin ne suretle mümkün olacağı hakkında müsbet ve kendi zaviyemizden bazı fikirler ileri süreceğiz. Meseleyi daha basitleştirerek diyebiliriz ki Cumhuriyet Türkiyesinin kuruluşunu müteakip ilk yıllarda ileri cemiyetlere hemen yetişebilmek için girişilen yapıcı hamleler, inkılâplar ve hummalı faaliyetler hemen göze çarpar. cemiyetin ıslahı için her tarafta sarfe-

(Devamı 4 üncü sayfada)

Tarihî Hakikatler

Bize gelen mecmua ve gazeteleri gözden geçirirken (KOZANDAĞI) adlı milliyetçi, siyasi, mizzahi ve bağımsız haftalık gazetenin 1 Aralık 950 tarihli 22 inci sayısında «Tarihi hakikatler» başlıklı ve Ceyhanda serbest doktor İsmail Tok imzalı yazıda son zamanlarda mühim dedikodular doğuran tek taraflı tarihçi Zuhuri Danışmanın yazdığı tarih kitabı hakkında (Bugün) gazetesinde çıkan bir yazıya cevap verilmekte ve C. H. P. iktidarı devrinde yazılan tarih kitaplarında bir çok harplerde yararlık göstermiş olan kahramanlardan bahsolunmadığını hatırlatarak, bu gibi kahramanlardan bir kaç misal gösterdikten sonra yazısını şu şekilde bitirmektedir.

«Bize sorarsanız: Tarihi şahsiyetlerin iyi veya kötü tarafları tarih kitaplarına tarafsız tarihçiler tarafından aynen geçi-

(Devamı 4 üncü sayfada)

Kahrolası zihniyet

Çayeli: (Hususi) Birkaç gün evvel ilçemiz tapu memuru Asım Çağlar ile Sarısu köyü muhtarı Mehmet Sandıkçı arasında cereyan eyliyen hâdise halkımız tarafından nefretle karşılanmıştır.

Bir tapu kaydının mevcut olduğuna dair kendisine resmen bir vesika verilmesi için müracaatta bulunan muhtar M. Sandıkçı'ya tapu memuru böyle bir kayıt defterlerimizde olmadığını ben çok iyi hatırlıyorum diyerek muhtarı başından savmak istemiş. Bu cevap üzerine muhtar «Bir iki yıl evvelki kayıtlara bakarsanız bulabileceğinizi zannediyorum» demesi üzerine sinirlenen memur ile muhtar arasında uzayan münakaşa neticesinde Asım Çağlar muhtara «Sen kafasına tabanca ile kur-

(Devamı 2 nci sayfada)

Belediyemizin yapacağı işler

Şehir plânını tasdik ettirmek maksadile Ankaraya giden Belediyemiz Başkanı Mucik Kemal Yeri İstanbula dönmüştür. Rize Belediyesinin bu yıl yapyapmağı tasarladığı işler hakkında kendisile bir konuşma yapıp okuyucularımızı aydınlatmağı faydalı bulduk. Arzumuzu kendilerine bildirdik.

Büyük bir samimiyet ve nezaketle ricamızı yerine getiren başkana sorduğumuz suallere verdikleri cevapları aşağıda bulacaksınız.

— Ankaradaki temaslarınız hakkında bizi aydınlatır mısınız?

— Bildiğiniz gibi kaç senedir bir türlü tasdik edilip tatbik sahasına konulamıyan Rize şehir plânının tasdiki ve bazı ufak tadillerinin yaptırılması için Ankaraya gittim. İmar müdürlüğünde yaptığımız münakaşalı bir kaç müzakere ve konuşmadan sonra verdiğim izahat neticesinde görüşlerimizin makul olduğunu alâkadar mühendisler kabul edere şehir

(Devamı 3 üncü sayfada)

BİRAZ BEKLE

Bizde ne müthiş diplomatlar ne yaman kurmaylar vardır bilseniz. Onlara her kahvede rastlamak mümkündür. Çünkü bunlar o kadar boldur ki âdeta Rizeye diplomatlar yatağı, kurmay karargâhı diyeceğim geliyor.

İşte bir kurmayla bir diplomat, Belediyenin yeni kararları hakkında mütalâa yürütüyorlar.

— Belediye meclisimizin kararları çok mükemmel, doğrusu, bunlar bir iş yapacağa benziyor.

— Nereden bildin? Ben o kanaatte değilim.

— Hani şu kavurmalık hayvanlar kesimi hakkındaki rüsum bedelini 150 kuruşa indiren hayırlı karardan

— Peki ne olacak?

— Amma işlemez kafan varmış senin; üyeler arasındaki celepler evvelâ kendilerine yarıyan kararları aldılar. Bu sıranın yakında bizi düşünen kararların alınacağına geldiğine işaret değil mi?

— Haniya evvelâ halkı düşüneceklerdi?.

— Kendisine faydası olmıyanın başkasına faydası olur mu? Biraz bekle sıra bize de gelir!..

Karadeniz uşağı

Çaycılar yardımlaşma Kooperatifi

946 yılında ziraat mühendislerinin teşvik ve önderliği ile çay müstahsillerini bir araya toplayan ÇAYCILAR YARDIMLAŞMA KOOPERATİFİ halkımız için çok hayırlı bir teşekkül olmuştur. Her geçen gün biraz daha inkişaf eylemiş ve üyelerine daha faydalı olabilmiştir.

Bu kooperatifin gayesi: Ortakların kredi ihtiyacını sağlamak, çay istihsalini arttırmaya yardı meylemek maksadile ucuz ve veresiye gübre, alet, ilâç v.s. temin etmek. Çay müstahsilleri arasında bir birlik yaratmak, çaycılığı müdafaa etmek ve yükseltmek, dünyaya Rize çayının üstün vasıflarını tanıtmak. Kısaca çayı yaşatmaktır.

3100 ortağı bulunan kooperatifin 949 yılında üyelerine temin eylediği kredinin yekûnu 120,000 liradır. Her yıl artmakta olan sermayesi bu yılbaşında 140,000 liradan ibaretti. Sermayesi; müstahsilin fabrikaya teslim eylediği yaprak bedelinin yüzde 5 olarak üyelerden alınan paralarla terekküp etmektedir. Kooperatifin sermayesi bu tempo ile bir kaç yıl içinde iki milyon liraya varabilecektir. İşte o zaman bu teşebbüsün faydası daha vazıh olarak kendisini gösterecektir.

(Devamı 4 üncü sayfada)

Nereden ince ise

Bir millet ve memleketin ilerlemesi ve en yüksek bir medeniyet seviyesine erişebilmesi o milletin siyasi, iktisadi, hukuki ve fikri sahalarda gelişmesiyle mürayyettir. Bu noktai nazarı bütün dünyada pek haklı olarak benimsemiş bulunmaktadır. Bilinen bu hakikatlerden yalnız bir tanesini ele alarak noktai nazarımızı Rize ve Rizeliler üzerine teksif edip küçük çapta da olsa bir tahlil ameliyesine girişelim:

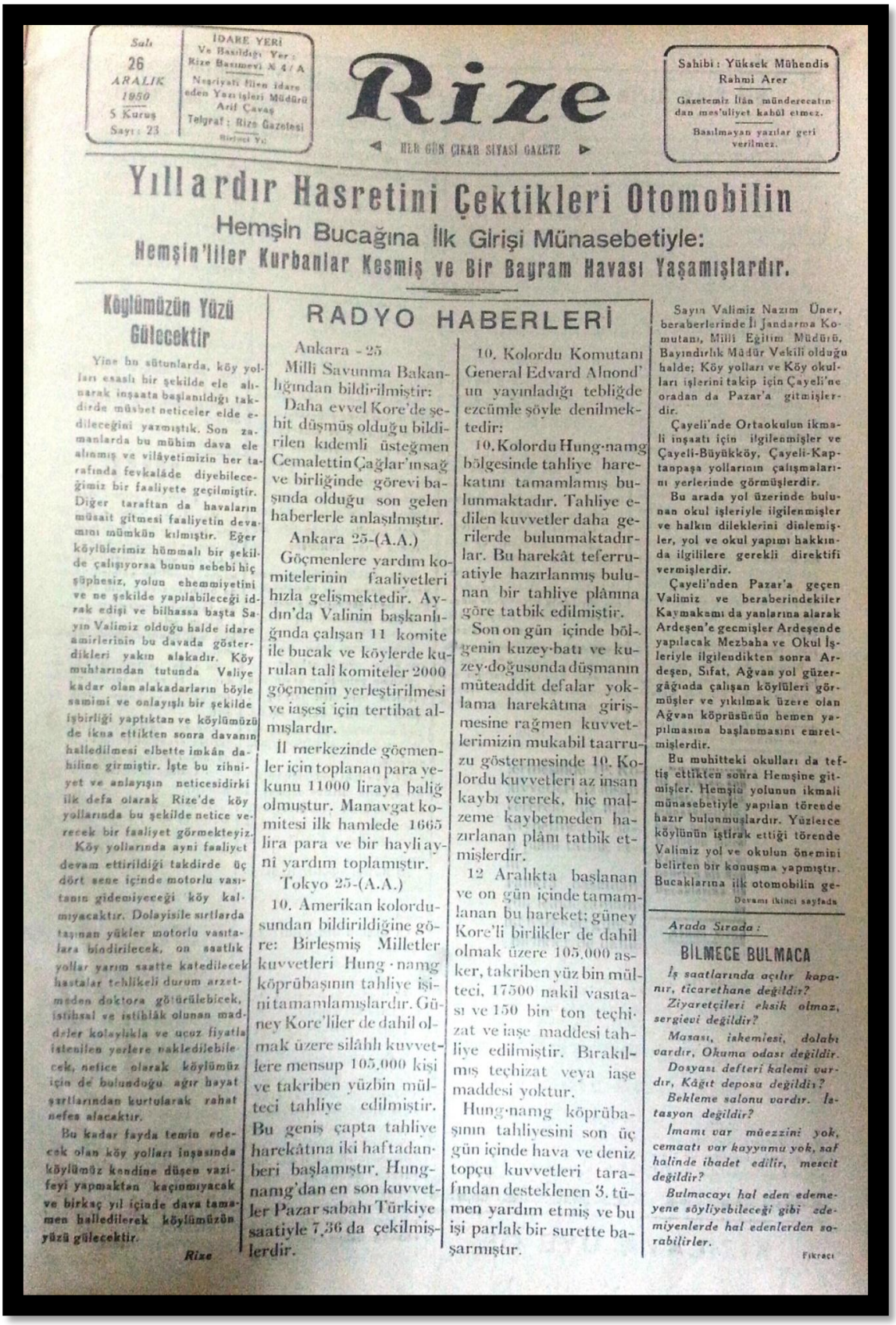
İşaret etmiş olduğumuz veçhile bu seferlik yalnız fikri ve ilmi karakteri haiz hususlara temasla iktifa edeceğim.

Bence bir milletin kalkınmasında rol oynıyan en büyük âmil tek kelimeyle fikri olguniuktur. Bugün için bu hususun tahakkuku milli eğitim, basın yayın ve buna mümasil organlara düşen en büyük vazifelerdendir.

Halihazırda Rize ilimizin basın yayından istifadesi hiç denecek kadar sathi ve kifayetsizdir. Millî eğitimine gelince ilimiz merkezdeki bir sanat okulu ve bir orta okul, Çayelinde çok şükür inşaatı

(Devamı 2 nci sayfada)

B.35: 9 Aralık 1950 tarihli Zümrüt Rize Gazetesi'nde çıkan habere göre; Rize Belediyesi'nin 1950 yılı içinde yapacağı işlerle ilgili olarak Rize Belediye Başkanı'nın malumatlarına yer verilmiştir. Ayrıca Rize Çaycılar Yardımlaşma Kooperatifi'ne yapılan yardımlara da değinilmiştir. (Milli Kütüphane Gazete Arşivi)

Salı
26
ARALIK
1950
5 Kuruş
Sayı : 23

İDARE YERİ
Ve Basıldığı Yer :
Rize Basımevi N 4 / A
Neşriyatı İlen idare eden Yazı işleri Müdürü
Arif Çavaş
Telgraf : Rize Gazetesi
Birinci Yıl

Rize

HER GÜN ÇIKAR SİYASİ GAZETE

Sahibi : Yüksek Mühendis
Rahmi Arer

Gazetemiz İlân münderecatından mes'uliyet kabûl etmez.

Basılmayan yazılar geri verilmez.

Yıllardır Hasretini Çektikleri Otomobilin

Hemşin Bucağına İlk Girişi Münasebetiyle:

Hemşin'liler Kurbanlar Kesmiş ve Bir Bayram Havası Yaşamışlardır.

Köylümüzün Yüzü Gülecektir

Yine bu sütunlarda, köy yolları esaslı bir şekilde ele alınarak inşaata başlanıldığı takdirde müsbet neticeler elde edileceğini yazmıştık. Son zamanlarda bu mühim dava ele alınmış ve vilâyetimizin her tarafında fevkalâde diyebileceğimiz bir faaliyete geçilmiştir. Diğer taraftan da havaların müsait gitmesi faaliyetin devamını mümkün kılmıştır. Eğer köylülerimiz hümmalı bir şekilde çalışıyorsa bunun sebebi hiç şüphesiz, yolun ehemmiyetini ve ne şekilde yapılabileceği idrak edişi ve bilhassa başta Sayın Valimiz olduğu halde idare amirlerinin bu davada gösterdikleri yakın alakadır. Köy muhtarından tutunda Valiye kadar olan alakadarların böyle samimi ve onlayışlı bir şekilde işbirliği yaptıktan ve köylümüzü de ikna ettikten sonra davanın halledilmesi elbette imkân dahiline girmiştir. İşte bu zihniyet ve anlayışın neticesidirki ilk defa olarak Rize'de köy yollarında bu şekilde netice verecek bir faaliyet görmekteyiz.

Köy yollarında ayni faaliyet devam ettirildiği takdirde üç dört sene içinde motorlu vasıtanın gidemiyeceği köy kalmıyacaktır. Dolayisile sırtlarda taşınan yükler motorlu vasıtalara bindirilecek, on saatlik yollar yarım saatte katedilecek hastalar tehlikeli durum arzetmeden doktora götürülebicek, istihsal ve istihlâk olunan maddeler kolaylıkla ve ucuz fiyatla istenilen yerlere vakledilebilecek, netice olarak köylümüz için de bulunduğu ağır hayat şartlarından kurtularak rahat nefes alacaktır.

Bu kadar fayda temin edecek olan köy yolları inşasında köylümüz kendine düşen vazifeyi yapmaktan kaçınmıyacak ve birkaç yıl içinde dava tamamen halledilerek köylümüzün yüzü gülecektir.

Rize

RADYO HABERLERİ

Ankara - 25

Milli Savunma Bakanlığından bildirilmiştir:

Daha evvel Kore'de şehit düşmüş olduğu bildirilen kıdemli üsteğmen Cemalettin Çağlar'ın sağ ve birliğinde görevi başında olduğu son gelen haberlerle anlaşılmıştır.

Ankara 25-(A.A.)

Göçmenlere yardım komitelerinin faaliyetleri hızla gelişmektedir. Aydın'da Valinin başkanlığında çalışan 11 komite ile bucak ve köylerde kurulan tali komiteler 2000 göçmenin yerleştirilmesi ve iaşesi için tertibat almışlardır.

İl merkezinde göçmenler için toplanan para yekunu 11000 liraya baliğ olmuştur. Manavgat komitesi ilk hamlede 1665 lira para ve bir hayli aynî yardım toplamıştır.

Tokyo 25-(A.A.)

10. Amerikan kolordusundan bildirildiğine göre: Birleşmiş Milletler kuvvetleri Hung-namg köprübaşının tahliye işini tamamlamışlardır. Güney Kore'liler de dahil olmak üzere silâhlı kuvvetlere mensup 105.000 kişi ve takriben yüzbin mülteci tahliye edilmiştir. Bu geniş çapta tahliye harekâtına iki haftadanberi başlamıştır. Hung-namg'dan en son kuvvetler Pazar sabahı Türkiye saatiyle 7,36 da çekilmişlerdir.

10. Kolordu Komutanı General Edvard Almond'un yayınladığı tebliğde ezcümle şöyle denilmektedir:

10. Kolordu Hung-namg bölgesinde tahliye harekatını tamamlamış bulunmaktadır. Tahliye edilen kuvvetler daha gerilerde bulunmaktadırlar. Bu harekât teferruatiyle hazırlanmış bulunan bir tahliye plânına göre tatbik edilmiştir.

Son on gün içinde bölgenin kuzey-batı ve kuzey-doğusunda düşmanın müteaddit defalar yoklama harekâtına girişmesine rağmen kuvvetlerimizin mukabil taarruzu göstermesinde 10. Kolordu kuvvetleri az insan kaybı vererek, hiç malzeme kaybetmeden hazırlanan plânı tatbik etmişlerdir.

12 Aralıkta başlanan ve on gün içinde tamamlanan bu hareket; güney Kore'li birlikler de dahil olmak üzere 105.000 asker, takriben yüz bin mülteci, 17500 nakil vasıtası ve 150 bin ton teçhizat ve iaşe maddesi tahliye edilmiştir. Bırakılmış teçhizat veya iaşe maddesi yoktur.

Hung-namg köprübaşının tahliyesini son üç gün içinde hava ve deniz topçu kuvvetleri tarafından desteklenen 3. tümen yardım etmiş ve bu işi parlak bir surette başarmıştır.

Sayın Valimiz Nazım Üner, beraberlerinde İl Jandarma Komutanı, Milli Eğitim Müdürü, Bayındırlık Müdür Vekili olduğu halde; Köy yolları ve Köy okulları işlerini takip için Çayeli'ne oradan da Pazar'a gitmişlerdir.

Çayeli'nde Ortaokulun ikmali inşaatı için ilgilenmişler ve Çayeli-Büyükköy, Çayeli-Kaptanpaşa yollarının çalışmalarını yerlerinde görmüşlerdir.

Bu arada yol üzerinde bulunan okul işleriyle ilgilenmişler ve halkın dileklerini dinlemişler, yol ve okul yapımı hakkında ilgililere gerekli direktifi vermişlerdir.

Çayeli'nden Pazar'a geçen Valimiz ve beraberindekiler Kaymakamı da yanlarına alarak Ardeşen'e gecmişler Ardeşende yapılacak Mezbaha ve Okul İşleriyle ilgilendikten sonra Ardeşen, Sifat, Ağvan yol güzergâhında çalışan köylüleri görmüşler ve yıkılmak üzere olan Ağvan köprüsüeün hemen yapılmasına başlanmasını emretmişlerdir.

Bu muhitteki okulları da teftiş ettikten sonra Hemşine gitmişler. Hemşin yolunun ikmali münasebetiyle yapılan törende hazır bulunmuşlardır. Yüzlerce köylünün iştirak ettiği törende Valimiz yol ve okulun önemini belirten bir konuşma yapmıştır. Bucaklarına ilk otomobilin ge-

Devamı ikinci sayfada

Arada Sırada :

BİLMECE BULMACA

İş saatlarında açılır kapanır, ticarethane değildir?

Ziyaretçileri eksik olmaz, sergievi değildir?

Masası, iskemlesi, dolabı vardır, Okuma odası değildir.

Dosyası defteri kalemi vardır, Kâğıt deposu değildir?

Bekleme salonu vardır. İstasyon değildir?

İmamı var müezzini yok, cemaatı var kayyumu yok, saf halinde ibadet edilir, mescit değildir?

Bulmacayı hal eden edemeyene söyliyebileceği gibi edemiyenlerde hal edenlerden sorabilirler.

Fıkraçı

B.36: 26 Aralık 1950 tarihli Rize Gazetesi'nde çıkan habere göre; Rize'ye bağlı Hemşin Bucağı'nda yapılan yol çalışmaları sonucunda araç ulaştığı belirtilmektedir. (Milli Kütüphane Gazete Arşivi)

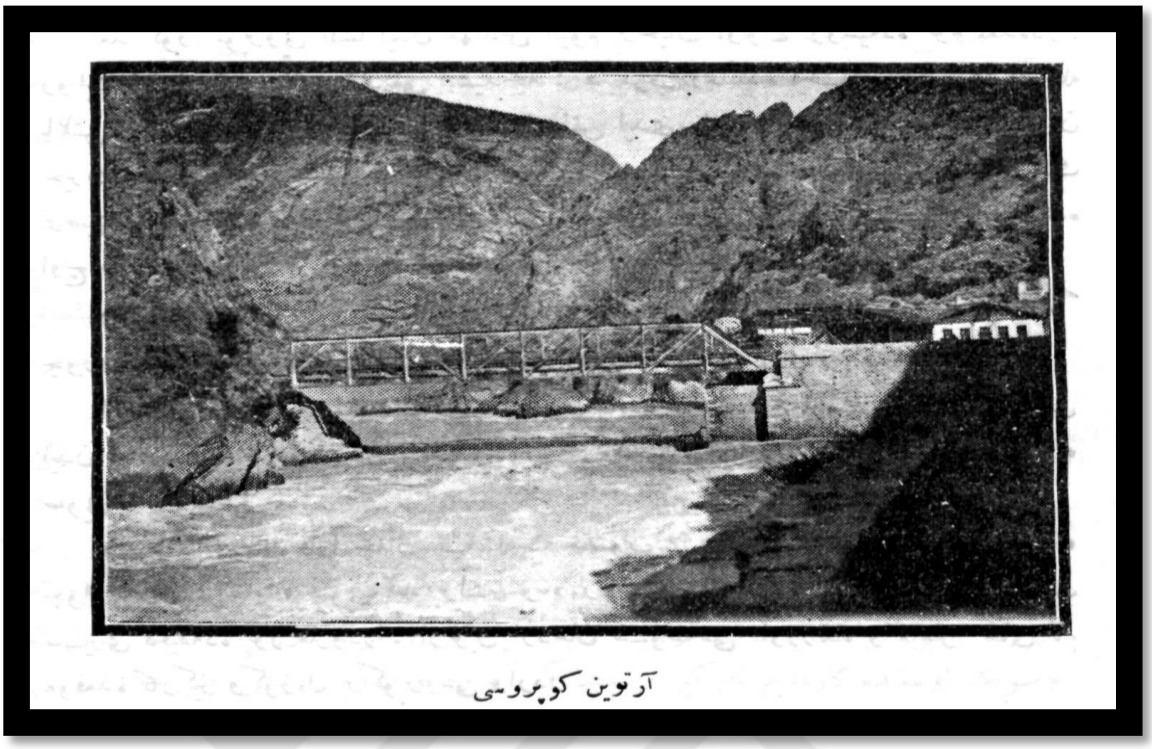
TABLOLAR DİZİNİ

T.1 Kamu Harcamalarının Ekonomik Sınıflandırması 3
T.2 Türkiye'nin 1923-1950 Yıllarında Önemli Tarihlerdeki Milli Gelirleri 9
T.3 Fert Başına GSMH ve Harcama İndeksi 11
T.4 Türkiye'de 1923-1950 Yıllarında Kişi Başına Gelirin Gelişimi ($) 12
T.5 Türkiye'de GSMH İçinde Kamu Harcamalarının Payı (%) 12
T.6 Konsolide Bütçenin 1923-1950 Dönemlerinde Gelir, Gider ve Açıklarının GSMH İçindeki Oranı (%) 14
T.7 Türkiye Konsolide Bütçesinin Başlıca Kalemleri 15
T.8 Türkiye'de 1926-1933 Yılları Gelirleri 16
T.9 Türkiye'de 1926-1933 Yılları Giderleri 16
T.10 Çoruh Vilâyeti 1927-1950 Yılları Arasındaki Nüfus Verileri 39
T.11 Giresun Vilâyeti 1927-1950 Yılları Arasındaki Nüfus Verileri 50
T.12 Gümüşhane Vilâyeti 1927-1950 Yılları Arasındaki Nüfus Verileri 59
T.13 Rize Vilâyeti'nin 1927-1950 Yılları Arasındaki Nüfus Verileri 65
T.14 XX. Yüzyılda Trabzon Vilâyeti İdari Taksimatı 74
T.15 Cumhuriyet Öncesi Dönemde Trabzon Vilâyeti'nin Nüfus Verileri (1914-1916) 75
T.16 Cumhuriyet Döneminde Trabzon Vilâyeti'nin Nüfus Verileri 75
T.17 Cumhuriyet Dönemi Trabzon Kazalarında Nüfus Gelişimi 76
T.18 1926 Yılında Giresun Vilâyeti'nde İlkokul Sayısı 222
T.19 Tek Partili Dönemde Giresun Vilâyeti'nde Ortaokulların Durumu (1926-1950) 235
T.20 Giresun Vilâyeti'nde Lisenin Gelişim Durumu (1946-1998) 239
T.21 1898-1903 Maarif Salnamelerine Göre Rize ve Mapavri Rüştiyelerinin Öğrenci Durumları 269
T.22 Trabzon Sancağı'nda Medreselerin Kazalara Dağılımı (1903) 291
T.23 1923-1924 Eğitim-Öğretim Yılında Trabzon Merkezinde İlkokullar 292
T.24 1923 Yılında Türkiye'deki Yataklı Tedavi Kurumları 336
T.25 Sıhhat Vekâleti'nin 1923-1950 Yılları Arasında Bütçesi 345
T.26 1924-1937 Yılları Arasında Hasta, Tedavi, Laboratuar ve Röntgen Sayıları 346
T.27 1935-1950 Yıllarında Giresun Vilâyeti'nde Bulunan Sağlık Kurumları İstatistiği 351
T.28 1924 Yılı Trabzon Merkezi'ne Bağlı Birimlerde Görülen Bulaşıcı Hastalıklar .. 361
T.29 1923-1950 Yıllarında Türkiye'de Tarımsal İstihdam ve Üretim 369

T.30 1936-1967 Yılları Arasında Türkiye'de Kullanılan Traktör, Biçer-Döver ve İşlenen Tarla Toprakları 369
T.31 1926-1950 Yıllarında Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bütçeleriyle Diğer Bakanlık Bütçelerinin Karşılaştırması 370
T.32 Türkiye'de Nüfus Sayımlarına Göre Köy ve Şehir Nüfusları 371
T.33 1949-1951 Yılları Arasında Türkiye'de Tarımsal Atılım 386
T.34 1947-1967 Yılları Arasında Türkiye'de Koyun ve Sığır Sayıları 388
T.35 1938-1943 Yılları İtibariyle Giresun Vilâyeti Özelinde Topraksız Çiftçi Ailelerine Dağıtılan Toprak Durumu 399
T.36 Gümüşhane Sancağı'nın XX. Yüzyılın Başlarında Arazi Dağılımı 404
T.37 1932-1936 Yılları Arasında Rize Kereste Fabrikası'nın Personel Durumu..... 457
T.38 1932-1936 Yılları Arasında Rize Kereste Fabrikası'nın Bina ve Cihaz Durumu 457

FOTOĞRAFLAR VE RESİMLER

ARTVİN VİLÂYETİ FOTOĞRAFLARI

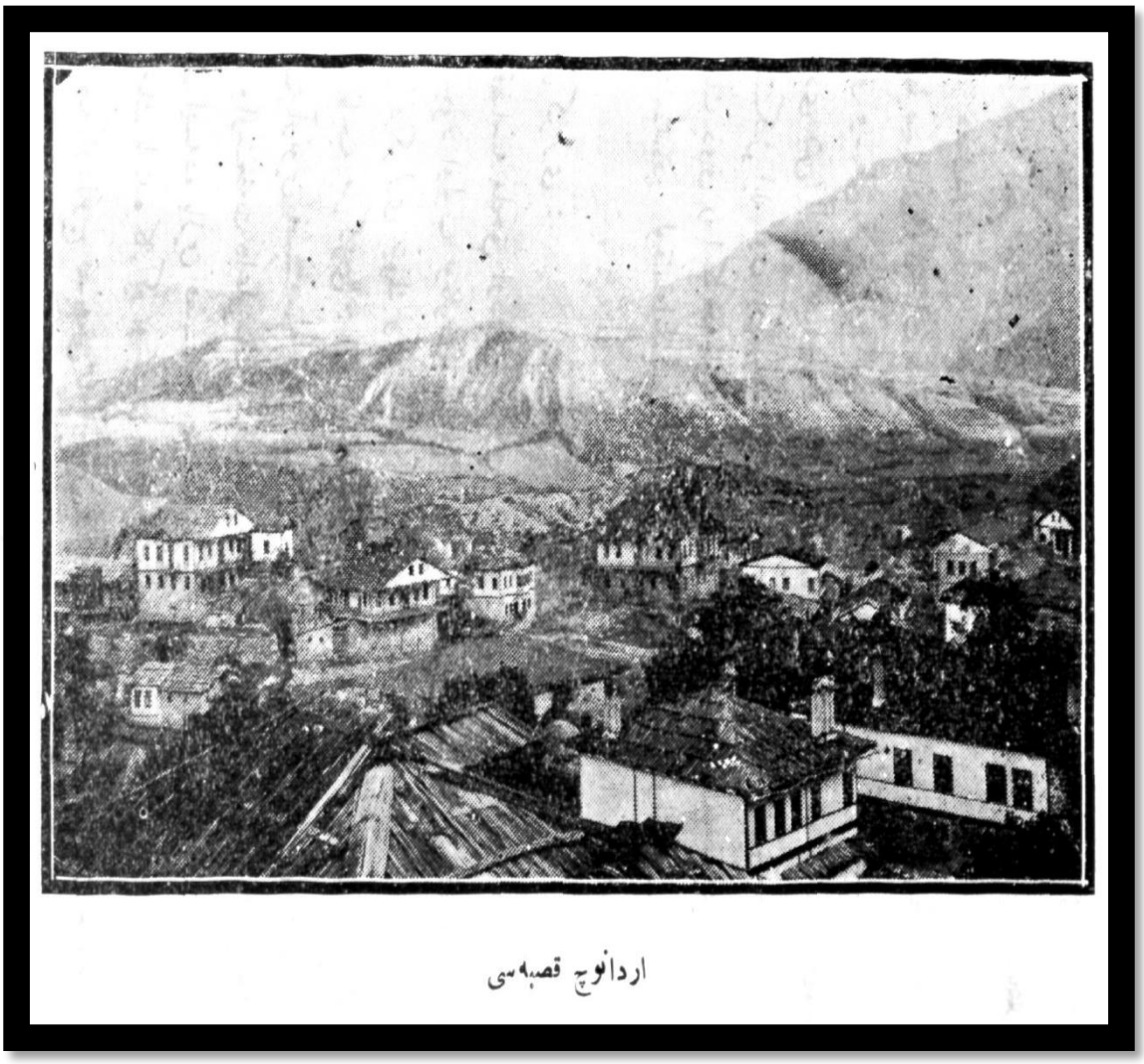

F-1: Artvin Köprüsü; Muvahhid Zeki, **Şark Memleketlerimizden Artvin Vilayeti Hakkında Malumat-ı Umumiye**, Şirketi Mürettibiye Matbaası, 1927, s. 13.

F-2: Kuvarshan Bakır Fabrikası İdare ve İmalathaneleri Kısmı, Muvahhid Zeki, **Şark Memleketlerimizden Artvin Vilayeti Hakkında Malumat-ı Umumiye**, s. 51;

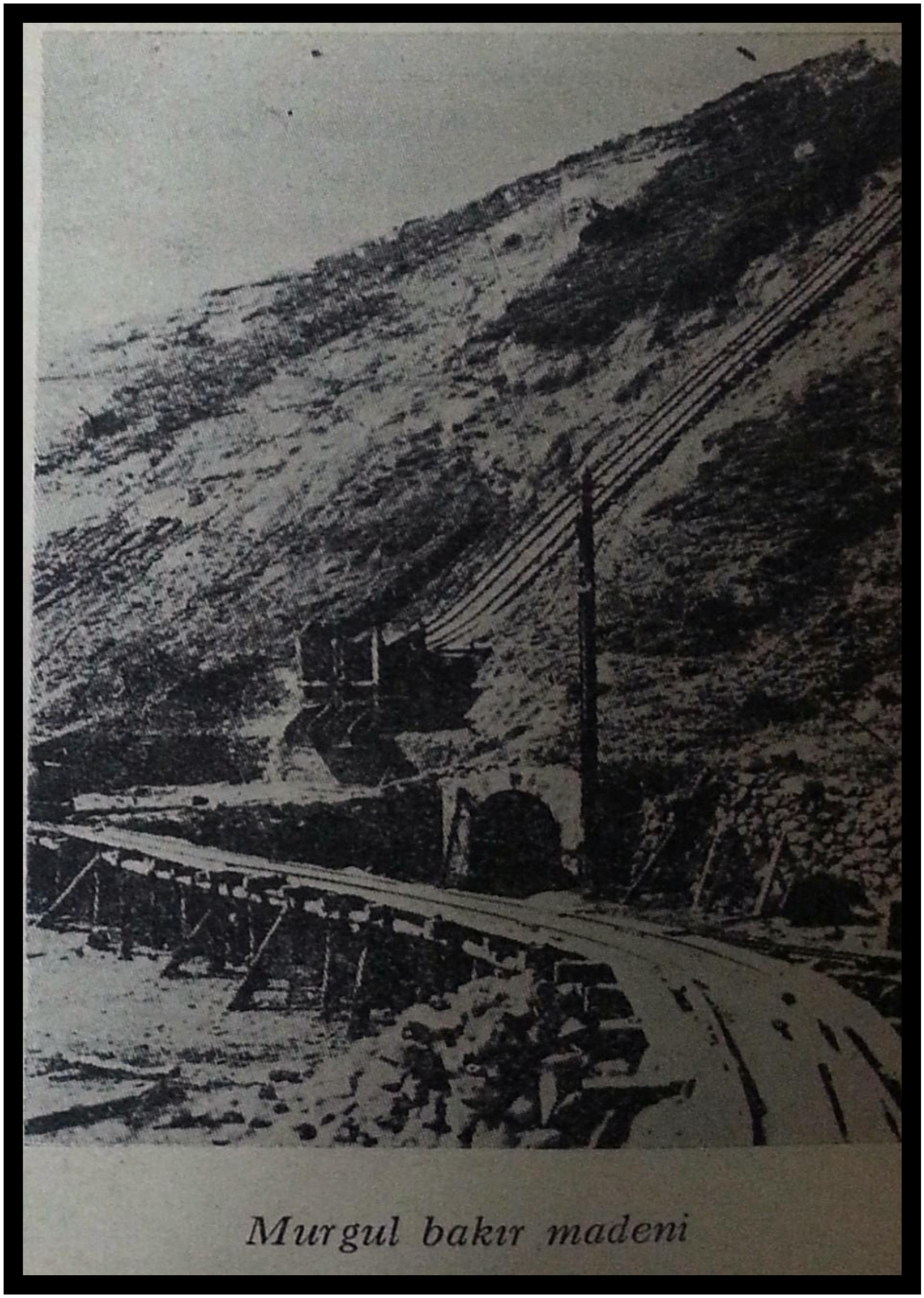
ARTVİN VİLÂYETİ FOTOĞRAFLARI

اردانوچ قصبه‌سی

پاشا نامیله بر جامع و خراب بر مدرسه ایله برده ارمنی قتولك کلیسای واردر .
قصبه داخلنده دره و منبع صولری یوقدر . قصبه‌نك صویی ناحیه مرکزینه درت ساعتلك مسافه‌ده واقع بر داغدن بورولرله اساله ایدلمشدر. روس کیماکرلرینك تحلیلاتی نتیجه‌سنه نظراً بو صو آرتوین و ملحقاتنده‌کی شربه صالح صولرك اك ایلرندن معدوددر .

F-3: Ardanuç Kazası. Paşa namıyla bir cami ve harap bir medrese ile bir de Ermeni Kutulin Kilisesi vardı. Kasaba dâhilinde dere ve menba suları yoktu. Kasabanın suyu nahiye merkezine dört saatlik mesafede vaki bir dağdan borularla isale edilmiştir. Rus kimyagerlerinin tahlilatı neticesine nazıran bu su Artvin ve mülhakatındaki şerbi salih suların en iyilerinden maduddur. Muvahhid Zeki, **Şark Memleketlerimizden Artvin Vilayeti Hakkında Malumat-ı Umumiye**, s. 132.

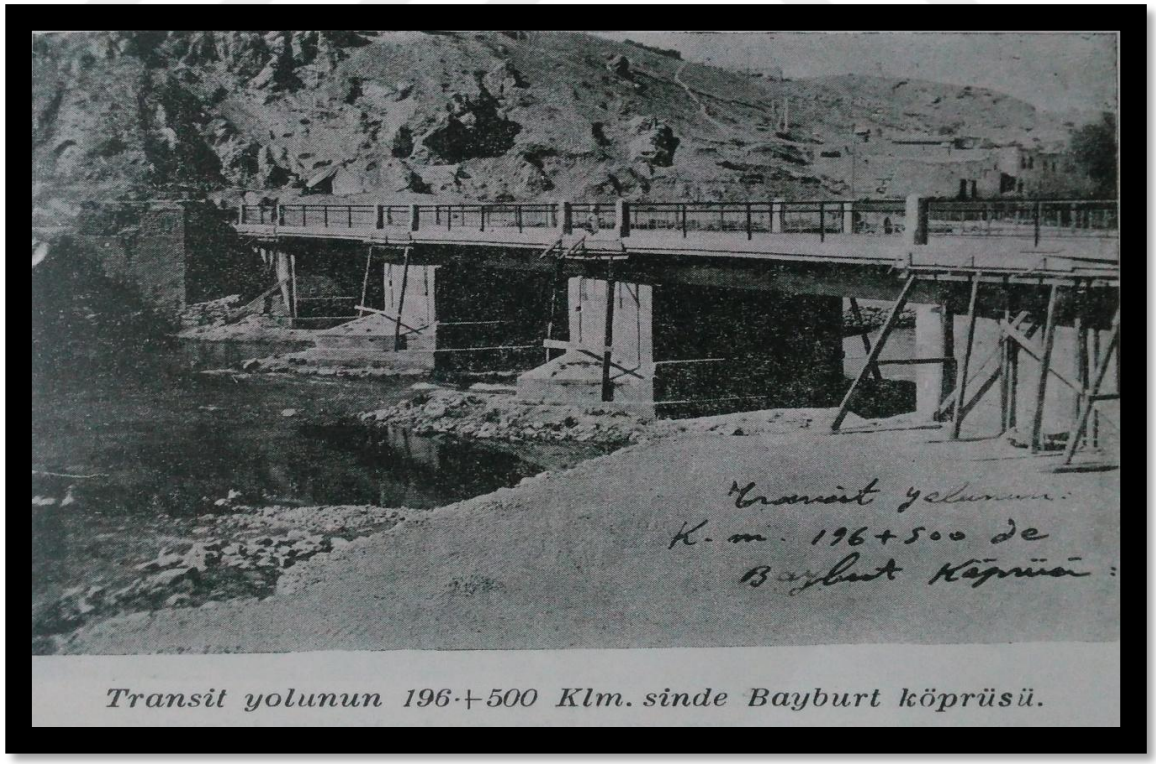

F-4: Murgul Bakır Madeninden bir görünüş, **Çoruh**, Cilt: 1, Sayı: 3, s. 13.

BAYBURT KAZASI FOTOĞRAFLARI

F-5: Bayburt Kazası'ndan bir görünüm **http://wowturkey.com/t.php?p=/tr733/Ahmet_Nadir_Isisag_69Bayburt.jpg** (Erişim Tarihi: 11.01.2016).

F-6: Trabzon-İran Transit yolu üzerinde bulunan Bayburt Köprüsünün 196+500 km. arasında köprü onarımı, **Bayındırlık Dergisi**, S. 6, s.79.

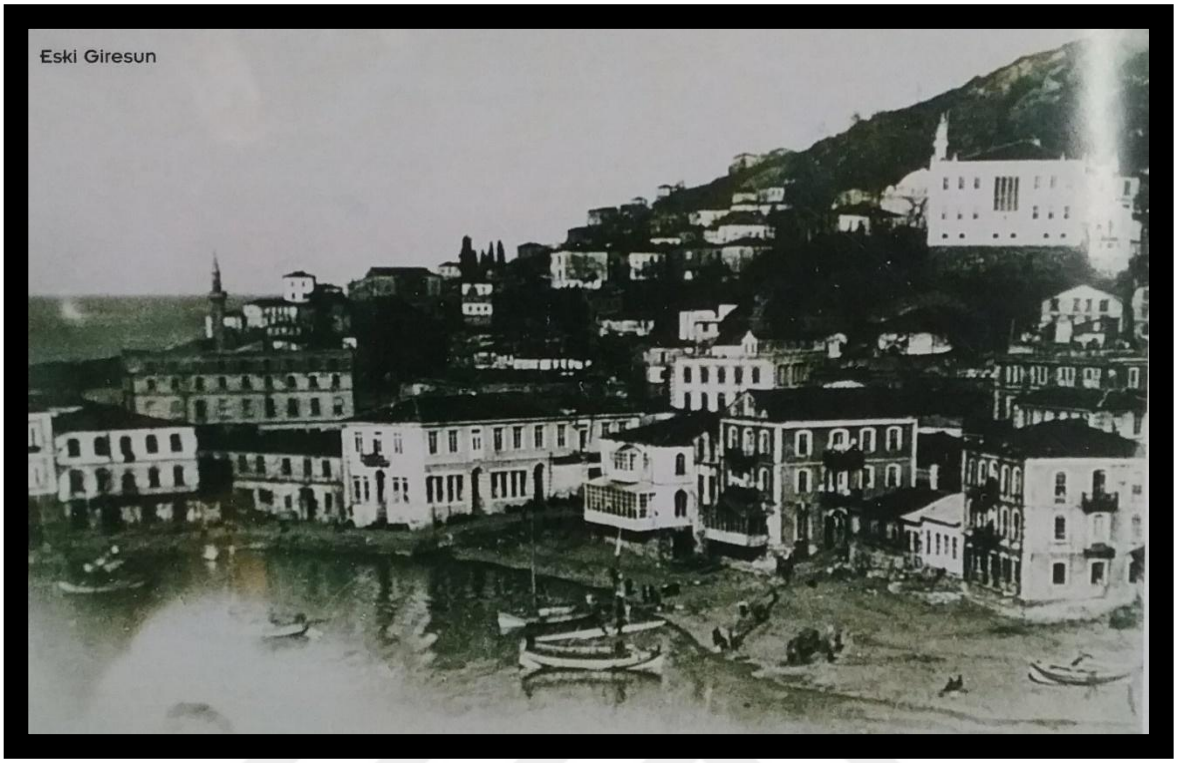

F-7: Gümüşhane Vilâyeti'nde açılan Kale Karakol Binası'ndan bir görünüm. Vehbi OKAY, **Cumhuriyetin 15'inci Yılında Gümüşhane**, Gümüşhane İlbaylığı, Gümüşhane 193, s. 36.

F-8: Zigana Geçidinde yapılan can kurtarma sığınağından bir görünüm. Vehbi OKAY, **Cumhuriyetin 15'inci Yılında Gümüşhane**, Gümüşhane İlbaylığı, Gümüşhane 193, s. 39.

GİRESUN VİLÂYETİ RESİMLERİ

F-9: Giresun Vilâyeti'nden bir görünüm. Cumhuriyetimizin 75. Yılında Giresun, Giresun Valiliği, Giresun 1998, s. 8.

F-10: Giresun Memleket Hastanesi'nin 1947 yılından bir görünümü. **Bayındırlık Dergisi**, S.yok, Ekim 1947, s.159.

GİRESUN VİLÂYETİ FOTOĞRAFLARI

F-11: Giresun Hükümet Konağı'ndan bir görünüm.

http://wowturkey.com/t.php?p=/tr357/sguner_GIRESUN_HUKUMET_KONAGI.jpg (Erişim Tarihi: 11.01.2016)

RİZE VİLÂYETİ FOTOĞRAFLARI

F-12: Cumhuriyetin ilk yıllarında Rize Vilâyeti'nden bir görünüm. Rize Hükümet Konağı ve Rize Vilâyeti'nin genel görünümü. Abdullah Taymas, **Yeşil Rize ve İli**, Ankara 1950.

F-13: Cumhuriyetin ilk yıllarında Rize Vilâyeti'nden bir görünüm. ATA, Erdal, **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Rize**, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1998, s.2.

Doğu Karadeniz Fuarında Sanayi Pavyonu.

F-14: Doğu Karadeniz Fuarında Sanayi Pavyonundan bir görünüm.Yıllığı Hazırlayanlar Ziya KASNAKOĞLU, Osman GÖRKEN, Rasim ŞİMŞEK, Ömer GÜNER, Baki AKGÜL, Osman ÇOŞKUNÇELEBİ, Ahmet Can BALİ, İ. Hakkı BERKMAN, Ahmet R. PİRSELİMOĞLU, **Cumhuriyetin 50. Yılında Trabzon: 1973 İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s.227.

Özel İdare İşhanı

F-15: Trabzon Özel İdare İşhanı'ndan bir görünüm. Yıllığı Hazırlayanlar Z. KASNAKOĞLU, vd., **Cumhuriyetin 50. Yılında Trabzon: 1973 İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s.274.

F-16: Trabzon Lisesi (Mekteb-i İdadi)'nin eski binasının güney cephesinden bir görünüm. Çoşkun Kulaksızoğlu Arşivinden.

F-17: Trabzon Vilâyeti Meydan ve Trabzon Belediyesi önünden bir görünüm. İsmail KANSIZ, M. Volkan CANALİOĞLU, Veysel USTA, **1930-1940 Yılları Vilâyet Belgelerine Göre Trabzon**, Trabzon Valiliği Yayınları, Trabzon, 1997, s.17.

TRABZON VİLÂYETİ FOTOĞRAFLARI

F-18: Trabzon Kanuni Lisesi'nden bir görünüm.

www.trabzonkanuni.gov.tr/tarihce.php (Erişim Tarihi: 12.12.2017)

F-19: Trabzon Devlet Otobüs Kamyon Servislerinden bir görünüm. İsmail KANSIZ, M. Volkan CANALİOĞLU, Veysel USTA, **1930-1940 Yılları Vilâyet Belgelerine Göre Trabzon**, Trabzon Valiliği Yayınları, Trabzon, 1997, s.29.

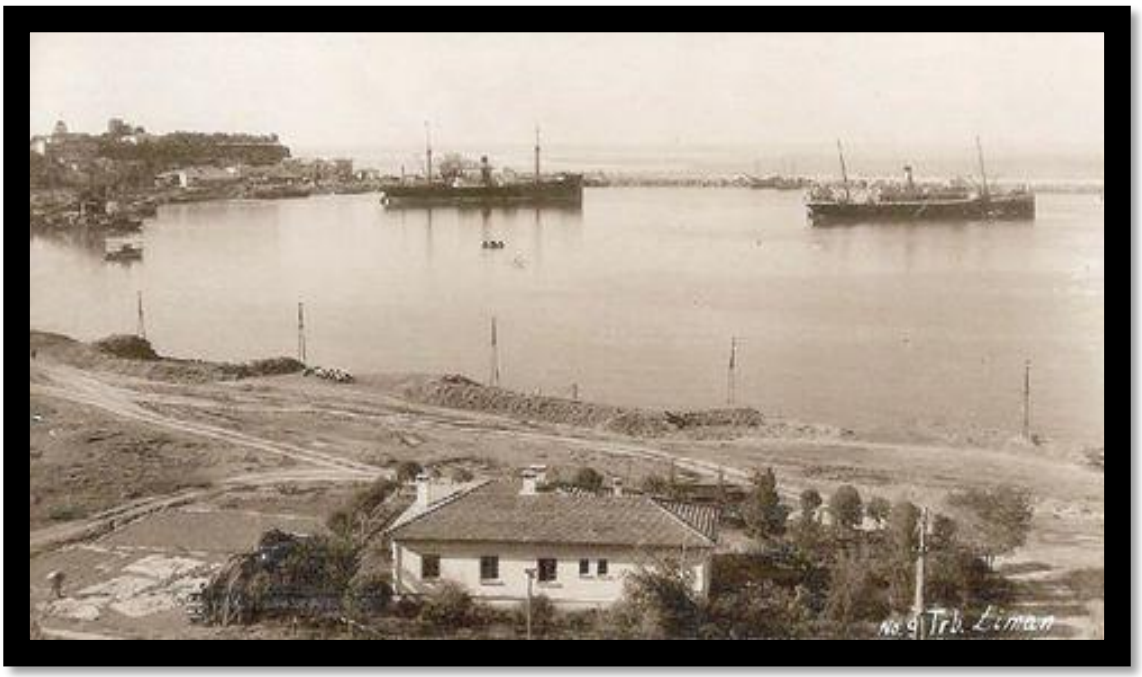
F-20: Trabzon Belediye Otobüslerinden bir görünüm. İsmail KANSIZ, M. Volkan CANALİOĞLU, Veysel USTA, **1930-1940 Yılları Vilâyet Belgelerine Göre Trabzon**, Trabzon Valiliği Yayınları, Trabzon, 1997, s.yok.

F-21: Trabzon Borsası'ndan bir görünüm. El tezgâhlarında çalışan Trabzonlu kadın işçiler. İsmail KANSIZ, M. Volkan CANALİOĞLU, Veysel USTA, **1930-1940 Yılları Vilâyet Belgelerine Göre Trabzon**, Trabzon Valiliği Yayınları, Trabzon, 1997, s.40.

F-22: Trabzon İtfaiyesi araçları ve itfaiyede çalışanlardan bir görünüm. İsmail KANSIZ, M. Volkan CANALİOĞLU, Veysel USTA, **1930-1940 Yılları Vilâyet Belgelerine Göre Trabzon**, Trabzon Valiliği Yayınları, Trabzon, 1997, s.41.

F-23: Trabzon Limanı'ndan bir görünüm.

www.trabzontur.com.tr/trabzonlimani.html (Erişim Tarihi: 01.02.2018)

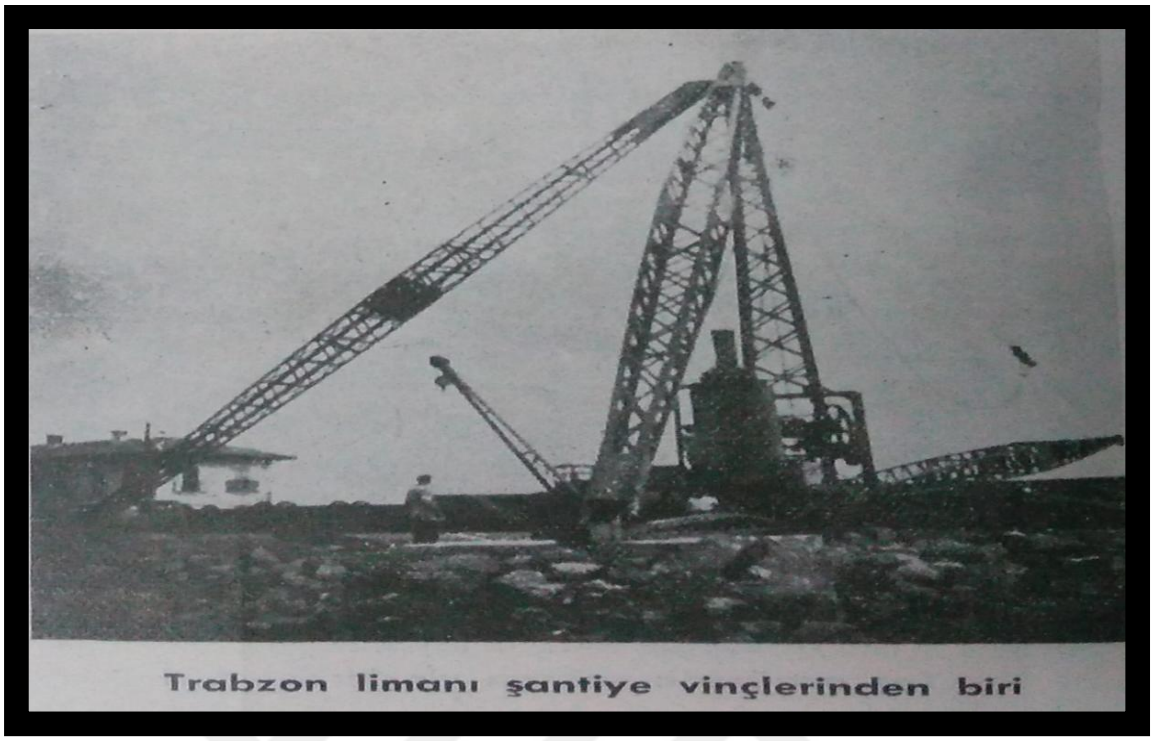

F-24: Trabzon Liman inşaatından bir görünüm.

www.trabzontur.com.tr/trabzonlimani.html (Erişim Tarihi: 01.02.2018)

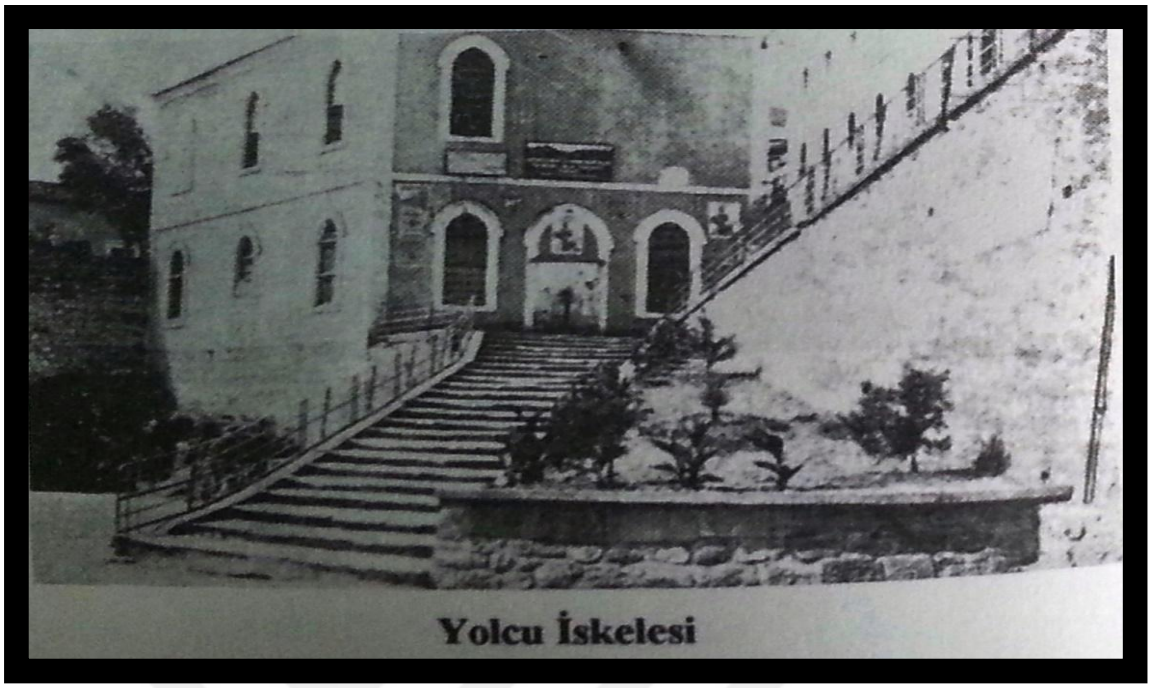
F-25: Trabzon Limanından bir görünüm. İsmail KANSIZ, M. Volkan CANALİOĞLU, Veysel USTA, **1930-1940 Yılları Vilâyet Belgelerine Göre Trabzon**, Trabzon Valiliği Yayınları, Trabzon, 1997, s.48.

F-26: Trabzon Limanı şantiye vinçlerinden bir görünüm. **Bayındırlık Dergisi**, S.yok, (Aralık-1948), s.80.

F-27: Trabzon Limanı inşaatı servis limanı ve tamir atölyesi ile elektrik santrali inşaatından bir görünüm. **Bayındırlık Dergisi**, S.yok, (Aralık-1948), s.81.

F-28: Trabzon Limanı yolcu iskelesinden bir görünüm. İsmail KANSIZ, M. Volkan CANALİOĞLU, Veysel USTA, **1930-1940 Yılları Vilâyet Belgelerine Göre Trabzon**, Trabzon Valiliği Yayınları, Trabzon, 1997, s.52.

F-29: Trabzon-İran transit yolunda çalışan kamyonlardan bir görünüm. **Bayındırlık İşleri Dergisi**, Yıl 4, S.5, s.17.

F-30: Trabzon-İran transit yolunun 9+500 km.'sinde yapılan istinat duvarından bir görünüm. **Bayındırlık İşleri Dergisi**, Yıl 5, S.3, s.113, Değirmendere Sahil Tahkimatı.

F-31: Trabzon-İran transit yolundan bir görünüm. **Bayındırlık İşleri Dergisi**, Yıl 11, S.2, s.119.

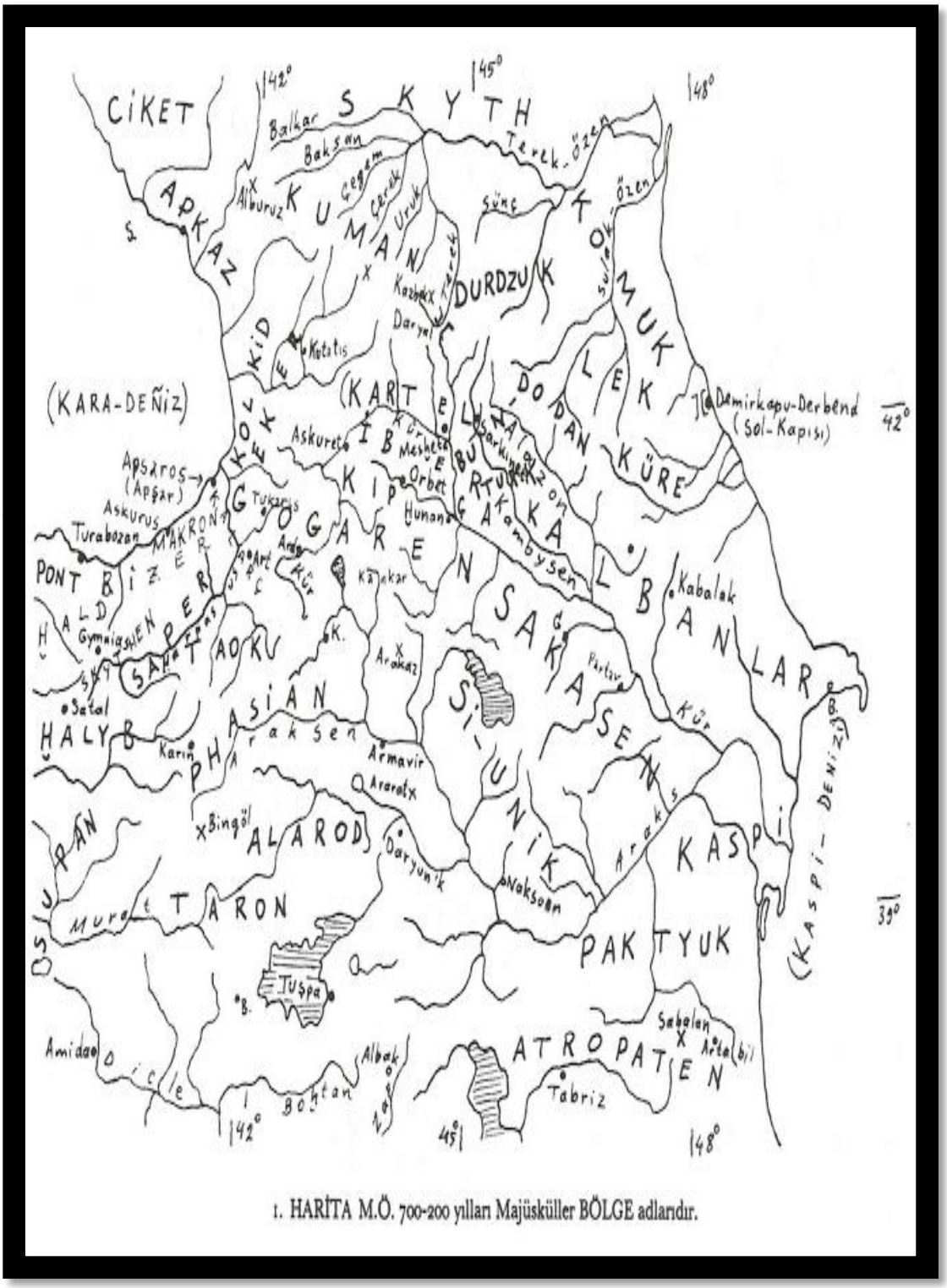

F-32: Trabzon'da çıkarılan Kisarna Maden Suyunun dışarıdan bir görünümü. İsmail KANSIZ, M. Volkan CANALİOĞLU, Veysel USTA, **1930-1940 Yılları Vilâyet Belgelerine Göre Trabzon**, Trabzon Valiliği Yayınları, Trabzon, 1997, s.33-34.

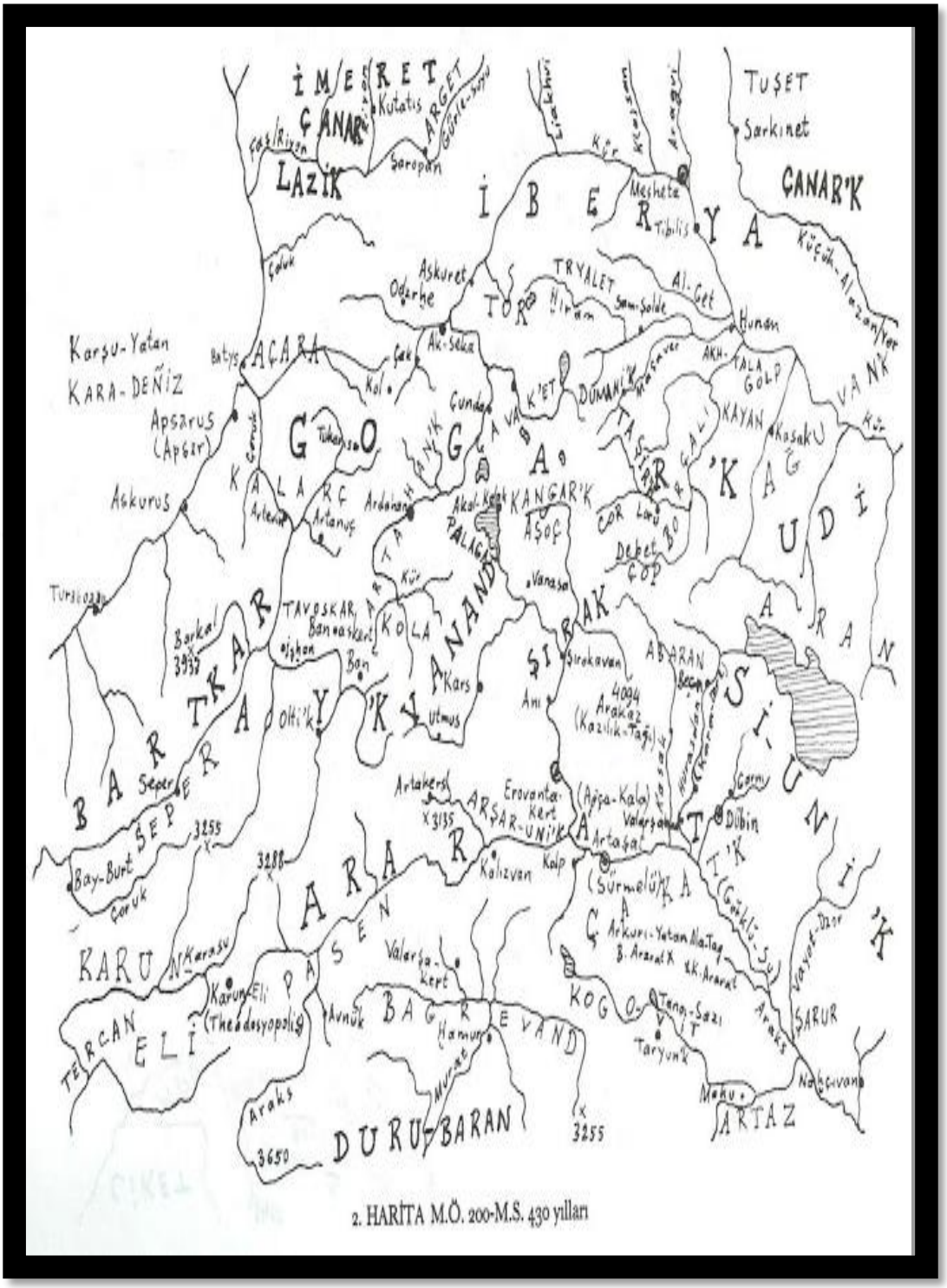
F-33: Trabzon'da çıkarılan Kisarna Maden Suyunun dolum işlemi yapılırken bir görünümü. İsmail KANSIZ, M. Volkan CANALİOĞLU, Veysel USTA, **1930-1940 Yılları Vilâyet Belgelerine Göre Trabzon**, Trabzon Valiliği Yayınları, Trabzon, 1997, s.33-34.

HARİTALAR

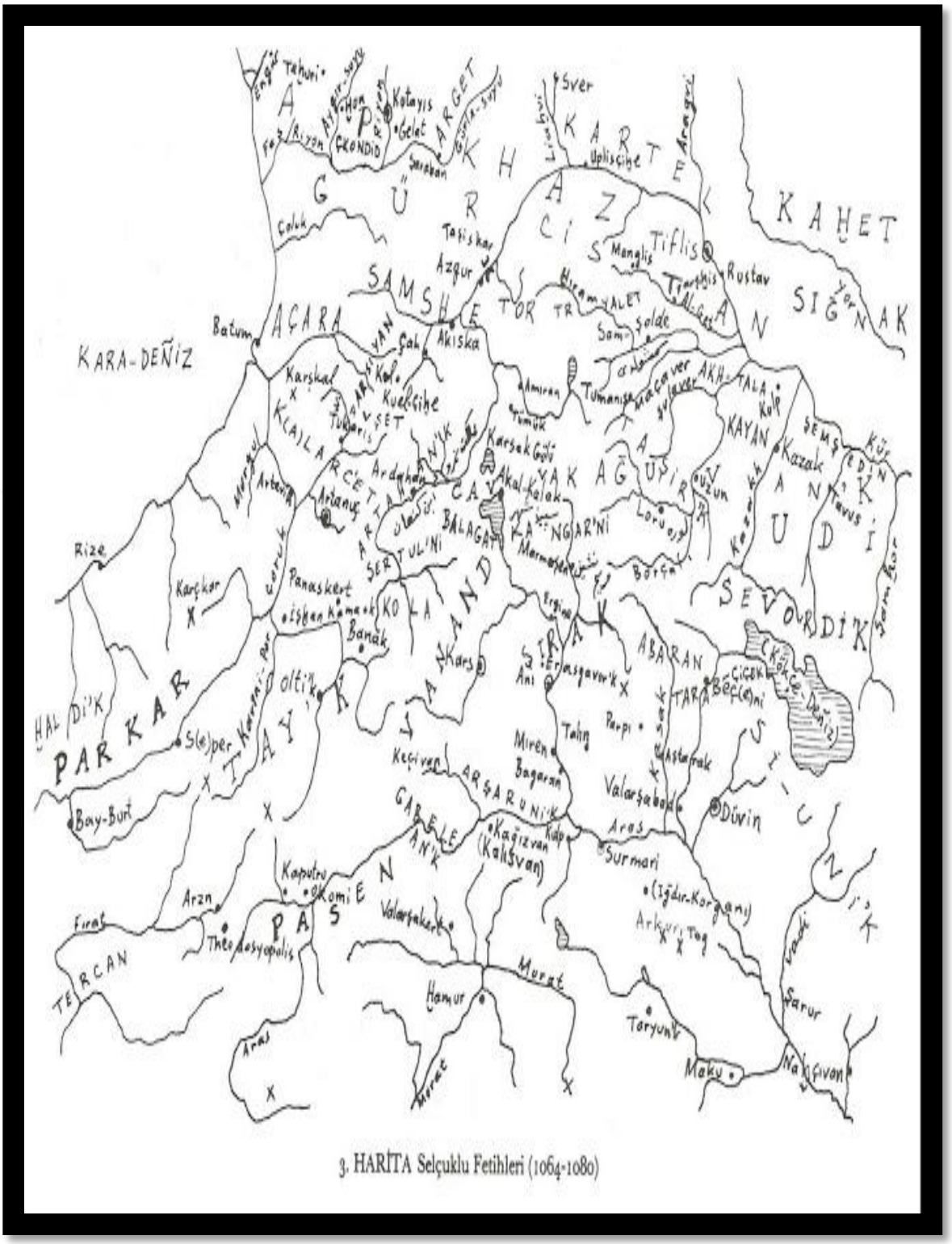

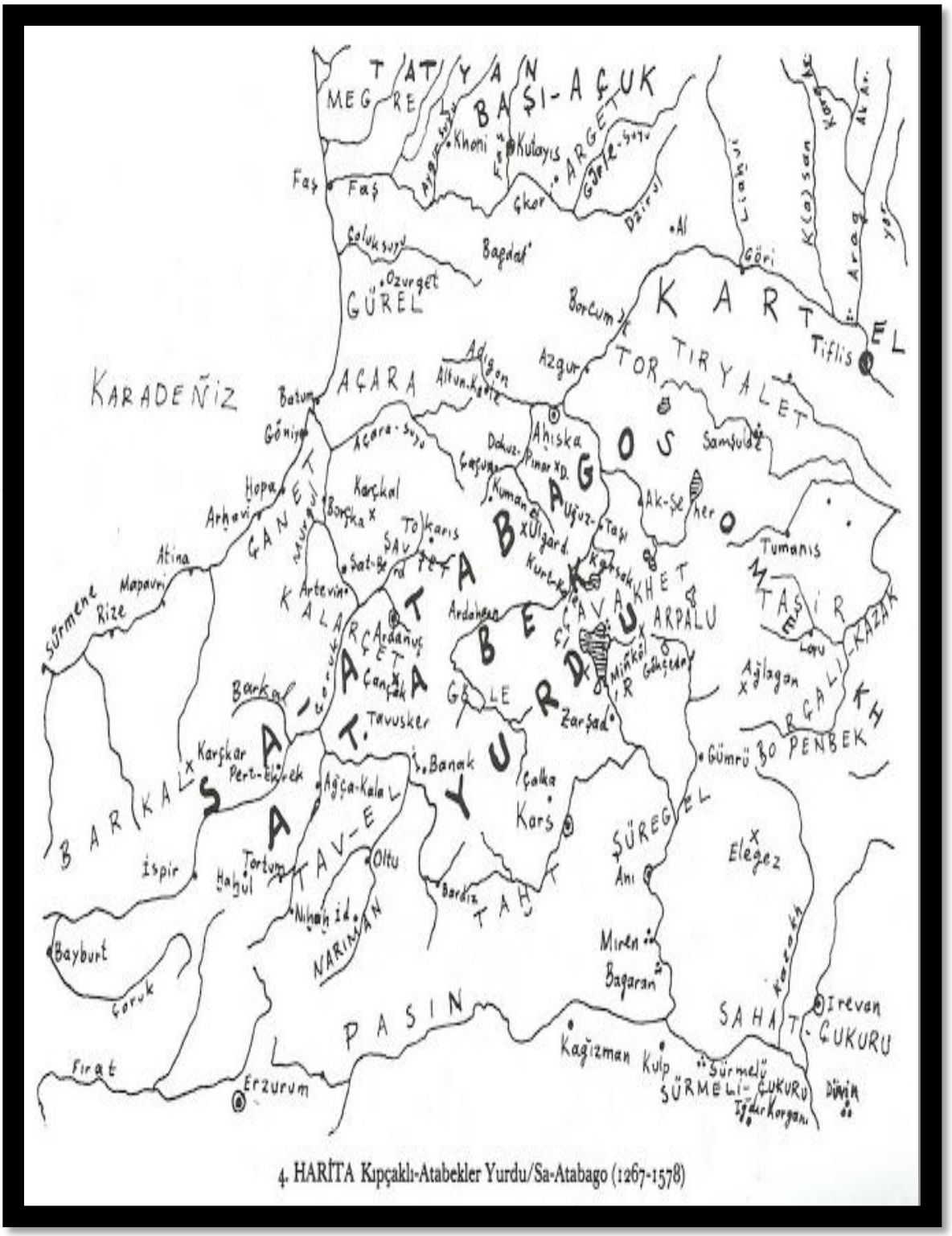
1. HARİTA M.Ö. 700-200 yılları Majüsküller BÖLGE adlarıdır.

H-1: M.Ö. 700-200 yıllarında Doğu Karadeniz Bölgesi Majüsküller Bölgesi olarak bilinmekteydi. Doğu Karadeniz bölgesinde bu tarihlerde yaşayan devlet ve halkların kimler oldukları da yukarıda ki haritada gösterilmiştir. Fahrettin KIRZIOĞLU, **Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar İlk-Kıpçaklar (M.Ö. VIII-M.S. VI. yy.) ve Son Kıpçaklar (1118, 1195) ile Ortodoks-Kıpçak Atabekler Hükûmeti (1267-1578) (Ahıska/Çıldır Eyâleti Tarihi'nden)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara,1992.

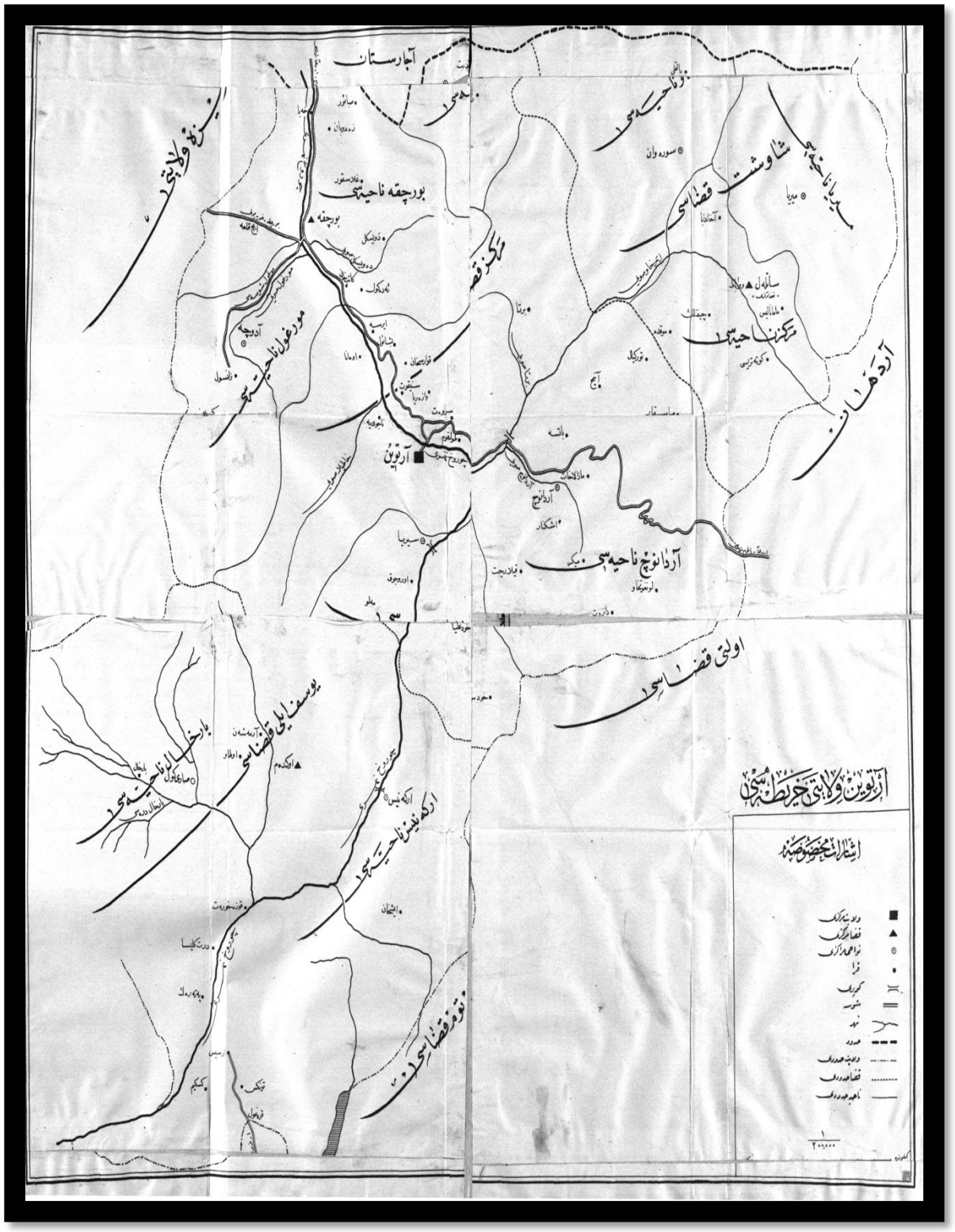
H-2: M.Ö. 200 - M.S. 430 yıllarında Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yaşayan devlet ve halkların kimler oldukları ve bölgeyi hangi isimle andıkları gösterilmiştir. Fahrettin KIRZIOĞLU, **Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar İlk-Kıpçaklar (M.Ö. VIII-M.S. VI. yy.)…,** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara,1992.

KARA-DEÑIZ
Batum
AÇARA
Rize
Karşkar
Panaskert
Bayburt
PARKAR
TERCAN
Arzn
Fırat
Theodosyopolis
Kaputru
Komi
Arnat
Hamur
Muşat
Varşakerk
Kağızvan (Kalisvan)
Surmari
Aras
Valarşabad
Dvin
Maku
Naxçıvan
Sarur
Taryunk
Ani
Kars
Erzingan
Tiflis
Rustav
Akiska
Şalde
Tumanisa
Kayan
Kazak
Taurus
Borçka
Çıldır Gölü
Van Gölü
Tuz Gölü
Tahn
Parpi
Miren
Bagaran
Astarak
Arkuri
Tag
Uplisçihe
Sver
Kotayis
Gelati
Tasiskar
Azgur
Manglis
Samşvilde
Akal-Kalak
Ardahan
Artanuç
Çoruh
Kura
Aras
Euphrates
Murat
Vadi
Sevordik
Abaran
Tarana
Becen(i)
Çiçek Gölü
Kür
Şemşedin
Kazak
Kayan
Tala
Akhalkalak
Tmogvi
Lori
Kasah
Ararat
Ağrı
Erciş
Hoşap
Çaldıran
Muradiye
Başkale
Saray
Gevaş
Adilcevaz
Tatvan
Bitlis
Muş
Malazgirt
Varto
Hınıs
Tekman
Karayazı
Horasan
Narman
Oltu
Şenkaya
Ispir
Yusufeli
Şavşat
Artvin
Borçka
Hopa
Arhavi
Fatsa
Ordu
Giresun
Tirebolu
Görele
Şebinkarahisar
Gümüşhane
Kelkit
Erzincan
Tercan
Refahiye
Kemah
Kemaliye
Divriği
Zara
Suşehri
Koyulhisar
Niksar
Reşadiye
Tokat
Turhal
Yeşilırmak
Tokat
Amasya
Merzifon
Suluova
Havza
Vezirköprü
Çarşamba
Terme
Bafra
Alaçam
Çarşamba
Samsun
Ladik
Havza
Kavak

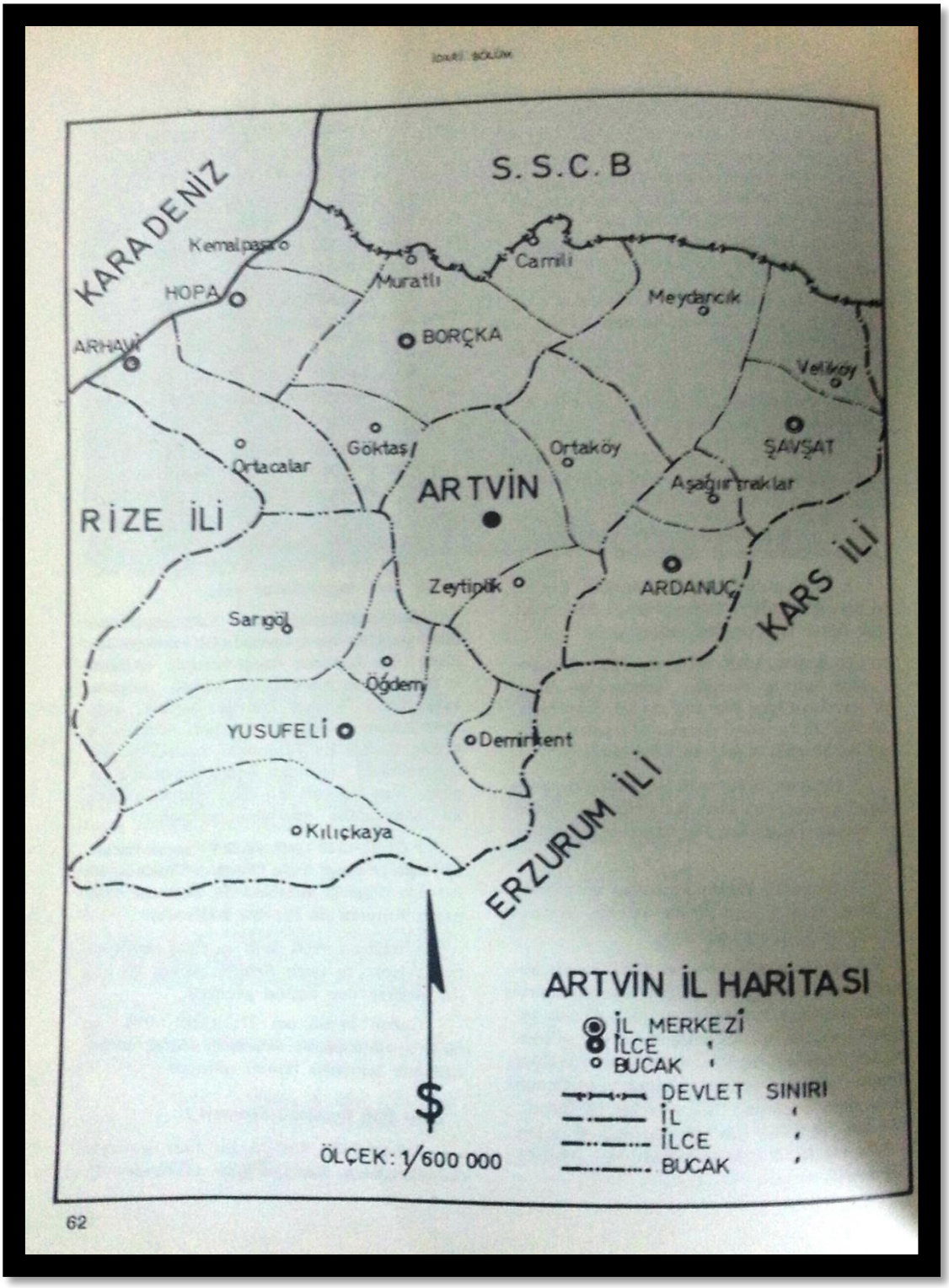

4. HARİTA Kıpçaklı-Atabekler Yurdu/Sa-Atabago (1267-1578)

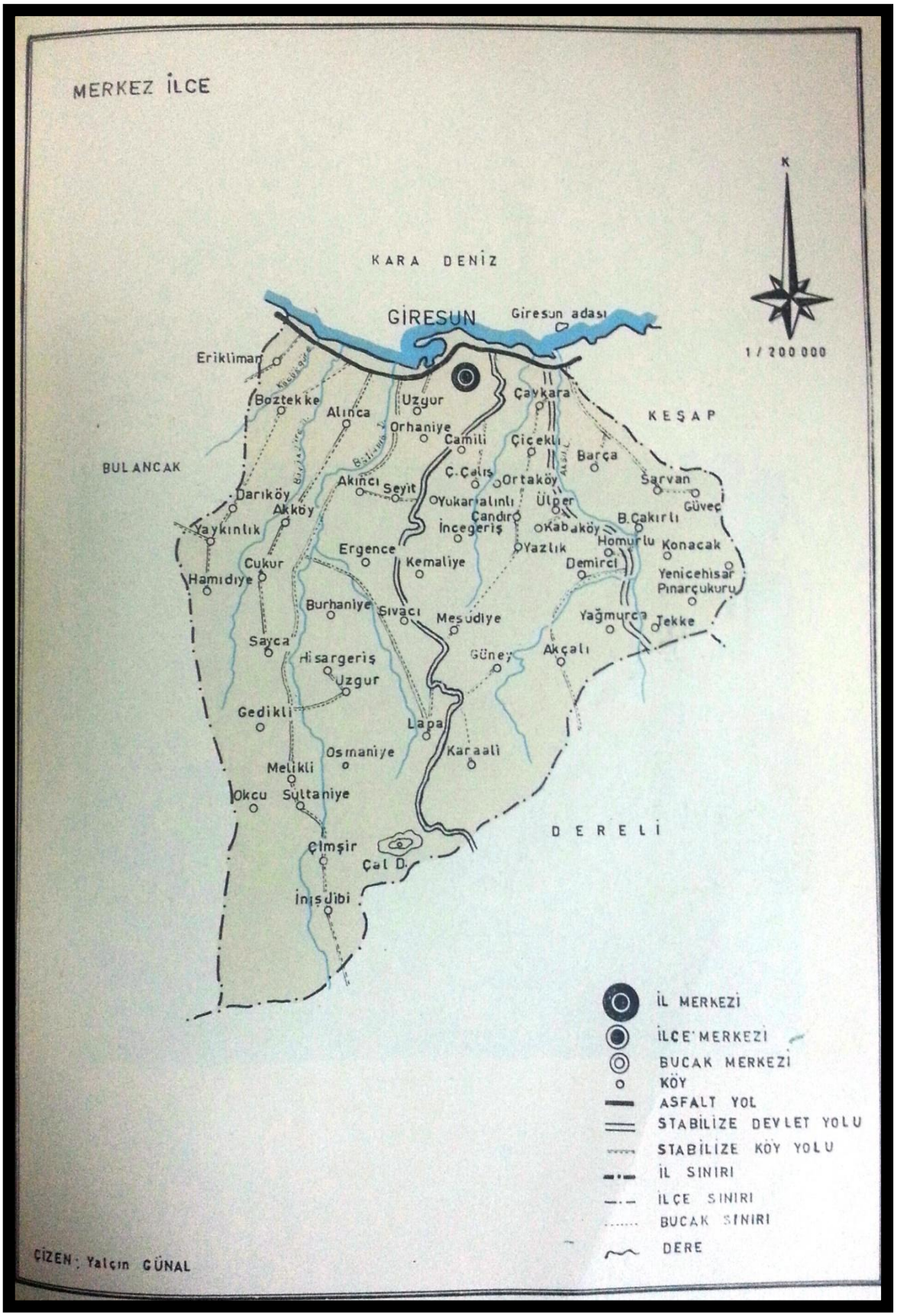
H-4: M.S. 1267-1578 yıllarında Doğu Karadeniz Bölgesi'ne hâkim olan devletler ve halklar gösterilmiştir. Fahrettin KIRZIOĞLU, **Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar İlk-Kıpçaklar (M.Ö. VIII-M.S. VI. yy.)…**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.

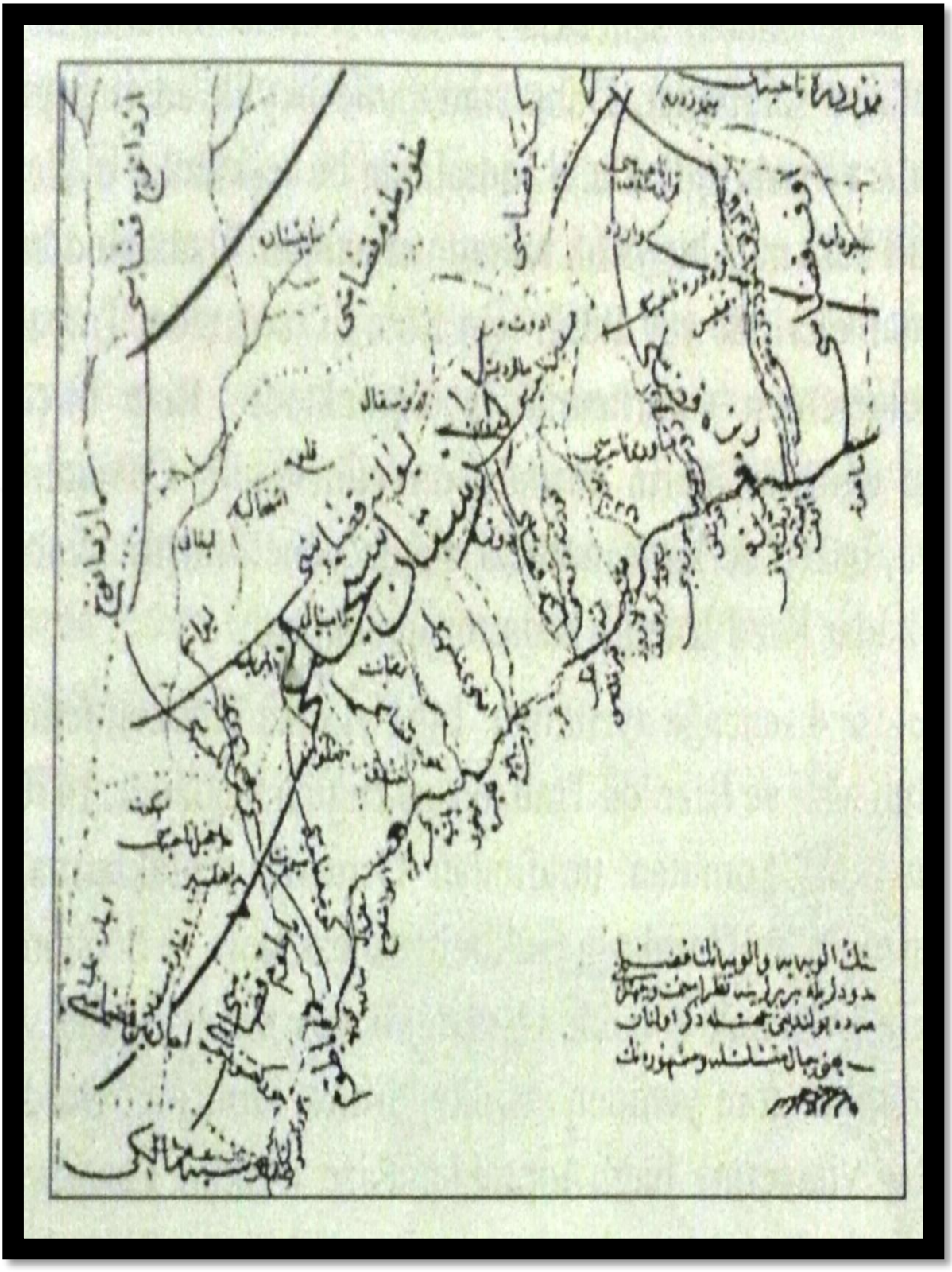
H-5: Artvin'nin sınırlarını gösteren 1/200.000 ölçekli haritada o dönemlerde Artvin Vilâyeti'nin hangi kazalara ve nahiyelere sahip olduğunu gösterirken ayrıca bu kaza ve nahiyelerin merkezlerini, o dönemlerde kullanılabilir şoselerin nerelerde olduğunu ve nehirleri de göstermektedir. Muvahhid Zeki, **Şark Memleketlerimizden Artvin Vilayeti Hakkında Malumat-ı Umumiye**, Şirketi Mürettibiye Matbaası, 1927, s.204.

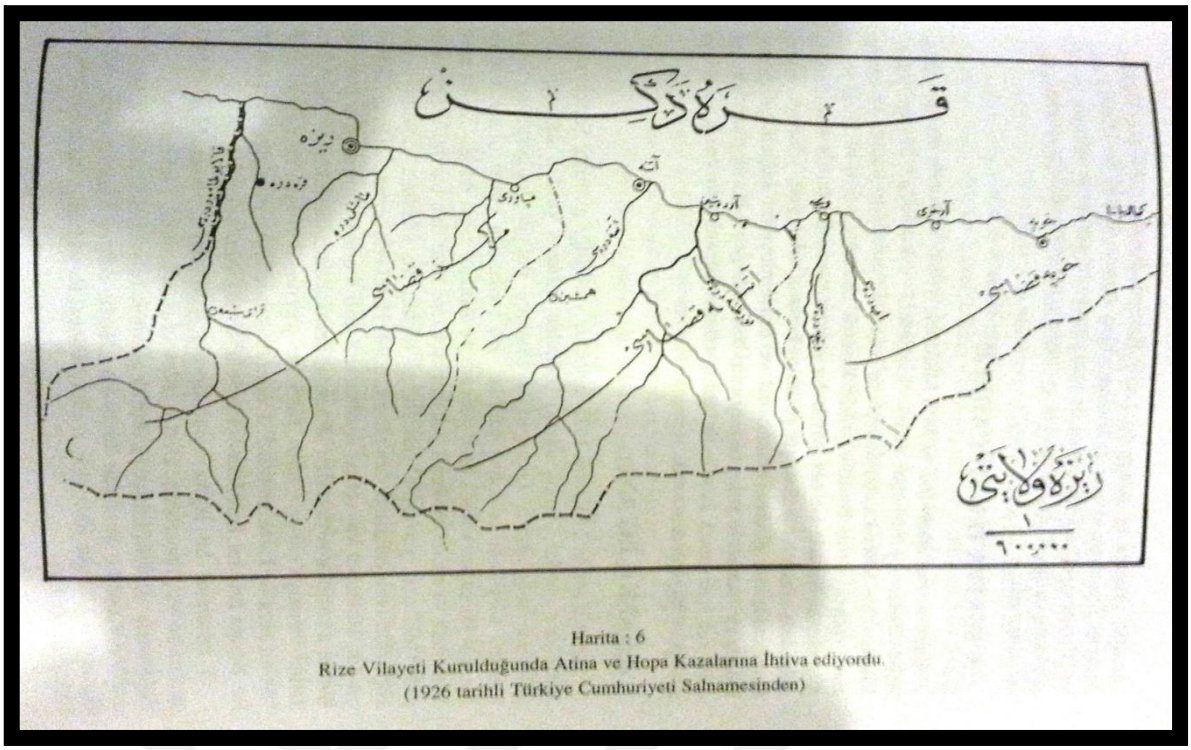
H-6: 1/600.000 ölçekli haritada Artvin Vilâyeti'nin sınırlarını ve vilâyete bağlı kazaların hangileri olduğunu gösteren haritadır. Yayına Hazırlayanlar Celal GÜVENÇ, M. Fahrettin KİRZİOĞLU, Aziz Samih İLTER, Muvahhit Zeki, M. Adil ÖZDER, Hikmet DİZDAROĞLU, A. Emin ASLAN, Şükrü ELÇİN, **Cumhuriyetin 50. Yılında Artvin: 1973 İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s.62.

H-7: 1/200.000 ölçekli haritada Giresun Vilâyeti'nin sınırlarını, kaza, bucak ve merkezlerini, kullanılabilir asfalt yolları, köy yollarını gösteren haritadır. Hazırlayanlar: Mehmet ALDAN vd., **Cumhuriyetin 50. Yılında Giresun: 1973 İl Yıllığı**, 1973, s.46.

H-8: Osmanlı Devleti döneminde Lazistan (Rize) Vilâyeti'nin sınırlarını, vilâyete bağlı kaza ve köyleri gösteren haritadır. İhsan TOPALOĞLU, **Bölge Tarihinde Rize**, I, Topaloğulları Kültür-Dayanışma ve Çevre Koruma Derneği Yayınları, Trabzon, 1998, s.49.

Harita : 6
Rize Vilayeti Kurulduğunda Atina ve Hopa Kazalarına İhtiva ediyordu.
(1926 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Salnamesinden)

H-9: 1926 tarihli haritada Rize Vilâyeti'nin kurulduğunda Atina ve Hopa Kazaları'nın sınırlarını gösteren haritadır. **Bayındırlık İşleri Dergisi**, Yıl 10, S.5-6, s.yok.

H-10: Nafia Vekâleti Yapı ve İmar İşleri Reisliği'nin elle yaptırılan Umumi Müfettişlik, Vilâyet ve Kaza Hükümet Konaklarını gösteren haritadır. BCA, 030-0-001-000-000-74-467-9. (BCA)

H-11: 1/800.000 ölçekli haritada Trabzon-Gümüşhane-Erzurum (Erbaş) Demiryolu'nun hangi güzergâhlar kullanılarak yapılacağına dair haritadır. Trabzon'a yapılacak demiryolunun geçeceği güzergâhın ilki Trabzon-Zigana-Gümüşhane diğeri de Trabzon-Tirebolu-Ardasa-Gümüşhane istikametindedir. Etütlerinin yapılması 1946 yılında Türkiye Elektrik Etüd İdaresi'ne verilmiş ve bu idare 1946 yılı sonuna kadar arazi üzerindeki kireçleme ve diğer işleri bitirdikten sonra aynı tarihte Harita Genel Müdürlüğü kireçle işaretlenen arazinin tayyare ile havadan fotoğraflarını almıştır. Alınan fotoğraflara göre haritaların çizilmesi (kıymetlendirilmesi) ve tabı işleri de 10 Şubat 1948 tarihine kadar devam etmişti. BCA, 030.01.74.467. (BCA)